ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE * Anul IX, nr. 1/1958

1

ANUL IX

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

1

ANUL IX

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1964

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacția revistei *STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE*
BUCUREȘTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 3.85.05

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul IX, nr. 1 — 1958

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome IX, n° 1 1958

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том IX, № 1 1958

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

SEMIVOCALELE ROMÎNEŞTI DIN PUNCT DE VEDERE FONOLOGIC *

DE

ANDREI AVRAM

Se admite, în general, că pe plan fonologic nu există nici o deosebire între semivocale şi consoane, întrucît şi unele şi altele se comportă la fel în cadrul silabei [1]. Această concepţie se întemeiază pe distincţia, considerată fundamentală, între foneme care pot forma singure silabe (foneme „centrale") şi foneme care nu au această calitate („noncentrale" sau „marginale") [2].

Dacă lucrurile se prezintă astfel, sunete ca *i*, *u* nesilabici pot fi sau variante ale vocalelor corespunzătoare sau, în caz contrar, foneme-consoane [3], notate / y /, / w / şi grupate împreună cu / p /, / m /, / k / etc.

Între cele două sub-sisteme de foneme (de o parte, vocalele — de alta, consoanele) apare o linie despărţitoare netă. În conţinutul fonologic al unui fonem se includ, de obicei, numai trăsăturile prin care acesta se deosebeşte de celelalte foneme din acelaşi sub-sistem [4]; se consideră, prin urmare, că asilabismul nu poate fi termen al unei opoziţii distinctive, deoarece în interiorul aceleiaşi categorii de foneme trăsăturile „silabic" şi „nesilabic" nu sînt pertinente.

---

* Versiune romînească a articolului apărut, în limba franceză, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957*, Bucureşti, 1957, p. 71—79.

[1] Vezi A. Rosetti, *Notes de phonologie*, «Acta linguistica», III, 1942—1943, 1, p. 33 (= *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga — Bucureşti, 1947, p. 39).

[2] Cf. Louis Hjelmslev, *On the principles of phonematics*, în *Proceedings of the second Congress of Phonetic Sciences*, Cambridge, 1936, p. 51—52; Luis J. Prieto, *Traits oppositionnels et traits contrastifs*, « Word », X, 1954, 1, p. 54—56.

[3] George L. Trager, *The phonemic treatment of semivowels*, «Language», XVIII, 1942, 3, p. 223.

[4] Luis J. Prieto, *loc. cit.*

Există, totuşi, cazuri speciale cînd aceste trăsături intră în conţinutul fonologic (opoziţional) al unui fonem. Examinarea situaţiei semivocalelor în cadrul sistemului fonologic al limbii romîne ne oferă un exemplu interesant în acest sens.

În multe limbi, numai vocalele închise /i/ şi /u/, eventual şi /ü/, au corespondente nesilabice. În limba romînă literară, în diftongii ascendenţi, elementul neaccentuat poate fi [y], [w], [ę] sau [o̯]. Iată cîteva exemple : *iarnă, oase, beată, coasă* [yárnă, wáse, bęátă, ko̯ásă].

Prezenţa perechilor [y] — [ę] şi [w] — [o̯] este prima dificultate pe care o întîmpinăm. Cea de a doua este următoarea : la finală de cuvînt, există în limba romînă consoane însoţite de un element nesilabic cu timbru palatal, cunoscut sub numele de „pseudo-*i* final" [1]. Un cuvînt ca *lupi* [lupⁱ] se opune singularului *lup* şi pluralului articulat *lupii* [lúpi], cu *i* silabic. Acest pseudo-*i* nu este o vocală propriu-zisă şi cu atît mai puţin o consoană [2]. Din punct de vedere fonetic, el seamănă cu [y] şi cu [ę] mai mult decît cu oricare alt sunet din limbă, ceea ce înseamnă că *a priori* nu este exclusă posibilitatea ca [ⁱ] să se grupeze cu [y] sau cu [ę], sau cu amîndouă aceste sunete, ca variante ale aceluiaşi fonem. Problema semivocalelor în limba romînă se leagă aşadar de cea a interpretării fonologice a lui *i* final.

După teoria acad. E. Petrovici [3], care a provocat în ultimii ani numeroase discuţii printre lingviştii romîni [4], elementul palatal din cuvinte ca [lupⁱ] nu are o existenţă fonematică autonomă, ci este un caracter pertinent (mai precis, marcă de corelaţie) al unui ansamblu (= fonem) numit „consoană palatalizată"; aceeaşi interpretare se dă elementului palatal notat de obicei *e* [ę] în interiorul cuvîntului. Prin urmare, transcrierea fonematică a unor cuvinte ca *lupi, corbi, beată* este, după acad. E. Petrovici, următoarea : / lup', korb', b'ată /; consoanele / p' /, / b' / etc. şi / p /, / b / etc. formează o corelaţie consonantică cu marca „timbru palatal".

Într-o lucrare anterioară [5], ne-am pronunţat împotriva existenţei în limba romînă literară a unor corelaţii de timbru la consoane. Am admis însă identitatea fonologică a unor grupuri ca [bⁱ] din *corbi* şi [bę] din *beată*. Din această identitate, demonstrată de acad. E. Petrovici cu ajutorul unor exemple ca *luni* [lunⁱ] + articolul *a* = *lunea* [lúnęa], rezultă că sînt posibile numai următoarele două interpretări :

1. Elementul palatal este o marcă de corelaţie, şi la finală, şi în interiorul cuvîntului (teoria acad. E Petrovici).

---

[1] Vezi E. Petrovici, *Le pseudo i final du roumain*, «Bulletin linguistique», II, 1934, p. 86—97 şi Alf Lombard, *La prononciation du roumain* (extras din «Uppsala Universitets Årsskrift», 1936), Uppsala, 1935, p. 114—118.

[2] În unele graiuri, există consoane însoţite de un element similar labio-velar.

[3] Cele mai importante articole ale acad. E. Petrovici consacrate sistemului fonologic al limbii romîne au apărut în « Studii şi cercetări lingvistice » (= SCL) : I, 1950, 2, p. 172—220; III, 1952, 2, p. 127—185; VI, 1955, 1—2, p. 29—40; VII, 1956, 1—2, p. 7—18. Vezi, acum în urmă, Émile Petrovici, *Esquisse du système phonologique du roumain*, în *For Roman Jakobson...*, Haga, 1956, p. 382—389.

[4] Vezi, în special, articolele acad. Al. Rosetti, publicate în SCL : V, 1954, 3—4, p. 433—442; VI, 1955, 1—2, p. 25—26 şi 3—4, p. 199—205; VII, 1956, 1—2, p. 21—24.

[5] *Contribuţii la studiul fonologiei limbii romîne*, SCL, VII, 1956, 3—4, p. 193—204.

2. Semivocala [ȩ] şi pseudo -*i* final nu sînt elemente componente ale unor foneme-consoane palatalizate, ci variante ale unui fonem autonom.

Experienţele efectuate, sub conducerea acad. Al. Rosetti, de colectivul de fonetică al Institutului de lingvistică din Bucureşti [1] demonstrează, după părerea noastră, că semivocala [ȩ] din cuvinte ca *beată*, *stea*, *ţinea* nu depinde de consoana precedentă.

Iată două din experienţele colectivului de fonetică, făcute cu ajutorul înregistrărilor pe peliculă cinematografică :

a) Se decupează [ȩ] din *stea* şi se introduce în *sta* ; se obţine [stȩa] [2].

b) Se substituie [ȩ] din *ţinea* lui [e] din *pe* şi viceversa ; se obţin cuvintele „normale" [ţinȩá] şi [pe] [3].

Din experienţa *a*) rezultă că elementul [ȩ] urmează în timp [4] după consoană şi că [t] din *sta* este identic cu [t] din *stea* [5] ; semivocala [ȩ] are deci un rol distinctiv, nefiind doar un sunet de tranziţie [6] condiţionat de consoana precedentă „palatalizată" / t' /. Cuvîntul *stea* este compus, prin urmare, din patru sunete : [s-t-ȩ-a]. Se înţelege că această împărţire e valabilă pentru toate cuvintele cu o structură similară : *rupea* [rupȩá], *Lupea* [lúpȩa], *lunea* [lúnȩa] etc. Or, în *lunea* sunetele [n], [ȩ] şi [a] sînt comutabile (de exemplu, [n] cu [m], [ȩ] cu zero, [a] cu zero) : *lumea*, *luna*, *luni* [lúmȩa, lúna, lun^{i}] [7]. După părerea noastră aceste fapte dovedesc bifonematismul grupurilor „consoană + [ȩ]" şi „consoană + pseud-oi final" [8].

Din rezultatele experienţei citate mai sus sub *b*), s-ar părea că rezultă identitatea fonologică [ȩ] = [e]. În sprijinul acestei presupuneri vine şi constatarea că între [e] din *pe* şi [ȩ] din *ţinea* nu există o diferenţă prea mare de durată (primul sunet durează 5 sutimi de secundă, al doilea — 4 sutimi) [9]. În plus, trebuie să ţinem seamă de faptul următor : făcînd abstracţie de cuvintele recent intrate în limbă, de tipul *leal*, *teoremă* [leál, teorémă], succesiunea [e] + vocală intră totdeauna în cadrul aceleiaşi silabe : *leagă* [lȩágă], *deodată* [dȩodátă]. Cu alte cuvinte, am putea fi tentaţi să credem că [ȩ] nu este decît varianta înainte de vocală a lui [e] silabic.

Totuşi, o asemenea interpretare nu poate fi acceptată. La finală, *lupi* [lupi] diferă de *lupii* [lúpi] prin opoziţia „*i* nesilabic (= pseudo-*i* final) : *i* silabic" Deducem de aici că asilabismul face parte din conţinutul fonemului realizat ca [ȩ] în interiorul cuvîntului şi ca [^{i}] la finală. Prin urmare, acest fonem nu este identic nici cu [e], nici cu [i].

---

[1] Vezi *Noi cercetări experimentale asupra diftongului romînesc ea*, SCL, VI, 1955, 3—4, p. 183—196.

[2] *Loc. cit.*, p. 194 (experienţa nr. 13)

[3] *Ibidem* (experienţa nr. 10).

[4] Asupra importanţei factorului timp în fonologie, vezi Joseph Vachek, *Can the phoneme be defined in terms of time?*, în *Mélanges de linguistique et de philologie offerts à Jacq. van Ginneken...*, Paris, 1937, p. 101—104 ; Luis J. Prieto, *loc. cit.*, p. 44—47.

[5] Cf. André Martinet. *Un ou deux phonèmes?*, «Acta linguistica», I, 1939, 2, p. 102, unde se discută interpretarea fonologică a grupului [th].

[6] Cf. E. Petrovici, SCL, VI, 1955, 1—2, p. 31, 34—35.

[7] Am văzut mai sus (p. 8) că, din punct de vedere fonologic, [lun^{i}] = [lunȩ-].

[8] Pentru detalii, vezi lucrarea noastră citată mai sus, p. 197.

[9] Diferenţa de durată dintre [e] şi [ȩ] este de obicei mult mai mare.

Urmează să studiem raportul dintre [ẹ] și [y], pentru a stabili dacă cele două sunete sînt sau nu realizări ale aceluiași fonem. Distribuția lor este următoarea [1]:

	[y]	[ẹ = pseudo-*i* final]
1) # ... V	+ *iarbă* [yárbă]	—
2) V ... V	+ *nuia* [nuyá]	—
3) C ... V	+ *biată* [byátă]	+ *beată* [bẹátă]
4) V ... C	+ *haină* [háynă]	—
5) V ... #	+ *cai* [kay]	—
6) C ... #	—	+ *lupi* [lup^{i}]

Din tabloul de mai sus rezultă că sunetele [ẹ] și [y] apar amîndouă într-o singură poziție (C ... V); în toate celelalte, [ẹ] și [y] se exclud reciproc. Pe de altă parte, există foarte puține cuvinte care să se deosebească între ele numai prin opoziția [ẹ] : [y] și chiar puținele exemple care s-ar putea da sînt, după cum a remarcat acad. Al. Graur [2], discutabile. Faptul acesta ar putea să constituie un argument în favoarea stabilirii unei identități fonologice [ẹ] = [y]. Dar între cele două sunete există deosebiri importante care trebuie avute în vedere.

Deși nu ni se par decisive, menționăm, în primul rînd, deosebirile de ordin fonetic pe care le-a arătat acad. E. Petrovici [3]: [y] are durata unei consoane normale și se rostește cu o fricțiune puternică; [ẹ] este foarte scurt și lipsit de zgomotul de fricțiune.

Mai importantă ni se pare deosebirea care există între cele două sunete în privința comportării în cadrul silabei. Grupul „vocală + [y]" este disociabil: *copii* — *copiii* [kopíy — kopí|yi], *roi* — *roiul* [roy — ró|yul], ca și *rob* — *robul* [rob — ró|bul]; [ẹ] nu apare niciodată la inițială de silabă, cu alte cuvinte [ẹ] sau [^{i}] se grupează totdeauna în aceeași silabă cu sunetul precedent: *luni* — *lunea* [lun^{i} — lú|nẹa] [4].

În sfîrșit, între cele două sunete în discuție există o deosebire „morfonologică". Grupul [ya] alternează cu [ye]: *piatră*—*pietre* [pyátră — pyétre]; [ẹa] alternează cu [e]: *neagră* — *negru* [nẹágră — négru] [5].

E preferabil însă să lăsăm la o parte acest ultim argument, întrucît alternanțele nu aparțin domeniului fonologiei [6].

În schimb, vom încerca să arătăm că lipsa aproape totală a unor perechi minimale de tipul [bẹátă] — [byátă] nu constituie o dovadă a

[1] V = vocală; C = consoană; # = pauză.

[2] « Bulletin linguistique », VII, 1939, p. 170.

[3] SCL, VI, 1955, 1–2, p. 37.

[4] *Ibidem*, p. 36.

[5] Al. Graur, *loc. cit.* p. 168. În realitate, în *piatră-pietre* termenii alternanței sînt [a] și [e], ca în *fată—fete*.

[6] A. Martinet, *Phonology as functional phonetics*, Londra, 1949, p. 6. Luarea în considerație a faptelor de morfologie ar fi justificată numai dacă, pe baza criteriilor pur fonologice, ar fi posibile mai multe interpretări; cf. C.E. Bazell, *Three conceptions of phonological neutralisation*, în *For Roman Jakobson*..., p. 30. După părerea noastră, în cazul de față nu ne găsim în fața unei astfel de situații.

identităţii fonologice a celor două semivocale. Într-adevăr, nu se poate susţine că diferenţa dintre [e̯] şi [y] se datoreşte contextului fonetic; acesta este irelevant din punct de vedere fonologic [1]. Între [b, p, m] etc. şi [á], opoziţia dintre [e̯] şi [y] are valoare distinctivă, chiar dacă ea nu este singura care deosebeşte cuvintele *bea*, *rupea*, *meargă* etc. (cu [e̯]) de cuvintele *abia*, *piatră*, *amiază* etc. (cu [y]). Inexistenţa unor opoziţii ca [be̯a] : *[bya], [pyátră] : *[pe̯átră[etc. poate fi întîmplătoare [2].

În concluzie, cele două semivocale sînt realizări a două foneme diferite.

Se poate vedea cu uşurinţă că asilabismul şi localizarea palatală sînt trăsături comune pentru [e̯] şi [y]. S-ar părea că deosebirea constă în gradul de deschidere. Nu trebuie să uităm însă că la finală varianta fonemului pe care de acum înainte îl vom nota /e̯/ se realizează ca pseudo-*i*, adică cu un timbru închis; opoziţia „închis : deschis" nu e, prin urmare, pertinentă [3]. Ceea ce deosebeşte pe [y] de [e̯] este caracterul consonantic al celui dintîi [4]; în *abia*, *piatră*, *amiază* etc. avem a face cu un iot şi opoziţia dintre / y / şi / e̯ / poate fi formulată astfel: „consonantic : neconsonantic (= vocalic)".

Raportul dintre [w] şi [o̯] este de aceeaşi natură şi distribuţia celor două sunete e asemănătoare cu distribuţia lui [y] şi [e̯], cu deosebirea că (dacă facem abstracţie de cîteva cuvinte recente) semivocala [w] nu apare între o consoană şi o vocală; aşadar, [w] şi [o̯] nu se întîlnesc într-un mediu fonetic identic. Admitem, cu toate acestea, existenţa lor fonematică independentă, bazîndu-ne pe principiul paralelismului în sistem [5]. Trebuie, de asemenea, să menţionăm că, dacă [w] nu apare niciodată în poziţia C...V, acest fapt se datoreşte întîmplării, reprezentînd un caz de distribuţie defectivă, şi nu e determinat de vreo regulă privitoare la înlănţuirea fonemelor în limba romînă [6]. Dovada o constituie neologismele de tipul *cuarţ* [kwarţ], cu grupul [kwa], deosebit de silaba iniţială din *coasă* [ko̯ásă] [7]. Transcrierea fonematică a celor două cuvinte va fi deci următoarea: / kwarţ, ko̯asă /. Fonemul / o̯ / nu apare la finală decît în unele graiuri ale limbii romîne, unde se realizează ca „*u* final": singularul [lup^{u}] se deosebeşte de pluralul [lup^{i}] prin opoziţia / o̯ / : / e̯ /.

Considerînd că fonemele palatale / e, i, e̯, y / se deosebesc de labiovelarele / o, u, o̯, w/ prin opoziţia „acut : grav", după clasificarea propusă

---

[1] Cf. Eli Fischer-Jørgensen, *The commutation test and its application to phonemic analysis*, în *For Roman Jakobson...*, p. 146—148.

[2] Cf. mai j)s.

[3] Şi în interiorul cuvîntului, / e̯ / se realizează, uneori, cu un timbru închis : [i̯].

[4] Ca oricare altă consoană din sistemul de foneme al limbii romîne, / y / nu apare în anumite poziţii, în care / e̯ / este însă posibil, de exemplu, în *întreagă*, *umplea*, cu grupurile de sunete nesilabice [ntre̯], [mple̯]; vezi discuţia asupra acestei chestiuni în SCL, VII, 1956, 3—4. p. 200.

[5] Cf. N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1949, p. 61; André Martinet, *Un ou deux phon?mes?*, p. 99—100.

[6] Vezi, pentru principiu, C. E. Bazell, *loc. cit.*, p. 27.

[7] În pronunţarea literară, distincţia dintre / w / şi / o̯ / este generală, deşi are puţine ocazii de a se manifesta; cf. remarca lui A. Martinet, *Phonology...*, p. 35, în legătură cu / oe / şi / ø / în uzajul parizian.

de Roman Jakobson [1], caracterele pertinente ale celor patru perechi de foneme pot fi înfăţişate astfel [2] :

Opoziţiile	e	i	e̯	y	o	u	o̯	w
Consonantic/neconsonantic	—	—	—	+	—	—	—	+
Silabic/nesilabic	+	+	—	—	+	+	—	—
Acut/grav	+	+	+	+	—	—	—	—
Continuu/întrerupt*				+				+
Compact/difuz**	±	—		+	±	—		—
Strident/mat***				—				—

* / y / şi / w / sînt foneme continue, opuse fonemelor „întrerupte" / k' / şi / k /.

** Consoanele palatale şi velare sînt compacte, iar cele articulate în partea anterioară a cavităţii bucale sînt difuze; / e / şi / o / sînt compacte în raport cu / i /, / u / şi difuze în raport cu / a /; vezi *Preliminaries*..., p. 27—29.

*** / y / şi / w / se opun fonemelor stridente / š / şi / v /.

Tabloul pune în lumină situaţia specială a lui / e̯ / şi / o̯ / în cadrul sistemului fonematic al limbii romîne. Cele două semivocale sînt singurele foneme care se opun şi vocalelor (silabice şi neconsonantice), şi consoanelor (nesilabice şi consonantice). Ele reprezintă categoria f o n o l o g i c ă a semivocalelor.

Introducerea acestei categorii necesită cîteva precizări. S-a arătat deja [3] că unul din meritele metodei de analiză descrise de R. Jakobson şi colaboratorii lui este acela că scoate în evidenţă legăturile existente între consoane şi vocale. Interpretarea propusă aici nu urmăreşte crearea unui al treilea sub-sistem, net delimitat de celelalte două, recunoscute în general. Dimpotrivă, admiterea unei clase intermediare a semivocalelor se bazează pe convingerea că între fonemele „centrale" şi cele „noncentrale" nu sînt excluse raporturi de aceeaşi natură cu cele care există între două consoane sau între două vocale. Putem deci să stabilim următorul paralelism aproximativ :

VOCALE	CONSOANE	FONEME
Deschise	Fricative	Vocale
Semideschise	Semioclusive	Semivocale
Închise	Oclusive	Consoane

Într-un anumit sens, clasificarea propusă mai sus se reduce la o chestiune de terminologie ; / e̯ / şi / o̯ / ar putea, eventual, să fie numite

[1] *Observations sur le classement phonologique des consonnes*, în *Proceedings of the third International Congress of Phonetic Sciences*, Gand, 1939, p. 34—41. Vezi, acum în urmă, Roman Jakobson, C. Gunnar M. Fant, Morris Halle, *Preliminaries to speech analysis. The distinctive features and their correlates*. Second printing, Massachussets Institute of Technology, 1955. Din prima lucrare (p. 39) am reţinut termenul de „mat", pe care l-am considerat mai potrivit decît „moale" sau „dulce" (= engl. mellow), care apare în *Preliminaries* ... (p. 23—24).

[2] Am aplicat metoda analizei în opoziţii binare, propusă în *Preliminaries* ... Spaţiile rămase goale arată că fonemul respectiv nu participă la o anumită opoziţie.

[3] Edward Stankiewicz, în *For Roman Jakobson*..., p. 518—519.

,,vocale nesilabice" ; dar, întrucît e mai simplu și mai des întrebuințat în fonetică, credem că e preferabil, și în fonologie, termenul de semivocale [1]. Important e faptul că fonemele / e̯ / / și / o̯ / nu sînt nici consoane, nici vocale propriu-zise.

Din paralelismul stabilit în rîndurile precedente rezultă că, cel puțin pentru unele limbi, trăsăturile ,,silabic" și ,,nesilabic" pot să aibă aceeași valoare opozițională ca, de exemplu, gradul de deschidere la vocale sau ocluziunea la consoane. După cum a arătat R. Jakobson [2], în ceha veche *brdu* / br̥du / ,,to the summit" se deosebește de *brdu* / brdu/ ,,I stroll" prin opoziția ,,*r* silabic : *r* nesilabic".

Pe de altă parte, nu totdeauna calitatea de vocală sau de consoană a unui fonem este nepertinentă, cum susține Robert Godel [3]. A. Martinet a arătat [4] că în opoziția fr. *pays* : *paye* caracterul vocalic al lui [i] și natura fricativă a lui [y] sînt pertinente.

Pentru unele limbi [5], se pune numai problema dacă vocalele nesilabice sînt variante ale fonemelor-consoane / y / și / w / sau ale vocalelor corespunzătoare. În limba romînă, după cum am văzut, *e* și *o* nesilabici nu pot fi identificați nici cu / y /, / w /, nici cu / i /, / u / sau cu / e/, / o /. Faptul acesta determină o dedublare a opoziției dintre consoane și vocale [6] în două opoziții : ,,consonantic : vocalic" (în tabloul nostru ,,consonantic : neconsonantic") și ,,silabic : nesilabic". Termenii celor două opoziții nu se suprapun : neconsonantic ≠ silabic, iar nesilabic ≠ consonantic. Fonemele / e̯ / și / o̯ / nu formează silabă, dar nu sînt consoane.

Recunoașterea independenței fonematice a semivocalelor față de consoanele și vocalele corespunzătoare nu înseamnă însă punerea pe același plan a unor opoziții ca / y : e̯ / sau / o : o̯ / pe de o parte, / y : k' / sau / o : u /, pe de alta. Opozițiile din prima categorie ocupă un loc aparte în sistemul limbii, atît prin randamentul lor funcțional foarte scăzut, cît și prin instabilitatea lor. Ele au o situație asemănătoare cu cea a opoziției lor / a : *a* / și / e : ε / în franceză [7] sau / e : ε / și / o : ɔ / în italiană [8].

---

[1] Acest termen are pentru noi altă accepțiune decît aceea întîlnită la Louis Hjelmslev, *loc. cit.*, p. 52 : ,,phonemes which are both combined and combining" — adică foneme ca engl. / i /, / u /, / l /, care pot fi și silabice și nesilabice, fără a înceta, prin aceasta, să fie v o c a l e l e / i /, / u /, respectiv c o n s o a n a / l /.

[2] *Preliminaries*..., p. 13, 20.

[3] *Les semi-voyelles en latin*, «Studia linguistica», VII, 1953, 2, p. 91.

[4] *Phonology*..., p. 19.

[5] De exemplu, pentru spaniolă ; vezi J. Donald Bowen and Robert P. Stockwell, *The phonemic interpretation of semivowels in Spanish*, «Language», XXXI, 1955, 2, p. 236—240.

[6] Vezi mai sus exemplul din franceză. În lucrarea (care nu ne-a fost accesibilă) *Fonología española* (ed. a II-a, Madrid, 1955, p. 156), Emilio Alarcos Llorach susține un punct de vedere asemănător cu al nostru : opoziția ,,vocală : consoană" nu diferă, în esență, de opoziția ,,surd : sonor". Această concepție e criticată de Luis J. Prieto în darea de seamă publicată în «Studia linguistica», IX, 1955, 2, p. 102—105.

[7] A. Martinet, *Phonology*..., p. 32.

[8] Bertil Malmberg, *A propos du système phonologique de l'italien*, «Acta linguistica», III, 1942—1943, 1, p. 39 ; valoarea distinctivă a opoziției / e : ε / în italiană este mică, deși această opoziție are un randament funcțional mare.

Menţinerea lor are un rol relativ redus în actul comunicării [1]. Dar important este faptul că opoziţiile / y : e̯ /, / w : o̯ / şi / e : e̯ /, / o : o̯ / [2] există.

РУМЫНСКИЕ ПОЛУГЛАСНЫЕ В ФОНОЛОГИЧЕСКОМ ОТНОШЕНИИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор рассматривает место, которое занимают в фонологической системе румынского языка полугласные [e̯], [o̯], [*y*[и [*w*]. Вопрос о полугласных не может быть отделен от вопроса «конечного псевдо-*i*», тождественного в фонологическом отношении с [e̯] дифтонга [*e̯a*].

Основываясь на данных фонетики и применяя метод замены звуков, автор приходит к выводу, что как внутри слова, так и в конце его, нужно допустить существование полугласных фонем, отмеченных [e̯] и [o̯], противопоставленных гласным /*e*/, /*o*/, /*i*/ и /*u*/. Дальше устанавливается, что, хотя существует очень мало слов, которые дифференцируются между собой только противопоставлением [e̯] : [*y*], эти два звука не представляют собой варианты одной и той же фонемы; положение [o̯] и [*w*] аналогично. Следовательно [e̯] и [o̯] не идентичны ни с гласными /*e*/, /*o*/, /*i*/, /*u*/, ни с /*y*/ и /*w*/, которые являются согласными, и относятся к фонологической категории полугласных.

Отношения между полугласными, с одной стороны, и соотвествующими согласными и гласными, с другой стороны, приводятся в таблице при помощи анализа в двойных противопоставлениях.

LES SEMI-VOYELLES ROUMAINES AU POINT DE VUE PHONOLOGIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur examine, la place occupée par les semivoyelles [e̯], [o̯], [*y*] et [*w*] dans le système phonologique de la langue roumaine. On ne saurait séparer ce problème de celui du « pseudo-*i* final » (par exemple celui de *lupi* [*lup*^{i}] ,,loups") qui est identique, au point de vue phonologique, avec l'[e̯] de la diphtongue [*e̯a*].

En s'appuyant sur les données de la phonétique et en appliquant la méthode de la commutation, l'auteur aboutit à la conclusion qu'il faut

---

[1] Vezi lucrarea noastră, *Contribuţii*. . ., p. 203.

[2] Cf. J. Kuryłowicz, « Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego », IX, 1949, p. 76 : ,,Il est clair que c'est l'opposition qui constituera le point de départ de la recherche... Le syncrétisme ou la neutralisation des deux formes opposées passe pour secondaire".

admettre, à l'intérieur du mot aussi bien qu'à la finale, l'existence des phonèmes semi-voyelles /e̯/ et /o̯/, opposés aux voyelles /*e*/, /*o*/, /*i*/ et /*u*/. L'auteur établit encore par la suite que, bien qu'il n'y ait qu'un petit nombre de mots se distinguant uniquement par l'opposition [e̯] : [*y*], ces deux sons ne représentent point des variantes du même phonème ; la situation de [o̯] et [*w*] et analogue. Par conséquent, [e̯] et [o̯] ne sauraient être identifiés avec les voyelles /*e*/, /*o*/, /*i*/, /*u*/ et, d'autant moins, avec /*y*/ et /*w*/, qui sont des consonnes ; ils représentent la catégorie phonologique des semivoyelles.

Les rapports entre semi-voyelles, d'une part, et consonnes et voyelles correspondantes, de l'autre, sont représentés dans un tableau dressé à l'aide de l'analyse par oppositions binaires.

CONTRIBUŢII LA TEORIA ARTICOLULUI

DE

ION COTEANU

Scopul unei cercetări teoretice făcute asupra articolului trebuie să fie descoperirea legilor de formare, de extindere şi de întrebuinţare sistematică a acestei părţi de vorbire. Dacă s-ar arăta numai cum se formează articolul, s-ar arăta prea puţin, pentru că o particulă demonstrativă poate fi la un moment dat ceva foarte asemănător cu articolul, fără să se constituie însă în sistem. Limba rusă, de exemplu, a avut, în faza ei mai veche, o asemenea particulă, care nu s-a extins însă, şi în rusa contemporană ea nu mai există. Pe lîngă aceasta, unele limbi, ca franceza de exemplu, lărgesc sfera de întrebuinţare a articolului mai repede decît altele (romîna sau engleza). Prin urmare, este necesar să se urmărească nu numai dezvoltarea articolului, dar şi modul său de întrebuinţare actuală, care reprezintă de fapt sinteza evoluţiei sale anterioare.

Între extinderea şi întrebuinţarea actuală a articolului sînt foarte multe puncte de contact. Aceasta nu înseamnă însă că se poate renunţa la vreunul din cele două aspecte ale problemei, căci, fără a se urmări atent evoluţia, nu se înţelege bine starea actuală. De aceea, cel mai important capitol al studiului articolului este, fără îndoială, cercetarea cauzelor care au dus la apariţia lui. Acestei chestiuni nu i s-a acordat întotdeauna importanţa cuvenită, nu numai pentru că s-au ivit greutăţi practice adesea de neînvins, ci, mai ales, pentru că unele şcoli lingvistice au pornit de la concepţii care le-au împiedicat să rezolve problema. Astfel, principala lucrare teoretică despre articol, datorită lingvistului francez G. Guillaume, se întemeiază pe ideea că sistemele lingvistice ale diferitelor limbi au tendinţe comune, graţie existenţei unei *intenţii care, folosind unele accidente, reuşeşte să organizeze în elementele materiale ale limbii jocuri determinate de opoziţii* [1], de unde rezultă că *a pune în lumină tendinţele sistematice comune ale mai multor limbi înseamnă în realitate a constata că aceste limbi şi-au propus acelaşi scop şi au încercat să-l atingă pe căi asemănătoare* [2]. Dacă autorul înţelege prin „intenţie" o preocupare conştientă

[1] G. Guillaume, *Le problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, 1919, p. 12.
[2] *Ibid.*

a vorbitorilor sau ceva asemănător, atunci, evident, el nu are dreptate. Este adevărat că, în cursul său de lingvistică generală, F. de Saussure susține că singura rațiune de existență a valorilor lingvistice se află în utilizarea lor și în consimțămîntul general [1], dar „consimțămîntul general" nu presupune în mod necesar o intenție. El poate însemna doar acceptarea generală a valorilor lingvistice constituite prin elaborarea socială neîntreruptă din punct de vedere istoric, ceea ce exclude factorul intenție. Legînd însă „consimțămîntul general" de faptul că, în teoria saussuriană, gîndirea are ascendență asupra limbii, căci, aceasta din urmă nu este decît gîndire organizată în materie sonoră [2], G. Guillaume a ajuns la factorul intenție prin exagerarea celor două principii mai sus amintite, exagerare care l-a dus și mai departe. Pentru a descoperi „intenția" de la baza diferitelor sisteme lingvistice, el a fost nevoit să despartă gîndirea de limbaj și să insiste asupra calității gîndirii de a folosi limbajului în mod inteligent : „*aceste două domenii* (limbajul și gîndirea n.n.) *fiind separate, a trebuit să recunoaștem că gîndirea nu intervine în limbaj, dar se servește de el ca de un instrument*; *ea îl folosește și, oricît de „ininteligent" s-ar presupune, îl folosește în scopurile sale, adică în mod inteligent* " [3]. Iată dar că s-a precizat și mai bine poziția teoretică a autorului, care, văzînd în gîndire factorul de organizare a limbii, nu putea să nu se lase atras de concluzia logică a poziției sale : necesitatea de a introduce intenția și scopul în sistemele lingvistice, predominate, după părerea sa, de faptul că, în cele din urmă, gîndirea folosește limbajul în mod inteligent.

Înainte de a trece la alte aspecte ale teoriei lui G. Guillaume, este util să ne oprim la deosebirea dintre *scopul* pe care și-l propun limbile, după părerea lingvistului francez, și *direcția* de evoluție a unei limbi, despre care am vorbit la început. Scopul este consecința unei intenții. Dacă ar fi adevărat că modificările fundamentale ale sistemelor lingvistice se produc din cauza acestei presupuse intenții, atunci limba ar fi în cele din urmă rezultatul unui act mai mult sau mai puțin convențional și ar prezenta o structură asemănătoare cu a oricărei limbi artificiale sau cu a oricărui limbaj de semne. Ea ar fi deci o simplă oglindă a stadiului de gîndire la care s-a ridicat un colectiv de vorbitori, a cărui inteligență s-ar măsura în consecință fără prea mare greutate. Prin urmare, intenția și scopul ne conduc la o concluzie falsă, contrazisă de realitate.

Direcția de evoluție nu este o rezultantă a acțiunilor intenționate, conștiente, exercitate de vorbitori asupra limbii. Direcția de evoluție este efectul mișcării complexe și variate, cu elemente adesea contradictorii, pe care limba o execută în procesul istoric de trecere de la o generație la alta. Această mișcare complexă și variată nu este reversibilă, dar de aici nu rezultă că direcția și scopul sînt unul și același lucru. O săgeată trimisă din arc spre o țintă are direcția precisă, dar n-are intenție sau scop, care nu există decît în gîndirea și gesturile arcașului. Tot astfel limba are o direcție continuă și ireversibilă, dar n-are scop sau intenție, care nu există

[1] F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1931, ed. III, p. 157.
[2] *Ibid.*, p. 155.
[3] G. Guillaume, *op. cit.*, p. 54.

în mod conștient nici măcar în colectivul de vorbitori, pentru că acest colectiv nu este și nici nu trebuie considerat nici un moment o unitate de același fel ca individul și nu i se poate atribui comportamentele unui individ. Iată de ce nu se poate accepta afirmația lui Guillaume că limbile își propun scopuri și cu atît mai puțin ideea sa că *problema articolului datează din ziua în care inteligența unui om a simțit că există o diferență între numele înainte de a fi întrebuințat, simplă potență de a denumi diverse lucruri, concepute diferit, și numele care numește efectiv unul sau mai multe din aceste lucruri* [1].

În aceste împrejurări, absența articolului arată că în starea unei limbi dintre cele fără articol nu s-a manifestat încă inteligența pătrunzătoare a nici unui vorbitor. În observația lui G. Guillaume, că limbile *care se pot lipsi de articol sînt totodată și cele care păstrează un tip arhaic* [2], această idee este prezentă. Ea este de asemenea prezentă și în convingerea autorului că *articolul are drept cauză o anumită stare a limbii* [3], deoarece starea limbii este determinată, în concepția sa, de o anumită treaptă de dezvoltare a gîndirii. Așadar, pentru lingvistul francez articolul este un fapt de mentalitate, căci și starea limbii și inteligența creatoare de părți de vorbire sînt în ultimă analiză probele stadiului de dezvoltare a gîndirii unui colectiv de vorbitori.

Vrînd să demonstreze că absența articolului și întrebuințarea lui limitată nu dovedesc înapoiere intelectuală, un cercetător romîn, Radu I. Paul, a criticat metoda de lucru a lui G. Guillaume, pentru că — zice el — *este o absurditate această dedublare a spiritului față de funcțiunile limbii. Noțiunile nu sînt situate pe două planuri în mintea noastră, atunci cînd vorbim. Unul suprapus, pur intelectual, în care noțiunile stau depuse în nemișcare ca niște umbre, iar altul activ, acel al limbii, în care noțiunile circulă pline de forță și impregnate de atributele realității pe care o reprezintă. Articolul pentru G(uillaume) este acel instrument al limbii, care a transportat noțiunile de pe acel plan superior al intelectului în a cărui sferă abstractă noțiunile sînt transfigurate și incolore, pe planul real al limbii, unde ele sînt capabile să ia toate valorile de întrebuințare impuse de context. Această teorie este însă o ficțiune* [4]. Radu I. Paul respinge aici chiar baza teoriei lui G. Guillaume, ca teorie saussuriană, căci, pentru Saussure, *gîndirea noastră nu este decît o masă amorfă și nediferențiată* [5], dacă facem abstracție de cuvinte; *luată în ea însăși gîndirea este ca o nebuloasă în care nimic nu este delimitat în mod necesar. Nu există idei prestabilite și nimic nu este distinct înainte de apariția limbii* [6]. Existența celor două planuri, al limbii și al gîndirii, într-un raport în care *substanța sonoră (fonică) este o materie plastică care se împarte, la rîndul ei, în părți distincte pentru a furniza signifianții (les signifiants) de care are nevoie gîndirea* [7], este una

[1] *Ibid.*, p. 14.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, p. 22.
[4] Radu I. Paul, *Flexiunea nominală internă în limba romînă*, București, 1932, p. 35.
[5] F. de Saussure, *op. cit.*, p. 155.
[6] Ibid.
[7] Ibid.

din axele teoriei lui F. de Saussure. Guillaume n-a făcut decît să aplice acest punct de vedere la un caz particular, căci nu există deosebire de esență între considerarea limbii ca materie sonoră care se împarte în fragmente ca să pună la dispoziția gîndirii signifianții necesari și părerea lui Guillaume că noțiunile sînt neprecise înainte de a fi concretizate prin articol. Teoria saussuriană a fost aplicată corect din punct de vedere logic. Lui G. Guillaume i s-ar putea reproșa cel mult faptul că a concretizat o idee care plutește în vag la F. de Saussure.

Dacă Radu I. Paul s-ar fi referit cu mai multă băgare de seamă la concepția generală a lui G. Guillaume, el n-ar fi primit nici multe alte puncte din teoria acestuia și nu ar fi încercat să transpună la limba romînă o serie de concluzii referitoare la funcțiile și valorile articolului [1].

Mai importante sînt obiecțiile lui C. Racoviță, care a observat că teoria lui G. Guillaume contrazice realitatea. Ocupîndu-se de situația articolului în rusă, G. Guillaume susținea că *rusa, care nu are articol, este dispusă să și-l creeeze în mod accidental în unele cazuri în care valoarea anaforică se unește cu valoarea emfatică*... a demonstrativului[2]. După el, rusa s-ar afla la începutul procesului de formare a acestei părți de vorbire. *Dar în rusă*, constată C. Racoviță, *este vorba de dispariția unei tendințe, și nu de apariția ei* [3], ceea ce înseamnă că articolul este regresiv. Guillaume a stabilit greșit direcția de evoluție a limbii ruse, pentru că a neglijat istoria fenomenului descris. El nu a izbutit așadar să explice în mod convingător cauzele generale care au dus la apariția articolului.

Mult mai aproape de adevăr sînt acei lingviști care au încercat să generalizeze fapte concrete din istoria articolului. Pentru A. Meillet începutul acestei părți de vorbire este legat *de nevoia de a fi expresiv* [4]. Pentru alții, pentru Einar Löfstedt de exemplu, articolul nu are la origine numai un rost expresiv, ci servește și la precizarea formală a numelui, apărînd în strînsă legătură cu slăbirea flexiunii nominale [5]. J. Vendryes mersese și mai departe pe această cale și considera articolul un simplu morfem [6].

Așadar unii dau precădere caracterului expresiv, alții se opresc asupra capacității articolului de a preciza numele. E. Löfstedt crede chiar că între slăbirea flexiunii nominale și apariția articolului este o corelație. Independent de el, la acest punct de vedere s-a oprit și C. Racoviță, explicînd dispariția articolului rusesc. El considera ca o condiție de ordin general a acestei dispariții faptul că rusa are structură gramaticală sintetică, păstrîndu-și pînă astăzi formele de declinare. *Or* — scrie C. Racoviță — *articolul a apărut numai în limbile care au abandonat această stare și au adoptat structura analitică. De altminteri* — continuă el — *se pare că apariția articolului este strîns legată de simplificarea declinării* [7]. Ideea

---

[1] Vezi recenzia acad. Al. Graur în „Bulletin linguistique", I (1933), p. 113.
[2] G. Guillaume, *op. cit.*, p. 17.
[3] C. Racoviță, *L'article en russe*, „Bulletin linguistique", VI (1938), p. 195 și urm.
[4] A. Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, ed. IV., Paris, 1935, p. 179 și urm.
[5] E. Löfstedt, *Syntactica*, ed. II, I, Lund, 1942, p. 375.
[6] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 137.
[7] C. Racoviță, *op. cit.*, p. 130.

existenței unui raport între simplificarea flexiunii și formarea articolului a fost reluată mai tîrziu în lingvistica romînească de E. Seidel, care o ilustrează cu exemple din greacă [1].

Observația că articolul însoțește simplificarea flexiunii nominale corespunde în general cu realitatea, dacă ne referim la limbile romanice, la bulgară și la unele limbi germanice. Peste tot, cele două fenomene apar paralel. S-ar părea deci că articolul ar avea și rostul de a preciza gramatical numele, ceea ce presupune că între formarea lui și simplificarea flexiunii nominale este o legătură obligatorie. Cele două fapte ar trebui să fie, prin urmare, în relații de condiționare, fie că articolul apare ca o consecință a slăbirii flexiunii nominale, fie că, dimpotrivă, flexiunea nominală se simplifică din cauza formării și dezvoltării articolului, fie că și articolul și slăbirea flexiunii sînt tributare unui al treilea factor, care rămîne să fie descoperit.

Condiționarea directă a apariției articolului de simplificarea flexiunii nominale nu se poate admite, din mai multe motive. În primul rînd, există limbi cu forme cazuale numeroase, dar și cu articol. În această situație este armeana [2]. Ea are cinci forme cazuale și articol. Dar poate că armeana reprezintă numai o excepție printre limbile indo-europene, și acest lucru nu este suficient pentru răsturnarea presupusei condiționări. Dar la el se adaugă altele. Limbile germanice de nord, islandeza, daneza, norvegiana și suedeza, au astăzi articol și flexiune nominală redusă. În trecut ele se prezentau însă altfel. Articolul apare în vechea islandeză prin secolul al VI-lea, iar flexiunea se simplifică prin secolul al XII-lea. [3] Articolul se adăuga inițial la forma cazuală a numelui cu desinențele nemodificate, de exemplu : *fiskr* ,,pește'' se înfățișa ca nume articulat și cu desinențe și cu articol acordat : nom. *fiskr-inn*, gen. *fisks-ins*, dat. *fiski-num*, ac. *fisk-inn*. Articolul *-inn*, *-ins* etc. urmează soarta substantivului cînd începe simplificarea flexiunii. În daneză, încă din secolul al XIV-lea, la pluralul articulat nu se mai mențin nici flexiunea substantivului, nici a articolului, toate formele reducîndu-se la *fisk-aene* [4]. Numai la singular se mai văd indicatorii cazurilor genitiv și dativ. În celelalte limbi scandinavice, procesul este asemănător, deși nu se desfășoară peste tot în același fel și nici în același timp.

Dacă articolul ar fi fost destinat precizării formale a cazului, primul lucru care trebuia să se întîmple cu el n-ar fi trebuit să fie simplificarea propriei lui flexiuni, căci el pierdea astfel tocmai caracteristica pentru care fusese creat. Istoria articolului scandinavic merge așadar — la rîndul său — împotriva corelației amintite, pe care n-o sprijină, de altminteri, nici greaca veche, unde articolul este autonom la început și multă vreme

---

[1] E. Seidel, *Zu den Funktionen des Artikels*, ,,Bulletin linguistique'', VIII (1940), p. 5 și urm. ; vezi și *Der gegenwärtige Stand der rumänischen und allgemeinen Artikelprobleme*, ,,Bulletin linguistique'', IX (1941).

[2] Vezi E. G. Tumanian, *Transformarea articolului în flexiunea dativului din limba neoarmeană*, în ,,Voprosî iazîkoznaniia'', 5, 1955, p. 93 și urm.

[3] M. I. Steblin-Kamenski, *Istoriia skandinavskih iazîkov*, Moscova-Leningrad, 1953, p. 189 și urm.

[4] Ibid, p. 319 și urm.

după aceea. A. Meillet, care susţine această idee, a demonstrat-o în mod convingător prin următoarele fapte :

1) Articolul apare înaintea adjectivului, cînd acesta precede substantivul, adică : articol-adjectiv-substantiv, iar cînd adjectivul se găseşte după substantiv, articolul este „reluat" pentru a indica trimiterea, adică : substantiv-articol-adjectiv.

2) Particulele se inserează între articol şi substantiv, căci *articolul grec comandă un întreg grup de cuvinte.*

3) Articolul introduce un membru întreg al unei fraze.

4) Articolul apare înaintea infinitivului, înaintea propoziţiei infinitivale şi a oricărei teme de prezent şi aorist, transformînd-o în substantiv [1] Unele situaţii din cele enumerate mai sus sînt anterioare transformării demonstrativului în articol. Ele apar din greaca homerică, ceea ce a făcut pe I. I. Tolstoi să susţină recent că, încă din epoca homerică, exista în greceşte un articol *in statu nascendi* [2].

Autonomia articolului exclude posibilitatea formării lui ca mijloc de sprijinire a flexiunii nominale. Punctele 2, 3 şi 4 din argumentarea lui A. Meillet ni se par mai mult decît convingătoare. O particulă destinată precizării formale a funcţiunilor substantivului nu poate fi de la început atît de liberă, încît să se îndepărteze atît de mult de substantivul pe care este chemată să-l precizeze, nu poate introduce un membru al frazei, o propoziţie infinitivală etc.

Şi vechea franceză pledează într-un fel tot pentru inexistenţa corelaţiei discutate. Franceza a mai păstrat ceva din declinare pînă prin secolul al XIII-lea, avînd două cazuri, cazul subiect, vechiul nominativ latinesc modificat, şi cazul regim în care se contopiseră genitivul şi dativul. Nemaiavînd însă formă pentru a exprima apartenenţa, posesiunea şi alte idei redate în latineşte prin genitiv, vechea franceză a recurs la o anumită aşezare a cuvintelor. Astfel, într-un grup ca *li femme maistre Tomas* [3], acuzativul *maistre Tomas* îndeplineşte funcţia atributului în genitiv din latină. Dar franceza veche permite şi inversiuni ale ordinei de mai sus, ca în *li rei gonfanuniers*, în loc de *li gonfanuniers rei* [4]. Graţie înţelesului cuvintelor din grup, *stegarul* (*li gonfanuniers*) este *al regelui* (*rei*), şi nu invers.

În stadiul cel mai vechi al acestei limbi (sec. VI-XIII), se observă că atributul exprimat prin substantiv nu primeşte articolul în grupuri ca cele citate mai înainte, deşi tocmai el ar avea mai mare nevoie de precizare formală pentru a nu se produce confuzii. Şi într-o fază mai recentă din perioada la care ne referim, articolul poate să apară înaintea atributului, dar el nu aduce nici o precizare formală utilă relaţiilor dintre determinant şi determinat, datorită identităţii sale formale cu substantivul

---

[1] A. Meillet, *op. cit.*, p. 189.

[2] I. I. Tolstoi, *K semantike gomerskogo artikliia*, în „Izvestiia Akademii Nauk, SSSR", XIII, 4, (1954) p. 370–374.

[3] L. Foulet, *Petite syntaxe de l'ancien français*, Paris, 1930, p. 23.

[4] F. Brunot, *Histoire de la langue française*, I, ed. III, Paris, 1924, p. 234.

în acuzativ. Această stare de lucruri se întîlnește la numele proprii de locuri: *Valleroy* (La vallée du roi), *Ville l'Évêque*, *Bourg la reine* etc. [1].

Raportul gramatical dintre substantivele din grup reiese din înțelesul și ordinea lor. Dacă articolul ar fi fost un indicator al cazului, el și-ar fi păstrat caracteristicile gramaticale proprii, în vederea aducerii precizărilor necesare substantivului, mai ales că, derivînd din pronume, cuvînt neregulat, el și-ar fi menținut relativ ușor formele. Combinațiile *de le*, astăzi *du* și *de la* se nasc după ce articolul se instalase bine în limbă.

În sfîrșit, nici rusa veche, nici dialectele rusești în care se mai întrebuințează determinative demonstrative cu valoare de articol nu arată, prin evoluția lor, că apariția acestei părți a vorbirii este însoțită în mod obligator de slăbirea flexiunii nominale. Ipoteza dispariției articolului din rusa literară din cauza corelației articol-flexiune are dezavantajul de a se întemeia pe o idee, care nu se dovedește valabilă, deși este foarte atrăgătoare. C. Racoviță a văzut dificultățile problemei, păstrînd oarecare rezerve, exprimate în formula prevăzătoare „*se pare* că apariția articolului este strîns legată de simplificarea flexiunii" (sublinierea mea; vezi p. 20 a studiului de față).

Slăbirea flexiunii nominale nu este așadar condiție sau cauză în procesul nașterii articolului și nici articolul nu poate fi cauza slăbirii flexiunii nominale. Paralelismul celor două serii de fapte rămîne totuși tulburător. Chiar dacă nu se condiționează în mod direct, o relație trebuie să existe între ele. În mod normal, dacă articolul nu a apărut în urma și din cauza necesității de precizare formală a numelui, nașterea lui nu mai poate depinde decît de necesitățile precizării conținutului numelui, de nevoia de a vorbi expresiv, ceea ce înseamnă că trebuie să admitem teza lui A. Meillet. O dovadă suplimentară în această privință este „gramaticalizarea" articolului. Cînd el se extinde foarte mult, capacitatea de precizare a conținutului semantic al numelui, pe care o are inițial, dispare treptat, căci se șterg deosebirile semantice dintre numele articulat și cel nearticulat, opoziția lor nemaifiind suficient de pregnantă. O limbă care n-ar mai întrebuința decît nume articulate ar renunța la opoziția articulat-nearticulat și s-ar lipsi la drept vorbind de articol, deși el ar putea foarte bine să continuie să existe un timp ca o particulă oarecare. M. Bréal, referindu-se la extinderea articolului în franceza contemporană, a făcut o remarcă deosebit de interesantă. *Limbile în care articolul aduce cele mai multe servicii* — spune el — *sînt cele care își păstrează libertatea de a-l întrebuința sau de a-l omite după înțeles. Este sigur* — continuă el — *că de două secole încoace, franceza a extins mai mult decît s-ar fi cuvenit întrebuințarea articolului, așa încît el a devenit din ce în ce mai puțin folositor, pe măsură ce a devenit mai indispensabil* [2].

Evoluția articolului, privită prin punctele sale extreme, este un puternic argument în favoarea originii lui semantice, căci pierderea înțelesului său concret inițial, gramaticalizarea, reprezintă un fenomen secundar, posterior apariției. În evoluția aceasta se produc uneori fenomene

---

[1] A. Dauzat, *Les noms de lieux*, Paris, ed. V, 1947, p. 155.
[2] M. Bréal, *Essais de sémantique*, Paris, ed. VI, 1913, p. 14—15.

extrem de interesante care ilustrează complexitatea procesului. Astfel, armeana contemporană se folosește de articolul în dativ aproape ca de o desinență. În această limbă s-a stabilit o relație nouă între genitiv și dativ, numai prin prezența articolului. Dativul primește întotdeauna articolul -*n*, chiar cînd substantivul nu este determinat, iar genitivul nu se articulează niciodată, chiar cînd substantivul este determinat [1]. Extinderea articolului a fost împiedicată deci aici de necesitatea diferențierii cazurilor. Trebuie să notăm că gramaticalizarea acestei părți de vorbire este foarte înaintată și că, datorită flexiunii complicate a limbii armene, opoziția dintre articulat și nearticulat a luat o formă particulară.

După cum se vede, faptele înseși ne obligă că cercetăm și simplificarea flexiunii nominale ca să lămurim dezvoltarea articolului. Pentru limbile romanice există în această privință date suficiente. Pe baza lor, mulți romaniști au ajuns la concluzia că dispariția formelor cazuale se datorește extinderii întrebuințării prepozițiilor. Fenomenul a fost însă complicat de binecunoscuta debilitate a consoanelor finale, caracteristică majorității limbilor indo-europene, așa încît extinderea utilizării prepozițiilor nu mai apare în chip evident ca adevărata cauză a simplificării amintite. S-ar putea — susțin unii romaniști — ca întîi să se fi pierdut consoanele finale și numai după aceea limbile romanice să fi recurs la întrebuințarea prepozițiilor, fiind nevoie să se arate totuși ce valoare cazuală are numele în context. F. Brunot crede, deși nu fără rezerve, că totul s-ar explica mai bine prin psihologia vorbitorilor. *Aș înclina să cred* — spune el — *că acest lucru s-a produs din cauze psihologice, prin care înțeleg uitarea progresivă a valorilor cazuale* [2]. Dar el nu arată cum se uită aceste valori care reprezintă înseși înțelesurile cazurilor. Ar fi și greu, de altminteri, căci nu pare cu putință ca vorbitorii unei limbi să uite, fie și treptat, ce înseamnează și cînd se întrebuințează nominativul, genitivul sau ablativul. Sensul gramatical al cazului este un element abstract al structurii gramaticale și, în această calitate, rezistă vreme îndelungată. Pentru ca în timp de cîteva secole să se producă în flexiunea nominală modificări atît de importante ca cele pe care le constatăm cînd punem față în față latina cu limbile romanice, trebuie să se fi întîmplat fapte mult mai importante decît uitarea. Neglijarea pronunțării consoanelor finale și deci a multor desinențe cazuale nu explică nici ea singură lucrurile. În vorbire, consoanele finale sînt și astăzi neglijate. În limba romînă contemporană, de exemplu, consoana finală se adaptează la consoana inițială a cuvîntului următor, ori de cîte ori aceste sunete se întîlnesc, deci foarte des, de zeci și chiar de sute de mii de ori în pronunțarea fiecăruia. Deși rostim în mod curent *am avu cărți*, *am avu bani* și *am foz la cîmp* pentru *am avut cărți*, *am avut bani* și *am fost la cîmp* [3], totuși participiile *avut* și *fost* nu și-au schimbat structura fonetică și nu au pierdut consoana asurzită sau nepronunțată. Indiferent dacă adaptarea se produce cu o consoană finală a unei forme verbale sau cu aceea a unei forme nominale, structura fonetică a cuvîntului se păstrează adesea, căci nu modificarea fonetică este esențială, ci corelația de forme,

[1] E. G. Tumanian, *op. cit.*, p. 93 și urm.
[2] F. Brunot, *op. cit.*, p. 93.
[3] *Gramatica limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., I, București, 1954, p. 91.

sistemul verbului sau al numelui cu indicii săi gramaticali. Astfel, în ciuda unor afirmații făcute mai mult spre a uimi, franceza nu și-a schimbat sistemul de formare a pluralului, sub motiv că *s* final, pronunțat *z* înaintea vocalelor inițiale ale cuvîntului următor, ține mai mult de acest cuvînt și dacă *l'homme*, de exemplu, se opune lui *les hommes* (lezom), aceasta nu însemnează că indicele pluralului a trecut de la *les* la *homme*, căci relația *homme* — (*z*)*hommes* nu există. Adaptarea, modificarea sau dispariția consoanelor nu pot explica eliminarea unei categorii gramaticale numai prin ele înseși. De nenumărate ori limbile recurg la întărirea și precizarea fonetică a finalelor, cînd pierderea lor prejudiciază buna comunicare. Verbul, cu toate că are indici gramaticali mai numeroși decît numele, pentru că redă în mod concret ideea de mod, timp, persoană și diateză, și ar avea de unde să se simplifice, adesea se complică. Mai mult ca perfectul romînesc, de pildă, s-a lungit cu un *-ră-* indicator mai sigur al pluralului. Simplificările formelor n-au uneori nici o legătură cu procesele fonetice. Conjunctivul perfect romînesc *să fi avut* a ajuns la o singură formă după secolul al XVI-lea, dar nu fiindcă auxiliarul ar fi fost alterat din punct de vedere fonetic. El există și astăzi ca *să fiu*, *să fii*, *să fie*... etc. la conjunctiv prezent. Exemplele de acest fel s-ar putea înmulți, dar ele n-ar arăta decît că neglijarea pronunțării finalelor, consonantice sau vocalice, nu poate fi cauza unor profunde modificări de conținut. Efectele transformărilor fonetice nu sînt chiar atît de dezastruoase cum s-a crezut multă vreme. Una din demonstrațiile obișnuite, care pornește de la ideea că în italiană și romînă *m*, *n*, *s* erau mute și, în consecință, substantivele cu tema în *a* trebuiau să ajungă la două forme : *auricula* (pentru *auriculă*, *auriculă*) *auriculae* (pentru genitiv-dativ) este în aparență foarte convingătoare. Dar, în italiană nu există genitivul în *ae*, deși, foneticește vorbind, el ar trebui să se fi păstrat. Pe de altă parte, cuvinte ca *arbor* (mai vechi *arbos*), *lepus*, *pecten*, *serpens* și altele, toate imparisilabicele, n-aveau de ce să ajungă la formă unică, dacă simplificarea s-ar fi datorit numai procesului fonetic, și, după cum it. *uomo* are pluralul *uomini*, rom. *om*, pluralul *oameni*, tot astfel *serpens* ar fi trebuit să devină în romînește la singular *șarpe*, iar la plural **șărpînte* sau **șărpînți*, acomodîndu-se la masculine. Aici a jucat însă un rol hotărîtor nevoia de sistematizare a limbii, cum arată acad. Al. Graur [1], și imparisilabicele, contrazicînd regulile fonetice, s-au organizat după alte criterii. Pentru simplificarea declinării reținem și ipoteza emisă de Marcel Cohen care arată că, deși este greu de demonstrat că pierderea definitivă a deosebirii dintre cele două cazuri gramaticale din limba franceză ar fi dus la ordinea fixă a cuvintelor, totuși *este mai probabil că tendința de a adopta această ordine a fost concomitentă și chiar parțial anterioară pierderii declinării și a contribuit la rîndul său la această pierdere* [2].

[1] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 16.

[2] Marcel Cohen, *Histoire d'une langue, le français*, Paris, 1947, p. 145 ; cf. și cele spuse de M. Cohen la p. 113 : ,,articolul nu se poate explica printr-o evoluție fonetică normală, cum se aplică ea în general la nume și verbe. Este lucru știut că acele cuvinte care au un rol special, în genere cuvinte ajutătoare sau ,,instrumente gramaticale'', scapă de sub regulile comune, fie prin alterări, fie prin conservări excepționale''.

Între neglijarea finalelor şi necesitatea de a preciza înţelesul şi forma cuvintelor se creează contradicţii.

Ele se rezolvă de cele mai multe ori, dacă nu întotdeauna, printr-o mai bună organizare a materialului lingvistic. Argumentele înşirate pînă aici ne fac să căutăm cauza simplificării flexiunii nominale în nevoia de precizare a valorilor cazurilor. Elementul decisiv, în acest proces, este tocmai extinderea întrebuinţării unor cuvinte ajutătoare, prin care limba putea realiza precizarea valorilor cazuale. Aceste cuvinte auxiliare sînt prepoziţiile. Trebuie să insist asupra ideii de extindere a utilizării lor, pentru a evita neînţelegerile posibile. O limbă poate întrebuinţa multe sau foarte multe prepoziţii, şi lucrul acesta să nu ducă la simplificarea flexiunii nominale. Nu numărul prepoziţiilor determină simplificarea flexiunii, ci mişcarea lor. Dacă în sistemul nominal nu se observă o tendinţă de extindere a întrebuinţării lor, formele cazuale rămîn în general în situaţia în care se găsesc. Formula potrivit căreia între desinenţe şi prepoziţii s-ar crea contradicţii care trebuie rezolvate prin întărirea funcţiilor prepoziţiei, în caz că finalele sînt neglijate din punct de vedere fonetic, este, după părerea noastră, insuficientă. Ea devine valabilă numai dacă în sistemul respectiv se văd indicaţii clare că prepoziţiile încep să se folosească şi acolo unde pînă la un moment dat erau absente. De aceea, limbi cu multe prepoziţii şi cu flexiune nominală complexă, ca rusa, nu-şi modifică sistemul nominal pentru că au multe prepoziţii. Dar dacă întrebuinţarea lor s-ar extinde, şi un caz gramatical oarecare ar începe să fie cerut aproape de oricare din prepoziţiile existente, lucrurile s-ar schimba în mod radical.

Extinderea întrebuinţării prepoziţiilor în latineşte este un fapt cunoscut, mai mult, numeroase adverbe sînt folosite ca prepoziţii, trecînd cu încetul în categoria acestora din urmă. Se produc din această cauză şi confuzii şi, chiar în perioada clasică, *adesea este imposibil să spui de ce o prepoziţie este însoţită de acuzativ şi alta de ablativ* [1], iar prepoziţiile omonime cu preverbele se construiesc ca un caz cînd se află direct înaintea numelui şi cu alt caz cînd numele este precedat de verbul cu preverbul omonim, cf. *ad iudicium*, dar *adesse iudicio*, *prae exercitu*, dar *exercitui praeesse* [2],

În perioada romanică, extinderea se face cu mult mai repede. *Ad* care în latina clasică indica direcţia mişcării, locul, timpul, iar la figurat putea însemna ,,pînă la", ,,în vederea", etc., fiind deci foarte aproape de o prepoziţie de scop, începe de la o vreme să arate direcţia spre o persoană, lucru necunoscut în faza anterioară, de exemplu : *ad Moysen dicit* [3], să se întrebuinţeze cu verbele *dare, tradere* : *ad eos des manducare* [4], să înlocuiască, din secolul al V-lea, un ablativ instrumental : *ad aquam calidam coquere* [5], iar în secolul al VI-lea un dativ posesiv : *hic requiescunt membra ad duus fratres* [6].

---

[1] O. Riemann, *Syntaxe latine*, Paris, ed. VII, 1942, p. 173.
[2] F. Brunot, *op. cit.*, p. 94.
[3] *Ibid.*
[4] *Ibid,*. p. 95.
[5] *Ibid.*
[6] *Ibid.*

Cauzele care au făcut pe vorbitorii limbii latine să întrebuințeze din ce în ce mai des prepozițiile nu sînt cunoscute. Nevoia de precizare, oricît de reală va fi fost, nu spune totuși mare lucru, căci ar mai trebui să știm de ce, de la o vreme încoace, această nevoie se simte din ce în ce mai puternic. S-ar putea ca explicația să fie în mare măsură exterioară sistemului limbii latine dintr-o anumită perioadă, s-ar putea, de exemplu, ca însăși răspîndirea acestei limbi printre popoarele cucerite de romani să fi ajutat elaborarea noilor sisteme, cum a susținut A. Meillet, pornindu-se chiar de la unele tendințe interne ale sistemului latinesc. La Roma, corectitudinea limbii literare era păzită de oficialitate prin toate mijloacele disponibile atunci ; în Galia sau în Dacia nu existau asemenea tradiții. Ele s-au pierdut și la Roma încă din timpul imperiului, dar mai ales după căderea lui, așa încît limba scrisă, nemaifiind supusă unor norme conservatoare, tradiționaliste, a început să semene din ce în ce mai bine cu limba conversației. Oricum ar fi, extinderea întrebuințării prepozițiilor reprezintă transpunerea pe plan lingvistic a dorințelor generale ale vorbitorilor fără cultură specială de a concretiza prin cuvinte ajutătoare valorile cazurilor. Ablativul, de exemplu, era plin de contradicții, datorită nenumăratelor sale valori. În el se contopiseră instrumentalul și locativul, care se adăugaseră la sensul său inițial, acela de a indica punctul de plecare. Verbele care însemnau „a (se) îndepărta" se construiau într-o vreme cu ablativul fără prepoziție, cum era și normal, avînd în vedere ce însemna acest caz. Dar, după ce el a fost încărcat și cu valorile locativului și instrumentalului, a fost necesar să i se precizeze sensul în context prin prepoziții. Și astfel, el a început să aibă nevoie de prepoziție și cînd se construia cu verbele care însemnau „a (se) îndepărta", pentru a se înlătura confuziile. Procesul se încheiase în perioada clasică a limbii latine [1], ceea ce arată că tendințele de precizare erau vechi în această limbă. După cum se vede, vorbitorul a ținut să arate că, în cutare situație, el înțelege prin ablativ punctul de plecare, în altă situație instrumentul ș.a.m.d. Se pot produce însă și încurcături : Pliniu cel bătrîn, de exemplu, scriind *omnes lapide solito formicibus tecti*, păcătuiește față de uzul corect, care cere ca ablativul materiei să fie construit cu prepoziția *ex* [2]. Cu atît mai ușor s-a putut mai tîrziu să se dea punctului de plecare valoarea de agent : *nullus ab eo morbo defunctus est* [3] și să apară chiar în aceeași frază, lîngă un ablativ fără prepoziție care indică instrumentul, un acuzativ cu prepoziție, care arată tot instrumentul : *saxa ad fundas vel manibus jacienda* [4].

Extinderea întrebuințării prepozițiilor nu vine așadar în contradicție directă cu desinența, decît în momentul cînd o prepoziție începe să exprime împreună cu cazul ei gramatical obișnuit ceea ce ar fi trebuit redat prin alt caz, de exemplu cînd *ad*, urmat de acuzativ, capătă sens de dativ sau ablativ, ca în *prodest gingivis et ad omnia ulcera* [5]. Atunci

[1] *Ibid.*
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*
[4] *Ibid.* p. 94.
[5] *Ibid.* p. 220—221.

distingerea cazurilor prin forma lor trece pe planul secundar al interesului vorbitorilor. Procesul durează sute de ani, de aceea se pot întîlni, pînă prin secolul al XII-lea, în limbile romanice substantive cu un sens gramatical, dar cu formă necorespunzătoare acestui sens, ca în franceza veche : *Par dreit est Rome nostre empereor Charl* [1], unde *Rome* este echivalentul unui dativ.

În concluzie, nici uitarea valorilor cazului gramatical, greu de admis ca procedeu generalizat, nici debilitatea finalelor nu explică simplificarea flexiunii nominale. Numai extinderea prepozițiilor, cuvinte cu conținut mai concret decît desinențele, a putut servi la precizarea înțelesului numelor, indicînd despre care valoare a cazului este vorba într-un context. Nu se poate nega însă că desinențele devin din ce în ce mai puțin productive, fiind neglijate, nu atît din punct de vedere fonetic, cît din punctul de vedere al redării sensului gramatical. În această privință, limbile germanice din Scandinavia oferă și ele un tablou asemănător cu cel al limbii latine. În faza veche, ele exprimau relațiile dintre cuvinte și prin formele cazuale ale numelui, dar și cu ajutorul prepozițiilor urmate de un anumit regim gramatical. Cu timpul, a precumpănit însă al doilea sistem, ca și în majoritatea limbilor romanice [2].

Din cele spuse pînă aici despre simplificarea flexiunii nominale și formarea articolului rezultă în mod convingător că cele două fenomene n-au inițial legătură unul cu altul.

Nu putem cerceta însă mai departe cît timp cele două serii de fapte rămîn izolate, fără a ne mai opri o dată la teoria lui G. Guillaume, după care slăbirea declinării s-ar explica prin aceea că între declinare și noțiunea pură cuprinsă în nume s-ar crea incompatibilitate, pentru că „gîndirea", devenind din ce în ce mai abstractă, „tinde să facă din noțiunea pură punctul său de sprijin" [3]. Afirmația n-are nici un temei. Faptele istorice arată altceva, cum s-a văzut mai înainte. Afară de aceasta, după G. Guillaume, declinarea este o probă că gîndirea din limbile cu sistemul declinării păstrat este incapabilă să despartă funcția gramaticală de forma ei [4], ceea ce este imposibil de demonstrat. Și această încercare a lingvistului francez, de a pune în legătură slăbirea flexiunii nominale, a sistemului declinării în special, cu apariția articolului, prin intermediul noțiunii pure care ar trebui să formeze punctul de sprijin al gîndirii din ce în ce mai abstracte, este sortită eșecului. Aici n-am mai vrea să arătăm decît că G. Guillaume s-a înșelat, luînd drept realități obiective tezele sale metodologice greșite. Mai întîi, el a despărțit limbajul de gîndire, pentru a putea cerceta pe fiecare în parte, după aceea, a luat această despărțire drept o realitate, ca, în cele din urmă, să susțină că numai gîndirea incapabilă de abstractizare n-a reușit să simplifice declinarea pentru a ajunge la noțiunea pură sau, în formularea sa, că existența declinării presupune o gîndire care nu este în stare să facă abstracție de elementele materiale ale acestei declinări. Consecvent principiului că gîndirea se folosește de

[1] *Ibid.*
[2] M. I. Steblin-Kamenski, *op. cit.*, p. 184.
[3] G. Guillaume, *op. cit.*, p. 54.
[4] *Ibid.*

limbaj ca de un instrument, el restrînge termenii problemei, pe baza unei analogii care ar fi trebuit justificată. După el, gîndirea, cu însușirile arătate, are corespondent, în cazul relației ei cu declinarea, noțiunea pură, care nu poate fi valorificată în formele ei concrete decît cu ajutorul articolului. Sistemul lui Guillaume se vădește a fi o schemă neconvingătoare : gîndirea se folosește de limbaj în mod inteligent ; cu cît limbajul este legat mai puțin de forme gramaticale, cu atît gîndirea este mai activă, creînd instrumentele prin care se suplinesc formele gramaticale. Este adevărat că lingvistul francez n-a formulat în acest fel sistemul de gîndire lingvistică pe care se bizuie în cercetarea apariției articolului, dar toate datele teoretice din lucrarea sa ne duc spre aceasta.

În realitate, simplificarea declinării și apariția articolului sînt două aspecte diferite ale determinării numelui. De aceea este posibil teoretic, iar practic se și constată acest lucru, ca simplificarea declinării să se întîlnească într-un anumit punct al dezvoltării sale cu articolul, utilizat nu numai pentru a indica dacă numele este cunoscut sau nu, ci și pentru a-l preciza gramatical. Pe cînd simplificarea flexiunii, începută prin extinderea prepozițiilor, duce la determinarea numelui pe plan semantic, întrebuințarea articolului reface formal unii indici gramaticali ai cazului. Unindu-se cu prepoziția, articolul exprimă în franceză, de exemplu, genitivul și dativul, pe care limba le pierduse, dar totodată se reduce posibilitatea exprimării genitivului și dativului nedeterminat. În romînește, de exemplu, între *frunzele copacului* și *frunzele de copac* nu este identitate cazuală, deși în *frunzele de copac*, ultimul cuvînt are valoarea unui genitiv. Nu interesează deocamdată faptul că genitivul *de copac* este formal un acuzativ, și nici diferența reală de determinare dintre cele două construcții, interesează numai imposibilitatea unei articulări pe care eram în drept s-o așteptăm. Dacă *frunzele de copac* ar fi construcția născută din simplificarea flexiunii, atunci ar fi trebuit să putem construi în romînește un genitiv de acest fel și prin formula *frunzele de copacul*, formulă în care ultimul cuvînt este determinat cu articolul în acuzativ, pe care îl cere prepoziția *de*. Și mai greu se poate exprima un dativ nedeterminat în romînește. Fie că determinarea se realizează cu ajutorul articolului hotărît sau nehotărît, fie că recurgem la un pronume, dativul numelui trebuie să aibă în context un indice gramatical : *am dat o carte* (*unui*, *acestui*, *acelui*, *fiecărui* etc.) *copil* sau *am dat o carte copilului*. Prepoziția *a* se întrebuințează în acest scop rareori și numai în anumite înșiruiri de cuvinte. Din această analiză reiese limpede că articolul a acumulat și posibilitatea de exprimare a cazului. Uneori se produce și confundarea capacității de determinare semantică și cea de exprimare a cazului. Astfel, adesea persoanele cu o cultură gramaticală redusă cred că genitivul lui *pom* este *pomului*, nu (unui) *pom* și, prin analogie, genitivul de la *casă* este considerat *casei*, în loc de (unei) *case*, fiindcă *pomului* și *casei* sînt mai bine înzestrate din punct de vedere morfologic. Chiar dacă această confuzie n-are valoarea unui argument științific, ea mi se pare totuși demnă de reținut.

Rezultatul întîlnirii procesului de simplificare a flexiunii nominale cu procesul de dezvoltare a articolului a fost complicarea întregului sistem de determinare a numelui, căci, pe de o parte, s-au creat posibilități noi

de extindere a articolului, pe de altă parte, s-au stabilit noi relații între numele articulat și cel nearticulat.

De unde pînă acum articolul nehotărît avea o întrebuințare restrînsă, deși el se înfățișează ca articol înaintea celui hotărît, acum limba recurge la serviciile lui pentru a pune în relief calitățile articolului hotărît, amenințate să dispară din pricina gramaticalizării acestuia din urmă. Franceza veche, de exemplu, se deosebește de franceza contemporană nu numai prin extinderea articolului hotărît, ci și prin extinderea celui nehotărît. În franceza veche, numele articulat se opune celui nearticulat, în franceza modernă, numele cu articolul hotărît se opune numelui cu articol nehotărît, iar omisiunea articolului nu mai reprezintă decît o rămășiță din vechiul sistem. Explicația nu poate fi faptul că articolul exprimă la origine preexistența ideii în minte, iar mai tîrziu preexistența unei impresii mai mult sau mai puțin fugitive a acestei idei, cum crede G. Guillaume [1], ci evoluția sistemului de determinare a numelui în ansamblu. Pe măsură ce articolul își pierde sau este amenințat să-și piardă parțial funcția de determinant semantic, fiind pus și în slujba morfologiei ca indicator al cazului, limba extinde întrebuințarea lui. Se poate spune așadar că atragerea articolului în planul morfologic, atragere provocată de însăși evoluția procesului de simplificare a declinării, aduce cu sine și extinderea articolului. În romînește, unde extinderea prepozițiilor n-a fost atît de importantă încît să ducă la simplificarea totală a flexiunii numelui, nici articolul nu este tot atît de larg folosit ca în celelalte limbi romanice. Sistemul romînesc de determinare generală a numelui se caracterizează prin aceea că și-a păstrat libertatea de a opune substantivul cu articol hotărît substantivului fără articol, iar prepoziția nu cere în mod obligator ca substantivul pe care-l precede să primească articol.

Cercetătorul danez A. Rosenstand Hansen, încercînd să explice această particularitate a limbii romîne, a ajuns la concluzia că definirea funcțiilor articolului față de cele ale prepozițiilor este foarte dificilă; *în ceea ce privește articolele, s-ar putea, firește* — scrie el — *să le definim ca o parte a vorbirii care se deosebește de prepoziții prin flexiunea cazuală și numerală, de pronume și de numerale, prin faptul că articolele sînt exclusiv conjuncte și atone* [2].

Înainte de toate, articolul nu este exclusiv conjunct, nici în limbile romanice, nici în limbile germanice; în al doilea rînd, delimitat în felul de mai sus, el n-ar putea fi diferențiat de prepoziții, care sînt și ele atone. Vom încerca să arătăm mai departe în ce constă, după părerea noastră, deosebirea dintre prepoziții și articol.

Punerea articolului în slujba precizării gramaticale a numelui, la un anumit nivel al simplificării flexiunii, are mare importanță teoretică. Deși articolul apare din necesitatea delimitării semantice și expresive a conținutului numelui, el nu trebuie privit numai sub acest aspect. Dacă se pierde cu totul din vedere că această parte a vorbirii intră în sistemul

[1] *Op. cit.*

[2] Asgar Rosenstand Hansen, *Artikel systemet i Rumaensk* (*avec un résumé en français*), Copenhaga, 1952, p. 163.

general de determinare nominală și se încearcă explicarea evoluției sale numai pe baze semantice, se îngustează în mod artificial cîmpul de cercetare, izolîndu-se arbitrar unul din elementele sistemului. Procedînd în felul acesta, G. Guillaume și, după el, Radu I. Paul au fost nevoiți să explice prezența articolului ca o consecință a calității gîndirii, făcînd eroarea de a defini natura gîndirii doar printr-un fapt de limbă, și acela interpretat unilateral. Riscul principal al cercetării întreprinse în acest fel este dublu. Urmărind evoluția articolului numai pe plan semantic, realitățile concrete sînt îndrumate greșit în direcția dorită, cu toate că, de cele mai multe ori, ele nu corespund presupunerilor. O asemenea exagerare, necorectată la timp, în loc să explice lucrurile din punct de vedere lingvistic, în conexiunea lor naturală, apelează la elemente exterioare sistemului lingvistic, introducînd din afară și în mod nejustificat cauzele dezvoltării sistemului. Dar, pe lîngă acest fapt, exagerarea semantică atribuie gîndirii independență față de limbă.

Ca parte din sistemul de determinare generală a numelui, articolul trebuie privit în relațiile sale cu celelalte mijloace de determinare. Limbile care au articol se folosesc de el numai cînd numele nu este determinat de un demonstrativ, cu excepția limbii romîne, în care există și tipul *omul* (*acesta*), adică: nume-articol-demonstrativ, alături de tipul (*acest*) *om*, general în celelalte limbi romanice. Intoleranța întrebuințării simultane a articolului cu demonstrativul se explică ușor din punct de vedere istoric, articolul nefiind la origine decît un demonstrativ. Acesta este, după părerea noastră, primul argument pentru includerea articolului în sistemul determinării numelui. Utilizarea inițială a numeralului *un*, *o* la determinarea nominală și stabilirea apoi a unei opoziții între numele însoțit de articolul nehotărît, derivat din acest numeral, și numele însoțit de articolul hotărît se înscrie în aceeași serie cu excluderea articolului hotărît de către demonstrativ, pentru că în ambele cazuri este vorba de tendințele de organizare a sistemului de determinare generală a numelui. Întrebuințarea numeralului *un*, *o*, ca mijloc de determinare nominală, este veche. După unii, încă din latină *unus* s-ar fi aflat în situații asemănătoare cu ale lui *un*, *o*, devenit mai tîrziu articol. E. Bourciez citează pe *unus* anaforic din *est huic unus servus violentissimus* (Plaut) și pe *sicut unus pater familias* (Cicero) [1], iar W. v. Wartburg vede în fraza următoare din Terențiu un articol nehotărît incipient: *inter mulieres unam aspicio adulescentulam* [2]. După W. v. Wartburg, *unus* ar fi devenit articol nehotărît încă din secolul al IV-lea al erei noastre [3]. Părerea aceasta nu corespunde încă cu evoluția generală a sistemului articolului, care nu se poate considera constituit ca sistem decît atunci cînd, datorită extinderii lui *ille*, *unus*, a fost necesar pentru precizarea opozițiilor. Franceza,

[1] E. Bourciez, *Éléments de linguistique romane*, Paris, ed. IV, 1946, p. 100.

[2] W. v. Wartburg, *Évolution et structure de la langue française*, Berna, ed. III, 1946, p. 36. Alte exemple la Kühner, *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache*, vol. II, p. 622 și urm.

[3] W. v. Wartburg, *op. cit.*, p. 36.

la care ne-am mai referit, și-a constituit acest sistem abia după secolul al XVI-lea [1]. În secolul al XVII-lea mai erau posibile construcții ca : *jeune fillette a toujours soin de plaire* (La Fontaine), *tu vois si c'est mensonge* (Corneille), *les vices se font guerre perpétuelle* (Malherbe) etc [2]. În aceste condiții, e greu să admitem că *unus*, care, după W. v. Wartburg, era articol în secolul al IV-lea, a trebuit să aștepte pînă în secolul al XVII-lea pentru a se generaliza. Fără îndoială că *unus* a fost utilizat în franceză, poate chiar cu valori de articol, înainte de secolul al XVIII-lea. L. Foulet consideră că, începînd din secolul al XIII-lea, articolul nehotărît s-a întins, încetul cu încetul, dar, după cum observă tot el, în secolul al XII-lea și al XIII-lea, articolul nehotărît este foarte aproape de cel hotărît, de care nu se desparte decît după apariția articolului partitiv [3]. El era însă foarte aproape și de adjective determinative ca *autre*, *tel*, *demi*, care excludeau orice alt determinativ cînd îndeplineau ele înseși această funcție. Trecerea din acest stadiu în cel actual se datorește precizării locului articolului în sistemul determinării nominale, precizare prin care se dau lui *unus* calitățile unei părți de vorbire din ce în ce mai specializate.

Ca mijloace de determinare se pot întrebuința și pronumele. În romînește, de exemplu, s-a statornicit regula de a întări obiectul așezat înaintea predicatului printr-un pronume personal aton : *omului i s-a spus* (obiecte indirecte : *omului* și *i*) ; *cărțile le-am cumpărat* (obiecte directe : *cărțile* și *le*). După cum susține R. A. Budagov, pronumele personal are, în situațiile arătate, funcția unui articol de gradul al doilea, insuficient de specializat pentru a fi considerat articol propriu-zis [4]. Indiferent deocamdată cum îl numim, faptul că limba i-a dat o funcție foarte asemănătoare cu a articolului este indiscutabil și arată că între sistemul de determinare generală a numelui și sistemul articolului există multe puncte de legătură.

În sistemul articolului romînesc și alte pronume (relativele și nehotărîtele formate din relative) funcționează ca demonstrativele, nepermițînd articularea în prezența lor. Așa sînt *care* proclitic, *fiecare*, *oricare* etc. Ele înseși au pierdut articolul în perioada modernă a limbii, *carele* nemaifiind întrebuințat astăzi decît arhaic. Paralel cu ele, adjective ca *asemenea*, *atare* (ultimul și pronume) și, în mod deosebit, *altul*, *alta*, și-au creat un sistem propriu de articulare. Cele două dintîi nu pot fi însoțite niciodată de articolul hotărît, comportîndu-se ca niște demonstrative [5], dar pot fi însoțite de articolul nehotărît : *un asemenea om*, *o atare ființă* etc. Celelalte două primesc mai întîi articolul hotărît și de abia de vreo sută și ceva de ani încoace suportă și pe cel nehotărît, dar ca o noutate. Construcțiile *un altul*, *o alta* (cea din urmă ceva mai rar) caracterizează fără discuție o fază recentă a evoluției articulării în romînește. Grupurile *un altul*, *o alta* sînt potrivnice spiritului limbii, care nu admite aberația logică a

[1] A. Haase, *Syntaxe française du XVII-e siècle*, Paris, 1898, p. 39.

[2] *Ibid.*, p. 126.

[3] L. Foulet, *op. cit.*, § § 83, 84.

[4] R. A. Budagov, *Funcționarea pronumelor personale în limba romînă modernă*, „Studii și cercetări lingvistice" I (1950), p. 35 și urm.

[5] H. Tiktin, *Gramatica romînă*, București, ed. III, 1945, p. 77.

aplicării simultane a articolului hotărît și a celui nehotărît la același nume. *Un altul*, *o alta* reprezintă un calc din germană sau din franceză, unde *ein anderer* și *un(e) autre* sînt normale, căci numele este articulat doar nehotărît, cum normal ar fi fost și în romînește *un alt*. Dar cînd *ein anderer* sau *un(e) autre* era subiect, nici unul din ele nu putea fi tradus, de exemplu, prin *un alt* (*a făcut aceasta*). Extinderea articolului nehotărît, în cazul de față, este așadar o excepție. Mai puțin ieșite din comun sînt construcțiile *un alt* (*om*), *o altă* (*casă*), deși, privite în ansamblul structurii articolului romînesc, și ele sînt ceva nou, probabil un calc de aceeași origine ca și precedentul. Faptele de felul acestora nu dau explicația evoluției sistemului romînesc de articulare, dar, deși provin din afară, ele pot provoca modificări în sistem. Așa este, de exemplu, extinderea articolului nehotărît înaintea numeralelor ordinale : *un al doilea*, *o a doua*, unde nu mai este numaidecît nevoie să apelăm la justificarea acestor construcții prin calc. Avantajele și dezavantajele acestor înnoiri se pot discuta, dar, pentru coordonatele sistemului articolului, ele n-au decît o importanță secundară, nefăcînd decît să ilustreze receptivitatea sistemului, căci numai cînd articolul are tendințe de extindere asemenea construcții pot pătrunde în limbă.

În orice caz, dintr-un anumit punct de vedere, acela al determinării generale a numelui, o serie de pronume, relativele și nehotărîtele, la care se adaugă unele pronume personale denumite de R. A. Budagov articole de gradul al doilea, ne dau o idee nu numai de mijloacele de determinare nominală mai mult ori mai puțin specializate, ci și de locul articolului printre ele. Nu încape îndoială că această situație reflectă evoluția întregului sistem anterior de determinare a numelui, în așa fel încît putem vorbi de prezența în acest sistem a unor elemente suficient de specializate și a altora pe cale să se specializeze, reprezentînd un fel de articole virtuale, a căror evoluție depinde de contradicțiile interne ale sistemului.

N-am luat în discuție raportul dintre articol și adjectivele posesive în romînește, raport identic în fond cu cel dintre articol și demonstrative, nu pentru că el n-ar arăta că și adjectivele posesive sînt un mijloc de determinare, ci pentru că, din acest punct de vedere, limba romînă prezintă o situație întrucîtva specială. În celelalte limbi romanice, adjectivele posesive sau exclud în mod obișnuit articularea cu articol hotărît a numelui sau o admit în condiții speciale ca italiana și, într-o oarecare măsură, spaniola și portugheza. Ultimele trei articulează grupul format din adjectivul posesiv și nume (cf. sp. *la mia hija*) cînd, din motive stilistice, numele are nevoie de o precizare deosebită, dar, în mod normal, ele se comportă ca și franceza. Dacă am intra în analiza acestor situații, am fi siliți să descriem întregul sistem al articolului romînesc. Or, în cercetarea de pînă acum, am urmărit numai principiile fundamentale, nu și cazurile concrete. Raportul dintre articol și posesiv trebuie examinat, după părerea noastră, la capitolul descrierii sistemului actual al articolului în romînește.

Spre a fixa coordonatele generale ale articulării, mai este necesar să lămurim cîțiva termeni întrebuințați în mod curent și să vedem dacă plasarea sistemului articolului în sistemul de determinare generală a

numelui ne poate da soluția problemei. Fără să vrem, ne vom izbi aici de chestiuni care privesc și alte părți ale vorbirii și chiar cuvîntul, ca unitate de bază a limbii.

Din punct de vedere teoretic, orice parte a vorbirii are într-un grup de cuvinte sau într-o frază două valori. Pe de o parte, un înțeles lexical, pe de altă parte, un sens gramatical. În timp ce cuvîntul izolat se prezintă, în genere, ca purtător de mai multe înțelesuri, în frază el deține un singur înțeles lexical, pus în valoare de relațiile lui cu celelalte cuvinte.

În contextul *le-a dat carte dreaptă de judecată* (M. Sadoveanu, *Nicoară Potcoavă*, ed. I, p. 6), cuvîntul *carte* însemnează doar „scrisoare, act"; celălalt înțeles al său, „volum", a fost eliminat momentan din conținutul substantivului prin atributele *dreaptă* și *de judecată*. Chiar cînd înțelesul lexical nu reiese dintr-o dată din frază, nefiind evident decît după două-trei fraze, el există totuși. Faptul că nu este valorificat de la început se datorește unei stîngăcii de exprimare sau unei intenții, glumețe de cele mai multe ori, ca în jocurile de cuvinte.

Cuvîntul are așadar un singur înțeles în context, aceasta fiind o condiție esențială a comunicării lingvistice. În plus, el trebuie să aibă și o funcție, să fie subiect, predicat, atribut ș.a.m.d. Dacă în ceea ce privește înțelesul lexical, lucrurile sînt clare, în ceea ce privește raportul dintre acest înțeles și funcția cuvîntului situația este ceva mai complicată. Funcția gramaticală nu se întemeiază direct pe înțelesul lexical. Același înțeles este utilizat și cînd cuvîntul are funcție de subiect, și cînd o are pe cea de predicat (nominal), atribut sau complement. Cu toate acestea, funcția trebuie să aibă un suport, căci ea nu este un dat, ci rezultatul ieșit din îmbinarea cuvintelor în decursul timpului. Suportul acesta este sensul gramatical, puntea de legătură dintre înțelesul lexical și funcție, mai concret decît funcția și mai abstract decît înțelesul lexical. El este mai concret decît funcția pentru că într-o funcție sînt mai multe sensuri gramaticale; predicatul exprimă fie acțiunea, fie însușirea, atributul conține sensurile gramaticale ale posesiunii, atribuirii, originii etc. Sensul gramatical este însă mai abstract decît înțelesul lexical al cuvîntului, pentru că în oricare din sensurile lexicale ale unui cuvînt se cuprind nenumărate înțelesuri gramaticale generalizate. Sensul gramatical nu este în fond decît înțelesul lexical generalizat. Schimbarea calitativă care decurge de aici dă posibilitate cuvîntului să exprime concentrat elemente semantice și gramaticale.

Pe cînd între înțelesul lexical și funcție nu există legătură directă, între sensul gramatical și înțelesul lexical există o asemenea legătură. Astfel, cînd analizăm ce exprimă atributul sau complementul sau orice altă funcție gramaticală, constatăm că ajungem, tot amănunțind lucrurile, la situații din care apare lămurit că unele sensuri gramaticale, ale unei funcții, nu pot fi îndeplinite decît de anumite înțelesuri lexicale. Atributul originii nu se poate exprima decît prin cuvintele care exprimă nume de locuri (*vin de Cotnari*), de persoane (*scrierile lui M. Eminescu*), de funcții îndeplinite de persoane (*cartea unui mare poet*) etc. Se vede bine de aici că sensul gramatical este reflectarea unui raport sezisabil dintre cuvinte. Modul de exprimare a acestui raport nu este important

pentru ceea ce discutăm acum, căci nu urmărim forma gramaticală ca purtătoare de mai multe funcții și sensuri gramaticale.

Raporturile dintre înțelesul lexical, sensul gramatical și funcție au fost privite în discuția de pînă aici ca și cum toate părțile de vorbire ar fi identice. Sînt necesare însă unele diferențieri. Substantivul, adjectivul, pronumele și verbul corespund în totul observațiilor anterioare. Adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția au altă situație. Adverbul se comportă adesea ca un cuvînt oarecare, avînd înțeles lexical, sens gramatical și funcție, dar înțelesul său lexical se află în asemenea raporturi cu sensul gramatical încît nu poate îndeplini toate funcțiile gramaticale. Adverbul nu este niciodată subiect, obiect direct sau indirect. Cînd se întîlnește, rareori, în funcția de predicat, ca în : *deși nu e decît femeie, e totuși altfel* (Eminescu, în *Gramatica limbii romîne*, ed. Academiei R.P.R., vol. II, p. 74), aceasta se datorește atragerii lui în sfera adjectivului. Ar trebui deci ca, din punct de vedere teoretic, incapacitatea unei părți a vorbirii de a îndeplini orice funcție gramaticală să fie însoțită de limitări importante ale sensului gramatical și ale înțelesului lexical. Așa și este în practică. Într-adevăr, adverbul are mai puține înțelesuri lexicale decît substantivul, verbul sau adjectivul și, în consecință, este lipsit și de sensurile gramaticale pe care se întemeiază funcția de subiect sau de obiect. Constatările privitoare la adverb nu sînt întru totul valabile pentru alte părți ale vorbirii. Raportul dintre funcție, sens gramatical și înțeles lexical ia altă înfățișare la prepoziții și conjuncții. La acestea înțelesul lexical se confundă cu sensul gramatical. În *s-a sfătuit cu tine*, de exemplu, *cu* exprimă asocierea dintre subiect și complement. Datorită caracterului abstract al conținutului prepozițiilor nu se mai poate vorbi în cazul lor de înțeles lexical în același fel în care vorbim despre acest lucru la substantiv, verb sau adjectiv. Înțelesul lor lexical a fost înglobat prin generalizare în sensul gramatical. De aici rezultă pierderea funcțiilor gramaticale ale prepozițiilor, specializarea lor. Aceeași soartă au avut-o și conjuncțiile. Înțelegem aici prin funcție gramaticală calitatea cuvîntului de a fi subiect, predicat etc. Precizarea este necesară pentru că termenul funcție se întrebuințează deseori și cu alt înțeles. Se spune, de exemplu, despre un adjectiv transformat în substantiv că și-a schimbat funcția gramaticală, introducîndu-se, cum se vede, în conținutul acestui termen și ideea că substantivul, adjectivul și orice parte de vorbire sînt funcții. Alteori, prepoziției i se atribuie „funcția” de a introduce un complement, iar conjuncției pe aceea de a introduce o propoziție de un anumit fel. Acesta este un abuz care are la bază ideea că în limbă totul este funcție. De aceea, am socotit că trebuie să arătăm ce înțelegem noi prin termenul funcție. Pare curios să afirmăm că prepozițiile și conjuncțiile nu au funcție gramaticală, dar, avînd în vedere cele spuse mai sus, aceasta este realitatea. Fără îndoială că absența funcției gramaticale nu înseamnă că prepozițiile și conjuncțiile nu îndeplinesc nici un rol, că prepoziția, de exemplu, n-ar mai avea rolul de a introduce anumite părți de propoziție.

Ca și prepozițiile și conjuncțiile, articolul are și el sens gramatical, dar, spre deosebire de ele, articolul păstrează încă o funcție gramaticală, aceea de atribut. În evoluția lui s-a produs o modificare așteptată. De

unde, la început, ca demonstrativ, el exprima locul unui obiect în spațiu, mai tîrziu, datorită faptului că acest loc era precizat în raport cu vorbitorul (*ille* indica obiectul îndepărtat de vorbitor în spațiu), *ille* a început să însemneze numai ceea ce este cunoscut de vorbitor, indiferent de ideea de spațiu. Demonstrativul, folosit în acest scop, nu și-ar fi putut îndeplini rolul dacă nu s-ar fi acordat în gen, număr și caz cu substantivul la care se referă. Pe de o parte, el trebuie așadar să exprime ideea generală de cunoscut, pe de altă parte, fiindcă această idee se lega în mod necesar de nume, însoțindu-l, articolul și-a limitat funcțiile la una singură, care, neavînd cum să se valorifice, prin opoziție cu alta, este, la drept vorbind, strict formală.

Iată de ce la stabilirea sistemului articolului nu ne putem bizui în mod eficace decît pe sensul său gramatical, adică pe raporturile stabilite de el în context. Funcția lui nu mai servește decît ca să-l mențină în categoria numelui. Din cauza aceasta articolul se încadrează ca un caz special de determinare nominală și, prin urmare, cînd indicăm opozițiile cu ajutorul cărora stabilim rolul articolului, nu mai este suficient să analizăm doar opoziția dintre numele articulat și cel nearticulat. Va trebui să discutăm și opoziția determinat-articulat și aceea dintre numele nedeterminat și numele determinat, dar nu prin articol. Schematic, opozițiile se prezintă în felul următor :

1. determinat *veste bună* — articulat *vestea, o veste*
2. nedeterminat *veste* — articulat *vestea, o veste*
3. nedeterminat *veste* — determinat *veste bună*

În cadrul articulării, numele cu articol hotărît se opune celui cu articol nehotărît, de aceea tabloul trebuie completat cu opoziția :

4. articol hotărît *vestea* — articol nehotărît *o veste*

Caracterele și frecvența celor patru tipuri de opoziții depind de evoluția întregului sistem, a cărui tendință generală este de restrîngere a determinării prin alte părți de vorbire în favoarea celei realizate prin articol. Astfel, tipul *veste bună* devine din ce în ce mai rar în unele limbi, trecînd în categoria construcțiilor care au nevoie de precizări mai detailate. Faptul se vede mai bine, de exemplu, în limba franceză, mai ales la plural, unde determinarea prin articol nu numai că este necesară (cf. *des idées intéressantes*), dar se și face la început doar cu articol hotărît, căci *des* nu este originar decît *de les*, care s-a extins după secolul al XVI-lea [1]. Fenomenul petrecut cu *des* merită o atenție deosebită, fiindcă arată că necesitatea precizării pluralului numelui a fost atît de puternică, încît s-a neglijat opoziția dintre hotărît și nehotărît în favoarea articulării în general. Cauzele sînt două : dispariția formei *uns* ca articol al pluralului și slăbirea morfologică a pluralului.

Integrarea articolului în sistemul general al determinării nominale, mai bine zis discutarea lui în cadrul din care face parte, are avantaje indiscutabile în comparație cu încercarea de a rezolva această problemă pe baza

[1] L. Foulet, *op. cit.*, p. 53.

analizei unor aspecte mai mult sau mai puțin particulare, cum sînt limitarea la raportul numelui cu demonstrativul și chiar limitarea la nume — adjectiv — demonstrativ. De aceea, propunerea făcută de R. G. Piotrovski, în studiul său despre formarea articolului hotărît în limbile romanice [1], de a se discuta apariția articolului și în funcție de legăturile dintre categoriile logice și cele lexico-gramaticale, este binevenită. R.G. Piotrovski deosebește trei aspecte principale ale acestor relații :

1. Cînd avem a face cu întregul volum al unei noțiuni, cu totalitatea elementelor cuprinse într-o clasă anumită de obiecte. Exprimarea conținutului noțiunii astfel concepute diferă de la o limbă la alta : lat. : *tructae minores sunt quam salmones*, rus. *foreli mensih razmerov čem lososi*, dar fr. *les truites sont plus petites que les saumons.*

2. Cînd avem a face cu „materialul" (substanța) noțiunii, fără indicarea volumului sau cantității : lat. : *rivus hic abundant tructa*, rus. *v etom ruče voditsia forel*, fr. *dans ce ruisseau il y a de la truite.*

3. Cînd avem a face cu aspectul individual :

a) cu unul din elementele (obiectele unei clase, nedeterminat în mod special),

b) cu un obiect anumit, ales dintre altele asemănătoare, determinat în mod special : lat. *video tructam, — tructa* (*haec*) *magna est*; rus. *ia viju forel, forel eta bîl tak razmerov*, dar fr. *je vois une truite, la* (*cette*) *truite este grande.*

De aici, R. G. Piotrovski trage pe drept cuvînt concluzia că în interiorul noțiunii, al totalității clasei de obiecte denumite de ea, există categoria logică a determinării [2]. Exprimarea acestei categorii logice diferă, cum observă autorul, de la o limbă la alta și chiar de la o fază la alta a dezvoltării anumitor limbi, ca latina. Și înainte de R. G. Piotrovski s-au făcut încercări de stabilire a rolului deținut de articol în raport cu noțiunea. În acest scop, G. Guillaume a împărțit noțiunile în noțiuni de natură continuă și noțiuni de natură discontinuă. După el, Radu I. Paul scrie că noțiunile de natură discontinuă *se prezintă spiritului ca o serie de puncte ce se succed discontinuu* (*om, cal, masă, copac*), *celelalte ni le reprezentăm ca o masă continuă cînd este vorba de materie* (*apă, vin, zahăr, grîu* etc.) *sau ca abstracțiuni ideale fără nici o formă concret reprezentativă cînd e vorba de noțiuni abstracte* (*dreptate, credință, curaj, voință* etc.")[3]. Pe acest temei, autorii citați au ajuns la concluzia că noțiunile de natură discontinuă se pretează mai bine la articulare din cauza reprezentării pe care ne-o facem despre obiectele denumite de noțiune. Teoria pornește de la ideea că obiectele denumite de noțiune trebuie privite ca reprezentări. Dar, în cazul acesta, sfera noțiunii nu mai este *suma sau ansamblul* (*mulțimea, clasa*) *tuturor obiectelor care pot fi gîndite prin mijlocirea acestei*

[1] R. G. Piotrovski, *O formirovanii opredelenogo artikliia v romanskih iazîkah* (autoreferatul disertației pentru obținerea doctoratului în filologie), Leningrad, 1956. Este de la sine înțeles că regretăm că n-am avut la îndemînă lucrarea de disertație. Sperăm totuși că n-am modificat ideile autorului, cunoscîndu-i-le numai în rezumat.

[2] R. G. Piotrovski, *op. cit.*, p. 8.

[3] Radu I. Paul, *op. cit.*, p. 59 și urm.

noțiuni [1], cum este definită de logică, ci suma sau ansamblul reprezentărilor despre obiecte. De aici, se ivesc nenumărate confuzii.

Prima și cea mai importantă este însăși modificarea caracterului noțiunii, căci dacă sfera ei nu se mai referă la obiecte, ci la reprezentări, se desființează baza materială a procesului de gîndire care se încheie cu noțiunea. Reprezentarea fiind numai reproducerea intuitivă în conștiință, cu mai mult sau mai puțină claritate, a contemplării vii, sensoriale a obiectelor [2], se înțelege lesne de ce precizarea sferei noțiunii devine foarte dificilă. În felul acesta, noțiunile de natură continuă și discontinuă, propuse pentru explicarea apariției articolului, nu mai dau posibilitatea de a li se preciza sferele. *Considerînd acum aceste două deosebite categorii de noțiuni* — scrie Radu I. Paul — *prin felul cum ni le reprezentăm, vedem defectuozitatea termenului de sferă cu care vrem să denumim acea valoare logică a numelui, căreia noi îi zicem nominală* [3]. Într-adevăr, din punctul de vedere al reprezentărilor, sfera noțiunii poate apărea defectuoasă, dar aceasta nu-i decît concluzia faptului că noțiunile au fost împărțite în continue și discontinue, fără o justificare logică suficient de temeinică, luîndu-se în considerație doar o notă a conținutului lor, și aceea de natură psihologică.

O serie de concluzii relative la valorile stilistice ale articolului își datoresc inconsistența acestui fel greșit de a concepe noțiunile. Dau un singur exemplu din care se poate observa că așa-zisa natură continuă sau discontinuă a noțiunilor este o categorie inutilă. Radu I. Paul exemplifică valoarea impresivă a articolului (pe care n-o definește exact) prin următorul fragment : *nu știu nălucă să fii, om să fii, dracul să fii, dar nici lucru curat nu ești* (Creangă)) [4]. Cuvintele *nălucă, om* și *dracul* au, după autor, valoare impresivă. După cum se vede, două sînt nearticulate și unul articulat. Articolul nu are deci aici un amestec, valoarea impresivă fiind o problemă de conținut al numelui, nu de articol. La această concluzie a ajuns, mai bine zis de la această părere a și pornit, Radu I. Paul. Așa se și explică de ce prin flexiune internă el înțelege ceva cu totul deosebit de ceilalți cercetători, o flexiune neexprimată prin indici morfologici, căci iată ce spune el în alt loc din lucrarea citată : *Dezvoltarea articulării în limba greacă nu s-a făcut decît în vederea flexiunii nominale interne, deoarece flexiunea cazuală era posibilă și prin sistemul desinențelor formelor nearticulate ale numelui.*

Deci unicul determinant al dezvoltării articolului în greacă a fost factorul mintal și anume cel estetic al expresiei [5].

Poate că greșeala de a confunda noțiunea cu reprezentarea nu este singura explicație a erorilor autorului citat ; ea este însă, în mod categoric, baza tuturor erorilor sale.

---

[1] D. P. Gorski și P. V. Tavaneț, *Logica*, București, 1957, p. 52.

[2] *Ibid.*, p. 39. Vezi, în această privință, și Pavel Apostol, *Funcțiunea de cunoaștere a noțiunii, Probleme de logică*, București, 1956, p. 132 și urm.

[3] *Op. cit.*

[4] *Ibid.*, p. 83.

[5] *Ibid.*, p. 49.

Împărţirea noţiunilor în continue şi discontinue nu aduce nici un folos analizei noastre. Cît priveşte stabilirea valorilor stilistice ale articolului, chestiunea trebuie discutată în primul rînd în funcţie de faptul că avem a face cu un cuvînt ajutător, incapabil de a exprima ceva în afara construcţiilor sintactice, un cuvînt care, datorită includerii înţelesului său lexical în sensul gramatical, şi-a pierdut autonomia semantică. De aceea, cînd se urmăreşte punerea în lumină a valorilor stilistice, asupra cărora va trebui să ne oprim ceva mai atent, se compară întotdeauna numele articulat cu cel nearticulat, se înlocuieşte în acelaşi context numele articulat cu cel nearticulat, arătîndu-se ce decurge de aici etc. Procedeele acestea au marele dezavantaj de a nu izola articolul destul de bine în conţinutul său, ca să se vadă ce aport expresiv aduce el. Astfel riscăm să-i atribuim valori care aparţin în realitate numelui sau întregului context. În confuzia provocată de neînţelegerea necesităţii de a preciza acest fapt se află tot timpul autorul lucrării *Flexiunea nominală internă în limba romînă*. Acestei confuzii i se datoresc o sumă de afirmaţii impresioniste despre valorile stilistice ale articolului, ca, de exemplu, acelea făcute pe marginea versurilor lui M. Eminescu : *Şi de aceea, cînd mă caut în peretele de-oglinzi, / Singurică-n cămăşuţă, braţe albe eu întinz.*

E suficient — scrie Radu I. Paul — *să ne dăm seama de prozaismul construcţiei nominale* b r a ţ e l e a l b e e u î n t i n z, *ca să simţim minunatul efect stilistic, pregnanţa expresivă, cum se înţelege în mod obişnuit prin efect stilistic, ci* (!) *cu expresia adecvată şi veridică a unei extrem de fine nuanţe psihologice. Gestul spontan, instinctiv şi alintat al micuţei împătimite de vraja lui Amor, plină de dorinţe neîndeplinite... toate acestea îşi găsesc o expresie adecvată şi veridică în regimul obiectiv al expresiei* *b r a ţ e a l b e e u î n t i n z*[1]. Diferenţa esenţială dintre *braţe albe* şi *braţele albe eu* (*le*) *întinz* rezidă în aceea că *braţele albe* însemnează *braţele mele albe*, căci *braţe*, ca orice substantiv care denumeşte o parte a corpului, conţine şi ideea de posesiune cînd este articulat.

Valorile expresive ale articolului nu reies destul de clar nici din comparaţii de felul următor : *eşti bătăuş* şi *eşti un bătăuş*. Ultimul substantiv articulat nehotărît nu are sens peiorativ „*amplificat prin prezenţa articolului un care transformă adjectivul în substantiv*" [2]. Dacă articolul nehotărît ar amplifica înţelesul peiorativ, mai exact valoarea peiorativă a numelui sau orice altă valoare, n-ar mai fi nevoie de o intonaţie specială, fără de care nu se poate concepe amplificarea amintită. Toate cazurile de acest fel nu-şi datoresc valoarea stilistică articolului nehotărît, ci intonaţiei, eventual suspensiei ; „*rolul articolului nehotărît de a indica sensul peiorativ sau admirativ* (care) «*apare ... clar cu ajutorul intonaţiei şi al suspensiei*" [3], nu poate fi demonstrat în mod convingător atîta vreme cît amplificarea expresivă nu se poate realiza decît dacă avem o anumită intonaţie. Suspensia din *ţi-am adus un doctor*... nu arată singură că *un* conţine în el un plus expresiv, admiraţia care se adaugă la *doctor*. Şi aici este vorba tot

[1] *Ibid.*, p. 187.

[2] Fl. Dimitrescu, *Asupra valorilor afective ale articolelor nehotărîte*, „Studii şi cercetări lingvistice", V, 1—2 (1954), p. 94.

[3] *Ibid.*, p. 95.

de intonație pe care, dacă o schimbăm din admirativă în depreciativă, cuvîntul *doctor* se colorează în consecință.

Valorile expresive ale articolului nu pot fi deci stabilite prin compararea numelui articulat cu cel nearticulat, din cauză că nu reușim să izolăm articolul spre a-l feri de influența numelui. În asemenea condiții se pune întrebarea dacă articolul are valori stilistice. Prin valoare stilistică înțelegem un raport determinat. Iată un exemplu luat oarecum la întîmplare din *Stilistica* acad. I. Iordan [1], exemplu pe baza căruia vom încerca să stabilim caracterele acestui raport : „Vorbirea populară și cea familiară întrebuințează pluralul unui nume propriu, dacă nu mă înșel, numai atunci cînd valoarea personajului respectiv trebuie redusă într-un chip oarecare, cînd acel personaj încetează parcă de a mai fi unic (așa cum este, teoretic măcar, orice om, cînd i se spune cu numele lui de botez sau de familie), spre a deveni simplu membru al unui grup. Iată un exemplu care, deși găsit la un scriitor cult, este popular în ce privește originea și caracterul lui : *o comoară... îngropată... de un oarecare Dromichet, rege al Geților... Dar norocul i-a purtat de grije să afle... o comoară mai de preț decît a tuturor regilor Dromicheți de pe lume* (Cezar Petrescu, *Aurul negru*, p. 58). Disprețul pentru acest „oarecare Dromichet" este exprimat nu numai prin forma de plural a numelui, ci și prin transformarea acestuia într-un fel de adjectiv (căci *Dromicheți* stă pe lîngă *regi* ca un atribut pe lîngă substantivul lui).

Dintr-o stare sufletească asemănătoare izvorăște întrebuințarea articulată a numelor proprii de persoană. Din moment ce asemenea nume pot căpăta formă de plural, la fel ca un substantiv comun oarecare, este logic să poată fi întovărășite, iarăși ca un substantiv comun, de articol".

Raportul despre care vorbeam mai înainte se stabilește în situațiile descrise mai sus de acad. I. Iordan între accepțiunea generală a numelui propriu și utilizarea lui specială în cazuri determinate de psihologia momentană a vorbitorului. Între aceste două elemente pot apărea legături variate. Cînd numele propriu de persoană este trecut în categoria numelor comune cu ajutorul morfologiei, se produce o restrîngere a importanței date în mod obișnuit numelui de persoană, ceea ce atrage după sine în mod inevitabil o diminuare a importanței sociale a celui care-l poartă. Alteori, raportul acesta se manifestă în planul lexical. Așa este, de exemplu, cuvîntul *deștept*, care capătă în anumite contexte înțelesul exact opus, dar nu ca ceva acceptabil în mod general, ci, dimpotrivă, ca o valorificare afectivă momentană. Din punct de vedere teoretic, de fiecare dată se produce o modificare a raportului obișnuit dintre accepțiunea generală a cuvîntului și valorificarea lui specială, de cele mai multe ori momentană. În cele din urmă, cuvîntul supus la această operație suferă ori o minimalizare a înțelesurilor sale ori o hipertrofiere a lor, așa încît valoarea stilistică trebuie definită în funcție de cei doi poli ai comunicării, adică în funcție de înțelesurile lexicale obiective, în sensul de înțelesuri cunoscute și acceptate de toată lumea, și utilizarea subiectivă momentană cu modificările de înțeles determinate de anumite stări sufletești. Valoarea sti-

[1]. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, București, 1944, p. 111 și urm.

listică este așadar o înnoire temporară a conținutului lexical semantic al unui cuvînt. Dar ea nu depinde în mod absolut numai de conținutul lexical semantic al cuvîntului utilizat, ci și de alți factori. Astfel, prepozițiile și conjuncțiile se pot întrebuința în vederea exprimării anumitor stări sufletești, cu toate că, după cum am stabilit mai înainte, ele nu mai au înțelesuri lexicale concrete. Între *ce mai mere*! și *ce de mai mere!* este o diferență importantă provocată de apariția lui *de* în construcția a doua. *De* aduce precizarea de cantitate nu pentru că ar avea înțelesul lexical concret de „cantitate", ci pentru că apare în contexte care exprimă această idee : *zeci de kilograme de mere, mii de oameni* etc. Și aici raportul dintre valoarea obiectivă și o anumită stare psihologică are efecte asemănătoare cu ce am văzut că se întîmplă și cu acele cuvinte care au conținut lexical-semantic.

Articolul se deosebește de celelalte părți ale vorbirii prin două însușiri care, la el, există simultan : nu are înțeles lexical concret și nu se întrebuințează decît ca anexă a numelui. De aceea, în timp ce prepozițiile și conjuncțiile își pot schimba locul, fiind adesea despărțite de substantiv sau de verb prin alte părți ale vorbirii, între articol și nume nu se poate introduce niciodată nimic. El are așadar limite și în sens lexical-semantic și în sens gramatical. Neaflîndu-se niciodată în situația unui cuvînt independent, care poate fi luat ca termen pentru raportul dintre obiectiv și subiectiv și neputînd, din cauza dependenței sale morfologice și sintactice, să se afle în situații variate, situații pe care, cum am văzut la prepoziții și conjuncții, limba le ia ca termen pentru stabilirea raportului dintre obiectiv și subiectiv, articolul nu poate avea valori stilistice.

Datorită acestor doi factori, orice încercare de descoperire a valorilor expresive ale articolului este sortită eșecului, după părerea noastră, ceea ce nu înseamnă însă că articularea numelui nu poate fi întrebuințată în scopuri expresive.

Astfel, ori de cîte ori vorbitorul are de ales între utilizarea articolului și neutilizarea lui, preferința pentru o formă sau alta poate avea la bază și dorința exprimării mai expresive. Dar expresivitatea nu este o caracteristică a articolului, ci o proprietate temporară sau numai temporar folosită a numelui. Plusul de expresivitate nu se află așadar în articol, ci în nume, și se pune în evidență prin context. Este semnificativ din acest punct de vedere faptul că acad. I. Iordan discută în *Stilistica* sa [1] problemele care par că țin de articol la capitolul substantiv, adjectiv și pronume, ceea ce arată că autorul, interpretînd stilistica numelui, n-a simțit nevoia să dedice articolului un capitol special. Concluzia că articolul nu are valori stilistice nu vine în contradicție cu observațiile noastre inițiale, potrivit cărora articolul a apărut ca expresie a nevoii de precizare a numelui, căci trebuie să facem deosebire între valoarea atrticolului și valoarea numelui întovărășit de articol. După cum femininul este adesea mai expresiv în locul masculinului, deși femininul în sine nu are mai multă expresivitate decît masculinul, tot așa și cu articolul. Prezența sau

[1]. *Ibid.*, p. 110 și urm.

absența lui nu are în sine nici o valoare specială, în schimb cînd condițiile o cer, prezența sau absența lui este un fapt expresiv. În concluzie, articolul nu este purtător de valori expresive, dar este capabil să elibereze valorile de acest fel existente latent în nume.

Această constatare ne obligă să scoatem din sistemul articolului cercetarea stilistică pentru că, după cum s-a văzut, articularea sau nearticularea numelui are importanță numai pentru nume.

1. Pentru a avea articol, trebuie să avem mai întîi utilizarea expresivă a unor părți flexibile de vorbire, care, prin conținutul lor semantic, sînt destinate să însoțească în mod obișnuit numele. În această fază, articolul, în măsura în care se poate da acest nume unei părți de vorbire nediferențiate total de ceea ce era înainte, este autonom, nesistematizat, dar cu tendințe vădite de organizare. Datorită acestor tendințe, înțelesul său lexical este înglobat încetul cu încetul în sensul gramatical. Articolul poate fi considerat constituit ca o calitate nouă a limbii numai în momentul cînd sensul lexical se contopește cu cel gramatical.

2. Articolul intră ca parte în sistemul de determinare generală a numelui, fiind egal la început cu orice parte determinativă de vorbire. El coexistă cu celelalte mijloace de determinare, deși tinde să și le subordoneze, făcînd ca determinarea realizată prin alte mijloace (adjectiv, substantiv etc.) să depindă de articularea prealabilă a numelui determinat.

3. Apariția și dezvoltarea articolului nu coincid cu simplificarea flexiunii, de care articolul nu este condiționat la origine și pe care nici el n-o condiționează. Cu toate acestea, limbile care și-au simplificat flexiunea se folosesc de articol la un anumit nivel al acestei simplificări pentru a arăta cazul gramatical al numelui. Datorită acestui fapt, simplificarea flexiunii și apariția articolului, care s-au născut și au evoluat în mod independent, se întîlnesc într-un moment al istoriei lor, sprijinindu-se reciproc. De aceea, după ce se produce acest fenomen, determinarea numelui prin articol nu mai este doar chestiune de semantică, ci și de morfologie.

4. Articolul se constituie în sistem pe baza celor două coordonate stabilite mai sus. În virtutea coordonatei semantice, sistemul constă dintr-o serie de opoziții bilaterale între determinat-articulat, nedeterminat-articulat și articulat hotărît-articulat nehotărît.

În virtutea coordonatei morfologice, articolul trebuie studiat pe baza raportului dintre el și nume, raport stabilit prin context.

Cele două coordonate se pot găsi și ele în contradicții, care urmează a fi de asemenea analizate.

5. Fiind parte ajutătoare a vorbirii, articolul nu are valori expresive ca substantivul, adjectivul, verbul etc. El eliberează însă valorile expresive ale numelui în anumite împrejurări, grație sensului gramatical care-i permite să scoată în evidență un înțeles lexical sau altul al numelui. Dar, fiindcă sensul gramatical al articolului este rezultatul generalizării înțelesurilor sale lexicale, pe de o parte, iar pe de altă parte, fiindcă nu mai este autonom, articolul își pierde valorile expresive originare.

К ВОПРОСУ О ТЕОРИИ АРТИКЛЯ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Артикль является единственной частью речи, созданной в определенную, относительно новую эпоху. Это основная причина, которая приводит к заключению, что любая теория артикля должна начинаться с рассмотрения прчин возникновения и распространения этой части речи, образования ее системы.

Трудно допустить, вместе с Г. Гиемом (G. Guillaume), что причиной возникновения артикля является определенное «состояние языка». Лучше было бы считать, что в этом «состоянии языка» нужно искать только *условия*, которые облегчили возникновение явлений.

Взаимная зависимость между появлением артикля и упрощением склонения заставила Г. Гиема, Е. Лефштедта, К. Раковицэ, Е. Зайделя и других видеть причину возникновения артикля в самом этом упрощении. Однако армянский, древнегреческий, исландский, датский, шведский и старофранцузкий языки доказывают, что эти два факта по происхождению не имеют никакой связи. В начале артикль служил для экспрессивного выявления имени. Следовательно, объяснение, данное А. Мейе возникновению артикля, сохраняет свою силу и теперь. Все же существуют языки, в которых довольно скоро утратилось экспрессивное значение артикля, постепенно замененное грамматическими функциями. Исчезновение этого значения вызвано связью, установившейся между развитием артикля и упрощением склонения. Когда существует такая связь употребление артикля систематизируется.

Система артикля относится к общей системе именного определения. Поэтому была намечена схема противопоставлений между определенным и неопределенным, между именем с определенным артиклем и именем с неопределенным артиклем, между именем, определенным при помощи артикля, и именем, определенным при помощи любого именного средства.

Эта схема показывает, что в начале определение при помощи артикля отличается от всякого другого определения только грамматическими признаками артикля, что существуют языки как румынский, например, которые не довели до предела использование артикля в совокупности именного определения, что существуют, следовательно, языки, система именного определения которых осталась более свободной и разнообразной. В этой системе артикль представляется лишенным всякого экспрессивного содержания. Все же он продолжает выявлять экспрессивную роль имени, вспомогательным членом которого он стал.

CONTRIBUTION À LA THÉORIE DE L'ARTICLE

RÉSUMÉ

L'article est la seule partie du discours formée à une époque historiquement délimitée et relativement récente. C'est là la raison maîtresse qui a conduit l'auteur à l'idée que toute théorie de l'article doit commencer par la discussion des causes de l'apparition, de l'extension et de la constitution en système de cette partie du discours.

Il serait difficile d'admettre, avec G. Guillaume, que la cause de l'apparition de l'article serait un certain « état de langue». Il vaudrait mieux considérer que, dans cet « état de langue», il ne faut chercher que les *conditions* qui ont facilité le phénomène.

La dépendance entre la réduction de la déclinaison et l'article a déterminé G. Guillaume, E. Löfstedt, C. Racoviță, E. Seidel et autres à voir la cause de l'apparition de l'article dans cette réduction même. Mais l'arménien, le vieux grec, l'islandais, le danois, le suédois et le vieux français prouvent qu' à l'origine ces deux séries de faits n'ont aucun rapport. Tout d'abord, l'article a servi à la mise en évidence expressive du nom. Par conséquent, l'explication que Meillet a donné à l'apparition de cette partie du discours demeure valable. Néanmoins, il y a des langues où l'article a perdu assez vite sa valeur expressive, remplacée petit à petit par ses qualités grammaticales. La disparition de cette valeur est due au contact établi entre le développement de l'article et la réduction de la déclinaison. Au moment où ce contact existe, l'emploi de l'article devient systématique.

Le système de l'article fait partie du système général de la détermination nominale. C'est pourquoi l'auteur a tenté d'établir un schéma des oppositions entre déterminé et non-déterminé, entre le nom déterminé par l'article défini et le nom déterminé par l'article indéfini, entre le nom déterminé par l'article et le nom déterminé par n'importe quel autre moyen nominal. Ces oppositions ont prouvé que :

— au début, la détermination par l'article n'était différenciée d'une autre détermination que par les qualités grammaticales de cette partie du discours.

— il y a des langues, tel, par exemple, le roumain, qui n'ont pas poussé à l'extrême l'emploi de l'article dans l'ensemble du système de la détermination nominale, c'est-à-dire qu'il y a des langues où ce système est demeuré plus libre et plus nuancé ; dans ce système, l'article semble dénué de tout contenu expressif. Il continue cependant à mettre en évidence les valeurs expressives du nom, dont il est devenu l'auxiliaire.

UN CAZ DE BILINGVISM SLAVO-ROMÎN
În legătură cu elementele romînești din graiul lipovenilor din Dumasca*

DE

V. ARVINTE

Bilingvismul, după cum se știe, constă din coexistența și întrepătrunderea în mintea aceluiași individ vorbitor a două sisteme lingvistice diferite. Cazuri de acestea, cînd grupuri mari de oameni se slujesc la fel de bine de două limbi diferite în viața de toate zilele, au fost adeseori semnalate în istoria limbilor. Ele au avut efecte importante pentru limbile intrate în contact. Problema a atras de multă vreme atenția specialiștilor. La noi, numeroase fapte referitoare la contactul romîno-slav au fost explicate prin bilingvism, urmare a simbiozei romînilor și slavilor [1]. De asemenea, se admite că și contactul dintre populația autohtonă traco-dacă și romanii cuceritori a fost urmat de o perioadă de bilingvism, în urma căreia limba latină a înlocuit pe cea a autohtonilor. Procesul acesta istoric de interferență a unor limbi poate fi mai bine înțeles dacă se iau în considerație și unele stări de lucruri actuale. Căci și în zilele noastre fenomenul a fost adeseori semnalat. Nimic nu ne împiedică să presupunem că așa cum are el loc astăzi se va fi petrecut la fel și în trecut, cu sute de ani în urmă. Desigur că, de la caz la caz, condițiile istorice și sociale sînt diferite.

În cele ce urmează ne vom ocupa de un caz de bilingvism romîno-slav constatat cu prilejul unor anchete dialectale recente. Este vorba de situația unui sat unde trăiește o populație slavă răsăriteană, puțin numeroasă, în mijlocul unei mase compacte de romîni. Vorbitorii limbii ruse, cunoscuți sub numele de lipoveni, întrebuințează în mod curent și limba romînă. Aceasta a avut ca urmare faptul că, în vorbirea lor rusească, lipovenii introduc numeroase elemente romînești, în primul rînd cuvinte,

---

* Satul Dumasca, comuna Tăcuta, raionul Vaslui, regiunea Iași.

[1] Vezi, de pildă, Al. Rosetti, *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, București, 1954, unde efectele bilingvismului slavo-romîn în fonetică, morfologie, sintaxă etc. sînt amplu tratate de la p. 29 pînă la p. 58. Vezi și p. 19—20.

dar şi elemente de morfologie. În sistemul lor fonetic au pătruns cîteva sunete specifice sistemului fonetic al limbii romîne. Totodată, aspectul fonetic al cuvintelor romîneşti se schimbă în momentul cînd acestea sînt folosite de către lipoveni. În paginile care urmează se va vedea clar acest lucru. Înainte însă de a trece la exemple şi la discutarea lor, socotim necesar să ne oprim puţin asupra originii acestor vorbitori ai limbii ruse pe meleagurile noastre, dînd totodată şi unele amănunte despre lipovenii din satul Dumasca.

Lipovenii, adepţi ai unei secte religioase din Rusia, au venit să se aşeze în diferite localităţi ale Principatelor Romîne în urmă cu două sute de ani, datorită unor persecuţii religioase din partea bisericii oficiale ţariste. Ei s-au bucurat aici de toleranţă religioasă, fără însă ca stăpînirea ţărilor romîne să meargă pînă la recunoaşterea oficială a cultului lor. De abia în anul 1946, prin legea nr. 728 din 10 septembrie, cultul lipovenesc a primit drepturile pe care le au şi celelalte culte în ţara noastră. Schisma a apărut în sînul bisericii ruse în secolul al XVII-lea, şi anume cînd, în anul 1658, sinodul convocat la Moscova de către patriarhul Nicon a hotărît să se revizuiască textele cărţilor de cult în care se strecuraseră, o dată cu traducerea lor din limba greacă, numeroase greşeli şi adaosuri. O parte din credincioşi au refuzat să se supună acestei hotărîri. În urma acestui fapt, biserica oficială a luat o serie de măsuri de constrîngere. Adepţii noii secte s-au răspîndit atunci în toate părţile Rusiei, la Marea Albă sau în Siberia. O parte dintre ei au plecat din ţară, stabilindu-se în Austria, în Turcia sau în Principatele Romîne, refuzînd necontenit o împăcare cu cultul oficial.

La noi, lipovenii au început să se aşeze încă din timpul domniei lui Petru cel Mare. Pe la 1730 sînt menţionaţi lipoveni la Iaşi, iar după această dată ştirile despre ei se înmulţesc. În diferite oraşe şi tîrguri moldoveneşti a luat fiinţă cîte o colonie lipovenească. Unii însă s-au stabilit prin sate, ocupîndu-se cu agricultura. În afară de Moldova, mai numeroşi sînt lipovenii în Dobrogea, apoi în Bucovina şi mai puţini în Muntenia. În regiunile de peste munţi, numărul lor este scăzut.

Lipovenii rămaşi în Principate aparţineau sectei cu ramificaţii prin toată Rusia, numită „vechii-credincioşi" (*staro-vierţi*) sau „vechii-rituali" (*staro-obriadţi*). Dintre aceştia, unii au o ierarhie bisericească, popi, episcopi, şi se numesc, de aceea, *popovţi*. Alţii, numiţi *bezpopovţi*, nu recunosc aşa ceva. Dintre bezpopovţi, unii se numesc *molocani*, pentru că secta lor le interzice să bea lapte. Un loc aparte îl ocupă secta curioasă a *scopeţilor* sau *scapeţilor*, stabilită în Iaşi, Bucureşti şi Galaţi pe la 1820.

Denumirea de *lipoveni* le-a fost dată în ţările unde ei au emigrat. Ea pleacă de la numele unui conducător religios de-al lor, Filip, care, neputînd fi ales stareţ la mănăstirea Pomar, din gubernia Oloneţ, a trecut de partea sectanţilor. Adepţii săi au fost numiţi *filipoveni* sau *filipovani*, iar mai tîrziu *lipoveni*, *lipovani* sau *lipoveneni*. Numirea aceasta este atestată încă din anul 1733.

Merită menţionat faptul că o parte din aceşti lipoveni au fost nevoiţi să-şi părăsească ţara, fiindcă participaseră activ la răscoalele ţărăneşti din timpul Ecaterinei a II-a, conduse de către Emilian Pugaciov.

În țările romîne, lipovenii au primit diferite privilegii din partea unor domnitori ca Ioan Mavrocordat, Constantin Mavrocordat, Alexandru Vodă Moruzi, Scarlat Calimachi sau Alexandru Ioan Cuza. În toate aceste privilegii li se recunoaște libertatea cultului, specificîndu-se totodată că nu au voie să primească în secta lor nici dintre credincioșii din Principate, nici dintre rușii pravoslavnici [1].

Despre trecutul istoric al sectei lor, schițat pe scurt pînă acum, precum și despre timpul cînd ei s-au stabilit aici, lipovenii din Dumasca nu pot da decît indicații foarte vagi. Originea lor din Rusia este desigur vie în tradiția locală. De asemenea este puternică ideea apartenenței la aceeași sectă cu lipovenii din alte părți ale țării, căci sentimentul religios, mai cu seamă la cei mai în vîrstă, constituie încă unul din factorii dominanți ai vieții lor. Dar despre stabilirea lor în Dumasca, oamenii mai bătrîni ai satului nu știu nimic precis. Din cele aflate de la locuitorul Carp Ștefanov, în vîrstă de 59 de ani, satul, care astăzi este alcătuit din două treimi romîni și o treime lipoveni, ar fi fost întemeiat de către strămoșii acestora din urmă. Moșia pe care el s-a înființat aparținea mănăstirii din comuna Dobrovăț. Această mănăstire, ctitorie a lui Ștefan cel Mare și a urmașilor săi, Bogdan cel Orb și Petru Rareș, trecuse în stăpînirea călugărilor greci pe timpul cînd lipovenii au venit să se așeze în Dumasca. Nu-i lipsit de interes faptul că pe moșia aceleiași mănăstiri s-a stabilit, înaintea lipovenilor, o altă populație slavă, numită de localnici „ruși". O parte a satului unde se află mănăstirea se numește Dobrovăț-Ruși, iar cealaltă, Dobrovăț-Moldoveni. Bătrînii din satul Ruși își amintesc că părinții și bunicii lor vorbeau rusește. Astfel, locuitorul Dumitru Simioneasa mai ține minte începutul rugăciunii „Tatăl nostru" în limba slavă, învățată de dînsul, cînd era copil, de la tatăl său : *očinâš zîisnî nani bisig desfetiț nęáfto da breda voletfįa sfétęa coteț*... [2] O bătrînă din același sat știe că înainte se spunea pentru „doamne miluiește" și *hóspodi pomél*. Astăzi în satul numit Ruși nimeni nu mai cunoaște limba rusă.

Fără îndoială că nu avem de-a face cu lipoveni, ci cu altă populație slavă răsăriteană venită aici cu mult înaintea lipovenilor din Dumasca, probabil cu o populație ucraineană. Nu avem probe în acest sens, dar dacă ținem seama, pe de o parte, de faptul că mulți dintre domnitorii Moldovei, printre care și Bogdan cel Orb, unul dintre ctitorii mănăstirii din Dobrovăț, iar mai înainte de el, Ștefan cel Mare, cu prilejul diferitelor incursiuni în Polonia, au adus numeroși prinși de război de origine ucraineană, cărora, cum spune cronica, „le-au împărțitu hotară în țara sa", „de și pînă astăzi trăiește limba rusască în Moldova", iar, pe de altă parte, dacă nu uităm că pentru a părăsi cu desăvîrșire limba lor rusească,

---

[1] Informații despre lipoveni și cultul lor pot fi găsite, printre altele, la I. Nistor, *Cercetări asupra cultului lipovenesc din Romînia*, „Analele Academiei Romîne", Mem. sec. ist., seria III, XXIX, 1946—1947, p. 355 și urm., sau Episcopul Melchisedec, *Lipovenismul, adică Schismaticii sau Răscolnicii și Ereticii rusești*, București, 1871.

[2] Am transcris cuvintele așa cum le-a despărțit, denaturîndu-le, subiectul anchetat. Din acest punct de vedere, cf. parodia aceleiași rugăciuni la V. Bogrea, *Contribuție la studiul elementelor orientale din limba romînă*, „Dacoromania", I, p. 283, unde se dau și explicațiile filologice cuvenite : „O ce nașe / ije / ese / și ne b.../ Da prinde țarca / dă-i buliarcă / și chliban". Sau tot acolo : „Oce nașca tașca, da bună-i budașca".

ceea ce nu s-a petrecut cu lipovenii, a fost nevoie de un timp mai îndelungat de conviețuire a acestei populații slave cu romînii localnici, presupunerea noastră ar putea fi plauzibilă [1]. Mulți dintre actualii locuitori ai satului Dobrovăț-Ruși ar putea fi urmași ai unor ucraineni colonizați pe pămîntul mănăstirii lui Ștefan și a domnilor de după dînsul.

Lipovenii din Dumasca au venit însă mai tîrziu, în nici un caz înainte de secolul al XVIII-lea. Stabiliți pe pămîntul mănăstirii din Dobrovăț, ei aveau obligația de a presta muncă în folosul acesteia. După plecarea călugărilor greci din țară, moșia mănăstirească a trecut la domeniile coroanei, iar oamenii din Dumasca au muncit mai departe pentru noul stăpîn. Datele acestea le-am aflat stînd de vorbă cu locuitorul Carp Ștefanov, despre care am amintit mai sus.

De la același subiect am auzit și o explicație interesantă, un fel de legendă asupra originii și, îndeosebi, asupra denumirii de *lipoveni* dată adepților acestei secte. Plecînd de la tradiția, de altfel confirmată de știrile istorice, a traiului prin păduri, din cauza persecuțiilor, a acestor sectanți, legenda în discuție încearcă să explice numirea de *lipovean* sau *lipovan* prin asocierea părții inițiale a acestui cuvînt de apelativul rusesc *lipa* „tei" și prin identificarea lui *-van* sau *-vean* din partea a doua, cu numele de botez *Ivan* :

Cînd o vinît strămóșîi nóștri în Romînîia stăteu ascúnș prin pădúri. Șî cînd tăié cîți únu cîti-un copác, cîți-un tei, únu-l întrebá :— Da či copác tai tu Ivánì? El îi răspundé : — Éto, lípa, Iván! Șî iáca di-acólo ni sî trági númili aísta di lipoveán: Lípa Iván — lipoveán.

Cei dintîi lipoveni din Dumasca s-au stabilit aici pe la 1740. Episcopul Melchisedec, *op cit.*, p. 241, dă următoarele informații despre dînșii : „În cotuna Dumasca de la comuna Dobrovățul, din veacul trecut (pe la 1740, s-a stabilit niște emigranți lipoveni, ai căror urmași astăzi [pe la 1871] numără 32 familii cu 142 individe : 76 de sexul bărbătesc, 66 femeiesc. Au o biserică, dar serviciile preoțești le face popa de la Vaslui". Au, așadar, pe aceste meleaguri, o vechime de peste 200 de ani. Numărul lor a crescut, din 1871 pînă astăzi, de la 142 la 330 de suflete. În această perioadă, pînă astăzi, populația lipovenească a păstrat cu strictețe obiceiurile și tradițiile aduse din locurile de baștină. Limba lor maternă este rusa. Lipovenii cunosc însă la fel de bine și limba romînă. Cultul lor lipovenesc le impune numeroase restricții, pe care cei mai bătrîni le respectă întru totul. Căsătoriile în afara celor de aceeași confesiune sînt oprite. Din

[1] Amănunte asupra întemeierii unor sate din Moldova de către ucraineni, fie prinși din războaie, fie stabiliți aici de bună voie, se pot găsi în cartea acad. I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn — Leipzig, 1924, 1926, p. 242 și urm. Citatele din cronica lui Ureche pe care le dă acolo I. Iordan le transcriem după ultima ediție a lui P. P. Panaitescu, *Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1955. La p. 107 : „Și mulți oameni, bărbați, muieri, copii, au scos în robie, mai mult de 100.000, mulți de aceia au așezatu Ștefan Vodă în țara sa, de și până astăzi trăiaște limba rusască în Moldova, ales pre unde i-au discălicatu, că mai a treia parte grăiescu rusește". Sfîrșitul acestui citat poate fi interpretat în sensul că pe vremea lui Grigore Ureche procesul uitării limbii materne începuse să aibă loc. P. 130 : „. . . și mulți oameni și boieri au robit și domnii lor încă i-au prinsu și cu mare izbîndă s-au întorsu înapoi la scaunul său la Suceava, fără de nice o zminteală și robilor ce-i adusese din Țara Leșească le-au împărțitu hotară în țara sa".

ceea ce nu s-a petrecut cu lipovenii, a fost nevoie de un timp mai îndelungat de conviețuire a acestei populații slave cu romînii localnici, presupunerea noastră ar putea fi plauzibilă [1]. Mulți dintre actualii locuitori ai satului Dobrovăț-Ruși ar putea fi urmași ai unor ucraineni colonizați pe pămîntul mănăstirii lui Ștefan și a domnilor de după dînsul.

Lipovenii din Dumasca au venit însă mai tîrziu, în nici un caz înainte de secolul al XVIII-lea. Stabiliți pe pămîntul mănăstirii din Dobrovăț, ei aveau obligația de a presta muncă în folosul acesteia. După plecarea călugărilor greci din țară, moșia mănăstirească a trecut la domeniile coroanei, iar oamenii din Dumasca au muncit mai departe pentru noul stăpîn. Datele acestea le-am aflat stînd de vorbă cu locuitorul Carp Ștefanov, despre care am amintit mai sus.

De la același subiect am auzit și o explicație interesantă, un fel de legendă asupra originii și, îndeosebi, asupra denumirii de *lipoveni* dată adepților acestei secte. Plecînd de la tradiția, de altfel confirmată de știrile istorice, a traiului prin păduri, din cauza persecuțiilor, a acestor sectanți, legenda în discuție încearcă să explice numirea de *lipovean* sau *lipovan* prin asocierea părții inițiale a acestui cuvînt de apelativul rusesc *lipa* „tei" și prin identificarea lui *-van* sau *-vean* din partea a doua, cu numele de botez *Ivan* :

Cînd o vinît strămóșîi̯ nóștri în Romînii̯a stătéu̯ ascúnș prin pădúri̯. Șî cînd tăi̯ẹ cîți̯ únu cîti-un copác, cîti̯-un tei̯, únu-l întrebá :— Da či copác tai̯ tu Ivánì? El îi̯ răspundẹ : — Éto, lípa, Ivánǃ Șî i̯áca di̯-acólo ni sî trắği númili aísta di lipovẹán : Lípa Iván — lipovẹán.

Cei dintîi lipoveni din Dumasca s-au stabilit aici pe la 1740. Episcopul Melchisedec, *op cit.*, p. 241, dă următoarele informații despre dînșii : „În cotuna Dumasca de la comuna Dobrovățul, din veacul trecut (pe la 1740, s-a stabilit niște emigranți lipoveni, ai căror urmași astăzi [pe la 1871] numără 32 familii cu 142 individe : 76 de sexul bărbătesc, 66 femeiesc. Au o biserică, dar serviciile preoțești le face popa de la Vaslui". Au, așadar, pe aceste meleaguri, o vechime de peste 200 de ani. Numărul lor a crescut, din 1871 pînă astăzi, de la 142 la 330 de suflete. În această perioadă, pînă astăzi, populația lipovenească a păstrat cu strictețe obiceiurile și tradițiile aduse din locurile de baștină. Limba lor maternă este rusa. Lipovenii cunosc însă la fel de bine și limba romînă. Cultul lor lipovenesc le impune numeroase restricții, pe care cei mai bătrîni le respectă întru totul. Căsătoriile în afara celor de aceeași confesiune sînt oprite. Din

---

[1] Amănunte asupra întemeierii unor sate din Moldova de către ucraineni, fie prinși din războaie, fie stabiliți aici de bună voie, se pot găsi în cartea acad. I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn — Leipzig, 1924, 1926, p. 242 și urm. Citatele din cronica lui Ureche pe care le dă acolo I. Iordan le transcriem după ultima ediție a lui P. P. Panaitescu, *Grigore Ureche, Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1955. La p. 107 : „Și mulți oameni, bărbați, muieri, copii, au scos în robie, mai mult de 100.000, mulți de aceia au așezatu Ștefan Vodă în țara sa, de și până astăzi trăiaște limba rusască în Moldova, ales pre unde i-au discălicatu, că mai a treia parte grăiescu rusește". Sfîrșitul acestui citat poate fi interpretat în sensul că pe vremea lui Grigore Ureche procesul uitării limbii materne începuse să aibă loc. P. 130 : „. . . și mulți oameni și boieri au robit și domnii lor încă i-au prinsu și cu mare izbîndă s-au întorsu înapoi la scaunul său la Suceava, fără de nice o zminteală și robilor ce-i adusese din Țara Leșească le-au împărțitu hotară în țara sa".

această cauză, pentru că în Dumasca aproape toți lipovenii au ajuns să fie neamuri, tinerii trebuie să meargă în pețit prin alte locuri unde se află lipoveni, iar fetele trebuie să aștepte mult pînă la căsătorie. Religia le interzice petrecerile cu muzică și jocuri. Mai sînt și alte obiceiuri demne de relevat. Astfel, ori de cîte ori bea apă sau mănîncă, lipoveanul își face cruce, ca să se curățe mîncarea și băutura. Sînt împotriva fumatului. Vasele nu se lasă niciodată descoperite. Specific rusească este baia cu aburi. În Dumasca sînt în prezent 24 de băi cu aburi de-ale lipovenilor. După ei, și romînii de aici și-au făcut cîteva. La lipovenii din Dumasca, ca și din alte părți, preot poate fi oricare dintre credincioși fără o pregătire specială îndelungată, numai să cunoască slujba religioasă și să poată citi cărțile de cult. Alegerea preotului se face într-o adunare în prezența unui arhiereu, căci astăzi, spre deosebire de acum 80 de ani, lipovenii din Dumasca își au preotul lor.

Restricțiile sectei lor și, în general, viața religioasă explică în cea mai mare parte, în ciuda marii izolări, păstrarea, timp de peste două veacuri, a limbii ruse. La aceasta se adaugă astăzi și faptul că în școală copiii învață limba rusă, iar unii dintre cei vîrstnici citesc ziare și reviste rusești. Cu toate acestea, limba rusă vorbită de lipovenii din Dumasca, desprinsă de trunchiul limbii ruse comune, a rămas multă vreme departe de influența limbii scrise. În plus, conviețuirea îndelungată cu vorbitorii de limbă romînă a avut ca rezultat pătrunderea în graiul lor rusesc a numeroase elemente romînești.

Rîndurile de față au drept scop, cum am mai spus, tocmai semnalarea și explicarea, cît va fi posibil, a cîtorva dintre faptele lingvistice romînești întîlnite în limba rusă a lipovenilor din Dumasca. Ele vor ilustra, de fapt, întrepătrunderea celor două sisteme aflate într-un contact atît de intim. Materialul de limbă care urmează a fi prezentat a fost adunat în două anchete dialectale, întreprinse la interval de doi ani. Prima a avut loc în iarna anului 1954, iar a doua, în iarna anului 1956. Ultima dată au participat și tovarășii Vraciu Ariton și Priscornic Romulus de la Catedra de limba rusă a Facultății de istorie-filologie din Iași.

Pentru adunarea materialului am folosit, în parte, chestionarele Muzeului limbii romîne din Cluj, în legătură cu stîna și păstoritul, firul, nume de locuri și de persoane etc. Unele cuvinte au fost notate punînd întrebări directe subiectului anchetat asupra felului cum numește el un anumit obiect pe care îl indicam. Subiectul era rugat să pună cuvîntul romînesc într-o frază rusească. Ultima dată au fost notate cuvintele sau expresiile romînești auzite în timpul conversațiilor în limba rusă cu lipovenii. Cu acest prilej, s-a putut constata mai bine cum cuvintele romînești primesc în frază formele gramaticale ale limbii ruse, cum ele sînt adaptate sistemului fonetic și morfologic al acesteia, o dovadă certă că stuctura gramaticală a graiului „lipovenesc” este puternică. Toate sînt urmări ale bilingvismului populației lipovenești.

Din exemplele care urmează va rezulta cu prisosință adevărul acestei afirmații. Astfel, lipovenii, vorbind rusește, nu spun *i̯a małót'u*, ci *i̯a trii̯erái̯u : pšənițu žał serpóm i svi̯óz trii̯erát'*, adică „grîul l-am secerat cu secera și l-am cărat [la mașină] ca să-l treier”. Numai cînd e vorba de

procedeul primitiv de a bate grîul cu *îmblăciul* se spune *ia matót'u*. De asemenea, pentru „a prăşi", ei spun *prašavát'* sau *prîšavát'*. Acest verb, ca de altfel toate celelalte, primeşte desinenţele verbului rusesc : *ia prašúi̯u, tî prašúiš, on prašuit* etc.

Cuvintele romîneşti *a* (*se*) *libera* (din armată) sau *petrecere* apar într-o frază ca aceasta : *Evó kotižént liberáts'a, i patamú-to taká petréčere bîlá u nas*, însemnînd „contingentul său s-a liberat şi de aceea a avut loc la noi o astfel de petrecere". Interesant este faptul că *petrécere*, care, după terminaţie ar fi trebuit să fie încadrat la genul neutru în rusă, şi-a păstrat încă genul din limba romînă, după cum o arată şi desinenţa feminină a verbului şi a determinantului. Ar fi trebuit ... *takoi̯e petréčere bîlo*... Un copil spunea : *na tói̯ óseńi búdu xad'it' la grădiníţu*, „la toamna viitoare voi merge la grădiniţă", sau : *náda mńi sk'iuŕi*... *cu bóuŕi*, adică „îmi trebuie schiuri... cu bouri". De observat că lui *-ŕ* din cuvintele romîneşti, *skiuŕ, bouŕ* îi corespunde în graiul lipovenilor un *r*, urmat de *i* sonant, care este desinenţă de plural în rusă. Iar *bóuri* are sensul din limba romînă : „partea îndoită de la talpa săniei". Iată şi alte exemple notate întîmplător : *ved'í karóvu f čirẹádu*, „du vaca la cireadă" ; *vot u nas tâk'ii strádî bîvái̯ut*, „iată la noi ce fel de străzi avem" ; *i̯a sprẹtá adîn kái̯er ótnî*, „am tors un caier de lînă" ; *i̯a t'enú ótnu na rágitu*, „eu trag lîna la ragilă" ; *ẹ́a paktála kái̯ér ótnî na fúrku prẹást'*, „am pus un caier de lînă în furcă să-l torc" ; *herĝeleĝíu̯ pasi̯ót kóni*, „herghelegiul paşte caii" ; *butúk skalesá*, „butuc de la roată" ; *kupí kut'i̯iku d'óxt'u*, „cumpără o cutie de unsoare" ; *pəpušá zernó*, „grăunţe de păpuşoi" ; *ačk'í refarmát*, „am stricat ochelarii" (*a reforma*, din terminologia militară = *a da la reformă*) ; *étot împuterničit s I̯ás*, „acest împuternicit din Iaşi" ; *kravát' kam mátai̯a*, „pat cam mic" ; *ia vížu mušamáu*, „văd muşamaua" ; *mî tóžî pa romînsk'i întrebuinţái̯em*, „întrebuinţăm şi pe romîneşte" ; *vî prišl'i kam pózna*, „d-voastră aţi sosit cam tîrziu" ; *patóm prašúi̯em*... *patóm paktádim i̯ai̯ó dî búd'im trii̯erát' batúzî̯i*... *patóm búd'im davát' kótu, patóm réstu berém damói̯*... adică „apoi prăşim... apoi îl punem [în clăi], şi-l vom treiera cu batoza,... apoi vom da cota, apoi restul îl luăm acasă...". O femeie spunea despre soţul ei : ... *mói̯ hažẹáin zańimáiţţa meserii̯ei̯*, „soţul meu se ocupă cu meseria". În sfîrşit, un ultim exemplu. Întrebată unde se află bărbatul ei, aceeaşi femeie a răspuns : *f tói̯ vii, haráĝi čaplít'*, adică „în via aceea, să cioplească haragi".

Toate aceste exemple sînt concludente. Limba rusă a lipovenilor din Dumasca a primit numeroase elemente romîneşti pe care le-a adaptat structurii ei gramaticale. În acelaşi timp, în numeroase cuvinte au avut loc modificări de sunete, ca urmare a adaptării la sistemul fonetic al limbii ruse. Cel mai puternic influenţat este lexicul. Pe baza materialului adunat, vom prezenta cîteva dintre particularităţile fonetice ale elementelor romîneşti din graiul lipovenilor din Dumasca. Din domeniul morfologiei nu putem semnala, deocamdată, decît cîteva fapte. În schimb, partea privitoare la lexic va fi mai bogat ilustrată. La sfîrşit, după o discuţie asupra toponimicelor din jurul satului, ne vom opri asupra celor cîteva cuvinte primite de romînii din Dumasca de la lipovenii cu care convieţuiesc.

De la început trebuie arătat că elementele romînești din vorbirea „lipovenească” (după expresia locală) prezintă trăsăturile distinctive ale graiului moldovenesc. Dintre faptele fonetice, merită de notat pronunțarea ca palatale a labialelor, în stadiul cel mai avansat, așa cum se găsește ea în Moldova, prefacerea lui *-e* final în *-i*, a lui *i*, precedat de *š*, *ž*, în *î*, transformarea lui *e* precedat de *s*, *z*, *ț*, *ḑ* etc. în *ă*, prezența africatei *ḑ* și altele. Spirantele specifice graiului moldovenesc *ŝ* și *ẑ* sînt substituite de cele mai multe ori prin africatele *č*, *ğ* [1]. Faptul acesta este destul de important, mai ales dacă ne gîndim că africata *ğ* nu există în sistemul fonetic al limbii ruse. În legătură cu prezența africatei *ğ* trebuie să admitem o influență a limbii romîne, în care există atît africata surdă *č*, cît și corespondenta ei sonoră *ğ*. Graiul moldovenesc nu cunoaște însă aceste africate, altfel spus, ele au pierdut în acest grai elementul lor oclusiv, reducîndu-se la niște spirante cu un timbru specific. Transformînd spiranta surdă moldovenească *ŝ* în africata surdă *č*, sunet existent în sistemul fonetic al limbii ruse, lipovenii din Dumasca au trebuit să dezvolte în vorbirea lor și corespondenta fonică a spirantei *ŝ*, adică pe *ẑ*, tot ca africată, deci ca *ğ*, care nu exista în sistemul lor fonetic. Altfel spus, africata *ğ* din elementele romînești ale graiului „lipovenesc” a luat naștere din nevoia de a avea în sistem o corespondentă sonoră pentru *č*, așa cum, în graiul moldovenesc, există pentru *ŝ* o corespondentă sonoră *ẑ*. Nu putem admite că africata *ğ*, ca de altfel și corespondenta ei *č*, se datorește influenței limbii literare romînești sau, cu atît mai puțin, graiului muntenesc asupra lipovenilor din localitatea anchetată. Cîteodată însă, spiranta *ŝ* apare ca *š*: *hušȩág* > *hušȩák*, iar *ẑ* ca *ž*: *kotižent* pentru *contingent* (în graiul moldovenesc *cotiẑent*). Ultimul exemplu amintește de rostirea ca *ž* a lui *ğ* din graiurile populare romînești din nord-vestul Transilvaniei (*fuže* < *fuğe*, *leže* < *leğe*), explicată de I. Pătruț, prin limba maghiară [2]. Pentru că în această limbă, spune I. Pătruț, nu există fonemul *ğ*, elementele romînești avînd acest sunet, l-au transformat în *ž*. „Rostirea aceasta s-a răspîndit apoi și printre romîni”.

Lipovenii din Dumasca, în a căror limbă de asemenea nu există sunetul *ğ*, au substituit însă pe *ẑ* moldovenesc, corespunzător literarului *ğ* (care este și dialectal) — spre deosebire de situația din nord-vestul Ardealului — mai ales prin *ğ* și, numai rareori, prin *ž*. Este un fapt care de asemenea ilustrează puternica influență a graiului romînesc asupra lipovenilor anchetați, căci, în timp ce graiul crișean (cu *ž* pentru *ğ*) are, cum spune I. Pătruț, „un fonem consoană mai puțin decît limba literară și celelalte graiuri, fonemul *ğ*”, sub influența limbii maghiare, vorbirea „lipovenească” are, datorită contactului intens cu limba romînă, un fonem consoană în plus față de limba rusă, ca efect al bilingvismului.

Vom releva acum alte fapte fonetice întîlnite în elementele romînești din graiul lipovenilor sau vom exemplifica unele dintre cele arătate mai înainte, întîi în vocalism și apoi în consonantism.

---

[1] Transcriem astfel africatele alveolo-palatale din graiul muntenesc și din limba literară, notate de ALR ĉ și ĝ.

[2] *Influențe maghiare în limba romînă*, în „Studii și cercetări lingvistice”, IV, 1953, p. 212–215.

Lipovenii substituie pe *ă* neaccentuat proton prin *a*. Uneori însă apare în locul lui *ă* neaccentuat un sunet pe care îl notăm *ə*. Din punctul de vedere al timbrului, acesta este un *ă* deschis sau un *a* închis, așadar un sunet intermediar, în ce privește gradul de apertură (deci și ca timbru), între *ă* și *a*, numit în fonetica rusă și vocală redusă sau sunet redus. Iată cîteva exemple, mai întîi în care după *ă* urmează un *a* (accentuat), apoi dintre acelea în care *ă* neaccentuat este urmat în silaba următoare de altă vocală decît *a*: *distramát'*, din mold. *a distrămá*, *maɫáị* față de *mălái*, *vatáɫa* pentru *vătálă*, *ḫɫandán* pentru *hlăndán*, *brațára* (la coasă), *vacář*, în loc de *văcár* etc. Din a doua categorie fac parte *aratúra* pentru *arătúră*, *pražína* pentru *prăjínă*, *rastéu̯* în loc de *răstéu*, *razór* pentru *răzór*, *trasúra* pentru *trăsúră* etc. Am spus mai sus că uneori este atestată și forma cu *ə*, adică *ă* neaccentuat proton nu apare ca *a*, ci ca un sunet intermediar între aceste vocale. De exemplu, în loc de *călcătór* se spune *kəɫkətór*. Se spune apoi *kərəmída*, *kərəúša* „car cu boi", *gəlẹáta*, *skəpərát'* „a scăpăra", *təvəlúx*, *kəpəčók* cu sensul de „căpăcel la plită", *rəǧeɫúị̯ka* pentru *răželúịcă* etc. Sunetul *ə* apare, după cum rezultă din exemplele de mai sus, atît atunci cînd vocala accentuată din silaba următoare este *a*, cît și atunci cînd în silaba accentuată există altă vocală decît *a*. S-ar părea însă că în acest din urmă caz *ə* este mai frecvent. Vocala *ə* nu poate fi totuși socotită un stadiu intermediar în această transformare a lui *ă* spre *a*, deoarece chiar în unele cuvinte rusești se aude un *ə*: *pšəníța*, din exemplul *pšəníța žaɫ serpóm i svi̯óz trii̯erát'*, citat mai înainte, sau *lúčšə*, (*mai lúčšə* „mai bun"). Așadar, prezența vocalei cu un timbru intermediar între *ă* și *a* în elementele romînești din graiul lipovenilor se explică prin existența în vocalismul „lipovenesc" a acestei vocale reduse. În această privință este interesantă următoarea remarcă a lui R. Todoran [1]: „. . . un străin nu schimbă treptat timbrul lui *ă* pînă la *a*, oprindu-se la *a/ă* sau la *ă/a*, ci pe *ă* îl substituie pur și simplu cu un alt sunet asemănător, pe care îl are în sistemul lui fonetic". Lipovenii din Dumasca avînd în sistemul lor fonetic atît vocala *a*, cît și vocala *ə*, cînd au trebuit să-l substituie pe *ă* neaccentuat protonic din cuvintele romînești, inexistent în sistemul lor fonetic, au recurs la unul din cele două sunete din limba lor : *a* sau *ə*. Frecvența mai mare a vocalei *a*, în locul lui *ə* neaccentuat, atunci cînd în silaba următoare este *a*, trebuie explicată și prin influența asimilatorie a lui *a* accentuat următor, întocmai cum în graiurile populare romînești, unde fenomenul în discuție are loc, în cuvintele de tipul *barbat* < *bărbat;* toți cercetătorii sînt de acord că *ă* neaccentuat protonic a devenit *a* datorită unui fenomen de asimilație regresivă. Fixarea mai ales ca *ə* a lui *ă* neaccentuat proton, atunci cînd în silaba accentuată următoare este altă vocală decît *a*, ne indică o simplă substituire a vocalei romînești *ă* cu vocala, foarte apropiată ca timbru, *ə*. Dacă totuși întîlnim vocala *a* și în exemple unde în silaba următoare nu există un *a* accentuat, ci altă vocală, de exemplu *razór* pentru *răzór*, *rastéu* pentru *răstéu*, ca și *batrín* pentru *bătrín*, din graiurile romînești, trebuie să admitem o influență a cuvintelor în care *ă* a trecut la *a* datorită asimilației la *á* următor, deci a cuvintelor din prima categorie.

[1] Vezi R. Todoran, *Despre un fenomen fonetic romînesc dialectal : ă protonic > a*, „Studii și cercetări lingvistice", V, nr. 1—2, 1954, p. 80.

Fenomenul trecerii lui *ă* proton la *a* nu se întîlneşte în graiul romînilor din Dumasca, ci numai în elementele romîneşti din graiul lipovenilor de aici. Aceasta pare a-i da dreptate lui R. Todoran [1], care face distincţie între fenomenul trecerii vocalei *ă* neaccentuate protonice în *a* din dialectele şi graiurile populare romîneşti şi trecerea aceluiaşi sunet, mai ales în alte vocale decît *a*, în elementele romîneşti din limba maghiară, săsească sau din alte limbi străine. În aceste limbi, *ă* este reflectat mai ales ca *e* sau ca *o* : magh. *ketrán* pentru *cătran*, *borbáth* pentru *bărbat*, sau, în dialectul săsesc, *keltsun* pentru *călţun*, *pomunt* în loc de *pămînt* [2]. Rezultă deci că fenomenul trecerii lui *ă* proton la *a* din graiurile populare romîneşti nu trebuie pus pe seama influenţei unor limbi străine, nici chiar în cuvinte de tipul *batrîn*, ci, aşa cum a arătat R. Todoran, el trebuie socotit ca fiind rezultatul unui fenomen de asimilare petrecut pe terenul limbii romîne. O dovadă o constituie faptul că la Dumasca, deşi lipovenii substituie pe *ă* neaccentuat prin *a* sau *e*, deci în nişte sunete existente în vocalismul lor, romînii nu cunosc fenomenul trecerii lui *ă* la *a*, nu sînt, aşadar influenţaţi, în această privinţă, de vorbirea lipovenilor. Rarele cazuri de trecere a lui *ă* în *a*, ca în cuvintele *faráj*, *saltár* pentru *făráş*, *săltár*, auzite în graiul romînilor din Dumasca, se datoresc asimilării la *a* accentuat. Nu există în schimb *ă* neaccentuat > *a*, cînd în silaba următoare este altă vocală decît *a*. Numai în acest caz invocarea influenţei străine ar fi concludentă. Trebuie observat că chiar în elementele romîneşti din vorbirea lipovenilor fenomenul se petrece cu multe inconsecvenţe.

Din cîteva exemple date mai sus se vede că *ă* neaccentuat se transformă în *a* şi atunci cînd el este post-tonic, la sfîrşitul cuvîntului, deci cînd are funcţie morfologică. Această transformare nu are loc niciodată în graiurile populare romîneşti care schimbă pe *ă* în *a*, căci ea ar da naştere la confuzii. Intervine aici principiul diferenţierii care împiedică producerea fenomenului, întocmai cum acelaşi principiu împiedică, de exemplu, trecerea lui *-a* final (articol hotărît feminin), neaccentuat, la *ă*. Prefacerea lui *-ă* final posttonic în *a* se întîlneşte totuşi în dialectul istroromîn, dar aici influenţele străine sînt covîrşitoare [3].

Iată acum cîteva exemple de elemente romîneşti din graiul „lipovenesc" în care *-ă* final apare ca *a* : *vatát́a*, *aratúra*, *trasúra*, *kəpíța*, *kərəḿida*, apoi altele, foarte numeroase, pe care nu le-am amintit : *báįera*, *batóza*, *budáka*, *čúђa* „ciuhă", *korást́a*, *firída*, *įáska*, *skáma*, *skára*, *šî'na*, *stárpa* „oaie stearpă", *stî'na*, *strúnga*, *suvéįka*, *t'áka* „teacă", *turturíka*, *úrda*, *véška* „veşcă", *vrána* şi multe altele. Trebuie precizat totuşi că în aceste exemple nu avem de-a face cu trecerea lui *-ă* final neaccentuat la *-a*, ci cu a lui *-î* la *-a*, căci în graiul romînilor din Dumasca, ca de altfel în întreg graiul moldovenesc, terminaţia substantivelor feminine de declinarea I este *-î*, nu *-ă*, sau, în tot cazul, un *-ă* închis. Cuvintele de

---

[1] Vezi R. Todoran, *op. cit.*, p. 80—81.

[2] Pentru exemple, vezi şi A. Bena, *Limba romînă la saşii din Ardeal*, Cluj, 1925, p. 16—19, precum şi N. Drăganu, *Manuscrisul năsăudean şi săsisme vechi*, „Dacoromania", III, 1922—1923, p. 480—481, care crede însă că *ă* neaccentuat > *a* se datoreşte unor influenţe străine.

[3] Vezi R. Todoran, *op. cit.*, p. 78.

origine romînească cu *-ă* sau *-î* final devenit *-a* au suferit această transformare o dată cu încadrarea lor morfologică la substantivele rusești de declinarea a II-a cu terminația *-a*. La această declinare predomină substantivele de genul feminin. Avem de-a face, deci, cu un fenomen diferit de cel discutat în paragraful precedent. Același fenomen se petrece și cu elementele romînești pătrunse în limba ucraineană. I. Iordan [1] pomenește, după D. Scheludko [2], o serie de cuvinte romînești în ucraineană, precum: *karutsa*, *katúša*, *mačuga*, *papuša*, *papušóia* (= popușoi), *plačinda*, *furka* etc., al căror *-a* final trebuie explicat prin încadrarea la substantivele terminate în *-a* și nu ca o simplă prefacere fonetică a lui *-ă* în *a*. Concludent este cazul lui *popușoi*, devenit *papušóia*, cu *-a* final, deși în romînește nu-i corespunde un *-ă* final.

Mai trebuie menționat că, în unele cazuri, *-ă* final, devenit *î* în graiul moldovenesc, se păstrează: *babánî* „oaie bătrînă", *ți'ϰlî* „pădure tînără", *parnitúrî* „pornitură, loc care vine la vale" etc.

Un fapt demn de subliniat al fonetismului elementelor romînești pătrunse în graiul lipovenilor este păstrarea lui *ă* accentuat, deși în limba rusă nu există un *ə* accentuat (sunetul redus, discutat mai înainte). Așa se prezintă lucrurile în cazul cuvîntului *pătură*. În exemplul *trusú păturu* „scutur pătura", *ă* accentuat se păstrează ca atare. Este evident că această situație trebuie pusă pe seama bilingvismului lipovenilor din Dumasca, întocmai ca și fenomenul apariției fonemului consoană *ğ*, sau ca atîtea alte exemple.

Tot din domeniul vocalismului, trebuie notată prefacerea lui *o* neaccentuat din cuvintele romînești în *a*. După modelul unor cuvinte rusești ca *ad'ắło* „plapumă, oghial", *kapîta* „copită", *pal'ána* „poiană", *patkóva* „potcoavă", sau *ḫará* „deal", *Ịermalái* pentru *Ịermolai*, *Nikalái̯* etc., în care apare fenomenul fonetic rusesc numit *akanie*, și cuvinte romînești ca *oblon*, *oplean*, *ciolan*, *copac*, *mohor*, *pornitură*, *puhoi* sau *pohoi*, *hogeag*, *cotiugar*, *ciopli* etc. au devenit: *abłón*, *apl'ána*, *čałán*, *kapáč*, *maḫór*, *parnitúrî*, *paḫói̯*, *hağák*, *catúḫář*, *čapl'ít'*. În cuvintele *ciocăniște* „loc de pe care s-a cules porumbul", *o* neaccentuat trece în *e*: *čekanište*.

Un alt fenomen remarcabil este reducerea diftongului romînesc *ọá* la *ó*. El se întîlnește și în alte limbi care au primit elemente romînești, de pildă în limba sașilor ardeleni, cum a arătat N. Drăganu [3]. De asemenea, în dialectul istroromîn, în care trecerea lui *ă* neaccentuat la *a* este generală, apare și reducerea diftongului *ọa* la *ó*, desigur în ambele cazuri, datorită unor influențe străine. Astfel, în istroromînă se spune *codę* „coadă", *fome* „foame", *mora* „moară", *nopte* „noapte" etc. [4] În vorbirea lipovenilor, *brọáscă* „încuietoare la ușă" devine *bróska*, *bulbọánă* > *bulbóna*, *unsọáre* > *unsóre*, *urdịtọáre* > *urdịtóra*; se pronunță apoi *kostoróba*, pl. *kostoróbî* „costoroabă, -e", *niórka* „mioară" etc. Nu se întîlnește însă

---

[1] *Un fenomen fonetic romînesc dialectal*: *ă* > *a*, în „Revista filologică", I, nr. 1—2 1927, p. 148.

[2] „Balkan-Archiv", II, 1926, p. 134.

[3] *Op. cit.*, p. 481—482.

[4] Vezi S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, București 1926, p. 95—96 și Al. Philippide *Originea Romînilor*, II, Iași, 1928, p. 76.

fenomenul paralel al monoftongării diftongului *ę̯á*, pentru că și în rusă există un complex de sunete asemănător [1].

Dintre fenomenele privind consonantismul, am pomenit mai înainte transformarea în palatale a labialelor din cuvintele de origine romînească, ca în graiul moldovenesc. Alte exemplificări nu le mai socotim necesare.

În schimb, vom aminti acum cîteva cuvinte în care spirantele moldovenești *ŝ* și *ẑ* sînt reflectate ca *č* și *ǧ*: *bač* pentru *baŝ*, *brič* pentru *briŝ*, *čacír* în loc de *ŝacír*, *čəłán* pentru *ŝolán* etc., apoi *ǧandír* rostit în graiul moldovenesc *ẑandír*, *haǧák* pentru *hoẑág*, *ǧuϰ* pentru *ẑug*, *diréǧi*, pluralul rusesc de la *deréǧ*, *ráǧiła* pentru *ráẑilă*, *rəǧełúi̯ka* în loc de *răẑelúi̯că*, *herǧeleǧiu̯* pentru *herǧeleẑiu̯* etc. Dar nu în toate cuvintele *ŝ* și *ẑ* devin *č* și *ǧ*. Pe alocuri rostirea moldovenească se păstrează.

Graiul rusesc al lipovenilor din Dumasca se caracterizează, între altele, și prin transformarea oclusivei velare sonore *g* în fricativa *h*. Acest *h* are mai multe nuanțe, dintre care cel puțin trei se pot distinge precis. Este vorba mai întîi de un *h* laringal fonic, notat de ALR *ђ*, în al doilea rînd de un *h* pronunțat cu partea posterioară a limbii la vălul palatului fără vibrarea coardelor vocale, notat de ALR cu semnul *x* (fricativa velară afonică) și, în sfîrșit, de un *h* pronunțat cu dosul limbii la palat, notat de ALR *h'* (fricativa palatală afonică). Primul se aude în cuvintele pronunțate rusește *ђeórђii̯* (Gheorghe), *ђriђóri̯i̯* (Grigore), *Iђnát*, *Ólђa* sau *ђripéna* pentru Ignat, Olga, Agripina, sau în *raђazá* „rogoz", *vinaђrád* „strugure", *kurђán* „curgan" etc. În elementele romînești cu un *g-* inițial sau cu un *-g-* în interiorul cuvîntului apare de asemenea acest *ђ*: *ђas* pentru *gaz*, *ђrátii̯* pentru *gratii*, *ђrînda* în loc de *grindă*, *ђrindéi̯* pentru *grindei*, *mamalíђa* pentru *mămăligă*, apoi *aђráda*, *kat'uђáŕ*, pe care deja le-am notat. Cu toate acestea, ca și în alte cazuri de adaptări fonetice, fenomenul nu se produce în mod consecvent. Astfel, cuvintele *magár*, *trágla gəlȩáta* nu apar cu *g* transformat în *h*.

Fricativa velară surdă ϰ apare în exemple ca rus. *póroϰ*, *stoϰ*, *pluϰ*, așadar în poziție finală. Cuvintele romînești cu un *-g* final îl înlocuiesc pe acesta cu ϰ, cînd sînt folosite de lipoveni: *jug* sau *ẑug* devine *ǧuϰ*, apoi *chitonóg*, *tăvălúg* sînt rostite *k'itonóϰ təvəlúϰ*. N-am găsit exemple în care *g* din cuvîntul romînesc să fie pronunțat *h'*. Dar această fricativă palatală surdă se aude în numele de botez lipovenesc *Ift'ih'i* (Eutihie).

În foarte numeroase cuvinte romînești se înlocuiește *l* prin *ł* velar: *mutéłka* sau *mutéłîčka*, *ráǧiła*, *vatáła d'ał* „deal" etc., întocmai ca în cuvintele rusești: *kužəlka* „furcă de tors", *łombádă* „nume de familie", *Vartołoméi̯* „nume de familie" etc.

Dentalele *d* și *t* urmate de *e*, *i* sau *i̯* devin *d'* și *t'* muiați: *t'aka* „teacă", *kut'ii̯u* „cutie", *d'ał* „deal". În cuvîntul *tingire*, *t'* muiat s-a asimilat la africata următoare *ǧ*: *činǧíre*.

---

[1] Reducerea lui *ǫá* la *o* este atestată de ALRM, vol. II, harta 242, în punctul 364 (Șipotele Sucevei) cu o populație mixtă romîno-ucraineană, în cuvîntul *nepoată* > *nepōtă*. Adăugăm că nu întotdeauna fenomenul în discuție are loc în mod consecvent la lipoveni. De pildă, cuvîntul *strikătoari* „strecurătoare pentru lapte" a fost înregistrat în anchetă cu diftongul *ǫá*. Avem de-a face, desigur, tot cu un efect al bilingvismului. La fel, se spune și *unsǫ̑are*, alături de *unsóre*

Cîteodată oclusiva velară sonoră *g*, în poziție finală, apare înlocuită prin corespondenta ei surdă *k* : *hušęág* devine *hučak*, *hožęág* > *hağák*, *chișlęág* > *k'išlęák*, întocmai ca și în atîtea cuvinte din limba rusă unde fenomenul este foarte frecvent. Asurzirea consoanei finale se întîlnește și în cuvîntul *gaz*, cu *-z* final transformat în *-s* : *ɧas*. Mai menționăm că, întocmai ca în graiul moldovenesc, africata dentală *ḑ* se păstrează : *hîrḑób*, *urḑitórea*. În cuvîntul *kribílki* a avut loc un fenomen de metateză.

Cu privire la modificările suferite de sunetele din cuvintele romînești la pătrunderea acestora în graiul lipovenilor din Dumasca este de observat că ele nu se produc în mod consecvent în toate cazurile unde condițiile de transformare există. Se constată, adică, numeroase excepții de la corespondențele stabilite pînă acum, altfel spus, multe din cuvintele romînești își păstrează aspectul lor fonetic originar. Nu este greu de văzut că această situație se datorește faptului că lipovenii din Dumasca cunosc la fel de bine și limba romînă, că ei sînt, de fapt, bilingvi. În fonetică trebuie să explicăm prin această stare de fapt prezența africatei *ǧ*, corespunzînd africatei surde *č*, întocmai cum în graiul romînilor din Dumasca consoanei *ś* îi corespunde spiranta omorgană *ź*. În graiul rusesc al lipovenilor din Dumasca se aud și alte sunete împrumutate, o dată cu termenii care le conțin, din limba romînă : *ḑ*, *ś*, *ź*, *ă*, *î*. În general se constată multe inconsecvențe în privința aspectului fonetic, datorite tocmai cunoașterii într-o egală măsură a celor două limbi.

Infiltrații de elemente romînești în graiul lipovenesc, ca urmare a bilingvismului, se pot constata și în domeniul morfologiei, dar, cum e și normal, ele sînt de minimă importanță. Dintre acestea, remarcăm procedeul de formare a comparativului adjectivelor rusești cu ajutorul adverbului *mai*. Într-un exemplu ca acesta : *ne znáit'e maí krasivéįe* „nu știți mai frumos", alături de forma de comparativ a adjectivului rusesc, alcătuită pe cale sintetică, apare și adverbul romînesc *maį*, după modelul analitic de formare a comparativului romînesc. Adverbul romînesc suferă chiar și o schimbare a accentului de pe *a* pe *į* (acesta devenind sonant), parcă pentru a se integra și mai bine spiritului limbii ruse. Repetarea pleonastică a lui *maį* este, de fapt, un efect al bilingvismului. Adverbul în discuție apare și fără accent : *maį l'ékči* „mai ușor", *maį łúčšə* „mai bun", *maį pazńéįe* „mai tîrziu", forme de comparativ ale adjectivelor *l'óχk'iį* „ușor", *haróšiį* „bun" și *pózdniį*, „tîrziu", din graiul lipovenilor din Dumasca.

Am arătat mai înainte că datorită încadrării substantivelor feminine romînești de declinarea I, terminate în *-ă* (sau *-î*, în graiul moldovenesc), la declinarea a II-a rusească, această desinență se transformă în *-a*. Avem de-a face, în fond, tot cu o modificare de natură morfologică. Acum trebuie să mai arătăm că o serie de substantive feminine romînești din aceeași categorie primesc în vorbirea rusească sufixul *-ka*, adăugat la rădăcina cuvîntului romînesc, întocmai ca la multe substantive din limba rusă. Iată cîteva exemple : *flanéįka* „flanea", *lęáška* „leasă", *kúpka* „cupă", *ńiórka* „mioară", *mįerkuręánka* „nume pentru o vițică fătată miercurea", *mutéłička* (alături de *mutéłka*) „piuliță". De la verbul *prašavát'*

s-a format substantivul *prašáfka* „prăşitură" [1]. Tot prin încadrare morfologică trebuie explicate formele pe care le-au căpătat cuvintele romîneşti *popuşoi*, *mirişte* sau *prun*, devenite *pəpušá*, *ńirišt'a* sau *prúnịa*. Substantivul copac are la singular forma *kapáč*, iar la plural *kapačá* : *ịa rubl'u* (*pil'ú*) *kapač*, „eu tai un copac [cu toporul sau cu beschia]". Trebuie să admitem că forma de singular are ca punct de plecare pluralul romînesc, dacă nu cumva sg. *kapáč*, din graiul „lipovenesc", trebuie considerat ca intrat într-o epocă mai veche, cînd acest cuvînt suna în limba romînă *copačịu* (de exemplu, la Neculce).

Cele mai multe dintre verbele romîneşti folosite de lipoveni aparţin, în romînă, conjugării I. Ele au trecut, la conjugarea rusească, în *-at'*. Iată cîteva exemple : *triịerát'* sau *triịarát'*, *ink'egát'* „a închega (caşul)", *skəpərát'* „a scăpăra", *distramát'* „a destrăma", *refarmát'* „a reforma", *întrebuinţát'* etc. Tot aici trecem şi un verb care în romînă este de conjugarea a IV-a : *prîšavát'* sau *prašavát'* [2]. Dacă nu cumva este o formă a unui verb rusesc dialectal, *orat'* „a ara", ceea ce e foarte probabil, ar putea fi pomenit tot aici şi verbul *arát'*, care, împreună cu *prašavát'*, *triịerát'* etc., ar ilustra influenţa romînească în terminologia agricolă. Prezenţa unui cuvînt ca *aratúra* în graiul lipovenilor ar putea fi o probă, dar nu suficientă, pentru susţinerea originii ruseşti a cuvîntului în discuţie.

Verbele romîneşti de conjugarea a IV-a au fost încadrate la conjugarea a II-a rusească : *felezuít'* „a felezui", *rîšnit'* „a rîşni", *čapl'í't'* „a ciopli". O dată pătrunse în vorbirea lipovenilor, verbele romîneşti au început să fie conjugate ca şi cele ruseşti. Iată, de exemplu, prezentul indicativ al verbului *ink'egát'* : ịa *ink'egáịu*, tî *ink'egáiš*, on *ink'egáit*, mî *ink'egáịem*, vî *ink'egáiti*, anî *ink'egáịut*, iar de la *rîšnít'* : *ịa rîšnịu*, tî *rîšniš*, on *rîšnit* etc. Un verb ca *a* (*se*) (*e*)*libera* (din armată) a trecut în mod normal la categoria verbelor pronominale în *-sia*, *liberátśia* : *Evó kotižént liberátśia*. Nu au fost întîlnite exemple de verbe de conjugarea a II-a sau a III-a folosite de lipoveni, poate pentru că numărul lor este scăzut şi în romîneşte.

Cu excepţia procedeului de a forma comparativul cu ajutorul adverbului *mai*, în care trebuie să vedem o influenţă puternică a sistemului gramatical romînesc, toate celelalte fapte nu ilustrează decît modul cum cuvintele romîneşti s-au adaptat sistemului morfologic al limbii ruse, cu modificările pe care acesta le impunea noilor împrumuturi. O nouă dovadă, dacă mai este nevoie, a trăiniciei sistemului gramatical faţă de celelalte compartimente ale limbii.

În schimb însă vocabularul s-a arătat şi de data aceasta foarte sensibil la influenţele străine. Cuvintele romîneşti au pătruns adînc în lexicul limbii lipovenilor, fără însă ca să putem preciza care este situaţia lor, a fiecăruia în parte, în ansamblul vocabularului rusesc. Nu încape îndoială că unele dintre cuvintele romîneşti sînt bine ancorate în lexicul „lipovenesc",

---

[1] Remarcăm că în graiul huţulilor cuvîntul *găleată* are de asemenea sufixul *-ka* : *gelétka* (Vezi E. Petrovici, *Note slavo-romîne*, „Dacoromania", X, 2, 1943, p. 346).

[2] Acelaşi verb în ucraineană are forma *praşuváti;* vezi I. Iordan, *op. cit.*, p. 148, care mai pomeneşte, după Scheludko, şi verbele *patsiti* (= a păţi), *rapiti* (= a răpăi) *foskati* (= a fosăi). Ultimul este în aceeaşi situaţie ca şi *prašvati*, adică s-a încadrat de la conjugarea a IV-a romînească la conjugarea I.

putîndu-li-se acorda un loc chiar în fondul principal. Este evident că un cuvînt ca a *prăşi*, *prîšavát'* are o mare circulaţie în graiul unor agricultori, cum sînt lipovenii din Dumasca. Utilizarea generală numai a acestui cuvînt, părăsirea termenilor corespunzători din limba rusă (*motîžit'* sau *polót'*), precum şi faptul că de la el s-au creat şi derivate (exemplu, *prašáfka*) sînt tot atîtea argumente că verbul *prîšavát'* trebuie trecut printre elementele fondului principal.

În aceeaşi situaţie trebuie să-l considerăm şi pe *triįerát'*. Cuvîntul rusesc corespunzător, *molot'it'*, şi-a restrîns sfera de întrebuinţare, el exprimînd numai acţiunea de „a bate grîul cu îmblăciul" (unealtă rudimentară folosită în trecut pentru scoaterea grîului din paie). De altfel, *îmblăciu* al nostru, ca şi verbul *a îmblăti* sînt puse de dicţionare în legătură cu v. sl. *malatiti*, care stă şi la baza cuvîntului rusesc). *Įa małót'ŭ* înseamnă „eu bat grîul cu îmblăciul", „eu îmblătesc". Pentru aceeaşi operaţie efectuată (tot în trecut) cu ajutorul cailor, lipovenii întrebuinţează cuvîntul romînesc *triįérát'* : „*įa triįéráįu s koninu* „treier cu caii". El a devenit general o dată cu introducerea maşinilor, a batozelor (cf. exemplul dat mai sus : *patóm pakładim įaįó dî búdim triįerat' batúzîį* . . .).

În fondul principal al acestei populaţii ar putea fi trecut şi *gaz*, cu sensul de „petrol lampant", pe care lipovenii, transformîndu-l în *ɧas*, l-au întrebuinţat, ca şi romînii, o dată cu înlocuirea opaiţelor prin lămpile de petrol.

Dar o discuţie mai largă asupra poziţiei elementelor romîneşti din graiul lipovenilor nu se poate întemeia numai pe materialul cules, care nu-i prea bogat. Majoritatea termenilor care urmează trebuie trecuţi în partea lexicului numită de Al. Graur „masa vocabularului" [1].

În acelaşi timp nu pot prezenta interes o împărţire şi o discuţie a lor pe origini, atîta vreme cît pentru lipoveni toate cuvintele împrumutate, fie ele moştenite din latină, fie pătrunse mai tîrziu din alte limbi, sînt romîneşti, deci străine. Din acest punct de vedere, o oarecare discuţie comportă cuvintele de origine veche slavă intrate în lexicul romînesc şi păstrate neîntrerupt în cel rusesc. Întrucît limba noastră, influenţată de graiurile slave meridionale, în primul rînd de graiul populaţiei slave din Dacia (dacoslava), conservă unele cuvinte care în limba rusă nu se mai întîlnesc, identificarea împrumuturilor din limba romînă, în anumite cazuri, se poate stabili mai uşor. Aşa de pildă, asupra unui cuvînt ca *prîšavat'* din graiul lipovenesc nu pot încăpea discuţii cu privire la originea lui romînească (rom. *a prăşi* < v. sl. *prašiti*). La fel şi pentru un cuvînt ca *ɧrînda*, „grindă". Cuvîntul romînesc *grindă* este de origine veche slavă, *gręda*, cu *ę* (nazal) reflectat ca *in* [2]. În limba rusă el are forma *gŕada* sau *grįadá*, însemnînd „strat, drum, şir, fîşie", apoi *grįádka* „prăjină (pentru atîrnat hainele)", pl. *grįádku* „fuştei la scară sau la loitră". Forme asemănătoare şi, de asemenea, şi sensuri apropiate are acest cuvînt şi în ucraineană. În această limbă există însă şi cuvîntul *gry'nda* „kleines Wandbrett, Grendel",

[1] Al. Graur, *Incercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Bucureşti, 1954, p. 13.

[2] Al. Rosetti, *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, Bucureşti, 1954, p. 69.

pe care E. Berneker îl socoate împrumutat din limba romînă [1]. La fel trebuie considerat şi *ḫrînda* din vorbirea lipovenilor din Dumasca. De asemenea, trebuie socotite ca împrumuturi din romînă şi alte cuvinte vechi slave păstrate la noi, dar dispărute în limba rusă, sau avînd aici alte sensuri şi altă formă: *pintenóg*, un derivat din v. sl. *pętino*, *kišlęák* (în rusă se spune *k'isloe moloko*), *praží'na* (în rus. *šest* sau *žerd'*), *aḫráda* „curtea bisericii" (în rus. *ográda* „grad, întăritură"), *vrána* (pentru etimologia acestui cuvînt Tiktin [2] citează şi un cuvînt rusesc *vorona*, care însă prezintă fenomenul numit polnoglasie sau plenisonie, caracteristic limbilor slave răsăritene; de aceea *vrana* din graiul lipovenilor trebuie socotit ca un împrumut din limba romînă) şi altele. Nu pot fi însă considerate romîneşti cuvinte ca *pirilóx* sau *perialóx* „pîrloagă", *smetána* „smîntînă", *borozda* „brazdă", *pal'ána* „poiană", care reflectă un tratament fonetic diferit, slav răsăritean, faţă de aceleaşi cuvinte primite de romîni din limbile slave meridionale.

O parte din termenii de origine romînească din graiul lipovenilor se referă la agricultură sau la realităţi care ţin oarecum de această îndeletnicire. Iată cîţiva din aceşti termeni: *aratúra* (*arát'* „a ara" în locul lui *pahat'* poate fi un element rusesc dialectal, înregistrat de *Dicţionarul* lui Uşakov, 2, p. 843), *bátka* „unealtă pentru bătut coasa" (în ruseşte se spune *babka*; cuvîntul romînesc a suferit influenţa verbului *a bate*; cf. *Dicţionarul Academiei* s. v.), *batóza* sau *batúza* (*molotilka* nu este cunoscut), *čekaníšte* „păpuşoişte, loc de pe care s-a recoltat porumbul", *čúḫa* „semn făcut dintr-un mănunchi de grîu sau de iarbă la secerat sau la coasă" [Dicţionarele propun ca etimon fie pe magh. *csóva* < germ. *Zeichen* (Cihac), fie pe *ciuf*, *ciufă* (Şăineanu, Tiktin, Candrea-Adamescu, Dicţionarul Academiei). C. Lacea („Dacoromania", III, p. 743) se gîndeşte la turc. *čoha*, *čoka* „postav". Pentru că sensul fundamental este acela de „momîie, sperietoare aşezată în lan spre a alunga păsările", credem că avem de-a face cu germ. *Scheuche* „momîie, sperietoare", pătruns în nordul şi nord-vestul Ardealului şi prin părţile de nord şi nord-vest ale Moldovei din limba saşilor ardeleni şi într-o epocă mai veche, cînd acest cuvînt avea o formă apropiată de mhd. *schiuhe*. Ulterior, cuvîntul s-a răspîndit şi prin părţile Vasluiului, probabil prin oameni veniţi din regiunea unde *ciuhă* era cunoscut [3]], *felezău* „un fel de măturoi cu coada lungă pentru ales pleava din grîul treierat cu caii", *felezuít'* „a felezui, a curăţi grîul de pleavă cu felezăul", *harág*.

Probabil tot romîneşti sînt cuvintele *ḫliza* „bucată de pămînt lungă şi îngustă", *ḫrindéi* „grindei, parte a plugului", *k'itonóx* „unealtă agricolă cu care se dau găuri în pămînt la semănat" (*dái k'itonóx* „*adu-mi chitonogul*"). Apoi *maḫór* „porumb semănat pentru nutreţ", *ńirištęa* sau *mîrištęa*, *mušunói*, *pəpušá* (cf. mai sus ucr. *papuša*, socotit de Scheludko, *op. cit.*, ca împrumut din limba romînă), *praží'na* „prăjină, unitate de măsură pentru suprafeţe agricole", *prîšavát'* sau *prašavát'* (discutat mai sus), *razór*

[1] E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, *Heidelberg*, 1908—1913, p. 348—349
[2] H. Tiktin, *Dicţionar romîn-german*, s. v.
[3] Vezi şi „Studii şi cercetări ştiinţifice", seria III (ştiinţe sociale), VI, 3—4, Iaşi, 1955 p. 235—238, unde am susţinut pe larg această etimologie.

„şanţ făcut prin mijlocul ogorului la arat", *təvəlúx*, *trágla* „cobilă, iapă (doi pari prinşi la un capăt cu o funie, pe care se transportă plugul la cîmp)", *trifói*, *triierát'* sau *triiarát'* (discutat mai sus). Ar putea fi pus aici şi *t'áka* „tocul în care se ţine cutea la coasă".

Termenii pastorali romîneşti abundă în graiul lipovenilor. Dintre cuvintele referitoare la stînă şi creşterea oilor trebuie pomenite următoarele: *babánî* „oaie bătrînă", *bač*, *brumaríu*, *brumaríuia* (*avečka brumaríuia* „oaie brumărie"), *gəlẹáta*, *ğandîr* „groapă în care se face focul la stînă (unul din sensurile acestui cuvînt, căci în limba turcă *čadyr* înseamnă „cort", „şatră", iar prin alte părţi din regiunea Iaşi, „despărţitură în mijlocul stînii unde se mulg oile"), *hîrdob* „unealtă la stînă, un cerc dintr-o nuia, cu o plasă de sfoară, pe care se pune caşul la scurs", *înk'egat'*, *kaš*, *k'ag*, *k'išlẹák*, *korásla*, *kúpkâ* sau *kúpa*, *lẹáska*, *mînzára*, *ńiór* „miel de doi ani", *ńiórka* „mieluţă de doi ani", *skáma* (care, în afară de sensul obişnuit, mai înseamnă şi „usuc, murdărie unsuroasă de pe lîna oilor"), *stárpa* „oaie stearpă", *stîna* (*ia idú u stî'nu*), *strîkătọári* „strecătoare sau strecurătoare", *strúnga*, *strungář* „băiatul din serviciul stînii", *suhát*, *šut* „fără coarne" (*barán šut*), *úrda*.

Tot aici, la creşterea animalelor, îşi au locul *vacář*, *bouář*, *herğeleğiu*, *štíra* „iapă care nu poate să conceapă", *čirẹáda*, *čakî'r* „cal cu ochii de culoare diferită", *magár*, *pintenóg* „cal cu o pată albă la picior".

De remarcat că lipovenii, ca şi romînii, dau numele viţeilor după ziua în care aceştia au fost fătaţi. Astfel, după zilele săptămînii ei sînt numiţi: *lunél* sau *lunáia*, *marţólẹa*, *miẹrkurẹáń* sau *miẹrkurẹánka*, *žoián*, *verẹán* sau *verẹána*, *sîmbotél* sau *sîmbotîka*, *dumán* sau *dumănika*.

Numeroase interjecţii adresate animalelor sînt de asemenea împrumutate din romîneşte: *hăis*!, *čẹa*!, pentru mînat boii, *pui*! *pui*!, pentru chemat găinile, *háli*! pentru alungat gîştele (şi *ga*! *ga*! *ga*! pentru chematul lor). Găinile se alungă cu interjecţia *ušió*!, iar porcii cu interjecţia *háţa*! La oi se strigă *šo*! *bîr*!, iar la vacă *hăi*! (*karóva*!). Interjecţia *hai*! (şi *háida*!), socotită de Al. Graur printre elementele fondului principal romînesc, a intrat şi în vorbirea lipovenilor din Dumasca.

Dintre numirile de plante sînt romîneşti: *alún*, *goldán* „o specie de prun", *haldán* sau *hlandán*, *hušẹák*, *kapáč*, *plop*, *prúnia* „prun", *ţîxl'î*. Forme de relief: *d'al*, *rîpa*, *parnitúra*.

O parte din termenii notaţi se referă la prelucrarea firului, a lînii şi a cînepii: *bumbák*, *d'istramát'*, *íţa*, *káier*, *kəlkətór* „scîndurică la războiul de ţesut pe care se apasă cu piciorul", *fúrka* (de tors), alături de *kužótka*, *rágila*, *rəğəlúika skripet* (la războiul de ţesut), *spáta* (idem), *suvéika*, *urdítórẹa*, *urdî't'* „a urzi", *vatáta*, poate şi *vîrtétniţa*.

Din terminologia privind carul, sania şi părţile lor componente: *aplẹána* „oplean (la sanie)", *blẹáx* 1. „bucată de fier nefolositoare" 2. „tablă mai groasă de fier care se pune dedesubtul osiei la carul cu osia de lemn", *bóur* „partea întoarsă de la talpa săniei", *búkša* „fier de formă cilindrică băgat în butucul roţii", *butúk* (la roată), *čalán* (la roată), *kat'uhář ğux*, *kərəúša* „car cu boi", *koš* „coşul căruţei", *ìóitra*, *mutélka* sau *mutélîčka*, *rastéu* şi *restéu*, *šînář* „cui de fier care ţine şina pe obadă", *šurúb*, *trasúra*. Tot aici mai adăugăm, din lipsa unei alte categorii semantice mai potri-

vite, şi pe *grif* „colţ de fier în partea de dinainte a potcoavei", *k'inga* „cureaua de la şea trecută pe sub pîntecele calului", *hak* „colţ la cele două capete ale potcoavei", *ogláž* (la biciu), *šfik'* „capătul subţire al biciului", *unsóre* sau *unsoáre* (pentru car), *pripón*. O discuţie aparte comportă cuvîntul *krépčik*, care denumeşte, atît în graiul lipovenilor, cît şi al romînilor din Dumasca, sau din satul vecin Dobrovăţ, „o pînză groasă de sac aninată cu două beţe de oişte, în care li se dă mîncare cailor". Cuvîntul este aproape general prin părţile Iaşului, avînd forma *crépšic*. Discutarea lui nu priveşte raporturile lingvistice dintre romîni şi lipoveni, ci ea se referă la originea acestui cuvînt din graiul moldovenesc. În nici unul dintre dicţionare el nu este înregistrat. Credem că avem de-a face cu un cuvînt de origine germană. În prima parte, *krep*, trebuie să-l vedem pe germ. *Krippe* „iesle". De altfel, dicţionarele, cu excepţia celor ale lui Tiktin şi Şăineanu, notează un cuvînt *crep*, cu diferite variante (*creplă*, *creaplă*) şi cu sensurile 1. „scară de deasupra ieslei din care mănîncă caii fînul", 2. „jgheab de adăpat vitele, troacă", derivîndu-l din germ. *Krippe* „iesle". Partea a doua a cuvîntului este mai greu de explicat. Admiţînd că avem de-a face cu germ. *Sack* „sac", deci un cuvînt compus german, *Krippesack*, ceea ce e foarte probabil, rămîne de explicat evoluţia fonetică neobişnuită, căci sensul nu creează dificultăţi. Aspectul fonetic va putea fi lămurit mai uşor după ce se vor fi stabilit căile de pătrundere ale acestui cuvînt în graiul moldovenesc. Probabil, o filieră ucraineană, ca şi la *orcic* (ucr. *orčik* < germ. *Ortscheit*).

O altă parte de împrumuturi făcute de lipoveni se referă la casă şi părţile ei constitutive : *balamá*, *bróska*, *firída* „o scobitură la sobă unde se ţin diferite lucruri mărunte", *ḫağák*, *ḫrátii̯*, *ḫrínda*, *kərəmída*, *kostoróba*, *diŕég*, *šînd'ila* şi la diferite obiecte din casă şi din jurul ei : *bái̯era*, *bárda*, *brič*, *kána*, *kapačók*, *kaptáŕ*, „strachină de lut", *kazmá*, *kibrítki* sau *kribítki*, *kiristéli* „pirostrii", *kiróna*, *krei̯ón*, *kutíi̯a*, *fănáŕ* „felinar", *gratáŕ*, *ḫadarág* (la rîşniţă), *ḫas*, *i̯áska*, *lig'án*, *mušamáu̯a*, *pătura*, *rîšniţa*, *róła*, *sałtęá*, *skaparát'*, *t'inğíri* sau *činğíri*, *véška*, *vrána*.

Termeni referitori la alimentaţie: *k'iselíţa*, *kîrnáţ*, *mamalíḫa*, *portocáła*.

Îmbrăcăminte : *kačúla*, *kataráma*, *kordón*, *kuráu̯a*, *flanéi̯ka*, *fułár*, *ak'inča* „opinca", *tərəíţ* „pantofi răi de umblat pe afară" (*prinisí tərəiţî* „adu-mi tîrîiţii" ; un derivat post-verbal de la *a tîrî*, în graiul moldovenesc şi a *tîrîi*).

Într-o ultimă grupă trebuie trecuţi termenii care nu şi-au găsit locul în unul din compartimentele stabilite mai sus : *bulbóna* „bulboană", *kóta* „cotă, obligaţie către stat", *kotižént*, *ğánta*, *grădiniţa* (de copii), *împuterničit*, *întrebuinţát*, *liberáłsia* „a se libera (din armată)", *meseríi̯a*, *pahoi̯*, *petréčere*, *rátuš* „o casă (clădire) mare", *refarmát'* „a strica ceva, a da la reformă", *rest*, *sk'iuri*, *stráda*, *šant'ii̯ér*, *ţînt'irím* (*nesút mertveţá u ţint'irím* „duc un mort la ţintirim"), *trin* „tren".

Trebuie subliniat că prezenţa acestor cuvinte şi a altora, neînregistrate încă, în graiul rusesc al lipovenilor din Dumasca nu înseamnă, în

același timp, că toți termenii rusești corespunzători nu se mai întrebuințează. De cele mai multe ori, cei doi termeni coexistă. Procesul de penetrație a elementelor romînești este însă în plină desfășurare. Deocamdată el a cuprins mai ales termeni legați de realitățile imediate, ale vieții de toate zilele. Mai puțin sau aproape de loc sînt reprezentate cuvintele care denumesc noțiuni abstracte. S-ar putea ca aceasta să fie situația lingvistică reală, dar s-ar putea ca și ancheta, așa cum s-a desfășurat ea, pe baza unor chestionare care vizează în primul rînd denumirea obiectelor și acțiunilor specifice vieții materiale a țăranului nostru, să nu fi putut releva, tocmai din această cauză, și termenii care denumesc noțiuni abstracte.

Tot în legătură cu lexicul, mai e de observat că domeniul în care cuvintele romînești sînt aproape fără corespondent în limba rusă a lipovenilor este acela al păstoritului, ceea ce se explică prin îndeletnicirea de căpetenie a acestora cu agricultura și îndeosebi cu cultivarea legumelor și a zarzavaturilor.

Un alt aspect al contactului lingvistic romîno-lipovenesc este accela privitor la toponimie. Subiectele anchetate, e vorba de lipoveni, afirmă că satul Dumasca a fost întemeiat de strămoșii lor, iar romînii au venit aici de prin alte sate vecine, mai tîrziu. Drept dovadă stă mărturie faptul că locurile cele mai bune de agricultură sînt ale lipovenilor. Admițînd că așa stau lucrurile, e de mirare că toate toponimicele din jurul satului și însuși numele satului nu păstrează vreo amintire de nomenclatură dată de populația lipovenească. Fără îndoială că pentru noi chestiunea întîietății unora sau altora dintre locuitorii de astăzi ai satului nu prezintă nici o importanță, după cum ea nu prezintă nici pentru ei înșiși, lipovenii și romînii trăind în relații bune. Dar constatarea că nu există toponimice de origine rusească, date de lipoveni, ci numai toponimice romînești vine să indice că, probabil, lipovenii cînd au venit aici au găsit un sat deja întemeiat.

Cele mai multe numiri topice sînt apelative care descriu aspectul exterior al locului denumit prin ele sau arată una din însușirile locului respectiv. În această categorie intră toponimice notate de la lipoveni ca: *În Rîk'*, *La Tok'ili*, *În Lúngu Vîntului*, *La Iázuri*, *La Možîlî*, *Dupa Livézî*, *Válea Grădînii*, *Válea Sácî*, *Pi Tolǫácî*, *Pi Hațáš*, *Pi Lárga*, *Dẹálu Rădiului*, *Pi Roșîǫára*, *Dúmbrăvița*, *Pi Deálu Tăcúțîi*, *Gîrla lu Niḫái Tóma*. Ultimul, alături de *Rădiu Galiián* și *La Pănšéscu*, păstrează amintirea unor oameni care au stăpînit locul denumit astfel. *Galian* și *Păncescu* au fost proprietari de moșii. Mai adăugăm *Pe-a Rúšilor* (e vorba de un loc stăpînit de ruși, lipoveni sau ruși din Dobrovăț-Ruși) și numele unei păduri și al unui deal, *Cózări*. Acest *Cózări* trebuie pus în legătură cu slavul *koza* „capră”, reprezentat destul de bine în toponimia romînească[1]. Toponimicului *La Možîlî*, care denumește într-adevăr o ridicătură pe vîrful unui deal, i se mai spune de către lipoveni și *La Kurḫánî*, cu un cuvînt existent de asemenea în toponimia noastră, identic cu rus. *kurgan*[2].

Repetăm că toate toponimicele de mai sus au fost notate de la lipoveni. Ele nu prezintă dificultăți de interpretare lingvistică.

[1] Vezi I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, Bonn-Leipzig, 1924-1926, p. 204.

[2] De același autor, *Nume de locuri romînești în Republica Populară Romînă*, București, 1952, p. 19.

Mai avem de adăugat cîteva lucruri despre toponimicul *Dumasca*, în același timp și numele unui pîrău care desparte satul în două, *Pîrăul Dumăștii*. El trebuie pus în legătură cu numele de persoană *Duma*, care apare și în toponimicul *Dumești*. În Dumasca apare sufixul toponimic -*(e)asca*, ca și în *Corbasca* (numele unui sat din fostul județ Tecuci), *Plopasca* (numele unei păduri din apropierea satului Voinești, raionul Iași) etc.

După cum se vede, numirile de locuri sînt în totalitatea lor romînești. Lipovenii nu au făcut altceva decît să le adopte ca atare, modificîndu-le uneori aspectul fonetic. De o toponimie de origine rusească recentă, datorată lipovenilor, nu poate fi vorba.

În privința antroponimiei însă, influența romînească este ca și inexsistentă. Numele de familie ale lipovenilor sînt rusești. Spre exemplificare, vom pomeni cîteva : *Hél̯ka*, *łombádă*, *Stignél̯*, *Makaróv*, *Radión* etc. De asemenea și numele de botez sînt de origine rusească : *Nazáril̯*, *Zenovél̯*, *Masél̯* (*Moisei*), *Aḫél̯*, *Evdak'él̯a*, *Ulíta* etc. De origine romînească trebuie considerat numele familiei de lipoveni *Bălan*. În acest domeniu nu putem vorbi însă de o influență romînească asupra lipovenilor.

Chestiunea raporturilor lingvistice dintre populația rusească din Dumasca și romînii cu care conviețuiesc trebuie privită și din punctul de vedere al influenței graiului rusesc asupra limbii romîne. Această influență este destul de slabă, mărginindu-se doar la cîteva fapte de natură lexicală. Explicația trebuie căutată în aceea că nu romînii din Dumasca sînt bilingvi, ci lipovenii. Aceștia au fost constrînși de condițiile unei vieți în mijlocul unei mase compacte de vorbitori ai limbii romîne să învețe această limbă. Romînii știu însă puține cuvinte din graiul „lipovenesc", cu excepția unei singure femei care, trăind de mică printre lipoveni, vorbește curent limba acestora. Iată cele cîteva cuvinte notate în anchete. În graiul romînesc din Dumasca este cunoscut cuvîntul *háhol* „poreclă dată de lipoveni romînilor". El are accentul schimbat față de rus. *hohól*, folosit de ruși, înainte, la adresa ucrainenilor (rus. *hohól* înseamnă „moț"; ucrainenii își rădeau capul, lăsîndu-și numai un moț de păr pe creștet).

De la lipoveni au cunoscut romînii planta numită *cernúșcă* (chimion, Schwarzkümmel), pe care cei dintîi o cultivă cu predilecție. Cuvîntul *cernușcă* este înregistrat în dicționarele noastre, pentru că el există în graiurile populare din răsăritul țării. Vorbitorii de limbă romînă din Dumasca spun însă că ei l-au auzit de la lipoveni. Adevăratul nume romînesc al acestei plante este *negrilică* sau *negrușcă*. Dar pe acestea romînii din Dumasca nu le cunosc.

Pentru „făină de grîu de calitatea întîi" se folosește cuvîntul *pérvă*, singur, sau, ca adjectiv, împreună cu substantivul *făină: făină pervă*. Termenul este cunoscut și în satul Dobrovăț, cu aceeași accepție. Reamintim faptul că și în satul Dobrovăț, anume în Ruși, a locuit o populație slavă răsăriteană, care astăzi a uitat cu totul graiul strămoșesc.

Dicționarul lui Scriban îl atestă pentru estul teritoriului dacoromînesc, punîndu-l în legătură cu rus. *pervaia*, fem. de la *pervyi* „întîi". În ce privește vechimea lui în limba romînă, Gh. Bogaci îl găsește atestat

pe la anul 1814 în nişte acte negustoreşti şi îl explică întocmai ca şi Scriban[1]. Întrucît utilizarea lui este restrînsă astăzi în graiul moldovenesc, credem că avem dreptul să admitem, pentru localităţile pomenite mai sus, că-i un împrumut de la ruşii sau lipovenii stabiliţi aici. De altfel, pentru „făină de grîu de cea mai bună calitate" lipovenii din Dumasca spun *pérvaia muká*.

În discuţia asupra elementelor ruseşti recente din graiul satelor anchetate (ne referim, pe lîngă Dumasca, şi la satul Dobrovăţ), invocăm acum o expresie care a fost înregistrată şi explicată, printre alţii, de Diomid Strungaru[2] şi de Gh. Bogaci[3]. Este vorba de izolarea *din mirnîy vremi* „din vreme de pace", care, după cum arată primul cercetător pomenit, a căpătat şi accepţia „din vremea de demult". Poate că nu ne-am fi oprit asupra ei, căci, deşi am urmărit-o în mod special, atît în Dobrovăţ-Ruşi, cît şi în Dumasca, nu am putut-o releva, dacă Gh. Bogaci nu ar fi precizat că a auzit-o de la un ţăran originar tocmai din satul Dobrovăţ (judeţul Vaslui), care i-a spus că mănăstirea din acest sat e zidită de Ştefan cel Mare în *mirnă foarte veche*, adică „în timpuri foarte vechi". Expresia, cum s-a arătat de către autorii menţionaţi, trebuie pusă în legătură cu rus. *mirnoje vremja* „timp de pace". Ţinînd seama că în graiul moldovenesc această izolare nu-i cunoscută, notarea ei în comuna Dobrovăţ, unde locuiesc astăzi urmaşii unei populaţii slave răsăritene, ceea ce Gh. Bogaci probabil nu ştia, ne îndeamnă să credem că aici ea este un reflex al contactului lingvistic romîno-rus de care ne ocupăm. Pentru că am vorbit de urme de limbă rusească în satul Dobrovăţ-Ruşi, mai consemnăm aici şi cuvîntul *nožiţîli* cu sensul de „foarfeci", auzit la o femeie din acest sat, pentru rus. *nóžniţî*.

Cuvîntul *ịúpă* sau *ịúpcă*„ un fel de bluză bărbătească, încheiată la gît, lungă pînă peste pantaloni şi strînsă la mijloc cu o curea", cunoscut în graiul romînilor din Dumasca, este un împrumut de la lipoveni. El are şi însemnarea de „fustă", ca în limba rusă.

Tot sub influenţa graiului „lipovenesc", uneori, alături de *basma*, femeile din acest sat spun şi *platóc*. Bucătăria de vară făcută în mijlocul ogrăzii este numită la Dumasca şi *cúђni*, termen care ar putea fi atribuit tot influenţei lipoveneşti ,întrucît, în mod obişnuit, romînii de aici au pentru noţiunea respectivă cuvîntul *žignă*, ceea ce explică şi sensul de „groapă în care se face focul la stînă" al acestui din urmă cuvînt din graiul lipovenilor (v. mai sus). La Dobrovăţ, *cúђni* nu se foloseşte. Poate că tot un element de origine rusească trebuie socotit şi *crupcă* „cojoc nou", pe care dicţionarele noastre nu-l înregistrează (cf. rus. *krutka* „un fel de haină bărbătească", rus. ucr. *kurtka*, cu acelaşi înţeles).

Reducîndu-se numai la lexic, şi acesta foarte slab reprezentat, chiar dacă cercetări ulterioare ar mai releva şi alte fapte, influenţa limbii ruse din Dumasca asupra graiului romînesc vecin ne apare de o importanţă cu totul secundară. Nu-i de loc surprinzătoare această constatare, dat fiind numărul mic al acestor lipoveni care, cum am mai spus, trăiesc

---

[1] Gh. Bogaci, *Note lingvistice*, „Buletinul Philippide", VI, 1939, p. 204.
[2] „Arhiva, XLIII, 1936, nr. 3-4, p. 233.
[3] Gh. Bogaci, *op. cit.*, p. 204.

izolați într-o regiune locuită de o masă compactă de romîni. Dimpotrivă, procesul invers este foarte natural și aceasta a reieșit, credem, în mod convingător din faptele discutate anterior. Nu putem însă să mergem mai departe, anticipînd asupra soartei limbii ruse vorbite de populația lipovenească din Dumasca, adică să afirmăm că, dată fiind marea lor izolare, acești oameni își vor părăsi cu totul limba lor maternă într-un timp relativ scurt, cu toate că alte fapte ne-ar putea îndemna către o astfel de concluzie.

Printre aceste fapte se află, în primul rînd, exemplul oferit de satul vecin Dobrovăț-Ruși, apoi situația din alte sate unde s-au stabilit, în decursul timpului, populații slave răsăritene. Exemple numeroase se găsesc în lucrarea acad. I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, p. 242 și urm. Un alt caz, tot din Moldova, în care se pare că e vorba chiar de lipoveni, îl consemnează G. Weigand în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, IX, p. 158, afirmînd că: „În toate localitățile pomenite [de autor] se vorbește încă limba rusă, însă în toate se vorbește la fel de bine romînește; altele, ca, de exemplu, în Slobozia-Bîrlad, s-au romînizat în întregime".

Credem totuși că limba rusă a lipovenilor din Dumasca va rezista mai multă vreme. Un rol hotărîtor îl are aici tradiția religioasă a sectei, care impune folosirea limbii ruse. În al doilea rînd, conservarea limbii materne se datorește și legăturilor, determinate tot de considerente religioase, cu lipovenii din alte centre mai numeroase. La acești factori se adaugă astăzi și contactul tot mai strîns cu limba rusă literară, întreținut fie prin lectura publicațiilor sovietice, fie, mai puțin, prin intermediul școlii din sat, unde se predă limba rusă, deși ea nu-i limbă de predare pentru copiii lipovenilor. Din aceste motive, nu putem afirma cu siguranță că limba rusă din Dumasca va avea, într-un timp relativ scurt, soarta atîtor comunități slave răsăritene care au trăit izolate printre romîni, dispărînd apoi. Sigur este însă faptul că acest grai rusesc se prezintă astăzi tot mai copleșit de mulțimea elementelor romînești. Tocmai aspectul acesta a constituit obiectul rîndurilor de față și el este un rezultat al bilingvismului populației lipovenești.

În concluzie, faptele discutate de noi mai sus pot fi grupate în două categorii: *a*) efecte ale bilingvismului populației lipovenești; *b*) fenomene de adaptare a elementelor romînești împrumutate la sistemul fonetic și morfologic al limbii ruse.

Efectele bilingvismului sînt foarte puternice în domeniul vocabularului. Exemplele de termeni referitori la agricultură, păstorit, industria casnică etc., înșirate mai înainte, sînt concludente. Subliniem din nou că mulți din termenii rusești corespunzători coexistă. De asemenea, numirile de locuri din jurul satului, folosite de lipoveni, sînt toate romînești.

În cea de-a doua categorie intră: 1. existența vocalei *ă* accentuate (în cazuri rare), care nu există în limba rusă; 2. apariția unui fonem consoană, *ğ*, inexistent în limba rusă; 3. apariția sporadică în graiul lipovenilor a spirantelor *ś* și *ź*; 4. existența africatei *ḑ*, specifică graiului moldovenesc. Repetăm că aceste fenomene de natură fonetică se întîlnesc numai în elementele romînești împrumutate de către lipoveni. În morfo-

logie, cu totul remarcabilă este apariția adverbului romînesc *mai* în comparativul adjectivelor rusești, chiar înaintea formei rusești de comparativ. S-a împrumutat, așadar, procedeul analitic de formare a comparativului din limba romînă.

Din aceeași categorie (fenomene de adaptare a elementelor romînești la sistemul fonetic și morfologic al limbii ruse) mai fac parte următoarele. În fonetică : 1) substituirea lui *ă* neaccentuat protonic prin *a* sau *e* (sunet apropiat de *ă* romînesc) ; 2) *o* neaccentuat, pronunțat ca *a* (*akanie*) ; 3) diftongul *o̯á* redus la *o* (inconsecvențele consemnate sînt o urmare a bilingvismului) ; 4) spirantele alveolo-palatale *ŝ* și *ẑ*, specifice graiului moldovenesc, sînt substituite prin africatele *č* și *ǧ* (și aici sînt inconsecvențe) ; 5) oclusiva velară *g* apare înlocuită prin *ḫ* sau *ϰ* în numeroase cazuri ; 6) la fel, *l* e pronunțat cu o articulație velară, *ł* ; 7) consoanele *t* și *d* urmate de vocalele prepalatale *e* și *i* sînt pronunțate muiat ; 8) în poziție finală, consoanele sonore sînt pronunțate surd (*g* sau *z*, înlocuite prin *k* sau *s*). În morfologie, adaptarea se constată în înlocuirea lui *-ă* final din cuvintele romînești prin *-a* (o substituire a desinenței romînești prin cea rusească), în apariția la unele substantive feminine romînești a sufixului *-ka*. De asemenea, verbele romînești de conjugarea I au fost încadrate la conjugarea I rusească în *-at'*, iar cele de conjugarea a IV-a, la conjugarea a II-a rusească.

Cu privire la graiul popular *rusesc* vorbit la Dumasca, dar nu numai aici, ci și în alte locuri unde trăiesc lipoveni, socotim că el ar trebui să fie cercetat îndeaproape, în mod special. Ca exemplu recent în acest sens, amintim lucrarea lui I. Pătruț asupra altui grai slav răsăritean de pe teritoriul țării noastre, graiul huțul de pe Valea Sucevei [1]. Lucrări similare s-ar putea alcătui și pentru graiul populației lipovenești. Ele ar fi deosebit de utile pentru dialectologia rusă. Nu trebuie scăpat din vedere faptul că limba acestor oameni a avut o evoluție aparte, în condiții speciale, timp de peste două sute de ani. În urma acestor cercetări, se vor putea stabili, desigur cu aproximație, și cu ajutorul hărților dialectale rusești, regiunile din Rusia pe care le-au părăsit, spre a scăpa de persecuțiile religioase, strămoșii lipovenilor de la noi. Fenomene ca trecerea lui *g* la *h*, apoi pronunțarea lui *o* neaccentuat ca *a* (*akanie*), întîlnite la lipovenii din Dumasca, trimit către o regiune din sudul Rusiei. Alte fapte de natură fonetică sau de vocabular vor putea oferi indicații mult mai precise.

СЛУЧАЙ СЛАВЯНО-РУМЫНСКОГО ДВУЯЗЫЧИЯ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Восточно-славянское население, известное под именем «липоване» (приверженцы русской религиозной секты), поселилось в разных местностях Румынии два века назад, чтобы избежать травли официальной

[1] V. I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei*, București, 1957.

царской церкви. Здесь эти русские научились румынскому языку, но не потеряли своего родного языка. Теперь липоване в сущности являются двуязычными. Поэтому в их русской речи появляются многочисленные румынские элементы.

Автор, основывясь на материале, собранном во время диалектологической экспедиции в деревне Дамаска (село Тэкута, район Васлуй, Ясская область), рассматривает в настоящей работе некоторые последствия двуязычия липован. В этой деревне липованское население упоминается с первой половины XVIII века (1740). За это время поколения липован в совершенстве усвоили румынский язык со всеми диалектными чертами, свойственными молдавскому говору.

Рассмотренные лингвистические факты могут быть разделены на две группы: 1) последствия двуязычия липованского населения; 2) явления приспособления заимствованных румынских элементов к фонетической и морфологической системе русского языка липован.

1) К первой группе относятся: *а)* существование ударного гласного звуке *ắ*, несуществующего в русском языке; *б)* возникновение согласной фонемы *ǧ* (звонкая альвеолярно-палатальная аффриката), неизвестной русскому языку; *в*) спорадическое возникновение в говоре липован альвеолярно-палатальных фрикативных *ŝ*, *ẑ*, специфических для молдавского говора; *г)* существование звонкой зубной аффрикаты *ḑ*, также характерной для молдавского народного говора. Эти явления встречаются особенно в заимствованных липованами румынских элементах.

В морфологии примечательным является включение в речь липовано-румынского наречия *mai*, при помощи которого образуется сравнительная степень прилагательных (например *mai l'ėkči* «легче», сравнительная степень прилагательного *l'óxk'ii̯*).

Последствия двуязычия очень сильны в области лексики. Автор приводит многочисленные примеры румынских слов, проникших в говор липован, относящихся к сельскому хозяйству (например *aratúra* «пашня», *batóza* «молотилка», *prišavát'*, или *prašavat'* «мотыжить». *trii̯erát'*, или *trii̯arát'* «молотить») к пастушеству, овцеводству (например *gəle̯áta* «ведро для доения», *mînzára* «овца, дающая молоко», *stîna* «огороженное место для загона овец», *strúnga* «загон для дойки овец», к домашним промыслам (например *káier* «пряжа», *fúrca* «прялка», *spáta* «бердо») и к другим областям. В многочисленнсх случаях соответствующие русскому термины сосуществуют. Названия мест, окружащих деревню, также являются румынскими.

2) К второй группе относятся *в фонетике:* а) замена предударного *ă* через *a* или *a* (средний звук между *ă* и *a*, который существует в говоре липован), потому что гласный звук *ă* не существует в русском языке (например *kərəmida* «кирпич», *gale̯áta* «ведро»); б) акание, безударное *o* произносится как *a* (например *kapáč* из *copac* «дерево«, *čaplit'* из *ciopli* «стругать»); в) редукция румынского дифтонга *oa* до *o* (например *bróska* «защелка у двери»): г) замена фрикативных *ŝ* и *ẑ* аффрикатами *č* и *ǧ* (например *baŝ* становится *bač* «паром»; д) замена велярного взрывного *g* через *h* или *ϰ* (например *hrinda* «балка», *ma-*

malih̯a «мамалыга»); е) произношение звука *l*, который иногда произноситэя велярно -*ł* (например *mutélka* «гайка»); ж) произношение согласных *t*, *d* перед передними *e* и *i*, которые произносятся мягко; з) оглушение в конце слова звонких согласных; в ***морфологии*** приспособление, которое проявляется в замене конечного *ă* в румынских словах через *a* (это замена румынского окончания в первом склонении русским окончанием) и в появлении у некоторых румынских существительных женского рода суффикса *ka*; румынские глаголы I спряжения были включены в I русское спряжение на *at'*, а глаголы IV спряжения во II русское спряжение; оии спрягаются как всякий русский глагол (например *i̯a tri̯i̯erál* «я молотил», *ť̂i tri̯i̯eráiš* «ты молотишь»).

Из русского языка липован проникли в румынский язык данной деревни только несколько слов. Этот факт объясняется тем, что румыны не являются двуязычными.

UN CAS DE BILINGUISME SLAVO-ROUMAIN

RÉSUMÉ

Il y a deux cents ans, les Slaves orientaux connus sous le nom de « Lipovènes » (adeptes d'une secte religieuse de Russie) ont commencé à s'établir dans différentes localités de la Roumanie, afin d'échapper aux persécutions de l'église officielle tsariste. Ils y ont appris le roumain, sans toutefois abandonner leur parler maternel, de sorte que, de nos jours, les « Lipovènes » sont, en réalité, des bilingues. C'est pourquoi leur parler russe contient bon nombre d'éléments roumains.

L'auteur de cette étude présente quelques-uns des effets du bilinguisme des « Lipovènes », en s'étayant du matériel recueilli à l'occasion d'enquêtes dialectales entreprises à Dumasca (village de Dumasca, commune de Tăcuta, district de Vaslui, région de Jassy). La présence de cette population y est attestée à partir de la première moitié du XVIIIe siècle (1740). Au cours des générations successives, les « Lipovènes » ont parfaitement réussi à s'approprier le roumain tel qu'on le parle en Moldavie, c'est-à-dire avec toutes ses particularités dialectales locales.

On peut diviser les faits linguistiques discutés en deux catégories : *A*) effets du bilinguisme de la population des « Lipovènes »; *B*) phénomènes d'adaptation — des éléments roumains empruntés — au système phonétique et morphologique de la langue russe parlée par les « Lipovènes ».

A) A la première catégorie appartiennent: 1° l'existence de la voyelle *ă* accentuée, inconnue au russe; 2° l'apparition du phonème-consonne *ǧ* (affriquée alvéolo-palatale sonore), inexistant en russe; 3° l'apparition sporadique, dans le parler des « Lipovènes », des spirantes alvéolo-palatales *ŝ* et *ẑ*, spécifiques du parler moldave; 4° l'existence de l'affriquée dentale sonore *ḑ*, également caractéristique du parler populaire

de Moldavie. Ces phénomènes n'apparaissent que dans les éléments roumains empruntés par les « Lipovènes ».

Dans la morphologie, ce qu'il faut surtout remarquer, c'est l'apparition de l'adverbe roumain *mai* — à l'aide duquel se forme le comparatif des adjectifs — devant des adjectifs russes représentant pourtant déjà la forme comparative.

Les effets du bilinguisme sont très importants dans le domaine du vocabulaire. L'auteur présente de nombreux exemples de termes roumains ayant pénétré dans le parler des « Lipovènes » ; ce sont des termes relatifs *à l'agriculture, au pâturage, à l'élevage des moutons, à l'industrie domestique* et à d'autres domaines. Il y a souvent coexistence de termes russes correspondants. Les noms de lieux voisins du village sont également tous roumains.

B) Dans la seconde catégorie se rangent les faits suivants :

Pour la phonétique : 1° remplacement du *ă* inaccentué protonique par *a* ou *ə* (un son intermédiaire entre *ă* et *a*, qui existe dans le parler des « Lipovènes »), dû à l'absence de la voyelle *ă* en russe ; 2° prononciation de *o* inaccentué comme *a* (akanie) ; 3° réduction de la diphtongue roumaine *oá* à *o* ; 4° remplacement des spirantes *ś* et *ź* par les affriquées *č* et *ǧ* ; 5° remplacement de l'occlusive vélaire *g* par *h* ou *ϰ* ; 6° parfois, vélarisation de *ł* ; 7° mouillure des consonnes *t* et *d* suivies des voyelles prépalatales *e* et *i* ; 8° assourdissement, en position finale, des consonnes sonores, etc.

Les phénomènes d'adaptation apparaissent également dans la morphologie ; ce sont : le remplacement du *ă* final, des mots roumains, par *a* (une substitution de la désinence roumaine, caractéristique de la 1re déclinaison, par la désinence russe) ; ensuite, l'apparition, dans certains noms féminins roumains, du suffixe *-ka*. Pareillement, les verbes roumains de la 1re conjugaison passent à la 1re conjugaison russe en *at'*, et ceux de la 4e conjugaison, à la 2e conjugaison russe ; ils se conjuguent donc comme tout autre verbe russe.

Les emprunts faits par le roumain de la localité enquêtée, au russe des « Lipovènes », sont insignifiants. Ceci s'explique par le fait que les « Lipovènes » seuls sont bilingues, alors que les Roumains ne le sont pas.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL LATINEI ORIENTALE (II)*

DE

I. ŞIADBEI

V

21. — Amuțirea consoanelor finale și închiderea vocalelor *ĭ* și *ŭ* în *ẹ* și *ọ* au adus o modificare esențială în sistemul gramatical al latinei orientale. Deși inscripțiile găsite pe teritoriile romanizate care au aparținut Imperiului de răsărit nu dau o suficientă mărturie asupra stării reale a latinei vorbite, ele lasă totuși să se întrevadă consecințele pe care le-au avut schimbările fonetice asupra formelor gramaticale. Căci dacă în *aunclo* (*D.*) *T.c.* V (cf. *Dr.*, p. 26) constatăm dispariția lui *-v-* intervocalic, amuțirea penultimei atone, trecerea lui *ŭ* aton în *ọ* și dispariția consoanei finale, în exemple ca *vius* (=vivus), *C.I.L.*, III, 7545 (*M.i.*) ori *fugitium* (= -tivum), *T.c.* VI (*D.*, a. 139 e. n.) și *T. c.* VII (*D.*, a. 142 e.n.), vedem totuși consoana finală menținută, ca și în *auncuius* (= av-), *C.I.L.*, III, 10532 (*P.i.*), unde nu mai avem decît amuțirea lui *-v-* intervocalic.

Mărturiile acestea depind în cea mai mare parte de cultura lapicidului. În timp ce în inscripțiile oficiale, scrise cu mai multă grijă, găsim numai rareori „greșeli" de ortografie și de altă natură care să indice limba vorbită, în tablele cerate din Dacia (provenite de la oameni puțin deprinși cu mînuirea stylului) avem numeroase exemple ori inconsecvențe, care pot să ne arate starea limbii vorbite în epoca scrierii lor. Astfel în *T. c.* I (*D.*, a. 167 e.n.) vedem că scriitorul nu era sigur pe întrebuințarea modurilor în vorbirea indirectă, punînd verbele la conjunctiv în loc de infinitiv (cum se va întîmpla mai tîrziu și în limba romînă) și la indicativ în loc de conjunctiv : „*seque eis qui presentes fuerunt* (=fuissent) *rationem reddedisse et si quit eorum abuerat* (= habuisset) *reddedisset* (= reddidisse) *sive funeribus* || *et cautionem suam, in qua eis caverat* (= cavisset), *recepisset* (= recepisse) : *modoque autem neque funeraticis sufficerent* (= sufficere) *neque loculum aberet* (= habere) *neque quisquam tam magno tempore diebus,*

---

* Vezi SCL., VIII, 1957, p. 467 și urm. — Pentru abreviații, cf. ibid., p. 489—490.

quibus legi continetur (= contineretur), *convenire voluerint* (= voluisse) *aut conferre funeraticia sive munera*". În aceeași tablă se scrie „*actum Alburno maiori*" în loc de „Alburni maioris"; „*per hunc libellum publice testantur*" (= publice testari), unde se vădește tendința de a elimina acuzativul cu infinitivul; „*non accesisse ad Alburnum neque in collegio*" (= ad collegium) (cf. *Ph.*, I, p. 498; *T. c.*, p. 180).

Această stare de incertitudine a fost provocată, la verbe, mai ales de dispariția lui *-b-*, *-v-* intervocali și a consoanelor finale. Dacă luăm în considerare formele de viitor la cele patru conjugări ale diatezei active:

canta-bo, -bis, -bit, -bimus, -bitis, -bunt;
tace-bo, -bis, -bit, -bimus, -bitis, -bunt;
dic-am, -es, -et, -ēmus, -ētis, -ent;
audi-am, -es, -et, -ēmus, -ētis, -ent;

vedem că aceste forme, după schimbările fonetice pe care le-am constatat, au devenit:

-áo, -ái, -ái, -ámu, -áti, -áu
(și: *-éo, -éi, -éi, -ému, -éti, -éu*);
-a, -ę, -ę, -ęmu, -ęti, -ę.

În afară de faptul că la conj. I și a II-a aveau aceeași terminație pers. a 2-a și a 3-a sg., iar la conj. a III-a, și a IV-a și pers. a 3-a pl., mai rezultă că formele de viitor erau omonime cu numeroase alte forme verbale. Astfel, la conj. I și a II-a, pers. a 2-a sg. devenise similară pers. a 2-a sg. a imperfectului, iar la conj. I pers. 1 pl. era identică cu pers. 1 pl. a imperfectului; la conj. a III-a și a IV-a, pers. 1 sg. suna la fel cu pers. 1 sg. a prez. conjunctiv; pers. a 3-a sg. era identică cu pers. a 3-a sg. prez. indicativ, iar pers. 1 și a 2-a pl. deveniseră aceleași cu pers. 1 și a 2-a pl. prez. indicativ. Aceste confuzii cu prez. indicativ au dus tot mai mult la substituirea formelor de viitor prin cele ale prezentului, iar mai tîrziu la perifraza lui *volo* cu infinitivul [1].

Cum vom vedea mai jos, cu excepția participiului trecut, au fost eliminate din vorbire toate formele conjugării pasive: în loc de *rideri* s-a întrebuințat forma infinitivului activ: *ridere*, iar pentru *littera scribitur* s-a întrebuințat perifraza *littera scripta est* etc. De asemenea nu s-au mai întrebuințat formele conjugărilor deponente, încît înțelesul lor activ a contribuit la trecerea verbelor la conjugările active (*blandiri* > *imblandire*, *CDD.*, n. 166).

În aceeași epocă au fost eliminate de la diateza activă imperativul viitor, infinitivul perfect, imperfectul conjunctiv, supinul, gerundivul și în cea mai mare parte gerundiul, de la care nu a rămas decît forma de ablativ. Deși exemple de participiu viitor activ se mai găsesc în inscripții, ele sînt ori rău scrise (cf. *sequiture* = secuturae, dat. sg. fem., *M. i.*; *C.I.L.*, III, 8253; *Ph.*, I, p. 498) ori supuse analogiei altor forme (*venituri* =

[1] Pentru timpul (destul de tîrziu) din care datează inscripția de la Glavinica secolu al V-lea ori al VI-lea), forma *isorge* desigur că exprimă un imperativ, nu un viitor, cum arată și *i* următor: *ia i ae* (= viam i, ave). *G.*, p. 147, înclină să o considere formă de viitor (pentru *insurge*[*t*]).

= venturi, *M. i.*; Pîrvan, *Ulmetum*, II_2, 5; *Ph.*, I, p. 498). Şi aceste forme au dispărut din latina orientală vorbită, ca şi în celelalte provincii romane [1].

Verbele incoative şi-au pierdut înţelesul pe care-l aveau în latina clasică, păstrînd însă desinenţa *-esco*, devenită mai tîrziu o caracteristică a conjugării a IV-a.

22. — O consecinţă a acestor pierderi, care au constituit o adevărată simplificare în vorbirea şi scrierea unor oameni de cele mai multe ori lipsiţi de cultură (*T.c.*, VI; *D.*, a. 164 e.n.: „*Flavius Secundinus scripsi rogatus a Memmio Asclepi* (*filio*), *quia se litteras scire negavit*"; *T.c.*, VIII; *D.*: ...„*scripsi rogatus per*... *quia se litter*[a]*s scire negavit*" etc.), şi a numeroaselor cazuri de omonimie produse de schimbările fonetice a fost intervenţia analogiei. Datorită acesteia, cum şi tendinţei de diferenţiere a desinenţelor, s-a pus mai multă ordine în formele verbale ale latinei din răsărit, ordine care a rămas în cea mai mare parte pînă azi în limba romînă.

Deoarece latina orientală nu avea consoane finale, toate desinenţele verbale se terminau în vocală. Aceste vocale, în desinenţele verbale ale latinei din răsărit, aveau totdeauna valoare silabică (deci, chiar la perfect: *signa*[v]*i* > *segna-i*). După amuţirea consoanelor finale şi a lui *-b-* (*-v-*) intervocal se pot recunoaşte urmările unor tendinţe generale, care au contribuit la menţinerea desinenţelor. Una din tendinţe, cu extensiunea cea mai mare, a fost unificarea desinenţelor personale la diferitele timpuri şi moduri, astfel încît să nu rămînă decît o singură desinenţă caracteristică pentru o anumită persoană [2]. Altă tendinţă, care numai aparent s-ar putea considera urmarea celei dintîi, a fost unificarea desinenţelor verbale de la una sau mai multe conjugări după modelul celor care arătau mai lămurit diferenţa persoanelor. Din opoziţia acestor două tendinţe au rezultat un număr de cazuri particulare; căci fiind antrenate de una din tendinţe, cîteva desinenţe verbale au putut astfel să reziste la forţa cuceritoare a celeilalte.

Să vedem rezultatele acestor două tendinţe în latina orientală:

a) S-au unificat, mai întîi, desinenţele personale ale aceluiaşi timp la toate conjugările. Astfel, desinenţa pers. a 2-a sg., care diferea în latina clasică fie prin vocală, fie prin cantitate, a devenit unitară în latina din Imperiul de răsărit. Forma prez. indicativ pers. a 2-a sg. de la conj. I era în latina orientală vorbită *-*ị* (**cantị* < *canta*[*s*), arătînd schimbarea desinenţei *-a*[*s*; desinenţa care a înlocuit-o era datorită analogiei pers. a 2-a sg. de la conj. a IV-a (**audị* < *audī*[*s*; **dormị* < *dormī*[*s* etc.). Aceeaşi schimbare s-a introdus şi la celelalte conjugări (a II-a şi a III-a), care la pers. a 2-a sg. au căpătat în latina de răsărit *-*ị*, în timp ce în mod normal ar fi trebuit să aibă desinenţa *-*ẹ* (< *-e*[*s*; *-ĭ*[*s*).

Este foarte probabil că tendinţa de unificare a fost ajutată aici de tendinţa de opoziţie între valori. Prezentul conj. a IV-a cunoştea o

[1] Vezi K. Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein*, München, [1954], p. 123—124.

[2] Cf. I. Şiadbei, „Romania", LVI, 1930, p. 334—335.

diferență de cantitate și apoi de timbru la vocalele finale ale pers. a 2-a și a 3-a sg. : *-i și *-ẹ (< -ī[s și -ĭ[t) ; distingerea celor două persoane era deci bine marcată. La celelalte conjugări, amuțirea consoanelor finale și înlocuirea cantității vocalelor prin timbru au adus în mod necesar identitatea la singular a pers. a 2-a cu a 3-a. Dar tendința la opoziție a împiedicat confuzia celor două desinențe, introducîndu-se și la pers. a 2-a sg. a celorlalte conjugări desinența *-ị de la conj. a IV-a.

Această vocală finală la pers. a 2-a sg. nu provine din -s final latin ; celelalte cazuri, unde consoana finală n-a lăsat nici o urmă, constituie cea mai bună dovadă. Prezența unui *-ị în epoca pre-romînă este arătată și de asibilarea oclusivelor dentale *t*, *d* care precedau vocala finală. În mod independent și într-un timp diferit, același fenomen s-a întîmplat în limba italiană [1], unde a 2-a pers. a singularului a ajuns identică la toate verbele (cf. ital. *lodi*, *taci*, *scrivi*, *dormi*).

În afară de pers. a 2-a sg. a prezentului indicativ la verbele de conj. a IV-a, de la care a plecat extensiunea desinenței la celelalte conjugări, *-i* era vocala finală a desinenței perfectului latin la aceeași persoană (*-āsti*, *-vĭsti*, *-isti*). Vocala finală *-i* a prezentului și a perfectului a fost apoi introdusă la celelalte timpuri simple, încă din latina de răsărit : la imperfect, la condițional, mai mult ca perfect și la imperativ.

b) A 2-a pers. pl. era, în general, în latina de răsărit terminată în *-tị, provenind din lat. *-tī[s (= clas. -tĭs). Desinența latinei clasice trebuia să ajungă în mod normal la *-tẹ* (cf. ital. *cantaste* < lat. *cantastĭ*[*s*) ; schimbarea timbrului vocalei finale la această persoană este și ea datorită analogiei conj. a IV-a : închiderea vocalei s-a produs mai întîi în desinența *-ịtị (= clas. -ītĭs), de unde a trecut apoi la celelalte timpuri și moduri.

c) Desinențele pers. a 3-a pl. erau diferite de la un timp la altul și de la o conjugare la alta. Astfel, la prezentul indicativ, desinențele pers. a 3-a pl. erau terminate în *-a (conj. I) și *-u (conj. II—IV). După desinența conj. a III-a, s-au format desinențele conj. a II-a și a IV-a ; acestea au pierdut astfel vocala palatală a desinențelor din latina clasică.

d) La pers. a 2-a pl. a perfectului conj. a IV-a, tendința unificării desinențelor a adus trecerea lui *-īstĭs* la *-ịstị (cf. mai sus, *b*) ; această desinență însă era la perfectele slabe identică cu desinența pers. a 2-a sg. *-ịstị (< *-īstī = clas. -īstĭ). Din această cauză, tendința de a deosebi cele două persoane a împiedicat aici extensiunea primei tendințe, înlocuind desinența *-isti prin *-tu (> romîn comun *-tu), mai întîi la perfectele slabe, apoi la cele tari ; de la perfect, terminația *-tu a fost extinsă la pers. a 2-a pl. a condiționalului (*-aretu = clas. -arĭtĭs), la conjunctiv (*sétu = clas. sĭtĭs) și la mai mult ca perfect (*-ásetu = clas. -avĭssetĭs) [2].

---

[1] În italiană, pers. a 2-a sg. *-as* apare ca *-a* și ca *-e* (în vechea toscană : *tu cante*, lîngă *tu gride*) și mai apoi *-e* > *-i* după conj. IV (*dormi* < *dormis*). Deci avem de-a face cu un fapt relativ recent, italian, iar nu latin (cf. Rohlfs, *Hist. Gramm. d. ital. Spr.*, II, Berna, [1949], p. 288—290).

[2] Cf. I. Şiadbei, *Sur les effets de l'analogie dans le système verbal du roumain commun* (Extrait de la „Revue des Études Indoeuropéennes", III, 1943), p. 3—4 ; „Romania", LVI, 1930, p. 342—343.

e) Tot tendinței de unificare a desinențelor se datorește înlocuirea vocalei finale **-u[nt*, de la pers. a 3-a pl. a perfectului, cu *-a* (deci : **-ara* = clas. *-āverunt*; **-ura* = clas. *-uērunt*; **-ira* = clas. *-ivērunt*). La această persoană *-ru[nt* a devenit **-ra* (și apoi, în romîna comună, **-ră*), după desinența pers. a 3-a pl. a mai mult ca perfectului indicativ latin, înainte de dispariția acestei forme în răsărit și de înlocuirea ei cu aceeași formă de la conjunctiv.

f) Tendința de unificare n-a avut același rezultat la pers. a 3-a sg. a prezentului indicativ ca la pers. a 2-a (v. mai sus, *a*). Ea a fost probabil împiedicată de tendința opoziției formelor (aici între indicativ și conjunctiv). Formele **canta* (= clas. *cantăt*) și **tace* (= clas. *tacet*), ca și *-ę* provenit din *-ĭ[t* la conj. a III-a și a IV-a, au fost menținute. Dacă desinența pers. a 3-a sg. de la conj. I ar fi fost schimbată după celelalte conjugări, ea ar fi devenit omonimă cu forma corespondentă a conjunctivului prezent (**cante* = clas. *cantet*); și tot așa, dacă celelalte conjugări ar fi primit desinența conj. I, s-ar fi confundat cu prez. conjunctiv respectiv **-a* (**-a[t* = clas. *-at*).

23. — Latina din răsărit a cunoscut numeroase treceri de la o conjugare la alta, în special un schimb între verbele conj. a II-a și a III-a, cum și o îmbogățire a conjugării a IV-a în detrimentul acestor două.

La conj. a II-a au trecut unele verbe de la conj. a III-a ca : *bĭbĕre* > *bēre*, *cadĕre* > *cadēre*, *capĕre* > **capēre* (*PW.*, n. 809), *excadĕre* > **excadēre* (*PW.*, n. 1536).

După analogia lui *habēre* — *habui*, verbele *posse* și *velle*, care aveau perfectul *potui* și *volui*, au căpătat în latina de răsărit forme populare de infinitiv **potēre* și **volēre*. La *bĭbĕre*, trecerea la conj. a II-a se explică prin forma la care a ajuns verbul în latina din orient după transformările fonetice specifice : **bę[b]ere* > **bęre*.

Conj. a III-a primit de la conj. a II-a o serie de verbe ca : *adaugēre* > *adaugĕre*; *exmulgēre* > *exmulgĕre*; *extergēre* > *extergĕre*; *mulgēre* > *mulgĕre*; *respondēre* > *respondĕre*; *ridēre* > *ridĕre*; *sorbēre* > *sorbĕre*; *tondēre* > *tondĕre*, toate cu forme atestate. De asemenea la această conjugare au mai trecut de la conj. a II-a : *ardēre* > **ardĕre*; *intorquēre* > **intorquĕre* (*PW.*, n. 888); *miscēre* > **miscĕre* (*CDD.*, n. 1084); *timēre* > **timĕre*; *torquēre* > **torquĕre*. Aceste forme, neatestate, sînt cerute de fonetica istorică a limbii romîne.

La conj. a IV-a au trecut un număr de verbe de la conj. a II-a, probabil după apropierea între terminațiile *-ĕo* și *-ĭo* ale prezentului indicativ; astfel *calēre*, *florēre*, *horrēre*, *lucēre*, *putēre* au devenit în latina orientală : **calīre*, **florīre*, *orrīre*, *lucīre*, **putīre*. După apropierea dintre forma pers. a 3-a pl. prez. indicativ *fugiunt* și unele verbe de conj. a IV-a (ca *audiunt*), am avut trecerea la această conjugare a verbului *fugĕre* > *fugīre* (*CDD.*, n. 665; *OD.*, I, p. 148). Un verb ca *mori*, după ce a trecut probabil mai întîi la conj. a III-a : *morĕre* (cf. sard. log. *morrĕre*), și-a schimbat în latina de răsărit conjugarea, fiind atestat ca *morīre* (*CDD.*, n. 1174; *OD.*, I, p. 146). De asemenea *rapĕre* și-a schimbat conjugarea în **rapīre*, iar *suffĕre* în **sufferīre* (*PW.*, n. 1675).

Verbul auxiliar *esse*, din care latina populară a făcut un **essere*, a fost înlocuit, în limba vorbită în răsărit, de infinitivul verbului *fĭeri*, trecut la conj. a IV-a activă sub forma **fịre* (*i* înainte de *ĕ* fiind scurt, am fi avut normal *ịę* > *ęę*, apoi *ę*). Amestecul formelor de la aceste două verbe în latina de răsărit a lăsat urme în limba romînă.

24. — La prezentul indicativ al conj. a IV-a prin asimilarea vocalică de la pers. a 2-a pl. *-ịti* (din *-ītĭs*) nu am mai avut trecerea în *-itę*. Această asimilare în privința vocalei finale a trecut la toate conjugările. În schimb, la pers. 1 și a 2-a pl. de la conj. a III-a, desinențele *-ĭmus*, *-ĭtis*, trecute în *-ęmu*, *-ęti*, au urmat desinențele *-ẹmu*, *-ẹti* de la conj. a II-a (= clas. *-ēmus*, *-ētis*). La conj. a II-a și a IV-a formele iotacizate au făcut loc în mare parte formelor analogice : **taco* și **taca[nt* (= clas. *taceo*, *tacent*) și **dormo*, **dormu[nt* (= clas. *dormio*, *dormiunt*) după **canto*, **canta[nt* etc. De asemenea, la verbul *facere* am avut la prez. indicativ pers. 1 sg. **faco* și la pers. 3 pl. **facu* (atestat : *facunt* [1], *C.I.L.*, III, 3551, pentru *faciunt*). După analogia verbelor de tip **ungo*, **ungu[nt*, verbele *do* și *sto* au devenit în latina orientală **dao* și **stao* la pers. 1 sg. și **dau[nt* și **stau[nt* la pers. a 3-a pl. În inscripții se constată, la pers. 1 și a 2-a pl. prez. indicativ al verbului *esse* (devenit **fīre*, v. n. 23), introducerea formelor similare de la conjunctiv : *sĭmus*, *sĭtis*. Formele populare erau **sẹmu*, **sẹti* (= *setis* în inscr. din *M. i.*, Pîrvan, *Ulmetum*, II_2, 5 ; *-Ph.* I, p. 498).[2].

Formele prez. indicativ de la *habēre* au fost în latina orientală (după schimbările fonetice și cele analogice de care am vorbit mai înainte) următoarele : **h]abyo*, **h]a(b)i[s*, **h]a[t*, pers. a 3-a pl. *h]a[b]u[nt*. Inscripțiile ne dau numeroase forme ale verbului *posse*, netrecut încă la forma de conj. a II-a (*Ph.*, I, p. 498). Forma de prez. indicativ *doleunt* (= clas. *dolent*, *P. i.* ; *C.I.L.*, 3362, 10347) poate fi analogică după verbe de tip *eunt* (de la *ire*) etc.

Prezentul conjunctiv al verbului **fịre* (= clas. *esse*) a avut în latina din orient forma **fiam* (în occident : *siam*), care a înlocuit pe *sim*, trecut în parte la prezentul indicativ. De la **volēre* (= clas. *velle*) și **potēre*, prezentul conjunctiv analogic avea formele : **voleam* și **poteam* (pentru *velim* și *possim*).

25. — Latina clasică avea trei tipuri de imperfect indicativ terminate în *-abam*, *-ebam* și *-iebam* (*cantabam*, *cadebam*, *audiebam*) ; însă, după analogia formelor de conj. a IV-a, încă în latina populară ultimul tip devenise *-ibam*. Italiana și dialectele reto-romane au conservat cele trei tipuri (cf. ital. *cantava*, *vendeva*, *sentiva* etc.) ; provensala, spaniola și portugheza au substituit formele în *-ebam* prin forme în *-ibam*, în timp ce în vechea franceză *-ebam* a luat locul lui *-ibam* (cf. *senteie*). Această desinență a înlocuit apoi în franceza veche și pe *-abam* (*chanteie* pentru *chanteve*).

---

[1] Forma este atestată și, prin urmare, nu mai trebuie dată cu asterisc, ca în Rohlfs, *Hist. Gramm. d. ital. Spr.*, II, p. 280.

[2] În forma **sẹtị* (= *sĭtĭs* = clas. *estis*) avem *ẹ* (iar nu *ę*) și *-ị* (nu *-ĭ* > *-ẹ*), ca în forma cerută de ital. *siete*.

Latina din răsărit întrebuința cele trei tipuri și romîna, cu o remarcabilă forță de conservare, le-a menținut pînă azi. Între formele clasice și cele ale latinei din orient au intervenit schimbări fonetice care au dat o altă înfățișare desinențelor, și anume : au amuțit consoanele finale (*-m*, *-s*, *-t*, *-nt*) ; tot în acel timp a amuțit și oclusiva intervocalică *-b-*, încît desinențele au fost modificate astfel : *-áa*, **-ai̯*, *-áa*, *-aámu*, **-aáti̯*, *-áa* ; *-ea*, **-eái̯*, *-éa* ; *-iea*, **-ieái̯*, *-iea*. Vocala atonă *a* s-a confundat cu vocala tonică *á*, care o preceda sau o urma ; deci desinențele, în urma acestor schimbări, au devenit : *-á*, **-ai̯*, *-á*, *-ámu*, **-áti̯*, *-á* etc.

La conj. a II-a și a III-a desinențele *-ea*, *-eámu* au devenit *-yá*, *-yámu* (ca : *réa*, **gré[v]a* > *ryá*, *gryá*) [1].

26. — În latina populară perfectul avea, din punctul de vedere al accentuării, un aspect dublu : unele perfecte erau accentuate pe desinență (numite perfecte slabe), altele aveau accentul pe radical (numite perfecte tari). Cele două serii de perfecte au suferit în latina orientală și mai tîrziu modificări numeroase, tendința principală fiind trecerea perfectelor tari la cele slabe.

Înainte de a arăta schimbările desinențelor, vom reaminti că, pe lîngă schimbările fonetice, la formele perfectului s-au adăugat și schimbările analogice de care am vorbit mai sus (n. 22, *d*, *e*).

Transformările fonetice care au modificat în latina de răsărit formele perfectului sînt următoarele :

a) Amuțirea lui *-v-* intervocalic, urmat de sincopa vocalei palatale următoare care nu mai avea accentul dinamic al cuvîntului ; astfel desinențele *-āvī*, *-āvistī*, *-āvĭt*, *-āvĭmus*, *-āvistĭs*, **-averant* s-au redus la *-ái*, *-ásti*, *-át*, **-ámus*, **-ástis*, *-árant*. Forma în *-ai* este atestată în Dacia, pe o tablă cerată din a. 160 e. n., σεγναι (*C.I.L.*, III, p. 959 (Tabla XXV) ; ea este atestată și de gramaticul Probus, care rectifică pronunțarea : „*Probavi non probai* ; *probasti non probaisti* ; *probavit non probait*" (cf. Schuchardt, *Vokalismus des Vulgärlateins*, II, p. 476, și „Zeistschr. f. roman. Phil.", XXI, p. 228). De asemenea, pentru pers. a 3-a, forma fără *-vi-* este atestată de inscripții (cf. *pugnat* în *C.I.L.*, X, 7297 etc.) și încă în Lucretius avem *irritāt* (= - avit) I, 70 și *disturbāt*, VI, 587, forme explicate prin analogia lui *audit* [2]. Forma în *-at* la pers. a 3-a e cerută de asemenea de franceză și reto-romană (v. fr. *chantat*, reto-rom. *-a* ; Suchier, Gröber's *Grundriss* [2], I, p. 778, n., Nyrop, *Gramm. historique*, II, p. 127 și părerea diferită a lui Gaston Paris în t. VII, p. 368 din „Romania" ; pentru reto-romană, v. Meyer-Lübke, *Gramm.*, II, p. 336), în timp ce restul limbilor romanice au drept forme originare *-aut* (ital. *cantò*, span. *cantò*, port. *cantou*) sau *-ait* (v. sard. *-ait*), amîndouă atestate de inscripții (v. Meyer-Lübke, *Grundriss*[2], I, p. 479). În acest mod se poate înlătura explicația dată de Lambrior (în „Romania", X, p. 347), după care trebuie să admitem pentru limba romînă un prototip terminat în *-aut*, care ar fi

[1] Cf. I. Șiadbei, *Sur l'histoire de l'imparfait de l'indicatif en roumain*, în „Bulletin linguistique", XI, 1943, p. 47—55.

[2] Cf. Juret, *Dominance et résistance dans la phonétique latine*, Heidelberg, 1913, p. 217.

fost transformat în *-ó* (ca în italiană) şi apoi în *-ă*, ceea ce nu se mai poate admite astăzi [1].

b) În al doilea rînd, toate consoanele finale au amuţit, astfel că în latina orientală terminaţiile perfectului slab au fost schimbate în : *-ái*, **-ásti*, **-á*, **-ámu*, **-ásti*, **-ára* ; **-ii*, **-ísti*, **-í*, *-ímu*, **-ísti*,**-íra*.

c) Perfectele slabe de tip *laudavi* şi *audivi* aveau accentul pe aceeaşi silabă la pers. 1 şi 3 sg. şi la pers. 1 pl. ; după aceste persoane s-a efectuat deplasarea accentului la celelalte persoane : a 2-a sg., a 2-a şi a 3-a pl. În ce priveşte forma de tip *cantavérunt*, ea a fost schimbată în latina orientală după aceeaşi persoană a mai mult ca perfectului : **cantāvera[nt*. Se ştie că poeţii latini scurtau adesea pe *-e-* (cf. *fecĕrunt* la Plautus, *Amph.*, 184 etc.) şi, prin urmare, deplasau accentul; se ştie, de asemenea, că multe din formele care se numesc licenţe poetice aparţineau vorbirii populare şi, ca urmare, s-ar putea presupune că această îndepărtare de la regulile prozodiei clasice era permisă în limba populară. Acordul celor mai multe limbi romanice confirmă de altfel această supoziţie [2].

La perfectele tari s-a făcut o deplasare a accentului la pers. a 2-a pl., datorită influenţei pers. 1 pl. ; pers. a 3-a pl. a fost tratată în acelaşi fel ca la perfectele slabe (deci : **fécęsti̯* (= clas. *fecístis*) după *fécimu[s* şi **fécĕra* (= clas. *fecerunt*).

d) Pers. a 2-a pl. de tip **cantásti* avea în romîna comună desinenţa **-atu*, tot aşa, perfectele tari în *-ístis* au avut desinenţa *-*etu* (cf. „Romania", LVI, 1931, p. 336). Meyer-Lübke credea că reducerea lui *-st-* la *-s-* s-a făcut „mai întîi la perfectele în *-s*, prin nevoia disimilării : *-setu* în loc de *-sestu*, şi apoi s-a putut introduce la celelalte [perfecte] cu atît mai mare uşurinţă [cu cît] la pers. 1 şi a 3-a pl. nu era decît o singură consoană între vocala caracteristică şi finală" [3]. Deci, după Meyer-Lübke, am fi avut : 1) influenţa pers. 1 şi a 3-a asupra finalei, care a schimbat desinenţa *-sti* în *-sestu* ; 2) disimilaţia *-sestu* în *-setu*. În această explicaţie nu se vede cum terminaţia pers. a 2-a pl., care este *-i̯*, a putut să fie înlocuită prin analogie, formînd astfel o profundă schimbare în distincţia persoanelor ; căci celelalte timpuri au păstrat pe *-ti̯* (devenit *-ţi̯* în romînă). La aceeaşi obiecţie este supusă explicaţia încercată de S. Puşcariu (*Studii istroromîne*, II, Bucureşti, 1926, p. 136), care vedea în tipul *auzít* o disimilaţie din *audzíts* (adică : *dz-ts* > *dz-t*), care nu s-a produs însă nici la prezent (*audzítsi*), nici la imperfectul *audzę̯átsi* etc.

Aceste consideraţii se opun la explicarea acestei persoane anomale a perfectului pe cale fonetică. Marea importanţă a analogiei în conjugarea romanică a fost recunoscută de multe ori [4], iar în acest caz excepţional credem că avem rezultatul unui fenomen de analogie destul de complex [5].

În desinenţa **-tu* a pers. a 2-a pl. a perfectului se recunoaşte influenţa terminaţiei perfectului perifrastic, adică a participiului trecut din

---

[1] Vezi I. Şiadbei, *Le sort du prétérit roumain*, în „Romania", LVI, 1930, p. 339.

[2] Vezi Meyer-Lübke, „Indog. Forschung.", IV, *Anzeiger*, p. 64 şi Gröber's *Grundriss d. roman. Phil.* [2], I, p. 480.

[3] *Gramm. d. roman. Spr.*, II, p. 334.

[4] Cf. Gaston Paris, „Romania", XXX, p. 582.

[5] Vezi I. Şiadbei, „Romania", LVI, p. 342—343.

el. S-ar putea să avem chiar o traducere, prin elemente latine, a vorbirii anteromane (adică thrace) din provinciile în care s-a dezvoltat latina orientală, dacă luăm în considerare faptul că și în limba albaneză desinența pers. a 2-a pl. a aoristului, *-ët*, este identică cu terminația *-ët* a participiului trecut pasiv (v. Weigand, *Albanesische Grammatik*, Leipzig, 1913, p. 55 și 103).

Mișcarea analogică a început de la perfectele slabe, unde desinențele erau aceleași cu ale participiului trecut (**-átu*, **-itu*, **-utu*). De la perfectele slabe, analogia a trecut la perfectele tari (**fúsetu*, **cóxetu*, apoi și **fécetu*; cf. și 22, *d*).

e) Am arătat mai sus (22, e) că latina populară a Europei orientale a înlocuit la pers. a 3-a pl. *cantavéru[nt* prin **cantá[ve]ra[nt*; este clar că formele romîne comune **-ără*, **-íră*, **-ură* și *ˊ-*eră* nu pot proveni, fonetic, nici din *-eru[nt*, nici din *-ere*,[1] fiindcă *-u* și *-e* final nu devin *-ă* în romînă. Meyer-Lübke credea[2] că *-áră* romîn e rezultat „printr-o asimilație la vocala tonică, *-íră*, *úră* prin analogia lui *-áră*"; însă nu se vede rațiunea acestei asimilări a lui *-u* la vocala tonică precedentă. Lambrior a recunoscut că s-au confundat pers. a 3-a pl. de la perfect și mai mult ca perfect, ultima substituind pe cea dintîi; s-a păstrat, deci, în această desinență, o urmă a mai mult ca perfectului indicativ latin[3].

27. — În afară de imperativul cunoscut în latina clasică (de tip: *canta*, *cantate*), latina populară a inovat prin constituirea unui imperativ negativ.

a) În timp ce la imperativul pozitiv forma de plural a fost tot mai mult suplantată de pers. a 2-a pl. a prezentului (deci: *cantate* înlocuit prin tipul **cantaṭi*; cf. Hofmann, în Stolz-Schmalz, *Lat. Gramm.* [5], München, 1928, p. 566; A. Ernout, „Revue critique", janv., 1929, p. 16), formele de singular erau reprezentate în modul următor:

Conj. I : **ˊ-a* (= clas. *-ā*) : **cánta*(= clas. *cantā*);
Conj. a II-a : **ˊ-ẹ* (= clas. *ˊ-e*) : **tẹ́nẹ* (= clas. *tēne*);
Conj. a III-a : **ˊ-ẹ* (= clas. *-ĕ*) : **bátẹ* (= clas. *batĕ*);
Conj. a IV-a : **ˊ-ị* (= clas. *-ī*) : **audị* (= clas. *audī*).

Imperativele monosilabe, după căderea consoanelor finale, aveau în latina populară din răsărit forma: **dị* (= clas. *dīc*), **dụ* (= *duc*), *fa* (*C.I.L.*, XV, 6754 = clas. *fac*), **da* (= clas. *dat*), **sta* (= clas. *stat*), *va* (= clas. *vade*), toate păstrate și de limba romînă.

b) Imperativul negativ s-a format din negația *non* + infinitivul verbului. Tipul *non dare* apare în inscripții tîrzii[4] și în *Mulomedicina Chironis* (cf. „Glotta", I, 1 sqq.). Necunoscute în dialectele romîne de sud, formele de imperativ negativ s-au menținut pînă azi în dr. și istr. (cf. Pușcariu, *Istr.*, II, p. 178), însă cu infinitivul scurtat: *nu da* < *nu*

[1] V. și Fr. Streller, *Das Hülfsverbum in Rumänischen*, Diss., Leipzig, 1902, p. 20.
[2] *Gramm. d. roman. Sprachen*, II, p. 335.
[3] Pentru perfectele recente romîne în *-răm*, *-rați*, cf. „Romania", LVI, 1931, p. 353–4.
[4] Vezi Rohlfs, *Hist. Gramm.*, II, p. 407.

dare. În vdr., iar izolată pînă astăzi în formule de exorcism ori descîntece, se păstrează şi la pers. a 2-a pl. o formă negativă : *nu cîntáreţi* (< *non cantá[ve]reti[s* = clas. *cantaveritis* ; cf. tipul de sg. *non cantaris* < *cantaveris*, menţinut în dialectele italiene : *nun də mòvərə*, sic. *un ti mòviri* v. Rohlfs, *Hist. Gramm.*, II, p. 407—8).

28. — Dată fiind legătura şi, adesea, chiar modelarea participiilor după perfecte [1], vom păstra şi la studiul participiului trecut în latina orientală diviziunea în slabe şi tari.

a) Participiile trecute slabe corespundeau în latina populară perfectelor slabe ; la acestea s-a adăugat un mare număr de participii care în latina clasică (întocmai ca perfectul corespunzător) erau tari. Este greu de determinat din care parte s-a început această mişcare de trecere a accentului pe desinenţă ; totuşi, la verbele cu perfectul în *-i*, este foarte probabil ca, pe lîngă analogia perfectelor slabe, trecerea de la perfectele tari la cele slabe să fi fost şi o urmare a influenţei participiului trecut. După un tip **h]abụ́tu[s* s-au constituit participiile trecute **vendụ́tu[s*, **crescụ́tu[s*, **implụ́tu[s*, **nascụ́tu[s* etc., care au antrenat după ele perfectele tari. Norma după care s-au făcut aceste analogii poate fi reprezentată prin proporţia :
**h]a(b)úi* — **h]abụ́tu[s* : **vendụ́tu[s* — **vendúi* (= *vendidī*).

După aceste treceri, am avut următoarele desinenţe la participiile trecute slabe :

Conj. I : **-átu* (= clas. **-ātus*) : **cantatu* (= clas. *cantatus*) ; conj. a II-a : -**ụ́tu* (= clas. *-ūtus*) : **cadụ́tu* (= **cádi* = *cecidī*) ; conj. a III-a : **-ụtu* (= clas. *-ūtus*) : **batụ́tu* (= **batúi* = clas. *batti*) ; conj. a IV-a : **-ítu* (= clas. *-ītus*) : *audịtu* (= clas. *audītus*).

b) Participiile trecute tari erau de două categorii : prima categorie o alcătuiau acele care aveau desinenţa în *-s* (corespunzătoare perfectelor în *-si*) ; a doua categorie o formau participiile cu desinenţa în *-t*.

1) Desinenţa în *-s* era obişnuită verbelor cu perfectul în *-si*, la care s-a adăugat şi un mare număr din cele cu perfectul în *-xi* : **mersu* (= clas. *mersus* — perf. *mersi*) ; **púsu* (= **pósu* — perf. *posi* ; = — *posītus*) ; iar dintre verbele cu perfectul în *-xi* trecut la *-ssi* : **dịsu* (= **dīssu* — perf. *dissi*, după *posi* etc.).

2) Desinenţa în *-t* a participiului trecut s-a menţinut la verbele de conj. a II-a şi a III-a al căror perfect tare n-a fost asimilat de cele slabe : **cóctu* (= clas. *coctus*), **fáctu* (= clas. *factus*), **súctu* (= clas. *suctus*).

De la verbul **fire* participiul trecut era în latina de răsărit **fóstu*. Această formă se poate proba [2] ca romînă comună (dr. *fost*, megl. ~, istr. ~) ; însă explicarea ei este destul de dificilă. Lambrior (*Carte de cetire* [2], p. XL) a pus-o în legătură cu forma de perfect pers. a 2-a pl., care, după el, trebuia să fie **fost*, ca şi ital. *foste*, port. *fostes*, prov. *fots*. Dintr-un *fuistis*, după el, trebuia să rezulte *fostis* > *fosts* > *fost*. Cum se poate vedea, această explicaţie poate întîmpina obiecţii numeroase ; mai ales nu se

[1] Ernst G. Wahlgren, *Étude sur les actions analogiques réciproques du parfait et du participe passé dans les langues romanes*, Uppsala, 1920.
[2] Cf. Meyer-Lübke, ,,Literaturblatt'', XLVIII, 1927, col. 132.

poate admite ca în romînă un *fuistis*, judecînd după pers. 1 pl. *fu[i]mus* > *fumu*, ar fi ajuns *fọ-*. Prin urmare, această explicare, admisă şi de Meyer-Lübke[1], nu se poate accepta, cu toate că mai găseşte încă adepţi[2].

Dificultăţile unei astfel de derivări le-a văzut şi Miklosich (*Beiträge, Lautgr.*, p. 35—36), care a propus pentru *fost* un lat. popular **fostu[m*, ca lat. *postum* (ital. *posto*, prov. *post*). Părerea lui Miklosich a fost apoi admisă de Streller[3], Gamillscheg[4] şi Meyer-Lübke[5]. Dificultatea acestei forme rezidă mai ales în faptul că romîna nu cunoaşte o altă formă similară.

După exemplele pe care le găsim în italiană, Diez (*Gramm.*[5] II, p. 520) a arătat că, în această limbă, unele participii ca *pinto*, *risposto* sînt formate după perfectele *pinsi*, *risposi*; şi invers, perfecte ca *accesi*, *fusi* s-au format după participiile *accesso*, *fuso*[6]. Rezultă că, în italiană, la un participiu în *-sto* corespunde un perfect în *-si*. Dacă acest principiu a fost valabil şi în cazul lui **fóstu*, trebuie să admitem că el a fost format prin analogia unor participii de la verbele care aveau perfectul în *-si* (cf. şi dr. *adăpost*, după Tiktin din *ad-depŏsitum*, iar după Candrea, „Romania", XXX, p. 296, şi *CDD.*, n. 15, din *ad-appos(i)tum*).

29. — În latina de răsărit, ca şi în cea de apus, s-a păstrat ablativul gerundiului. Singura deosebire între forma întrebuinţată în latina populară din răsărit şi cea întrebuinţată în apus este că desinenţa *-ando* de la verbele de conj. I a înlocuit pe *-endo* de la verbele de conj. a II-a şi a III-a. Au rămas, prin urmare, două desinenţe, din care **-ando* pentru conj. I—III, iar **-indo* la verbele de conj. a IV-a; la conj. I—III: **-ando* (= clas. *-ando*) : **cantando* (= clas.~); la conj. a IV-a : **-ịndo* (= **-īndo* = = clas. *-iendo*) : **audīndo*) (= clas. *audiendo*).

VI

30. — Aceleaşi reduceri mari le-au produs schimbările fonetice şi în sistemul de declinare al latinei de răsărit. Din cauza amuţirii consoanelor finale şi propensiei de a egaliza terminaţiile, numărul cazurilor s-a redus în mod progresiv. O parte din cazurile rămase distincte de forma de nominativ-acuzativ au fost eliminate prin întrebuinţarea formei de nominativ-acuzativ cu anumite prepoziţii: *de* pentru genitiv şi *a* pentru dativ. Au rămas astfel, în latina populară din răsărit, cîte o singură formă pentru singular şi una pentru plural la fiecare nume, iar la numele masculine şi cele feminine s-a păstrat şi vocativul singular : *-e* şi *-a* (dispărut în latina de vest)[7].

[1] Vezi *Rom. Gramm.*, II, p. 425 şi „Zeit. f. roman. Phil.", VIII, p. 142.
[2] A. Pancratz, „Balkan-Archiv", I, p. 77.
[3] *Das Hülfsverbum*, p. 30.
[4] *Tempuslehre*, în „Sitzungsb. Wien", phil-hist. Kl., 172.
[5] „Literaturblatt f. germ. u. roman. Phil.", XLVIII, 1927, col. 132.
[6] Cf. şi Wahlgren, *op. cit.*, passim.
[7] Pentru întreaga problemă, v. I. Şiadbei, *Persistenţa cazurilor latine în Romania orientală*, în *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à M. Mario Roques*, IV, Paris, 1952, p. 231—240.

O reducere a celor cinci declinări s-a făcut prin schimbarea formei numelor după gen sau prin schimbarea genului după desinență. Astfel, au trecut la declinarea I o parte din substantivele declinării a V-a (**facia*, **glacia*) și la declinarea a II-a o parte din cele de la declinarea a IV-a. Vom arăta mai departe rezultatele acestor schimbări în latina de răsărit, cercetînd numele după genuri (masculin, feminin și neutru) și numere (singular și plural).

31. — Substantivele masculine în latina de răsărit proveneau de la declinarea a II-a și a III-a clasică. După amuțirea consoanelor finale, desinența masculinelor la declinarea a II-a sing. a rămas -**u̯*, iar la declinarea a III-a **-e* : **-u̯* (= clas. *-us*, *-um*) : **betránu̯* (= *betranus*, *-um* = clas. *veteranus*) ; **-e* (= clas. *-ĭs*, *-em*) : **cáne* (= clas. *canĭs*, *-em*).

a) Între aceste desinențe masculine s-au petrecut schimbări datorite trecerii de la o declinare la alta a substantivelor ; astfel, au trecut de la cele în **-u* la cele în **-e* : **boléte* (= clas. *boletus*, *-um*) ; *gę̀nęrę* (= clas. *gener*, *-erum*).

Un argument pentru vechimea acestei schimbări este și trecerea inversă a formelor în **-e* la cele în **-u* ; un exemplu ca **bóu* (=**bo(v)u[s*, *-u[m* = clas. *bos*, *bovem*) apare atestat sub forma *bobum* (*Claudii Hermeri Mulomedicina Chironis*, 974 ; ed. Oder, Leipzig, 1901). Aceeași trecere o găsim în **vę́rru* (= clas. *vĕrres*, *-em*), care cunoaște desinența *-o* nu numai în dr. *vier* (*ver*, „III. Jahresb", p. 330), ci și în ital. *verro* (și *verre*), cat. *verro*.

b) La masculinele în **-u* și **-e* au trecut, în latina orientală, un mare număr de substantive care aveau alt gen în latina clasică. Schimbarea genului unor substantive a fost determinată uneori de desinența acelor substantive ; astfel au devenit masculine în **-u*, în latina de răsărit, cele mai multe feminine în **-u[s*, cum erau numele de arbori :

**cárpęnu̯* (= clas. *carpĭnus*, *-um*) ; **cę́rru̯* (= clas. *cĕrrus*, *-um*) ; **cǫ́rnu̯* (= clas. *cornus*, *-um*) ; **fágu̯* (= clas. *fagus*, *-um*) ; **frássęnu̯* (= clas. *fraxĭnus*,*-um*) ; **pi̯nu̯* (= clas. *pīnus*, *-um*) ; **pǫ́mu* (= clas. *pōmus*, *-um*) ; **prúnu̯* (= clas. *prūnus*, *-um*) ; **úlmu* (= clas. *ŭlmus*, *-um*).

Este probabil că trecerea acestor feminine la masculin a antrenat trecerea la masculin și a unor feminine de declinarea I, ca *spīna*, *tĭlia*, ori de declinarea a III-a, ca *arbor* : **spinu̯* (= *spinus*, *-um* = clas. *spina*, *-am*) ; **tę́lyu* = **tĭlium*[1] = *tĭlia*, *-am*) ; **árbǫrę* (= clas. *arbor*, *-orem* ; cf. *inter duos arbores*, *C.I.L.*, XIII, 1780).

Aceeași identitate a desinenții a înlesnit trecerea unui număr de neutre latine de declinarea a II-a și a III-a la masculin ; astfel, de la declinarea a II-a au trecut în latina orientală la masculin :

**fi̯cátu̯* (= clas. *fīcatum*) ; **núelu̯* (= clas. *nūbĭlum*).

De la declinarea a III-a avem ca exemplu cuvîntul

**lactę* (= *lac*, *lactem* = clas. *lac*).

c) Pluralul masculinelor era, în general, în latina de răsărit **-i̯* (= clas. *-ī*) : **bętráni̯* (= clas. *betranī*).

[1] Cf. forma Τρεδετιτιλίους, iar nu *-a[s*, în numele dat de Procopios, *De aedif.*, IV, 4.

Prin analogie cu aceste plurale s-a introdus un *-*i̯* la pl. masculinelor în *-*ẹ*, unificîndu-se astfel pluralele masculine. Desinența analogică *-*i̯* a înlocuit la pluralul masculinelor un *-*ẹ* (= clas. nom. *-es*, acuz. *-es*). În acest mod s-a făcut distincție între singular și plural, care deveniseră identice : **cani̯* (= *-ī* = clas. *canes*, *-es*). Substituția aceasta a avut loc în latina orientală într-o epocă destul de îndepărtată (cf. și *C.I.L.*, III, 14873 : *parentis*).

32. — Substantivele de gen feminin din latina orientală erau de la declinarea I și a III-a, iar un mic număr de la IV-a și a V-a. După căderea consoanelor finale și unificarea cazurilor (nomin. = acuz.) s-a ajuns în latina din răsărit la două desinențe feminine : *-*a* (= clas. *-a*, *-am*) : **mesa* (= clas. *mensa*, *-am*) ; *-*e* (= clas. *-ĭs*, *-em*) : **páne* (= clas. *panĭs*, *-em*).

a) Ca și la masculine, între desinențele -**a* și -**e* feminine s-au petrecut unele schimburi ; ele sînt însă în mic număr, astfel că, pentru *-e* trecut la *-a*, se cunosc : **fácya* (= *facia*, *-am* = clas. *facies*) ; **glanda* (= clas. *glans*, *-dem*). În timp ce formele albaneze : *fak'e* și *l'ĕnde* provin din formele cu *-e*, formele romîne *fáță* și *ghindă* (și, tot așa, reto-rom. *fatscha*, *glanda*) provin din formele mai noi. După cum arată forma *facia*, care este atestată, și la feminine schimbul acesta de desinențe este foarte vechi.

b) Un număr de masculine de la declinarea a III-a, în *-or*, (*-os*), *-oris* și *-ĭs*, devenite în latina de răsărit nume terminate în *-*e*, au trecut la genul feminin : **calọ́rẹ* (= clas. *calor*, *-orem*) ; **flọ́rẹ* (= clas. *flos*, *-orem*) ; **langọ́rẹ* (= clas. *langor*, *-orem*) ; **putọ́rẹ* (= clas. *putor*, *-ōrem*) ; **sudọ́rẹ* (= clas. *sudor*, *-ōrem*) ; — **fúnẹ* (= clas. *funĭs*, *-em*) ; **pánẹ* (= clas. *panĭs*, *-em*) ; **pụ́lvẹrẹ* (= clas. *pŭlvĭs*, *-vĕrem*) etc.

c) Desinența *-a* fiind, prin excelență, a singularului feminin, identitatea de formă a adus schimbarea genului și numărului, în același timp, la foarte multe substantive neutre al căror plural era în *-a* : **fọ́lya* (= *folia* = clas. *folium*) ; **i̯ẹ́rna* (= *h*]*i*[*b*]*erna* = clas. *hibernum*) ; **lịcya* (= *līcia* = clas. *līcium*) ; **pẹ́ra* (= *pĭra* = clas. *pĭrum*) ; **atómna* (= *autŭmna* = = *autumnum*) etc. Prin faptul că *folia* și *pira* sînt atestate ca feminine singulare (cf. *C.G.L.*, VII, 91 ; *CDD.*, n. 1326), iar formele romanice arată aceeași schimbare la multe din cuvintele din această categorie, urmează că schimbarea de gen este și ea foarte veche. La aceeași concluzie se ajunge comparînd forma dr. *pọámă* (< lat. *poma*, clas. *pomum* ; cf. și formele romanice cu *-a* în *CDD.*, n. 1326, *REW* [3]., n. 6645) cu alb. *pemë*. Întrucît aceeași trecere la feminine a neutrelor plurale în *-a* apare și în elementul latin din albaneză[1], se verifică existența fenomenului în latina orientală.

d) La femininele cu singularul *-a*, pluralul latin *-ae* a devenit *-ẹ* în latina orientală : **cásẹ* (= clas. *casae*). Alături de această formă a substantivelor de declinarea I latină (ori care au trecut la această declinare), mai exista și o a doua desinență de plural : *-*i*.

După dr. *-i*, mr. *-i*, megl. *-i*, istr. *-i*, rezultă că o serie mare de substantive feminine aveau în romîna comună pluralul în *-*i*. Dar un romîn comun *-*i* nu poate corespunde decît unui latin popular *-i̯*, acesta provenit dintr-un latin *-ī*. Se exclude, prin aceasta, posibilitatea trecerii

[1] Cf. G. Meyer, *Alb. Stud.*, I, p. 99 ; *Grundriss* [2], I, p. 1048.

unui *-ae* > *-ę* la *-i*, cum s-a propus de Lambrior; acesta, întemeindu-se pe *-ae* final trecut la *-i* în diplomele merovingiene, credea că *-i* romîn provine din nominativul plural latin, iar *-e* de la acuzativ [1]. Criticile îndreptățite aduse acestei încercări [2] ne dispensează să mai aducem alte argumente contrare.

O altă încercare de a explica femininele romîne în *-i* a publicat S. Pușcariu [3]. Femininele romîne în *-i* ar proveni din *-īs* latin arhaic, care corespundea lui *-es* de la pluralul declinării a III-a; s-ar fi conservat în romînă forme de tip: *flor*, **-īs* (= *flores*), ca în *omnīs*, *civis*, *partīs*. Cu toate că faptele latine arhaice ar putea fi luate în considerație la explicarea faptelor romane, distanța mare în timp care separă epoca arhaică latină de cea a disoluției romane cere o prudență excesivă. În special e absolut necesară documentarea continuității faptului de limbă între cele două stări succesive. Se explică astfel suficient de ce D'Ovidio a renunțat la explicarea ital. *fonti* din latinul arhaic *fontīs*, pe care o propusese (v. „Arh. glott. ital.", IX, p. 89).

După H. Tiktin (v. *Elementarbuch*, p. 81), desinența *-i* la pl. feminin s-a produs prin analogia directă a pluralelor masculine: am avut un plural *pînī*, după pluralul *viermī*. Din faptul că Tiktin însemna desinența plurală prin *-ĭ*, s-ar putea deduce că schimbarea ar putea fi, în romînă, recentă; în plus, nu vedem de ce analogia s-a produs numai la unele feminine cu pluralul *-e* și nu a cuprins un număr mai mare.

Din cauza acestor dificultăți, noi credem că desinența *-i* a pluralelor feminine își are originea în numărul mare al masculinelor în *-e* care și-au schimbat genul, devenind feminine. Înainte ca schimbarea de gen să fi avut loc, masculinele au căpătat un plural *-i̯*: deci un **florī* (ca și un **canī*) după *betranī* (cf. *C.G.L.*, IV, 191, 578). La schimbarea genului substantivelor masculine în feminine, acestea nu și-au schimbat desinențele; am avut la singular un **páne* (= clas. *panis*, *-em*) din care a rezultat romîn. comun **pîne* și un **flóri̯* (= clas. *-es*) la plural, care, ca și *betranī*, a avut în latina populară din răsărit un **-i* Astfel, toate masculinele trecute la feminin au păstrat desinența pluralului masculin. Acest plural feminin în *-i* a atras apoi un mare număr de plurale în *-e*, încît la un singular în **-a* a putut corespunde, în latina populară din răsărit, un plural **-i̯*: **pórta* (= clas. *porta*, *-am*) și *pórti̯* (= clas. *portae*).

33. — Identitatea formală a neutrelor latine la singular, după amuțirea consoanelor finale, cu substantivele masculine a avut ca rezultat confundarea desinenței acestor două genuri: din *lĭgnum*, *-um* a rezultat **légnu̯*, ca și **u̯rsu̯* (= clas. *ŭrsus*, *-um*). Confuzia aceasta de desinență a dus la trecerea unor substantive neutre la masculin.

De altă parte, din identitatea neutrelor latine plurale în *-a* cu singularul feminin a rezultat schimbarea de gen și număr la unele substantive neutre. Datorită pluralului feminin în **-e*, neutrele trecute la feminin

[1] Vezi *Carte de cetire* [2], p. XVI—XVII.
[2] Cf. Tiktin în „Zeit. f. roman. Phil.", X, p. 254, n. 1 etc.
[3] Vezi *Mélanges de philologie et d'histoire offerts à M. Antoine Thomas par ses élèves et ses amis*, Paris, 1927, p. 359—365.

și-au schimbat desinența lor plurală în *-e. Prin urmare, după *atǫmne, pluralul lui *atómna (= clas. -a, pl. lui *autumnum*), s-a căpătat un plural *lęgnę (= clas. *ligna*). Schimbarea s-a petrecut și în domeniul italian, unde singularul neutru a devenit masculin (cf. ital. *legno*), iar pluralul a luat formă feminină (și totodată masculină în -*i*). În afară de această deosebire, pluralele devenite feminine au păstrat desinența -*a*, alături de cea în -*e* (care apare în dialectele septentrionale). Prin menținerea unui plural italian *frutta*, cu semnificație colectivă, alături de *frutti*, cu sens determinat, urmează că pierderea înțelesului de colective, care a făcut ca pluralul să fie întrebuințat drept singular, nu s-a produs totdeauna. Alături de formarea unui nou plural feminin, pentru neutrul plural considerat ca singular feminin se poate întrevedea astfel și acțiunea altor cauze. Trecerea pluralului neutru, în toate limbile romane, la singularul feminin dovedește însă pierderea noțiunii de neutru și a sensului de colective (cf. dr. *pară*, *poamă*, *cireașă*, ital. *pera*, *poma*, *ciliegia*, franc. *poire*, *pomme*, *cerise* etc.). Și același fapt îl arată neutrele trecute la masculin și feminin, fără ca ele să indice ființe.

34. — Înainte de ruina completă a declinării, în latina de răsărit, datorită izolării ei, au fost menținute unele cazuri ori urme ale cazurilor ieșite din uz.

a) Astfel, ca și în celelalte limbi romanice (afară de portugheză) [1], s-au păstrat pînă astăzi în dialectele romîne genitivele latine la zilele săptămînii [2]. După *dies*]*Jŏvī*[*s* ori *Mĕrcurī*[*s* (= clas. -*ii*), am avut în *dies*]-*Martĭs* un -*i̥* închis ; acestea au schimbat desinența la *dies*]*lunae* în același -*i̥*, rezultînd un latin popular *lúni̥ și egalizînd astfel terminațiile : *lúni̥ (= clas. -*ae*) ; *marti̥ (= clas. -*ĭs*) ; *mę́rcuri̥* (= clas. -*ii*) ; *d'yói̥ (= clas. *Jŏvĭs*) ; *vęneri̥ (= clas. *vĕnĕrĭs*).

b) Este puțin probabil ca, în formele feminine de la cazul oblic singular cu desinența -*e*, -*i*, să avem păstrarea, în domeniul romîn, a formelor de genitiv latin, cum a afirmat de mult Tiktin („Zeit. f.rom. Phil.", XI, p. 73 ; *Rumän. Elementarbuch*, p. 76, 86). Păstrarea dativului la feminine (căci la masculine forma dativului a coincis cu cea de la nominativ — acuzativ) nu poate găsi un argument în păstrarea dativului la pronumele personal (masculin *lui*, alături de feminin - *ei), deoarece pronumele a păstrat și alte forme, de ex. de la plural, pe care declinarea nominală ar fi trebuit și ea să le mențină [3]. Confuzia cazurilor în inscripții arată suficient starea declinării în latina de răsărit (cf. gen. *fratris*, pentru dat. *fratri* în *M. s.*, *C.I.L.*, III, 14524 ; *Ph.*, I, p. 487, etc.) ; de asemenea existența dativului cu prepoziția *a* în vechea dacoromînă (înlocuit apoi cu *la*), cum și a genitivului cu *de*, ne arată eliminarea formelor simple de genitiv — dativ.

---

[1] Vezi Meyer-Lübke, *Gramm. d. roman. Spr.*, II, p. 9—10.

[2] Tiktin, *Rumän. Elementarbuch*, p. 78, credea că formele romînești pot reprezenta genitivul ori dativul latin ; însă celelalte limbi romane arată că sînt forme de genitiv. De altfel, însuși Tiktin afirma altădată (cf. *Gramatica romînă* [2], I, § 131) originea numelor în formele de genitiv.

[3] Vezi *Mélanges Mario Roques*, IV, p. 232 și urm.

c) În timp ce formele feminine de vocativ au coincis cu cele de nominativ, la masculin singular, în latina de răsărit, s-a păstrat forma distinctă de vocativ în *-*ę* : **dŏmnę* (= clas. *dŏmine*). [1] Forma a fost menținută pînă astăzi de dialectele romîne (cf. dr. *dọámne*, mr. *du̯amne*, *Cod. Dim.*, 24/14 ; „XII. Jahresbericht", p. 182 ; megl. *dọamni*, Capidan, *Megl.*, I, p. 146).

35. — Ca și la substantive, forma neutrului la adjective a dispărut prin identitatea desinenței la singular cu masculinul, după amuțirea consoanelor finale.

a) În latina populară din răsărit au rămas de la adjectivele cu trei terminații numai două forme : una pentru masculin, alta pentru feminin, la amîndouă numerele. La masculin, am avut adjective în -**u̯* la singular, la pl. -**i̯* : *bŭnu* (=clas. *bŏnus*), la plural **bŭni̯* (=clas. *bŏnī*). La feminin, am avut un singular *-*a*, la plural *-*ę* : **bŭna* (= clas. *bŏna*), la plural : **bŭnę* (= clas. *bŏnae*) [2].

b) De la adjectivele cu două terminații, *ĭs*, *-e*, și de la cele cu o singură terminație a rezultat în latina orientală, datorită schimbărilor fonetice intervenite, o singură terminație la singular, *-*ę*, și alta la plural *-*i̯*, pentru amîndouă genurile : **dŭlkę* (= clas. *dŭlcĭs*, *-em*), plural : **dŭlki̯* (= clas. *dŭlces*).

c) Prin faptul că prezentau mai multă claritate prin opoziția celor două genuri, masculin și feminin, desinențele în *-*ŭ*, -**a* au atras numeroase adjective cu desinența -**e*, astfel că multe dintre acestea aveau în latina de răsărit desinențe duble : **ácru̯*, *-*a* (= clas. *acer*) ; **ágęlu*, *-*a* (= clas. *agĭlis*, *-em*) ; **grę́u̯*, *-*a* (= *grĕvis*, *-em*, *C.G.L.*, IV, 207 = clas. *gravis*) ; **lę́nu*, *-*a* (= *lēnus*, *-a*, *-um*, *C.G.L.*, V, 307 = clas. *lēnis*, *-e*) ; **trístu̯*, -**a* (= *trīstus*, *-a*, *-um* = clas. *tristis*, *-e*) etc.

d) Pentru gradarea adjectivelor, în latina orientală s-a pierdut folosirea formelor sintetice. Spre deosebire de celelalte limbi romane care mai au urme de comparative, romîna întrebuințează pentru comparativ perifraza cu adverbul *mái̯*, provenită din latinul popular **mai̯* (= clas. *magis*).

36. — Vom cerceta aici numai formele simple ale numeralelor, adică cele care nu sînt formate prin perifrază ori compoziție.

a) În latina din orient, după acțiunea fenomenelor fonetice, am avut următoarele numerale cardinale de la 1 la 10, primele două cu forme deosebite pentru masculin și feminin : **ŭnu̯*, *-*a* (= clas. *ūnus*, *-a*) ; **dọ́i̯*, **dọ́ę* (= **dọī*, **dọae* = **dŭī*, *dŭae* ; cf. n. 14) ; **trę* + *-i̯* (de la pl. = clas. *trēs*) ; **qwátrọ* (= clas. *quattuor* ; cf. n. 17, 19) ; **kínki̯* (= *cīnque* = clas. *quīnque*) ; **sę́sę* (= *sess* + *-e* = clas. *sĕx*) ; **sę́ptę* (= clas. *sĕptem*) ; **ọ́ctọ* (= clas. *ŏcto*) ; **nọ́ę* (= clas. *nŏvem*) ; **dę́kę* (= clas. *dęcem*). Forma pentru '100' : **kę́ntu* (= clas. *centum*), la plural a trebuit să fie mai tîrziu omonimă cu cea pentru '5'.

[1] Cf. pentru întreaga literatură R. Whitney Tucker, *The roumanian vocatives*, în „Language", vol. 20, 1944, p. 22—27 (care admite părerea lui Miklosich că *-e* este de origine latină).

[2] Cf. I. Șiadbei, *Le latin dans l'Empire d'Orient*, Iași, 1932, p. 7.

b) Deși între ordinale, latina din răsărit cunoștea pe **prįmu*, **-a* (= clas. *prīmus*, *-a*, *-um*), s-a dezvoltat și un derivat de la *ante* [1], pentru care a servit probabil de model o formă anteromană : **antáneu* (= **antaneus* ; cf. *REW* [3]., n. 493).

c) Încă din latina populară își are originea formarea prin perifrază a distributivelor cu ajutorul prepoziției *cata* (= gr. κατά) cunoscută și în celelalte limbi romanice (cf. ital. *cata*, *cada-uno*, sard. *kada*, vfr. *che[ün]*, prov. *cada*, span., port. *cada*). În ce privește domeniul romîn, în mr. avem forma *cîte* (Papahagi, *Basme*, p. 565), iar în dr. *cîte*; forma mai veche în acest dialect a fost însă *căte* (cf. scrisoarea lui Neacșu [1521]; Varlaam, *Cazania* [1643], f. 7v. : „Cum să cade căte unuia căruiași dinși" = 'fiecăruia dintr-înșii'). Această formă, deosebită de cea a femininului plural de la *cît* < *quantu*, vorbește împotriva părerii lui Tiktin, care o crede a fi însăși această formă (de asemenea contra opiniei lui Weigand, „XI. Jahresb.", p. 190, și L. Spitzer, „Rev. Fil.", II, p. 99—101, care au admis ipoteza lui Tiktin). Este posibil ca *-e* să fie o analogie a prepozițiilor terminate în *-e*, cum se spune în *CDD*., n. 362; iar în privința modificării timbrului vocalei *ă* la *î* nu este exclusă o influență a femininului plural *cîte*, în fraze interogative de felul : *căte cîte*, *căte cîți*, după care am avut apoi *cîte cîte* și *cîte cîți*. [2]

VII

37. — Ca și în latina populară din provinciile romane de vest, formele declinării pronominale s-au menținut în latina de răsărit într-o mai mare măsură decît formele declinării nominale. S-au păstrat cazuri distincte, ca dativul și acuzativul singular ori genitivul și acuzativul plural, alături de nominativ; iar formele acestea diferă adesea, după cum erau accentuate ori atone în frază.

Prin urmare, la studiul formelor pronominale simple (pronume personal, posesiv și relativ), singurele de care ne vom ocupa aici, vom avea de cercetat soarta în latina orientală a singularului și pluralului, după cele două genuri și la toate cele trei persoane. Celelalte pronume (nedefinite ori determinative), deși au în dialectele romîne forme identice foarte vechi, sînt provenite, de cele mai multe ori, prin juxtapunere din formele simple și un cuvînt care le precedă ori le urmează (cf. *ecce* + *ille*, *ecce* + *ista*, *ecce* + *ille* + *alter*, *fiat* + **quĕne* = *quĕm* etc.).

38. — *a*) Formele accentuate ale pronumelui personal nu aveau, la singular, deosebire de gen decît la pers. a 3-a. De aceea, în timp ce formele de singular de pers. 1 și a 2-a erau aceleași pentru cele două genuri în latina de răsărit : **ęǫ* (= clas. *ego*), **tu* (= clas. *tu*), la persoana

[1] Cf. Densusianu, „Romania", XXX, p. 113. Etimologia propusă de P. Skok „Romania", L, 1924, p. 217—218, din *ante iniens* (de la *inire*), prezintă prea multe dificultăți (cf. și Pușcariu, „Dacoromania", IV, p. 1370).

[2] Pentru posibilitatea unei astfel de analogii în fraze interogative, v. N. Drăganu, „Rev. Fil.", II, p. 315—317.

a 3-a singular s-a întrebuinţat forma pronumelui demonstrativ. Era o formă pentru masculin : *_ę́llu̯_ (= clas. _ĭllus_, _-um_) şi alta pentru feminin : *_élla_ (= clas. _ĭlla_, _-am_).

De la dativul latin al pronumelui personal s-au menţinut în latina de răsărit tot cîte o formă la pers. 1 şi a 2-a şi cîte una pentru masculin şi feminin la pers. a 3-a : *_míe_ (<_mī_ + - _e_ după *_tíe_), *_ti̯ę_ (=_ti_[_b_]_ę̇_ =clas. _tĭbĭ_). La pers. a 3-a, distincţia de gen de la forma pronumelui demonstrativ _ĭlle_ a fost menţinută : *_ęllúi_ (= _ĭllī_ + _cuī_ ; v. Thomas, „Romania" XII p. 332 sqq.), *_ęlléi_ (= *_ĭllaeī_).

Formele de acuzativ s-au păstrat la pers. 1 şi a 2-a cu terminaţia _-ne_, care e probabil particula interogativă latină _-ne_, păstrată la pronume : *_męne_ (= _mē_ + _-ne_), *_tęne_ (= _tę_ + _-ne_).

La plural, formele accentuate aveau o singură formă la pers. 1 şi a 2-a : *_nói_ (= _no_[_s_ + _-i_ de la plural) ; *_vói_ (= _vo_[_s_ + _-i_ pl.). La pers. a 3-a plural demonstrativul făcea distincţie de gen : *_ę̇lli̯_ (= clas. _ĭllī_), *_ę̇llę_ (= clas. _ĭllae_).

Formele de dativ la pers. 1 şi a 2-a plural erau în latina de răsărit : *_nǫ́ę_ (= *_nǫ_[_b_]_ę_ = clas. _nobĭs_), *_vǫ́ę_ (= *_vǫ́_[_b_]_ę_ = clas. _vobĭs_). Demonstrativul a păstrat însă la pers. a 3-a pl. forma de genitiv masculin pentru amîndouă genurile : *_ęllǫ́ru_ (= clas. _ĭllōrum_).

[_b_) La formele atone s-au păstrat, în latina de răsărit, formele scurtate de dativ. La pers. 1, a 2-a şi a 3-a sg. : *_mi̯_ (= clas. _mī_), *_ti̯_ (= clas. _tī_), *_ęlli̯_ (= clas. _ĭllī_). De asemenea, s-au menţinut formele de acuzativ atone : *_me_ (= clas. _me_), *_te_ (= clas. _te_). La persoana a 3-a a demonstrativului era iarăşi distincţie de gen ; pentru masculin : *_ęllu̯_ (= clas. _ĭllum_), iar pentru feminin : *_ęlla_ (= clas. _ĭlla_).

La dativul plural aton formele latinei din răsărit erau : *_nǫ_ (= clas. _nos_), *_vǫ_ (= clas. _vos_) şi *_ęllǫ_ (= clas. _íllos_).

În fine, la formele atone de acuzativ plural ale pronumelui personal pers. 1 şi a 2-a, era în latina de răsărit o singură formă pentru amîndouă genurile ; ele erau identice cu cele date mai sus pentru dativ, ceea ce se explică prin întrebuinţarea formelor de acuzativ plural la dativ (cf. Appendix Probi : '_nobiscum non noscum_'). La pers. a 3-a a acuzativului s-au păstrat formele de nominativ în poziţie atonă : *_ęlli̯_ (= clas. _ĭllī_), *_ęllę_ (= clas. _ĭllae_).

39. — Vom arăta formele pronumelui posesiv în latina de răsărit după cele două genuri :

_a_) La singularul masculin formele latinei din răsărit erau provenite din cele latine ori analogice : *_mę́u_ (= clas. _mĕus_), *_tǫ́u_ (= clas. _tŭus_), *_sǫ́u_ (= clas. _sŭus_) ; cf. mai sus, n. 14.

Singularul indicînd mai mulţi posesori avea în latina de răsărit formele : *_nǫ́stru̯_ (= _nostrum_, acuz. lui _nŏster_), *_vǫ́stru̯_ (după *_nǫstru̯_ = _vester_).

La plural, formele masculine s-au menţinut din cele latine ori s-au format prin analogie : *_mę́i_ (= clas. _mĕi_), *_tǫi̯_ (cf. v fr. _tui_, it. _tuoi_ = clas. _tŭī_).

Pluralul prezenta aceeași analogie la pers. a 2-a după pers. 1 pe care am văzut-o la singular : *nọ́stri (= clas. *nostrī*), *vọ́stri (după *nọ́stri = clas. *vestrī*).

b) Formele feminine ale posesivului latin au avut în latina de răsărit același tratament ca masculinele ; în timp ce la pers. 1 : **mẹ́a* (= *mēa*, după *mē* ; cf. Neumann, „VII. Jahresbericht", p. 237) am avut o schimbare în cantitatea vocalei tonice care a dus și la schimbarea de timbru, astfel că explicațiile date de la forma cu *ẹ́* nu mai pot fi luate în considerare (cf. Miklosich, *Beiträge*, *Vok.*, II, p. 38), la celelalte persoane ale singularului formele latinei clasice au fost modificate. La pers. a 2-a, ca și în alte domenii romanice [1] (cf. engad. *ta*, vfr. *ta*, port. *ta*, ital. *ta*, alături de vfr. *toue* < lat. *toa*, ital. *tua*, port. *tua*), trebuie să admitem, în loc de *tua*, o formă veche latină populară **ta* ; iar la pers. a 3-a a singularului am avut o formă **sa* (= clas. *sua*).

Singularul cu mai mulți posesori avea un feminin în *-*a* la amîndouă persoanele (**nostra*, **vostra*), corespunzînd masculinului în *-*u*.

Pluralul feminin corespunzător acestor forme avea desinența -**ẹ* : **nọ́strẹ* (= clas. *nostrae*), **vọ́strẹ* (după *nọ́stre*).

40. — Desinențele la flexiunea pronumelui relativ și interogativ erau, în general, ca ale demonstrativului *ĭlle*, *ĭlla*. Diferite erau numai radicalele acestor pronume.

Corespunzătoare relativului latin *qualĭs*, în latina orientală am avut forma de nominativ — acuzativ **cále*.

De la interogativul latin *quĕm*, căruia i s-a adăugat particula interogativă *-ne* (v. mai sus, n. 38, *a*), am avut forma **kẹ́nẹ*. În latina de răsărit *quĭd* a devenit **kẹ*.

Forma de dativ latin *cuī* s-a menținut sub forma **cúi* (disilabic) influențînd dativul demonstrativului (*ĭllī* devenit *ĭlluī*, cf. n. 38, *a*) și al tuturor celorlalte pronume compuse cu *ĭlle* și *ĭste*.

VIII

41. — Cercetînd evoluția sistemului gramatical al limbii latine populare din Imperiul de răsărit, am încercat să arătăm urmările pe care le-au avut mai ales amuțirea consoanelor finale și trecerea lui *-ĭ* și *-ŭ* în *-ẹ* și *-ọ*. O mare parte din desinențele verbale au devenit omonime, încît limba latină orientală, prin inovații datorite mai ales analogiei, a trebuit să repare toate pierderile suferite din cauze fonetice.

De asemenea și în sistemul declinării : transformările fonetice au adus egalizarea cazurilor și ruina sistemului latin sintetic. O serie întreagă de analogii au produs schimbări de gen la nume după forma gramaticală și invers, schimbări de formă după genul numelor. Mai bine păstrată de

---

[1] Meyer-Lübke, *Gramm. d. roman. Spr.* II, p. 109

vorbirea populară, declinarea pronominală a latinei orientale se distingea prin numărul mare de forme.

Față de latina vorbită în provinciile occidentale, latina din răsărit avea o serie întreagă de fenomene caracteristice, unele datorite conservării de forme gramaticale, ca în orice arie laterală devenită apoi arie izolată, altele provenite din inovații independente.

Atît evoluția sunetelor, cît și cea a formelor gramaticale au făcut din latina vorbită în răsărit o limbă populară, cu puține forme, toate distincte și ușor de utilizat. Cu timpul, ea a devenit o limbă analitică, adaptată la nevoile unei vieți rustice, cu propensia spre forme perifrastice.

Aceste trăsături vor ieși mai bine în evidență la cercetarea vocabularului latinei orientale vorbite, cercetare pe care o vom întreprinde într-un studiu ulterior.

К ВОПРОСУ О ВОСТОЧНОЙ ЛАТЫНИ (II)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Исследуя эволюцию грамматического строя народной латыни Восточной Империи, автор выявляет следствия утраты конечных гласных и перехода безударных *ĭ* и *ŭ* в *ẹ* и *ọ*. Большая часть глагольных окончаний стали омонимами, в результате чего восточная латынь вынуждена была возмещать утраты, вызванные фонетическими причинами, новообразованиями по аналогии.

Вышеуказанные фонетические изменения имели тот же результат и в системе склонения ; получилось, с одной стороны, уравнение падежей, а, с другой стороны, разрушение латинского синтетического строя. Целый ряд аналогий вызвал у имен изменение рода по грамматической форме или, наоборот, изменение формы по роду имен. Лучше сохраненное в народной речи местоименное склонение отличалось в восточной латыни множеством форм и падежей.

По сравнению с латынью, на которой говорили в западных провинциях, восточная латынь имела многочисленные характерные явления — одни, вызванные сохранением грамматических форм как во всякой боковой области, ставшей впоследствии изолированной, другие, вызванные самостоятельными новообразованиями.

Как эволюция звуков, так и эволюция грамматических форм превратили на востоке разговорную латынь в народный язык с немногочисленными, ярко выраженными и легко употребляемыми формами.

Со временем он стал аналитическим языком, приспособленным к потребностям деревенской жизни, склонным к перифрастическим формам, начало которых можно проследить еще в данную эпоху.

Эти характерные черты будут выявлены при исследовании лексики восточной разговорной латыни в одной из последующих статей автора.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DU LATIN ORIENTAL (II)

RÉSUMÉ

L'auteur étudie l'évolution du système grammatical du latin populaire de l'Empire oriental et expose, en premier lieu, les conséquences de l'amuïssement des consonnes finales et de la transformation de ĭ et ŭ, en ę et ọ. Une grande partie des désinences verbales sont devenues homonymes ; le latin oriental s'est donc vu obligé de réparer ces pertes, dues à des raisons phonétiques, par des innovations, résultées surtout par analogie.

Les transformations phonétiques indiquées ci-dessus ont abouti au même résultat, pour ce qui est du système de la déclinaison ; il y a eu égalisation des cas, d'une part, et ruine du système latin synthétique, de l'autre. Toute une série d'analogies ont provoqué, quant au nom, des changements de genre selon la forme grammaticale et, inversement, des changements de la forme selon le genre. Mieux conservée dans le parler populaire, la déclinaison pronominale se caractérisait, en latin oriental, par un grand nombre de formes et de cas.

Par rapport au latin parlé dans les provinces occidentales, le latin oriental connaissait de nombreux phénomènes caractéristiques, certains dus à la conservation des formes grammaticales (comme il arrive dans toute aire latérale devenue, par la suite, aire isolée), d'autres provenant d'innovations indépendantes.

L'évolution des sons, aussi bien que celle des formes grammaticales, ont fait du latin parlé dans l'Est une langue populaire, possédant peu de formes, toutes distinctes et facilement utilisables.

Avec le temps, cette langue est devenue une langue analytique, adaptée aux besoins d'une vie rustique, avec préférence des formes périphrastiques dont on peut déjà constater les débuts.

Ces traits caractéristiques seront mieux relevés au cours des recherches sur le vocabulaire du latin oriental parlé, que l'auteur exposera dans un article à venir.

CÎTEVA ETIMOLOGII DE CUVINTE DIALECTALE

DE

TAMÁS LAJOS (Budapesta)

bortocin(ă)

Acest cuvînt ardelenesc îl găsim în glosarul dialectal al lui Şt. Paşca cu înţelesul „o plantă bună pentru nutrirea vitelor (?)". Judecînd după semnul întrebării, credem că nu-i de prisos să aducem cîteva precizări. Sub forma *bortocină* cuvîntul i-a fost comunicat lui Şt. Paşca din comuna Bonţ (Someş), pe cînd eu l-am notat la Badoc (în apropierea Clujului), unde Todor Feurdean mi-a spus între altele că „pă kosalău să koşęşte iárbă, luţărnă şi *bortočín*".

Ni se pare că avem a face cu un nume de plantă de obîrşie ungurească. Variantele amintite nu se pot despărţi de magh. *baltacím*, *baltacim* „Hedysarum, der Süssklee" (Czuczor-Fogarasi, I, 402), *baltacin* „gemeine Esparsette" (Peregriny, *Természettörténet*, Pesta, 1852, 368) scris şi *baltaczin* (Nyulassy, *Kátyolatok a nép életéből*, Pesta, 1865, 79 ; din fişele dicţionarului tezaur maghiar). După cum spun Gombocz şi Melich în dicţionarul lor etimologic, *baltacim* este un cuvînt plăsmuit în mod conştient de nişte botanişti maghiari în primul sfert al secolului trecut. Cu toate acestea el a devenit oarecum popular : o parte a hotarului comunei Suceag, de exemplu, se cheamă în ungureşte *Bartacinoš* > rom. *Bortotsîn* (= *Bortoţîn* ; cf. Szabó T. Attila, *Kalotaszeg helynevei*, I, 258). Avîndu-se în vedere acest nume de hotar, se poate chiar admite că *baltacim*, în graiul local maghiar, a devenit *bartacin*, căruia îi corespunde exact rom. *Bortoţîn*.

Baltacím, *baltacim* însă nu este „Hedysarum", ci „Onobrychis sativa", rom. *sparcetă*, *sparsetă* (Panţu, Pl., 287), pe care Simionescu (Fl., 325) o cunoaşte şi sub numele de *baldaţin*. *Baldaţin* vine, evident, din magh. *baltacin*.

Dar şi varianta *bortocin*(*ă*) se explică fără greutate din magh. *baltacin*, *bartacin*. Pentru fonetism cf. *boconci* „ghete (urît lucrate)" < *bakancs* ; *hotnog* „locotenent" < *hadnagy* ; *loptă* „minge" < *lapta* ; *obloc* „fereastră" < *ablak* ; *ojoc* „cociorvă" < *azsag* (DR, VI, 285) ; *porodici* „pătlăgele roşii"

< *paradicsom* etc. Cît privește pe *č* din *ț* (corespondența *č* — *ț*), este adevărat că acest fenomen fonetic se întîlnește destul de sporadic și nu se explică totdeauna la fel (cf. cazuri ca *ceruză* — * țeruză*; *cighir* — *țighir* „vin rău"; *lucernă* — *luțărnă*; sau *Bistrițeanu* — *Bistriceanu*, BL, XV, 79).

butantău

Cuvîntul acesta îl găsim în bogata culegere de regionalisme, încă nepublicată, a lui T. Teaha, foarte importantă pentru cunoașterea dialectelor romînești de pe cursul superior al văii Crișului Negru. Autorul culegerii observă că *butantău* se zice izolat despre o grămadă de fîn formată din trei porșori.

Pornind de la această variantă a cuvîntului, numai cu greu i s-ar putea întrevedea etimologia. Dacă însă cunoaștem legătura dintre variantele accesibile, se limpezește și problema originii. O astfel de variantă este, după părerea noastră, *bontătău* „porșor de fîn", pe care o comunică Banciu (T, XLVI, 40; Boroșineu, adică Ineu, în fostul județ Arad). În fostele județe Arad și Bihor cuvîntul nostru a fost notat și sub forma de *vontătău*, *vîntătău* (Alexics, Magyar elemek, 108). În interpretarea corectă a lui Alexics, varianta aceasta derivă din magh. *vontató*, care în *Magyar Tájszótár* este înregistrat și cu înțelesul „kissebb gabona- v. takarmányboglya" (Lőrincze L. îl atestă din 1800 : egy réj Gyepüben, egy *vontató* Petrenczét termő; *Magyar Nyelv*, L, 212). Nu încape nici o îndoială că *butantău*, *bontătău* și *vontătău*, *vîntătău* sînt variantele unuia și aceluiași cuvînt. Din punct de vedere semantic constatarea poate fi admisă fără dificultate.

Se pare însă că fonetismul variantelor cu *b-* inițial este mai puțin satisfăcător. *Bărbunc*—*verbunc*(Bogrea, DR, IV, 174), din cauza posibilității unei asimilări, nu spune mult. *Bedḙarcă* „un fel de covățea de lemn, găurită deasupra, în care se pune cheagul de strecurat" (Papahagi, *Gr. Mar.*, 214), „vas înalt de 21 cm, iar lățimea de 20 cm... servește și la ținutul saramurei" (Morariu, *V. past.*, 173) pe care Drăganu îl derivă din magh. *vederke* „găleată mică" (DR, IV, 1082 și VIII, 135) poate veni mai curînd din magh. *dēbērke* „Tönnchen, Fässchen" (cf. Kniezsa, *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*, I, 624) > * *debearcă*, și cu metateză, *bedearcă*. Cît privește poziția intervocalică, corespondența *-v-* — *-b-* nu este frecventă, dar se întîlnește cîteodată : *hebereu* (DR, III, 719) — *hevereu* „fără ocupație" (Sanislău, Sălagiu, com. Gh. Bulgăr), *leveș(ă)* „supă" — *lebeșă* (Coman, Gl., 47), *răvaș* — *răboj*, ca să nu vorbim de *tivgă* > *tibgă* (Iordan, BL., VIII, 123).

Lipsa exemplelor cu *v-* > *b-* în poziție inițială, după părerea noastră, nu poate să constituie o piedică de neînlăturat, cînd e vorba de exactitatea etimologiei propuse : *vontató* > *vontătău*, *bontătău*, sau *buntătău*, *buntatău* și, prin metateza lui *n*, *butantău*.

dintruéle

Cuvîntul se întrebuințează în Ardeal și are mai multe înțelesuri, destul de variate. Din comuna Chimintelnicul-de-Cîmpie, Viciu (*Gl.*, 40) citează o formă scrisă astfel : *dintru-iéle* „reumatism", observînd că prin

Sălagiu acest cuvînt însemnează „nefericire, zi nenorocoasă”. Din exemplele aduse reiese clar că Viciu se gîndește la acele duhuri rele care, după o veche superstiție, smulg inima oamenilor, îi scot din minți sau îi îmbolnăvesc. Cu prilejul unei călătorii de studii pe care am făcut-o în vara anului 1941 în regiunea Clujului, am aflat de la Todor Feurdean următoarele știri referitoare la *dintruele* : „Bábele în śiekare án au tríį mńerkuȓ *d'intruįęle*. Zîk kă în serbătorile aíęste dakă lúkră li să fak *d'intruįęle* la grumáz. *D'intruįęle* ieste o ránă káre ku gréu̯ să pọt'e vińd'eká”. Cuvîntul nostru se găsește și în unele dicționare publicate în Ungaria : *dintruele* „csúz, rheuma”, *dintruelat* „csúzos, rheumás” (Gheție, DRM, 122) ; *dintruéle* „Gicht”, *dintruelát* „gichtbrüchig” (Alexi, DRG, 137).

În legătură cu originea lui *dintruele* să-mi fie permis a exprima o interpretare care, poate, nu-i lipsită de probabilitate. Avînd în vedere sensurile amintite ale cuvîntului, m-am gîndit la verbul dialectal *ghitrui* „a apuca, a chinui, a munci tare (despre boală, patimi etc.)” < magh. *gyötör-ni* „id.” care, cu toate că este un provincialism destul de răspîndit, a fost neglijat de Alexics, Mîndrescu, Tiktin (Dicționarul Academiei, admițînd o etimologie greșită a lui A. Scriban, trimite la *vitrui* ; cf. Drăganu, DR, III, 718). Sub forma de *giutrui* apare deja pe la mijlocul secolului al XVII-lea într-un manuscris calvino-romîn (cf. Tamás, *Fogarasi István kátéja*, 90) ; variantele ulterioare sînt în afară de cele amintite : *gitrui*, *gitrului*, *jitrui*, *jutrui*, *jîtrui* (AAF V, 139). Derivatul *giutruială* trebuie să fie și el destul de vechi, găsindu-se de asemenea în manuscrisul calvino-romîn menționat și în catehismul lui Fogarasi.

Pe baza variantei *giutruială* se poate admite cu drept cuvînt și *ghitruială* „chin, tortură, boală chinuitoare”, pronunțat *d'itruįală* (la plural *d'intruįele*), din care poporul superstițios — sub influența credinței referitoare la iele — a putut să facă *d'intruiele*, interpretat ca *dintru-iele*. De fapt ce este un om *gitruit*, *ghitruit*? E un om „doborît de boală, de vreun rău” (Baia, Folticeni ; Șez., XX, 108). Și un *dintruelat*? Aproape același lucru.

lăcrui

Verbul acesta îl cunosc din comuna Sanislău (Sălaj), unde se spune de exemplu : *și-a lăcruit* o casă mare „și-a zidit o casă mare” (com. Gh. Bulgăr).

Pentru a-l explica trebuie să pornim de la ungurescul *rak*(*ni*) „a pune, a așeza”. Pe lîngă aceste înțelesuri fundamentale, cuvîntul maghiar mai are și alte întrebuințări, printre care și „a zidi” : Milyen szép ház, pedig egy egyszerű... kőmives *rakta* (*Magyar Tájszótár*, II, 247), Ki *rakta* eszt az épületöt (Kiss G., *Ormánysági Szótár*, 450) etc. Deci, nu întîmpinăm nici o dificultate de ordin semantic.

Mai puțin clar pare a fi, la prima vedere, raportul fonetic dintre *lăcrui* și *rak*. Pornind de la *rak* ne-am aștepta, mai curînd, la **răcui* (cf. *bán-ni* > *bănui*, *bír-ni* > *birui*, *lak-ni* > *lăcui* etc.) ; forma aceasta însă, după cîte știu, nu-i atestată. În schimb, întîlnim în părțile bihorene un

răclui „a pune" : *ăl răcluįęşt'* în şofįęlŭ „îl pui în ciubăr" (ALRT, 142), precum şi în fostul judeţ Sălaj : *răcluim* sus în d'éje (*ib.*), pe care Petrovici îl derivă corect din *rak* (*ib.*, 332). Dată fiind frecvenţa alternanţei *-ui* — *-lui* la verbe dialectale (cf. *gitrui* — *gitrului*, *hăsnui* — *hăsnălui*, *sălăşui* — *sălăşlui*, *sucui* — *suclui* etc.), se poate admite cu drept cuvînt un *răclui* alături de **răcui*, fapt dovedit de altfel prin existenţa verbului *răclui* „a pune" în Bihor şi în Sălaj[1].

Este deci firesc ca rom. *răclui* „a zidi" să fie explicat prin acelaşi *rak*, ca şi *răclui* „a pune".

Lăcrui „a zidi" < *răclui* „id." e o simplă metateză. Cf. de exemplu un „lecru" de „flainăr" (o bluză de flanelă", Lupeanu-Melin, *Ev.*, p. 255), unde *lecru* < *reclu* (= *recăl*), *rigli* — *ligri* „zăvor" (ALR II_2, H. 251) etc.

ligorozí

Verbul acesta, un termen tehnic de viticultură (şi de agricultură), îmi este cunoscut din comuna Horoat (Sălaj ; com. Szász Árpád) cu înţelesul „a întoarce adînc pămîntul". Se întrebuinţează şi substantivul verbal *ligorozit*.

În limba maghiară noţiunea corespunzătoare se exprimă de obicei prin *rigóláz*, *rigolíroz* ; graiul popular cunoaşte şi *rigóróz* (< *rigóloz*), *ligalléroz* (cf. Csűry, *Szamosháti Szótár*, II, 37, 273). Evident, cuvîntul maghiar nu e decît corespondentul germanului *rigolen*, iar acesta din urmă derivă din fr. *rigoler*.

În graiul sălăjean a pătruns probabil varianta *rigóróz* > **rigorozi* şi, prin disimilare, *ligorozí*.

maraclíş

Cuvîntul acesta îl găsim în Coman, *Gl.*, p. 50 (Bonţ, Someş) cu precizarea „se zice despre alegerile din parlament".

El este desigur identic cu *marcaleş*, *marcaliş*, care la Densusianu (*Gr. Haţ.*, 302, 323) are sensul „sărbătoare, petrecere a nemeşilor, un fel de nedeie". Sensul acesta este dedus dintr-o legendă locală, în care se povesteşte că locuitorii din Petros — care pînă la o vreme fuseseră şi ei nemeşi — au fost chemaţi la *marcaleş*. Ei însă, dînd pe drum de nişte căpşune frumoase, „uitară *marcalişul* şi, neprezentîndu-se nici unul, nemeşii adunaţi i-au lipsit de nemeşug". Glosarul dialectal al lui Şt. Paşca citează cuvîntul din aceeaşi comună Bonţ : *marcaliş* „alegere de deputat"

---

[1] N. Drăganu are dreptate afirmînd că „*Gitrului* poate să fie atît derivat romînesc din *gitrui*. . ., cît şi un împrumut direct din ung. *gyötrelni* = *gyötörni*" (DR, III, 718). Şi *răclui* poate fi derivat romînesc din **răcui*, însă nu împrumut direct, deoarece **rakolni*, **raklani* nu există în ungureşte. Cazul lui *răclui* trebuie comparat cu acela al unor verbe ca *sinezlí* „zugrăvi" (< *színez* ; de exemplu icǫna îį *sinezlítă*, ALR II_2, 142, 3912), *suclui* (< *szok-ni*), *căplui* (< el-*kap*-ni ; cf. Marţolea tăt o gîndit că putę *căplui* pe femeie ; Ugocea, AAF, VI, 270, nr. 402) etc. Etimonul maghiar al acestor verbe nu are niciodată sufixul *-l*.

(p. 41). Odinioară, el era întrebuințat și ca adjectiv. Într-un document scris în anul 1835 citim următoarele : „së nu se facă adunături de domni *marcaliși* (nici în varmeghii, nici în scaune)" (I. Pușcariu, *Doc.* I, 197).

Precum am arătat în altă parte, *marcaliș*, *marcaleș* corespund unui *marcalis* „ad marcham, regionem pertinens" (*Magyar Nyelv*, XXIX, 33) pronunțat — în latina din Ungaria — cu *-ș*. Adunările domnilor *marcaliși* par a fi identice cu „congregationes Marchales" amintite de Bartal (*Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, 409). Aceste adunări erau, probabil, urmate de petreceri ale nemeșilor regiunii (varmeghiei sau vidicului), uneori după alegerea noilor deputați, după cum transpare din sensurile ulterioare.

Forma *maracliș* — dacă nu cumva se datorește unei greșeli de tipar — se explică prin metateză.

mólist

Regionalismul *mólist* „făină de calitate superioară" este comunicat de învățătorul T. Crețu din satul Hereclan (comuna Crișeni, Sălaj ; CV, III, nr. 6, 27). Etimonul unguresc lipsind din *Magyar Tájszótár* al lui Szinnyei, poate nu-i de prisos să trimitem aici la cîteva atestări ale maghiarului *montliszt*, care se glosează cu „nullás liszt" (Turda, Odorhei, *Magyar Nyelv*, III, 331 ; pe valea Crișului Negru *farină núlaș*, com. T. Teaha), „finom elsőrendű liszt, nullás liszt, *muntliszt*" (Csűry, *Szamosháti Szótár*, II, 137) etc. E tot așa de evidentă și etimologia cuvîntului unguresc : compusul *mont-liszt* este un decalc după germ. *Mund-mehl*, împrumutîndu-se în același timp și primul element al compusului german (cf. și Lambrecht K., *A magyar szélmalom*, Budapesta, 1911, 58). Se pare că deja Márton bănuia legătura dintre cele două cuvinte, fiindcă în dicționarul lui publicat la Viena în 1803 găsim : Mundmehl, das : lisztláng (*montliszt*).

E posibil de asemenea ca primul *-t-* să fi dispărut prin disimilare, fie în graiul teritorial maghiar, fie în cel romîn. În acesta din urmă **mõlist*, denazalizîndu-se vocala *õ*, a putut deveni *molist*.

sorhàn, sărău̯ái̯e

Aceste variante ale unui cuvînt însemnînd „tidvă" sînt scoase la iveală, pe cît se pare, întîia dată de ALR II_2, H.200. Se înregistrează următoarele forme : *sorhánŭ* (310), *sărău̯ái̯ĕ* (284, 279 ; plural : sărău̯ăi̯) și *sărăọọiĕ* (272). La fel cu sinonimul *lõmpắu̯*, *lupóu̯*, *lupău̯* (în alte izvoare și *lopău*, *lumpău*, *lămpău*) < magh. *lopó*(*tök*), și *sorhan*, *sărău̯ai̯e* se pot explica din ungurește.

Este vorba de magh. *szivárvány* (în Ardeal și *szovárvány* ; *Magyar Tájszótár*, II, 575) care în limba maghiară are mai multe înțelesuri : 1) „burete" (în limba veche, atestat deja în codicele de la Munic, cf. Bárczi, *Magyar Szófejtő Szótár*, 292), 2) „pompă, tulumbă", 3) „tidvă", 4)

„curcubeu" (cf. *ib.* şi *Magyar Tájszótár*, l.c., unde se dau şi exemple pentru *szivárványos kút* „fîntînă cu pompă"). Toate aceste sensuri ne trimit la verbul *szí* „a trage (în sine)" (după o credinţă populară, curcubeul trage în sine apa).

La baza variantelor romîneşti trebuie să stea mai mult *szovárvány*, decît *szivárvány*. *Szovárvány* a devenit întîi **souăruan*, iar în urma trecerii lui *uă* la *o*, **soorvan*, apoi, prin contractarea celor doi *o*, **sorvan*. Foarte asemănătoare a fost şi dezvoltarea lui *sóvágó* „miner în mină de sare" (cf. Petrovici, SCŞ, V, 453), sau a lui *fuvatag*, *fuatag* > rom. dial. *fotag* „uragan" (BL, IV, 133; relevat deja de Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, 12). Consoana *v* sau fricativa labială *u* din **sorvan* — **soruan* au fost înlocuite prin *h*, ca în *tîlhar* < *tolvaj*, sau în toponimicul *Hoidăhaza* < Uoidăhaza < Vajdaháza (Petrovici, l.c., 446). Cazul lui *sorhan* e cu atît mai interesant, cu cît trecerea lui *v*, *u* la *h*, în interiorul cuvîntului, e foarte rară[1]. Cît priveşte pe *n* final, trimitem la constatările lui Drăganu după care „ung. *ny* a dat în limba noastră nu numai *n* ori *nă*... ci şi *ĭ*" (DR, IV, 763). Consoana finală a lui *sorhan* este deci o corespondentă normală a lui *ny* final unguresc (cf. şi *barşon* „catifea" < *bársony*; *dohan*, *duhan* „tutun" < *dohány*; *oltoan* „altoi" < *oltvány*; *posoman* „ceapraz" < *paszomány*; *tuduman* „protest" < *tudomány*). Tot aşa de normală poate fi considerată şi corespondenţa *-i-*, pe care o găsim deja în a doua jumătate a secolului al XV-lea (1473, Moldova; секриюль < *szekrény*, Bogdan, *Gl. sl.-rom.*, 198; скрнѕ apare în Ţara Romînească în anul 1570, *ib.*, 100); *budăiu* „butoiaş" < *bödöny*; *bosorcaie* „vrăjitoare, strigoaică" < *boszorkány* (şi *bosorcán* „strigoi"; Bîrlea, *Bal. col.*, II, 377); *sicriu* < *szekrény* (şi *săcrin*, *secrin*, de exemplu, BL, V, 164; *săcrín*, de exemplu, ALRT, 27).

Avem deci şi alte perechi de cuvinte în care constatăm aceeaşi corespondenţă dublă (*bosorcan* — *bosorcaie*, *sicriu* — *săcrin*) pe care o întîlnim şi la *sorhan*, *sărăuaie*.

Vocala epentetică din *sărăuaie* nu are nici ea nimic neobişnuit, găsindu-se atît în apelative, cît şi în nume toponimice (cf. Petrovici, SCŞ, V, 467).

Prin consideraţiile de mai sus nu vrem să tăgăduim cu totul posibilitatea derivării lui *sorhan*, *sărăuaie* din forma mai răspîndită a cuvîntului maghiar, adică din *szivárvány*. Discutînd toponimicul *Asuuaju* (*de jos*, *de sus*) < (Felsö-, Alsó-) *Szivágy*, Petrovici crede că forma romînească mai veche va fi fost **Asiuagiu* (l.c., 449). Ar fi deci posibilă şi următoarea dezvoltare: *szivárvány* > **siuaruan* > **suăruan* > *soruan* > *sorhan*, sau pentru cealaltă variantă: **siuaruai(e)* > **suăruai(e)* > *sărăuaie* (adăugîndu-se terminaţia femininelor ca în cazul lui *bosorcaie*). *Sărăuáie* însă nu poate să fi avut forma originară **sărăuáńe* (aceasta ar fi forma bănăţeană a cuvîntului); fonetismul *-ańe*, *-ań* fiind neobişnuit în cele mai multe graiuri ardeleneşti, *ny* maghiar a fost înlocuit prin *i* în *sărăuaie* şi prin *n* în *sorhan*.

---

[1] *Marvă* în loc de *marhă* „vită" (cf. ALR II_2, H. 313) poate să aibă fonetism sîrbesc.

ABREVIERI

Alexi, *DRG.*	= Alexi, *Dicționar romîn-german.*
ALR II	= *Atlasul lingvistic romîn.*
ALR II_2	= *Atlasul lingvistic romîn*, serie nouă.
ALRT	= Emil Petrovici, *Texte dialectale* culese de..., suplement la Atlasul lingvistic romîn, II, Sibiu-Leipzig, 1943.
Bîrlea, *Bal. col.*	= Pr. I. Bîrlea, *Balade, colinde și bocete din Maramureș.* Culese de... vol. I., București, 1924.
BL	= „Bulletin linguistique”.
Bogdan, *Gl. sl. -rom.*	= Bogdan, *Glosar slavo-romîn.*
Coman, *Gl.*	= Petre Coman, *Glosar dialectal*, București, 1938.
CV	= „Cum vorbim”.
Densusianu, *Gr. Haț.*	= Ov. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, București, 1915.
DR	= „Dacoromania”.
Gheție, *DRM.*	= I. Gheție, *Dicționar maghiar-romîn*, Budapesta, 1906.
Lupeanu-Melin, *Ev.*	= Al. Lupeanu-Melin, *Evocări din viața Blajului*, Blaj, 1937.
Morariu, *V. past.*	= T. Morariu, *Viața pastorală în Munții Rodnei.*
Panțu, *Pl.*	= Zah. C. Panțu, *Plantele cunoscute de poporul romîn.* Vocabular botanic cuprinzînd numirile romîne, franceze, germane și științifice, București, 1906.
Papahagi, *Gr. Mar.*	= T. Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, București, 1925.
Pușcariu, *Doc.*	= Ilarion Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie.* Culese și publicate... I—II, Sibiu, 1889—1907.
SCȘ	= „Studii și cercetări științifice”. Academia Republicii Populare Romîne. Filiala Cluj.
Simionescu, *Fl.*	= I. Simionescu, *Flora Romîniei*, București, 1939.
Șez.	= „Șezătoarea”.
T	= „Transilvania”.
Viciu, *Gl.*	= Alexiu Viciu, *Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului romîn din Ardeal.* Extras din Analele Acad. Rom., t. XXIX, Mem. Secț. Lit., București, 1906.

LIMBĂ SAU DIALECT?

DE

Acad. AL. ROSETTI

„Limbă ” sau „dialect?” este titlul unui capitol al lucrării lui Ion Coteanu, recent apărute : *Cum dispare o limbă* : *istroromîna* (Bucureşti, Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R., 1957).

În această broşură, I. Coteanu își propune să arate că istroromîna este o limbă romanică, devenită limbă mixtă prin amestecul cu graiurile croate şi slovene ; istroromîna, la origine, era un grai al dacoromînei.

Pornind de la concepţia acad. Al. Graur, că latina orientală a dat naştere la cinci limbi diferite, printre care istroromîna, I. Coteanu socoteşte că criteriul „subordonării” unui idiom faţă de altul este decisiv pentru rezolvarea problemei dacă acel idiom e „limbă” sau „dialect”. „Chestiunea subordonării este esenţială” spune I. Coteanu la p. 9. Iar într-alt loc (p. 8), el afirmă că acad. Al. Graur a rezolvat definitiv problema dacă istroromîna e „limbă” sau „dialect”, opinînd că ea este o limbă romanică aparte.

Istroromîna a fost în trecut un dialect al limbii romîne, după cum recunoaşte însuși I. Coteanu (p. 35), dar inovaţiile acestui dialect au schimbat raportul dintre istroromînă şi dacoromînă, istroromîna devenind o limbă romanică de sine stătătoare.

Este oare această concluzie fundată?

Desigur că nu. Căci ea ne duce la concluzia paradoxală că, cu cît istroromîna s-a îndepărtat mai mult de dacoromînă şi a căpătat caractere neromanice, împrumutate din croată sau slovenă, ea a devenit o limbă... romanică[1]. Cu alte cuvinte, pentru a deveni o limbă romanică, e necesar ca dialectul istroromîn să se încarce de elemente slave. Dusă la ultimele ei consecinţe, teoria acad. Al. Graur, pe care și-a însușit-o Ion Coteanu, se elimină deci de la sine.

[1] Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 13 : „Metoda aceasta (a lui Sextil Puşcariu) n-a putut să ducă decît la concluzii greşite, din cauză că, exagerîndu-se importanţa elementelor comune dintre istroromînă şi celelalte „dialecte”, se neglijau inevitabil inovaţiile idiomului, cărora li se dădea o importanţă secundară”.

Cum trebuie, atunci, interpretate faptele? Vom încerca să răspundem, în cele ce urmează, la această întrebare.

Pornim de la considerarea dialectelor latinei vulgare, care au devenit limbi romanice deosebite, folosite în state feudale diferențiate, la date diferite. Divergențele față de limba-mamă sînt deci hotărîtoare pentru caracterul de „limbă", în cazul acesta. Astfel se admite că franceza își căpătase trăsăturile diferite de latină în secolul al VIII-lea e.n.[1].

Dar acesta nu e cazul istroromînei, care e un idiom în plină dispariție, prin pierderea elementelor romanice și înlocuirea lor cu elemente venite din limbile slave. Dialectul istroromîn nu a devenit o limbă romanică de sine stătătoare, ci și-a pierdut caracterele de idiom romanic, prin dezagregare.

Să examinăm lucrurile de mai aproape.

Istroromîna este un idiom provenit de la o populație vorbind dacoromîna care, la un moment dat, s-a separat de dacoromînă. Ulterior, istroromîna a căpătat o serie de elemente străine și a devenit un idiom mixt, după cum arată Coteanu la p. 37 și urm. ale lucrării sale. Aceasta *nu* modifică însă cu nimic raportul de dependență al istroromînei față de dacoromînă, care persistă și va persista pînă la dispariția istroromînei. Ceea ce s-a schimbat în istroromînă nu este deci legătura ei cu dacoromîna, care este organică și nu poate fi anulată decît atunci cînd nu se va mai vorbi istroromîna, ci faptul că acest idiom e năpădit de elemente străine în toate compartimentele gramaticii sale. În acest fel, istroromîna se destramă și își pierde caracterul de grai romanic, acei care mai vorbesc istroromîna părăsind-o în mod progresiv în folosul limbii croate sau slovene.

Istroromîna este astăzi sau va fi mîine un fost grai al limbii romîne. Dar această transformare nu a antrenat, în nici un moment al evoluției sale, transformarea ei într-o *limbă* romanică diferită de limba romînă. Elementele străine pătrunse în mod progresiv în istroromînă i-au alterat caracterul romanic și au eliminat, în cele din urmă, elementele ei romanice, înlocuindu-le cu elemente croate și slovene. Istroromînii, în noile împrejurări din patria lor, au adoptat limba croată sau slovenă și au pierdut limba lor strămoșească.

Ion Coteanu a reușit să arate cum s-a făcut această transformare, istroromîna trecînd prin stadiul de idiom mixt, înainte de a-și pierde caracterul de idiom romanic. Concluzia sa privitoare la caracterul de „limbă" romanică al istroromînei nu poate fi însă reținută, pentru motivele arătate de noi mai sus.

---

[1] F. Lot, *À quelle époque a-t-on cessé de parler latin?*, extr. din „Bulletin Du Cange", VI, 1931, p. 10.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN ANUL 1957

Activitatea lingvistică din anul 1957 poate fi caracterizată, pe de o parte, prin multitudinea problemelor abordate şi, pe de altă parte, prin varietatea formelor în care s-a concretizat.

Cercetarea ştiinţifică s-a îndreptat spre probleme variate ca : lexicologie, dialectologie, gramatică, fonologie, limbă literară, etimologie, limbă veche etc. Printre formele pe care le-a căpătat cercetarea ştiinţifică în ţara noastră trebuie să amintim, pe lîngă lucrări de mari proporţii ori studii publicate în reviste sau culegeri, şi via activitate depusă în cadrul diverselor institute sau societăţi. Ocupîndu-ne de activitatea lingvistică a anului 1957, ne vom referi în primul rînd la materialul publicat, dar vom aminti uneori şi studiile în curs de definitivare sau pregătite pentru tipar. Cronica noastră va încerca să prezinte un tablou de ansamblu al activităţii lingvistice desfăşurate în cursul anului 1957, urmînd ca înfăţişarea exhaustivă să rămînă pe seama unei lucrări bibliografice.

În primul rînd, este de remarcat că în 1957 s-au înmulţit publicaţiile periodice de lingvistică. Astfel, alături de revistele apărute şi în anii precedenţi (,,Studii şi cercetări lingvistice" — SCL, ,,Limba romînă" — L.R., ,,Revista Universităţii ,,C. I. Parhon" din Bucureşti" — R. Univ., ,,Studii şi cercetări ale Filialei din Cluj a Academiei R.P.R." — St. Cluj, ,,Analele Universităţii ,,Al. I. Cuza" din Iaşi" — Anal. Univ., ,,Studii şi cercetări ale Filialei din Iaşi a Academiei R.P.R." — St. Iaşi), amintim ,,Cercetări de lingvistică", Cluj (C.L.), ,,Revue de linguistique", ,,Revista de filologie romanică şi germanică".

Un loc de frunte, în activitatea lingvistică, îl deţine domeniul lexicografiei care a reuşit, în parte, să împlinească un vechi deziderat al culturii noastre : Dicţionarul limbii romîne. Tipărirea volumelor al III-lea (M—R) şi al IV-lea (S—Z) din *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane* nu înseamnă numai terminarea unei lucrări de mare utilitate, ci şi un îndemn, în plus, pentru continuarea altor lucrări similare. Astfel, deşi va apare în 1958, trebuie socotit ca o înfăptuire a anului 1957 *Dicţionarul limbii romîne moderne, ilustrat şi etimologic*. O lucrare lexicografică de un tip special, apărută în 1957, este *Dicţionarul invers*, în care cuvintele sînt date în ordinea alfabetică a terminaţiilor.

Dintre lucrările lexicografice în curs de elaborare amintim *Dicţionarul graiurilor limbii romîne*, la care au lucrat colectivele de la Cluj şi Iaşi, *Dicţionarul limbii lui Eminescu*, la care lucrează un colectiv al Institutului de lingvistică din Bucureşti, *Dicţionarul graiurilor săseşti din Ardeal*, început acum cincizeci de ani de A. Schullerus şi pe care-l continuă un colectiv de lexicografi din Sibiu. Printre lucrările lexicografice trebuie amintite şi numeroasele dicţionare bilingve : *romîn-maghiar*, *german-romîn*, *francez-romîn*, *englez-romîn*, *polon-romîn* (primele două terminate în anul 1957). Dacă adăugăm şi lucrările lexicografice anunţate de Editura

științifică pentru anul 1957 (*Dicționar de sinonime*; *Dicționar de neologisme*), constatăm cît de productivă a fost activitatea lingvistică în anul 1957, în domeniul lexicografiei. Rămîne totuși ca o sarcină de mare răspundere, pentru anii următori, redactarea unui *Dicționar general al limbii romîne*, ale cărui principii de elaborare au și fost discutate.

Și în domeniul dialectologiei s-a desfășurat o activitate vie, deși în cursul anului 1957 nu s-au tipărit lucrări de mari proporții. Astfel, Secția de dialectologie a Institutului de lingvistică din Cluj a lucrat la *Atlasul lingvistic romîn* (redactarea vol. al III-lea de hărți mari și vol. al II-lea de hărți colorate); *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R.P.R.*; *Atlasul lingvistic al graiului ciangău din Moldova* (ultimele două, în colaborare cu catedra de limba maghiară de la Universitatea „Bolyai"). Secția de fonetică și dialectologie a Institutului de lingvistică din București a început lucrările pentru *Arhiva fonogramică a limbii romîne*.

Cercetători de la institutele din București, Cluj și din Colectivul de lingvistică — Iași au lucrat la elaborarea unor monografii privind graiurile din Valea Bicazului, Valea Jiului, Valea Sebeșului, văile Crișurilor, sau cele din Maramureș ori din nordul Moldovei.

Volumul *Fonetică și dialectologie* al Secției de fonetică și dialectologie a Institutului de lingvistică din București se află sub tipar. Din cuprinsul volumului semnalăm articolele consacrate dialectologiei: M. Caragiu-Marioțeanu, *Influența dacoromînă asupra graiului unei familii aromîne*; Vladimir Drimba, *Influențe romînești în graiul maghiar din Bihor*; Radu Flora (R.P.F. Iugoslavia), *Graiurile romînești din Banatul iugoslav*; Liviu Onu, *Influențe interregionale în terminologia mineritului*; Marius Sala, *Denumirea porumbului în limba romînă*; Teofil Teaha, *Particularități ale graiului de pe Valea Crișului Negru*.

Colectivul din Cluj a pregătit pentru tipar două volume de *Materiale și cercetări dialectale*. Mai semnalăm tot din domeniul dialectologiei articolele: I. Coteanu, *Cum dispare o limbă* în broșura editată de Soc. de șt. ist. și filol.), R. Tudoran, *Cu privire la o problemă lingvistică în discuție: limbă și dialect* (C. L. 1).

În ciuda activității desfășurate, în domeniul dialectologiei sînt încă multe de făcut. În acest sens, realizarea *Arhivei fonogramice* va contribui la cunoașterea temeinică și exactă a realității lingvistice de pe teritoriul de limbă romînă.

În domeniul gramaticii, activitatea anului 1957, orientată spre aprofundarea și completarea problemelor din *Gramatica limbii romîne*, a dus la tipărirea unui al doilea volum din culegerea *Studii de gramatică*. Dintre materialele cuprinse în volum amintim: Finuța Asan, *Atributul pronominal în dativ*; Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*; Matilda Caragiu, *Sintaxa gerunziului romînesc*; Fulvia Ciobanu, *Observații asupra prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale în limba romînă*; Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*; Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromîn*; acad. Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*; Valeria Guțu, *Propoziții relative*; Sorin Stati, *Dependența semantică a propozițiilor și rolul lor sintactic*.

În afară de volumul *Studii de gramatică* II și de *Limba romînă contemporană* de Iorgu Iordan, ediție revizuită, în 1957 s-au publicat și alte studii de gramatică: volumul *Contribuții la cunoașterea numelui predicativ* de G. Beldescu și articolele *Asupra caracterului impersonal și aspectiv al locuțiunilor verbale* de Florica Dimitrescu (S.C.L. 2); *Despre genul „neutru" în limba romînă*, *Probleme de morfologie și ortografie în legătură cu î în limba romînă* ale lui I. Pătruț (C. L. 1) și *Despre propozițiile impersonale în limba romînă* de Gh. Poalelungi (*Materiale ale sesiunii științifice a Institutului pedagogic București*).

Aprofundarea problemelor de gramatică trebuie să ducă nu numai la o mai bună cunoaștere a gramaticii limbii contemporane, ci și la alcătuirea unei gramatici istorice a limbii romîne, lucrare foarte necesară. In acest sens poate fi semnalat articolul: *Pronumele* ***dînsul*** *în limba romînă* de Al. Niculescu și Al. Roceric (SCL 3).

În domeniul fonologiei și foneticii, trebuie semnalate în primul rînd lucrările : Al. Rosetti, *Introducere în fonetică* ; I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei*. Secția de fonetică și dialectologie a Institutului de lingvistică din București a continuat publicarea *Cercetărilor experimentale asupra diftongilor romînești* II. *oa* (SCL 3).

În cursul anului 1957, au apărut, în revistele de specialitate, studii de fonetică printre care amintim : Andrei Avram, *Constituirea corelației consonantice de timbru palatal în limba romînă* (SCL 1) ; P. Neiescu. *Contribuții la studiul variației de durată a fonemelor limbii romîne* (C. L.1) ; acad. Emil Petrovici : *Corespondențele romînești ale grupurilor bulgare* *št* *și* *žd* (L. L. II), *Probleme de fonologie* (SCL 1), *Echivalența morfologică a variantelor fonemelor vocalice romînești* (C. L. 1) ; acad. Al. Rosetti, *Considerații asupra sistemului fonologic al limbii romîne literare* (SCL 1) ; Em. Vasiliu, *Asupra corelației de muiere a consoanelor în limba romînă* (SCL 1).

Din volumul *Fonetică și dialectologie*, dat la tipar de Secția de fonetică și dialectologie a Institutului de lingvistică din București, pot fi amintite următoarele articole : Andrei Avram, *Considerații fonologice asupra rimelor romînești* ; Tatiana Slama-Cazacu, *Considerații asupra diftongilor* ; Dumitru Copceag, *Consoanele romînești urmate de* *ea* *și cele rusești muiate* ; Galina Ghițu, *Consoana muiată* *n'* *din limba romînă* ; acad. E. Petrovici și P. Neiescu, *Fonemele consonantice diezate finale în limba romînă* ; acad. Al. Rosetti, *Teoria silabei* ; Em. Vasiliu, *Neutralizarea opozițiilor fonematice*.

În domeniul istoriei limbii romîne literare, s-a lucrat, în cursul anului 1957, la elaborarea celui de-al doilea volum din *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*. Volumul cuprinde studii consacrate limbii scriitorilor romîni și altor probleme privind limba literară : Aurel Nicolescu, *Observații asupra neologismelor din ,,Însemnare a călătoriei mele'' a lui Dinicu Golescu* ; Gh. Ivănescu, *Ortografia și limba lui Iancu Văcărescu* (în vol. Poezii 1830) ; Gh. Bulgăr, *Despre limba și stilul primelor periodice romînești* ; Elena Șerban, *Observații asupra lexicului unor documente de la 1848* ; I. Ștefan, *Din istoricul terminologiei literare în secolul al XIX-lea* ; Șerban Cioculescu, *Limba literară a lui I. Ghica* ; Th. Hristea, *Elemente regionale în limba operei lui I. L. Caragiale*.

În afară de studiile cuprinse în acest volum, au mai apărut studii în care se cercetează unele aspecte generale sau mai speciale ale limbii literare : Al. Andriescu, *Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice* (St. Iași I, 1956)* ; dr. Werner Bahner, Leipzig, *Despre formarea limbii literare romîne moderne* (L. L. II) ; Gheorghe Bulgăr, *Limba poetică a lui Oct. Goga* (L. R. 3) ; B. Cazacu, *Arta descriptivă a lui Mihail Sadoveanu* (L. L. III) ; și *Despre valoarea stilistică a adjectivelor demonstrative în romanul ,,Nicoară Potcoavă''* (L. R. 2) ; Ion Coteanu, *Creația lexicală în poezia noastră nouă* (L. L. II) ; C. Cruceru, *Propoziția exclamativă în proza lui I. L. Caragiale* (L. R. 1) ; Paula Diaconescu, *Repetiția, procedeu artistic în poezia lui Eminescu* (L. L. III) ; I. Dumitrescu, *Analiza stilistică a poeziei ,,Ce te legeni...''* (L. R. 4) ; acad. Al. Graur, *Cum se studiază limba literară* (L. L. III) ; Gh. Ivănescu și L. Leonte, *Fonetica și morfologia neologismelor romîne de origine latină și romanică* (St. Iași, II, 1956) ; Ștefan Munteanu, *Însemnări despre stilul lui G. Topîrceanu* (L. L. III) ; N. A. Ursu, *Părerile doctorului Vasilie Popp asupra ortografiei romînești cu litere latine* (St. Iași, II 1957).

Din ,,Analele Universității Al. I. Cuza—Iași'', 1/1957, semnalăm : Al. Andriescu, *Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare* ; Ecat. Teodorescu, *Arta contrastelor în romanul ,,Craii de Curtea-veche'' al lui Matei Caragiale*.

Colectivul de texte vechi al Institutului de lingvistică din București a lucrat în cursul anului 1957 la editarea și studierea unor texte dintre care amintim : *Psaltirea Hurmuzachi* — dată la tipar — (Georgeta Marin și Finuța Asan) ; *Tetraevanghelul lui Coresi* — dat la tipar —

* Volumul a apărut în 1957.

(Florica Niculescu); *Pravila de la Govora* (Lidia Sadoveanu-Cucu); *Noul Testament al lui Simion Ștefan* (Ileana Zamfirescu); *Fiziologul* (Stela Cismaș).

La Cluj se continuă lucrările în vederea editării *Tetraevanghelului lui Coresi* (P. Neiescu și I. Stan) și a *Paliei de la Orăștie* (Viorica Pamfil).

În domeniul etimologiei, în cursul anului 1957, s-a depus o activitate deosebită care a dus la redactarea etimologiilor, pe baze de noi cercetări, a cuvintelor cuprinse în *Dicționarul limbii romîne moderne, ilustrat și etimologic.* Cercetările întreprinse pentru stabilirea etimologiilor au pus în lumină necesitatea imediată a unui dicționar etimologic complet al limbii romîne.

În cursul anului 1957 au apărut, în revistele de specialitate, cîteva articole consacrate problemelor de etimologie : G. Ivănescu, *Istoria socială în serviciul etimologiei* (SCL 4) ; Gr. Rusu, *Etimologia cuvîntului căşiţă* (C. L. 1) ; I. I. Rusu, *Etimologii trace* (SCL 2) ; I. Șiadbei, *Lexicografia romînă și istoria cuvintelor* (L. R. 6).

Un domeniu oarecum nou în activitatea lingvistică și care a luat o dezvoltare deosebită în cursul anului este cultivarea limbii, despre care au apărut următoarele articole : I. Gheție, *Observații asupra limbii folosite în „Sportul Popular"* (L. R. 4) ; I. Iordan, *Limba romînească în publicațiile Academiei R.P.R.* (L. R. 2) ; R. Ocheșeanu, *Observații asupra folosirii articolului genitival în limba presei actuale* (L. R. 4) ; M. Sala, *Observații asupra limbii folosite în „Informația Bucureștiului"* (L. R. 3) ; Fl. Șuteu, *Însemnări pe marginea anumitor construcții gerunziale* (L. R. 5) ; L. Vasiliu, *Unele probleme de topică în limba presei actuale* (L. R. 1).

În anul 1957, a continuat seria articolelor destinate valorificării moștenirii lingvistice : J. Byck, *Din istoria filologiei romîne* (L. R. 1) ; D. Macrea, *Necesitatea unei istorii a lingvisticii* (L. R. 1), *Petru Maior* (L. R. 4), *Rolul lui Ovid Densusianu în dezvoltarea lingvisticii* (L. R. 2) ; V. Netea, *Ideile despre limbă ale lui Gheorghe Barițiu pînă la 1848* (L. R. 5) ; Șt. Pașca, *Activitatea lui Mozes Gaster în domeniul lingvisticii și al filologiei romîne* (C. L. 1).

Un aspect nou al activității față de anii anteriori îl formează studiile de romanistică. Un loc deosebit îl ocupă apariția unui periodic de specialitate : „Revista de filologie romanică și germanică". Dintre articolele revistei privind lingvistica semnalăm : Iorgu Iordan, *Cu privire la lexicul limbilor ibero-romanice* ; Mihai Isbășescu, *Inscripția de pe colanul din tezaurul de la Pietroasa* ; N. N. Condeescu, *Despre dispariția verbului „ouïr"* ; I. Șiadbei, *Proteza vocalică în limbile romanice* ; B. Capesius, *Dialectul german „Landlerisch" din Transilvania.* Cu aceleași preocupări, pot fi amintite și articolele : G. Ivănescu, *Soarta neutrului latin clasic în latina populară și în limbile romanice* (SCL 3) ; I. Șiadbei, *Arii lexicale în Romania orientală* (SCL 1) și *Contribuții la studiul latinei orientale* (SCL 4).

Probleme generale de lingvistică sînt discutate în lucrările : acad. Al. Graur, *Fondul principal al limbii romîne,* Al. Ionașcu, *Morfemul și structura morfologică a cuvîntului* (SCL 2). Tatiana Slama-Cazacu, *Aspecte ale stilului vorbirii copilului* (SCL 3), Sorin Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii.*

Un alt domeniu în care activitatea lingvistică a fost mai bogată în 1957 decît în anii anteriori îl constituie metodica predării limbilor. Dintre articolele apărute semnalăm : G. Beldescu, *Pentru un material didactic cu temă ortografică* (L. R. 3 și 4) ; Cl. Chiosa, *Cum cercetăm unele greșeli de gramatică și de ortografie ale elevilor noștri* („Revista de pedagogie" 1) ; *Cîteva observații în legătură cu analiza limbii și a stilului operei literare în școala medie* (L. R. 2) ; Maria Gabrea, *Cîteva chestiuni de gramatică și predarea lor* („Revista de pedagogie" 11) ; N. Goga, *Observații și sugestii teoretice și metodice cu privire la diateza verbală în limba romînă* (L. R. 5).

În privința studiilor consacrate altor limbi decît limba romînă, în activitatea lingvistică din anul 1957 nu pot fi amintite decît puține încercări, dintre care reținem : R. Marinovici, *Observații în legătură cu întrebuințarea și valoarea numărului substantivelor în limba romînă și în limba maghiară* (C. L. 1).

Activitatea Societății de științe istorice și filologice, pe tărîm lingvistic, s-a manifestat atît prin editarea, în 1957, a două volume din publicația „*Limbă și literatură*" (L. L.) și a unei antologii intitulate „*Scriitorii romîni despre limbă și stil*", îngrijită de Gh. Bulgăr, cît și prin tipărirea în broșuri separate a unor articole de interes mai general. Trebuie amintite și ședințele de comunicări ale Societății de științe istorice și filologice în care adeseori au fost prezentate probleme interesînd lingvistica.

Participarea la al VIII-lea Congres internațional al lingviștilor, ținut la Oslo, [1] în zilele de 5—9 august 1957, a prilejuit importante legături cu lingvistica străină. Țara noastră a fost reprezentată la congres prin academicienii Iorgu Iordan, Al. Rosetti și Al. Graur. Delegația romînă a prezentat volumul, tipărit în vederea congresului „*Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII-e Congrès des Linguistes à Oslo, du 5 à 9 août 1957*. Acest volum conține un număr de 22 de articole în care sînt abordate probleme diferite, în legătură cu tematica congresului, de la indo-europeană pînă la gramatica limbii romîne. Semnalăm cîteva dintre articolele publicate : Grigore Brîncuș, *Sur la valeur du passé simple en roumain*; B. Cazacu, *Sur la réaction du sujet parlant par rapport au fait linguistique;* I. Coteanu, *À propos des langues mixtes (sur l'istro-roumain)*; I. Fischer, *Le sens du titre „De rerum natura"*; Iorgu Iordan, *Principes de définition dans les dictionnaires unilingues*; G. Ivănescu, *Le temps, l'aspect et la durée de l'action dans les langues indo-européennes*; E. Petrovici, *Interpénétration d'une phonologie slave et d'une morphologie romane*; A. Rosetti, *La phonologie et les changements phonétiques*; I. Șiadbei, *Sur l'élément latin de l'albanais.*

De altfel se poate afirma că, în cursul anului 1957, s-a intensificat contactul lingvisticii romînești cu lingvistica de peste hotare, atît prin vizitele specialiștilor străini făcute în țara noastră, cît și prin cele ale cercetătorilor romîni în alte țări. În anul 1957 țara noastră a fost vizitată de prof. N. G. Corlăteanu și A. T. Borșci din R.S.S. Moldovenească, prof. S. Stoikov din R.P. Bulgaria, dr. Zdenek Wittoch și cercetătorii Vladimir Hořejší și Jiri Felix din R. Cehoslovacă, prof. Werner Draeger din R.D. Germană, Radu Florea din R.P.F. Iugoslavia și prof. Tamás Lajos din R.P. Ungară. Alături de participarea la Congresul de la Oslo, mai pot fi amintite și alte vizite ale lingviștilor romîni în străinătate. Astfel, academicienii I. Iordan, E. Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur și conf. B. Cazacu au vizitat centrele lingvistice din Atena, Bratislava, Copenhaga, Helsinki, Londra, Lund, Moscova, Paris, Praga, Tirana, Varșovia etc. Vizite de studii au fost efectuate la Praga de unii cercetători mai tineri : Andrei Avram, Sorin Stati, Emanuel Vasiliu. S-au făcut schimburi de experiență între cercetători ; Vl. Iliescu și Alexandra Brînzea au participat la revizuirea, la Varșovia, împreună cu cercetători polonezi, a *Dicționarului polon-romîn*, iar la Institutul de lingvistică din București se revizuiește, cu cercetători bulgari, *Dicționarul romîn-bulgar*, elaborat de un colectiv al Academiei de Științe din Sofia.

Un alt aspect al activității lingvistice din 1957 este colaborarea unor cercetători străini la revistele de specialitate romînești. Amintim : V. V. Vinogradov, *Căile de dezvoltare ale lingvisticii sovietice* (SCL 4) ; V. Polak și Vl. Hořejší, *Starea actuală a lingvisticii cehoslovace* (SCL 2) ; acad. Wittold Doroszewski, (Varșovia), *Limba — comunitate de muncă* (L. L. III); Stoiko Stoikov (Sofia), *Cu privire la schimbările fonetice spontane în limbă* (SCL 4), dr. Werner Bahner (Leipzig), *Despre formarea limbii literare romîne moderne* (L. R. 2) ; Alf Lombard (Lund), *Morfologia verbului romînesc* (SCL 1).

În prezentarea activității lingvistice desfășurate anul trecut se cuvine să fie menționate ședințele de lucru și comunicările ținute în cadrul fiecărui colectiv, atît la institutele de lingvistică, cît și la facultățile de filologie.

---

[1] Cf. SCL 4, 1957, p. 503—508.

Deşi, în general, activitatea lingvistică desfăşurată în cursul anului 1957 se înscrie pe inia bogatei şi multilateralei activităţi lingvistice din ultimii zece ani, totuşi au rămas nerezolvate numeroase probleme ale căror soluţii urmează să fie date de activitatea viitoare.

Lăsînd la o parte faptul că aproape în fiecare domeniu mai sînt probleme fundamentale nerezolvate (cum ar fi, de exemplu, lipsa *Istoriei limbii romîne literare*, ca să ne referim la un domeniu cu multe realizări), sînt însă şi domenii aproape total necercetate, cum ar fi lexicologia sau lingvistica generală.

În concluzie, putem spune că anul 1957 a adus contribuţii bogate şi importante la dezvoltarea lingvisticii din ţara noastră şi, mai ales, a relevat posibilităţile cercetătorilor noştri pentru dezvoltarea ştiinţei limbii, în general, şi a limbii romîne, în special.

A. NICOLESCU

ASPECTE DIN LINGVISTICA SOVIETICĂ*

I

Tradiţia progresistă a şcolilor lingvistice ruse, ilustrată prin savanţi cu renume mondia ca M. V. Lomonosov, A. H. Vostokov, F. I. Buslaev, A. A. Potebnia, I. A. Baudouin de Courtenay, F. F. Fortunatov, A. A. Şahmatov şi alţii, a fost continuată şi dezvoltată în cele mai bune lucrări de slavistică şi rusistică aparţinînd epocii sovietice. Cei patruzeci de ani ce s-au scurs de la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie au fost ani de muncă intensă şi bogată în roade în cele mai diverse ramuri ale ştiinţei limbii.

O condiţie generală a dezvoltării lingvisticii sovietice a fost sprijinul material şi ideologic neprecupeţit pe care Partidul Comunist şi puterea sovietică l-au dat oamenilor de ştiinţă, cadrelor didactice şi ştiinţifice din universităţi şi institutele de cercetări. În faţa lingviştilor sovietici au apărut sarcini noi şi nobile, printre care aceea de a crea scrierea pentru aproape 50 de limbi existente în U.R.S.S., dintre care multe nu avuseseră alfabet pînă la Revoluţie. Organizarea unui învăţămînt ştiinţific larg al limbii ruse şi al celorlalte limbi vorbite în republicile sovietice a făcut necesară alcătuirea a numeroase dicţionare şi gramatici pentru cele mai diverse limbi, dintre care multe nu formaseră niciodată obiectul unei prezentări ştiinţifice. Un mare aport l-au adus în această acţiune oamenii de ştiinţă ruşi, care împreună cu reprezentanţii celorlalte naţiuni sovietice au pornit o vastă activitate de investigaţie ştiinţifică. Astfel, numai în ultimii 7 ani, Institutul de lingvistică al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. a alcătuit peste 40 de gramatici ştiinţifice pentru circa 30 de limbi ale popoarelor sovietice.

Lingvistica sovietică se caracterizează prin strădania continuă de a se apropia la maximum de necesităţile culturale ale poporului, printr-o îmbinare armonioasă a teoriei ştiinţifice cu practica (cultivarea limbii literare, predarea limbilor în şcoală). Astfel, există o preocupare permanentă de a pune de acord predarea limbii materne în şcoala medie cu cele mai noi rezultate ale cercetării ştiinţifice, preocupare susţinută în şcoala rusă şi sovietică de savanţi ca I. A. Baudouin de Courtenay, F. F. Fortunatov, L. V. Şcerba, A. M. Peşkovski, V. V. Vinogradov şi alţii.

Un alt aspect al conţinutului lucrărilor sovietice de lingvistică îl constituie efortul colectiv al oamenilor de ştiinţă de a studia faptele de limbă pornind de la o bază metodologică materialist-dialectică, ţinînd seama de specificul limbii între celelalte fenomene sociale. Succesele

---

* Comunicare prezentată la Sesiunea ştiinţifică organizată cu prilejul aniversării a 40 de ani de la Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie 1917 (Academia R.P.R. — Institutul de lingvistică, 31 oct. — 1 nov. 1957).

în această acţiune n-au venit, desigur, dintr-o dată, au existat exagerări într-o parte sau alta. Totuşi, se poate spune că cei mai buni lingvişti sovietici printre care se numără acad. L. V. Şcerba, acad. V. V. Vinogradov, acad. S. P. Obnorski, acad. V. F. Şişmariov, A. S. Cikobava, L. A. Bulahovski şi alţii — au păşit de la început pe drumul cercetării materialiste, ştiinţifice, a fenomenelor lingvistice.

Încă în primii ani după Revoluţia din Octombrie o parte din lingviştii Rusiei Sovietice au început să se orienteze spre marxism, ca metodă generală a ştiinţelor sociale. În acelaşi timp, au continuat să existe şi alte orientări metodologice, printre care : a) *curentul psihologic*, pornit din şcoala lui Baudouin de Courtenay dezvoltată întîi la Kazan, iar apoi la Petersburg, unde concepţiile maestrului au fost continuate şi adîncite în perioada sovietică de cel mai talentat elev al său, L. V. Şcerba ; b) *curentul sociologic*, pornit din şcoala lui F. de Saussure, continuată de A. Meillet, J. Vendryes, E. Sapir şi alţii, în ideile cărora unii lingvişti sovietici vedeau posibilitatea de a studia limba ca fenomen social ; c) *curentul estetic*, promovat în Rusia de Potebnia şi urmaşii săi ; acest curent a folosit şi alte idei, pornind de la simbolişti şi futurişti [1]. În studiul limbii ruse şi al limbilor slave, mai ales, s-a continuat într-o bună măsură tradiţia şcolii lui Fortunatov, reprezentată prin D. N. Uşakov, M. N. Peterson etc., şi a şcolii lui A. A. Şahmatov, provenită din aceasta.

,,În ciuda lipsurilor teoretice, se spune într-un articol de fond din revista ,,Вопросы языкознания" — aceste şcoli, în persoana celor mai buni reprezentanţi ai lor, au adus un aport preţios nu numai în studierea istoriei şi a fazei contemporane a unor limbi ca rusa, franceza şi o serie de limbi orientale, ci şi în lingvistica generală, mai ales în domeniul foneticii generale" [2].

În perioada anilor 1920—1930, o serie de lingvişti încep să se preocupe tot mai intens de problema ,,limbă şi societate". Printre aceştia se numără Rozalia O. Şor, M. N. Peterson, E. D. Polivanov şi, în sfîrşit, N. I. Marr şi şcoala sa. Ei porneau de la teza marxistă privitoare la baza materială a vieţii sociale şi de la teza luptei dintre clase, considerată drept forţă motrice a procesului istoric în societatea împărţită pe clase [3].

Atît timp cît o serie de fenomene lingvistice, mai ales cele lexicale, erau studiate din punctul de vedere al influenţei claselor sociale şi al marilor evenimente social-istorice în limbă, această orientare s-a menţinut în cadrul real al studiului ştiinţific al limbii. Din momentul însă în care Marr şi alţi elevi ai săi au generalizat această teză, susţinînd că limba în întregime este un fenomen de clasă, ,,noua învăţătură despre limbă" s-a îndepărtat de viziunea justă asupra acestui fenomen social complex. Aceasta a avut drept rezultat interpretarea limbii ca fenomen de suprastructură în întregime. Teza că limba este un instrument de luptă şi de dezvoltare era astfel generalizată peste măsură.

Dar cele mai mari greşeli ale şcolii marriste au fost concepţia evoluţiei stadiale a limbilor, neglijarea şi negarea studiului comparativ-istoric al limbilor. Trebuie subliniat, totuşi, că în anii 1930—1950 mulţi lingvişti de seamă ai Uniunii Sovietice au rămas în afara exagerărilor marriste, combătîndu-le din diverse puncte de vedere. Printre aceştia se numără E. D. Polivanov, L. V. Şcerba, V. V. Vinogradov, A. S. Cikobava, S. P. Obnorski, V. F. Şişmariov, L. A. Bulahovski, R. I. Avanesov, P. S. Kuzneţov şi mulţi alţii. Situaţia creată în preajma anului 1950 a dus la deschiderea unei discuţii publice în ,,Pravda", inaugurată de articolul lui A. S. Cikobava. În cadrul acestei discuţii au apărut clare aproape toate greşelile şi exagerările şcolii

[1] Vezi V. V. Vinogradov, *Căile de dezvoltare ale lingvisticii sovietice*, SCL, VIII, 1957, nr. 4, p. 397.

[2] *Тридцать лет Октября и советское языкознание*, în „Вопросы языкознания", 1952, nr. 6, p. 10.

[3] V. V. Vinogradov, *op. cit.*, p. 397.

lui N. I. Marr. Articolele lui I. V. Stalin au pus capăt acestor greşeli şi au arătat, pe de o parte, ce *nu* este limba, iar pe de altă parte au reluat şi aprofundat o serie de adevăruri despre limbă, unele dintre ele formulate de Marx şi Engels, care stau la baza studiului limbii (definiţia ştiinţifică a limbii şi a gramaticii, confirmarea justeţei cercetării comparativ-istorice a limbilor etc.) [1].

Rupînd cu dogmatismul marrist, cu o serie de idei antiştiinţifice exprimate într-o serie de lucrări ale lui Marr şi ale unora dintre elevii săi, discuţia din 1950 a însemnat o cotitură importantă în studiul limbilor şi mai ales în lărgirea diapazonului cercetărilor lingvistice sovietice. În anii care au urmat discuţiei, lingviştii sovietici au obţinut rezultate importante în studiul limbii ruse, al limbilor slave şi indo-europene în general şi în cercetarea ştiinţifică a numeroaselor alte limbi din Uniunea Sovietică şi din afara graniţelor ei. Importante rezultate s-au obţinut şi în domeniul lingvisticii generale, deşi în primii ani de după 1950 s-a simţit un anumit dogmatism cu privire la unele idei exprimate de I. V. Stalin. Cercetările şi discuţiile ulterioare, mai ales cele din ultimii ani, au arătat că există posibilităţi uriaşe de a dezvolta pe baze ştiinţifice studiul limbii, de a aborda fenomenele lingvistice din diferite puncte de vedere.

Pornind de la o bază metodologică generală marxist-leninistă, lingviştii sovietici valorifică tot ce este pozitiv în moştenirea ştiinţifică din Rusia şi din alte ţări, folosesc experienţa concretă a unor şcoli lingvistice străine contemporane, fără a neglija aspectul filozofic al problemelor lingvistice, fără a înceta critica ideilor neştiinţifice ale idealismului şi schematismului în lingvistică.

În cele ce urmează, vom căuta să facem o sumară prezentare a unora dintre rezultatele cele mai de seamă ale lingvisticii sovietice în diferite domenii, oprindu-ne mai ales asupra ultimilor ani.

II

Ca urmare a discuţiei din 1950, interesul pentru problemele generale ale limbii a crescut mult în Uniunea Sovietică. Apar volume colective, articole, studii etc., consacrate unor chestiuni de ordin general, cum sînt legătura dintre limbă şi gîndire, dintre istoria limbii şi istoria societăţii, legile interne de dezvoltare a limbilor, cu aplicaţii la familii de limbi sau limbi luate aparte.

După cum arată V. V. Vinogradov, concepţia despre limbă ca o *categorie socială sui generis*, precum şi teza că limba e *conştiinţa practică activă, instrument de dezvoltare şi armă de luptă* au devenit principiile fundamentale teoretice şi metodologice ale lingvisticii sovietice [2].

Potrivit acestor trei principii, lingviştii sovietici studiază natura limbii şi funcţiile ei, corelaţia dintre limbă şi gîndire, limba ca mijloc de expresie, istoria concretă a limbilor, în multiplicitatea aspectelor ei (evoluţia vocabularului, a sistemului gramatical şi [fonetic etc.)[3]

Un rol deosebit în afirmarea acestor principii l-au avut nu numai volumele de articole publicate în anii imediat următori discuţiei lingvistice din 1950, ci şi noua revistă ,,Вопросы языкознания", destinată, pe de o parte, problemelor de lingvistică generală, iar pe de altă parte, studiului concret al limbilor: limba rusă, limbile slave şi indo-europene în general, limbile popoarelor din U.R.S.S. şi alte familii de limbi de pe glob. În paginile ei se duc o serie de discuţii de larg interes, cum a fost cea în jurul cursului de lingvistică generală în învăţămîntul superior, discuţia despre problemele stilisticii sau, în ultima vreme, discuţia despre structuralism.

[1] Vezi V. A. Zveghinţev, în „Вопросы языкознания", 1957, nr. 2, p. 153.
[2] *Căile de dezvoltare ale lingvisticii sovietice*, SCL, 1957, nr. 4, p. 399.
[3] *Ibid.*

O trăsătură caracteristică a activităţii lingvistice sovietice actuale este organizarea unor discuţii axate pe diverse teme, cu care prilej se înfruntă diferite puncte de vedere. Aşa au fost, în ultimii ani, discuţia despre problemele substratului (Leningrad, februarie 1955), consfătuirea privitoare la predarea ştiinţelor lingvistice în învăţămîntul superior (Moscova, octombrie 1956), sau discuţia despre corelaţia dintre analiza sincronică şi studiul istoric al limbii (Moscova, martie 1957).

În capitalele diferitelor republici au adesea loc discuţii privitoare la problemele de gramatică, lexicologie, dialectologie ale limbilor respective, cu participarea lingviştilor nu numai din centrele republicane, ci şi din alte oraşe, inclusiv din Moscova şi Leningrad.

Problemele de lingvistică generală şi-au găsit oglindire într-o serie de manuale universitare de introducere în lingvistică şi lingvistică generală, cum sînt: *Introducere în lingvistică*, p. I şi p. II de A. S. Cikobava şi L. A. Bulahovski, apărute deja în a doua ediţie [1]. Primul publicase, de altfel, încă în 1935 şi 1945, un curs de *Lingvistică generală*, în limba georgiană, în care făcea, printre altele, critica analizei paleontologice a lui N. I. Marr. Cunoscutul slavist ucrainean L. A. Bulahovski a mai publicat în ultimul timp *Eseuri de lingvistică generală* în limba ucraineană [2].

În 1953 au apărut *Eseurile de lingvistică* ale prof. R. A. Budagov [3], scrise într-un limbaj viu şi atrăgător. În prezent R. A. Budagov a predat o lucrare nouă la tipar consacrată de asemenea problemelor de lingvistică generală.

A fost primită cu interes în cercurile universitare cartea lingvistului moscovit A. A. Reformatski, *Introducere în lingvistică* (1955) [4].

Catedra de lingvistică generală de la Universitatea din Moscova a organizat publicarea unor broşuri cu diverse subiecte de lingvistică generală, scrise de profesorii facultăţii de filologie: regretatul A. I. Smirniţki, V. A. Zveghinţev, R. A. Budagov, O. S. Ahmanova, P. S. Kuzneţov, R. I. Avanesov, E. M. Galkina-Fedoruk, V. V. Ivanov şi alţii. În prezent, catedra de lingvistică generală pregăteşte un manual pentru studenţii universităţilor. Acestora, ca şi cercetătorilor ştiinţifici, le-a fost pusă anul trecut la îndemînă o preţioasă *Crestomaţie din istoria lingvisticii, sec. XIX—XX*, întocmită de V. A. Zveghinţev [5], înmănunchind o serie de texte alese din lingviştii clasici, începînd cu Bopp, Rask, Vostokov şi J. Grimm şi terminînd cu reprezentanţii structuralismului (Cercul lingvistic de la Praga şi V. Bröndal, L. Hjelmslev). În crestomaţie sînt grupate de asemenea o serie de fragmente din Marx, Engels şi Lenin privitoare la limbă.

Dintre monografiile din ultimul timp, consacrate unor probleme de lingvistică generală pot fi semnalate, printre altele, disertaţia de doctor a lui V. A. Zveghinţev, *Despre principiile cercetărilor de semasiologie* [6] şi *Eseurile de lexicologie generală şi rusă* ale Olgăi S. Ahmanova, apărute recent [7].

Aşadar, se observă o intensificare a cercetărilor teoretice în domeniul lingvisticii, cercetări bazate pe metodologia marxist-leninistă. Oamenii de ştiinţă sovietici subliniază necesi-

---

[1] A. S. Cikobava, *Введение в языкознание*, p. I, ed. I, Moscova, 1952; ed. a 2-a, Moscova, 1953; L. A. Bulahovski, *Введение в языкознание*, p. II, ed. I, Moscova, 1953; ed. a 2-a, Moscova, 1954.

[2] *Нариси з загального мовознавства*, Kiev, 1955.

[3] *Очерки по языкознанию*, Moscova, 1953.

[4] *Введение в языкознание*, Moscova, 1955. Acelaşi autor a publicat în 1947 un alt curs intitulat *Введение в языковедение*.

[5] *Хрестоматия по истории языкознания XIX—XX веков*, Moscova, 1956.

[6] *О принципах семасиологических исследований* (dactilografiat), Moscova, 1954; Autoreferat, Moscova, 1954.

[7] *Очерки по общей и русской лексикологии*, Moscova, 1957.

tatea aplicării în lingvistică a mai multor metode concrete de studiu, în afară de metoda comparativ-istorică : metoda descriptivă, metoda structuralistă, geografia lingvistică, fonetica experimentală etc. etc. Metodologia este un complex de principii filozofice, care determină calea de cunoaştere a realităţii — spunea V. A. Zveghinţev la consfătuirea amintită din octombrie 1956 [1]. Metoda este un complex de procedee de cercetare ştiinţifică, ea fiind subordonată metodologiei. Una şi aceeaşi metodă de cercetare poate fi folosită în mai multe ştiinţe : metoda comparativ-istorică, metoda structuralistă etc. Semnificativ este, de altfel, faptul că nici una din aceste metode n-au fost aplicate pentru prima dată în lingvistică, ci au fost aduse din alte ştiinţe. Ceea ce nu trebuie făcut însă e universalizarea forţată a unei metode concrete, fie ea comparativ-istorică, structuralistă sau geografia lingvistică : fiecare metodă îşi are limitele ei de aplicare [2].

Tocmai în această lumină trebuie înţelese discuţiile care se duc actualmente în paginile revistei ,,Вопросы языкознания" cu privire la metodele structuraliste în lingvistică. De altfel, discuţii se duc şi în afara revistei, la şedinţele catedrelor sau în cadrul institutelor de lingvistică, fără ca participanţii să aibă pretenţia de a epuiza problemele sau de a ajunge la un punct de vedere ,,oficial" şi unanim recunoscut. La această discuţie au luat parte, în paginile revistei, nu numai lingvişti sovietici ca S. K. Şaumian, V. G. Admoni, M. I. Steblin-Kamenski, I. I. Revzin şi alţii, ci şi lingvişti din ţările de democraţie populară, printre care, în ultimul timp un număr de lingvişti cehoslovaci, în frunte cu B. Trnka, membri ai grupului de *lingvistică funcţională* din cadrul Cercului de filologie modernă de pe lîngă Academia de Ştiinţe din Praga [3]. Interesant de semnalat, cu această ocazie, e faptul că lingviştii cehoslovaci amintiţi propun ca cele trei şcoli ,,structuraliste", care au puncte comune, dar şi deosebiri esenţiale, să fie numite diferit : 1) lingvistica funcţională (şcoala de la Praga) ; 2) glossematica (curentul lui L. Hjelmslev) ; 3) lingvistica descriptivă (curentul lui L. Bloomfield).

Lingvistica sovietică de astăzi se caracterizează, deci, printr-o lărgire considerabilă a sferei discuţiilor, printr-o continuă căutare de perfecţionare a metodelor de cercetare, metode ce trebuie subordonate metodologiei generale materialist-dialectice. Este un fapt îndeobşte cunoscut că discuţia din 1950 a îndreptat lingvistica sovietică pe căi noi, în general juste, deşi s-au manifestat un timp anumite tendinţe dogmatice [4], care au fost curînd depăşite. În faţa lingviştilor sovietici — se spune în articolul redacţional citat — stă sarcina de a îndrepta cercetările pe drumul unei studieri curajoase şi creatoare a faptelor de limbă, pe drumul generalizării lor pe baza metodologiei marxist-leniniste [5].

III

În strînsă legătură cu problemele de lingvistică generală se află studiul comparativ-istoric al familiilor de limbi. Încă în anii 1920—1930, lingvişti ca acad. A. N. Samoilovici, prof. N. K. Dmitriev, acad. A. V. Gordlevski şi prof. S. E. Malov au adus contribuţii însemnate la studiul comparativ al limbilor turcice. În domeniul limbilor mongole un loc de seamă îl ocupă lucrările acad. B. I. Vladimirţov (mai ales *Gramatica comparată a limbii mongole scrise şi a dialectului halhas*) [6].

---

[1] „Вопросы языкознания", 1957, nr. 2, pag. 152.

[2] Ibid.

[3] Vezi „Вопросы языкознания", 1957, nr. 3, p. 44—52.

[4] Vezi articolul redacţional *О некоторых актуальных задачах современного советского языкознания*, în „Вопросы языкознания". 1956, nr. 4, p. 3.

[5] *Ibid.*, p. 4.

[6] *Сравнительная грамматика монгольского письменного языка и халхасского наречия*, Leningrad, 1929.

Tot în anii aceştia apar unele lucrări ale lui L. V. Şcerba şi E. D. Polivanov privitoare la încrucişarea limbilor, proces privit în mod ştiinţific, scutit de interpretările exagerate ale şcolii marriste. Aşa e, de pildă, articolul lui L. V. Şcerba, *Sur la notion de mélange des langues* („Яфетический сборник", IV, 1925), una din cele mai originale lucrări în această problemă.

În perioada următoare, însă, are loc o stagnare a studiilor comparativ-istorice, în urma criticii dogmatice a marriştilor. Se încearcă, pe alocuri, o „împăcare" a indo-europenisticii cu „noua învăţătură", ceea ce duce la întocmirea unor lucrări nu lipsite de interes, cum sînt cele ale lui V. I. Abaev, S. D. Kaţnelson, A. V. Desniţkaia ş.a.

Discuţia din 1950 a repus în drepturile ei metoda comparativ-istorică. În afară de traducerea unor lucrări străine de gramatică comparativ-istorică (mai ales indo-europeană, de ex. E. Benveniste, *Origines de la formation des noms en indo-européen*, Paris, 1935, trad. rusă, Moscova, 1955, şi altele, consacrate romanisticii, germanisticii etc.), apar lucrări ca *Problemele studiului familiei limbilor indo-europene* [1] de A. V. Desniţkaia, *Probleme de metodică a studiului comparativ-istoric al limbilor indo-europene* [2] de un colectiv de autori, printre care V. I. Abaev, B. V. Gornung, M. M. Guhman, P. S. Kuzneţov, sau monografii ca aceea a lui I. M. Tronski privitoare la *istoria limbii latine*, [3] lucrarea lui A. A. Beleţki, *Principiile cercetărilor etimologice* (pe material din limba greacă) [4] — sau, recent, lucrarea postumă a tînărului lingvist, mort înainte de vreme, V. S. Vorobiov-Desiatovski, *Evoluţia pronumelor personale în limbile indo-ariene* [5]. În lumea ştiinţifică a atras atenţia în ultimul timp originala disertaţie de candidat în ştiinţe, devenită ulterior disertaţie de doctor, a lui Viaceslav Vsevolodovici Ivanov, *Rădăcinile indo-europene în limba hitită cuneiformă şi particularităţile structurii lor* [6]. Interesantul său articol *Despre însemnătatea limbii hitite pentru studiul comparativ-istoric al limbilor slave* apărut recent [7], aduce materiale noi şi interesante pentru studiul limbilor indo-europene, în general, şi al limbilor slave, în particular.

Se dezvoltă interesul pentru limbile indo-europene dispărute, printre care limbile tracă şi iliră [8], şi alte limbi din Asia Mică şi Balcani. În legătură cu acestea, poate fi amintită lucrarea în pregătire despre limba albaneză a lingvistei leningrădene A. V. Desniţkaia [9].

În ultimii ani au apărut o serie de lucrări comparativ-istorice în domeniul limbilor finougrice (D. V. Bubrih), turce, mongole (G. D. Sanjeev, *Gramatica comparată a limbilor mongole* [10]) şi altele. Se intensifică studiul nu numai al sanscritei, ci şi al limbilor vii din India, studiu în care un rol de seamă l-a avut acad. A. P. Barannikov. Cercetări intense se fac în domeniul limbilor chineză (N. I. Konrad, A. A. Dragunov, I. M. Oşanin), japoneză (N. I. Konrad ş.a.), coreeană şi altele.

---

[1] *Вопросы изучения родства индоевропейских языков*, Moscova-Leningrad, 1955.

[2] *Проблемы методики сравнительно-исторического изучения индоевропейских языков*, Moscova, 1956.

[3] *Очерки из истории латинского языка*, Moscova-Leningrad, 1953.

[4] *Принципы этимологических исследований* (на материале греческого языка), Kiev, 1950.

[5] *Развитие личных местоимений в индо-арийских языках*, Moscova—Leningrad, 1956.

[6] *Индоевропейские корни в клинописном хеттском языке и особенности их структуры* (Dactilografiat), Moscova, 1955; Autoreferat, Moscova, 1955.

[7] In „Вопросы славянского языкознания" (Institutul de slavistică), fasc. 2, Moscova, 1957, p. 3—28.

[8] Vezi articolul lui B. I. Nadel, *Фонетические явления фракийского и иллирийского языков*, în „Вопросы языкознания", 1956, nr. 4, p. 72—81.

[9] Vezi A. V. Desniţkaia, *Сообщение о научной командировке в Албанскую Народную Республику*, în „Известия АН СССР, отд. лит. и яз.", XVI, 1957, fasc. 3, p. 252—266.

[10] *Сравнительная грамматика монгольских языков*, I, Moscova, 1953.

În legătură cu aceasta, nu poate fi trecută cu vederea vasta activitate de publicare a unui mare număr de dicţionare de diverse tipuri pentru majoritatea limbilor orientale : arabă, turcă, persană, afgană, hindi, chineză, mongolă, japoneză, coreeană etc.

·n ceea ce priveşte limbile naţionale din U.R.S.S., studiul lor a făcut progrese uriaşe în cei 40 de ani ai puterii sovietice. Au apărut pentru prima dată gramatici ştiinţifice detaliate pentru o serie de limbi (başkiră, avară, komi etc.), cercetări ample asupra unor ·ımbi puţin studiate anterior : limbile paleoasiatice, tunguso-manciuriene, fino-ugrice, caucaziene. Astfel, în studiul limbilor caucaziene un rol de seamă îl are Institutul de lingvistică din Tbilissi, în care lucrează savanţi cu renume, ca A. S. Cikobava şi alţii. În R.S.S. Letonă se pregăteşte *Gramatica limbii literare letone* şi se continuă o vastă lucrare asupra toponimiei republicii, începută încă în 1946 sub conducerea profesorului I. M. Endzelin, din care a apărut anul trecut primul volum. În R.S.S. Lituaniană apare primul dicţionar-tezaur al limbii lituaniene, aşteptat cu interes şi în afara graniţelor republicii.

ı domeniul special al lexicologiei comparativ-istorice trebuie amintit aici, în afară de marele *Dicţionar etimologic al limbii armene*, alcătuit de R. Aciarian (7 vol., 1925—1932), primul *Dicţionar istorico-etimologic al limbii osetine*, întocmit de V. I. Abaev în cursul ultimilor ani.

Activitatea lingvistică din republicile sovietice este neînchipuit de vastă şi variată, cuprinzînd numeroase lucrări scrise în cele mai diverse limbi şi asupra mai tuturor limbilor vorbite în U.R.S.S.

IV

În fruntea lingvisticii sovietice stau, desigur, lucrările asupra l i m b i i r u s e, devenită limbă internaţională nu numai înăuntrul graniţelor Uniunii Sovietice, ci şi în afara ei. ,,Limba rusă este nu numai limba naţiunii ruse, — spune acad. V. V. Vinogradov, — ea este şi limba comună internaţională a celor aproape două sute de popoare şi grupuri etnice ce formează marele Stat Sovietic. Datorită politicii naţionale a guvernului sovietic, în rîndurile popoarelor Uniunii Sovietice se observă o dezvoltare rapidă a limbilor literare naţionale... Între aceste limbi naţionale limba rusă ocupă p r i m u l l o c. Ei îi revine un mare rol cultural şi unificator"[1].

Lingvistica sovietică în ansamblu îşi datoreşte într-o bună măsură succesele în studiul istoric şi descriptiv al limbilor din U.R.S.S. cercetărilor în domeniul limbii ruse. Potrivit cuvintelor acad. Vinogradov, citat mai sus, ,,ştiinţa limbii ruse este la noi principalul laborator lingvistic, în care se prelucrează problemele generale ale foneticii, gramaticii, semasiologiei şi lexicologiei"[2].

Studiul limbii ruse sub toate aspectele ei : gramatica şi fonetica descriptivă, gramatica şi fonetica istorică, lexicologia, limba literară etc. s-a bazat încă din primii ani de după Revoluţie pe cercetările anterioare ale unor lingvişti ca M. V. Lomonosov, A. H. Vostokov, F. I. Buslaev, A. I. Sobolevski, I. I. Sreznevski, A. A. Potebnia, I. A. Baudouin de Courtenay, F. F. Fortunatov şi alţii. În cei patruzeci de ani au apărut numeroase gramatici descriptive lucrări de ansamblu asupra istoriei limbii ruse, monografii asupra unor probleme speciale, articole, disertaţii etc., întocmite atît la Moscova şi Leningrad, cît şi în numeroase alte centre ştiinţifice ale Uniunii Sovietice.

---

[1] *Великий русский язык*, Moscova, 1945, p. 170.

[2] V. V. Vinogradov, *Изучение русского литературного языка за последнее десятилетие в СССР* („Доклады советской делегации на международном совещании слявяноведов в Белıраде"), Moscova, 1955 (vezi „Вопросы языкознания", 1955, nr. 6, p. 132).

Dintre lucrările privitoare la limba rusă contemporană vom spicui doar cîteva titluri. Pînă astăzi rămîn clasice lucrările acad. A. A. Şahmatov, *Limba rusă literară contemporană* [1], apărută în patru ediţii, şi *Sintaxa limbii ruse* [2] (două ediţii). Aceasta din urmă ocupă un loc de prim rang în lingvistica rusă şi reprezintă una din cele mai originale lucrări în domeniul sintaxei. În acelaşi timp trebuie menţionată *Sintaxa rusă în prezentare ştiinţifică* [3] a profesorului A. M. Peşkovski, apărută pînă acum în şapte ediţii. Fiind rodul unor cercetări individuale, începute încă înainte de 1917, aceste două importante lucrări aparţin, de fapt, unei epoci anterioare. Rolul lor însă în dezvoltarea cercetărilor asupra limbii ruse contemporane este incontestabil de-a lungul ultimelor patru decenii.

În probleme de sintaxă şi teoria gramaticii trebuie amintită aici şi cartea acad. I. I. Meşcianinov *Părţile de propoziţiune şi părţile de vorbire* [4], care — deşi criticată pentru poziţiile marriste ale autorului — cuprinde un material bogat şi interesant.

Un deosebit interes prezintă, printre altele, lucrările asupra limbii ruse, datorite unor lingviştica M. N. Peterson, elev al lui Fortunatov (printre care *Sintaxa limbii ruse* [5]) sau V. A. Bogoroditki, strălucit reprezentant al şcolii de la Kazan (*Curs general de gramatică rusă*) [6].

La sfîrşitul perioadei 1920—1930 apare o monografie exhaustivă asupra *Declinării numelor în limba rusă contemporană*, datorită academicianului S. P. Obnorski [7], care a folosit pe larg nu numai datele limbii literare, ci şi ale dialectelor populare. El a publicat în anii din urmă o altă lucrare originală asupra *morfologiei verbului rus* [8].

Teoria şi practica actuală a gramaticilor limbii ruse au un mare înaintaş în persoana acad. L. V. Şcerba, ale cărui lucrări închinate problemelor limbii ruse, limbii franceze şi problemelor generale de fonetică, gramatică şi lexicologie constituie o sursă permanentă de idei şi material. Recent au fost strînse în volum cîteva din lucrările sale asupra problemelor *limbii ruse* [9]. Dintre aceste lucrări, un rol deosebit în dezvoltarea teoriei gramaticii l-a avut articolul *Despre părţile de vorbire în limba rusă*,[10] în care cuvintele sînt împărţite, din punct de vedere lexico-gramatical, în cuvinte de sine stătătoare şi cuvinte auxiliare. La Şcerba apare pentru prima dată în mod clar problema categoriei stării în limba rusă (aşa-numitele adverbe predicative). Aceste idei au fost dezvoltate ulterior de acad. V. V. Vinogradov şi în Gramatica academică a limbii ruse.

În ultimele sale articole, printre care se numără *Incercare asupra teoriei generale a lexicografiei*[11], L. V. Şcerba formulează o serie de idei noi în domeniul lexicologiei şi lexicografiei generale, rod al unei îndelungate practici a autorului [12].

---

[1] *Очерк современного русского литературного языка*, ed. a 4-a, Moscova, 1941.
[2] *Синтаксис риccкого яяыка*, ed. a 2-a, Leningrad, 1941.
[3] *Русский синтаксис в научном освещении*, ed. a 7-a, Moscova, 1956.
[4] *Члены предложения и части речи*, Moscova-Leningrad, 1945.
[5] *Очерк синтаксиса русского языка*, Moscova-Petrograd, 1923. Cf. *Современный русский язык*, Moscova, 1929.
[6] *Общий курс русской грамматики*, ed. a 5-a, Moscova-Leningrad, 1935.
[7] *Именное склонение в современном русском языке*, fasc. 1—2, Leningrad, 1927—1931.
[8] *Очерки по морфологии русского глагола*, Moscova, 1953.
[9] *Избранные работы по русскому языку*, Moscova, 1957. Alte două volume de lucrări alese apar la Leningrad.
[10] *О частях речи в ркуссом языке*, în „Русская речь", serie nouă, II, Leningrad, 1928 (*Избр. работы...*, p. 63—84).
[11] *Опыт общей теории лексикографии*, „Известия АН СССР, отд. лит. и яз.", 1940, nr. 3, p. 89—117.
[12] Vezi, de pildă, renumitul său *Русско-французский словарь*, ed. a 4-a, Moscova, 1955. Cf. şi articolul, publicat postum, *Очередные проблемы языковедения*, „Известия АН СССР, отд. лит. и яз.", 1945, t. IV, fasc. 5, p. 173—186. Vezi volumul închinat memoriei acad. L. V. Şcerba *Памяти акад. Л. В. Щербы*, Leningrad, 1951.

Studiul ştiinţific al limbii ruse este dominat în ultimele două decenii de lucrările fundamentale ale acad. V. V. Vinogradov, elev al lui A. A. Şahmatov şi L. V. Şcerba. În 1938 el publică monumentala lucrare *Limba rusă contemporană. Studiu gramatical al cuvîntului* [1]. Prima parte cuprinde o analiză critică a concepţiilor gramaticale din sec. XIX şi XX, precum şi o expunere de ansamblu asupra cuvîntului ca unitate gramaticală şi asupra părţilor de vorbire în limba rusă. Partea a doua este o expunere amplă a structurii gramaticale a limbii ruse (morfologia). Cele două părţi au stat la baza ediţiei revăzute şi completate din 1947, care a intrat în fondul de aur al lingvisticii sovietice [2]. ,,Un material lingvistic uriaş, compoziţia bine fundamentată a cărţii, expunerea atractivă, profunzimea interpretării naturii cuvîntului, analiza măiastră a celor mai complexe noţiuni de limba rusă" — acestea sînt, după caracterizarea prof. E. M. Galkina-Fedoruk, calităţile de bază ale cărţii [3], care a jucat un rol covîrşitor în dezvoltarea studiilor de gramatică nu numai privitoare la limba rusă, ci şi la alte limbi.

Pe această linie trebuie amintită, în primul rînd, fundamentala *Gramatică a limbii ruse* [4], editată de Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. (2. vol., 1952—1954) şi alcătuită de un numeros colectiv de autori sub conducerea acad. V. V. Vinogradov. Fără a face o caracterizare de ansamblu a acestei lucrări, vom sublinia ca nouă partea din sintaxă numită ,,словосочетания" —,,grupuri de cuvinte", în fundamentarea căreia un aport deosebit l-a avut V. V. Vinogradov.

Se poate afirma că cele mai multe lucrări publicate în ultimul timp sînt consacrate mai ales limbii ruse contemporane : articole în revistele centrale şi publicaţiile universităţilor, seriile ,,Труды Института языкознания" şi ,,Доклады и сообщения" ale aceluiaşi institut (Moscova), numeroase disertaţii, monografii şi volume colective etc. Dintre acestea amintim pe cele mai importante, apărute în ultimul timp : *Probleme de sintaxă a limbii ruse contemporane* [5], *Probleme ale structurii gramaticale* [6], precum şi alte două volume închinate morfologiei şi sintaxei ruse, editate de Institutul de lingvistică [7].

Un loc aparte îl ocupă manualele universitare, alcătuite de profesorii Universităţii din Moscova : *Limba rusă contemporană* : *Morfologia* [8], de un colectiv de autori, *Lexicul* [9] de E. M. Galkina-Fedoruk, precum şi noul manual pentru institutele pedagogice *Limba rusă contemporană* (*Lexicologia, Fonetica, Morfologia*)[10] datorit lui E. M. Galkina-Fedoruk, K. V. Gorşkova şi N.M. Şanski. În domeniul *foneticii* propriu-zise trebuie semnalate lucrările renumitului fonetician şi dialectolog de la Moscova R. I. Avanesov, a cărui lucrare *Pronunţarea rusă literară* a apărut

---

[1] *Современный русский язык. Грамматическое учение о слове,* fasc. I—II Moscova, 1938.

[2] *Русский язык. Грамматическое учение о слове,* Moscova-Leningrad, 1947.

[3] Vezi volumul omagial *Академику В. В. Виноградову. К его шестидесятилетию,* Moscova, 1956, p. 7—8.

[4] *Грамматика русского языка,* I—II, Moscova, 1952—1954.

[5] *Вопросы синтаксиса современного русского языка,* sub redacţia acad. V. V. Vinogradov, Moscova, 1950.

[6] *Вопросы грамматического строя,* Moscova, 1955.

[7] *Исследования по грамматике русского литературного языка,* Culegere de articole, Moscova, 1955. *Исследования по синтаксису русского литературного языка,* Culegere de articole, Moscova, 1956.

[8] *Современный русский язык. Морфология,* sub redacţia acad. V. V. Vinogradov, Moscova, 1952.

[9] *Современный русский язык. Лексика,* Moscova, 1954.

[10] *Современный русский язык (Лексикология. Фонетика. Морфология),* Moscova, 1957.

în a doua ediţie [1] şi care a tipărit recent *Fonetica limbii ruse literare contemporane* [2]. Atrage atenţia în această carte, în afară de studiul amănunţit al fonemelor limbii ruse, accentului şi silabei, capitolul despre cele trei tipuri de transcripţie ştiinţifică (cu aplicare la limba rusă) : fonetică, lexico-fonematică şi morfo-fonematică [3].

În strînsă legătură cu studiul limbii literare contemporane stă cercetarea d i a l e c t e l o r   l i m b i i   r u s e, care are o bogată tradiţie în Rusia. Încă în 1915 apărea sub egida „Comisiei dialectologice din Moscova" *Schiţa hărţii dialectale a limbii ruse în Europa*, cu un adaos : *Schiţă de dialectologie rusă* [4] (autori : N. N. Durnovo, N. N. Sokolov şi D. N. Uşakov). Dintre manualele apărute în ultimele decenii pot fi amintite cel al lui E. F. Karski (1924) [5] al lui S. A. Eremin şi I. A. Falev (1928) [6], al lui P. S. Kuzneţov [7] (1951) şi cel mai detailat al lui R. I. Avanesov (1949) [8]. O monografie specială, apărută în ultimii ani, este lucrarea *Eseuri de sintaxa graiurilor populare ruse* a prof. A. B. Şapiro [9]. Activitatea intensă a numeroaselor colective de dialectologi, concentrată la Institutul de lingvistică din Moscova, a avut drept rezultat alcătuirea unor vaste *atlase ale graiurilor populare ruse*, din care primele două volume urmează să apară (graiurile centrale de la răsărit de Moscova). Revistele de lingvistică, şi în special „Вопросы языкознания", au început să publice articole de sinteză asupra unor probleme de dialectologie, care aduc materiale şi interpretări noi, privitoare la repartiţia dialectelor şi la istoria limbii ruse [10].

I s t o r i a   l i m b i i   r u s e — mai ales fonetica şi morfologia — are o bogată şi îndelungată tradiţie în lingvistica rusă. Bazele studiului istoriei limbii ruse au fost puse în sec. XIX de A. H. Vostokov, F. I. Buslaev (*Gramatica istorică a limbii ruse*) [11], A. A. Potebnia (*Contribuţii la istoria sunetelor limbii ruse*, 1—4; *Insemnări asupra gramaticii ruse*, 1—4) [12], A. I. Sobolevski (*Lecţii de istoria limbii ruse*) [13], A. A. Şahmatov (*Eseu asupra perioadei vechi a istoriei limbii ruse*; *Curs de istoria limbii ruse*, 3 vol., 1908—1911) [14] şi alţii.

În ultimii patruzeci de ani au fost continuate şi mult lărgite cercetările din domeniul foneticii, morfologiei, sintaxei şi lexicologiei istorice a limbii ruse. Paralel cu editarea unor texte

---

[1] *Русское литературное произношение*, Moscova, 1954.

[2] *Фонетика современного русского литературного языка*, Moscova, 1956.

[3] Vezi şi articolul lui R. I. Avanesov, *О трех типах научно-лингвистической транскрипции*, în „Slavia", XXV (1956), 3, p. 347—371.

[4] *Опыт диалектологической карты русского языка в Европе* с приложением *Очерка русской диалектологии*, Moscova, 1915.

[5] *Русская диалектология*, Leningrad, 1924.

[6] *Русская диалектология*, Moscova-Leningrad, 1928.

[7] *Русская диалектология*, ed. a 2-a, Moscova, 1954.

[8] *Очерки русской диалектологии*, p. 1, Moscova, 1949.

[9] *Очерки по синтаксису русских народных говоров. Строение предложения*, Moscova, 1953.

[10] Vezi, de pildă, R. I. Avanesov, *Лингвистическая география и история русского языка*, în „Вопросы языкознания", 1952, nr. 6, p. 25—47; R. I. Avanesov şi V. G. Orlova, *Вопросы изучения диалектов народов СССР*, ibid., 1953, nr. 5, p. 30—47; V. G. Orlova, *Классификация южновеликорусских говоров в свете современных диалектных данных* ibid., 1955, nr. 6, p. 3—18; P. L. Jukovskaia, *Типы лексических различий в диалектах русского языка*, ibid., 1957, nr. 3, p. 102—111.

[11] *Историческая грамматика русского языка*, 2 vol., ed. a 5-a, Moscova, 1881.

[12] *К истории звуков русского языка*, vol. 1—4, Voronej-Varşovia, 1876—1883; *Из записок по русской грамматике*, vol. 1—2, Harkov, 1888; vol. 3, Harkov, 1899; vol. 4, Moscova-Leningrad, 1941.

[13] *Лекции по истории русского языка*, ed. a 4-a, Moscova, 1907.

[14] *Очерк древнейшего периода истории русского языка*, Petrograd, 1915; *Курс истории русского языка*, 3 vol., 1908—1911 (litografiat); vol. 3, consacrat morfologiei, a fost tipărit recent: *Историческая морфология русского языка*, Moscova, 1957.

de primă importanţă, cum sînt vechile letopiseţe, Cîntec despre oastea lui Igor, documente de cancelarie etc., în ediţii academice şi publicarea unei voluminoase *Crestomaţii* în 3 vol., cuprinzînd texte din sec. XI—XVII, datorită lui S. P. Obnorski şi S. G. Barhudarov [1], s-au întreprins studii de detaliu şi de ansamblu asupra istoriei limbii ruse în diverse epoci.

Dintre lucrările de ansamblu vom aminti aici: N. Durnovo, *Schiţe de istoria limbii ruse* [2]; L. A. Bulahovski, *Curs de limba rusă literară* [3], 2 vol.; L. P. Iakubinski, *Istoria limbii ruse vechi* [4]; P. S. Kuzneţov, *Gramatica istorică a limbii ruse. Morfologia* [5]; P. I. Cernîh, *Gramatica istorică a limbii ruse* şi *Schiţă de lexicologie istorică rusă. Perioada veche* [6]; V. I. Borkovski, *Sintaxa documentelor ruse vechi* [7]; T. P. Lomtev, *Eseuri de sintaxă istorică a limbii ruse* [8].

Un deosebit interes l-au suscitat în ultimii ani noile descoperiri ale arheologilor sovietici conduşi de A. V. Arţihovski. E vorba despre textele pe coajă de mesteacăn de la Novgorod, publicate pînă acum în 2 vol [9]. Limba acestor documente vechi a fost obiectul unor studii speciale grupate într-un volum colectiv (autori: V. I. Borkovski, R. I. Avanesov, P. S. Kuzneţov ş. a.) [10], precum şi al unor articole în revistele de specialitate. Fiind documente ale limbii vii, vorbite, aceste texte aduc date preţioase privitoare la diferite aspecte ale istoriei limbii ruse. Pe de altă parte, ele confirmă părerea că în Rusia veche scrierea şi cultura se bucurau de o mare răspîndire [11].

În ultimele decenii a fost creată o nouă ramură a filologiei ruse — i s t o r i a l i m b i i r u s e l i t e r a r e, în particular studiul l i m b i i s c r i i t o r i l o r. Un rol de frunte îi revine, în acest domeniu, acad. V. V. Vinogradov, care, după o serie de studii de stilistică şi limba scriitorilor, începînd cu protopopul Avvakum (sec. XVII) şi terminînd cu Puşkin şi alţi scriitori din sec. XIX, publică în 1934 cunoscuta sa lucrare de ansamblu *Eseuri de istoria limbii ruse literare, sec. XVII—XIX* [12], apărută în a doua ediţie, revăzută, în 1938. Această lucrare a constituit punctul de plecare a numeroase cercetări asupra limbii literare ruse, mai ales din sec. al XIX-lea şi al XX-lea. Dacă la început, în prim plan apărea limba diferiţilor scriitori, aşa cum se face, de pildă, şi în lucrarea recentă a prof. A. I. Efimov, *Istoria limbii ruse literare* [13], în ultima vreme însă, fără a se minimaliza aportul scriitorilor la formarea şi dezvoltarea

---

[1] *Хрестоматия по истории русского языка*, p. 1, ed. a 2-a, Moscova, 1952; p. II, fasc. 1—2, Moscova, 1948—1950.

[2] *Очерки истории русского языка*, Moscova-Leningrad, 1924.

[3] *Курс русского литературного языка*, vol. I, ed. a 5-a, vol. 2 (*Исторический комментарий*), ed. a 4-a, Kiev, 1952—1953.

[4] *История древнерусского языка*, Moscova, 1953 (postum); vezi articolul lui G. Ivănescu, *Teoriile lui L. P. Iakubinski despre slava primitivă şi rusa veche*, în „SCL", VIII, nr. 2, 1957, p. 193—206.

[5] *Историческая грамматика русского языка. Морфология*. Moscova, 1953.

[6] *Историческая грамматика русского языка*, ed. a 2-a, 1954; *Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период*, Moscova, 1956.

[7] *Синтаксис древнерусских грамот* (Простое предложение), Lvov, 1949.

[8] *Очерки по историческому синтаксису русского языка*, Moscova, 1956.

[9] A. V. Arţihovski şi N. N. Tihomirov, *Новгородские грамоты на бересте*, Moscova, 1953; A. V. Arţihovski, *Новгородские грамоты на бересте*, Moscova, 1954.

[10] *Палеографический и лингвистический анализ новгородских берестяных грамот*, Moscova, 1955.

[11] Asupra lucrărilor de istoria şi dialectologia limbilor slave de răsărit din ultimii ani, vezi V. I. Borkovski, *Разработка советскими учеными вопросов исторической грамматики и диалектологии восточнославянских языков* (в послевоенные годы), Moscova, 1955 („Доклады советской делегации на Международном совещании славяноведов в Белграде").

[12] *Очерки по истории русского литературного языка XVII—XIX вв.*, ed a 2-a, Moscova, 1938.

[13] *История русского литературного языка*, ed. a 3-a Moscova, 1957.

limbii literare, se preconizează o delimitare între limba literară în ansamblu și limba operelor beletristice. Iată cîteva din problemele fundamentale care au făcut obiectul unor articole și comunicări, precum și al unor cursuri speciale ținute de acad. V. V. Vinogradov la Universitatea din Moscova în anii școlari 1955—56 și 1956—57 (1. *Problemele fundamentale ale evoluției limbii literare* și 2. *Corelația și interacțiunea dintre limba literară și limba literaturii beletristice*) :

1. Corelația și interacțiunea dintre limba scrisă literară (письменно-литературный язык), limba populară vorbită (народно-разговорный язык) și dialecte în diferite etape ale istoriei poporului.

2. Limbile străine (în cazul limbii ruse — vechea slavă) cu funcția de limbi literare și influența lor asupra evoluției ulterioare a limbilor naționale literare.

3. Interacțiunea și corelația, în diverse etape istorice, dintre limba literară și limba literaturii beletristice.

4. Principiile periodizării istoriei limbii literare. În legătură cu aceasta trebuie determinat specificul legilor de dezvoltare a limbilor literare, precum și conținutul și sfera funcțiilor social-culturale ale limbii literare în diversele perioade de dezvoltare a poporului și națiunii.

5. Definirea noțiunilor de ,,stiluri ale limbii'' și ,,stiluri ale vorbirii''. În ceea ce privește limba rusă literară, se poate vorbi de *stiluri ale limbii* doar pentru perioada cuprinsă între a 2-a jumătate a sec. al XVI-lea și începutul sec. al XIX-lea (epoca celor *trei stiluri*, codificate de Lomonosov), cînd elementele slave bisericești au fost incluse în planul unic al limbii naționale. Pînă atunci, se poate doar vorbi de *tipuri* ale limbii literare-scrise : eclesiastic-livresc, laic-beletristic și diplomatic (церковно-книжний, светский художественн о-книжний письменный канцелярски-деловой), deoarece în perioada veche, pînă în sec. al XVI-ea, nu toate cele trei tipuri fuseseră legate organic de limba vie vorbită a poporului. În sfîrșit, de la epoca lui Pușkin încoace, cînd se stabilește o normă literară națională unică, în locul celor trei stiluri ale lui Lomonosov se dezvoltă numeroase *stiluri funcționale ale vorbirii* (функционально-речевые стили) [1].

Despre problemele limbii literare ruse în diverse perioade istorice s-a scris mult în ultimele decenii. Vom aminti aici doar cîteva din lucrările mai importante. Pentru epoca veche trebuie reținute *Eseuri de istoria limbii ruse literare din perioada veche* aparținînd acad. S. P. Obnorski [2]. Acad. V. V. Vinogradov a închinat lui Pușkin, întemeietorul limbii ruse literare moderne, numeroase articole și lucrări, printre care se remarcă amplele monografii *Limba lui Pușkin* și *Stilul lui Pușkin* [3]. Alte monografii despre limba și stilul scriitorilor au scris : acad. A. S. Orlov, *Limba scriitorilor ruși* [4], A. I. Efimov, *Despre limba operelor beletristice* și *Limba satirei lui Saltîkov-Șcedrin* [5]; A F. Efremov, *Limba lui N. G. Cernîșevski* [6]; S. A. Koporski — disertația de doctor despre limba scriitorilor N. Uspenski, Sleptov și Reșetnikov (1860—1880)[7] și alții. Institutul de lingvistică din Moscova a prezentat la sfîrșitul anului 1955 prospectul

---

[1] Vezi „Вопросы языкознания", 1955, nr. 6, p. 134; ibid. 1956, nr. 2, p. 9—10.

[2] *Очерки по истории русского литературного языка старшего периода*, Moscova-Leningrad, 1946.

[3] *Язык Пушкина*, Moscova-Leningrad, 1935; *Стиль Пушкина*, Moscova, 1941.

[4] *Язык русских писателей*, Moscova-Leningrad, 1948.

[5] *О языке художественных произведений*, ed. a 2-a, Moscova, 1954; *Язык сатиры Салтыкова-Щедрина*. Moscova, 1953.

[6] *Язык Н. Г. Чернышевского*, în „Ученые записки Саратовского désinstitута", fasc. XIV, 1951.

[7] *Из истории развития лексики русской художественной литературы 60—70-х годов XIX века* (Словарный состав сочинений Н. Успенского, Слепцова и Решетникова) Moscova, 1951 (dactilografiat).

unor *Schițe de istoria limbii ruse literare a sec. XIX* [1]. În afară de cursul amintit al prof. A. I. Efimov, a apărut recent la Lvov prima parte a unei *Istorii a limbii ruse literare* (sec. X—XVIII), scrise de V. B. Brodskaia și S. O. Țalenciuk [2]. Studii ample asupra limbii scriitorilor apar în volumele colective publicate de Institutul de lingvistică din Moscova sub titlul de *Materiale și cercetări asupra istoriei limbii ruse literare* (au apărut pînă acum 3 volume, consacrate unor scriitori din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea: Lomonosov, Radișcev, Karamzin, Pușkin, Lermontov, Gogol, Belinski)[3]. Un material bogat aduce monografia lui L. A. Bulahovski, *Limba rusă literară din prima jumătate a sec. al XIX-lea* [4]. Priviri de ansamblu asupra evoluției limbii literare prezintă monografiile prof. G. Vinokur *Limba rusă. Schiță istorică* (tradusă în germană și franceză)[5], V. V. Vinogradov, Великий русский язык (Moscova, 1945); aceluiași autor i se datorește articolul *Limba rusă* din prima ediție a Marii Enciclopedii Sovietice și articolul *Limba rusă* — scris în colaborare cu R. I. Avanesov — din a II-a ediție a Enciclopediei (vol. 37, 1955, p. 426—446). Problemelor de stilistică a limbii naționale le sînt consacrate *Eseurile de stilistică a limbii ruse* ale prof. A. N. Gvozdev [6].

Nu se poate spune că s-a ajuns la un punct de vedere comun în ceea ce privește problemele stilisticii, definirea stilurilor etc., lucru ușor de observat în articolele publicate în cadrul discuției din „Вопросы языкознания" [7].

În legătură cu acest domeniu, trebuie semnalată colecția *Problemele cultivării limbii* [8] în care se dezbat diverse probleme privitoare la normele literare ale diferitelor limbi din Uniunea Sovietică.

Rezultate deosebit de însemnate au fost obținute în domeniul lexicografiei ruse. Vechea Academie de Științe întocmise, începînd cu anul 1789 pînă la mijlocul sec. XIX două mari dicționare ale limbii ruse și slave bisericești (cîte 2 ediții). În a doua jumătate a sec. al XIX-lea apar două ediții ale *Dicționarului limbii ruse populare* (4 vol.), datorit marelui lexicograf Vl. I. Dal [9]. În anul 1891, Academia de Științe începe publicarea unui mare *Dicționar al limbii ruse*, din care au apărut cîteva volume pînă în 1930 (neterminat) [10].

Răspunzînd sarcinii trasate de Lenin de a întocmi un dicționar al limbii ruse literare de la Pușkin pînă la Gorki, un număr de lexicografi sovietici de seamă (V. V. Vinogradov, G. O. Vinokur, B. A. Larin, S. I. Ojegov, B. V. Tomașevski) au alcătuit sub conducerea prof. D. N. Ușakov, membru corespondent al Academiei de Științe, marele *Толковый словарь русского языка* (*Dicționar explicativ al limbii ruse*, 4 vol., 1935—1940, retipărit în 1947—1948). În 1949, S. I. Ojegov publică, sub redacția acad. S. P. Obnorski, *Словарь русского языка* (*Dicționarul limbii ruse*) într-un volum, pentru uzul marelui public (ed. a 2-a, 1952; ed. a 3-a 1953). În sfîrșit, în anul 1957, a apărut primul volum al *Dicționarului limbii ruse* (*Словарь русского*

[1] *Очерки по истории русского литературного языка XIX в.* (проспект), Moscova, 1955.

[2] *История русского литературного языка*, Lvov, 1957.

[3] *Материалы и исследования по истории русского литературного языка*, vol. I, Moscova-Leningrad, 1949; vol. 2, Moscova-Leningrad, 1951; vol. 3, Moscova 1953.

[4] *Русский литературный язык первой половины XIX века*, Moscova, 1954.

[5] *Русский язык. Исторический очерк*, Moscova, 1945.

[6] *Очерки по стилистике русского языка*, ed. a 2-a, Moscova, 1955.

[7] Vezi articolul de încheiere a discuției: V. V. Vinogradov, *Итоги обсуждения вопросов стилистики*, „Вопросы языкознания", 1955, nr. 1, p. 60—87.

[8] *Вопросы культуры речи*, I, sub redacția lui S. I. Ojegov, Moscova, 1955.

[9] *Толковый словарь живого великорусского языка*, St. Petersburg-Moscova, 1863—1866 (ed. a 2-a, 1880—1882; ed. a 3-a și a 4-a revăzute și completate de I. A. Baudouin de Courtenay: 1903—1909, 1912—1914; reeditat de două ori în perioada sovietică după ediția a 2-a: 1935 și 1955).

[10] *Словарь русского языка*, St. Petersburg 1891 și urm. (pînă la litera O — incomplet).

языка), în patru volume, întocmit de Institutul de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. (A—Й). Dicționarul reprezintă o etapă nouă în practica lexicografică sovietică.

În afară de aceasta, Academia de Științe publică, începînd din 1950, marele *Dicționar al limbii ruse literare contemporane* (14 vol.), din care au apărut, pînă în 1956, 5 vol. (A—K)[1].

În ultimii ani au apărut de asemenea mai multe ediții ale *Dicționarului de cuvinte străine*, un mare dicționar ortografic, un dicționar ortoepic, un mic dicționar de sinonime, precum și primul volum al *Dicționarului limbii lui Pușkin*[2].

Experiența vastei practici lexicografice în domeniul limbii ruse și al altor limbi este generalizată în diferite articole publicate în revistele de specialitate (S. I. Ojegov, V. V. Vinogradov, V. I. Abaev etc.), precum și în noua publicație a Institutului de lingvistică al Academiei de Științe *Лексикографический сборник* (fasc. 1, 1957).

Dacă în ansamblu studiul limbii ruse s-a desfășurat cu succes și înainte de 1950, nu tot același lucru se poate spune despre cercetările etimologice în domeniul limbii ruse și al limbilor slave. Acestea sînt legate în mod indisolubil de succesele studiului comparativ-istoric al limbilor indo-europene, care a început să fie din nou în centrul preocupărilor lingviștilor sovietici abia în ultimii ani.

După publicarea, în 1949, a ultimei fascicule a *Dicționarului etimologic al limbii ruse*, datorit lui A. G. Preobrajenski[3], se fac pregătiri pentru întocmirea unui nou dicționar etimologic al limbii ruse la nivelul științei de astăzi, precum și pentru editarea dicționarului etimologic al limbilor slave, rămas în manuscris, al slavistului rus G. A. Ilinski.

În ultimul timp s-au reluat discuțiile teoretice privitoare la dicționarul etimologic al limbii ruse (R. Aciarian, V. I. Abaev, M. N. Peterson, O. N. Trubaciov) în „*Вопросы языкознания*" și s-a intensificat publicarea de note etimologice și lexicologice, printre care acelea ale tînărului slavist O. N. Trubaciov ocupă un loc de seamă.

În legătură cu aceasta nu poate fi trecut cu vederea interesul pe care l-a stîrnit în U.R.S.S. și în alte țări importantul dicționar etimologic al limbii ruse datorit lingvistului german M. Vasmer, fost elev al Universității din Petersburg: *Russisches etymologisches Wörterbuch*, 3 vol., Heidelberg, 1950 și urm.[4]

În ceea ce privește istoria lingvisticii ruse și sovietice, trebuie subliniat că, pe lîngă o vastă activitate de reeditare a unor lucrări clasice și a unor cursuri universitare rămase în manuscris ale lingviștilor ruși (M. V. Lomonosov, F. I. Buslaev, A. A. Potebnia, F. F. Fortunatov, E. F. Karski, A. A. Șahmatov, L. V. Șcerba, A. M. Peșkovski etc.), în revistele și cărțile de lingvistică apar cu regularitate articole privitoare la istoria lingvisticii sau la opera unor lingviști din trecut. Așa sînt o serie de articole și lucrări ale lui E. F. Karski, V. V. Vinogradov, S. P. Obnorski, L. A. Bulahovski, S. B. Bernstein, N. S. Cemodanov, T. A. Degtereva și alții[5].

---

[1] *Словарь современного русского литературного языка*, vol. I—V, Moscova-Leningrad, 1948—1956.

[2] Vezi articolul lui D. Macrea, *Importanța studiilor lexicografice sovietice pentru dezvoltarea lexicografiei din țara noastră* în „Limba romînă", 1957, nr. 6.

[3] *Этимологический словарь русского языка*, Moscova, 1910—1914. Ultima fasciculă în „Труды Института русского языка", I, Moscova-Leningrad, 1949, p. 5—144.

[4] Vezi recenzia lui V. Kiparski în „Вопросы языкознания", 1956, nr. 5, p. 130—138.

[5] Vezi, de pildă, E. F. Karski, *Очерк научной разработки русского языка в пределах СССР*, Leningrad, 1926; V. V. Vinogradov, *Русская наука о русском литературном языке* în „Ученые записки" ale Universității din Moscova, 1946, fasc. 106, vol. 3, c. I; N. S. Cemodanov, *Сравнительное языкознание в России*, Moscova, 1956; T. A. Degtereva, *Краткий обзор лингвистических учений (в XIX—XX веках в Европе)*, în „Проблемы изучения языка", Moscova, 1957, pag. 3—54. Academia de Științe a publicat în 1953 prospectul unei lucrări mai vaste: *Очерки по истории языкознания в СССР*, Moscova, 1953.

În legătură cu această vastă activitate de valorificare a moştenirii ştiinţifice a trecutului trebuie semnalată monumentala lucrare bibliografică asupra lingvisticii ruse dintre 1825—1880, editată de Institutul de lingvistică al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., sub redacţia acad. V. V. Vinogradov [1].

Demn de relevat este şi faptul că în Uniunea Sovietică se traduce un mare număr de lucrări ale lingviştilor străini: F. de Saussure, H. Schuchardt, A. Meillet, J. Vendryes, E. Sapir, Gh. Bally, V. Pisani, A. Dauzat, N. van Wijk, A. Vaillant, O. Hujer, M. Niedermann, P. Chantraine, K. Brunner, I. Iordan etc., consacrate lingvisticii generale, indo-europenisticii, diverselor limbi vii şi moarte (greaca, latina).

V

În strînsă legătură cu studiul limbii ruse se află s l a v i s t i c a, studiul slavei vechi, al limbilor slave meridionale şi occidentale. Slavistica rusă are o bogată tradiţie, ilustrată de lingvişti cu renume ca Vostokov, Sreznevski, Bodianski, Fortunatov, Şahmatov, Şcepkin, Ilinski şi mulţi alţii. Aproape fiecare mare istoric al limbii ruse a fost şi slavist. Dintre slaviştii sovietici vom aminti aici doar pe A. M. Selişcev, L. A. Bulahovski şi S. B. Bernstein. Regretatului profesor A. M. Selişcev îi aparţine lucrarea de ansamblu asupra limbilor slave de apus [2], precum şi originalul manual, publicat postum, *Limba slavă veche* (2 vol.) [3]. O lucrare din cele mai importante asupra relaţiilor dintre limbile slave de sud şi celelalte limbi balcanice este *Populaţia slavă în Albania*, publicată în 1931 la Sofia [4], lucrare ce are o deosebită importanţă şi pentru studiul influenţei slave asupra limbii romîne. De altfel, în cursul său de slavă veche şi într-o serie de articole, A. M. Selişcev face adesea apel la datele limbii romîne, pentru a lumina unele probleme ale istoriei limbilor slave.

L. A. Bulahovski lucrează cu succes mai ales în domeniul accentologiei şi lexicologiei slave. Nu o dată în lucrările sale de lexicologie (inclusiv *Introducere în lingvistică*, II) L. A. Bulahovski face apel şi la limba romînă în contingenţele ei cu limbile slave, în particular cu limba ucraineană. Recent, el a publicat un volum consacrat problemelor formării limbii ucrainene [5].

Prof. S. B. Bernştein, elev al lui A. M. Selişcev, s-a făcut cunoscut în primii ani de după război cu teza sa de doctorat *Cercetări în domeniul dialectologiei istorice bulgare. Limba documentelor muntene* (1946, publicată în 1948) [6]. În prezent, S. B. Bernstein, care conduce catedra de slavistică de la Universitatea din Moscova, a pregătit pentru tipar un manual de *Gramatică comparată a limbilor slave*, pe baza cursului predat la Universitate. Manualul a fost precedat de o serie de articole precum şi de prospectul cărţii, materiale care aduc idei noi în domeniu slavisticii.

În prezent, s-au format la Moscova şi în alte centre (Kiev, Lvov etc.) numeroase cadre tinere de slavişti, printre care se numără N. I. Tolstoi (disertaţia despre adjectivele în slava

---

[1] *Библиографический указатель литературы по русскому языкознанию с 1825 по 1880 год*, fasc. 1—6, Moscova, 1954—1957.

[2] *Славянское языкознание*, vol. I. Западнославянские языки, Moscova, 1941.

[3] *Старославянский языке*, p. I—II, Moscova, 1951—1952.

[4] A. M. Selişcev, *Славянское население в Албании*, Sofia, 1931.

[5] *Питання походження української мови*, Kiev, 1946. Istoriei şi dialectologiei limbii ucrainene le sînt consacrate alte două lucrări apărute în ultimul timp: F. P. Medvedev, *Історична граматика української мови*, Harkov, 1955; F. T. Jilko, *Нариси з діалектології української мови*, Kiev, 1955.

[6] *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии*, vol. I. *Язык валашских грамот XIX—XV вв.*, Moscova-Leningrad, 1948, (vezi recenzia în SCL, 1956, nr. 1—2, p. 143—149).

veche), O. N. Trubaciov, V. N. Toporov (disertația despre istoria locativului în limbile slave), care lucrează cu succes alături de cercetători mai vechi ca P. S. Kuznețov, V. A. Kondrașov, I. S. Maslov, V. V. Borodici, A. Șirokova și alții [1].

În prezent, slaviștii sovietici se pregătesc intens pentru congresul de slavistică ce se va ține la Moscova în septembrie 1958, publicînd noi lucrări consacrate limbilor slave.

VI

Studiul limbilor romanico-germanice ocupă un loc de seamă în învățămîntul superior filologic și în lingvistica sovietică. Lucrări originale asupra limbilor germanice au publicat profesorii V. M. Jirmunski, M. I. Steblin-Kamenski, A. I. Smirnițki ș. a. În domeniul limbilor romanice, primul loc îl ocupă regretatul academician Vladimir Feodorovici Șișmarev cu lucrările sale asupra limbilor Spaniei, limbii franceze vechi, limbii romîne (respectiv moldovenești)[2]. O contribuție de seamă în domeniul romanisticii o constituie de asemenea lucrările lui Maxim Vladimirovici Serghievski (*Istoria limbii franceze*, *Introducere în lingvistica romanică*, studiile asupra dialectelor moldovenești, dări de seamă asupra lingvisticii romînești dintre cele două războaie)[3]. M. V. Serghievski este, împreună cu K. A. Marțișevskaia, autorul Dicționarelor rus-romîn și romîn-rus, publicate întîi la Moscova și retipărite la noi, în ultimii ani de 6 ori.

Urmașul lui M. V. Serghievski la catedra de romanistică din Moscova este prof. R. A. Budagov, autor a numeroase articole și lucrări asupra limbii franceze (disertația de candidat în științe asupra lexicului francez din sec. al XVII-lea, disertația de doctor în științe consacrată sintaxei limbii franceze, o serie de articole în „Вопросы языкознания“ și alte publicații). În prezent se află sub tipar lucrarea sa *Studii de sintaxa limbii romîne*. R. A. Budagov și-a adus aportul său la studiul i n f l u e n ț e i s l a v e a s u p r a l i m b i i r o m î n e, mai ales prin articolul publicat în 1947, *Influența slavă în limba romînă*[4]. În această lucrare el atrage atenția asupra necesității cercetării aspectului semantic al elementelor slave din limba romînă. E nevoie, spune R. A. Budagov, ,,nu numai să se constate existența în limba romînă a cuvintelor slave, ci să se arate și căile evoluției semantice ale acestor cuvinte, să li se dea — pe cît posibil — o clasificare semantică" (p. 84—85). El a insistat, de asemenea, asupra necesității atragerii în discuție nu numai a formelor și sensurilor atestate în vechea slavă scrisă, ci și a datelor limbilor slave contemporane și a graiurilor lor.

Din generația mai tînără de romaniști sovietici amintim aici pe R. G. Piotrovski, care a susținut în 1957 disertația de doctor cu subiectul ,,Articolul în limbile romanice", pe V. A. Lisițki și D. E. Mihalci, cunoscuți prin articolele lor asupra limbii romîne, precum și pe ling-

---

[1] În afară de alte publicații ale Institutului de slavistică din Moscova vezi, în ultimul timp. seria „Вопросы славяиского языкознания“, fasc. I, 1954, fasc. 2, 1957, cuprinzînd contribuții noi în domeniul slavisticii.

[2] *Очерки по истории языков Испании*, Moscova-Leningrad 1941; *Историческая морфология французского языка*,, 1952; pentru ultimele lucrări asupra limbii franceze vechi, vezi recenzia lui N. N. Condeescu, SCL, 1957, nr. 1, p. 113—115, Vezi de asemenea volumul omagial *Романо-германская филология*. Сборник статей в честь акад. В. Ф. Шишмарева, Leningrad, 1957.

[3] *История французкого языка*. Moscova, ed. a 2-a, 1947; *Введение в романское языкознание*, Moscova, 1952, publicată postum; *Молдавские этюды*, Moscova 1939; *Библиографический обрзор румынских журналов по филологии и языкознанию с 1921 по 1930 г.*, în „Язык и мышление“, VI—VII, Moscova—Leningrad, 1936, p. 305—332, și alte lucrări.

[4] *Славянское влияние на румынский язык*, în „Вестник Ленинградского Университета“, 1947, nr. 12, p. 80—94.

viştii moldoveni de la Chişinău: N. G. Corlăteanu, A. T. Borşci, V. P. Soloviov şi alţii. Lui N. G. Corlăteanu şi E. M. Russev le datorăm noul *Dicţionar rus-romîn* publicat la Moscova în 1954. Împreună cu A. T. Borşci, ei au redactat de asemenea *Dicţionarul rus-moldovenesc* (61.000 cuvinte, Moscova, 1954), alcătuit sub auspiciile Institutului de istorie, limbă şi literatură al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. În ultimul timp, lingviştii moldoveni au publicat primul volum al ,,*Cursului de limba moldovenească literară contemporană* (1956) [1].

Lingvistica sovietică ocupă un loc aparte în ansamblul ştiinţei mondiale despre limbă. În decurs de patru decenii, ea a făcut paşi uriaşi înainte în studierea limbii ca fenomen social. În acelaşi timp, în faţa lingviştilor sovietici s-au pus numeroase sarcini practice, cărora ei le-au răspuns fără întîrziere. Nu încape îndoială, că avîntul cercetărilor imprimat în ultimii ani lingvisticii din U.R.S.S. va duce în viitorul apropiat la succese din ce în ce mai mari. Avînd drept bază metodologică materialismul dialectic şi istoric şi aplicînd cele mai variate metode de cercetare, colectivul numeros al lingviştilor sovietici va da la lumină noi lucrări care să îmbogăţească patrimoniul ştiinţei mondiale. Experienţa pozitivă a lingvisticii sovietice este astăzi folosită nu numai în ţările de democraţie populară, ci şi în apusul Europei şi în America. Lingvistica sovietică însăşi se adresează experienţei concrete a lingviştilor de peste hotare, în ceea ce are ea pozitiv. Discuţiile ştiinţifice din ultima vreme, traducerile etc. dovedesc aceasta din plin. Spiritul larg de discuţie liberă, ştiinţifică, ce caracterizează lingvistica sovietică de astăzi este o chezăşie a succeselor viitoare.

Şcoala lingvistică sovietică se bucură astăzi de o largă recunoaştere în rîndurile lingviştilor din alte ţări. Trebuie însă subliniat că această şcoală nu reprezintă un curent uniform, ci o diversitate de grupări şi orientări, după sarcinile concrete care se pun în faţa lingviştilor, după înclinările şi preferinţele lor. Studiul, fie şi sumar, al istoriei bogate în învăţăminte şi rezultate a lingvisticii sovietice dovedeşte acest lucru din plin.

G. MIHĂILĂ

---

[1] Vezi recenzia în numărul de faţă. Asupra volumului colectiv, „Вопросы молдавского языкознания" (Moscova, 1953, vezi, recenzia lui I. Moise în ,,Limba romînă'', 1953, nr. 6, p. 94—100. Vezi, de asemenea, D. Macrea, *Lingvistica rusă şi sovietică despre limba romînă*, ,,Limba romînă'', 1956, nr. 6, p. 5—15; V. Pamfil, *Probleme privind limba romînă în revista ,,Voprosî iazîkoznaniia''* în ,,Cercetări de lingvistică'', Cluj, 1956, nr. 1—4, p. 153—156.

AL. GRAUR, *Fondul principal al limbii romîne*.

București, Editura științifică (Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.), 1957, 121 p., 8°.

Cartea de care ne ocupăm este o redactare nouă a unei lucrări publicate în 1954, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*[1]. Autorul ne indică el însuşi motivele care l-au îndemnat la această nouă redactare şi raportul în care aceasta se găseşte față de lucrarea anterioară : lipsa unei discuții critice a făcut ca unele ipoteze formulate de d-sa să fie considerate ca ,,dogme intangibile" de către cititori, în special de către studenți. ,,Pentru a curma această situaţie dăunătoare — continuă autorul — m-am hotărît să fac eu ceea ce n-au vrut să facă alții : ca un ajutor pentru învățămînt, *am ales din cartea mea ceea ce mi se pare esențial şi mai puțin discutabil, alcătuind astfel această ediție redusă*[2]. Am omis listele şi cifrele precise, dar în linii mari m-am bizuit pe ele. În general trebuie să spun că *nu reneg nimic din lucrarea mea anterioară*, cu ocazia unor amănunte îndreptate în versiunea redusă. Pentru oricine vrea să cunoască mai complet ideile mele asupra problemei este indispensabilă cercetarea variantei mai ample pe care am publicat-o anterior" (p. 7—8).

Aşadar, deşi nu ne propunem în rîndurile de față decît discutarea ultimei versiuni[3], vom fi nevoiți să facem în cursul discuției unele referiri la prima versiune.

Vom trece pe scurt în revistă ideile fundamentale ale lucrării pe care o discutăm, pentru a uşura raportarea la materialul pe care ne propunem să-l analizăm.

În ,,Introducere" (p. 3—21), după ce arată importanța pe care o are, pentru studiile de vocabular, enunțarea de către I. V. Stalin, în 1950, a teoriei fondului principal lexical, autorul enumeră problemele şi perspectivele care se deschid lingvisticii prin studiul fondului principal, alcătuind în totalitatea lor ,,un program de activitate pentru lingviştii care se consacră studiului vocabularului şi un sumar al lucrării [sale]" (p. 6). Iată aceste probleme : ,,Stabilirea fondului principal al unei limbi date, compararea lui cu fondul principal al limbilor înrudite (eventual şi neînrudite) sau cu fondul principal al aceleiaşi limbi la o dată mai veche, cercetarea noțiunilor care sînt oglindite în fondul principal al fiecărei limbi, stabilirea felului în care se comportă, în ce priveşte fondul principal, diferitele categorii de cuvinte (categorii morfologice, semantice, arhaismele, împrumuturile), raporturile fondului principal cu masa vocabularului, cu structura gramaticală, diferențele, din punctul de vedere al fondului principal, între limba națională şi dialecte, felul cum se primeneşte fondul principal etc ; [va mai fi de cercetat] cum trebuie să se răsfrîngă în practica învățămîntului limbilor cunoaşterea fondului principal, în ce măsură trebuie să se modifice munca de alcătuire a dicționarelor" (ib.).

În continuare autorul se ocupă de identificarea cuvintelor fondului principal, stabilind un număr de criterii după care se pot cunoaşte elementele fondului principal. Luînd ca punct de

[1] Editura Academiei R.P.R., 223 p., 8°. O vom cita, în cele de mai jos, sub prescurtarea *Încercare*.

[2] Sublinierile aparțin recenzentului.

[3] Recenzarea celei din 1954 ar fi tardivă.

plecare indiciile propuse de lingvistul sovietic V. V. Vahmistrov,[1] acad. Al. Graur abordează o serie de probleme de principiu privind componenţa fondului principal. Este fără îndoială justă poziţia pe care o adoptă autorul în chestiunea de a şti dacă, pentru determinarea fondului principal, trebuie să pornim de la importanţa noţiunilor sau a cuvintelor; optînd, cu o argumentare solidă, pentru cea de a doua soluţie, autorul aduce problema pe teren realmente lingvistic. De aici decurge logic concluzia că nu se poate vorbi, în legătură cu acelaşi cuvînt, de sensuri care fac parte sau nu fac parte din fondul principal; cu aceste rezerve, autorul se declară de acord cu primul principiu formulat de V. V. Vahmistrov, adăugînd însă, observaţie fundamentală după părerea noastră, că „nu e suficient ca un cuvînt să fie cunoscut şi folosit de toate categoriile populaţiei, ci trebuie *mult* folosit" (p. 14). Autorul se declară apoi de acord cu indiciile 3, 4, 5, pe care le înglobează împreună cu primul „într-unul singur mai general, anume importanţa pe care o are cuvîntul în limbă. Această importanţă se traduce în practică prin locul întins pe care îl ocupă cuvîntul în dicţionare, fie singur, fie împreună cu derivatele lui" (p. 17).

În ceea ce priveşte vechimea cuvintelor, acad. Al. Graur arată că aceasta nu poate constitui un criteriu, deoarece, pe de o parte, multe cuvinte vechi nu fac parte din fondul principal, iar pe de alta, există posibilitatea ca un cuvînt nou să pătrundă totuşi, la un moment dat, în fondul principal.

Nu trebuie însă omise din fondul principal, datorită excepţionalei lor importanţe în limbă, instrumentele gramaticale şi cuvintele auxiliare.

Ne-am oprit mai mult şi am expus mai amănunţit problemele legate de indiciile apartenenţei cuvintelor la fondul principal, deoarece acestea constituie întrucîtva fundamentarea, atît teoretică, cît şi practică, a întregii lucrări.

Al doilea capitol, „Delimitarea fondului principal al limbii romîne" (p. 23—30)[2], tratează despre componenţa (numerică, pe origini, părţi de vorbire etc.) a fondului principal al limbii romîne. Aplicînd criteriile enunţate în introducere, autorul ajunge la concluzia că numărul cuvintelor din fondul principal romînesc se situează între 1000 şi 1500. Dintre acestea, 60 % sînt latine, 20 % slave, 2 % maghiare, 1 % turceşti, restul de alte origini, de origine necunoscută sau formate în romîneşte. Substantivele reprezintă 50 %, verbele 30 %, adjectivele 10 %. Dar, în comparaţie cu predominarea hotărîtă a substantivelor în masa vocabularului, în fondul principal importanţa lor numerică apare mai redusă. În ce priveşte vechimea, autorul constată că 40 % din cuvinte provin, prin tradiţie neîntreruptă, din indo-europeană.

În capitolul „Limba naţională şi ramificaţiile ei" (p. 31—38), autorul defineşte comparativ dialectele, limbajele tehnice speciale, argourile, jargoanele, arătînd că toate acestea au fondul principal comun cu al limbii naţionale.

Cel mai întins capitol al lucrării (p. 39—105) tratează despre „Raporturile fondului principal cu celelalte compartimente ale limbii". Arătînd că între fondul principal şi masa vocabularului există o „gradaţie neîntreruptă", autorul discută influenţele reciproce dintre cele două sectoare ale vocabularului; dintre cuvintele din masa vocabularului, autorul se opreşte asupra arhaismelor, arătînd cauzele ieşirii din uz a unor cuvinte, rolul stilistic al arhaismelor; pe un plan similar sînt studiate neologismele, pătrunderea lor în limbă, evoluţia lor (adaptarea fonetică şi morfologică, etimologia populară), rolul derivatelor împrumutate în consolidarea vocabularului tradiţional. Un subcapitol este consacrat semanticii, arătîndu-se rolul îmbogăţirii de sens în consolidarea unor cuvinte. Paragrafe destul de întinse sînt consacrate sinonimelor, omonimelor şi antonimelor, urmărindu-se rolul acestor categorii în întărirea sau slăbirea poziţiei unor cuvinte. Alt subcapitol, închinat formării cuvintelor, discută diversele procedee de derivare, compunere etc., bogăţia relativă a limbilor în legătură cu aceste procedee, raporturile dintre

---

[1] „Inostrannîe iazîki v şkole" 1951, nr. 4, p. 7 şi urm. Criteriile admise de Vahmistrov sînt (cităm după lucrarea acad. Al. Graur, p. 9):

1. [Cuvintele] să fie folosite de întregul popor cu sensul lor fundamental, concret (sensurile secundare nu fac parte din fondul principal).
2. Să fie vechi, deşi există şi cuvinte noi care pătrund în fondul principal.
3. Să poate fi folosite pentru a exprima fiecare mai multe noţiuni concrete.
4. Să servească de bază pentru formarea de derivate.
5. Să intre ca element de bază în expresii uzuale.

Autorul sovietic consideră numai primele două indicii ca obligatorii, iar din celelalte cel puţin unul.

[2] În *Încercare*, acest capitol avea 50 de pagini (31—80), cuprinzînd listele de cuvinte şi discutarea lor. Vom reveni asupra acestei probleme.

derivate şi cuvintele de bază. Un scurt subcapitol este dedicat foneticii şi rolului pe care stabilitatea fondului principal îl are în menţinerea neschimbată a sistemului fonologic al unei limbi. Paginile consacrate morfologiei se ocupă de cîteva categorii morfologice şi de raportul lor cu fondul principal; oprindu-se asupra cuvintelor cu flexiune neregulată, autorul arată că acestea fac parte din fondul principal, deoarece ele reprezintă forme arhaice de flexiune, păstrate din cauza desei lor întrebuinţări. O dată cu ieşirea unui cuvînt neregulat din fondul principal, se produce sau o normalizare a flexiunii, sau o pierdere a unora din forme. Luînd în discuţie problema inovaţiilor în morfologie şi a propagării lor, autorul arată că fondul principal reprezintă elementul vechi, inovaţiile pornind adesea de la elementele recente şi propagîndu-se la cuvintele din masa vocabularului. Totuşi, tipurile morfologice care se extind cu cea mai mare repeziciune sînt date de elementele fondului principal (autorul aduce ca exemplu alternanţa *a/ă* pentru formarea pluralului: *ţară/ţări* şi pluralul în *-le* al substantivelor în *-á*: *stea/stele*). În paginile consacrate sintaxei se discută importanţa sintagmelor pentru menţinerea unui cuvînt în limbă, raporturile dintre analiză şi sinteză în limbă, precum şi influenţa pe care predominarea unuia din aceste tipuri sintactice o are asupra extinderii fondului principal.

Ultimul capitol al lucrării, ,,Aplicări în practică" (p. 106—116), se ocupă de cîteva puncte asupra cărora autorul socoteşte necesar să aducă anumite precizări: 1. În alcătuirea chestionarelor lingvistice ar trebui să se ţină seama de cuvintele fondului principal; 2. Dicţionarele, chiar şi cele ,,minimale", trebuie să depăşească fondul principal; 3. În alcătuirea limbii artificiale ,,basic-english", s-a neglijat importanţa verbului în fondul principal, mergîndu-se aşadar pe calea contrarie dezvoltării şi componenţei unei limbi reale; 4. Studiul limbilor în şcoală poate folosi teoria fondului principal în predarea progresivă a vocabularului limbii naţionale şi, mai ales, al limbilor străine.

Ultimele pagini (p. 117—120) ale volumului constituie ,,Încheierea" rezumativă a concluziilor întregii lucrări: imposibilitatea de a se vorbi de caracterul mixt al limbii romîne, dar importanţa deosebită a elementului slav; predominarea cuvintelor abstracte asupra celor concrete în fondul principal; caracterul de stabilitate al limbii conferit de fondul principal; evoluţia în sens progresiv a fondului principal.

★

Expunerea, necesarmente sumară şi incompletă, a conţinutului lucrării acad. Al. Graur a semnalat varietatea problemelor studiate sau discutate. Claritatea şi accesibilitatea expunerii, bogăţia şi puterea probantă a exemplelor, pe care o îndelungată frecventare a limbilor clasice şi moderne i le-a pus la îndemînă, sînt calităţi cu care autorul şi-a obişnuit de mult cititorii. Interesant şi fecund în sugestii pentru specialist, studiul acad. Al. Graur este în acelaşi timp, pentru începători, un îndreptar util în problematica generală a lexicologiei descriptive şi istorice.

★

Pluralitatea problemelor luate în dezbatere are, în intenţia autorului, un element unificator reprezentat de fondul principal lexical. Urmează să vedem dacă într-adevăr definirea fondului principal constituie fundamentul explicării fenomenelor studiate de acad. Al. Graur, dacă, altfel vorbind, teoria fondului principal ajută la o mai bună înţelegere a fenomenelor, a structurii şi evoluţiei limbii, căci numai în acest caz o teorie ştiinţifică îşi justifică existenţa. O metodă de investigare relativ superficială ne face să înclinăm, cel puţin parţial, spre un răspuns negativ: exemplele folosite în diverse demonstraţii nu sînt totdeauna cuvinte din fondul principal; o mărturiseşte autorul însuşi la pag. 51, tratînd despre îmbogăţirea sensului cuvintelor; situaţia însă nu este diferită la alte capitole: nu numai exemplele, dar însăşi tratarea problemelor depăşeşte cu mult cadrul sugerat de titlul volumului: astfel, în capitolul privind ramificaţiile limbii naţionale (p. 31 şi urm.), se face teoria generală a argoului, jargoanelor, limbajelor profesionale, cu o referire destul de vagă la fondul principal; tot aşa este tratată problema arhaismelor şi neologismelor (unde se iau şi atitudini practice faţă de folosirea unor asemenea termeni)[1]. De altfel, un cititor al ediţiei reduse se află adesea în faţa imposibilităţii de a verifica dacă un exemplu folosit este considerat sau nu de autor ca făcînd parte din fondul principal, deoarece, în versiunea la care ne referim, nu au fost date nici un fel de liste de cuvinte; alcătuirea unei asemenea liste, măcar sumare, ar fi contribuit, poate, la o mai bună orientare a cititorului neavizat. Totuşi, oricît de paradoxală ar părea această afirmaţie, socotim că renunţarea la

[1] P. 41 şi urm. Lista se poate mări: vezi subcapitolele consacrate sinonimelor, antonimelor, omonimelor (p. 55 şi urm.), pasajul închinat pronunţărilor regionale, p. 84 şi urm., etc.

complicatele liste din *Încercare* constituie, din punctul de vedere al rigorii ştiinţifice stricte, o evidentă îmbunătăţire a lucrării. Şi iată de ce. Există oare posibilitatea de a distinge toate elementele fondului principal de elementele din masa vocabularului? Acad. Al. Graur însuşi recunoaşte dificultatea unui răspuns afirmativ la pag. 8, unde arată că între un cuvînt de felul lui *a face*, asupra căruia nu poate exista îndoială că se află în fondul principal, şi un cuvînt ca *leopard*, care e cu siguranţă în afara acestui fond, ,,există o gamă infinită de cuvinte, mai asemănătoare cu cel dintîi sau cu cel de-al doilea : unde fixăm linia despărţitoare între ce este şi ce nu este fondul principal?"[1]

Bazîndu-se pe criteriile enunţate la începutul lucrării (expuse de noi mai sus, p.128), autorul ajunge la concluzia că fondul principal al limbii romîne cuprinde 1000—1500 de cuvinte. La prima vedere nu se poate obiecta nimic acestor cifre : largul joc între minimă şi maximă, procentul redus în raport cu totalitatea vocabularului romînesc sînt în măsură să unească sufragiile lingviştilor. Dacă însă intenţionăm să alcătuim o listă a cuvintelor din fondul principal (şi acad. Al. Graur a alcătuit în *Încercare* o asemenea listă) se pune o dublă chestiune : una, de principiu, formulată mai sus, asupra existenţei înseşi a unei limite între fondul principal şi masa vocabularului, şi, a doua, mai mult practică, în legătură cu determinarea cuvintelor care fac parte din fondul principal. Să admitem provizoriu, ca ipoteză de lucru, că limita există, că, aşadar, în principiu, putem ajunge la o listă a cuvintelor fondului principal. Pentru stabilirea unei asemenea liste sînt necesare metode cu valoare ştiinţifică de o obiectivitate şi precizie incontestabilă, în care arbitrarul şi aproximaţia să fie reduse la minimum, dacă nu complet eliminate. Acad. Al. Graur consideră criteriile rezumate de noi mai sus drept îndeplinind în mod mulţumitor condiţiile amintite. În esenţă, după cum a arătat şi autorul, criteriile se reduc la două : folosirea cuvîntului de către întreaga populaţie şi importanţa cuvîntului în limbă (polisemie, derivare, expresii uzuale), tradusă în practică prin locul întins ocupat în dicţionare. Primului din aceste două criterii i se poate aduce obiecţia că, din moment ce graiurile şi dialectele, ca mijloace de comunicare complete, autonome, ca să zicem aşa, au un fond principal lexical propriu (aproape identic însă cu al limbii naţionale şi al celorlalte graiuri), e de aşteptat ca, în unele amănunte, să existe diferenţe, chiar la cuvintele fondului principal, între un grai şi limba naţională comună. Cuvîntul *mînă*, de exemplu, nu poate fi considerat în afara fondului principal pentru faptul că în unele regiuni este nefolosit, fiind înlocuit cu *brîncă*. Cel de al doilea criteriu se loveşte tocmai de dificultatea delimitării precise, nesupuse arbitrarului : cît de numeroase trebuie să fie sensurile, derivatele sau expresiile uzuale ale unui cuvînt, pentru a se putea vorbi de apartenenţa lui la fondul principal?[2] Lista alcătuită pe această bază se resimte de nesiguranţa metodei. Pentru a nu înlocui arbitrarul autorului cu arbitrarul recenzentului, ne vom interzice orice discutare a amănuntelor listei; totuşi, ne izbesc fapte de felul acestora : *femeie* este admis cu îndoială în fondul principal, în timp ce *iepure* figurează printre neîndoielnice ; *seară* face parte din fondul principal, *dimineaţă* însă este trecut printre cuvintele care ,,au dispărut din limba noastră din secolul al XVI-lea pînă azi, sau mai tîrăsc o existenţă precară prin vreo regiune îndepărtată, sau, în sfîrşit, mai există în limba literară, dar nu au pătruns sau au ieşit din fondul principal" ![3] Este evident că, în cazul de faţă şi în altele, autorul porneşte de la criterii preconcepute (*seară* are derivate, *dimineaţă* nu), supunînd realitatea lingvistică unor cadre rigide, însă neverificate de practică.

În ceea ce ne priveşte, credem că există o ieşire din această situaţie, iar elementele ei se găsesc în lucrarea acad. Al. Graur.

Este neîndoios faptul că importanţa cuvîntului în limbă este criteriul fundamental al apartenenţei lui la fondul principal. Această importanţă rezultă, credem, nu din bogăţia sensurilor, a derivatelor etc., ci din frecvenţa folosirii lui în procesul de comunicare : cu cît un cuvînt este mai frecvent, cu atît este mai apt la îmbogăţirea sensurilor, la crearea de derivate, la intrarea în expresii uzuale, aceste caracteristici fiind corolare ale frecvenţei ; de asemenea, tot

---

[1] Cf. şi pag. 39 : ,,Între cele două categorii ale vocabularului [fondul principal şi masa vocabularului] nu se poate trage o linie de demarcaţie tranşantă. [...] Este imposibil de stabilit o linie netă : avem de-a face cu o gradaţie neîntreruptă de la cuvîntul care se naşte astăzi şi se găseşte la extrema periferie a limbii, pînă la cel care se află în centrul fondului principal".

[2] Sau, după criteriul practic admis de autor, cît de întins trebuie să fie capitolul din dicţionar afectat tratării cuvîntului respectiv?

[3] *Încercare*, pag. 137. În aceeaşi categorie găsim, alături de *boace*, *căroare*, *gint*, *op* etc., şi cuvinte ca *furtună*, *nutreţ*, *săptămînă*, *tuse*.

frecvenţa este aceea care conferă stabilitate cuvîntului, inclusiv stabilitate morfologică. O statistică a frecvenţei cuvintelor într-un număr relativ mare de texte, variate din punctul de vedere al conţinutului şi al stilului, duce la rezultate în care arbitrarul este exclus, iar aproximaţia extrem de redusă[1].

Prin statistica frecvenţei se poate ajunge la o ierarhizare a cuvintelor din limbă, problema stabilirii limitelor fondului principal rămînînd însă deschisă. Dacă o asemenea limită există într-adevăr în mod obiectiv, ea ar putea apărea în statistică sub forma unei bruşte scăderi a frecvenţei, pornind de la un anumit număr de cuvinte. Dacă însă trecerile sînt lente, şi înclinăm să credem că aşa stau lucrurile, urmează să examinăm dacă concluziile care se pot trage (şi care au fost trase de acad. Al. Graur) din studiul fondului principal sînt sau nu caduce.

Prima problemă, şi poate cea mai importantă, e aceea a stabilirii, cu ajutorul fondului principal, a apartenenţei unei limbi la o familie lingvistică şi, în subsidiar, componenţa pe origini a fondului principal al unei limbi. Se ştie că în comparaţia lingvistică nu sînt necesare sute de termeni pentru demonstrarea unei înrudiri : cîteva cuvinte cu sens bine precizat, eventual cu o flexiune aberantă, sînt suficiente atît pentru stabilirea înrudirii, cît şi a principalelor corespondenţe fonetice. Aşadar, inexistenţa unei delimitări între fondul principal şi masa vocabularului nu împiedică cu nimic folosirea metodei comparative. Mai complicat stau lucrurile cînd e vorba să stabilim raportul pe origini între elementele vocabularului. Procentajul stabilit pe baza unei liste alcătuite după criterii mai mult sau mai puţin subiective nu este concludent, după cum nici comparaţia făcută pe aceleaşi baze între două limbi înrudite nu este concludentă. Şi în acest caz, ierarhizarea cuvintelor duce la concluzii mai interesante decît tratarea pe acelaşi plan a unui fond lexical relativ întins : pornind de la centru spre periferie, vom întîlni din ce în ce mai multe elemente împrumutate, din ce în ce mai multe cuvinte recente ; comparaţia primei tranşe de 100 de cuvinte, să zicem, din limbile romanice, ne va permite să stabilim greutatea relativă a elementului nelatin[2].

Într-un chip similar pot fi soluţionate şi alte probleme. Vom da numai cîteva exemple. Acad. Al. Graur arată că în fondul principal lexical, după lista alcătuită de d-sa, substantivele ocupă 50 % din total, verbele 30 %, atrăgîndu-ne totuşi atenţia asupra importanţei mai mari a verbelor în vorbire ; statistica frecvenţei ar arăta că, în primele rînduri, după instrumentele gramaticale[3], se află verbele cu sensul cel mai general. Tot prin statistica frecvenţei s-ar putea rezolva clar problema importanţei relative a cuvintelor abstracte sau concrete.

---

[1] Cf. statistica alcătuită de D. Macrea (*Contribuţie la studiul fondului principal de cuvinte al limbii romîne*, în SCL, V, 1954, 1—2, p. 7 şi urm. ; este o reluare a unui studiu mai vechi, publicat în *Transilvania*, LXXIII, 4). Defectul statisticii lui D. Macrea constă în faptul că a luat ca bază un singur autor, şi anume un text poetic, opera lui Eminescu ; totuşi, dacă spre periferia vocabularului diferenţele de stiluri se fac resimţite, către centru corectările aduse de o eventuală extindere a statisticii nu pot fi prea însemnate.

Noi înşine, într-un curs de vocabular latin, predat la Facultatea de filologie în anul şcolar 1951—1952, am schiţat o statistică a frecvenţei cuvintelor în limba latină.

Chiar şi acad. Al. Graur, care nu se declară de acord cu metoda, o foloseşte totuşi în două rînduri : o dată, p. 24, cînd se sprijină pe rezultatele expuse de N. I. Feldman (*Vopr. iazîk.*, 1952, 2, p. 66 şi urm.) ; a doua oară, însă „à rebours”, cînd arată că scriitorii se folosesc mai ales de cuvintele fondului principal (p. 38, *Încercare*, p. 88 şi urm.) ; aprecierile de valoare asupra scriitorilor, pornind de la acest criteriu, ni se par nefondate : autorul compară texte beletristice (Creangă, Sadoveanu, P. Dumitriu) cu un text de istorie literară şi, constatînd că în acesta din urmă procentul cuvintelor din masa vocabularului este mai mare, ajunge la concluzia că „aici se arată diferenţa între un scriitor bun şi unul care nu e bun” (*Încercare*, p. 90) ; ni se pare însă de la sine înţeles că într-un text ştiinţific trebuie să existe un procent mai ridicat de termeni speciali.

[2] Este de crezut că ipoteza acad. Al. Graur asupra mai marii importanţe a elementului slav în limba romînă faţă de elementul germanic din limbile occidentale se va confirma şi printr-o asemenea statistică ; argumentarea ar fi în orice caz mai solidă decît simpla afirmare a faptului sau o combatere a unei păreri diferite de a autorului în felul în care sînt respinse statisticile lui D. Macrea : „Falsitatea acestui rezultat apare limpede, dacă îl punem în faţă cu statistica mea” (*Încercare*, p. 60).

[3] În statistica făcută de noi pentru limba latină, o limbă sintetică, instrumentele gramaticale (conjuncţii, prepoziţii, pronume şi adverbe de origine pronominală) ocupă aproximativ 50 % din numărul total al cuvintelor.

Concluziile trase de acad. Al. Graur, în capitolele dedicate factorilor care întăresc sau slăbesc poziţia unui cuvînt, nu ar suferi cu nimic în urma desfiinţării limitei dintre fondul principal şi masa vocabularului. Am arătat că autorul, în cursul demonstraţiei, este el însuşi nevoit să se abată adesea de la propriile sale liste, care îl îngrădesc fără justificare.

Aşadar, rezultatele ştiinţifice obţinute din cercetarea fondului principal nu presupun o delimitare strictă a acestui fond, singurul lucru care rămîne valabil fiind ierarhizarea cuvintelor în procesul de comunicare.

Vom discuta acum unele probleme întrucîtva de detaliu, în ordinea paginilor volumului.

Afirmaţiile autorului cu privire la rolul vocabularului în cercetările comparatiste (p. 4 şi urm.) nu corespund întru totul situaţiei reale. Elementele principale ale vocabularului au stat totdeauna la baza comparaţiei[1]. Nu putem fi de acord nici cu afirmaţia autorului după care ,,A. Meillet vorbeşte despre «fondul principal al vocabularului curent», însă fără nici o urmare concretă". În pasajul citat (*Linguistique historique et linguistique générale*, I, 91), lingvistul francez dovedeşte, cu ajutorul fondului principal şi al gramaticii, caracterul germanic al limbii engleze, în ciuda romanităţii majorităţii vocabularului, folosindu-se aşadar de fondul principal pentru dovedirea apartenenţei genealogice a unei limbi.

Nu ni se pare apoi potrivită, din punct de vedere ştiinţific, combaterea unor teorii create ad hoc. Astfel (p. 5), pentru a arăta că ,,necunoaşterea fondului principal lexical şi a importanţei lui pentru evoluţia limbii a dus adesea la greşeli serioase în problemele de limbă", acad. Al. Graur relatează o afirmaţie o r a l ă a lui Meillet : ,,pentru a aprecia care popor învaţă mai uşor limba latină, nu trebuie să ne interesăm de fondul de cuvinte moştenit din latineşte, care e neînsemnat, ci de neologisme, care sînt mai numeroase şi deci mai importante". De aici, acad. Al. Graur trage concluzia că ,,lingvistul francez dădea prioritate masei vocabularului asupra fondului principal lexical". O asemenea interpretare e evident forţată : chiar din relatarea autorului se vede clar că Meillet avea în vedere importanţa cuvintelor numai în raport cu învăţarea limbii latine ; or, în acest caz, nu intră în discuţie importanţa generală a fondului principal al limbii materne, ci numărul cuvintelor, forma şi familia lor : cuvintele moştenite din latineşte au suferit schimbări fonetice care, într-o limbă ca franceza, fac etimologia de nerecunoscut pentru un profan ; în acelaşi timp, există un număr mare de cuvinte latine savante, cu un fonetism apropiat de al originalului, cu familii uneori bogate şi cu un grad de folosire destul de mare.

Către sfîrşitul volumului, începînd de la capitolul ,,Formarea cuvintelor", autorul ia în discuţie problema superiorităţii relative a limbilor analitice şi sintetice, înclinînd în favoarea limbilor sintetice şi a procedeelor lingvistice sintetice, pe care le susţine cu un ton polemic căruia nu-i găsim nici explicaţia, nici justificarea. Alături de alte argumente, devenite oarecum clasice, acad. Al. Graur aduce un element nou, interesant fără îndoială, dar care nu ne lasă fără nelămuriri : pornind de la faptul că posibilităţile mai restrînse de derivare şi compunere ale limbilor analitice nu pot duce la consolidarea termenilor fondului principal, autorul arată că, în felul acesta, pe de o parte, fondul principal iese slăbit, iar pe de alta, ,,diferenţa dintre el şi masa vocabularului" se micşorează (p. 73), ceea ce ar constitui ,,unul dintre dezavantajele elementelor analitice în limbă". Ideea revine la pagina 78, cînd, vorbindu-se despre limbile monosilabice, se afirmă că, datorită imposibilităţii constituirii unor familii de cuvinte şi datorită înmulţirii sensurilor şi expresiilor, în aceste limbi fondul principal trebuie să cuprindă ,,mult mai multe cuvinte, dar mai slabe, mai puţin diferenţiate faţă de masa vocabularului, decît în limbile flexionare". Aşadar, autorul emite judecăţi de valoare asupra limbilor, pe baza a două caracteristici : întărirea cuvintelor din fondul principal şi delimitarea netă dintre acest fond şi masa lexicului. Nu ni se demonstrează însă întrucît întărirea fondului principal constituie un semn de superioritate ; în acelaşi timp, ipoteza posibilităţii unei delimitări nete a fondului principal nu numai că trebuie dovedită, dar este în contradicţie cu înseşi afirmaţiile autorului, citate mai sus, p. 130.

---

[1] Prima lucrare asupra înrudirii limbilor indo-europene, memoriul lui Coeurdoux, porneşte de la compararea verbului ,,a fi" şi a altor cuvinte din fondul principal. Foarte aproape de noi, în 1947, Marcel Cohen dovedeşte înrudirea genealogică a limbilor semitice cu cele hamitice, pornind de la o listă de cuvinte esenţiale în procesul de comunicare. (*Esssai comparatif sur le vocabulaire et la phonétique du chamito-sémitique* ; cf. id., *Scientia*, 1951, p. 305 şi urm.)

De altfel, nu putem fi de acord, în general, cu aprecierile de valoare acordate diferenţiat unor limbi vorbite de populaţii ajunse la acelaşi stadiu de civilizaţie: reuşind să exprime aceleaşi idei prin mijloace diferite, nu poate fi vorba de superioritatea unui tip asupra altuia; chiar dacă, în unele cazuri, apar dificultăţi de exprimare, ele sînt compensate de avantaje în alte sectoare. Cu atît mai puţin putem fi de acord cu argumentarea acad. Al. Graur. Vom lua un singur exemplu, în afara celor de mai sus: în problema termenilor ştiinţifici, referindu-se în special la denumirea elementelor chimice, autorul îşi manifestă preferinţa pentru calcurile folosite de limbile sintetice, care ar fi mai uşor de reţinut decît termenii internaţionali împrumutaţi: ,,orice german reţine uşor pe *Sauerstoff*, în timp ce copilului romîn îi trebuie multă osteneală ca să înveţe pe *oxigen*, care nu-i aduce aminte de nimic cunoscut dinainte" (p. 81); autorul însă trece cu vederea eforturile pe care trebuie să le depună un copil german pentru a învăţa, alături de denumirea elementului (care de fapt nu are decît raporturi vagi cu calităţile lui), şi simbolul acestuia, care rămîne într-adevăr o enigmă: un copil german trebuie să memoreze simbolul *O* pentru *Sauerstoff*, *H* pentru *Wasserstoff* etc.

★

Observaţiile critice formulate mai sus au relevat părţile discutabile şi unele scăderi ale lucrării acad. Al. Graur. Aceasta însă îşi păstrează valoarea incontestabilă, nu numai datorită calităţilor expunerii, bogăţiei materialului, ingeniozităţii interpretării, ci şi faptului că a abordat pentru prima oară cercetarea practică a vocabularului pe baza teoriei fondului principal; dacă pînă acum discuţiile în jurul fondului principal se limitau la expuneri teoretice, fără o studiere prea adîncă a materialului concret, acad. Al. Graur şi-a formulat concluziile teoretice numai după o analiză a materialului de fapte, şi pe baza acestuia. Noutatea punctului de vedere, necesitatea creării unei metode de lucru, abundenţa implicaţiilor în cele mai variate domenii ale limbii au putut duce la unele nesiguranţe metodologice sau la unele formulări insuficient controlate. Pentru o mai completă elucidare a aspectului teoretic şi practic al problemei, a valabilităţii teoriei, cadrul oferit de o simplă recenzie nu este desigur nici suficient, nici adecvat. O discuţie mai amplă, cu o participare mai numeroasă, este evident necesară.

I. FISCHER

Curs de limba moldovenească literară contemporană

vol. I, sub redacţia lui A. T. Borşci, N. G. Corlăteanu (redactori principali) şi V. P. Soloviov

Chişinău, 1956, 514 p.

Institutul de istorie, limbă şi literatură al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. a tipărit recent un manual de ,,Limba moldovenească literară contemporană", prima lucrare de acest fel destinată învăţămîntului superior din R.S.S.M. Acest manual, care face parte dintr-un program mai vast, în curs de realizare, continuă seria de cercetări lingvistice publicate în ultima vreme de către colaboratorii Institutului şi cadrele didactice de la Universitatea de Stat din Chişinău [1]. Primul volum al cursului universitar de limbă maternă, alcătuit de un colectiv de 14 autori, trebuie salutat ca un succes de seamă al lingviştilor şi oamenilor de cultură din R.S.S.M. El contribuie la cunoaşterea ştiinţifică a limbii, la creşterea nivelului de predare în învăţămîntul superior din republică, precizînd, în acelaşi timp, normele literare recomandate spre folosire.

Manualul cuprinde, pe lîngă ,,Introducere", ,,Fonetica", ,,Lexicologia" şi ,,Morfologia", urmînd ca ,,Sintaxa" să apară într-un alt volum. În ,,Introducere" (p. 5—32) se face o scurtă prezentare a istoriei ,,limbii moldoveneşti", a graiurilor populare şi a limbii literare contemporane.

Înainte de a trece însă la analiza propriu-zisă a manualului, se cuvine să facem o precizare. Într-o serie de discuţii recente s-a arătat destul de clar în ce constă caracterul ,,limbii

[1] Vezi articolul lui V. Vascenco, *Aspecte ale activităţii lingvistice în R.S.S. Moldovenească*, SCL, VIII (1957), nr. 3, p. 371—375.

moldoveneşti" [1]. Ne permitem să cităm aici doar cuvintele acad. Iorgu Iordan, care, enumerînd limbile romanice, în recenta sa *Introducere în lingvistica romanică*, arată, printre altele, că dacoromîna ,,se vorbeşte şi în Republica Socialistă Sovietică Moldovenească, unde, datorită unor condiţii speciale, s-a dezvoltat în limba naţională a poporului moldovenesc de peste Prut" [2].

La o concluzie similară ajunge, de altfel, şi A. T. Borşci, autorul ,,Introducerii" : ,,În afară de comunitatea generală cu toate limbile romanice, limba moldovenească are legături mult mai strînse în ceea ce priveşte structura gramaticală, fondul lexical de bază (adică aşa-numitul fond principal lexical-*n.n.*) şi alcătuinţa lexicală (vocabularul-*n.n.*) cu limba romînă. Structura lor gramaticală, fondul lor lexical de bază, adică întreaga lor sistemă, este absolut la fel, în special în ceea ce priveşte limba literară" (p. 8). Şi mai departe : ,,Aşadar noi constatăm o identitate moldo-romînă în limbă... Asta însamnă că amîndouă limbile au un fond lexical comun şi aceeaşi sistemă gramaticală, morfologică şi sintactică, adică declinarea substantivelor, conjugarea verbelor, formarea şi flexionarea tuturor celorlalte părţi de vorbire, sistema formării cuvintelor, regulile de îmbinare a acestora, topica — toate acestea sînt absolut identice şi nu se deosebesc prin nimic esenţial. Asta însamnă, prin urmare, că moldovenii şi romînii nu întîmpină greutăţi în comunicarea dintre dînşii nici în vorbirea orală, nici în cea scrisă.

Totuşi, ca orice unitate, unitatea lingvistică moldo-romînă nu numai că nu exclude, ci, din contra, presupune în mod obligator şi divergenţe. Într-adevăr, cu toată *comunitatea limbii literare*, între limbile naţionale moldovenească şi romînă există şi unele deosăbiri, în special în variantele lor neliterare — deosăbiri de ordin dialectal teritorial.

Chiar şi în *limba literară unică* (*s.n.*) însă sînt particularităţi secundare, neesenţiale, de ordin, mai cu samă, fonetic şi lexico-frazeologic — proprii unele numai pentru Romînia, altele numai pentru Moldova" (p. 31—32).

Dintre deosebirile fonetice autorul notează sunetul *č* (*ci*) mai dur în limba literară romînă şi mai moale, apropiat de *ş*, în Moldova. În domeniul lexical, el afirmă că ,,în limba literară din Moldova, influenţa slavă de răsărit şi în special cea rusă este mai puternică decît în limba literară a Romîniei, mai cu samă în păturile terminologice ale vocabularului (*gazetă-ziar* [3], *trudozile* [4] — *zile-muncă*) ; se observă deasămenea — spune mai departe A. T. Borşci — şi unele deosăbiri frazeologice *cînd merge vorba despre* [5] exprimarea aceleiaşi noţiuni ori denumirea aceluiaşi obiect. De pildă, *soviet sătesc* în Moldova, dar *sfat popular* în Romînia [6] ; *candidat în membrii C. C.* [7] în Moldova şi *membru supleant al C.C.* în Romînia" (p. 32). Şi autorul încheie : ,,Dar deosăbirile de acest fel nu-s esenţiale şi nu distrug identitatea internă a acestor limbi, în special în ceea ce priveşte aspectul lor literar" (p. 32).

În lumina discuţiilor amintite mai sus, precum şi a concluziilor autorului însuşi, apar ca neargumentate o serie de consideraţii ale sale privitoare la ,,perioadele de dizvoltare a limbii moldoveneşti" (p. 11 şi urm.) sau la ,,procesul de rebazare treptată a limbii literare moldoveneşti" în ultimele decenii ,,pe temeiul graiurilor din jurul Chişinăului" (p. 23).

Aşadar, în rîndurile ce urmează, vom considera volumul respectiv ca un manual universitar pentru predarea limbii romîne literare, cu particularităţile ei specifice întîlnite în R.S.S. Moldovenească. În acelaşi timp, lucrarea are caracterul unei gramatici normative pentru uzul oamenilor de cultură şi pentru învăţămîntul din R.S.S.M.

,,Fonetica" (p. 33—78), redactată de F. I. Cojuhar, cuprinde, pe lîngă noţiuni generale, caracterizarea fonemelor, noţiuni despre silabă şi accent, o scurtă prezentare a alternanţelor fonetice, probleme de ortoepie, grafie şi ortografie.

,,Lexicologia" (p. 79—202) este scrisă de N. G. Corlăteanu, cu excepţia capitolului ,,Lexicografia moldovenească", al cărui autor este A. T. Borşci.

După ce stabileşte ce se înţelege prin noţiunile de lexic, lexicologie şi lexicografie, N. G. Corlăteanu face o caracterizare a ,,fondului lexical de bază al limbii moldoveneşti" şi a vocabu-

---

[1] Vezi, de pildă, D. Macrea, *Despre dialectele limbii romîne*, ,,Limba romînă", 1956, nr. 1, p. 5—24, şi acum, în urmă, R. A. Budagov, în „Вопросы языкознания", 1957, nr. 2, p. 154 (citatul reprodus în ,,Limba romînă, 1957, nr. 5, p. 91).

[2] Acad. Iorgu Iordan, *Introducere în lingvistica romanică*, Bucureşti, 1957 (curs litografiat), p. 56.

[3] Dar *gazetă* se întrebuinţează şi în limba vorbită pe teritoriul R.P.R.

[4] Semi-calc din limba rusă (vezi în *Curs*, p. 149).

[5] Calc din limba rusă pentru expresia *e vorba de* (rus. *речь идет о*).

[6] Dar şi în limba romînă a fost adoptat termenul *soviet* pentru instituţia respectivă din U.R.S.S.

[7] Cf. rus. *кандидат в члены ЦК*.

larului în general, prezentînd liste ample de cuvinte după originea lor (elemente latine, autohtone, slave, greceşti, maghiare etc.). Se acordă atenţie, de asemenea, problemelor de semantică, omonimie, sinonimie etc., expresiilor idiomatice (cap. ,,Frazeologia"), precum şi stratificării stilistice a vocabularului (,,Lexica moldovenească din punct de vedere stilistic"). În sfîrşit, N. G. Corlăteanu face o scurtă prezentare a dezvoltării lexicului moldovenesc în perioada sovietică.

Înfăţişînd aşa-numitul fond principal lexical (p. 80—102)[1], autorul face consideraţii asupra trăsăturilor lui caracteristice, precum şi asupra originii şi evoluţiei lui istorice. În fondul latin al limbii moldoveneşti (resp. romîne) sînt deosebite elemente ce se regăsesc şi în alte limbi indo-europene, cuvinte romanice comune şi cuvinte specifice ,,limbilor romanice de răsărit" (resp. dacoromînei, aromînei, meglenoromînei şi istroromînei)[2]. În acest fond stabil al limbii sînt trecute şi o serie de cuvinte autohtone, comune cu limba albaneză, precum şi cuvinte de origine slavă. Autorul însă nu se referă nicăieri, în această problemă, la interesanta lucrare a acad. Al. Graur[3], care aduce o contribuţie de seamă la studiul vocabularului limbii romîne.

În capitolul ,,Lexicografia moldovenească" (p. 181—203), A. T. Borşci dă o serie de indicaţii privitoare la lucrările lexicografice moldoveneşti din trecut şi de astăzi[4]. Autorul trece în revistă o serie de dicţionare manuscrise slavo-romîne din secolele XVII—XVIII[5], dicţionarele bilingve apărute în sec. al XIX-lea şi începutul sec. al XX-lea la Chişinău, Odesa şi Petersburg. La sfîrşitul capitolului sînt analizate pe scurt lucrările lexicografice apărute în ultimele patru decenii în R.A.S.S. Moldovenească şi R.S.S.M., printre care se remarcă marele *Dicţionar ruso-moldovenesc* (Moscova, 1954), alcătuit de Institutul de istorie, limbă şi literatură din Chişinău.

,,Morfologia" (p. 203—503), cea mai întinsă parte a manualului, e scrisă de un colectiv numeros de autori, printre care N. G. Corlăteanu, V. P. Soloviov, S. G. Berejan şi alţii. Folosind unele idei noi din gramaticile limbii ruse[6], ei împart părţile de vorbire în categorii lexico-gramaticale de sine stătătoare (substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele, verbul — care sînt flexibile — şi adverbul) şi ,,slujitoare" (articolul — care e flexibil —,prepoziţia, conjuncţia şi particula). Interjecţia ocupă în acest sistem un loc aparte.

Dacă tratarea particulelor într-un capitol aparte e un progres, după părerea noastră, faţă de gramaticile romîneşti actuale, nu acelaşi lucru se poate spune despre locul tratării articolului. Acesta este studiat după adverb, cînd el trebuie prezentat aproape concomitent cu substantivul şi adjectivul, chiar dacă este parte de vorbire auxiliară.

Fără a face o analiză amănunţită a fiecărui capitol în parte, trebuie să subliniem că ele conţin o expunere detaliată atît a formelor gramaticale, a mijloacelor de derivare (formarea substantivelor, adjectivelor, verbelor etc.), cît şi a valorilor diverselor categorii gramaticale şi a funcţiilor sintactice ale părţilor de vorbire (vezi, mai ales, prepoziţia şi conjuncţia). În unele cazuri se dau notiţe istorice explicative, însă sporadic.

Această parte consacrată ,,Morfologiei" cuprinde o serie de lucruri noi ca, de pildă, scoaterea în evidenţă a omoformiei cazurilor (p. 222—223) şi a mijloacelor analitice de redare a lor (p. 234—236); împărţirea adjectivelor, după sensul lor general, în relative şi calitative (p. 254—255); studierea separată a particulelor: afirmative (*da*), negative (*nu*, *ba*), interogative (*oare*?) etc. (p. 480—483); studierea amănunţită, într-un capitol special, a fenomenelor de substantivizare, adjectivizare, pronominalizare, adverbializare şi de trecere a cuvintelor de sine stătătoare în categoria cuvintelor ,,slujitoare" (p. 483—504) şi altele.

În ceea ce priveşte exemplele, se observă însă o anumită monotonie, provocată de faptul că multe din ele sînt alcătuite de autori şi nu extrase din opere literare (de pildă, la p. 224:

---

[1] Vezi şi articolul său *Проблема происхождения и развития основного словарного фонда молдовского языка*, „Ученые записки" (Inst. de istorie, limbă şi literatură al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.), tom. IV şi V, seria filologie, Chişinău, 1955, p. 35—56.

[2] Trecem peste faptul că se citează regulat formele ,,moldoveneşti" alături de cele ,,romîneşti", ca de pildă: *апэ — apă*, *чер -cer*, *мынэ -mînă* etc.

[3] *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Ed. Acad. R.P.R., 1954.

[4] Vezi şi lucrarea sa mai amplă *Молдавская лексикография*, Chişinău, 1949.

[5] Afirmaţia că primele dicţionare slavo-romîne apar încă în secolul al XVI-lea nu e sprijinită de fapte.

[6] Vezi, mai ales V. V. Vinogradov, *Русский язык. Грамматическое учение о слове*, Moscova, 1947; *Грамматика русского языка*, vol. I, Moscova, 1952 (editată de Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. .

Pasărea zboară, iar peştele înoată, Vaca dă lapte, iar oaia o ţinem pentru lînă). N-am făcut o statistică anume, dar citirea cărţii ne-a făcut impresia că lista autorilor citaţi nu e prea bogată.

În cele ce urmează ne vom opri asupra cîtorva observaţii de amănunt.

Fonetica. Nu se înţelege de ce vocalele *ă* şi *î* sînt considerate postpalatale, ca şi *o*, *u*, cînd de fapt ele sînt mediale. Vocalele sînt împărţite doar în prepalatale (anterioare) şi postpalatale (posterioare), la care se adaugă vocala ,,neutră" (medială deschisă) *a*.

În multe cazuri, autoarea părţii de fonetică foloseşte o terminologie proprie, de ex. consonante linguale: prelinguale (dentale), linguale mijlocii (prepalatale), postlinguale (palatale şi velare), consonante răsunătoare (sonore) etc. (p. 34 şi altele). La africate (semioclusive) trebuie semnalată prezenţa lui *dz* (notat grafic tot cu *z*, p. 77). În ceea ce priveşte semioclusiva *ğ* (*ge*, *gi*), notată fonetic *дж*, ea apare în grafia moldovenească sub forma lui *ж* (*j*), astfel că avem scrieri ca *Жерамния*, *мерже* etc., în care nu ştim dacă trebuie să citim *j* sau *ğ*.

Accentul e considerat ca ,,slobod", dar nu se specifică faptul că el e şi mobil în acelaşi cuvînt sau în derivate, deşi exemplele conduc spre această concluzie (p. 67).

La alternanţele vocalelor (în terminologia autoarei ,,rînduirea [1] vocalelor") se trece drept condiţie unică schimbarea accentului în cuvinte ca *váră — verişoáră*, cînd de fapt aici acţionează vocala următoare, ca şi în toate celelalte cazuri (p. 69). Printre alternanţele vocalice se trece şi ,,vocala iotată (*ja*) *я*", care alternează cu *e* (de fapt *ie* [2]), în cuvinte ca *iarnă-iernare*, dar nicăieri nu se vorbeşte despre o astfel de vocală iotată (diftongul *ia*); doar la paragraful despre alfabet se spune că literele *я* şi *ю* redau fiecare cîte două sunete: *ĭ + a*, *ĭ + u* (p. 77).

Afirmaţia că ,,la baza ortoepiei contemporane moldoveneşti stă rostirea graiurilor moldoveneşti centrale" (p. 73) nu e susţinută de fapte; ea contrazice cele spuse de A. T. Borşci (p. 22) că normele fonetice, lexicale şi gramaticale ale limbii moldoveneşti literare ,,nu sînt o copie deplină a vreunui dialect ori grai moldovenesc ..." şi că, de pildă, ,,formele nepalatalizate ale labialelor din normele fonetice scrise ale limbii literare moldoveneşti sînt comune cu cele din limba literară romînă" (p. 23).

În capitolul despre grafie şi ortografie rămîn neclarificate o serie de probleme: de ce ,,noi avem litere care nu înfăţişază sunete în alfabetul nostru", cum sînt *ь*, *ъ*? (p. 77; cf. grafii ca: *объект, скрисорь, окь, кьор*); care sînt regulile după care litera *з* (*z*) se citeşte cînd *z*, cînd *dz*? (comp. *колхоз*, dar *замз*, citit *дзамэ*); *х* (h) cînd e surd, şi cînd e sonor? (cf. *техникэ* şi *хыртие*, după spusele autoarei); cînd litera *e* se citeşte *ie*? (cf. grafii ca *веций* pentru *vieţii*, unde *i-e* nici nu formează un diftong, ci sînt vocale în hiat) etc.

Lexicologia. Pînă acum eram obişnuiţi să vorbim de elemente *traco-ilire* în limba romînă, ştiind foarte bine că traca şi ilira sînt două limbi deosebite. Această formulare generală era impusă de faptul că e destul de greu să se facă, în toate cazurile, o delimitare precisă între elementul trac şi cel ilir al limbii romîne [3]. A complica şi mai mult lucrurile, aşa cum face N. G. Corlăteanu vorbind de ,,elemente traco-iliro-dace" (unde ,,dac" nu aduce nimic nou faţă de ,,trac") şi chiar de ,,limbi traco-iliro-dace" (p. 137, 138), ni se pare cel puţin anacronic. În această privinţă nu pot fi ignorate lucrările lui Al. Philippide, S. Puşcariu, Al. Rosetti, Al. Graur şi ale altor cercetători, care au tratat aceste probleme din istoria limbii romîne.

Slaviştii află, cu această ocazie, că în veacul al XI-lea apar în vechea slavă nu numai cărţi religioase, ci şi ,,romane norodnice" (p. 139), tot aşa cum la ,,Fonetică" aflăm că cneazul morav Rostislav (sec. al IX-lea) a dus lupta ,,împotriva germanilor, care încercau să răspîndească scrisul latin în răsărit" şi că el ,,s-a adresat împăratului bizantin să-l ajute la crearea alfabetului slav" (p. 75).

La p. 86 se afirmă că începînd cu veacul al XV-lea, turcii ,,au căutat să stîlcească, să distrugă şi limba moldovenească". Credem că această afirmaţie este exagerată, căci stăpînitorii otomani n-au interzis nici religia şi nici limba popoarelor subjugate, şi cu atît mai puţin a popoarelor dependente, cum erau locuitorii Munteniei şi Moldovei.

---

[1] Traducere improprie a termenului rusesc *чередование* ,,schimbare, alternare alternanţă".

[2] Diftongul suitor *ie* e notat regulat în grafia moldovenească *e*, ca şi vocala *e*: cf. *ернаре*.

[3] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, II[2], p. 55. Pentru amănunte, vezi lucrările mai noi asupra celor două limbi: D. Decev, *Характеристика на тракийския език*, Sofia, 1952; H. Krahe, *Die Sprache der Illyrer*, I. Teil: Die Quellen, Wiesbaden, 1955.

Primele texte romîneşti cunoscute sînt din veacul al XVI-lea şi nu al XV-lea, cum se afirmă (p. 85, 178). Controversa asupra acestei chestiuni părea de mult elucidată [1].

Afirmaţia că verbul *a voi* este derivat de la *voie* (< *vsl. volja* — p. 129) este, cel puţin, discutabilă. De fapt, acest verb e o variantă morfologică a verbului *a vrea*, care se explică din prezentul şi infinitivul verbului latinesc *volere* (lat. clas. *velle*) [2]. Discuţia cu privire la calcul *carte* ,,scrisoare" după vsl. *kъniga* ni se pare întoarsă cu capul în jos, pentru că sensul de ,,carte, volum compus din foi tipărite" (p. 150) nu putea exista în vechea slavă, căci *tiparul* a apărut la noi şi în ţările slave abia în sec. al XVI-lea. Tocmai sensul de ,,scrisoare, manuscris" este primordial atît în *carte* cît şi în *kъniga*, şi nu e nevoie să se presupună un calc acolo unde există corespondenţă semantică explicată istoriceşte [3].

În două locuri, la p. 88 şi 178—179, se vorbeşte pe larg despre faptul că ,,înainte de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie, în tot cursul istoriei limbii moldoveneşti, cuvîntul *muncă* era legat de înţelesul ,,chin", ,,durere", ,,cazna" (p. 178) şi că el şi-a schimbat sensul abia în epoca sovietică. Acest sens a apărut însă cu mult înainte de începutul secolului nostru, în primul rînd la verbul *a se munci*, de la care s-a refăcut un intranzitiv nou *a munci* ,,a lucra" : cf. în *Rujdeniţa popei Ion Romînul* (1620) : ,,*De tînăru va cam munci...*". În acest sens, *muncă* e un postverbal de la *a munci* ,,a lucra".

În capitolul despre ,,Lexicografia moldovenească", A. T. Borşci trece cu vederea existenţa dicţionarelor romîneşti ale lui Tiktin şi Candrea, *Dicţionarul limbii romîne*, editat de vechea Academie (neterminat), şi *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, al cărui prim volum a apărut în 1955, cînd afirmă că ,,majoritatea lexicii variate şi bogate a limbii literare romîneşti a rămas încă neoglindită în dicţionare" (p. 202).

Morfologia. Substantivele neutre sînt considerate, ca şi în gramaticile noastre mai vechi şi în unele studii recente, *ambigene* (v. argumentarea lui N. G. Corlăteanu la p. 222—223) [4]. Există o inconsecvenţă în tratarea sufixelor. Astfel *-easă* (în *mireasă*), *-că* (*ţărancă*), *-oaică* (*ursoaică*) etc. sînt considerate terminaţii (p. 221). Sufixele feminine sînt trunchiate în mod arbitrar pentru a se detaşa neapărat o terminaţie : *-ic* în loc de *-ică* (p. 247), sau *-inţ-ă*, *-el-ă*, *-ial-ă* (p. 250). Pluralul lui *codru* e notat greşit *кодрь* (ar trebui : *кодрu*); pluralul de la *mahala* nu e *măhăli* (*мэхэль*) ci *mahalále*. Nu se înţelege cum o terminaţie poate fi notată în acelaşi timp - (*-ĭ*) şi *ь* : *казэрмь* (p. 242), deşi nicăieri nu se dă forma *казэрмй*. Se afirmă însă că ,,la plural au — *ь*" substantive feminine ca *vargă-vergi* (*вержь* p. 240), cînd la ,,Fonetică" se spune că *ь* nu notează sunete în limba moldovenească (v. mai sus).

La *Adjectiv* şi *Adverb* se vorbeşte despre ,,locuţiuni adjectivale" şi ,,adverbiale", pe cînd la *Verb* autorul notează ,,frazeologisme verbale" (p. 326). Dacă sufixele feminine ale adjectivelor sînt aici bine determinate, nu acelaşi lucru se poate spune despre prefixe, printre care sînt trecute şi astfel de elemente de compoziţie ca *anti-*, *arhi-* etc. (p. 266). În adjectivul *vremelnic* (p. 266) nu se poate vorbi de ,,elementul adăugător" (,,crement", ,,crescătură") *-l-*, care e de fapt un produs al disimilaţiei din *vremelnic* (vsl. *vremĕnьnъ* + *ic* ; la fel *pomelnic* din *pomĕnьnikъ*).

Din pronumele nehotărîte autorii detaşează o grupă specială numită ,,pronume de totalitate" : *fiecare, oricare, tot*.

La verb găsim, ca şi în gramaticile noastre actuale [5], împărţirea în moduri personale şi moduri nepersonale, cînd mai potrivit ar fi să se vorbească, în acest din urmă caz, de ,,forme verbale" şi nu de ,,moduri" : infinitiv, supin, gerunziu, participiu [6].

---

[1] Vezi Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, VI, Bucureşti, 1946, p. 76 şi urm. (şi acum, în urmă, ediţia revăzută : *Limba romînă în secolele al XIII-lea — al XVI-lea*, Ed. Acad. R.P.R., 1956, p. 52 şi urm., p. 191—204).

[2] Vezi H. Tiktin, *Dicţionar romîn-german*, III, 1774 ; E. Bourciez, *Eléments de linguistique romane*, 1946, trad. rusă, Moscova, 1952, p. 491.

[3] Pentru cuvîntul slav, vezi dicţionarul etimologic al lui E. Berneker, *Slavisches etymologysches Wörterbuch*, I, p. 664 ; pentru cuvîntul romînesc, vezi *Dicţionarul limbii romîne* (Academia Romînă), tomul I, partea II (C), Bucureşti, 1940, p. 163.

[4] Vezi acum, în urmă, discuţia şi indicaţii bibliografice la I. Pătruţ, *Despre genul ,,neutru" în limba romînă*, ,,Cercetări de lingvistică", I, 1—4, Cluj, 1956, p. 29—40 (idem, în *Mélanges linguistiques*, Buc., 1957, p. 291—301).

[5] *Gramatica limbii romîne*, I, 1954 ; *Limba romînă*, 1956.

[6] Vezi acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană* [2], 1956, p. 416.

Ne oprim aici cu observaţiile privitoare la ,,Morfologie". Ar mai fi însă cîteva cuvinte de spus referitor la felul cum autorii înşişi aplică unele forme fonetico-morfologice recomandate chiar în cuprinsul cărţii. Astfel, în textul autorilor găsim *еу парте* (p. 39, 42), iar la paradigma verbului—*яу* (pers. III pl., p. 412) ; în text *апрониет* (p. 132), iar în paradigmă-*а пронияТ* (p. 405) ; în explicaţia unei forme gramaticale - *а вре* (p. 359), iar la conjugarea verbului respectiv - *а вря* (p. 412) etc.

Scrierea cuvintelor străine, în special a celor albaneze (p. 100) şi vechi slave (p. 96, 140) e de cele mai multe ori defectuoasă.

Deşi are unele lungimi nejustificate, unele formulări greoaie şi un vocabular pe alocuri căutat sau monoton, manualul de faţă reprezintă un aport însemnat la studiul limbii noastre literare. Cartea e binevenită, fiind prima lucrare de acest fel apărută în R.S.S. Moldovenească.

O prelucrare mai atentă a manualului, cît şi, în unele cazuri, a normelor limbii literare înseşi, va contribui fără îndoială la progresul cultural din Republica Socialistă Sovietică Moldovenească. În acelaşi timp, e necesară o mai strînsă colaborare între forurile ştiinţifice din R.P.R. şi din R.S.S.M. pentru rezolvarea unor probleme comune, pentru realizarea unui schimb mai larg de informaţii şi a unor discuţii ştiinţifice creatoare.

G. MIHĂILĂ

KURT BALDINGER : *Grundsätzliches zur Gestaltung des wissenschaftlichen Wörterbuchs*,

Akademie-Verlag, Berlin ; Sonderdruck aus ,,Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1946—1956".

Articolul profesorului Baldinger privitor la unele probleme fundamentale ale alcătuirii unui dicţionar ştiinţific se încadrează în discuţiile mai ample care se duc în ultimii ani de către mulţi lingvişti pentru stabilirea unor principii lexicografice ştiinţifice. Baza discuţiilor o formează sistemul Hallig-Wartburg expus în lucrarea : *Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie. Versuch eines Ordnungsschemas* [1].

Încă în anul 1952, prof. Baldinger publică în legătură cu această problemă o lucrare mai amplă : *Die Gestaltung des wissenschaftlichen Wörterbuchs. Historische Betrachtungen zum neuen Begriffssystem als Grundlage für die Lexikographie von Hallig und Wartburg* [2].

În articolul de faţă, pe baza experienţei sale în domeniul lexicografiei romanice (prof. Baldinger colaborează la *FEW* [3] şi conduce lucrările dicţionarului de gasconă veche), autorul aduce o nouă contribuţie la discuţiile care se duc în jurul problemelor elaborării unor dicţionare ştiinţifice, sarcină centrală a institutelor de lingvistică ale Academiei.

Din punctul de vedere al lingvisticii structurale, spune prof. Baldinger, lexicografia, ca şi celelalte ramuri ale lingvisticii, trebuie să ia azi un aspect nou, ridicîndu-se de la concepţia unidimensională la cea tridimensională, înglobînd atît sincronia cît şi diacronia. Astfel, după cum pe lîngă fonetică, care studiază sunetele izolat, apare fonologia, tot aşa, pe lîngă dicţionarele alfabetice, care prezintă cuvintele izolat, trebuie să apară dicţionare în care cuvintele să fie aranjate după noţiuni. Pînă în momentul de faţă, dicţionarele ştiinţifice constau ,,dintr-o culegere de mii de articole ştiinţifice izolate, ordonate după un principiu neştiinţific" (citatul este al lui Wartburg).

Profesorul Baldinger se ocupă în special de situaţia dicţionarelor istorice. Numai două din ele corespund cerinţelor concepţiei lingvistice structuraliste : dicţionarul etimologic pe familii de cuvinte şi dicţionarul istoric pe noţiuni, deoarece numai acestea sînt tridimensionale, avînd trei ,,componente" : cuvînt + o legătură sincronică (fie familia cuvîntului, fie sfera noţiunii) + ,,componenta istorică". Discutabilă din punct de vedere structural rămîne situaţia dicţionarului istoric alfabetic, care n-are decît două ,,componente" (cuvîntul + dezvoltarea semantică) şi ia drept unitate forma cuvîntului. Prin această din urmă caracteristică el se opune

---

[1] ,,Abh. d. Dt. Akad. d. Wiss. zu Berlin, Kl. f. Sprachen, Literatur und Kunst", 1952, nr. 4, Berlin 1952. XXXV, 140 p.

[2] Romanistisches Jahrbuch 5, 1952, 65—94.

[3] Walther von Wartburg, *Französisches Etymologisches Wörterbuch.*

dicţionarului pe noţiuni, care ia ca unitate fondul cuvîntului. Ambele tipuri de dicţionare ,,sînt urmarea faptului că, luat ca element lexical, cuvîntul are două aspecte lingvistice : unul formal (*signifiant*), unul noţional (*signifié*). Aceste două tipuri se exclud şi se completează reciproc". De aici decurge faptul că, dacă ne hotărîm pentru unul din principii, sîntem nevoiţi să renunţăm la una dintre legăturile existente. Dacă stabilim ca unitate forma sonoră a cuvîntului, despărţim legăturile semantice (de ex. legătura dintre *soulier*, *galoche*, *pantoufle* etc.); dacă stabilim ca unitate conţinutul cuvîntului ,,despărţim legăturile formale (de ex. legătura dintre *galoche* ,,gen de pantof", *galoche* ,,student extern al Universităţii din Paris, *galoche* un fel de ,,titirez", *galoche* ,,caia de gheaţă", care s-au dezvoltat toate în cadrul familiei gall. **gallos* ,,piatră"; mai mult, în felul acesta separăm şi legăturile semantice dintre cele trei sensuri ale cuvîntului *galoche*. Aceste constatări ne duc la concluzia că ,,dicţionarul *alfabetic*, care porneşte de la cuvîntul izolat din punct de vedere al unităţii limbii, redă legăturile *semaseologice*; dicţionarul *pe noţiuni*, care se bazează pe conţinutul cuvîntului, redă legăturile *onomaseologice*". De aici reiese că nici principiul semaseologic nu trebuie abandonat, dar că nici la aspectul onomaseologic nu se poate renunţa.

La prima vedere se pare deci că nu pot exista decît dicţionarul pe noţiuni (onomaseologic) şi cel alfabetic (semaseologic). După cum s-a arătat însă mai sus, dicţionarului istorico-alfabetic îi lipseşte ,,componenta" a treia, integrarea într-un sistem formal. Acest sistem formal e dat de *familia de cuvinte*; astfel lanţul se închide cu al treilea tip de dicţionar care, ca şi cel pe noţiuni, are trei componente : cuvînt — sistem al familiei de cuvinte — evoluţie semantică. Prof. Kurt Baldinger caută să dovedească că acest fel de dicţionar istoric este cel mai bun, întrucît el este singurul care poate să redea ,,în mod organic dezvoltarea semantic-etimologică în cadrul formal oferit de limbă".

Prin argumentarea sa stringentă şi clară, autorul justifică, şi din punct de vedere structural, dreptul la existenţă al dicţionarelor istorice etimologice, clasate pe familii de cuvinte, drept care, de altfel, cu greu putea fi contestat. Ajunge să ne gîndim la lucrări fundamentale ca cele citate şi de autorul articolului : REW şi FEW.

Din articolul prezentat reiese, de asemenea, importanţa de netăgăduit şi caracterul ştiinţific al dicţionarelor istorice alfabetice, ca cel pe care-l pregăteşte în momentul de faţă Academia Spaniolă. În ce priveşte dicţionarul pe noţiuni, preconizat de sistemul Hallig-Wartburg, ,,el este încă un deziderat". Din anumite puncte de vedere el este, desigur, superior dicţionarelor alfabetice, însă nu numai că nu poate fi conceput, dar nici nu poate fi totdeauna util fără acestea, şi asta nu numai din cauza greutăţii clasării cuvintelor (după criteriu logic sau analogic). Ni se pare că ar fi fost preferabil ca prima încercare de alcătuire a unui astfel de dicţionar să nu fi fost un dicţionar al unei limbi vechi (ca cel al limbii gascone vechi), la consultarea căruia i se poate uşor întîmpla şi specialistului să nu cunoască sensul unui cuvînt.

Discuţia purtată în jurul problemei alcătuirii unui dicţionar ştiinţific prezintă o importanţă deosebită şi pentru lingvistica romînească, în ajunul reluării lucrărilor la Marele dicţionar general al limbii romîne şi în preajma alcătuirii unui dicţionar etimologic.

M. ILIESCU

VLADIMIR FEDOROVICI ŞIŞMAREV

(1874–1957)

În ziua de 21 noiembrie 1957 a încetat din viaţă, la Leningrad, oraşul unde s-a născut, a trăit şi a muncit, acad. V. F. Şişmarev. Dispariţia acestui mare savant, decan al studiilor de lingvistică şi filologie romanică din U.R.S.S., înseamnează o grea pierdere nu numai pentru ştiinţa sovietică, ci şi pentru cea europeană şi mondială în general.

După o pregătire foarte temeinică în Rusia (la Universitatea din Petersburg, unde s-a format mai ales sub conducerea marelui filolog A. N. Veselovski), Şişmarev a fost trimis, către sfîrşitul secolului trecut, pentru desăvîrşirea studiilor de specialitate, în Italia şi apoi în Franţa. În ambele ţări a avut norocul să lucreze cu celebrităţi de talia lui Pio Rajna şi G. E. Parodi (la Florenţa), a lui Gaston Paris şi Antoine Thomas (la Paris).

Pe vremea aceea, filologia propriu-zisă şi lingv istica nu se separaseră încă în măsura pe care o cunoaştem mai tîrziu şi cu deosebire în zilele noastre. Aşa se explică faptul că Şişmarev şi-a putut desăvîrşi pregătirea în domeniul romanisticii deopotrivă ca filolog şi ca lingvist. Lucrările sale ştiinţifice aparţin ambelor ramuri ale disciplinei create acum 130 ani de către Friedrich Diez şi pe care continuăm să le punem împreună sub rubrica ,,filologie romanică'', în sensul larg şi vechi al termenului.

Judecînd după conţinutul numeroaselor cercetări întreprinse de-a lungul bogatei sale vieţi, se poate spune că Şişmarev a fost în mai mare măsură filolog propriu-zis decît lingvist. Din acest punct de vedere (ca şi din multe altele), el seamănă cu fostul său maestru Gaston Paris, care, deşi autor a multe şi importante studii de lingvistică, a manifestat o vădită predilecţie pentru filologie, adică, potrivit preocupărilor epocii (şi cu deosebire în Franţa), pentru literatura medievală (ediţii de texte, studii şi comentarii asupra operelor literare etc.). Aş îndrăzni să afirm că marele savant francez, care, după cît se spune, era un excelent şi fermecător profesor, a servit lui Şişmarev ca un adevărat model în toate privinţele.

Fapt este că activitatea ştiinţifică a savantului rus începe şi se continuă vreme îndelungată cu lucrări din domeniul filologiei. Prima, apărută în 1909 şi premiată de Academia Franceză, este o ediţie, în două volume, a poetului şi muzicianului francez Guillaume de Machault (aproximativ 1300–1377), considerat ca întemeietor propriu-zis al liricii franceze din a doua ei perioadă, cînd centrul de greutate trece de la burghezie din nou la nobilime. Această lucrare, la fel cu toate celelalte similare care vor urma, se distinge printr-o rară acribie, calitate esen-

ţială, de rigoare, la întocmirea unei ediţii critice, mai cu seamă în vremea aceea, cînd tradiţia inaugurată de creatorii acestui gen de lucrări era foarte strict respectată.

Doi ani după aceea (1911), Şişmarev publică studiul *Lirica şi poeţii lirici ai evului mediu tîrziu*, cu care obţine titlul de magistru (potrivit organizaţiei învăţămîntului universitar al Rusiei ţariste, asemănătoare, în multe privinţe, cu cea din Anglia şi Statele Unite, unde acest titlu există şi astăzi, ca o continuare a situaţiei din epoca medievală).

O lucrare de amploare, publicată însă numai parţial, în 1915, se ocupă de cunoscutul poet şi umanist francez din secolul al XVI-lea Clément Marot. Valoarea ei este unanim apreciată de către filologii ruşi, din cadrul şi din afara universităţii, cum dovedeşte, între altele, acordarea titlului de doctor autorului ei.

Urmează studii, realizate în acelaşi mod şi consacrate aceleiaşi epoci vechi a literaturi franceze, despre poemele eroice *Ogier le Danois*, *Raoul de Cambrai* şi *Aspremont*, toate din secolul al XII-lea. Spiritul critic al autorului, prezent şi în cercetările anterioare, se manifestă de astă dată sub forma unei bine susţinute polemici cu cei mai celebri specialişti de atunci în domeniul ,,legendelor epice'' franceze (chansons de geste): Ph. Aug. Becker şi J. Bédier.

Ceea ce trebuie relevat în mod deosebit este faptul că Şişmarev şi-a desfăşurat activitatea de filolog, încă de la început, pe baza unei temeinice pregătiri de paleograf. Călătoriile de studii întreprinse în Italia şi în Franţa, către sfîrşitul secolului trecut, şi continuate, mai tîrziu, în Franţa şi în Elveţia, au avut drept scop principal cercetarea bogatelor colecţii de manuscrise existente în bibliotecile acestor ţări, atît în vederea publicării unor ediţii critice (v. aici mai sus), cît şi pentru a se familiariza cu lectura şi descifrarea textelor medievale netipărite. Interesant este amănuntul că Şişmarev a urmărit de aproape, cînd era necesar (ca în cazul lui G. de Machault), şi activitatea muzicală a poeţilor studiaţi.

Aşa se explică numirea lui ca bibliotecar-şef şi conducător al secţiei de limbă şi literatură la Biblioteca publică ,,M. E. Saltîkov-Şcedrin''. Această sarcină i-a dat posibilitatea să cunoască şi să studieze numeroase manuscrise păstrate acolo şi apoi să folosească unele dintre ele la întocmirea viitoarelor sale lucrări. O muncă asemănătoare a dus Şişmarev şi în biblioteca Academiei de Ştiinţe, bogată şi ea în manuscrise cu conţinut literar. Roadele acestei activităţi de paleograf se văd într-o serie de studii, apărute, aproape toate, în anii 1927 şi 1929, precum şi în ,,Crestomaţia veche franceză'', despre care va veni vorba mai încolo.

Întocmai ca în cazul lui Gaston Paris, cu care l-am comparat din punctul de vedere al preocupărilor şi preferinţelor ştiinţifice, mulţimea lucrărilor filologice ale lui Şişmarev nu scade cu nimic importanţa cercetărilor sale lingvistice, mai puţin numeroase, dar nu mai puţin valoroase. Punerea faţă în faţă şi, aparent, în opoziţie a filologiei şi a lingvisticii, discipline surori, ar trebui să spun gemene, o fac numai pentru a arăta cititorilor mai tineri că între ele nu există nimic contradictoriu şi că, dimpotrivă, ele se completează în modul cel mai fericit, cînd sînt cultivate activ, ceea ce se întîmplă tot mai rar în zilele noastre, de către unul şi acelaşi specialist.

Lucrările lingvistice mari, atît cantitativ, cît şi calitativ vorbind, ale lui Şişmarev sînt *Ocerki po istorii iazîkov Ispanii* (1941) şi *Istoriceskaia morfologhiia franţuzskogo iazîka* (1952). În prima sînt prezentate condiţiile de dezvoltare şi particularităţile caracteristice ale celor trei limbi iberoromanice (spaniola, portugheza, catalana) şi ale bascei. Foarte preţioasă este, mai cu seamă, informaţia de ordin istoric, care ajută pe cititor la înţelegerea formării limbilor iberoromanice şi a evoluţiei lor ulterioare, din ce în ce mai diferită de la una la alta. A doua carte se distinge, între altele, prin bogăţia materialului, bine grupat şi just explicat din punct de vedere strict lingvistic.

Am lăsat, intenţionat, la urmă admirabila ,,Crestomaţie veche franceză'' (intitulată, modest, *Kniga dlea čteniia po istorii franţuzskogo iazîka. IX—XV vv.*, 1955), nu atît pentru că este ultima lucrare personală a lui Şişmarev, cît mai ales pentru motivul că ea reprezintă,

pe de o parte, o sinteză reușită a metodei filologice și a celei lingvistice, iar pe de alta, o adevărată încununare a muncii pe care a depus-o, vreme de peste 50 ani, în ambele domenii de activitate mereu amintite aici, acest mare învățat sovietic. În cele 550 pagini ale cărții găsim nu numai o bogăție enormă de texte, alese după temeinice criterii lingvistice și literare, ci și o mulțime inepuizabilă de informații filologice, paleografice etc., menite să ușureze înțelegerea, sub toate aspectele, a operelor din care se reproduc fragmente mai mari ori mai mici, după importanța fiecăreia. Nu cunosc o lucrare similară nici pentru literatura franceză, nici pentru alte literaturi romanice, care să se poată compara cu aceasta din vreun punct de vedere.

Un fel de supliment al „Crestomației" îl constituie *Slovar' starofranțuzskogo iazîka* (1955), alcătuit de M. A. Borodina, M. V. Gordina și V. F. Șișmarev, sub conducerea acestuia din urmă, care a fost redactorul propriu-zis al lucrării (și maestru al primilor doi autori).

Ar mai fi de amintit, printre lucrările de lingvistică, una extrem de interesantă pentru noi romînii, și anume *Limbile romanice din sud-estul Europei și limba națională a Republicii Socialiste Sovietice Moldovenești* (în „Voprosî iazîkoznaniia", 1952, fasc. I, p. 80—106), bine cunoscută tuturor lingviștilor noștri.

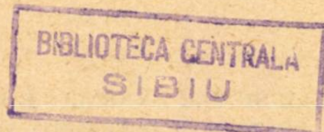
Dintr-un articol apărut în „Izvestiia Akademii Nauk S.S.S.R", secția „Literatură și limbă", 1954, p. 185-6, aflu, între altele, că Șișmarev a lăsat în manuscris traducerea nuvelelor scriitorului și umanistului italian Franco Sacchetti (sec. XIV), însoțită de un studiu și de comentarii, precum și o lucrare întinsă despre așezări romanice în Uniunea Sovietică, care, după titlu, trebuie să fie de o importanță deosebită.

La fel de bogată a fost activitatea didactică și de organizator a lui Șișmarev. Pe cea dintîi a început-o imediat după terminarea studiilor universitare și a continuat-o pînă aproape de sfîrșitul vieții. Dintre aspectele celei de-a doua sînt de reținut participarea la întemeierea Universității muncitorești-țărănești din vechiul centru revoluționar rus Kostromá (situat la vărsarea în Volga a rîului cu același nume) și conducerea lucrărilor de evacuare a institutelor Academiei de Științe în timpul Marelui război de apărare a patriei, cînd a avut, de altfel (la Leningrad), și sarcini în legătură directă cu operațiile militare.

Roadele îndelungatei sale activități didactice și științifice se vădesc și în numărul mare de elevi pe care i-a crescut și care-i continuă opera. Cu prilejul celei de a 80-a aniversări, o bună parte dintre ei i-au dedicat impozantul volum *Romano-ghermanskaia filologhiia. Sbornik statei v cest' akademika V. F. Șișmareva* (1957).

Acest mare învățat a fost și un mare om. Am avut norocul să-l cunosc de aproape și să admir, fără nici o rezervă, simplitatea, modestia și omenia lui incomparabile, însoțite de o distincție și o finețe a spiritului rar întîlnite. De aceea moartea lui înseamnă o mare pierdere nu numai pentru știință, ci și pentru ideea de umanitate în tot ce are ea mai nobil și mai frumos.

Acad. IORGU IORDAN

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREŞTI

Com. nr. 85

Lei 6,—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL IX

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

UDII ŞI CERCETĂRI

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

2

ANUL IX

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacţia revistei BUCUREŞTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 13.85.05

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul IX, nr. 2 1958

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome IX, n° 2 1958

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том IX, № 2 1958

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

EPOCILE DE EVOLUȚIE A LIMBII ROMÎNE

DE

I. COTEANU

Deși se vorbește adesea despre romînă comună, romînă veche și contemporană, totuși istoria limbii romîne n-a fost încă împărțită în perioade precise.

Romîna comună, străromîna sau romîna primitivă, cum i se mai spune, este singura fază despre care s-a discutat mai pe larg. Ocupîndu-se de ea, O. Densusianu (HLR, I, 324) și Al. Philippide (OR, II, 404) se opresc numai la data terminării ei, vrînd să sublinieze în felul acesta neîntrerupta continuitate dintre romînă și latină.

După O. Densusianu (*loc. cit*), evoluția romînei comune se încheie în secolul al VI-lea sau al VII-lea, cînd aromînii coboară spre Macedonia, sub presiunea populațiilor slave, părăsind malul drept al Dunării. După Al. Philippide, care ia drept criteriu însăși venirea slavilor în regiunile dunărene, romîna comună se sfîrșește în secolul al VI-lea.

G. Weigand, I. Șiadbei și Al. Rosetti consideră că romîna comună trebuie cuprinsă între două date, între momentul cînd latina orientală poate fi numită limbă romînă și momentul cînd apare aromîna.

> „Datarea [romînei comune] depinde de momentul cînd se poate vorbi de o limbă „romînă", adică, după ce... latina vulgară și-a pierdut unitatea, fărămițîndu-se în limbile ce erau să devină limbile romanice de astăzi, deci după secolul al IV-lea pentru provinciile orientale ale imperiului roman, cînd Dacia este separată de lumea romanică occidentală, și romîna capătă trăsăturile sale caracteristice". Al. Rosetti, ILR, IV, p. 18, unde se dă și bibliografia chestiunii.

După acest criteriu, romîna comună se întinde între secolele VII și IX (G. Weigand), între secolele VII și VIII (I. Șiadbei) și între secolele VI și X (Al. Rosetti).

Ceea ce urmează ar trebui să fie romîna veche, al cărei început s-ar plasa în secolul al VI-lea, după O. Densusianu și Al. Philippide, în al

VIII-lea, după I. Șiadbei, într-al IX-lea, după G. Weigand și, în fine, în secolul al X-lea, după Al. Rosetti.

Autorii citați nu fac implicația mai sus arătată poate pentru că, romîna veche fiind considerată de fapt dacoromîna din secolul al XVI-lea, denumirile romînă comună și romînă veche acoperă noțiuni diferite. Volumul al VI-lea al *Istoriei limbii romîne* de acad. Al. Rosetti, precum și recenta d-sale lucrare în care se prezintă starea limbii romîne dintre secolele XIII și XVI, nu poartă titlul „romînă veche", ceea ce arată — credem — că autorul și-a rezervat dreptul de a periodiza istoria limbii romîne după ce se va analiza și caracterul limbii romîne dintre secolele X—XIII. Cu toate acestea, limba din secolul al XVI-lea este considerată în genere limbă veche.

După cum s-a văzut, unii cercetători stabilesc situația romînei comune în funcție de un fapt istoric, de venirea slavilor la Dunăre sau de deplasarea populației aromîne mai în sud. O asemenea utilizare a evenimentelor istorice este însă discutabilă. Cucerirea Daciei de către romani, important act istoric, n-a fost niciodată punct de plecare pentru istoria limbii romîne, după cum nici cucerirea Galiei n-a reprezentat începutul istoriei limbii franceze, căci evoluția unei limbi depinde de evenimentele istorice doar prin efectele lingvistice ale acestora. Limba nu se schimbă automat cînd se produce un fapt de istorie socială sau politică. Trebuie să treacă un timp, mai lung sau mai scurt, în funcție de împrejurări, pentru ca întîmplările social-politice din viața unui popor să se reflecte în structura limbii. De aceea, a lua drept criteriu de periodizare un fapt de istorie însemnează a face ca limba să depindă în primul rînd de factori externi, în loc să se folosească în acest scop structura limbii însești. Evoluția generală a limbii este determinată fără îndoială de evoluția generală a societății, dar aceasta nu justifică și concluzia că istoria limbii se împarte în mod automat în aceleași perioade ca societatea. Așezarea slavilor în Dacia și Balcani, de exemplu, este un act de foarte mare importanță pentru istoria socială și politică a popoarelor din răsăritul Europei. El se petrece între secolele V și VII, dar urmările lui nu devin demne de reținut pentru limba romînă decît în jurul secolului al IX-lea.

În consecință, data venirii slavilor nu poate constitui începutul sau sfîrșitul unei faze de evoluție a limbii romîne.

Avînd în vedere că structura generală a limbii nu evoluează în același ritm ca societatea, ni se pare evidentă necesitatea de a pune fenomenele lingvistice la baza periodizării limbii.

O epocă de evoluție lingvistică este o perioadă îndelungată în timpul căreia se produc necontenit schimbări în fonetică, vocabular și structura gramaticală. Aceste schimbări trebuie interpretate și clasificate potrivit cu importanța lor. Unele se datoresc factorilor interni ai limbii, altele factorilor externi.

Factorii interni sînt elemente din structura limbii, care se manifestă, de exemplu, ca tendințe de unificare sau de diversificare a flexiunii unei părți de vorbire, ca modalități de evoluție fonetică, preferințe pentru anumite construcții sintactice etc. Ei joacă rolul de cauze în evoluția limbii, unii fiind activi într-o perioadă și mai puțin activi în alta. În

romînă, de exemplu, tendința formării pluralului feminin în *-i* este un factor activ cu începere din secolul al XVI-lea. Trecerea unor plurale ca *strade*, *lampe* la *străzi*, *lămpi* nu este provocată nici de vreo influență străină, nici de schimbarea modului de viață a vorbitorilor, ci de faptul că, în romînește, pluralul trebuie să se deosebească suficient de bine de singular. (J. Byck, A. Graur, *De l'influence du pluriel sur le singulier des noms en roumain*, BL, I, p. 14).

Raporturile dintre factorii interni sînt legile interne. În funcție de caracterul — activ ori mai puțin activ — al fiecăruia dintre factorii interni care se înlănțuiesc între ei, legile interne durează un timp mai lung sau mai scurt, atîta vreme cît se menține echilibrul dintre ei. Sînt așadar legi de lungă durată și legi de scurtă durată, permanente și temporare (vezi Al. Graur, SLG, p. 102).

Se știe, de exemplu, că *-l-* velar latin s-a transformat în *-r-* în toate cuvintele latinești. Relația dintre *-l-* și *-r-* se păstrează în forma de mai sus pînă ce toate cuvintele latinești suferă transformarea lui *-l-* în *-r-*. După aceea, nemaiavînd materie asupra căreia să se exercite, relația se desființează singură. Acesta este unul din cele mai clare cazuri de ceea ce însemnează o lege de scurtă durată. Dar factorii interni nu se dezvoltă întotdeauna nestingherit și constant ca *-l-* velar latin. Adesea, seria de modificări este întreruptă și multe elemente scapă de sub acțiunea legii. Astfel, astăzi unele cuvinte din limba romînă, deși fac pluralul în *-i*, nu mai modifică vocala din rădăcină, cf. *practică-practici*, *tactică-tactici*, față de *țară-țări* (Al. Graur, SLG, p. 105).

Relația s-a schimbat datorită numeroaselor cuvinte de origine străină pătrunse în limba romînă, cînd legea la care ne referim epuizase materialul lexical romînesc.

Prin factori externi înțelegem tot ce nu intră la un moment dat în structura unei limbi, dar o poate influența. Aici grupăm influențele străine și faptele de istorie politico-socială capabile de efecte lingvistice. Factorii externi funcționează și ei ca niște cauze, dar, spre deosebire de cei interni, ei au efecte mult mai puțin importante dacă și în măsura în care rămîn externi. Cuvintele de origine străină, calcurile lingvistice, expresiile frazeologice sînt factori lingvistici externi. Uneori, ei pot să se transforme în factori interni. Astfel, împiedicarea alternanțelor vocalice în cazul *practică-practici*, *tactică-tactici* nu mai este consecința unui factor extern. Relația nouă a intrat în limbă ca factor intern. Trecerea unui factor extern în situația de factor intern are mare importanță pentru periodizarea limbii, pentru că astfel se pot explica nenumărate probleme de evoluție lingvistică.

Periodizarea istoriei limbii este, așadar, un lucru complex în care trebuie să intre în primul rînd considerații privitoare la structura limbii. Pe baza acestei concepții, evoluția romînei se împarte în trei epoci principale : veche, medie și contemporană.

Epoca veche durează pînă în secolul al XIII-lea, cînd se sfîrșește bilingvismul slavo-romîn și istroromîna se desparte de dacoromînă, încheind astfel epoca de delimitări lingvistice din Balcani. În acest moment, struc-

tura limbii romîne este organizată în linii mari. Numele şi-a schimbat flexiunea, stabilindu-se la sistemul cu două cazuri (completat uneori prin vocativ), în urma contopirii nominativului cu acuzativul şi a genitivului cu dativul. Apare articolul şi-şi fixează poziţia, prezentînd ezitări numai la genitiv-dativ. Aromîna are articol enclitic la nominativ-acuzativ, dar articol proclitic sau enclitic la genitiv-dativ. Faţă de *barbatlu* avem g.-dat. *barbatlui*, dar *feata* apare la g.-dat. şi ca *featil'ei* şi ca *ali* (*ale*) *feată* (*feate*), cf. şi n.-ac. *Constandinul*, dar g.-dat. *al Toșe*. Istroromîna are articol enclitic la nominativ-acuzativ şi articol proclitic şi enclitic la genitiv-dativ, ca şi dacoromîna cînd utilizează procliticul *lu* la genitiv-dativ, de ex. istr. : n.-ac. *hrâstu*, dar g.-dat. *lu hrâstu* ca dr. : *fata*, *lu fata* etc.

Numeralul se organizează după model slav, cf. *unsprezece* faţă de v.sl. *jedinŭ na desętu*.

Se formează sistemul verbal, îndeosebi timpurile compuse care diferenţiază romîna de celelalte limbi romanice, adică viitorul, viitorul anterior, conjunctivul prezent şi trecut, condiţionalul prezent şi trecut.

Epoca veche are două faze. Prima ţine pînă în secolul al IX-lea, cînd începe bilingvismul slavo-romîn, a doua, din secolul al IX-lea pînă în secolul al XIII-lea. Transformările petrecute înainte de secolul al IX-lea nu pot fi uşor precizate. Totuşi, unele dintre ele, cum este, de exemplu, declinarea, se pot schiţa în comparaţie cu romanica occidentală şi în raport cu bilingvismul slavo-romîn. Astfel, dacă genitiv-dativul s-a păstrat şi datorită influenţei slave (vezi I. Coteanu, *Despre evoluţia declinării romîneşti*, AUP, S. nr. 10/1957, p. 10), atunci unificarea flexiunii nominale romîneşti ajunsese înainte de secolul al IX-lea la o înfăţişare asemănătoare cu ceea ce găsim în secolele XIII—XVI.

Cum genitivul şi dativul se unifică după toate probabilităţile în secolul al VII-lea (vezi E. Bourciez, ELR[4], p. 93, § 109), rezultă că masculinele au pierdut acest caz după secolul al VII-lea. Aşadar declinarea a luat forma ei actuală după secolul al VII-lea şi înainte de secolul al X-lea, căci aromîna, care s-a rupt de dacoromînă în secolul al X-lea, are un sistem de flexiune nominală similar cu dacoromîna.

În perioada veche, în afară de bilingvismul slavo-romîn, a început influenţa maghiară asupra dacoromînei. O parte a teritoriului de limbă romînă s-a găsit prin urmare în împrejurări istorice deosebite. Romîna comună, care se încheie înaintea influenţei maghiare, reprezintă o problemă a perioadei vechi de dezvoltare a limbii romîne. Cît priveşte începutul perioadei vechi, lucrurile se complică datorită absenţei datelor de limbă. Ţinînd seama de declinare, putem propune secolul al VII-lea.

Epoca medie ţine din secolul al XIII-lea pînă în secolul al XIX-lea, exclusiv. În perioada anterioară romîna şi-a reorganizat structura gramaticală şi fonetică şi a primit un mare număr de cuvinte slave, chiar şi în fondul ei principal; după secolul al XIII-lea, ea îşi precizează detaliile acestei structuri, renunţînd treptat la formele superflue sau constituindu-şi noi mijloace de exprimare a raporturilor gramaticale în direcţia stabilită anterior. Dacoromîna, care iese din perioada veche ca o limbă deosebită de aromînă şi istroromînă, îşi formează un genitiv nou cu ajutorul lui

al, *a*, *ai*, *ale*, despărţind astfel cazul oblic unic din perioada veche în genitiv şi dativ. Vocativul ia şi el o nouă înfăţişare. Cu ajutorul articolului, se nasc formele de vocativ articulat de tipul *domnule*, *omule* etc., care dublează vocativul vechi : *doamne*, *oame* etc.

Se extinde utilizarea alternanţelor vocalice pentru exprimarea pluralului (Al. Graur, SLG, p. 105), se simplifică verbul etc. În secolul al XVI-lea, romîna

„are caracterul unei limbi întrebuinţate de curînd pentru scopuri literare : grafie neprecisă, cu ezitări şi alternanţe, morfologie complicată, fraza greoaie a textelor traduse şi vocabularul lor sărac sînt caracteristicile generale ale limbii textelor traduse din această epocă".

Al. Rosetti, LR XIII—XVI, p. 190.

Dar cînd ne referim la esenţa limbii :

„Trecînd peste complicaţiile grafiilor cirilice şi redării sunetelor, textele netraduse ne înfăţişează... o limbă foarte apropiată de limba vorbită în zilele noastre".

Ibid.

Evenimentul cel mai important din perioada medie este începutul scrierii în romîneşte, un fapt care la origine nu are legătură cu structura limbii, deci un factor extern, dar cu efecte remarcabile, căci apariţia limbii scrise determină evoluţia limbii literare. Limba scrisă nu este la început unitară. Ea are caractere regionale atît de pronunţate, încît unele texte au putut da impresia că sînt dinaintea secolului al XVI-lea (vezi discuţia la Al. Rosetti, LR XIII—XVI, p. 189 şi urm.). Pe lîngă regionalisme, textele au şi multe arhaisme, cuvinte şi forme rămase din secolele anterioare în limba veacului al XVI-lea. Aceste arhaisme coincid în mare cu datele de limbă romînă din documentele slave, maghiare şi latine din secolul al XIV-lea şi al XV-lea, ceea ce ne întăreşte în convingerea că secolul al XIII-lea trebuie considerat începutul perioadei medii.

Afară de pierderea treptată a acestor arhaisme, afară de corectarea unor detalii de structură, de apariţia limbii scrise şi de modificarea condiţiilor de evoluţie a limbii literare, romîna medie suferă în continuare influenţe străine. Dintre acestea se impun influenţa turcă şi neogreacă. Datorită însă faptului că romîna medie este fixată prin scris şi că cele două influenţe se produc în condiţii istorice mai puţin favorabile, în comparaţie cu cele dinainte, ele nu mai ating decît vocabularul, frazeologia, ca parte a vocabularului, şi formarea cuvintelor. Limba romînă din epoca medie se împarte în două : romîna medie dintre secolele XIII—XVI, căreia i-am putea spune şi romîna medie timpurie, şi romîna medie dintre secolele XVII—XIX, căreia i-am putea spune romîna medie tîrzie. Linia de demarcaţie este secolul al XVI-lea, cuprins în romîna medie timpurie.

Criteriul acestei diviziuni este limba scrisă. Comparînd limba scrisă din secolul al XVII-lea cu cea de mai înainte, constatăm fără greutate că scrierile din secolul al XVII-lea s-au eliberat în mare măsură de vocabularul arhaizant şi fraza greoaie a primelor traduceri. Varlaam scrie

elegant, iar Simeon Ştefan şi autorii Bibliei de la Bucureşti construiesc fraza cu siguranţă şi îndemînare. Cronicile, la rîndul lor, se înfăţişează într-o formă lingvistică evoluată. De altminteri, de la Simeon Ştefan, scriitorii încep să simtă că este necesară o limbă literară unică, Dosoftei şi Cantemir trec şi la rezolvarea practică, introducînd cuvinte şi expresii noi în scrierile lor.

La începutul secolului al XIX-lea, romîna nu diferă de ceea ce fusese cu şase sute de ani înainte decît prin vocabularul său mai bogat şi prin precizarea unor elemente din structura gramaticală, adică, în fond, prin aspecte caracteristice pentru o perioadă medie de evoluţie.

Epoca actuală sau contemporană începe din secolul al XIX-lea, o dată cu modernizarea vocabularului. Prin intermediul limbii ruse, al limbii greceşti sau direct, romîna înglobează în vocabularul său mii de cuvinte străine, de cele mai multe ori de origine franceză. Se continuă precizarea structurii gramaticale. Ca urmare a înmulţirii stilurilor limbii literare, fraza, în primul rînd cea scrisă, devine din ce în ce mai elastică, mai rafinată.

Esenţialul în perioada contemporană este însă tendinţa tot mai accentuată spre unificare lingvistică. Dialectele din R.P.R. rezistă mai greu astăzi la influenţa limbii literare, din cauza existenţei statului naţional şi a dezvoltării excepţionale a mijloacelor prin care se răspîndeşte limba literară vorbită în capitală (şcoala, presa, radio-ul etc.). În special după 23 August 1944, de cînd aceste mijloace au luat proporţii considerabile, unificarea lingvistică este şi mai vizibilă.

ABREVIERI

O. Densusianu, HLR, *Histoire de la Langue Roumaine*, Buc., I, 1929.
Al. Philippide, OR, *Originea Romînilor*, Iaşi, 1923.
Al. Rosetti, ILR, *Istoria limbii romîne*, Buc., I, 1938 şi urm.
Al. Graur, SLG, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1954.
AUP, S., *Analele Universităţii C. I. Parhon*, seria ştiinţe sociale, 10, 1957, 9–14.
E. Bourciez, ELR[4], *Eléments de Linguistique Romane*, ed. 4, Paris, 1947.
Al. Rosetti, LR XIII–XVI, *Limba romînă între secolele XIII–XVI*, Buc., 1957.
BL, *Bulletin linguistique*, publié par A. Rosetti, Buc., 1933 şi urm.

ЭПОХИ РАЗВИТИЯ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Установив, что эволюция румынского языка еще не была разделена на периоды, автор статьи предлагает впредь различать три эпохи—древнюю, среднюю и современную.

Основным критерием для установления начала и конца каждой из перечисленных эпох не может быть ничто другое как только состо-

яние языка и, главным образом, его грамматическая структура. Необходимо, однако, проанализировать и действия внешних факторов, под которыми понимается все то, что в определенный момент не входит в структуру языка, но может влиять на него; то есть как иностранные влияния, так и определенные социально-политические явления истории. Внешние элементы проникают иногда в структуру языка и видоизменяют внутренние процессы. Таким образом, вследствие большого числа заимствованных иностранных слов, чередования гласных, при помощи которых передается склонение имен в румынском языке, были прерваны: *practică—practici* по сравнению с *ţară—ţări*.

На основании отношений между внутренними и внешними факторами, понимаемыми указанным выше образом, древняя эпоха румынского языка длится до XIII века, средняя эпоха — от этого времени до XIX века, исключительно, а современная эпоха — от XIX века до настоящего времени.

В древнюю эпоху организуется структура румынского языка как нечто отличное от латинского и романского языков. Устанавливаются правила склонения имени, появляется артикль, организуется имя числительное, формируется глагольная система в отношении того, что она имеет характерного. Если принять во внимание склонение имени, то началом эпохи следует считать VII век. Между VII и IX веками наблюдается первая фаза развития, после же этого века и до конца славяно-румынского двуязычия (XIII в.) — вторая фаза.

Средняя эпоха (XIII—XIX вв.) характеризуется уточнением в деталях структуры, созданной в предшествующее время.

Дакорумынский язык формирует новые родительный и звательный падежи с помощью артикля, расширяется морфологическое использование чередования гласных, упрощается глагол и т. п. Самым значительным событием является появление письменной речи, внешнего фактора с большим влиянием на литературный язык.

Современная эпоха характеризуется продолжением обогащения словарного состава, которая начинается с XIX века,, уточнениями в грамматической структуре, эволюцией стилей, развитием фразы и т. п.

Самым важным явлением представляется стремление к лингвистическому объединению, к сильно выраженному ослаблению сопротивления говоров и диалектов вследствие значительного увеличения, после 23 Августа 1944 года средств распространения литературного языка.

LES ÉPOQUES D'ÉVOLUTION DE LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Etant donné que l'évolution de la langue roumaine n'a pas encore fait l'objet d'une division en périodes nettement tranchées, l'auteur propose d'établir la classification suivante : époque ancienne, époque moyenne et époque actuelle ou contemporaine.

Le critérium fondamental pour la détermination du point de départ aussi bien que de la fin de chacune des époques mentionnées ne peut être que l'aspect de la langue et, plus spécialement, sa structure grammaticale. Il est toutefois nécessaire d'analyser également les effets produits par des facteurs extérieurs ; on entend par là tout ce qui, à un moment donné, n'entre pas dans la structure d'une langue mais peut cependant l'influencer, donc tant les influences étrangères que certains faits de l'histoire politique et sociale. Les éléments extérieurs pénètrent parfois dans la structure de la langue et modifient les processus intérieurs. Ainsi, par suite de l'adoption d'un grand nombre de mots étrangers, les alternances vocaliques au moyen desquelles on rend, en roumain, la flexion du nom, ont été interrompues (cf. *practică — practici* et, d'autre part, *ţară—ţări*).

Sur la base des rapports qui existent entre les facteurs intérieurs et les facteurs extérieurs, dans le sens indiqué ci-dessus, l'époque ancienne de la langue roumaine s'étend jusqu'au XIIIe siècle ; l'époque moyenne, depuis cette date jusqu'au XIXe siècle, exclusivement ; l'époque actuelle, du XIXe siècle à nos jours.

L'époque ancienne voit s'organiser une structure de la langue roumaine différente de celle du latin et des langues romanes. Les règles de la flexion du nom s'établissent, l'article fait son apparition, le numéral s'organise, le système verbal, dans ce qu'il a de plus caractéristique, se constitue. Si l'on considère la flexion du nom, le début de l'époque ancienne se situe au VIIe siècle. Entre le VIIe et le IXe siècles, une première phase d'évolution se déroule ; une autre lui fait suite, qui dure jusqu'à la fin du bilinguisme slavo-roumain (XIIIe siècle).

L'époque moyenne (du XIIIe au XIXe siècles) est caractérisée par une plus grande précision, dans ses détails, de la structure antérieurement constituée.

Dans la langue daco-roumaine, un génitif et un vocatif nouveaux se forment au moyen de l'article ; l'emploi morphologique des alternances vocaliques prend de l'ampleur ; le verbe est simplifié, etc. L'événement le plus important est l'apparition de la langue écrite, facteur extérieur qui a eu des effets remarquables sur la langue littéraire.

L'époque actuelle qui commence au XIXe siècle est caractérisée par un enrichissement permanent du vocabulaire, par une, plus grande précision dans la structure grammaticale, par l'évolution des styles, le développement de la phrase, etc.

Le trait le plus important en est une tendance à l'unification linguistique, une diminution marquée de la résistance opposée par les divers parlers et dialectes, en conséquence de l'ampleur considérable qui fut donnée, après le 23 Août 1944, aux moyens de diffusion de la langue littéraire.

URME DIN VREMEA ORÎNDUIRII FEUDALE ÎN VOCABULARUL LIMBII ROMÎNE

DE

P. P. PANAITESCU

Cercetările istorice din ultimul timp au adîncit studiile asupra orînduirii feudale în istoria noastră, studii care pot fi interesante şi pentru lingvistică, deoarece metoda de cercetare folosită de istorici porneşte de la numele sub care apar instituţiile feudale în izvoare. Cercetarea nomenclaturii feudale este primul pas în studiul structurii societăţii din acea vreme. Se desprinde de pe acum existenţa unei terminologii feudale folosite de romîni, care a lăsat urme şi în limba romînă vorbită astăzi.

În limbajul curent al istoricilor noştri se foloseşte încă, în chip convenţional, nomenclatura occidentală pentru instituţiile noastre feudale : *omagiu*, *imunitate*, *perfidie*, *felonie*, *privilegiu*, *feud*, nomenclatură care se trage din limba latină medievală (cu influenţe germanice), adică limba cancelariei şi a bisericii din apusul şi centrul Europei. Totuşi au existat, în vremea feudalităţii romîneşti, pentru aceleaşi noţiuni, cuvinte speciale, care apar în documentele medievale de la noi, scrise în limba slavă, în secolele XIV—XV. Este de la sine înţeles că aceşti termeni, care indicau numirile instituţiilor feudale romîneşti, apar în documentele în limba slavă, limba oficială a statului feudal romîn. Dar este sigur că terminologia feudală trecută şi în limba romînă a fost folosită în romîneşte, dovadă păstrarea acestor termeni, cu înţeles schimbat, în limba romînă vorbită de azi. Ca termeni tehnici, numirile instituţiilor feudale au trecut din limba cancelariei în limba curentă a poporului.

Aceste cuvinte slave, care au îmbogăţit vocabularul limbii romîne în epoca orînduirii feudale, n-au dispărut o dată cu dispariţia acestei orînduiri ; ele au rămas în limbă cu un înţeles derivat, potrivit cu evoluţia societăţii. Din cele cîteva exemple pe care le vom studia în prezentul articol şi care nu constituie, fireşte, întreaga terminologie feudală în limba romînă, se va vedea că în limba noastră actuală se păstrează o serie de cuvinte care sînt din vremea orînduirii feudale, adică sînt numele fostelor instituţii feudale romîneşti din veacurile XIV—XV.

Pentru cercetarea etimologiei acestor cuvinte romînești, nu este nevoie să recurgem, cum s-a făcut îndeobște, la limbile slave vii, ci trebuie să ne adresăm limbii slave a cancelariei muntene și moldovenești din acele secole. Putem defini această limbă oficială de cancelarie ca o limbă literară străbătută de multe curente ale limbilor vii, o limbă cu elemente de slavă bisericească (numită de unii lingviști : veche bulgară), limbă moartă în secolele XIV—XV, și cu elemente ale limbii medio-bulgare și sîrbe pentru Țara Romînească, ale limbii ruse apusene pentru Moldova. În special, cînd e vorba de numele instituțiilor politico-sociale din evul mediu romînesc, studiul etimologiei trebuie să se îndrepte de preferință spre limba aceasta compozită a cancelariei slavo-romîne, și nu spre limba slavă bisericească a textelor chirilo-metodiene, nici spre limbile slave vii, din afara teritoriului locuit de cei ce vorbesc limba romînă.

De aceea, cercetarea vechilor documente slave din Moldova și Țara Romînească este de cel mai mare interes pentru dicționarul limbii romîne, nu numai în privința „romînismelor" strecurate în textele slave, ci și pentru numele instituțiilor, nume slavone, care erau adoptate și de romîni. Numele acestor instituții fac parte din limba romînă.

În prezentul articol se propune o etimologie inedită pentru unul din cuvintele studiate : *pîrdalnic*, iar pentru celelalte se dau precizări noi. Studiul semantic al acestor cuvinte este de mare interes : sensul cuvintelor, numele instituțiilor feudale, s-a schimbat după dispariția acestor instituții ; unele din aceste cuvinte au pierit sub forma lor substantivală, dar s-au păstrat în limbă ca adjective. Aceste adjective arată anume calități ce se atribuiau unor instituții. Astfel sînt : *pîrdalnic*, *viteaz*, *ohavnic*, *viclean*, adjective derivate din vechi substantive, care erau numele instituțiilor feudale romînești din secolele XIV—XV. Înțelesul acestor cuvinte a evoluat de la concret la abstract, ele reprezintă azi numai aprecierile ce se făceau în chip necesar asupra instituțiilor respective. Pentru istoric, cuvintele rămase din vremea orînduirii feudale sînt un ajutor cu care poate înțelege anume forme ale orînduirii dispărute, de care sînt legate.

pîrdalnic

pîrdalnic, adj. înseamnă nenorocit, blestemat, îndrăcit (ex. : *pîrdalnicele de bătrînețe*, *pîrdalnică de fiară sălbatecă*), de unde și substantivul : *pîrdalnicul*, adică dracul (ex. : *bătu-l-ar pîrdalnicul*)[1]. Asupra etimologiei acestui cuvînt există îndoială : „probabil în loc de *prădalnic*" (Candrea) ; „*Pîrdalnic*, de la *prădalnic*, mai puțin verosimil de la *a pierde*" (H. Tiktin) [2].

Etimologia lui P. Skok, din sîrb. *prdalo -nik* (péteux), prezintă dificultăți semantice, ea nu explică sensul de bază al cuvîntului romînesc : blestemat, și derivatul substantival *pîrdalnicul* — dracul [3].

[1] *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* și I.-A. Candrea, *Dicționarul enciclopedic* sub *pîrdalnic*.

[2] H. Tiktin, *Rum.-deutsch. Wörterbuch*, sub voce.

[3] P. Skok, *Décalques linguistiques*, în „Archiv f. slavische Philologie", XXXVII, 1918, cf. „Dacoromania", I, 1921, p. 522 și IV, 1927, p. 1357, nota 1.

În documentele slave din Țara Romînească apare des o instituție feudală care poartă numele de *prădalika*. Cuvîntul slav avea grupul *pr*; de la acest *pr* pornește forma metatezată : cuvîntul se pronunța *pîrdalika* și se scria chiar uneori : *pîrdalika* în actele slave din Țara Romînească din secolul al XV-lea [1].

Asupra sensului acestei instituții feudale s-a ajuns la un rezultat pozitiv în cercetările istorice : *prădalika* se numește acea moșie asupra căreia s-a exercitat dreptul monarhului, al suzeranului de a o retrage vasalului său, căruia i-o întărise cu drept ereditar, atunci cînd se stinge linia masculină a familiei acestuia sau cînd vasalul pune moșia în vînzare sau iarăși, cînd o pierde prin trădare. Moșia retrasă și însuși „dreptul de retragere" se numesc în actele slavone din Țara Romînească : *prădalika-pîrdalika*. Lucrul rezultă din numeroase documente din Țara Romînească (în Moldova această instituție nu apare, nici ca nume, nici în fapt). Astfel : „cui dintre dînșii i se va întîmpla moarte, iar ocinele și averea să fie celor rămași, iar *prădalika* între dînșii să nu fie" (privilegiul lui Radu cel Frumos pentru mai mulți boieri din Supt-Coastă 12 noiembrie 1463) [2]. „Și la dînșii *prădalika* să nu fie, cîtă vreme se va mai afla dintr-înșii măcar o fiică" (27 noiembrie 1487) [3]. „Iar cînd nu se va afla nici un fiu din fiii sau din fiicele jupanului Chirtop, iar ocinele și țiganii jupanului Chirtop, care sînt mai sus scriși, să nu fie prădalie, ci să fie ale nepotului său, jupan Dobrița și fiilor lui și fiicelor lor. Iar apoi, iarăși, cînd nu se va afla nimeni dintre fiii sau dintre fiicele jupanului Dobrița, sau dintre fiii fiilor jupanului Dobrița, iar ocinele lui și țiganii lor să nu fie *prădalice*, ci să fie ale jupanului Chirtop și ale fiilor lui și fiicelor lui" (9 iulie 1492) [4]. „Iar după moartea fiilor lui jupan Staico logofăt, cînd nu se va mai afla din fiii lui nici o seminție, nici fii, nici fiice, iar satele și averile lui toate *prădalika* să nu fie, ci să fie nepoatei sale, Stanca, și fiilor ei și cui se va afla din seminția fiilor Stancăi, sau fii, sau fiice" (9 octombrie 1492) [5].

În privilegiile citate domnul face o excepție, el renunță la dreptul său de retragere (retrait seigneurial, în Franța), în favoarea rudelor colaterale sau în linie feminină ale beneficiarului hrisovului. Sînt însă alte acte care dovedesc, dimpotrivă, că domnul exercită dreptul său și face anume moșii *prădalice*. În secolul al XVI-lea Danciul Gogoașă, din familia Craioveștilor, încercase să pună mîna pe domnie, dar domnul țării îl înfrînge și-i ia moșiile. „Așa a *prădălicit* (*prădalicil*) și a luat partea lui Danciul Gogoașe și a împărțit-o acelor boieri" (1589, mai 17) [6]. La 1465, Radu cel Frumos donează boierului Vrabeț și altora părți de moșie de la Piscupi, „oricîte *pîrdalice* (*pîrdalike*) sînt" [7]. Jumătate din ocina din satul Bănești de la Ruia „a rămas *prădalica*, ocină domnească" (*prădalite gospodski*), la 1562 iulie 3 [7].

[1] *Documente privind istoria Romîniei, Țara Romînească sec. XIII—XV*, p. 140; P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Romînești*, p. 262 (1465, noiembrie 5).
[2] *Documente priv. ist. Rom.*, vol. cit., p. 133 ; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 266.
[3] *Documente priv. ist. Rom.*, vol. cit., p. 190 ; textul slav. P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 369.
[4] *Documente priv. ist. Rom.*, vol. cit., p. 210.
[5] *Ibidem*, p. 213 ; originalul slav, Acad. R.P.R., Peceți, nr. 206.
[6] *Documente priv. ist. Rom., Țara Rom.*, sec. XVI-5, p. 405.
[7] *Ibidem, Țara Rom.*, sec. XVI-3, p. 165 ; Arhive. Stat. secția istorică, nr. 714.

Primul act din Țara Romînească în care *prădalika* și dreptul domnesc de a lua pe seama domniei moșia boierului, în cazurile amintite mai sus, este din vremea lui Vlad Țepeș, de la 20 septembrie 1459 [1]; acest drept dispare la sfîrșitul secolului al XVI-lea. În a doua jumătate a acestui veac, boierimea smulsese domnului dreptul de a testa, deci actele pomenesc de exercitarea acestui drept, pentru ca moșiile ,,să nu le rămînă *prădalike* și pustii, ei au lăsat verilor lor. . ." (1582 iunie 21) [2], iar în secolul al XVII-lea termenul dispare din terminologia cancelariei slavone a Țării Romînești [3].

Între substantivul *prădalika*, *pîrdalika*, din actele slavo-romîne, și adjectivul romînesc *pîrdalnic*, legătura este evidentă. Și din punct de vedere semantic, ea se explică foarte bine. *Prădalika*, luarea de către domn, fără nici o despăgubire, a moșiei familiare, cînd se stinge linia bărbătească a stăpînului, sau cînd acesta era bănuit de necredință, era pentru el, pentru colaterali și pentru descendența femeiască, o adevărată nenorocire, o năpastă, un blestem. De aceea *pîrdalnic* înseamnă ,,blestemat, nenorocit".

În romînește, adjectivul *pîrdalnic* a adăugat la substantivul slav sufixul (de origine slavă) *-nic*. Funcțiunea acestui sufix în romînește coincide cu sensul lui *pîrdalnic*. El se aplică la adjective romînești care derivă din substantive slave (becisnic, nemernic) [4].

Iată dar cum o instituție feudală romînească, cu numele ei folosit în cancelaria slavă în secolele XV—XVI, a intrat apoi în limba poporului, a rămas și azi în limbă, cu un sens derivat, multe veacuri după dispariția acestei instituții și a întregii orînduiri feudale. Sensul pe care îl are azi este dat de boieri (moșieri), el reprezintă sentimentul de revoltă împotriva acestei prerogative domnești, pe care în cele din urmă au izbutit s-o înlăture. Asupra originii cuvîntului slav *prădalika*, *pîrdalika* părerile sînt împărțite. Este clar că acest cuvînt, care apare mai ales în documentele slavo-romîne, nu face parte din fondul slav, ci este un împrumut. Sporadic el se întîlnește și în afara Țării Romînești. În Macedonia, în hrisovul lui Constantin Assen, țarul Bulgariei, pentru mănăstirea din Vighino, de la 1277, se donează mănăstirii niște sate care sînt *prădalika* [5]. De asemenea, termenul se folosea la slavii din Ungaria. La moartea lui Matias Corvin, fiul său natural, Ioan, renunță la tron în favoarea lui Vladislav Iagellonul, dar obține în schimb toate moșiile Huniadeștilor. Solul moldovean, Mușat, trimis la Moscova, raportează marelui cneaz, la 1492, că Ioan Corvin ,,stăpînește cetățile pe care le-a ținut bunicul său, Ianoș voievod, care au fost în partea tatălui său, *prădalika* în Țara Ungurească" (*prădalika na Ugorskoi Zemli*) [6].

---

[1] *Documente privind ist. Rom. sec. XIII—XV, Țara Rom.*, p. 130; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 241.

[2] *Documente priv. ist. Rom., Țara Rom., sec. XVI*-5, p. 62; Acad. R.P.R. doc. CC:/7.

[3] Cf. P. P. Panaitescu, *Prădalica* în vol. colectiv, *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova*, București, 1957, p. 314 — 318.

[4] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, III, *Limbile slave meridionale*, p. 78—79. Cf. A. Graur, *Nom d'agent et adjectif en roumain*, Paris, 1929, p. 30—43, pe larg despre cuvintele romînești cu sufixul *-nik*, care el însuși derivă din sufixul slav *-inikŭ*.

[5] I. Ivanov, *Bălgarski starini iz Makedonia*, ed. II, Sofia, 1931, p. 583.

[6] *Pameatniki diplomaticeskih snoșenii drevnei Rossii s derjavami innostronimi*, I, St. Petersburg, 1851, p. 51.

Credem că *prădalika* nu poate fi despărțit de *praedalium* (bineînțeles, din *praedium* „moșie"), care înseamnă, în Ungaria medievală, acea moșie ce fusese concedată de un senior, mare magnat sau de biserică, unui vasal cu drept de moștenire numai în linie masculină. În caz de stingere a acestei linii, moșia nu va reveni familiei, ci se va întoarce la cel ce a dat-o la urmașii lui [1]. Atît foneticește cît și ca înțeles, fiind vorba de aceeași instituție, cuvîntul *praedalium* se apropie de *prădalika*. Prin limba cancelariei s-a adoptat la noi (în Țara Romînească) din Ungaria acest nume slav, pentru o instituție care a apărut însă datorită împrejurărilor sociale interne din țara noastră.

S-au propus și alte etimologii pentru slavul *prădalica* : I. Nădejde, din ungurescul *predel* (a prăda) [2]; I. C. Filitti și V. Costăchel, din slavicul *preadati* „a preda" [3], dar socotim că etimologia pe care am propus-o pentru cuvîntul slav e cea mai apropiată de adevăr, de vreme ce *praedalium* era în Ungaria o instituție identică sau aproape identică cu cea din Țara Romînească.

hitlean

Un al doilea cuvînt care în limba romînă de azi este o rămășiță transformată, din vremea orînduirii feudale, este *viclean*. În limba romînă se folosește mai ales ca adjectiv, dar există și substantivul *viclean* (*cel viclean* „diavolul"). Sensul cel mai obișnuit astăzi al acestui cuvînt indică pe cel ce vorbește sau se poartă astfel încît nu i se dau pe față gîndurile și scopul ce urmărește, cel ce se preface ca să poată înșela, sinonim cu *șiret* (*vulpea cea vicleană*). *Viclean* este definit ca : „fățarnic, ipocrit, necredincios, cel ce-și calcă credința" [4]. Toți lingviștii sînt de acord că etimologia acestui cuvînt este ungurescul *hitlen* „necredincios", un derivat din *hit* „credință" [5]. Numai Hasdeu îl derivă din slav. *hîtr* „hătru" [6].

În adevăr, în limba veche romînească există formele *hiclean* și *hitlean*, mai apropiate de cuvîntul unguresc : *hitlen*. *Hitlean* este un cuvînt foarte des întîlnit în cele mai vechi texte bisericești romînești, traduse din slavă sau din ungurește : astfel în Psaltirea Scheiană, în Psaltirea Hurmuzachi, în tipăriturile lui Coresi, în textele măhăcene, atît cu forma *hitlean* cît și *hiclean* [7]. În limba romînă de azi *hitlean*, *hiclean* s-a transformat în *viclean*, cu trecerea lui *h* la *v* și cu păstrarea grupului *cl* în loc de *tl* [8].

I. Bogdan, în glosarul colecției documentelor slave din Brașov, observase însă că forma *hicleanstvo* „viclenie", cu grupul *cl*, în loc de *tl*

---

[1] Akos von Timon, *Ungarische Verfassung- und Rechts Geschichte*, ed. II, p. 277.
[2] *Pandectele romîne*, V (1926), p. 200.
[3] I. C. Filitti, *Predalica să nu fie*, în „Revista Istorică Romînă", II, 1932, p. 337—368, V. Costăchel, *Les immunités dans les principautés roumaines*, București, 1947, p. 62.
[4] *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, sub voce, și I.-A. Candrea, *op. cit.*
[5] H. Tiktin, *op. cit.*; I.-A. Candrea, *op. cit.*; A. de Cihac, *Dictionnaire*.
[6] B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I, p. 346.
[7] Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne*, VI, p. 150, 69.
[8] *Ibidem*, p. 150.

din cuvîntul unguresc, este folosită de bulgarii din Transilvania, ceea ce ar indica un intermediar slav între cuvîntul unguresc și cel romînesc [1].

Interesantă este însă evoluția semantică a cuvîntului, în cadrul termenilor care indică instituții feudale din trecutul romînesc : *hitlean*, *hiclean*, în textele slave din Moldova și din Țara Romînească, ca substantiv, însemnînd „cel care a călcat jurămîntul omagial datorit de vasal suzeranului său", adică boierul care a călcat credința jurată domnului. Cuvîntul corespunde francezului *félon*, în textele latine : *perfidus*.

Astfel, scrisoarea din 1462—1463 a lui Radu cel Frumos, domnul Țării Romînești, către brașoveni, vorbește despre niște boieri ai lui fugiți în Transilvania : „ei sînt *hitleni* domniei mele" (*oni su hitleni gospodstva-mi*) [2]. Basarab Țepeluș scria în 1480, tot brașovenilor : „Acele neamuri ale lor (ale boierilor fugiți), pe care i-am prins, i-am prins pentru *hitlenie*" (*hitleanstvo*) [3]. Și Ștefan cel Mare spune într-un uric al său : „Și a pierdut Avram vistiernic acest sat, pentru *hitlenie*" (*hitleanstvo*) [4].

Același înțeles se păstrează și în vechea limbă romînească : „Înțelegîndu de aceasta, boiarii moldovenești, fiindu *viclěni* domnu-său, avură prileju ca să împuținеaze oastea lui Dispot" [5].

De observat că „*cel hitlean*", în textele bisericești romînești din secolul al XVI-lea, însemnează *diavolul*, „cel rău" („nu ne duce în năpaste, ce ne izbăvéște pre noi de hitleanul") ceea ce s-ar datori, după unii cercetători, influenței husite, apoi și aceleia a Reformei [6]. De fapt, acest înțeles se explică tot prin cel feudal de *félon*, căci, după învățătura bisericii, diavolul este un înger căzut, un slujitor al lui dumnezeu care a frînt credința datorită stăpînului său. De aceea nu este nevoie să căutăm, cum face N. Drăganu, două căi deosebite de pătrundere a cuvîntului *hitlean* în romînește, în secolul al XV-lea : prin biserică și pe calea politico-militară și socială [7].

Transformarea semantică a cuvîntului *viclean* este de explicat tot în cadrul luptei între autoritatea domnească și boieri ; cel ce frînge obligația feudală, este un om șiret, pervers, care într-un fel jură și altfel se poartă sau se pregătește să se poarte. Dispariția instituției jurămîntului feudal a adus schimbarea sensului primitiv al cuvîntului *viclean*, care rămîne ca adjectiv, cu sensul unei trăsături de caracter.

viteaz

viteaz, adjectiv și substantiv, este definit astfel de *Dicționarul limbii romîne contemporane* : „care manifestă bărbăție, curaj, eroism în luptă",

---

[1] I. Bogdan, *Relațiile Țării Romînești cu Brașovul*, I, p. 395.
[2] *Ibidem*, p. 105.
[3] *Ibidem*, p. 158.
[4] I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, p. 22 și *Doc. priv. ist. Romîniei, Moldova*, sec. *XV*-2, p. 195.
[5] Ureche, *Letopisețul* (adaosul lui Simion dascălul), ed. P. P. Panaitescu, p. 171.
[6] N. Drăganu, *Catehismul luteran*, în „Dacoromania", II, 1922, p. 587—588.
[7] N. Drăganu, *loc. cit.*

şi de Candrea : „care se luptă cu bărbăţie, fără frică de moarte" ; Tiktin traduce pe *viteaz* prin „tapfer" şi „Held".

Vitejii erau însă, în secolele XIV—XV, atît în Moldova, cît şi în Ţara Romînească, o categorie socială şi militară, în cadrele orînduirii feudale. Ei corespund cu cavalerii din apusul şi centrul Europei ; sensul actual al cuvîntului, care indică o calitate sufletească, este derivat mai tîrziu, întocmai ca în cazul cuvintelor precedente [1].

Cel dintîi *viteaz* cunoscut în istoria noastră este din 1370, într-un act grecesc, în care Vladislav, domnul Ţării Romîneşti, trimite la Muntele Athos, pentru a cerceta cererea de ajutor şi starea unei mănăstiri, pe sfetnicul său Neagoe *vitezis* [2]. Este clar că aci *viteazul* este un titlu.

Cronica lui Vlad Ţepeş, aşa-numitele „*Povestiri ruseşti despre Dracula*" [3], spune că în războiul cu turcii din 1462, domnul muntean a răsplătit pe oştenii răniţi, „dîndu-le cinste şi miluire şi făcîndu-i viteji". La fel şi în actele moldoveneşti : „Ivănaş viteazul primeşte un privilegiu pentru trei sate de la Roman voievod, în 1392" [4]. În omagiul depus de boierii moldoveni regelui Poloniei, în 1395, patru dintre „panii şi boierii Moldovei" (în număr total de 12), sînt *viteji* : Dragoş *viteazul*, Grozea *viteazul*, Costea *viteazul*, Ioaniş *viteazul* [5]. Unii viteji mai apar şi în sfatul domnesc, în primii ani de domnie ai lui Alexandru cel Bun.

În cronica slavă de la Bistriţa, care este în realitate scrisă la curtea lui Ştefan cel Mare, se fac mai multe menţiuni despre *viteji*. După izbîndă, Ştefan face ospăţ *vitejilor săi* [6]. În înşirarea demnitarilor din această cronică, vitejii sînt trecuţi înaintea boierilor, ca fiind cu mai mare vază decît ei. La Valea Albă, au căzut „*vitejii* cei buni şi *boierii* cei mari", „*vitejii* cei buni şi bărbaţi şi boierii mari" [7]. După izbîndă, Ştefan „a instituit (*postavi*) mulţi *viteji*" [8] ; „mulţi *viteji* a făcut atunci şi i-a dăruit cu mari daruri" [9]. Că *vitejii* aceştia făcuţi de domn pentru purtarea lor eroică erau cavaleri, rezultă din traducerea şi prelucrarea germană contemporană, scrisă la curtea lui Ştefan cel Mare, a cronicii de curte, redactată în original în slavoneşte. În textul german, cuvîntul *vitezi* din textul slav al cronicii este tradus la locul respectiv prin *Ryttern* „cavaleri"[10]. În Ungaria, *vitéz* este echivalat în actele latine cu *eques* „cavaler"[11].

---

[1] Cf. A. Cazacu, *Vitejii*, în vol. colectiv, *Viaţa feudală în Ţara Romînească şi Moldova*, p. 194—197, şi D. Ciurea, *Situaţia internă a Moldovei în vremea lui Ştefan cel Mare*, în „Studii", X, 1957—6, p. 171—172.

[2] P. Lemerle, *Actes de Koutlumousi*, Paris, 1945, p. 119. Editorul a crezut, cum rezultă din comentariu, că este vorba de un nume propriu.

[3] I. Bogan, *Vlad Ţepeş*, Bucureşti, 1896, p. 136.

[4] *Documente privind istoria Romîniei, Moldova, sec. XIV—XV*-1, p. 2.

[5] M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare*, II, p. 614.

[6] I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 40.

[7] *Ibidem*, p. 41.

[8] *Ibidem*, p. 43.

[9] *Ibidem*, p. 47.

[10] *Cronica lui Ştefan cel Mare*, ed. I. C. Chiţimia, Bucureşti, 1942, p. 42.

[11] I. Bogdan, *Documentul răzeşilor şi organizarea armatei moldovene în secolul al XV*, în Academia Romînă, Memor. sec. istorice, ser. II, 1908, p. 403.

Şi în vechea limbă romînească, *viteaz* are sensul de cavaler : astfel în *Letopisețul* lui Ureche : „sfîntul mucenicu Dimitrie, călare şi într-armatu ca un *viteazu*" [1].

Existența unor cavaleri romîni, luptînd călare, îmbrăcați în zale şi coif de fier, cu lancea în mînă, se poate dovedi din izvoarele istorice. Cavalerii romîni iau parte la turnirul din Buda, din 1412 [2]. În 1376 se trimiseseră din Veneția armure pentru cavalerii munteni [3]. Pe un stîlp de la Biserica Domnească de la Curtea de Argeş, clădită în secolul al XIV-lea, se vede un cavaler romîn cu zale, coif şi lance [4].

Vitejii erau deci cavaleri, luptători în zale, înarmați de către domn ca osteni ai curții, aleşi fie dintre boieri, fie dintre slujitori, răzeşi, curteni.

Cuvîntul este de origine slavă : *vitęź*. Este un cuvînt comun tuturor limbilor slave vii, cît şi limbii slave bisericeşti. După V. Kiparsky [5], forma slavă comună este **vitędź*, care derivă din germanicul *viking* : *t'*slav derivă în chip normal dintr-un germanic *k*. *Viking* fiind un şef de ceată de pirați, un luptător, sensul cuvîntului în slavă s-a transformat în „erou, cavaler (*eques*, *Ritter*), vasal" ; în polonă *wicięźny* înseamnă învingător (azi *zwycięźny*) ; în sîrbo-croată, înseamnă „cavaler", ca şi în rusa apuseană şi bulgară. Un act privitor la slavii din Germania, din 1181, spune : „in *equis* servientes, id este *withasii*" [6].

Cuvîntul a fost împrumutat în limba romînă atunci cînd în limba slavă nazala *ę* se transformase în diftong, deci după secolele XIII—XIV. *Vitejii*, cavaleri romîni din evul mediu, dispar în amîndouă țările romîne în veacul al XVI-lea ; această instituție feudală nu-şi mai are rostul o dată cu înăsprirea dominației turceşti. Cuvîntul *viteaz*, cu înțelesul de astăzi, este încă o rămăşiță a unei instituții tipic feudale, păstrată în limbă cu sens schimbat, după dispariția noțiunii primitive.

ohamnic, ohabnic

ohamnic, *ohabnic*. Cuvîntul, azi un arhaism, se mai păstrează totuşi uneori ca adjectiv cu sensul : de veci, „cu titlul ereditar, care nu se poate înstrăina", vorbind de o proprietate [7] : „Pierd procesele şi cu ele pămînturile ohavnice" [8].

Privilegiile domneşti pentru boieri şi mănăstiri, din secolele XIV—XV, date în limba slavonă în Țara Romînească (nu însă în Moldova), folosesc curent termenul *ohaba*, substantiv, care apare şi în toponimia

---

[1] Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1955, p. 106.

[2] I. Dlugosz, *Histor. Poloniae*, ed. Leipzig, 1712, I-2, col. 327.

[3] *Revue Historique du sud-est européen*, III, 1925, p. 82.

[4] Comisia monumentelor istorice, *Curtea Domnească de la Argeş*, B. 1923, p. 112.

[5] V. Kiparsky, *Die gemeinslavischen Lehnwörter aus dem Germanischen* în *Annales Academiae Scientiarum Fennicae*, XXXII-2, Helsinki, 1934, p. 268—270.

[6] *Ibidem.*

[7] *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, sub voce.

[8] Citat după I.-A. Candrea, *Dicționar enciclopedic*.

din Oltenia, Țara Oltului și în Banat, precum și în Hațeg, ca nume de sate [1].

Încă din 1906, I. Bogdan a publicat un studiu special : *Ohabă, ohabnic*, în care afirmă că *ohaba* este numele slav al unei instituții feudale care apare în Țara Romînească, iar *ohabnic* este, după I. Bogdan, un adjectiv derivat din acest nume. Autorul definește instituția, după cum urmează : „o proprietate scutită de anumite dări și slujbe domnești, îndeobște de toate, afară de cea militară" [2].

Definiția dată de I. Bogdan nu este exactă, sau, mai bine-zis, nu este completă. *Ohaba* nu este moșia scutită numai de dări și slujbe (prestații), ci corespunde cu *immunitas* din dreptul feudal, este numele folosit în țara noastră pentru *imunitățile feudale*. Prin imunitate se înțelege nu numai scutire de dări, ci și autonomie totală, fiscală, judiciară și politică a domeniului feudal, o renunțare a drepturilor suzeranului în favoarea feudalului [3].

Ohaba, în Țara Romînească, definește domeniul în care nici un dregător al domnului nu poate intra : „Să le fie acest sat Rătești de ocină și de *ohabă*... să nu cuteze să-i împiedice nici sudeț (judecător), nici globnic, nici birari, nici alții nimeni dintre slugile sau dintre boierii domniei mele, trimiși pentru milostenii și pentru slujbele domniei mele", este formula obișnuită pentru imunitate-ohabă [4].

În secolele XVI—XVII termenul *ohabă*, *ohabnic* continuă să fie folosit în documentele slave și în cele romînești din Țara Romînească, dar cu un înțeles schimbat, de vreme ce marile domenii imune dispăruseră ; acum cuvîntul înseamnă : „domeniu patrimonial, de moștenire" [5].

Deoarece *ohaba* apare nu numai în limba cancelariei, ci și în toponimie, și anume atît în Oltenia, cît și în Banat și în Transilvania de sud, și ținînd seamă de faptul că *ohaba* cu sensul de imunitate nu se întîlnește în nici una din limbile slave vechi sau noi, singura concluzie posibilă este că acest cuvînt, cu înțelesul de „imunitate", a fost împrumutat de cancelaria munteană-slavă, din daco-slavă, în care *ohaba* indica mici formații dominiale autonome. Din limba slavă a cancelariei muntene cuvîntul a trecut în limba romînă.

Cuvîntul slav *ohaba* este un derivat substantival dintr-un verb slav. I. Bogdan, după care și Tiktin, derivă pe *ohaba* din *habiti sę*, *ohabiti sę*, verb reflexiv care înseamnă „a se abține, a se feri", deci *ohaba* este moșia de la care se abține domnul și dregătorii săi, în care renunță să-și exercite autoritatea [6]. Este de luat în seamă ca posibilă și derivația din verbul activ : *habiti*, *ohabiti*, care înseamnă „a uza, a corupe". În acest înțeles *ohaba* este acel domeniu de care stăpînul are dreptul să uzeze și să abuzeze,

[1] Cf. S. Dragomir, *Cîteva urme ale organizației de stat slavo-romîne*, în „Dacoromania" ; I, 1921, p. 149—150.

[2] I. Bogdan, *Ohabă, ohabnic*, în „Convorbiri literare", XL, 1906, p. 295—299.

[3] Definiția imunității la Haberkern-Wallach, *Hilfswörterbuch für Historiker*, sub *Immunität*; tot acolo despre *charta immunitatis*.

[4] *Documente privitoare la istoria Romîniei, sec. XIII—XV, Țara Romînească*, p. 99; textul slav la P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Romînești*, I, p. 180 (act din 1 august 1437).

[5] I. Bogdan, *op. cit.*

[6] *Ibidem* și H. Tiktin, *op. cit.*, sub voce.

să se folosească în chip total fără a mai împărţi drepturile cu un suzeran, în speţă domnul ţării [1].

Observăm în privinţa adjectivului *ohabnic* că el nu a putut deriva în romîneşte nemijlocit din substantivul slav *ohaba* — substantiv cunoscut însă de romîni, ca nume de instituţie şi ca nume topic — fără influenţa adjectivului slav *ohabinŭ* (de neatins). Din slav. *ohabinŭ* s-a trecut la *ohabnic*, cu adausul sufixului *-nic*, precum din adjectivul slav *pravoslavinŭ* s-a ajuns la romînescul *pravoslavnic* [2].

Deci, *ohabnic*, *ohamnic*, *ohavnic* derivă, măcar indirect, din slav. *ohaba*, numele unei instituţii feudale, imunitatea, care nume s-a folosit în slavoneşte numai pe o parte a teritoriului nostru şi nu la slavii vecini, nume folosit de limba cancelariei muntene, de unde a intrat şi în limba poporului. Alături de dreptul de retragere al suzeranului, de omagiu şi de frîngerea lui, de instituţia cavalerilor, avem aşadar şi instituţia imunităţii feudale, care a lăsat în limba romînă un nume, transformat şi acesta ca înţeles, o dată cu dispariţia instituţiei.

ob(o)roc

obroc sau *oboroc* înseamnă, în limba romînă : „vas mare în formă cilindrică, larg la gură, făcut din scoarţă de tei, care serveşte (la ţară) ca unitate de măsură pentru cereale sau pentru păstrarea şi transportul acestora" [3]. Tiktin dă aceeaşi definiţie, dar socoteşte că *oboroc*, cu sensul de *mertic* („tain", „Naturalienlieferung") este un cuvînt deosebit de cel ce înseamnă vas. *Oboroc*, cu sensul de „mertic", se află în textele romîneşti din secolul al XVII-lea. Tiktin îl apropie de vechiul rus. *uborokŭ* şi de malo-rusul *uborok*, sîrb. *ubora*, iar pe cel de al doilea îl derivă din slavul bisericesc *obrokŭ* [4].

Este clar că avem a face însă cu un singur cuvînt, care se trage din slav. *obrok*, iar forma *oboroc* este mai nouă în limba noastră. *Obroc*, termen folosit în documentele slave din Ţara Romînească şi Moldova, este numele unei instituţii feudale romîneşti : renta în natură (în produse). Principalul venit sau renta feudală a domeniilor boiereşti şi mănăstireşti, în vremile economiei naturale, era renta în produse, provenită de la ţăranii şerbi, iar pentru mănăstiri, şi din daniile ctitorilor. Despre rostul economic al rentei în produse, în orînduirea feudală, a scris un paragraf clasic Karl Marx [5].

În Rusia medievală, *obroc* însemna „în vremea iobăgiei, una din principalele forme ale exploatării ţăranilor de către stăpînii de moşii, prin care stăpînul lua de la ţărani o rentă în natură sau în bani, precum

---

[1] Cf. Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenicum*, sub *habiti* şi *habiti sę*.

[2] Cf. Al. Graur, *op. cit.*, p. 34—36.

[3] *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane*, sub voce.

[4] H. Tiktin, *Rum. deutsch. Wörterbuch*, sub voce.

[5] Karl Marx, *Das Kapital, Kritik der politischen Oekonomie*, ed. Fr. Engels, Hamburg, 1894, II-2, p. 315—319 : *Genesis der kapitalistischen Grundrente.*

şi însăşi renta luată de stăpîn" [1], *Obrocul* era de fapt egal cu dijma : erau ţărani care datorau stăpînului *obroc*, alţii, dimpotrivă, datorau renta în muncă : *boieresc* (*barştina*) sau *clacă* [2].

În documentele din Ţara Romînească din secolele XV—XVI, *obrocul* este un tain în natură acordat de domn mănăstirilor. În 1407, într-un act slav, Mircea cel Bătrîn întăreşte mănăstirii Cozia pe fiecare an : 300 găleţi de grîne, 10 butii de vin, 12 burdufe de brînză, 12 caşcavale, 12 bucăţi de postav şi adaugă : „să vie fraţii ce locuiesc acolo să ia din casa domniei mele acest mic *obroc*, fără nici o piedică". Urmează blestemul pentru cei ce ar strica „*obrocul*, pe care l-am dăruit domnia mea" [3]. În Moldova, Ştefan cel Mare, tot într-un act slav, din 1466, dă mănăstirii Pobrata : „*obroc* veşnic... pe fiecare an de la noi cîte 10 buţi de vin şi două măji de peşte, jumătate de piatră de ceară... şi berbinţele de miere" [4]. Vechea traducere romînească din secolul al XVIII-lea a acestui document traduce pe *obroc* prin *tain*.

Deşi nu avem dovezi documentare asupra numelui rentei plătite în natură de ţăranii dependenţi stăpînului moşiei în secolele XIV—XV, în ţările romîne, socotim, după exemplul din Rusia medievală, că şi această livrare periodică de produse se numea tot *obroc*. Cronica lui Ureche aminteşte de „obroacele de pîine ce să dau la curtea domnului" [5].

Între *obroc* „tain din produse, rentă feudală în natură", şi *obroc* „vas", este o legătură semantică firească : livrările în natură datorite seniorului sau mănăstirilor se compuneau mai ales din grîne şi vin, se transportau în vase mari de la locul de producţie la curtea seniorială. Între conţinutul vasului şi vasul însuşi legătura s-a făcut în chip natural, mai ales după ce instituţia *obrocului* a dispărut.

vorbă, a vorbi

vorbă, a vorbi : cuvîntul apare în textele romîneşti din secolele XVI—XVIII şi sub forma *dvorbă, a dvorbi*. Asupra etimologiei acestui cuvînt nu există un consens între lingvişti. Cei mai mulţi admit derivaţia din vechiul slav *dvorba* [6], totuşi s-a propus şi etimologia latină din *verbum* [7], iar mai recent S. Puşcariu, în contrazicere cu P. Skok, admite un romînesc **vărbesc*, derivat din *verbum*, cu o apropiere ulterioară de slavicul *dvorba* [8]. S-a propus chiar şi o etimologie germanică [9].

De observat că nici una din limbile romanice n-are derivate din latinul *verbum* pentru noţiunea „a vorbi". Etimologia din slavul *dvorba* nu prezintă

---

[1] D. Uşakov, *Tolkovii slovar russkogo iazîka*, sub *obrok*.
[2] *Ibidem* şi Vl. Dal, *Tolkovii slovar jivogo velikorusskogo iazîka*, ed. IV, 1914, sub voce.
[3] *Documente privind ist. Rom., Ţara Rom. sec. XIII—XV*, p. 154.
[4] *Documente privind ist. Rom., Moldova, sec. XIV—XV*-1, p. 347 ; I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, I, p. 105.
[5] Gr. Ureche, *Letopiseţul*, ed. citată, p. 70.
[6] Candrea şi H. Tiktin în dicţionarele citate.
[7] A. de Cihac, *Dict. d'étymologie daco-roum.*
[8] „Dacoromania", III (1924), p. 838.
[9] C. Diculescu, în „Zeitschrift für romanische Philologie", XLI, p. 427.

dificultăţi fonetice, *d-* a căzut ca în *dvornic* — *vornic*; există însă o dificultate semantică : *dvorba*, în limbile slave, înseamnă „slujbă". Miklosić traduce *dvorba* prin „servitium" [1], Vuk Karadžić prin „ministerium" [2].

În documentele slave din Moldova şi din Ţara Romînească, *dvorba* apare cu acelaşi înţeles. Un act din 25 iulie 1611 vorbeşte de casa călugărilor de la mănăstirea Secul, la Iaşi, „ca să aibă unde locui, cînd vin, *na dvorbah*" (pentru slujbe) [3].

Şi în limba veche romînească s-a păstrat acelaşi înţeles de *slujbă* pentru *dvorba*. În adaosurile de la sfîrşitul secolului al XVII-lea la cronica lui Ureche, postelnicul este „*dvorbitoriu* înaintea domnului", spătarul „la dzile mari... *dvorbitoriu* cu arme domneşti încins, la spatele domnului, într-acele dzile". Medelnicerul este „*dvorbitoriu* la masa domnului în dzile mari". Logofătul al treilea „*dvorbitoriu* totdeauna lîngă domn"; spătarul al doilea „*zvoreşte* (pentru : *dvoreşte*) cînd nu zvoreşte cel mare" [4]. În cronica lui Miron Costin : „Feciorul său, Grigoraşco vodă, era amu purces la Ţarigrad, la *dvorbă*" adică „pentru slujbă" [5].

Într-un studiu întitulat *Vorbă und voroavă*, St. Romansky [6] explică trecerea sensului de la „slujbă" la „cuvînt", printr-un înţeles intermediar al verbului slav *dvorbiti*, care în anume cazuri speciale, izolate, înseamnă şi : „ a interveni, a vorbi pentru cineva sau a se ruga". Dar exemplul dat de Romansky din versiunea slavă a *Invăţăturilor* lui Pseudo-Neagoe Basarab pentru *dvorbiti*, cu înţelesul de „a vorbi pentru cineva", nu este convingător, de vreme ce este vorba de un text slav scris de un romîn, în Ţara Romînească, asupra căruia a putut influenţa limba romînească şi înţelesul specific romînesc. Iar exemplul adus de acelaşi din Dosoftei, *Vieţile sfinţilor*, pentru a dovedi că în romîneşte *dvorbă* înseamnă şi „a se ruga" : „Sf. Polihron *dvorbind* la sfîntul jărtăvnic", trebuie înţeles, nu „rugîndu-se", ci „slujind", deci tot cu înţelesul obişnuit în limbile slave.

Pentru a înţelege transformarea semantică a cuvîntului *dvorba* — *vorbă* în romîneşte, trebuie să recurgem la cercetarea unor amănunte din orînduirea feudală.

Dvorba, cu înţelesul său fundamental, nu era orice fel de slujbă; cuvîntul nu se poate despărţi de *dvor* „curte". Deci *dvorba*, în slavoneşte, este „slujba la curte", cum arată de altfel şi Romansky în articolul amintit. Dar ceea ce n-a observat Romansky este faptul că această slujbă la curte, obligaţia vasalului faţă de suzeranul său, se compunea din două îndatoriri, care se exprimau în latineşte prin *auxilium* şi *consilium*. *Auxilium* era datoria sprijinului militar; *consilium* era serviciul civil la curte, care se compunea din participarea la sfatul, consiliul suzeranului, legată de slujba

---

[1] F. Miklosić, *Lexicon palaeoslovenicum*, sub voce.

[2] Vuk Karadžić, *Srpski riečnik*.

[3] Acad. R.P.R., Doc. CLXXXVIII/232. Traducere în *Documente privind ist. Romîniei, Moldova, sec. XVII*-3, p. 26.

[4] Gr. Ureche, *Letopiseţul*, ed. citată, p. 70—71.

[5] Miron Costin, *Letopiseţul ţării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Buc., 1944, p. 204.

[6] Dreizehnter, „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache" zu Leipzig, 1908, p. 106—108.

de curte propriu-zisă : serviciul la masă, la cancelarie, la paza curții, la judecăți [1].

Consilium din terminologia latină medievală corespunde întocmai cu slavul *dvorba*. Acei postelnici, spătari, medelniceri, de care vorbește cronica, cum am arătat mai sus, cei ce *dvoreau* la curtea domnului, țineau armele domnului, judecau cu dînsul, citeau scrisori, serveau la masă, nu erau funcționari ai curții domnești, cum au crezut unii istorici, căci funcționari nu existau în orînduirea feudală, ci boieri, nobili, care împlineau la curte obligațiile lor de vasali, prin slujba lor, în schimbul căreia dobîndeau de la domn privilegii pentru stăpînirea moșiilor și a muncii șerbilor.

Principala obligație a boierilor de la curte față de domn și în general a nobililor față de suzeran era participarea la *consiliul* lui. Ei erau consilierii, sfetnicii domnului, formau *sfatul domnesc*. De aceea, în latina medievală, această obligație feudală se numește *consilium*. *Dvorba* este deci identică cu *slujba la curte*, *sfat*, *consiliu*.

În acest chip se înțelege ușor cum *dvorba* a ajuns să însemneze „cuvînt" : la sfatul domnesc sfetnicii sînt datori să ia cuvîntul, să dea sfaturi suzeranului lor. De la *dvorba* sfat, la *vorba* cuvînt, este întocmai aceeași evoluție semantică prin care *cuvînt* derivă din latinul *conventum*, care și el înseamnă tot „sfat, consiliu" [2].

★

Am studiat un grup de șase cuvinte care făceau odinioară parte din terminologia feudală romînească, erau numele instituțiilor feudale de la noi. Asemenea cuvinte se mai găsesc și se mai pot descoperi în cercetarea limbii romîne vorbite astăzi. Nu am atins aci, de exemplu, cuvintele care indică pe reprezentanții claselor sociale din epoca feudală : *jupan*, *boier*, *rumîn*, *vecin*, *slujitor*, *șerb*, *rob*, *poslușnic*, *curtean*, cuvinte care merită un studiu special.

Existența unei terminologii feudale, cu urme în limba romînă vorbită astăzi, dovedește cît de variată și de structurată era organizația feudală în trecutul nostru și că instituțiile feudale romînești, aceleași ca în toată lumea feudală, făceau parte din viața poporului romîn, de vreme ce numele lor s-au păstrat pînă astăzi în limbă. Numele acestea erau specifice pentru țara noastră (de ex. : *ohaba*, *prădalica*), o parte din ele nu se află nici la popoarele slave, deși aceste cuvinte sînt de origine slavă.

Pe de altă parte, studiul acestor cuvinte nu este numai un auxiliar al istoriei, ci este interesant și din punct de vedere lingvistic. Prin cercetarea lor putem ajunge la originea unor cuvinte romînești, greșit sau incomplet cunoscută pînă acum. Pentru semantica romînească asemenea cercetări, puse în legătură cu schimbarea orînduirilor sociale, pot da noi și însemnate rezultate.

---

[1] Haberkerrn-Wallach, *Hilfswörterbuch für Historiker*, sub *consilium* și *auxilium*.

[2] O. Densusianu, *Semantism anterior despărțirii dialectelor*, în „Grai și suflet", II, 1925, p. 16—17, leagă pe *vorbă* de *dvor* (curte), în sensul de *a sta la judecată* (la curte). Această interpretare nu explică însă sensul vechi romînesc : *dvorba — slujbă*.

СЛЕДЫ ФЕОДАЛЬНОГО СТРОЯ В СЛОВАРНОМ СОСТАВЕ РУМЫНСКОГО ЯЗЫКА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В современном разговорном румынском языке имеется большое количество слов, являющихся остатками названий общественных установлений со времен феодального строя. Смысл этих слов претерпел изменения, но можно дойти до первоначальной их формы, изучая феодальную эпоху румынской истории.

Pîrdalnic „несчастный", „проклятый" происходит от *prădalika*, *pîrdalika*: в XV—XVI вв. в Мунтении название феодального института, согласно которому сюзерен имел право отнять у вассала, боярина, поместье в случае прекращения в семье мужской линии.

Viclean „лицемерный", „притворный", „вероломный"; в старорумынском языке *hiclean*, *hitlean* тот, кто нарушил клятву верности, данную сюзерену (в славянских актах *hitleanstvo* обозначает *felonie* „вероломство").

Viteaz „храбрый", „герой" было старым названием феодального института Мунтении и Молдавии. В XIV—XV вв. *viteaz* был кавалер, рыцарь. В современных текстах *viteaz* переводится словом *Ritter*.

Ohamnic, *ohabnic* говорится о наследственной собственности, которая не может быть отчуждена. Слово происходит от слова *ohaba*, бывшем в Мунтении в XIV—XVI вв. названием института феодальной неприкосновенности; обозначает *imunitate* „неприкосновенность".

Obroc (сосуд для хранения зерна) был в XV—XVI вв. в Мунтении и Молдавии обозначением дохода в натуре (особенно в злаках), который должны были платить представителям подчиненные крестьяне, а также и название поставок в натуре, вносимых монастырям правителями страны.

Vorbă „слово", *a vorbi* „говорить" в старорумынском языке: *dvorbă*, *a dvorbi* было названием другого феодального института: *Consilium* (обязанность вассала, боярина, принимать участие при дворе сюзерена в его совете). Так объясняется семантическая эволюция слова от *Slujbă* к двор; от совета к *cuvînt*.

VESTIGES DE L'ÉPOQUE DU RÉGIME FÉODAL DANS LE VOCABULAIRE DE LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Il existe, dans la langue roumaine parlée de nos jours, bon nombre de mots qui sont des vestiges d'appellations anciennes de certaines institutions du temps de la féodalité. Le sens de ces mots a subi des modifica-

tions, mais on peut en retrouver la forme primitive en étudiant l'époque féodale de l'histoire roumaine :

pîrdalnic signifie en roumain „malheureux, maudit", et dérive de *prădalika, pîrdalika*. C'était aux XVIe et XVIIe siècles, en Valachie, le nom de l'institution féodale du droit de retrait — le droit qu'avait le suzerain de retirer à un boyard vassal ses domaines, lorsque la famille de ce dernier venait à s'éteindre faute de lignée masculine ;

viclean „faux, hypocrite, infidèle" ; en vieux roumain, *hiclean, hitlean* désignait „le parjure, celui qui avait failli au serment de fidélité dû à son suzerain" (dans les actes slavons, *hitleanstvo* signifie „félonie") ;

viteaz, qui a aujourd'hui le sens de „courageux, héros", est l'ancien nom d'une institution féodale de Valachie et de Moldavie. Aux XIVe et XVe siècles, on entendait par *viteaz* l'homme qui avait reçu du voïvode le titre de chevalier. Dans les textes contemporains, la traduction du mot est *Ritter* ;

ohamnic ou *ohabnic* est un terme qui s'applique à une propriété héréditaire ne pouvant être aliénée. Le mot dérive de *ohaba*, terme qui, en Valachie, entre le XIVe siècle et le XVIe, désignait l'institution des immunités féodales et signifiait immunité ;

obroc, récipient pour la conservation des céréales, était, aux XVe et XVIe siècles, en Moldavie comme en Valachie, le nom de la rente en nature (consistant surtout en céréales), due par les paysans à leur seigneur, ainsi que le nom des livraisons en nature effectuées par les hospodars au profit des monastères ;

vorba, a vorbi „la parole", le verbe „parler", se prononçaient, en vieux roumain, *dvorba, a dvorbi*, dénomination d'une autre institution féodale, *le consilium*, qui supposait l'obligation pour tout boyard vassal de prendre part au conseil du suzerain, à la cour de ce dernier. C'est ainsi que s'explique l'évolution sémantique du mot, primitivement *obligation* de servir à la cour, puis *conseil* et, enfin, *parole*.

CONTRIBUȚII LA STUDIUL LATINEI ORIENTALE (III) *

DE

I. ŞIADBEI

IX

42. — Cu toată superioritatea culturală a elenismului, în Imperiul de răsărit limba greacă, admisă ca a doua limbă de guvernămînt, n-a rămas fără influențe din partea limbii stăpînitorilor. În timp ce la Roma, prin școli și prin profesorii greci, păturile înalte se elenizau, în orientul grec limba latină a fost limba oficială pînă la 610 e.n. (cf. I, n. 6 ; SCL., VIII, p. 473—4). Inscripțiile oficiale sînt latine și pietrele miliare bilingve pun în primul rînd indicația latină. Pe întregul întins al Imperiului răsuna și se înțelegea limba latină, încît nu era — chiar pentru începutul epocii imperiale — o simplă laudă deșartă a lui Ovidiu cînd scria că este citit pretutindeni (v. Met., XV, 877 : *Quaque patet domitis Romana potentia terris, Ore legar populi*... ; Her., 21, 28 : *iam canitur toto nomen in orbe meum* etc.).

Inscripțiile grecești au numeroase cuvinte latine, ceea ce ne arată introducerea și circulația lor în limba greacă a timpului, ca împrumuturi curente : κολωνεία, δεκορίων, μοννικίπιον, πατρίκιος, δενάριον, ἀσσάριον, μίλιον, λεγεών (λεγιών), κεντουρία, τύρμη, ἄλη, κλάσση (πραιτωρία) etc. (v. *L. H.*, pp. 122 și 227).

Scriitorii greci importanți întrebuințau și ei în textul lor grecesc numeroase cuvinte latine, care, desigur, erau înțelese de cititori. Astfel, un scriitor ca Polybios, în afară de faptul că redă prin traducere expresii latine, întrebuințează numeroase cuvinte latinești (ἐκστραορδιναρίους, πραιφέκτων, κάστρα, λίβερτος, πραιτώριον, κεντουρίων etc. ; cf. *L.H.*, p. 42—51). De asemenea și alți scriitori greci ulteriori, ca Dionysios din Halikarnas, Nikolaus din Damaskus, Diodor, Strabo, Epictet, Plutarch, Dioscurides etc. folosesc numeroase cuvinte latine, care, fără îndoială,

* Vezi SCL., VIII, 1957, p. 467 și urm. și IX, 1958, p. 71 și urm. — Pentru abrevieri, cf. ibid., VIII, p. 489—490.

erau cunoscute contemporanilor lor din Imperiul de răsărit. Traducerea greacă a Noului Testament, al cărui text se adresa, în primul rînd, păturilor largi ale lumii grecești, cuprinde și ea numeroase cuvinte latine (de ex. καίσαρος, λιβερτίνων, φραγέλλιον = *flagellum*, τίτλος, δεναρίων, σουδάριον, μεμβράνας etc.) Se poate nota că cea mai mare parte din aceste împrumuturi latine din textul Noului Testament s-au transmis pe cale orală, pînă în timpul nostru, în limba neogreacă [1].

Mai tîrziu, pînă în secolul al VI-lea, limba juridică în Imperiul de răsărit este copleșită de latinisme, înțelese atît de oamenii care aplicau legile cît și de cei cărora li se aplicau : ἀβρέβις redă pe lat. *a brevis*, ca și ἀβάκτης pe lat. *ab actis*. Vedem, astfel, întrebuințate cuvinte ca : ἀβσολουτώριος = (*absolutorius*), ἄκτα (= *acta*), ἀδιουδικατεύειν (= *adiudicare*), ἀδμινιστρατίων (= *administratio*), ἀδοπτίων (= *adoptio*), ἀδρογατίων (= *adrogatio*), ἄρβιτρος (=*arbitrium*), αὐδιτώριον (= *auditorium*), βενεφίκιον (= *beneficium*), καῦσα (= *causa*), κέρτος (= *certus*), κοντράκτον (= *contractum*), κοῦλπα (=*culpa*), δεφένδεύειν (= *defendere*), δελίκτον (=*delictum*), ἰνιουρία (= *iniuria*) și altele, pe care limba vorbită nu le-a menținut și nici limba romînă nu le-a păstrat decît în mică măsură (v. *H. Z.*, p. 172–215). De asemenea terminologia militară bizantină cuprindea și ea foarte multe latinisme, de la numirea unităților (ἄλα, κεντουρία, κόρτη = *cohors*, λεγιών) la „specialitățile" soldaților (βουκινάτορ, καβαλλάριος, κεντουρίων, κούρσορ, δεκουρίων, δούξ, βιγλάτωρ etc.) și numele armelor (ἀρκᾶτος = *arcus*, ἅρμα, λαγκία = *lancea*, σαγίττα etc. ; v. *H.Z.*, p. 216–239).

O serie întreagă de calificative proprii limbii latine comune și clasice — după cum se poate constata cu ajutorul textelor — se întrebuințau încă, în răsărit, în secolul al VI-lea (cîteva și în al VII-lea), pe lîngă titlurile înalților funcționari imperiali : *clarissimus*, *gloriosus*, *gloriosissimus*, *illustris*, *magnificus*, *magnificentissimus*. Unii dintre acești funcționari erau chiar denumiți : *admirandissimus* (*mirandissimus*), *amantissimus*, *amplissimus*, *carissimus*, *devotus* și *devotissimus* (pînă la 639 e.n.), *dicatissimus*, *disertissimus*, *dulcissimus*, *eloquentissimus*, *eminentissimus*, *excellentissimus* (pînă în a doua jumătate a secolului al VII-lea), *fecundissimus*, *felicissimus* (pînă la 685 e.n.), *fortissimus*, *illustrissimus*, *nobilissimus*, *praecellentissimus*, *praeclarus*, *sacratissimus*, *sanctissimus* și *sublimissimus*[2]. Toate aceste superlative, dispărute din limba populară a Imperiului de răsărit (cf. 35, d.), arată un mediu social foarte evoluat. Se constată că formele sincopate *domnus*, *domna* erau întrebuințate la Byzanț pentru membrii familiei imperiale și ai clasei conducătoare [3], fapt care explică sensul de mai tîrziu al cuvîntului în limba romînă.

O altă serie de expresii intrau în secolul al VI-lea în vocabularul aceleiași societăți : *amplitudo*, *auctoritas*, *benignitas*, *bonitas*, *caritas*, *claritas*, *culmen*, *dulcedo*, *eminentia*, *excellentia*, *experientia*, *gloria*, *gravitas*,

---

[1] V. *L.H.*, p. 257–265. Sînt interesante și înregistrările pe care le face Prokopios în operele lui, notînd totdeauna cum numesc Romanii „în limba lor" anumite lucruri, ori traducînd cuvintele latine (cf. *Ph.*, I, p. 472 n.).

[2] V. Paul Koch, *Die byzantinischen Beamtentitel von 400 bis 700.* Diss., Jena, 1903, p. 25–102.

[3] *Ibid.*, p. 82.

honorificientia, *laudabilitas*, *magnificientia*, *magnitudo*, *potestas*, *praecellentia*, *praestantia*, *sapientia*, *spectabilitas*, *sublimitas* [1]. Din toate acestea, limba populară n-a reținut decît puține cuvinte (*bonitas*, *clarus*, nu însă *claritas*, *culmen*), celelalte ieșind din sfera unei întrebuințări mai largi. Pînă și cuvinte ca *auctoritas*, *experientia*, *gloria* ori *sapientia* nu s-au întrebuințat și nici n-au rămas în limba populară.

Întreagă această terminologie era curentă în mediile urbane și pierderea ei, în cea mai mare parte, s-a îndeplinit o dată cu înlocuirea formei latine de guvernămînt. Dispariția acestor cuvinte arată și o modificare a felului de viață în Imperiul de răsărit, unde, după distrugerea[2] celor 70 de orașe de către Attila (Singidunum, Viminacium, Naissus, Ratiaria, Serdica, Philippopolis etc.) refăcute numai cu greu, a rămas în majoritate o populație rurală, în *-parae*, *-briae* și *-davae* transformate cu încetul în *fossata* (ca în *Gesilafossaton* în Haemimontus, ori simplu *Fossáton* din *M.i.*, la Procopios, *De aedificiis*, IV, 7). Rusticizarea provinciilor romane, din Imperiul de răsărit și dinafară de granițele lui oficiale, a avut drept urmare restrîngerea vocabularului la termenii necesari unei vieți simple, de sat, pastorale ori agricole, dominată tot mai mult de credințele noi ale creștinismului, devenit religie de stat, de la începutul secolului al IV-lea.

43. — Și în inscripțiile latine, găsite pe teritoriile provinciilor din răsărit, se află numeroase cuvinte grecești, care amintesc apropierea Byzanțului, capitala noului Imperiu și a lumii care vorbea limba greacă. Astfel în *T.c.* VII și XXV (*D.*, ann. 142 și 160 e.n.) găsim cuvîntul *apoc(h)atus*, cu înțelesul de „sclav pentru care vînzătorul a dat chitanța (= *apocha* „chitanță") primirii prețului"; cf. Mommsen, *C.I.L.*, III², p. 941. Cuvîntul apare de asemenea în același loc și cu același sens în forma derivată : *apocitatus*.

Societas danistariae se găsește în *T.c.* XIII (*D.*, anno 167 e.n.), indicînd „o casă de împrumut pe amanet" (< lat. *danista* < gr. δάνος 'uzură'). Forma aceasta derivată este rar întrebuințată.

Un alt cuvînt de origine greacă este *digma*, *-atis* (*D.*, în *C.I.L.*, III, 8080) < gr. δεῖγμα 'mostră'. Într-o inscripție din *M.s.* (C.I.L., III, 14 567) apare cuvîntul *epibeta* drept calificativ al unui militar, fiind probabil gr. ἐπιβάτης 'marinar ori pasager pe un vas' (< gr. ἐπιβαίνω 'a se îmbarca pe un vapor'). În *C.I.L.*, III, 7807 (*D.*) se găsește cuvîntul *prosmoni*, tradus de editor prin grec. πρόσμονοι = lat. 'perseverantes' (cf. *Ph.*, I, p. 503). De asemenea în *M.i.* (*C.I.L.*, III, 7564) apare cuvîntul *pyalis* (< gr. πύελος 'cavitate'); iar în altă inscripție, provenită tot din regiunea Tomisului, vedem că lapicidul a scris *es memoria* (= 'in ~ ; < gr. εἰσ), ceea ce ne arată că era un bilingv. În inscripția de la Glavinica avem cuvîntul *ceramo* (clas. *ceramum*, acuz. sing.; < gr. κέραμος 'argilă'), întrebuințat la singular cu sens colectiv (*G.*, p. 145). Cuvintele acestea s-au găsit în table cerate sau în inscripții latine ; alături de acestea,

---

[1] Paul Koch, *op. cit.*, p. 107—125. În albaneză s-au păstrat din aceste cuvinte numai *pushtet* < lat. *potestas*, *k'ar* < lat. *clarus* și *kulm* < lat. *culmen*.

[2] Cf. C. Jireček, *Geschichte der Serben*, Gotha, 1911, I, p. 50.

s-au descoperit în Dacia și în Scythia minor numeroase inscripții grecești în întregime, explicînd astfel elementul grec care se constată în inscripțiile latine. Din latina orientală nu s-a transmis limbii romîne nici unul din cuvintele arătate mai sus.

În schimb, latina populară din orient și-a însușit numeroase alte cuvinte de origine greacă, care au avut aceeași evoluție fonetică în limba romînă ca elementele de origine latină. Aceste cuvinte sînt cunoscute, cele mai multe, tuturor dialectelor romîne și au aparținut, prin urmare, întregului domeniu romîn comun. În acest caz sînt cuvinte ca (formele romîne precedate de asterisc sînt formele din romîna comună, reconstituite):

* *băsẹ̑árekă* (vdr. *băsẹ̑árecă, besérică*, dr. *bisérică*, mr. *băsẹ̑ár*[*i*]*că*, [*bi*-], megl. *băsẹ́rică, bisẹ́rică*, istr. *basẹ́rike*) < lat. or.* *basẹ́leka* (= clas. *basilica*, — *a*[*m*]);

**brọ̑áskă* (vdr., dr. *brọ̑áscă*, mr., megl. ~) < lat. or. **bróska* (cf. alb. *breshkë* = vgr. βρόϑ—);

**kăskáre* (vdr. *căscare*, dr. *căscá*, mr. *căscáre*) < lat. or. **kaskáre* (cf. sard. log. *kaskare* < vgr. χάσκω);

**kutedzare* (vdr. *cute*[*d̲*]*záre*, dr. *cute*[*d*]*zá*, mr. *c*[*u*]*tidzare*) < lat. or*. *kotẹdzare*, cf. *cottizare*, C.GL.L., V, 264 = vgr. κοττίξω);

**fríkă* (vdr., dr. *frícă*, mr. ~ [*Papahagi, Basme*, p. 597] < lat. or. **fríka* (< vgr. φρίκη);

**mărdźẹ̑á* (vdr., dr. *mărğẹ̑á*, mr. *mărdz'eáu̯ă* [Papahagi, *Basme*, p. 635], megl. *mărdzeáu̯ă* [-*o*]) < lat. or. **margẹlla* (cf. gr. biz. μαργέλλιον);

**miku* (vdr., dr. *mic*, mr. *n'íc*, megl. *mic*) < lat. or. **míku*, (< vgr. μικκός, *Hermes*, XXV, 601 = μικρός);

**pápură* (vdr., dr. *pápură* [-*oră*], megl. *papră*) < lat. or. **pápura* (< vgr. πάπυρος);

**spînu* (vdr., dr. *spîn*, mr. *spîn*) < lat. or. **spánu* (< vgr. σπανός);

**stúru* (vdr., dr. *stúr*, mr. *stúr* [Papahagi, *Basme*, p. 703] < lat. or. **stụlụ* (< vgr. στύλος);

**úrmă* (vdr., dr. *úrmă*, mr. ~ [Papahagi, *Basme* p. 728] < lat. or. **ụ́rma* (= **ọ́rma*, cf. *C.GL.L.*, V, 4, 71, 507; < vgr. ὀσμή);

**dz'ẹ̑ámă* (vdr., dr. [*d*]z[*e*]*ámă*, mr. *dzámă* [Papahagi, *Basme*, p. 589] < lat. or. **dzẹma* (< vgr. ζέμα).

Alte elemente vechi grecești au fost răspîndite prin latina comună (*baptissare, doga, mattia* etc.).

Dintre elementele care nu se pot atribui acestei răspîndiri indirecte, un mare număr sînt cunoscute numai în daco-romînă (*ğúr* < γῦρος; *amăgí* < μαγεύω; *părîngă* < φαλαγγ-; *trufă* < τρυφή; *urğie* < **orgía* < vgr. ὀργή etc.). O explicare a acestora din urmă ca provenite de la coloniștii greci aduși în Dacia (cf. I, 2; SCL., VIII, p. 468) a fost propusă de Tomaschek [1] și acceptată de A. D. Xenopol [2]. Aceeași explicație a fost susținută, mai tîrziu, și de C. Diculescu, care, împotriva vechiului sistem al lui Gustav Meyer de a reconstitui forme latine intermediare, pornește

---

[1] „Zeit. f. oesterr. Gymnasien", XXIII, 1872, p. 144—145.

[2] Xenopol, *Les Roumains au moyen-âge*, Paris, 1885, p. 177—9.

direct de la forme grecești, cele mai multe dialectale [1], într-un timp cînd (după secolul al II-lea al erei noastre), ele cedaseră de mult [2] în fața unitarului κοινή. N. Jokl admitea [3] ca romîn comun cuvîntul *frică*, pentru că se află în toate dialectele și în alb. *frikë* (care nu poate proveni din ngr., cum credea G. Meyer, în M.W. = *Etymologisches Wörterbuch der albanesischen Sprache*, Strassburg, 1891, 111); de asemenea admitea o vechime considerabilă („schon vlglt".) verbului romîn *cute[d]ză* și alb. *kudzon'*.

În această privință, nu e inutil să amintim că Hasdeu a afirmat[4] posibilitatea ca elementul așa-numit vechi grecesc în romînă să fie în realitate de origine thracă. De asemenea A. Philippide a susținut [5] această posibilitate pentru cuvîntul *frică*. Dificultatea de a fixa originea sigură a acestor cuvinte provine din lipsa unor mărturii precise asupra raporturilor dintre thracă și greacă. Este drept că dr. *arǵeá* poate fi mai degrabă thrac (unde e probat ca atare; v. Hasdeu, *Etym. magnum*, II, 1572—9; Barić, „Archiv za arb. star"., II², p. 379—89) decît vechi grecesc; este însă vorba de un cuvînt neindo-european, răspîndit de la nord la sud, cum a arătat O. Hoffmann (*Die Makedonen*, Göttingen, 1906, p. 60—61).

44. — Izvoarele scrise ne arată puține inovații de vocabular în latina orientală. Astfel, în inscripția de la Glavinica avem cuvîntul *bustale* (= clas. -em; adj. *bustalis* de la *bustum* 'mormînt'), singura mențiune a acestei forme, cunoscută pînă acum numai ca *bustualis* (analogică după *mortualis* etc.; v.*G.*, p. 144). De asemenea avem forma *contiruncul us* (*M.s.*; *C.I.L.*, III, 8124) cu înțeles de 'camarad recrut' (cuvîntul apare în inscripții sub forma simplă: *contiro* 'tovarăș de ucenicie'); în altă inscripție e vorba de o *virgo dextrata* (*M.i.*; *C.I.L.*, III, 6155; cuvîntul referindu-se la o fată moartă în vîrsta de trei ani și nouă luni, nu poate avea însemnarea[6] obișnuită de 'situată la dreapta'); un cuvînt *frontalis* (*D.*; *C.I.L.*, III 7960), necunoscut în altă parte, ar putea avea înțelesul de 'fronton' (*Ph.*, I, p. 502); un *maiorarius*, derivat din *maior*, cu înțelesul de 'supraveghetor', este atestat în *M.i.* (*C.I.L.*, III, 12 489). Cuvîntul *salararius* pentru *salariarius* (*D.*; *C.I.L.*, III, 7926) are înțelesul de 'mercenar'; iar *sportellarius*, după editorul textului (*T.c.*, VI; *D.*; anno 139 e.n.) avînd înțelesul de 'anexă', e un derivat din lat. *sportella* 'coș'.

În privința sensurilor, trebuie să însemnăm că lat. *memoria* avea și înțelesul de 'monument, mormînt' (*D.*; *C.I.L.*, III, 7703: *memoriam posuit coiuci*); expresia *die Iovis* (*C.I.L.*, III, 1051), pentru denumirea unei zile a săptămînii apare și în Dacia; iar *sic* cu înțeles de 'et' (*Ph.*, I, p. 503) se găsește într-o inscripție din *M.i.* (*C.I.L.*, III, 13 739), arătînd încă din acel timp înțelesul conjuncției romînești.

---

1 „Dacoromania", IV¹, p. 394—516.

2 Vezi H. Pernot, *D'Homère à nos jours*, Paris, 1921, p. 53; A. Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*², Paris, 1920, p. 12.

3 Cf. „Litteris", 1927, p. 195.

4 Hasdeu, *Etymol, magnum*, III, 2733, s. v. *batal.*

5 Vezi *Un specialist romîn la Lipsca*, Iași, 1910, p. 146—147.

6 Dată fiind vîrsta defunctei, nu se poate accepta explicarea din *C.I.L.* că „fata ocupa locul mai de cinste, cel din dreapta" (cf. și *Ph.*, I, p. 501). Să nu avem oare înțelesul romînesc al lui *dextratus*, adică 'înzestrat' (cu însușiri morale)?

45. — În latina de răsărit nu erau diferențe lexicale numai de ordin social. Dacă luăm în considerare elementul latin păstrat de limbile din peninsula balcanică şi cel din limba romînă, vedem că vocabularul diferea şi după provincii. Am arătat altă dată [1] că limbile romînă şi albaneză păstrează numeroase elemente comune, de origine latină, care probează existența unei vechi unități lexicale a latinei orientale. Dar între aceste elemente comune se găsesc unele care nu provin din prototipuri latine identice. Aşa, de exemplu, domeniul romîn a păstrat la numeroase cuvinte forma simplă latină :

dr. _calce_ < lat. _calx_, _calce[m_ ;
dr. _cireaşe_ (_-ă_), mr. _cireaşă_, megl. _cirę̆şă_ < lat. _cerĕsia_, - _a[m_ ;
dr. _chiag_, mr., megl. _cl'ag_ < lat. *_clagu_[m (< *_caglu[m_ = clas. _coag(u)lum_) ;
dr. _dulce_, mr. _dulțe_, megl. _dulți_, ir. _dul'tše_ < lat. _dulci_ [_s_,-_e_[_m_ ;
dr. _falce_, _falcă_, mr., megl. _falcă_ < lat. _falx_, _falce[m_ ;
dr. _furnică_ (_igă_), mr., megl. _furnigă_, ir. _furnigę_ < lat. _formica_, _a[m_ ;
dr. _iarnă_, mr., megl. ~ , ir. _i̯arnę_ < lat. _hiberna_, -_a[m_ ;
dr. _lut_, mr., ir. ~ < lat. _lutu_[_s_, -_u_[_m_ ;
dr. _masă_, mr. _męasă_, megl. _męsă_ < lat. _mēnsa_, -_a_[_m_ ;
dr. _muscă_, mr., megl. ~ , ir. _muskę_ < lat. _mŭsca_, -_a_[_m_ ;
dr. _piatră_, mr. _k'atră_ < lat. _pĕtra_, -_a_[_m_ ;
dr. _sac_, mr., megl. ~ , ir. _sǫc_ < lat. _saccu_[_s_, -_u_[_m_ ;
dr. _țară_, mr., megl. ~ < lat. _tĕrra_, -_a_[_m_ ;
dr. _vargă_, mr. _vęargă_, megl. _vęrgă_, ir. _vęrgę_ < lat. _virga_, -_a_[_m_ ; etc.

Spre deosebire de ceea ce s-a petrecut în domeniul romîn, limba albaneză a păstrat numai forme latine derivate de la cele simple arătate mai sus :

alb. _këlts'ere_ (M.W., 186) < lat. _calcaria_ ;
alb. _ts'ërshi_ (M. W., 225) < lat. *_cerasinus_ ;
alb. _klúar_ (M. W., 193) < lat. *_coagulorium_ ;
alb. _ndülkurë_, _dünkërë_ (M. W., 313) < lat. _dulculus_ ;
alb. _fëllts'in'ë_ (M. W., 102) < lat. *_falcinea_ ;
alb. _thënégullë_ (M. W., 89) < lat. _formicula_ ;
alb. _vërri_ (M. W., 471) < lat. *_hiberinum_ ;
alb. _mësállë_ (M. W., 276) < lat. _mensalis_ ;
alb. _mushkón'ë_ (M. W., 280) < lat. _musconia_ ;
alb. _bërtham_ (M. W., 34) < lat. *_petramen_ ;
alb. _shákull_ (M. W., 377) < lat. _sacculus_ ;
alb. _trúall_ (M. W., 438) < lat. _terriola_ ;
alb. _vërgar_ (M. W., 470) < lat. _virgarius_ ;
etc.

Pe lîngă aceste forme divergente, cele două limbi prezintă ca o caracteristică nu mai puțin importantă şi faptul invers : romîna cunoaşte

[1] I. Şiadbei, _Arii lexicale în Romania orientală_ (în SCL., VIII, p. 18—19).

o serie întreagă de cuvinte de origine latină provenite din derivate. Astfel :

dr. *fachie* (*fache*) < lat. *fac*[*u*]*la*, -*a*[*m* ;
dr. *păioară* < lat. *palliola* — *palliolum* ;
dr. *păreche*, *pereche*, mr. *p*[*ă*]*recl'e*, megl. *părecl'ă* < lat. **parĭc*[*u*]*l-a*, *a*[*m* ;
dr. *rădăcină*, mr. *ar*[*ă*]*dătsină* < lat. *radicina*, -*a*[*m* ;
dr. *reţea*, *răţea* < lat. **retella*, -*a*[*m* ;
dr. *trunchi* < lat. *trunc*[*u*]*lus*, -*u*[*m* ;
dr. *turturea* < lat. *turturĭlla*. -*a*[*m* ;
dr. *văpaie* < lat. **vapalia* ;
dr. *veşted*, mr. *vẹaştid* < lat. **vescĭdus* ;
dr. *bătrîn*, mr. *bitărnu*, megl. *bitọrn*, ir. *betăr* < lat. *betranu*[*s* (= clas. *veteranus*) ;
dr. *vechiu*, mr., megl. *veclu'u* < lat. *veclus*(= clas.*vet*[*u*]*lus*) ;
dr. *vergură* < lat. **virgula*, -*a*[*m* ;
etc.

Acestor cuvinte, toate avîndu-şi originea în derivate latine, le corespund însă în albaneză forme provenite din prototipuri simple, necunoscute domeniului romîn :

alb. *flákë* (M. W., 107) < lat. **flaca* ;
alb. *pajë* (M. W., 318) < lat. *pallia* ;
alb. *par* (M. W., 321) < lat. *par* ;
alb. *rrikë* (M. W., 365) < lat. **radica* ;
alb. *rjetë* (M. W., 364) < lat. *rete* ;
alb. *trunk* (M. W., 438) < lat. *truncus* ;
alb. *túrtull* (M. W., 453) < lat. *turtur* ;
alb. *vápe* (M. W., 463) < lat. **vapa* ;
alb. *veshk* (M. W., 468) < lat. *vescus* ;
alb. *vjet* (M. W., 475) < lat. *vetus* ;
alb. *vërdz'ëri* (M. W., 470) < lat. *virgo* ;
etc.

Divergenţele acestea între cele două domenii arată arii lexicale continue, devenite, de la începutul secolului al V-lea înainte, arii separate. Despărţirea, arătată şi de faptele de vocabular, a fost îndeplinită o dată cu separarea definitivă a celor două imperii (cf. I, 6 ; SCL., VIII, p. 472—3).

Divergenţe similare de vocabular latin se pot constata chiar în cuprinsul domeniului romîn, şi anume între dialectele de la sud de Dunăre şi cele de la nord. Astfel se opun :

dr. *căldură* < lat. *caldura*, faţă de mr., megl. *călọare* (*căr-*) < lat. *calor*, -*e*[*m* ;
dr. *cerc*, megl. *ţerc* < lat. *cĭrcu*[*s*, faţă de mr. *tsercl'u* < lat. *circ*[*u*]*lu*[*s* ;
dr. *cugeta* < lat. *cogitare* faţă de mr. *mintuire* < lat. *mens*, *mente*[*m* ;
dr. *lună* 'lune, mois' < lat. *luna*, -*a*[*m* faţă de mr., megl. *lună* 'lune', *mes* 'mois' < lat. *mensi*[*s*, -*e*[*m* ;

dr. *sărută*, megl. *sărutari* < lat. *salutare*, faţă de mr. *băsare* < *basiare* ;
etc.

Dialectele romîneşti sud-dunărene au de asemenea coincidenţe de vocabular latin cu domeniul albanez, arătînd circulaţia aceloraşi cuvinte în arii altă dată contigue : Astfel :

alb. *kështén'ë* (M. W., 191) < lat. *castanea*, se află şi în mr. *cîstîn'ă*, megl. *căstọn'ă* ;
alb. *ts'ikërë* (M. W., 226) < lat. *cicer*, *-e[m*, se află şi în mr. *ţeaţire* ;
alb. *fik* (M. W., 104) < lat. *ficu[s*, se află şi în mr. *hic*, megl. *ic* ;
alb. *furr* (M. W., 114) < lat. *furnus*, se află şi în mr. *furnu*, megl. *furnă* ;
alb. *n'erkë* (M. W., 313) < lat. *noverca*, *-a[m*, se află şi în mr. *nuiarcă*, *n'arcă* ;
alb. *varfërë* (M. W., 463) < lat. *orfanus*, se află şi în mr. *oarfîn* ;
alb. *sharrë* (M. W., 400) < lat. *serra*, se află şi în mr. *şară* ;
alb. *shpesë* (M. W., 413) < lat. *spĭssus*, se află şi în mr. *spes* ;
alb. *shts'úfur* (M. W., 411) < lat. *sulfur*, se află şi în mr. *şcl'ifur* ;
alb. gheg. *um(b)* (M. W., 457) < lat. *vomer*, se află şi în mr. *vómeră* ;
etc.

Aceste apropieri şi divergenţe de vocabular arată fapte dialectale ale latinei populare din răsărit (cf. lat. *castanea* şi *ficus*, care sînt proprii climatului sud-dunărean şi *păcură* < lat. *pĭcula-pix*, *picis*, propriu regiunilor petrolifere de la nordul Dunării). Spre deosebire de ele, elementele latine care aparţin albanezei şi dacoromînei [1] arată conservări în arii comune, devenite ulterior izolate ; şi aceeaşi este explicaţia elementelor latine păstrate numai de limba romînă, ori de unul din dialectele ei[2].

46. — După cele arătate mai sus, se poate conchide că latina orientală vorbită prezenta diferenţe de vocabular destul de mari faţă de celelalte provincii ale Imperiului de apus.

Într-un studiu, astăzi celebru, asupra diferenţelor lexicale în latina diferitelor provincii[3], J. Jud a atras şi el atenţia asupra acestui fapt, enunţînd şi o serie de principii care merită întreaga noastră atenţie. Este foarte drept să susţii că elementele latine păstrate de limbile romînă,

[1] V. aceste elemente la Capidan, *Aromînii*, Bucureşti, 1932, p. 145—147. Interesantă este evoluţia semantică pe care a luat-o lat. *sĕssus* (>dr. *şes*, alb. *shesh*) în orient. Dr. *înger* şi alb. *ëngjëll* (<lat. *angelus*) arată şi el epoca despărţirii celor două domenii.

[2] Pentru cuvintele latine proprii numai limbii romîne, v. Puşcariu, *Locul limbii romîne între limbile romanice*, Bucureşti, 1920 şi „Dacoromania", VII, p. 479—480 (pagini reproduse şi în *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj—Bucureşti, 1937, p. 35—36 nota). O parte din etimologii au fost, pe drept cuvînt, respinse (cf. A. Rosetti, ILR., I², p. 165—167 şi rectificările lui G. Rohlfs, „Archiv f. d. Stud. d. n. Spr.", vol. 173, p. 144). Elementele latine păstrate numai de dialectul macedo-romîn au fost înregistrate de T. Capidan, *Aromînii*, p. 145—147 ; cele din megleno-romînă de Capidan, *Meglenoromînii*, I, Bucureşti, 1925, p. 81 ; iar cele din istroromînă au fost relevate de S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, Bucureşti, 1926, p. 214—215.

[3] Jud, *Probleme der altromanischen Wortgeographie* (în „Zeit. f. rom. phil.", XXXIX, p. 58—59).

albaneză şi neogreacă aparţineau latinei „vulgare" din orient (cf. p. 26 : „auch dem Urromanischen des Balkans angehören"). Consecinţa imediată, pe care o stabilea Jud din principiul de mai sus, este însă mai puţin sigură. După el, un element cunoscut de o limbă balcanică şi absent în alta (de ex. în romînă), se poate considera totuşi drept un element cu circulaţie generală în latina răsăriteană, pe care l-ar fi avut odinioară şi limba care l-a pierdut în cursul timpului. Dar o asemenea unitate pentru latina populară din răsărit nu este prin nimic justificată. Din existenţa în neogreacă a unor elemente latine ca *scopa*, *strigilis*, *taberna*, *cuniculu* etc. nu se poate decide nimic asupra existenţei lor în vocabularul romîn comun. Şi nici din existenţa în albaneză a unor cuvinte ca : *binarius*, *ellegium*, *fatum*, *ingratus* etc., al căror înţeles este redat în romînă prin alte elemente, adesea tot de origine latină, nu se poate afirma circulaţia lor generală în latina din răsărit ; cu atît mai mult nu se poate trage această concluzie, cu cît elementul latin din albaneză, după separarea celor două Imperii, a avut alte surse de provenienţă, iar din punctul de vedere al lingvisticii geografice albaneza a devenit o arie contiguă lumii romane de apus[1].

X

47. — La elementele latine şi greceşti despre care am vorbit pînă acum, latina populară din răsărit a adaus un număr considerabil de elemente lexicale provenite din limbile autohtone. După cum se cunoaşte, populaţia autohtonă a regiunilor romanizate din Europa răsăriteană aparţinea cu deosebire la familia thraco-frigiană şi, în mai mică măsură, la triburile illyre. Dacă ţinem seamă că vorbitori ai acestor limbi sînt semnalaţi de izvoarele istorice pînă în secolul al VI-lea al e.n., [2] urmează că mai multe secole, în regiunile care au aparţinut Imperiului roman ori, ulterior, celui roman de răsărit, populaţia a fost bilingvă. Starea de bilingvitate a cedat însă, cu timpul, limbii oficiale a Imperiului de răsărit, păstrînd totuşi numeroase elemente lexicale, ori redînd prin traducere latină unele caracteristice autohtone (cf. V, 26, d ; VI, 36, b).

În lipsa unor informaţii suficiente şi sigure asupra limbilor autohtone [3], o sursă importantă pentru cercetarea acestor elemente ante-ro-

---

[1] Vezi SCL., VIII, 1957, p. 22.

[2] Cf. *Ph.*, I, p. 450—453 şi I. I. Russu, *Dispariţia limbii şi a populaţiilor traco-dace* (în „Studii şi cercetări de istorie veche", t. VIII, 1957, p. 253—263).

[3] O întreagă bibliografie, recentă, asupra limbilor autohtone balcanice va aduce, sperăm, şi în acest domeniu, lumina necesară printr-o mai bună cunoaştere a faptelor. Cf. H. Krahe, *Die Sprache der Illyrier*, I. *Die Quellen*, Wiesbaden, 1955 şi Krahe, *Der Satem-Charakter des Illyrischen* (în „Glotta", 24, 1936, p. 161—203) ; A. Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier* : I. *Einleitung, Wörterbuch der illyrischen Sprachreste*, Viena, 1957 ; F. Sommer, *Zur venetischen Schrift und Sprache* (în „Indog. Forsch.", 42, 1924, p .90—132) ; H. Krahe, *Das Venetische. Seine Stellung im Kreise der verwandten Sprachen* (în „Sitzungsber, d. Heidelberger Akad. d. Wiss.", phil.-hist. Kl.), Heidelberg, 1952 (cf. E. Schwentner, „Indog. Forsch.", LXII, 1955, p. 105—106) ; Michel Lejeune, *Venetica*, III (în „Latomus", XIII, 1954, p. 9—24) ; *Venetica*, IV—VI (*ibid.*, p. 117—128) şi lista din „Latomus" XII, 1953, p. 3—13 şi 385—401 ; G. B. Pellegrini, *Estudios venetos* (în „Emerita", XXI, 1953, p. 235—240) ; M. S. Beller, *The Venetic language*, Berkeley, 1949 (Univ. of California publ. in ling., vol. 4, no. 1). — Pentru limba thracă : D. Dečev, *Harak-*

mane o formează limba albaneză. Pentru cuvintele comune albanezei şi romînei, care au în această din urmă limbă dezvoltări fonetice foarte vechi, s-au propus de obicei două explicări : 1) s-a afirmat că aceste elemente ar fi resturi ante-romane în amîndouă limbile şi au circulat şi în latina orientală ; 2) că sînt elemente de origine indo-europeană şi chiar latină în albaneză, împrumutate de limba romînă într-un timp destul de tîrziu (după secolul al VI-lea).

Prima explicaţie presupune că acel element ante-roman, ale cărui resturi se găsesc în albaneză şi romînă, provine din aceeaşi limbă : thracă după unii (Hasdeu, *Cine sînt Albanezii*, în „An. Acad. Rom.", seria a 2-a, t.XXIII, Bucureşti, 1901, p. 103—113 şi publicaţiile sale anterioare ; H. Hirt, *Festschrift für H. Kiepert*, Berlin, 1898, p. 178—188 şi *Indogermanische Grammatik*, I, Heidelberg, 1927, p. 32) ; illyră după alţii (Miklosich, „Denkschriften", Wien, phil-hist.Cl., XII, 1862, p. 5 ; O. Densusianu, *H.l.r.*, I, p. 28—30 etc.) ; ori din amestecul acestor două limbi (cf. Pa sch, „Jahresb. d.österr. archäol. Instituts", X, p. 169 şi urm. ; N. Jokl, în Ebert's *Reallexikon der Vorgeschichte*, I, Berlin, 1924, p. 86 şi urm.). Chestiunea originii acestor elemente este, după cum se vede, supusă la interpretări diverse, care arată în acelaşi timp elasticitatea concluziilor trase din fapte puţine şi nesigure. Indiferent de originea lor illyră ori thracă, devine cu atît mai puţin probabilă o teorie intermediară, ca aceea admisă de G. Weigand[1], după care aceste elemente, de origine thracă în albaneză, au fost împrumutate în epoca comunităţii lor de către romîni.

A doua teorie presupune posibilitatea pentru romîna comună de a trata anumite sunete, din cuvinte împrumutate, ca în elementele provenite din epoca pre-romînă ; la aceasta, însă, toate cercetările de pînă acum dau un răspuns hotărît negativ.

În rîndurile următoare ne vom limita la analiza acelor elemente care se găsesc în daco- şi macedo-romînă cel puţin şi la cele atribuite romînei comune de G. Weigand în studiul său *Albanische Einwanderung in Siebenbürgen* („Balkan-Archiv", III, p. 209—218).

Admiţînd teoria, aşa-numită a lui H. Hirt, asupra originii thrace a albanezilor, Weigand a lăsat de o parte faptul că acelaşi element thrac formează — lucru foarte sigur — şi substratul limbii romîne. Prin urmare, sîntem pe un drum în care partea arbitrarului nu este cea mai mică, de a explica un cuvînt ca albanezul *modhullë* din dacul *mozula* (astestat la Dioscuride) şi de a reconstitui apoi din formele albaneze *viedhullë*, *dhallë* etc. forme thrace. Nu se poate admite ca forma ante-romană (însemnată de scriitori, ca şi celelalte nume de plante, într-un fel mai mult decît imperfect[2]) să fi dispărut în domeniul pre-romîn, întrucît un cuvînt ca

teristika na trakiiskiia ezik, Sofia, 1952 şi *Die thrakischen Sprachreste* (Österreichische Akad. d. Wiss., *Schriften der Balkankommission*), Viena, 1957 (IX + 584 p.) ; N. Jokl, *Thrakisch-Phrygisch-Illyrisch* (în Brugmann-Thumb, *Grundriss der indog. Sprach- und Altertumkunde*, 1931). — Pentru limbile asianice, cf. K. Holl, *Das Fortleben der Volkssprachen in Kleinasien in nachchristlicher Zeit* (în „Hermes", XLIII, p. 240—254).

[1] Vezi „Balkan-Archiv", III, p. 208.

[2] Cf. G. Meyer, „Bezz. Beitr.", XX, 1894, p. 117 : „Form und Bedeutung sind hier gleicherweise fragwürdig".

ma(d)zăre 'pois' se găseşte azi în dr. şi mr. Iar rom. com.-*re*, cerut de formele romîne, nu se poate explica decît dintr-un pre-romîn -*le* ori -*re*.

Într-adevăr, dacă considerăm aceleaşi forme latine dezvoltate în domeniile albanez şi romîn, rezultă că dintr-un *-ll-* geminat intervocalic a rezultat : rom. *-l-*, alb. *-l'-* (lat. *caballus* > rom. . *calu*, alb. *kal'*) ; iar dintr-un *-l-* intervocalic latin a rezultat : rom *-r-* , alb. *-ll-* (lat. *filum*> rom.* *firu*, alb. *fill*).

Transformarea lui *-l-* > *-r-* în romînă arată că *-l-* în pre-romînă era dental (cf. Grammont „B. S. L." XXIV, p. 58). Prin urmare, dintr-un *ll* velar albanez (provenit, după Weigand, dintr-un *l* velar thrac) n-ar fi putut rezulta după secolul al VI-lea un -**r* romîn comun. Dimpotrivă, romîn *-r-* şi albanez *-ll* - arată, şi în cuvîntul *ma(d)zăre*, respectiv *modhullë*, acelaşi prototip comun -**l-* , ca şi în cuvintele latine.

În sfîrşit, din forma reconstituită de Weigand ca albaneză primitivă : *maδula* (p. 209), admiţînd că alb. *mo-* presupune o formă mai veche *ma-* (cf. alb. *motrë* 'soeur' : vind. *mātā*, lit. *mater* etc. cu indo-eur. *a* > alb. *o*), dificultăţile de a deriva forma romînă sînt serioase : *-u-* din această formă trebuia să se menţină (cf. *lingură* <lat. *lingula*), ca şi *-ă* provenit din *-a* precedat de lichidă nepalatală. Însă cea mai mare dificultate, care infirmă teoria lui Weigand, este reflexul dublu al alb. *dh* în romînă, ca *(d)z* şi *d* : thrac (dac) *mozula* > alb. primitiv *maδulë* > rom. *ma(d)zăre*, de o parte, şi thrac **urdza* > alb. *urδ-a* > rom. *urdă* (alături de *bar(d)ză*), de altă parte.

Dacă cercetăm cuvintele dr. *bu(d)ză* şi mr. *búdză*, alb. *buzë* şi valb. *budzë* 'lèvre', vedem că ele conţin în a doua silabă *-dză*, care se explică din aceleaşi -**dia* (Barić, „Arh. arb. star", I, p. 81) ori -**gia* (cf. G. Meyer, „Bezz. Beitr.", XX, p. 121) primitive. De altă parte un lat. **radia* a ajuns atît în romînă cît şi în albaneză la aceeaşi formă *-dză* (dr. *ra(d)ză*, alb. *rezë*, M. W., 364). Prin urmare, în cazuri ca dr. *bu(d)ză*, mr. *budză*, alb. *buzë* (a cărui etimologie e departe de a fi clară) ori în elemente latine ca *spodia* > alb. *shpuzë*, dr. *spu(d)ză*, megl. *spuză* (*spruză* <*spuză* + *sprună* ; cf. P. W., 1630), nu e cu nimic justificat un împrumut din albaneză, deoarece *ó* (< lat. *ō*) se găseşte închis în *ú* şi în alte cuvinte, care nu s-au atribuit niciodată unui intermediu albanez (cf. III, 14 ; SCL., VIII, p. 481—2).

Weigand mai admitea încă două cuvinte, pe care le credea de origine albaneză, avînd schimbări fonetice pre-romîne (anume : a lui *á* + *n* imploziv > *în* şi a lui *g* + *i̯* + *u* > *dž*) : dr. *brîu* şi *jumătate*. Dr. *brîu*, mr. *brîn* (*bîrn*) *bărnu* presupun un rom. com.* *brînu* ; dr. *(d)žumătate*, mr. *džumitate* (*-at* ; Papahagi, Basme, p. 609) presupun o formă romînă comună * *džumetate*.

Pentru rom. com. **brînu* se poate admite ca etymon ori un **branu* (propus de Meyer-Lübke, „ZRPh.", 41, p. 559) ori **brenu* (sau chiar **breno*, după propunerea lui G. Meyer ; M.W., p. 46—7 ; în orice caz, niciodată **brén*, cum credea Weigand, *l. c.*, p. 211—2). Forma albaneză *brenc* presupune un mai vechi albanez **bran* + *z*, după Weigand dintr-un thrac **bran-* ; forma simplă a acestuia a fost păstrată şi de limba

romînă. În acest caz, nu vedem de ce Weigand mai considera cuvîntul printre elementele albaneze ale limbii romîne.

Pentru forma rom. comună **dźumetate*, stabilită mai sus, singura parte în discuție este silaba inițială **dźum-*. După vechea părere emisă de Miklosich (*Beiträge*, *Cons.*, II, p. 12. 76), aceasta ar fi alb. *g'ümës*, *-ë* 'demi' și din unirea cuvîntului albanez cu lat. *medietate* ar fi rezultat cuvîntul romîn. G. Weigand admitea (*l. c.*, p. 212) această părere, susținută de mulți romaniști după Miklosich, propunînd o formă intermediară **gjumetate*, anterioară celei romîne.

În ce timp s-a putut produce această încrucișare de forme în provinciile romanizate de la Dunăre? Weigand considera (*l. c.*, p. 208) secolul al VI-lea ca termen inițial al acestor influențe. În secolul al VI-lea însă, *medietate* devenise **medzetáte*; iar după secolul al VI-lea, din alb. *g'ümës* (dacă *u* devenise *ü*) nu mai rezulta semiocluziva *dź*, (cf. vdr. *dźint* < lat. *gente* [*m*, față cu mr. g'*imtă* <alb. *g'int.*). Prin urmare, mult înainte de data stabilită de Weigand, trebuie să ne închipuim în latina din orient circulînd cu aceeași frecvență latinul *medietate* și cu o formă **dyúm-*,* *γ''um-* ori **yúm-*. Dintr-un **yume* [di] *etate* (ori* *γ''ú-*, **dyú-*) poate rezulta într-adevăr forma romînă comună prin sincoparea silabei atone *di*, *ti*, ca și în alte cuvinte latine (cf. lat. *particella > **parcella* > dr. *părceá*, fr. *parcelle*, prov. *parcela*, port. *parcella* etc.).

Dar ce putea fi acel **dyúm-* , **γ''um-* , **yúm-*, care era tot atît de răspîndit în latina populară din răsărit ca și lat. *medietate*, pentru înțelesul de 'demi'? Este illyrul ori thracul **ĝ-* (cf. vind. *sāmi*, gr. ἡμῖ-, lat. *semi-*, ahd. *sami-*) cum credea odinioară Gustav Meyer („Bezz. Beitr". VIII, 1884, p. 192) ? Ori este mai degrabă, atît cuvîntul albanez cît și forma din care a rezultat cea romînă comună, reflexul vgr. ἥμισυς, cu η devenit *y* din secolul al II-lea e. n. (v. Brugmann, *Griechische Grammatik*[3], München, 1900, p. 21 și 29), care, sub influența labialei, a devenit **yúm* pe teritoriul de limbă latină din orientul european? M.W., p. 143 a explicat alb. *g'ümës* ca provenind din gr. ἥμισυς, admițînd că între articol și cuvînt (ὁ ἥμ-) s-ar fi produs o spirantă (*o jim-*). De altă parte, A. Philippide a afirmat aceeași origine greacă și pentru forma romînă[1]. În acest caz, însă, nu mai e vorba de un element albanez; rămîne totuși incertitudine dacă e forma greacă introdusă la thraci, ori chiar însuși cuvîntul thrac cu înțelesul de 'demi'.

Din analiza cuvintelor de mai sus, reiese -credem- imposibilitatea ca formele romîne — toate de proveniență ante-romană — să fie împrumuturi din albaneză, ulterioare secolului al VI-lea.

În același fel cu cuvîntul romîn *mazăre*, discutat mai sus, se explică în privința trecerii *l* > *r* și dr. *viézure* față cu alb. *viedhullë*; dr. *múgur*(*e*) — alb. *mugull*; dr. *măgură*[2] — alb. *magullë*, gheg. *gamullë*; dr. *sîmbur*(*e*) —

---

[1] Cf. *O rămășiță din timpuri străvechi, jioară = cristal*, Iași, 1914, p. 11. *În Originea romînilor*, II, p. 719 Philippide preferă însă eticheta „origine obscură" explicației anterioare, negînd în același timp și legătura dintre forma romînă și cuvîntul albanez.

[2] După Ov. Densusianu („Grai și Suflet", I, p. 351), cuvîntul romîn este „sigur din albanesă"; însă în albaneză cuvîntul e un împrumut recent, cum arată menținerea lui *-g-* intervocalic.

alb. tosc *thumbull*, gheg. *sumull-a*. De asemenea ca dr. *buză* (v. mai sus), în privința lui (*d*)*z* față cu alb. *dh.*, se explică dr., mr. *bar*(*d*)*z*,-*ă* față cu alb. *bardh* și dr., mr. *gruma*(*d*)*z* față cu valb. *grumadz*, alb. *grumaz* (*gur-*). În ce privește cuvîntul dr., mr. (*d*)*zără*, dr. (*d*)*zăr*, el nu provine dintr-un thrac **dzalla* (propus de Weigand, *l. c.*, p. 209), care ar explica și alb. *dhallë*, ci foarte probabil -*r*- romîn este originar, iar nu provenit dintr-un **l*- (**ll*- propus de Weigand fiind exclus). Căci etimologia propusă de Philippide (*Ph.*, I, p. 444—7) din thracul **zera* = *sara* — *zara* 'apă' (cf. *Germisara* 'apă caldă' și celelalte nume în -*sara* /-*zara*), cu toate dificultățile care se ridică, este preferabilă, pînă la o altă explicație.

Așadar acele cuvinte comune albanezei și romînei, care au în aceasta din urmă schimbări fonetice anterioare epocii romîne comune, nu sînt împrumuturi albaneze vechi. Cuvintele romîne presupun forme comune cu cele păstrate de albaneză; despre aceste forme comune se poate afirma că sînt ante-romane, fără a le atribui limbilor thracă sau illyră, atîta vreme cît nu dispunem de date mai precise și mai numeroase asupra lor.

48. — Dificultăți serioase pune de asemenea existența în latina orientală a unor elemente de origine iraniană. Istoria atestă pe teritoriul romanizat din răsărit numeroase neamuri aparținînd ramurii iraniene. Dislocînd încă din secolul al VIII-lea în e. n. pe kimmerieni, vedem în stepele Europei sud-estice pe scythi, care se întind în mod continuu spre vest, pe teritoriul de mai tîrziu al Daciei. O parte din triburile scythe, cum au fost agathyrșii ori trausii, au fost asimilate de către populațiile thrace în mijlocul cărora s-au așezat; iar după unele ipoteze, aprobate în timpul din urmă și de P. Kretschmer, chiar dacii și geții n-au fost decît iranieni thracizați. Pe urmele acestor valuri iraniene, asimilate de neamurile numeroase ale thracilor, am avut invaziile și așezările statornice ale sarmaților (sec. I. e. n.), apoi ale roxolanilor și jazygilor etc., care, după o descriere a lui Jordanes (la mijlocul secolului al VI-lea), erau răspîndiți pe cea mai mare parte a teritoriului romîn actual de la nordul Dunării, sub stăpînirea Gepizilor: „Haec Gotia, quam Daciam appellavere maiores, quae nunc, ut diximus, Gepidia dicitur, tunc ab oriente Aroxolani, ab occasu Jazyges, a septentrione Sarmatae et Bastarnae, a meridie amnis Danubii terminabant; nam Jazyges ab Aroxolanis Aluta tantum fluvio segregantur". (Getica, ed. Mommsen, XII, 74). Aceste neamuri s-au întins însă și în dreapta Dunării, încît o parte din Moesia se numea Scythia minor; iar Procopios (*De aedif.*, IV, 4 și 6) pomenește de două regiuni colonizate cu sarmați: una lîngă orașul Naissus (*mutatio Sarmatorum*), unde s-a întărit castelul *Sármates*; alta în Haemimontus, unde s-a refăcut castelul *Sarmathon*[1].

[1] Asupra întregii chestiuni, v. M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922; Rostowzew, *Skythien und Bosforus* (*Kritische Übersicht der schriftlichen und archäologischen Quellen*), I, Berlin, 1931; L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, I, Paris, 1923; p. 168—176; V. Pârvan, *Getica*, București, 1926 (v. la index, sub *agathyrsii, alani, aorsi, iazygi massagetae, roxolani, saci, sarmați, scythii, sigynni* etc.); de asemenea articolul *Sarmatae* (coherent și precis) al lui K. Kretschmer, în Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie*, p. 2542—2550. — Pentru faptele de limbă, v. M. Vasmer, *Untersuchungen über die ältesten Wohnsitze der Slaven*. I, *Die Iranier in Südrussland*, Leipzig, 1923.

De la aceşti iranieni se află în unele limbi balcanice şi în romînă cîteva cuvinte, care au în această limbă din urmă schimbări fonetice proprii elementului latin şi celui ante-roman ori sînt cunoscute în toate dialectele romîne (sau măcar în două). La ambele categorii aparţin cuvintele romîne *brîn(d)ză*, *ţap*, *ţarc* şi *vatră*, pentru care s-au propus etimologii iraniene. Primele trei cuvinte au fost explicate prin forme iraniene de Ov. Densusianu („Grai şi Suflet'„ I, 67, 242, 245). Cu privire la dr. *brîn-(d)ză*, mr. *brîndza* (în Haliche; cf. Papahagi, „Dunărea", I, 1923, p. 126), megl. *bronza*, *brănza* (Candrea, „Grai şi Suflet", I, p. 35), Densusianu credea că am avut în latina de răsărit o încrucişare a unei forme latine de la *frendere* cu una iraniană **b(i)renza*, reconstituită dintr-un prefix **be-* ori **bi-* şi un cuvînt **renč-*, **renz-* (aceste reconstrucţii după formele beluč. *prinčag* [<*parinčag*] cu înţelesul de 'a apăsa, a lăsa să se scurgă, a stoarce' şi pers. *birezan* 'strecurătoare, ciur' [<*rēxtan*, indic. prez. *rēzam*, 'a vărsa, a goli']).

Cît priveşte forma romînă comună **brîndză*, forma reconstruită iraniană nu poate explica semi-oclusiva *-dz-* dintr-un anterior *-z-*. După cum am văzut mai sus, *-dză* este provenit dintr-un *-dia*, *-gia* precedent şi, prin urmare, iese din cadrul fixat de forma presupusă iraniană. De asemenea, este de remarcat afirmaţia lui J. Jud („Romania", XLVIII, p. 450) că „la langue du fromager renferme un grand nombre de mots prélatins, mais pas d'éléments grecs ou germaniques"; cu alte cuvinte, acest fel de elemente se moştenesc, iar nu se împrumută. De aceea şi etimologia propusă de H. Schuchardt (<*Brienz*) şi admisă de Meyer-Lübke (REW.[3], n. 1926) nu poate fi acceptată, cuvîntul *brînză* fiind ceva specific păstoritului romînesc. Şi nici forma **brancia* reconstruită de G. Weigand („XVI. Jahresb.", p. 220) nu este justificată de fapte. Hasdeu (*Cuvente*, I, p. 190) afirma originea autohtonă a cuvîntului, punîndu-l în legătură cu două cuvinte negreceşti din Hesychius : βρένθιξ 'lăptucă' şi βρένθον 'grăsime, untură', pe care le credea „de origine tracică".

Noi de asemenea credem că acest cuvînt este ante-roman, cum arată şi finalul *-dză*. Pentru prima silabă a cuvîntului propunem următoarea explicare : dacă latinului *defrutum* 'must fiert' ori 'vin doux cuit, raisiné' (Columella) îi corespunde thracul βρῦτος 'bere de orz' (Gerstenbier), se poate stabili corespondenţa :

germ., thrac. *br* = lat. *fr*.

Prin urmare, lat. *frangere*, cu înţelesul de 'mettre en morceaux, briser, casser', căruia îi corespunde ahd. *brehhan* (germ. *brechen*), în thracă îi corespundea o formă **brang-*, **breng-* (cf. gr. ράγω, dor. ρήγω), 'a sfărîma". Pentru posibilitatea unei derivări a cuvîntului 'brînză' din 'a sfărîma', v. sard. log. *freza* <lat. *fresa- frendere* 'a sfărîma'[1], *frendere* avînd acelaşi înţeles ca şi *frangere*.

J. Rozwadowski şi M. Vasmer („Rocznik slawistyczny", II, p. 109 şi III, p. 264) au apropiat formele dr. *ţap*, mr., megl. *ţap*, ir. *ţap* şi slav. *cap* de pers. *čapiš*, *čapuš* 'ţap de un an'; şi considerînd alte forme, cu

[1] Cf. Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg, 1921, p. 122; Densusianu, „Grai şi Suflet", I, p. 70.

deosebire osset. *caw* 'ţap', Densusianu a reconstituit o formă iraniană **cap*, care a trecut în romînă şi apoi în albaneza ghegă, în dalmată (*tsap*) şi în dialectele italiene de nord şi centru (cf. Wędkiewicz, „Mitteilungen", I, p. 278 şi Meyer-Lübke, REW.[3], n. 9406). Dar H. Pedersen („Zeit.f. vergl. Sprachforsch.", XXXVI, p. 337) şi L. Spitzer („Mitteilungen", I, p. 294) afirmau că atît cuvîntul albanez, cît şi cel romîn provin din slavă. În limbile slave forma *cap* e cunoscută în rutenă, polonă, cehă şi sîrbă; ea lipseşte în bulgară şi velico-rusă. Avem, aşadar, un element răspîndit într-o zonă alpină a Europei centrale, de unde s-a împrăştiat în domenii alăturate. Cuvîntul e romîn comun[1], însă nu e slav comun, ca alte împrumuturi iraniene în slavă.

Pentru dr. *ţarc*, mr. *ţarcu* (<romîn comun **ţarcu*), alb. *thark*, Densusianu a reconstituit iarăşi o formă iraniană **cark* (cf. osset. *cal* 'roată', cu *l*<*r*, cum şi forme iraniene cu *č*-); în această formă şi-ar avea originea cuvîntul romîn, iar din romîneşte — ca element pastoral — au fost împrumutate formele în albaneză, ruteană etc.

În fine, pentru dr. *vatră*, mr., megl. ~ , ir. *vátra* (<rom. com. **vatră*) alb. *vatrë*, *votrë*, *votërë* şi rut. *vatra*, nsl., cr., sîrb. *vatra*, rus. *vatruha*, *-uška* (Cihac, *Dictionn.*, II, p. 721); apoi bielo-rus., polon., morav. şi silez. *vatra* s-a afirmat întîi de J. Rozwadowski originea iraniană; cf. avest. *ātār* 'flacără'. Calea de împrumut ar fi fost după Rozwadowski ori : iran.→slavă; ori : iran.→tracă→romînă; ori : iran.→slavă→romînă; ori iran.→ romînă. N. Jokl a încercat să arate că formele slave sînt transmise de păstorii romîni; că forma romînă provine din alb. tosc, deoarece *va*- <iran. *at*- nu se poate explica decît din albaneză (tot aşa afirmase şi Cihac, *l. c.*); că alb. tosc *vatrë* < iran. *ātār*, ori este o formă înrudită.[2]

Socotim totuşi necesar, înainte de orice hotărîre asupra acestui cuvînt, să precizăm cîteva fapte mai de aproape : formele alb. tosc *va*- ori *ve*- nu sînt forme prea vechi; ele provin dintr-o formă anterioară *vo*-, care s-a păstrat în alb. ghegă şi care, la rîndul ei, provine din **wó*-. Aceasta este, probabil, forma albaneză comună. Ea provine dintr-un *o*- iniţial, ca orice *o*- iniţial tonic latin : *ovum* > gheg. *vo*, tosc. *ve*; *orfanus* > gheg. *varf*, tosc. *varfërë*; *oleum* > gheg. *voj*, tosc *vaj*. În consecinţă, formele alb. tosc *vatrë*, *vatër*, gheg *votër* provin din forme anterioare : **wótrë* < **otër*, **otrë*. Aceste forme *otër* - **otrë* sînt faţă de iran. *ātār*, întocmai ca alb. *motrë* faţă de vind. *mātā*, gr. μάτηρ etc., adică indo-europ. **ā*- > alb. *o*-[3].

Dar rom. com. **vátră* nu poate fi considerat ca împrumut dintr-o formă albaneză recentă (după ce *o*- > **wó*-> **vo*-> tosc *va*-); forma este cel puţin din acelaşi timp cu albanezul comun **wo*- şi, prin urmare, se explică independent de formele albaneze.

Pe de altă parte, formele slave nu sînt de aceeaşi natură cu formele albaneze; dacă am avea de-a face cu o formă slavă comună, provenită din indo-europeană, trebuia să ne aşteptăm la *o*- (cf. vsl. *ovŭ* = zend.

---

[1] După forma pers. *čapis*, că am avea în romînă un cuvînt „dac", credea şi Diculescu (*Die Gepieden*, I, p. 97—8).

[2] Vezi *Albanisch-iranische Berührungen* (în „Wiener Zeit. f. die Kunde des Morgenlandes", XXXIV, 1927, p. 31 sqq..).

[3] Vezi Meillet, *Les dialectes indo-européens*[2], Paris, 1922, p. 127—8.

ava- ; vsl. *zovetŭ* = zend *zavaiti*). Şi nici *va-* = iran. *a-* nu se poate explica prin slavă ; cu atît mai puţin este lămurită chestiunea în romînă , unde *v-* are tocmai tendinţa de a dispărea. Unica soluţie posibilă pentru formele slave şi romîne ar fi că ele provin dintr-o formă iraniană **vatra*, cu *v-* ca în limba alanilor care se numeau ei singuri *valani*[1], acest *v-* putea proveni ori dintr-un *w-* (ca în albaneză) ori din *h*.

Alte elemente (ca : *a văi*, n. topic *Zarand* etc.) atribuite şi ele unei influenţe iraniene nu intră în niciuna din categoriile stabilite mai sus şi, de aceea, nu le mai considerăm ca aparţinînd latinei din răsărit. [2]

XI

49. — Nu cu mult mai clare sînt raporturile pe care latina din orient le-a avut cu limba populaţiilor germanice venite dinspre nord la Dunăre şi Marea Neagră. Înainte de despărţirea slavilor din patria lor primitivă, neamurile germane s-au întins spre sud şi alături cu populaţia romanizată, de provenienţă thracă ori scythă, au stăpînit de la 257 e. n. tot mai mult din teritoriul actual romînesc de la nordul Dunării. Goţii, cu deosebire, au dominat o parte din acest teritoriu pînă la supunerea lui de către huni, la anul 375 e. n. Poporul goţilor era numeros în secolele al III-lea şi al IV-lea, atît la nordul Dunării, cît şi pe teritoriul Imperiului de răsărit încît la 399 e.n., un scriitor ca Synesius se pîngea în opera lui Περὶ βασιλείας de acapararea vieţii civile şi militare de către aceşti oameni blonzi : ,,Inaptitudinea noastră de a înţelege mă uimeşte în multe cazuri, dar mai ales în acesta. În fiecare casă, oricît de modestă, se poate găsi un sclav scyth (= got) ; sînt bucătari, chelari ... Sînt de asemenea scythi cei care duc scăunaşe pe umerii lor şi le oferă celor care vor să se odihnească la aer. Dar nu e un alt fapt demn să provoace în cel mai mare grad uimirea decît să vezi pe aceiaşi barbari blonzi, coafaţi după moda eubeană, care în viaţa particulară îndeplinesc rolul de servitori, să ne dea ordine în viaţa publică. Împăratul trebuie să cureţe armata... Să recruteze în mai mare număr naţionalii noştri, să ne ridice spiritul, să fortifice armatele noastre şi să îndeplinească ceea ce este necesar statului. Contra oamenilor trebuie să folosim perseverenţa...'' [3]

Vizigoţii au stăpînit în Peninsula Balcanică între 378 şi 408 e. n., anul plecării lor în Italia, sub Alaric. Ostrogoţii, foştii supuşi ai hunilor, s-au întins din Pannonia în Balcani pe la 474 şi au stăpînit teritorii întinse pînă la 493. Puţine resturi de goţi , ulterioare aşezării slavilor, s-au semnalat

---

[1] Tomaschek, *Die Goten in Taurien*, p. 49.

[2] Vezi Ov. Densusianu, *Moţii, originea lor* (în ,,Vieaţa Nouă'', XVIII, 1921, p. 165—173 ; cf. ,,Dacoromania'', II, p. 880, Ph., II, p. 346) ; id., *Irano-Romanica* (în ,,Grai şi Suflet'', I, 1923—24, p. 39—71, 235—250 ; cf. Puşcariu, ,,Dacoromania'', III, p. 841—2 ; A. Rosetti, *Resturi de limbă scito-sarmată*, Iaşi, 1930, p. 13—14) ; Id., *Noms de lieux roumains d'origine iranienne* (în *Donum natalicium Schrijnen*, Nijmegen-Utrecht, 1929, p. 426 s''.) ; Id., ,,Grai şi Suflet'', I, p. 356—7 ; P. Cancel, *Despre ,,rumîn''*, Bucureşti, 1921, p. 13—18. Al. T. Dumitrescu, *Alanii, Migraţiuni, graiu, credinţă*, Bucureşti, 1907 cuprinde comentarii silite de texte privitoare la alani şi interpretări inadmisibile. Părerea că ,,alanii constituiesc elementul autohton principal din caracterizarea etnică a neamului romînesc'' (p. 26) este o simplă afirmaţie personală, contrazisă de tipul fizic romînesc în comparaţie cu cel iranian.

[3] Migne, *Patr. gr.*, 66, p. 1092—7 ; citat de Vasiliev, *Histoire de l'Empire byzantin*, Paris, 1932, I, p. 117—118.

în nordul Dalmaţiei[1]; în împrejurimile Nicopolului şi sub Haemus au persistat pînă în secolul al IX-lea.

Avînd o răspîndire atît de mare în Imperiul de răsărit, ca şi gepizii la nordul Dunării[2], era de aşteptat ca influenţa limbilor vorbite de aceste ramuri germane asupra latinei populare din orient să fie considerabilă. Inscripţiile ne dau însă puţine mărturii asupra unei astfel de influenţe. Din Moesia superior şi Moesia inferior s-au păstrat două inscripţii (*C. I. L.*, III, 12666; 12377) în care este folosit cuvîntul *brutes* (nom. sing.), *bruti* (dat. sing.) pentru 'noră' (*Ph.*, I, p. 500), care este got. *bruths*, cu acelaşi înţeles. Păstrat în limbi romanice occidentale de nord (fr. *bru*, engad. *brüt*, friul. *brut*) şi chiar în vegliotă (*bertain*), el n-a fost menţinut de limba romînă. Abia în secolul al VII-lea se găseşte în mediogreacă cuvîntul σκοῦλκα 'gardă' (la Theophylactos, VI, 9), cuvînt de origine germană şi care apare între numele de cetăţi refăcute de Justinian în regiunea Aquae, în compusul Σκουλκοβοῦργο (Procopios, *De aedif.*, IV, 4) şi poate în varianta grafică a acestui nume, τουκοβοῦργο, castel din regiunea Remesiana. În afară de acest cuvînt germanic (cf. REW[3]., 7753[a]), chiar a doua parte a compusului, *-burgu*, *-burgos* (şi *Burgu-*) de origine probabil germanică, apare în numeroase nume topice din Moesia superior şi din Moesia inferior (în Procopios, *De aedificiis*), cu înţelesul de 'fort, castel' [3]. Între castelele întărite de Justinian se mai află şi *Transmarisca* (şi în *C. I. L.*, III, p. 997; şi τρασμαρίκα, Τραμακαρίσκα la Ptol. III, 10/11 ori τρομάρισκα în Tabula peutingeriana; *Ph.*, I, p. 434). Cuvîntul conţine un derivat german *marisk* (de unde fr. *marais*, *marécage* etc.)[4].

Din datele prezentate mai sus, urmează că goţii au fost în raporturi strînse cu populaţia romanică din estul european pînă la sfîrşitul secolului al V-lea; iar cu gepizii, populaţia romanizată de la nordul Dunării a venit în atingere de la mijlocul secolului al V-lea pînă la începutul secolului al IX-lea[5]. După cronologia stabilită de noi în altă parte (v. *Problemele vocabularului romîn comun*, Iaşi, 1934, p. 3—4), rezultă, aşadar, că raporturile dintre goţi şi populaţia de limbă romană de la Dunăre cad tocmai în epoca numită de noi *pre-romînă*; iar cele posibile cu gepizii, în epoca *romînă comună* şi cea ulterioară acestei epoci [6].

Consecinţele imediate ale acestei cronologii se pot rezuma în modul următor:

a) elementele gote din pre-romînă au trebuit să cunoască acelaşi tratament fonetic ca elementul latin;

---

[1] Vezi Niederle, *Manuel*, I, p. 72.

[2] Locurile lor de aşezare erau între Tisa şi munţii Transilvaniei, avînd la sud ca vecini, lîngă Dunăre, pe heruli (tot germani), iar la vest pe longobarzi, înainte de a părăsi Pannonia, la 568, spre a coloniza Italia de nord.

[3] Asupra etimologiei complexe a cuvîntului, v. Viggo Bröndal, *Substrat et emprunt en roman et en germanique*, Copenhaga-Bucureşti, 1948, p. 149—150.

[4] Cf. REW[3]., 5360[a] şi W. v. Wartburg, „Revue de linguistique romane", XIX, 1955, p. 277—283.

[5] Părerea lui Diculescu (*Die Gepiden*, I, p. 192; *Die Wandalen und die Goten*, Leipzig, 1923, p. 50) că pe teritoriul Munteniei s-ar mai fi aflat resturi germane în sec. XI—XIII este o simplă afirmaţie.

[6] Vezi Şiadbei, *Sur les plus anciennes sources de l'histoire des Roumains* (în „Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire orientales", t. II, 1933—34), Bruxelles, 1934.

b) acele elemente care nu cunosc evoluţia fonetică a elementului latin din limba romînă *nu sînt* gote;

c) elementele gepide, eventuale, din limba romînă n-au mai cunoscut acelaşi tratament ca elementul latin, fiind ulterioare epocii pre-romîne, în care au avut loc schimbările cunoscute de romîna comună.

Numai prin faptul că fac excepţie de la cronologia stabilită mai sus, nu pot fi admise ca de origine gotă cuvîntul dr. *bălan* (b) şi de origine gotă-gepidă (!) cuvintele: *bútur*(*e*), *nástur*(*e*), *strúgur*(*e*); *bulz*, *ghioagă* şi *ştimă* (c). În cuvintele: *butur*(*e*), *nastur*(*e*) şi *strugur*(*e*), potrivit formelor germanice reconstruite de Diculescu (*Die Gepiden*, I, p. 174, 179; *Altg. Best.*, p. 26, 19, 30), am avea un gepid *-l-* intervocal devenit *-r-* în romîneşte. În primul cuvînt am avea un derivat gepid în *-l*: **buttilō* „die durch latinisierte Umdeutung des Suffixes im Urrumänischen zu *buttulu* wurde" („Zeit. f. rom. Phil.", 49, p. 413). Dacă în romîna comună am fi avut un *-l-* intervocal, el ar fi rămas neschimbat pînă azi; prin urmare **ilō* (de la nume de persoană?) şi astăzi ar fi fost *-ilo* ori *-ilu*. Aceeaşi observaţie este valabilă şi pentru celelalte două cuvinte pe care le vom cerceta mai jos [1].

Pe ce se întemeiază apoi reconstrucţia gepid. **buttilō*? Pe forme nordice, norvegiană, suedeză *butt*, *but*, engleză *butt*, etc. care au sensuri mai mult sau mai puţin apropiate de romîn 'buştean, buturugă'. Dar dacă rom. *bútur*(*e*) în nici un caz nu poate să aibă la origine un gepid *-ilō*, atunci poate forma simplă romînă **but* să provină dintr-una germană? Nu este exclus să avem încă un cuvînt de altă origine, care să explice numeroasele derivate romîneşti (*butoară*, *butaci* etc.). În romînă există diferenţă de sens între *buture* (care nu înseamnă 'Baumstumpf', ci 'scorbură') şi *butuc*, *buturugă* cu însemnarea de 'Klotz'. În acest caz, nici prin formă, nici prin înţeles *buture* nu e german. Şi nici *butuc* [2], *buturugă* nu se pot atribui exclusiv domeniului germanic, atîta vreme cît radicalele *but-* *bot-* 'kurz, Stumpf' se află în domenii care depăşesc lumea germană (v. Schuchardt, „Zeit. f. rom. Phil.", XV, p. 97 şi urm.).

În cuvîntul dr. *strugur*(*e*) s-a văzut o formă gepidă **þrubilo* = md. *trubel* 'Traube', mhd. *triubel*, *treubel* 'Traube'. Din forma presupusă gepidă ar fi rezultat „urrum. *strubulu*" (cf. Zeit. f. roman. Phil.", 49, p. 415) şi din această formă, am avea „lautgesetzlich" dr. *strugur*(*e*). Dar ce fel de „lautgesetzlich" este să admiţi pentru o formă gepidă o schimbare fonetică pre-romînă (*favulus* > *fagur*; *nebula* > *negură*, alb. *niegull*; *rubus* > lat. orient. **rugu* > dr. *rug*, cf. it. *rogo*) şi aceea excepţională, în cîteva cuvinte, faţă de celelalte cazuri în care *-v-*, *-b-* latini între două vocale au dispărut complet în romîneşte? Şi cum în acest cuvînt gepid **þr-* > rom. *str-* (p. 416), iar în altă parte, gepid *-*þ-* > rom. *-t-*? Căci got. *þ-* în grupul *þr-* n-a avut alt tratament în germană dacă era urmat

[1] Elementele aşa-zise gepide, reconstruite în mod teoretic de C. Diculescu, cu admiterea unor schimbări de sunete specifice epocii pre-romîne, contau în mare parte pe indulgenţă (pentru a putea fi admise) şi pe elasticitatea „legilor" fonetice.

[2] Pentru acest cuvînt Diculescu („Zeit. f. rom. Phil.", 49, p. 414) reconstituia un gepid **buttuk*, după formele anglosax. *buttuc*, 'Stumpf, Endstück', englez *buttok*; aşadar şi *-ŭc*, în acest cuvînt, e de origine germană!

de -*r*- (cf. got *preis* — ahd. *dri*). În fine, tocmai de la germani aveau să împrumute latinii din răsărit denumirea *strugurelui*, cînd este cunoscut că viţa de vie a fost adusă în Germania de împăratul Probus (pe la 280 e.n.) şi că terminologia viticolă germană (Winzer, Keller, Most, Essig şi chiar Wein) este de origine latină?

Lăsînd la o parte etimologiile propuse pentru *strugur*(*e*) (<gr. τρύγη; vsl. *strugŭ* etc.), nu e mai puţin adevărat că etimologia cuvîntului rămîne obscură. Noi îl alăturăm cu vgr. βοτρύς 'grappe de raisin', care s-a introdus şi în latină sub formele *botrys* - *botrus* (>it. *botro* etc.; REW³., 1238). Cum cuvîntul grec nu are etimologie, în acest mod nici forma romînă (care e veche, cum arată -*ur*[e]) nu poate fi explicată mai precis (<**trubolus* = **botrulus* = *botrus*?; cf. lat. *botruosus*, *botrytis*, *-idis*).

De asemenea socotim pentru dr., mr. *nástur*(*e*) ca improbabilă etimologia got.-gepid. **nastilō* = ahd. *nastila* („Zeit. f. rom. Phil.", 49, p. 403), deoarece forma latină **nastulus* = *nastula* (*Thesaurus glossarum emendatarum*, I, 73; CDD., n. 1209) explică mai bine cuvîntul din dialectele romîne.

În cuvîntul rom. *ştimă* 'Fee, Geist' ar trebui să admitem posibilitatea trecerei got. *skeima* 'Leuchte' (= anord. *scīmi* 'Schein, Schimmer'; ahd. *scīmo* 'Schein, Schatten') la rom. *şti*-, ca orice *sc*+*i* latini. Dar, cuvintele germane sînt probabil provenite din vgr. σκιά 'ombra' (v. R. Loewe, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1910, s. *Schemen*); şi atunci ne întrebăm dacă este prudent să admitem împrumutul romîn din limbi germane şi nu invers, mai de grabă un împrumut german din greacă, prin intermediul unei forme latine orientale **scima* = gr. σκιά. În această privinţă, cercetările lui Fr. Kluge sînt cea mai bună orientare [1]; căci gota reproduce de aproape [2] cuvintele latinei populare orientale (cf. got. *mesa skattjane* 'plat', Marc. VI, 25, 28 = lat. *in disco*, grec. ἐπὶ πίνακι, pentru a desemna *mensas nummulariorum*, Marc. XI, 15).

Cît priveşte legătura dintre dr. *bul*(*d*)*z* şi forme germane vestice *bulte* 'Klumpen, Hügel, Haufen' etc., ea este silită şi nici „lautgesetzlich" nu e (dr. *búlz* nu poate, în nici un caz, proveni dintr-un „urrum. **bultiu*, „Zeit. f. rom. Phil.", 49, p. 421, deoarece romîn comun *-*ţiu* n-a devenit niciodată dr. -*dz*!); şi nici etimologia **cloga* = *cogula* < germ., după forme germane de vest (ca mnd., holl. Kogel 'Kugel', engl. *cudgel* 'Knüttel' provenite toate dintr-o formă *kugula*, v. Falk u. Torp, *Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1907, I, p. 590) nu poate fi admisă, conform principiilor stabilite mai sus, şi mai ales fiindcă mnl. *koghel* aparţine la o formă mai veche cu *cl*- (ca şi mhd. *Kugel* < *Klugel*), împreună cu ahd. *kliuwi*, ags. *cléowen* etc. (v. *Loewe*, Wb., p. 79).

În sfîrşit, forma dr. *băl*(*an*), dacă ar fi din got. *balan*, ar fi ajuns **bărîn*, cum a observat şi Meyer-Lübke, combătînd etimologia propusă întîi de Loewe [3]. *Ph.*, II, p. 699 afirmă că acest cuvînt *got* a fost introdus

[1] Cf. Kluge, *Wortforschung und Wortgeschichte*, Leipzig, 1912, p. 134—183: *Unser ältestes Christentum. Ein terminologisches Problem.* De asemenea şi *Gotische Lehnwörte im Althochdeutschen* (în Braune's „Beiträge z. Gesch. d. deutschen Sprache u. Literatur", 35, 1909, p. 124—160).
[2] Vezi M. Bréal, „Mém. Soc. Ling.", VII, 1892, p. 445.
[3] Cf. „Zeit. f. vergl. Sprachf.", XXXIX, 1906, p. 593—599.

în romînă după trecerea lui *-án* latin la *-în*. Forma e atestată de Procopios, *De bello gotthico*, I, 18, cu privire la calul lui Belisar, fără să se specifice de ce naţionalitate erau „barbarii" care întrebuinţau cuvîntul. Cum Belisar a murit în anul 565 e.n. se pare că într-adevăr cuvîntul aparţinea unei populaţii germane [1], care trăia în Imperiul de răsărit în prima jumătate a secolului al VI-lea. Fiindcă în acea epocă trecerile fonetice *-án* > *-în* şi *-l-* intervocal > *-r-* nu se mai produceau, populaţia germană de la care a provenit cuvîntul în Peninsula Balcanică nu mai puteau fi goţii ; ei erau gepizi (mai probabil) ori langobarzi [2].

XII

50. — Din cercetarea de mai sus a vocabularului reiese suficient de clar că, şi în această privinţă, latina din Imperiul de răsărit a avut caracterele sale proprii, datorită în primul rînd izolării de restul lumii romane occidentale. La această izolare s-a adăugat şi o puternică influenţă din partea lumii greceşti, fapt explicabil prin împrejurarea că foarte mulţi dintre locuitorii provinciilor care aparţineau Imperiului de răsărit vorbeau concomitent limba latină şi cea greacă. Un număr considerabil de elemente greceşti au pătruns astfel în latina orientală şi urme din această influenţă au rămas pînă astăzi în limba romînă.

Cu toată influenţa din partea substratului şi adaosurile puţin numeroase provenite de la populaţiile imigrate pe teritoriul Imperiului de răsărit ori pe acel apropiat lui, unde s-a dezvoltat mai tîrziu limba romînă, pierderile în vocabularul latinei orientale au fost considerabile : lexicul s-a restrîns la un număr strict de cuvinte, necesar să exprime o viaţă puţin complicată, devenită în cea mai mare parte rustică. Pentru aceasta limba latină vorbită în răsărit a dezvoltat foarte mult derivaţia prin sufixe a acestor cuvinte păstrate şi a dat o mare amploare polisemiei.

Vocabularul acesta restrîns era însă destul de unitar şi exprima, pînă la imigraţia slavă, aceeaşi civilizaţie între Haemus, Drina şi Carpaţi.

Notă adiţională (la V, 22, e şi 26, e) :

În ce priveşte substituirea pers. a 3-a pl. a perfectului indicativ *-eru[nt* prin *-ara[nt*, de la aceeaşi persoană a mai mult ca perf. indicativ, înainte de înlocuirea lui prin mai mult ca perf. conjunctiv, constatăm, că faptul e atestat într-o inscripţie din Dacia (*C.I.L.*, III, 7643 ; *Dr.*, p. 58) :

---

[1] Forma simplă *bal* se găseşte în *Liber historiae Francorum* în expresia *bale, jumente* (cf. dr. *cal băl,-án*) şi a fost relevată de H. Suchier, „Zeit. f. rom. Phil.", XVIII, p. 187 şi de *Ph.*, II, 699 ; ea aparţinea limbii germane a francilor şi saxonilor.

[2] Pe lîngă aceste cuvinte, discutate mai sus, se poate adăuga şi părerea lui Meyer-Lübke (*Rom. Gramm.*, III, p. 131—2) că în limbile romanice (şi prin urmare şi în romînă) înlocuirea preteritului cu perfectul compus s-ar datora influenţei germane. În studiul nostru *Le sort du prétérit roumain* (în „Romania", XVI, 1930, p. 357) am arătat că această afirmaţie, cel puţin pentru Romania orientală, nu se poate menţine.

Aelius Bolhas et Aelia Domestica coniux aeius posuerant (= -erunt) *filiae pientissimae*. Am avut, prin urmare, următoarea serie cronologică:

1. analogia la perf. ind. pers. a 3-a pl., conjugarea I, din partea mai mult ca perfectului indicativ;

2. extinderea terminaţiei noi de la conj. I, la aceeaşi persoană de la celelalte conjugări;

3. eliminarea mai mult ca perfectului indicativ, care avea forme omonime cu perfectul indicativ şi înlocuirea lui cu mai mult ca perfectul conjunctiv, după ce acesta îşi pierduse sensul de acţiune nesigură.

К ВОПРОСУ О ВОСТОЧНОЙ ЛАТЫНИ (III)

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Изучение словарного состава языка указывает, что в этом отно-шении восточная латынь имела свой собственный характер, в основном, вследствие изолированности от остального западно-романского мира. Письменные источники указывают мало словарных новшеств, заимствованных с Востока; взамен этого, социальные преобразования и расстройства большей части городской жизни привели к упрощению словарного состава, который свелся к словам, необходимым для пастушеской и земледельческой жизни. Это сокращение лексики имело последствием значительное развитие словообразований при помощи сеуффиксов, а также возникновение полисемии.

Лексические сокращения были в известной степени компенсированы заимствованиями. Прежде всего восточной летынью было испытано сильное влияние со стороны греческого языка, объяснимое двуязычием большинства жителей провинций. Таким образом в восточную лутынь проникло значительное число греческих элементов, и следы этого влияния сохранились до настоящего времени в румынском языке. Не менее важными были элементы, заимствованные из туземных языков романизированных народностей, что также объясняется двуязычным положением этих последних. Обоими языками, до окончательной романизации, пользовались одинаково. Таким образом могли происходить контаминации, подобно рум. *jumătate*, или же латинские образования, составленные по образцу туземных (2-е лицо мн. ч. прош. вр.; им. числит. *întîi* и т. п.).

Хотя исторические источники указывают на очень значительное влияние в восточной части империи со стороны иммигрировавших германских племен, оно, по-видимому, ограничилось определенными областями (военная: *sculca*, *burgu* и т. п., семейная: *brutis*). Оно не оставило следов в румынском языке, в котором нельзя найти готских элементов (бастарнские, герулские, вандалские и т. д.), обязанных фонети. ческим преобразованиям, свойственным латинскому элементу.

Латинская разговорная речь все больше соответствовала просетой деревенской жизни, устраняя слова официального языка общей

латыни, сохранявшегося еще долгое время в греческом языке Византии, а часть из них в новогреческом. Латинские элементы, сохраненные в народной латыни восточной области и усиленные тем, что произошло от субстрата и суперстрата, все же были достаточны для отражения характерного типа цивилизации. Эта цивилизация, с небольшими особенностями, установленными выше, была выражена почти единым языком, а единство языка свидетельствует о том, что до славянской иммиграции в долину Дуная та же цивилизация распространялась между Хемусом (Балканы), Дриной и Карпатами.

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DU LATIN ORIENTAL (III)

RÉSUMÉ

L'étude ci-dessus, portant sur le vocabulaire, démontre qu'à ce point de vue aussi le latin oriental a eu son caractère propre, dû en premier lieu au manque de contact avec le monde romain occidental. Les sources écrites n'indiquent qu'un petit nombre d'innovations dans le vocabulaire latin de l'Empire d'Orient ; en revanche, les transformations sociales et la destruction, en bonne mesure, de la vie urbaine ont eu pour effet de simplifier le vocabulaire et de le réduire aux seuls termes nécessaires à la vie pastorale et agraire. Cette réduction du lexique a eu pour conséquence un grand développement de la dérivation par suffixes et de la polysémie.

Les réductions lexicales ont été, dans une certaine mesure, compensées par des emprunts. On constate, en premier lieu, une puissante influence exercée sur le latin oriental par la langue grecque, chose explicable par l'état de bilinguisme d'un grand nombre d'habitants des provinces. C'est ainsi qu'un nombre considérable d'éléments grecs a pénétré dans le latin d'Orient et que des traces de cette influence se sont conservées jusqu'à nos jours dans la langue roumaine. Non moins importants ont été les éléments provenant des langues autochtones des populations romanisées, ce qui peut également s'expliquer par leur état de bilinguisme. Avant la romanisation complète de ces provinces, les deux langues étaient employées en égale mesure, de sorte que des contaminations ont pu se produire — du genre de celles que l'on rencontre en roumain, telle, par exemple, *jumătate* — ou des formations latines, modelées d'après les formes autochtones (cf. la 2ᵉ personne du pluriel au prétérit ; l'adjectif numéral *întîi*, etc.).

Bien que les sources historiques indiquent une très forte influence exercée sur l'Empire d'Orient par les peuples germaniques immigrés, il semble que cette influence se soit limitée à certains domaines (militaire : *sculca*, *burgu*, etc., et familier : *brutis*). Elle n'a pas laissé de traces dans la langue roumaine, où l'on ne peut trouver d'éléments venus des Goths (Bastarnes, Hérules, Vandales, etc.) et comportant les transformations phonétiques propres à l'élément latin.

La langue latine parlée, de plus en plus adaptée à une vie rustique simple, a abandonné les mots du latin commun officiel, qui se sont maintenus longtemps encore dans la langue grecque byzantine et, en partie, dans le néo-grec. Les éléments latins conservés par le latin populaire d'Orient, accrus d'éléments venus du *substratum* et de *l'adstratum*, ont toutefois été suffisants pour refléter un type de civilisation caractéristique. Cette civilisation, compte tenu des quelques différences relevées plus haut, était exprimée par une langue presque unitaire ; et l'unité de langage prouve que, jusqu'à l'immigration slave dans la vallée du Danube, la même civilisation s'étendait entre l'Haemus, la Drina et les Carpates.

PROBLEME DE MORFOLOGIE ISTORICĂ GREACĂ

DE

SORIN STATI

1. Desinența de dativ plural -σι

La substantivele tuturor declinărilor e atestată desinența de dativ plural -σι :

1. declinarea I : lesb. -αισι, hom. -ησι, ion. rec. -ησι
   atic -ασι, -ησι, - ησι, -αισι
2. declinarea a II-a : lesb. -οισι, ion., hom. -οισι,
   ion. rec. -οισι, atic -οισι
3. declinarea a III-a : beot., tes., lesb. -εσσι, dor. -εσσι, -ασσι,
   -σι, hom. -εσσι, -εσι, -ει, ion. rec., atic -σι.

Unele din aceste forme cu -σι (cele în -ισι) de la declinările I și a II-a sînt mai recente și se datoresc analogiei cu desinențele - οις, - αις. Desinența - σι atașată direct la temă e probabil la fel de veche ca - οις, - αις (desinență indo-europeană de instrumental) și destul de frecventă.

Desinența -εσσι e explicată de obicei ca rezultînd dintr-o falsă analiză a temelor de tip γένος (dat. pl. γένεσσι). Unii lingviști combat această explicație, arătînd că desinența -εσσι, din momentul cînd începem să avem documente scrise, e în curs de slăbire și nu de extindere, deci pare să fie foarte veche. Pe de altă parte, tipul γένος nu e suficient de productiv ca să explice extinderea lui -εσσι [1].

Explicația obișnuită a desinenței -εσσι nu poate fi totuși înlăturată ; -εσσι e într-adevăr o desinență veche (ceea ce se deduce atît din aspectul fonetic, cît și din prezența ei în dialectele beoțian, tesalian, lesbian, doric și homeric) și e în curs de slăbire. Nu ni se pare însă imposibil de admis

---

[1] R. Kühner, *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache,* vol. I, 1890, p. 418. Și după Gustav Meyer, cea mai veche formă a desinenței avea σσ (a căror origine rămîne, pentru autorul citat, necunoscută), ceea ce explică păstrarea lui σ intervocalic (*Griechische Grammatik*, Leipzig, 188, p. 307).

că o desinență veche, datînd poate din greaca comună inițială, să fie rezultatul unei false analize a dat. pl. γένεσσι, cu atît mai mult cu cît tipul γένος e foarte vechi. La obiecția a doua se poate răspunde că tipul γένος e neproductiv în perioada istorică a limbii grecești, dar atunci și -εσσι începe să fie mai puțin productiv. -εσσι s-a constituit însă foarte devreme, atunci cînd formații nominale ca γένος erau vii în limba greacă.

Desinența -εσσι a fost susținută de analogia $\frac{\lambda ύκοι}{\lambda ύκοισι} = \frac{πόδες}{πόδεσσι}$ și acest fapt explică probabil cel mai bine extinderea lui -εσσι în cadrul declinării a treia.

Desinența dorică -ασσι este, după cum se știe, într-o situație similară cu -εσσι: -ασσι provine, tot prin falsă analiză, de la dat. pl. al temelor în *-nt*, cu *n* vocalizat și *t* asimilat la *s* următor (*-ntsi* > *-assi*).

Factorul comun -σι din toate aceste desinențe este obscur. Se afirmă de obicei că -σι < i.e. **-su* (desinență de locativ): scr. *-su*, avest. *-hu*, balt.-slav., v. lit. *-su*, v. sl. -Хѣ. *s* intervocalic ar fi păstrat după flexiunea temelor consonantice: βασιλεῦσι, πόλεσι după φλεψί, αἰξί, ἐλπίσι.

Păstrarea lui -**su* în greacă a fost ilustrată de unii eleniști prin μεταξύ, care este, ca formație, îndoielnic și, în orice caz, cu totul izolat.

În lucrări mai vechi, ca și în cele mai recente (Schwyzer, Chantraine), această etimologie este expusă cu rezerve. Într-adevăr tratamentul lui **-u* din i.e. **-su* este cu totul neobișnuit în limba greacă: i.e. **-u* > gr. *-i* numai în desinența -σι.

Pentru a evita dificultatea de ordin fonetic s-au propus diferite soluții, dintre care citām pe cele mai cunoscute:

1. ι din -σι a înlocuit i.e. **u* sub influența dativului singular [1]; acest *i* < i.e.* *-id* sau **-it*, desinențe de locativ indo-european [2].

2. încă din indo-europeană ar fi existat două desinențe paralele *-si* / *-su* (*i* marcînd apropierea, iar *u* depărtarea) [3]. Soluția e comodă, dar neconvingătoare, deoarece paralelismul poate fi susținut numai prin exemple grecești.

Propunem etimologia -σι < i.e. **-ti* morfem adverbial care caracterizează adverbe de loc. **-ti* > -σι prin asibilare panhelenică datînd din perioada limbii grecești comune primitive. Pentru acest morfem cf. scr. *i -ti* „astfel", av. *uᵗti* „astfel", lat. *iti-dem*, lat. *uti*, osc. *puz* < *qᵘu-te*, osc. *auti* (lat. *aut*). Același *-ti* apare și în scr. *áti*, *práti*, *ánti*, av. *paᵗti* [4].

S-ar putea obiecta din primul moment etimologiei noastre faptul că greaca are un morfem adverbial *-ti* neasibilat și că e foarte greu de admis că, la adverbe, *-ti* se menține nepalatalizat, pe cînd ca desinență se asibi-

---

[1] Explicația e socotită acceptabilă de Brugmann-Delbrück, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* (1911), II, I, p. 248.

[2] Thurneysen, *Der indogermanische Imperativ*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", vol. XXVII, p. 177, 178.

[3] *Ibid.*, p. 177: *-u* „acolo", *-i* „aici".

[4] Brugmann-Delbrück, *op. cit.*, p. 731.

lează. De fapt, în greacă *-ti* ca morfem adverbial este de obicei identificat numai în două cuvinte : a) αὖτι este forma homerică pentru αὖθι ; o considerăm la Homer un „hiperionism". Se știe că în ionianul vechi și recent αὖτις apare pentru αὖθις [1], care e desigur construit cu sufixul adverbial *-dhi*. b) Se reconstituie și un *αὖτι „iarăși" pentru a explica ion. αὖτι-ς și gort. αὖτι-ν [2]. αὖτις și αὖτιν ni se par mai de grabă formate cu *-dhi* : τ pentru ϑ e un ionism, iar gort. αὖτιν < *αὖθιν. În sprijinul acestei etimologii cf. gort. ἄντρωπος, τετνακός, τνατῶν [3]. În concluzie, greaca nu are un sufix adverbial -τι primitiv ; i.e. **-ti* morfem adverbial locativ e folosit de greacă ca desinență de locativ, iar apoi de dativ-locativ, și e atestat numai cu asibilare.

Tratamentul fonetic, asibilarea, comportă unele discuții. Se știe că, înainte de *i* (lung sau scurt), *t* a avut în greacă tendința de a se palataliza : *ti* > *t̯i̯* > $t^{s}i$ > *si*. Repartizarea geografică a fenomenului e destul de complicată și nu e aceeași pentru *ti* în orice poziție. Există astfel cazuri de asibilare panhelenică și de asibilare limitată la unele dialecte :

1. La formațiile nominale în -σις < -τις, asibilarea e panhelenică : βάσις, ϑέσις etc. Ca excepții se pot cita : φάτις (înlocuit de φάσις abia la Platon și Aristotel), μῆτις și ἄμπωτις „reflux" [4].

2. La adjectivele în -τιος/-σιος asibilarea e dialectală, dar repartizarea geografică e neclară. Corespunde în linii mari cu repartizarea de la punctul 3 (mai jos).

3. La sfîrșit de cuvînt, *-ti* se asibilează în lesbiană, ionic-atic, arcadiană și cipriotă, dar rămîne nepalatalizat în tesaliană, beoțiană, pamfiliană, dialectele grecești occidentale.

Explicarea desinenței de dativ plural -σι ca <**-ti* presupune o asibilare panhelenică, de tipul -σις < -τις. În sprijinul acestei explicații se mai pot aduce trei argumente :

a. Dialectele arcadian și cipriot sînt cele mai arhaice ; s-a arătat că asibilarea este „precipricǎ", adică datează din perioada cînd se vorbea dialectul ahean [5]. Acest lucru confirmă vechimea asibilării, pe care o situăm în perioada limbii grecești comune inițiale.

b. Asibilarea apare și în dialectul grecesc cel mai vechi, notat de „liniarul B" din Creta : *e-ko-si* = ἔχουσι „ei au" [6].

c. Întîlnim cazuri limitate de asibilare și în dialectele refractare asibilării, unde de ex., dor. φάτι, φέροντι, Ϝίκατι, διακάτιοι le corespund formele atice φησί, φέρουσι, εἴκοσι, διακόσιοι.

---

[1] R. Kühner, *op. cit.*, p. 148—149. După Otto Hoffmann, sufixul nu e același în ion. αὖτις și at. αὖθις ; primul are la bază pe αὖτε „iarăși". O. Hoffmann, *Die griechischen Dialekte*, vol. III (1898), p. 601. Aici sînt arătate toate cuvintele în care aspirata e înlocuită — în dialectul ionian — cu surda corespunzătoare.

[2] Brugmann-Delbrück, *op. cit.*, p. 731.

[3] R. Kühner, *op. cit.*, p. 148.

[4] P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, p. 277.

[5] R. Meister, *Die griechischen Dialekte*, II (1889), p. 267.

[6] Cf. M. Lejeune, *Déchiffrement du „linéaire B"*, în „Revue des Études Anciennes" vol. LVI, nr. 1—2, p. 156.

În dialectul pamfilian *-tį-*>*-sį*, ca în 'Αφορδίσιυς, de la tema în dentala τ 'Αφροδίτη [1].

În dialectul elean, în cele mai vechi inscripții, δι > ζι : ἐλλαναζίκας, ζίφυιον [2].

În dialectul beoțian -τι e uneori notat -θι. Avînd în vedere că θ era spirantă în beoțiană înainte de secolul al V-lea î.e.n., notația -θι trădează asibilarea : καλέονθι ş.a. [3].

Desinența primitivă *-τι, asibilîndu-se pe întreg teritoriul grec, n-o putem găsi ca atare în nici un dialect. Atragem totuși atenția asupra unor forme de dativ plural în -θθι — în dialectul cretan —, corespunzînd unor forme în -ττι din dialectul beoțian. E vorba de teme în dentală (τ, δ, θ) sau de teme asimilate acestora : gort. 'Αρκάθθι (atic 'Αρκάσι), πόλιθθι (de fapt *πόλιθθι) și Fέτεθθι. După Kretschmer [4], -θθι < -ττι < -τσι. Foneticește e însă mult mai ușor de admis că ne găsim în fața unor atestări ale vechii desinențe -τι tocmai în două dialecte refractare asibilării.

Asibilarea lui *t* a fost împiedicată pe tot teritoriul grec de prezența unui *s* înainte de *t* : de aceea πίστις, λῆστις, μνῆστις etc. [5] (cu *s* secundar), ἐστί (cu *s* primar) [6].

Trecem acum la explicarea asibilării la dativul plural :

1. Declinarea I : **-ati* > -ασι (ca și βάτις > βάσις), apoi -ησι. În urma concurenței cu cealaltă desinență de dativ plural -αις, se ajunge la -ησι, -αισι. Existența desinenței -αις, cu *s*, credem că a favorizat asibilarea lui **-ti*.

2. Declinarea a II-a : *-oiti* > -οισι (ca și *φθίτις > φθίσις). Aici asibilarea a fost favorizată atît de existența desinenței de instrumental *-οις, cît și de poziția lui *t* între două vocale de timbru *i*.

3. Declinarea a III-a : a) la temele consonantice presupunem existența unor forme *φλεβτί,* γλαυκτί, *ῥήτορτι (cf. ὄψις, πρᾶξις, ἄρσις), *πᾶνττι (> *πᾶντι > πᾶσι, unde asibilarea a fost sprijinită și de nevoia de a diferenția dativul singular de plural). δαίμοσι se explică prin δαίμǫτι. La temele în dentală *-ti* nu se putea asibila prin evoluție fonetică normală, deoarece o dentală înainte de *-ti* trebuia să devină *s*, care, așa cum am arătat mai sus, împiedica palatalizarea. Dativul plural ἐλπίσι <*ἐλπίσσι < *ἐλπίστι este analogic. Tot analogic e dativul plural al temelor în *s*. Forma γένεσσι, foarte veche, era normală înainte de căderea lui *s* intervocalic și prezența celor doi *s* ajuta la diferențierea singularului de plural (γένεσι — *γένεσσι). În această perioadă din istoria limbii grecești s-a produs acea falsă analiză a temelor în *-s-* care a dus la crearea desinenței -εσσι. Prin evoluție normală, dativul plural de tip γένεσσι > γένεσι. La temele vocalice, asibilarea n-a fost împiedicată de nimic, de aceea presupunem existența unor forme

---

[1] Kretschmer, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", vol. XXXIII, p. 265.
[2] R. Meister, *op. cit.*, p. 52.
[3] *Ibid.*, vol. I, p. 260–261.
[4] Kretschmer, *ibid.*, vol. XXXII, p. 458.
[5] P. Chantraine, *La formation des noms en grec ancien*, p. 276. M. Lejeune, *Traité de phonétique historique du grec*, Paris, 1947, p. 54.
[6] G. Meyer, *op. cit.*, p. 255.

ca *κιτί, *πόλειτι (> *πόλεισι > *πόλεσι, formă refăcută pe tema *pole-*), *ἰχθῦτι, *βασιλεῦτι etc. cf. φθίσις < *φθίτις, λύσις < *λύτις.

La declinările I şi a II-a asibilarea a fost sprijinită de prezenţa lui *s* din vechea desinenţă de instrumental -οις. În greaca comună iniţială vor fi existat forme paralele cu desinenţele *-ois*/*-oiti*; *ais*/*-ati*, *aiti*, după care, prin influenţare reciprocă, s-a ajuns la *-ois*/*-oiti*/*-oisi*; *-ais*/*-aiti*/*-aisi* şi, în sfîrşit, la situaţia atestată *-ois*/*-oisi*; *-ais*/*-aisi*. Această concurenţă de forme explică asibilarea şi în dialectele refractare asibilării. În aceste dialecte trebuie să presupunem că, într-o perioadă anterioară primelor documente scrise, existau forme cu *-ti* nepalatalizat, mai ales la declinarea a III-a. Rămăşiţe ale acestei situaţii se întîlnesc în dialectul cretan (vezi mai sus, p. 202). E de presupus că generalizarea asibilării la declinările I şi a II-a şi crearea, la aceste declinări, a unei terminaţii *-si* de dativ plural (în -αισι, -οισι) au susţinut asibilarea la declinarea a III-a pe întreg teritoriul grec. Forme cu *-ti* păstrat ca atare au existat desigur — în dialectele refractare asibilării — în timpul lui Homer şi, cu atît mai mult, în perioada cînd s-au scris textele în „liniar B" din Creta. După cum se ştie însă, atît dialectul „ahean" din Creta, cît şi limba homerică cunosc asibilarea, de aceea nu ne putem aştepta să găsim aici forme cu desinenţa primitivă de dativ plural *-ti*.

2. **Declinarea temelor în** -ι-(-ει-)

Declinarea substantivelor de tipul πόλις — foarte productiv în dialectul atic — prezintă obscurităţi. Flexiunea acestei categorii nominale se explică în legătură cu declinarea indo-europeană a temelor vocalice cu alternanţă vocalică în desinenţă şi silaba predesinenţială [1].

Indo-europeana cunoştea teme în *-ei-* care, la genitiv-ablativ singular, se împărţeau în două categorii :

a. cu vocalism zero la desinenţă şi vocalism *e*/*o* la predesinenţială : lat. g. sg. *civis*<*civei-s* ;

b. cu vocalism *e*/*o* la desinenţă şi zero la predesinenţială : scr. ávyah, gr. οἰός din ὀϝι -ός.

Se afirmă că şi categoria *a* ar fi fost reprezentată în greacă, în dialectul ionic-atic, prin flexiunea de tip πόλις, cu predesinenţiala -ηι- la genitiv. πόληι- pentru πόλει- s-ar explica prin extinderea temei de la dativ-locativ [2].

Se pot aduce obiecţii acestui punct de vedere :

1. *πόληιος diferă de *civeis* mai întîi prin vocalismul predesinenţial. În ceea ce priveşte restul flexiunii, e destul de greu de admis că pe tema de dativ-locativ s-a refăcut toată declinarea, mai ales că o situaţie de felul acesta ar fi unică în sistemul morfologic grec. De altfel, chiar dat. πόληι

---

[1] Rezumatul discuţiei şi bibliografia problemei la Schwyzer, *Griechische Grammatik*, p. 572. Adaug P. Chantraine, *Grammaire homérique*, vol. I, p. 216—219.

[2] Opinia aceasta e susţinută, cu rezerve, între alţii de P. Chantraine, vezi atît *Grammaire homérique*, cît şi *Morphologie historique du grec*.

e destul de greu de explicat. Trebuie să admitem că : a) de la o temă în -*i*- locativul s-a format prin adăugarea desinenţei *e* şi suprimarea sufixului tematic, adică tocmai a caracteristicii acestui tip de flexiune ; b) la acest locativ primitiv πόλη s-a adăugat o a doua desinenţă de locativ (-*i*).

2. *πόληι-ος diferă de *civei-s* în al doilea rînd prin vocalismul desinenţei, care nu este zero. Se poate spune cel mult că dialectul ionic-atic cunoaşte teme în -*ei*- cu vocalismul *e*/*o* atît la predesinenţială cît şi la desinenţa genitivului singular. *πόληιος diferă de *ὀFιός, dar diferă şi de *civei-s*. Forma aşteptată ar fi fost *πόλεις.

3. Exemple homerice ca πόληος, πόληι, πόληες şi πόληας nu sînt neapărat inovaţii rezultate din extinderea temei de locativ. Ele pot fi interpretate şi ca grafii pentru *πόλειος, *πόλειι etc. [1]. Flexiunea de tip πόλι- πόλη- (< πόλει) se limitează deci la dialectul ionic-atic.

4. Dacă se admite ipoteza extinderii temei de locativ, ar însemna că aici s-a ajuns la o inovaţie care complică sistemul [2] prin adoptarea unei alternanţe tematice neobişnuite πόλι -/πόλη -> πόλι -/πόλε -.

Aceste obiecţii pun la îndoială identitatea tipologică πόλις — *civis*. Pentru a ieşi din impas şi a dovedi această identitate se pot propune două ipoteze.

I. W. Couvreur afirmă [3], bazîndu-se în primul rînd pe exemple din hitită, că indo-europeana declina temele vocalice avînd în silaba predesinenţială diftongi cu primul element lung : -*ēi*-, -*ēu*- : hit. -*āis*, scr. loc. -*ā*, -*au* (ved. *agnā* sau *agnau* „în foc", *sūnau* „în fiu") [4].

Tema *polē* e atestată de hom. πόληος, πόληι, πόληες şi πόληας, la Hesiod πόληα (*Scutul*, v. 105), Tyrtaios πόληι (Tyrt. 12, 15), Alceu πόληος (23), Theognis πόληος (757). Formele posthomerice sînt desigur rezultatul unei imitaţii a dialectului epic, iar acuzativul πόληα, la Hesiod, e o creaţie analogică după declinarea temelor consonantice. Trebuie desigur reamintit faptul că numai πόλις prezintă forme de la o temă cu η. Totuşi formele atice (şi, în parte, şi ionice) ale temelor în -ι presupun un tip de declinare a temelor vocalice cu vocală lungă la predesinenţială. Tipul era desigur destul de productiv în greaca comună iniţială pentru a explica faptele (ionic-)atice.

Caracterul ionian al limbii homerice explică sărăcia de exemple pentru teme cu vocală lungă la predesinenţială. Se ştie că toate dialectele greceşti, afară de cel atic, declină temele în -*i*-/-*ei*- pornind de la o temă unică în -*i*-. Inovaţia a fost acceptată şi de limbajul epic.

Ipoteza lui Couvreur este foarte tentantă, deşi bazată pe exemple puţine (în scr. de la teme în -*ēu*-) şi ne dă posibilitatea să explicăm într-o

---

[1] Este părerea lui G. Meyer (*op. cit.*, p. 289, 295 şi 301), care n-o argumentează şi nu previne obiecţiile de ordin fonetic.

[2] Inovaţia celorlalte dialecte (generalizarea temei cu predesinenţiala zero) simplifica sistemul şi asigura unitatea declinării a III-a.

[3] „Archiv orientalný" 10, 295, la Schwyzer, *op. cit.*, p. 840.

[4] Schwyzer, *op. cit.*, p. 572.

lumină nouă faptele grecești. Deducem mai întîi că tema πολῃι- (nu πολει-) este cea mai veche; o întîlnim la toate cazurile, afară de n., v. și ac. sg. Apoi, apare clar că desinența *-os* e atașată temei la genitiv pentru a evita forma *πόλῃις, care ar fi dat, conform legii lui Osthoff, *πόλεις, improprie pentru un genitiv singular.

Dativul singular: *πόλῃιι, hom. *πόλῃι, atic πόλει (ca urmare a metatezei cantității: *πόλῃι > *πόλεῑ > πόλει).

Nominativul plural adaugă -ες la tema πόλῃι, dar în atică la tema πόλε-, analogică; de aceea atic n. pl. πόλεις < *πόλεες, nu *πόλῃς.

Acuzativul plural *πόλῃι-νς, pe baza legii lui Osthoff, πόλεις. Forma πόλῃας (poate < *πολῃιας) este refăcută după declinarea temelor consonantice și a lui βασιλεύς.

Dativul plural: *πόλῃισι > πόλεισι > *πόλεσι refăcut pe tema πόλε-.

Adoptînd ipoteza lui Couvreur, flexiunea lui πόλις a evoluat astfel, începînd cu greaca comună primitivă:

singular

N *polis*
V. *poli*
Ac. *polin*
G. *polēis*, pentru clarificarea formei, *polēios* (hom. πόλῃος, atic πόλεως)
D. *polēii*: hom. πόλῃι, atic πόλει

plural

N.V. *polēies*: hom. πόλῃες
Ac. *poleins*: atic πόλεις (hom. πόλῃας e refăcut după temele consonantice)
G. *polēiōn*: hom. πολήων, atic πόλεων
D. *polēisi* > *πόλεισι > πόλεσι

Acceptarea acestor interpretări depinde întru totul de soliditatea teoriei lui Couvreur, că în indo-europeană temele vocalice aveau diftongi cu primul element lung în silaba predesinențială; or, acest lucru nu a fost încă unanim acceptat. De altfel, flexiunea cu tema *-eu-/-u-* e bine reprezentată în greacă (cf. ἡδύς, ἡδέος).

II. A doua ipoteză pe care o propunem: declinarea tipului *polis*, în perioada limbii grecești comune, avea la bază opoziția *poli-/ polei-*; opoziția πόλι-/πόλῃι- atestată la Homer nu e o inovație ionic (-atică), ci maschează tocmai vechea opoziție de tip indo-european *poli-/polei-*[1]. Faptele s-au petrecut probabil așa:

1. Greaca comună primitivă.

Exista flexiunea:

singular	plural
N. *polis*	N. *poleies*
V. *poli*	V. *poleies*

[1] Părere susținută, dar neargumentată, de G. Meyer (vezi *supra*, p. 203, nota 2).

singular	plural
Ac. *polin*	Ac. *poleins* (şi *poleias*?)[1]
G. *poleis* (şi *poleios*?)	G. *poleiōn*
D. *poleii*	D. *poleisi*

Vocalismul predesinenţialei şi la desinenţei al acestor forme reconstruite corespunde cu situaţia paradigmei adjectivelor de tip ἡδύς. În perioada anterioară lui Homer, cînd *-i-* intervocalic a căzut, presupunem că -ι din -ει nu s-a supus acestei legi, din următoarele motive:

— era articulat mai puternic: se rostea, presupunem, *poleiies*, *poleiion*. De altfel, nu e singurul caz de *-i-* păstrat la Homer. Cf., de exemplu, o serie de verbe formate cu sufixul *-ie- /io-*: δαίομαι, παλαίω, τετείω, νεικείω, πευθείετον, οἰνοβαρείων, ὀκνείω, μαχειόμενος, ἀλυίω, θυίω ὀπυίω. Credem că tot aici trebuie amintit genitivul homeric în -οιο. Se afirmă că *-osio* a avut în greceşte două tratamente: a) *-osio* > *oiio* > *oio*; b) *-osio* > *oio* > -οο > -ου. Nu e vorba însă, după părerea noastră, de un tratament dublu al grupului *-si-* intervocalic, ci mai de grabă de coexistenţa, în dialectul homeric, a două forme de vîrstă diferită -οιο şi -οο (-ου), dintre care ultima e mai nouă şi mai slab reprezentată. Desinenţa -οιο păstrează încă un *i* intervocalic. Se ştie că *-s-* intervocalic a căzut înainte de *-i-* intervocalic şi că acesta din urmă exista încă în perioada cînd s-a scris în „liniarul B" din Creta: cf. *di-wo-nu-so-yo* (= ΔιϜονύσοιο), *wa-na-ta-yo-yo* (= Ϝαρναταίοιο), *te-o-yo* (= θεοῖο). Păstrarea lui *-i-* în flexiunea lui *polis* e întărită de acelaşi fenomen în verbele în *-ie-/-io-* şi în genitivul homeric -οιο.

Articularea mai puternică (*-ii-*) a lui iod intervocalic se întîlneşte în limba greacă, atît înainte, cît şi după Homer. În „liniarul B" din Creta, *i* al doilea element de diftong se notează cu semnul silabic *y* (*i* consoană), cînd după el urmează o vocală: *i-ye-re-ya* (= ἱέρεια „preoteasă"). O vocală precedată de *i* este notată cu semnul silabic al consoanei *y* (*i*): *i-ya-te* (= ἰατήρ)[2]. Această regulă se aplică şi în silabarul cipriot, unde *-iă*, *-iā* apar ca *iiă*, *iiā* (cf. *anosiia*), *-ie* e notat *-iie* (cf. *hiiereus*), *-io* apare ca *iio* (cf. *onasiion*), *-ea* ca *-eia* etc[3]. Articularea puternică a lui *i* e notată şi în dialectul pamfilian.

— Dialectul eolian vocalizează semivocalele *iod* şi *digamma*. Pentru iod, cf. φυίω (pentru φύω), ἀλυίω (pentru ἀλύω) în Etym. Magnum, ὀπυίω şi μεθυίω la Herodian şi ἐθυίεν glosa lui Hesychius. Păstrarea lui iod intervocalic, în unele situaţii, la Homer poate fi considerată un eolism datînd din prima redactare, eoliană, a poemelor homerice. De altfel existenţa lui *iod* poate fi restabilită în textul homeric fără să fie

[1] Ac. pl. *πόλειας în loc de *πόλεινς are -ας de la temele consonantice. De altfel, g. şi d. sg. şi n. g. şi d. pl. aveau desinenţe identice cu aceste teme.
[2] M. Lejeune, *art. cit.*, p. 156.
[3] R. Meister, *op. cit.*, vol. II, p. 233–234.

nevoie de presupunerea unei articulări mai puternice (-*ii*-) a acestei semivocale :

Z 402 τον ῥ ''Εκτωρ καλέεσκε Σκαμάνδριον... unde καλέεσκε putea fi scandat şi *ka-le-ies-ke*.

—ι nu era pretutindeni intervocalic : g. sg. *πόλεις, dat. pl. *πόλεισι, ac. pl. *πόλεινς. Prin analogie şi celelalte cazuri au păstrat pe -ι-.

— elementul -ι- era susţinut în -ει- de -ι- din formele cu vocalism predesinenţial zero : πόλις, πόλιν, πόλι.

— opoziţia -ε-/zero (aici în forma -ει-/-ι-) la predesinenţială avea rol morfologic. Era o opoziţie cu randament funcţional mare în limba greacă comună iniţială. Căderea lui -ι- din -ει- ar fi anulat această opoziţie.

Păstrarea lui ι în flexiunea de tip πόλις explică menţinerea hiatului în dialectul ionic-atic tot aşa de bine ca analogia cu flexiunea tipului βασιλεύς (cf. πόλεως, πόλεων).

Cu argumentele expuse mai sus răspundem lui J. Schmidt, care obiecta tezei lui Gustav Meyer (hom. πόληος o grafie pentru *πόλειος) faptul că „i intervocalic dispăruse înainte de Homer"[1].

2. Dialectul homeric

Dacă a existat o primă redactare eoliană a textului homeric, atunci -ει a fost desigur notat acolo peste tot. Se ştie că vocalizarea lui iod intervocalic este un fonetism eolian. În perioada redactării ioniene a textului homeric exista în dialectul ionic-atic un *e* lung închis notat cu alfabetul vechi ionian E, ca şi *e* lung deschis şi *e* scurt. Pronunţarea lui *e* lung închis a avut tendinţa să se apropie de aceea a diftongului *ei*, notat EI. Otto Hoffmann observă că, mai ales în vechile inscripţii ioniene, nu se poate face o delimitare precisă între *ei*, *ou* diftongi autentici şi *ei*, *ou* diftongi falşi (= vocale lungi închise)[2]. În secolul al V-lea î.e.n. diftongii falşi sînt notaţi EI, OY, ca şi diftongii autentici ; pronunţarea diftongată a vocalelor lungi închise devine normă generală la sfîrşitul secolului al V-lea î.e.n., aşa cum se vede din reforma lui Euclid (403—402). Nu se poate stabili cu certitudine începutul procesului de diftongare a vocalelor lungi închise. La Corint confuzia dintre cele două categorii de diftongi e atestată din secolul al VII-lea, în atic ea s-a produs „cel mai tîrziu în secolul al V-lea"[3]. La începutul acestui secol, confuzia era atît de puternică, încît, în unele inscripţii ionice şi atice, diftongii autentici *ei*, *ou* sînt notaţi E, O[4], cum se poate vedea din grafiile : 'Αριστοκλέδης, Νεοκλέδης [5].

Existenţa acestei confuzii ne îndreptăţeşte să afirmăm că, în flexiunea lui *polis*, formele cu predesinenţiala *-ei-* (diftong) au fost simţite

---

[1] Johannes Schmidt, *Der Locativus singularis und die griechische i Declination*, în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", vol. XXVII, p. 294.
[2] *Die griechischen Dialekte*, vol. III (1898), p. 383.
[3] Schwyzer, *op. cit.*, p. 191—192.
[4] Otto Hoffmann, *op. cit.*, p. 384.
[5] *Ibid.*, p. 424.

ca avînd un *-ei-* (vocală lungă închisă). Desigur nu era numai cazul substantivului *polis*, ci al tuturor cuvintelor de acest tip moștenite de dialectul ionic-atic din greaca comună inițială. E greu de stabilit dacă, în textul homeric scris înainte de reforma ortografică a lui Euclid, acest *-ei-* a fost notat EI (ca diftong) sau E (ca vocală lungă închisă); pare cert însă că, în acea perioadă, era pronunțat ca vocală lungă închisă, pentru că numai așa ne explicăm metateza cantității din atic (la genitiv și dativ singular, cf. *polēos* < *polēōs*). Presupunem deci că aezii ionieni pronunțau *polēos*, *polēon* (cu *e* lung închis), în loc de *poleios*, *poleiōn*, cum scandau probabil predecesorii lor eolieni.

În sfîrșit, în transcrierea făcută după reforma ortografică a lui Euclid acest E (sau EI), pronunțat *e* lung închis, a fost totuși redat prin η (litera care nota un *e* lung deschis). La alegerea acestei grafii a contribuit fără îndoială analogia cu temele homerice în -ηυ- (cf. gen. sg. βασιλῆος etc.).

Aceleași motive au făcut ca filologii alexandrini să nu-și dea seama că formele homerice cu tema πόλη- maschează tema veche, indo-europeană *polei-*, existentă, după presupunerea noastră, în prima redactare — eoliană — a textului homeric.

Formele homerice se explică după cum urmează:

Genitivul singular πόληος < *πόλειος, formă creată poate înainte de Homer, din nevoia de a clarifica forma așteptată *πόλεις.

Existența unei forme primitive *πόλεις este dovedită de cuvîntul Νεγοπολεις (g. sg.) de pe o inscripție pamfiliană[1]. Genitivul *πόλεις a fost găsit pe o inscripție din Zelea, datînd din 350 sau 334/3 î.e.n., dar e probabil o greșeală de lapicid. De altfel, pe aceeași piatră este o inscripție în care apare forma normală pentru epoca respectivă πόλεως[2]. De aceea gen. sg. *πόλεις trebuie scris totuși cu asterisc.

Un vechi *πολεις poate fi reconstituit în locul formei homerice πόλιος, scandat în două silabe, care se găsește în două versuri din Iliada (B 811 și Φ 567)[3].

Se vede astfel cum flexiunea de tip πόλις era, în limba greacă comună și, în parte, în limba homerică, identică la genitiv cu flexiunea lat. *civis*: gen. sg. *πόλεις, ca și *civeis*.

Dintre formele homerice de dativ singular, numai *πόληι (de fapt *πολειι) continuă flexiunea din greaca comună.

Acuzativul plural *πόληας este refăcut după temele consonantice sau continuă un *πόλειας simțit ca *poleas*.

---

[1] I. Schmidt, *art. cit.*

[2] Ed. Schwyzer, Πόλεις *als Genitiv*? în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", vol. LXV, p. 247.

[3] Schwyzer, *op. cit.*, p. 572, nota 4 și — cu rezerve — în „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung", vol. LXV, p. 247.

Din vechea flexiune, la Homer subsistă :

singular	plural
G. *πολεις (scris πόλιος) şi *πόλειος (scris πόληος) D *πόλειι (scris πολῃι) (Pentru N., cf. μάντις pentru V., cf. μάντι; pentru Ac., cf. μάντιν)	N. *πόλειες(scris πόληες) ,Ac. *πόλειας (scris πόληας) (Ac. ἐπάλξεις (< *ἐπάλξεινς) şi πόλεις (< *πόλεινς) nu sînt neapărat grafii aticizante, ci pot fi foarte vechi, păstrate în text pentru că erau identice cu grafia atică.

3. **Dialectul atic**

Producîndu-se în dialectul atic metateza cantităţii, g. sg. πόλειος > πόλεως [1], iar *πόλει-ī > πόλε-ī > πόλει. (Dativul singular credem că trebuie explicat tot prin metateza cantităţii). După cum se ştie, metateza cantităţii nu îmbracă numai forma -ηο- > -εω-, ci şi -ειο- > -εω- : at. πλέως, hom. πλεῖος ; at. ἀρνεώς, hom. ἀρνειός etc. Genitivul plural *πόλειων devine în mod firesc πόλεων. Nominativul plural atic se poate explica în două feluri :

a) πόλεις < *πόλεες, *formă nouă*, făcută pe tema de la gen. şi dat. sg., ca şi de la gen. pl.

b) Forma *πόλεις se explică prin n. pl. σαφεῖς şi βασιλεῖς. Forma aşteptată era *πόλεις (simţit ca *polē-es*), cf. hom. πόληες > *πόλης formă neclară, izolată. Analogia s-a produs astfel :

$$\frac{\text{βασιλέως}}{\text{πόλεως}} = \frac{\text{βασιλεῖ}}{\text{πόλει}} = \frac{\text{βασιλέων}}{\text{πόλεων}}, \text{ de unde } \frac{\text{βασιλεῖς}}{\text{πόλεις}};$$

$$\text{tot aşa } \frac{\text{σαφεῖ}}{\text{πόλει}} = \frac{\text{σαφέσι}}{\text{πό λεσι}} \text{ de aici } \frac{\text{n. pl. σαφεῖς}}{\text{n. pl. πόλεις}}$$

Fie cauza a), fie cauza b), fie amîndouă au dat naştere formei de n.pl. πόλεις, care e nouă şi a înlocuit forma aşteptată *πόλης, care nu era clară. (Interpretarea tradiţională πόλεις < *πόλειες, prin contragerea εε > ει, în urma căderii lui iod intervocalic, trebuie respinsă, deoarece, potrivit interpretării noastre, dialectul ionic-atic tratează pe *-ei-* din πόλει- ca *ē*, nu ca diftong.

Acuzativul plural πόλεις < *πόλεινς. Conform interpretării noastre -ει- de la declinarea lui πόλης fiind redat în ortografia atică prin -η-, ar fi fost de aşteptat grafia *πόλης. A fost preferată forma πόλεις atît din pricina nominativului plural (identic), cît şi pentru că greaca nu avea o desinenţă -ης de acuzativ plural ; în schimb -εις era o terminaţie frecventă (σαφεῖς, βασιλεῖς).

Dativul plural πόλεσι în loc de *πόλεισι e refăcut pe tema πολε- şi sprijinit pe σαφέσι, γένεσι eventual şi pe desinenţa de dativ plural -εσσι. Forma aşteptată era *πόλησι.

---

[1] Formele, rare, πόλεος, φύσεος, ὕβρεος sînt, după noi, analogice cu ἡδέος.

Flexiunea tipului πόλις în dialectul atic se explică deci în legătură cu flexiunea din greaca comună primitivă și nu continuă flexiunea homerică[1] :

singular

N. πόλις
V. πόλι
Ac. πόλιν
G. πόλεως <*πόλειος simțit ca *polēos*
D. πόλει < πόλεῖ < *πόλειι simțit ca *polēi*.

plural

N. πόλεις a) < *πόλε-ες, refăcut pe tema πόλε- ;
b) după n. pl. βασιλεῖς, σαφεῖς
V. πόλεις
Ac. πόλεις după σαφεῖς, βασιλεῖς
G. πόλεων <*πολέιων simțit ca polēōn
D. πόλεσι refăcut pe tema πολε-, după σαφέσι etc.

După cum s-a văzut, acceptarea celei de-a doua ipoteze se bazează pe două premise :

1. păstrarea lui i din πόλει pînă în vremea lui Homer și menținerea lui în prima variantă a textului homeric, din motive morfologice și analogice și

2. confuzia făcută la flexiunea de tip πόλις, de dialectul ionic-atic, între ει diftong și ει reprezentînd un ē.

Rezultatele la care se ajunge plecînd de la cele două ipoteze 1° eludează dificultatea de a explica lungimea vocalei predesinențiale la genitiv singular ; 2° explică formele homerice și cele atice pornind direct de la alternanța πόλι-/πόλει.

Pornind de la ipoteza a doua se mai vede că : 3° reconstituind gen. sg. hom. *πόλεις mascat de hom. πόλιος, se face evidentă identitatea tipologică πόλις-*civis* în greaca cea mai veche, care, folosind interpretarea tradițională, părea greu de dovedit ; 4° se eludează dificultatea de a admite că dialectul ionic-atic nici nu continuă sistemul indo-european -ι-/-ει-, nici nu adoptă inovația panhelenică (flexiunea cu temă unică πολι-), ci recurge la altă inovație : alternanța ι-/-η- > -ι-/-ε- , destul de bizară și fără randament funcțional în sistemul morfologic grec.

ВОПРОСЫ ГРЕЧЕСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ МОРФОЛОГИИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

1. Автор предлагает новую этимологию: дат.пад.-σι<i. e. *-*ti*, адвербиальную морфему, характерную для наречий места. Греческий язык

[1] La această concluzie a ajuns și J. Schmidt, *art. cit.*, p. 296, dar etimologiile și explicațiile propuse diferă radical de cele ale noastre.

сохранил это *-*ti* только в формах с ассибиляцией -σι даже и в диалектах, мало поддающихся этому фонетическому явлению (напр. в западных диалектах), в которых ассибиляция была сохранена вследствие: а) соперничества окончаний -οις, -αις, вероятно, столь же старых в греческом языке, как и σι; б) того, что в I и II склонениях τ находилось между двумя гласными тембра *i*. Этимология -σι < i.e.*-*ti* представляет случай панэллинской ассибиляции наряду с суффиксом -σις < -*tis*.

Предложенное разрешение устраняет традиционное объяснение (-σι < i.e. -**su*), недопустимое с фонетической точки зрения.

2. Затем оспаривается мнение, что родительный падеж единственного числа πόληος и другие, образованные от основы πόλη -, являются результатом распространения основы местного падежа (πόλη) и что аттическая флексия (род. пад. ед. ч. πόλεως, мн. ч. πόλεων) продолжает положение, находящее подтверждение у Гомера.

Автор предлагает следующие две гипотезы.

а) Первая основывается на мысли W. Couvreur, что индоевропейские основы имели в дифтонгах первую гласную долгую (-ēi, -ōu-). Следовательно, флексия в πόλις должна быть объяснена на базе основы *πόληι-; указываются формы первоначального общего греческого языка и объясняются гомеровские и аттические формы (см. парадигмы на стр. 205). Идея Couvreur, хотя и способствует объяснению греческих форм, не достаточно обоснована именно в отношении положения основ на -ēi- в других индоевропейских языках.

б) По другой гипотезе, которую в особенности поддерживает автор, как гомеровские формы, так и — независимые от них — аттические, объясняются основой *πολει-. Затем утверждается, что во флексии основы πόλις находящееся между гласными *i* не выпало, будучи поддержано падежами, где *i* предшествует согласной, его грамматической ролью (имеется чередование -ι-/-ει-). Можно предположить, что звук, находящийся между гласными, был произносим более сильно (например, *πολείἰος). Впоследствии, но раньше Гомера, -ει- из флексии основы πόλις смешивалось с долгим закрытым *e* и произносилось как таковое. Аттические формы родительного, дательного пад. ед. ч. и родительного пад. мн. ч. объясняются таким образом: *polēos* > πόλεως, **polēi* > * πόλεῑ > πόλει, *polēōn* > πόλεων. Гомеровское начертание πόλη- покрывает, возможно, *pole-*; долгое закрытое *e* было отмечено при помощи η, а не через ει в первом случае, вследствие аналогии с флексией в βασιλεύς. Во всяком случае, в редакциях, предшествовавших орфографической реформе Эвклида, встречаются формы ΠΟΛΕΟΣ, ΠΟΛΕΙ, ΠΟΛΕΩΝ с Ε для *ē*. На основании этой гипотезы восстановливается флексия первоначального общегреческого языка (парадигма на стр 205 - 206) и объясняются все гомеровские и античные формы (парадигма на стр 209-210).

PROBLÈMES DE MORPHOLOGIE HISTORIQUE GRECQUE

RÉSUMÉ

1. L'auteur propose une nouvelle étymologie : dat. pl. -σι < i.e.* *-ti*, morphème adverbial caractéristique des adverbes de lieu. La langue grecque n'a conservé ce **-ti* que dans la forme à assibilation -σι, même dans les dialectes qui se montrent plus réfractaires à ce phénomène phonétique (par exemple les dialectes occidentaux), où l'assibilation a été renforcée par : *a*) la concurrence des désinences -οις, -αις, probablement tout aussi anciennes, en grec, que -σι ; *b*) le fait que, pour les premières et secondes déclinaisons τ se trouvait entre deux voyelles du timbre *i*. L'étymologie -σι < **-ti* est un nouveau cas d'assibilation panhellénique, parallèle au suffix -σις < *-tis*.

La solution proposée écarte l'explication traditionnelle (-σι < i.e. **-su*), impossible du point de vue phonétique.

2. L'article combat l'opinion selon laquelle le génitif singulier πόληος et les autres formes construites sur le thème πόλη-seraient le résultat de l'extension du thème du locatif (*πόλη) et que la flexion attique (gén. sg. πόλεως, pl. πόλεων) maintient la situation constatée chez Homère.

L'auteur propose deux solutions :

a) La première se base sur l'idée de W. Couvreur, qui soutient que les thèmes indo-européens en *-ei-* ou *-ou-* comportaient une première voyelle longue (*-āi-*, *-ōu-*). La flexion de πόλις doit donc être expliquée à partir d'un thème *πόληι- ; on montre les formes dérivant du grec commun initial et l'on explique les formes homériques et attiques (voir les paradigmes de la pages 205). La thèse de Couvreur, bien qu'elle contribue à élucider les faits concernant le grec, n'est pas assez bien fondée, précisément en ce qui concerne la situation des thèmes en *-ēi-* dans les autres langues indo-européennes.

b) La seconde hypothèse, tout spécialement soutenue par l'auteur, estime que les formes homériques, aussi bien que — indépendamment des premières — les formes attiques s'expliquent par le thème *πόλει-. Il est affirmé que, dans la flexion de πόλις, l'*i* intervocalique n'a pas disparu, soutenu par les cas où la voyelle *i* précédait une consonne, ainsi que par son rôle grammatical (il existe une alternance -ι-/-ει-) et l'on peut supposer que, entre deux voyelles, il était plus fortement articulé (par exemple *πόλει̯ι̯ος). Ultérieurement, mais avant Homère, -ει- dans la flexion de πόλις a été confondu avec un *e* long, fermé, et prononcé comme tel. Les formes attiques du génitif, du datif singulier et du génitif pluriel s'expliquent ainsi : *polę̄os* > πόλεως, **polę̄i* > *πόλεῐ > πόλει, **polēōn* > πόλεων. La graphie homérique πολη - se superpose probablement toujours à un *polē-* ; le *e* long, fermé, a été noté η, et non pas ει, en premier lieu, du fait de son analogie avec la flexion de βασιλεύς. En tout cas, dans les rédaction antérieures à la réforme orthographique d'Euclide, on rencontrait les formes ΠΟΛΕΟΣ, ΠΟΛΕΙ, ΠΟΛΕΩΝ, avec E pour ę̄. On reconstitue, sur la base de cette hypothèse la flexion du grec commun initial (paradigme de la page 205—206) et on explique toutes les formes homériques et attiques (paradigmes cités aux pages 209—210).

PROBLEMELE ALCĂTUIRII UNUI DICȚIONAR ETIMOLOGIC AL ÎMPRUMUTURILOR SLAVE ÎN LIMBA ROMÎNĂ*

DE

G. MIHĂILĂ

1

Primul dicționar etimologic al limbii romîne, datorit lui A. de Cihac, a apărut acum aproape nouă decenii, cuprinzînd atît fondul latin al limbii romîne, cît și împrumuturile din limbile învecinate, între care primul loc îl ocupă cele slave (*Dictionnaire d'étymologie daco-romane.* I : *Éléments latins comparés avec les autres langues romanes*; II : *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais.* Francfort s/M., 1870—1879). Inaugurînd studiul științific al lexicului limbii romîne, această importantă lucrare, cu părțile ei pozitive și lipsurile-i inerente[1], face parte din epoca „eroică" și „romantică" a lexicografiei romînești, a cărei culme a reprezentat-o contemporanul lui Cihac — B. P. Hasdeu cu monumentalul său *Etymologicum Magnum Romaniae* (I—IV, Buc., 1886—1898), rămas neterminat.

Cihac a îmbrățișat toate elementele componente ale lexicului romînesc, căutînd, după cum spune L. Șăineanu, „a lămuri toate : bună sau rea, explicațiunea e dată"[2]. Într-adevăr, fără a minimaliza cîtuși de puțin valoarea operei lui Cihac, contemporanii și cercetătorii imediat următori au constatat lacune și numeroase impreciziuni în diversele compartimente ale dicționarului (mai ales în partea a doua), datorite cel puțin faptului că, în condițiile de atunci, autorul n-a putut rezolva cu egală competință etimologiile latine ale limbii romîne, pe de o parte, și pe cele slave, maghiare, turcești sau grecești, pe de altă parte, ca să

* Versiunea romînoască a articolului publicat în „Romanoslavica", II, 1958.

[1] O sinteză obiectivă a criticilor aduse în anii următori apariției celor două volume a dat L. Șăineanu în *Istoria filologiei romîne*, ed. a 2-a, Buc., 1895, p. 198—206. Asupra lexicografiei etimologice romînești în ansamblu, vezi articolul lui I. Șiadbei, *Lexicografia romînă și istoria cuvintelor*, LR, 1957, nr. 6, p. 14—70. (Despre Cihac, p. 20—21).

[2] *Lucr. cit.*, p. 200.

nu mai vorbim de cele autohtone, rămase pînă astăzi insuficient studiate. În afară de aceasta, la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea, lingvistica comparativ-istorică făcea progrese remarcabile, trecînd într-o fază nouă de dezvoltare. În deceniile următoare apar dicționare etimologice ale principalelor limbi indo-europene, în special ale limbilor romanice și slave, care constituie baza solidă a cercetărilor etimologice pînă astăzi.

Cum era și firesc, urmașii lui Cihac trebuiau să reia în primul rînd studiul etimologic al fondului latin al limbii romîne, care constituie temelia ei ca limbă romanică. Într-adevăr, în 1905 Sextil Pușcariu publică, la Heidelberg, cunoscutul său *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element*. Curînd după aceea, I. A. Candrea și O. Densusianu publică o lucrare similară, *Dicționarul etimologic al limbii romîne. Elementele latine* (Fasc. 1—4, A-Putea, Buc., 1907—1914), rămas, din păcate, neterminat. Aceste două lucrări sînt, pînă astăzi, sursele de informație și instrumentele de lucru fundamentale în domeniul vocabularului moștenit din latină al limbii romîne, dar și ele, după 50 ani de la apariție, au nevoie de completări.

În același timp, au fost studiate de cercetători specializați influența maghiară, grecească și turcă. Încă la sfîrșitul secolului trecut au apărut, la scurte intervale de timp, lucrări ca : *Elemente ungurești în limba romînă* de S. C. Mîndrescu (Buc., 1892), în care cuvintele sînt împărțite în două mari categorii : 1) provincialisme (p. 29—119) și 2) cuvinte comune tuturor romînilor din Dacia Traiană (p. 123—191) ; *Studiu asupra elementului grec antefanariot în limba romînă* de G. G. Murnu (Buc., 1894), în care autorul distinge cuvintele intrate indirect în limba romînă (și anume, prin intermediul slavonei), de cele intrate direct, prin contactul nemijlocit cu grecii (mai puține la număr)[1] ; *Influența orientală asupra limbei și culturei romîne*, voluminoasa monografie a lui L. Șăineanu (vol. I și II : p. 1—2, Buc., 1900), consacrată influenței turcești, care constituie pînă astăzi un model de tratare documentată a influenței unei limbi asupra limbii romîne.

2

În domeniul influenței limbilor slave, cercetările de amănunt n-au întîrziat să apară în deceniile care au urmat publicării dicționarului lui Cihac. Pînă acum, însă, atenția oamenilor de știință a fost atrasă, în primul rînd, de aspectul fonetic al cuvintelor împrumutate, în legătură cu problema generală a determinării epocii împrumuturilor și a dialectelor slave din care acestea au pătruns în limba romînă. Un bogat material cuprind, din acest punct de vedere, lucrările lui I. Bărbulescu consacrate foneticii elementelor slave din limba romînă[2] și mai ales cartea acad.

---

[1] Vezi *Introducere*, p. IX și urm. Cuvintele grecești împrumutate în secolele următoare au fost studiate mai tîrziu de L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des Phanariotes*, 1939.

[2] Vezi, mai ales, cartea sa *Individualitatea limbii romîne și elementele slave vechi*, Buc., 1929. (Asupra lipsurilor acestei lucrări vezi Al. Rosetti, *Mélanges de linguistique et de philologie*, Copenhaga-București, 1947, p. 301—308).

Al. Rosetti *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne* (sec. VI—XII), Buc., 1954[1], precum și o serie de articole ale acad. E. Petrovici, publicate în „Dacoromania", SCL și alte reviste. În ultimul timp acad. E. Petrovici se ocupă intens de chestiunea influenței slave asupra sistemului fonetic al limbii romîne[2], precum și de toponimia slavo-romînă. Într-o anumită măsură influența slavă a fost studiată în morfologie[3] și în derivația cuvintelor[4], deși în acest din urmă caz studiul amănunțit urmează încă să se facă. În sfîrșit, cercetarea laturii semantice a împrumuturilor abia începe[5].

Aspectul lexical propriu-zis al problemei a fost tratat într-o serie de lucrări privind gruparea tematică a cuvintelor slave pătrunse în epoca celor mai vechi contacte dintre limba romînă și dialectele sud-slave răsăritene (de tip bulgăresc). Folosind materialul strîns pentru prima dată de către Fr. Miklosich în *Die slavischen Elemente im Rumänischen* (Viena, 1861), lucrare care pune bazele „slavo-romînisticii", și apoi în Dicționarul lui Cihac, istoricii limbii romîne și slaviștii au făcut o clasificare a elementelor lexicale slave din limba romînă pentru a stabili compartimentele lexicului romînesc (și, prin urmare, domeniile culturii materiale și spirituale) cel mai mult influențate de slavi în perioada datată cu aproximație sec. VI—XII (pentru elementele culte ea se întinde și în următoarele patru secole). Astfel de grupări mai mult sau mai puțin amănunțite, se întîlnesc în lucrarea lui O. Densusianu[6], în unele articole ale lui A. I. Ιațimirski[7], în lucrarea lui B. Țonev asupra „relațiilor lingvistice dintre bulgari și romîni"[8], în cartea lui Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromîn*

---

[1] Ediție revăzută și completată a volumului al III-lea al *Istoriei limbii romîne*, Buc., 1940. (Vezi recenzia noastră în SCL, VII, nr. 1—2, 1956, p. 140—143).

[2] Vezi, mai ales E. Petrovici, *Influența slavă asupra sistemului fonemelor limbii romîne*, Buc., 1956; idem, *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem*, Haga, 1957.

[3] Vezi, mai ales, Al. Rosetti, *Influența*, p. 30 și urm. (ILR, III, 66 urm.); cf. M. Křepinský, în *Actes du Sixième Congrès international des linguistes*, Paris, 1949, p. 317—324. (Răspuns la întrebarea a IV-a).

[4] Vezi, de pildă, O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I, Paris, 1901, p. 244—254; G. Pascu, *Sufixele romînești*, Buc., 1916; Rosetti, *Influența*, p. 47—54.

[5] În afară de vechea lucrare a lui L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei romîne*, Buc., 1887, nu avem, în acest domeniu, decît indicații sporadice în lucrările lui O. Densusianu, A. I. Iațimirski, S. Pușcariu, Al. Rosetti, Al. Graur și ale altor lingviști. Problema a fost pusă în ultimul timp de R. A. Budagov, care a indicat unele căi de cercetare (*Славянское влияние на румынский язык*, „Вестник Ленинградского университета", 1947, nr. 12, p. 80—94). Vezi G. Mihăilă, *Слова древнеславянского происхождения в румынском языке*, autoreferatul disertației, Moscova, 1957, p. 10—16; idem, *Некоторые вопросы изучения семантики древнеславянских заимствований в румынском языке*, „Вопросы славянского языкознания", Moscova, fasc. 4 (sub tipar). (Articolul a constituit obiectul unei comunicări la Asociația slaviștilor, 22 ian. 1958).

[6] *Histoire de la langue roum.*, I, p. 255 urm.

[7] Vezi, de exemplu, *Славянские заимствования в румынском языке как данные для вопроса о родине румынского племени*, „Сборник статей . . . В. И. Ламанскому", p. II, S. Pb. 1908, p. 792—819.

[8] *Езиковни взаимности между българи и румъни*, „История на български език", II, Sofia, 1934, p. 3—151.

(Buc., 1925). O clasificare mai precisă a elementelor slave se dă în lucrarea amintită a acad. Al. Rosetti[1].

Numeroase etimologii disparate au apărut, datorită cercetărilor unor slavişti şi romanişti de seamă, în revistele de specialitate romîne şi străine de-a lungul cîtorva decenii („Dacoromania", „Arhiva", „Bulletin linguistique" etc.; „Slavia", „Revue des études slaves", „Zeitschrift f. sl. Phil.", „Orbis" etc.).

În ceea ce priveşte influenţa limbilor slave moderne asupra limbii romîne, au apărut în ultimele decenii lucrări mai întinse consacrate cuvintelor împrumutate din limbile rusă, ucraineană, polonă şi sîrbă [2].

Lucrările lexicografice speciale propriu-zise în domeniul „slavo-romîn" au lipsit însă în decursul acestor decenii. S-ar părea chiar că, cu mijloacele de atunci, secolul trecut ne-a dat mai mult în această direcţie. Într-adevăr, cu 21 de ani înainte de apariţia lucrării lui Miklosich, I. Hinkulov publica *Собрание славянских первообразных слов, употребляемых в языке валахо-молдавском* (peste 500 de cuvinte-rădăcini), în a sa *Собрание сочинений и переводов, в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке* (S.Pb., 1840, p. 174—200). Interesant de semnalat că în gramatica sa, apărută în acelaşi an[3], I. Hinkulov stabileşte şi o proporţie aproximativă între elementele componente ale lexicului romînesc: 4/10 pînă la 5/10 latine, 3/10 slave, iar restul maghiare, turceşti şi greceşti. Ţinînd seama de starea limbii romîne literare din prima jumătate a secolului al XIX-lea, aceste aprecieri nu ni se par lipsite de fundament.

Cu totul în alte scopuri, I. Eliade-Rădulescu întocmeşte cîţiva ani mai tîrziu (1847) un *Vocabular de vorbe streine în limba romînă*, cuprinzînd circa 1200 cuvinte, majoritatea de origine slavă, pe care el le recomanda cititorilor să nu le mai folosească în vorbirea curentă[4].

[1] O serie de lucrări tratează numai anumite grupe de cuvinte, cum sînt, de pildă: H. Dumke, *Die Terminologie des Ackerbaus im Dakorumänischen*, „XIX-XX Jhb. d. Inst. f. rum. Spr.", Leipzig, 1913, p. 65-131; P. Cancel, *Termenii slavi de plug în daco-romînă*, Buc., 1921; P. Skok, *Slave et roumain*, „Revue des études slaves", III (1923), 1—2, p. 59—77; Al. Bocăneţu, *Terminologia agrară în limba romînă*, extras din „Codrul Cosminului", II—III (1925—1926), Cernăuţi, 1926. Dintre lucrările mai noi pot fi citate, printre numeroasele articole şi note etimologice: P. Skok, *Leksikologijske studije*: *Rekonstrukcija dačkoslovenskog vokabulara* (extras din „Rad. Jugoslovenske Akademije znanosti i umjetnosti", t. 272), Zagreb, 1948; Zd. Wittoch, *Les termes roumains d'origine slave relatifs à la nourriture*, „Romănoslavica", nr. 1, 1948, p. 63—89.

[2] Printre acestea pot fi citate: C. Sanzewitsch, *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungs im Rumänischen* („II Jhb. d. Inst. f. rum. Spr.", Leipzig, 1895, p. 193—214), H. Brüske, *Die russischen und polnischen Elemente des Rumänischen* (XXVI—XXIX Jhb., 1921, p. 1—69) cu completările şi corectările aduse de D. Scheludko, *Nordslavische Elemente im Rumänischen* („Balkan-Archiv", I. Band, 1925, Leipzig, p. 153—172); Margareta C. Ştefănescu, *Elementele ruseşti-rutene din limba romînă şi vechimea lor* (Iaşi, 1925); I. Popovici, *Einige Bemerkungen über die serbo-rumänischen Lehnwörter* („Slavia", VII, 1, 1928, p. 15—24); Iorgu Iordan, *Influenţe ruseşti asupra limbii romîne* (Buc., 1949); G. Mihăilă, *Observaţii asupra influenţei ruse în vocabularul limbii romîne contemporane*, LR, III, 1954, nr. 3, p. 27—35.

[3] *Начертание правил валахо-молдавской грамматики*, S. Pb., 1840, p. VIII.

[4] Vezi *Opere*, ed. D. Popovici, II, Buc., 1943, p. 319—367. Despre *Glossariul* lui A. T. Laurian şi I. C. Massim (1871) nici nu mai vorbim: orientarea lui cu totul antiştiinţifică a devenit evidentă încă în momentul publicării. De altfel, nici Eliade n-a fost urmat, „Vocabularul" lui rămînînd un simplu document.

Au urmat apoi, în ordine cronologică, dicționarul lui Fr. Miklosich și al lui A. de Cihac, amintite mai sus, neînlocuite pînă astăzi. Demn de remarcat este faptul că Fr. Miklosich citează foarte des material lexical romînesc în *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (Viena, 1862—1865) și în *Etymologisches Wörterbuch der Slavischen Sprachen* (Viena, 1886). Continuînd tradiția înaintașului său, E. Berneker înregistrează de asemenea în *Slavisches etymologisches Wörterbuch* (I. Band, II. Band : Lief. 11, Heidelberg, 1908—1913) cuvinte romînești, alături de cele maghiare, albaneze și grecești, împrumutate din limbile slave. Acest fapt, ușurînd într-o anumită măsură cercetările, a permis lexicografilor romîni să ducă mai departe studiul elementelor slave din limba romînă. Dicționarele slave existente sînt însă numai instrumente de lucru pentru noi și ele nu pot înlocui în nici un caz dicționarul etimologic al limbii romîne pentru partea slavă.

Lipsa unui dicționar etimologic complet al limbii romîne a fost suplinită, într-o bună măsură, de dicționarele explicative și istorico-explicative ale limbii romîne : L. Șăineanu, *Dicționar universal al limbii romîne* (ed. I, 1896 ; de la ediția a II-a 1906 cu indicarea etimologiei cuvintelor), H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, I—III (Buc., 1895—1925), I. A. Candrea, *Dicționarul limbii romîne din trecut și de astăzi* (*Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Romînească”*, Partea I, Buc., 1931) și A. Scriban, *Dicționarul limbii romînești* (Iași, 1939). Dintre autorii acestor dicționare, Tiktin este cel mai circumspect și mai documentat. În ceea ce privește cuvintele de origine slavă, Tiktin nu s-a limitat la Miklosich și Cihac, ci a adus adesea contribuții și precizări personale argumentate. Candrea, deși, în general, se menține pe aceeași linie, dă totuși multe forme slave cu asterisc, fără a le argumenta. Din acest punct de vedere, partea slavă a etimologiilor lui Candrea are un caracter compilativ mai pronunțat, deși nu lipsesc nici aici contribuții personale. Scriban dă un material etimologic slav destul de bogat, dar adesea necontrolat și fantezist. Uneori, însă, dă sugestii interesante.

Fără a încerca o caracterizare și o critică mai amănunțită a părții etimologice slave din aceste dicționare, vom semnala ca o trăsătură generală dependența aproape totală de *Lexiconul* lui Miklosich în ceea ce privește așa-numitele elemente „vechi slave”. Se știe doar că Miklosich a citat în dicționarul său numeroase forme extrase din textele medio-bulgare, medio-sîrbe și rusești, ba chiar și din documentele slavo-romîne. În acest caz, cînd nu sîntem convinși (cu mijloacele lexicografice slave pe care le avem la îndemînă) că un cuvînt e atestat în textele vechi slave din sec. X—XI, e preferabil să se dea formele bulgărești (și sîrbești, atunci cînd sînt identice), pentru a se arăta originea sud-slavă veche a cuvîntului respectiv. Așa s-a procedat, de pildă, în *Dicționarul limbii romîne moderne — explicativ, etimologic și ilustrat* (sub tipar). De altfel, la noi, în general, nu se face deosebire între „slava veche” (sec. IX—XI) și „slava bisericească” („slavona”) de diverse redacții (medio-bulgară, sîrbă, rusă), deși acest lucru e absolut necesar, mai ales în cazul cuvintelor de origine greacă pătrunse în limba romînă prin intermediul „slavonei” tîrzii. Tiktin folosea termenul general de *kirchenslavisch* (astăzi am spune *altkirchenslavisch*),

pe cînd Candrea și alții întrebuințează peste tot „vsl.". Noul „Dicționar al limbii romîne moderne — explicativ, etimologic, ilustrat" a adoptat, în această privință, un alt procedeu : ex. *plug* — „slav. (vsl. *plugъ*)". Aceasta înseamnă că termenul respectiv aparține fondului vechi de împrumuturi și că forma „veche slavă" este cea mai veche cunoscută[1]. Această formulare este însă mai puțin potrivită pentru cuvintele bisericești, cărturărești, care, de cele mai multe ori, provin din greacă : în acest caz simpla indicație „vsl." sau „sl. bis." (< gr.) era mai potrivită pentru cuvinte ca *evanghelie*, *psaltire* etc.

Un loc de seamă s-a acordat etimologiei, în special etimologiei slavo-romîne, în *Dicționarul limbii romîne* al Academiei Romîne, rămas neterminat (Buc., 1907—1949, pînă la litera L — incomplet). „Cunoașterea obîrșiei unui cuvînt e necesară — arăta S. Pușcariu în „Raportul către comisiunea dicționarului" — pentru stabilirea sensului lui și pentru ca să se poată arăta, în mod istoric, dezvoltările semantice pe care le-a suferit. Originea cuvintelor poate servi, mai ales la noi Romînii, ca să elucideze multe probleme ale istoriei și ale istoriei noastre culturale. Etimologia e, în cele mai multe cazuri, temelia oricărei cercetări filologice" (vol. I, partea I, p. XXXVII).

În condițiile în care s-a lucrat dicționarul, a fost greu să se dea toate etimologiile cuvintelor romînești, autorii mărginindu-se la etimologiile cunoscute, găsite de alții, precum și la acelea pe care le-au putut afla cu ușurință. Ei au dat și „etimologii îndoioase" cu trimiterea la autorii respectivi și cu o scurtă discuție a lor. „Studiile etimologice de pînă acuma sînt atît de puține și necomplete, cunoștințele care se cer de la un etimologist romîn atît de vaste, — căci el trebuie să fie *romanist*, *slavist*, să cunoască *limba albaneză*, *turcească*, *neogrecească*, *ungurească* și *germană*, — mijloacele care îi stau la dispoziție atît de imperfecte, un *dicționar bulgăresc*, cît de cît complet, lipsește, cînd cele mai multe cuvinte slave primite de Romîni sînt de origine bulgărească—. . ."—iată „de ce partea etimologică va fi cea mai nedeplină" — conchidea S. Pușcariu [2].

E adevărat că etimologistul trebuie să fie „poliglot", dar, în condițiile noastre, forma ideală de lucru este să avem specialiști pentru fiecare compartiment al lexicului romînesc. Cu excepția lui Cihac, nimeni n-a mai încercat de unul singur rezolvarea tuturor etimologiilor romînești. Autorii citați mai sus și-au ales ei înșiși fie elementul latin, fie anumite categorii de împrumuturi, și nimeni nu poate contesta că autorii dicționarelor etimologice — partea latină (Pușcariu, Candrea-Densusianu) — n-au lucrat cu succes tocmai pentru că erau buni romaniști. Același lucru se cere și pentru etimologiile slave, ca și pentru oricare altele.

---

[1] Ideea unei astfel de formulări aparține acad. E. Petrovici. Cf., în această privință, cele spuse de acad. Al. Rosetti : „Cînd alăturăm un termen romînesc de unul vechi slav sau vechi bulgar, aceasta nu înseamnă . . . că termenul romînesc are în mod neapărat la bază termenul vechi slav, ci numai că termenul vechi slav citat este cel mai vechi corespondent slav cunoscut al termenului romînesc. . ." (*Influența*, p. 27).

[2] Totuși, în afară de etimologiile stabilite anterior, în dicționar se dau numeroase contribuții, publicate în revistele de specialitate de V. Bogrea, N. Drăganu, Th. Capidan și alții, care ridică nivelul științific al părții etimologice a dicționarului (Cf. I. Șiadbei, *art. cit.*, p. 25).

În noul *Dicționar al limbii romîne moderne — explicativ, etimologic și ilustrat —*, aflat sub tipar, partea slavă a etimologiilor a fost revizuită și completată de autorul acestor rînduri în faza finală de redactare a dicționarului. Ținînd însă seama de caracterul dicționarului, care se limitează doar la scurte indicații etimologice, fără a face discuții, era greu ca partea slavă să cuprindă tot ce se putea da pe baza noilor lucrări lexicografice (în special etimologice) slave.

Nu o dată a trebuit să se renunțe la un presupus etimon slav, dat adesea cu asterisc sau prea îndepărtat din punct de vedere fonetic și semantic, și să se lase cuvîntul fără etimologie, deoarece spațiul nu îngăduia discutarea etimologiei respective.

Etimologia „slavo-romînă" poate fi tratată într-un mod nou și complet abia într-un dicționar etimologic special, tot așa cum fondul lexical latin și celelalte împrumuturi cer lucrări serioase similare, la nivelul științei de azi[1].

3

Așadar, ne lipsește un dicționar etimologic, alcătuit la nivelul științei moderne și cu mijloacele lexicografice actuale, asemănător fundamentalei lucrări publicate nu de mult de cunoscutul slavist maghiar Kniezsa István (*A magyar nyelv szlöv jövevényszavai* — „Împrumuturile slave în limba maghiară", vol. I, partea 1—2, Budapesta, 1955, 1044 pag.). În legătură cu această problemă, considerăm necesar să ne oprim puțin la principiile de alcătuire ale acestui prim volum al amplei cercetări a slavistului maghiar.

Materialul lexical studiat este repartizat în trei grupe mari: 1) cuvinte a căror origine slavă este neîndoielnică (circa 800); 2) cuvinte a căror origine e îndoielnică (circa 800); 3) cuvinte de origine neslavă, trecute greșit în lucrări anterioare între împrumuturile slave (circa 430)[2]. Pe lîngă această împărțire pe plan etimologic, autorul distinge, în cadrul fiecărei grupe, trei categorii de cuvinte, în raport cu limba literară comună: a) cuvinte făcînd parte din limba literară comună maghiară (dintre cele slave neîndoielnice, de pildă —460); b) cuvinte dialectale; c) cuvinte învechite. Această distincție face posibilă delimitarea a ceea ce este stabil, viu și comun în fondul slav din limba maghiară, de ceea ce este învechit sau limitat din punct de vedere teritorial.

Acad. Kniezsa István se conduce după principiile lexicografiei etimologice moderne, potrivit cărora etimologia cuvintelor trebuie studiată

---

[1] Abia în ultimul timp a început să fie reluată, în paginile revistelor noastre, problema intensificării cercetărilor etimologice cu ajutorul unor metode perfecționate și cu folosirea tuturor rezultatelor pe care ni le poate da în acest domeniu filologia și istoria. Cf. I. Șiadbei, *Lexicografia romînă și istoria cuvintelor*, p. 30; G. Ivănescu, *Note etimologice. Istoria socială în serviciul etimologiei romîne*, SCL, VIII, 1957, nr. 4, p. 509. Vezi și alte etimologii noi în paginile SCL și CL (Cluj).

[2] Vezi rezumatul în limba rusă, p. 1038. Indicațiile numerice au fost luate din articolul lui P. Király, *Славянское языкознание в Венгрии за последние десять лет*, „Вопросы языкознания", 1957, nr. 1, p. 155; vezi și I. N. Golenișcev-Kutuzov, *Славяноведение в Венгрии*, „Известия АН СССР, отд. лит. и яз.", vol. XVI, fasc. 6, p. 523—524.

în legătură cu istoria lor, atestată în izvoarele scrise[1]. Într-adevăr, la începutul fiecărui articol se dă istoria cuvîntului în limba maghiară (primele atestări, variantele cuvîntului, sensurile în ordine istorică), după care urmează echivalentele slave, în primul rînd acelea care stau la baza cuvintelor maghiare, de cele mai multe ori— sud-slave (vechi slave, slave bisericești, bulgărești, sîrbești), după care urmează formele din limbile slave de Apus și de Răsărit. În cazul unor împrumuturi mai noi din sîrbă, slovenă, slovacă sau cehă se indică sursa respectivă. Bazîndu-se pe un bogat material informativ din textele și dicționarele maghiare și folosind toate lucrările principale de lexicografie și lexicologie slavă (în primul rînd, etimologice), Kniezsa István își aduce contribuția sa în stabilirea originii fiecărui cuvînt în parte, discutînd critic părerile anterioare și propunînd soluții proprii.

În ceea ce privește grupa a II-a de cuvinte, demn de remarcat este efortul susținut al autorului de a lămuri drumul, adesea greu de descifrat, al cuvîntului respectiv pînă la limba maghiară (prin filieră slavă sau nu), știut fiind faptul că în însăși lexicologia istorică slavă multe probleme au rămas pînă astăzi insuficient tratate[2].

Grupa a III-a își are și ea justificarea : slavistul maghiar a considerat necesară nu numai excluderea din listele de împrumuturi slave a ceea ce nu provine din limbile slave, ci și argumentarea acestei excluderi cu lămurirea etimologiei reale a cuvîntului (de pildă, cuvinte intrate din limba romînă : *bojár* < *boier*, *zsarda* < *joardă* etc., care pot avea în romînă etimologie slavă).

Autorul a folosit, pe cît i-a fost cu putință (pe baza dicționarului lui Tiktin), material lexical romînesc, citind cuvintele similare romînești împrumutate din limible slave (mai rar sînt date cuvinte din albaneză și neogreacă).

Studiul elementelor slave în limba maghiară întreprins de slavistul de la Budapesta nu se încheie însă cu acest volum. În volumul al doilea, în pregătire, vor fi generalizate rezultatele obținute în vol. I și se vor trage concluziile în ceea ce privește fonetica, derivația și semantica cuvintelor împrumutate. Autorul va face o prezentare sistematică a condițiilor social-istorice, în care s-au făcut împrumuturile respective, ceea ce va aduce lumini noi cu privire la însăși istoria poporului maghiar și a popoarelor slave[3] .

Folosind experiența prețioasă a acestui dicționar, se poate intreprinde și pentru limba romînă o lucrare asemănătoare, avînd în vedere o anumită similitudine a condițiilor istorice în care s-au făcut împrumuturile respective în limba maghiară și romînă. Mai mult : dacă autorul n-a avut posibilitatea să folosească materialul romînesc, în măsura în care aceasta era necesar, și să-l discute cu toată siguranța, în schimb cercetătorii elementelor slave din limba romînă au în această lucrare un

[1] Cf. de pildă, A. Ernout-A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1932 ; M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, I—III, Heidelberg, 1950—1957.

[2] Vezi p. 1038 ; cf. I. N. Golenișcev-Kutuzov, *art. cit.*, p. 523—524.

[3] Cf. P. Király, *art. cit.*, p. 155.

instrument de lucru de mare utilitate, deoarece multe cuvinte slave sînt împrumutate concomitent de cele două limbi sau chiar și de limba albaneză (uneori de cea neogreacă)[1]. Se deschide astfel posibilitatea ca într-un viitor nu prea îndepărtat să se facă unele cercetări de ansamblu asupra influenței slave la popoarele înconjurătoare — balcanice și din Europa răsăriteană. Identificarea unor straturi lexicale slave de Sud comune romînei, maghiarei și albanezei poate duce la unele concluzii de ordin cultural-istoric de cea mai mare importanță.

În afară de aceasta, includerea acestor cuvinte, bine studiate din toate punctele de vedere (fonetică, derivație, semantică), într-un viitor dicționar etimologic al limbilor slave poate da un material suplimentar deosebit de interesant chiar pentru istoria limbilor slave în ansamblu. Se știe doar că nu o dată sînt citate împrumuturile slave în limba romînă în problemele de fonetică comparativ-istorică a limbilor slave (cf., de pildă, lucrările de ansamblu ale lui A. Meillet, O. Hujer, A. M. Selișcev, A. Vaillant).

4

Întorcîndu-ne la dicționarul elementelor slave în limba romînă, autorul rîndurilor de față își permite să comunice că lucrările de strîngere și interpretare a materialului au fost începute o dată cu redactarea disertației de candidat în științe intitulată *Împrumuturi vechi sud-slave în limba romînă* (Moscova, 1956), care în prima parte a luat forma unui „dictionnaire raisonné". Continuînd tradiția, de care am vorbit mai sus, am grupat cele peste 600 de cuvinte din fondul mai vechi și stabil al împrumuturilor slave în mari grupe lexico-gramaticale, dintre care cea mai bogată e grupa substantivelor, urmată de un număr destul de mare de verbe și adjective. Substantivele au fost împărțite în opt grupe, după noțiunile pe care le reprezintă: I) agricultură; II) cultură materială; III) regnul vegetal; IV) regnul animal; V) natura înconjurătoare; VI) corpul omenesc; VII) relații sociale; VIII) viața interioară a omului, fiecare dintre ele avînd o serie de subgrupe (în total 38). Urmează adjectivele, denumind: 1) însușiri fizice și stări ale omului, 2) însușiri ale animalelor domestice, 3) calități ale oamenilor etc. Dintre verbele de origine slavă au fost studiate selectiv doar cele mai întrebuințate, denumind: 1) procesul muncii în general și o serie de procese de producție, 2) diverse acțiuni concrete, 3) reacții ale corpului omenesc, 4) stări sufletești, 5) verba dicendi. Aparte sînt studiate adverbele, particulele și prepozițiile de origine slavă[2].

Pe lîngă indicațiile etimologice la fiecare cuvînt în parte (corespondentele au fost date în primul rînd din limbile slave de Sud: slavă veche, bulgară, sîrbă, apoi slovenă, limbile slave de Răsărit și — mai puțin — din limbile slave de Apus), autorul a făcut, în paragrafele respective, considerații privitoare la locul elementelor slave în sistemul lexical al limbii

---

[1] Cf., de pildă, magh. *akol* — rom. *ocol* (<sl. *okol*ъ), magh. *asztag* rom. — *stog* (<sl. *stog*ъ), magh. *baba* — rom. *babă*, alb. *babë*, ngr. (reg.) βάβω (<sl. *baba*) etc.

[2] Cf. Autoreferatul disertației, p. 5—10.

romîne, la corelația acestor cuvinte cu cele de origine latină și cu alte împrumuturi, la evoluția sensurilor, la sinonimia cu alte cuvinte de diverse origini etc.

Se înțelege însă că aceste clasificări și considerații nu pot avea decît un caracter provizoriu, deoarece n-a fost luat în discuție tot fondul slav de cuvinte și nici nu s-au tras toate concluziile ce decurg din studierea lui (în special, în ceea ce privește fonetica și derivația cuvintelor). Acest lucru va fi posibil abia după întocmirea unui repertoriu general al cuvintelor pătrunse din limbile slave în limba romînă, după alcătuirea unui dicționar etimologic al acestor cuvinte la nivelul științei de azi. Cartoteca existentă trebuie completată cu material atît din izvoarele romînești, cît și din cele slave[1].

În linii mari, la baza acestui dicționar etimologic vor sta :

1) Toate dicționarele principale ale limbii romîne : etimologice, istorico-explicative și explicative, care cuprind și cuvintele de origine slavă (Hinkulov, Miklosich, Cihac, Hasdeu, Tiktin, Candrea, Șăineanu, Scriban, Dicționarul limbii romîne al Academiei Romîne, Dicționarul limbii romîne literare contemporane, Dicționarul limbii romîne moderne — explicativ, etimologic și ilustrat).

2) Cartoteca Dicționarului mare (DA), cartoteca și manuscrisul Dicționarului de regionalisme (Cluj-Iași), precum și glosarele regionale publicate în diverse reviste, glosarele la textele vechi etc.

3) ALR și ALRM, seria veche și cea nouă (inclusiv volumele în pregătire), pentru o cît mai precisă determinare teritorială a cuvintelor și a sensurilor lor concrete în diverse regiuni ale teritoriului daco-romîn.

4) Dicționarele și glosarele existente pentru dialectele sud-dunărene : aromîn, megleno-romîn, istro-romîn (Mihăileanu, Dalametra, Capidan, Pușcariu, Papahagi etc.).

5) Materialul furnizat de diferite lucrări de ansamblu și de detaliu asupra elementului slav în limba romînă, publicate în țara noastră și peste hotare, de la Miklosich și Cihac încoace.

6) Toate dicționarele etimologice ale limbilor slave, apărute în decurs de peste șapte decenii : Miklosich, Berneker, Preobrajenski (rusă), Trautmann (balto-slavă), Brückner (polonă), Mladenov (bulgară), Holub-Kopečný (cehă), Vasmer (rusă), Sławski (polonă), precum și alte lucrări de etimologie și lexicologie slavă. Acestea sînt instrumentele noastre principale de lexicologie etimologică slavă, la care se pot adăuga dicționarele de etimologie indo-europeană ale lui Walde-Pokorny și Pokorny[2].

---

[1] Dicționarul a fost inclus în planul Institutului de lingvistică din București pe anul 1958. În prezent, autorul a început întocmirea listei generale de cuvinte, pornind de la „Dicționarul limbii romîne moderne", căruia i se vor adăuga și celelalte dicționare ale limbii romîne. Vechea cartotecă fusese întocmită pe baza Dicționarului lui Candrea, cel mai complet pînă nu de mult.

[2] Despre problematica dicționarelor etimologice ale limbilor slave vezi articolul lui O. N. Trubaciov, *Принципы построения этимологических словарей славянских языков*, „Вопросы языкознания", 1957, nr. 5, p. 58—72. Vezi și articolul informativ al lui O. N. Trubaciov despre dicționarul etimologic (manuscris) al lui G. A. Ilinski: *Этимологический словарь славянских языков Г. А. Ильинского*, „Вопросы языкознания", 1957, nr. 6, p. 91—96.

Trebuie subliniat că Cihac, în vremea lui, n-avusese nimic asemănător. Chiar *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen* al lui Miklosich, care astăzi e depășit, a apărut cu șapte ani în urma părții a doua a dicționarului lui A. de Cihac.

7) Dicționarele limbii slave vechi și slave bisericești (Miklosich, Sadnik-Aitzetmüller), precum și glosarele la diversele monumente vechi slave (întocmite de V. Jagić, S. Severianov, K. Meyer, St. Słonski). În legătură cu aceasta se impune consultarea cartotecii noului dicționar al slavei vechi, în curs de pregătire sub auspiciile Academiei Cehoslovace de Științe[1].

8) Dicționarele explicative și istorice ale limbilor slave: bulgară, sîrbo-croată, slovenă, ucraineană, rusă, bielorusă, polonă, slovacă, cehă, precum și alte materiale de lexicologie și dialectologie ale acestor limbi, în special bulgară, sîrbo-croată și ucraineană.

9) Dicționare etimologice și explicative ale limbilor maghiară, albaneză, și neogreacă, precum și lucrări privitoare la elementele slave în aceste limbi și la cuvintele de origine greacă în limbile slave și în limba romînă.

Acestea sînt principalele izvoare ale dicționarului etimologic al elementelor slave din limba romînă, care va trebui să cuprindă, pe cît posibil, toate cuvintele împrumutate din limbile slave, fie că fac parte din vechiul fond slav—rezultat al bilingvismului slavo-romîn, datat cu aproximație sec. VI—XII, fie că au intrat în epoci mai tîrzii pe cale scrisă (elementele culte din slava bisericească, mai tîrziu din rusă) sau pe cale orală (împrumuturile regionale din dialectele bulgare, sîrbești și ucrainene, cu o răspîndire mai largă sau mai restrînsă pe teritoriul limbii romîne). Eventual, cele ieșite din uz, învechite, ca și cele dialectale pot fi semnalate într-un anumit fel, așa cum face acad. Kniezsa, dînd cu literă cursivă cuvintele din limba comună literară, cu literă dreaptă cele dialectale și cu literă dreaptă, însoțite de semnul +, cele învechite.

O problemă deschisă, în ceea ce privește lista de cuvinte, o constituie includerea în dicționar a toponomasticii, onomasticii și numelor de popoare de origine slavă în limba romînă. Dacă toponomastica iese din cadrul strict al unui dicționar etimologic obișnuit[2], avînd nevoie de cercetări speciale[3], apoi numele de persoane și de popoare trebuie să-și găsească aici locul (ex. *Bogdan*, *Pîrvu*, *neamț* etc.), chiar dacă vor fi incluse numai cele mai uzitate în limba comună din trecut și de astăzi.

De asemenea, rămîne de stabilit în cursul lucrării în ce măsură vor fi înregistrate derivatele pe teren romînesc ale cuvintelor de origine

[1] Vezi darea de seamă *Konference o slovníku jázyka staroslověnského a o etymologickém slovníku jazyků slovanských* (J. Kurz, R. Večerka, E. Havlová), „Slavia", XXIV, 1, 1955, p. 123—145, din care rezultă de asemenea că lingviștii cehoslovaci sînt preocupați și de alcătuirea unui dicționar etimologic al limbilor slave.

[2] Totuși un dicționar ca acela al lui M. Vasmer pentru limba rusă include numeroase toponomice, alături de onomastică și etnonimie, ceea ce face ca dicționarul să capete o și mai mare valoare informativă.

[3] Problemele de toponomastică slavă pe teritoriul R.P.R. constituie obiectul unor cercetări întreprinse în ultimul timp de acad. E. Petrovici.

slavă. Uneori acest lucru nu e de loc ușor de stabilit, dat fiind faptul că adesea o temă slavă e reprezentată în romînește prin două-trei cuvinte, care pot fi derivate atît pe teren slav, cît și pe teren romînesc cu sufixe chiar de origine slavă (de ex., sufixele *-nic*, *-iță*, *-iște* etc.). Adesea aceeași rădăcină slavă apare în limba romînă la două sau mai multe cuvinte (ex. *drag—dragoste*, *a munci—muncă* etc.) care trebuie să figureze în dicționar. Cihac, de pildă, grupează cuvintele de origine slavă în mari cuiburi, bazîndu-se adesea în determinarea înrudirii cuvintelor pe indici prea îndepărtați (valabili doar pentru slava comună etc.): astfel, cuvîntul *zăpadă* se află în același cuib cu *năpădesc*, *năpaste*, *prăpădesc*, *prăpaste* (vol. II, p. 210—211), în care rădăcina comună e într-adevăr **pad-* 'a cădea', dar temele sînt diferite (**zapad-*, **napad-*, **propad-*), fiind formate cu prefixe diferite. Important de reținut aici e însă principiul, susținut în mod just de Cihac. Tot așa, Candrea-Densusianu au inclus în cadrul articolelor etimologice din dicționar principalele derivate ale cuvintelor romînești de origine latină, ceea ce a fost considerat ca o parte pozitivă a lucrării lor[1]. În tot cazul, includerea în dicționar a principalelor derivate poate fi socotită ca necesară, ea putînd indica viabilitatea cutărui sau cutărui cuvînt de origine slavă în limba romînă și furniza material pentru cercetările consacrate derivației cuvintelor.

Fiecare articol de cuvînt din viitorul dicționar etimologic al elementelor slave din limba romînă va trebui să aibă mai multe paragrafe, care să cuprindă:

1) Formele (variantele) și sensurile cuvîntului romînesc în ordine istorică, folosind atestările începînd din secolul al XVI-lea[2], precum și indicații privitoare la răspîndirea teritorială (aici se vor semnala și formele corespunzătoare din dialectele romîne sud-dunărene, atunci cînd materialele de care dispunem arată prezența lor acolo[3]).

2) Partea etimologică: pentru cuvintele vechi se vor da corespondentele în toate limbile slave (cînd există), trecîndu-se în primul rînd forma slavă veche atestată sau slavă comună reconstituită (mai precis, sud-slavă comună), iar apoi forma bulgară, sîrbo-croată, slovenă, după care urmează formele din limbile slave de Răsărit (ucraineană, rusă, bielorusă) și nord-

---

[1] Cf. I. Șiadbei, *art. cit.*, p. 24.

[2] Într-o serie de cazuri trebuie folosite și datele furnizate de textele slavo-romîne, cum a arătat foarte bine I. Bărbulescu pentru cuvîntul *cinste* (*Studii privitoare la limba și istoria Romînilor*, Buc., 1902, p. 33 și urm.). Cf. și noua etimologie propusă de G. Ivănescu pentru cuvîntul *prăvălie* (SCL, VIII, 1957, 4, p. 516—517).

[3] S-ar părea că, asemenea oricărui dicționar al limbii romîne, acesta nu poate fi în același timp și un dicționar al tuturor elementelor slave din dialectele romîne sud-dunărene. Problema rămîne aici deschisă: prin neincluderea cuvintelor aromîne, megleno-romîne și istro-romîne în dicționarul general al limbii romîne se recunoaște tacit că arom., megl.-rom. și istro-rom. nu mai fac parte din limba romînă. Cf. Acad. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Buc., 1955, p. 127; idem, *Dialectele limbii romîne*, LR, 1956, nr. 4, p. 66—69. Punctul de vedere opus, tradițional, este susținut în ultima vreme de D. Macrea, *Despre dialectele limbii romîne*, LR, 1956, nr. 1, p. 5—24, și *Cîteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii romîne*, LR, 1956, nr. 4, p. 70—74. Cf. și R. Todoran, *Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție: limbă și dialect*, CL, I, 1—4, 1956, p. 91—102.

vestice (polonă, slovacă și cehă) cu indicarea sensurilor fundamentale în fiecare limbă slavă, în primul rînd în cele sud-slave; pentru cele recente, atunci cînd sursa e precisă (ucraineană, rusă etc.), se va trece forma din limba slavă respectivă și, la nevoie, material comparativ din alte limbi (de pildă, pentru împrumuturile tîrzii din sîrbă și bulgară trebuie date, pentru comparație, ambele forme; pentru împrumuturile din rusă și ucraineană trebuie citată uneori și forma poloneză etc.). În limita posibilităților, se vor da și indicații cronologice privitoare, de pildă, la pătrunderea cuvintelor culte rusești în limba romînă, începînd cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea etc.

În ceea ce privește împrumuturile pe cale orală din dialectele slave de sud, criteriul cronologic trebuie să-l constituie indicii fonetici, precum și răspîndirea teritorială a cuvîntului (de pildă, dacă cuvîntul domină întreg teritoriul limbii romîne, inclusiv dialectele sud-dunărene — ex. *nevastă* — avem toate motivele să-l considerăm un împrumut vechi). În acest fel se poate rezolva problema dacă un cuvînt sau altul aparține fondului vechi slav sau e un împrumut tîrziu din dialectele bulgărești sau sîrbești[1].

3) Semnalarea cuvintelor corespunzătoare împrumutate de limbile albaneză și maghiară (precum și, în unele cazuri, de neogreacă), cu indicarea sensurilor principale (și a sursei de unde e luat materialul).

4) Partea bibliografică: indicarea dicționarelor de bază etimologice slave unde apare etimonul respectiv, a dicționarelor etimologice (și istorico-etimologice etc.) romînești în care apare etimologia respectivă, a lucrărilor, articolelor etc., în care se stabilesc etimologii noi sau se fac corectări și completări la etimologiile vechi. Opiniile contradictorii, în cazul unor etimologii neclare, vor fi de asemenea discutate.

Deocamdată nu este suficient de clar în ce măsură cuvintele a căror etimologie slavă e îndoielnică vor trebui scoase într-o anexă specială. Aceasta va fi posibil abia după strîngerea materialului de bază și pe măsura cristalizării unei păreri mai mult sau mai puțin definitive (de pildă, în cazul unor cuvinte atît de mult discutate ca *baltă*, *gard* ș.a.)[2]. Tot în cursul lucrărilor se va preciza procedeul de prezentare a cuvintelor grecești (în bună parte religioase) pătrunse prin intermediul slavonei.

În ceea ce privește scrierea cuvintelor din limbile slave, există două procedee: 1) scrierea lor cu ortografia originală (veche slavă, rusă, ucraineană, bielorusă, bulgară); 2) transcrierea (sau, mai precis, transliterarea) cuvintelor vsl., bulg., ruse, ucr., bielor., conform regulilor stabilite în slavistică. (Și într-un caz, și într-altul, cuvintele din limbile slave scrise cu alfabet latin se dau în ortografia respectivă). Primul procedeu e preferabil, fiind absolut științific, dar are dezavantajul că într-un mediu neslav cum e țara noastră, citirea cuvintelor va fi îngreuiată (mai ales pentru ucraineană, bulgară — presupunînd că rusește citesc toți). Al doilea

---

[1] Cf., mai ales, cele spuse în această privință de S. B. Bernstein, *Разыскания в области болгарской исторической диалектологии*, I, Moscova-Leningrad, 1948, p. 123—127.

[2] Asupra problemelor complexe pe care le pun unele din cuvintele slave sau presupuse slave vezi, de pildă, I. Șiadbei, *Problemele vocabularului romîn comun*, Iași, 1934, p. 26—41.

procedeu are şi el avantajele lui, căci fonetismul cuvîntului apare cititorului mai pregnant şi, dacă transliterarea e făcută corect şi după principii stabile, ea nu are prea mari incoveniente. Kniezsa, de pildă, dă toate cuvintele slave — ale limbilor cu scriere chirilică — în transliteraţie latină. Berneker dădea doar cuvintele ruseşti în alfabet original, transcriind chiar şi formele vechi slave. Vasmer, evident, face la fel.

Acesta este numai planul sumar al dicţionarului etimologic al elementelor slave din limba romînă, inspirat în bună măsură din lucrarea similară a acad. Kniezsa ; el nu este încă o machetă a dicţionarului etimologic al elementelor slave. Pentru a exemplifica multiplicitatea problemelor ce se ridică la studierea unui anumit cuvînt a cărui etimologie, e în general, cunoscută, ne vom opri la cîteva cazuri concrete.

5

Astfel, despre cuvîntul *prost* se ştie cu precizie că provine dintr-un sud-slav răsăritean *prostъ*, dar istoria semnificaţiilor lui e departe de a fi cunoscută în întregime. Astfel, în *Gramatica limbii romîne*, vol. I, se spune cu privire la acest cuvînt : „Modul în care membrii unei clase se apreciază pe ei înşişi ca şi pe cei care aparţin clasei sau claselor antagoniste se reflectă cu deosebire în modificarea înţelesului unui cuvînt sau în adăugarea unui înţeles nou de clasă, la cele vechi. Astfel cuvîntul *prost* însemna la început „simplu", „din popor", „de rînd". Clasele stăpînitoare au imprimat termenului *prost* o nuanţă de dispreţ şi cuvîntul a ajuns să însemne „fără minte, neghiob" (p. 34)[1].

În realitate, evoluţia istorică a semnificaţiilor cuvîntului respectiv e mult mai complexă şi, dacă aici participă şi cauze sociale, apoi nu în direcţia indicată mai sus. În plus, sensurile romîneşti sînt strîns legate de cele originale, existente în cuvîntul respectiv din limbile slave şi, în primul rînd, din bulgară.

Cf. rom. *prost* '1. (înv., pop.) simplu. 2. obişnuit, comun. 3. nepriceput, neîndemînatic. 4. neînvăţat. 5. lipsit de inteligenţă, fără minte. 6. din popor, de rînd. 7. de calitate inferioară, lipsit de valoare' — bulg. *прост* '1. simplu. 2. obişnuit. 3. neînvăţat. 4. prost, fără minte. 5. din popor, de rînd. 6. de calitate inferioară'[2]. Format dintr-un prefix **pro-* şi rădăcina **sto-* „stare", cuvîntul slav comun (protoslav) *prostъ* însemna iniţial 'întins, drept', iar apoi, figurat, 'simplu, obişnuit etc.', sensuri atestate în vechea rusă şi slava veche, precum şi în ucraineană. În textele din evul mediu (ruseşti, bulgăreşti, sîrbeşti) cuvîntul capătă şi sensul de '(om) simplu, laic, mirean (în opoziţie cu clerul)', iar în limbile slave de Sud capătă treptat şi sensul de 'neînvăţat, prost' (cf. şi forma scurtă rus. *прост*).

---

[1] Cf. şi *Limba romînă. Fonetică—Vocabular—Gramatică*, Buc., 1956, p. 22.

[2] Sensurile sînt trecute în ordine istorică. În limba romînă contemporană în prim plan apare sensul 'lipsit de inteligenţă, fără minte'. Interesant că, spre deosebire de Gerov, *Речник на български език*, (IV, 313—314), noul dicţionar al limbii bulgare *Български тълковен речник* (autori : L. Andreicin ş.a., Sofia, 1955, p. 695—696) trece în prim plan sensul de 'prost, neînvăţat', după care urmează celelalte.

În limba maghiară, același cuvînt de origine slavă — *paraszt* e atestat cu următoarele sensuri : '1. simplex, rectus. 2. communis, vulgaris, trivialis. 3. rudis, barbarus, inurbanus. 4. indoctus. 5. laicus. 6. rusticus, agrestis, Landmann (țăran)'[1]. Dintre aceste sensuri, doar ultimul e azi viu în limba maghiară.

Devine clar, astfel, faptul că romîna și maghiara au împrumutat un cuvînt slav polisemantic, care a evoluat, în parte, ca în limbile slave (în special, bulg.), dar și pe unele căi proprii, avînd aceleași cauze generale lingvistice, psihologice[2] și sociale (de ex., sensul „6" romînesc și sensurile corespunzătoare din celelalte limbi). Mai mult chiar, sensul inițial slav 'drept' îl regăsim în arom. *mpróstu* 'în picioare, drept'[3], ceea ce e o dovadă puternică a faptului că acest cuvînt a pătruns foarte de timpuriu în dialectele romînești.

Dacă vom lua un cuvînt dialectal ca *státive*, numai repartiția sa teritorială ne arată că este de origine ucraineană și nu sîrbă : hărțile 300 și 301 din ALRM II n I (470, 471 ALR II n II) dau o imagine deosebit de clară, din acest punct de vedere : cuvîntul *stative* e răspîndit numai în nordul Moldovei, Maramureș și nord-estul Transilvaniei, avînd nu numai sensul de „război de țesut", ci, pe alocuri, și acela de „tălpile războiului" — sens existent în limba ucraineană (cf. ucr. *cmamúвa*[4], — față de s.-cr. *stàtive* 'război de țesut'. Sinonimul său *război* (de țesut) e un împrumut mai vechi din dialectele sud-slave (cf. bulg. *разбой* 'război de țesut'. s.-cr. *razboj* 'idem') : acest cuvînt e răspîndit aproape pe întreg teritoriul limbii romîne, inclusiv centrul și vestul Transilvaniei și sudul Moldovei. Epoca pătrunderii acestui cuvînt în limba romînă poate fi stabilită doar în legătură cu alte cuvinte de origine slavă referitoare la prelucrarea cînepii, țesut etc. (În cazul acestui cuvînt n-avem indici fonetici deosebiți care să ne permită datarea lui cu aproximație).

★

Astfel de exemple pot fi înmulțite la nesfîrșit. Ele duc la concluzia că, în studierea elementelor slave din limba romînă, trebuie avute în vedere nu numai forma cuvîntului, ci și sensurile lui, ca și repartiția dialectală.

Abia după întocmirea unui dicționar complet, cu articole consacrate fiecărui cuvînt în parte, se poate duce pînă la capăt clasificarea tematică

---

[1] Vezi Kniezsa, I/1, p. 390. Cf. P. Király, *Geschichte des ung. Wortes* **paraszt** *„Bauer"*, „Acta linguistica", III, 1—2, Budapesta, 1953, p. 63—123.

[2] Cf., de pildă, fr. *simple* și cu sensul de „naïf, sans malice et par extension, niais, qui se laisse facilement tromper ... *Simple d'esprit. Il est un peu simple*". (*Dictionnaire Quillet de la langue française*, III, p. 1784 ; Cf. Littré, IV (1875), p. 1946). Cf. J. Vendryes, *Le langage* (Paris, 1921) : „La simplicité, qui est une qualité du caractère, est aussi un défaut de l'esprit. On traite de *simple* en français ou d'*einfältig* en allemand un imbécile" (p. 243).

[3] Vezi I. Dalametra, *Dicționar macedo-romîn*, Buc., 1906, p. 142 ; Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromîn*, Buc., 1925, p. 73.

[4] În ALR se înregistrează și forma ucr. reg. *stálįiui* (punct. 336), cu accentul pe *a*, ceea ce explică locul accentului în cuvîntul romînesc.

a elementelor slave, precum şi studiul multilateral al foneticii, derivaţiei şi semanticii lor. Atunci vor apărea clare concluziile de ordin istoric şi cultural ce se impun în studierea relaţiilor dintre poporul romîn şi popoarele slave vecine, se vor putea aduce contribuţii mai sigure decît pînă acum la însăşi studierea problemei centrale, care-i preocupă pe istoricii şi lingviştii din ţara noastră — formarea limbii şi a poporului romîn şi participarea elementului slav la acest proces complex.

Dicţionarul împrumuturilor slave în limba romînă ar putea apărea în preajma centenarului publicării celebrei lucrări a lui Fr. Miklosich (1861—1961), fiind în acelaşi timp un pios omagiu adus celor cîteva generaţii de slavişti şi romanişti, care şi-au dat contribuţia lor la studierea acestei vaste probleme.

ВОПРОСЫ СОСТАВЛЕНИЯ ЭТИМОЛОГИЧЕСКОГО СЛОВАРЯ СЛАВЯНСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В начале статьи дается краткий обзор лексикологических и в особенности лексикографических трудов в области славяно-румынской этимологии Я. Гинкулова, Ф. Миклошича, А. Чихака и многих других исследователей. В частности, рассматриваются с точки зрения славяно-румынской этимологии толковые (и историко-толковые) словари румынского языка, в которых даются и краткие этимологические указания при каждом слове: словари Л. Шэинăну, Х. Тиктина, И. А. Кандря, А. Скрибана, незаконченный ,,Словарь румынского языка'' Румынской Академии и ,,Словарь современного румынского языка — толковый, этимологический, иллюстрированный'' (в печати).

Изложив основные принципы построения труда венгерского слависта И. Книежа ,,Славянские заимствования в венгерском языке'', т. I, Будапешт, 1955, автор приходит к заключению, что подобную работу необходимо предпринять и в области румынского языка. В этом году Бухарестский институт языкознания включил в план работ составление этимологического словаря славянских заимствований в румынском языке как первый этап широкого, обобщающего труда в области славяно-румынских языковых связей.

Дальше в статье говорится о словнике будущего словаря, о построении словарных статей и дается краткий перечень основных источников и работ, которые должны лечь в основу этого словаря.

Наконец, некоторые теоретические положения иллюстрируются на конкретных примерах.

PROBLÈMES SOULEVÉS PAR L'ÉLABORATION D'UN DICTIONNAIRE ÉTYMOLOGIQUE DES EMPRUNTS SLAVES QUI SE RETROUVENT DANS LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'auteur commence par donner un bref aperçu des travaux lexicologiques et surtout lexicographiques du domaine de l'étymologie slavo-roumaine, dus à J. Hinkulov, Fr. Miklosich, A. de Cihac, etc. L'article analyse ensuite, au point de vue de l'étymologie slavo-roumaine, les dictionnaires explicatifs (et historico-explicatifs) de la langue roumaine — où des explications étymologiques succinctes sont données pour chaque mot — tels que les dictionnaires de L. Şăineanu, H. Tiktin, I. A. Candrea, A. Scriban, « Le dictionnaire de la langue roumaine » (inachevé) de l'Académie Roumaine et le « Dictionnaire de la langue roumaine moderne, explicatif, étymologique, illustré » (sous presse).

L'auteur expose les principes fondamentaux que renferme l'ouvrage du slaviste hongrois I. Kniezsa, « Emprunts slaves dans la langue hongroise » (vol. I, Budapest, 1955), et arrive à la conclusion qu'un tel travail doit également être entrepris dans le domaine de la langue roumaine. Cette année, l'Institut de Linguistique de Bucarest a inclus dans son plan d'activité l'élaboration d'un dictionnaire étymologique des emprunts slaves faits par le roumain, comme première étape d'un ouvrage de synthèse dans le domaine des rapports linguistiques slavo-roumains.

L'article mentionne ensuite le répertoire de mots du futur dictionnaire, la structure des articles consacrés à chaque mot et passe en revue les principales sources et ouvrages qui doivent servir de base à ce dictionnaire.

Enfin, certaines idées, exposées à un point de vue théorique, sont illustrées par des exemples concrets.

INFLUENȚE RUSEȘTI ÎN LIMBA TIPĂRITURILOR LUI MIHAIL STRILBIȚCHI

(Sfîrșitul secolului al XVIII-lea)

DE

VICTOR VASCENCO

În rîndurile de mai jos ne propunem să urmărim problema influenței ruse asupra limbii romîne în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea pe baza a două din tipăriturile lui Mihail Strilbițchi [1] : *De-ale casii voarbe rusăști și moldovenești. Cu priincioasă complementuri* și *În scurt adunare numelor după capetile ce s-au așezat cu două limbi întru folosul celor ce vor vre a învăța limba rusască și moldovenească*, ambele apărute la Iași în 1789 [2].

---

[1] Tipăriturile lui M. Strilbițchi sînt semnalate la : I. Iordan, *Influențe rusești asupra limbii romîne*, „Analele Academiei R.P.R.", Seria C, tom. I, mem. 4, București, 1949, p. 5 ; *Istoria Moldovei*, vol. I, Chișinău, 1951, p. 326, 338—339 (în rusește) ; D. S., *Lucrări lingvistice romîno-ruse în Biblioteca Muzeului romîno-rus*, LR, 1953, nr. 3, p. 80—81 ; I. Moise, *Dicționare și cărți ruso-romîne din secolul al XVIII-lea*, LR, 1956, nr. 2, p. 109—110. (Acesta din urmă a încercat să facă o prezentare sumară a celor două lucrări. Comunicarea sa cuprinde însă cîteva inexactități bibliografice și de interpretare a textului).

„*De-ale casii voarbe* . . . este menționată și în Bibliografia romînească veche, 1508—1830, vol. IV, p. 107, nr. 225.

[2] Amîndouă lucrările se găsesc la Biblioteca de stat „M. E. Saltîkov-Șcedrin" din Leningrad, în fondul de cărți rare, prima sub cota X. 7 nr. 2, iar a doua, X. 7 nr. 5.

Formatul lor este aproximativ același, prima lucrare avînd 100/160 mm, iar a doua 98/166 mm. Ambele au titlul în limbile rusă și romînă. La început și sfîrșit, exemplarele conțin cîte o foaie albă. Pe foile de titlu, jos, se specifică, în rusește, că lucrarea „s-a tipărit la Iași de către Mihail Strilbițchi, protoiereu al Moldovei, Valahiei și Basarabiei, în propria sa tipografie, la 1789".

De-ale casii voarbe . . . are 208 p. Pe contrapagina foii de titlu sînt tipărite „stihuri ale fericirii și înțelepciunii" în limbile greacă, slavă bisericească și romînă ; la p. 3 se află sumarul lucrării („capetile") în rusă și romînă, iar la p. 15—16 aforisme în slavonă și greacă. La p. 16, 17 și 208 se reproduc xilogravuri.

In scurt adunare numelor . . . are 80 p. Pe contrapagina foii de titlu, în „Cade a se ști", autorul recomandă ca mai întîi să se consulte această lucrare și numai după aceea *De-ale casii*

O scurtă privire asupra epocii în care au apărut aceste două lucrări ne va ajuta să înțelegem mai bine importanța lor și locul pe care-l ocupă în rîndul tipăriturilor noastre din secolul al XVIII-lea.

Datorită însemnatelor realizări sociale, culturale și științifice din perioada domniei lui Petru cel Mare și a Ecaterinei a II-a, Rusia devine din ce în ce mai bine cunoscută în țările romîne. Relațiile noastre cu slavii de răsărit, a căror tradiție fusese ridicată în veacul precedent la o treaptă nouă printr-o strînsă colaborare militară antiotomană, iar pe tărîm cultural prin activitatea unor cărturari ca Petru Movilă, Varlaam și Dosoftei, se intensifică acum și mai mult. Cunoașterea realității rusești, îndeosebi în Moldova, are loc atît pe calea scrierilor care ne vin din răsărit, cît și nemijlocit, prin contactul cu armatele ruse care staționează sau trec prin principate cu ocazia războaielor ruso-turce din 1735–1739, 1768–1774 și 1787–1791.

În veacul al XVIII-lea, mai ales în cea de-a doua jumătate a lui, se poate vorbi chiar de o influență rusească, mai mult sau mai puțin sistematică, asupra culturii romînești. Faptul acesta se reflectă, în primul rînd, în numeroase traduceri și prelucrări după originale rusești. Dacă în veacul al XVII-lea nu întîlnim decît sporadic lucrări de acest gen, printre care un loc de frunte îl ocupă dicționarele slavo-romîne [1] întocmite după modelul dicționarelor de la Kiev ale lui Pamva Berinda, acum asemenea lucrări încetează să mai fie o raritate. Se traduc cărți de filozofie, manuale de istorie și geografie, se întocmesc dicționare ruso-romîne și numeroase gramatici după model rusesc sau slavon. Sînt cunoscute compendiile de istorie a Rusiei, apărute în traducere romînească sub denumirea de *Istorie a rușilor*, *Istorie a slovenilor*, *a neamului Rosii* [2] ș. a. Mazarian și Amfilohie de Hotin, pricepuți tipografi moldoveni, traduc din rusește *Geografia rusă*, *Letopisețul rus*, *Calendar pentru 112 ani*, *Fabulele lui Esop* [3], *Cosmografie* ș. a. Dimitrie Eustatievici, fost elev al Academiei înființate de Petru Movilă la Kiev, întocmește în 1757, în manuscris, după modelul gramaticilor slavone și rusești, prima gramatică a limbii romîne [4]. La

---

voarbe ... În felul acesta cititorul „va ști la perfecție regulele acestor limbi" (rusă și romînă). Pag. 3, de dinaintea cap. I, este împodobită cu o xilogravură.

Atît în *De-ale casii voarbe* ..., cît și în *În scurt adunare numelor*, foile sînt nenumerotate (paginarea pe care o folosim în prezentul articol ne aparține). Toate paginile tipărite, cu excepția foilor de titlu, sînt împărțite în două coloane, în coloana din stînga fiind tipărit textul rusesc, iar în cea din dreapta textul romînesc.

Starea bună în care se găsesc cele două lucrări, lipsa iscăliturilor autografe și a obișnuitelor adaosuri de pe filele întîi și ultima denotă că exemplarele de la Leningrad au fost puțin folosite în trecut.

[1] Am avut prilejul să răsfoiesc la Leningrad un asemenea dicționar, *Славяно-румынский словарь*, cu titlul romînesc *Lexicon ce se zice cuvinte pe scurt alese din limba slovenesc pre limba romînească* .... (manuscris), 101 p., redactat pe la mijlocul secolului al XVII-lea. Existența lui în bibliotecile din Leningrad și Moscova e semnalată la Gr. Crețu, *Lexiconul lui Mardarie Cozianul*, București, 1900, p. 48–50 și la M. Serghievski, *К истории славяно-румынской письменности XVII века*. Сб. отделения русского языка и словесности АН СССР, vol. CI, nr. 3, Leningrad, 1928, 323–326.

[2] N. Norga, *Istoria literaturii romînești*, II, București, 1926, p. 143–144.

[3] *Istoria Moldovei*, vol. I, Chișinău, 1951, p. 334.

[4] D. Macrea, *Opera de slavist a lui Ioan Bogdan*, LR, IV, 1955, nr. 4, p. 6–7.

Iași, în 1779, Toader Scoleru alcătuiește o gramatică ruso-romînă cu denumirea *Lecțione, adecă cuvîntare scoasă la întîia parte a gramaticii* ...

Tot ca urmare a intensificării relațiilor noastre cu Rusia apar o serie de descrieri de călătorie și dicționare de conversații bilingve, menite să popularizeze în rîndurile publicului romînesc țara vecină și să ușureze cunoașterea practică a uneia sau alteia din cele două limbi.

În prelucrările făcute după izvoare rusești, dar mai ales în traduceri, întîlnim adeseori cuvinte, construcții sintactice și expresii stereotipe împrumutate din textul original. Rolul de furnizor al împrumuturilor lexicale și sintactice, pe care l-a jucat în veacurile precedente slavona, trece acum, în parte, asupra limbii ruse. Tradițiile limbii ruse vechi,, pe care o găsim din primele timpuri ale existenței statului moldovean în cancelaria domnească și care a pătruns mai tîrziu, prin secolul al XVII-lea, pentru scurtă vreme, în cărțile bisericești și în literatura profană" [1], se continuă astfel în secolul al XVIII-lea sub forma unei influențe calitativ noi. Ea afectează în primul rînd sfera vocabularului, fapt ce se reflectă cu precădere în tipăriturile din Moldova, făcute după originale rusești.

În această perioadă, la Iași își desfășoară activitatea de tipograf și editor [2] Mihail Strilbițchi, ajutat de fiul său Policarp. Printre numeroasele sale tipărituri (cărți de astrologie, calendare, o traducere a „Alexandriei", cărți de cult etc.) [3] figurează și două dicționare bilingve. O răsfoire a acestora ne convinge de la început că autorul lor nu dispunea de cunoștințe filologice de specialitate. Cu toate acestea, el a reușit să ofere publicului cititor, atît romîn cît și rus, două lucrări interesante, care în perioada aceea au jucat un rol pozitiv în însușirea practică a limbilor romînă sau rusă. Însemnătatea lor este cu atît mai mare, cu cît, în ciuda nivelului lexicografic modest la care au fost alcătuite, ele se situează printre primele încercări de întocmire a unor dicționare de acest fel.

Cea dintîi din aceste două lucrări, *De-ale casii voarbe* ..., este un dicționar de conversații, destinat însușirii cuvintelor și expresiilor uzuale (de cele mai multe ori „formule de curtuazie") din limbajul sindrofiilor familiare, al întîlnirilor și plimbărilor amicale etc. E sugestiv în acest sens titlul conversațiilor : Gătirea către vizitul (2) [4], Complemente către vizitul (3), A cinsti cu ceaiu (14), De-ale tiutiunului liulele (18), Pentru primblare (30), A însănătoșa cu Anul nou (91), A ura cu boierie (95) etc. În total sînt 96 de convorbiri. Textul romînesc al conversațiilor este așezat paralel cu cel rusesc, ceea ce ușurează urmărirea originalului și însușirea expresiilor proprii uneia sau alteia din cele două limbi.

În scurt adunare numelor ... este un dicționar propriu-zis, rus-romîn, mai precis un glosar tematic, avînd cuvintele grupate în 36 de capitole („voarbe") : Pentru lumea ceriului și stihiile (2), Pentru vremi și sărbători (3), Pentru om și părțile lui (6), Pentru boale (7), De băuturi (9), Pentru

[1] I. Bogdan, *Însemnătatea studiilor slave pentru romîni*, București 1894, p. 32—33.

[2] Vezi Émile Picot, *Notice bibliographique sur le protopope Mihail Strêlbickij, graveur et imprimeur à Iassi, à Mogilev de Podolie et à Dubossar*, Paris, 1905.

[3] Vezi *Istoria Moldovei*, I, Chișinău, 1951, p. 326, 338—339.

[4] Cifra din paranteză indică nr. de ordine al conversațiilor.

păsări (11), Pentru școală și pentru cărți (24) etc. Fiecare cuvînt este însoțit de traducerea lui romînească, dîndu-se un singur înțeles, cel de bază. *În scurt adunare numelor* ... a fost timp îndelungat singurul dicționar rus-romîn de care dispunea publicul nostru la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, fiind folosit mai tîrziu de Ștefan Margela ca model pentru întocmirea vocabularului rus-romîn (*Adunare de cuvinte*) din primul volum al gramaticii sale [1].

Înainte de a trece la problema influențelor rusești, considerăm că nu este de prisos să semnalăm cîteva particularități pe care le întîlnim în textul rusesc și romînesc din prima tipăritură a lui Strilbițchi, aceea care de fapt va constitui și obiectul principal al cercetării noastre.

De-ale casii voarbe ... nu este o lucrare originală, ci o prelucrare, mai mult sau mai puțin servilă, după dicționarul de conversații al lui Johann Friedrich Hartknoch, *Gesprache von Haussachen* (Riga, 1789). Textul rusesc este același atît la Hartknoch, cît și la Strilbițchi. Acesta din urmă n-a făcut altceva decît să înlocuiască textul german cu o traducere romînească. Că Strilbițchi s-a folosit anume de această lucrare și nu de altele asemănătoare din aceeași epocă ne indică atît structura lor aproape identică, cît și o serie de particularități ale textului rus, care ne întîmpină în ambele lucrări. E suficient să enumerăm cîteva grafii comune, redate greșit sub influența pronunțării, pentru a ne convinge de acest lucru: *севодни*, p. 18, respectiv p. 1 la Hartknoch (= сегодня); *ево*, p. 65, respectiv 44 (= его); *тово*, p. 169 resp. 133 (=того); *зделала*, p. 19, 20, 169 resp. 4, 5, 133 (= сделала) etc.

La Strilbițchi seria inadvertențelor din textul rus merge și mai departe. Întîlnim: omisiuni de litere: *дожливый* , p. 25 (= дождливый); redarea lui ѣ prin и: *намирение*, p. 31 (= намѣрение), *встритился*, p. 24 (= встрѣтился); înlocuirea lui ы prin и: *для забави*, p. 54 (= для забавы), *викурю*, p. 54 (= выкурю), *покорний*, p. 26 (=покорный), *комплементи*, p. 31 (=комплементы), *бутилка*, p. 52 (=бутылка). Acestea din urmă, dacă n-am ști de existența lucrării lui Hartknoch, ar putea fi ușor luate drept ucrainisme. Uneori întîlnim forme dialectale: *оттудова*, p. 94 (= оттуда), *оны*, p. 32 (= они) ș. a.; recțiuni grește: *пока тебе не позовут*, p. 94 (= пока тебя не позовут), *чтобы вы меня дарили*, p. 158 (=чтобы вы мне дарили), *в пользу хотящим* (?) *учиться рус(с)кого и молдавского языка*, în foaia de titlu (= в пользу желающим учиться русскому и молдавскому языкам). Unele dintre aceste particularități, îndeosebi ultimele, se explică, pe semne, printr-o insuficientă

---

[1] Stepan Marțella, *Российско-румынская грамматика*, vol. I, Sankt-Petersburg, 1824. Și aici, ca și la Strilbițchi, cuvintele sînt grupate pe teme ale căror denumiri amintesc pe cele din *În scurt adunare numelor* ... Compară:

Dicționarul lui Strilbițchi	Vocabularul lui Margela
Pentru Dumnezeu (1)	De lucruri dumnezeești (1)
Pentru lumea c riului și stihiile (2)	De lume și de stihii (2)
Pentru om și părțile lui (6)	De om și părțile lui (4)
Pentru boale (7)	De boali și de betegiu (5)
Pentru jivini cu patru picioare (10)	De cele cu patru picioari și de tîrîtoari (19)

cunoaștere de către Strilbițchi a limbii ruse literare [1], căci omisiunile sau greșelile de tipar în cazul de față sînt excluse. În schimb o ortografiere improprie limbii ruse ca щастіє, p. 28 (= счастье) poate fi ușor explicată prin lipsa în tiparniță a slovei щ[2], care nu se folosea în grafia noastră chirilică.

Spre deosebire de dicționarul de conversații de la Riga, unde titlul rusesc al lucrării este redat numai prin „Домашние разговоры", Strilbițchi a mai adăugat în versiunea sa„ . . . русские и молдавские. С приятельскими комплементамы" (ц greșit redat prin ы) pentru a indica probabil mai precis destinația dicționarului său. Caracterul slavon al grafiei textului rusesc din tipăriturile lui Strilbițchi (ѿдать = отдать, кафанъ = кафтанъ, кушанья = кушанья, свѣща = свѣча оуслугамъ = услугам etc.) într-o perioadă cînd în Rusia se trecuse de mult la alfabetul civil, e motivat, ca și în cazul lui щ, prin tradiția slavă bisericească din tipografiile țărilor romîne și prin faptul că acestea nu dispuneau de tipare adecvate alfabetului rus modificat de Petru I.

De obicei, în cuvintele alcătuite din două sau mai multe silabe, silaba accentuată poartă accent grafic atît în textul rusesc (бо́льше или ме́ньше) cît și în cel romînesc (май мултъ сау май пуци́нъ). În finală, atunci cînd nu îndeplinesc o funcție fonetică, ierurile adesea sînt folosite la întîmplare: полъ фунта (în textul original) și поль фунта (în „traducere" romînească).

Textul romînesc, după cum e de așteptat, poartă, mai ales în domeniul foneticii, pecetea dialectului moldovean pe care-l vorbea autorul. Pentru scrierile din secolul al XVIII-lea acest lucru este pe deplin explicabil deoarece, după cum se știe, fixarea normelor fonetice ale limbii romîne literare s-a produs de-abia spre sfîrșitul secolului următor [3]. Întîlnim următoarele fonetisme proprii graiurilor moldovenești: *à* (= ea): *a vede* (p. 91), *a mue* (p. 202); a (= ea): *vra* (p. 92), *să margă* (p. 92), *să le topască* (p.193); i (= e): *dipe* (p. 73); *diparte* (p. 90); î (= u): *îmblă* (p. 207), *împle* (p. 7) etc. Particularități dialectale întîlnim, de asemenea, în domeniul gramaticii: *n-a curge* (p. 76), *ni s-a face* (p. 80), *ț-a fi* (p. 175, 183) etc. În vocabular: *l-au prăpădit*, p. 77 (= l-au pierdut), *leapădă-l*, p. 84 (= aruncă-l), *să răschiră*, p. 140 (= se împrăștie), *steclă*, p. 2 (= sticlă), *piroști*, p. 100 (= pateuri de casă), *auzi*, p. 59 (= a mirosi) ș. a. Exemplele înșirate constituie numai cîteva din particularitățile textului romînesc. O lectură atentă poate da la iveală mult mai multe cazuri de acest gen.

Nu e nevoie să parcurgem prea multe pagini din tipăriturile lui Strilbițchi pentru a ne convinge că traducătorul s-a lăsat puternic influențat de originalele rusești, mergînd adeseori pînă la imitarea servilă a frazeologiei acestora. Dispunînd de un vocabular sărac și neavînd la îndemînă corespondențele romînești, traducătorul ori de cîte ori întîlnește cuvinte

---

[1] Aceasta reiese și din tălmăcirea greșită pe care o dă pe alocuri unor cuvinte rusești: зависит — *spînzură* (p. 45), издевайтесь — *dezbraci* (p. 85), изрядный — *ales* (p. 67) ș. a.

[2] În textul rus al lucrării lui Hartknoch sub influența pronunțării сч este redat prin щ.

[3] V. Acad. Al. Rosetti și B. Cazacu, *Probleme de fonetică în studiul limbii romîne literare din secolul al XIX-lea*, LR, IV, 1955, nr. 2, p. 32.

care denumesc obiecte şi relaţii noi, sau cu nuanţe noi, necunoscute pe atunci limbii romîne, fie că le redă aidoma, împrumutînd atît forma cît şi înţelesul lor (în majoritatea cazurilor), fie că le calchiază. Influenţa originalelor ruseşti nu se mărgineşte însă numai la aceasta. Ea poate fi urmărită şi în modul de alcătuire a frazelor, în calcuri sintactice şi în construcţii prepoziţionale, stîngace de cele mai multe ori. În rîndurile de mai jos vom analiza pe rînd fiecare din aceste forme ale influenţei ruse.

Evident, cele mai frecvente sînt împrumuturile propriu-zise [1]. În domeniul culturii materiale şi al obiectelor casnice : *zală* 'cameră încăpătoare' p. 189 < зала ; *sunduc* 'ladă pt. haine, cărţi etc.' p. 165 < сундук ; *stacan* 'pahar' p. 129 < стакан; *butîlcă*, *butelcă* 'vas pt. păstrarea lichidelor, sticlă', p. 95, 52 < бутылка; *bancă* 'borcan' p. 38 < банка; *rumcă* 'păhărel pt. lichior sau vin', p. 129 < рюмка ; *vodcă* 'o anumită băutură spirtoasă' [2], < водка; *steclă* 'sticlă' < стекло; *podnos* 'tavă pt. servitul mîncării' p. 71 < поднос; *cofeinic* 'ibric pt. cafea' p. 66 < кофейник; *piroşti* 'pateuri de casă', p. 100 < пирожки; *cartuz* 'pălărie tare', p. 59 < картуз; *loscut* 'petec' p. 168 < лоскут; *puh* 'puf', p. 170 < пух.

Cuvinte care indică unităţi monetare, de greutate şi lungime : *copeică* 'monedă divizionară valorînd a suta parte din rublă', p. 67 < копейка ; *efimcă* 'monedă rusească de argint de pe la mijlocul sec. al XVII-lea' p. 171 < ефимка ; *reihstaler* 'veche monedă germană de argint', p. 148 < рейхсталер ; *funt* [3] 'măsură de greutate de 409,5 g' p. 38 < фунт ; *arşin* 'măsură de lungime de 0,71 m' < аршин.

În domeniul terminologiei sociale şi militare : *hoziain* 'stăpîn', p. 39 < хозяин; *sovetnic* 'consilier' p. 17 < советник ; *neamesnic* 'locţiitor investit cu împuterniciri depline' < наместник; *căpitan* 'comandant de companie, căpetenie militară în general' p. 127 < капитан; *polcovnic* 'colonel' < полковник; *sotnic* 'comandant de escadron căzăcesc' < сотник ; *panţir* 'ostaş îmbrăcat în zale' < панцырь.

O serie de cuvinte diverse desemnînd realităţi noi : *paric* 'perucă', p. 173 < парик ; *paricmăheriu* 'frizer' p. 173 < парикмахер ; *tabachercă* 'tabacheră' p. 156 < табакерка; *şpagă* 'spangă' p. 116 < шпага; académie 'academie' < академия; *ţeremonie* 'ceremonie' p. 32 < церемония ş. a.

Un caz interesant îl constituie numele de ţări şi oraşe. În secolul al XVIII-lea terminologia noastră geografică era încă în formare. Multe denumiri de locuri, desemnînd realităţi străine, aveau pe atunci un aspect fonetic deosebit de cel pe care-l ştim azi, purtînd amprenta limbii prin filiera căreia ne-au parvenit. În privinţa aceasta tipăriturile lui Strilbiţchi ne oferă un material bogat. Se ştie că numele de ţări în *-ia* cu accentul pe silaba antepenultimă (Anglia, Bulgaria, Italia, Norvegia, Suedia etc.) în mare parte ne-au venit din rusă [4]. Tot din rusă ne-au venit şi alte nume de ţări, tot în *-ia*, care astăzi au însă o formă oarecum diferită de aceea din

[1] Parte din ele întîlnite şi la cronicarii moldoveni.

[2] Cuvintele la care nu se indică pagina sînt din „*În scurt adunare numelor* ... "

[3] În D. A. s. v. tomul II, partea I, 1934, p. 195, greşit i se dă ca etimologie germ. Pfund.

[4] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 2—3.

secolul al XVIII-lea. Astfel, întîlnim la Strilbițchi: *Efiopia* (= Etiopia), *Aravia* (= Arabia), *Ispania* (= Spania), *Franția* și *Franție*, p. 44 (= Franța), *Galandia* și *Golandia*, p. 44 (= Olanda), *Virghinia*, p. 59 (=Virginia). Tot aici întîlnim *Kitai*, p. 46, 47 (= China), *Levanta*, p. 69, cu varianta *Levanda*, p. 67 (= Levant 'țările Orientului apropiat')[1] și *Litva* (= Lituania).

Lucrările de care ne ocupăm ne oferă, de asemenea, o colecție interesantă de nume de orașe, apusene în marea lor majoritate, pătrunse la rîndul lor din limba rusă: *Leipzig*, p. 88, *Viena*, p. 92; *Drezden*, p. 92; *Praga*, p. 92; *Rim* (=Roma), *Parijul* (=Paris), *Cracov*, *Varșava*, *Lvov*, *Vilna*, *Moscva*. *Viena* și *Praga* le găsim și azi cu același aspect fonetic, celelalte prezintă astăzi o formă diferită. Îndoieli cu privire la originea lor rusească am putea avea numai asupra a două din aceste nume de orașe, Leipzig și Drezden, a căror ortografiere (exceptînd pe *z* din Drezden) coincide cu cea din limba germană. Să nu uităm însă că în veacul al XVIII-lea noi nu aveam un contact propriu-zis cu cultura și limba germană, a cărei cunoaștere pe atunci constituia o raritate în țările romîne. Împrumuturile germane sînt deci excluse în cazul de față. În sprijinul afirmației noastre vine și fonetismul *-ei-* din *Leipzig*, atît de caracteristic pentru împrumuturile rusești din germană, pe care l-am cunoscut într-un timp și noi (conf. *reihstaler*), fiind înlocuit astăzi cu obișnuitul *-ai-*. De asemenea, *-z-* din *Drezden*, care redă scrierea rusească a acestui nume (germ. Dresden).

Ne întîmpină uneori și nume de popoare, intrate în limba romînă folosită de Strilbițchi tot prin intermediu rusesc: *chitaiți* (p. 47), *ghispanți* (p. 62), înlocuite de mult cu neologismele *chinezi*, *spanioli*, și cuvîntul *franțuz* (p. 99), întrebuințat uneori și azi.

Majoritatea împrumuturilor afectează sfera obiectelor, deci aceea a substantivului. Sînt rare cazurile cînd se împrumută și alte părți de vorbire. În tipăriturile lui Strilbițchi întîlnim numai două cazuri de împrumuturi verbale: *a se zăbăvi*[2] 'a se distra, a se amuza' < забавляться (Cu ce să ne zăbăvim? p. 177) și *a pozvoli* 'a permite' < позволить (*Domnul mieu, pozvolește-mi să-ți dau dumitale cea cuviincioasă cinste și nu mă lăsa din acea îndestulare ca să te petrec pe dumneata*, p. 145—146).

Mai numeroase sînt calcurile lexicale și împrumuturile semantice (care în fond sînt tot calcuri, reprezentînd un adaos de înțeles). Astfel, la p. 196 întîlnim verbul *a însănotoșa* 'a felicita' (a însănătoșa cu Anul nou) calchiat după rus. поздравлять. Este o creație firească pentru o epocă cînd neologismul francez de astăzi încă nu exista în limba romînă. La p. 182 se găsește un alt verb, *a se volnici* 'a face ceva arbitrar, după bunul său plac' (*Tu foarte te volnicești* ...). Calchierea lui după rus. своевольничать poate să fi fost sprijinită de cuvintele *volnic*, *volnicie* care existau în limba romînă dintr-o epocă mai veche, ele fiind tot slave. Un calc lexical îl constituie și *a neodihni* 'a deranja' < обеспокоить (*Să nu te mînii, domnul*

---

[1] Pentru *Levanda* (*Levanta*) ortografierea cu finala *a* nu poate fi explicată decît prin genitivul rus (...из Леванта p. 69), transplantat de Strilbițchi ca nominativ în textul romînesc.

[2] Să nu se confunde cu *zăbovi* 'a întîrzia' (vechi-rom. zăbăvi) < vsl. *zabaviti*.

mieu, că eu pe dumneata cu vezitul mieu te-am neodihnit, p. 22). În lucrarea *În scurt adunare numelor* ... întîlnim un singur calc, foarte concludent însă prin structura sa : *singur stăpînitoriu* 'autocrat' < самодержец.

Ca împrumuturi semantice semnalăm : *a auzi* (la forma impersonală) 'a simți, a mirosi'[1] < слышно (*După duhul lui să aude* [că tutunul] *îi foarte tare*... p. 59), *a nevoi* 'a obliga' < принуждать (*Eu voi bate în liulele, numai mă rogu dumitale, domnul mieu, să nu mă nevoiești a be vin*, p. 60), *învălitură* 'pachet' < сверток (*Bertram, mergi să-mi aduci aice o învălitură de tiutiun*, p. 59).

Cuvinte de felul celor amintite, majoritatea creații personale ale lui Strilbițchi, n-au reușit să se impună în limbă, ca de altfel și alte elemente lexicale noi pe care le-a propus tipograful ieșean, ele fiind înlocuite mai tîrziu, în special în jumătatea a doua a secolului al XIX-lea, prin echivalente de factură occidentală.

Mai puține la număr sînt calcurile sintactice : *cu un cuvînt* 'într-un cuvînt' < (одним) словом (*Cu un cuvînt, acești colțuni sînt cei mai buni*, p. 149), *nu... mai dimineață decît la patru ceasuri* 'după ora patru' < не...ранее четырех часов (*Ei nu vor veni mai dimineață decît la patru ceasuri*, p. 19), *către slujbele dumitale* 'la dispoziția d-voastră' < к вашим услугам (*Eu voi fi întru acest ceas către slujbele dumitale*... p. 23).

În domeniul morfologiei semnalăm două cazuri de redare a pasivului reflexiv prin expresii calchiate după model rusesc : *l-au adus* 'i s-a adus' < принесли (*Ascultă, fetișoară, unde-i ceaiul pe care eri haziainului l-au adus?* p. 39) și *duc* 'i se aduce' < несут (*Duc o carte la legătoriul de cărți*, p. 146).

Tipăriturile lui Strilbițchi ne oferă cîteva exemple care ilustrează influența rusă și în domeniul formării cuvintelor. Astfel, *nesănătate* 'stare fizică rea, boală' (*Foarte rău îmi pare pentru a ei nesănătate*, p. 27) s-a format prin derivare, ca și în rusă (не+здоровье), de la substantivul *sănătate* cu ajutorul prefixului *ne-*, iar *împărătuț* 'fiu de împărat' (îl întîlnim în glosar) are drept model rus. царевич, fiind derivat de la *împărat* cu ajutorul sufixului *-uț*.

Tot prin influența textului original se explică numeroase particularități sintactice. Semnalăm : omiterea verbului "a fi" (fie ca verb copulativ, fie atunci cînd formează singur un predicat verbal) la prezent : *Eu* [sînt] *a dumitale prea plecată slugă*... (p. 24), *Eu* [sînt] *numai unul* (p. 112), *El* [este] *la sine în casă* (p. 18); construcții cu „către" (în loc de 'pentru' sau 'la') : [Oaspeții] *vor să aibă cinste a veni către dumnealui acasă astăzi după masă* (p. 17—18), *Gătirea către vizitul* (p. 19), *Eu voi fi întru acest ceas către slujbele dumitale* (p. 23); construcții cu "în" (în loc de "la") : *Pe semne tu nu știi drumul în școală* (p. 207); construcții cu "cu" (în loc de "în" [2] : *După masă astăzi oaspeți vor să vie cu vizitul*

---

[1] E foarte posibil ca verbul „a auzi" să fi suferit acest adaos de înțeles și mai înainte, într-o epocă anterioară secolului al XVIII-lea. Dicționarele îl menționează cu acest sens pentru Moldova și Bucovina, deci ca rezultat al influenței slave de răsărit. Despre aceasta, mai pe larg, vezi la B. Cazacu, *Despre înțelesul unor verbe „sentiendi"*, SCL, I, fasc. 2, 1950, p. 257—258.

[2] Întrebuințarea lui *cu* în expresia 'a veni cu vizitul' s-ar putea explica și prin analogie cu construcții echivalente din limba romînă. De pildă, „a merge cu colindul".

la noi (p. 19); construcții în care atributul (adjectival, substantival sau pronominal) precede substantivul determinat de el, fără ca inversiunea să fie motivată gramatical sau afectiv: *Nu ți s-ar fi căzut să eși într-această plouasă și nesănătoasă vreme* (p. 25), *Duminecă... a fi la noi o frumoasă friptură* (p. 175), *Pălărie...* din *curat puh* (p. 170), *Și în trecutul an...* (p. 189), *De cîte ori el într-o săptămînă îmblă în latineasca școală?* (p. 209), *De vidră pălărie* (p. 170), *Voi îndeplini a dumitale voe* (p. 185); așezarea circumstanțialelor între subiect și predicat în cazuri nejustificate: *Ce tu atîta gîndești?* (p. 165), *Sluga mult înapoi nu vine* (p. 179) etc.

Ne limităm la atît, deoarece cazurile asemănătoare de influență a topicii originalului asupra sintaxei propoziției romînești sînt nenumărate.

În ciuda stîngăciei cu care autorul redă textul original, mergînd uneori pînă la imitarea lui servilă, materialul lingvistic pe care-l cuprind cele două tipărituri ale lui Strilbițchi oferă cercetătorului posibilitatea unor observații interesante atît în domeniul lexicului, cît și în cel al gramaticii limbii romîne din secolul al XVIII-lea. Într-o perioadă cînd slavona și maghiara încetează de a mai avea un rol hotărîtor, iar influența occidentală se găsește de-abia la primele sale începuturi[1], limba rusă constituie pentru noi una din principalele surse de cuvinte și expresii noi. Această înrîurire [2] va fi și mai puternic simțită în prima jumătate a secolului următor, îndeosebi în perioada domniilor regulamentare, cînd, alături de împrumuturi propriu-zis rusești (*adăpoi, bumașcă, caznacei, ceasovoi, ceastie, chibitcă, cilen, cin, cinovnic, comandirovcă, delă, doclad, dopros, dvoreanstfă, dvorenin, gubernie, nabor, nadel, nacealnic, nacealstfă, ostafcă, otcup, otnoșănie, otpust, otread, pagon, podorojnă, pohod, pojarnic, pomojnic, porucic, potgalt, praporcic* (*praporgic*), *predlojenie, predmet, presustvie, progon, roată* (= companie), *smirnă* (= drepți), *smotru, sprafcă, stolnacealnic, stroi, suhari, spor, tesac, tractir, trivogă, trubaci, vedomost, vistavoi, zvod* etc.), prin intermediul limbii ruse ne vin și numeroase neologisme apusene (*achiu, adiutant, administrație, adresant, afet, aghent, amuniție, arendă, arest, arestant, armie, artilerie, artilerist, bechet, cadet, campanie, canafas, canțelarie, capișon, carantină, cavaler, cavalerie, cavalerist, cazarmă, căpitan, căprar, căvălerie, cihaus, clas, comandir, comisar, comisie, comitet, contor* (*cantoră*), *convoi, copie, corespondenție, cornet, cvartal, cvartir, cvitanție, a cvitui, de jurnă, distanție, divizie, doctor, epolet* (apalet), *fabrică, falbala, falș, farmazon, favor, felcer, feldfebel, fetișchet, formă* (= uniformă), *franțuz front, galstuc, galoș, gheneral, goarnă, gvardie, inspector, intendant, interes, iuncher* (*iuncăr*), *jiletcă, lagăr, lampas, lazaret, leitenant, luminație, maior,*

---

[1] Avem în vedere influența livrescă.

[2] Un aspect interesant al influenței ruse îl constituie și întărirea întrebuințării în limba romînă a unor cuvinte de origine slavă comună, slavă bisericească sau sud-slavă sub înrîurirea respectivelor forme rusești, foarte apropiate de cele romînești atît semantic cît și ca aspect fonetic. Menționăm cîteva cuvinte de acest fel: *bob, bocal, bogat, ceas, clei, clin, clocot, ciumă, da, dolină, dosadă, duh, gadină, grămadă, idol, iglă, ispravnic, izvod, jertfă, jitniță, lopată, mac, mălină, milostiv, obraz, ostrov, pacoste, plug, podval, post, pricină, proroc, rac, rai, rană, slab, slavă, slujbă, șubă, știucă, troiță, ucenic, uliță, vină, vinovat, viteaz, vlagă, vraci, vreme,* ș. a. Datorită marii lor asemănări cu cuvintele rusești corespunzătoare, unii lingviști (Brüske, Scheludko, Șăineanu, ș. a.) le-au dat unora sau altora din ele în mod greșit o etimologie rusească.

manej, *manjetă*, *marş*, *matroz*, *mazu*, *miliţie*, *mundir*, *muştră*, *muştiuc*, *naţie*, *obahtă*, *ofiţer*, *pasians*, *paşport* (*paşaport*), *patrulă*, *pensie*, *plisă* *poliţie*, *poliţmeister*, *portret*, *posesie*, *post* (militar), *poştalion*, *poştar*, *poştă*, *preferans*, *premie*, *prinţ*, *prinţesă*, *proţent*, *proţesie*, *proviant*, *provizie*, *prusac*, *ramă*, *raniţă*, *ranjir*, *revizie*, *revizor*, *secţie*, *serjant*, *silitră*, *sistemă*, *soldat*, *stos*, *surtuc*, *şleapcă*, *şpagă*, *şpion*, *ştab*, *ştraf*, *şuler*, *tesac*, *ţeremonie*, *ţifră*, *ţilindru*, *ţivilizaţie*, *vacanţie*, *vahmistru*, *valtrap* etc.

Din împrumuturile ruseşti pe care le înregistrează tipăriturile lui M. Strilbiţchi numai o mică parte a rezistat vremii, devenind un bun al limbii comune (*academie*, *şpagă*, *vodcă*, *Viena*, *Praga* ş. a.) sau al graiurilor moldoveneşti (*piroşti*, *podnos*, *sunduc*, *stacan*, *butelcă* ş. a.). Majoritatea însă (*hoziain*, *sovetnic*, *namesnic*, *paricmaheriu*, *Efiopia*, *Aravia* *Ispania*, *Franţia*, *Golandia*, *Chitai*, *Rim*, *Varşava*, *chitaiţi*, *ghispanţi* ş. a.) n-au avut decît o circulaţie restrînsă, cu timpul cedînd locul echivalentelor autohtone sau neologismelor occidentale. Fapt explicabil dacă ne gîndim la caracterul pronunţat livresc al acestor cuvinte, dintre care multe (*a însănătoşa*, *a se volnici*, *a neodihni*, *singur stăpînitoriu* ş. a.) erau creaţii personale care n-au prins.

Împrumuturile ruseşti pe care le-am semnalat mai sus nu pot concura nici pe departe cu rusisme de tipul *artelnic*, *balalaică*, *bielorus*, *birjă*, *boloboc*, *borş*, *burlac*, *caracatiţă*, *cazon*, *ceai*, *ceainic*, *ceaşcă*, *cernoziom*, *ciornă*, *ciulin*, *chivără*, *conovăţ*, *cozoroc*, *cnut*, *cvartal*, *cvas*, *droşcă*, *evreică*, *gazetă*, *habotnic*, *huligan*, *iuft*, *izbă*, *lentă*, *lipovean*, *lotcă*, *mahorcă*, *mazurcă*, *miliţie*, *mojic*, *parşiv*, *petliţă*, *platcă*, *pogrom*, *pol* (= 20 de lei), *potroace*, *rascolnic*, *rublă*, *samovar*, *samavolnic*, *somn* (= peşte), *scripcă*, *spermanţet*, *spirt*, *stănog*, *stepă*, *şapcă*, *taigă*, *toval*, *troică*, *tundră*, *turbincă*, *ţar*, *ţarevici*, *ţel*, *vajnic*, *vipuşcă*, *zacuscă* etc., care au pătruns adînc în limba noastră literară, bucurîndu-se şi azi de o largă circulaţie şi răspîndire teritorială. În ceea ce priveşte particularităţile morfologice şi sintactice ale celor două lucrări, trebuie arătat că nici ele, în majoritatea cazurilor, n-au cunoscut o evoluţie ulterioară, nefiind conforme cu legile interne de dezvoltare a limbii romîne.

Cu toate acestea, tipăriturile lui Strilbiţchi prezintă un real interes istoric, ca monumente de limbă. Ele rămîn o mărturie a încercărilor de a îmbogăţi vocabularul nostru cu mijloace externe, pe baza materialului lexical rus, constituind astfel o pagină interesantă din procesul de evoluţie a limbii romîne literare în cursul secolului al XVIII-lea.

РУССКИЕ ЭЛЕМЕНТЫ В ЯЗЫКЕ ПЕЧАТНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ МИХАИЛА СТРЕЛЬБИЦКОГО

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор рассматривает вопрос о русском влиянии на румынский язык второй половины XVIII века на примере двух печатных произведений Михаила Стрельбицкого: ,,Домашние разговоры русские и молдавские...” и ,,Собрание имен...”. Первое из них — разговорник,

предназначенный для практического изучения румынского и русского языков, а второе — русско-румынский словарь, одна из первых лексикографических работ такого рода.

В статье приводится как палеографическое описание данных работ (по экземплярам, хранящимся в Государственной публичной библиотеке в Ленинграде), так и лингвистический анализ основных особенностей русского и румынского текстов этих двух произведений. Статья сопровождается фотокопиями заглавных и отдельных листов.

Основное внимание уделяется вопросу о русском влиянии на румынский язык, особенно в области лексики. Рассматриваются наблюдаемые в данных работах словарные заимствования (лексические и семантические) и лингвистические кальки, обусловленные переводом русского текста на румынский язык. Прослеживается также вопрос о влиянии русского языка в области морфологии, словообразования и синтаксиса. В силу книжного характера большинства русских элементов, содержащихся в румынском тексте вышеуказанных печатных произведений, многие из них не удержались в языке. Только небольшая доля проникла в общий язык и особенно в молдавский диалект, где подобные элементы наблюдаются довольно часто и сегодня. Однако как по употребительности, так и по их территориальной распространенности они не могут конкурировать с теми восточно-славянскими элементами, которые проникли в румынский язык устным путем.

Лингвистическому анализу предшествует краткое описание культурных связей румынских княжеств с Россией в XVIII веке, обусловивших появление ряда интересных переводов на румынском языке, в том числе и печатных произведений Михаила Стрельбицкого.

INFLUENCES RUSSES DANS LA LANGUE DES PUBLICATIONS DE MIHAIL STRILBITZKI

RÉSUMÉ

L'auteur traite du problème de l'influence russe sur la langue roumaine dans la seconde moitié du XVIIIe siècle en s'appuyant sur deux des publications de Mihail Strilbitzki : « *De-ale casii voarbe*...» (Conversations russo-roumains) et « *În scurt adunare numelor*...» (Bref recueil de noms). La première publication est un dictionnaire de conversation, destiné à l'étude pratique des langues roumaine et russe, et la seconde un dictionnaire russo-roumain, l'une des premières tentatives lexicographiques de ce genre.

L'article comprend une présentation paléographique succincte des deux ouvrages mentionnés ci-dessus (d'après les exemplaires qui se trouvent à la Bibliothèque Publique d'Etat de Léningrad), ainsi qu'une analyse linguistique des principales particularités du texte russe et roumain. Il est illustré de reproductions photographiques.

Une attention particulière y est accordée aux problèmes de l'influence russe sur la langue roumaine, particulièrement dans le domaine du

lexique. On y discute des emprunts (lexicaux et sémantiques), ainsi que des calques linguistiques, déterminés par la traduction du texte russe en roumain ; en même temps, on examine la question de l'influence russe sur la morphologie, la formation des mots et la syntaxe. Par suite du caractère livresque de la majorité des éléments russes qui se trouvent dans le texte roumain, un grand nombre d'entre eux ne se sont pas maintenus. Seule une petite partie a pénétré dans la langue commune, et particulièrement dans le dialecte moldave, où, aujourd'hui encore, de tels éléments peuvent être souvent rencontrés. Cependant, au point de vue de leur circulation aussi bien qu'à celui de leur diffusion territoriale, ces éléments russes ne peuvent concourir avec les éléments slaves venus de l'Est, qui ont pénétré dans la langue roumaine par voie orale.

L'analyse linguistique des deux œuvres susmentionnées est précédée d'une description sommaire des liens culturels entre les Pays Roumains et la Russie au XVIIIe siècle, liens qui ont eu pour conséquence la parution de toute une série d'intéressantes traductions roumaines et, parmi elles, la traduction des ouvrages imprimés par Mihail Strilbitzki.

SUFIXE PRODUCTIVE ȘI NEPRODUCTIVE

DE

MAGDALENA POPESCU

Una din problemele importante ale derivării cu sufixe este aceea a productivității sau neproductivității sufixelor. În cazul limbii romîne, studiul productivității sufixelor este de mare importanță, deoarece principalul mijloc de formare a cuvintelor în limba romînă este derivarea cu sufixe. Nu mă voi ocupa de sufixele morfologice, ci am în vedere numai sufixele lexicale, care, adăugate unei rădăcini, dau cuvîntului nou creat un sens lexical diferit de cel al cuvîntului de bază.

Prin sufixe productive înțelegem acele sufixe care sînt utilizate pentru formarea de cuvinte noi de la rădăcini (noi și vechi) existente în limbă. Sufixele neproductive nu ajută astăzi la derivarea cuvintelor noi. În grupul sufixelor neproductive intră atît sufixele care au format cuvinte pe teren romînesc numai pînă la un moment dat [1], cît și sufixele care au intrat în limba noastră în cuvintele împrumutate din alte limbi și care au rămas numai în aceste cuvinte. De asemenea neproductive sînt, deocamdată, cele mai multe dintre sufixele de origine recentă care nu s-au generalizat, dar care tind să devină productive.

V. V. Vinogradov arată că sufixele neproductive diferă și ele după gradul de neproductivitate [2]. Pornind de la această indicație, precum și de la observaiea faptului că în cadrul sufixelor neproductive situația unora diferă după numărul și natura derivatelor, după posibilitatea vorbitorului de a analiza aceste derivate și mai ales după tendința de dezvoltare a unora dintre ele, vreau să arăt că sufixele neproductive se pot împărți în : sufixe neproductive vii și sufixe moarte.

Spre deosebire de studiile referitoare la sufixe în care se spune adesea că un sufix este viu cu înțelesul de productiv, în lucrarea de față am presupus sfera de viu mai cuprinzătoare, din ea făcînd parte sufixele

---

[1] Vezi și V. V. Vinogradov, *Современный русский язык*, морфология. Moscova, 1952, p. 51—52.

[2] *Ibidem.*

productive în totalitatea lor, dar şi o parte dintre sufixele neproductive şi anume acelea ale căror derivate (venite din alte limbi) sînt analizate de vorbitori şi se înmulţesc sub ochii noştri prin noi împrumuturi. Sufixele neproductive vii reprezintă „noul" în limbă; ele au şanse să se dezvolte şi să devină productive, pe teren romînesc, de la rădăcini noi şi vechi. Sufixele moarte sînt cele care au fost sau nu productive, dar care astăzi sînt neproductive, fără să aibă şanse de a fi reînviate. Ele reprezintă în limbă ceea ce este vechi, ceea ce dispare treptat.

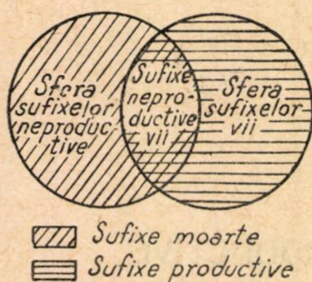

Fig. 1

Ţinînd seama de gradul de productivitate sau neproductivitate al sufixelor şi de tendinţa lor de dezvoltare, putem împărţi sufixele limbii romîne în următoarele trei categorii principale: sufixe productive, sufixe neproductive vii şi sufixe moarte (fig. 1).

Una dintre sfere reprezintă sufixele vii, iar cealaltă sufixele neproductive. Partea comună celor două sfere o formează sufixele vii neproductive. Ceea ce rămîne din prima sferă formează grupul sufixelor moarte, iar ceea ce rămîne din sfera a doua, grupul sufixelor productive.

Sufixe inexistente pentru vorbitorii limbii romîne contemporane

Înainte de a discuta mai pe larg cele trei categorii de sufixe, stabilite după criteriul productivităţii, trebuie să amintesc de existenţa în literatura de specialitate a unor sufixe necunoscute în limba actuală, care au format derivate ce par astăzi cuvinte primare.

Aceste sufixe sînt inexistente pentru vorbitori, deoarece cuvintele în componenţa cărora se găsesc sînt neanalizabile, deci nu putem face distincţie între radical şi sufix. Cercetătorii istoriei limbii, cunoscători ai limbilor latină şi slavă, pot găsi numeroase sufixe de acest fel. Multe din sufixele care nu mai sînt simţite de vorbitorii limbii romîne contemporane au derivat cuvinte în alte limbi (latină, slavă etc.), cuvinte pe care noi le-am moştenit sau le-am împrumutat, dar nu le-am putut analiza. Chiar atunci cînd derivatele venite din alte limbi au putut fi analizate, cu timpul, sufixul, fiind neproductiv şi rămînînd numai în cuvintele împrumutate, nu a mai fost simţit ca atare. Mă voi rezuma la cîteva exemple din cartea lui G. Pascu, *Sufixele romîneşti* (Buc., 1916): *-av* < sl. *-av*; cele mai răspîndite cuvinte romîneşti care se termină în *-av* au corespondente în unele limbi slave, de unde probabil noi le-am împrumutat. Prin urmare ele nu sînt derivate în limba romînă. De exemplu: *ghizdav* < bulg. гиздавъ; *hîrcav* < v. sl. харкавъ; *hulpav* < bulg. гдупавъ. Acestea sînt derivate în limba bulgară după modelul болнавъ < болец. Urmărind cuvintele terminate în *-av* după *Dicţionarul invers* [1], observăm că nu pot fi socotite cu certitudine formaţii romîneşti, deoarece nici unul nu este analizabil.

[1] *Dicţionar invers*, Buc., 1957, p. 761—762.

-ec (de origine slavă), citat de G. Pascu [1], are un singur derivat analizabil în limba romînă : *ciotec* < *ciot*.

-ed < lat. *-idus* a fost sufix productiv în limba latină, dar în romînă nu mai poate fi considerat sufix. Cuvinte ca *limpede*, *neted*, *putred*, *veșted* au fost derivate în latină, dar la noi sînt cuvinte primare : *limpede* < lat. *limpidus* „klar, hell", derivat de la *limpa*, *lumpa* cu același înțeles [2]. La fel, *neted* < *nitidus*, *putred* < *putridus* (*puter* + *-idus*) [3], *veșted* < **vescidus* (de la *vescus*) [4].

-eșniță < sl. *ešnitî* este dat de G. Pascu [5] ca sufix nesigur pe teren romînesc, întrucît are doar două derivate ce pot fi analizate : *boleșniță*, *moleșniță*. În DA, *boleșniță* este socotit ca provenind din sl. **bolestьnica* (bolestь, „boală", cf. rut. bolesnicja „spital"), deci nici *boleșniță* nu este derivat pe teren romînesc.

-oș, înregistrat de G. Pascu [6] ca sufix romînesc provenit din sl. *-oš*, *-eš* intră de asemenea în componența unor cuvinte neanalizabile : *neaoș*, *stogoașă* etc.

Unele cuvinte aflate în *Dicționarul invers* (p. 633) nu sînt răspîndite în limba literară.

Aceste sufixe, inexistente de fapt pentru vorbitori, dar luate în considerație de lingviști, au derivat cuvinte care trăiesc. Nu înseamnă că dacă sufixul nu mai este productiv, derivatul respectiv nu se mai întrebuințează, dovadă cuvintele *limpede*, *neted*, *bolnav* continuă să trăiască.

Lăsînd la o parte această categorie de sufixe, vom discuta sufixele existente ca sufixe pentru masa vorbitorilor.

Împărțirea sufixelor după criteriul productivității

SUFIXE PRODUCTIVE. Aceste sufixe merită o atenție deosebită, întrucît ele au un rol activ în formarea cuvintelor. Cu ajutorul lor se formează mereu cuvinte noi de la rădăcini romînești, cuvinte care sînt necesare pentru a denumi noțiuni noi. Nu este suficient ca un sufix să fie foarte mult întîlnit în limba actuală pentru ca el să fie productiv.

Sufixe vechi latine sau slave, care au rămas productive și astăzi în limba noastră, derivă cuvinte atît de la rădăcini vechi cît și de la rădăcini noi, recent împrumutate. Unele sufixe de origine recentă produc cuvinte noi numai de la rădăcini străine ; dacă derivarea se petrece pe teren romînesc, le vom socoti tot productive. Bineînțeles că cea mai mare importanță o au sufixele productive de la rădăcini romînești vechi, deoarece cuvintele derivate cu sufixe productive de la rădăcini străine sînt folosite, în general, de cercuri restrînse de vorbitori, cu o anumită formație profesională.

Sufixele vechi productive antrenează mai ales radicale ale cuvintelor din fondul principal, cuvinte care au cea mai largă răspîndire și cir-

[1] G. Pascu, *op. cit.*, p. 305.
[2] Alois Walde, *Lateinisches Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1910, p. 431.
[3] Ernout-Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, p. 788.
[4] A. Walde, *op. cit.*, p. 827.
[5] *Op. cit.*, p. 245.
[6] *Op. cit.*, p. 287.

culație. Se știe că unul dintre criteriile facultative ale apartenenței unui cuvînt la fondul principal de cuvinte este numărul lui mare de derivate. Voi da cîteva exemple de sufixe productive fără să mă opresc asupra lor, deoarece le voi discuta mai departe : *-are*, *-at*, *-ație* (de la rădăcini străine), *-(ă)tor*, *-ator* (productiv de la rădăcini noi), *-(ă)torie*, *-(ă)tate*, *-ărie*, *-ar*, *-aș*, *-esc*, *-este*, *-ean*, *-iță*, *-ică*, *-oi*, *-uță*, *-uș* etc.

În discuția despre sufixe productive se mai poate aminti și de existența variantelor și a sufixelor compuse pe lîngă un sufix productiv. Variantele diferă între ele mai ales prin vocala de legătură a sufixului cu rădăcina. Nu toate variantele și compusele unui sufix sînt productive. Dintre compusele lui *-ie*, numai *-ărie* este productiv ; altele ca : *-elie*, *-ulie* etc. sînt neproductive. Dintre variantele lui *-ior* (*-ioară*) cîteva sînt productive : *-ișor*, *-ușor* (*anișor*, *botișor*, *omușor*, *tîrgușor*) ; altele sînt neproductive : *-cior* (*oscior*, *glăscior*).

Un sufix poate fi productiv în unele funcții, iar în altele, neproductiv. De obicei, sufixele sînt productive într-o funcție, cel mult două, în care s-au specializat ; *-ătate*, astăzi productiv pentru abstractele calității, este total neproductiv pentru numele colective : *creștinătate* „mulțime de creștini", *străinătate* „mulțime de străini" etc. De asemenea *-ie*, creator de abstracte ale calității, este neproductiv pentru numele colective. Sînt puține cuvinte cu această valoare (de exemplu : *solie*).

Faptul că un sufix este productiv numai în anumite funcții nu alterează cu nimic împărțirea inițială a sufixelor după productivitate. Atît timp cît un sufix are un rol activ în formarea cuvintelor, el intră în prima categorie.

SUFIXE NEPRODUCTIVE VII. Sufixele de origine străină pătrund în limbă o dată cu împrumuturile de cuvinte. Dacă un anumit sufix împrumutat se găsește în componența unor cuvinte ale căror teme sînt cunoscute, atunci vorbitorii vor putea analiza cuvintele respective, reușind să detașeze sufixul. Nu totdeauna sufixul, deși simțit de vorbitori, va ajuta la formarea derivatelor romînești. Așa se întîmplă cu multe sufixe de origine recentă.

În cazul derivatelor împrumutate, de origine recentă în limba noastră, în special romanică, temele au putut fi ușor recunoscute, ele găsindu-se și în limba noastră. De exemplu, sufixul *-al* venit din împrumuturi de genul : *ducal*, *familial*, *liberal*, *literal*, *original* etc. Temele există și în limba noastră : *duce*, *familie*, *liber*, *literă*, *origine* etc. Acest sufix, ca și altele de același tip, deși întîlnit în numeroase derivate, este totuși neproductiv de la rădăcini romînești vechi ; cu toate acestea, el este viu, pentru că vorbitorii îl disting de rădăcina la care se adaugă și pentru că numărul derivatelor în care se găsește crește, sub ochii noștri, prin alte împrumuturi de cuvinte. Fiind simțit ca sufix în cuvintele străine, vorbitorii îl pot detașa și vor putea forma cu el cuvinte noi și de la rădăcini romînești vechi.

Nu în toate cazurile se poate petrece fenomenul acesta. Am spus că multe sufixe de origine recentă sînt vii, dar neproductive, multe însă sînt moarte chiar de la apariția lor în limba noastră, adică pot deriva un cuvînt, două, de la rădăcini străine și apoi încetează să mai activeze pe teren romînesc. Ar fi interesant de urmărit sufixele neproductive vii în diferite epoci de dezvoltare a limbii romîne. În plină influență slavă sau,

să zicem, turcă, neproductive vii erau desigur sufixele care pătrundeau masiv în limbă prin cuvintele împrumutate. Care a fost apoi evoluţia lor? Unele sufixe slave au devenit productive, apoi au încetat la un moment dat să mai producă cuvinte şi au murit. O parte infimă din ele s-a păstrat pînă astăzi, continuînd să fie productive. Deocamdată nu interesează cît timp ele rezistă ca productive, ci faptul dacă ajung sau nu să fie productive.

Am arătat că din fiecare categorie de sufixe împrumutate care sînt, la un moment dat, vii neproductive, multe sufixe au rămas pe drum încă de la începutul existenţei lor.

În cazul sufixelor de origine recentă s-ar putea distinge cîteva trepte de evoluţie a pătrunderii lor în limbă. Sufixele : *-etă* (*faţetă*, *piaţetă*, *trotinetă*), *-adă* (*arcadă*, *balustradă*, *colonadă*), *-ard* (*comunard*, *filozofard*) etc. ar reprezenta prima treaptă de evoluţie a sufixelor noi în limba romînă. A doua treaptă ar fi formată din sufixele *-al*, *-ier*, *-istic*(*ă*), *-ez*, *-ită*, tot din termeni împrumutaţi, dar în număr mai mare. Aceste sufixe încep să formeze derivate şi pe teren romînesc, dar de la rădăcini străine : *-ită*, folosit mai ales în terminologia medicală : *apendicită*, *colită*, *conjunctivită* etc. (creaţii noi de felul lui *chiulangită* dovedesc încercări de răspîndire a sufixului) ; *-ier : bursier*, *restanţier*, *uşier ; -istic*(*ă*)*: pompieristic*, *arhivistică*, *miniaturistică : -ez : englez*, *francez*, *vietnamez* etc. (în unele exemple nu se poate delimita creaţia proprie limbii noastre de împrumuturile din alte limbi).

În cazul lui *-aţie*, care reprezintă o treaptă superioară a pătrunderii sufixelor recente în limbă, situaţia este mai clară. Sufixul *-aţie* este productiv în limba noastră, dar numai de la rădăcini străine. De la orice verb împrumutat recent se poate forma un substantiv în *-aţie* cu valoare de abstract verbal. El se găseşte la limita dintre cele două categorii de sufixe — neproductive vii şi productive — tinzînd mai mult către aceasta din urmă. Acelaşi lucru se poate spune şi despre sufixele *-abil*, *-ator*, *-aj*, *-ism*, *-ist*, *-iza*, care au pătruns deja în categoria sufixelor productive, pentru că ele au început să formeze cuvinte şi de la rădăcini romîneşti vechi. Gradul lor de productivitate este, ce-i drept, încă redus faţă de sufixele latine vechi, dar în viitoarea lor dezvoltare ar putea să devină puternic productive.

Lista sufixelor neproductive vii poate fi mult îmbogăţită. Totuşi, unele sufixe de origine recentă au început să intre în categoria sufixelor moarte. Este cazul lui *-mente* (*absolutamente*, *completamente*, *legalmente*, *realmente*, *totalmente* etc.), foarte mult folosit în secolul trecut mai ales în publicistică. Folosirea lui abuzivă a fost combătută de marii scriitori.

SUFIXE MOARTE. În ultima categorie am grupat sufixele neproductive în momentul de faţă şi fără şanse de a se dezvolta. Chiar dacă sufixul respectiv derivă din cînd în cînd cîte un cuvînt care nu se răspîndeşte, el trebuie socotit ca aparţinînd categoriei sufixelor moarte. Pot muri atît sufixele care au avut o viaţă şi o funcţie creatoare mai îndelungată, cît şi sufixele care au avut o viaţă scurtă, au pătruns în două, trei cuvinte împrumutate şi apoi au încetat să mai fie active.

În categoria sufixelor moarte intră și numeroase sufixe care au avut mare importanță în formarea cuvintelor. Iată cîteva exemple de sufixe moarte :

-an, sufix substantival de origine slavă, ce se găsește în derivatele masculine de la feminine și într-o serie de augmentative : *curcan*, *gîscan* și *bețivan*, *golan*, *lungan* etc.

-anie, de origine slavă : *cetanie*, *danie*, *grijanie*, *litanie*, *petrecanie*, *strădanie* etc.

-andru (origine nesigură), sufix denominativ care arată o stare intermediară : *băiețandru*, *cățelandru*, *copilandru*, *flăcăiandru*, *puiandru* etc.

-ciune < lat. *-tio*, *-tionis* : *aplecăciune*, *goliciune*, *mortăciune*, *slăbiciune*, *stricăciune*, *uscăciune* etc.

-eață < lat. *-itis* : *albeață*, *dulceață*, *mîndreață*, *negreață*, *roșeață*, *verdeață* etc.

-eliște (de origine slavă) : *băteliște*, *izbeliște*, *opreliște* etc.

-elniță < sl. *-elnița* : *cădelniță*, *vîrtelniță*, *șurubelniță* etc.

-ice (de origine slavă) : *găurice*, *pădurice* etc.

-icesc (venit din rusă) [1] : *epitropicesc*, *filozoficesc*, *istoricesc*, *politicesc*, *sofismaticesc*.

-ici (de origine slavă), a format cîteva diminutive din substantive, nume de plante și de animale : *licurici*, *mălurici* etc.

-oviște (de origine slavă) : *lapoviște*, *Tîrgoviște* etc.

-niță (de origine slavă) : *clopotniță*, *coșniță*, *piperniță*, *zaharniță* etc.

Observăm că astăzi cele mai multe sufixe slave au murit, chiar dacă la o dată mai veche au fost productive. Sufixele grecești și maghiare sînt toate neproductive.

Formațiile livrești cu ajutorul unor sufixe moarte dovedesc că acestea nu mai pot fi reînviate. De exemplu : *cumsecădenie* (de la *cumsecade* + *-enie*), citat de acad. Iorgu Iordan în *Limba romînă contemporană* (ed. a II-a, p. 313). Numeroase derivate de acest fel se găsesc în opera lui Tudor Arghezi ; exemple cu *-et* : *bumbet*, *omenet* ; cu *-ie*, *-iu* : *îngeriu*, *peștiu* ; cu *-iș* : *funinginiș*, *greieriș*. Aceste sufixe rămîn totuși neproductive, pentru că derivatele lor recente nu s-au răspîndit [2].

Un studiu asupra sufixelor moarte ar dovedi că numărul lor întrece cu mult pe cel al sufixelor productive.

Sufixele moarte amintesc în special de împrumuturile din diverse limbi cu care limba noastră a venit în contact. Numărul lor mare arată că și în derivare, ca și în celelalte domenii ale limbii, există o continuă evoluție.

Întărirea productivității unor sufixe sub influența altora ; trecerea sufixelor dintr-o categorie în alta

Nu numai sufixele neproductive vii au șanse să devină productive. Situația aceasta poate fi proprie (foarte rar) și unor sufixe moarte. În sensul acesta pot da un singur exemplu : *-nic*, sufix slav neproductiv, care

[1] F. Ciobanu, *Sufixul adjectival -icesc* în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I, (sub tipar).

[2] Exemple de felul acesta se pot găsi în „Buletinul Philippide", vol. II și III din 1936, în articolele acad. Iorgu Iordan intitulate *Curiozități lingvistice*.

pare să reînvie datorită unor împrumuturi din limba rusă (*colhoznic*, *partinic*, *sovhoznic*). Mai des întîlnim cazuri cînd sufixe vechi cu o productivitate scăzută, care tind să devină neproductive, sînt întărite de sufixe noi cu aceeaşi valoare sau cu una asemănătoare. Astfel, cu ajutorul derivatelor care au cuprins în ele un sufix asemănător celui existent, sufixul vechi fie că a căpătat o nouă funcţie, fie că şi-a întărit-o pe cea veche. În cazul sufixului -*(ă)tate*, numărul derivatelor s-a mărit prin împrumuturi recente, cuprinzînd sufixul -*(i)tate*. În acest caz, distincţia între sufixul vechi şi cel nou se face cu uşurinţă. De fapt vorbitorii simt sufixul -*tate* ca întărindu-se; vechea formă -*(ă)tate* este dezavantajată, pentru că varianta nouă i-a luat locul în derivarea cuvintelor de la rădăcini noi.

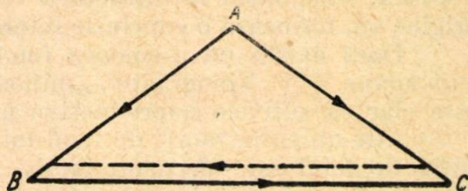

Fig. 2

Sufixul latin -*ar* a fost întărit de varianta slavă. Aici nu se poate face distincţia între derivatele sufixului latin şi derivatele sufixului slav. Ultimul s-a asimilat perfect la cel dintîi.

Slavul -*ean*, întărit de fr. -*éen* sau -*ien*, constituie de asemenea un exemplu de întărire a funcţiei sufixului vechi.

Trecerile de la o categorie de sufixe la alta se fac în felul următor: sufixele neproductive vii întăresc cu timpul atît categoria sufixelor productive, cît şi categoria sufixelor moarte. De la sufixele productive se fac de asemenea unele treceri la categoria sufixelor moarte. Foarte rar se produc schimbări de sufixe de la cele moarte la cele productive, probabil cazul lui -*nic* [1] (fig. 2).

Sufixele neproductive vii (grupul A) sînt întărite de împrumuturile din alte limbi. În mod continuu ele întăresc grupul B (sufixe productive) şi grupul C (sufixe moarte). Trecerile se fac de asemenea între B şi C, de la B către C şi extrem de rar invers.

Există un fond principal de sufixe în limba romînă?

O altă problemă a studiului derivării cu sufixe este apartenenţa sufixelor la un fond principal. V. V. Vinogradov spune: „În fondul principal de cuvinte se află concentrate nu numai inventarul fundamental al rădăcinilor din limbă, nu numai principalele morfeme de derivaţie comune întregului popor, ca elemente componente ale cuvintelor derivate ce intră de asemenea într-un număr mai mic sau mai mare în alcătuirea fondului principal de cuvinte, ci şi principalele tipuri productive şi reguli de formare a cuvintelor" [2]. Prin urmare, V. V. Vinogradov susţine, pe drept

[1] Desigur că există unele sufixe care fac trecerea între o categorie şi alta, fără a putea fi precis încadrate într-una din ele (de exemplu -*aţie*, -*ator*).

[2] V. V. Vinogradov, *Despre fondul principal de cuvinte şi rolul său de formare a cuvintelor în istoria limbii*, în volumul *Problemele lingvisticii în lumina lucrărilor lui I. V. Stalin*, Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1953, p. 156.

cuvînt, că principalele tipuri productive şi reguli de formare a cuvintelor intră în fondul principal, dar cred că este vorba de un fond principal al afixelor şi nu de fondul principal de cuvinte, deoarece o condiţie a intrării unui element în fondul principal de cuvinte este să fie în primul rînd cuvînt, ceea ce nu se poate spune despre afixe [1]. De altfel, V. V. Vinogradov dovedeşte că din fondul principal (precizez că nu de cuvinte, ci de afixe) fac parte mijloacele stabile de formare a cuvintelor, comune întregului popor şi demonstrează că există sufixe rezistente şi sufixe care au viaţă limitată. Răspunsul la întrebarea care sînt aceste sufixe rezistente şi ce origine au, formează o concluzie interesantă a studiului sufixelor romîneşti.

Dacă există un asemenea fond principal în care intră afixele sau, cum spune V. V. Vinogradov, ,,mijloacele stabile de formare a cuvintelor'', este clar că sufixele neproductive nu fac parte din el.

Atît un sufix mort, de felul lui *-eală* (*păcăleală*, *sminteală*), cît şi un sufix de felul lui *-al*, neproductiv viu (*caricatural*, *miniatural*), nu pot intra în fondul principal de afixe.

Sufixele recent productive au o situaţie specială. Se poate stabili dacă sînt productive, dacă fac parte din fondul principal de sufixe, şi în acest caz trebuie să se urmărească cît timp rămîn cuprinse în acest fond.

Întrucît şi în materie de sufixe, ca şi în vocabular, împrumuturile joacă un rol important, se pune problema dacă sînt mai productive sufixele vechi sau cele noi sau, în orice caz, dacă ultimele tind să ia locul celor dintîi. Gradul de productivitate a diverselor categorii de sufixe arată că ele nu au importanţă egală pentru limba romînă contemporană. Dar nu se poate face o clasificare absolut riguroasă.

În cadrul sufixelor productive trebuie să urmărim dacă în momentul de faţă sînt mai productive sufixele noi (de origine recentă) sau cele vechi. Sufixele vechi formează cuvinte noi mai ales de la radicale din fondul principal lexical. Dacă ele sînt productive în măsură mai mare decît sufixele noi, înseamnă că fondul principal de cuvinte serveşte ca model în procesul formării cuvintelor şi că se poate vorbi şi de un fond principal al afixelor, în care să intre unele sufixe, ca mijloace oarecum stabile de formare a cuvintelor. Dacă lucrurile se petrec invers, înseamnă că nu fondul principal este baza de formare a cuvintelor noi, ci masa vocabularului, şi că mijloacele de formare a cuvintelor se schimbă în fiecare etapă de dezvoltare a limbii.

Raportul dintre productivitatea şi vechimea sufixelor

Pentru a stabili dacă, în raport cu vechimea, creşte sau nu şi productivitatea sufixelor, trebuie să urmărim cîteva sufixe principale în cadrul categoriilor funcţionale. Voi discuta cîteva dintre sufixele cele mai importante : substantivale, adjectivale, verbale şi adverbiale, arătînd dacă în cadrul unei funcţii sînt mai productive sufixele vechi sau cele noi şi dacă în dezvoltarea lor unele tind să ia locul celorlalte.

---

[1] Vezi şi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Bucureşti, 1954, p. 11.

Am văzut că numai o parte dintre sufixele limbii romîne servesc activ la formarea cuvintelor noi. Dintre acestea, numeroase sufixe sînt moştenite din latină. Puţine sufixe moştenite au pierdut rolul lor activ, devenind neproductive (*-amă*, *-inţă* etc.). Cele mai multe au rămas puternic productive, ca şi acum cîteva sute de ani (*-ător*, *-are*, *-at* etc.).

Pe calea împrumutului de cuvinte din slavă ne-au venit şi numeroase sufixe, dintre care unele au avut un timp rol productiv. Astăzi numai cîteva sufixe slave mai păstrează acest rol, multe dintre ele s-au pierdut ca sufixe, iar o parte au rămas numai în cadrul cuvintelor create anterior (*-anie*, *-et*, *-ovişte*, *-otenie* etc.). Tot prin împrumuturi ne-au venit sufixe din alte limbi, la o dată mai veche faţă de cele romanice, de exemplu din turcă, greacă, maghiară. Dintre acestea numai două sufixe turceşti sînt mai importante : *-lîc* şi *-giu*, mai ales pentru valoarea stilistică deosebită pe care o dau cuvintelor.

Acad. Iorgu Iordan arată că influenţa acestor limbi asupra limbii noastre este datorată contactului direct cu poporul respectiv, pe cînd sufixele de origine recentă ne-au venit mai ales pe calea scrisului [1].

Sufixele relativ recente de origine romanică şi sufixele internaţionale (de tipul *-ism*, *-iza* etc.) ocupă un loc important în cadrul sufixelor împrumutate. Ele au fost introduse mai ales prin secolul al XIX-lea, şi chiar mai înainte. Uneori aceste sufixe ne-au venit prin intermediul unor limbi neromanice (rusă, germană). Sufixele de origine recentă au actualmente o răspîndire apreciabilă, fără să fi devenit atît de productive (de la rădăcini romîneşti vechi) încît să ia locul sufixelor vechi. Vorbind despre productivitatea sufixelor în raport cu vechimea, trebuie să amintim o serie de sufixe care au o situaţie intermediară faţă de cele discutate mai sus. Este vorba de unele sufixe vechi pe care s-au altoit sufixe noi. Prin unele cuvinte împrumutate care conţin un anumit sufix, se întăreşte o categorie de derivate existente în limbă, care seamănă formal cu cea împrumutată. Împrumuturile de derivate din limbile romanice nu distrug sentimentul derivării, deoarece rădăcinile sînt latine şi sufixele asemănătoare celor existente la noi ; prin urmare, cuvintele sînt analizabile.

Situaţia nu se prezintă la fel în limba franceză, care împrumută din latină cuvinte derivate ce par vorbitorilor francezi primare, datorită numărului redus de sufixe productive din limba franceză şi datorită modificărilor fonetice suferite de temă. De exemplu : *maternel* faţă de *mère* [2]. La noi, un sufix vechi poate deveni la un moment dat, din productiv, neproductiv. Dar împrumutîndu-se cuvinte din alte limbi care conţin sufixul respectiv sau unul asemănător ca formă şi funcţie, se întăreşte categoria derivatelor sufixului existent şi el începe din nou să fie activ. Cele mai dese cazuri sînt cele de întărire (adică de înmulţire a derivatelor unui sufix) şi nu de înviere a sufixului vechi (sufixul mort să devină productiv). Sufixul împrumutat recent poate să fie de origine complet diferită faţă de sufixul existent, dar dacă seamănă din punct de vedere fonetic şi îndeplineşte aceeaşi funcţie, el este uşor asimilat la sufixul nostru. De pildă

[1] Iorgu Iordan, *Sufixe romîneşti de origine recentă*, „Buletinul Philippide", vol. VI, p. 4.
[2] Al. Graur, *op. cit.*, p. 148.

-ean, de origine slavă, s-a întărit prin derivatele fr. *-éen* sau *-ien*. Ambele derivă substantive și adjective care arată apartenența la o țară, provincie, oraș, regiune etc.

În cazul altor sufixe, diferența dintre derivatele sufixului vechi și ale celui împrumutat se poate face ușor, fie avînd în vedere rădăcinile la care se adaugă, fie vocala cu care începe sufixul : *-os* din lat. *-osus* (*dureros*, *ghebos*, *mînios* etc.) a fost întărit de derivatele francezului *-ueux* (*aspectuos*, *delictuos*, *respectuos* etc.); vorbitorii tind să-i dea și lui *-uos* forma romînească. Alt exemplu îl constituie sufixul *-tor*, prezentat sub formele *-ător* și *-ator* (nou), precum și *-itor* (vechi și nou). În cazul lui *-ător* și *-ator*, diferența este vizibilă; *-itor* nu are însă acest dezavantaj. Analizînd cîteva dintre cele mai importante sufixe, o dată cu funcțiile principale pe care le îndeplinesc, ne putem da seama că sufixele vechi sînt mai răspîndite și mai productive.

Prezentarea sufixelor cu amănunte (exemple și definiții) se găsește în *Gramatica Academiei*, vol. I (p. 156—161, 188—190, 324—326, 328—329) și în Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, ed. a II-a (p. 308—315, 341—346, 462—467). Voi discuta sufixele date în aceste lucrări, precizînd, la locul cuvenit, alte lucrări consultate. Ordinea expunerii este aceea din *Gramatica Academiei*.

SUFIXE SUBSTANTIVALE. Cele mai numeroase sufixe sînt sufixele substantivale, care se pot grupa în deverbative și denominative. Cu ajutorul sufixelor substantivale deverbative se formează c a t e g o r i a a b s t r a c t e l o r v e r b a l e. Dintre acestea, cele mai răspîndite și mai productive sînt sufixele care ajută la formarea infinitivului lung și a supinului. Procedeul moștenit este productiv în cazul conjugărilor I și a IV-a. Paralel cu formarea noilor verbe în *-a* și *-i*, vom găsi noi abstracte verbale în *-are* și *-ire*. Abstracte verbale cu sufixele *-are* și *-ire* se pot forma de la rădăcini atît romînești, cît și străine (mai ales cu *-are*). Exemple sigur mai recente : *iarovizare*, *filatare*, *laminare*, *dezmiriștire* etc.

Un sufix folosit la derivarea abstractelor verbale, dar numai de la neologisme, este *-(a)ție* (el însuși de origine recentă) : *administrație*, *adorație*, *codificație* etc. Nuanța exprimată de cuvintele formate cu sufixul *-ație* este mai concretă decît a celor formate cu *-(a)re* sau *-(a)t*. Compară : *administrație* - *administrare*, *explicație* - *explicare* etc. Cu înțeles concret apar și unele vechi abstracte verbale formate de la infinitiv și supin : *adunare*, *avere*, *mîncare*, *vedere* și *așternut*, *plîns*, *răspuns*, *trecut* etc. Aceeași valoare o au cuvintele formate cu *-ură* (*-sură*, *-tură*, *-ătură* și *-itură*) de origine latină. Tot cu înțeles concret mai există și derivatele unor sufixe astăzi neproductive : *-anie* (origine slavă), *-eală* (origine discutabilă), *-ință* (origine latină), *-mînt* (origine latină) etc. Nu mai este nevoie să fie remarcat faptul că aici sufixele vechi au întîietate și ca productivitate și ca număr. Dintre sufixele productive am enumerat pe *-are*, *-ire*, *-at*, *-ură* și *-ație* (acesta din urmă cu productivitate limitată la neologisme).

Tot de la verbe se formează substantive n u m e d e a g e n t. Aici cele mai importante sufixe sînt : *-ător* și *-itor* (ambele vechi, latine), *-ator* (neologism, productiv numai de la rădăcini străine), *-er* și *-or* (fr. *-eur*)

aflate numai în cuvinte împrumutate, inactive pe teren romînesc. *-ător* productiv de la teme romînești vechi este adăugat și la rădăcini străine care par, din punct de vedere formal, vechi romînești : *anunțător*, *denunțător*, *enunțător* (datorită prezenței lui *ț*).

Prin contactul cu limbile romanice și cu alte limbi, ca rusa și germana, se împrumută cuvinte (substantive și adjective) conținînd sufixele *-ator* și *-or* / *-er* cu valoare apropiată de aceea a sufixului romînesc *-ător* : *bobinator*, *colaborator*, *dansator*, *dictator*, *evocator*, *falsificator*, *operator*, *preparator* ; *acordor*, *coafor*, *dirijor*, *dresor* ; *boxer*, *miner*, *șofer*, *șomer* etc. Se observă în limba vorbită tendința de a-l înlocui pe *-or* cu *-ator* din motivele arătate mai sus, tocmai pentru că derivatele în *-or* / *-er* sînt simțite ca străine : *patinor* - *patinator*, *montor* - *montator*, *opresor* - *oprimator* etc. [1]. Sufixele latine vechi *-ător* și *-itor* au un domeniu vast de activitate, pe cînd *-ator* este uneori înlocuit cu *-ător*, deci productivitatea lui este mai redusă decît a celorlalte două. Deși la început ambele au fost neproductive vii, *-ator* aparține categoriei productivelor, iar *-or* / *-er* tinde să întărească categoria sufixelor moarte.

Înrudite ca sens cu numele de agent sînt n u m e l e d e i n s t r u m e n t care se formează tot de la verbe cu ajutorul sufixelor : *-ător* și *-itor*, *-ătoare* și *-itoare*, de la rădăcini vechi, și *-ator*, numai de la neologisme. Și ca proporție numerică și ca răspîndire și productivitate, sufixele vechi întrec pe cele de origine recentă.

Pentru n u m e l e l o c u l u i u n d e s e p e t r e c e a c ț i u n e a este reprezentativ sufixul compus productiv *-torie* (cu variantele *-itorie* și *-ătorie*). Sufixul *-toare* este neproductiv în această funcție.

Tot în cadrul formării substantivelor, de data aceasta de la substantive și adjective, întîlnim o serie de sufixe specializate în derivarea a b s t r a c t e l o r : *-ie* sufix productiv, de origine variată (*omenie*, *nebunie*), *-tate* sub formele *-(ă)tate* și *-(i)tate* [2] ; *-ețe* (*bătrînețe*, *blîndețe*, *tinerețe* ș.a.) a fost întărit prin împrumuturi ca : *noblețe*, *acuratețe*, *justețe* etc. ; *-ime*, pe care *Gramatica Academiei* îl socotește productiv, este de fapt un sufix neproductiv [3] ; *-enie* (a fost foarte puternic, astăzi este mort). Formații de felul *cumsecădenie*, *șchiopenie* nu s-au răspîndit ; *-ism* (sufix recent, internațional, la origine grecesc) formează o categorie specială de abstracte care exprimă numele unor curente literare, artistice, politice etc. Rădăcinile la care se adaugă pot fi și numele unor persoane, denumind astfel un curent creat de ele. Cu acest sufix s-au creat și derivate de la rădăcini romînești vechi : *fripturism*, *mahalagism*, *sămănătorism*, *trăirism* etc. sau au fost traduse din rusește cuvinte de tipul *codism* < rus. *hvostizm*, *carierism* < rus. *karierizm*. Uneori se abuzează de formații de acest fel : *pițigoism*, *tembelism* ; derivatele nu s-au răspîndit. *-ism* este un exemplu recent de sufix neproductiv viu care a trecut în categoria productivelor. Deși *-ism* se adaugă de obicei la rădăcini străine, derivatele romînești nu lipsesc

[1] Pentru discuția în legătură cu sufixele *-(ă)tor*, *-ator* și *-or* / *-er*, vezi Petre Alexandrescu, *Cîteva observații asupra sufixelor -ator și -or / -er*, SCL, VI, 1—2, 1955, p. 79—81.

[2] Vezi supra, p. 237.

[3] Vezi și lucrarea Elenei Carabulea, *-ame și -ime în limba romînă* în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I, (sub tipar).

(ele există în număr mic deocamdată). *-lîc* (de origine turcă) a creat cuvinte și de la rădăcini noi în limba noastră: *autorlîc*, *avocatlîc*, *farsorlîc*, *savantlîc* etc. *-lîc* imprimă cuvintelor nou create diverse valori: abstracte, colective, depreciative. Astăzi este folosit extrem de rar.

În concluzie, la categoria abstractelor, principalele sufixe productive sînt vechi, majoritatea latine (*-ătate*, *-ețe* și *-ie* de origine variată, inclusiv latină). Sufixul slav *-enie* a devenit neproductiv, iar sufixul turc *-lîc* tinde să devină neproductiv; de curînd a devenit productiv sufixul de origine recentă *-ism*.

N u m e l e c o l e c t i v e se formează astăzi în special cu ajutorul sufixului *-ărie* (*apărie*, *lemnărie*). Pentru derivarea numelor colective nu există sufixe împrumutate recent. Acad. Al. Graur arată că de la orice substantiv se pot forma derivate (colective, peiorative) cu ajutorul lui *-ărie*. Derivatul primar cu *-ărie* are sens peiorativ, iar derivatul secundar de la *-ar* + *-ie* are sens neutru [1]. *-ime* (*argățime*, *țărănime* etc.) creează și substantive colective. După cum afirmă Elena Carabulea, și în această funcție sufixul este astăzi neproductiv [2]. Sufixele *-ie* și *-ătate* sînt de asemenea neproductive în această funcție.

Pe lîngă numele de plante, se adaugă sufixele *-et*, *-iș*, *-iște* (vechi), astăzi puțin productive.

În cadrul substantivelor derivate de la nume se grupează și cele care arată a p a r t e n e n ț a l a u n g r u p (local, de muncă etc.). Aici sufixul reprezentativ este un sufix slav: *-ean* (unul din puținele sufixe slave astăzi productive, comparativ cu numărul celor latine și cu numărul total de sufixe slave existente în limba noastră). Asimilarea fr. *-éen* / *-ien* la sufixul *-ean* s-a făcut atît de bine, încît numai rareori putem face distincția între ele. De exemplu: *egiptian* (cu sufixul nou) și *egiptean*; pl. *europeeni* (cu sufixul nou) și *europeni*. Este greu de precizat dacă cuvîntul *coreean* e creat la noi sau în franceză; *-ez* (neologism de origine romanică) este neproductiv viu, dar tinde să devină productiv în limitele cuvintelor împrumutate: *chinez*, *bavarez*, *englez* etc. *-ist* (de origine recentă) a devenit productiv în limba romînă (*familist*, *căminist*). Arată apartenența la un grup, o tendință politică sau culturală etc.: *comunist*, *socialist*, etc.

În cadrul derivatelor care arată apartenența la un grup, avem de-a face cu un sufix productiv vechi (*-ean*) și cu unul de origine recentă (*-ist*). Fiecare însă activează într-un domeniu bine precizat, încît sferele lor de activitate nu se întretaie (*-ean* arată apartenența la un grup local, iar *-ist* la o grupare politică, culturală etc.).

N u m e l e d e o c u p a ț i e se formează cu ajutorul sufixelor: *-ar* < lat. *-arius*, gr.*-αριος*, sl. *-ar* și, recent, fr. *-aire* și *-ier*, *-er*. Sufixul este puternic productiv: *ciocănar*, *colecționar*, *comisionar*, *oțelar*, *poștar*, *șlepar*, *vagonetar* etc.; în cazul lui *-ar* derivatele venite din franceză au întărit funcția sufixului vechi. *-aș* (de origine variată, neromanică) este neproductiv în această funcție; *-giu* (de origine turcă) astăzi productiv mai ales sub forma *-agiu*: *bombagiu*, *frontagiu*, *laptagiu*, *pistolagiu* etc. *-ier*

---

[1] Al. Graur, *Notes d'étymologie*, „Bulletin linguistique", IV, 1936, p. 72.
[2] *Op. cit.*

(fr. *-ier*) este slab productiv și numai de la rădăcini noi, nereușind încă să se generalizeze : *bufetier*, *echipier*, *pistolier* etc. ; *-ist* este, în această funcție mai ales, sufixul neologismelor : *jurnalist*, *mașinist*, *parașutist*, *ziarist* etc. El mai dă naștere la formații noi, pornindu-se de la inițialele care denumesc o instituție, o organizație etc. (*ceferist*, *utemist* etc.). Și aici sufixul reprezentativ din punctul de vedere al productivității rămîne vechiul *-ar*, productiv atît de la rădăcini vechi, cît și de la rădăcini noi ; *-ist* și *-agiu* se folosesc mai ales în cadrul împrumuturilor recente.

S u f i x e l e m o ț i o n a l e produc numai schimbări de nuanță în sensul lexical al cuvîntului de bază. De pildă, sufixele care ajută la formarea femininului de la masculin și invers. În primul caz, sufixele productive *-iță* (de origine slavă), *-easă* (de origine latină) și *-oaică* (compus latin și slav) sînt toate vechi ; *-ă* (marca femininului) ia uneori locul celorlalte sufixe : *doctoră*, *infirmieră*, *poetă* etc. ; *-esă* din *negresă*, *poetesă*, *prințesă* etc. este neproductiv viu. Pentru formarea masculinului, atunci cînd cuvîntul de bază este feminin, se folosește, în special, sufixul vechi cu înțeles augmentativ *-oi* (*cintezoi*, *rățoi*, *vrăbioi*, *vulpoi* etc.).

S u f i x e l e d i m i n u t i v a l e formează un grup derivativ de mare importanță în limba romînă. În legătură cu aceste sufixe s-ar putea aminti diverse nuanțe semantice pe care acestea le dau cuvîntului de bază, dar acest lucru este în afara țelurilor pe care mi le-am propus. Enumăr cîteva sufixe diminutivale mai importante : *-aș* (*articolaș*, *copilaș*) ; *-el*, *-ea* (de origine latină) : *băiețel*, *copăcel*, *degețel*, *ibovnicea*, *păsărea* ; *-ică* (de origine latină) : *bucățică*, *fetică* ; *-ior*, *-ioară* (de origine latină) cu variantele *-rior*, *-șor*, *-ișor*, *-ușor* : *căpșor*, *căprior*, *ocior*, *omușor*, *porcușor* și *chilioară*, *farfurioară*, *magazioară* etc. Este foarte productiv mai ales sub formele *-ișor* și *-ușor: anișor*, *buzișoară*, *lupișor*, *verișoară* și *tîrgușor*, *pomușor*, *gemușor* etc. ; *-iță* (de origine slavă) : *băbiță*, *bărbiță*, *cheiță*, *clăiță* ; *-uț(ă)* (sufix moștenit din latină) : *bănuț*, *căruț*, *moșneguț* și *băncuță*, *făbricuță*, *mașinuță* ; *-uș: cățeluș*, *măgăruș* etc. Productive sînt, în cazul diminutivelor, și sufixele compuse ca : *-eluș*, *-uleț*, *-icică* : *purceluș*, *drumuleț*, *săculeț*, *floricică*, *pietricică* etc.

Pentru sufixele diminutivale, situația este mai clară în privința productivității sufixelor vechi (latine și slave), întrucît nu există vreun sufix mai important, împrumutat recent, care să joace acest rol ; aceasta se datorește, în primul rînd, faptului că însăși limba franceză, care ne-a furnizat majoritatea sufixelor de origine recentă, nu are sufixe productive diminutivale mai importante, iar în al doilea rînd faptului că sensul cuvintelor împrumutate recent (de obicei termeni tehnici) nu comportă crearea de diminutive.

A u g m e n t a t i v e : pentru formarea substantivelor cu nuanță augmentativă se folosește mai ales sufixul productiv *-oi* (fem.*-oaie* neproductiv, *-oaică* productiv) ; suf. *-oi* se mai folosește cu nuanță depreciativă ; *fătoi*, *maimuțoi* etc. Sufixele *-an* (de origine slavă) și *-oc*,*-oacă* (*-og*, *-oagă*) sînt astăzi neproductive.

Am enumerat din mulțimea sufixelor substantivale cîteva din cele mai importante. Am arătat la fiecare funcție în parte că sufixul reprezentativ și productiv rămîne totuși cel vechi, chiar dacă uneori sufixele noi au ajuns să se generalizeze.

SUFIXE ADJECTIVALE. Adjective derivate de la verbe: distingem adjective cu sens general activ şi adjective cu sens general pasiv. Adjectivele cu sens general activ se apropie foarte mult de numele de agent. Sufixele care servesc la formarea participiului sînt, în acelaşi timp, şi sufixe adjectivale : *-at*, *-ut*, *-it*, *-ît* : *adorat*, *băut*, *citit*, *urît* etc. Productive sînt, mai ales, *-at* şi *-it*, paralel cu conjugările productive din limba romînă. Formaţii noi apar o dată cu crearea de verbe noi : *dezmiriştit*, *iarovizat*, *oxigenat* etc. ; *-nt* (*-ent*, *-ant*), împrumutat recent, este neproductiv viu : *absorbant*, *brizant*, *tranşant* etc. ; *-ăreţ* (înregistrat de *Gramatica Academiei* ca neproductiv, este însă un sufix productiv)[1] : *alergăreţ*, *certăreţ*, *descurcăreţ*, *iubăreţ*, *înfigăreţ*, *jucăreţ*, *petrecăreţ*, *plimbăreţ*, *plîngăreţ*, *strîngăreţ*, *văicăreţ*, *zîmbăreţ* etc. ; *-bil*, sufix de origine recentă, a devenit productiv şi de la rădăcini romîneşti vechi : *găsibil*, *locuibil*, *pipăibil*, *plătibil* etc. De la neologisme, formaţiile cu *-bil* sînt mai numeroase (*agitabil*, *circulabil*, *coruptibil* etc.). Formaţiile cu *-bil* au avantajul că evită folosirea unei perifraze şi de aceea el are şanse de răspîndire rapidă. Multe din numele de agent în *-ător* şi *-itor* sînt folosite ca adjective : *cutezător*, *doritor*, *iubitor* etc. Şi în cazul adjectivelor derivate de la verbe, procedeele vechi de derivare au cea mai largă aplicare (*-at*, *-it*, *-ăreţ*, *-ător*, *-itor* faţă de *-bil*).

Adjective derivate de la substantive şi adjective. Unele din aceste derivate au înţelesul de „la fel cu...", „care provine sau descinde din...", „care aparţine la...". De exemplu, adjectivele formate cu ajutorul sufixelor *-esc* (productiv), *-al* (neologism neproductiv viu), *-ian* (neproductiv viu) şi *-atic* (neproductiv). Dintre acestea, sufixul *-esc*, cel mai vechi, a rămas productiv de la rădăcini romîneşti şi străine (*franţuzesc*, *moşieresc* etc.). Sufixele de origine recentă *-al* (*literal*, *original* etc.) şi *-ian* (*eminescian*, *tolstoian* etc.) se păstrează ca sufixe, mai ales în limitele împrumuturilor. În concluzie, în această categorie *-esc* poate fi socotit unicul sufix puternic productiv.

Unele adjective derivate de la nume arată că substantivul este prevăzut cu obiectul denumit prin cuvîntul de bază al adjectivului. Astfel sînt adjectivele derivate cu sufixul *-os* : *auros*, *brădos*, *calicos*, *dureros*, *hazos* etc. *-os* este un sufix vechi, productiv şi în compuse : *albicios*, *credincios* etc. Varianta *-uos* tinde să capete forma *-os* : *aspectuos* şi *aspectos* etc. Cu acest sens pot fi folosite şi sufixele participiale de felul lui *-at*, *-ut*, *-it*: *dungat*, *limbut*, *mucegăit*, *pomădat* etc. *-nic* (de origine slavă), reluat în cuvinte ca : *partinic*, *colhoznic*, pare a se dezvolta. Sufixe recente demne de remarcat în cadrul acestei categorii nu există.

Adjectivele au şi forme diminutivale, formate în general cu aceleaşi sufixe pe care le folosesc şi substantivele în acest scop. Sufixele diminutivale productive pentru substantive sînt productive şi pentru adjective.

SUFIXE VERBALE. Limba romînă are posibilităţi aproape nelimitate de a crea verbe noi. De la orice substantiv sau adjectiv al cărui sens permite transformarea sa în acţiune, se poate naşte un verb nou.

---

[1] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, Bucureşti, 1944, p. 198 şi *Limba romînă contemporană*, ed. a II-a, Bucureşti, 1956, p. 343.

Sufixele verbale cele mai importante sînt sufixele conjugărilor: *-a* (productiv de la rădăcini noi și vechi) și *-i* (care continuă tradiția lingvistică datorată influenței vechi slave de a trece verbele noi la conj. a IV-a); sufixele *-ea* și *-e*, caracteristice conjugărilor a II-a și a III-a, sînt neproductive; *-iza* este un sufix compus care a devenit, din neproductiv viu, productiv. Cuvintele în *-iza* se înmulțesc prin împrumuturi venite din limbile franceză, germană, rusă. Rădăcinile preferate la care se adaugă *-iza* sînt nume de popoare, provincii, personalități, titluri, profesiuni, calități, particularități: (*germaniza*, *romîniza*, *ardeleniza*, *munteniza*, *schilleriza*, *bovariza*, *romantiza*, *comercializa*, *diminutiviza*, *feminiza*, *umaniza* etc.). *-iza*, ca și *-ism* și *-ist*, și ca majoritatea sufixelor provenite de curînd din categoria neproductivelor vii, are preferință în special pentru rădăcini noi în limba noastră. Existența unor derivate romînești de tipul *ardeleniza*, *mușamaliza* etc. dovedește posibilitățile sufixului de a se generaliza la rădăcini de orice fel. *-fica* (împrumutat de la verbele latinești compuse cu verbul „a face") este de asemenea sufix neproductiv viu. Cîteva derivate romînești dovedesc posibilitățile lui de generalizare: *despetrifica*, *zaharifica* etc.; *-fia*, unul dintre sufixele neproductive vii care nu se dezvoltă: *lichefia*, *mumifia*, *rarefia* etc.; *-isi* (sufix de origine neogreacă, astăzi neproductiv): *aerisi*, *categorisi* etc. *-ui* (sufix compus): *chinui*, *lecui*, *păcătui* etc. Astăzi sufixul este neproductiv.

Verbele derivate de la verbe se formează cu sufixul *-ci*: *împletici*, *spălăci* etc. În cazul formării verbelor am dat cîteva exemple de sufixe din care a reieșit că și aici se păstrează, în general, procedeele vechi de derivare.

SUFIXE ADVERBIALE. Adverbele au ca sufix reprezentativ, din punctul de vedere al productivității, sufixul vechi *-ește*: *băbește*, *bărbătește*, *drăcește* etc. Derivate de la substantive: *mînzește* ș.a. *-iș* (cu varianta fonetică *-îș*): *chiorîș*, *cruciș*, *lungiș* etc., astăzi neproductiv. *-mente* (de origine franceză și italiană): *eminamente*, *legalmente* etc.

Dintre aceste sufixe enumerate mai sus, cu adevărat productiv este numai sufixul vechi *-ește*.

Am discutat pînă acum cîteva sufixe principale, ca să arăt raportul dintre productivitate și vechime. Din discuție rezultă că unele sufixe sînt productive de la rădăcini romînești vechi, în special din fondul principal de cuvinte, iar altele produc cuvinte noi, mai ales de la neologisme. Am arătat la fiecare funcție că sufixul cu cea mai mare productivitate este un sufix vechi, de obicei de origine latină. Sufixele de origine recentă care au început să fie productive de la rădăcini romînești au o productivitate redusă față de sufixele vechi productive. Cred că tendința unor sufixe de origine recentă este de a se generaliza și de a îmbogăți fondul productiv de sufixe al limbii noastre. De la rădăcini vechi romînești se formează cuvinte mai ales cu ajutorul sufixelor vechi. De aici rezultă că fondul principal de cuvinte este baza principală pentru formarea cuvintelor noi cu ajutorul sufixelor. Cuvinte noi, derivate cu sufixe vechi și noi, care se referă la domenii speciale ale științei, tehnicii, culturii etc., se formează și de la rădăcini din masa vocabularului.

Dacă în cazul limbii noastre și al altor limbi (rusa, de exemplu) se poate vorbi despre existența unui număr mare de derivate cu ajutorul sufixelor, acest lucru nu se aplică la fel în toate limbile. Acad. Al. Graur arată că unele limbi, de pildă franceza, au extrem de puține sufixe productive. Procedeele de formare a cuvintelor sînt deosebite de la o limbă la alta. Unele limbi se folosesc mai mult de compunere decît de derivare : sanscrita, greaca veche, germana, maghiara ; altele utilizează mai intens derivarea prefixală : sanscrita, greaca veche, latina etc. [1].

În cazul acestor limbi cred că nu se poate vorbi de fond principal de sufixe, tocmai pentru că ele se folosesc mai cu seamă de alte procedee de formare a cuvintelor.

Limba romînă însă a format, cu ajutorul sufixelor moștenite din latină, derivate solide în jurul radicalelor din fondul principal de cuvinte. Prin urmare, fondul principal de cuvinte este acela care influențează dezvoltarea vocabularului. V. V. Vinogradov arată : „Fondul principal de cuvinte este baza lexico-semantică a cuvintelor, baza formării de cuvinte noi, baza stabilă, aflată însă în dezvoltarea istorică a vocabularului unei limbi date, în mișcarea ei istorică [2]. În același articol, lingvistul sovietic arată că elementele formării de cuvinte se disting în general printr-o mare stabilitate, lucru constatat și în situația limbii noastre. Faptul că sufixele productive sînt în marea lor majoritate vechi, latine și slave, ne sugerează o situație asemănătoare cu cea din fondul principal de cuvinte, unde majoritatea cuvintelor sînt vechi, latine și slave. Lucrul acesta nu este întîmplător, deoarece cuvintele din fondul principal, avînd o circulație mai mare și cel mai mare număr de derivate, sînt prezente în mintea vorbitorului și deci el le recunoaște mai ușor. Se poate ajunge la concluzia că, în ceea ce privește sufixele, situația se prezintă la fel ca în lexic. Existența unui fond principal de sufixe, paralel cu existența fondului principal de cuvinte, dă stabilitate procedeelor de formare a cuvintelor și, prin urmare, limbii în general. Restul sufixelor (neproductive vii și moarte) ar corespunde cu masa vocabularului. Prin urmare, acest fond, oarecum stabil, de sufixe formează fondul principal de sufixe, care, la rîndul lui, intră într-un fond principal de afixe. Se mai pune problema dacă sufixele neproductive vii sau recent productive nu fac concurență nucleului principal de sufixe. Cred că situația este clară, dacă ne referim la proporția lor numerică și la gradul de productivitate. O parte din sufixele noi tind să devină productive în limba noastră. Aceasta nu înseamnă că ele vor înlătura sufixele vechi din fondul principal de sufixe, ci, în cel mai bun caz, acest fond principal va fi îmbogățit, dacă ele nu vor avea o viață scurtă, așa cum a fost cazul unor sufixe slave care au fost productive și apoi au murit.

Să luăm cîteva exemple concludente. La o dată mai veche, sufixul slav *-anie* era nou față de *-are* și *-ire*. La început neproductiv viu, intrat în limbă o dată cu cuvintele slave, a fost apoi detașat și a format cuvinte noi în limba noastră. Deși a fost productiv, el a murit, iar vechile sufixe latine au rezistat timpului și continuă și astăzi să fie cele mai importante

---

[1] Al. Graur, *op. cit.*, p. 146.
[2] V. V. Vinogradov, *op. cit.*, p. 168.

sufixe pentru abstractele verbale. În acest caz, rezistența este direct proporțională cu vechimea. Situația sufixelor de origine recentă poate fi comparată cu aceea a sufixelor împrumutate la o dată mai veche. Astăzi concurența are loc între *-are* și *-ire*, pe de o parte, și *-ație*, pe de altă parte.

Dacă, în materie de vocabular, pentru vorbitorii de astăzi contează cuvintele înțelese, folosite de ei, tot așa, în materie de sufixe, pe vorbitori îi interesează mai ales sufixele pe care le folosesc. Pe cercetătorul limbii romîne însă îl preocupă atît situația cuvintelor, respectiv a sufixelor, folosite astăzi, cît și a cuvintelor și a sufixelor moarte.

Acad. Iorgu Iordan, vorbind despre cuvintele dispărute, arată că ele „nu mai circulă dar au circulat și cîteodată, prin talentul unui scriitor pot reapărea în literatură, pot căpăta din nou viață, fie și numai efemeră, redusă la așa-zisa limbă literară" [1]. Același lucru se poate spune și despre sufixele moarte, numai că ele nu apar în derivate noi datorită talentului unui scriitor, ci mai curînd lipsei de talent. Derivatele cu sufixe moarte sînt neconforme regulilor de formare a cuvintelor din epoca respectivă.

Dacă în legătură cu dispariția unui cuvînt se poate spune că fenomenul este de durată, același lucru trebuie remarcat și în cazul sufixelor, cînd e vorba de trecerea unui sufix dintr-o categorie în alta.

Lingviștii sovietici împart vocabularul în fond lexical activ și fond lexical pasiv. Această împărțire se face din punctul de vedere al vorbitorilor. Vocabularul activ și cel pasiv diferă de la vorbitor la vorbitor, în funcție de educație, de regiune etc. Din prima grupă fac parte cuvintele folosite mereu, și nu numai acelea din fondul principal de cuvinte, iar din a doua fac parte cuvintele moarte, fie dispărute cu totul, fie rar întrebuințate, inapte de a fi reînviate. Împărțirea aceasta există și în cadrul sufixelor. Din fondul activ de sufixe fac parte, prin urmare, acele sufixe folosite astăzi la derivarea cuvintelor, sufixele socotite vii, iar din fondul pasiv, sufixele moarte. Numai că la sufixe intervenția elementului individual este mai rară. Vreau să spun că fondul activ nu diferă de la vorbitor la vorbitor în aceeași măsură ca în cazul lexicului.

Exemplele rare de creații noi cu ajutorul unor sufixe moarte demonstrează că, aproape în toate cazurile, ele nu pot fi reînviate, deoarece derivatele lor nu se răspîndesc. La fel cu schimbările care au loc în vocabular în ceea ce privește dispariția unor cuvinte și ivirea altora, și masa sufixelor se împrospătează mereu prin împrumuturi din alte limbi, împrumuturi care îngroașă la început categoria neproductivelor vii, în timp ce, pe de altă parte, unele sufixe productive devin neproductive.

Acest fenomen nu se petrece în aceeași măsură și în fondul principal de sufixe, unde evoluția este cu mult mai lentă.

CONCLUZII

Limba romînă are un număr mare de sufixe care pot fi clasificate mai riguros din punctul de vedere al productivității.

---

[1] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 34.

Considerînd sfera de „viu" (în legătură cu sufixele) mai largă decît cea de „productiv", am introdus în ea și o parte dintre sufixele neproductive care au o situație oarecum specială în limbă. Este vorba de majoritatea sufixelor de origine recentă care se dezvoltă în zilele noastre și care nu pot fi încadrate momentan nici la sufixe productive, nici la sufixe moarte. Un sufix ca *-aj*, considerat neproductiv pînă acum, a fost descoperit ca fiind productiv, prin urmare el este viu în limbă [1]. Alte numeroase sufixe din această categorie nu sînt încă productive, dar pot deveni productive în viitor. Numărul cuvintelor formate cu ajutorul sufixelor neproductive vii poate crește mereu, chiar dacă sufixul respectiv nu este productiv de la rădăcini romînești vechi. Aceasta se realizează prin noile împrumuturi de cuvinte care se fac sub ochii noștri din limba de origine a sufixului. Sufixele neproductive vii reprezintă elementul nou în limbă, adică ceea ce apare și tinde să se dezvolte.

Sufixele moarte interesează atît pe cercetătorii istoriei limbii, cît și pe cei care studiază limba romînă contemporană. Aceste sufixe se grupează diferit după origine. Majoritatea sufixelor moarte sînt împrumutate la date mai vechi sau mai recente ; foarte puține sufixe moștenite din latină au murit.

Studiind o parte însemnată dintre sufixele productive, în raport cu funcțiile lor mai importante, ajungem la concluzia că există un nucleu bine închegat de sufixe vechi, latine și, în parte, slave, care derivă mereu cuvinte noi de la radicale din fondul principal de cuvinte, dar și de la rădăcini productive din restul vocabularului. Acest fond principal de sufixe poate fi îmbogățit cu unele sufixe productive de origine recentă, în cazul cînd acestea își vor păstra productivitatea timp îndelungat. Deoarece sufixele nu sînt cuvinte, fondul lor principal nu poate intra în fondul principal de cuvinte, ci într-un fond principal al afixelor. Sufixele vechi din fondul principal de sufixe derivă cuvinte mai ales de la rădăcini vechi (dar și de la rădăcini noi). Pentru că în fondul principal intră cuvintele cu cel mai mare număr de derivate, el formează baza și modelul de creare a cuvintelor noi. Cu ajutorul rădăcinilor din restul vocabularului, sufixele formează, mai ales, termeni necesari unor activități restrînse, pentru diferite specialități. Vorbind despre fondul principal de sufixe trebuie să spunem că sufixele care nu fac parte din el ar corespunde, făcînd o paralelă cu lexicul, masei vocabularului. Pe de altă parte, există și aici o împărțire similară cu cea din lexic, în fond activ de sufixe (în care intră sufixele vii) și fond pasiv de sufixe (format din sufixele moarte). Trecerile de la o categorie de sufixe la alta (de la productive la neproductive etc.) dovedesc evoluția permanentă și în rîndul sufixelor, ca și în celelalte domenii ale limbii. Aceste schimbări afectează, după cum am văzut, extrem de puțin fondul principal de sufixe, care constituie o bază solidă și relativ stabilă de derivație.

---

[1] G. Ciompec, *Sufixul -aj* în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă*, vol. I, (sub tipar).

ПРОДУКТИВНЫЕ И НЕПРОДУКТИВНЫЕ СУФФИКСЫ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В этой работе автор ставит перед собой задачу выяснить некоторые вопросы, связанные с продуктивностью суффиксов. С этой точки зрения суффиксы могут быть распределены на следующие категории: а) продуктивные суффиксы; б) непродуктивные, но живые суффиксы; в) мертвые суффиксы.

Продуктивные суффиксы служат для образования новых слов из существующих в языке корней.

Среди непродуктивных, но живых суффиксов, можно считать большинство суффиксов недавнего происхождения, которые находятся в стадии развития и не могут в настоящее время считаться ни продуктивными, ни непродуктивными суффиксами. Число слов, образованных при помощи этих суффиксов, все больше и больше увеличивается новыми заимствованиями слов. Многие живые непродуктивные суффиксы проявляют тенденцию стать продуктивными. Они представляют в языке новое, развивающееся.

Мертвыми являются те суффиксы, которые, независимо от числа производных слов, в настоящее время уже не используются для образования новых слов.

Кроме указанных категорий, в специальной литературе встречаются многие суффиксы, которые для говорящих как бы не существуют, ибо слова, в составе которых они находятся, не могут быть разделены на корень и суффикс.

При изучении значительной части суффиксов по их основным функциям, можно прийти к заключению, что существует ядро старых продуктивных суффиксов латинского происхождения, и, отчасти, славянского, при помощи которых образуются новые слова от старых и новых корней румынского языка. Этот основной фонд суффиксов может быть обогащен некоторыми суффиксами недавнего происхождения в случае, если они будут долгое время продуктивными.

Самое большое количество производных слов образуется от корней основного словарного фонда. Это означает, что основной словарный фонд является основой и моделью для новых образований. При помощи корней из словарного состава суффиксы производят в особенности слова, необходимые различным специальностям.

Переход от одной категории суффиксов к другой показывает эволюцию и развитие суффиксов, как и остальных сторон языка.

SUFFIXES PRODUCTIFS ET IMPRODUCTIFS

RÉSUMÉ

L'auteur se propose d'élucider, dans cet article, certaines questions relatives au problème de la productivité des suffixes. A ce point de vue, ceux-ci peuvent être divisés en : *a*) suffixes productifs ; *b*) suffixes improductifs vivants ; *c*) suffixes morts.

Les suffixes productifs sont ceux qui forment des mots nouveaux, à partir des racines déjà existantes dans la langue.

A la catégorie des suffixes improductifs vivants appartiennent la majorité des suffixes d'origine récente, qui se développent sous nos yeux, mais qui, pour l'instant, ne sont pas encore dans la situation d'être considérés productifs ou improductifs ; les dérivés formés à l'aide de ces suffixes se multiplient continuellement à l'occasion de tout nouvel emprunt de mots. Beaucoup de suffixes improductifs vivants ont la tendance de devenir productifs. Ils représentent, dans la langue, l'élément nouveau qui se développe.

Quant aux suffixes morts, ce sont ceux qui, indifféremment du nombre de leurs dérivés, ne s'emploient plus, de nos jours, à la création de mots nouveaux.

A part les catégories énoncées ci-dessus, il existe encore, dans la littérature de spécialité, de nombreux suffixes que les sujets parlants ne ressentent pas comme tels : les mots, dans la composition desquels ils entrent, ne peuvent être décomposés en radical et suffixe.

Après avoir étudié un grand nombre de suffixes selon leurs fonctions les plus importantes, on en conclut à l'existence d'un noyau de suffixes anciens, productifs, d'origine latine et, partiellement, slave, qui provignent sans cesse en roumain des mots nouveaux, à partir des racines anciennes et nouvelles. Ce fonds essentiel de suffixes peut s'enrichir de certains suffixes d'origine récente, si ces derniers sont assez longtemps productifs.

Etant donné que les racines du fonds essentiel de mots donnent naissance à la majorité des dérivés, il s'ensuit que le fonds essentiel constitue la base et le modèle de la création des mots nouveaux. Lorsqu'ils s'ajoutent à des racines du reste du vocabulaire, les suffixes dérivent surtout des mots nécessaires aux différentes spécialités.

Les passage d'une catégorie de suffixes à une autre prouvent l'évolution qui a lieu, continuellement, parmi les suffixes, il en est donc de même ici que dans tous les autres compartiments de la langue.

CU PRIVIRE LA Ă > A ÎN ROMÎNEŞTE

DE

AL. GRAUR

Procesul transformării în *a* a lui *ă* înainte de accent, pe o parte a teritoriului romînesc, a fost studiat, între alţii, de acad. Iorgu Iordan (*Un fenomen fonetic romînesc dialectal : ă neaccentuat* > *a*, în „Revista filologică", I, 1927, p. 117—154) şi R. Todoran (*Despre un fenomen fonetic romînesc dialectal : ă protonic trecut la a*, în „Studii şi cercetări lingvistice", V, 1954, p. 63—84). Ambii cercetători sînt de acord asupra unui punct : că acest proces „se bate cap în cap cu una din legile fonetice cele mai caracteristice ale limbii romîne, anume prefacerea în *ă* a oricărui *a* neaccentuat, cu excepţia celui iniţial, lege care este în vigoare şi astăzi, căci şi în prezent un cuvînt nou, împrumutat din vreo limbă străină ori format pe teren romînesc, se supune fără şovăire acestei norme"[1], că schimbarea „merge împotriva uneia din cele mai caracteristice legi fonetice ale limbii romîne — prefacerea lui *a* neaccentuat în *ă*, lege care e în acţiune pînă astăzi"[2].

Este adevărat că în cuvintele moştenite, formate sau împrumutate de mult, *a* neaccentuat s-a transformat în *ă*; dar în cuvintele mai recente, această schimbare nu mai are loc nicăieri : *Bacău, barem, calapod, cartof, salcîm* etc. Procesul era încheiat cînd au intrat în limbă cuvintele de origine turcească, deoarece *a* turcesc neaccentuat nu a devenit *ă* în romîneşte. Găsim două serii de cuvinte de origine turcească : unele unde un *a* neaccentuat este urmat de un *a* accentuat (*cazma, gealat, macat, saca, sarma* etc.), şi aici am putea vedea un proces de asimilare : cînd se schimbă accentul, al doilea *a* devine *ă* şi, prin aceasta, şi primul *a* se transformă în *ă : sărmăluţă*. Dar există şi a doua serie de cuvinte, unde *a* se păstrează fără posibilitatea de a fi explicat prin asimilare : *calup, cataif, gavanos, tacîm* etc. Pe de altă parte, nu orice deplasare a accentului aduce schimbarea lui *a* în *ă : hamalîc, macagiu, mascaralîc, sacagiu* etc. Aceasta dovedeşte că în exemplele de mai sus nu avem de-a face cu o schimbare fonetică, ci cu una morfologică : anumite sufixe comportă modificări ale rădăcinilor la care

[1] Acad. Iorgu Iordan, *art. cit.*, p. 117. Concluzia pe care o trage autorul este că schimbarea lui *ă* în *a*, caracteristică pentru o serie de graiuri rustice, se datorează influenţei unei limbi străine ! Şcoala ieşeană (Al. Philippide, Iorgu Iordan, Gh. Ivănescu) explică în general schimbările de limbă prin influenţe externe : substrat sau împrumut. Marxismul consideră însă că legile interne sînt mai importante decît influenţele externe. Deşi nu tăgăduim existenţa faptelor de substrat şi a împrumuturilor, nu putem să le acordăm importanţa primordială în explicarea schimbărilor de limbă. Străinii, pe de altă parte, pot pronunţa aproximativ *căruţă*. Dar nu pot pronunţa *fără*. Ar fi deci normal ca ei să schimbe în *a* pe *ă* accentuat.

[2] R. Todoran, *art. cit.*, p. 62.

se ataşează (vezi de exemplu *lampă — lămpiță; nepot — nepoțel*). De aceea, de la *Bacău* avem derivatul *băcăuan*, de la *gavanos*, *găvănoşel* etc.

Rezultă din toate acestea că trecerea lui *a* neaccentuat la *ă* este un proces fonetic încheiat de mult, chiar dacă această trecere mai apare uneori ca proces morfologic. În nici un caz ea nu poate fi numită „lege fonetică actuală".

Trecerea lui *ă* la *a* apare în două împrejurări: în unele regiuni, *ă* devine *a* numai cînd e urmat de un *a* accentuat (*cărat* > *carat*; *scăpa* > *scapa*; *vădană* > *vadană* etc.), dar se păstrează ca *ă* cînd nu e urmat de un *a* accentuat (*cămeşă, căsuță, făcut, găsît* etc.); în alte regiuni, *ă* înainte de accent devine *a*, indiferent de compoziția silabei următoare: *cameşă, casuță, facut, gasît* etc. Acad. Iorgu Iordan susține pe bună dreptate că cele două tipuri sînt independente unul de celălalt; R. Todoran pretinde (după S. Puşcariu) că ele sînt legate între ele şi anume că, după ce *ă* a devenit, prin asimilare, *a* cînd era urmat de un *a*, procesul s-a extins, fără să putem vedea cum, şi la cazurile unde *ă* nu era urmat de un *a*. S. Puşcariu („Dacoromania", II, 1922, p. 67) construieşte următoarea ipoteză: în cuvintele de tipul *bărbat*, *ă* a devenit *a* prin asimilare; vorbitorii, constatînd că se pronunță *a* înainte de accent, au socotit că motivul schimbării este poziția înainte de accent, de aceea au început să pronunțe şi *batrîn* în loc de *bătrîn*. Ca să acceptăm această ipoteză, ar trebui să credem că oamenii şi-au spus: deoarece acolo unde mai demult pronunțam *bărbat* acum pronunțăm *barbat*, ar trebui să pronunțăm şi *batrîn* în loc de *bătrîn*. Dar e limpede că cei care pronunță *barbat* nu sînt conştienți că mai demult se pronunța *bărbat*, şi de multe ori nici nu bagă de seamă că în alte regiuni se pronunță şi acum aşa.

R. Todoran face apel la geografia lingvistică şi aduce, în sprijinul teoriei pe care o susține, argumentul că „aria tipului *batrîn* se cuprinde, cu foarte puține excepții, în aria tipului *barbat*, acoperind-o pe aceasta parțial, ceea ce înseamnează că tipul *batrîn* nu se găseşte decît acolo unde se află şi tipul *barbat*"[1], ceea ce ar fi o dovadă peremptorie că întîi s-a schimbat *ă* din *bărbat* şi apoi cel din *bătrîn*. Dar cum s-ar putea ca aria tipului *batrîn* să nu se cuprindă în aria tipului *barbat*? De ce ne-am aştepta ca, acolo unde orice *ă* înainte de accent se schimbă în *a*, să se facă excepție pentru cuvintele unde vocala accentuată este *a*? Să construim un raționament paralel: în unele regiuni ale pămîntului, lămîiul creşte în seră; există şi regiuni unde creşte în orice condiții; deoarece aria unde creşte în orice condiții se cuprinde, cu foarte puține excepții (?), în aria unde creşte în seră, rezultă că lămîiul a fost produs întîi în seră şi numai după aceea în aer liber. Cine admite acest raționament îl va admite şi pe cel făcut de R. Todoran.

Există un mijloc de a demonstra că cele două tipuri de trecere a lui *ă* la *a* sînt independente unul de celălalt. Asimilarea are loc pentru *ă* care provine din *a* ca şi pentru *ă* care provine din *e*: *barbat* < *barbatus* şi *pacat* < *peccatum*, dar apare şi pentru *e* neaccentuat care nu s-a schimbat în *ă*[2]. Se zice astfel *pleacat* (adică *pl'acat*), *leagat* (adică *l'agat*), *śava* (pentru *ceva*), *iara* (pentru *era*) etc. R. Todoran[3] pretinde că *neavastă* nu provine direct din *nevastă*, ci prin stadiul intermediar *niăvastă*, ipoteză apriori neverosimilă; în orice caz, nu s-ar putea spune că ceva similar s-a petrecut cu *era* > *iara*. Putem deci afirma că în cazurile de asimilare, lucrurile se petrec la fel pentru *ă* şi pentru *e*. Acolo unde *ă* trece la *a* fără condiția unui *a* următor, găsim exemple ca *leagat, pleacat*, şi de asemenea *cazut, marit*, dar nu găsim exemple ca *treacut* sau *greaşît*. Prin urmare extensiunea celor două tipuri de transformare în *a* este diferită, ele nu au decurs exact în aceleaşi condiții.

---

[1] R. Todoran, *art. cit.*, p. 80.
[2] Vezi acad. Iorgu Iordan, *art. cit.*, p. 142.
[3] *Art. cit.*, p. 64.

NOTE LEXICALE ŞI ETIMOLOGICE

DE

FLORICA DIMITRESCU

a albi

Pe lîngă sensurile înregistrate în dicţionare, *a albi* are şi sensul „a strînge bani, a economisi" : Constantin „a albit" şi el 18 262 lei (Scînteia din 21 decembrie 1957, nr. 4093, p. 4, col. 1). Credem că sensul nou, atît de depărtat de înţelesurile obişnuite ale acestui verb, nu se poate explica decît prin criteriul grupului de cuvinte. S-a pornit, desigur, de la zicala „a strînge bani albi, pentru zile negre" din care s-a considerat că „alb" constituie elementul dominant lexical. Verbul nou creat prezintă avantajul practic de a rezuma lexical şi noţional întreaga sintagmă ; din punct de vedere lingvistic această formaţie nouă, izolată, atrage atenţia asupra importanţei rolului grupurilor de cuvinte în derivare (cf. Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, p. 28 ; am tratat asemenea cazuri în *Rolul locuţiunilor verbale în derivare*, SCL, VII, nr. 1—2, 1956, p. 42 ş. urm. cu exemple de tipul *a-şi aminti* < *a-şi aduce aminte, a roti* < *a face roată, a muşamaliza* < *a face muşama*) şi asupra unei modalităţi de creare a omonimelor.

bujbei, buşbei

Termenul *bujbei*, neînregistrat în dicţionarele limbii romîne, circulă cu o frecvenţă relativ mare în mai toate mediile lingvistice, cu sensul „năuc, buimăcit, surprins, descumpănit". Termenul provine din expresia franceză *bouche-bée*, probabil prin intermediul grupului *a rămîne bujbei* (din *rester bouche bée*, v. El. Pradez, *Dictionnaire des gallicismes*, 1927, p. 302) din care cu timpul s-a desprins adjectivul; acesta a avut la început forma *buşbei* (astăzi tot mai rar utilizată) şi apoi, prin trecerea de la constrictiva prepalatală surdă la sonoră, *bujbei* (ca în *şmecher* > *jmecher, boşog* > *bojog* (asupra etimologiei acestui cuvînt v. discuţia din DA), *cocoşneaţă* > *cocojneaţă*). Rămîne neexplicată adaptarea terminaţiei vocalice franceze (în romîneşte neexistînd cuvinte terminate în *-è*) la *-ei* în limba romînă (asupra diverselor procedee de adaptare a numelor franceze cu terminaţie vocalică vezi Al. Graur, *Mélanges linguistiques*, II, p. 22—23). Probabil că termenul nou a fost integrat în categoria adjectivelor terminate în *-ei*, deşi aici apare o dificultate : majoritatea adjectivelor în *-ei* (cu excepţia lui *rotofei*) sînt prea puţin cunoscute ca să-şi poată exercita influenţa.

cucuiata

L. Șăineanu, în *Încercare asupra semasiologiei limbei romîne*, Buc., 1887, p. 137, discutînd termenul din titlu îl glosează prin „ceva ridicat în sus", deoarece pornește de la „biserica în curtea căreia se înmormîntează morții" (de aici, *du-te (să te văd) la Cucuiata*). Explicația nu pare satisfăcătoare sau, cel puțin, nu este completă; cred că putem lămuri etimologia acestui cuvînt, dacă ne adresăm locuțiunii *l-a pus la Cucuiata* „l-a uitat" pe care o punem în legătură cu locuțiunea sinonimă *a o pune în cui* „a da uitării", „a uita". (Șăineanu, *op. cit.*, o apropie de locuțiunea *l-a pus la ciochină*, sinonimă ca înțeles, dar prea puțin cunoscută. V. și *Influența orientală*, II, p. 129—130 a aceluiași autor). Putem presupune că s-a ajuns la numele fictiv de localitate Cucuiata (există totuși *Cucuieți*) prin reduplicarea expresivă a primei silabe și *-ata* ca în *Buzata* (Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești*, Buc., 1952, p. 4), *Gurguiata* (*ib.*, p. 14) etc. (pentru această problemă, v. I. Iordan, *Rumänische Toponomastik*, II, 1926, Bonn-Leipzig, p. 179 ş. urm.). Această explicație satisface și sensul expresiilor *du-te (să te văd) la Cucuiata*, în care Cucuiata are sensul de „loc al uitării", prin extensiune, „mormînt, cimitir". Nu ar fi exclus ca această reduplicare să se fi realizat și prin apropierea de substantivul *cucui* (cu etimologie incertă), dat fiind relativa asemănare semantică dintre termeni (atît *cuiul* cît și *cucuiul* reprezintă un loc „ridicat").

flăcăneață

Neînregistrat în dicționare — deși citat în lucrările de specialitate, de exemplu în J. Byck, *Le féminin péjoratif* BLI, p. 50 — acest cuvînt circulă în limbajul familiar din Muntenia (poate și din alte regiuni?) cu un sens dezmierdător, „copilaș cuminte, deștept, frumos". Vorbitorul poate adresa termenul în discuție atît băieților (de la care s-a pornit) cît și fetițelor. Cuvîntul are la bază substantivul *flăcău* căruia i s-a adăugat *-neață* (ca în *fîșneață*, *coco(ș)neață*, *cotineață* etc.) probabil în glumă, ironic la început. Sensul pejorativ al sufixului a făcut ca acest substantiv să devină și un termen disprețuitor pentru „flăcău".

moși pe groși

Recent (SCL, VII, 1956, p. 273) acad. Al. Graur a explicat cuvintele din titlu din *moși păroși*, ceea ce nu ni se pare convingător (cum s-ar justifica consoanele inițiale din *groși* dacă îl derivăm din *păroși*?). Explicația dată de Al. Philippide, în *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 139, socotim că nu și-a pierdut valabilitatea: „*moš* este sărbătoarea moșilor la care, ca la o sărbătoare mare ce este, se spun povești, fiindcă au oamenii vreme de pierdut, iar *groš* este moneda Groschen: adică „încălecai pe un cucoș, ca să vă spun la moș, povești pentru groși", ar vrea povestitorul să fie plătit pentru osteneală". Un raport între *moși pe groși* și *moși păroși* este posibil să existe; totuși se pare că prima expresie o explică pe cea de-a doua; pierzîndu-se sensul lui *groși* ca cuvînt independent, acesta a putut fi asimilat cu adjectivul *păroși*, printr-un fel de etimologie populară (ajutat fiind, în Muntenia, de prepoziția de legătură *pe*, pronunțată *pă*), mai cu seamă că moșii sînt într-adevăr păroși (au barbă, părul mai lung etc.). În cazurile de „reconstituire" a formelor, nu trebuie pierdut din vedere că vorbitorii pornesc de la necunoscut către cunoscut (vezi Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, ed. V, p. 239). În cazul nostru, *groși* reprezintă n e c u n o s c u t u l, și *păroși* c u n o s c u l u l, și nicidecum invers.

Expresia pe care Dicționarul Academiei o dă, ca stînd la baza locuțiunii „a spune moși pe groși", *a afla groș pe groș*, „a afla comori și avere multă" este, credem, independentă, și se explică în mod suficient prin etimologia lui *groș* (<germ. Groschen). Cf. expresia *a strînge (pune, aduna) ban pe ban.*

sulhac, sulhar

Sulhac: „1) un fel de sulă lungă, cu sau fără mîner, pe care o poartă ciobanii și țăranii la cingătoare, avînd diverse întrebuințări, 2) lemnuș rotund cu care se împinge afară măduva din țeava de soc" (CADE), are „etimologie obscură", după Tiktin, *Dicționar romîn-german*. Pascu (*Sufixele, romînești*, Buc., 1916, p. 190) îl derivă din *sulă* + suf. *-ac*. Etimologia propusă de Pascu lasă însă neexplicată consoana *h*. CADE compară rom. *sulhac* cu ucr. *suhak* „par, prăjină". Această indicație ne face să vedem în forma rom. *sulhac* o contaminare a rom. *sulă* cu ucr. *suhak*, contaminare cauzată de sensul relativ apropiat al celor doi termeni.

Sulhar(iu) „lemn sau trunchi lung, subțire și drept" : Moș Nichifor... taie un sulhariu de fag și face un capăt minunat (Creangă, *Opere*, E. S. P. L. A., 1953, p. 111) este același cuvînt cu *sulhac*, de care îl deosebește numai sufixul (*-ar* denumește în mod obișnuit instrumentul; cf. Pascu, *Sufixele*, p. 81 și urm.).

tavă

Alături de *tavă*, cu sensurile cunoscute (tigaie de fript și tablă de servit), există un alt substantiv *tavă* (CADE îl consideră adverb), care apare numai în locuțiunea „a da tava" „a trînti la pămînt pe cineva, a-l bate rău" : „Trage-i pumni, palme și pe urmă... dă-l tava prin noroi" (Caragiale, ap. CADE). Dicționarele îl înregistrează, fără însă a-i da etimologia. În Șăineanu, *Influența orientală*, II, p. 352, locuțiunea amintită este inserată alături de *tavă* cu sensurile obișnuite, prin urmare se consideră, implicit, că provine din tc. *tava* (cf. blg., srb. *tava*, ngr. ταβᾶς). Cum sensurile celor doi termeni sînt prea deosebite pentru a fi socotite ca aparținînd aceluiași cuvînt, ele trebuie separate ca omonime. *Tavă* din locuțiunea citată mai sus pare mai curînd a fi un postverbal din *a tăvăli*[1] (ca *rîcă* din *a răcii*, *zulă* din *a zuli*, *roagă* din *a ruga*), verb cu care concordă semantic sensul locuțiunii (cînd bați pe cineva trîntindu-l la pămînt, îl tăvălești pe jos).

trompă

În graiul argotic circulă locuțiunea „a pune trompa" (cuiva) „a face pe cineva să plătească consumația", în care *trompă* a fost explicat ca un element deverbativ din fr. *tromper* „a înșela" (D. Florea Rariște, în „Buletinul Philippide", V, p. 213). Explicația nu satisface, deoarece nu se cunosc cazuri în care postverbalele să fie modelate după verbe aparținînd altei limbi. Aceasta s-ar putea admite cel mult pentru un verb utilizat foarte frecvent ca neologism, ceea ce nu este cazul. Mai curînd, aici, *trompă* pare a fi substantivul *trompă*, prin aluzie la „elefant", termen care are în argou sensul de „om adus anume (la jocul de cărți) spre a fi înșelat" (v. Iorgu Iordan, „Buletinul Philippide", IV, 173—174; L. Spitzer, „Buletinul Philippide", V, p. 184; id., *Über einige Wörter der Liebessprache*, Leipzig, 1918, p. 52—66).

[1] Ideea aceasta ne-a fost sugerată de acad. Al. Graur.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN PRIMUL TRIMESTRU AL ANULUI 1958

Sesiuni științifice

● Între 30 ianuarie și 1 februarie 1958, *Baza de cercetări științifice — Timișoara* de pe lîngă Academia R.P.R. și *Institutele de învățămînt superior* din Timișoara au ținut sesiunea științifică generală.

● *Institutul de limbă și literatură* al filialei moldovenești a Academiei de Științe a U.R.S.S. a ținut, la începutul lunii martie, o sesiune pentru comemorarea poetului latin Ovidiu. Dintre comunicările ținute menționăm : *Limba lui Ovidiu* de I. S. Grinbaum.

● În cursul lunii aprilie s-a desfășurat sesiunea științifică a cadrelor didactice din Universitatea C. I. Parhon.

Activitatea societăților și institutelor

● În luna februarie a.c. s-a constituit *Societatea de studii clasice*. La 27 februarie a avut loc prima ședință, la Facultatea de filologie din București. La 27 martie s-a ținut comunicarea : *Limbile clasice în învățămîntul mediu* de G. Guțu.

● *Societatea de științe istorice și filologice*. Dintre comunicările ținute de la începutul anului semnalăm : Gh. Dragomirescu, *Structura gramaticală și stilistică a coordonatei cauzale* ; D. Nichita, *Opera lingvistică a lui Al. Philippide* ; Mircea și Luiza Seche, *Limba și stilul lui I. Budai Deleanu.*

● *Asociația slaviștilor din R.P.R.* a ținut în cursul acestui trimestru următoarele comunicări : *Cîteva probleme de semantică a celor mai vechi împrumuturi slave în limba romînă*, de G. Mihăilă, *Predicatul circumstanțial* de Niță Silvia, *Particularități lexicale ale slavonei din Transilvania* de Pandele Olteanu.

● Cercul științific de lingvistică al cadrelor didactice de la Facultatea de filologie a discutat lucrarea : *Vocabularul primelor traduceri din Molière în romînește* de T. Cristea.

● La 28 martie a.c. s-a deschis Cercul de stilistică al Facultății de filologie București, organizat de cadrele didactice. Acad. Tudor Vianu a vorbit despre *Principiile interpretării stilistice*, exemplificînd cu poezia *Belșugul* de Tudor Arghezi.

Institutul de lingvistică — Bucureşti

● *Fonetică şi dialectologie.* La începutul anului 1958 s-a constituit Cercul de lingvistică matematică. Cercul şi-a propus ca primă temă de lucru să studieze frecvenţa cuvintelor în limba romînă. Pentru reuşita lucrărilor au fost iniţiate prelegeri de matematică, ţinute săptămînal de Conf. M. Roth. În cadrul colectivului au fost ţinute şi referate despre lucrări privind tematica cercului : M. Cohen, *Sur la statistique linguistique* (G. Ghiţu), Hansen, *Probleme de metodologie în sistemul cantitativ* (L. Vasiliu), R. Wells, *Analiza matematică a sensului* (Em. Vasiliu).

● Un colectiv de cercetători lucrează la editarea unui tratat de ortografie şi ortoepie.

● *Limba literară.* Pînă la sfîrşitul lunii martie s-au ţinut următoarele comunicări şi referate : I. Creţu, *Ediţiile postumelor lui Eminescu* (3 ian.); Referat asupra includerii a zece poezii postume în rîndul poeziilor definitive cercetate pentru *Dicţionarul limbii lui Eminescu* (9 ian.) ; I. Gheţie, *Ideile despre limba literară ale lui I. Budai Deleanu* (24 ianuarie) : Luiza şi Mircea Seche, *Limba şi stilul lui I. Budai Deleanu, Lexicul* (31 ian.) ; Gh. Bulgăr, *Referat despre ediţiile prozei artistice ale lui Eminescu* (28 februarie), Tudor Vianu, *Expresia negaţiei în poezia lui Eminescu* (8 martie) ; Luiza şi Mircea Seche, *Stilul lui I. Budai Deleanu* (28 martie).

● În sectorul *„Limba romînă”* (Gramatică şi formarea cuvintelor) s-au discutat următoarele lucrări : M. Iliescu, *Sufixul impozitelor -ărit,* Laura Vasiliu, *Prefixul sub-,* Marica Pietreanu, *Sufixul -an.*

● În cadrul secţiei de *lingvistică romanică* s-au discutat lucrările : *Paralele lexicale între limba romînă şi limbile ibero-romanice în Poema del mio Cid* de Fl. Sădeanu şi *Consideraţii asupra numelor zilelor săptămînii în limbile romanice* de Constant Maneca. În primul trimestru al anului au mai fost redactate lucrările : N. Dănilă, *Observaţii asupra derivării regresive în limba franceză* ; L. Macarie, *Numele culorilor în limbile romanice* ; M. Iliescu, *Din terminologia impozitelor feudale.*

● Colectivul de *cultivare a limbii* a discutat de la începutul anului următoarele probleme : *Limba folosită în publicaţiile secţiei de biologie a Institutului de studii romîno-sovietic* (referent Flora Şuteu), *Cîteva aspecte ale limbii folosite în revista Flacăra* (referent I. Dănăilă), *Despre limbajul criticii literare* (referenţi Mircea Mitran şi Constantin Otobîcu), *Preocupări de cultivare a limbii la I. Budai Deleanu* (referent Ion Gheţie).

Institutul de lingvistică — Cluj

● De la începutul anului s-au ţinut următoarele comunicări : Lidia Sfîrlea — *Observaţii de limbă şi stil în „Parodiile originale” ale lui G. Topîrceanu* (14 ian. 1958) ; L. Csák — *A paprikatermelés munkamenete és müszokincse Belfenyere* (Procedeul şi terminologia culturii ardeiului la Belfir) (14 ian.) ; Al. Borza — *Numirile de plante în vechile dicţionare latino-romîne şi slavo-romîne* (21 ian.) ; Victoria Pamfil — *Probleme legate de transcrierea textelor chirilice* (28 ian.) ; J. Nagy — *Influenţa limbii romîne asupra graiului maghiar din comuna Sărata* (Sófalva), r. Bistriţa, reg. Cluj (în limba maghiară) (4 febr.) ; Al. Cristureanu — *Numele personajelor şi poreclelor în „Craii de Curtea-Veche” de Matei I. Caragiale* (11 febr.) ; G. Giuglea — *Elemente în legătură cu formarea poporului şi a limbii romîne* (18 febr.) ; I. Pătruţ — *Un fenomen de sinarmonism : nouă, două etc.* (25 febr.) ; E. Petrovici — *O problemă de fonetică istorică : ń* (25 febr.)

Din reviste

● „Analele Universităţii « C. I. Parhon », Bucureşti”, Seria ştiinţelor sociale, filologie, 10/1957 : Ion Coteanu, *Despre evoluţia declinării romîneşti,* p. 9—14 ; Grete Klaster-Ungureanu, *Problema formării limbii literare germane în Transilvania,* p. 167—178.

● „Contemporanul" : N. Dănilă, *Un dicționar complet al limbii romîne*, nr. 2, 17 ianuarie 1958.

● „Studii și cercetări științifice", Filologie, Iași, VIII, fasc. 1/1957* : V. Arvinte, *Terminologia exploatării lemnului și a plutăritului*, p. 1—185.

● „Tribuna" : Acad. C. Daicoviciu, *Scripta minoa — spre dezlegarea unei enigme*, nr. 4 (51), 25 ianuarie 1958 ; Henri Jacquier, *Din progresele indo-europenisticii*, nr. 7 (54), 15 februarie 1958 ; Ion Rotariu, *Moromeții* (probleme de limbă și stil), nr. 12 (59), 22 martie 1958.

De peste hotare

● În cursul lunii ianuarie B. Cazacu, conferențiar la Facultatea de filologie din București, a fost invitat de catedrele de romanistică de la universitățile din Berlin și Leipzig să țină o serie de prelegeri. La „Humboldtuniversität", Berlin, a ținut două conferințe și o ședință de seminar, iar la „Karl Marx-Universität", Leipzig, de asemenea două conferințe. Temele prezentate s-au referit la probleme de dialectologie și istoria limbii romîne literare. Vizita făcută a constituit un bun prilej de afirmare a realizărilor romînești peste graniță și, în același timp, o ocazie nimerită a strîngerii legăturilor cu oamenii de știință din Republica Democrată Germană.

● În ziua de 24 februarie a încetat din viață, în vîrstă de 72 de ani, Giandomenico Serra, profesor la Universitatea din Napoli și director al Institutului de lingvistică din Napoli. G. Serra, membru de onoare al Academiei Romîne, a fost profesor de limba și literatura italiană la Universitatea din Cluj, între anii 1920 și 1939.

Vizite

● În luna martie am primit vizita profesorului de limba și literatura rusă de la Universitatea din Helsinki (Finlanda), Valentin Kiparsky. Prof. Kiparsky, specialist în problemele slavisticii, a ținut la București două conferințe : una la Facultatea de filologie (*Relațiile slavo-finlandeze și slavo-romîne*) și alta la Institutul de lingvistică (*Rezultate noi în domeniul slavisticii*). La Cluj a repetat prima conferință, iar la o a doua întîlnire a răspuns la întrebările cercetătorilor romîni.

Au apărut

● *Introducere în fonetică* de Al. Rosetti, București, Ed. științifică, 1957, 116 + erată.

● Tatiana Slama-Cazacu, *Relațiile dintre gîndire și limbaj în ontogeneză* (3—7 ani), [București], Ed. Acad. R.P.R., 508 [—510] p. cu ilustr. + 3 f. pl. + 1 tab.

● *Dicționar romîn-maghiar* (Román-Magyar Szótár), Editura științifică, București, 1957, 1226 p. + Noțiuni generale de gramatică romînă (A roman nyelvtan vázlata) + erată.

● *Dicționar german-romîn*, Ed. științifică, București, 1958, 1183 p. + erată.

---

* A apărut în 1958.

Diverse

● Pe lîngă Institutul de lingvistică s-a înființat un *Centru de documentare* pentru stabilirea schimbului de publicații cu institutele și societățile de lingvistică din străinătate. În numărul de față se dă o listă a publicațiilor sosite.

● În R. P. Bulgaria, la mănăstirea Rila, au fost descoperite mai multe manuscrise slavo-romîne. Printre ele se află un Evangheliar din 1529, copiat în Moldova, și un Evangheliar din 1512, scris în Țara Romînească.

N.B. *Pentru redactarea cît mai completă a cronicilor viitoare rugăm institutele și societățile din provincie să ne semnaleze activitatea desfășurată. Materialul va fi trimis la redacția revistei.*

A. NICOLESCU

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA ACTIVITĂŢII LINGVIŞTILOR CHINEZI ÎN CEI OPT ANI CARE AU TRECUT DE LA INSTAURAREA REPUBLICII POPULARE CHINEZE *

În ultimii o sută şi ceva de ani, agresiunea şi apoi dominaţia imperialistă au împiedicat dezvoltarea economică şi culturală a Chinei şi au făcut ca lingvistica chineză să rămînă în urma celei din ţările capitaliste, lucru care s-a întîmplat de altfel şi cu alte ramuri ale ştiinţei noastre. Totuşi, trebuie să recunoaştem că şi în această perioadă lingviştii chinezi au adus însemnate servicii ştiinţei şi că cercetările lor în domeniul foneticii, al gramaticii şi al limbii chineze vechi, precum şi studiile asupra dialectelor chineze şi a limbilor vorbite de minorităţile naţionale merită toată admiraţia. Prin străduinţa lor, s-a strîns un material bogat şi util. Fireşte, aceste realizări sînt preţuite de noi aşa cum se cuvine. Dar, întrucît activitatea acestor lingvişti nu a putut atinge amploarea cuvenită şi n-a avut drept călăuză idei sau teorii mai avansate, ea n-a fost în stare să satisfacă în întregime nevoile poporului.

O dată cu victoria revoluţiei democratice populare, condusă de Partidul Comunist Chinez, asupra imperialismului, feudalismului şi capitalismului birocratic, victorie urmată de transformarea socialistă a ţării, din clipa în care mijloacele de producţie au ajuns proprietatea tuturor celor ce muncesc, viaţa economică, politică şi culturală a poporului nostru a suferit o schimbare fundamentală. Atunci s-a ivit necesitatea alfabetizării şi a instruirii poporului. Transformările sociale au pus în faţa lingviştilor şi a filologilor o serie de probleme care cereau o rezolvare urgentă : problema unificării limbii chineze, problema reformei scrierii chineze, problema predării limbilor în şcoli, problema creării unor sisteme de scriere pentru limbile minorităţilor naţionale.

În cei cîţiva ani care au trecut de la eliberare, lingviştii şi filologii chinezi au studiat filozofia marxist-leninistă, reeducîndu-se din punct de vedere ideologic. Bineînţeles, pentru o restructurare ideologică este nevoie de un timp îndelungat. Totuşi, în cursul acestor ani, a fost rezolvată o problemă fundamentală : astăzi, fiecare cetăţean, din dragoste pentru patria lui, este gata să accepte conducerea partidului comunist şi să depună toate eforturile pentru construirea socialismului. În clipa cînd oamenii îşi vor forma o concepţie justă despre lume, ei îşi vor da seama de nevoile poporului şi ale naţiunii şi vor porni la muncă, gîndindu-se cum să rezolve o serie de probleme practice. Pe noi ne interesează atît prezentul, cît şi viitorul. De aceea va fi necesar să facem cercetări şi pe plan teoretic căci, practica nu se poate lipsi niciodată de teorie. Realizările noastre de pînă acum sînt încă insuficiente, atît din punctul de vedere al cantităţii,

---

* Traducere după originalul englez trimis de Institutul de cercetări lingvistice din Pekin. Textul priveşte situaţia lingvisticii chineze pînă în anul 1956, inclusiv.

cît şi din acela al calităţii. Ele nu satisfac deocamdată toate nevoile prezentului. Nădăjduim totuşi că sub conducerea partidului vom fi în stare să muncim mai mult şi mai bine în viitor.

Ajutorul care ni s-a dat de către specialişti din Uniunea Sovietică şi din ţările de democraţie populară a jucat de asemenea un rol important în munca noastră.

În cele ce urmează vom arăta pe scurt activitatea pe care am desfăşurat-o în domeniul lingvisticii. Pentru uşurinţa expunerii o vom împărţi în trei părţi : 1) cercetări asupra limbii chineze (limba *han*) ; 2) cercetări privind limbile minorităţilor naţionale ; 3) predarea limbilor în şcoli.

I. Cercetări asupra limbii chineze (limba han)

În acest domeniu activitatea noastră a fost următoarea :

1. *Unificarea limbii chineze moderne.* După ani şi ani de zile, limba chineză scrisă a fost supusă unei reforme fundamentale : limba arhaică *uen ien uen* (limba literară), care n-avea nimic comun cu chineza vorbită, a fost înlocuită cu *pai hua* (chineza vorbită), foarte asemănătoare cu limba pe care o vorbeşte poporul. Această reformă ne este de mare ajutor în opera de ridicare a nivelului cultural al poporului chinez. Dar vorbirea chineză este atît de diferită, încît prea puţini vorbitori cunosc pronunţarea corectă a limbii comune (numită mai înainte „limbă naţională''). Cea mai mare parte a populaţiei vorbeşte în dialectele diferitelor regiuni ale ţării.

În trecut, a schimba o asemenea stare de lucruri ar fi fost, practic, o imposibilitate. Astăzi însă, cînd puterea politică este în mîna poporului şi cînd întreaga naţiune este mai unită decît oricînd, nevoia unei limbi naţionale comune se face din ce în ce mai simţită. Unificarea limbii chineze trebuie să înceapă printr-o mişcare socială, care să creeze o atmosferă favorabilă acestei acţiuni. Pentru a pregăti terenul, lingviştii chinezi s-au ocupat şi se ocupă de următoarele probleme :

A. În octombrie 1955, Secţia de filozofie şi ştiinţe sociale a Academiei noastre de ştiinţe a instituit o comisie care să se ocupe de unificarea chinezei moderne. În comisie au intrat reprezentanţi ai filologilor, scriitorilor şi profesorilor din toată China. La dezbateri au mai fost de faţă consilieri sovietici, precum şi specialişti sovietici, polonezi, romîni şi coreeni. Comisia a discutat istoria formării limbii chineze comune, adică a limbii vorbite, a arătat că dialectul din Pekin este cel mai potrivit ca bază a chinezei vorbite şi a propus filologilor diferite metode ştiinţifice pentru ducerea la bun sfîrşit a acţiunii de unificare. Referatele şi comunicările respective s-au strîns într-un volum, intitulat „Colecţie de documente prezentate Comisiei pentru unificarea limbii chineze moderne'', publicat în 1956.

B. Pronunţarea din Pekin a fost adoptată ca pronunţare-tip. Dar şi ea, la rîndul ei, mai trebuie studiată de specialişti. După instituirea unui for special însărcinat cu unificarea limbii, s-a înfiinţat o comisie care să se ocupe cu pronunţarea limbii comune vorbite. Această comisie a redactat o listă de cuvinte cu rostiri deosebite şi a stabilit norme de rostire-tip. Lista s-a publicat în numărul din octombrie 1957 al revistei lunare *Limba chineză*, urmînd să fie revăzută în lumina observaţiilor şi a sugestiilor publicului cititor. Din ceea ce s-a publicat pînă acum, menţionăm următoarele lucrări cu privire specială la fonetica limbii comune actuale : *Scurt studiu asupra foneticii limbii comune actuale* de Lo Ceang-pei şi Uang Ciun şi *Elemente de fonetică* de Tung Sao-uen.

C. Deşi cercetările asupra gramaticii chineze moderne dăduseră unele rezultate şi în trecut, exista totuşi o mare divergenţă între diferitele şcoli. La 6 iunie 1951, *Jenminjibao* a lansat chemarea : „Să folosim corect limba maternă şi să luptăm pentru puritatea şi perfec-

ţiunea ei" ; în acelaşi timp ziarul a publicat, în fascicule, lucrarea *Prelegeri de gramatică şi retorică chineză* de Lü Su-siang şi Ci Dju-si, care a izbutit să trezească interesul maselor pentru studiul gramaticii şi problema folosirii corecte a limbii materne. De asemenea, Secţia de gramatică a Institutului de lingvistică şi filologie de pe lîngă Academia chineză de ştiinţe a întocmit o carte intitulată *Discuţii asupra gramaticii chineze*, care s-a publicat apoi în revista *Limba chineză*, începînd din iulie 1952 pînă în noiembrie 1953. Autorii au expus în această lucrare o serie de idei noi, pornind de la caracteristicile limbii *pai hua* (limba vorbită), care are la bază dialectul din Pekin. În lucrarea *Glosar de cuvinte monosilabice ale dialectului din Pekin* de prof. Lu Ci-uei, publicată în 1951 şi revăzută în 1956, autorul enumeră diferite cuvinte monosilabice, precum şi radicale aparţinînd dialectului din Pekin, şi le explică întrebuinţarea. Secţia de structură a cuvîntului de pe lîngă Institutul de lingvistică şi filologie al Academiei de ştiinţe s-a ocupat timp de trei ani cu analiza a 30 000 cuvinte bisilabice folosite de locuitorii oraşului Pekin. Luînd drept criteriu structura şi caracteristicile sintactice ale acestor cuvinte, cercetătorii au reuşit să le deosebească de fraze. În urma acestor cercetări s-a întocmit un referat cu titlul *Structura cuvîntului în limba chineză actuală*, a cărui publicare este prevăzută pentru sfîrşitul acestui an. În momentul de faţă, Institutul de lingvistică se ocupă cu studiul frazei şi al verbului în limba chineză actuală.

D. Dicţionarul reprezintă un instrument indispensabil pentru unificarea limbii chineze. În ultimii ani au apărut diferite dicţionare, format de buzunar, care au satisfăcut cerinţele publicului cititor. Dintre acestea, cele mai bogate sînt *Dicţionarul Hsin Hua* şi *Dicţionarul de cuvinte omofone*. Secţia de lexicografie de pe lîngă Institutul de lingvistică şi filologie al Academiei de ştiinţe are în planul ei de lucru întocmirea unui dicţionar al chinezei actuale. Aceeaşi secţie a mai publicat o serie de articole în legătură cu *Metoda de întocmire a unui dicţionar mediu al chinezei actuale*, apărute lunar în revista *Limba chineză*, începînd din iulie pînă în septembrie 1956. În prezent, colaboratorii secţiei lucrează la un dicţionar mediu-tip al chinezei actuale, care va fi terminat în 1959.

2. *Reforma scrierii chineze.* Caracterele chineze au o istorie lungă. Vreme de milenii strălucitele realizări ale marilor noştri gînditori, savanţi, artişti şi literaţi —bogată moştenire culturală de care ne bucurăm astăzi —ne-au fost transmise prin mijlocirea caracterelor chineze. Cu toată varietatea dialectală a chinezei, caracterele acestei limbi sînt uniforme pe tot întinsul ţării. Ele prezintă numeroase imperfecţiuni : au o formă complicată, se învaţă anevoie şi se scriu cu multă greutate. Poporul a observat aceste imperfecţiuni încă de la sfîrşitul dinastiei Ming ; în ultima parte a secolului al XIX-lea au început să apară diferite propuneri în legătură cu o reformă a scrierii. Semnele fonetice s-au introdus în 1918, iar mandarina cu litere latine în 1928 ; în 1931 s-a răspîndit o nouă formă latinizată a scrierii. O dată cu instaurarea Republicii Populare Chineze, reforma caracterelor chineze a devenit o problemă tot mai importantă. Unitatea fără precedent a întregii naţiuni, realizată astăzi, precum şi ritmul rapid al reconstrucţiei naţionale au impus înlăturarea grabnică a acestor imperfecţiuni, care ar fi putut constitui o piedică în calea instruirii şi a ridicării culturale a poporului chinez. Pentru înfăptuirea reformei alfabetului chinez a luat fiinţă, în 1952, o comisie de cercetări. Ea a fost reorganizată în 1955, luînd denumirea de *Comisie pentru reforma scrierii chineze*. Sarcina principală a acestei comisii a constat în a studia problema reformei şi a face lucrările necesare pentru înfăptuirea ei. În octombrie 1955, s-a convocat o Conferinţă naţională pentru stabilirea principiilor şi a etapelor reformei. Conferinţa a discutat şi aprobat peste 700 caractere simplificate. În ultimii ani, aceste caractere au fost întrebuinţate în broşuri, cărţi şi alte publicaţii. Totodată s-a hotărît ca transcrierea fonetică a caracterelor chineze să se facă cu litere din alfabetele de origine latină. Comisia de reformă a întocmit recent, sub formă de proiect, o „Schiţă fonetică

revizuită a limbii chineze", care a trecut prin Comisia de examinare de pe lîngă Consiliul de stat, fiind apoi discutată în sesiunea plenară a consiliului. În curînd ea va fi prezentată Adunării reprezentanților populari din întreaga Chină spre a primi aprobarea definitivă.

3. *Cercetări în domeniul dialectologiei chineze.* Cercetările dialectologice trebuie legate de problema unificării lingvistice a țării, căci în prezent scopul lor principal e acela de a contribui la popularizarea limbii comune. Prin cercetarea diverselor dialecte, se vor putea stabili corespondențele fonetice dintre ele și rostirea din Pekin și se vor putea formula reguli menite să înlesnească învățarea limbii comune. Pe de altă parte, este ușor de înțeles că cercetările dialectologice sînt indisolubil legate de studiul istoriei limbii, deoarece actualele dialecte s-au desprins din limba chineză veche. Cunoașterea lor ne ajută să înțelegem legile interne de dezvoltare a limbii chineze.

În 1956 a început o anchetă preliminară asupra dialectelor chineze de pe tot întinsul țării, anchetă care se va termina, practic, la sfîrșitul anului 1957. Pe alocuri s-ar putea întîmpla ca lucrările să se prelungească pînă în 1958. Cu organizarea lor s-a ocupat Institutul de lingvistică și filologie, în colaborare cu universitățile și institutele pedagogice din întreaga Chină. Institutul a fost însărcinat cu instruirea cadrelor și întocmirea formularelor de anchetă. Instituțiile de învățămînt din provincii și orașe au format echipe de anchetatori pe teren, din personalul universităților și al institutelor pedagogice locale. În ultimii doi ani, Ministerul Educației și Institutul de lingvistică și filologie au organizat împreună un curs de fonetică a limbii comune actuale. Cursul a constat din patru materii. În felul acesta s-au format peste 400 de cadre calificate pentru munca de popularizare a limbii comune și de efectuare a anchetelor dialectale. Actualmente, în diferite regiuni ale țării se tipăresc tot mai multe cărți menite să înlesnească predarea sistematică a limbii comune. Institutul de lingvistică este pe cale să înceapă o a doua anchetă pe baza celei dintîi, pentru a îmbogăți materialul strîns pînă acum, cu material din regiunile neanchetate încă. Rezultatele acestei anchete vor fi prezentate într-un volum intitulat *Introducere în studiul dialectelor chineze.* Materialul strîns cu mulți ani în urmă de către prof. Lo Ceang-pei, în vederea unui studiu asupra dialectelor *hui-djou*, va fi supus unei noi prelucrări în cursul anului 1957.

4. *Cercetări în domeniul istoriei limbii chineze.* Studiul limbii chineze implică și o cercetare istorică a ei. Fără date istorice ne-ar fi imposibil să stabilim științific care sînt principalele caracteristici ale limbii chineze, cum a evoluat această limbă, ce înrudire există între ea și alte limbi, care este originea dialectelor. Prima și cea mai importantă sarcină a oricărei cercetări lingvistice o constituie descoperirea legilor de dezvoltare a limbii. Numai astfel se poate prevedea calea pe care o va urma limba chineză în evoluția ei și numai astfel se poate contribui la ridicarea nivelului științific al cercetărilor lingvistice. Studiile de istorie a limbii chineze au dat anumite rezultate și în trecut, însă domeniile cercetate au fost prea restrînse. Nici cercetările din ultimii ani nu s-au dovedit satisfăcătoare. În legătură cu istoria limbii au fost publicate mai multe lucrări dintre care menționăm : *Sistemul fonologic al limbii chineze vechi* de Li Iung, *Studiu gramatical asupra inscripțiilor pe carapace de broască țestoasă* de Kuan Hsie-ciu, *Explicarea frazelor folosite în poezia și compozițiile poetice chineze* de Dziang Siang și *Studii de istorie a limbii chineze* de Uang Li (vol. I). Problemelor de istoria limbii li se acordă o atenție din ce în ce mai mare. În diferitele publicații de specialitate apar tot mai multe lucrări despre evoluția istorică a cuvintelor și a frazelor.

Cu cercetarea limbii chineze se ocupă în primul rînd Institutul de lingvistică și filologie al Academiei de științe, apoi universitățile și institutele pedagogice din tot cuprinsul țării. Institutul poartă răspunderea lucrărilor colective, în timp ce universităților și institutelor peda-

gogice le revin mai ales problemele care pot fi cercetate individual de către profesori. Pentru anul 1957, Institutul are în plan 14 subiecte. Dintre subiectele prevăzute în planurile de lucru ale universităților și institutelor pedagogice chineze, 177 sînt de chineză modernă, 119 de chineză veche și istorie a limbii chineze și 64 de dialectologie chineză. Numărul lor total se ridică la 360.

II. Cercetări asupra limbilor vorbite de minoritățile naționale din China

În China, țară cu multe naționalități, minoritățile naționale reprezintă o populație de aproximativ 35 milioane de oameni, care folosesc cam 50 de limbi diferite. Numărul exact al limbilor nu poate fi stabilit deocamdată, deoarece unele din ele n-au fost încă studiate științific. Doar nouă naționalități, reprezentînd cam 15 milioane de oameni, au limbi scrise. Celelalte, adică majoritatea, n-au nici limbi propriu-zise, nici sisteme de scriere. Partidul și guvernul nostru au aplicat just principiile marxism-leninismului în materie de politică națională, introducînd în constituția Republicii Populare Chineze următorul articol : ,,Toate naționalitățile sînt libere să folosească și să dezvolte propriile lor limbi". Institutul de lingvistică și filologie al Academiei de științe, înființat în 1951, a luat de la început asupra sa importanta sarcină de a ajuta minoritățile naționale să-și creeze alfabete proprii și să-și perfecționeze sistemele de scriere. În același an, colaboratori ai Institutului au plecat cu misiunile voluntare trimise de guvernul popular în sud-vestul, sudul, nord-vestul și nord-estul Chinei — regiuni cu populație minoritară. În felul acesta s-au obținut informații prețioase asupra limbilor vorbite și scrise de către minorități. Din iarna anului 1951 și pînă în prezent, Institutul a trimis șapte echipe de anchetatori în regiunile mai importante ale țării, pentru a cerceta limbile scrise și vorbite ale următoarelor naționalități : 1. *i* din Szîciuan ; 2. *tai, lisu, lahu și chinpo* din Iünnan ; 3. *djuang* din Kuangsi ; 4. *iao* din Kuangsi ; 5. *pui* din regiunea de sud-vest a Kueicioului ; 6. *miao* din regiunea de nord-vest a Kueidjoului ; 7. *miao* din Kuedjoul de răsărit. În septembrie 1955, conducătorii acestor echipe s-au întrunit la Pekin, au făcut schimb de experiență pe baza celor învățate cu prilejul anchetelor și al cercetărilor și au discutat planul de muncă pentru următoarea etapă. Ca rezultat al acestei întruniri a fost redactat un *Proiect cu privire la modul de a ajuta popoarele fără limbi scrise în munca de alcătuire a unor alfabete proprii*, aprobat de către Consiliul de stat al Guvernului Popular Central, în mai 1954. Institutul de lingvistică și filologie a intrat astfel în a doua etapă a activității sale, în care sarcina primordială o constituia acordarea sistematică a unei asistențe speciale popoarelor minoritare. Secția Institutului de lingvistică și filologie care se ocupa cu cercetarea limbilor vorbite de minoritățile naționale s-a transformat, la sfîrșitul anului 1956, într-un Institut pentru studiul limbilor vorbite de minoritățile naționale, institut care funcționează în cadrul Academiei de științe. Limbile vorbite și scrise ale acestor naționalități sînt foarte variate. Ele s-ar putea împărți în trei categorii mari. Prima cuprinde acele popoare care nu au de loc limbă scrisă. Dintre ele, cele mai numeroase sînt popoarele *djuang* din Kuangsi, *și miao* din Kueidjou, răspîndite pe un teritoriu întins în regiunea de frontieră. Să luăm, de pildă, cazul limbii *djuang* pentru a ilustra cu ajutorul ei, înfăptuirile institutului în acest domeniu. În 1952 s-a trimis o echipă de trei oameni pentru a ancheta regiunea Djuang. După ce au strîns date suficiente pentru a-și forma o perspectivă de ansamblu asupra acestui teritoriu, anchetatorii au ales unul din dialecte ca dialect-tip, au întocmit un proiect de scriere fonetică a lui și au încercat să-l pună în aplicare. În felul acesta, au dobîndit o oarecare experiență. În august 1954 s-a format o echipă mai numeroasă însărcinată cu anchetarea a 51 dialecte vorbite de populația *djuang*. Studiul comparat al acestor dialecte a făcut posibilă ,,fixarea" unui dialect de bază. Apoi s-a trecut la elaborarea unui sistem de scriere și la întocmirea de manuale și dicționare, care au fost date locuitorilor

respectivi cu titlul de experienţă. Primind aprobarea autorităţilor în drept, sistemul a fost introdus oficial.

A doua categorie cuprinde minorităţile naţionale care au sisteme de scriere imperfecte. Să luăm, de pildă, cazul popoarelor minoritare din Iünnan. Acestea — destul de puţine la număr — vorbesc cîteva dialecte relativ omogene. De aceea alegerea unui dialect principal ca limbă-tip este mult mai uşoară. Misiunea lingviştilor constă în compararea textelor scrise cu dialectul de bază pentru a stabili gradul de înrudire dintre ele şi a crea un sistem de scriere perfecţionat, potrivit căruia o parte dintre alfabetele existente ar urma să fie scoase din uz, introducîndu-se totodată cîteva alfabete noi. Normele ortografice vor fi modificate. Acest sistem se va pune în aplicare cu titlul de experienţă. Înainte de a-l supune spre aprobare Comitetului pentru minorităţile naţionale de pe lîngă Guvernul Popular Central, vor fi consultaţi intelectualii din rîndurile naţionalităţilor respective. În felul acesta s-a procedat pînă acum cu limbile *tai* din Tehung şi Hsişuangpanna, precum şi cu limba *lisu* de pe malul Nukiangului (fluviul Salouen). Toate aceste limbi se vorbesc în ţinutul Iünnan.

A treia categorie cuprinde naţionalităţile tibetană, mongolă şi uigură, cu o populaţie mai numeroasă şi cu limbi scrise destul de vechi. Întrucît alfabetele acestor limbi mai pot fi folosite în forma lor actuală, sarcina noastră se reduce deocamdată numai la o muncă de cercetare cît mai temeinică. Naţionalităţilor respective li se va acorda tot concursul în acţiunea de perfecţionare a limbii. În 1955, Academia chineză de ştiinţe, în colaborare cu Institutul central al minorităţilor naţionale şi cu intelectuali din rîndul acestor minorităţi, a organizat o serie de anchete. Prima echipă a petrecut patru luni printre mongoli, cercetînd dialectele vorbite de ei. Mai tîrziu s-a trimis o altă echipă pentru studierea limbilor şi dialectelor vorbite de uigurii, kazahii, tagicii şi siboii din Sinkiang. Ancheta asupra limbii tibetane a început în 1956.

Existenţa atîtor minorităţi naţionale pe pămîntul Chinei implică desfăşurarea unei activităţi ample şi temeinice atît pentru crearea sau perfecţionarea sistemelor de scriere, cît şi pentru întocmirea de dicţionare şi manuale. Pentru o asemenea muncă e nevoie nu de zeci, ci de sute de specialişti. Deocamdată însă, lingviştii cu destulă experienţă pentru a face faţă acestei sarcini sînt relativ puţini; lucrarea va trebui deci efectuată în etape. Cu toate că şi populaţiile mai puţin numeroase au nevoie de alfabete proprii, soluţionarea acestei probleme mai poate fi amînată. Între timp se face tot posibilul pentru formarea cît mai grabnică a unor cadre de specialişti tineri. În această ordine de idei, se cuvine să amintim eforturile depuse de Institutul central al minorităţilor naţionale, precum şi realizările sale. Începînd din anul 1951, Institutul a recrutat anual peste 100 de studenţi, dîndu-i fiecăruia drept sarcină învăţarea unei limbi vorbite de o minoritate naţională. Acestor studenţi li s-au dat de asemenea îndrumări în materie de fonetică şi analiză gramaticală. Unii dintre ei vor începe munca de anchetare şi cercetare imediat după examenul de licenţă, în timp ce alţii vor fi însărcinaţi cu munca de traducere. Primul grup de tineri specialişti astfel pregătiţi a pornit la lucru în vara anului 1956. Începînd cu anul 1954, Institutul central al minorităţilor naţionale a trecut la recrutarea de elemente tinere şi promiţătoare din rîndurile acestor minorităţi. Tinerii urmează un curs special în vederea activităţii pe care vor trebui s-o desfăşoare. Este limpede că problemele de limbă ale minorităţilor naţionale vor trebui rezolvate pînă la urmă de către specialişti proveniţi chiar din rîndurile acestor naţionalităţi. Specialiştii chinezi nu sînt suficient de numeroşi pentru a face faţă tuturor cerinţelor. Munca lor poate constitui doar un punct de plecare pentru tot ce trebuie făcut în viitor. În decembrie 1955 a avut loc la Pekin o conferinţă naţională la care s-a discutat problema limbilor vorbite de minorităţi. Această conferinţă a dat rezultate foarte importante. Ea a făcut posibilă întîlnirea tuturor specialiştilor în diferitele limbi vorbite de minorităţile naţionale şi a trezit interesul întregului popor pentru problema discutată. Pregătirile premergătoare Conferinţei au jucat de asemenea un rol important prin faptul că ne-au

îngăduit să trecem în revistă toate realizările obținute pînă la sfîrșitul anului 1955, să ne planificăm munca viitoare și să coordonăm activitatea specialiștilor din toate părțile țării.

În perioada pregătirilor Conferinței s-au discutat diferite probleme teoretice, legate de crearea sau perfecționarea sistemelor de scriere. Menționăm, de pildă, problema sistemelor fonologice, problema adoptării unor dialecte mai reprezentative ca bază pentru limbile literare, problema unificării normelor de pronunțare, problema raportului dintre limbile comune și dialecte, problema criteriilor de unificare a unei limbi, problema alfabetelor etc.

La Conferință s-au adoptat cîteva rezoluții cu privire la cercetarea — în următorii trei ani (1956—1958) — a limbilor vorbite de minoritățile naționale mai importante. S-a propus de asemenea ca în cursul aceleiași perioade să se întocmească proiecte de alfabete pentru minoritățile care n-au scriere, cît și pentru acelea ale căror sisteme de scriere necesită îmbunătățiri. În scopul unei cunoașteri cît mai temeinice a tuturor limbilor vorbite de minoritățile naționale, s-a decis organizarea cîtorva echipe mai mari care să facă anchete pe teren. În primăvara anului 1956, Institutul central al naționalităților (Pekin) și Institutul pedagogic al naționalităților din sud-vestul Chinei au organizat cursuri de pregătire specială în vederea acestei activități. Cursurile au fost urmate de aproximativ 500 de studenți, cercetători și alte cadre științifice. La organizarea lor s-a ținut seamă de experiența pe care Institutul central al naționalităților a dobîndit-o în 1955, cu prilejul pregătirii cadrelor pentru ancheta din Mongolia.

În 1950 au fost organizate șapte echipe de anchetă pentru următoarele limbi : 1. *edjuang* și *tung* ; 2. *miao-iao* ; 3. *ij* și *cinpo*, precum și ramura sud-asiatică ; 4. *i* și *tudria* ; 5. *mongolă* ; 6. *iraniană*, limbile *turcice* și cele *tunguse* ; 7. *tibetană*. În aceste echipe au intrat aproximativ 700 de persoane.

Între anii 1955—1957 au avut loc, în diferite regiuni locuite de minorități naționale, mai multe conferințe publice și discuții științifice asupra problemelor de limbă. Menționăm, astfel, Conferința consacrată limbii *djuang*, Conferința consacrată limbii *tai*, Discuția științifică asupra limbii *mongole*, Discuția științifică asupra limbilor vorbite și scrise în Regiunea Autonomă Uigură din Sinkiang, Discuția științifică asupra limbilor *miao* vorbite și scrise, Discuția științifică asupra limbilor *pui*, Conferința consacrată limbii *dahur*, Discuția științifică asupra limbii vorbite și scrise *i*, Discuția științifică asupra limbilor *li* vorbite și scrise, Discuția științifică în legătură cu limbile vorbite și scrise ale minorităților naționale din Iünnan etc. Cu prilejul acestor conferințe s-au aprobat și adoptat în total proiectele a 21 de alfabete.

III. Predarea limbilor

În acest capitol putem face doar o expunere sumară a problemelor legate de predarea limbilor și a lingvisticii în școlile, institutele pedagogice și universitățile noastre. Primul an de școală primară este deosebit de important, întrucît el constituie baza tuturor studiilor ulterioare. În lumina experienței acumulate de-a lungul anilor de către învățători și în baza cercetărilor făcute de specialiștii pedagogi, a fost întocmit recent un nou tip de manual. Potrivit acestui manual, în prima lună urmează să se predea alfabetele fonetice, în a doua lună, caracterele individuale și începînd cu luna a treia, textele propriu-zise. Cît despre caracterele chineze, în prima fază, elevilor li se va cere doar să le poată recunoaște ; scrierea lor va fi predată separat, începînd de la simplu și ajungînd la complex. Se speră că predarea limbii chineze va fi simțitor îmbunătățită cu ajutorul acestui nou manual.

Principalul neajuns de care a suferit pînă acum predarea limbii chineze în școlile secundare era că studiul literaturii se îmbina cu acela al limbii. Una din cele două discipline era fatal favorizată, în funcție de preferințele personale ale profesorului. De obicei se dădea pre-

cădere literaturii şi se neglija limba. Începînd cu toamna anului 1955, s-a introdus un nou sistem de predare, potrivit căruia literatura şi limba chineză formează două obiecte distincte, cu scopuri şi caracteristici pedagogice proprii. În prima parte a cursului de limbă chineză accentul se pune mai ales pe exerciţiile de pronunţare — element căruia în trecut nu i se dăduse nici o importanţă. Şi în organizarea învăţămîntului universitar au intervenit unele schimbări. Pe vremuri nu exista decît o secţie de literatură chineză, în cadrul căreia se ţineau şi cursuri de lingvistică, puţine la număr şi de obicei trecute pe planul al doilea. Astăzi, în cadrul aceleiaşi secţii, se predă atît limba cît şi literatura chineză. O serie de cursuri ca *Bazele lingvisticii*, *Limba chineză actuală*, *Limba chineză veche*, *Istoria limbii chineze* şi *Dialectele chineze* trebuie urmate obligator de toţi studenţii. În prezent, numărul studenţilor înscrişi la această specialitate în universităţi şi în institutele pedagogice de profesori de pe tot cuprinsul Chinei se ridică, în medie, la 2 000 anual — ceea ce reprezintă o cifră de cîteva ori mai mare în comparaţie cu perioada dinainte de eliberare.

În faţa lingviştilor chinezi se ridică acum o nouă problemă, şi anume aceea de a preda cît mai bine limba chineză celor cîteva sute de studenţi străini înscrişi mai ales la Universitatea din Pekin. Nu este cîtuşi de puţin uşor să dai unui student, a cărui limbă maternă nu are nimic comun cu chineza, posibilitatea de a stăpîni, după un singur an şcolar, o limbă pe care s-o întrebuinţeze apoi ca instrument pentru învăţarea altor discipline. Profesorii însărcinaţi să predea studenţilor străini limba chineză din Pekin au acumulat în cursul anilor o experienţă preţioasă şi au obţinut importante succese. Studenţii chinezi care se specializează în diferite limbi străine sînt de asemenea mult mai numeroşi astăzi decît înainte de eliberare. Menţionăm că şi numărul limbilor predate în universităţile noastre a crescut simţitor. Pe vremuri, majoritatea studenţilor se specializau în limba engleză. Cei ce urmau franceza sau germana erau mult mai puţini. Afară de aceste trei limbi, în universităţi şi institute pedagogice nu se preda nici o altă limbă străină. Astăzi, în planul de învăţămînt al Institutului pedagogic de limbi străine din Pekin, pe lîngă limbile amintite mai sus, figurează spaniola şi romîna. Institutul pedagogic de limbă rusă din Pekin a inclus în planul său de învăţămînt limbile polonă şi cehă. În cadrul secţiei de limbi orientale a Universităţii din Pekin se ţin actualmente cursuri de mongolă, japoneză, coreeană, vietnameză, siameză, birmană, indoneziană, hindi şi arabă. Cîteva sute de studenţi învaţă aceste limbi. Profesorii universităţilor şi institutelor pedagogice de pe tot cuprinsul Chinei dau dovadă de mult entuziasm în munca de cercetare a limbii ruse şi a celorlalte limbi străine. Din *Lista completă a subiectelor ştiinţifice luate în studiu pe anul 1957 de universităţile şi institutele pedagogice chineze* rezultă că aproximativ 444 de lucrări sînt consacrate limbii ruse şi circa 173 celorlalte limbi străine. Pînă în prezent, nu avem încă un institut special de cercetări pentru limbile străine.

★

Am făcut mai sus o prezentare generală a activităţii lingviştilor noştri în cei opt ani care au trecut de la instaurarea Republicii Populare Chineze. Ne dăm bine seama că realizările noastre în domeniul lingvisticii sînt încă departe de a putea satisface toate cerinţele momentului de faţă. În 1956, savanţi de frunte chinezi au întocmit, sub conducerea partidului, un *Plan de cercetări ştiinţifice pe anii 1956—1967*. Călăuziţi de partid, lingviştii chinezi păşesc plini de încredere pe drumul care le-a fost trasat.

REDACŢIA INSTITUTULUI DE CERCETĂRI LINGVISTICE DIN PEKIN

Colloque de dialectologie romane tenu, en avril 1956, à la Faculté des Lettres de Strasbourg (Centre de Philologie romane)

Extras din
„Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg", 35(1957), nr. 5, 6, p. 231–357.

Problemele dialectologiei devin din ce în ce mai actuale datorită transformărilor la care sînt supuse graiurile şi dialectele. Dezvoltarea studiilor de dialectologie şi de geografie lingvistică a făcut ca, în ultima vreme, să se discute tot mai mult diferitele aspecte ale metodei care urmează să fie folosită în anchetele dialectale. Cercetarea metodelor întrebuinţate dă indicaţii foarte utile cu privire la valoarea materialelor obţinute pe teren.

Datorită faptelor amintite mai sus s-a ţinut un colocviu consacrat problemei chestionarelor din anchetele dialectale. Organizat de Centrul de filologie romanică al Facultăţii de litere din Strasburg, colocviul a urmărit să confrunte diversele păreri exprimate în legătură cu chestionarele lingvistice dialectale.

Culegerea de comunicări începe cu o introducere semnată de Paul Imbs, directorul Centrului amintit.

Pentru a cuprinde toate aspectele problemei chestionarelor lingvistice, organizatorii colocviului au prevăzut două feluri de comunicări : primele cu un caracter retrospectiv (S. Pop, *Metode şi principale tipuri de chestionare lingvistice*, R. Gsell, *Anchetele de dialectologie romanică ale lui Adolf Horning*), periferic (E. Beyer, *Chestionarul Atlasului lingvistic alsacian*) sau prospectiv (J. Fourquet, *Fonologie şi dialectologie*) ; celelalte despre problemele actuale ale anchetelor de dialectologie romanică (P. Gardette, *Chestionarul atlaselor lingvistice regionale din Franţa — spre un nou chestionar lexicologic*, M. Schüle, *Anchetele Glosarului graiurilor din Elveţia romandă*, E. Legros, *Experienţa Atlasului lingvistic valon* ; şi G. Straka, *Întinderea şi limitele anchetei fonetice*).

★

În centrul preocupărilor colocviului a stat *problema chestionarului*, cu numeroasele ei aspecte ; astfel, unele comunicări (S. Pop, P. Gardette, E. Beyer) sînt consacrate exclusiv acestei probleme. Toţi vorbitorii care şi-au prezentat punctul de vedere în legătură cu întocmirea chestionarelor lingvistice ale noilor atlase regionale au subliniat necesitatea adaptării chestionarelor la fiecare regiune în parte. S-a discutat, în aceeaşi ordine de idei, măsura în care chestionarul întocmit de Dauzat mai poate fi întrebuinţat în viitoarele anchete dialectale. Se ştie că, atunci cînd şi-a întocmit chestionarul, Dauzat a pornit de la chestionarul folosit de Gilliéron, eliminînd o seamă de întrebări (cuvintele francizate, cele prea bogate în sinonime precum şi pe cele care prezentau numai interes fonetic) şi adăugînd altele noi, de etnografie. În chestionarul lui Dauzat accentul cădea deci asupra problemelor lexicale.

Un punct de vedere diferit este cel al lui Gardette, care nu porneşte de la chestionarul lui Gilliéron, ci de la realitatea ţărănească (p. 257). Chestionarul întocmit pe teren răspunde mai mult necesităţii de adaptare la fiecare regiune şi are meritul de a elimina de la început chestiunile inutile. În plus, cu ajutorul unui astfel de chestionar, vor fi eliminate confuziile care apar

destul de des, mai ales atunci cînd avem a face cu terminologii tehnice[1]. De asemenea vor putea fi obţinute o seamă de lucruri care au putut scăpa atunci cînd s-a alcătuit chestionarul. Soluţia lioneză propusă de Gardette are dezavantajul, peste care nu putem trece cu multă uşurinţă, că faptele obţinute nu sînt comparabile, ele variind de la o regiune la alta.

Observăm că cele două exigenţe : necesitatea de adaptare, pe de o parte, şi cea de coordonare, pe de altă parte, deşi par foarte diferite, la o analiză mai atentă nu sînt aşa de opuse (cf. Beyer, p. 351). Problema : chestionar comun sau chestionare speciale poate că nu ar trebui pusă aşa de net cum o face Gardette (p. 258). Desigur că este necesar să avem chestionare speciale pentru fiecare regiune şi, dacă ar fi să amintim numai faptul că sînt lucruri deosebit de interesante care nu au fost înregistrate în vechile atlase, ar fi suficient pentru susţinerea unei astfel de teze. Aceasta nu înseamnă că trebuie să eliminăm posibilitatea de comparare pe care ne-o dă chestionarul comun (Beyer). Lucrurile sînt valabile mai ales pentru noul atlas lingvistic romîn (NALR), la care s-ar putea întocmi un chestionar tip Dauzat, cu o parte regională mult mai dezvoltată. În întocmirea părţii regionale, ar trebui să se pornească, aşa cum a făcut Gardette, de la realităţile existente în regiunile propuse pentru anchetă.

O astfel de soluţie de compromis între chestionarul tip Dauzat şi chestionarul tip Gardette apare chiar în comunicarea lui Gardette, atunci cînd d-sa crede că pentru unele capitole este posibil să se facă un chestionar minim comun (p. 260).

Inovaţia lui Pignon pentru graiurile din vest, în care foloseşte, pe lîngă chestionarul lui Dauzat, un altul mai mare, se aseamănă cu aceea adusă de *ALR*, la care ancheta a fost făcută însă de doi anchetatori (v.S. Pop, *La dialectologie*, I, p. 716—717). Observaţia, exprimată cu alt prilej în legătură cu inovaţia *ALR* (v. *RLiR*, XXII, 1958, p.46), rămîne valabilă şi pentru soluţia lui Pignon. Rămîne de văzut în ce măsură rezolvarea dată de Séguy pentru *ALG*a şi anume organizarea unei anchete suplimentare va da materiale reprezentînd acelaşi grad de simultaneitate.

Adaptabilitatea chestionarelor nu trebuie să ne facă să uităm că atlasele trebuie să fie comparabile între ele şi deci, pe lîngă întrebările speciale, regionale, să cuprindă şi întrebări comune (Gardette, Beyer). Din acelaşi motiv noile atlase trebuie să ţină seama de atlasele vechi sau de cele care sînt în curs de realizare. Astfel, şi la *NALR* ar fi bine să se ia în considerare într-o măsură mai mare decît la *ALR*, întrebările din celelalte atlase lingvistice romanice.

★

La colocviu s-au discutat şi alte probleme legate de c o n ţ i n u t u l şi de f o r m a chestionarului.

În ce priveşte c o n ţ i n u t u l chestionarului s-au dus discuţii asupra numărului de întrebări. Dacă unii vorbitori (S. Pop) au considerat că este suficient un număr de 2000 de întrebări, alţii (Gardette, Legros, Beyer) consideră că acest număr trebuie să varieze între 2500—3000 sau chiar 4150 (Legros) de întrebări. Susţinerea alcătuirii unui chestionar cît mai complet, deci cît mai mare, ni se pare îndreptăţită, fiindcă este greu de văzut cum poţi cuprinde principalele aspecte ale vieţii ţărăneşti în 2000 de întrebări. De aceea ar fi bine ca pentru *NALR*, care este în curs de pregătire, chestionarul să aibă cît mai multe întrebări (eventual chiar 3500). O anchetă cu un astfel de chestionar va putea fi făcută într-un timp relativ scurt (teritoriile de anchetă nu vor fi prea mari) şi deci răspunsurile vor fi comparabile, avînd acelaşi grad de simultaneitate.

Din comunicările prezentate la colocviu se vede tendinţa, care se manifestă din ce în ce mai mult, de a lărgi cadrul chestionarului, în sensul introducerii unor întrebări cu caracter special. Astfel se acordă o importanţă deosebită faptelor de etnografie (Gardette, Straka, Legros, Beyer)[2], noile atlase urmînd să fie în bună măsură şi atlase etnografice. Foarte importantă ni se pare inovaţia dialectologilor germani (Beyer) de a include în chestionar şi întrebări speciale, privind problemele de ordin semantic. Cercetarea semasiologică şi onomasiologică ne va ajuta să nu cădem în pericolul de a ne face o idee superficială despre adevărata structură lexicală a

---

[1] Vezi „Studii şi cercetări lingvistice", VIII (1957), 1, p. 102.

[2] Există o diferenţă cantitativă, care se exprimă şi prin numărul mai mare sau mai mic de întrebări, între felul în care este concepută partea etnografică în fiecare dintre aceste comunicări. Astfel, dacă la unii (Gardette, Straka) această atenţie pentru etnografie merge pînă la eliminarea unor fapte lingvistice, la alţii (Legros şi, mai ales, Beyer) această preocupare capătă alte forme. Merită să fie reţinută inovaţia *ALA*, care întrebuinţează cele două subchestionare pentru urmărirea în mod special a particularităţilor vieţii ţărăneşti şi a caracteristicilor generale ale metodelor de muncă (Beyer).

unei arii lingvistice. Inovaţia, care ar trebui adoptată şi de *NALR*, ni se pare cu atît mai fericită, cu cît multe explicaţii date de geografia lingvistică pornesc, în ultimă analiză, de la astfel de situaţii. Atît Gilliéron cît şi, mai ales, K. Jaberg, au demonstrat, în studiile lor, importanţa conflictelor sinonimice. Nu lipsită de interes ni se pare şi sugestia lui Imbs de a introduce în chestionar întrebări privind sistemul de derivare. Această inovaţie ar aduce puncte de vedere noi în legătură cu răspîndirea anumitor sufixe. Vor fi aduse de asemenea fapte care vor uşura studierea structurii dialectelor şi se va putea urmări mai uşor de ce într-o anumită regiune este folosit un sufix sau un prefix oarecare.

Într-o situaţie asemănătoare cu faptele fonetice sînt şi cele de sintaxă. Şi în această privinţă au fost vorbitori (Gardette, Straka, Beyer) care s-au manifestat pentru eliminarea, mai mult sau mai puţin parţială, a faptelor de sintaxă din chestionar. O poziţie diferită adoptă Legros, care consideră că şi sintaxa poate primi material pornind de la chestionarele pentru atlas.

Mai avantajată este morfologia ; unii dintre participanţii la colocviu (Legros, Beyer) au fost pentru includerea în chestionar a unui număr mare de întrebări privind structura morfologică a dialectului cercetat.

Într-o lucrare concepută în felul *NALF*, nu poate fi vorba decît ca o dorinţă (Gardette, concluzii) de cercetarea în mod special, cu ajutorul chestionarului, a faptelor de ordin fonologic. Deşi sistemul fonologic al unui grai poate fi stabilit dacă avem numai date fonetice, credem că includerea în chestionarul *NALR* a unor întrebări speciale, de felul lui „faceţi deosebire între *par* şi *pari*?", care ar apela deci la conştiinţa lingvistică a subiectelor, ar fi interesante pentru stabilirea sistemului fonologic al graiurilor noastre.

În acest fel am suplini, în parte, insuficienţa materialelor necesare (Gardette, Beyer) pentru o cercetare a sistemelor fonologice dialectale. Studierea aspectului fonologic nu trebuie ignorată pentru că, bazîndu-se pe ea, dialectologia şi geografia lingvistică vor face un mare progres. J. Fourquet a arătat modul în care dialectologii vor putea să vadă diferenţele mult mai numeroase dintre graiuri şi vor reţine mai uşor caracteristicile organizării unui sistem. Fonologia dă rezultate şi mai interesante atunci cînd este aplicată în geografia lingvistică. Stabilirea unor izoglose fonologice va permite cercetătorului să descopere mai uşor fenomenele pătrunse dintr-o altă arie, fiindcă hărţile fonologice arată care sînt ariile de origine (ariile *active*) şi care sînt ariile de propagare prin împrumut. Această contribuţie a şcolii dialectologice germane credem că va putea fi introdusă şi la stabilirea apartenenţei punctelor din zonele de intersecţie între graiuri la unul sau altul dintre graiurile respective. Procedînd în mod analog cu Fourquet, vom arăta, cu ajutorul analizei statistice, care sînt fazele procesului de integrare a acestor puncte la sistemul fonologic al ariei active, adică vom arăta care este sistemul preponderent (în fiecare dintre aceste puncte vom întîlni totdeauna două sisteme). În aplicarea principiului ariilor active vom întîmpina desigur dificultăţi, mai ales cînd va fi vorba de delimitat aria activă. Lucrurile se complică şi mai mult, dacă ne gîndim că există arii de împrumut care, din anumite motive (în acea arie se găseşte un centru economic, cultural etc. ; cf. cele spuse de Horning (Gsell) cu privire la cauzele care produc propagarea inovaţiilor lingvistice) pot exercita, la un moment dat, o influenţă mai mare decît aria de origine, care devine o arie pseudo-activă. Cele spuse mai sus amintesc de ideea lui Horning (Gsell) că limita între dialecte nu este niciodată stabilă ; inovaţiile pot oricînd să depăşească limitele existente şi să mascheze adevăratele limite (p. 320).

★

În ce priveşte forma chestionarului, se observă preocuparea ca adaptabilitatea chestionarului la fiecare regiune în parte să fie însoţită şi de o adaptabilitate la subiect, adică întrebările să fie grupate pe sfere semantice (Pop, Gardette, Beyer). Aceasta uşurează mult subiectelor anchetate procesul gîndirii (Gardette) şi ridică calitatea răspunsurilor (Beyer). Nu trebuie să pierdem din vedere şi precizarea făcută de E. Beyer, care subliniază că e necesar să se ţină seama şi de cunoştinţele şi de afectivitatea subiectului. Legarea continuă a anchetei de viaţa şi de preocupările de fiecare zi creează între anchetator şi informator un raport de simpatie, necesar obţinerii unor rezultate de valoare.

Experienţa cercetărilor întreprinse pînă acum a dovedit necesitatea repartizării întrebărilor de morfologie printre cele de lexic (Pop). Aceasta ar ajuta atît anchetatorului şi subiectului (nu obosesc prea repede), cît şi, mai ales, la ridicarea calităţii materialului. Avînd întrebările de morfologie grupate (ne referim mai ales la formele verbale), vom obţine uneori răspunsuri nereale, deoarece paradigma unui verb poate fi influenţată de verbul precedent. Nu putem fi de acord cu Beyer ca ulterior să fie corectate eventualele forme aberante, fiindcă, oricît de bine am cunoaşte dialectul cercetat, nu putem şti în ce măsură o formă dată este aberantă numai la subiectul în cauză sau, din contra, este caracteristică mai multor persoane. Procedeul se asea-

mână cu transcrierea fonologizantă şi dă numai un fel de medie a răspunsurilor, lăsînd la o parte faptele individuale care, de multe ori, pot da indicaţii preţioase în legătură cu sensul evoluţiei unui fenomen morfologic oarecare.

Şi în privinţa formei chestionarului trebuie să existe, paralel cu adaptabilitatea acestuia, posibilitatea de comparare, aşa cum se preconizează atunci cînd este vorba de conţinutul chestionarului (Pop, Beyer). Posibilitatea de comparare se poate realiza prin redactarea întrebărilor mai ales atunci cînd ancheta este făcută de mai multe persoane. Se ştie că uneori chiar acelaşi anchetator pune întrebarea în mod diferit, şi faptul nu rămîne fără urmări în răspunsurile primite[1]. Semnalăm, tot ca o necesitate de comparare, eliminarea întrebărilor multiple (Gardette), care nu sînt precise şi produc încurcături la redactarea hărţilor (cf. Pop). Formularea cît mai precisă nu va lăsa nici un dubiu în mintea informatorilor şi deci răspunsurile vor fi sigure (Beyer). Dintre celelalte probleme legate de forma chestionarului, reţinem : stabilirea unei norme precise în ce priveşte stabilirea noţiunii de întrebare regională (Gardette), modul de a înregistra substantivele abstracte (Beyer).

La colocviu s-au discutat şi alte probleme. Amintim printre ele problema *punctelor de anchetă*, în sensul că trebuie îndesită reţeaua punctelor anchetate. S-a arătat, pe drept cuvînt, necesitatea măririi densităţii punctelor în zonele de intersecţie şi în jurul oraşelor (Legros). La *NALR*, în alegerea localităţilor, ar trebui să se pornească, ca la *NALF* — unde s-a pornit de la punctele din *ALF* (Gardette), — de la localităţile anchetate pentru *ALR*. În plus, la noi ar trebui să luăm în consideraţie şi o parte din punctele anchetate de Weigand (îndeosebi atunci cînd este vorba să alegem puncte noi).

Mulţi vorbitori (Straka, Gardette, Gsell, Legros, Beyer) au subliniat că *atlasele nu trebuie să fie singura metodă de cercetare a graiurilor*. Aşa se explică de ce o comunicare, aceea a lui Schüle, este consacrată exclusiv acestei probleme.

Am lăsat intenţionat la urmă una dintre problemele importante discutate la colocviu, fiindcă prezintă un mare interes şi pentru noi, acum cînd se pregăteşte *NALR*. Este vorba de perioada lucrărilor de pregătire, a cărei importanţă a fost subliniată de toţi vorbitorii. S-a discutat, în special, despre atenţia care trebuie acordată anchetelor de probă (Pop, Gardette, Beyer) şi pregătirea fonetică a anchetatorilor (Straka a consacrat o bună parte din comunicarea d-sale acestui aspect al lucrărilor de pregătire). Pentru această perioadă a *NALR* se impun cîteva acţiuni, care să pornească de la faptul că avem un chestionar foarte bun, acela al *ALR*, şi că pentru a face altul mai bun va trebui să depunem un efort deosebit.

1. Studierea chestionarului *ALR* de către fiecare membru al colectivelor de dialectologie din Bucureşti, Cluj şi Iaşi. După aceasta, să se organizeze şedinţe comune la Bucureşti şi Cluj, în care toţi cercetătorii amintiţi să-şi expună părerea cu privire la fiecare întrebare în parte : dacă trebuie sau nu să rămînă în noul chestionar, dacă în legătură cu întrebarea respectivă n-ar trebui să fie inclus altceva etc. În faza finală, va trebui să cerem ajutorul celor doi anchetatori (S. Pop şi E. Petrovici), pentru a ne da indicaţii în legătură cu întrebările care nu prezintă interes. Sînt elocvente, din acest punct de vedere, răspunsurile care n-au putut fi cartografiate (v. *ALR II*, v. I).

2. Analiza răspunsurilor primite la chestionarul lui Hasdeu.

3. Un ajutor preţios poate să dea şi ancheta pentru arhiva fonogramică a limbii romîne, prin indicarea faptelor care sînt specifice uneia sau alteia dintre regiunile în care se fac înregistrările. De aceea, în fiecare regiune cercetată, va trebui să consacrăm cîteva ore acestei probleme. Ajutorul dat de arhiva fonogramică va fi desigur mult mai mare la alegerea localităţilor pentru atlas.

4. Pentru ca *NALR* să ţină seama într-o măsură mai mare decît *ALR* de celelalte atlase romanice, va trebui să includem în chestionar şi întrebări care există în cea mai mare parte a atlaselor de limbi romanice. Pentru aceasta este necesară întocmirea unui fişier, în care vom da întrebările, traduse în romîneşte şi ordonate pe sfere semantice, din toate atlasele romanice existente sau în curs de pregătire. Este sigur că vom găsi indicaţii preţioase. Nu trebuie însă să exagerăm, uitînd că facem un atlas lingvistic care va da caracteristicele teritoriului de limbă romînă. Ar fi util, de asemenea, să confruntăm noul chestionar cu al atlaselor lingvistice din ţările vecine : atlasul lingvistic maghiar a adus multe inovaţii bune şi cercetează realităţi de multe ori comune celor din ţara noastră, iar atlasele din U.R.S.S. şi R.P. Bulgaria sînt fonologice şi ne pot da indicaţii în această privinţă.

---

[1] V. „Studii şi cercetări lingvistice", VIII (1957), 1, p. 103.

5. Cu un chestionar astfel întocmit să se facă m u l t e anchete de probă, pentru definitivarea chestionarului şi pentru lămurirea problemelor de transcriere. Ar fi bine să întrebuinţăm şi noi metoda întocmirii chestionarului pe teren, folosită cu succes de Griera şi Gardette. Ar fi util să alcătuim subiecte de discuţie pe teme care să includă întrebările interesante. În acest fel, mai ales dacă în fiecare localitate vom alege mai multe subiecte, vom elimina de la început chestiunile inutile şi vom obţine un material preţios.

Din cele spuse pînă acum rezultă că, spre deosebire de situaţia din Franţa, se impune alcătuirea unei conduceri unice pentru *NALR*. Este bine ca responsabilului fiecărei anchete să i se dea posibilitatea de a-şi alcătui chestionarul (ne referim la partea regională), dar această libertate trebuie să aibă o limită. Nu este indicat (v. şi cele spuse de S. Pop, *op. cit.*, p. 146—147), ca fiecare anchetator să aibă libertatea de a hotărî cînd, unde şi cum să pună aceste întrebări speciale, regionale.

Chestionarul astfel conceput, credem că nu va trebui să cuprindă mai mult de 3000—3500 de întrebări, număr destul de mare faţă de cele 1178 cuvinte şi forme obţinute cu ajutorul chestionarului lui Dauzat. O anchetă cu un astfel de chestionar va putea fi făcută într-un timp relativ scurt, deoarece teritoriile de anchetă nu vor fi prea mari. Răspunsurile vor putea fi deci comparabile, ele fiind aproape simultane.

În legătură cu c o n ţ i n u t u l noului chestionar, am mai aminti cîteva lucruri. Ar fi bine să introducem în chestionar întrebări şi pentru alte categorii de probleme :

a) chestiuni de f o n o l o g i e, care să ne lămurească asupra modului în care opoziţiile fonologice ajută la diferenţierea a două graiuri ;

b) întrebări cu privire la sistemul de d e r i v a r e. Ar fi interesant de văzut care este răspîndirea anumitor sufixe ;

c) întrebări s e m a n t i c e : sinonime, omonime, care pînă acum nu au fost urmărite în mod special, deşi prezintă probleme dintre cele mai interesante (v. cartea lui K. Jaberg *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1935, p. 43 urm.) ;

d) urmărirea v a l o r i i u n o r t i m p u r i, ca perfectul simplu şi perfectul compus. În *ALR* s-a urmărit numai existenţa diferitelor forme de perfect.

În ce priveşte f o r m a noului chestionar, am propune ca acesta să fie redactat dinainte, aşa cum s-a procedat la Atlasul lingvistic maghiar. Redactarea întrebării se impune, mai ales acum cînd vor fi mai mulţi anchetatori, pentru a putea obţine răspunsuri cît mai comparabile. Se ştie că, adesea, chiar acelaşi anchetator pune întrebarea în mod diferit şi faptul nu rămîne fără urmări în răspunsurile primite.

Întrebările multiple nu sînt bune fiindcă, aşa cum a arătat şi Gardette, nu sînt precise şi introduc multe încurcături la redactarea hărţilor.

S-a observat, şi ne putem da seama şi noi, că este bine ca faptele de morfologie să nu formeze un capitol aparte în chestionar, ci să fie repartizate între problemele de lexic.

Gruparea întrebărilor în chestionar să se facă, ca la *ALR*, pe sfere semantice.

Ne permitem să mai facem şi alte propuneri, pe baza celor prezentate în culegerea la care ne-am referit.

Paralel cu pregătirea chestionarului, trebuie să se organizeze o bună pregătire fonetică (palat artificial, înregistrări pe peliculă cinematografică etc.). Ar fi de preferat ca ancheta să fie făcută de un număr cît mai mic de persoane, fiindcă, aşa cum arată şi S. Pop (*op. cit.*, p. 143), există diferenţe între pregătirea şi cunoştinţele anchetatorilor, între modul lor de a interpreta sistemul de transcriere etc.

Pentru a l e g e r e a l o c a l i t ă ţ i l o r va trebui să pornim de la punctele anchetate de *ALR*. În plus, ar trebui să luăm în considerare şi o parte din punctele anchetate de Weigand mai ales atunci cînd va fi vorba să alegem noi localităţi. O atenţie deosebită trebuie acordată localităţilor din regiunile muntoase şi celor din jurul oraşelor, adevărate centre de răspîndire a inovaţiilor lingvistice. Reţeaua de puncte ar trebui mărită şi în regiunile de întîlnire a două graiuri. Pentru alegerea localităţilor, vom apela la arhiva fonogramică şi la diferite semnalări ocazionale făcute de lingvişti (Drăguş, Meria) sau de etnografi şi folclorişti.

În sfîrşit, trebuie stabilit, de comun acord cu dialectologii din Cluj şi Iaşi, sistemul de transcriere, pornind de la *ALR*.

Discutarea, într-un cerc cît mai larg de specialişti, a problemelor noului atlas lingvistic romîn pe regiuni, avînd la bază experienţa înaintaşilor şi a dialectologilor din alte ţări, ne va ajuta să dăm o lucrare demnă de prestigiul de care se bucură dialectologia romînească.

Marius Sala

I. PĂTRUŢ, *Fonetica graiului huţul din Valea Sucevei*

Ed. Acad. R.P.R., 1957 (Materiale şi cercetări lingvistice, II), 95 pag.

După cartea acad. Al. Rosetti, *Limba romînă în secolele al XIII-lea—al XVI-lea* (1956), seria ,,Materiale şi cercetări lingvistice'' continuă cu monografia lui I. Pătruţ consacrată *Foneticii graiului huţul din Valea Sucevei* [1], prima lucrare de dialectologie a unui grai slav aflat pe teritoriul ţării noastre, apărută în ultimii ani. Ea urmează liniei de cercetări inaugurate de acad. E. Petrovici prin publicarea, în 1935, a monografiei *Graiul caraşovenilor, Studiu de dialectologie slavă meridională*, alcătuită pe baza materialului cules de autor, în comuna Caraşova, pentru ,,Atlasul lingvistic romîn''. Se ştie că alcătuitorii ALR, şi mai ales E. Petrovici, au anchetat şi o serie de localităţi cu graiuri ale minorităţilor naţionale, printre care sîrbeşti : punctele 25 — Caraşova şi 37 — Gad (comuna Rudna), în Banat ; bulgăreşti : punctele 48 — Beşenova Veche (Arad) şi 991 — Tuzla (Constanţa) ; ucrainean : punctul 366 — Brodina (Suceava) etc.

La baza monografiei lui I. Pătruţ, întocmită în 1948 [2] şi publicată anul trecut, stă materialul cules de acad. E. Petrovici de la huţulii din Brodina, în anii 1936—1937, şi publicat parţial în ALR II, vol. I, şi ALR II n [3], vol. I—II. Trebuie remarcat, încă de la început, că, în timp ce acad. E. Petrovici studiază în monografia amintită nu numai fonetica graiului caraşovenilor, ci şi derivaţia substantivelor şi adjectivelor, morfologia şi unele probleme de sintaxă, adăugîndu-le un anumit material lexical, texte şi un indice-glosar, I. Pătruţ îşi limitează cercetarea doar la partea fonetică a graiului huţulilor, motivînd că ,,materialul de care dispunem este insuficient pentru o lucrare completă a acestui grai'' (p. 5). Fără îndoială, un cercetător poate să-şi restrîngă domeniul cercetării la un singur aspect al graiului respectiv, dar nu se poate nega că valoarea unei astfel de monografii n-ar fi crescut prin tratarea unor chestiuni de morfologie sau de lexic, chiar şi numai pe baza materialului existent [4].

Dînd o serie de indicaţii tehnice cu privire la folosirea materialului, autorul arată în *Prefaţă* (p. 3—5) că, în studiul său, a adoptat punctul de vedere istoric : stadiilor vechi, slav comun sau rus vechi, li se caută corespondenţele din graiul actual al huţulilor, care sînt raportate la limba literară comună şi la alte graiuri ucrainene, mai ales carpatice. Se ştie că graiurile huţule fac parte din grupa carpatică a graiurilor ucrainene de sud-vest şi că au o serie de trăsături fonetice, morfologice şi lexicale care le deosebesc de alte graiuri [5].

Materialul folosit de autor a fost adunat în anchetele acad. E. Petrovici de la cinci informatori din patru sate, ce ţineau pe atunci de comuna Brodina (vezi şi harta la p. 12). Aşa cum s-a arătat în mai multe ocazii, sistemul de notare al ALR este cel ,,impresionist'', ceea ce explică multele variante, datorite nu numai divergenţelor de vorbire, ci chiar — uneori — fluctuaţiilor în perceperea sunetelor de către anchetatori [6]. Ni se pare că aceasta nu e de loc un inconvenient şi că o selecţie a materialului fonetic, cu indicarea tendinţelor generale, e totdeauna posibilă, aşa cum şi reiese din lucrarea amintită a acad. E. Petrovici. Iată de ce nu credem că motivarea lui I. Pătruţ, privitoare la adoptarea ,,punctului de vedere istoric'', este cea mai potrivită. Sistemul fonetic al graiului huţul trebuie comparat, în primul rînd, cu acela al limbii literare ucrainene şi al celorlalte graiuri carpatice. Acest lucru îl şi face, de altfel, autorul, însă punctul de plecare îl constituie totdeauna fonemele din slava comună sau rusa veche, fără ca prin aceasta lucrarea să capete un aspect istoric.

---

[1] Lucrarea a fost semnalată de C. Otobîcu, în ,,Limba romînă'', 1957, nr. 6, p. 102.

[2] Vezi nota de la p. 80.

[3] Pentru ALR II, seria nouă, folosim prescrurtarea ALR II n.

[4] Într-adevăr, ALR are un pronunţat caracter ,,lexicologic'' şi, din acest punct de vedere, chiar şi o sumară cercetare a lui ne dezvăluie fapte demne de reţinut în ceea ce priveşte împrumuturile reciproce, de pildă, dintre graiurile romîneşti şi cele ucrainene. Astfel, în ALR II n, I, h. 11 : *hlîiováta zemńa* (pct. 366), iar în imediata apropiere (pp. 386 şi 414 — romîneşti) — *hleįos* pentru ,,pămînt argilos'' ; h. 52 : *hrápca* (p. 366) şi în apropiere (p. 414) tot *hrįápcă*, pentru ,,cîrlig la coasă'' etc.

[5] Vezi, de pildă, N. N. Durnovo, N. N. Sokolov şi D. N. Uşakov, *Опыт диалектологической карты русского языка в Европе с приложением очерка русской диалектологии*, Moscova, 1915, p. 63—65 ; F. T. Žylko, *Нариси з діалектології українськоі мови*, Kiev, 1955, p. 132—140, 146—152.

[6] Vezi E. Petrovici, *op. cit.*, p. 28.

Cercetarea propriu-zisă este precedată de o *Introducere* (p. 7—11), în care autorul face o privire critică a celor cîteva teorii privitoare la originea huțulilor și la etimologia numelui lor, lăsînd totuși deschise ambele probleme [1].

Graiul huțulilor din valea Sucevei este foarte asemănător — după cum stabilește autorul — cu al celorlalți huțuli, mai ales al celor de la vest de Ceremuș, deoarece primii sînt veniți din stînga Ceremușului, în diverse epoci, începînd cu secolul al XVII-lea. Afluxurile noi de populație explică existența unui fonetism amestecat al graiului din valea Sucevei (vezi p. 10—11).

Materialul fonetic studiat de I. Pătruț în monografia sa este grupat în două părți : *Vocalism* (p. 13—47) și *Consonantism* (p. 68—77), care cuprind tratarea fiecărui fonem din slava comună sau rusa veche (uneori din ucraineana comună literară), reprezentat în graiul huțul, de cele mai multe ori, prin mai multe variante. În fiecare caz aparte autorul compară reflexele stabilite în graiul huțulilor din Valea Sucevei cu cele de la huțulii din alte părți, precum și din alte graiuri carpatice, folosind mai ales cercetările de fonetică și dialectologie ale lui O. Broch, J. Ziliński J. Janów, W. Kuraszkiewicz, I. Pańkevyć.

Vocalele sînt tratate într-o ordine stabilită după locul de articulație în stadiile mai vechi, de la cele anterioare spre cele posterioare, astfel : *i—y* ; *e* ; *ě* ; *a* ; *'a* ; *o* ; *o* și *e* în silabe nou-închise.

Cum era și normal, reflexele vechilor *i* și *y* din slava comună (și rusa veche) sînt studiate împreună, deoarece în limba ucraineană ele s-au contopit într-un singur sunet [2], notat *y*. Comparîndu-l cu sunetele romînești, autorul ajunge la concluzia că acest sunet se află între *e*, *î* și *i*. În graiul studiat reflexele vechilor *i* și *y* (care nu sînt uniforme nici în limba comună ucraineană) sînt reprezentate prin mai multe sunete aflate pe o scară între *i* și *ẹ*, deschiderea vocalei depinzînd mai ales de accent.

Pentru *e* din limba literară comună (provenit din *e*, *ь* intens etc.), I. Pătruț găsește, în concordanță cu datele din alte graiuri carpatice și mai ales huțule, o tendință de deschidere, care la huțulii din Suceava merge pînă la *ä* (sub accent) : ex. *ov*(*w*)*äs* ʻovăzʼ. Specific graiului huțul din valea Sucevei este închiderea lui *e* (notat *e* sau *ẹ*) după unele sunete palatale sau, mai rar (*e* aton), și fără să fie precedat de sunete palatale : *ĉésna* ʻcinstităʼ, *dóbre* ʻbunʼ.

Ca și în celelalte graiuri ucrainene (și în limba literară), vechiul *ě* se rostește *i*, cu excepția a două cazuri, cînd a fost notat diftong : *s*^{i}*ĕrn*^{i}*ĕk* ʼchibritʼ (lit. *sirnyk*), *na hrįélku* ʼla uscareʼ. Aceste cazuri stau aparte și, dacă sînt sigure, reprezintă un fenomen similar diftongării lui *o* în silabă închisă (v. mai jos). Acesta ar fi un caz analog cu diftongarea lui *e* și *ě* în graiurile nordice ucrainene [3], fenomen neîntîlnit în alte graiuri.

În cazul vocalei *a* din limba literară comună, se observă o deplasare (labializare sau labiovelarizare) în direcția lui *o* (vocala *a* e notată, în acest caz , *å*).

În limba literară vechiul *'a* și *ę* au dat un rezultat comun : *'a*. În graiul din valea Sucevei *'a* (<*'a*) se păstrează în anumite forme cazuale (după consoană palatală), indiferent de accent : *kúxńå* (N. sg.) ʼbucătărieʼ, *xlópcįa* (G. Ac. sg.) ʻcopilʼ etc. În interiorul cuvîntului acest *'a* se menține uneori, fără să se poată stabili o regulă anumită (vezi p. 31) : *na húl*(*l'*)*įańį*. În restul cazurilor, *'a* provenit fie din *'a*, fie din (*ę*) se închide spre *e* în poziție accentuată (*įęmkå* ʻgropițăʼ) sau *i*, în poziție neaccentuată (*kolidnįęk* ʻcolindătorʼ).

Vocala *o* din limba literară se deschide spre *ǫ*, în silabă accentuată (*só*(*ǫ*)*snå̦* ʻjepʼ), sau se închide spre *u* (prin faza *ọ* sau *ų*), în silabă neaccentuată, ca și în alte regiuni huțule sau vestice (*kuђút* ʻcocoșʼ). Autorul semnalează și unele cazuri de diftongare a lui *o* în *u̯o* în silabă accentuată, după labială (*b*^{u}*órzo* ʼrepedeʼ), fapt care n-a mai fost semnalat în graiul altor huțuli (p. 34).

Pentru vechii *o* și *e* în silabe nou-închise, reprezentați în limba literară ucraineană prin *i*, autorul găsește trei reflexe : 1) Rareori (forme notate de la un singur subiect) apar în locul lui *o* diftongii *î*^{i}, *i*^{i}, *ı* (ex. *ki*^{i}*ń* ʻcalʼ). O vocală apropiată de acești diftongi (mai precis un *o* labializat) a fost înregistrată de alți cercetători și la huțulii din alte regiuni. Diftongul de la huțulii din valea Sucevei prezintă un element secundar foarte scurt, ca și în regiunile nordice ucrainene [4]. Autorul arată că „existența diftongilor în graiul huțul este un fapt de mare importanță atît pentru lămurirea procesului de evoluție a celor două vocale, cît și pentru trasarea legăturilor din trecut

[1] Nici M. Vasmer, în recentul său *Russisches etymologisches Wörterbuch* (Heidelberg, 1950—1958), nu aduce nici un material nou și sigur privitor la etimologia cuvîntului *гуцул* (vol. I, p. 324).

[2] Vezi, de pildă, F. P. Medvedev, *Історична граматика української мови*, Harkov, 1955, p. 92—93.

[3] Cf. *Опыт диал. карты*, p. 66 ; Žylko, *Нарucu*, p. 65.

[4] Asupra diftongilor din graiurile ucrainene nordice, vezi Žylko, *op. cit.*, p. 65 și urm. ; Medvedev, *op. cit.*, p. 100 și urm.

între graiurile ucrainene" (p. 36), dar nu cercetează mai departe problema sub aspectul ei istoric. În tot cazul, părerea exprimată de autor că e posibil ca „diftongarea din nord și sud să fie, împotriva părerilor unor lingviști, unul și același fenomen, conservat în cele două arii laterale" (p. 36) ni se pare demnă de reținut. 2) Al doilea reflex e un sunet din categoria *y*, notat *ī* și, mai rar, *ɨ* (*rīɦ* 'corn'). 3) În fine, al treilea reflex, mai nou, *i* apare mai frecvent decît *ī* (*ɨ*) : *lastiu̯ka* 'rîndunică'.

În linii mari, vocala din ucraineana comună *u* (provenită din *u* și sl. com. *ǫ*) e reprezentată în acest grai tot prin *u*.

Cum era și de așteptat, reflexele sl. com. *tort* etc., *ort*, *olt*, *r̥*, *l̥*, *rŭ*, *rĭ*, *lŭ*, *lĭ* sînt la fel ca pe întreg teritoriul slav răsăritean. În acest caz, împrumuturile din limba romînă (la origine slave meridionale) sînt astfel ușor de identificat : *kláka*, *bḛrna* (cf. rom. *bîrnă*, rus. *brevno*).

La sfîrșitul părții consacrate vocalismului, autorul se ocupă de vocalele labializate, asurzirea vocalelor finale și unele cazuri de lungire a vocalelor. Reflexele vechilor vocale *i*—*y* și *o* pot apărea, în acest grai, labializate după consoane labiale (apropiindu-se de *ü* sau *ö*). În acest caz, are loc o încrucișare a reflexelor vocalelor *i*—*y* și *o* în silabă nou-închisă, ceea ce „constituie o deosebire a graiului din Valea Sucevei de cel de la vest de Ceremuș, din care n-am găsit atestate reflexe de ale vechilor *i* și *y* labializați" (p. 44).

Consoanele sînt cercetate, ca și vocalele, după locul de articulație al stadiilor mai vechi, în următoarea ordine : labiale (*p*, *b*, *m*, *f*, *v*), dentale (*t*, *d*, *n*), alveolare (*s*. *z*, *c*, *dz*), prepalatale (*š*, *ž*, *č*, *dž*, precum și *šč*, *ždž*), laterala *l*, vibranta *r*, palatala *j* (*i̯*), velare (*k*, *g*, *ch*). Fără a ne opri asupra fiecărei consoane în parte, vom reține doar cîteva fapte :

1. Iot (*j*) dispare în anumite forme gramaticale : *u̯odóu̯* (instr. sg., lit. *vodoju*) și, uneori, la prezent pers. II și III : *-aješ*, *-ajet* > *-aś*, *-at* (*motát* sau *motái̯e* 'rîșchie tortul'), fenomen comun graiurilor de sud-vest [1]. Acest fenomen nu e tot una cu reducerea lui *i* scurt din terminația adjectivelor, pe care autorul o tratează în același loc (p. 72) : *vḛ(e)ĺḛ(ī)ki* (faza intermediară : *čórni*[i]).

2. Rareori, ca și în alte graiuri huțule, apare *l* epentetic (*sépl*[i]*ḛ(e)ccḛ(e)* 'se presară') ; în schimb, apare un *ń* epentetic după labiala *m* (urmată de *j* sau vocale anterioare) : *z*[e] *ḛmńá* 'pămînt', ca și pe întreg teritoriul transcarpatic ucrainean.

3. În graiurile huțule, ca și în alte graiuri carpatice, are loc o palatalizare a dentalelor *t*, *d*, *n* înaintea vocalelor palatale : *t'* (*k'*), *d'* (*g'*), *ń*, ceea ce nu e nevoie să se explice prin influența romînească, fenomenul fiind general în aceste regiuni (vezi p. 53).

4. Africata sonoră *dz* apare rareori în locul lui *z* în cuvinte autohtone : *dzv*(*w*)*óna* (gen. sg.) 'clopot', dar mult mai des în cuvinte împrumutate din romînește : *bréndza*. Tot așa, față de reflexul general *ɦ* (fricativă laringală sonoră) sau *h* (surdă) al vechiului *g*, găsim în cuvintele de origine străină, mai ales romînești, velara ocluzivă *g* : *gri̯ápa* 'grapă' etc.

5. Consoanele sonore finale se asurzesc, de regulă, în graiurile huțule (sau, în tot cazul, manifestă tendința spre o astfel de asurzire) [2]. În ceea ce privește graiul huțul din valea Sucevei, materialul furnizat de anchetele acad. E. Petrovici arată că, cu mici excepții, sonoritatea consoanelor finale se păstrează. Dacă e adevărat ceea ce se spune despre alte graiuri huțule și galițiene, atunci trăsătura respectivă a graiului din valea Sucevei ar fi o notă specifică (eventual,un arhaism). Deși prezintă aceste fapte, I. Pătruț formulează concluzia în mod insuficient de clar (bazîndu-se pe notația obișnuită în ALR) : „. . . . cum în rostirea romînească în mod obișnuit consoanele finale spre sfîrșit își pierd sonoritatea, înseamnă că în aceeași situație se găsesc și consoanele finale huțule" (p. 75), care „spre sfîrșit se desonorizează, dar nu sînt percepute drept consoane surde" (p. 80) [3].

Autorul grupează și rezumă rezultatele cercetării sale în *Concluzii* (p. 78—80), la sfîrșitul cărora conchide că, cu excepția unei singure trăsături fonetice (*o*> diftong), toate celelalte trăsături sînt „comune și altor graiuri huțule și carpatice. Prin urmare este evident că graiul din valea Sucevei completează tabloul graiurilor huțule și, cu aceasta, pe al graiurilor carpatice" (p. 80). O astfel de afirmație contrazice, de fapt, unele păreri expuse pe parcurs chiar de autor cu privire la diverse variante ale aceluiași fonem vechi.

În rîndurile precedente am scos în evidență tocmai acele trăsături fonetice care fie că nu se găsesc în graiurile învecinate, fie că se întîlnesc doar în unele graiuri nordice (deci, îndepărtate teritorial).

[1] Cf. Žylko, *op. cit*, p. 95.

[2] Cf. *Опыт диал. карты*, , p. 64, 110 ; Žylko, *op. cit.*, p. 148.

[3] Acad. E. Petrovici confirmă că, de regulă, n-a auzit și, deci, n-a înregistrat consoanele finale asurzite (comunicare orală).

În ceea ce privește influențele străine, în special cea romînească, nu e nevoie să se caute dacă ele au „alterat sistemul fonetic, ucrainean, al graiului huțul" (p. 80). E suficient să se arate că în urma unor împrumuturi, apar sunete noi (ex. *g*, care se transformase în limba ucraineană) sau se întărește poziția altora (*dz*).

La sfîrșitul monografiei autorul dă un rezumat în rusă și franceză, ceea ce permite specialiștilor străini să ia cunoștință de rezultatele cercetării. Ar fi fost bine dacă, pe lîngă indicele de autori, s-ar fi dat și un indice de cuvinte, necesar atît foneticienilor cît și lexicologilor.

Lucrarea lui I. Pătruț cuprinde un bogat material concret, care poate fi folosit cu succes de dialectologii ucraineni în actuala fază de studiere a dialectelor limbii ucrainene. În afară de numeroasele monografii asupra unor graiuri, printre care nu ultimul loc îl ocupă cele sud-vestice, în prezent se pregătește la Kiev și Lvov atlasul dialectologic al limbii ucrainene, pentru care s-au anchetat peste 2500 puncte [1].

Se poate spune, așadar, că slaviștii romîni își aduc partea lor de contribuție la dialectologia limbilor slave. E de dorit să se continue atît cercetările asupra graiului huțul, cît și asupra altor graiuri slave de pe teritoriul R.P.R. Pentru viitorii cercetători, monografia acad. E. Petrovici și aceea a lui I. Pătruț reprezintă un exemplu și un îndemn.

G. Mihăilă

[1] Vezi F. T. Żylko, *О некоторых особенностях современного изучения диалектов украинского языка*, „Вопросы языкознания", 1957, nr. 5, p. 93. Despre activitatea dialectologilor ucraineni din ultimii ani vezi și V. I. Borkovski, *Разработка советскими учеными исторической грамматики и диалектологии восточнославянских языков* (*в послевоенные годы*), Moscova, 1955, p. 15—17. Cf. și articolele inserate în cele șase fascicule ale publicației speciale „Дïалектологiчний бюлетень" a Institutului de lingvistică din Kiev, apărute începînd din 1949.

LUCRĂRI ȘI PERIODICE PRIMITE DE CENTRUL DE DOCUMENTARE AL INSTITUTULUI DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI (PÎNĂ LA 1.III. 1958) *

ACTA LINGUISTICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE, vol. V (1955), fasc. 1—2. Sumarul: A. И. Попов, Из истории славяно-финно-угорских лексических отношений, p. 1—20; E. Itkonen, Über die Betonungsverhältnisse in den finnisch-ugrischen Sprachen, p. 21—34; D. R. Fokos-Fuchs, Umstandsbestimmungen des Masses und der Menge in den finnisch-ugrischen Sprachen, p. 35—66; Zs. Telegdi, Beiträge zur historischen Grammatik des Neupersischen, p. 67—184; L. Hegedüs, Experimental Phonetics in the Service of the Linguistic Atlas (I), p. 185—218; D. Pais, Hongrois *tábor* „camp", turc. *tapqur*, p. 219—223; J. Németh, Die Herkunft des ung. Wortes *tábor*, p. 224; P. Király, Prof. B. Havránek über die Herkunft des Wortes *tábor*, p. 225—226. Recenzii.

~ vol. V (1955), fasc. 3—4. Sumarul: U. Š. Baičura, Experimentalphonetische Beiträge zur Untersuchung des Wortakzentes des Kasan-Tatarischen, p. 265—280; J. Harmatta, Elamica (II), p. 281—294; F. Bakos, Contributions à l'étude des formules de politesse en ancien français (I), p. 295—368; L. Hegedüs, Experimental Phonetics in the Service of the Linguistic Atlas (II), p. 369—414. Recenzii.

~ vol. VI (1956), fasc. 1—3. Sumarul: G. Bárczi, Les travaux de l'Atlas Linguistique de la Hongrie, p. 1—52; V. I. Borkovskij, Stand und Aufgaben der Erforschung des Russischen in der Sowjetunion, p. 53—84; B. Serebrennikov, Ortsnamen der Wolga-Oka- Gegend im europäischen Teil der Sowjetunion, p. 85—106; L. Deme, On the Inherent Laws Governing the Development of Language, p. 107—144; J. Balázs, Contributions à l'étude des vestiges linguistiques relatifs à la religion primitive des Hongrois, p. 145—172; I. Fónagy, Über den Verlauf des Lautwandels, p. 173—278; E. Moór, Die Ausbildung des urungarischen Volkes im Lichte der Laut- und Wortgeschichte (I), p. 279—341.

~ vol. VI (1957), fasc. 4. Sumarul: GY. Lakó, Miklos Zsirai, p. 343—346; GY. Lakó, Nordmandische Sprachstudien, p. 347—324; J. Melich, Einige Personen- und Völkernamen, p. 425—440; J. Tompa, Über die Vorbereitungsarbeiten zur Grammatik der heutigen ungarischen Sprache, p. 441—448; L. Havas, Words with Emotional Connotations in Bilingual Dictionaries, p. 449—468. Recenzie.

~ vol. VII (1957), fasc. 1—2. Sumarul: L. Gáldi, Contributions hongroises à la découverte de la langue roumaine, p. 1—40; I. N.-Sebestyén, Die possessiven Fügnungen im Samojedischen und das Problem des uralischen Genitivs (I), p. 41—72; L. Rásonyi, Les noms toponymiques comans du Kiskunság, p. 73—146; E. Moór, Die Ausbildung des urungarischen Volkes im Lichte der Laut- und Wortgeschichte (II), p. 147—168; J. Balázs, Les vestiges de la goliardise dans le vocabulaire hongrois, p. 169—188. La „Recenzii": Dicționarul limbii romîne literare contemporane, vol. I (F. Bakos).

---

* Sumarul revistelor este indicat parțial.

ANNALES DE L'INSTITUT FRANÇAIS DE ZAGREB, nr. 2–3, 4, 5–6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14–15, 16–17, 18–19, 20–21–22–23, 24–25, 26–27, 28–29; 2e série, nr. 1, 2–3. Din sumarul numerelor primite reținem: K. Spalatin, L'influence du français sur le vocabulaire croate, p. 191–205 (nr. 18–19) și V. Putanec, La lexicographie française en langue croate ou serbe et en slovène jusqu'en 1914, p. 172–189 (2e série, nr. 2–3).

ANNALES UNIVERSITATIS SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE, Sectio Historica, vol. I (1957), 256 pag.

~ Sectio Philologica, vol. I (1957). Sumarul: Zsolt Tánczos, Effects of conditioned reflex systems on the development of perception constancy, p. 3–14; Magdolna Sz. Kispál, Das ungarisch-mansische Karitivsuffix, p. 15–20; Ödön Lavotha, Zur Frage der Entstehung der reflexiven Verben, p. 21–26; Gyula Herczeg, Un caso particolare dell'apposizione nella lingua letteraria romena, p. 147–152.

ANNALI DELLA FACOLTÀ DI LETTERE E FILOSOFIA, Università di Napoli, vol. V (1955), 262 pag.

ARCHIV ORIENTÁLNÍ, vol. 25 (1957), fasc. 4, 696 + 12 pag.

FRANZ BABINGER, *Südosteuropäische Handelsmünzen am Ausgang des Mittelalters*. Extras din „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte", vol. 44, decembrie 1957, fasc. 4, p. 352–358.

LEONARD BLOOMFIELD, *Eastern Ojibwa. Grammatical Sketch. Texts & Word List*, preface by Charles F. Hockett, Ann Arbor, The University of Michigan Press, 272 pag.

BULLETIN DE LA BIBLIOTHÈQUE DE L'INSTITUT FRANÇAIS EN ESPAGNE, nouvelle série, n-rele 7, 8, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37.

BULLETIN DE LA FACULTÉ DES LETTRES DE STRASBOURG, an. 35 (1956–57), vol. 2, 4, 5, 6, 7, 8–9. În volumele 5 și 6 sînt publicate lucrările Colocviului de dialectologie romanică, pentru care v. recenzia publicată în *SCL*, IX (1958), 2. Semnalăm și articolul lui Georges Straka, Respiration et phonation, p. 397–429 (vol. 8–9).

~ an. 36 (1957–58), vol. 1, 2, 3, 4, 5. La „Recenzii": P. Imbs, Les propositions temporelles en ancien français (M. Parent).

BULLETIN DE L'INSTITUT FRANÇAIS EN ESPAGNE, n-rele 33, 39, 40, 46, 54, 57, 58, 59, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99.

MARCEL COHEN, *De la datation des nouveautés linguistiques*. Extras din „Bollettino dell'Istituto di lingue estere", Genova, vol. 5 (1957), 2 pag.

~ *Emploi du passé simple et du passé composé dans la prose contemporaine*. Extras din „Travaux de l'Institut de Linguistique. Faculté des Lettres de l'Université de Paris", vol. I (1956), p. 43–62.

HISTORIA, VEDECKÁ A PUBLIKAČNÁ ČINNOSŤ FAKULT, KATEDIER A USTANOV. *Univerzita Komenského v rokoch* 1945–1955. Extras din Filozofická Fakultá v Bratislave, p. 309–406.

Известия Академии наук СССР. Отделение литературы и языка. vol. XVI (1957), fasc. 5. Sumarul: Сорок лет советской филологической науки, p. 397—406; В. В. Виноградов, Общие проблемы и задачи изучения языка русской художественной литературы, p. 407—429; В. А. Аврорин, Новые исследования по языкам народностей Севера, p. 469—477. Rubricile: „Materiale și comunicări", „Recenzii"

~ vol. XVI (1957), fasc. 6. Sumarul: В. И. Борковский, Придаточные предложения времени в древнерусских грамотах, p. 509—519; И. Н. Голенищев-кутузов, Славяноведение в Венгрии, p. 520—534. Rubricile: „Materiale și comunicări", „Recenzii", „Cronică".

ЛЕТОПИС МАТИЦЕ СРПСКЕ, Нови Сад, 1957, iulie-august, septembrie, octombrie.

REVUE DE LINGUISTIQUE ROMANE, vol. XXI, nr. 83—84, iulie—decembrie 1957. Sumarul : J. O r r, *Vous avez beau faire*, p. 197—208 ; P. G a r d e t t e, Le Lyonais et le Massif Central d'après les atlas linguistiques régionaux, p. 209—230 ; R. S i n d o u, Pour servir à l'histoire des noms du castor dans la Romania, p. 231—248 ; V. V i n j a, Contributions dalmates au *Romanisches Etymologisches Wörterbuch* de W. Meyer-Lübke, p. 249—269 ; N. C. W. S p e n c e, L'assibilation de l'*r* intervocalique dans les parlers jersiais, p. 270—288 ; M. G o n o n. Etymologies foréziennes, p. 289—293 ; G. R o h l f s, Aspekte und Probleme spanischer Etymologie, p. 294—319 ; A. J. B l i s s, The chronology of some anglo-norman soundchanges, p. 320—328. La ,,Cronică bibliografică" : R. L e v y, Annonces supplémentaires des travaux lexicaux sur le vieux français și G. S t r a k a, M. P a r e n t, P. G a r d e t t e, J. B o u r g u i g n o n, Livres reçus, Publications récentes.

RUPERTO-CAROLA. Mitteilungen der Vereinigung der Freunde der Studentenschaft der Universität Heidelberg. e. V., an. IX, vol. 21, iunie 1957, 324 pag. ; vol. 22, decembrie 1957, 292 pag.

STUDIA ROMANICA ZAGRABIENSIA, an. II (1957), num. 3. Sumarul : M. D e a n o v i ć, Intorno all'Atlante Linguistico Mediterraneo, p. 3—12 ; P. G u b e r i n a, La logique de la logique et la logique du langage, p. 13—20 ; V. V i n j a, Alcuni tipi di incroci linguistici neolatino-slavi, p. 31—44 ; V. V i n j a, Procédés affectifs dans la dénomination d'une coquette de mer (Coris julis L.), p. 45—59. În numărul 4 sînt publicate numai articole de literatură.

FR. SVĚRAK, *Karlovické nářečí*. Sbornìk, Vĕdeckých prací vyšši pedagogické školy v Brnĕ, svazek II, Praha, Státní Pedagogické Nakladatelství, 1957, 186 pag.

ВОПРОСЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ, VI (1957), fasc. 4. Sumarul : Б. А. С е р е б р е н н и к о в, Теория волн Иоганна Шмидта и явления языковой аттракции, p. 3—15; Г. В. С т е п а н о в, Проблема изучения испанского языка Латинской Америки, p. 16 — 25. La ,,Discuții" : Р. Г. П и о т р о в с к и й, Структурализм и языковедческая практика (Возможно ли структуральная диалектология?), p. 26—35; А. М. Д е б о р и н, Заметки о происхождении и эволюции научных понятий и терминов, p. 36—45. Revista are și rubricile ,,Din istoria lingvisticii", ,,Comunicări și note" ; ,,Experimentarea mașinii de tradus" și ,,Viața științifică". La ,,Critică și bibliografie" : Limba romînă. Fonetică Vocabular-Gramatică (G. M i h ă i l ă).

~ Vol. VI (1957), fasc. 5. Sumarul : Пути развития советского языкознания, p. 3—17; Ю. Д. Д е ш е р и е в, Развитие младописьменных языков народов СССР в советскую эпоху, p. 18—30; С. Г. Б а р х у д а р о в, Русская советская лексикография за 40 лет, p. 31 — 46; М. М. Г у х м а н, Индоевропейское сравнительно-историческое языкознание и типологические исследования, p. 46—57; О. Н. Т р у б а ч е в, Принципы построения этимологических словарей славянских языков, p. 58—72; Ю. З. К н о р о з о в, Проблема изучения иероглифической письменности майя, p. 73—81. Semnalăm și rubricile ,,Comunicări și note", ,,Lingvistică, teoria informației și mașinile de tradus", ,,Critică și bibliografie", ,,Viața științifică".

~ Vol. VI (1957), fasc. 6. Sumarul : О. П. С у н и к, К типологической характеристике языков тунгусо-маньчжурской группы, p. 3 — 14; М. С. Г у т ы ч е в а, Основные линии развития словосочетаний во французском языке, p. 15—24. La ,,Discuții" : А. А. Р е ф о р м а т с к и й, Что такое структурализм? p. 25 — 37; А. С. М е л ь н и ч у к, К оценке лингвистического структурализма, p. 38—49. Amintim și rubricile : ,,Comunicări și note", ,,Din istoria lingvisticii", ,,Critică și bibliografie".

WORD, vol. 12, nr. 3, decembrie 1956. Sumarul : B. H u n t e r S m e a t o n, Some Problems in the Description of Arabic, p. 357—369 ; R. S o m e r v i l l e G r a h a m, Widespread Bilingualism and the Creative Writer, p. 370—381 ; R o b e r t W. and J o y B. A l b r i g h t, The Phonology of a Two-Year-Old Child, p. 382—390 ; H a n s M a r c h a n d, Compounds with Locative Particles as First Elements in Present-Day-English, p. 391—398 ; D o u g l a s T a y l o r, Language Contact in the West Indies : 1. A. Case of Intimate Borrowing,

p. 399—406 ; idem, 2. On the Classification of Creolized Languages, p. 407—414 ; Kenneth L. Pike and Willard Kindberg, A problem in Multiple Stresses, p. 415—428 ; C. F. Voegelin, Linear Phonemes and Additive Components, p. 429—443 ; C. F. Voegelin and John Yeger-Lehner, The Scope of Whole System („Distinctive Feature") and Subsystem Typologies, p. 444—453. La „Recenzii" : J. V. Pleasants, Études sur l'*e* muet (A. Martinet).

~ vol. 13, no. 2, august 1957. Sumarul : Uriel Weinreich, Functional Aspects of Indian Bilingualism, p. 203—233 ; Fred. W. Householder Jr., Accent, Juncture Intonation, and my Grandfather's Reader, p. 234—245 ; D. L. Bolinger and L. I. Gerstman, Disjuncture as a Cue to Constructs, p. 246—255 ; Leigh Lisker, Minimal Cues for Separating (w, r, l, y) in Intervocalic Position, p. 256—267 ; Ashok R. Kelkar, „Marathi English" : A Study in Foreign Accent, p. 268—282 ; Diego Catalan, The End of the Phoneme (z) in Spanish, p. 283—322. La rubrica „Discuții" : Yehoshua Bar-Hillel, Three Methodological Remarks on „Fundamentals of Language", p. 323—334 și Charles A. Ferguson, A Manual of Phonological Description, p. 335—345. La „Recenzii" : É. Jourdain, Du français aux parlers créoles și Le Vocabulaire du parler créole de la Martinique (D. Taylor) ; F.N. and R.L. Politzer, Romance Trends in 7th and 8th Century Latin Documents (J. Porte) ; A.-J. Henrichsen, Les phrases hypothétiques en ancien occitan (S. Kravtchenko) ; F. H. Jungemann, La teoria del sustrato y los dialectos hispano-romances y gascones (L. J. Prieto) ; J. Malkiel, Historia de un cruce hispano-latino (L. J. Prieto) ; Atlasul lingvistic romîn & Micul atlas lingvistic romîn [serie nouă] (G. Corréard).

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЕЗИК vol. III (1955), 256 pagini.

HENRIK BARIĆ

(1888 – 1957)

În plină activitate de cercetător științific și organizator, s-a stins din viață la 3 aprilie 1957 lingvistul iugoslav Henrik Barić, slavist, romanist și comparatist, profesor la universitate și director al Institutului balcanic din Sarajevo. Născut în Dubrovnik (Ragusa), la 21 ianuarie 1888, H. Barić a făcut studii de lingvistică și comparatistică la universitățile din Graz și Viena cu R. Meringer, L. Schröder ș.a., de romanistică cu W. Meyer-Lübke, la care și-a trecut doctoratul. H. Barić și-a putut forma astfel de la început o solidă și largă pregătire în filologie și în lingvistica generală, cu precădere în sectorul limbilor romanice, al celor slave și în albaneză. H. Barić și-a îndreptat de la început cercetările cu deosebire asupra domeniului balcanic, unde varietatea naționalităților și limbilor de azi ori din trecutul apropiat și din cel îndepărtat necesită o cunoaștere temeinică și multilaterală a acestor realități etnolingvistice și istorice privind mai multe grupe de idiomuri : slav, romanic, grecesc, albanez, iliro-trac etc. ; toate aceste sectoare ale lingvisticii erau familiare unui erudit și cercetător cu orizontul și perspicacitatea lui H. Barić, care a adus prețioase și numeroase contribuții la studiul istoric al limbilor.

Nu este necesar și nu avem putința de a întocmi aici o bibliografie completă a lui H. Barić ; din lucrările lui menționăm numai pe cele mai de seamă [1] : *Beiträge zur slavischen Sprachgeschichte* (Wien-Leipzig, 1918), *Albano-rumänische Studien* (Zur Kunde der Balkanhalbinsel, Quellen und Forschungen, 7, Sarajevo, 1919) și o serie de articole și studii de istoria limbii și etimologie din domeniul slav, albanez, ilir și trac, publicate majoritatea în revista sa „Archiv za arbanasku starinu, jezik i etnologiju", I–IV (1923–1928), care era completată cu o „Biblioteke Archiva", I–IV (1923–1927) ; *Albanisch, Romanisch und Rumänisch* și alte articole apărute după moartea sa în *Godišnjak Balkan. Inst.* I, p. 1–16 etc. O lucrare despre „Veneti și Illiri", alta despre „Istoria limbii albaneze" (*Istorija arbanaskog jezika*) au rămas în manuscris.

Ca romanist și balcanolog, H. Barić s-a ocupat (cum indică și titlul lucrărilor citate) cu limba romînă — ceea ce ne interesează cu deosebire în acest loc — privită în legăturile ei cu albaneza ; în acest sens a studiat elementele lexicale străvechi preromane existente în cele două idiomuri (ex. *brîu, curpen, gard, mazăre, sîmbure, vatră, viezure,* în total cam 70 de termeni),

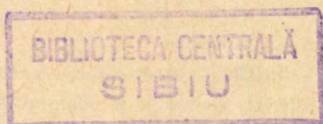
---

[1] Informații mai ample bio- și bibliografice asupra lui H. Barić se află în articolul lui I. Pudić „In memoriam Henriku Bariću", *Godišnjak Balkanološki Institut,* Sarajevo, I, 1956, p. V–X.

ca și elementele fonetice comune ori divergente. În această problemă, H. Barić a adoptat de la început (*Albano-rum. Stud.*) o atitudine hotărîtă și consecventă: toate cuvintele romînești (nelatine) aflătoare în idiomul șkipetarilor sînt împrumutate de la aceștia de romîni, într-o epocă veche, indiferent de unele piedici de ordin fonetic, semantic ori cultural-istoric, pe care autorul le evită ori le trece cu vederea. H. Barić mergea în privința aceasta chiar mai departe decît alții, considerînd împrumuturi albaneze cuvinte autentic romînești pe care albanezii nu le cunosc în vocabularul lor, ca *beregată, brînză, gorun*, ori au forme diferite, cu variante de dată indo-europeană (ca *mazăre* : alb. *modhullë*). Pentru cîteva cuvinte romînești (*curpen, măgură, vătăma* etc.), el a dat prețioase indicații de ordin etimologic ce servesc la elucidarea originii lor indo-europene. Concluzia firească și necesară de ordin istoric a teoriei despre împrumuturile din albaneză în romînește era „simbioza albano-romînă" în epoca prefeudală ori în evul mediu, teză cunoscută și adoptată de alți lingviști și balcanologi, dar neacceptată de toți.

Moartea prematură a lui Henrik Barić este o grea pierdere pentru studiul relațiilor interbalcanice și al limbii albaneze.

I. I. RUSSU

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI

Com. nr. 1078

Lei 6.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL IX

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI

Com. nr. 1078

Lei 6.—

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE ★ Anul IX, nr. 3/1958

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

3

ANUL IX

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE
APARE DE PATRU ORI PE AN
Redacţia revistei BUCUREŞTI, Raionul Stalin, Calea Victoriei 194
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 13.85.05

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul IX, nr. 3 1958

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ETUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome IX, n[0] 3 1958

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том IX, № 3 1958

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

BALCANICA
CONSIDERAŢII ASUPRA „UNIUNII LINGVISTICE" BALCANICE

DE

ACAD. AL. ROSETTI

Limba romînă este, după cum se ştie, o limbă romanică, dar, printr-o serie de trăsături ale ei, care se regăsesc şi în limbile balcanice şi o îndepărtează de celelalte limbi romanice, ea este şi o limbă balcanică.

Cercetările recente în domeniul limbilor balcanice au readus în discuţie problemele ,,balcanologiei", din care ne propunem să examinăm aci cîteva.

Cum se explică asemănările dintre limbile balcanice?

Vom enumera, în rîndurile următoare, factorii care trebuie luaţi în seamă pentru a explica aceste trăsături în comun.

1. Substratul. În privinţa raportului dintre limbile vorbite odinioară în Peninsula Balcanică şi limbile vorbite în zilele noastre, se ştie astăzi că ilira, ca şi latina, e o limbă ,,centum", iar thraca şi albaneza limbi ,,satem" [1]. Asemănările dintre albaneză şi romînă sînt fundate, aşadar, pe o înrudire originară, elementul thrac care stă la baza limbii albaneze fiind în stare să explice unele cuvinte din limba romînă, comune cu albaneza.

---

[1] Asupra tribului thrac al *dacilor*, v. *Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissenschaft*, neue Bearbeitung . . . v. Georg Wissowa, s. v. *Dacia*, col. 1948 şi urm., G. G. Mateescu, *Neamurile traco-dace şi istoria lor*, în "Revista istorică", XIII, 1927, p. 210 şi urm., N. Jokl, art. *Thraker, Sprache* în *Ebert's Reallex. der Vorgeschichte*, XIII, 1929, p. 278 şi urm. şi Detschew, *Charakteristik der thrakischen Sprache*, Sofia, 1952, p. 108 şi urm. : albaneza şi romîna s-au format pe o bază thracă, pe teritorii separate (p. 113); ilira este o limbă "centum" (p. 114). W. Giese, *Balkansyntax oder trakisches Substrát ?* în "Studia neophilologica" XXIV, 1952, p. 40 şi urm. atribuie substratului thrac postpunerea articolului, influenţei greceşti tendinţa de înlocuire a infinitivului şi formarea viitorului, influenţei slave formarea numeralului, şi unei tendinţe proprii a limbii populare confuzia genitivului cu dativul. J. Schröpfer, *Zur inneren Sprachform der Balkanvölker*, în "Zeitschrift für Slawistic", I, 1956, p. 138 şi urm., socoteşte că trăsăturile în comun ale limbilor balcanice nu sînt specifice, pentru că mai apar, izolat, şi în alte limbi. Dar problema este de a explica *de ce* aceste trăsături apar de ex. *numai* în romînă şi în albaneză sau în romînă şi în neo-greacă, şi *nu* şi în alte limbi romanice !

E. Seidel[1] socotește, însă, că acțiunea substratului nu poate explica asemănările dintre romînă și albaneză. După Seidel, aceste asemănări ar fi de dată mult mai recentă, și anume din evul mediu.

Dacă ne-am însuși acest punct de vedere, ar rămîne atunci neexplicat întreg vocabularul de origine „autohtonă" al limbii romîne, adică un număr de aproximativ 80 de cuvinte[2]. Acești termeni sînt comuni romînei și albanezei; ei prezintă particularitatea de a nu putea fi explicați prin albaneză, iar termenii albanezi, prin romînă: cuvintele din cele două limbi derivă deci dintr-un original comun, care a suferit, în fiecare limbă, în mod separat, transformări caracteristice. Astfel, alb. *p* îi corespunde în romînă un *b*: dr. *bîlc*, alb. *pelk*, iar alb. *v*: dr. *b*: alb. *avull*, dr. *abur* etc.[3].

Față de această stare de lucruri, este evident că explicația termenului romînesc prin albaneză sau a celui albanez prin romînă nu e posibilă, același sunet originar fiind redat în fiecare limbă într-altfel. Explicația prin thracă e, prin urmare, singura mulțumitoare.

2. Viața în comun a popoarelor balcanice. Bilingvismul. Viața în comun a popoarelor balcanice, organizația lor socială și economică asemănătoare din trecut ar explica trăsăturile în comun ale limbilor vorbite de aceste popoare[4].

În această privință, cercetările lui Uriel Weinreich[5], bazate pe o documentare bogată și variată, au arătat că bilingvismul provoacă nu numai anumite schimbări fonetice, dar și modificări în morfologia și sintaxa (ordinea cuvintelor) unei limbi, și, precum e de mult stabilit, și în lexic.

E. Seidel socotește că „transhumanța", practicată de popoarele balcanice, întrunește într-însa factorii politici și social-economici comuni, care explică asemănările amintite[6].

Problema este de a ști dacă numărul păstorilor nomazi sau transhumanți, atît la nordul cît și la sudul Dunării, a fost destul de ridicat pentru a justifica efectele unui bilingvism, dacă nu în masă, dar cel

---

[1] E. Seidel, *Zur Lehnprägung. Eine Aufgabe der vergleichenden Sprachwissenschaft*, în *Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst Moritz Arndt Universität Greifswald*, Jahrg. VI, 1956—1957, p. 53 și urm.; de același autor *Probleme und Methoden der Balkanlinguistik*, în *Omagiu academicianului Iorgu Iordan*, București, 1958.

[2] Cf. A. Graur, *Coup d'oeil sur la linguistique balkanique*, în „Bulletin linguistique", IV, 1936, p. 35: „Cred deci cu Philippide că cea mai mare parte a cuvintelor pretinse albaneze din limba romînă trebuie imputate substratului comun romînei și albanezei, și sînt convins că au fost conservate sufixe aparținînd populației primitive". După I. I. Russu, *Dispariția limbii și a populațiilor traco-dace*, în „Studii și cercetări de istorie veche", VIII, 1957, p. 260, numărul cuvintelor thraco-dace din limba romînă ar fi de 170, „din care 70 există și în limba albaneză".

[3] Problema e tratată amănunțit în lucrarea noastră *Istoria limbii romîne*, II[2], București, 1943, p. 102 și urm. Expunerea lui Giovanni Alessio, consacrată acestei probleme, în lucrarea sa *Le lingue indo-europee nell'ambiente Mediterraneo*, Bari, f.d., e superficială.

[4] Dr. Franz Baron Nopcsa, *Albanien*, Berlin-Leipzig, 1925, p. 226 și urm.: enumerarea elementelor comune popoarelor balcanice din domeniul civilizației materiale: arhitectură, unelte, obiecte, îmbrăcăminte etc.

[5] *Languages in contact*, New York, 1953.

[6] E. Seidel, *Zur Lehnprägung*, p. 55.

puţin al unui mare număr de vorbitori avînd romîna ca limbă maternă, amestecaţi cu populaţii care vorbeau alte limbi.

De fapt, pornind de la statisticile recente, constatăm că procesul indicat mai sus se petrece astăzi pe o scară întinsă, şi, deci, cu atît mai mult în trecut.

Mişcările de transhumanţă ale păstorilor, precum şi nomadismul lor — căci se face deosebirea între transhumanţa propriu-zisă, legată de locuri fixe pentru văratec şi iernatec, pe cînd nomazii nu au locuri fixe — pot determina modificări lingvistice în limba migratorilor şi în limba populaţiilor în mijlocul cărora populaţia păstorească se aşază.

Izvoarele arată că păstoritul, începînd din veacul trecut, este în regres, în Peninsula Balcanică şi la nordul Dunării, din cauze economice şi politice. Dar e incontestabil că s-a trecut prea uşor peste acest criteriu de explicaţie.

Ov. Densusianu a afirmat că „ciobanii au rătăcit ca pe un pămînt al lor de la extremitatea nordică a Carpaţilor pînă în Balcani şi munţii Greciei" [1].

Sînt cunoscute migraţiile din trecut ale păstorilor romîni în Carpaţii de nord, pînă în Moravia, şi, în direcţia estică a teritoriului nord-dunărean, pînă la Bug. În teritoriul de la nordul Dunării, turmele de oi venite din ţările romîneşti nu depăşeau cîmpia Dunării, iar în Peninsula Balcanică păstorii nomazi îşi limitează peregrinările în anumite regiuni. Se poate vorbi de un „seminomadism" al păstorilor de la nordul Dunării, în sensul că locurile de văratec şi de iernatec nu sînt întotdeauna aceleaşi. Turmele de oi de pe versantul nordic al Carpaţilor iernează în Transilvania, pe cînd cele de pe versantul sudic, în şesul Ţării Romîneşti şi în Dobrogea [2]. În Peninsula Balcanică, creşterea oilor este ocupaţia de căpe-

[1] Ovid Densusianu, *Păstoritul la popoarele romanice*, Bucureşti, 1913, p. 14. El consideră, ca un adevăr nestrămutat, că romînii au fost „în primul rînd un popor de păstori" (p. 16 ; Th. Capidan, *Romînii nomazi*, Cluj, 1926, p. 175, n. 1, dă dreptate, în principiu, lui Densusianu. Afirmaţia este, desigur, exagerată ; cf. Traian Herseni, *Probleme de sociologie pastorală*, Bucureşti, 1941, p. 159). Din observaţiile critice ale lui P. Cancel asupra *Păstoritului* lui Ovid Densusianu (în „Convorbiri literare", XLVII, 1913, p. 852 şi urm.), se pot reţine numai cîteva.

Romînii din Macedonia, Epir, Albania şi Thesalia se ocupă, pe lîngă creşterea vitelor, şi cu agricultura : N.B., *Agricultura la Aromîni*, în „Lumina", II, 1904, p. 161—164. Aromînii din unele sate din Pind, odinioară păstori, practică agricultura : G. Zuca, *Păstoritul şi agricultura la Romînii din Pind*, în „Lumina", IV, 1906, p. 66—69. C. Patsch, *Das Sandschak Berat in Albanien*, Viena, 1904 (*Schriften der Balkankomission*, Antiquarische Abteilung III), col. 140 : Fărşeroţii din ţinutul Muzokia se ocupă, în cea mai mare parte, cu păstoritul şi sînt nomazi ; constrînşi de necesităţi, ei practică însă şi agricultura.

De fapt, romînii au fost, în acea epocă îndepărtată, păstori şi agricultori. Trebuie însă precizat că e vorba de o agricultură rudimentară, de munte, făcută cu sapa, şi practicată probabil de femei, bătrîni şi copii. Planta cultivată era meiul, care prezintă avantajul de a avea o vegetaţie de vară scurtă : mai—iulie. V. I. Claudian, *Alimentaţia poporului romîn*, Bucureşti, 1939, p. 20 şi urm.

[2] În 1876, numărul oilor aparţinînd oierilor ardeleni se ridica la peste un milion, iar al păstorilor la 10000. În masivul Parîngu, Em. de Martonne semnalează prezenţa, în lunile de vară, a unor turme de 5000 de oi, cu 420 de ciobani. Em. de Martonne, *La vie pastorale et la transhumance dans les Karpathes méridionales*, în *Zu Fr. Ratzel's Gedächtnis*, Leipzig, 1904, p. 227 şi urm.

În Dobrogea, aşa-zişii „mocani", nume dat populaţiei romîneşti venite din Transilvania (în special din regiunile Braşov, Făgăraş şi Sibiu) sînt, în majoritatea lor, foşti ciobani rămaşi

tenie a populației romînești. Adevărații nomazi se întîlnesc în Albania : această populație romînească locuiește la munte și la șes în cabane (*călive*), formînd *cătune* [1]. Migrațiile păstorilor romîni din Peninsula Balcanică sînt atestate, cu începere din secolul al XIII-lea și al XIV-lea în Albania, în Epir, în Thracia și în Thesalia. Călători străini în Peninsula Balcanică descriu spectacolul pitoresc al turmelor de mii de oi ale aromînilor, coborînd la șes cu 1.000 de cai, familii întregi cu copii și bagaje și doi preoți (1815). În 1910, J. Cvijić a evaluat la 50 — 60000 numărul oilor aparținînd aromînilor [2].

Faptul că aromînii propriu-ziși și romînii din Albania vorbesc cel puțin două limbi ne lămurește cu privire la efectele bilingvismului asupra acestor populații, în trecut și în zilele noastre.

3. Înrîurirea civilizației bizantine în Peninsula Balcanică și în țările romînești de la nordul Dunării este o realitate peste care nu se poate trece [3]. Împărțirea Peninsulei Balcanice în două zone de influență, cea greacă la sud de „linia Jireček", iar cea latină la nord de această linie, nu exclude influența civilizației bizantine la nordul Dunării [4]. De altfel, istoria țărilor romînești ne învață că, prin biserica ortodoxă, în primul rînd, influența greacă a fost puternică în țările noastre pînă în secolul al XIX-lea. Fenomene pur lingvistice, ca, de exemplu, tendința de dispariție a infinitivului în limba romînă, și a înlocuirii lui prin dezvoltarea unui sistem omogen de propoziții subordonate, ca în limba greacă, nu pot fi explicate în afară de influența limbii grecești. Faptul că fenomenul apare în dialectele italiene de sud, acolo unde s-a vorbit odinioară grecește, confirmă aceasta, după cum s-a arătat mai de mult [5].

4. *Concluzie.* În concluzie, vom spune că cei trei factori enumerați mai sus pot explica paralelismele dintre limbile balcanice.

pe loc (pe la 1850, numărul oilor venite la iernat din Transilvania trecea de un milion). Instalarea lor s-a făcut la începutul secolului al XIX-lea. Statisticile de după 1878 arată că un sfert din populația Dobrogei e venită din Transilvania (circa 80000 de oameni). V. D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946. În trecut, au existat regiuni în care ocupația de căpetenie a locuitorilor era păstoritul, ca ținutul Vrancei, în Moldova, al Cîmpulungului, în Bucovina, sau Drăgușul, în Transilvania (Făgăraș) : cf. Herseni, *op. cit.*, p. 156 și urm.

[1] I. Caragiani, *Studii istorice asupra Romînilor din Peninsula Balcanică*, în „Rev. pentru istorie, arheologie și filologie", VI, 1891, p. 128 și urm. (ed. Academiei Romîne, București, 1929), Th. Capidan, *Romînii nomazi*, p. 66 și urm.

[2] J. Cvijić, *La Péninsule Balkanique*, Paris, 1918, p. 177 și urm. și harta, cu indicația migrațiilor păstorești, de la p. 170. Carsten Hoëg, *Les Saracatsans*, Paris-Copenhague, 1925, I, p. 63 și urm. a întîlnit pe acești păstori nomazi în Thesalia, Macedonia și Epir. Cf. M. Gyóni, *La première mention historique des Vlaques des Monts Balkans*, în „Acta antiqua Acad. Scient. Hung.", 1, 1951—1952, p. 495 și urm.

[3] Limba greacă a avut o influență preponderentă în Albania ,pînă în secolul al XIII-lea. M. Malecki (*Osservazioni sull'unione linguistica balcanica*, în *Atti del III. Congresso internazionale dei linguisti*, Firenze, 1935, p. 76) a insistat, de asemenea, asupra influenței limbii grecești moderne în Peninsula Balcanică. V. observațiile lui Boris Gerov, în *Lateinisch-griechische lexikalische gegenseitige Beziehungen in dem Inschriften aus den Balkanländern*, în „Godišnik na sofiiskija iversitet", ist.-fil. Fak., Sofia, 1947, t. XLIII, p. 122—124.

[4] V. cartea noastră *Ist. limbii rom.*, II², p. 31 și urm.

[5] V. expunerea din *Ist. limbii rom.*, II², p. 99 și urm.

Limbile balcanice alcătuiesc, deci, o „uniune lingvistică", în care asemănările, elementele comune şi direcţia evoluţiei lingvistice sînt determinate de existenţa aceluiaşi substrat, la două din ele (romîna şi albaneza) şi de viaţa în comun a popoarelor balcanice [1].

О БАЛКАНСКОМ «ЛИНГВИСТИЧЕСКОМ ОБЪЕДИНЕНИИ»

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Недавние исследования «балкановедов» снова сделали актуальным обсуждение вопроса о «балканских» элементах румынского языка.

Автор рассматривает три фактора, которые следует принять во внимание в области этих исследований.

1. Известно, что иллирийский язык является языком «centum», в то время как фракийский и албанский являются языками «satem». Тракийский язык, образующий субстрат румынского и албанского языков, объясняет элементы словарного состава языка, которыми оба эти языка владеют сообща. Это опровергает мнение Е. Зайделя, отрицающего действие субстрата, потому что, если допустить его точку зрения, то целый ряд слов, общих румынскому и албанскому языкам, останутся необъяснимыми. В действительности, эти слова (81) представляют особенности, не могущие быть объясненными ни при помощи румынского, ни при помощи албанского языков.

2. Совместная жизнь балканских народов, как общая социальная и экономическая организация, объясняет ряд общих черт балканских языков. Недавние исследования У. Вайнрейха свидетельствуют о значении двуязычности. Мнение Зайделя относительно „перегона скота на летнее пастбище" сходится с мнением Овидия Денсушану о важности пастушеской жизни в развитии романских языков. Следует принять во внимание контакт между населениями с различными языками в течение пастушеских переселений на севере и юге от Дуная.

3. Наконец, не должно преуменьшать влияние византийской культуры на севере и юге от Дуная. Стремление к исчезновению инфинитива в румынском языке объясняется, без сомнения, влиянием греческого языка.

CONSIDÉRATIONS SUR «L'UNION LINGUISTIQUE» BALKANIQUE

RÉSUMÉ

Les recherches récentes des «balkanologues» ont rouvert le problème des éléments «balkaniques» du roumain.

[1] În cursul celui de al patrulea Congres internaţional al lingviştilor, ţinut la Copenhaga în august 1936, N. S. Trubetzkoy ne-a împărtăşit de mai multe ori convingerea sa că „uniunea lingvistică" (*Sprachbund*) este un factor de care trebuie ţinut seamă, în cercetarea limbilor. El socotea că acest criteriu de explicaţie, neglijat în trecut, trebuie readus în atenţia lingviştilor.

L'auteur examine trois facteurs dont il faut tenir compte dans ce domaine de recherches.

1. Le substrat. Il est établi que l'illyrien est une langue «centum», tandis que le thrace et l'albanais sont des langues «satem». Le thrace, qui forme le substrat du roumain et de l'albanais, explique les éléments de vocabulaire que ces deux langues possèdent en commun. Ceci infirme l'opinion de E. Seidel, qui nie l'action du substrat, car, si l'on admettait son point de vue, une série de mots communs au roumain et à l'albanais resteraient inexpliqués. Or, ces mots (dans les 81) présentent des particularités qui ne peuvent être expliquées ni par le roumain, ni par l'albanais.

2. La vie en commun des peuples balkaniques, leur organisation sociale et économique commune expliquent une série de traits communs des langues balkaniques. Les recherches récentes d'Uriel Weinreich démontrent l'importance du bilinguisme. La « transhumance », évoquée par E. Seidel, vient rejoindre les remarques de feu Ovide Densușianu sur l'importance de la vie pastorale sur l'évolution des langues romanes. Il faut tenir compte du contact entre populations de langue différente, au cours des migrations pastorales, au Nord et au Sud du Danube.

3. Enfin, il ne faut pas sous-estimer l'influence de la culture byzantine au Nord et au Sud du Danube. La tendance à la disparition de l'infinitif, en roumain, s'explique sans doute par l'influence grecque.

VOCALA RADICALĂ FAȚĂ DE VOCALA SUFIXULUI VERBAL ÎN ROMÎNEȘTE

DE

ACAD. AL. GRAUR

Este frapantă diferența de vocalism între silabele radicale ale verbelor : *a vărsa* și *a vedea*, la prezentul indicativ,

I sg.	vărs	văd
II sg.	verși	vezi
I pl.	vărsăm	vedem

Ținînd seama de etimologie, ne-am aștepta ca vocala să coincidă peste tot, căci *e* neaccentuat din lat. *uersamus* și *i* scurt din lat. *uidemus* ar fi trebuit să aibă aceeași soartă.

Pun aici în cauză verbele care au în rădăcină o consoană labială (*b*, *p*, *m*, *v*, *f*) urmată la persoana I singular de un *ă*, iar la persoana a II-a singular de un *e*, fie că avem un *e* primitiv care, după labială, a devenit în unele cazuri *ă*, fie că (în cîteva exemple) primitivul este cu *a*, care în poziție neaccentuată sau prin analogie a devenit *ă* la persoana I și apoi *e* la persoana a II-a singular.

În DR, VII, p. 49—50, S. Pușcariu explică faptele astfel : normal și corect este tipul *stîmpăr — stîmperi — stîmpărăm*, adică schimbarea lui *e* în *ă* este legitimă acolo unde vocala a fost la început un *e* neaccentuat după care nu urma un *e* sau un *i*. Acolo unde urma una din aceste două vocale, ea a împiedicat, prin asimilare (preventivă, dacă putem spune așa), transformarea lui *e* în *ă*. Apoi tipul *apăr — apări — apărăm* (unde latina nu avusese un *e*, ci un *a* în silaba a doua) a devenit *apăr — aperi — apărăm*, orientîndu-se după tipul *stîmpăr*. De asemenea tipul ** apes — apeși — apăsăm* (unde *e* nu trebuia să se schimbe în *ă* la persoana I, pentru că nu era neaccentuat) s-a orientat după tipul *arăt — arătăm* și astfel s-a ajuns la *apăs*. Tot așa ** cuvint — cuvinți — cuvîntăm* a devenit *cuvînt*. . ., persoana I singular fiind influențată de persoana I plural, iar după verb s-a refăcut și substantivul *cuvînt*.

Singurul lucru care nu ni se explică este : ce amestec a putut avea aici accentul. E suficient să punem față în față perechi ca *vînăt* (*vineți*, *tînăr*) *tineri*, ca să fie clar că accentul nu poate avea nici un rol în chestiunea de care ne ocupăm. Avem un exemplu în plus de formalism în fonetică, de felul celor analizate de mine în *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, p. 177 și urm.[1]; vezi și G. Bonfante, „Language", XXIII (1947), p. 362–363.

În cartea sa *Le verbe roumain* (Lund, 1954–1955), I, p. 71, n. 1, Alf Lombard prezintă lucrurile astfel :

Anumiți factori militează în favoarea ipotezei lui Pușcariu. Dar pare greu de crezut ca un singur verb, *a arăta*, să fi fost atît de puternic încît să fi influențat întreaga categorie de verbe care prezintă alternanța *e*/*ă*/*a*. După Rosetti, dimpotrivă, schimbarea lui *e* în *ă* după labială este regulată și sub accent. În tot cazul, sîntem siliți să recunoaștem că există unele cazuri aberante.

După părerea mea însă, lucrurile se pot lămuri ușor (fără a face apel la influența lui *arăta*, care, neavînd etimologie, nu ne poate explica nimic) în lumina teoriei corelației de timbru, descoperită de acad. Em. Petrovici (vezi de exemplu SCL, VIII (1957), p. 63 și urm.). Indiferent de locul accentului, consoana finală muiată antrenează muierea consoanelor anterioare și, prin aceasta, păstrarea vocalelor palatale sau palatalizarea celor nepalatalizate, iar consoana finală nemuiată antrenează consoane nemuiate și vocale nepalatale în silabele precedente. De aceea în silaba inițială găsim un *ă* în *văd*, *vărs* și *vărsăm* și un *e* în *vezi*, *verși* și *vedem*; de aceea *aperi*, în loc de *ă* mai vechi, are un *e*, provocat de *p* muiat (și acesta atras, la rîndul lui, de *r* muiat final), iar *apăs*, în locul lui *e* primitiv, are un *ă*, deși e accentuat. *Cuvînt* nu are nevoie de influența verbului : finala nemuiată antrenează pe *î* în loc de *i* (și acesta dintr-un mai vechi *e*; oare pe *î* din *vînt* ce influență a unui verb îl poate explica ?).

De aici rezultă că, în cazurile discutate, timbrul vocalei din rădăcină este dictat de timbrul vocalei din sufixul caracteristic conjugării : verbele de conjugarea I trebuie să aibă în rădăcină timbrul *ă*, deoarece consoana finală a diverselor lor forme e în general nemuiată, iar verbele de celelalte conjugări trebuie să aibă în rădăcină timbrul *e*, deoarece consoana finală a diverselor lor forme este în general muiată. Iată lista verbelor de conjugarea I cu *e* primitiv :

ap*ă*s — apeși — ap*ă*săm
asem*ă*n — asemeni — asem*ă*năm
(a)stîmp*ă*r — (a)stîmperi — (a)stîmp*ă*răm
cap*ă*t — capeți — căp*ă*tăm
cump*ă*t — cump*ă*tăm
dărap*ă*n — dărapeni — dărăp*ă*năm
f*ă*t — feți — f*ă*tăm

[1] După ce în „Bulletin linguistique", IV (1936), p. 182 și urm., s-a dovedit categoric că în cazul variantelor românești *cu* și *cum* (din lat. *com-*) accentul nu a jucat nici un rol, S. Pușcariu insistă asupra erorii sale (*Limba romînă*, I, 1940, p. 233), fără a aduce nici un argument nou.

freamăt — fremeți — fremătăm
îmbăt — îmbeți — îmbătăm
învăț — înveți — învățăm
număr — numeri — numărăm
oaspăt — oaspeți — ospătăm
scapăt — scapeți — scăpătăm
scarmăn — scarmeni — scărmănăm
șchioapăt — șchioapeți — șchiopătăm
1. semăn — semeni — semănăm
2. semăn — semeni — semănăm
spăl — speli — spălăm
supăr — superi — supărăm
șchioapăt — șchioapeți — șchiopătăm
vărs — verși — vărsăm

Exemplele în care vocala primitivă este *a* sînt mai puține la număr :

apăr — aperi — apărăm
cumpăr — cumperi — cumpărăm
deapăn — depeni — depănăm
înfăș — înfeși — înfășăm
înfăț — înfeți — înfățăm
răsfăț — răsfeți — răsfățăm

La acestea se adaugă cîteva exemple de origine necunoscută, astfel încît nu putem ști dacă vocala primitivă a fost *a* sau *e* :

desfăt — desfeți — desfătăm
dezbăr — dezberi — dezbărăm
lepăd — lepezi — lepădăm
scapăr — scaperi — scăpărăm

Iată și lista verbelor aparținînd celorlalte conjugări :

acopăr — acoperi — acoperim
învăsc — învești — înveștim
sufăr — suferi — suferim
văd — vezi — vedem

De observat că *vedea*, avînd vocale nepalatale la perfect (*văzu*) gerunziu (*văzînd*) etc., primește la aceste forme vocala *ă* în rădăcină, deși infinitivul este *a vedea*. La exemplele prezentate mai sus, adaug cîteva din cele care au pe *ă* numai în forme regionale, respectînd însă întru totul regula stabilită :

mărg — mergi — mergem
răpăd — răpezi — răpezim
trimăt — trimeți — trimetem

A *sumete* a mers mai departe pe această cale și nu mai are formă regională cu *ă* nici la persoana I singular :

sumet — sumeți — sumetem

Acest lucru ține desigur de faptul că verbul în chestiune nu mai e folosit de loc în regiunile unde circulă *mărg*, *răpăd*, *trimăt*. În orice caz, faptul că la verbele de acest soi analogia formelor mult mai numeroase, cu *e*, a impus această vocală și la persoana I singular nu infirmă regula generală.

În sfîrșit, mai trebuie adăugat un verb care în etapele mai vechi ale limbii era de conjugarea a III-a, apoi a trecut la a IV-a, iar astăzi e de conjugarea I (ca și *adauge*, *adăugi*, *adăuga*) :

încumăt — încumeți — încumetem
încumăt — încumeți — încumețim
încumăt — încumeți — încumetăm

(La formele acestea ar trebui adăugate și altele, arhaice, fără prefixul *în-*). Paradigmele pe care le-am prezentat constituie de fapt o simplificare a realității, căci verbul cunoaște variante în ce privește accentul și, mai ales, în ce privește vocala finală a rădăcinii ; din încrucișarea diverselor paradigme a ieșit una hibridă, considerată astăzi ca normală (deși în general verbul este puțin întrebuințat) :

încumet — încumeți — încumeta

Avem deci aici o excepție de la regula generală, dar o excepție care nu are vechime prea mare.

Să vedem acum și situația verbelor care comportă alternanța *i/î*. Ne așteptăm să găsim aceeași distribuție ca la *e/ă*. Dar trebuie să ținem seama de unele diferențe. În primul rînd, aici n-ar trebui să avem cazuri unde vocala primitivă a fost *a*, căci *a* neaccentuat nu devine *î*. Totuși avem cazuri de *a* > *î* înainte de *n* (și de *m* + consoană), indiferent de consoana care precede pe *a*. În asemenea cazuri *î* este constant, indiferent de conjugare :

amîn — amîni — amînăm
împlînt — împlînți — împlîntăm
mîn — mîi — mînem
rămîn — rămîi — rămînem

Lucrul nu trebuie să ne mire, de vreme ce cauza apariției lui *î*, adică *n* următor, se menține peste tot. Astfel și la substantive și adjective *î* provenit din *a* înainte de nazală e constant și la plural : *strîmb* (*strîmbi*, *păgîn*), *păgîni*, în opoziție cu *tînăr* (*tineri*, *vînăt*), *vineți*.

Exemple de *î* vom mai găsi numai ca reprezentant al unui mai vechi *e* sau *i* scurt, urmat de *n* și precedat de o consoană labială. În aceeași poziție, *i* lung nu a devenit *î* și, mai mult, el palatalizează labiala precedentă : *vin* (*γin*), *suspin*, *îmbin* etc. Aceasta aduce un argument în plus pentru ipoteza admisă de Tiktin că *scarpin* (*skark'in*) provine dintr-o formă cu *i* lung.

La verbele de conjugarea I care au un *î* în rădăcină, se observă tendința de a generaliza acest *î*, primindu-l chiar și la persoana a II-a a indicativului prezent. Astfel, nu găsim forme cu *i* nicăieri la verbele :

avînt — av*î*nți — avîntăm
frămînt — frăm*î*nți — frămîntăm
mîn — m*î*ni — mînăm

La alte verbe găsim forme arhaice cu *i* la persoana a II-a și forme mai noi, cu *î*, la aceeași persoană. Acestea au urmat deci aceeași regulă ca verbele cu *e/ă*, dar au părăsit-o :

înfierbînt — înfierb*i*nți, apoi înfierb*î*nți — înfierbîntăm
înveșmînt — înveșm*i*nți, apoi înveșm*î*nți — înveșmîntăm
spăimînt — spăim*i*nți, apoi spăim*î*nți — spăimîntăm
zvînt — zv*i*nți, apoi zv*î*nți — zvîntăm

În seria aceasta ar fi intrat și *cuvînta*, dacă prezentul lui n-ar fi devenit *cuvîntez*. În textele mai vechi găsim :

cuvînt — cuv*i*nți — cuvîntăm

Nu am introdus în liste pe *comînda*, deoarece nu știm dacă originalul latin este *commando* (în care caz verbul romînesc trebuie eliminat din discuție, împreună cu *amîna* etc.) sau *commendo* și de altfel nu știm cum e persoana a II-a ; de asemenea am eliminat pe *spînzura*, deoarece aici consoana muiată de la sfîrșitul persoanei a II-a este despărțită de vocala radicală printr-un *u* care neutralizează influența palatală. De la celelalte conjugări am găsit puține exemple :

împing — împ*i*ngi — împ*i*ngem
înving — înv*i*ngi — înv*i*ngem
mint — m*i*nți — m*i*nțim
vînd — v*i*nzi — v*i*ndem
vin — v*i*i — venim

Aici situația e răsturnată : influența finalei palatalizate a mers mai departe și a împiedicat transformarea lui *i* în *î* chiar și la persoana I[1]. Evident, nici acest caz, nici cel al verbelor de conjugarea I unde persoana a II-a nu are *i* nu constituie o infirmare a teoriei corelației de timbru ci, dimpotrivă, o confirmă o dată în plus, dacă mai era nevoie. Astfel se poate spune că pînă aici nu am întîmpinat încă nici o excepție demnă de luat în seamă de la regula propusă.

O situație aparte au verbele formate cu sufixul (real sau imaginar) latin *-ico* : transformîndu-se în romînește în *-ec*, acest sufix (devenit neanalizabil în romînește) pretinde, bineînțeles, vocala radicală palatală în tot cursul flexiunii, chiar și la verbele de conjugarea I :

cum*i*nec — cumineci — cuminecăm
f*e*rec — fereci — ferecăm

[1] La *mint* și la *vin*, originalul latin avea un sufix *-i-* și la persoana I. Nu ne interesează aici alternanța lui *i* cu *e* în flexiunea lui *veni*.

m*e*stec — mesteci — mestecăm
sp*î*ntec — spinteci — spintecăm
v*i*ndec — vindeci — vindecăm

De notat că vocala în discuție provine, la primul și ultimul exemplu, dintr-un *i* latin, la al doilea și al patrulea dintr-un *a*, iar la cel de-al treilea există două originale latine, unul cu *i* și altul cu *a*. Potrivit procedurii de mai sus, ar fi trebuit să nu iau în considerare pe cel unde *a* a devenit *î* înainte de *n* (*spinteca*); dar am ținut seama de faptul că *î* nu mai apare în nici o formă verbală, astfel că aici procesul a mers mult mai departe decît la tipul *înveșmînt*.

Mai curios se prezintă *a fermeca*: vocala întîi a fost la origine *a*, care, fiind accentuat la prezentul singular, nu s-a putut schimba în *ă*, prin urmare aparent cuvîntul nu intră în categoria cercetată aici. Dar la plural, la persoana a II-a și a III-a, accentul se deplasează pe sufix și astfel *a* din silaba inițială a devenit *ă*. În felul acesta, verbul, dacă mi se permite expresia, a schimbat macazul și a intrat pe linia celor cu alternanță *e/ă*, de aceea găsim pe *e* la toate formele care nu au accentul pe rădăcină:

farmec — farmeci — f*e*rmecăm

Dintre verbele terminate în *-eca*, au mai rămas de discutat *mîneca*, unde *î*, contrar regulei stabilite, trebuie probabil explicat prin analogia lui *mî(i)ne*, și *sfîrteca* (cu diverse variante ca *sferteca* etc.), unde avem probabil de-a face cu un caz de simbolism fonetic.

Am lăsat pentru sfîrșit o chestiune ceva mai complicată, aceea a vocalei *-e-* din silaba finală a cuvintelor de tipul *adulmec*, *fumeg*. La persoana I singular apar forme cu *-ă-*: *adulmăc*, *foarfăc*, *fumăg*, *rumăg*, la care mai adăugăm pe *spulbăr*: la alte verbe nu găsim decît forme cu *-e-* *spumega*, *sumeca* (ce valoare va fi avînd *orbeca*, dat de Tiktin?) și în general formele cu *-e-* sînt destul de rare. Aici se mai adaugă și *fermeca*, unde cel de al doilea *e* are la bază un *a* primitiv. De remarcat că avem de-a face cu un *e* neaccentuat, adică tocmai cu acel fel de *e* care, după Pușcariu, ar fi singurul îndreptățit să devină *ă*. A. Lombard, în *op. cit.*, I, p. 147, explică pe *forfeca* prin substantivul *foarfece* (dar există varianta răspîndită *foarfecă*). Desigur și *spulbera* se poate explica prin *pulbere*. De ce însă *ospăta* nu a fost influențat de *oaspete*? Lombard, *loc. cit.*, se referă la influența verbelor terminate în *-eca* precedat de o consoană nelabială (*luneca*, *mesteca* etc.), dar vorbitorii romîni nu au putut vedea aici un sufix, prin urmare ar trebui să facem apel la asemănări de sunete fără a ține seama de loc de înțeles, ceea ce nu pare recomandabil. Și în orice caz n-am putea explica în felul arătat pe *spulbera*.

Dar aceste cîteva excepții, chiar neexplicate, nu pot infirma regula sprijinită pe un număr foarte mare de exemple, cum s-a văzut mai sus.

MIJLOACE MORFOLOGICE DE DIFERENȚIERE LEXICALĂ ÎN LIMBA ROMÎNĂ

DE

MIOARA AVRAM

Existența unor forme flexionare duble specializate pentru exprimarea unor sensuri diferite (tipul rom. *coarne-cornuri*, engl. *brothers-brethren*, rus, *зубы-зубья*) este un fenomen cunoscut multor limbi și semnalat de obicei chiar în gramaticile practice elementare. Din punct de vedere teoretic însă, situația acestor „forme" nu este de loc clară: se încadrează ele în aceeași unitate lexicală a unui cuvînt polisemantic sau avem a face cu două unități separate?

Judecînd după locul pe care îl au în gramatici substantivele de tipul celor citate mai sus, în capitole denumite „substantive cu forme duble de plural" [1], se pare că prima dintre cele două alternative reprezintă concepția cea mai răspîndită. În opoziție cu aceasta, articolul de față își propune să demonstreze că ultima interpretare este cea justă, cu alte cuvinte, că avem a face în acest caz cu un tip special de omonime. (Către această interpretare înclină și acad. Al. Graur [2] și acad. Iorgu Iordan [3], în legătură cu exemple izolate, fără a o teoretiza și generaliza; același punct de vedere este susținut de Paula Diaconescu într-o lucrare recentă [4], de care am luat cunoștință după redactarea articolului de față.)

Dacă prin cuvînt ca unitate lexicală înțelegem totalitatea formelor lui flexionare — susceptibile de diverse întrebuințări sintactice — și totalitatea sensurilor, nu putem încadra în aceeași unitate forme care exprimă sensuri lexicale proprii numai lor sau — invers — sensuri lexicale care nu se pot exprima prin orice altă formă din paradigma respectivă.

---

1 Vezi *Gramatica limbii romîne*, editată de Academia R.P.R., București, 1954, vol. I, p. 129 și 140–141.

2 *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, București, 1954, p. 127.

3 *Limba romînă contemporană*. [Ediția a II-a, București], 1956, p. 42 și 279.

4 *Diferențele dintre omonimie și polisemie*, comunicare ținută la Cercul de lingvistică generală al Facultății de filologie din București (31 martie 1958).

Se poate spune că un substantiv are f o r m e duble de plural numai atunci cînd ele nu sînt specializate pe anumite sensuri, ci circulă paralel, o formă veche coexistînd cu una mai nouă sau o formă regională cu una literară; e cazul rom. *vis* — *vise* și *visuri*[1] sau *coală* — *coli* și *coale*. În momentul în care s-a produs specializarea celor două forme pe sensuri diferite, unitatea lexicală inițială s-a scindat în două: morfologia reduce astfel polisemia unui cuvînt, ajutînd la crearea unor omonime diferențiate în unele forme.

Capacitatea polisemiei de a da naștere la omonime este discutată de obicei numai sub aspectul dezvoltării semantice; se consideră astfel că, prin pierderea unor verigi din lanțul evoluției semantice, două sensuri ale unui cuvînt ajung să fie atît de diferite, încît nu se mai poate simți legătura dintre ele, ceea ce dă fiecăruia dreptul de autonomie lexicală[2]. De asemenea este discutată proveniența unor omonime din unul și același cuvînt pe calea formării cuvintelor prin schimbarea categoriei gramaticale (substantivizarea unui adjectiv, de pildă).

Fenomenul aici în discuție reprezintă un caz special de omonimie, născută prin diferențierea pur flexionară, morfologică, a sensurilor diferite ale unui cuvînt polisemantic. Cuvîntul nou creat poate rămîne evident subordonat din punct de vedere semantic față de cuvîntul mai vechi; importantă este însă marcarea diferențierii.

Articolul de față nu-și propune să discute dreptul la autonomie lexicală al sensurilor aparent depărtate ale unui cuvînt unic scindat pe cale pur semantică; după cum au arătat criticii acestui punct de vedere, interpretările lexicologice, bazate în asemenea cazuri, în mod inevitabil, numai pe simțul lingvistic al cercetătorului, pot fi arbitrare. Dar, pentru cuvintele la care există diferențieri flexionare, cred că a s o c i e r e a c r i t e r i u l u i m o r f o l o g i c cu c e l s e m a n t i c în recunoașterea individualității unui cuvînt înlătură orice arbitrar, ducînd la rezultate acceptabile pentru susținătorii ambelor păreri[3], cu deosebirea că

[1] Cele două forme de plural pot apărea nediferențiate chiar la unul și același vorbitor și chiar la un mînuitor în scris al limbii literare. Un exemplu recent îl constituie *visele* și *visurile* la distanță de 12 rînduri în articolul *Tinerețe* de Mircea Zaciu („Tribuna", 1958, nr. 12 (59), p. 1, col. 1).

[2] Acest punct de vedere, care părea să fie general în lingvistica sovietică, formează în prezent obiectul unei discuții la ordinea zilei. Discuția a fost deschisă de articolul lui V. I. Abaev, *O podace omonimov v slovare* (apărut în „Voprosî iazîkoznaniia", 1957, nr. 3, p. 31—43), care a criticat atît principiul, cît mai ales exagerările în aplicările lui lexicografice. În decembrie 1957, Consiliul științific al secției din Leningrad a Institutului de lingvistică al Academiei de Științe a U.R.S.S. a consacrat problemei omonimiei o ședință lărgită specială, cu o durată de două zile, la care au participat și specialiști din alte centre științifice (vezi cronica lui V. N. Grigoriev, *Obsujdenie problemî omonimii*, în „Voprosî iazîkoznaniia", 1958, nr. 2, p. 162—163).

[3] Cronica citată mai sus informează că, în cadrul discuției de la Leningrad, „majoritatea participanților au susținut teza referentei [= L. L. Kutina, candidată în științe filologice] că apariția unei noi serii derivative și particularitățile gramaticale ele însele nu sînt indicii obligatorii ale omonimiei" (p. 163). Dacă este vorba de particularitățile m o r f o l o g i c e, indicația *ele însele* (самм по седе) o interpretez în sensul afirmației mele de mai sus că variantele flexionare nespecializate pe anumite sensuri nu constituie cuvinte diferite. Nu știu însă dacă discuțiile au avut în vedere particularitățile morfologice; în redarea principalelor intervenții ale diverșilor vorbitori nu se fac referiri decît la criteriul sintactic (dr. F. P. Filin), de altfel ca și în articolul lui V. I. Abaev.

pentru cei care acceptă valabilitatea exclusivă a criteriului semantic mijloacele morfologice de diferenţiere sînt elemente auxiliare ulterioare, care intervin într-un moment cînd scindarea cuvîntului polisemantic iniţial în două omonime constituite este deja produsă (acad. V. V. Vinogradov spune în *Russkii iazîk. Grammaticeskoe ucenie o slove*, Moscova-Leningrad, 1947, p.155, că „scindarea cuvîntului în două sau mai multe cuvinte independente — omonime — este subliniată adesea prin deosebiri în formele de număr"), în timp ce pentru mine numai momentul asocierii diferenţierii morfologice cu diferenţierea semantică marchează constituirea perechii de cuvinte autonome.

Întrucît clasificările existente ale omonimelor variază în ceea ce priveşte atît criteriile adoptate (confuze, de multe ori)[1] cît şi terminologia, consider necesar să dau aici clasificarea la care m-am oprit.

După originea lor omonimele se clasifică în :

1) Omonime cu etimoane diferite [*a*) din aceeaşi limbă ; *b*) din limbi diferite]. În această categorie se încadrează şi omonimele provenite prin derivare de la acelaşi cuvînt de bază cu afixe omonime sau polisemantice.

2) Omonime provenite dintr-un cuvînt unic [*a*) prin îndepărtarea unor sensuri de punctul de plecare al dezvoltării semantice ; *b*) prin procedeul sintactic de formare a cuvintelor pe calea schimbării categoriei gramaticale ; *c*) prin mijloace morfologice].

Din punct de vedere static se pot face două clasificări ale omonimelor.

Într-o primă clasificare s-ar distinge :

1) omonimele propriu-zise, care sînt omonimele din cadrul aceleiaşi părţi de vorbire — şi

2) falsele omonime [2], adică forme identice din paradigmele unor părţi de vorbire diferite (rom. subst. *cer* — verb 1 sg. şi 3 pl. *cer* ; rus. numeralul *три* — verb imperativ *три*).

Importante sînt omonimele propriu-zise, din cadrul aceleiaşi părţi de vorbire ; acestea se clasifică în :

1) omonime totale, adică omonime în întreaga lor paradigmă (tip rom. *lac* < lat. *lacus* şi *lac* < germ. *Lack* sau fr. *laque*, ambele substantive neutre cu pluralul *lacuri*) şi

2) omonime parţiale[3], adică omonime numai la unele forme ale lor.

Omonimele născute prin diferenţierea morfologică a exprimării sensurilor unui cuvînt polisemantic intră în categoria omonimelor parţiale (tip rom. *arc—arcuri* şi *arc—arce*), fără a i se suprapune, deoarece aici intră şi omonime cu etimoane diferite care au şi flexiune diferită (tip. rom. *masă — mese* şi *masă — mase*).

---

[1] Unele clasificări confundă, de exemplu, criteriul originii şi pe cel al gradului de omonimie (vezi clasificarea făcută de acad. Al. Graur, *loc. cit.*).

[2] Aceste omonime sînt numite de unii lingvişti omonime lexico-gramaticale (K. A. Levkovskaia, *Leksikologhiia nemeţkogo iazîka*, Moscova, 1956, p. 151) sau omoforme („termenul acad. V. V. Vinogradov", după K. A. Levkovskaia, *lucr. cit.*, p. 152).

[3] Termenul *omonime parţiale* este de obicei folosit şi pentru ceea ce am numit aici false omonime (vezi opoziţia între omonimele *vollständige* und *unvollständige* la B. Trnka, *Bemerkungen zur Homonymie*, în „Travaux du Cercle linguistique de Prague", 4 (1931), p. 154.

Opoziția dintre omonimele totale și cele parțiale constă în marcarea sau nemarcarea diferenței de sens existente și această clasificare interesează pentru a distinge omonimele după capacitatea lor de „rezistență" : la categoria omonimelor totale poate interveni mult discutata stingherire reciprocă (în cazul cînd ele fac parte și din sfere semantice apropiate), pe cînd la omonimele parțiale existența unor forme diferite exclude posibilitatea de stingherire reciprocă și a celor identice, pentru motivul că vorbitorul are conștiința raportării acestora la întreaga paradigmă (care constituie de fapt unitatea lexicală a cuvîntului respectiv).

În aceeași serie de omonime se pot găsi unele totale și altele parțiale. Astfel substantivele romînești *corn, -i* masculin (Bot.) și *corn, -i* masculin (Muz.) constituie o pereche de omonime totale, dar intră într-un raport de omonimie parțială cu *corn — coarne* neutru și cu *corn — cornuri* neutru. Dintre toate acestea, *corn — coarne* neutru, prin pluralul lui, este omonim parțial și cu *coarnă — coarne* feminin.

În cadrul omonimelor parțiale mijloacele morfologice de diferențiere au rol activ la omonimele născute din cuvinte polisemantice și rol secundar, pasiv, la omonimele de origini diferite. Altfel spus, în primul caz ele creează omonimia ca atare (în opoziție cu polisemia anterioară), pe cînd în celălalt ele marchează caracterul parțial al unei omonimii produse pe alte căi, care ar fi putut fi însă totală. Într-un caz ele constituie deci mijloace de evitare a polisemiei, iar în celălalt mijloace de evitare a omonimiei totale : față de amîndouă aceste fenomene, omonimia parțială reprezintă o categorie pozitivă. Folosirea mijloacelor morfologice de marcare a diferențelor semantice duce astfel la îmbogățirea vocabularului și la precizarea elementelor lui constitutive.

*

Elementele morfologice care pot avea funcțiunea lexicală de diferențiere a omonimelor variază de la o limbă la alta : pentru limba rusă, de exemplu, acad. V. V. Vinogradov recunoaște această funcțiune formelor de număr la substantive [1], iar în ceea ce privește limba germană K. A. Levkovskaia arată, tot pentru substantivele omonime, că ele se pot deosebi atît prin mijloacele de formare a numărului plural [2], cît și prin genul gramatical [3].

Care sînt aceste mijloace morfologice de diferențiere lexicală în limba romînă ?[4] La substantiv se găsește diferențierea prin gen, prin forme deosebite de plural în cadrul aceluiași gen [5], prin însăși categoria numărului, prin forme diferite cazuale sau de articulare. La verb se poate produce diferențierea prin forma activă sau reflexivă și prin desinențe sau rădăcini diferite în cadrul aceleiași conjugări.

[1] *Lucr. cit.*, p. 155.

[2] *Lucr. cit.*, p. 148.

[3] *Lucr. cit.*, p. 149.

[4] Articolul se bazează pe materialul oferit de *Dicționarul limbii romîne literare contemporane* (= DLRC), 4 vol., București, 1955—1957.

[5] De obicei cele două procedee se confundă. Așa se explică faptul că există lucrări care vorbesc de forme t r i p l e de plural, dînd ca exemple *corn-corni* m., alături de *coarne* și *cornuri* n. (*Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. I, p. 140—141 ; acad. Al. Graur, *loc. cit.* ; acad. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 42).

1. Diferenţierea prin g e n este o marcă clară a faptului că avem a face cu unităţi lexicale diferite : un masculin *cap* cu pluralul *capi*, opus lui *cap* neutru, în ciuda coincidenţei lor formale la singular, sau un neutru *ţigaret* opus femininului *ţigaretă*, în ciuda coincidenţei lor formale la plural. Schimbarea după gen nu intră în flexiunea substantivului, deci apariţia unei asemenea modificări duce la crearea unui cuvînt independent.

Trebuie arătat că diferenţierea prin gen a două substantive omonime constituie un mijloc pur gramatical numai în ceea ce priveşte diferenţierea între masculine şi neutre, a căror formă-tip, de singular, coincide : *curent—curenţi* m. şi *curent—curente* n. Diferenţierea prin gen între feminine şi neutre este marcată prin existenţa unor forme-tip deosebite [1] : *batist* n. —*batistă* f., *cartel* n. — *cartelă* f. Elementul diferenţiator -*ă* are în aceste cuvinte dubla valoare de desinenţă şi de sufix lexical, încît acest procedeu de diferenţiere nu mai aparţine exclusiv morfologiei, ci este un mijloc lexico-gramatical, care constituie categoria intermediară între mijloacele pur lexicale (de formare a cuvintelor) şi cele pur morfologice [2].

Cum se ajunge la diferenţierea prin gen a sensurilor unui cuvînt polisemantic şi, astfel, la crearea unor omonime? Excluzînd situaţiile în care diferenţa de gen exprimă o realitate de conţinut — masculinul desemnînd persoana faţă de neutrul care desemnează un obiect neînsufleţit din aceeaşi sferă semantică (tipul rom. *bas—başi* m. faţă de *bas—basuri* n ; cf. şi distincţia din limba franceză între masculin şi feminin : *un trompette — une trompette*), interesează cazurile cînd două obiecte la fel de neînsufleţite sînt denumite prin substantive de genuri diferite : rom. masculin şi neutru (*curent — curenţi* m. — *curent — curente* n.) sau feminin şi neutru (*cartel* n. — *cartelă* f.), fr. masculin şi feminin (*le finale — la finale*) etc.

K. Jaberg a demonstrat, pe baza materialului oferit de AIS, rolul diferenţiator pe care îl poate avea genul gramatical în dezvoltarea unui cuvînt polisemantic : din diferenţele de gen existente la unul şi acelaşi cuvînt polisemantic între limba literară şi graiuri, unele graiuri îşi creează posibilitatea de a distinge morfologic unele sensuri de altele, acceptînd, de exemplu, genul literar pentru sensul fundamental şi păstrînd genul dialectal pentru accepţiuni speciale [3].

În cadrul unei limbi literare, în cazul neologismelor, limba foloseşte de obicei şovăielile în stabilirea unui gen : se ştie că, în procesul de adaptare a neologismelor la sistemul morfologic al limbii care le împrumută, există o perioadă în care ele pot circula sub două aspecte — unul mai

[1] De aceea în general numai această diferenţiere este discutată la capitolul ,,Gen" din lucrările asupra limbii romîne, pe cînd diferenţierea între masculine şi neutre, marcată la plural, se discută la ,,Număr" (vezi acad. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 276 şi 278).

[2] Procedeul corespunzător la verb este diferenţierea prin încadrarea în conjugări diferite (tip *îndesa-îndeşi*), care constituie un procedeu lexico-gramatical întrucît vocala caracteristică fiecărei conjugări are dubla valoare de sufix morfologic şi lexical.

[3] Vezi Karl Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936; discuţia despre FLOREM, p. 55—57, CAPUT, p. 57-63 şi, mai puţin, despre BALTEUS, p. 48. La FLOREM se constată că unele graiuri profită în acelaşi timp de diferenţa morfologică şi de cea fonetică, reuşind să diferenţieze trei denumiri de obiecte deosebite (graiul din Bormio : *al fior* m. ,,floare", *la fior* f. ,,floarea făinii" şi *la flor* f. ,,smîntînă").

apropiat de limba de origine [1] și unul mai apropiat de noua limbă. Cînd nu intervine folosirea celor două forme pentru diferențiere semantică, una din ele se pierde cu timpul sau continuă să existe numai la unii vorbitori. La unele neologisme cele două forme de gen pot continua situația din limba de bază : rezultatul francez a două împrumuturi din italiană *cartuccio* și *cartuccia* este identic — *cartouche*—, dar diferența dintre cele două cuvinte se menține prin diferența de gen după sens (*le cartouche* Arh., *la cartouche* Mil.) [2]. Alteori cauza încadrării la două genuri stă în etimologia multiplă a unui neologism „internațional" : perechea rom. *cartel* n. — *cartelă* f. se explică, după DA, prin împrumutarea primului din franceză, iar a celui de al doilea din italiană [3]. În sfîrșit, alteori, un cuvînt unic la origine poate avea pentru un sens nou genul din limba care i-a dat acest sens : fr. *le finale* (Muz.) și *la finale* (Lingv.) au aceeași origine, latină, dar primul provine direct din italiană, cu genul de acolo, pe cînd al doilea reprezintă substantivizarea adjectivului *final* [4].

Nu totdeauna distincția prin gen este netă ; uneori o singură formă este strict specializată, pentru alte sensuri fiind posibile forme de gen diferite : e cazul perechii rom. *garderob* n. — *garderobă* f. *Garderob* n. nu poate însemna decît „dulap pentru haine", dar acest sens poate fi exprimat și de *garderobă* f. Pe de altă parte substantivul *garderobă* f. are sensuri proprii numai lui : „1. (În săli de spectacole, în localuri publice și în unele instituții) Loc, special amenajat, unde funcționarii sau publicul venit din afară își lasă paltoanele, pălăriile etc. 2. Toată îmbrăcămintea pe care o are cineva . . . Totalitatea costumelor păstrate în depozitul unui teatru" [5]. Aceasta nu înseamnă că nu există două cuvinte distincte : *garderob* n., cu varianta *garderobă* f., și *garderobă* f. fără variante de gen [6].

Cele mai multe diferențieri prin gen în limba romînă se produc la termenii tehnici neologici [7], deosebiți astfel fie de termenii generali (*elemenți* m. — *elemente* n.), fie de termenii tehnici ai altei specialități (*compuși* m. — *compuse* n.) [8].

Diferențiere prin gen există și la unele cuvinte vechi : în limba literară contemporană există un substantiv *umăr* — *umeri* masculin (cu

---

[1] Păstrarea genului masculin sau feminin dintr-o limbă ca franceza, de pildă, a fost favorizată adesea de împrumutarea substantivelor în îmbinări cu adjective care marchează mai clar genul (vezi acad. Al. Graur, *Discuții în jurul genului neutru*, în „Viața romînească", 1957, nr. 5, p. 15).

[2] Vezi *Grammaire Larousse du XX*-e *siècle*, Paris, 1936, p. 146.

[3] Vezi și acad. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 276. Diferențierea din romînă există și în italiană : *cartello* m. (de unde fr. *cartel*) și *cartella* f.

[4] Vezi *Grammaire Larousse*, p. 146.

[5] DLRC.

[6] Aceasta este situația din limba literară actuală, oglindită și în DLRC. În DA există un singur cuvînt *garderobă*, cu varianta *garderob*, fără nici o indicație specială ; această tratare lexicografică pare justificată de un citat ca cel din MIREA, C. II 5, care nu ar mai fi posibil astăzi : *Un spectator la teatru în garderob paltonu-și lasă.* Trebuie arătat că *garderob* s.n. are pluralul literar *garderoburi*, dar și o variantă *garderoabe* (vezi DA), care se deosebește de pluralul substantivului feminin *garderobă* — pl. *garderobe* prin tratamentul vocalei din silaba accentuată a temei.

[7] Vezi acad. Iorgu Iordan, *lucr. cit.*, p. 278—279.

[8] Vezi acad. Al. Graur, *art. cit.* din „Viața romînească", 1957, nr. 5, p. 14 —15.

varianta veche și regională *umăr — umere* n.), cu sensul fundamental de parte a corpului omenesc și alte sensuri derivate, și alt substantiv *umăr — umere* n. „obiect pe care se așază hainele pentru a se atîrna în cui; umeraș" [1].

2. Posibilitățile de diferențiere prin forme de plural deosebite în cadrul aceluiași gen sînt condiționate în primul rînd de existența unor desinențe variate de plural la genul respectiv. De aceea, fiindcă în limba romînă nu există decît o singură desinență de plural pentru masculine (*-i*), substantivele de acest gen nu au posibilitatea de a-și marca diferențierea sensurilor prin plurale.

În schimb pentru substantivele feminine există trei desinențe de plural *-e*, *-i*, și, rar, *-uri*. Variația între desinențele *-e* și *-i* dă posibilitatea creării unor perechi de omonime parțiale ca:

{ *bandă — bande* „ceată"
{ *bandă — benzi* „fîșie"

{ *copcă — copci* „cheotoare", „gaură, groapă"
{ *copcă — copce* „sărituri de animal"

{ *dată — date* (calendaristice sau „fapte stabilite")
{ *dată — dăți* „momentul cînd are loc un fapt"

{ *plasă — plase* (împletituri)
{ *plasă — plăși* (vechile subdiviziuni administrative)

{ *vară — veri* (anotimpul)
{ *vară — vere* „verișoară"

Desinența de plural *-uri* la feminine nu stă pe același plan cu celelalte două. Sînt puține substantive la care aceasta este singura desinență folosită în limba literară contemporană, cu valoare pur morfologică: *ceartă — certuri*, *leafă — lefuri*, *lipsă — lipsuri* [2]. Dacă întîmplător unul din aceste substantive are un omonim originar în forma-tip, putem întîlni o pereche de omonime ca:

{ *leafă — lefuri* „salariu"
{ *leafă — lefi* „partea scobită a unei linguri sau partea tăioasă a unui topor, hîrleț etc.",

cu variație între desinențele *-i* și *-uri*. Dat fiind însă caracterul regional al substantivului *leafă — lefi*, această pereche de omonime parțiale este ca și inexistentă (neîntîlnindu-se în același sistem).

De cele mai multe ori pluralele în *-uri* la feminine sînt forme secundare, cu o nuanță lexicală, proprie lor, care le deosebește de pluralele paralele: pluralul *blăni* arată numai pluralitatea cantitativă a obiectului *blană*, pe cînd *blănuri* înseamnă „mai multe feluri de blană" sau „mai multe obiecte lucrate din blană", deci cantitate (sumă) + calitate. Nuanța dată

[1] În DLRC nu este indicată nici o repartiție pe sensuri a formelor de plural *umeri* și *umere*.

[2] Vezi Vladimir Hořejší, *Problema substantivelor așa-zise „neutre" în limba romînă în lumina legăturilor cu alte limbi*, în SCL VIII (1957), nr. 4, p. 418.

de desinența *-uri* se datorește provenienței ei de la pluralul substantivelor neutre ; valoarea lexicală a desinenței *-uri* la feminine s-a gramaticalizat, fiind aceeași la toate substantivele care, pe lîngă pluralul obișnuit, au și unul în *-uri* (*mîncare-mîncări-mîncăruri* etc.), și a dus la constituirea unui tip special de plural [1]. De aceea cele două plurale diferite ale unui substantiv ca *blană* nu ne îndreptățesc să distingem și aici o pereche de cuvinte deosebite (*blană-blăni* și *blană-blănuri*), singularul *blană* neavînd sensuri diferite corespunzătoare.

Pe lîngă desinențe, pluralul substantivelor feminine poate fi marcat și prin alternanțele fonetice produse în tema substantivului. Cum același sunet poate intra în alternanțe diferite (*a—e* sau *a—ă*) sau se poate supune o dată alterării, pe cînd altă dată rămîne neatins, toate aceste posibilități reprezintă și ele mijloace morfologice de diferențiere lexicală. Femininele ne oferă astfel și următoarele perechi de omonime parțiale diferențiate la plural prin v o c a l a d i n t e m ă, deși desinența e aceeași :

{ *masă* — *mese* (mobila sau „prînz")
{ *masă* — *mase* „mulțime"

{ *spată* — *spate* „piesă la războiul de țesut", „paloș"
{ *spată* — *spete* (osul)

{ *bandă* — *benzi*
{ *bandă* — *bănzi* (alături de bande)

{ *vargă* — *vergi* „nuia, vergea"
{ *vargă* — *vărgi* „dungă, vîrstă"

Pentru discuția de aici nu interesează cauzele comportării diferite a vocalelor din aceste cuvinte (de exemplu faptul că pluralului *mese* îi corespunde în limba veche singularul *measă* sau faptul că *vărgi* este un fonetism regional acceptat de limba literară o dată cu adoptarea sensului respectiv), ci situația actuală din limba literară.

Alt gen căruia desinențele de plural diferite îi dau posibilitatea folosirii acestora pentru diferențierea lexicală a cuvintelor este neutrul. Prin folosirea desinenței *-e* sau *-uri* s-a creat o serie întreagă de cuvinte perechi (omonime parțiale) :

{ *arc* — *arcuri*
{ *arc* — *arce* (geom.)

{ *bob* — *boburi* (tip de sanie)
{ *bob* — *boabe* „grăunte", „obiect mic"

{ *canat* — *canaturi* (la ușă, fereastră)
{ *canat* — *canate* „jumătatea unei piei de animal"

{ *caval* — *cavale* „fluier"
{ *caval* — *cavaluri* „șănțuleț de irigație"

---

[1] Acad. Al. Graur consideră că pluralul în *-uri* la feminine este un „superplural" neutru ; *blănuri*, *făinuri* sînt, după domnia-sa, substantive pluralia tantum de tipul lui *friguri*, discutat aici mai jos, la p. 324 (*Sur le genre neutre en roumain* în „Bulletin linguistique" V (1937), p. 7—8).

cămin — *căminuri* „tip de sobă", „încăpere subterană pentru accesul la conducte"
cămin — *cămine* „casă", „instituţie cu caracter social-cultural"

corn — *coarne* (la animale şi la unelte)
corn — *cornuri* (recipient sau franzeluţă)

cot — *coate* (la om)
cot — *coturi* „cotitură"

pichet — *picheturi* (textile)
pichet — *pichete* (de grăniceri sau de grevişti)

resort — *resorturi* „arcuri"
resort — *resoarte* „sector de activitate"

stat — *state* „organizaţie", „tablou, listă"
stat — *staturi* „înălţime a corpului omenesc"

strai — *straie* „haine"
strai — *straiuri* (Mar. „parîmă")

ulei — *uleiuri* „lichid gras (vegetal sau mineral)"
ulei — *uleie* „trunchi de copac scorburos"

Cazuri izolate de perechi de substantive neutre create prin procedee morfologice mai complicate (un plural neregulat şi unul regulat) sînt perechile :

cap — *capete* „partea superioară a corpului", „partea extremă a unui obiect"
cap — *capuri* (Geogr.)

şi

atu — *atale* (la jocul de cărţi)
atu — *atuuri* (fig.)

Dacă la substantivele citate mai sus deosebirile semantice sînt strict marcate din punct de vedere formal, situaţia nu se prezintă totdeauna la fel de clar. Există cuvinte la care, dintre două desinenţe, specializarea exclusivă s-a produs numai pentru unele sensuri, la celelalte fiind posibile ambele flexiuni. Este cazul femininelor :

coadă — ***cozi*** (la animale, fructe, frunze, flori, obiecte sau „capăt", „şir de oameni")
coadă — *cozi* şi ***coade*** „cosiţă, „trenă la veşminte"

sau al neutrelor :

ciubuc — ***ciubuce*** „tip de pipă", „ornament"
ciubuc — ***ciubucuri*** şi *ciubuce* (fig.)

control — ***controale*** „registre de evidenţă"
control — *controale* şi ***controluri*** „verificare"

raport — ***rapoarte*** „comunicare scrisă sau verbală"
raport — ***raporturi*** şi *rapoarte* „relaţie"

Faptul că una din formele de plural este comună nu înseamnă că în acest caz nu avem a face cu cuvinte diferite. Opoziţia dintre ele este marcată prin limitarea uneia din cele două forme de plural la anumite sensuri. Există deci un cuvînt *raport* cu pluralul *rapoarte* [1] şi alt cuvînt *raport* cu pluralul literar *raporturi*, dar şi cu varianta *rapoarte*.

3. Diferenţierea prin c a t e g o r i a n u m ă r u l u i constituie un procedeu legat şi totuşi deosebit de cel precedent. E vorba aici de pluralele eliberate de raportarea la un singular şi devenite astfel cuvinte independente. În această situaţie se pot distinge două categorii :

1) substantive pluralia tantum provenite din substantive singularia tantum. Tip : *friguri*.

2) Substantive pluralia tantum cu o formă de plural deosebită de pluralul obişnuit al substantivului din care provin.

Exemple :

feminin : *bucate* (cf. *bucată* — ***bucăţi***)
neutre : *miroase* (cf. *miros* — ***mirosuri*** şi *miroase*)
moaţe (cf. *moţ* — ***moţuri***)
oţele (cf. *oţel* — ***oţeluri***)

Asemenea plurale au autonomie semantică şi formală, ceea ce înseamnă că ele reprezintă unităţi lexicale deosebite de cuvintele de bază din care s-au dezvoltat.

4. Diferenţierea prin f o r m e l e c a z u a l e se identifică, la substantivele feminine, cu diferenţierea prin formele de plural : cele două omonime parţiale *masă* se deosebesc formal nu numai prin pluralele *mese* şi *mase*, ci şi prin formele — identice cu acestea — de genitiv-dativ singular (unei *mese* — unei *mase*).

În afara acestei situaţii generale, există în limba romînă un exemplu de diferenţiere prin formele cazuale de vocativ singular :

{ *domn* — *doamne*
{ *domn* — *domnule* şi *domnul* (= nominativul), cu variantele fonetice *dom'le*, *don'* şi *dom'*.

Între desinenţele de vocativ singular *-e* şi *-ule* ale substantivelor masculine există de obicei o deosebire de nuanţă, dar o deosebire de ordin afectiv : anumite substantive pot avea forme duble de vocativ diferenţiate între ele după sentimentul exprimat de vorbitor [2]. *Domn* este însă un substantiv polisemantic care şi-a specializat formele de vocativ pe sensuri bine distinse între ele : forma veche de vocativ *doamne* a rămas specifică sensurilor vechi ale cuvîntului, pe cînd în noua sa întrebuinţare cuvîntul şi-a format un nou vocativ *domnule*. Prin aceasta unitatea lexicală a

---

[1] Acesta este singurul plural literar a c t u a l. Bolintineanu întrebuinţa însă în acest sens pluralul *raporturi*, nespecializat încă : *Raporturile agintelui său secret din Făneşti îi anunţară că Elena nu priimeşte pe nimeni*. D. Bolintineanu, *Opere alese*. II. *Proză* [Bucureşti], ESPLA (Biblioteca pentru toţi), [1955], p. 226.

[2] Vezi Al. Graur, *Mélanges linguistiques* (I), Paris-Bucureşti, 1936, p. 94 şi 98—100 şi Laura Vasiliu, *Observaţii asupra vocativului în limba romînă*, în *Studii de gramatică* I (1956), p. 12—15.

cuvîntului *domn* s-a scindat în două, luînd naştere o pereche de omonime parţiale, diferenţiate prin formele lor de vocativ singular [1].

5. Un caz particular de diferenţiere prin a r t i c u l a r e, asemănător întrucîtva cu cel precedent, al substantivului *domn*, este acela al substantivului *tată*. Spre deosebire de celelalte substantive masculine în *-ă* (de declinarea I), care primesc articolul hotărît enclitic numai în forma lui feminină (*popă—popa, vlădică—vlădica, paşă—paşa*), substantivul *tată* se poate articula în două feluri : *tata* şi *tatăl*, cu diferenţe implicite de declinare articulată (genitiv-dativ *tatei* şi *tatălui*, deşi forma nearticulată este numai (unui) *tată*). Cele două forme de articulare (şi de declinare articulată) sînt specializate din punct de vedere semantic.

Dicţionarul limbii romîne literare contemporane indică amîndouă aceste forme fără a spune nimic despre sensurile lor. Verificînd posibilitatea întrebuinţării celor două forme de articulare în fiecare din cele şapte sensuri cuprinse în acest dicţionar, constat următoarea repartiţie :

1 (şi 7 ?) : ambele forme
2, 3 şi 4 : numai *tata* (gen. -dat. *tatei*)
5 şi 6 : numai *tatăl* (gen. -dat. *tatălui*)

Pînă şi la sensul 1, la care se întîlnesc ambele forme, s-a produs între ele o diferenţiere, însă pe alt plan, *tata* însemnînd „tatăl meu" [2].

Deşi repartiţia formelor de articulare discutate este mai complexă decît situaţia prezentată de formele flexionare ale altor cuvinte, cred că şi aici trebuie distinse două cuvinte :

1) *tată* — art. *tata* sau *tatăl* la sensul 1 (şi 7 ?) şi numai *tata* la sensurile 2, 3 şi 4. Cele două forme de articulare de la sensul 1 sînt condiţionate sintactic (*tatăl* nu apare decît cu determinări, spre deosebire de *tatăl* „Dumnezeu").

2) *tată* — art. numai *tatăl* (sensurile 5 şi 6 : „Dumnezeu", „creator").

6. La verb, diferenţierea prin f o r m e d e d i a t e z ă, respectiv prin forma activă sau reflexivă, se produce numai atunci cînd reflexivul nu este un reflexiv obişnuit (obiectiv sau pasiv), ci are valoare independentă. Printr-o diferenţiere de acest fel s-au creat în limba romînă perechi de cuvinte ca *a uita — a se uita, a îndura — a se îndura*.

Acad. Al. Graur [3] consideră că aceste cuvinte sînt omonime provenite din cuvinte polisemantice prin ruperea totală a sensurilor unul de altul, prin pierderea verigilor de legătură din dezvoltarea semantică. Discutînd problema numai sub raportul semantic, domnia-sa neglijează deosebirea formală produsă de absenţa sau prezenţa obligatorie a pronumelui reflexiv. Datorită permanentei prezenţe a pronumelui la verbul reflexiv,

---

[1] Acad. Al. Graur îmi atrage atenţia asupra situaţiei asemănătoare a vocativelor *soro* şi *soră* : pentru o infirmieră sau pentru o călugăriţă singura formă de adresare este *soră*, pe cînd pentru persoana chemată prin gradul de rudenie respectiv sau pentru o prietenă se întrebuinţează vocativul *soro*.

[2] Vezi acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală. O gramatică a „greşelilor"*. Ediţia a II-a, Bucureşti, 1948, p. 89.

[3] *Încercare asupra fondului principal...*, p. 127.

acesta nici nu poate fi socotit omonim cu verbul activ [1], diferența dintre ele fiind clar marcată formal, deși nu în structura internă a cuvîntului. De aceea cred că nașterea omonimiei din polisemie pe calea dezvoltării semantice este un fenomen nedemonstrat încă în limba romînă. Cele două exemple, care sînt singurele date de acad. Al. Graur, nu îl pot susține, deoarece :

a) procedeul de scindare a unității lexicale inițiale nu este numai semantic, ci și morfologic ;

b) rezultatul nu este omonimia.

În aceeași categorie cu perechile discutate se găsesc și *a pleca — a se pleca* și *a alcătui — a se alcătui.*

La unele dintre perechile citate situația este întrucîtva mai complexă : *a alcătui* ,,a constitui, a construi'', verb tranzitiv, poate avea și diateză reflexivă propriu-zisă : *a se alcătui* ,,a se compune'' ; acest reflexiv *a se alcătui*, care face parte din flexiunea verbului *a alcătui*, se deosebește de verbul totdeauna reflexiv *a se alcătui* ,,a cădea la învoială'' prin construcția complementului cu prepoziția *din* la primul și *cu* la cel de al doilea [2]. Și *a uita*, ca verb tranzitiv, poate avea în flexiunea sa diateză reflexivă : *a se uita* (pe sine însuși), deosebită de verbul totdeauna reflexiv *a se uita* ,,a privi'' prin imposibilitatea construirii cu un complement indirect.

7. Diferențierea prin forme deosebite în cadrul aceleiași conjugări este un fenomen paralel cu diferențierea întîlnită la substantiv între formele de plural din cadrul aceluiași gen. Spre deosebire de situația similară de la substantive, diferențierea formelor duble de conjugare nu a fost decît prea puțin remarcată (*Gramatica Academiei R.P.R.* nu o semnalează de loc, iar în monografia consacrată verbului romînesc de Alf Lombard [3] este înregistrată numai sporadic).

Cel mai important este fenomenul de diferențiere întîlnit la conjugarea I și a IV-a între formele verbale cu și fără desinențele *-ez*, *-esc*, la timpurile și persoanele unde acestea pot apărea. Acad. Iorgu Iordan amintește acest fenomen în treacăt în *Limba romînă actuală* [4] și în *Limba romînă contemporană* [5], dînd următoarele exemple de verbe cu sens diferit după cum se conjugă cu sau fără desinențele citate : *acord — acordez*, *manifest—manifestez*, *potol—potolesc*, *reflect—reflectez* și *strîmb—strîmbez*, iar Alf Lombard semnalează existența unor diferențieri semantice numai la verbele *izda* [6], *poseda* [7], *trăda* [8].

---

[1] În limba vorbită actuală există o singură formă, și anume persoana a 2-a plural a modului imperativ, la care cele două verbe au ajuns omonime : verbul reflexiv *a se uita* are, pe lîngă forma normală *uitați-vă*, și o formă fără pronume, *uitați*, omonimă cu aceeași persoană a verbului activ *a uita*. Apariția formei fără pronume la verbul *a se uita* se datorește existenței la persoana a 2-a singular a aceluiași mod a două forme : *uită-te* și forma, contrasă din aceasta, *uite*, care, fiind redusă la un singur cuvînt, face impresia că este lipsită de pronume. (Această formă *uite* nu este însă omonimă cu persoana corespunzătoare a verbului *a uita*, care este *uită*).

[2] Vezi mai jos, la p. 334, diferențierea prin determinările sintactice.

[3] *Le verbe roumain, Etude morphologique.* Vol. I—II, Lund, 1955.

[4] P. 136.

[5] P. 443—444.

[6] P. 461.

[7] P. 330.

[8] P. 461.

La multe verbe formele cu sau fără desinențele în discuție reprezintă simple variante flexionare, nediferențiate ca sens. Una dintre aceste variante este forma literară actuală, cealaltă fiind o formă regională sau veche, adesea o formă rară, mai mult sau mai puțin individuală, care dovedește fie nesiguranța uzului [1], fie intenția de originalitate ; singurele diferențe existente între aceste forme sînt cele de ordin stilistic [2]. Tipurile de verbe cu flexiunea nediferențiată ca sens sînt *lucru* — *lucrez* la conjugarea I și *simt* — *simțesc* la conjugarea a IV-a [3]. (În cadrul conjugării a IV-a o categorie mai largă o constituie verbele onomatopeice care au mai totdeauna o flexiune dublă, „tare" și „slabă")[4].

Cele două forme de conjugare nediferențiate se pot întîlni în vorbirea aceluiași individ, ceea ce arată tocmai lipsa siguranței în întrebuințarea lor. Un asemenea exemplu îl constituie verbul neologic *a denota*, pe care Odobescu îl întrebuințează, la persoana a 3-a singular a indicativului prezent, sub formele *denotează* (S. I 362) și *denotă* (S. III 124) [5].

Existența paralelă a două forme de conjugare la unul și același verb a putut duce uneori la amestecul lor într-o flexiune în care se împletesc amîndouă. Este cazul verbului *a trebui*, care în limba literară are prezentul indicativ tare, dar conjunctivul slab : *trebuie*—(*să*) *trebuiască*. După DLRC și alte verbe sînt într-o situație asemănătoare :

cura$_2$ „a desfăca" are prezentul indicativ numai cu *-ez*, dar la conjunctiv se poate conjuga și fără *-ez* : *să cure* ;

străluci, conjugat în general cu *-esc*, apare la persoana a 3-a singular și sub forma *strălucе*.

Alte exemple și discuția asupra problemei se găsesc în lucrarea citată a lui Alf Lombard [6].

Între flexiunile cu sau fără desinențele *-ez*, *-esc* s-a stabilit însă adesea o distincție netă, fiecare dintre ele specializîndu-se pentru anumite sensuri. DLRC înregistrează următoarele diferențieri :

absolvi { 1° *absolvesc* „termin un an școlar"
2° *absolv* „scutesc un acuzat de pedeapsă"

acorda { 1°, 2° *acord* (1° atenție, 2° predicatul cu subiectul)
3° *acordez* (un instrument muzical)

asemăna { 1°, 2° *asemăn* „sînt la fel", „compar"
3° *asemănez* „nivelez" [7]

{ *ciurui*$_1$ *ciuruiesc* „dau prin ciur, găuresc"
ciurui$_2$ 3 sg. *ciuruie* (despre apă) „curge șiroind"

---

[1] Mai ales la neologisme, în perioada lor de adaptare ; vezi acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, p. 134—135 și *Limba romînă contemporană*, p. 442—443.

[2] Vezi discuția la acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, p. 443.

[3] Exemple numeroase de verbe recente și vechi cu variante flexionare nediferențiate se găsesc în lucrările citate ale acad. Iorgu Iordan ; liste complete dă Alf Lombard, *lucr. cit.*, fără a distinge verbele cu flexiunea specializată pe sensuri.

[4] Vezi Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 659—669 și 856—858.

[5] Vezi DLRC ; alte exemple interesante se găsesc la Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 509—510.

[6] P. 559—560 și 893—899.

[7] Aceste diferențieri nu interesează însă limba literară contemporană : sensul în care apare forma *asemănez* este învechit, verbul *mira*$_2$ (*mirez*) este franțuzism învechit, iar *repurta*$_2$ (*report*) rar.

{ *contracta*$_1$ *contractez* (o obligație, o boală)
{ *contracta*$_2$ 3 sg. și pl. *contractă* (micșorează dimensiunile)

manifesta { 1° *manifest* „arăt"
{ 2° *manifestez* „fac manifestație"

{ *mira*$_1$ *mă mir* „sînt surprins"
{ *mira*$_2$ *mă mirez* „mă privesc în oglindă" [1]

ordona { 1° *ordon* „dau ordin"
{ 2° *ordonez* „pun în ordine"

{ *raporta*$_1$ 3 sg. și pl. *raportă* „aduce beneficii"
{ *raporta*$_2$ *raportez* (3 sg. și pl. și *raportă*) „stabilesc o relație"
{ *raporta*$_3$ *raportez* „prezint un raport"

{ *repurta*$_1$ *repurtez* „obțin"
{ *repurta*$_2$ *report* „îmi îndrept gîndul spre trecut" [1]

{ *turna*$_{1,2}$ *torn*
{ *turna*$_3$ *turnez* (un film)

La acestea ar trebui adăugat și

reflecta { *reflect* „răsfrîng, oglindesc"
{ *reflectez* „cuget, meditez",

pentru care DLRC nu recunoaște diferențierea pe sensuri existentă în realitate [2] și

concura *concurez* „fac concurență, particip la un concurs"

deosebit de

concura 3 sg. și pl. *concură* „a tinde spre același rezultat, a duce la același scop", formă și sens a căror neînregistrare în DLRC [3] surprinde, cu atît mai mult cu cît acest dicționar dă sensul corespunzător la derivatul *concurent*$_1$ adj. [4]

În schimb, despre *îndoi*, pe care DLRC îl prezintă ca strict diferențiat (I *îndoi*, II, III *îndoiesc*), cred că intră mai curînd în altă categorie, și anume în aceea a verbelor la care distincția nu este la fel de netă : specializarea exclusivă s-a produs la unele sensuri, în timp ce la celelalte se pot folosi ambele flexiuni. După DA reiese că situația lui *îndoi* este următoarea :

I (activ și refl.) și III (refl.) numai ***îndoiesc*** „dublez", „am îndoială",
II (activ și refl.) ***îndoi*** și *îndoiesc* „împăturesc, curbez, aplec".

---

[1] Vezi nota 7 de la p. 327.

[2] Vezi acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă actuală*, p. 136 și *Limba romînă contemporană*, p. 444 ; cf. *Micul Dicționar ortografic*, București, 1953 și *Dicționarul ortoepic*, București, 1956.

[3] În DA ele sînt consemnate. Iată și un exemplu actual pentru acest sens al lui *concura* cu persoana a 3-a sg. și pl. *concură* la indicativ prezent : *Toate aceste elemente* ***concură*** *în a da notelor Profirei Sadoveanu un farmec aparte.* „Gazeta literară" 1957, nr. 47 (193), p. 1, col. 2.

[4] Sensul 2° „care tinde spre același rezultat, care duce la același scop" ; s-ar fi putut spune „care concură" (vezi 1° „care concurează").

Din această categorie fac parte, după DLRC, verbele:

adopta { 1° *adopt* și ***adoptez*** „înfiez"
2° ***adopt*** „îmi însușesc o părere, o metodă etc."

învîrti { ***învîrtesc*** și *învîrt*
5° *mă* ***învîrt***[1] „obțin un avantaj", „îmi reușește ceva"

{ *pica*$_1$ ***pic*** „cad"
pica$_2$ *pic* și ***pichez*** (despre avioane) „cobor în picaj"

{ *țîrîi*$_1$ 3 sg. *țîrîie* și ***țîrîiește*** (despre ploaie, insecte, sonerii, instrumente cu coarde)
țîrîi$_2$ ***țîrîi*** „țes (ciorapul)"

ura { ***urez***
2° *urez* și ***ur*** (cu plugușorul)

Aici se adaugă și

{ *importa*$_1$ *import* și ***importez*** „aduc în țară mărfuri prin import"
importa$_2$ 3 sg. ***importă*** „are importanță",

deși DLRC nu înregistrează la *importa*$_1$ forma cu *-ez*[2].

În sfîrșit, la altă categorie de verbe, specializarea nu e generală, ci limitată fie la unele graiuri, fie la unii vorbitori.

Verbe cu diferențiere regională între sensuri sînt ***a potoli*** și ***a strîmba***, citate de acad. Iorgu Iordan[3] ca diferențiate în „vorbirea populară din sudul Moldovei"[4]:

potol (*focul se potoale* „e gata să se stingă) — ***potolesc*** (mînia)
strîmb (cu sens figurat) — ***strîmbez*** (un cui etc.)[5]

Unii vorbitori ai limbii literare manifestă tendința de diferențiere semantică a celor două flexiuni ale unor verbe ca ***însemna*** și ***îndrepta***:

însemn *însemnez*
îndrept *îndreptez*

Încheind discuția asupra diferențierii semantice prin flexiunea cu sau fără desinențele *-ez*, *-esc*, trebuie precizat că această diferențiere este marca existenței unor omonime parțiale, care trebuie distinse ca unități lexicale deosebite, deși în majoritatea formelor flexionare ele sînt perfect omonime. Ca și la substantive, diferențierea apare uneori între omonime originare (de exemplu la omonimele *turna*), dar de cele mai multe ori ea

---

[1] Cu o pronunțată nuanță stilistică.
[2] Vezi însă DA.
[3] *Limba romînă actuală*, p. 136, și *Limba romînă contemporană*, p. 444.
[4] *Limba romînă contemporană*, loc. cit.; în *Limba romînă actuală*, loc. cit., se spune „la Tecuci, de pildă".
[5] Diferențierea lui *a strîmba* există și în comuna Vîrlezi, raionul Bujoru, reg. Galați (com.).

este un mijloc de evitare a polisemiei, constituind indicele scindării unui cuvînt polisemantic într-o pereche de omonime [1].

Uneori această diferențiere poate constitui și un mijloc de reducere a atracției paronimice; este situația unor verbe ca:

{ *apropia* — *apropii*
{ *apropria* — *apropriez*

{ *confirma* — *confirm*
{ *conforma* — *conformez*

{ *infirma* — *infirm*
{ *informa* — *informez*

și, mai puțin,

{ *adapta* — ***adaptez***
{ *adopta* — ***adopt***
{ *adopta* — ***adopt*** și *adoptez*

{ *sări* — ***sar***
{ *săra* — ***sărez*** și *sar*.

Diferențierea semantică între formele cu desinențele *-ez*, *-esc* și cele lipsite de aceste desinențe a dat naștere unei categorii destul de largi, care s-a dezvoltat în mod evident din secolul trecut și pînă astăzi prin verbele neologice (diferențiate treptat [2] fie între ele, fie față de verbele vechi omonime) și în care am văzut că există tendința de a se încadra și alte verbe pînă acum cu flexiunea nespecializată.

Dar pe lîngă desinențe, flexiunea verbală oferă și alte posibilități morfologice de diferențiere semantică, de o importanță mai redusă.

Un fenomen paralel cu unul întîlnit la substantivele feminine, mult mai limitat însă, este diferențierea prin t r a t a m e n t u l d i f e r i t a l v o c a l e i d i n t e m ă la unele persoane. După indicațiile din

---

[1] Ceea ce nu înseamnă că vorbitorii care nu stăpînesc cu precizie normele limbii literare nu le pot confunda; e vorba însă, în aceste cazuri, de greșeli de limbă evidente. Iată întrebuințate exact pe dos flexiunile celor două verbe *a manifesta*:

1) *manifestează* „arată" în loc de *manifestă*:

Și iată că unica odraslă a ultimului Crane ...manifestează la șaptesprezece ani vădite înclinări spre poezie. „Gazeta literară", 1955, nr. 21, p. 4.

2) *manifestă* „face manifestație" în loc de *manifestează*:

*Își aduce aminte despre cele ce i le-a spus Marghiloman chiar ieri: „**Se manifestă** zdravăn. Am întîlnit la amiază pe Calea Victoriei o manifestație cu placarde și drapele roșii..."* „Magazin", 1957, nr. 10, p. 2, col. 4.

Concura cu sensul „a duce la același rezultat" apare adesea conjugat cu desinența *-ez*:

...definirea profilului multor personaje... care cu trăsăturile lor distincte concurează la închegarea ansamblului. „Scînteia tineretului", 30 noiembrie 1957, p. 2.

Tot ce e cuprins în pătrarul hîrtiei concurează la crearea impresiei de convertire a lumii la nivelul jucăriei artistice. „Tribuna", 1957, nr. 45, p. 2, vol. 4.

[2] Bolintineanu folosea însă forma *raport* (1 sg.) cu înțelesul actual al lui *raportez*: *Nu aș face mai bine să o las în pace și să-i **raport** ei că nu poci nimic*? D. Bolintineanu, *Opere alese II. Proză.* [București], ESPLA (Biblioteca pentru toți), [1955], p. 194.

DLRC [1], cele două omonime *semăna* s-ar putea deosebi prin formele de persoana I singular a indicativului prezent :

{ *semăna*$_1$ ***semăn*** (plante sau idei)
{ *semăna*$_2$ *semăn* și ***seamăn*** „mă asemăn", „par".

Tot după DLRC, o pereche asemănătoare ar fi

{ *alega*$_1$ *aleg* 3 sg. *aleagă*
{ *alega*$_2$ 3 sg. *alegă* (după Candrea *aleghează*) ;

situația acestor cuvinte este însă mai complicată : pe de o parte cele două verbe se deosebesc și prin forma reflexivă a primului față de forma activă a celui de al doilea (deci nu sînt omonime, vezi mai sus, p. 327—328), pe de alta ele nu se întîlnesc în același sistem, *alega*, (refl.) fiind învechit și popular, iar *alega*$_2$ termen tehnic juridic.

Un caz special îl constituie diferențierea semantică între r ă d ă - c i n a s i n c o p a t ă ș i c e a n e s i n c o p a t ă a verbului *a căuta*. Variantele fonetice *căuta* și *căta* [2] se suprapun în toate sensurile (*căta* fiind regional și arhaic, față de literarul *căuta*), cu excepția sensului impersonal al persoanei a 3-a singular „trebuie", pe care nu-l exprimă decît forma *cată* (este sensul II 5° al lui *căuta* din DLRC, la care se dă precizarea „m a i a l e s în forma *căta*").

O diferențiere asemănătoare, limitată pe cît se pare la informatorul respectiv, a fost înregistrată întîmplător în cursul anchetelor efectuate în Valea Jiului, în vara anului 1953, de colectivele de dialectologie ale institutelor de lingvistică din București și Cluj. Punîndu-se întrebările necesare pentru a se obține indicativul prezent al verbului *a usca*, s-a constatat că informatorul Todea Băncilă din comuna Iscroni, raionul Petroșani, distingea din punct de vedere semantic cele două rădăcini ale verbului : formele cu rădăcina sincopată *usc-* (caracteristice graiului) de cele nesincopate. După acest informator, cămașa *se uscă*, omul *uscă* fînul, pe cînd oamenii *se usucă* la soare ; la perfectul compus el spune *cămáșa s-a u̯uscát*, dar *m-am u̯usucát* „*m-am zbi*$\overset{ş}{ĉ}$*ít*".

Un asemenea exemplu, oricît de izolat ar fi, este edificator pentru înțelegerea felului în care contribuie morfologia la diferențierea lexicală : folosindu-se existența întîmplătoare a unor forme flexionare duble de gen, număr, caz și articulare, la substantive, sau de conjugare la verbe, fiecare dintre acestea se specializează pentru exprimarea unor anumite sensuri lexicale.

★

Mijloacele de marcare a diferențelor de ordin semantic sînt variate și ele ilustrează colaborarea în același scop a diverselor părți constitutive ale limbii. La o clasificare a tuturor acestor mijloace, în cadrul uneia și aceleiași părți de vorbire, aș distinge în primul rînd două categorii

[1] Vezi și Alf. Lombard, *lucr. cit.*, p. 170 și 178.

[2] Etimologii diferite (**cautare* și *captare*)? Vezi întrebarea la Alf Lombard, *lucr. cit.*, p. 317.

mari: mijloacele formale, restrînse la modificarea cuvîntului în cauză, și mijloacele combinatorii, constînd în folosirea acestui cuvînt cu anumite determinări, lexicale [1] sau sintactice [2], sau într-o anumită topică [3].

În cadrul mijloacelor formale disting patru categorii de mijloace: 1) fonetice, 2) lexicale, 3) morfologice și 4) lexico-gramaticale.

Mijloc fonetic de marcare a diferențelor semantice în limba romînă este accentul [4].

Lexicale sînt mijloacele de formare prin afixe menținute în întreaga flexiune a unor cuvinte noi care se diferențiază din punct de vedere semantic față de cuvîntul de bază sau înrudit, fără ca această diferențiere să fie legată de valoarea afixului respectiv: false diminutive care preiau un sens al cuvîntului de bază, eliberîndu-l pe acesta de polisemie sau de omonimie (tip *verișoară—vară*, *porumbel—porumb*); formații cu variante ale aceluiași sufix lexical (tip *-ie* și *-iune*: *divizie—diviziune*, *rație—rațiune*); formații cu sufixe fără valoare diferențiată de obicei (tip *-na* și *-ia*: *îngreunată — îngreuiată*).

Mijloace lexico-gramaticale sînt elementele formative bivalente, care îndeplinesc în același timp funcțiunea de sufix lexical și desinență, ducînd la crearea unor substantive de genuri diferite (tip *cartel—cartelă*), sau funcțiunea de sufix lexical și sufix gramatical, ducînd la crearea unor verbe de conjugări diferite (tip *îndesa—îndesi*).

Folosirea acestor din urmă mijloace și mai ales folosirea mijloacelor pur morfologice, care au constituit obiectul lucrării de față, pentru marcarea diferențierii semantice reprezintă aspecte elocvente ale interdependenței dintre morfologie și vocabular. S-ar părea chiar că, în acțiunea de scindare a unui cuvînt polisemantic în unități diferite, elementele flexionare își depășesc rolul și trec în domeniul formării cuvintelor. De fapt, elementele flexionare se deosebesc de afixele care formează cuvinte noi prin aceea că nu ele — desinențele, articolul sau pronumele reflexiv — sînt purtătoarele, cauza apariției unui nou sens lexical, ci ele exprimă doar o diferențiere semantică produsă pe alte căi (evoluția semantică internă, împrumuturi de sensuri prin calcuri etc.). Limitele dintre morfologie și formarea cuvintelor sînt însă într-adevăr mai puțin stricte decît se crede uneori și aceasta nu numai din pricina asemănărilor de mecanism dintre cele două sisteme, a elementelor formative bivalente sau a derivării unor cuvinte din forme flexionare ale cuvîntului de bază [5], ci și din pricina rezultatelor la care poate duce, la unele cuvinte, flexiunea.

---

[1] Tip *miere de albine*, *chiper negru* (vezi acad. Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, p. 42; *Limba romînă. Fonetică. Vocabular. Gramatică*. București, 1956, p. 41).

[2] Tip *a împrumuta cuiva* sau *pe cineva* față de *a împrumuta de la cineva*. Vezi și construcțiile diferite ale celor două verbe *a (se) alcătui*, p. 17.

[3] Este cazul adjectivelor diferențiate ca sens după locul lor față de substantivul determinat. Vezi A. Graur, *Place de l'adjectif en roumain*, în *Mélanges linguistiques* II, Copenhaga, 1941, p. 40—41; *Gramatica Academiei R.P.R.*, vol. al II-lea, p. 268—269.

[4] M-am ocupat de această problemă în articolul *Note asupra accentului ca mijloc de diferențiere semantică în limba romînă*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, București, 1958.

[5] Acestea sînt singurele aspecte ale raportului dintre derivație și morfologie discutate de *Gramatica Academiei R.P.R.* vol. I, p. 41—46.

Diferenţierea lexicală prin mijloacele morfologice discutate este un fenomen dezvoltat în limba literară contemporană datorită neologismelor, la care formele flexionare duble din procesul de adaptare la sistemul limbii romîne au fost reţinute pentru specializarea lor treptată pe anumite sensuri sau care au primit o flexiune deosebită faţă de cuvintele vechi omonime. Bineînţeles, tipul de cuvinte diferenţiate prin flexiune exista în limbă [1], dar şi la cuvintele vechi fenomenul s-a dezvoltat, adesea datorită calcurilor sau pătrunderii în limba literară a unor sensuri regionale.

Bogăţia flexiunii substantivale şi verbale a limbii romîne oferă deci posibilităţi de diferenţiere nu numai a exprimării sensurilor gramaticale, ci şi a exprimării unor sensuri lexicale. Se poate spune deci că în limba romînă există o tendinţă de limitare morfologică a omonimiei la substantive şi la verbe [2], ceea ce are ca rezultat numărul mai mare al omonimelor parţiale faţă de cele totale.

Admiţînd marcarea diferenţierii lexicale ca o caracteristică deosebitoare a unor omonime faţă de cuvintele polisemantice niciodată diferenţiate, rezultă că, pentru cuvintele la care am arătat că specializarea nu este generală, omonimia este o noţiune relativă, care variază de la vorbitor la vorbitor, după cum acesta distinge sau nu din punct de vedere formal sensurile respective. Acolo unde există o diferenţiere formală cît de parţială, aceasta indică existenţa a două cuvinte. Diferenţierea morfologică a omonimelor parţiale este pentru vorbitor singurul element sezisabil, care dă într-adevăr cuvintelor dreptul de autonomie lexicală: un nespecialist confundă mai degrabă într-un singur cuvînt omonimele originare, dacă omonimia lor este totală, decît omonimele parţiale provenite dintr-un singur cuvînt polisemantic.

Acceptarea acestui punct de vedere teoretic are şi consecinţe de ordin lexicografic, dicţionarele — cel puţin cele ale „limbii literare contemporane", unilingve sau bilingve — trebuind să distingă în articole separate cuvintele cu flexiune multiplă specializată sub raport semantic. Nu vor mai fi posibile deci articole ca cele din DLRC în care se atribuie aceluiaşi cuvînt genuri, plurale sau forme de conjugare diferite, în ciuda sensurilor lor specializate: CORN [2], (I 1,6) *coarne* şi (I 4, 5, II) *cornuri*, s.n., (I 3) *corni* s.m., în timp ce, pe de altă parte, criteriul semantic şi cel sintactic au fost aproape exagerat folosite în delimitarea unităţilor lexicale.

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ЛЕКСИЧЕСКОЙ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Предметом статьи являются частичные омонимы (омонимы в пределах той же части речи, не совпадающие в их парадигме, взятой в целом),

[1] Diferenţa semantică între subst. *bucate* şi *bucăţi*, pluralul de la *bucată*, apare din cele mai vechi texte.

[2] K. A. Levkovskaia face o observaţie asemănătoare cu privire la limba germană, în care constată „tendinţa de limitare morfologică a substantivelor omonime" (*lucr. cit.*, p. 149).

как образованные морфологической дифференциацией выражения смыслов многозначного слова (рум. *arc* — мн. *arcuri* и *arc* — мн. *arce*), так и с различной этимологией, имеющие и разные склонения (рум. *masă* — мн. *mese* и *masă* — мн. *mase*).

Автор выявляет вклад морфологии в обогащение словарного состава и в уточнение его составных элементов: морфологические средства выявления семантических различий играют активную роль в омонимах, созданных из многозначных слов, и второстепенную, пассивную роль в омонимах различных происхождений. В первом случае они создают омонимию, как таковую, образуя, следовательно, возможность избежать многозначность, в то время как в других они составляют средства, позволяющие избегать полной омонимии (отмечают частичный характер омонимии, произведенной другими путями, которая, однако, могла бы быть полной).

В введении статьи автор поддерживает право на лексическую самостоятельность так называемых ,,флективных форм'', двояко приспособленных для выражения различных значений; обосновывается, таким образом, способность многозначности дать начало омонимам в тот момент, когда семантическая дифференциация соединяется с морфологической дифференциацией.

Затем автор переходит к рассмотрению морфологических средств лексической дифференциации в румынском языке.

На основании словаря румынского современного литературного языка, автор указывает, что в имени существительном имеется:

1) дифференциация посредством рода;

2) дифференциация посредством различных форм мн. ч. в пределах того же рода;

3) дифференциация посредством самой категории числа (формы мн. ч., освобожденные от соотношения с формами ед. ч. и ставшие таким образом самостоятельными словами);

4) дифференциация посредством падежных форм;

5) дифференциация посредством членных форм с определенным энклитическим членом.

В глаголе дифференциация может произойти посредством:

6) залога, соответственно при помощи действительного или возвратного, но только если возвратный залог имеет независимое значение;

7) особых форм в пределах того же спряжения.

В заключение, делается попытка классификации всех средств выявления различий семантического порядка, чтобы установить место морфологических средств между другими ,,формальными'' средствами дифференциации (фонетических, лексических и лексико-грамматических).

Выводы подчеркивают особенность вклада флективных элементов в процесс выявления семантической дифференциации, недавнее развитие этого явления в румынском современном языке, а также и последствий лексико-графического характера в принятии теоретической точки зрения, что выявление лексической дифференциации является отличительной особенностью некоторых омонимов по сравнению с многозначными словами, никогда не дифференцирующимися.

MOYENS MORPHOLOGIQUES DE DIFFÉRENCIATION LEXICALE DANS LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

L'objet de cet article est l'étude des homonymes partiels (qui sont les homonymes appartenant aux mêmes catégories morphologiques, mais dont le paradigme ne coïncide pas intégralement), aussi bien de ceux qui sont issus d'une différenciation morphologique dans l'expression des divers sens d'un mot polysémantique (en roumain : *arc* — pluriel *arcuri*, et *arc* — pluriel *arce*), que des homonymes à étymologies différentes et dont la flexion est également différente (en roumain : *masă* — — pluriel *mese*, et *masă* — pluriel *mase*).

L'auteur fait ressortir la contribution apportée par la morphologie à l'enrichissement du vocabulaire et à la précision de ses éléments constitutifs : les moyens morphologiques servant à marquer les différences sémantiques ont un rôle actif lorsqu'il s'agit des homonymes nés de mots polysémantiques, et un rôle secondaire, passif, pour les homonymes à origines différentes. Dans le premier cas, ils créent l'homonymie proprement dite, constituant donc des moyens d'éviter la polysémie, tandis que, dans le second cas, ils constituent des moyens d'éviter l'homonymie totale (marquant ainsi le caractère partiel d'une homonymie produite par d'autres voies, mais qui aurait pu être totale).

Dans la partie introductive de l'article, l'auteur soutient le droit à une autonomie lexicale des formes dites « flexionnaires » doubles, spécialisées dans l'expression de certains sens différents ; ceci constitue un argument en faveur de la capacité qu'a la polysémie de donner naissance à des homonymes au moment où la différenciation sémantique s'associe à la différenciation morphologique.

L'auteur passe ensuite à l'examen des moyens morphologiques de différenciation du point de vue du lexique, qui existent dans la langue roumaine.

Prenant pour base le Dictionnaire de la langue roumaine littéraire contemporaine, l'auteur precise que l'on trouve, pour les substantifs :

1) une différenciation résultant du genre ;

2) une différenciation par suite des formes différentes du pluriel, à l'intérieur du même genre ;

3) une différenciation du fait de la catégorie même du nombre (pluriels ayant cessé de se rapporter à un singulier et devenus ainsi des mots indépendants) ;

4) une différenciation due à certaines formes des cas ;

5) une différenciation par suite des formes d'articulation au moyen de l'article défini enclytique.

Pour le verbe, la différenciation peut se produire par :

6) des formes de diathèse, respectivement par la forme active ou par la forme réflexive, mais seulement lorsque le réflexif a une valeur indépendante ;

7) des formes différents dans le cadre de la même conjugaison.

Dans la partie finale, on propose une classification de tous les moyens qui marquent des différences d'ordre sémantique, afin d'établir la place occupée par les moyens morphologiques parmi les autres moyens « formels » de différenciation (phonétique, lexicale et lexicogrammaticale).

Les conclusions de l'article soulignent le caractère spécifique de la contribution des éléments flexionnaires pour marquer une différenciation sémantique ; elles rappellent également le développement récent du phénomène dans la langue littéraire contemporaine, ainsi que les conséquences d'ordre lexicographique résultant de l'acception du point de vue théorique selon lequel une différenciation lexicale constitue une caractéristique permettant de distinguer certains homonymes des mots polysémantiques, qui ne sont jamais différenciés.

ÎN LEGĂTURĂ CU RAPORTUL DINTRE EVOLUȚIA APELATIVELOR ȘI A TOPONIMICELOR*

DE

MARIUS SALA

I

Transformările la care este supusă limba se reflectă și în toponimie. În toponimie, ca și în limbă, numărul numelor crește mereu, îmbogățindu-se cu cuvinte noi, create pe baza vechiului fond de cuvinte, sau cu împrumuturi din afară. De cele mai multe ori, un loc anumit, care este o porțiune bine delimitată în spațiu, este denumit, la propriu sau la figurat, după situația și aspectul lui sau după alte caracteristici (compoziția solului, forma cursurilor de apă, fenomene meteorologice etc.)[1].

Existența unor paralelisme între evoluția toponimicelor și a apelativelor a fost subliniată de mulți cercetători. A. Dauzat, pornind de la o serie de fapte din limba franceză[2], ajunge să formuleze chiar un fel de lege, atunci cînd spune: „Ca toate cuvintele, numele de loc au evoluat după legile foneticii specifice diferitelor regiuni, pe măsură ce pronunțarea se transforma și se diferenția de la o regiune la alta" (*Noms de lieux*, p. 53).

De la o convingere asemănătoare, neexprimată totdeauna, pornesc și lingviștii care, întemeindu-și interpretarea numelor de loc pe corespondențele obișnuite dintre formele de limbă, de dată și de proveniență diferite, pe confruntarea acestor forme unele cu altele, admit implicit că

---

* Versiune romînească, cu modificări, a articolului apărut în limba franceză, în *Contributions onomastiques publiées à l'occasion du VI-e Congrès international de sciences onomastiques à Munich, du 24 au 28 août* 1958, București, 1958, p. 65–96.

[1] V. Muret, *Noms*, p. 16. Cf. W. Troll, *Die Bedeutung der Ortsnamen für die pflanzengeographische Forschung*, *Z(O)NF*, I, p. 15.

[2] Este vorba de situația toponimicelor provenite din lat. *fabrica*. De curînd, problema a fost reluată cu multă competență de P. Nauton, ***Fabrica** et **-ica** en gallo-roman, d'après les toponymes **Fauries**, **Haurie**, **Fabrie**, **Favrie***, *RLiR*, XVIII, p. 201–251.

numele proprii sînt supuse în evoluția lor acelorași reguli ca apelativele[1]. Astfel, W. Meyer-Lübke folosește toponimia pentru lămurirea unor fapte de ordin lingvistic : pornind de la toponimice ca (*monasterium*) *Sancti Jódoci* > *Saint Josse*, arată cum numeralele franceze *onze* și *quinze* sînt rezultatul unor procese de evoluție fonetică normală, în timp ce restul numeralelor a căpătat un *z* (pentru *ss*), prin analogie cu *onze* și *quinze*[2]. Tot Meyer-Lübke folosește alteori toponimia pentru delimitarea granițelor unui fenomen întîlnit la apelative[3]. În sfîrșit, Ernst Schwartz[4] arată că pe baza toponimiei se poate vedea repartiția, după origini, a germanilor din regiunea pe care o studiază.

Problema paralelismului dintre evoluția apelativelor și a toponimicelor a fost semnalată, în mod deosebit, pentru limba romînă, încă din 1926, de acad. Iorgu Iordan, care, în *Rumänische Toponomastik*[5], îi consacră un capitol întreg (VI *Sprachgeographisches*). Mai tîrziu, într-o serie de articole și note, publicate mai ales în *Dacoromania*, acad. E. Petrovici discută multe fapte romînești asemănătoare. Ne propunem ca, în cele ce urmează, să reluăm o parte din materialul discutat și, folosindu-ne de o serie de fapte noi, interpretate cu ajutorul metodelor geografiei lingvistice, să urmărim diferitele aspecte ale raportului care există între evoluția toponimicelor și a apelativelor. Vom insista mai ales asupra cazurilor, mai puțin numeroase, de neconcordanță în ce privește evoluția apelativelor și a toponimicelor, deoarece acest aspect a fost mai puțin subliniat de cercetătorii toponimiei romînești.

II

În privința concordanțelor dintre evoluția apelativelor și a toponimicelor ne vom mărgini să arătăm că nu se limitează la fapte de ordin fonetic, ci sînt și de natură lexicală, morfologică și chiar de derivație.

1. Am arătat în versiunea franceză a articolului de față cum în aria în care apelativele au consoanele palatalizate, toponimicele prezintă același fenomen : *Pt'atra graitọri* (*ALR II* 95), *Pt'ĕtriĉáu̯a* (*ALR I* 100), *T''ĕptúțu* (*ALR I* 136), *Gístrița* (*ALR I* 156). Concordanțe de acest fel se pot găsi și atunci cînd este vorba de fenomene fonetice dialectale răspîndite pe

---

[1] Muret, *Noms*, p. 36.

[2] W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, ed. a II-a, Heidelberg, 1909, p. 28—29. Cf., printre altele, A. Dauzat, *Les noms des domaines gallo-romains dans l'Auvergne et le Velay*, *Z(O)NF*, VIII, p. 219 și *Noms de lieux*, p. 56 „les noms de lieux... permettent de retrouver des lois secondaires qui avaient pu échapper aux romanistes”.

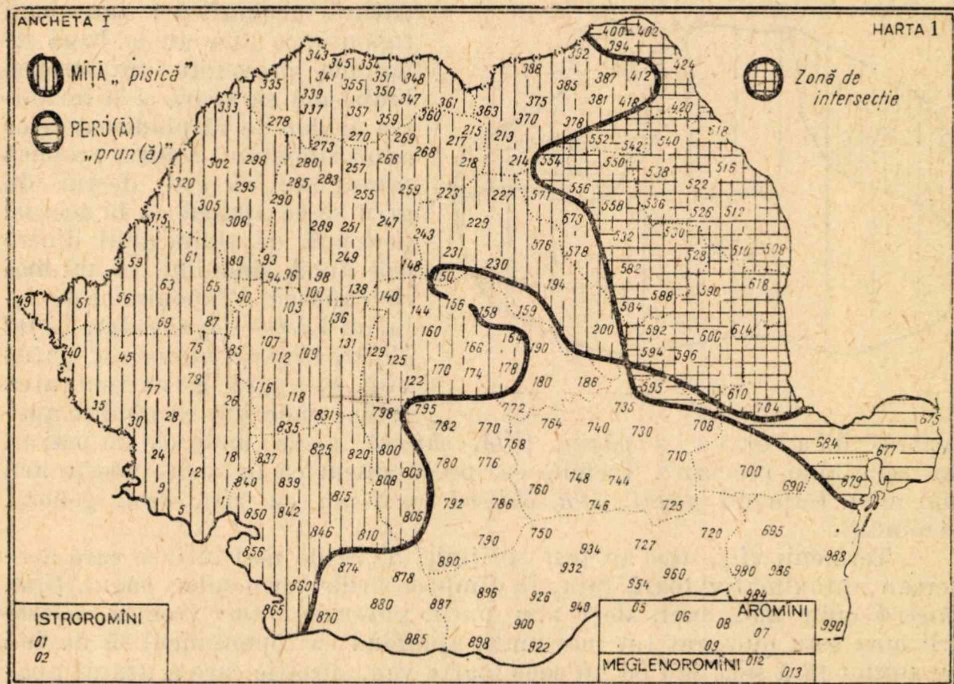
[3] W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, p. 244. V. și polemica lui Dauzat cu Skok (*Petits problèmes de toponymie gallo-romaine*, *Z(O)NF*, VI, p. 239) în legătură cu toponimicele franceze din regiunea Parisului care ar reprezenta vechi forme de cazuri-subiect cristalizate.

[4] Ernst Schwartz, *Die Bildung der Schönhengster Sprachinsel im Lichte der Ortsnamen*, *Z(O)NF*, V, p. 136.

[5] Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, partea a II-a, Bonn-Leipzig, 1926, p. 231—241. Cf. și *Toponimia romînească*, *BIFR*, X, p. 45 (= *Top. rom.*).

o arie mai mică. Dintre cazurile discutate, reținem dispariția lui *h* întîlnită în vestul Olteniei la apelative și la toponimice (*Otăroasa* Tg. Jiu, Lădești ; *Arefu ALR I*, h. 2/782) și păstrarea lui *ĩ*, fază intermediară între *ń* și *i̯*, în Țara Oașului (*Gruĩu*, *Gruĩẹ̯ță*).

2. Dintre faptele de l e x i c, amintim că în aria lui *mîță* ,,pisică'' sau în aceea a lui *perj*(*ă*) ,,prun(ă)'' apar toponimice ca *Mîță* (Bîrlad), *Ghiara Mîței* (Craiova) sau *Perja* (r. Murgeni), *Perjul* (Iași), *Dealul Perjului*,

Perjoaia (r. Zeletin), în timp ce în aria lui *pisică* și *prun*(*ă*) apar toponimice de felul lui *Pisica* (Galați, București), *Pisicarul* (București); *Pruni* (r. Domnești, r. Cîmpeni, r. Dej), *Prunișor* (r. Gurahonț, r. Turnu Severin) etc. (vezi harta 1).

3. Pentru concordanțele privind m o r f o l o g i a ne-am oprit la cazul toponimicelor din aria în care *-lui* > *-lu* la apelative : *Gura hangulu*, *Poiana teiulu*.

Tot în prima parte a versiunii franceze am arătat p î n ă u n d e m e r g î n s p a ț i u ș i î n t i m p aceste concordanțe :

a) Unei insule lingvistice îi corespunde și în toponimie o insulă (cazul lui *ă* protonic > *à* din punctele 93, 94 ale *ALR I* și 95 al *ALR II* unde au fost notate fonetisme ca *Lapuș* pentru *Lăpuș*).

b) Caracteristicile zonelor de întîlnire dintre graiuri, cu numeroasele forme duble și contaminări, apar și în materialul toponimic. *V. Scădățel*

[k] *Scădățăl*, *Vália țigánlui* [k] *țîgánlui*, la întîlnirea dintre aria lui *ț* palatalizat și cea a lui *ț* dur sau *Airn*-I *Anin* în regiunea Buzăului, acolo unde se întîlnesc aria lui *n* disimilat (*n—n* > *r—n*) și cea a lui *n* păstrat.

Pornind de la situația toponimicelor din zonele de întîlnire dintre diferite fenomene, am încercat să dăm o altă explicație apariției tautologiilor toponimice. Aceasta pornește de la faptul că sîntem în prezența a două sinonime care provin din aceeași limbă. Explicația este deci de natură geografică : tautologii toponimice care au la bază sinonime provenite din aceeași limbă pot să apară și la întîlnirea ariilor de răspîndire a celor două sinonime. Soluția propusă presupune că este destul de greu să se ajungă ca, în aceeași perioadă de timp, unul dintre cele două sinonime să nu mai fie cunoscut. Toponimice de felul lui *Vîrful Păguiorului*, *Vîrful Țiflei*, *Dealul Chicerei* au putut însă să apară la extremitatea ariilor unde sînt răspîndite apelativele dialectale *păgui*, *țîflă*, *chiceră*, acolo unde ele nu mai au un sens bine precizat[1]. Trebuie să presupunem că în toate aceste arii mai mici, termenii *păgui*, *țîflă*, *chiceră* coexistau cu *vîrf*, *deal*, general răspîndiți.

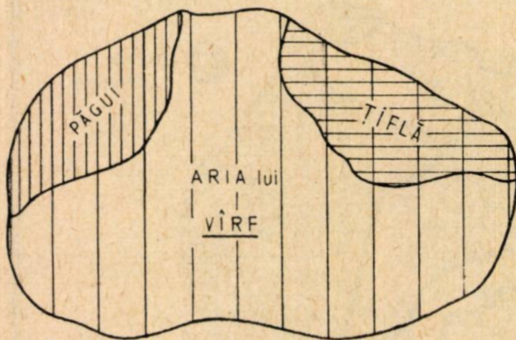

Fig. 1

Termenii *vîrf*, *deal* au fost sprijiniți de ariile mai întinse care acopereau aproximativ toată țara, în timp ce ariile termenilor *păgui*, *țîflă*, *chiceră* erau mai mici, deci mai puțin puternice. Cu vremea, aceste arii mici s-au micșorat tot mai mult, ajungînd ca toponimicul să devină un cuvînt fără sens sau cu un sens foarte vag, situație care a ușurat apariția tautologiilor toponimice.

c) Toponimicele străine, întocmai ca apelativele, au tendința de a fi adaptate la sistemul limbii sau al graiului în care intră (*Hunedoara* <v. magh. *Hunyádvára* sau *Huiedin* **Huńedin*>v. magh. *Húńâdin*, după cum toponimicul apare în aria lui *ń* păstrat sau în aria în care *ń*>*i̯*). Într-o situație asemănătoare este toponimicul *Cernahora* care a devenit *Cernegura* (Bogrea, *DR*, I, p. 215) acolo unde romînii nu știau ce înseamnă *cerna* și unde adesea *g*>*h*. Alteori, aceste apropieri ating numai finala cuvîntului[2]. Se pare că la apariția fonetismului *Glîmboaca* (Scheiner, *Balkan Archiv*, II, p. 58), pentru *Glîmboca*, a contribuit și analogia cu femininele terminate în *-oacă* (Iordan, *BIFR*, X, p. 50). Toate exemplele

[1] K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 64.

[2] V. Ernst Schwartz, *Mundartliche Angleichung und verkehrte Schriftumsetzung in Ortsnamen der Sudetenländer*, *Z(O)NF*, III, p. 162.

care s-ar mai putea aduce arată că avem a face cu adaptarea toponimicelor la sistemul m o r f o n o l o g i c al limbii sau al graiului şi nu cu o simplă adaptare fonetică.

III

Cazurile de neconcordanţă prezintă o importanţă mai mare pentru studiul raportului dintre numele comun şi numele propriu, fiindcă interesul lingvistic al acestei probleme creşte în momentul în care între cele două grupe de substantive concrete se stabileşte o diferenţă fonetică[1]. Am încercat să facem o clasificare a faptelor pornind de la cauzele care le-au generat.

A) Prima grupă cuprinde neconcordanţele care se explică prin poziţia specială, la periferia sistemului, pe care o ocupă numele propriu şi toponimicele în sistemul limbii. (Cf. Kuryłowicz, *Nom propre*, p. 1). Datorită acestei împrejurări, toponimicele cunosc uneori o evoluţie deosebită de a apelativelor.

După natura faptelor discutate, vom deosebi două feluri de neconcordanţe : primele (*a*) se referă la situaţia toponimicelor străine, în timp ce din a doua categorie (*b*) fac parte numele topice care au apărut în limba romînă şi care, din diferite motive, au pierdut legătura etimologică cu apelativul de la care au fost formate.

a) Am arătat mai sus, cu exemple (*Hunedoara*, *Huiedin*), cum toponimicele străine au tendinţa de a se adapta la sistemul morfologic al limbii sau al graiului în care au intrat. Procesul de adaptare a toponimicelor străine la sistemul limbii sau al unui grai are însă uneori un caracter i n c o m p l e t, deoarece poziţia lor în sistemul limbii face ca ele să nu fie asimilate şi deci tratate la fel cu restul vocabularului. Toponimicele nu au un sens mai larg : ele numesc diferite neregularităţi ale terenului sau diferite aşezări omeneşti, bine individualizate, şi de aceea au sens numai pentru vorbitorii din regiunea în care apar. În afara acestei regiuni, toponimicele de origine străină nu mai circulă şi nici nu au măcar sensul limitat, individualizat, pe care îl au pentru vorbitorii din regiunea unde este răspîndit. Datorită faptului că nu au o circulaţie mare, ele nu sînt cunoscute de un număr mai mare de vorbitori şi, de aceea, posibilitatea lor de adaptare la sistemul limbii este mai redusă. În al doilea rînd, multe toponimice n-au număr şi nici nu cunosc toate formele cazuale. Din această cauză, diferitele forme cazuale sînt mai puţin legate între ele şi deci presiunea pe care o exercită asupra noului toponimic o astfel de paradigmă incompletă este mult mai mică decît aceea care există atunci cînd avem a face cu o paradigmă completă.

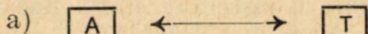
Toponimia romînească prezintă cazuri de neadaptare a unor toponimice de origine străină la sistemul limbii noastre. Există o serie de toponimice de origine slavă meridională, în care *o* accentuat urmat,

---

[1] Kuryłowicz, *Nom propre*, p. 4, consideră că raportul dintre numele comun şi cel propriu prezintă interes n u m a i în momentul în care se stabileşte o diferenţă formală între cele două nume.

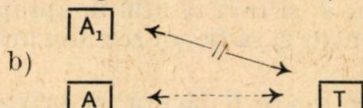
în silaba imediat următoare, de *a*, nu a suferit diftongarea : *Bisoca*, *Cotorca*, *Dîlboca*, *Hliboca* etc. Afirmația acad. Al. Rosetti că „toponimicele ocupă un loc aparte în vocabularul unei limbi și sînt uneori ferite de modificările fonetice care ating numele comune" (*Infl. slavă*, p. 82), credem că se referă nu la întregul material toponimic, ci numai la așa-numitele „excepții", deci neconcordanțe. Pentru a explica păstrarea lui *o* accentuat în aceste „excepții" nu trebuie să apelăm la caracterul lor recent (Rosetti, *Infl. slavă*, p. 63), printre altele și pentru amănuntul, important, că există fapte lingvistice și mai noi care sînt adaptate la sistem (Iordan, *BIFR*, X, p. 50), ci trebuie să ne gîndim la cele spuse mai sus cu privire la adaptarea incompletă a toponimicelor străine, precum și la situația deosebită pe care o are fiecare dintre aceste toponimice. Astfel, un toponimic *Glîmboaca*, lîngă Sibiu, a putut să apară într-o regiune unde numărul slavilor care au dat acest nume a fost mai mic decît al romînilor (Petrovici, *DR*, X_2, p. 528–530) ; aceștia din urmă, auzindu-l de la slavi, l-au adaptat la normele sistemului graiului lor, în timp ce forma neadaptată *Glîmboca* apare într-o regiune unde slavii erau mai numeroși (Banat). În sprijinul unei astfel de explicații poate fi adus și faptul că toponimicul *Glîmboaca* apare foarte tîrziu în documente (Petrovici, *DR*, X_2, p. 240). Amintim, în același sens, faptul că în punctul 325 din *ALR II* (Chiniz), cel mai puternic influențat de limba maghiară și în care vorbitorii sînt chiar bilingvi (v. *SCL*, VIII, 1, p. 103), numele localității este rostit cu vocala accentuată lungită (*kinis̮*), pronunțare caracteristică limbii maghiare.

b) Sistemul unui grai sau al unei limbi mai poate contribui și în alt mod la producerea unor neconcordanțe între evoluția apelativelor și a toponimicelor. Este vorba despre toponimice care au apărut pe teren romînesc și, din diferite motive, au pierdut legătura semantică cu apelativele de la care au pornit. Dacă această pierdere a legăturii etimologice dintre apelativ și toponimic este anterioară unei schimbări care modifică forma sau forma și conținutul apelativului, se va ajunge la izolarea toponimicului de restul vocabularului, fiindcă apelativul cu noua formă sau noul apelativ va continua să participe la toate modificările de ordin formal sau semantic la care el va fi supus[1]. Astfel în toponimic începe să fie restrînsă posibilitatea, care există la apelative, de a numi mai multe obiecte diferite și se ajunge la denumirea unui obiect individual determinat. Prin urmare, întocmai ca la toponimicele de origine străină, un astfel de toponimic începe să fie cunoscut de mai puțini vorbitori și deci numărul celor care pot face apropieri de apelativul de la care a pornit este mult mai mic. Cu timpul se ajunge să nu mai fie recunoscută nici un fel de relație între numele propriu și cel comun. Schematic, am putea reda astfel fazele acestui proces :

[1] Credem că în sensul acesta poate fi interpretată și afirmația acad. Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 47, după care apelativele prin transformarea în nume de loc pot căpăta o relativă stabilitate.

(faza în care se păstrează legătura semantică)

b)

(faza în care legătura este pierdută şi în care apelativul a evoluat).

Astfel, fiindcă toponimicul nu va mai putea participa la modificările care au loc în limbă, cu vremea, se va cristaliza în forma respectivă[1] şi va ajunge într-o situaţie asemănătoare cu aceea pe care o au toponimicele străine rămase la periferia sistemului. Situaţia este deosebită numai din punctul de vedere al cauzei care a produs-o : în primul caz, al toponimicelor străine, acestea nici n-au ajuns să facă parte din sistem (au rămas la periferia lui), în timp ce, în al doilea caz, toponimicele au făcut parte din sistem prin intermediul apelativului, dar au fost împinse la periferia acestuia. În amîndouă cazurile, toponimicele rămîn oarecum izolate în limbă, neînţelese, lipsite de sprijinul pe care îl dă de obicei membrilor ei fiecare familie de cuvinte. Mai mult decît atît : datorită faptului că fonetismul lor este mai puţin stabil în conştiinţa lingvistică a vorbitorilor, toponimicele de acest fel sînt supuse la tot felul de apropieri formale şi de sens.

Se pot găsi numeroase exemple pentru a arăta rezultatele la care se ajunge prin pierderea legăturii etimologice dintre apelativ şi toponimic şi apoi prin evoluţia ulterioară a apelativului. Întrebuinţate numai ca toponimice, fostele apelative păstrează cîteodată forma lor veche care reprezintă, din punct de vedere formal, resturi dintr-o situaţie lingvistică dispărută. Iată cîteva exemple : toponimicele *Ştiubei* din Muntenia (r. Pleniţa, r. Pogoanele, r. Pucioasa, r. R. Sărat, r. Teleajen, r. Vidra — Iordan, *Rum. Top.*, p. 241), *Vália ştiubeului* (*ALR I* 960) apar într-o regiune în care apelativul *ştiubei* a fost înlocuit prin alt termen mai nou, *ulei* < bg. ulej (v. *ALR* II_2, h. 264)[2].

---

[1] Putem presupune, teoretic, că şi toponimicul poate avea o evoluţie a lui, proprie, care să nu fie cea a apelativului şi care să nu-l lase chiar în forma avută la separarea toponimicului de apelativ. Se pare că acesta este cazul neconcordanţelor de ordin „stilistic". Astfel din compararea hărţii *căpăţînă* (*ALR I*, h. 7, cf. şi Iorgu Iordan, *BL*, VIII, p. 101—103, 107—108 şi Bogrea, *DR*, I, p. 215) cu toponimicele *Căpăţînă*, *Glava*, *Hălăuca* vom observa că cele două tipuri de arii, ale apelativelor şi ale toponimicelor, coincid foarte rar (*Căpăţînă*, r. Brad, Cluj ; *Glava*, r. Craiova ; *Glavaciocul*, r. Găeşti), lucru care nu trebuie să ne mire. Este interesant însă cazul ariei *glavă*, care a apărut în locul termenului, mai vechi, *căpăţînă*. Înlocuirea lui *căpăţînă* prin *glavă* la apelative n-a fost urmată şi de o înlocuire a lui *căpăţînă* în toponimie, ci, probabil, mai tîrziu, dacă nu şi în acelaşi timp, *căpăţînă* a fost înlocuit prin alt termen, la fel de expresiv ca *glavă*. Cf., pentru aspectul fonetic al problemei, Dauzat, *Noms de lieux*, p. 55. V. şi Kuryłowicz, *Nom propre*, p. 5 : „Dar resturile [forme vechi păstrate în nume proprii] pot servi drept punct de plecare pentru c r e a r e a unei serii p r o d u c t i v e de nume proprii. Aceasta nu are loc decît dacă opoziţia între forma nouă (numele comun) şi forma veche (păstrată ca rămăşiţă, în unele nume proprii) devine un procedeu morfologic, care permite să se derive de la un apelativ dat numele propriu corespunzător".

[2] Vechimea toponimicelor *Ştiubei* din Muntenia poate fi urmărită şi pe baza documentelor : *Ştiubei* (r. Baia de Aramă) — *DIR*, V, p. 14 (1581) şi *DIR*, V, p. 263 (1586) ; *Ştubei* (r. Teleajen)—*DIR*, IV, p. 107 şi (r. Craiova)—*DIR*, V, p. 393—394 (1589), p. 436 (1590). Un astfel de toponimic a şi dispărut. Este cazul lui *Ştiubei* sat lîngă Topolniţa (r. Turnu Severin) — *DIR*, I, p. 51 (1508), p. 66 (1510), p. 82 (1512), p. 188 (1525) ; II, p. 347 (1547).

Este foarte probabil ca și fonetismul *y*, pentru *v* palatalizat, *Yidra* (*ALR I* 92), din aria lui *d'* și care se află în apropierea ariei mici (punctele 595, 730) a lui *y* pentru *v*, să fie un rest din aria, odinioară mai mare, a lui *y*.

Aceeași observație poate fi făcută cu privire la răspîndirea diferitelor sufixe[1]. Sufixul - *oaie* apare la multe toponimice în regiuni în care astăzi nu este atestat de atlas, deci acolo unde el a fost înlocuit prin sufixul mai nou, - *oaică*, inexistent în toponimie[2] : *Ursoaia* (r. Bacău, r. Băbeni-Bistrița, r. Cislău, r. Filiași, r. Iași, r. Luduș, r. Pitești, r. Potcoava, r. Strehaia, r. Tg. Jiu, r. Urlați, r. Vaslui, r. Vrancea), *Orsoaia* (Galați), *Dealul Orsoaiei* (r. Huși), *Roata Ursoaiei* (Craiova ?) sau *Lupoaia* (r. Baia de Aramă, r. Băbeni-Bistrița, r. Beiuș, r. Cislău, r. Jibou), *Dealul Lupoaiei* (Craiova), *Lupoaiele* (București) — Iordan, *Rum. Top.*, p. 145 (v. harta 2). Situația apare mai interesantă după ce observăm că, alături de aceste două moduri de a forma femininul, a mai existat unul păstrat numai în toponimie, sau, extrem de izolat, în cîteva localități de pe teritoriul de limbă romînă. Este vorba de toponimicele *Ursa* (r. Zeletin — Iordan, *Rum. Top.*, p. 144, r. Corabia) și *Lupa* (Craiova, Iași, Ploiești), *Baba Lupa* (Craiova), *Coasta Lupei* (r. Nicorești), *Lupele* (Galați) care nu mai apar în dacoromînă[3] ca apelative, dar despre care putem fi siguri că au existat ; cf. arom., megl. *ursă* (Iordan, *Rum. Top.*, p. 144), istrorom. *lupă* (Iordan, *ibid.*, p. 143).

Cele mai interesante cazuri de neconcordanțe sînt cele de natură morfologică, deoarece, de multe ori, aici sînt păstrate, în forme împietrite, valorile vechi ale unor prepoziții : *Baia de Criș* (r. Brad), *Curtea de Argeș* (r. Curtea de Argeș), *Roșiori de Vede* (r. Roșiori de Vede) păstrează sensul „pe" al lui *de*, astăzi nemaiîntrebuințat, după cum în toponimice ca *Stîna de Vale*, *Stîna de Runc* (Oradea) se păstrează sensul „din" al lui *de*.

B) Neconcordanțe datorite faptului că apelativele au fost aduse din alte regiuni lingvistice sub forma unor nume de persoană care au devenit, ulterior, toponimice. În această situație sînt mai ales numele de animale și de plante din toponimie care nu vin direct de la animalul sau planta respectivă, ci prin intermediul unui nume de persoană[4] ;

---

[1] Cf. și Șt. Pașca, *DR*, XI, p. 60, unde se arată cum comparația dintre aria de răspîndire a numelor topice provenite de la apelative, născute cu secole în urmă, și cea a circulației actuale a acestor apelative ne convinge că aria de răspîndire și aspectul formal al acestora din urmă s-a modificat ; regiuni în care sînt atestate toponimice nu mai cunosc și apelativele corespunzătoare, care le-au dat naștere. Cf. *Leurdiș*, *Cornet*, Pașca, *DR*, XI, p. 63. Tot așa *Brădet* s-a păstrat, la meglenoromîni, numai în toponimie. Capidan, *Meglenoromînii*. I, *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 189. V. și V. Bertoldi, *Antichi filoni nella toponomastica mediterranea incrociantisi nella Sardegna*, *RLiR*, IV, p. 225.

[2] Cf. situația lui *-ónu*, folosit pentru formarea numelor de familie. Fiind întrebuințat de puțină vreme, lipsește din toponimia romînească mai veche. V. E. Petrovici, *DR*, VIII, p. 182.

[3] V., pentru *lupă*, E. Tănase, *Roum. lupă*, *RLR*, LXX (1950), p. 274—279.

[4] Silvio Pieri, *Toponomastica della Valle dell'Arno*, Roma, 1919, p. 225—257, la Giuglea, *DR*, I, p. 493—494. V. și A. Carnoy, *Les conifères dans la toponymie et la linguistique*, în *Leuvense Bijdragen*, XLVII (1958), 1—2, p. 28—51.

acesta din urmă poate, după aceea, să circule şi să ajungă într-o regiune unde apelativul de la care s-a pornit să fi dispărut sau nici să nu fi existat. Acad. Iorgu Iordan, *Rum. Top.*, p. 237, dă un astfel de caz : toponimicul *Huluba* (< *hulub* „porumbel", termen răspîndit în Moldova[1], v. *Limba romînă*, III, 5, p. 8), apare şi în Muntenia : *Huluba* (r. Muscel, r. Novaci), *Hulubeasa* (Bucureşti), *Hulubeşti* (Găeşti[2], Giurgiu), într-o regiune în care este folosit termenul *porumbel*[3]. Existenţa acestor toponimice în Muntenia poate fi explicată prin aducerea toponimicului sub forma unui nume de persoană *Hulub(ă)*. Cf. *Hulubeşti* care presupune un *Hulub(ă)*, nume de persoană. Iordan, *Rum. Top.*, p. 237. Într-o situaţie identică este toponimicul *Bostanele* (Craiova), care apare în Muntenia în aria lui *dovleac* (v. *ARL II₂*, h. 198), fiind adus probabil tot din Moldova. Cf. şi *Perjeşti* (r. Cîmpeni) în aria lui *prun*. Pentru a termina cu acest fel de neconcordanţe, amintind cazul numelor topice *Nehoi*, *Nehoiaşul* (r. Cislău) care au la bază un nume *Nehoi* < *Negoi* (variantă a lui *Neagoie*), venit probabil din Moldova unde sînt obişnuite numele de persoană de origine est-slavă, care prezintă trecerea lui *g* la *h* (E. Petrovici, *SCL*, V, p. 25).

Tot cu un împrumut de toponimice avem a face în multe cazuri din Dobrogea. Nume de localităţi ca *Abrud* (r. Adamclisi), *Haţeg* (r. Adamclisi), *Sibioara* (r. Medgidia), *Turda* (r. Istria) au fost aduse din alte regiuni de către coloniştii veniţi în părţile acestea. Cf. *Paris* şi alte nume de oraşe europene în America (Muret, *Noms*, p. 17).

C) Există şi neconcordanţe princinuite de influenţa limbii literare, reprezentată de multe ori prin şcoală, sau de administraţie (Muret, *Noms*, p. 43,44). Datorită unei astfel de influenţe, alături de fonetismele vechi *Ŝocăneşti̦* (*ALR II* 365), *Voinśẹń ALR II* 235), *Crîsti̦eşti̦* (*ALR II* 414) apar fonetisme noi ca *Ĉocănéşti̦*, *Voi̦niĉéń*, *Cristi̦eşti̦*. Cf. şi toponimicul *Piĉoru* [!] *mărşîńẹ̆ţului̦* (*ALR II* 288) în care numai prima parte este literarizată. Tot aşa, *Deva* (*ALR II* 105) nu *d"eva*, pentru că probabil aşa este auzit la Sfatul popular sau la oraş. Uneori, forma nouă, cea învăţată la şcoală, este pronunţată lent de către subiectele anchetate, ceea ce dovedeşte grija subiectului de a nu greşi : [L] *Furĉeni̦*, [AL] *Furśéni̦* (*ALR II* 605). (Vezi şi cazurile discutate mai sus : *Vidra*, *Petroşani*, *Peştişani*).

Administraţia poate produce prin scriere, de multe ori, normalizări false care pot provoca încurcături[4]. Astfel *Cerbătoarea*, toponimic în apropierea Botoşanilor, < *Ŝerbătoarea* care, la rîndul lui, reprezintă

[1] În Moldova apar şi toponimicele *Hulubăţ* (Bîrlad), *Valea Hulubăţului* care par a veni mai degrabă de la ucr. голубець (E. Petrovici, *SCL* IV, p. 65–66, notă) decît de la ucr. голова „cap" (Iordan, *Nume de locuri*, p. 25).

[2] Satul este amintit în documente încă la 1587 – *DIR*, V, p. 371, 295.

[3] În Muntenia am putea avea a face şi cu un toponimic care porneşte de la *hulubă* „fiecare din cele două prăjini la trăsură sau căruţă, între care se înhamă calul".

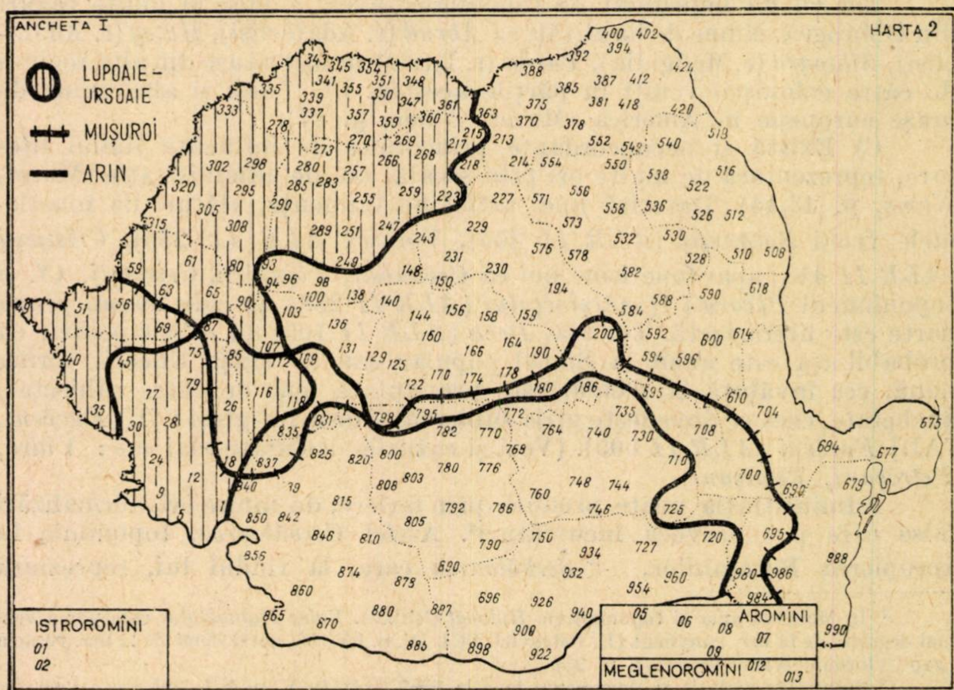
[4] J. Orr, *F > H phénomène ibère ou roman*, *RLiR*, XII, p. 35. Alteori influenţa administraţiei se manifestă prin înlocuirea vechilor nume topice. Astfel, apar, tot în Dobrogea, nume de localităţi ca 23 *August* (r. Negru Vodă), *Filimon Sîrbu* (r. Negru Vodă, r. Tulcea), Elena Pavel (r. Hîrşova), Tudor Vladimirescu (r. Adamclisi), *N. Bălcescu* (r. Medgidia), *Ovidiu* (r. Medgidia), *Ştefan cel Mare* (r. Medgidia), *Saligny* (r. Medgidia), *Cuza Vodă* (r. Medgidia).

un stadiu al palatalizării lui *f* > *ś*; deci *Cerbătoarea* < *Fierbătoarea*, nu din *Śerbătoarea* (Iordan, *Rum. Top.*, p. 234).

Alteori avem a face cu simple greşeli de grafie sau de tipar. Datorită unei astfel de greşeli, confuzia dintre *n* şi *u*, toponimicul *Beinş* (r. Beiuş) a ajuns să fie cunoscut sub numele *Beiuş*, deşi popular şi astăzi i se spune *Binş* (< *Beinş*). Cf. *Binşele*, sat lîngă Beiuş. Într-o situaţie asemănătoare este şi toponimicul romînesc *Dîlboşeţ* redat prin *Dalboşeţ*. Atunci cînd austriecii au ocupat Banatul, au redat în ortografia lor prin *Dalboschetz* toponimicul romînesc *Dîlboşeţ* < sl. *Dlbočic*. Ulterior, atunci cînd s-a dat forma oficială romînească *Dalboşeţ* s-a pornit de la forma austriacă amintită, în care *îl* romînesc este redat prin *al* şi *ś* bănăţenesc (< *č*) prin *sch*. Aceeaşi este situaţia toponimicului *Reşiţa* < austr. *Reschitza*, în loc de *Reciţa*, pronunţat în graiul bănăţean *Răśiţa* (E. Petrovici, *DR*, VIII, p. 175).

IV

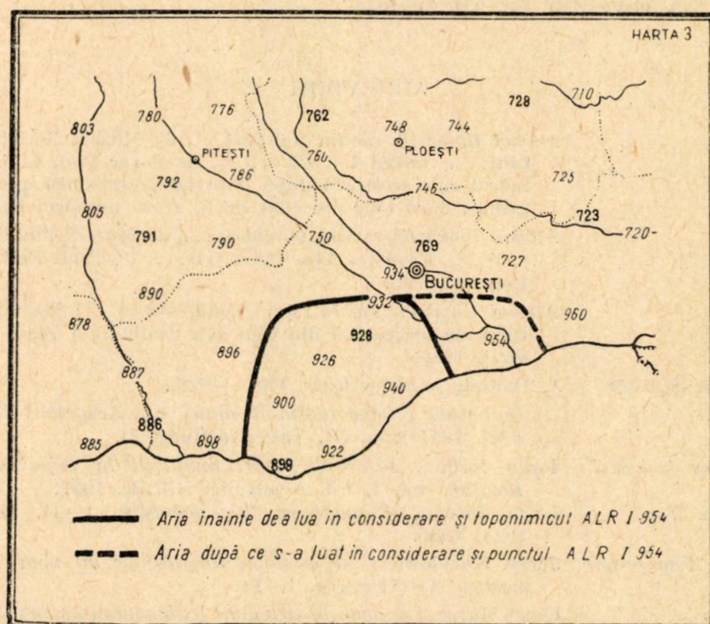
Cercetarea raportului dintre evoluţia apelativelor şi a toponimicelor aduce reale foloase lingvistului[1]. S-a arătat cum toponimia poate

da o serie de fapte dispărute din limba comună; acesta este mai ales cazul anumitor particularităţi dialectale dispărute în alte cuvinte şi păstrate numai în cîteva nume de locuri (Muret, *Noms*, p. 37, cf. şi

[1] Vezi în ultimul timp, P. Nauton, *op. cit.*, p. 248.

Dauzat, *Noms de lieux*, p. 54). Din acest punct de vedere, toponima seamănă cu epocile trecute ale unei limbi fixate în texte, fiindcă păstrează stări lingvistice care au dispărut din limbă[1]. Acad. Iorgu Iordan (*Nume de locuri*, p. 187) a dat numeroase exemple de toponimice a căror formă nu a fost și nu este atestată în limba romînă: *Cîrjari* (r. Teleajen): *cîrjar* ,,cel care lucrează cîrji'', *Dohotariul* (Bacău, Suceava), *Dotarul*

(Oltenia) < *dohot* ,,unsoare (pentru căruțe, cizme etc.) din suc de mesteacăn'', *Dubăsariul* de la *dubas* ,,un fel de luntre'' (Iordan, *Nume de locuri*, p. 188). Acad. Emil Petrovici[2] merge chiar mai departe: pe baza unor toponimice (*Părină*, *Osoi*) arată că, în trecut, în regiunea Năsăud, acolo unde au fost notate aceste toponimice, a existat o populație ucraineană[3].

Alteori, toponimia ajută la verificarea unor forme de apelative care par ,,ciudate''. Astfel toponimicul *Căierul* (Craiova, Iordan, *Rum. Top.*, p. 200) verifică răspunsul *căier* ,,herghelegiu'' cules în apropiere, în Banat (v. *ALR* II_2, h. 321). În sfîrșit, toponimia poate ajuta la trasarea cît mai precisă a unei izoglose oarecare. Dacă comparăm răspunsurile la întrebarea [*plop*] din *ALR* II_2, h. 605 cu toponimicul *Piscu*

---

[1] Iorgu Iordan, *Top. rom.*, p. 47–48.

[2] Emil Petrovici, *Vestiges des parlers slaves remplacés par le roumain*, *Balcania*, VII_2 p. 485–486.

[3] Cf. E. Petrovici, *Dacoslava*, *DR*, X_2, p. 233–277 și Dauzat, *Noms de lieux*, p. 77. Vezi și E. Schwartz, *Bildung*, *ZONF*, V, p. 36.

pli̯ópului (*ALR I* 954) vom putea să fixăm mai precis zona prin care va trece izoglosa pronunțării *pli̯op*.

★

Am prezentat cîteva aspecte ale problemei raportului dintre evoluția apelativelor și a toponimicelor. Ne propunem ca asupra unora dintre ele să revenim cu alt prilej.

ABREVIERI

ALR I	*Atlasul lingvistic romîn*, publicat... de Muzeul limbii romîne din Cluj..., Partea I (ALR I)..., de Sever Pop, Cluj, 1938 (Numărul care urmează după abreviere reprezintă punctul cartografic; dacă este precedat de *h*, arată numărul hărții).
ALR II	*Atlasul lingvistic romîn* publicat ... de Muzeul limbii romîne din Cluj..., Partea a II-a (ALR II)..., de Emil Petrovici, Sibiu-Leipzig, 1940.
ALR II_2	*Atlasul lingvistic romîn*, serie nouă, vol. I—II [publicat de Institutul de lingvistică din Cluj sub conducerea acad. Emil Petrovici], 1956.
Dauzat, *Noms de lieux*	A. Dauzat, *Noms de lieux*, Paris [1928].
DIR	*Documente privind istoria Romîniei*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1951 urm. (B. Țara Romînească).
Iordan, *Nume de locuri*	Iorgu Iordan, *Nume de locuri romînești în Republica Populară Romînă*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., 1952.
Iordan, *Rum. Top.*	Iorgu Iordan, *Rumänische Toponomastik*, I—II, Bonn-Leipzig, 1924, 1926.
Kuryłowicz, *Nom propre*	Jerzy Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre, Onomastica*, II (1956), p. 1—14.
Muret, *Noms*	Ernst Muret, *Les noms de lieu dans les langues romanes*, Paris [1929].
r.	raion (împărțire administrativă); unde nu apare *r*, este vorba de regiune.
Z(O)NF	*Zeitschrift für (Orts)Namenforschung*, München, 1925 urm.

ОБ ОТНОШЕНИИ МЕЖДУ ЭВОЛЮЦИЕЙ НАРИЦАТЕЛЬНЫХ И ЭВОЛЮЦИЕЙ ТОПОНИМИЧЕСКИХ ИМЕН

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В первой части статьи автор кратко рассматривает различные типы соответствий (фонологических, морфологических, лексических, деривационных) между эволюцией нарицательных и эволюцией топонимических имен. В этой же части указывается, до каких пор распространяются в пространстве и времени упомянутые соответствия и высказывается новое объяснение относительно тавтологических топонимических имен. Объяснение имеет характер географический и исходит из положения, что речь идет о двух синонимах, происшедших из того же языка и распространенных определенным способом по территории, где появляются топонимические тавтологии.

Во второй, более развитой, части рассматриваются несоответствия между эволюцией нарицательных и эволюцией топонимических имен. Исходя из объяснений, которые можно привести, автор различает отдельные виды несоответствий:

а) топонимические имена находятся на периферии системы и поэтому иногда не участвуют в преобразованиях, претерпеваемых ими;

б) нарицательные имена могут быть перенесены из других областей под формой некоторых личных имен, которые после этого становятся топонимическими именами;

в) литературный язык, представленный главным образом школой и администрацией, может изменить фонетический вид некоторых топонимических имен.

CONSIDÉRATIONS SUR LES RAPPORTS ENTRE L'ÉVOLUTION DES APPELLATIFS ET CELLE DES TERMES DE TOPONYMIE

RÉSUMÉ

L'auteur présente succintement dans la première partie de l'article, les différents types de concordances entre l'évolution des appellatifs et celle des termes de toponymie (concordances phonétiques, morphologiques, de lexique, de dérivation). Dans cette même partie, il indique les limites — dans l'espace et dans le temps — des concordances mentionnées, et suggère une nouvelle explication de l'apparition des tautologies dans le domaine de la toponymie.

L'explication est de nature géographique et a pour point de départ le fait qu'on se trouve en présence de deux synonymes provenant de la même langue et qui sont répandus d'une certaine manière sur les territoires où se rencontrent les tautologies toponymiques.

La seconde partie, plus développée, est consacrée à la discussion des non-concordances entre l'évolution des appellatifs et celle des termes de toponymie. Partant des diverses explications susceptibles d'être données, l'auteur distingue diverses catégories de non-concordance :

a) les termes de toponymie se trouvent à la périphérie du système, et c'est la raison pour laquelle, parfois, ils ne participent pas aux transformations subies par les appellatifs ;

b) les appellatifs peuvent provenir d'autres régions, revêtant la forme de noms de personnes, devenus par la suite des termes de toponymie ;

c) la langue littéraire, représentée principalement par l'école et l'administration, peut modifier l'aspect phonétique de certains termes toponymiques.

UNELE PROBLEME DE SEMANTICĂ A CELOR MAI VECHI ÎMPRUMUTURI SUD-SLAVE ÎN LIMBA ROMÎNĂ*

DE

G. MIHĂILĂ

1

Sînt aproape o sută de ani de cînd a început studierea pe baze științifice a influenței slave asupra limbii romîne. Legată de problema generală a „formării" limbii romîne[1], această chestiune a format obiectul de cercetare a mai multor generații de filologi romîni și străini, începînd cu renumitul savant sloven Fr. Miklosich, autorul cunoscutei lucrări *Elementele slave în limba romînă*[2]. De studiul relațiilor lingvistice slavo-romîne sînt legate numele lui Fr. Miklosich, A. de Cihac, A. I. Iațimirski, P. Sîrcu, I. Bogdan, B. Țonev, L. Miletici, O. Densusianu, I. Bărbulescu, Kr. Sandfeld, P. Skok, S. Pușcariu, Th. Capidan, Al. Rosetti, E. Petrovici, S. B. Bernstein și ale multor alți slaviști și romaniști.

Dar, deși după apariția lucrării lui Miklosich și a cunoscutului dicționar al lui Cihac, problema elementelor slave a continuat să preocupe fără încetare pe numeroși cercetători, lingvistica romînească nu dispune încă de un dicționar etimologic modern al cuvintelor de origine slavă pătrunse în limba romînă[3].

---

* Versiunea romînească, cu unele modificări, a articolului ce se publică în „Вопросы славянского языкознания" (Moscova), fasc. 4.

[1] Vezi, în ultimul timp, acad. E. Petrovici, în *Problemele științelor sociale în dezbaterea Academiei R.P.R.*, 21—25 martie 1951, Buc., 1951, p. 91 și urm.; D. Macrea, *Despre originea și structura limbii romîne*, „Limba romînă", 1954, nr. 4, p. 18 și urm.; acad. C. Daicoviciu, *Formarea limbii și a poporului romîn*, „Contemporanul", nr. 41, 14 oct. 1955; acad. I. Iordan, *Introducere în lingvistica romanică* (litogr.), Buc. 1957, p. 129.

[2] *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Viena, 1861 („Denskchriften der kais. Akad. der Wissenschaft. im Wien, phil.-hist. Cl.", Bd. XII).

[3] Vezi G. Mihăilă, *Problemele alcătuirii unui dicționar etimologic al împrumuturilor slave în limba romînă*, SCL, 1958, nr. 2.

Pînă acum atenția cercetătorilor a fost atrasă mai ales de aspectul fonetic al împrumuturilor, precum și într-o anumită măsură, de clasificare a lor tematică, de influența slavă în derivarea cuvintelor, morfologie și sistemul fonologic.

Mult mai puțină atenție s-a dat în trecut problemelor de semantică a elementelor slave din limba romînă, pătrunse din graiurile sud-slave răsăritene (de tip bulgar) în perioada datată cu aproximație sec. VI—XII, precum și a celor intrate mai tîrziu din slavonă prin intermediul limbii scrise sau împrumutate din limbile slave învecinate. În afară de lucrarea prețioasă, dar astăzi depășită într-o bună măsură, a lui L. Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbei romîne* (Buc., 1887), dispunem doar de unele indicații fragmentare în articolele lui A. I. Ialimirski[1] și ale altor cercetători[2], în lucrările generale de istoria limbii romîne datorite lui O. Densusianu, S. Pușcariu, acad. Al. Rosetti, precum și în cele de lexicologie și lingvistică generală ale acad. Al. Graur.

Asupra unor probleme și sarcini fundamentale în studiul semanticii elementelor slave din limba romînă a atras atenția în ultimii ani R. A. Budagov într-un articol publicat în 1947: „A n a l i z a s e m a n t i c ă a c u v i n t e l o r s l a v e î n l i m b a r o m î n ă. . . n-a f o s t î n c ă d e n i m e n i f ă c u t ă". Iată de ce în noile lucrări e nevoie „nu numai să se constate existența în limba romînă a cuvintelor slave, ci și s ă s e a r a t e c ă i l e e v o l u ț i e i s e m a n t i c e a l e a c e s t o r c u v i n t e, s ă s e d e a p e c î t p o s i b i l o c l a s i f i c a r e s e m a n t i c ă"[3].

R. A. Budagov sublinia, pe bună dreptate, în acest articol necesitatea folosirii ca bază de comparație nu numai a materialului lexical furnizat de vechea slavă, ci și a datelor limbilor slave vii actuale, pentru a explica noile sensuri ale cuvintelor corespunzătoare din limba romînă. În legătură cu aceasta trebuie avută în vedere, printre altele, polisemia cuvintelor slave, care a determinat într-o bună măsură căile evoluției semantice a cuvintelor respective în limba romînă[4].

Viitoarea lucrare de sinteză asupra elementelor slave din limba romînă trebuie pregătită, în linii mari, în două direcții: 1) cercetarea unor probleme fonetice concrete ca aceea privitoare la *Corespondențele romînești ale grupurilor bulgărești št, žd*, de acad. E. Petrovici[5], și 2) studierea din punct de vedere lexico-semantic a unor grupuri de cuvinte de origine slavă, tratate în cadrul larg al semasiologiei comparate slave și romanice.

---

[1] *Из славяно-румынских семасиологических наблюдений*, „Известия ОРЯС", 1904, t. IX, cartea 2, p. 257—278; idem, *Славянские заимствования в румынском языке как данные для вопроса о родине румынского племени*, „Сборник статей, посвященных . . . В. И. Ламанскому", partea a II-a, St. Pb., 1908, p. 792—819.

[2] Cf., de pildă, în ultimul timp, interesantul articol al lui B. O. Unbegaun, *Les noms de la neige en roumain*, „Orbis", t. II, nr. 2, 1953, p. 346—351.

[3] *Славянское влияние на румынский язык*, „Вестник Ленинградского Университета", 1947, nr. 12, p. 84—85.

[4] *Ibidem*, p. 86—87.

[5] „Limbă și literatură", II, 1956, p. 285—292.

Un capitol aparte îl formează chestiunile privitoare la influența slavă în sistemul fonologic al limbii romîne, în morfologie și derivația cuvintelor.

Studiul foneticii elementelor slave din limba romînă prezintă două aspecte esențiale : 1) trăsăturile fonetice ale graiurilor slave de pe teritoriul locuit de romîni[1], care vor trebui precizate cu mai multă scrupulozitate decît pînă acum, și 2) problema substituției fonemelor slave în limba romînă și evoluția fonetică ulterioară a cuvintelor slave pe terenul limbii romîne, conform legilor generale fonetice ale acesteia.

Într-un mod asemănător, se poate spune că studiul semasiologic al acestor cuvinte poate fi disociat în două părți, cel puțin din punct de vedere teoretic :

1) Cercetarea comparativă a sensurilor, pe un fond general slav, în primul rînd sud-slav. Astfel, cercetătorul de astăzi nu se mai poate mulțumi cu formule simple, conform cărora, de pildă, slav. *nevěsta* 'sponsa' a căpătat în limba romînă, nu se știe cum și de unde, sensul de soție.

2) Studiul evoluției semantice a acestor cuvinte din momentul pătrunderii lor în limba romînă, pe baza folosirii unui bogat material ilustrativ din textele vechi romînești, *Atlasul ligvistic romîn*, textele dialectale, folclor, literatura beletristică etc. În particular, urmărirea ariei de răspîndire a cuvintelor de origine slavă și a sensurilor lor concrete în diverse regiuni romînești poate da indicații prețioase nu numai pentru studiul sincronic al vocabularului limbii romîne, ci și pentru cercetarea lui diacronică[2].

În studierea sensurilor cuvintelor respective, cele două aspecte pot și trebuie să fie unite, deoarece ele se sprijină și se completează reciproc. Evoluția semantică ulterioară a unui cuvînt slav pe teren romînesc poate fi analizată în profunzime numai prin folosirea unui bogat material comparativ din limbile slave vecine, în primul rînd din cele meridionale. În acest fel poate fi depășit schematismul unor lucrări de semasiologie din trecut. Se știe că unul din principiile de bază ale științei etimologice contemporane este stabilirea înlănțuirii succesive a sensurilor cuvintelor[3].

În studierea laturii semantice a împrumuturilor slave din limba romînă trebuie să se aibă în vedere o serie de probleme, printre care : sinonimia ,,slavo-romanică", relațiile asociative în cadrul aceleiași ,,sfere de reprezentări"[4] sau, cum se obișnuiește în lucrările unor lingviști ger-

---

[1] Cf. capitolul intitulat ,,Черты славянской речи в Албании" în cartea lui A. M. Selișcev, *Славянское население в Албании*, Sofia, 1931, p. 277–326.

[2] Vezi, în altă ordine de idei, referatul lui R. I. Avanesov și S. B. Bernstein la al IV-lea Congres al slaviștilor : *Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического атласа*, Moscova, 1958, p. 15 și urm.

[3] Vezi S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, Berna, 1952, p. 239.

[4] Cf. M. M. Pokrovski, *Несколько вопросов из области семасиологии*, ,,Филологическое обозрение", Moscova, 1897, t. XII, cartea I, p. 60–61 (vezi V. V. Vinogradov, *Из истории лексикологии*, ,,Доклады и сообщения Института языкознания АН СССР", nr. 10, 1956, p. 13).

mani, aparținînd acelorași „cîmpuri semantice”[1], oglindirea vieții poporului, a culturii lui materiale și spirituale în semantica cuvintelor etc. Se știe, scria încă în 1905 A. Meillet, că dintre toate procesele lingvistice tocmai inovațiile în lexic, în latura semantică a cuvintelor, oglindesc în primul rînd acțiunea cauzelor sociale[2].

Trebuie să se tindă în lingvistică spre crearea unor astfel de lucrări de semasiologie, în care studiul structural-istoric[3] să se împletească cu studiul comparativ-istoric,[4] pentru a se depăși logicismul și psihologismul unor lucrări ca cele datorite lui A. Darmesteter, M. Bréal, H. Paul sau W. Wundt ; fără îndoială, categoriile logice și cele psihologice nu trebuie neglijate[5], ci, dimpotrivă, folosite în concordanță cu rezultatele noi ale științei contemporane. Prin urmare, în semasiologie, ca și în alte domenii ale lingvisticii (și în orice știință, de altfel), trebuie să se folosească mai multe metode : metoda comparativ-istorică, metoda „cuvinte și lucruri” („Wörter und Sachen”), considerarea unei limbi ca o structură complexă, geografia cuvintelor („lingvistica geografică”), analiza întrebuințării cuvintelor în anumite contexte din cele mai vechi monumente de limbă etc.[6]

2

Se știe că nu toate cuvintele de origine slavă din limba romînă pun probleme la fel de complexe în ceea ce privește sensurile lor. Din acest punct de vedere ele pot fi împărțite, în linii mari, în trei categorii :

1) Cea mai simplă categorie o formează cuvintele, de obicei monosemantice, care și-au păstrat sensul inițial, identic, de regulă, în toate limbile slave (de ex. *plug* — slav comun *plugъ*) sau în acelea în care

[1] Nu e nevoie să înțelegem „cîmpul semantic” în sensul pe care-l dădea acestui termen în prima sa lucrare J. Trier (*Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachliches Feldes*, Heidelberg, 1931), căci el însuși și-a schimbat în parte concepțiile sub influența lucrărilor altor cercetători. Vezi critica lucrărilor lui J. Trier la V. V. Vinogradov, *art. cit.*, p. 18 urm. ; O. S. Ahmanova, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Moscova, 1957, p. 78 urm. ; V. A. Zveghințev, *Семасиология*, Moscova, 1957, p. 266 urm. Vezi de asemenea S. Ullmann, *op. cit.*, p. 303 urm., P. Guiraud, *La sémantique*, Paris, 1955, p. 70 urm.

[2] Cf. A. Meillet, *Comment les mots changent de sens* („Année sociologique”, 1905—1906), „Linguistique historique et linguistique générale”, I, Paris, 1921, p. 233.

[3] Vezi S. Ullmann, *op. cit.*, p. 100.

[4] Vezi V. A. Zveghințev, *op. cit.*, p. 291—321 ; O. S. Ahmanova, V. V. Vinogradov, V. V. Ivanov, *О нескольких вопросах и задачах описательной, исторической и сравнительно-исторической лексикологии*, „Вопросы языкознания“, 1956, nr. 3, p. 17 urm.

[5] Clasificarea logică din lucrările clasice ale lui A. Darmesteter. M. Bréal și H. Paul a fost reluată pe baze mai largi în lucrările lui G. Stern (*Meaning and Changes of Meaning*, Göteborg, 1931) și S. Ullmann (*The principles of Semantics*, Glasgow, 1951); vezi P. Guiraud, *op. cit.*, p. 40 urm. Despre unele idei noi în domeniul interpretării psihologice a fenomenelor semantice, vezi S. Ullmann, *Précis de sémantique française*, p. 274 urm.

[6] Vezi E. Benveniste, *Problèmes sémantiques de la reconstruction* „Word”, vol. X, nr. 2—3, 1954, p. 251—264 (cf. O. S. Ahmanova, V. V. Vinogradov, V. V. Ivanov, *art. cit.*, p. 19). Cf., în ultimul timp, interesantele cercetări etimologice ale lingvistului sovietic O. N. Trubaciov, în care o atenție deosebită se dă laturii semantice a cuvintelor (*Славянские этимологии* 1—7, Вопросы славянского языкознания,, fasc. 2, Moscova, 1957, p. 29—42; *К этимологии некоторых древнейших славянских терминов родства*, „Вопросы языкознания“, 1957, nr. 2, p. 86—96).

cuvîntul respectiv există. În cazul unor cuvinte de acest fel numai cercetarea laturii fonetice și a indicilor morfologici poate da indicații mai precise asupra dialectelor din care s-a făcut împrumutul (de ex., *prepeliță* = bg. *пренелица*, s.-cr. *prepelica*, față de ucr. *перепелиця*, rus. *перепелка*, *перепелица* etc.)

2) O categorie mai complexă o formează acele cuvinte al căror sens (sau sensuri) corespunde (corespund) sensurilor cuvintelor respective sud-slave (în primul rînd, bulgare). În acest caz, numai informația completă, pe baza dicționarelor etimologice, istorice și explicative slave (precum și a altor izvoare de prim rang ca textele dialectale slave, folclorul, literatura beletristică, datele atlaselor lingvistice etc.) poate da indicații mai precise asupra dialectelor din care s-a putut face împrumutul. Datele semantice sînt cu atît mai prețioase, cu cît pot confirma rezultatele fonetice sau pot aduce precizări și completări la acestea din urmă. Uneori ele pot da informații suplimentare privitoare la cultura materială și spirituală a vechilor populații slave și romînești care au venit în strîns contact în regiunile carpato-balcano-dunărene. Deosebit de instructive pentru ilustrarea procesului adînc de bilingvism sînt acele cuvinte polisemantice, care-și găsesc corespondente perfecte în limbile slave de sud.

3) În sfîrșit, a treia categorie, cea mai complexă din punct de vedere semantic, o formează acele cuvinte care, deși au putut păstra unul din sensurile vechi (sau urme ale acestui sens), au dezvoltat înțelesuri cu totul noi, astfel că ele nu-și mai găsesc corespondente perfecte din punct de vedere semantic în limbile slave, în primul rînd în cele meridionale. Analiza concretă a fiecărui cuvînt în parte, cu relevarea cauzelor speciale (social-istorice, psihologice sau lingvistice) care au dus la astfel de modificări semantice, poate dezvălui fapte interesante nu numai pentru istoria vocabularului limbii romîne și al limbilor slave, ci și pentru semasiologia generală.

Să vedem mai îndeaproape fiecare din aceste categorii și să ne oprim asupra unor exemple concrete.

3

Prima categorie cuprinde, în cea mai mare parte, cuvinte-termeni (în sensul larg al acestui cuvînt) : numiri de plante și cuvinte referitoare la regnul animal, pe de o parte, și nume de instrumente și obiecte concrete, pe de altă parte.

a) Unele din aceste împrumuturi vechi sud-slave denumesc „obiecte" prin natura lor neschimbătoare într-o anumită perioadă de dezvoltare a unei limbi date sau a unor limbi în general. O dată formate sau împrumutate, aceste nume se păstrează pentru foarte mult timp, cu condiția să nu fie înlocuite de altele în urma unor cauze speciale (interdicție de vocabular, înlocuirea noțiunii-gen cu noțiunea-specie etc.). Majoritatea împrumuturilor slave de acest fel nu și-au schimbat înțelesul din momentul în care au intrat în vocabularul limbii romîne.

Aşa sînt, de pildă, numele unor animale domestice sau sălbatice (*bivol*, *rîs*, *veveriţă*, *dihor*, *vidră*, *cîrtiţă*), unor păsări domestice sau sălbatice (*gîscă*, *vrabie*, *cîrstei*, *dropie*, *prepeliţă*, *lebădă*), peşti (*crap*, *ştiucă*), insecte (*molie*) etc.; denumiri referitoare la corpul animalelor (*copită*, *gleznă*, *icre*), nume de plante cultivate (*ovăz*, *morcov*, *castravete*, *mac*, *hrean*), de plante de cîmp şi de pădure (*ştevie*, *pelin*, *costrei*, *rogoz*, *trestie*, *răchită*); de asemenea şi-au păstrat sensul iniţial unele cuvinte referitoare la relief (*rovină*, *poiană*, *peşteră*, *padină*) sau la terenuri agricole (*ţelină*, *pîrlog*).

b) Se deosebesc întrucîtva de primele denumirile unor unelte şi obiecte făcînd parte din cultura materială a omului. Aceste unelte şi obiecte se perfecţionează mereu, dar numele lor se păstrează, de regulă, mult timp, ca urmare a identităţii funcţiei lor de bază. Numele obiectelor şi uneltelor suferă, în acest caz, aşa-numitul fenomen de „evoluţie pasivă"[1].

Astfel, „plugul" este altfel definit astăzi într-un dicţionar decît acum o sută de ani, iar dacă am fi avut dicţionare din sec. al XII-lea sau al XVI-lea, deosebirea ar fi fost şi mai frapantă. De altfel, plugul vechi e şi numit în limba romînă *plug de lemn*, spre deosebire de unealta modernă — *plug de fier*.

În această grupă de cuvinte intră, în afară de *plug*, denumiri ale părţilor plugului (*plaz*, *grindei*, *potîng*), nume de unelte agricole (*coasă*, *greblă*, *rariţă*), nume de mijloace de transport şi părţi ale lor (*sanie*, *teleagă*, *tînjală*, *osie*), de diverse unelte şi obiecte casnice şi gospodăreşti (*război de ţesut*, *meliţă*, *suveică*, *sucală*, *topor*, *teslă*, *daltă*, *sfredel*, *tîrnăcop*, *nicovală*, *lopată*, *sită*, *blid*, *pernă*), de construcţii gospodăreşti şi părţi ale lor (*grajd*, *coteţ*, *iesle*, *stîlp*, *laviţă*) şi multe altele.

Tot aici pot fi trecute şi cîteva verbe care au sensuri „tehnice"[2], avînd, deci, un înţeles concret şi cu sferă relativ îngustă, deşi se ştie că verbele au, de regulă, un diapazon mai larg al sensului şi nuanţelor[3]. Aşa sînt, de pildă, verbele de origine slavă relative la muncile agricole (*a plivi*, *a îmblăti*), sau denumind unele „procese tehnice" (*a suci*, *a toci*, *a căli*, *a prăji*). Fără îndoială că acestea pot să se metaforizeze cu uşurinţă, transformîndu-se din „concrete" în „abstracte" (cf. ***călit** în lupte*, *i-a* ***sucit** capul*, *m-am* ***prăjit*** etc.), dar, chiar şi în aceste cazuri, sensul concret, „tehnic" se păstrează şi este perceput ca atare.

Devine clar, în acest fel, că despre cuvinte „care nu-şi schimbă sensul" se poate vorbi doar simplificînd puţin lucrurile. Analiza concretă a diverselor lor întrebuinţări duce la concluzia că ele, de fapt, nu rămîn neschimbate din punct de vedere semantic, cu excepţia doar a unor grupuri de cuvinte care-şi păstrează acelaşi sens neschimbat o perioadă mai lungă de timp.

---

[1] „...Évolution passive, c'est à dire évolution que subit le sens d'un mot par suite de la transformation de l'objet designé" (Kr. Nyrop, *Grammaire historique de la langue française*, t. IV; *Sémantique*, Copenhaga, 1913, p. 84).

[2] Cf. A. Meillet, *Le slave commun*, ed. 2, Paris, 1934, p. 494.

[3] Cf. A. I. Smirniţki, *Лексикология английского языка*, Moscova, 1956, p. 178.

4

A doua categorie reunește două grupe : *a*) cuvinte polisemantice în limbile slave, intrate în limba romînă cu un singur sens special, *b*) cuvinte polisemantice (sau, în tot cazul, bisemantice) în limbile slave, care și-au păstrat, în linii mari, aceleași sensuri și în romînește.

Este cunoscut faptul că cuvintele se împrumută nu ca unități abstracte ale vocabularului, ci în situații concrete sociale și materiale, în anumite contexte de limbă, în funcție de necesitățile limbii respective, mai precis — în funcție de necesitățile poporului care vorbește limba dată. Cel care întrebuințează pentru prima oară un cuvînt străin cu un anumit înțeles poate ignora celelalte sensuri ale lui. Această situație o întîlnim, de regulă, în cazul împrumuturilor simple dintr-o limbă într-alta.

Dimpotrivă, în condițiile unui contact îndelung între două colectivități vorbind limbi diferite și ale unui bilingvism mai mult sau mai puțin extins, cuvîntul poate pătrunde dintr-o limbă într-alta cu mai multe sensuri ale sale sau chiar cu toate, ca urmare a întrebuințării lui în mai multe ,,contexte'', în care se realizează diversele sensuri.

Dar chiar și în acest caz se întîlnesc destule cuvinte care au fost împrumutate cu un singur sens, ca urmare a unor anumite cauze sociale și materiale, cum e, de exemplu, ocupația de bază a colectivului care împrumută și a celui de la care se împrumută cuvintele, nivelul culturii lor materiale și spirituale etc.

a) Într-adevăr, printre împrumuturile sud-slave vechi ale limbii romîne, despre care se poate presupune că au pătruns în limba romînă în urma unui contact strîns cu populația slavă, a unui bilingvism mai mult sau mai puțin generalizat, pot fi întîlnite cuvinte care au un singur sens special, față de mai multe sensuri în limbile slave, în particular în bulgară.

Așa de exemplu, *polog* (1) ,,cantitate de iarbă cosită dintr-o singură mișcare de coasă, mănunchi de grîu secerat''[1], cuvînt aparținînd terminologiei agricole, corespunde bulg. *полог*, care are mai multe sensuri în urma unor concretizări diferite ale acestui derivat postverbal (verbul *положа*, *полагам* ,,a pune'') : ,,1. cuibar (unde-și depune găina ouăle). 2. ou pus în cuib. 3. cuib de pasăre pe pămînt. 4. mănunchi de iarbă sau de grîu'' [2]. În sîrbo-croată *polog* are cel puțin două sensuri, corespunzătoare sensurilor 2 și 4 din bulgară [3]. Dacă ne vom adresa limbilor rusă și ucraineană, vom observa că în aceste limbi același derivat postverbal are cu totul alte sensuri concrete : ucr. *полог*' 1. naștere. 2. (pl. *пологи*)

---

[1] Definițiile cuvintelor romînești se dau după *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, *Dicționarul limbii romîne* al vechii Academii, *Dicționarul* lui Candrea etc., fără a se mai face trimiterea respectivă.

[2] N. Gherov, *Речник на български език*, vol. IV, p. 194 ; recentul *Български тълковен речник* (*БТР*), Sofia, 1955, p. 593, dă doar primele două sensuri, care se întîlnesc în limba comună literară.

[3] Vezi F. Iveković și I. Broz, *Rječnik hrvatskoja jezika*, vol. II, p. 96.

luncă pe malul stîng al rîurilor [1]; rus. *полод* are mai multe sensuri, printre care și pe acela de'perdea la fereastră, ușă sau pat' [2].

Simpla enumerare a sensurilor acestui cuvînt în limbile slave ne arată că aici avem de a face cu diverse concretizări ale substantivului postverbal. În plus, unul din sensurile din limbile slave de sud („mănunchi de iarbă sau de grîu") ne indică precis că *polog* (1) provine din dialectele slave de sud.

Cu un singur sens au pătruns de asemenea în limba romînă cuvinte referitoare la natura înconjurătoare ca *deal* sau *gîrlă* 'braț de rîu' (cu sens lărgit — 'mică apă curgătoare'). Într-adevăr, în bulgară *дял*, în afară de sensul general 'parte' (cf. verbul sl. com. *děliti* 'a împărți'), are și un sens particular — 'deal' (care împarte pămîntul) [3], tot așa cum cuvîntul sîrbesc *dio*, *dijel* înseamnă 'parte' și 'deal' [4]. Pentru al doilea cuvînt, corespondentul semantic se găsește doar în bulgară : *гърло* are, în afară de sensul fundamental 'gît, gîtlej, beregată' și de cel figurat 'gîtul unei sticle etc.' (cf., de exemplu, rus. *горло*) — sensul de 'gură de vărsare a unui rîu' [5] (cf. pentru aceeași noțiune rom. *gurile Dunării* — rus. *устья Дуная*).

Din aceste exemple se poate vedea cu ușurință că un cuvînt poate fi împrumutat nu neapărat cu sensul său de bază. Astfel de cazuri pot fi întîlnite nu numai printre substantivele, ci și printre verbele de origine slavă : *a prăși* corespunde bulg. *праша*, '1. a face praf (< *прах* 'praf' [6]. 2. a săpa, a prăși', s.-cr. *prašiti*' idem' [7].

Este evident caracterul „popular" al acestor cuvinte și al altora asemănătoare. Sensurile lor sînt o mărturie directă a faptului că aceste cuvinte au fost împrumutate pe cale orală, într-un mediu sătesc.

b) Alte cuvinte, deosebit de interesante pentru înțelegerea condițiilor în care au avut loc relațiile romîno-slave, pot fi reunite sub un titlu general de „polisemie slavo-romînă". Cuvintele polisemantice din limba romînă avînd corespondente exacte în limbile slave (în primul rînd, în cele sudice) pot fi depistate doar în urma unei analize amănunțite a sensurilor lor în fiecare din aceste limbi. De obicei, în astfel de cazuri nu poate fi vorba de coincidențe întîmplătoare, iar evoluția paralelă poate fi dovedită doar în unele cazuri. Singura concluzie care se impune este

---

[1] B. Hrincenko, *Словарь української мови* (1925), p. 1395.

[2] Vezi. Vl. Dal, *Толковый словарь* (1955), vol. III, p. 256; *Толковый словарь русского языка* sub red. lui D. N. Ușakov, vol. III, col. 534. Cuvîntul romînesc *polog* (2)'pînză de acoperit, baldachin etc.' este fără îndoială un împrumut mai nou din limba rusă.

[3] St. Mladenov, *Български тълковен речник*, vol. I, Sofia, 1951, p. 631.

[4] Iveković — I. Broz, *Rječnik*, vol. I, 212, 209.

[5] Vezi *Речник на съвременния български книжовен език*, vol. I, Sofia, 1955, p. 215. Ucr. *гирло* 'gură de vărsare a unui rîu' (>rus, dial. *гирло*) este împrumutat din romînă (vezi A. Preobrajenski, *Этимологический словарь русского языка*, Moscova, 1910 — 1914, vol. I, p. 123, 124).

[6] În limba romînă cele două cuvinte *praf* și *a prăși* nu mai sînt legate semantic : pentru vorbitorul romîn verbul *a prăși* și-a pierdut forma imternă (vechea alternanță slavă *ch* - *š* apare aici modificată în urma unui proces fonetic $h > f$).

[7] Cf. Gherov, *Речник*, III, 260; Ivek.-Broz, *Rječnik*, II, 164. În alte limbi slave verbul corespunzător (de ex. rus. *порошить*, ucr. *порошити*) n-are decît un sens general — 'a face praf'.

aceea că astfel de cuvinte au fost împrumutate pe cale orală cu toate sensurile fundamentale, deși uneori se poate presupune că pe baza unui sens mai general, atît în romînă, cît și în bulgară, de pildă, s-au putut dezvolta sensuri noi paralele aflîndu-se uneori într-o anumită interdependență [1].

De regulă, astfel de cuvinte se întîlnesc în partea „neterminologică" a fondului slav vechi de împrumuturi, care cuprinde cuvinte caracteristice tocmai pentru situația de bilingvism generalizat : substantive privitoare la viața familială și socială, la universul interior al omului, adjective denumind însușiri ale ființelor și lucrurilor, verbe cu sensuri abstracte etc.

Astfel, simplul fapt al includerii în vocabularul romîn comun a unor cuvinte polisemantice ca' *babă*' 1. femeie bătrînă. 2. (reg.) bunică. 3. (fam.) soție. 4. doftoroaie. 5. (reg.) moașă' sau *nevastă* 1. (înv.) mireasă. 2. femeie măritată de curînd. 3. soție. 4. femeie (în general)' este o dovadă a conlocuirii îndelungi și pașnice dintre populația romînească și cea slavă în primele veacuri ale evului mediu și mai tîrziu. Polisemantismul lor corespunde aproape în întregime situației din limbile slave, în primul rînd din cele meridionale (bulgara și sîrbo-croata) [2].

E interesant faptul că toate cele trei cuvinte de origine slavă care exprimă noțiunea de 'timp, o anumită perioadă de timp' își păstrează caracterul polisemantic : *vreme* (sl. com. *vrěmę*), *ceas* (sl. com. *časъ*), *veac* (sl. com. *věkъ*). De exemplu, *vreme* înseamnă nu numai 'timp, interval, perioadă de timp ; moment, timp prielnic', ci și 'totalitatea stărilor atmosferice' (rus. *погода*), ca și în limba bulgară (*време*) sîrbo-croată și slovenă (*vreme*)[3].

Cf. pentru sensul 'timp' ;

Rom. *Codrule cu rîuri line*	Bulg. **Времето** *незабелязано*
***Vreme** trece, **vreme** vine.*	*течеше.*
(Eminescu, Revedere)	(Йовков)[4])

Cu sensul de 'epocă, veac' :

*De-așa **vremi** se-nvredni-*	*В сегашните* **времена**
cîră cronicarii și rapsozii	*пари в земя държат ли се!*
(Eminescu, Epigonii)	Елин Пелин)

---

[1] Din cauză că lexicologia și lexicografia istorică a limbilor slave de sud și a limbii romîne sînt încă insuficient dezvoltate, e destul de greu să se facă o caracterizare a cuvintelor respective din punctul de vedere al evoluției lor istorice. Astfel, este evident că unele sensuri au apărut mai tîrziu decît altele ; datele dicționarelor explicative permit doar a fixa ordinea lor, dar nu și momentul aproximativ al apariției.

[2] Vezi mai pe larg în articolul nostru *Названия родства и термины обращения славянского происхождения в румынском языке*, „Romanoslavica", I (1958).

[3] Cf. și ucr. *веремя* „vreme bună" (Hrincenko, *Словарь*, 177), rus. *время* și cu sensul de '*погода* '(*Словарь русского языка*, vol. I, St. Pb., 1895, col. 546).

[4] Exemplul acesta și următoarele trei sînt luate din *Речник на съвременния български книжовен език*, vol. I, Sofia, 1955, p. 140.

'moment, sezon'

... ***Vremea** semănăturei* (Indr. legii, 1652).	*Настъпи* **време** *за сеитба.*

Cu înțelesul de 'погода':

*După **vreme** rea, a fi el vreodată și senin.* (Creangă, Povești).	*При хубаво* **време** *и обилна влага се извършиха и есенните сейтби.* (Йовков)

Dintre cuvintele care exprimă noțiuni ce fac parte din viața spirituală a omului pot fi citate aici *voie*, *nevoie*, *cinste*, ale căror sensuri își găsesc, în general, corespondente perfecte în limbile slave de sud (bg. *воля*, s.-cr., sloven. *volja*; bg. *неволя*, s.-cr. *nevolja*; bg. *чест*, s.-cr. *čast* etc.). Comp., de exemplu, în expresii: rom. *a da voie* — bg. *давам воля*; *de nevoie* — bg. *по неволя*; (*acest lucru*) *îți face cinste* — bg. *прави ти чест* etc.

Polisemia e un fenomen obișnuit printre adjectivele de origine slavă, cu excepția acelora care denumesc însușiri fizice ale animalelor și păsărilor, mai ales ale celor domestice [1].

Lucrul e ușor de înțeles, deoarece în primul rînd însuși faptul împrumutării adjectivelor pe cale orală e o dovadă a unor relații mai strînse și îndelungate între două colectivități, iar în al doilea rînd, adjectivele calitative sînt de cele mai multe ori polisemantice, servind drept mijloc de determinare a unor serii întregi de obiecte, fenomene etc.; aceasta face ca trecerea de la o nuanță la alta, de la un sens la altul să se facă aproape pe nesimțite.

Adjectivele întrebuințate în mod curent ca *gol*, *slab*, *bogat*, *scump*, *drag* au mai multe sensuri, care se regăsesc nu numai în limba bulgară (unde corespondența este aproape perfectă), ci și în limbile slave răsăritene sau apusene.

Astfel, *scump* păstrează în romînește toate sensurile existente în cuvîntul bulgăresc corespunzător *скъп*: 1) *скъп плат* — stofă scumpă, 2) *скъп човек* (om zgîrcit) — comp. *scump la tărîțe și ieftin la făină*; 3) *скъпи другарю* — *scumpe tovarășe*.

Adesea identitatea sensurilor de bază se reflectă în existența unor expresii frazeologice construite aproape cu același material lexical: *gol ca napul*, *gol pușcă* — bg. *гол като тояга (пушка)* (cf. rus. *гол как сокол*); *adevărul gol* — bg. *гола истина*; rus. *голая истина*; *cu mîinile goale* — bg. *с голи ръце*, rus. *голыми руками (брать)*, slovac. *holými rukami* [2].

Fără îndoială că în astfel de cuvinte sensul cel mai obișnuit din limba romînă poate să nu fie identic cu sensul fundamental din limbile slave, cum avem, de pildă, în cazul adjectivului *prost*: sensul „simplu"

---

[1] Așa sînt, de pildă, *breaz* (sensul figurat e o creație romînească) *pag*, *griv* etc.

[2] Pentru expresiile bulg., rus., slovac. vezi: *Речник на съвр. бълг. книжк. език*, I, 190; *Толк. слов. русск. языка* (Ușakov), I, 184; A. V. Isačenko, *Slovensko-ruski prekladovi slovnik*, vol. I. Bratislava, 1950, p. 198.

e învechit în limba romînă, în timp ce în limbile slave el este fundamental (de ex. în limbile slave răsăritene şi apusene) sau, în tot cazul, se păstrează încă viu, alături de înţelesul 'neghiob, fără minte' (în limba bulgară şi sîrbă).

Numeroase cazuri de păstrare a sensurilor principale se întîlnesc şi printre verbele romîneşti de origine slavă : ex. *a (se) trudi* — bg. *трудя се*, s.-cr. *truditi se*, rus. *трудиться* etc. ; *a lipi* — bg. *лепя*, rus. *лепить*, *льнуть*, *прилипать* ; *a topi* — bg. *топя*, s.-cr. *topiti*, rus. *топить*, ucr. *топити* ; *a clăti* — bg. *клатя*, s. — cr. *klatiti* (cf. şi rus. *колотить*, ucr. *колотити* etc.).

Numărul unor astfel de cuvinte poate fi mărit cu uşurinţă pînă la cîteva zeci, cel puţin. Se înţelege că în cazurile de mai sus am făcut abstracţie de unele sensuri adiacente, atît în romîneşte, cît şi în limbile slave. Important era de a scoate în evidenţă păstrarea a cel puţin două sensuri fundamentale, pentru că, o dată pătruns în altă limbă, un cuvînt începe să ducă o „altă viaţă”, în funcţie de sistemul lexical al limbii respective. Acest lucru iese puternic în evidenţă, dacă se iau în consideraţie alte cuvinte, care şi-au modificat simţitor înţelesul în romîneşte.

Asupra cîtorva cuvinte din această categorie ne vom opri în paragraful următor.

5

În cea de a treia categorie pot fi reunite cuvinte care, într-un fel sau altul (restrîngerea sensurilor, lărgirea lor, transfer etc.), au dezvoltat noi sensuri, pe care nu le mai întîlnim în limbile slave. În această categorie pot fi distinse cel puţin două tipuri de cuvinte :

a) Cuvinte care şi-au lărgit înţelesul. Păstrînd legătura semantică cu prototipul slav, ele au căpătat sensuri noi : sfera lor semantică a devenit astfel mai largă.

b) Cuvinte care au căpătat în limba romînă sensuri cu totul noi, fie prin „specializare”, fie prin „deviere”.

a) Sub termenul general de „lărgire a sensului” [1] se reunesc adesea diverse fenomene semantice, care au loc în limbă în urma unor cauze lingvistice şi extralingvistice diferite şi care se realizează pe diverse căi concrete.

În cazul de faţă este important, mai ales, să se caute căile concrete de dezvoltare semantică a anumitor cuvinte, ţinînd seama de faptul că ele au fost împrumutate şi incluse în alt sistem lingvistic. Tocmai în cazul împrumuturilor are loc de cele mai multe ori pierderea sau „uitarea” aşa-numitei „forme interne” a cuvîntului, pe măsură ce acesta îşi lărgeşte sfera întrebuinţărilor şi începe să fie folosit şi perceput altfel decît înainte. Apariţia unor sensuri noi este rezultatul unui proces cu două aspecte :

---

[1] Vezi de exemplu, M. Bréal, *Essai de sémantique*, ed. 5, Paris, 1921, p. 117 urm. ; H. Paul, *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Halle, 1909, p. 75 urm. ; J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 235 urm., R. A. Budagov, *Очерки по языкознанию*, Moscova, 1953, p. 68 urm.

uitarea treptată a înțelesului primar favorizează schimbarea sensului; la rîndul său, înțelesul nou contribuie și mai mult la uitarea formei interne inițiale [1].

Uitarea înțelesului inițial e determinată de întrebuințarea cuvîntului în noi contexte, de funcția sa socială, de particularitățile limbii respective, în cazul nostru ale limbii care a împrumutat cuvîntul (romîna). R. A. Budagov subliniază faptul că „funcția socială a cuvîntului își subordonează forma internă inițială" [2].

Adesea începutul unei lărgiri de sens poate fi constatat încă în limbile slave: dar ceea ce e acolo numai tendință, în limba romînă se realizează pînă la capăt — apariția unui sens sau a unor sensuri noi.

Dacă vom compara, de exemplu, cuvîntul rom. *luncă* 'l. șes de-a lungul unei ape curgătoare. 2. pădure de sălcii, răchită etc. pe malurile unei ape curgătoare, zăvoi' cu bulg. *лъка*' șes de-a lungul unei ape curgătoare cu cotituri' [3], observăm că în limba romînă s-a dezvoltat un sens nou, acela de 'pădurice, zăvoi': forma internă s-a șters din mintea vorbitorilor, cuvîntul a început să însemne 'șes de-a lungul unei ape' în general, dar cum astfel de locuri sînt în Romînia (și în alte regiuni) adesea împădurite, cuvîntul a ajuns să-și transfere sensul, ajungînd să însemne și 'pădurice, zăvoi', păstrînd în același timp sensul vechi.

Cf. *Lunca de sălcii vechi deschidea bolți în jur*... (Sadoveanu, Nicoară Potcoavă).

Sensul de 'pădure' apare și mai pregnant în următorul exemplu, unde *luncă* nu mai e însoțit de determinativ.

***Lunca** mare*
frunză n-are,
***lunca** mică*
frunza-i pică
(G. Dem. Teodorescu, Poezii pop.).

Cuvîntul *colnic* 'cărare în pădure, peste munte sau peste deal' corespunde bulg. *колник* 'drum de țară', derivat de la cuvîntul *колă* 'car, căruță' (*коло* 'roată') [4] s.-cr. *kolnik* 'idem'. În urma unui transfer prin contiguitate, *colnic* a ajuns să însemne în romînește și 'deal', ceea ce e o dovadă a faptului că și-a pierdut forma internă pentru vorbitorul romîn.

Cf. ...*Grădinile și livezile*... și le avea [Doamna Neaga] *pe **colnicele** Lapoșului* (Odobescu, Pseudokinegetikos).

Uneori avem de-a face doar cu o întrebuințare mai largă a cuvîntului, posibilă de asemenea în urma pierderii formei interne. Cuvîntul *mașteră* (înv. *maștehă*) nu numai că a dat în rom. derivatul regresiv *mașter* 'tată vitreg' (*maștih*, cf., de altfel, și bulg. dial. *мащех* 'tată vitreg'), dar a început să se întrebuințeze și pentru a denumi sora sau fratele vitreg, devenind sinonim perfect al cuvîntului de origine latină *vitreg* [5].

---

[1] Vezi R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 51.
[2] *Ibidem*, p. 52.
[3] *БТР*, 359.
[4] Mladenov, *Бълг. тълк. речник*, I, 1954.
[5] Asupra răspîndirii lor în graiurile romînești vezi ALR I, 153, 154, 156, 157, 161, ALRM I, 214, 217, 223.

În alte cazuri are loc un simplu transfer prin asemănare : *brazdă* înseamnă nu numai 'fîșie de pămînt răsturnată cu plugul', ca de ex. bulg. *бразда*, ci și 'rînd de iarbă (sau de grîu etc.) cosită, polog' sau 'strat de legume sau de flori'. Sensul figurat al cuvîntului — 'urmă, dîră, făgaș', pe care-l întîlnim nu numai în romînește, ci și în limbile slave (de ex. bulgară, rusă etc.) este doar unul din numeroasele cazuri care arată identitatea unor procedee de metaforizare în diverse limbi, fără a presupune o influență reciprocă.

Cuvîntul *chiseliță* '1. fiertură de fructe (mai ales de prune). 2. fiertură de știr, lobodă, borș făcut din tărîțe' are un sens mai îngust decît bulg. *киселица* '1. prune, mere sau pere sălbatice. 2. fructe verzi acre. 3. (reg.) fiertură acră de fructe. 4. (reg.) măcriș, ștevie' [1]; în limba romînă *chiseliță* și-a pierdut forma internă, nemai asociindu-se cu ideea de 'acru', ci cu aceea de 'fiertură'. Pe baza acestei noțiuni noi s-a dezvoltat un alt sens, inexistent în limbile slave, 'terci, talmeș-balmeș'.

Comp., de pildă, la Creangă : ...*Ouăle, cînd am vrut să le ieu, erau toate numai o* ***chisăliță*** (Amintiri din copilărie). Cf. și expresia : *a face chiseliță (pe cineva)*.

Acest exemplu ilustrează ceea ce A. Darmesteter a numit cîndva „enchaînement" („înlănțuire") [2] : pierzînd sensul inițial, care se sprijinea pe o anumită caracteristică a obiectului, cuvîntul poate fi aplicat, pe baza unei alte caracteristici a obiectului, la alte obiecte, care au, la rîndul lor, alte însușiri ș.a.m.d.

Foarte interesante sînt acele cuvinte în care anumite modificări morfologice se împletesc și se sprijină reciproc cu cele lexico-semantice.

Cuvîntul *bob* (sl. com. *bobъ*[3]) apare în dicționarele romînești [4] sub forma a două omonime : *bob* (1) — planta și fructul și *bob* (2), pl. *boabe* și *bobi* '1. grăunțe (de mazăre, fasole), grăunțe (în general). 2. pl. *bobi* pentru ghicit. 3. obiect mic rotund (prin extensiune)'. Se poate ușor observa că *bob* (2) reprezintă o extindere pe teren romînesc a sensului cuvîntului bob (1), formînd un nou centru semantic, frazeologic și morfologic. Într-adevăr, de la pl. *boabe* (care poate fi interpretat în același timp ca fiind neutru sau feminin) s-a refăcut un nou sing. *boabă* (fem.) cu înțelesul '1. bob (2). 2. fruct cărnos și rotund al unor plante' [5].

Una din formele simple ale lărgirii înțelesului este transferul sensului din domeniul concret în cel abstract, emoțional. Astfel, *mîrșav* păstrează doar ca arhaism sensul inițial, existent în bg. *мършав*, s.-cr. *mršav*

---

[1] Mladenov, *Бълг. тълк. речник*, I, 1023, Cf. de asemenea s.-cr. *kicelika*, sloven *kiselica, kislica*, ucr. *киселиця*.

[2] A. Darmesteter, *La vie des mots*, ed. 5, Paris, 1895, p. 76.

[3] Pentru etimologie vezi Berneker, SEW, I, 65; A. Meillet, *Les dialectes indo-européens*, Paris, 1922, p. 19.

[4] *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, vol. I, p. 252; *Dicționarul limbii romîne moderne* (sub tipar).

[5] Așa dar, *bob*, pl. *boabe* e neutru, în timp ce *boabă*, pl. *boabe* e feminin. Astfel de cazuri de formare a unui nou singular de la plural se mai întîlnesc în limba romînă : ex. *crac* — pl. *craci, crăci* — din nou sing. *cracă*.

'slab' ; în schimb, în limba literară modernă el s-a păstrat cu sensul abstract derivat din primul — 'josnic, ticălos, mişel, detestabil' [1].

Mai complex e drumul evoluţiei semantice a cuvintelor care au trecut din clasa substantivelor în aceea a adjectivelor, făcînd să treacă pe plan secundar valoarea iniţială substantivală. Să luăm, de pildă, cuvîntul *voinic* : bg. *войник*, sc.-r. *vojnik* înseamnă 'luptător, soldat' [2], sens pe care-l regăsim şi în textele mai vechi romîneşti şi, azi, popular. De ex. *Carele* ***voinic*** *fu ca sfeti Sisin, ce multe* oşti birui? (Codex Sturdzanus, 1550—1580).

sau : *Tunuri mari şi tunuri mici,*
La tot tunul cinci ***voinici.***

(Jarník-Bîrseanu, Doine şi strigături).

Limbile slave de sud au păstrat pînă azi sensul iniţial, graţie existenţei temei generale *voj* - şi a altor derivate ale sale (*vojna* 'luptă, război' etc.). În schimb în limba romînă, forma internă s-a pierdut treptat, cuvîntul ajungînd să însemne 'tînăr viteaz, îndrăzneţ, curajos' iar mai apoi 'flăcău, fecior' (în general).

Cf. în poezia populară :

Omule, nevastă-ta
Şade-n crîşmă şi tot bea
Cu-n ***voinic*** *alăturea.*

(Antol. de lit. pop. I, 207).

În limba romînă - *nic* a devenit un sufix adjectival şi astfel *voinic*, în acest stadiu al evoluţiei sale semantice, a început să fie perceput ca un simplu adjectiv (devenind din apoziţie — atribut) cu sensul 'bine făcut, viguros, vînjos'.

Cf. *Asta-s eu! Şi sînt* ***voinică!***
Cine-a zis că eu sînt mică?

(Coşbuc, La oglindă).

Faţă de celelalte părţi de vorbire, verbul prezintă cele mai multe cazuri de lărgire a sensului [3]. Denumind diverse acţiuni, legate între ele prin noţiuni uneori foarte generale, multe verbe îşi lărgesc adesea sensul, ceea ce-şi găseşte expresie, între altele, şi în modificările survenite în legăturile lor sintactice (vezi mai jos).

Cauzele concrete ale lărgirii sensului verbelor de origine slavă în limba romînă sînt multiple şi de fiecare dată mereu altele. Dar şi aici se poate vorbi de o condiţie generală şi anume de pierderea treptată a sensului iniţial, mai precis, de înglobarea lui într-un înţeles mai general, ca urmare a extinderii sferei întrebuinţărilor verbelor respective.

Faptul acesta poate fi uşor observat chiar în cazul unor verbe cu sens foarte concret şi relativ restrîns cum e, de pildă, *a se prăsi* (despre

---

[1] Vezi analiza apariţiei noului sens la L. Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei romîne*, Bucureşti, 1887, p. 209—210.

[2] Mladenov, *Бълг. тълк. речник*, I, 336 ; Ivek.-Broz, *Rječnik*, II, 736.

[3] Desigur, proporţional cu numărul verbelor faţă de categoria mult mai numeroasă a substantivelor. Vezi M. Bréal, *Essai de sémantique*, ed. 5, Paris, 1921, p. 120.

animale), care corespunde verbului bulg. *прacu ce* (pers. 3), s.-cr. *prasiti se* 'a face purcei' (despre scroafă, cf. bulg. *прace*, s.-cr. *prase* 'purcel'). Cum în limba romînă n-a fost împrumutat substantivul corespunzător (*prase*) de la care derivă verbul, acesta s-a „de-etimologizat"[1] cu ușurință, lărgindu-și sensul : într-adevăr, cuvîntul se întrebuințează nu numai cînd e vorba despre porci, ci despre orice animale, mai întîi domestice, iar apoi și sălbatice [2].

În plus, din reflexiv, verbul a devenit și tranzitiv — *a prăsi* ' a crește animale, a le înmulți', ba chiar și cu sensul de 'a semăna, a planta, a îngriji plantele'. De ex. în ultimul sens : *Locuitorii... din toate celelalte sate* **au fost prăsit** *cultura cînepei și a inului*. (I. Ionescu, *Agricultura romînă în jud. Dorohoi*, București 1866, p. 201). Cf. de asemenea substantivul derivat *prăsilă* (*vite de prăsilă*) etc.

În multe limbi se cunosc numeroase cazuri de lărgire a sensului unor cuvinte aparținînd inițial limbajului vînătoresc, ca urmare a întrebuințării lor de un cerc mai larg de vorbitori [3]. Sensul inițial fie că trece pe planul al doilea și se pierde treptat, fie că este inclus în sensul nou, mai larg al cuvîntului. Astfel, în limbile slave verbul *loviti* își păstrează sensul de bază 'a vîna, a pescui' [4], chiar dacă primește și alte valori (de ex. în bulg., rusă, ucr. etc.), în timp ce în limba romînă, în care a fost împrumutat din dialectele sud-slave răsăritene într-o epocă îndepărtată verbul *a lovi*, acest înțeles a dispărut aproape complet, ceea ce a permis apariția unor sensuri cu totul noi.

Tendința spre lărgirea sensului (cu diverse concretizări) și-a găsit expresie chiar în limbile slave : în limba rusă *ловить* se folosește nu numai cu sensul de 'a vîna, a pescui', ci și într-o accepțiune mai largă — 'a prinde, a înhăța pe cineva sau ceva (din fugă, din mers sau din zbor)' sau chiar cu valori abstracte (ex. *ловить мяч, лови меня; ловить взгляд* etc.) [5].

În ucraineană *ловити*, se folosește de asemenea în expresii frazeologice, în care valoarea directă dispare, iar forma reflexivă *ловитися* are nu numai sensul 'a fi prins, a se prinde', ci și pe acela de 'a se uni, a se îmbuca', și 'a se prinde (despre lapte)' [6]. Verbul bulgăresc *ловя* și-a

[1] Expresia „de-etimologizare" (rus. *деэтимологизация*) aparține acad. L. A. Bulahovski (cf. *Деэтимологизация в русском якыке*, „Труды Института русского языка", Moscova, 1949, p. 147–209). Ea corespunde, în linii mari, noțiunii de dispariție a formei interne.

[2] Comp. însă în limba rusă, de exemplu, diverse verbe pentru diverse animale : *поросится* (cf. *поросенок* 'purcel'), *телиться* (despre vacă, cf. *теленок* 'vițel'), *котиться* (despre pisică, cf. *котенок* 'pisic') etc.

[3] Acesta e un caz particular al tezei generale formulate încă de Mehringer („Indogermanische Forschungen", XVIII, 232) : „cuvîntul își lărgește sensul prin trecerea de la un cerc mai îngust de vorbitori la unul mai larg" și invers. (Cf. A. Meillet, *Ling. hist. et ling. gen.*, I, 245). Așa s-a întîmplat, de pildă, în unele limbi romanice cu verbul lat. *afflare.* : „În loc de *invenire* 'a găsi', în Iberia, Raetia, Italia de sud, în răsărit, au început să folosească, probabil, sub influența limbii vînătorilor, *afflare* (span. *hallar*, port. *achar*, ret. *aflar*, apul. *akkuare*, rom. *afla*". (E. Bourciez, *Eléments de ling. romane*, P. 1946, § 184).

[4] Cf. Berneker, SEW, I, 735.

[5] Vezi *Толковый словарь* (red. Ușakov), II, 81 ; Dal, *Толковый словарь*, II, 251.

[6] Vezi Hrincenko, *Словарь*, 910. Ultimele două sensuri par a fi dialectale : exemplele sînt luate din V. Șuhevici, *Гуцульщина* (2 vol. Lvov, 1899–1901).

lărgit sensul aproximativ în aceeaşi direcţie ca şi rus. *ловить* :'a prinde, a apuca' (în general) sau, mai concret, despre boală 'a cuprinde' (*болест лови*).

În evoluţia sa semantică verbul romînesc *a lovi* a mers întrucîtva pe alte căi. Sensul iniţial abia dacă se mai întîlneşte ca învechit :

Ex. *Şi vulpi, iepuri, căprioare cu grămezile* ***lovea***,
Că la arc altul ca dînsul asemenea nu era.
(Pann, Erotocritul, II, 42)

Sau : *Vînătorii ies cu puştile şi* ***lovesc*** *ştiuci.*
(I. Ionescu, Agric. rom. din jud. Dorohoi, 57).

Iată însă un text, în care verbul înseamnă deja' a prinde, a apuca' : *Iară cîte suflete le putea ajunge* [uriaşul], ***le lovia*** *cu mîinile lui de le da în ezeru acela.* (Pateric, 1808. Gaster, Chrest. rom., II, 199).

Ulterior, sensul 'a atinge brusc pentru a prinde' s-a generalizat pînă la 'a izbi, a bate (frapper, *ударить*)', înţeles care a trecut pe primul plan, incluzînd oarecum sensul anterior, mai restrîns. Cf. cu sensul 'a izbi, a bate (pe un om)' : *Fetele împăratului, întîmplîndu-se de faţă cînd* ***a lovit*** *spînul pe Harap Alb, li s-a făcut milă de dînsul* (Creangă, Harap Alb).

De la acest din urmă sens general 'a bate, a da (în cineva, în ceva)' s-au format altele mai restrînse : 'a atinge, a ajunge pînă la', 'a cuprinde, a apuca' (despre boală sau fenomene fiziologice : ex. *l-a* ***lovit*** *plînsul*). Cf. şi valoarea abstractă în expresia ***a lovi*** *în interesele cuiva.*

În ceea ce priveşte forma reflexivă *a se lovi*, lărgirea sensului apare clară într-o expresie ca *a se* ***lovi*** *în luptă* (dezvoltat din sensul tranzitiv 'a năvăli asupra cuiva, a ataca') sau, cu o valoare cu totul specială, în limba populară poetică — 'a se asemăna, a se potrivi' :

Haide mîndră, să fugim,
Amîndoi să pribegim,
Că noi bine ***ne lovim***
Şi la ochi şi la sprincene
Ca doi păunaşi la pene.
(Jarnik-Bîrseanu, Doine, 57) [1].

Dintre verbele cu valoare abstractă care şi-au lărgit sensul în romîneşte poate fi amintit aici *a pofti*, înv. *a pohti*' 1. a dori. 2. a invita etc.' Sensul restrîns existent în vsl. похотети, rus. *похотеть*, bg. *пощява мисе* 'a dori ceva (concret : mîncare, băutură etc.)' [2] apare încă în limba romînă în anumite contexte, de ex. :

Prinţule, în loc de plată,
Aş pofti *cîţiva curcani.*
(Gr. Alexandrescu, Vulpoiul predicator).

[1] Pentru diversele sensuri vezi o serie de exemple la TDRG, II, 923., CADE, 725, DLRC II, 780—781.

[2] Vezi etimologia la Berneker, SEW, I, 398 : *po-xotěti* ; M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, III, 267.

De cele mai multe ori însă, verbul apare cu sensul general de' a dori' : cf. *Milă, pace și sănătate tuturor cetitorilor* ***poftesc*** (Popa Ioan din Vinți, *Sicriul de aur*, 1683) [1].

În construcții ca, de pildă, *poftiți la masă*, s-a dezvoltat o nouă nuanță cuprinzînd ideea de invitație : *vă poftesc la masă* înseamnă deja 'vă invit la masă'.

Cf. *Iară cum venii cu-acestea* [haine bogate] *toți mi-au zis* :
poftim, ***poftim*** ;
De aceea și eu blana să mănînce o ***poftesc***.
(A. Pann, *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea*).

În textele vechi sensul de 'a invita' putea apărea și mai, larg cu nuanța de 'a ruga' :

Deci vă ***poftescu***, *cetitorilor, pre unde ar fi greșit condeiul mieu, să priimiți, să nu gîndiți că doară pre voia cuiva sau în pizma cuiva, ce, precum s-au tîmplat, cu adevăr s-au scris.*
(Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, ESPLA, 1955, p. 104).

Verbul și-a lărgit atît de mult sfera întrebuințărilor, încît forma de imperativ *poftim!* se folosește nu numai pentru a invita pe cineva (să vină, să se așeze etc., vezi exemplul de mai sus din A. Pann), ci și cu înțelesul 'ia ; ține' ; rus. *пожалуйста* sau cu intonație interogativă 'ce ? cum ?' [2].

În ceea ce privește deverbativul romînesc *poftă*, înv. *pohtă*, acesta are un diapazon mai restrîns decît verbul, fiind format doar cu sensul prim, fundamental, al acestuia' dorință puternică, rîvnire, dorință (în general)'.

Ex. [Petru Moghilă] *pre* ***pofta*** *Măriei sale au trimis tipariul cu toate meșterșugurile cîte trebuiesc*. . .
(Varlaam, *Cazania*, 1643) [3].

Întrebuințîndu-se în mod curent în expresii ca *poftă de mîncare*, cuvîntul și-a deplasat treptat sensul de la 'dorința de a mînca', la 'apetit, dispoziția de satisfacție a celui care mănîncă' : urarea *poftă bună!* cuprinde tocmai această nouă nuanță a cuvîntului.

Într-un anumit sens, se poate spune aici, ca și în alte cazuri, că apar în limba romînă sensuri cu totul noi, pe baza unui anumit „fond“ semantic al cuvîntului slav, dar care sînt „imposibile“ în limbile slave : acolo „forma internă“ care se păstrează un timp mult mai îndelungat, legăturile semantice cu cuvintele din aceeași rădăcină nu permit apariția unor sensuri care să se îndepărteze prea mult de „ideea“ inițială (cf. de pildă, *a lovi*, *a prăsi*, *a pofti* pe cineva).

6

b) La cuvintele cercetate mai sus apariția unor sensuri noi, oricît de îndepărtate de înțelesul inițial, n-a dus la pierderea completă a acestuia : legătura semantică cu cuvintele slave corespunzătoare era evidentă.

[1] M. Grosu, *Texte de literatură veche romînească* (litogr.), Buc. 1955, p. 167.
[2] Vezi. DLRC, III, 483.
[3] Ed. J. Byck, Buc., 1943, p. 6.

La alte cuvinte însă, anumite procese semantice (specializarea, „înlănțuirea“, transferul, etc.), provocate de diverse cauze — uneori ușor sezisabile, alteori mai greu de descoperit — au dus treptat la o schimbare radicală a înțelesului cuvintelor respective, făcîndu-le să se deosebească simțitor din punct de vedere semantic, de corespondentele din limbile slave învecinate, chiar și de cele meridionale (în particular, bulgara).

Adesea, acest fenomen este denumit „mutație semantică“ [1] dar de fapt, fenomenul este mult mai complex : la început are loc, de multe ori o lărgire a sensului, iar apoi o restringere, care duce la pierderea „formei interne“, printr-un proces de „permutare” a trăsăturii caracteristice pe care se bazează denumirea obiectelor respective.

Cauzele și căile concrete de realizare ale unor astfel de transformări în cazul cuvintelor romînești de origine slavă sînt adesea greu de stabilit : uneori, treptele intermediare ale unei astfel de evoluții semantice sînt încă atestate de textele vechi romînești, alteori însă, procesele semantice pot fi reconstituite doar cu ajutorul analizei comparative a sensurilor cuvîntului romînesc și ale celor slave corespunzătoare.

Astfel de cazuri au fost citate uneori de către anumiți cercetători ai elementului slav în limba romînă drept o dovadă a existenței în epoca de după sec. al VI-lea a unui dialect aparte — „daco-slava” [2]. Astăzi este însă clar că astfel de cazuri sînt puține pentru a afirma existența unui dialect sud-slav aparte, situat între limbile slave de sud (bulgara) și cele de nord-vest (slovaca), deși nimeni nu poate contesta apriori că limba slavilor din Dacia putea avea unele trăsături aparte, deosebite de cele ale dialectelor bulgare, atît din punct de vedere fonetic, cît și lexico-semantic (în măsura în care acest lucru se poate stabili după împrumuturile slave în romînă, ca și în maghiară). Într-adevăr, uneori numai o întrebuințare specifică a unui cuvînt oarecare în vorbirea slavilor care au venit în contact cu romînii (ca și cu maghiarii) poate fi considerată drept punct de plecare pentru unele modificări semantice ulterioare ale cuvîntului pe teren romînesc propriu-zis (sau maghiar).

Studierea laturii semantice a unor astfel de cuvinte prezintă un interes deosebit pentru semasiologia romînă și cea slavă. Pînă astăzi însă, aceste cuvinte — cu excepția unor indicații sumare în unele lucrări [3] — n-au fost încă cercetate cu atenția cuvenită.

Să luăm de pildă, unul din cuvintele cele mai grele și mai interesante din acest punct de vedere — *zăpadă*. Dicționarele lui Tiktin și Candrea indică doar etimonul slav presupus * *zapada*, citînd și forma

---

[1] Cf., de. ex., J. Vendryes, *Le langage*, p. 235 („déplacement de sens”); P. I. Cernîh *Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период*, Moscova, 1956, p. 167.

[2] Vezi E. Petrovici, *Daco-slava*, „Dacoromania”, X, p. II, (1943), p. 233—277; G. Reichenkron, *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die Slavistik*, „Zeitschrift für slav. Philologie”, XVII, 1 (1940), p. 155—156; P. Skok, *Rekonstrukcija da čkoslovenskog vokabularo*, „Leksikologijske studije” (extras din „Rad Jugoslovenske akademije znanosti, i umjetnosti”, vol. 282), Zagreb, 1948, p. 49—78. Vezi critica acestui punct de vedere: Al. Rosetti, *Slavo-romanica*, IV: *Sur le daco-slave*, „Bull. linguistique”, IX (1941), p. 95—97; Iv. Popović, *Историја спрскохрватског езика*, Novi Sad, 1955, p. 45.

[3] Cf., de exemplu, S. Pușcariu, *Limba romînă*, vol. I. *Privire generală*, Buc., 1940, p. 232.

verbală (*za-*) *padati*[1], Acad. E. Petrovici arată în articolul citat mai sus (*Dacoslava*, p. 271 urm.) că sensul inițial al cuvîntului trebuia să fie „strat de zăpadă“, care, apoi s-a generalizat. În schimb, E. Bourciez vorbea de o specializare a sensului cuvîntului slav. *zapadъ*' cădere' > rom. *zăpadă*'ceea ce cade din atmosferă > nea'[2] — S. Pușcariu presupunea că aici avem de a face, probabil, cu un calc vechi dintr-o limbă autohtonă și compara *zăpadă* cu alb. *dëborë*'zăpadă' și *resh*'(zăpada) cade', ambele legate de o temă verbală cu sensul general' a cădea'[3]. În sfîrșit, cel mai mult s-a apropiat de soluția semantică a problemei B. O. Unbegaun în articolul *Les noms de la neige en roumain*, lăsînd însă deschisă chestiunea formei cuvîntului[4].

În cazul de față, nu trebuie să comparăm rom. *zăpadă* (fem.) direct cu bulg. s-.cr., sloven., rus., ceh. *zapad*' apus' nu numai din motive de ordin fonetic[5], ci și de ordin semantic. Trebuie remarcat, în legătură cu aceasta, că toate limbile slave păstrează cuvîntul slav comun *sněgъ*, care are origine indo-europeană : vsl. снѣгъ, bg. *сняг*, s-.cr. *sneg*, rus. *снег*, ucr. *сhиг*, pol. *śnieg*, ceh. *snih*, slovac. *sneg* (cf. lit. > *sniegas*, got. *snaiws*, lat. *nix*, *ninguit* > rom. *nea*, *ninge*)[6].

Cum poate fi explicat atunci faptul că tocmai în romînește cuvîntul *zăpadă* a ajuns să însemne 'nea', alături de cuvîntul respectiv de origine latină? Pentru aceasta trebuie să pornim analiza de la verbul slav *za-pasti* (*za-padǫ*) *za-padati* reținînd faptul că în romînă există un verb vechi *a zăpădi*'a acoperi cu zăpadă, a troieni' (Tiktin, DA mss.) : rămîne de stabilit în ce limbi slave, verbul respectiv sau derivatele lui se întrebuințează în mod concret atunci cînd e vorba de zăpadă.

În limba rusă, *Словарь русского языка* al Academiei de Științe dă pentru verbul *западать* — *запасть* și sensul de' a fi acoperit, troienit de ceva' și ilustrează acest înțeles cu cîteva exemple, toate referitoare la zăpadă[7]. În afară de aceasta, cuvîntul dialectal *падь* are nu numai sensul de' rîpă adîncă, văgăună', ci și unul arhaic — *zăpadă* cu fulgi mari' ; ex. *падь валит*[8].

În ucraineană, în afară de *запад сонця* se întîlnește și dial. *западь* (fem.) cu înțelesul'zăpadă mare'[9]. În limba polonă se spune

---

[1] TDRG, III, 1794; CADE 1457.

[2] *Eléments de linguistique romane*, § 472.

[3] *Limba romînă*, I, p. 180.

[4] „Orbis”, vol. II, nr. 2, 1953, p. 346—351. Cf. și K. V. Gorșkova, *О некоторых работах Б. О. Унбегауна последних лет*, „Вопросы языкознания”, 1958, nr. 2, p. 127.

[5] Ierul final (-ъ), fiind în poziție slabă, ca și în cuvintele *plugъ*, *trudъ* etc., nu putea fi redat în romînește printr-un *-ă*. (Într-adevăr, *trudă* e un deverbativ romînesc de la *a trudi* și nu continuatorul direct al slav. *trudъ*).

[6] Vezi. I. Lekov, *Единство и национально своеобразие на славянските езици в техния основен речников фонд*, Sofia, 1955, p. 15; M. Vasmer, REW, II, 680.

[7] *Словарь русского языка, составленный Вторым Отделением Имп. Ак. Наук*, vol. II, fasc. 6, St. Pb., 1902, col. 1628. Iată unul din exemple:
Една была в поле дороженька, Но и та снегом западала (poezie pop.).

[8] Vl. Dal, *Молк. словарь* III, 7.

[9] De ex, *Того року западь велика була* (Hrincenko, 611).

deszcz pada'plouă' şi *śnieg pada* 'ninge'; cf. şi *zapaść*, *zapadać* cu sensul învechit'a fi troienit de ceva (ex. de zăpadă)'[1].

În sîrbo-croată, *padati*, *zapadati* — *zapasti* se întrebuinţează în mod concret şi cu privire la zăpadă, ploaie ca şi în slovenă : *zapadlo je nmogo snega*; de altfel limba slovenă prezintă două adjective — omonime provenite din această temă verbală : *zapaden*'apusean' şi *zapaden* (*sneg*) cu sensul' zăpadă care troieneşte, sneg ki obleži'[2]. Pentru dialectele macedonene din Albania de Sud, A. Mazon înregistrează în *Documents, contes et chansons slaves de l'Albanie du Sud* (Paris, 1936, Index, p. 453) un cuvînt *zapat*' froid' : *n'ésti zapat*'il ne fait pas froid' *fati'e zapádi*'le froid a commencé'. Dintre limbile slave de sud, numai bulgara prezintă cu sensul'cade (zăpada, ploaia)' verbul *вали*[3], ceea ce o deosebeşte de celelalte limbi slave învecinate.

Se poate, aşadar, considera drept stabilit faptul că în limba romînă a pătruns tocmai verbul *a zăpădi* cu sensul'a acoperi cu zăpadă, a troieni, a cădea (despre zăpadă)'. Pe terenul limbii romîne s-a format un substantiv deverbativ fem. *zăpadă*, tot aşa cum de la *a* (*se*) *trudi* s-a format *trudă*, de la *a pofti* — *poftă* etc.[4], deverbativ întrebuinţat într-un sens concret, specializat.

Un drum asemănător l-au parcurs şi alte două cuvinte romîneşti de origine slavă, *omăt* şi *nămet*(*e*), care se află însă pe diferite trepte ale acestei specializări semantice. Cu atît mai mult ele confirmă drumul evoluţiei semantice parcurs de *zăpadă*. La aceste cuvinte se poate aplica aşa-numita metodă a „cîmpului semantic" sau „asociativ" (Trier); ajungem, cu alte cuvinte, la ceea ce stabilise încă de mult M. M. Pokrovski : „Cuvintele cu înţeles asemănător au, în general, o istorie semantică asemănătoare" [5].

În timp ce *zăpadă* predomină în partea sudică a teritoriului romînesc, inclusiv Transilvania de sud, iar *nea* şi-a restrîns aria într-o zonă din nord-vestul ţării, în Transilvania de nord, Moldova şi Bucovina se întîlneşte un alt cuvînt de origine slavă — *omăt* [6].

Deşi din punct de vedere teritorial acest cuvînt e mai apropiat de limbile slave de răsărit, e greu ca el să fie legat direct de cuvintele res-

---

[1] I. Kartowicz, A. Kryński, şi W. Niedzwiedski, *Słownik jezyka polskiego*, vol. III, Varşovia, 1927, p. 208 (Pentru *paść-padać*, vezi vol. IV, 1908, p. 84).

[2] M. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* (I—II, Ljubljana, 1894—1895), II, 859.

[3] De ex. **Снегът** *валеше обилно на едри парцали*. Вазов (РБ, I, 99) Cf. şi observaţiile lui R. I. Avanesov şi S. B. Bernstein (*Лингвистическая география и структура языка*, p. 18—19) asupra deosebirilor dintre limbile slave în exprimarea ideii „plouă" : rus. *идет дождь*, pol. *pada deszcz*, ceh. *prši dešt'*, bulg. *вали дъжд* (dial. *лети дъжд*), s.-cr. *pada kiša* (dial. *pada dažd*) etc.

[4] La aceeaşi concluzie a ajuns cu cîţiva ani în urmă regretatul acad. P. Skok în studiul citat care ne-a parvenit recent (pag. 53, nota 58). Despre deverbativele romîneşti de tipul celor de mai sus, vezi Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii romîne*, Buc., 1954, p. 152.

[5] M. M. Pokrovski, *Семасиологические исследования в области древних языков*, Moscova, 1895, p. 19; vezi şi V. V. Vinogradov, *Из истории лексикологии*, p. 13.

[6] Cf. S. Puşcariu, *Limba romînă*, I, p. 215—216 şi harta alcătuită pe baza materialului ALR (între p. 214—215).

pective ucrainean și rus. Rădăcina verbală de la care derivă *omăt* este prezentă în sl. com. *metǫ, mesti — metati* [1], dar verbele cu prefix formate din această rădăcină și postverbalele respective diferă în limbile slave. Astfel limba bulgară prezintă verbul *омета, омитам* 'a mătura' [2], corespunzător rom. *a omăta* 'a troieni' [3], dar n-are un postverbal de tipul lui *omăt*. În schimb limbile rusă și ucraineană au *омет*, dar cu alte sensuri concrete, specializate : rus. 'claie de paie (<ceea ce e adunat la un loc)' și 'marginea halatului' (idem în ucr.) [4].

În schimb, alte derivate, cu alt sufix de la aceeași rădăcină verbală, ne explică atît sensul lui *omăt*, cît și pe acela al lui *nămet(e)* 'troian de zăpadă' : cf. bg. *намет* 'troian de zăpadă, gunoi' [5], s.-cr. *namet snega* 'troian de zăpadă' (unul din sensuri) [6], ucr. *наместu — наметатu,* * rus. *наместu — нaметать* * 'a îngrămădi (măturînd), a troieni' (ex. rus. *намело снегом* rus. dial. *намет* * 'troian de zăpadă'.

Așadar, *omăt* și *nămet(e)* înseamnă, de fapt, 'ceea ce a fost măturat (îngrămădit) de vînt, de viscol > troian de zăpadă' (prin specializare) : *omăt* însă și-a lărgit din nou sensul în altă direcție, devenind sinonim al lui *nea* și *zăpadă*, în timp ce *nămet(e)* și-a păstrat sensul mai restrîns'.

Nu e lipsit de interes să arătăm că o serie de exemple din textele vechi arată clar că *omăt* însemna încă în mod restrîns 'troian de zăpadă' : cf. *De acolo nu-și putea afla cale pre voia sa, că pre cîmpu erau* ***ometi*** (N.B. plural) *mari* (Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ESPLA, 1955, p. 197).

Contextul ne îndreptățește să presupunem aceeași nuanță de sens în următorul exemplu din Creangă : *Fugeam înaintea popii de rupeam* ***omătul*** *de la o casă la alta* (*Amintiri*), deși în alte locuri, la același scriitor, cuvîntul apare cu sensul generalizat de 'nea, zăpadă' [7].

Ajungem astfel la concluzia formulată de B. O. Unbegaun că substituția numelui latin al materiei prin cuvîntul slav desemnînd îngrămădirea formată din această materie nu e un fenomen izolat în limba romînă [8].

Într-adevăr, ca și *nea*, un alt cuvînt de origine latină *arină* (<*arena*) și-a restrîns treptat aria de răspîndire, păstrîndu-se în limba contemporană doar în graiurile transilvănene, mai ales în părțile nordice [9], în timp ce în restul teritoriului s-a extins cuvîntul de origine slavă *năsip, nisip*.

---

[1] Vezi Berneker, SEW, II 50—41.

[2] Vezi Gehrov, III, 361, бт, 1940.

[3] Vezi Tiktin, II, 1088.

[4] Vezi Dal, II, 601,; Hrincenko, 1162.

[5] Gehrov, III, 190.

[6] Iveković-Broz, I, 784, cf. și smet' troian de zăpadă etc; (*ibidem*, II, 431).

[7] Din punctul de vedere al limbii romîne actuale comune se poate vorbi doar de o anumită nuanță, existentă în acest cuvînt, față de *nea* și *zăpadă*. Maestrul Mihail Sadoveanu chiar presupune că există anumite diferențe semantico-stilistice între cele trei cuvinte : „Diferențiere bănuesc că se face între *zăpadă, omăt, nea*" (*În legătură cu limba literară*, în *Evocări*, Buc., 1954, p. 36).

[8] *Les noms de la neige en roumain*, p. 350.

[9] Vezi ALR, serie nouă, I (1956), harta nr. 9; ALRM, serie nouă, I (1956), harta nr. 3.

Ca şi în cazul lui *snĕgъ*, toate limbile slave prezintă pentru această noţiune cuvîntul slav. com. *pĕsъkъ*[1]. În schimb pentru aceeaşi noţiune în limba romînă s-a stabilit un alt cuvînt slav, postverbal ca şi cele precedente, de la verbul *nasypati*, corespunzător bulg. *насип* 'prund sau nisip îngrămădit pentru a ridica terenul, terasament', s.-cr. *nasap*, *nasip* 'terasament, prund sau nisip adus de apă' [2]. Astfel, numele îngrămădirii formate dintr-o anumită materie a devenit în romîneşte numele materiei însăşi [3].

În unele cazuri avem de a face cu o simplă metonimie, ca de pildă, în cuvîntul *scovardă* 'un fel de plăcintă', care nu mai înseamnă ca în limbile slave 'tigaie', ci 'ceea ce se află în tigaie' (metonimia „conţinător > conţinut'): cf. vsl. скꙋврода, rus. *сковорода* etc.

Alteori întîlnim un alt gen de metonimie, mult mai rară — obiectul produs > fiinţa producătoare: *păianjen* e o formă contaminată dintre vechiul cuvînt *paing* < slav. *pajǫkъ* [4] şi *painjină* (înv.) 'pînză de păianjen' (cf. bg. *паяжина*). Un caz similar se întîlneşte în limba franceză unde *araignée* 'păianjen < pînză de păianjen' a înlocuit pe *araigne* 'paing' [5].

Pînă în prezent nu există încă o explicaţie suficientă a evoluţiei semantice a verbului *a (se) grăbi*. În lucrările mai vechi se trecea simplu *a grăbi* < vsl. грабити rapere [6], considerînd, probabil, că schimbarea sensului s-a produs în întregime pe terenul limbii romîne. Aşa credea, de pildă, S. Puşcariu [7]. Lucrurile însă nu stau chiar aşa. Începutul acestei modificări semantice îl găsim încă în limbile slave de sud; fără cercetarea acestei treceri treptate de la o nuanţă la alta în înseşi limbile slave nu poate fi înţeles cuvîntul romînesc, care s-a rupt complet de sensul iniţial slav.

Într-adevăr, în limba bulgară *грабя* are o sferă semantică mai largă, decît verbul vsl. грабити sau rus. *грабить*' a răpi, a jefui': în afară de sensul 'a răpi, a jefui, a înhăţa', limba vorbită prezintă şi sensul 'бърже вървя, тичам силно' (a merge repede), iar forma reflexivă *грабя се* înseamnă de asemenea ' a se repezi, a merge repede', cf. *къде си грабнал така?* [8] În sîrbo-croată *grabiti* înseamnă nu numai 'a jefui, a apuca', ci şi 'a merge repede', cf. *grabi momak što ni noge daju* [9], iar *grabiti se* are de asemenea înţelesul 'a se repezi pentru a apuca de la celălalt' (refl. reciproc) [10].

---

[1] Vsl. пѣсъкъ, bg. *пясък*, scr. *pesak*, sloven. *pesek*, rus. *песок* ucr. *nicoк*, pol. *piasek*, ceh. *pisek* etc. Cf. I. Lekov, *Единство и своеобразие*, p. 18; Vasmer, REW, II, 347.

[2] Vezi Gherov, III 226; БТР, 432; Iveković-Broz, I, 767.

[3] În limba romînă veche aria de răspîndire a cuvîntului *arină* era mai extinsă decît astăzi. (Vezi exemple în DA, t. I, partea I, p. 253). Cum a putut să se producă o asemenea înlocuire de termeni se poate vedea după corelaţia pe care am observat-o în graiul comunei Dăişoara (reg. Stalin): aici ambele cuvinte coexistă, dar *nisip* denumeşte numai nisipul de rîu, pe cînd *arină* înseamnă, 'pămînt argilos fărîmicios' (care se aşternea în trecut în casele ţărăneşti sau pe prispă).

[4] Vezi Th. Capidan, *Elementul slav în dialectul aromîn*, Buc., 1925, p. 8; cf. P. I. Cernîh, *Очерк русск. историч. лексикологии*, p. 50.

[5] Cf. Nyrop, *Gramm. hist.*, IV, p. 207.

[6] Vezi, de pildă, CADE 554. TRDG II, 695, dă şi el această etimologie, dar se îndoieşte de justeţea ei: „semasiologisch bedenklich ist".

[7] *Etudes de linguistique roumaine*, Cluj-Buc., 1937, p. 370.

[8] Mladenov, *Бълг. тълк. речник*, I, 465.

[9] *Rječnik*, II, 353–355.

[10] Ivek-Broz, I, 334.

Așadar, trebuie să pornim nu de la cuvîntul atestat în slava veche (care prin însăși natura textelor nu poate să prezinte toate sensurile existente în limba vie a poporului), ci de la totalitatea sensurilor cuvîntului în limbile slave, în primul rînd, în cele meridionale. În ceea ce privește limba romînă, ea a generalizat ultimul sens.

La început verbul a trebuit să-și păstreze nuanța de „verb de mișcare" (intranzitiv) — 'a se grăbi (mergînd)' :

Cf. *Apoi și crăiasa iată*
Vine frumos îmbrăcată
. . . .
Către locul său **grăbește**
(I. Barac, *Arghir și Elena*, 1800).

Sau în forma reflexivă :

Prea tare nu vă **grăbiți**
Ci fiți buni și zăboviți
(Jarnik-Bîrseanu, Doine. . , 494).

De aici, verbul a devenit cu ușurință tranzitiv :

(1) *Și-l luă pe agent de braț*, **grăbindu-l.**
(P. Dumitriu, *Nuvele*, 1951, p. 236).

(2) *a grăbi pașii.*

— Din verb motor, *a* (*se*) *grăbi* a devenit cu timpul un verb cu valoare lărgită 'a face repede o acțiune, a urgenta' cu o întrebuințare devenită generală [1].

*

Cazuri ca cele trecute în revistă mai sus nu sînt unice între elementele slave din limba romînă, atît în rîndul substantivelor, cît și al verbelor și adjectivelor [2]. Cele cîteva exemple n-au avut rolul decît să ilustreze cît de complexă a fost „soarta" acestor cuvinte în limba romînă. Apare astfel evident faptul că ele au o istorie a dezvoltării semantice bogată pe terenul limbii romîne și că ridică uneori probleme interesante chiar pentru semasiologia limbilor slave în ansamblu.

Se poate spune, în acest sens, fără exagerare, că studiul mai amănunțit al laturii semantice a acestor cuvinte (ca și a celor împrumutate de limbile maghiară și albaneză) poate aduce o contribuție la lexicologia și semasiologia comparată a limbilor slave. Teritoriul de răspîndire al limbii romîne, ca și al limbii maghiare, se află între limbile slave meridionale, răsăritene și apusene [3].

---

[1] Cf. și derivatul postverbal *grabă*, ca și locuțiunile adverbiale *de grabă, în grabă* și adjectivul *grabnic.*

[2] Asupra adjectivelor de origine slavă în limba romînă vezi articolul nostru cu acest titlu în „Romanoslavica", III (1958).

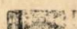
[3] Cf. A. Meillet, *Le slave commun*, ed. 2, Paris, 1934, p. 1—2. N. van Wijk, *Les langues slaves. De l'unité à la pluralité*, ed. 2, Haga, p. 28 urm. : R. I. Avanesov și S. B. Bernstein, *Лингвистическая география и структура языка*, p. 23—24.

La observațiile care s-au făcut pînă acum cu privire la fonetica elementelor slave din limba romînă și care pun probleme pentru studiul foneticii și al dialectologiei limbilor slave în ansamblu [1], pot fi adăugate o serie de considerații privitoare la evoluția semantică a cuvintelor slave înseși.

Fără a renunța la tezele semasiologiei tradiționale, se impune în viitor folosirea mai largă a noilor metode lingvistice aplicate la vocabular : analiza comparativ-istorică, geografia lingvistică, analiza legăturilor sintactice ale cuvintelor în textele vechi de limbă, ,,cîmpurile semantice'' etc. În această cercetare este foarte important să se arate cauzele specifice ale evoluției sensurilor cuvintelor respective, condiționarea lor socială și materială, căile concrete de realizare a unei astfel de evoluții. E un lucru îndeobște recunoscut că mai ales în evoluția laturii semantice a cuvintelor un rol important îl joacă condițiile istorico-sociale cît și cele psihologice, alături de cele lingvistice propriu-zise.

O atenție deosebită trebuie acordată în viitor relevării așa-numitei ,,verigi intermediare'', în evoluția semantică a cuvintelor de origine slavă din limba romînă. Centrul de greutate trebuie mutat de la considerațiile abstracte în domeniul analizei multilaterale istorice și comparative a sensurilor cuvintelor în înseși limbile slave, ceea ce poate da adesea cheia explicării evoluției ulterioare a cuvîntului în romînește. Cercetarea cuvintelor de origine slavă în corelație cu cele moștenite din latină, cu cele autohtone sau împrumutate din alte limbi (raporturi de sinonimie, colizie, legături asociative etc.) poate duce la o înțelegere mai profundă a evoluției limbii romîne în ansamblu.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СЕМАНТИКИ ДРЕВНЕЙШИХ ЮЖНОСЛАВЯНСКИХ ЗАИМСТВОВАНИЙ В РУМЫНСКОМ ЯЗЫКЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

До недавнего времени вопросам семантики древнейших южнославянских заимствований в румынском языке уделялось сравнительно небольшое внимание. Кроме ценной, но в настоящее время во многом уже устаревшей, работы Л. Шаиняну по семасиологии румынского языка (1887), имеются лишь отрывочные указания в некоторых статьях А. И. Яцимирского и других исследователей, а также в общих работах по истории румынского языка (О. Денсушану, С. Пушкариу, А. Росетти) и по лексикологии (А. Граур). На исключительную важность вопроса в последнее время обратил внимание Р. А. Будагов в статье о славянском влиянии на румынский язык (1947).

[1] Materialul romînesc este folosit pe larg în rezolvarea unor probleme de fonetică comparată a limbilor slave în lucrări de ansamblu : A. Meillet, A. M. Selișcev, O. Hujer, A. Vaillant, pentru a nu vorbi decît de cele apărute în ultimele decenii.

В настоящей статье автор поднимает некоторые вопросы семасиологического изучения славянских элементов румынского языка, предлагая классификацию данных слов на несколько категорий.

Первую категорию образуют те однозначные слова, которые сохранили первоначальное значение, как правило, одинаковое во всех славянских языках (напр. *plug*—общесл. *plugъ*). Это так называемые слова-термины: названия растений и животных, названия конкретных предметов и орудий и т.п.

Вторую, более сложную *категорию* образуют те слова, значения которых соответствуют значениям соответствующих южнославянских слов (в первую очередь, болгарских). Здесь можно различать две группы: a) слова, проникшие в румынский язык в одном конкретном значении, и b) слова, полисемантичные в славянских языках, сохраняющие те же основные значения в румынском языке.

В *третью*, наиболее сложную в семантичном отношении, *категорию* входят слова, которые развили в румынском языке новые значения, сохраняя некоторые первоначальные значения или вообще потеряв семантическую связь со славянским прототипом.

Слова, рассмотренные в каждой группе, свидетельствуют о многосторонности семасиологических вопросов, поднятых подобным изучением румынской лексики славянского происхождения. В некоторых случаях предлагаются новые решения в понимании семантического развития ряда слов, недостаточно объяснимых до настоящего времени (*a lovi* «ударить», *a pofti* «захотеть», «пригласить», *zăpadă* «снег», *nisip* «песок», *a se grăbi* «торопиться» и др.).

Подобное изучение семантики данных слов румынского языка (также и славянских заимствований венгерского и албанского языков) представляет интерес и для славянской сравнительной лексикологии и семасиологии.

Не отрываясь от установленных положений традиционной семасиологии, следует в дальнейшем шире использовать новые лингвистические методы, применяемые к словарному составу: сравнительно-исторический анализ, лингвистическую географию, анализ синтаксических связей слов в старых текстах, «семантические поля» и др. Очень важно при этом выявить особые условия развития значений соответствующих слов, их общественную и материальную обусловленность, конкретные пути осуществления такого развития. Особое внимание следует обращать на выявление так называемого «связующего звена» в семантическом развитии слов славянского происхождения в румынском языке.

Изучение же слов славянского происхождения в их взаимоотношении со словами, унаследованными от латинского, с автохтонными элементами или словами, заимствованными из других языков, (синонимичность, коллизии, ассоциативные связи и т.п.) приведет к более глубокому пониманию развития самого румынского языка в целом.

QUELQUES PROBLÈMES SÉMANTIQUES SE RAPPORTANT AUX PLUS ANCIENNES INFLUENCES SUD-SLAVES DANS LA LANGUE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Jusqu'à ces derniers temps, l'on a beaucoup négligé l'étude, du point de vue sémantique, des plus anciens éléments sud-slaves de la langue roumaine. À l'exception du précieux ouvrage de L. Sainéan sur la sémasiologie de la langue roumaine (1887) — d'ailleurs dépassé par l'état actuel des connaissances — on dispose uniquement de certaines indications, toutes fragmentaires, dans les articles de A. I. Iatzimirski et d'autres chercheurs, ainsi que dans des ouvrages généraux d'histoire de la langue roumaine (O. Densusianu, S. Puşcariu, A. Rosetti) ou de lexicologie (A. Graur). R. A. Budagov a récemment attiré l'attention sur l'importance de ce problème, dans un article consacré à l'influence slave sur le roumain (1947).

Dans le présent article, l'auteur présente quelques-uns des aspects propres à l'étude des éléments slaves dans la langue roumaine, du point de vue sémasiologique ; il essaye d'établir, sous ce rapport, une classification des mots, par catégories.

Une première catégorie est formée par les mots monosémantiques qui ont conservé leur sens initial identique, en règle générale, dans toutes les langues slaves (par exemple *plug* — slave commun *plugъ*). Ce sont les termes servant à désigner des plantes, des animaux, des objets, des instruments, etc.

Une deuxième catégorie, plus complexe, est formée par les mots dont le sens correspond à celui des mots respectifs dans les langues sud-slaves (en premier lieu en bulgare).

On y distingue deux groupes :

a) les mots ayant pénétré dans la langue roumaine pourvus d'un seul sens particulier, et

b) les mots polysémantiques (ou, tout au moins, bisémantiques) équivalents en slave et en roumain.

Dans *la troisième catégorie,* qui est la plus complexe du point de vue sémantique, on trouve les mots ayant acquis des sens nouveaux en roumain, soit en conservant certaines de leurs significations primordiales, soit en se séparant presque totalement du prototype slave.

Les exemples étudiés dans chaque groupe illustrent la variété des problèmes d'ordre sémasiologique que soulève, sur ce plan, l'étude du lexique roumain d'origine slave. Dans certains cas, on propose des solutions nouvelles pour comprendre l'évolution sémantique de certains mots insuffisamment expliqués jusqu'à présent (*a lovi* — frapper, *a pofti* — inviter, *zăpadă* — neige, *nisip* — sable, *a se grăbi* — se hâter, etc.).

L'auteur de l'article conclut que l'étude détaillée de l'aspect sémantique de ces mots (tout comme des mots slaves empruntés dans les langues hongroise

et albanaise) peut également apporter une contribution à la lexicologie et à la sémasiologie comparée des langues slaves.

Sans renoncer aux thèses de la sémasiologie traditionnelle, il est nécessaire d'utiliser plus largement à l'avenir les nouvelles méthodes linguistiques appliquées au vocabulaire : l'analyse comparative-historique, la géographie linguistique, l'analyse des rapports syntactiques entre les mots dans les textes anciens de la langue, les « champs sémantiques », etc. Dans cette recherche, il est très important de montrer les causes spécifiques de l'évolution des différents sens des mots, leur dépendance sociale et matérielle, les voies concrètes menant à la réalisation d'une telle évolution. Une attention particulière doit être accordée à la mise en lumière de ce qu'on pourrait nommer « les chaînons intermédiaires » de l'évolution sémantique des mots d'origine slave dans la langue roumaine.

La recherche des mots d'origine slave en corrélation avec les mots hérités du latin, avec les mots autochtones ou empruntés à d'autres langues (rapports de synonymies collision, associations, etc.) peut mener à une meilleure compréhension de l'évolution de la langue roumaine dans son ensemble.

INFLUENȚE LEXICALE ROMÎNEȘTI ÎN GRAIUL CEANGĂILOR DIN VALEA GHIMEȘULUI

DE

EDMUND BALOGH

Una dintre cele mai importante preocupări ale lingvistului este cercetarea influențelor reciproce dintre limbi, deoarece din studierea influențelor străine asupra lexicului, asupra sistemului fonetic și asupra structurii gramaticale a unei limbi se pot trage bogate învățăminte cu privire la specificul, particularitățile și dezvoltarea limbilor venite în contact.

Dintre elementele limbii, lexicul este cel mai sensibil la influențele străine. În acest articol voi prezenta cîteva aspecte ale influenței lexicale a limbii romîne asupra dialectului ceangău, pe baza materialului adunat în cursul anchetei dialectale și folclorice întreprinse de mine, în vara anului 1930, în Lunca de Sus și Lunca de Jos, r. Ciuc., Regiunea Autonomă Maghiară. Implicit voi atinge și unele probleme de fonetică.

Ceangăii din regiunea Ghimeșului locuiesc pe malurile Trotușului și ale afluenților acestuia, în comunele Lunca de Sus, Lunca de Jos și Ghimeș-Făget [1], așezate la nord-est de orașul Miercurea Ciuc. Așezările acestea au luat forme de sate abia în secolul trecut [2].

Satele Lunca de Sus și Lunca de Jos sînt foarte apropiate între ele, fapt care face să nu existe deosebiri în graiul lor.

Cuvintele de proveniență romînească aparțin următoarelor sfere ale vieții și realității înconjurătoare : păstoritul, animalele, portul, casa (locuința) și acareturile, obiecte casnice, plante și obiceiuri.

Cele mai multe dintre cuvintele împrumutate sînt substantive, adjective sau verbe. Aceste cuvinte nu și-au păstrat decît în mod excepțional forma lor originară. Ele au pătruns în fondul principal de cuvinte al graiului studiat, acomodîndu-se sistemul fonetic și morfologic al acestuia.

---

[1] Ghimeș-Făget, r. Moinești, reg. Bacău.

[2] Ghimeș-Făget, r. Moinești, reg. Bacău. Vezi Horger A., «Erdely Muzeum», Cluj, 1905, p. 130. — Erdelyi L., *Magyar nyelvi tanulmanyok*, Budapesta, I, p. 125—130. — „Magyar Nyelv“, IV, p. 260. — Kunos I., „Nyelvör”, IX, p. 503. — Mikecs L., *Csàngók* (Ceangăii), p. 137.

Vocalele romînești, cu excepția lui *ă* și *î*, în general s-au păstrat neschimbate în dialectul ceangău. Modificările fonetice sînt rare, ele s-au petrecut numai cînd au fost cerute de specificul dialectului. Cele două sunete specifice limbii romîne, *ă* și *î*, sînt înlocuite prin altele mai mult ori mai puțin asemănătoare [1].

Astfel *ă* e redat prin *é* : *személ*,
ë : *bëlice*, *bukëláj*, *këptyëlán* — *këptëlán*, *këtrán* — *këtrány*, *rëszfugbúrján*, *vëtáv*,
e : *kecsula*, *kerekan*, *neteró*,
á : *máklis*, *málé*, *monyátor*, *putrëgájos*,
a : *balán*, *karakán*, *zavara* ;

î e redat prin *i* : *hillec*, *killiguca*, *riskó*, *rizsil*,
ë : *esztëna*, *ëszpëndz*,
e : *bernéc*, *renkács*,
o : *monyátór*, *potórnics*.

În dialectul ceangău, diftongii sînt rar folosiți, s-au monoftongat de altfel și diftongii folosiți în limba comună. De exemplu : *fészi* : *fejsze* „topor", *sétár*, *sajtár* „șuștar", „*lőtö* — *lütö* : *lejtö* „povîrniș", *karé* : *karaj* „coajă", *Gergé* : *Gergely* „Grigore". La fel s-au mai monoftongat și diftongii cuvintelor împrumutate din limba romînă.

Diftongul *oa* s-a redus la *o* : *csórika*, *kokójza*, *menișora*, *szokota* sau la *a* : *zavara*.

ău s-a redus la *o* : *brigigyó*, *neteró*

ei s-a redus la *é* : *búrdé*.

Grupul de vocale *eu* s-a redus la *é* : *léscsán* (însă *tăujer* > teuszér), iar *u̯a* a devenit *va* : *vakisa*.

Rostirea grupurilor de consoane, mai ales în poziție inițială, prezintă dificultăți pentru dialectul ceangău. Vorbitorii recurg în asemenea cazuri la eliminarea unei consoane, la proteza unui *e* sau *i*, la epenteza unei vocale sau la metateză. De ex. : *pántika* < *pántlika* „panglică", *piritus* < *spiritus* „spirt", *iskatuja* < *skatulya* „cutie", *istrinfli* < *strimfli* „ciorap", *firis* < *friss* „proaspăt", *teréfa* < *tréfa* „glumă" etc. În același fel au procedat și cu cuvintele împrumutate din limba romînă : *csercsekarika, karinca*, *reszfugbúrjan*; *burusztlújapi*, *karakán* : *esztëna*, *eszhutár*, *ëszpëndz*, *ezburutura*,*birgigyó*, *dúrga*.

Fenomenul fonetic contrar (sincoparea vocalelor) l-am întîlnit la cuvintele : *cándra*, *vonorszok*.

Palatalizarea consoanei *n* înaintea unei vocale este un fenomen fonetic frecvent în cea mai mare parte a dialectelor limbii maghiare (Horger, p. 104) [2]. Astfel și în dialectul ceangău fonemul *n* final, la flexiunea sub-

---

[1] Pentru semnele care în transcrierea internațională nu sînt folosite ori au o altă valoare fonetică decît în transcrierea maghiară, vezi SCL, VI (1955), nr. 3—4, p. 332.

[2] Abrevieri :

Bl. = Géza Blédy, *Influența limbii romîne asupra limbii maghiare*, Sibiu, 1942.

DA = Academia Romînă, *Dicționarul limbii romîne. .* . București, 1907...,

CADE = *Dicționarul Enciclopedic Ilustrat* ... de I. A. Candrea — Gh. Adamescu, București, 1931.

stantivelor, adjectivelor, precum și cu prilejul derivației alternează cu *ny*, de ex. : *román* „romîn" : *rományúl* „romînește", *tehen* „vacă" : *tehenyek* „vaci", *rókon* „rudă" : *rókonyok* „rude". La fel s-a palatalizat *n* și înaintea vocalelor în cuvintele împrumutate din limba romînă : *drányca*, *bernyéc*, *dobronyikalapi*, *komárnyek*, *monyátór*.

Asimilarea totală a două consoane — mai ales a lui *rl* — între două vocale este foarte obișnuită în dialectul ceangău. De ex. : *solló* < *sarló* „secară", *tolló* < *tarló* „miriște", *szettember* < *szeptember* „septembrie". Datorită asimilării totale a lui *p* la *t* următor, a lui *r* la *l* următor s-au dezvoltat geminatele *tt* și *ll* în cuvinte împrumutate ca *hillec*, *kellegice*, *killiguca*, *kuttór*.

Consoanele ocluzive dentale *t* și *d* urmate de vocala *e* și consoana palatală *ǵ* sînt redate (semipalatalizat) prin *ty*, *gy* : *brigigyó* ~ *bírgigyó*, *privégy* ~ *privögy* ~ *prüvégy*, *keptyelán*, *léstyán*.

Cazuri de disimilare avem în cuvintele : *burusztújlapi* și *menisóra*.

Sub raport morfologic remarcăm că substantivele romînești intrate în graiul ceangău și-au pierdut genul, deoarece în limba maghiară nu există genuri, încadrîndu-se în flexiunea nominală a graiului.

Dacă structura terminației cuvîntului romînesc împrumutat nu era în contradicție cu legile fonetice maghiare, terminația cuvîntului și-a păstrat forma originală ; în caz contrar, terminația a fost transformată după specificul limbii maghiare sau a fost complet eliminată. De exemplu : terminațiile substantivale *-ie*, *-v* și *-f* nu sînt uzitate în limba maghiară. Cînd se aflau în silabă neaccentuată, ele au fost complet omise în dialectul ceangău : *bukeláj*, *búrdu*, *riskó*, *tigáj*.

Unele adjective împrumutate din limba romînă se folosesc fără modificări esențiale, de exemplu : *balán*, *gilán* ~ *gyilán*, *neteró*. Altele sînt derivate din substantive cu sufixul adjectival foarte frecvent *-s*, care arată că obiectul desemnat de substantivul determinat este prevăzut cu obiectul denumit prin cuvîntul de bază al adjectivului : *áricsos*, *buduhálás*, *duppos*, *fermekás*, *gusás*, *putrëgájos*.

Verbele împrumutate din romînește s-au încadrat și ele în conjugarea unică a limbii maghiare, primind cele două desinențe verbale caracteristice (cele care indică numai subiectul și cele care indică și complementul direct : diateza activă). Verbele sînt derivate cu sufixul verbal *-l* de la substantive : *ellodbál*, *gudurál*, *szokotál*, sau de la verbe : *bankól* ~ *bongól*, *megmurál*, *rizsíl*, *személ*, și cu sufixul *-ódik* ~ *odik* : *bucsálódik*, *megáricsosodik*, *megmucsásodik*.

C u v i n t e î m p r u m u t a t e :

árdéj < r. *ardei*, Bl., p. 19.

árics 'boală de picioare la oi' < r. *arici* 'boală de picioare la cai și la vite', TDRG.

Etsz. = Gombocz—Melich, *Magyar Etymologiai Szotàr*, Budapesta, 1914.
Horger = Horger Antal, *A magyar nyelvjárások*, Budapesta, 1934.
MTsz. = Szinnyei Jozsef, *Magyar Tájszotár*, I—II, Budapesta, 1893—1901.
Nyr. = Magyar Nyelvör, Budapesta, 1872.
TDRG = H. Tiktin, *Dicționar romîn-german. Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, București, 1895—1927.

áricsos ‚bolnav de arici' ; e un derivat adjectival maghiar de la *árics*, Bl., p. 20.
áliványka ~ *áriványka* 'un fel de prăjitură : se face din făină de porumb (cu făină de grîu), opărită cu lapte şi amestecată cu smîntînă, brînză şi mărar tocat' < r. *alivancă* (plur. *alivenci*) 'idem' DA.
álió r ~ *álivór* ~ *árió* ~ *árivó* '(plantă) Euphorbia' < r. *alior* (*aliuor*), 'idem' ; în varianta *álivor*, ceangăii l-au identificat pe *u* romînesc cu *v* maghiar (vezi *vakisa*) ; cu privire la forma *árió*, vezi Bl., p. 19.
ármurár ~ *ármuár* ~ *ármoár* '(plantă) Carduus marianus' < r. *armurar*, 'idem', TDRG, DA, Bl., p. 20.
báderka 'butoiaş' < r. *balercă* 'idem', TDRG. În aceeaşi formă se întrebuinţează şi în satul Mădăraş (Reg. Aut. Magh., r. Ciuc, Nyr. XIX, p. 527) ; varianta *bádirka* este cunoscută din Secuime (Nyr. XIV, p. 47, MTsz.). Transformarea lui *l* în *d* nu o pot explica. După părerea lui Szinnyei J. (Nyr. XXII, p. 111), întrucît pentru transformarea consoanei *l* în *d*, în limba maghiară n-avem date suficinte, se presupune că modificarea fonetică s-a produs prin apropierea de *veder*, care în Ardeal se foloseşte mai cu seamă pentru denumirea unor obiecte asemănătoare butoiului. După părerea lui Blédy (p. 21), această transformare se datoreşte influenţei cuvîntului maghiar bödön, putină mică'.
bádián 'anason stelat, Illicium anisetum' (?) < r. *badian* 'idem', Bl., p. 22.
balán 'vacă, capră cu părul alb' < r. *bălan* 'idem', TDRG, Bl., p. 22.
baláncsa 'par gros care se fixează între spiţele roţilor pentru a forma o pîrghie cu braţe inegale, pe care alunecă lemnele şi cu ajutorul căreia acestea se ridică pe car' < (?) r. *balanţă* ; pentru transformarea *cs* < *c*, vezi cuvîntul ceangău *döcsög* < forma literară *döcög* '(despre car) scutură'.
bēlice 'oaie albă dar cu un cerc negru în jurul ochilor şi cu botul alb' < r. *băluţă* 'idem', TDRG. Este cunoscută şi varianta : *bölice* din Secuime (MTSz. EtSz., p. 349).
bernyéc ~ *bernéc* 'cingătoare de lînă cu care se încing femeile peste catrinţă' < r. mold. *bîrneţ* 'idem', TDRG.
bongól ~ *bankól* '(despre cîine) urlă' < r. mold. *a boncăi* 'a scoate mugete sau răgete puternice prelungi şi plîngătoare', TDGR. În locul vocalei *o* din limba comună, în dialectul ceangău, în prima silabă se pronunţă *a*, probabil prin analogie cu : *pahár* ~ *pohár* „pahar", *magyaró* ~ *mogyoró* „alună", *pacékol* ~ *pocsékol* „risipeşte".
bosztán 'dovleac' < r. *bostan*, Bl., p. 26.
bözsön 'codru' < r. *bejenie* ~ *băjenie* 'fugă în masă, prin codru', DA ; *bözsönce mentek a marhák* 'vitele au fugit în pădure (dinaintea muştelor)'.
bráj 'băţ rotund, lung şi gros, la capăt cu încrestături adînci, cu care se bate brînza în berbinţă' < r. *brai* 'idem', TDRG.
brigigyó ~ *birgigyó* 'băţ care se termină la un capăt cu o rotiţă cu mai multe găuri : cu el se bate laptele închegat ca să se aleagă untul sau ca să se amestece cu cheagul, pentru a stoarce caşul şi urda' < r. mold. *brighideu*. Forma *bírgigyó* provine prin metateză, ca *petër-*

zsejēm în loc de *petrezselyem* „pătrunjel". Transformarea lui *d* în *gy* este un rezultat al semipalatalizării înaintea vocalei *e*.

bucsálódik 'a se tîngui, a fi trist' < r. *a* (*se*) *boci*. Trecerea vocalei *ó* din limba romînă în *u* în dialectul ceangău poate fi explicată prin apropierea de cuvîntul *bús* „trist" din limba maghiară.

budáka 'vas de lemn, din doage, cu cercuri de lemn, în care ciobanii toarnă laptele muls și-l încheagă' < r. mold. *budacă* 'idem', TDRG.

buduhála,guturai' < r. mold. *buduhală* 'anghina difterică' TDRG.

budahálás 'cu guturai', este un derivat adjectival de la *buduhála*.

buhu 'bufniță, cucuvea' < r. *buhă* 'idem', Bl., p. 28. Modificarea terminației *ă* în *u* se explică prin influența lui *u* din silaba precedentă. Cuvîntul s-ar putea explica și din onomatopeea rom. *buhu*(*-hu*).

bukéláj 'oaie albă cu botul negru' < r. *bucălaie* 'idem-'TDRG, Bl., p. 29. Terminația *-ie* în limba maghiară nu este uzitată.

bundzsák 'mușchi care crește în partea nebătută de soare a stîncilor golașe' < r. *bungeac* 'Lycopodium clavatum, un complex de mai mulți mușchi care formează împreună un frumos covor verde și moale', DA.

burdé 'colibă pe jumătate săpată în pămînt și acoperită cu pămînt sau cu stuf' < r. *bordei* 'idem', TDRG, Bl., p. 26.

búrdu ~ *búrdó* 'bășică uscată sau sac făcut din pielea stomacului de oaie sau de capră în care se păstrează brînză sau făină' < varianta rom. *burduv*, cu vocalizarea lui *v*, Bl., p. 30.

burusztújlapi ~ *purusztújlapi* '(o plantă cu frunze late) Arctium lappa' < r. mold. *brustur* (*brusture*) 'idem', TDRG, Bl., p. 28. Schimbarea consoanelor *r—r* în *r—j* se explică prin disimilare; *lapi* „frunză".

cándra 'așchie de lemn' < r. *țandără* 'idem', TDRG., Bl., p. 31. Sincoparea este o particularitate a dialectului ceangău (Horger, p. 109), de ex. : *borna* < *borona* „boroană, grapă", *reglö* < *legelö* „pășune".

csercsëkarika 'rotița la războiul de țesut care servește la ridicarea și lăsarea în jos a ițelor' ; *csercsë* < r. *cercel* (*cercei*), Bl., p. 35 ; *karika* „rotiță".

csërgë 'velință țărănească de pat' < r. *cergă* 'idem', Bl., p. 35.

csórika 'un fel de ciorap de dimie groasă care acoperă fluierul piciorului ; se poartă de țărance atît iarna cît și vara' < r. *cioarec* 'idem', Bl., p. 37. Particula *-ka* cu nuanță diminutivă este foarte ades folosită în dialectul ceangău ca diminutiv denominal și deverbal ; de ex. *neheszke* „greu" în loc de *nehéz* din vorbirea uzuală, *laposka* 'tăiețel de post pregătiți numai cu apă și făină', *szántóka* 'ciocîrlie', *csalóka* 'fructul bradului'. Prin analogie cu acestea s-a adăugat sufixul diminutival *-ka* la cuvîntul *cioarec*.

dobronyikalapi ~ *dobronyikalevel* '(plantă erbacee, mirositoare, din familia labiatelor) Melittis melissophyllum' < r. *dobronică* 'idem', TDRG., Bl., p. 39 : *lapi* ~ *levél* „frunză".

drányica 'șindrilă lungă cu care se acoperă casele' < r. *draniță* 'idem' TDRG., Bl., p. 41.

duppos 'animal (cîine) cu păr mototolit' ; adjectiv format cu sufixul *-s* din cuvîntul rom. *dup* 'smoc de păr mototolit', TDRG.

dúrga 'fus mare pentru răsucit fuiorul din care se face urzeală de țesut lăicere, țoale etc.' < r. *drugă* 'idem', TDRG, Bl., p. 41. Forma *dúrga* e obținută prin metateză.
ëszkotár ~ *ëszkotár* 'un fel de vătaf al ciobanilor' < r. *scutar* 'idem', TDRG; variantele cf. Bl., p. 85.
ëszpëndz '(plantă) Helleborus purpurescens' < r. *spînz* (~ *spîns* ~ *spînț*) 'idem', TDRG. Varianta *-dz* a lui *-z* în limba romînă, care se aude în Moldova, nordul Ardealului și Banat (vezi *Gramatica limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., vol. I, p. 59) este cunoscută și în dialectul ceangău, de exemplu: *füddzö* ~ *füzö* „șiret de gheată", *meghibádzik* ~ *meghibázik* „se îmbolnăvește". Forma *ëszpëndz* se explică din moldovenescul *spîndz*.
esztëns 'colibă unde stau ciobanii' < r. *stînă* 'idem', TDRG, Bl., p. 42.
ësztrunga' un fel de portiță făcută la spatele îngrăditurii pe unde ies oile care urmează să fie mulse' < r. *strungă*, Bl., p. 42—43.
ezburutura '(plantă a cărei tulpină este acoperită cu peri și care are florile roșii purpurii) *Epilobium*' < r. *zburătoare* 'idem'. Trecerea lui *a* în *u* din silaba a doua se datorește influenței vocalei precedente.
fermekás asszon 'femeie vrăjitoare'; adjectiv format din r. *a fermeca* cu sufixul *-s*; *asszony* „femeie".
gáz 'petrol' < r. *gaz* 'idem', Bl., p. 46.
gilán ~ *gyilán* 'bou cu părul de culoare închisă și cu dungi albe' < r. *ghilan* 'idem', TDRG.
gudurál 'se joacă cu copiii' < r. *a gudura*, *a se gudura*, cu sufixul verbal *-l*; *gyermekgudura*, se spune despre acela care se joacă cu plăcere cu copiii; derivat substantival de la verbul *gudurál*, desigur prin analogie cu următoarele cuvinte: *kapál* „săpa" ~ *kapa* „sapă", *kaszál* „a cosi" ~ *kasza* „coasă".
gurázȣa ~ *korászta* 'întîiul lapte care se mulge de la oi sau de la vaci după ce au fătat' < r. *curastă* ~ *corastă* 'idem', TDRG; pentru variante vezi la Bl., p. 48—49. Trecerea lui *k* în *g* este un fenomen obișnuit în dialectul ceangău; de ex.: *gozoru* în loc de *koszoru* „coroană".
gusa 'umflătură la gît', < r. *gușă* 'idem', TDRG., Bl., p. 49.
gusás 'gușat', derivat adjectival de la substantivul maghiar *gusa* (cf. *lárma* „gălăgie" ~ *lármás* „gălăgios").
guzán ~ *gozán* ~ *gozdán*' cîrtiță' < r. mold. *guzan* (~ *guzgan*) 'idem'.
guzsba 'lemn îndoit la un capăt care se înfige în pămînt și de care se agață ceaunul deasupra focului' < r. *gujbă* (~ *cujbă*) 'idem', Bl., p. 49.
halk 'despicătură, așchie groasă' < r. *halcă* 'idem', Bl., p. 50.
hillec ~ *hellec* 'lopată de fier' < r. *hîrleț*.
karakán 'lemn terminat la un capăt în două brațe, în formă de furcă; se întrebuințează la vînătoare' < r. *crăcană* 'idem', TDRG.
karinca 'șorț de lînă purtat de femei pe deasupra cămășii, ține locul fustei' < r. *catrință* 'idem', TDRG, Bl., p. 55.
këcsula 'căciulă de oaie' < r. *căciulă*, Bl., p. 52.
këcsulafejü madar 'ciocîrlie'; *këcsula* 'moț de pene pe capul păsărilor' < r. *căciulă* 'idem', DA; *fej* „cap", *fejü* „cu cap"; *madar* „pasăre".

këptëlán ~ *këptyëlán* '(plantă mirositoare cu fructe mari și cu flori purpurii) Petasites officinalis' < r. *căptălan* 'idem', TDRG.

kerekán 'rămășițe uscate de buturugi (arbuști) care se smulg din pămînt, fiindcă în timpul cositului strică coasa'. Este varianta cuvîntului *karakán*, cf. *dagad* ~ *deged* „se umflă ~ dospește", *kavar* ~ *kever* „amestecă".

keresztorszok 'lemn transversal care leagă și ține în poziție paralelă tălpile săniei'; *orszok* < r. *orșic* ~ *orcic*, Bl., p. 72. Modificarea lui *l* în *o* se explică prin influența lui *o* din silaba precedentă; *kereszt* „transversal".

këtrán ~ *këtrány*' blestem ,mare supărare' < r. *cătran* 'mînie mare, urgie'. *A këtrany ëgën meg*! Să te ardă (măcînce) cătranul! *Menny a këtránba*! Du-te în pustie! Du-te la dracu!, Bl., p. 55—56.

killiguca ~ *këllëgice* '(plantă cu cotorul plin de noduri) *Polygorum bistorta*' < r. *cîrliguță* 'idem', TDRG.

kocsorba 'unealtă de lemn alcătuită dintr-o coadă lungă la capătul căreia e înfiptă o scîndurică în formă de semicerc sau de triunghi; e întrebuințată pentru a trage jarul sau cenușa din cuptor' < r. *cociorbă*, 'idem', Bl., p. 57.

kokojza ~ *kukojza* 'afină' < *coacăză* ~ *cocăză* 'Ribes rubrum', TDRG, prin forma intermediară ung. * *kokoza*, Bl., p. 57. În această formă, înaintea lui *z* s-a intercalat un *j*,[1] prin metateza grupului de consoane *-zsj*, *-sj* și *-zj* (*j* este sufixul formei tranzitive, diateza activă — cînd acțiunea se răsfrînge asupra unui obiect-complement direct — a modului conjunctiv și imperativ), de ex.: *hoz* „aduce", *hójza* „îl, o aduce, să aducă", în loc de forma originară: *hozja* (astăzi, în vorbirea curentă și literară, *hozza*, rezultat prin asimilare); *választ* „alege", *válajsza* „îl, o alege, să aleagă", loc de forma originară: *válaszja* (astăzi, în vorbirea curentă și literară, *válassza*, rezultat prin asimilare); *keres* „caută", *kerejse* „să caute", în loc de forma originară *keresje* (astăzi în vorbirea curentă și literară, *keresse*, rezultat prin asimilare). Aceeași metateză o vedem și în cuvîntul ceangău *bojza* (în vorbirea curentă și literară: *bodza* 'soc' forma originară: *bozja*). Cu privire la metateza acestor grupuri consonantice, vezi Z. Gombocz, *Magyar történeti nyelvtan*, II, rész. Hangtan. II. Hangtörténet. Második kiadás, Budapesta, 1926, p. 95; A. Horger, *A magyar igeragozás története*, Szeged, 1931, p. 125.

komárnyék kaliba' adăpost lîngă strungă, unde se odihnește ciobanul '< r. mold. *comarnic* 'idem', Bl., p. 58. În dialectul ceangău, în multe cuvinte monosilabice și în ultima silabă a multor cuvinte polisilabice, în locul lui *i* se pronunță *é*, ca de ex.: *gyek* ~ *gyik* „șopîrlă", *kénes* ~ *kincs* „comoară", *pedeg* ~ *pedig* „însă", *szerént* ~ *szerint* „conform"; *kaliba* „colibă".

[1] Desigur prin analogie cu verbele cu rădăcina *-szt*, *-s* și *-z*, care în dialectul ceangău — dacă nu sînt precedate de vocala *i* sau *í* — formează persoana a III-a sing., persoana I, a II-a și a III-a plur. a indicativului prezent, forma tranzitivă (diateza activă), precum și conjunctivul prezent și modul imperativ.

kosár 'îngrăditură de scînduri pentru adăpostul oilor' < r. *coşar'* idem', TDRG.
kricfa 'rotiţă la războiul de ţesut, folosită pentru ridicarea şi lăsarea în jos a iţelor'; *kric* < r. mold. *scripţ* (~ *scripeţ* ~ *scripete*) 'idem'; *fa* „lemn", Bl., p. 60.
krinta 'vasul de lemn de care se servesc ciobanii la stoarcerea zerului din caş' < r. *crintă*, Bl., p. 55.
kuttór 'instalaţie de cărămidă în curte, care serveşte la coacerea pîinii' < r. *cuptor*.
léstyán ~ *léscsán* ~ *léscsihán* '(plantă aromatică cu florile galbene) Levisticum officinale' < r. *leuştean* 'idem', TDRG. Prin etimologie populară, terminaţia — *csán* a fost apropiată de cuvîntul bine cunoscut *csihán* „urzică".
lodba 'bucată de lemn, lungă de 1—2 m, despicat cu securea dintr-un trunchi de copac' < r. mold. *lodba* 'idem'; *ellodbál* 'a despica în patru un trunchi de copac pentru a face draniţe din el' este un derivat verbal maghiar de la substantivul *lodba*.
máklis (sau *madarsózsdi*) '(plantă nutritivă cu un gust plăcut, acru) Rumex acetosa' < r. *măcriş*, Bl., p. 64. *málé* 'mămăligă' < r. *mălai*.
megáricsosodik 'se îmbolnăveşte de arici'; derivat verbal de la adjectivul ceangău *áricsos*.
megmurál 'a muri' < r. *a muri*, cu sufixul verbal *-al*.
menisóra 'afină roşie' < r. *merişoară* (~ *merişor*) 'idem', TDRG. Schimbarea consoanelor *r-r-* în *n-r-* se explică prin disimilare.
monyátór 'ciobănaş, care mînă oile din strungă, una cîte una, spre uşile unde şed mulgătorii' < r. *mînător* 'idem', TDRG., Bl., p. 68. Transformarea lui *î* în *o* este rezultatul influenţei vocalei din silaba învecinată (vezi: *potórnics*), deci se explică prin armonia vocalică.
moszór ~ *maszór* 'mic cilindru de lemn pe care se deapănă tortul' < r. *mosor* 'idem', Bl., p. 68.
mucsás 'cu muci', derivat adjectival de la r. plur. *muci* (*muc*); *megmucsásodik* 'a avea guturai', derivat verbal de la adj. *mucsás* cu sufixul reflexiv *-odik*.
neteró 'tîmpit, prost' < r. *nătărău* 'idem', TDRG., Bl., p. 70.
podbállapi '(mică plantă erbacee) Tussilago farfara' < r. mold. *podbal* 'idem', TDRG., Bl., p. 77; *lapi* „frunză".
pomána 'milă, dar' < r. *pomană* 'idem', Bl., p. 77.
potórnics 'potîrniche' < r. plur. *potîrnici* (*potîrniche*). Cu privire la transformarea lui *î* în *o*, vezi cuvîntul *monyátór*.
privégy ~ *privögy* ~ *prüvégy* 'veghere funebră făcută la casa mortului înainte de înmormîntare' < *r. priveghi* 'idem', TDRG.
putrëgáj 'lemn putred' < r. *putregai* 'idem', Bl., p. 81.
putrëgájos ~ *putrigájos* 'putred'; e un derivat adjectival de la *putregáj*, Bl., p. 81.
radina 'daruri aduse lăuzei, vizita făcută lăuzei de prietenele ei' < r. mold. *rodina* 'idem', TDRG., Bl., p. 81; *radinába menni* 'a aduce daruri lăuzei' < r. mold. *a se duce, a merge în rodină* 'idem', TDRG.
renkács 'cal rău castrat' < r. *rîncaci*, TDRG.

rëszfugbúrján '(plantă) Scrophularia nodosa, se întrebuințează pentru a vindeca boala oilor caracterizată prin umflarea ugerului'; *rëszfug* < r. *răsfug* (~ *răsfulg*) „umflătura ugerului" (la oi), (plantă) Chondrilla juncea, Paris quadrifolius, TDRG; *burján* „iarbă".
riskó ~ *ricskó* '(ciupercă comestibilă de culoare gălbuie) Agaricus deliciosus' < r. ard. și mold. *rîșcov* 'idem', TDRG.
rizsíl ,a rîde' < r. *a rînji*; pentru varianta *rezsil*, vezi Bl., p. 82.
szemel vele 'seamănă cu el' < r. a *semăna cu cineva*, TDRG., Nyr. XXX, p. 174, XXXI, p. 85, Mny. XXVIII, p. 49. Prin etimologie populară, cuvîntul romînesc și-a pierdut forma proprie, adoptînd fonetismul cuvîntului maghiar semănător *szem* „ochi".
szok sau *vërësbójza* '(arbust) Sambucus racemosa' < r. *soc* (roșu).
szokota (ember) 'om cam zgîrcit la socoteală, prea chibzuit' < r. *socoată, a socoti*.
szokotálódik 'este dificil la tîrg, la învoială, îi place să discute mult', derivat verbal de la *szokota*, Bl., p. 86.
szulla 'adăpost (colibă) de formă piramidală, care se face din crengi de brad pe timpul cositului și se acoperă cu cetină'. Ar putea deriva din cuvîntul romînesc *sulă*, adăpostul respectiv primind această denumire datorită formei sale ascuțite, conice.
teuszér 'băț de lemn, despicat de mai multe ori la capătul de jos, cu care se mestecă zerul în cazanul pus pe foc, ca să se aleagă urda și jintița' < r. *tăujer* 'idem', TDRG.
tigáj 'vas de metal cu coadă, întrebuințat la bucătărie pentru prăjit' < r. *tigaie*.
vakisa 'oaie cu un cerc negru în jurul ochilor' < r. *oacheșă*, Bl., p. 91; inițiala *u* din limba romînă este redată prin *v* în limba maghiară (cf. E. Petrovici, *O particularitate a fonetismului maghiar*, în „Studii și cercetări științifice", Cluj, 1954, p. 463, 469).
vëtáv 'cioban care păzește stîna, mai marele peste o turmă' < r. mold. *vătav* 'idem', TDRG; cu alt înțeles, vezi Bl.
vetujacáp ~ *vetujacska* 'ied, iadă de un an' < r. *vătui* ~ *vătuie* și r. *țap*, 'idem', TDRG. Terminația *-cska* în cuvîntul *vetujacksa* este un sufix diminutival des întrebuințat în dialectul ceangău.
vonorszok ,bucată de lemn care leagă lemnul transversal de opleanul de dinainte și de care se trage sania'; cuvînt compus din *vonó* „trăgător" și *orszok* (vezi și *keresztorszok*). În graiurile maghiare din Ardeal este un fenomen fonetic frecvent ca în cuvintele compuse, cînd se întîlnesc vocalele lungi cu cele scurte, prima dintre ele să fie eliminată (cf. Horger, p. 44), ca de ex. : *bábasszony* < *bábaasszony* „moașă", *tinórugomba* < *tinoórru gomba* 'Agaricus cantharellus' etc. Astfel, *vonóorszok* a devenit *vonorszok*.
zavarakert 'îngrăditură de scînduri pentru adăpostul oilor'; *zavara* < r. *zăvoară* 'idem', TDRG; *kert* „grădină".
zseréb ~ *zseleb* 'scul mic de fire de lînă etc.' < r. mold. *jerebie* 'idem', Bl., p. 94.
zsiráda 'grămadă de păioase așezată astfel încît să aibă un vîrf țuguiat ca să nu pătrundă ploaia' < r. *jireadă* (~ *gireadă*) 'idem', TDRG.

Calcuri lingvistice

féregfarku fü ∼ *egérfarku fü* '(plantă cu frunze ramificate, cu sucul frunzelor căreia se spală rana) Achillea millefoliata' : r. *coada-şoricelului*; *fég*, *egér*, „şoarece", *farku* „cu coadă", *fü* „iarbă". Vezi MTsz.
napszentület 'apusul soarelui' : r. *asfinţitul soarelui*; *nap* „soare", *szentület* „asfinţit".
sebesalma : r. *măr acru*; *sebes* „acru", *alma* „măr".
sebestej : r. *lapte iute*; tej „lapte".
tisztlödik 'a trata, a ospăta cu băutură' : r. *a cinsti*.
vátozik 'a se primeni' : r. *a se schimba*.
vátozó 'rufe de primeneală' : r. *schimburi*.

РУМЫНСКИЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ВЛИЯНИЯ НА ГОВОР ЧАНГАЕВ ДОЛИНЫ ГИМЕША

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Автор задается целью представить несколько видов лексического влияния румынского языка на чангайский диалект, останавливаясь, в случае необходимости, и на некоторых вопросах фонетики.

Исследование основывается на материале, собранном автором во время диалектического и фольклорного обследования, предпринятого в 1930 году в Лунке-де-Сус и Лунке-де-Жос района Чук Венгерской автономной области.

Румынские слова, заимствованные диалектом чангай, принадлежат разным сферам: пастушеству, животному миру, растениям, жилищу, предметам домашнего обихода, обычаям и т.п.

Большинство заимствованных слов является существительными, прилагательными или глаголами.

Обычно, форма заимствованных слов приспособлялась к фонетической и морфологической системе говора чангаев.

INFLUENCES LEXICALES ROUMAINES DANS LE PARLER DES HONGROIS *CEANGĂI* DE LA VALLÉE DU GHIMEŞ

RÉSUMÉ

L'auteur se propose de présenter quelques aspects de l'influence lexicale exercée par la langue roumaine sur le dialecte des *Ceangăi* (population szekler établie en Moldavie), en insistant aussi sur certains problèmes de phonétique.

Cette étude est fondée sur des matériaux que l'auteur a recueills au cours de l'enquête dialectale et folklorique qu'il a entreprise en 1930,

à Lunca de Sus et à Lunca de Jos, dans le district de Ciuc (Région Autonome Hongroise).

Les mots roumains adoptés par les *Ceangăi* appartiennent à des sphères différentes : ils concernent la vie pastorale, les animaux, les plantes, la maison, les objets ménagers, les coutumes, etc. La plupart des mots empruntés sont des substantifs, des adjectifs et des verbes. En général, la forme des mots empruntés a été adaptée au système phonétique et morphologique du parler des *Ceangăi*.

ŞI TOTUŞI ISTROROMÎNA ESTE LIMBĂ!

DE

I. COTEANU

Într-un mic studiu intitulat *Cum dispare o limbă* (*istroromîna*)[1], am încercat să arăt ce caractere lingvistice are istroromîna şi în ce condiţii dispare. Două din concluziile studiului au convins, pare-se, pe toată lumea, şi anume : 1. că istroromîna are actualmente caracter mixt şi 2. că acest fapt se leagă strîns de dispariţia idiomului descris.

Considerarea istroromînei ca limbă a provocat însă rezerve, deşi, pînă nu de mult, diferenţele specifice dintre limbă şi dialect în genere nu erau precizate şi deci nu exista obligativitatea strictă de a da unui idiom o denumire sau alta. Acad. Al. Graur a propus un criteriu de clarificare a problemei : criteriul subordonării obligatorii a dialectului faţă de limbă[2]. În felul acesta, relaţia limbă-dialect se precizează şi devine controlabilă.

Dacă, de exemplu, limba vorbită la Bucureşti determină schimbări în idiomul romanic de la Jeiăni şi din celelalte cîteva sate de la poalele muntelui Maggiore în care se vorbeşte istroromîna, atunci aceasta este un dialect al limbii romîne. Dacă dialectul bănăţean, care a fost în raporturi strînse cu istroromîna, determină modificări în aceasta din urmă, atunci istroromîna este un dialect al limbii romîne prin intermediul dialectului bănăţean. Dar nici una din cele două alternative nu mai există. De aceea, cînd cineva respinge criteriul subordonării se iveşte obligaţia de metodă să se arate de ce acest criteriu nu este valabil sau, pentru cazul discutat aici, să se probeze că faptele din istroromînă nu corespund eventual cu acest criteriu şi că, prin urmare, istroromîna continuă să fie subordonată dacoromînei.

---

[1] Publicat în 1957 de *Societatea de ştiinţe istorice şi filologice din R.P.R.* Vezi în această privinţă şi studiul din *Mélanges linguistiques*, Bucureşti, 1957, p. 129, *A propos de langues mixtes* (*sur l'istro-roumain*).

[2] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1955, p. 127.

Acad. Al. Rosetti consideră că istroromîna este un grai romînesc [1], deşi d-sa era altădată de părere că, pentru ca paralelismele dintre un grai al dacoromînei şi istroromînă să fie probante, e necesar ca structura generală a istroromînei să se identifice cu structura generală a dacoromînei [2]. Această condiţie pe care autorul o punea interpretării date de S. Puşcariu istroromînei trebuie îmbinată astăzi cu principiul subordonării, ceea ce am şi făcut în studiul nostru despre istroromînă. Rezultatele sînt semnificative. Nu numai că structura dacoromînei nu se identifică cu aceea a istroromînei, dar istroromîna s-a modificat în aşa fel în cursul evoluţiei sale independente de dacoromînă încît a devenit idiom mixt. Eroarea metodologică pe care acad. Al. Rosetti o descoperise în paralelismele lui S. Puşcariu nu poate fi evitată decît dacă ne bizuim pe fapte. Concluzia noastră rezultă din acest mod de lucru. Ea este, între altele, o consecinţă a sugestiei de metodă propusă odinioară de acad. Al. Rosetti. De aceea, respingerea de către d-sa a principiului subordonării nu se poate înţelege decît dacă autorul sugestiei la care ne-am referit a ajuns între timp la elaborarea unei teorii noi, neexpuse însă public.

Prevăzînd că mersul istroromînei către dispariţie ar putea duce la obiecţia că un idiom care moare nu se dezvoltă în limbă tocmai din această cauză, am analizat dinainte această obiecţie şi mi s-a părut că, de vreme ce dalmata a dispărut ca limbă, pieirea unui idiom nu este în funcţie de calitatea lui de limbă sau dialect. Fără să reproşeze nimic acestui fel de a pune problema, acad. Al. Rosetti insistă totuşi mult asupra dispariţiei treptate a istroromînei, legînd, de fapt, acest fenomen de denumirea şi calitatea de limbă a idiomului discutat. „Istroromîna — scrie d-sa — îşi pierde caracterul de grai romanic" şi „[ea] este astăzi sau va fi mîine un fost grai al limbii romîne. Dar această transformare nu a antrenat, în nici un moment al evoluţiei sale, transformarea ei într-o *limbă* romanică diferită de limba romînă". În fine : „istroromînii, în noile împrejurări din patria lor, au adoptat limba croată sau slovenă şi au pierdut limba lor strămoşească" [3].

În ceea ce ne priveşte, am arătat că divergenţele dintre istroromînă şi dacoromînă au crescut atît de mult încît cele două idiomuri au astăzi structuri diferite. Ar trebui deci să se probeze că istroromîna care „îşi pierde caracterul de grai romanic" (devenind ce?) nu s-a transformat suficient spre a fi considerată limbă.

Acad. Al. Rosetti face la un moment dat următorul raţionament împotriva tezei noastre : „Cu alte cuvinte, pentru a deveni o limbă romanică, e necesar ca dialectul istroromîn să se încarce de elemente slave", ca şi cum aceasta ar rezulta din expunerea noastră. În realitate, influenţa sîrbo-croată şi slovenă a servit la demonstrarea caracterului mixt al istroromînei, nu la stabilirea caracterului său romanic. După cum

---

[1] Vezi articolul din *SCL* 1 (1958), p. 101, *Limbă sau dialect?*

[2] *Sur la répartition dialectale du histro-roumain*, *Mélanges linguistiques*, Bucureşti, 1947, p. 425. Articolul a apărut prima dată în *Grai şi suflet*, I, 1931, şi a fost republicat în *Mélanges linguistiques* fără modificări, ceea ce înseamnă că, în 1947, autorul îşi menţinea punctul de vedere din 1931.

[3] Al. Rosetti, *SCL* 1 (1958), p. 101.

subliniază însuşi acad. Al. Rosetti la începutul articolului citat, « I. Coteanu socoteşte că criteriul „subordonării" unui idiom faţă de altul este decisiv pentru rezolvarea problemei dacă acel idiom e „limbă" sau „dialect". „Chestiunea subordonării este esenţială", spune I. C. la p. 9 » [1]. În adevăr, istroromîna este limbă romanică fiindcă s-a rupt de dacoromînă, nu fiindcă a suferit puternice influenţe slavone, deşi în sine nici acest fapt nu este neglijabil.

Poate să pară curios că vorbesc de istroromînă pe de o parte ca despre o limbă romanică, iar pe de altă parte o consider mixtă, dar conţinuturile celor două noţiuni nu se exclud, cum se exclud, de exemplu, noţiunile limbă germanică şi limbă romanică. În primul caz se ţine seama de origine, în al doilea de starea actuală şi de tendinţele de evoluţie. Ca idiom mixt, istroromîna conţine un număr mai mult decît suficient de elemente gramaticale „divergente" spre a nu mai fi dialect romînesc. Caracterul mixt nu face însă decît să ilustreze un efect al evoluţiei ei independente. De aceea, ea este o limbă romanică mixtă şi în această denumire nu văd nimic neştiinţific.

La concluzia că istroromîna a devenit limbă romanică ne obligă şi constatarea generală că orice dialect poate deveni limbă în anumite împrejurări. Apariţia limbilor romanice este, chiar după acad. Al. Rosetti, un proces de transformare a dialectelor latinei vulgare în limbi. Dacă franceza, la care se referă d-sa, a devenit limbă de sine stătătoare, după ce a fost dialect al limbii latine, tot astfel istroromîna s-a transformat în limbă, după ce a fost dialect al limbii romîne. Divergenţele lingvistice faţă de limba-mamă sînt în cazul ei la fel de hotărîtoare ca şi în cazul francezei. Din punct de vedere teoretic, este greu să se admită că divergenţele lingvistice au făcut din dialectul galo-roman o limbă, dar n-au făcut o limbă din istroromînă.

Salutăm discuţia deschisă de acad. Al. Rosetti. Ea va aduce, fără îndoială, interesante precizări în legătură cu raportul dintre limbă şi dialect. Utilitatea ei va fi şi mai mare dacă participanţii îşi vor propune să contribuie la rezolvarea cîtorva chestiuni care formează cadrul natural al discuţiei, şi anume:

1. Pe ce criterii se poate stabili dacă vorbirea unei populaţii oarecare este limbă sau dialect, în cazul cînd subordonarea nu apare ca un principiu satisfăcător?

2. Caracterul mixt al unui idiom este o dovadă suficientă pentru a socoti idiomul în chestiune principial diferit de limba din care a făcut parte?

3. Dacă, în cursul evoluţiei sale, un idiom devine mixt, mai poate fi el dialect al unei limbi nemixte?

4. Este obligatoriu ca limba din care s-a diferenţiat un dialect să nu mai fie vorbită pentru ca dialectul în chestiune să fie denumit limbă, sau se poate ca limba-mamă să continue să coexiste?

---

[1] Al. Rosetti, *SCL* 1 (1958), p. 101.

LIMBĂ SAU DIALECT? (II)[1]

DE

Acad. AL. ROSETTI

Îmi propun să examinez argumentele aduse aci mai sus de I. Coteanu [2] în sprijinul părerii sale că istroromîna este o *limbă*.

Vreau să arăt, mai întîi, că nu mi-am schimbat părerea în privința criteriilor care ne permit să afirmăm că istroromîna e, la origine, un grai dacoromîn [3].

S. Pușcariu a susținut contrariul : că anume istroromîna e urmașa romînei ,,apusene'', vorbită odinioară în nord-vestul Peninsulei Balcanice, deși recunoștea asemănarea dintre istroromînă și dacoromînă, în termenii următori : ,,dacă am dezbrăca dialectul istroromîn de împrumuturile și de inovațiile ivite după izolarea acestui dialect, el ar avea aspectul unui subdialect dacoromîn''.

Sezisînd această contradicție în argumentarea lui Pușcariu, am căutat să probez netemeinicia tezei sale [4].

În privința acestei controverse, I. Coteanu afirmă că ,,structura dacoromînei nu se identifică cu a istroromînei'', ceea ce e adevărat numai dacă ne referim la stadiul actual al istroromînei.

★

I. Coteanu își menține părerea că subordonarea obligatorie a unui idiom față de altul este un criteriu sigur pentru a determina dacă acel idiom este ,,limbă'' sau ,,dialect''.

Voi căuta să arăt de ce criteriul ,,subordonării'' sau al ,,dependenței'' nu e un criteriu valabil de explicație.

---

[1] Vezi Al. Rosetti, *Limbă sau dialect?*, în *SCL* IX, 1958, p. 101—102.

[2] *Și totuși istroromîna este limbă!* mai sus p. 391 și urm.

[3] Al. Rosetti, *Asupra repartizării istroromînei*, în *Grai și suflet*, V, 1931—1932, p. 1 și urm.

[4] *Op. cit.*, p. 2—3.

Să luăm un exemplu : diferenţierea limbii latine vorbite în *limbi* romanice separate.

În Galia romană, fenomenul se petrece în secolul al VIII-lea ; actul de naştere al *limbii* franceze datează de la reforma lui Carol cel Mare, care impune ca *rustica lingua*, adică limba vorbită, să fie predată în şcoli ; în 813, sinodul din Tours recomandă episcopilor să întrebuinţeze aceeaşi *rustica lingua*, atunci cînd se vor adresa poporului [1].

Dar oare această *limbă rustică* nu mai depindea de limba latină ? Ar putea oare cineva să nege legăturile *limbii franceze* cu *limba latină* ? Dar oare vocabularul limbii franceze, ca să luăm numai acest exemplu, nu e plin de elemente „savante", luate din limba latină, şi aceasta în tot decursul evoluţiei limbii franceze, din secolul al IX-lea şi pînă astăzi ?

Iată deci un exemplu lămurit, care infirmă valabilitatea criteriului pe care I. Coteanu şi-a întemeiat întreaga argumentare.

Istroromîna, un grai al dacoromînei, în decursul evoluţiei sale, a pierdut legătura cu dacoromîna şi nu mai *depinde* de limba-mamă.

Între timp, istroromîna se încarcă cu elemente slave.

Pentru I. Coteanu, aceasta înseamnă că ea devine o *limbă*.

Ce fel de limbă ?

O limbă *romanică*, ne răspunde I. Coteanu.

Dar aci criteriul *dependenţei*, invocat de I. Coteanu ca singur valabil, se întoarce împotriva lui : întrucît istroromîna *depinde* acum de o limbă slavă (croata), ar trebui să o socotim drept. . . *o limbă slavă* ! [2] (De fapt, istroromîna este un dialect al limbii romîne care se destramă, după ce a devenit un idiom mixt).

★

Eroarea de judecată a lui I. Coteanu e deci dovedită. Ea provine din faptul că judecata a fost fundată pe un argument fals : criteriul *dependenţei* unui idiom de altul *nu* este decisiv.

★

Ne mai rămîne să răspundem celor patru întrebări cu care I. Coteanu îşi încheie expunerea :

1. *Î.* „Pe ce criterii se poate stabili dacă vorbirea unei populaţii oarecare este limbă sau dialect, în cazul cînd subordonarea nu apare ca un principiu satisfăcător ?"

R. Pe criteriul *genealogic*. Orice limbă sau *dialect* provine dintr-o limbă-mamă. Istroromîna este un dialect al limbii romîne care, după separaţie, a evoluat pe căi proprii şi a devenit un idiom mixt, în curs de destrămare. Aromîna este de asemenea un dialect al limbii romîne care, din cauza condiţiilor economice, politice şi culturale nu a devenit o limbă aparte, ci e pe cale de dispariţie.

[1] În afară de studiul lui F. Lot, citat de noi în *SCL* IX, p. 102, nr. 1, vezi H. F. Muller, *L'époque mérovingienne*, New York, 1945, p. 290 şi urm., şi V. Väänänen, în *Neuphilologische Mitteilungen*, XLVIII, 1947, p. 87–88.

[2] Cf. observaţia justă a lui C. Otobîcu, în *Limba romînă*, an. VI, nr. 6, 1957, p. 85.

Fiecare caz trebuie deci examinat în parte : sînt cauze specifice şi particulare care determină caracterul de *limbă* sau de *dialect* al fiecărui idiom.

Trebuie arătat că criteriul „subordonării” nu e suficient definit de I. Coteanu şi că el nu are decît o valabilitate parţială, neputînd fi conceput în afara criteriului genealogic, care rămîne fundamental. Paralelismul pe care Coteanu îl face între franceză şi istroromînă nu e concludent : franceza e limbă nu numai pentru că s-a diferenţiat de latină, ci fiindcă a devenit idiomul statului francez, cu literatură proprie, folosit în administraţie etc., pe cînd istroromîna se stinge, după cum, de altfel, se sting şi graiurile „subordonate” din dacoromînă, fără a mai deveni limbă.

2. *Î*. „Caracterul mixt al unui idiom este o dovadă suficientă pentru a socoti idiomul în chestiune principial diferit de limba din care a făcut parte?”

R. Desigur că da! Istroromîna o dovedeşte.

Structura idiomului mixt este diferită de a limbii din care a făcut parte, dar raportul genealogic rămîne acelaşi, fiind un fapt istoric indiscutabil.

3. *Î*. „Dacă, în cursul evoluţiei sale, un idiom devine mixt, mai poate fi el dialect al unei limbi nemixte?”

R. Vezi răspunsul la punctul 2. Un idiom devenit mixt nu devine prin aceasta o limbă independentă, ci continuă să fie dialect al limbii-mame, puternic diferenţiat.

4. *Î*. „Este obligatoriu ca limba din care s-a diferenţiat un dialect să nu mai fie vorbită pentru ca dialectul în chestiune să fie denumit limbă, sau se poate ca limba-mamă să continue să existe?”

R. Nu este obligatoriu. Există cazuri cînd limba-mamă dispare (de ex. latina), dar există şi cazuri cînd limba-mamă coexistă cu dialectul devenit sau nu limbă : germana şi olandeza.

REALITATEA OBIECTIVĂ A FONDULUI PRINCIPAL LEXICAL

DE

I. COTEANU

Într-o recenzie făcută lucrării acad. Al. Graur, *Fondul principal al limbii romîne*, în *SCL* 1, 1958, p. 127 și urm., I. Fischer se întreabă dacă teoria fondului principal lexical ajută la o mai bună înțelegere a fenomenelor, structurii și evoluției lingvistice și înclină „cel puțin parțial", spre un răspuns negativ (p. 127).

Mersul argumentării care urmează contrazice însă pas cu pas reticența stilistică, exprimată prin „cel puțin parțial", căci, afară de recunoașterea prezenței în limbă a unor cuvinte importante și a altora neimportante sau mai puțin importante, I. Fischer contestă nu numai valabilitatea teoriei, ci, de fapt, însăși existența fondului principal.

Primul său argument în acest sens este greutatea de a distinge cuvintele din fondul principal lexical de celelalte: „Dacă însă intenționăm să alcătuim o listă a cuvintelor din fondul principal lexical... se pune o dublă chestiune: una, de principiu, formulată mai sus, asupra existenței însăși a unei limite între fondul principal lexical și masa vocabularului, și, a doua, mai mult practică, în legătură cu determinarea cuvintelor care fac parte din fondul principal lexical" (p. 130).

Formularea chestiunii mi se pare defectuoasă, pentru că determinarea cuvintelor din fondul principal implică și limitele acestuia. O definire oricît de simplă a noțiunii de limită a acestei părți a vocabularului conține, într-o formă sau alta, înseși criteriile de determinare a cuvintelor cuprinse în fondul principal. Pe de altă parte, granița dintre vocabularul de bază sau fondul principal, cum i se mai zice, și masa vocabularului nu este o linie, un zid, o prăpastie ori o trecere bruscă de la o parte a lexicului la altă parte a lui, ci o zonă lexicală, a cărei existență nu poate fi pusă la îndoială. Această zonă apare și în lucrarea recenzată de I. Fischer. Ea reprezintă diferența dintre cuvintele pe care acad. Al. Graur le socotește în mod sigur în fondul principal și cele care nu intră în acest fond. Cauzele

clasificării fiind exprimate, se dă, prin aceasta, şi o parte din caracterele zonei lexicale amintite mai sus.

În general, în lingvistică, problema limitelor nu trebuie pusă în alternativa ori-ori. Adesea fenomenele de limbă se rezolvă corect numai prin formula şi-şi. Unii lingvişti negau într-o vreme existenţa dialectelor, pentru că nu găseau limite dialectale precise. Ei căutau unul, două criterii absolute de delimitare şi, negăsindu-le, conchideau nu că nu există graniţe dialectale, ci că nu există dialecte. Distincţia dintre nume şi verb, ca să luăm alt exemplu, se face de asemenea foarte greu în unele sectoare ale conjugării, tocmai datorită absenţei unei treceri instantanee de la o parte de vorbire la cealaltă.

Vocabularul ar putea fi asemuit cu o nebuloasă, a cărei materie se rarifică în mod constant de la centru spre margine. Densitatea din ce în ce mai scăzută neavînd praguri, nu se micşorează dintr-odată. Însemnează oare că nebuloasa nu are nucleu sau că existenţa lui este lipsită de orice importanţă? Răspunzînd negativ cădem într-o eroare cu multe şi grave implicaţii asupra concepţiei generale, căci reducem la o schemă inexactă varietatea şi complexitatea fenomenelor.

Una din implicaţiile părerii lui I. Fischer despre fondul principal lexical este reducerea criteriilor de determinare a cuvintelor importante, cum numeşte adesea autorul cuvintele din fondul principal lexical, numai la frecvenţa lor: „Este neîndoios faptul că importanţa cuvîntului în limbă este criteriul fundamental al apartenenţei lui la fondul principal lexical. Această importanţă rezultă, credem, nu din bogăţia sensurilor, a derivatelor etc., ci din frecvenţa folosirii lui în procesul de comunicare: cu cît un cuvînt este mai frecvent, cu atît este mai apt la îmbogăţirea sensurilor, la crearea de derivate, la intrarea în expresii uzuale, aceste caracteristici fiind corolare ale frecvenţei; de asemenea tot frecvenţa este aceea care conferă stabilitate cuvîntului, inclusiv stabilitate morfologică" (p. 130).

Ar fi vorba deci doar de o răsturnare de valori. Pe cînd pentru unii lingvişti, fondul principal lexical se caracterizează în primul rînd prin stabilitatea lui şi prin capacitatea de a da naştere la cuvinte noi, pentru I. Fischer, cuvintele îşi datoresc importanţa numai frecvenţei lor în actul comunicării. Frecvenţa este însă lucru înşelător. Un cuvînt poate fi astăzi foarte des întrebuinţat şi peste un timp aproape uitat.

I. Fischer avea datoria să justifice răsturnarea criteriilor. Era necesar să arate de ce consideră că îmbogăţirea cu noi sensuri este un corolar al frecvenţei, căci adverbe ca *da*, *nu*, *foarte*, de exemplu, a căror importanţă nu cred că ar putea-o contesta cineva, nu şi-au prea îmbogăţit conţinutul lexical, deşi au frecvenţă enormă. Nu mai vorbesc de substantive ca *apă*, *cer*, *pămînt*, *pîine*, întrebuinţate des, dar cu derivate puţine, ceea ce dovedeşte că derivarea nu este totdeauna corolarul frecvenţei. Dacă ar fi numai atîta şi ar trebui să respingem formula lui I. Fischer: cu cît un cuvînt este mai frecvent, cu atît este mai apt de a avea sensuri noi, derivate etc. Dar mai sînt şi alte fapte împotriva tezei sale.

Frecvenţa unui cuvînt în procesul comunicării este determinată de împrejurări istorice, de răspîndirea teritorială a cuvîntului, de domeniile de activitate în care este întrebuinţat etc.

În perioada influenţei neogreceşti, de exemplu, cuvintele împrumutate din neogreacă se foloseau des sau foarte des. Au fost importante? Desigur că nu, de vreme ce, în împrejurări istorice noi, ele nu au mai fost utilizate decît rareori. Într-un caz ca acesta — şi nu este singurul — frecvenţa vine în contradicţie cu stabilitatea. Pentru a ajunge la o imagine clară a importanţei cuvintelor din vocabular, ar trebui ca frecvenţa să fie controlată cronologic şi să se declare importante numai cuvintele a căror frecvenţă a rezistat un timp oarecare, ceea ce revine, în ultimă analiză, la considerarea stabilităţii drept criteriu fundamental.

Două sau mai multe cuvinte pot fi răspîndite în mod inegal pe teritoriul unei limbi. Aşa stau lucrurile cu *muiere* şi *femeie* şi cu *brîncă* şi *mînă* din romîneşte. Poate că, în cele din urmă, unul dintre ele va dispărea. Deocamdată însă avem de ales între a le considera pe toate importante sau a le socoti pe toate insuficient de importante, referindu-ne, bineînţeles, la frecvenţă, nu la noţiunile denumite sau la altceva. De altminteri în situaţia descrisă mai sus, criteriul frecvenţei nici nu se mai poate aplica singur. Faptele înseşi cer insistent subordonarea lui. Dacă îl condiţionăm, de exemplu, de limba literară, el îşi recîştigă valoarea şi putem decide că, pentru limba literară, *femeie* şi *mînă* sînt mai importante decît *muiere* şi *brîncă*.

Dezavantajele răsturnării criteriilor de precizare a valorilor pe care le au cuvintele în vocabular sînt evidente. Se falsifică realitatea istorică şi se produce confuzie în metodă.

Stabilitatea este un fenomen mai obiectiv şi mai uşor controlabil decît frecvenţa. Ea reprezintă o realitate incontestabilă care arată că un mare număr de cuvinte se păstrează sute sau mii de ani. Nu o dată cuvintele relativ puţin utilizate se menţin de-a lungul veacurilor în vocabularul activ. Verbul *urzi* şi substantivul *vultur* au frecvenţă mică. Se poate vorbi zile întregi, se pot scrie mii de pagini, fără a pomeni vreunul din aceste cuvinte. Cu toate acestea, ele sînt foarte importante. Ori de cîte ori le auzim ori le citim ne sînt familiare, le folosim la nevoie fără nici un fel de rezerve şi au derivate bine reprezentate în sistemul limbii.

Prin urmare, formula „frecvenţa dă stabilitate cuvîntului", pe care o propune I. Fischer, nu este valabilă în mod absolut.

Reducerea criteriilor de fixare a importanţei cuvintelor numai la frecvenţă cu corolarele sale face impresia că, împotriva multora din cei care s-au ocupat cu fondul principal lexical şi, în primul rînd, împotriva acad. Al. Graur, I. Fischer se întoarce la „limba în circulaţiune" a lui B. P. Hasdeu. E drept însă că nu în forma dată de acesta la sfîrşitul secolului trecut, deoarece, pentru I. Fischer, este nevoie de „o statistică a frecvenţei cuvintelor într-un număr relativ mare de texte variate din punctul de vedere al conţinutului şi al stilului" (p. 131), pentru a exclude arbitrarul şi a reduce aproximaţia.

Dar această statistică nu serveşte la conturarea fondului principal lexical, căci „prin statistica frecvenţei se poate ajunge la o ierarhizare

a cuvintelor în limbă, problema *stabilirii limitelor fondului principal rămînînd însă deschisă* (sublinierea mea). Dacă o asemenea listă există într-adevăr în mod obiectiv, ea ar putea apărea în statistică sub forma unei bruște scăderi a frecvenței, pornind de la un anumit număr de cuvinte" (p. 131). Așadar, existența fondului principal lexical depinde de o limită caracterizată prin brusca micșorare a întrebuințării cuvintelor în vorbire.

Am arătat mai înainte de ce nu are dreptate I. Fischer în acest punct. Condiționarea existenței fondului principal de o limită netă este o premisă care aparține numai lui I. Fischer. Toate concluziile pe care le-a tras din acest fel personal de interpretare a faptelor sînt viciate de înțelegerea eronată a problemei limitei. Dacă I. Fischer ar fi văzut în această limită o zonă lexicală, atunci ierarhizarea cuvintelor n-ar mai fi fost socotită o dovadă a inexistenței fondului principal, care nu reprezintă, de fapt, decît vîrful, nucleul, centrul ierarhiei din vocabular. Ierarhizarea cuvintelor nu este deci în contradicție cu fondul principal lexical, pe care nu-l exclude, ci îl implică. Dacă însă, referindu-ne la cuvintele a căror importanță este discutabilă, ținem numaidecît să știm : sînt sau nu în fondul principal, întreaga chestiune este plasată pe terenul unui absolutism de metodă care nu are ce căuta în studiul vocabularului, unde întîlnim cuvinte care nu sînt în fond, cuvinte neintrate *încă* în fondul principal, cuvinte îndoielnice și cuvinte aparținînd în mod sigur acestui fond.

Dorința de a găsi un criteriu absolut și infailibil pentru cuvintele din fondul principal este lăudabilă. Dar este oare necesar să se cerceteze pe mii de pagini frecvența tuturor cuvintelor ca să aflăm importanța lor? Este oare necesar să stabilim procentul de frecvență a unor cuvinte ca *apă*, *braț*, *cîine*, *drag*, *el*, *face*, *iar* etc. ca să ne dăm seama că sînt foarte importante? Pe lîngă aceasta, de ce importanța cuvintelor să reiasă numai din texte, cînd se știe că oamenii se feresc să scrie cum vorbesc?

Ar fi fost mai bine ca I. Fischer să nu fi renunțat atît de ușor la discutarea cuvintelor considerate de acad. Al. Graur în fondul principal lexical al limbii romîne. Aceasta era chiar o obligație, de vreme ce I. Fischer critică lista cuvintelor din fondul principal lexical întocmită de acad. Al. Graur, pentru că „se resimte de nesiguranța metodei" (p. 130).

Problema nu se poate soluționa printr-o figură retorică : „pentru a nu înlocui arbitrarul autorului (adică al acad. Al. Graur, *n.n.*) cu arbitrarul recenzentului — zice I. Fischer — ne vom interzice orice discutare a amănuntelor listei" (p. 130). E curios că, avînd la îndemînă o metodă mai bună, cum își închipuie recenzentul, acesta nu o pune în aplicare măcar pentru unul sau două cazuri, măcar demonstrativ.

După ce ne-a propus să înlocuim fondul principal lexical cu ierarhizarea vocabularului, I. Fischer contestă valoarea aprecierilor făcute pe baza fondului principal în legătură cu metoda comparativă istorică, fiindcă „se știe că în comparația lingvistică nu sînt necesari sute de termeni pentru demonstrarea unei înrudiri : cîteva cuvinte cu sens bine precizat, eventual cu o flexiune aberantă, sînt suficiente atît pentru stabilirea înrudirii, cît și a principalelor corespondențe fonetice" (p. 131).

De data aceasta lucrurile au fost simplificate peste măsură. Dacă ne-am încrede în metoda comparativo-istorică mai sus prezentată, limba romînă s-ar înrudi, rînd pe rînd, cu slava, maghiara sau neogreaca, căci oricînd se găsesc „cîteva cuvinte cu sens bine precizat, *eventual* (sublinierea mea) cu o flexiune aberantă", comune între romînă și limbile amintite. Este pur și simplu de neînțeles de ce numărul mare de cuvinte latinești din fondul principal lexical al limbii romîne nu reprezintă, după I. Fischer, încă un argument pentru caracterul latin al limbii romîne.

Ocupîndu-se de fondul principal lexical al limbii franceze, P. Miclău a demonstrat că procentul elementelor latinești în acest sector al vocabularului francez este mai mare decît în cel romînesc[1], întrecînd cifra de 70%. Din 1169 de cuvinte, considerate de el în fondul principal lexical al limbii franceze, 841 sînt moștenite. Cam tot atîtea are și limba romînă, dar raportate la 1400 și ceva de cuvinte.

Prin această precizare, comparația dintre romînă și franceză are noi perspective. Extrem de interesante vor apărea acum deosebirile dintre fondul principal lexical romînesc și cel francez. Se vor contura și preciza domeniile din care cele două limbi și-au constituit fondul lor principal în decursul vremilor; se va vedea mai bine ce schimbări semantice au suferit cuvintele pătrunse din vocabular în fondul principal lexical, ce noțiuni reprezintă, de ce acestea și nu altele etc.

Cînd se vor face cercetări în această direcție, fizionomia celor două limbi va deveni mai clară și se vor explica numeroase fapte de lexic.

Compararea elementelor din fondul principal lexical al unor limbi din aceeași familie nu servește numai la sublinierea înrudirii lor, ci și la înțelegerea aprofundată a fizionomiei și evoluției lor. De aceea, metoda comparativo-istorică are numai de cîștigat din descrierea fondului principal lexical al limbilor înrudite.

Respingînd însă stabilitatea și calitatea de bază care servește la formarea de noi cuvinte ca principii fundamentale ale determinării fondului principal lexical, I. Fischer renunță, chiar dacă nu o spune, la ideea că fondul principal este legat de masa vocabularului prin sistemul de formare a cuvintelor. Și cum, ca procedeu, acest sistem ține de morfologie, fondul principal se află în raport și cu structura gramaticală a limbii.

Prin fondul principal, prin relațiile sale cu celelalte sectoare ale limbii, limba în ansamblu ni se înfățișează ca un fenomen complex și unitar, în care toate părțile se condiționează una pe cealaltă în măsură mai mică sau mai mare. În aceasta constă, de altminteri, și valoarea descoperirii fondului principal lexical de către I. V. Stalin, și nu în faptul că unele cuvinte sînt mai importante față de altele. Ideea ierarhizării cuvintelor, pentru care pledează I. Fischer, era de mult cunoscută, dar, după cîte știu, nimănui nu i-a venit în gînd să considere cuvintele de o anumită importanță ca formînd o parte organică a vocabularului, cu anumite caracteristici, și nici să studieze legăturile dintre această parte

---

[1] Vezi comunicarea autorului la Sesiunea științifică a Facultății de filologie din București (aprilie 1958).

şi masa vocabularului pentru a arăta că ele ne dau o înţelegere superioară a structurii generale a limbii.

Încercările de a preciza importanţa cuvintelor prin frecvenţa lor nu au dus lingvistica la o asemenea înţelegere. Este destul ca să avem dreptul să socotim infructuos acest principiu de cercetare, deşi el ar putea duce ici-colo corectări de detaliu diverselor liste de cuvinte, considerate în fondul principal al unei limbi sau al alteia. Dar el nu este decît un mijloc secundar de control, după cum adunarea este proba scăderii...

Din acest punct de vedere, chestiunea existenţei sau inexistenţei fondului principal devine o problemă de principiu. A admite sau a respinge acest concept înseamnă, în ultima analiză, a admite sau a respinge conceptul general al ştiinţei marxiste despre limbă, a admite sau a respinge ideea că prin miezul vocabularului, denumit fond principal, limba apare ca un fenomen unitar şi complex în care toate compartimentele se găsesc în strînsă interdependenţă.

Nu văd deci de ce am revizui teoria şi conceptul de fond principal lexical atît de util pentru aprofundarea structurii generale a limbii. Se înţelege de la sine că fiecare este liber să discute cum va crede de cuviinţă modul de interpretare şi de aplicare a acestei teorii.

DIN NOU DESPRE FONDUL PRINCIPAL LEXICAL

DE

I. FISCHER

În încheierea recenziei pe care am consacrat-o lucrării acad. Al. Graur, *Fondul principal al limbii romîne*[1] ne exprimam convingerea că, pentru elucidarea variatelor probleme teoretice și practice puse de lucrarea discutată, cadrul oferit de o recenzie e necesar să fie depășit prin discuții mai ample ; se cuvine deci să salutăm, cu o legitimă satisfacție, deschiderea acestor discuții prin articolul publicat mai sus, p. 401 și urm., de I. Coteanu[2]. Faptul că obiectul principal al articolului îl constituie combaterea concepțiilor expuse în recenzia mai sus amintită ne determină să intervenim din nou în dezbatere, spre a ne preciza punctul de vedere (mai ales că, poate datorită unor formulări neclare, unele păreri ale noastre au fost înțelese sau interpretate greșit).

1. Vom începe cu o problemă de principiu : în concluziile sale (p. 404), I. Coteanu pune chestiunea fondului principal într-o dilemă pe care n-o socotim prin nimic justificată. D-sa afirmă că „a admite sau a respinge acest concept [= fondul principal] înseamnă, în ultima analiză, a admite sau a respinge conceptul general al științei marxiste despre limbă, a admite sau a respinge ideea că prin miezul vocabularului, denumit fond principal, limba apare ca un fenomen unitar și complex în care toate compartimentele se găsesc în strictă interdependență". Argumentul adus în sprijinul ideii exprimate la sfîrșitul acestui citat este că "fondul principal este legat de masa vocabularului prin sistemul de formare a cuvintelor. Și cum, ca procedeu, acest sistem ține de morfologie, fondul principal se află în raport și cu structura gramaticală". De aici concluzia că „prin fondul principal, prin relațiile sale cu celelalte sectoare ale limbii, limba în ansamblu ni se

[1] SCL, IX, 1, p. 133

[2] Aceasta cu atît mai mult cu cît însuși autorul lucrării recenzate, acad. Al. Graur, regreta că o asemenea discuție n-a avut loc după apariția primei versiuni a cărții : „N-a urmat nici un fel de discuție, nici largă, nici îngustă". Ca să explice această situație, autorul afirmă în continuare : „Teama de critică a făcut pe responsabilii revistelor noastre să închidă ochii asupra lucrărilor noi. . . " (*op. cit.*, p. 7).

înfăţişează ca un fenomen complex şi unitar, în care toate părţile se condiţionează una pe cealaltă" (p. 403). Asupra acestui raţionament, avem de făcut serioase rezerve. În primul rînd, după cum arată şi I. Coteanu, pentru ca un fenomen să se înfăţişeze ca o unitate complexă, e necesar ca între componentele sale să existe legături de interdependenţă, de condiţionare reciprocă; or, derivarea şi morfologia se prezintă mai mult ca procedee asemănătoare, analoge, decît interdependente. Pe de altă parte, demonstrarea legăturii dintre fondul principal şi gramatică prin „lanţul" :

fond principal — derivare — gramatică

se bazează pe apropieri mai mult verbale şi nu pe o logică strictă : nu se poate pune pe acelaşi plan natura raporturilor dintre derivare şi gramatică cu raportul dintre fondul principal şi derivare ; de altfel, există mai degrabă un raport între c u v i n t e l e fondului principal şi d e r i v a t e l e lor (ca şi între toate cuvintele din limbă şi derivate), decît un raport între fondul principal în ansamblu şi p r o c e s u l de derivare. Este deci greu să stabilim prin intermediul derivării vreun raport de interdependenţă între fondul principal şi gramatică.

2. Vom lua în discuţie acum ceea ce I. Coteanu numeşte „răsturnarea criteriilor" în determinarea fondului principal. Socotind drept criterii valabile stabilitatea (criteriul fundamental) şi posibilitatea de a forma derivate, d-sa consideră criteriul frecvenţei, propus de noi, drept o simplă probă fără prea mare valoare („după cum adunarea este proba scăderii") şi primordialitatea acordată frecvenţei drept o „răsturnare de valori". Trebuie să menţionăm mai întîi că nu toţi cercetătorii sînt de acord cu criteriile propuse de I. Coteanu. E interesant să ne raportăm la înseşi afirmaţiile acad. Al. Graur cu privire la criteriul stabilităţii : „Nu încape nici o îndoială că un cuvînt care face parte din fondul principal trăieşte mult. Dar este o gravă eroare de logică să *răsturnăm*[1] judecata şi să spunem, fie că un cuvînt care trăieşte mult face parte neapărat din fondul principal, fie că numai acele cuvinte care au îndărătul lor o viaţă lungă fac parte din fondul principal" (*op. cit.*, p. 17)[2].

Este clar deci, şi lucrul acesta rezultă şi din citatul de mai sus, că „răsturnarea criteriilor" nu poate fi apreciată decît din punctul de vedere al înlănţuirii cauzale : vom considera drept esenţial nu efectul, oricît s-ar impune la prima vedere, ci cauza ; or, frecvenţa cuvintelor este cauza care determină atît îmbogăţirea sensurilor, a posibilităţilor de derivare, cît şi stabilitatea. Şi în acest punct sîntem întru totul de acord cu acad. Al. Graur

---

[1] Subliniat de noi.

[2] Pentru discuţia mai amplă a criteriului stabilităţii, trimitem la lucrarea acad. Al. Graur (p. 17—18). Menţionăm totuşi că, urmînd cu consecvenţă criteriul propus, I. Coteanu ajunge la o suprapunere a noţiunilor de „vocabular activ" şi „fond principal", în pasajul în care discută importanţa cuvintelor de tipul *urzi* şi *vultur*, care, deşi au o frecvenţă redusă, sînt totuşi înţelese de toţi vorbitorii şi au un sistem solid de derivate. În felul acesta, I. Coteanu se află din nou în contradicţie cu acad. Al. Graur care, referindu-se la un cuvînt din aceeaşi categorie, mai bine cunoscut în accepţiunea primă decît cele date ca exemplu de I. Coteanu, afirmă : „Cuvîntul *coamă* este cunoscut, şi la nevoie folosit, de întreaga populaţie a ţării. Dar această nevoie se iveşte destul de rar, şi ca atare, cuvîntul nu poate fi socotit în fondul principal" (*op. cit.*, p. 15).

care spune : „Tocmai pentru că sînt foarte mult întrebuințate și foarte importante, aceste cuvinte dau numeroase derivate" (*op. cit.*, p. 16). Argumentele aduse de I. Coteanu împotriva afirmației noastre se bazează în primul rînd pe faptul că există cuvinte foarte frecvente care n-au sensuri multiple (*da*, *nu*, *foarte*) sau n-au derivate (*apă*, *cer*, *pămînt*, *pîine*). Noi n-am afirmat însă niciodată că frecvența mare duce în mod o b l i g a t o r i u la polisemie sau la o derivare bogată, ci numai că aceste două caracteristici, cînd există, pot fi interpretate ca un rezultat al frecvenței. De altfel, argumentul se poate întoarce împotriva autorului : nimeni nu poate contesta că, și fără a avea derivate, *pîine*, *apă*, *cer*, *pămînt* se găsesc în centrul vocabularului, în fondul principal ; or, pentru I. Coteanu derivarea este unul din criteriile apartenenței cuvintelor la acest fond.

Se pune însă și altă problemă, de mai mare importanță, pe care I. Coteanu n-o atinge decît parțial, deși ar putea servi tezele sale : oare frecvența nu este la rîndul ei determinată de alți factori, și deci, nefiind cauza primă, criteriile trebuie căutate în altă parte ? I. Coteanu ia în considerație doi dintre acești factori posibili : influențele, mai mult sau mai puțin trecătoare, ale unor factori de natură externă (care au provocat, de exemplu, pătrunderea a numeroși termeni neogrecești în limba romînă) și repartiția elementelor fondului principal pe teritoriul țării. Pornind de la pătrunderea masivă, dar de scurtă durată, a unor cuvinte neogrecești, autorul afirmă că în acest caz frecvența e în contradicție cu stabilitatea și că ea ar trebui „să fie controlată cronologic și să se declare importante numai cuvintele a căror frecvență a rezistat un timp oarecare, ceea ce revine, în ultimă analiză, la considerarea stabilității drept criteriu fundamental" (p. 401). Trebuie însă să arătăm că, deși numeroase, cuvintele neogrecești introduse în perioada fanariotă nu au ajuns la frecvența cuvintelor din fondul tradițional al vocabularului ; impresia de elenizare a vocabularului romînesc din epoca respectivă se datorează numărului mare de termeni și nu frecvenței fiecăruia în parte. De altfel, chiar dacă n-ar fi așa, nu putem face abstracție de caracterul istoric al fondului principal : deși deosebit de stabil, el nu este totuși — după cum se știe — imuabil. În ceea ce privește factorul răspîndirii geografice (coexistența cuvintelor *femeie* și *muiere*, *mînă* și *brîncă*), se cuvine să amintim că fiecare dialect are în fondul său principal elemente proprii, specifice. De aceea, în regiunile unde „mîinii" i se spune *brîncă* numai acest din urmă termen face parte din fondul principal [1]. Așadar, trebuie respinsă afirmația lui I. Coteanu că prin propunerea criteriului frecvenței „se falsifică realitatea istorică și se produce confuzie în metodă".

Alt factor de care se poate ține seama, în această ordine de idei, e importanța noțiunii denumite de un cuvînt cu frecvență în limbă. Acad. Al. Graur a arătat, credem convingător, că importanța n o ț i u n i i nu este totdeauna determinantă în importanța c u v î n t u l u i, că cele două elemente fac parte din domenii diferite și că pe lingvist îl interesează cuvintele [2] : pentru noțiunea de „apă" latina poetică folosea și termenul

[1] Cf. și Al. Graur, *op. cit.*, p. 31 și urm.
[2] Cf. *ibid.*, p. 10 și urm.

lympha, cuvînt foarte rar şi fără importanţă în ansamblul vocabularului. Nu vom prelungi aici discuţia ; dacă teoretic frecvenţa nu poate fi subordonată importanţei noţiunii, pentru anumite necesităţi practice (comparaţia între limbi înrudite, determinarea apartenenţei genealogice a unei limbi) se pot însă alcătui liste pornind de la importanţa noţiunii [1].

3. Vom aborda acum problema limitelor fondului principal, şi, în legătură cu aceasta, a structurii generale a vocabularului. Sîntem de acord cu I. Coteanu cînd afirmă (p. 400) că ,,vocabularul ar putea fi asemuit cu o nebuloasă a cărei materie se rarifică în mod constant de la centru spre margine''. Într-adevăr, în centrul vocabularului se află cuvintele cele mai des folosite, indispensabile în orice proces de comunicare, cu o mare vechime în limbă, cu sensuri şi derivate numeroase; acestea constituie fondul principal; urmează apoi cuvinte bine cunoscute de vorbitorii unei limbi, dar mai rar folosite (de tipul *coamă*, *vultur*, *zmeură* etc.), apoi cuvintele tehnice, vulgare, dialectale etc. Nimeni nu poate nega, şi nimeni nu neagă, existenţa unui fond principal al lexicului, mai stabil decît masa de cuvinte de la periferia vocabularului [2]. În acelaşi timp, însă, nu trebuie să pierdem din vedere faptul că de la centru spre margine are loc, după imaginea folosită de I. Coteanu, o rarefiere c o n s t a n t ă. În felul acesta, pentru a nu se contrazice în mod grav pe sine însuşi, I. Coteanu trebuie să admită că problema limitei dintre fondul principal şi masa vocabularului nu mai poate fi rezolvată prin recunoaşterea existenţei unei ,,zone lexicale'' intermediare, relativ reduse ca întindere ,,ea reprezintă diferenţa dintre cuvintele pe care acad. Al. Graur le socoteşte în mod sigur în fondul principal şi cele care nu intră în acest fond'' [3] : pentru a proceda consecvent, e necesar să se admită că în fondul principal însuşi nu toate cuvintele sînt la fel de importante şi că, deci, pentru ca dintr-o listă a cuvintelor fondului principal să se poată extrage concluzii ştiinţifice valabile, ea trebuie alcătuită gradat, în ordinea importanţei, evitîndu-se de a pune pe acelaşi plan cuvintele din centrul fondului cu cele mai depărtate. Şi tocmai în aceasta constă defectul principial al listelor alcătuite de acad. Al. Graur şi, acum în urmă, de P. Miclău. Orice s-ar spune, a afirma că limba franceză are un fond principal de exact 1169 de cuvinte, înseamnă a admite limite precise între fondul principal şi masa vocabularului. Şi tocmai pentru a evita afirmaţii atît de categorice şi pentru a obţine o listă gradată. conformă realităţii lingvistice, am propus metoda statisticii frecvenţei. Desigur că nu ar fi nevoie ,,să se cerceteze pe mii de pagini frecvenţa tuturor cuvintelor'' pentru a ajunge la concluzia că *apă*, *braţ*, *pîine*, *drag*, etc. sînt cuvinte importante. Dar e nevoie de o asemenea cercetare pentru a stabili gradul importanţei lor relative [4].

---

[1] Aşa a procedat, de exemplu, Marcel Cohen pentru determinarea înrudirii dintre limbile semitice şi cele hamitice, în lucrările citate în recenzia noastră, mai sus, p. 132, nota 1.

[2] Cf. şi A. Ernout, în Ernout-Meillet, *Dict. étym*[3]., p. XII–XIII.

[3] I. Coteanu, mai sus, p. 399.

[4] Nu ni se pare, contrar celor susţinute de I. Coteanu (p. 403), că un recenzent are menirea de a reface, după propriile sale metode, lucrarea recenzată. De aceea nu putem lua act de obiecţia domniei-sale că n-am făcut noi înşine statistica frecvenţei cuvintelor limbii romîne. În acelaşi timp, nu putem recunoaşte în relatarea lui I. Coteanu, ideea noastră cu privire la

4. Rămîne să ne ocupăm, în încheiere, de posibilitățile pe care le oferă fondul principal lexical pentru o mai bună înțelegere a faptelor lingvistice. Ne vom opri numai asupra aspectelor sugerate de I. Coteanu, care privesc diverse aplicări ale metodei comparative.

În ceea ce privește dovedirea înrudirii genealogice prin comunitatea fondului principal, sîntem de acord cu I. Coteanu (ca de altfel cu toți comparatiștii, fie că o afirmă explicit, fie că nu) că existența în două limbi diferite a unui fond principal avînd, în linii mari, aceeași origine, este o dovadă a înrudirii lor genealogice, în aceeași măsură cu dovezile obținute prin comparația flexiunii [1]. Trebuie să menționăm numai că cea mai mare valoare probantă o au cuvintele din centrul fondului principal, acolo unde împrumuturile sînt ca și excluse; de aceea socotim că și în această privință trebuie să ținem seama de structura „piramidală" a fondului principal și să nu acordăm prea mare greutate listelor în care circa 1000 de cuvinte sînt considerate pe același plan.

Interesantă ni se pare sugestia lui I. Coteanu de a se studia comparativ repartiția pe origini a fondului principal al limbilor înrudite (în speță a limbilor romanice). Într-adevăr, comparațiile lexicului limbilor romanice care nu țin seama de importanța cuvintelor, nu pot duce la caracterizări de ansamblu [2]. Dacă trecem însă la cercetarea practică, ne lovim de aceleași dificultăți, pornind de la considerarea în ansamblu, nediferențiat, a cuvintelor fondului principal. Astfel, ce valoare poate avea concluzia, citată de I. Coteanu, a studiului amintit al lui P. Miclău după care procentul cuvintelor latine din fondul principal francez este mai mare decît în fondul principal romînesc, cînd P. Miclău pornește de la o listă de 1169 de cuvinte și acad. Al. Graur de la una de 1400? Avem oare siguranța că pentru determinarea fondului principal cei doi autori au urmărit exact aceleași criterii, din moment ce în aceste criterii aprecierile mai mult ori mai puțin subiective au o largă parte? Pentru ca într-adevăr „fizionomia celor două limbi să devină mai clară", era necesar să se pornească de la centru spre periferie, să se vadă de la ce punct înainte încep să apară în cele două limbi împrumuturile, în ce domenii există diferențe, ce noțiuni sînt denumite deosebit, ce noțiuni sînt mai importante etc. Numai pornind de la ierarhizarea cuvintelor, și nu vedem alt mijloc de determinare a acestei ierarhizări decît statistica frecvenței, s-ar putea pune în valoare sugestiile lui I. Coteanu.

---

scăderea bruscă a frecvenței cuvintelor: noi am condiționat de această scădere existența posibilă a unor limite mai precise ale fondului principal, nicidecum existența însăși a acestui fond.

[1] Sîntem de aceea surprinși că I. Coteanu ne atribuie despre metoda comparativă istorică o concepție pe care n-am putea-o admite nici unui student începător. Este clar pentru oricine citește întregul nostru text că, prin afirmația după care, pentru dovedirea înrudirii lingvistice, sînt necesari puțini termeni, ne-am referit la termeni din centrul fondului principal. Afirmația noastră avea ca scop să dovedească lipsa de necesitate a unei lungi liste a fondului principal pentru dovedirea înrudirii. Mărturisim, în sfîrșit, că n-am putut descoperi în recenzia noastră pasajul în care I. Coteanu a văzut exprimată îndoiala asupra caracterului latin al limbii romîne.

[2] Vezi, pe lîngă statistica pe origini a cuvintelor romînești făcută pe vremuri de Cihac și combătută de Hasdeu, recenta lucrare a lui G. Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen*, analizată de Al. Niculescu în SCL, 1/1957, p. 115–123.

În același fel se pot rezolva și alte probleme importante ale studiului vocabularului, raportul dintre abstract și concret, dintre diversele părți de vorbire etc. [1]

★

Să rezumăm :

1. Sîntem de acord că centrul vocabularului este constituit de un nucleu de cuvinte foarte importante, foarte des folosite — fondul principal —, și că în studiile de vocabular trebuie să se țină seama de acest lucru. Nu socotim însă că din admiterea fondului principal se poate face un criteriu implicit de determinare a concepției marxiste în lingvistică, existența unui fond principal fiind acceptată de lingviști care fac parte din cele mai variate școli.

2. Considerînd, ca și I. Coteanu, că structura vocabularului poate fi asemănată cu „o nebuloasă a cărei materie se rarifică în mod constant de la centru spre margine", sîntem de părere că nu se poate vorbi de o limită (nici sub forma unei „zone lexicale") între fondul principal și masa vocabularului, trecerea producîndu-se treptat. Așadar, orice listă de cuvinte care pretinde să cuprindă fondul principal în ansamblu nu poate duce la concluzii științifice valabile, deoarece pe de o parte postulează o limită inexistentă, iar pe de alta nu ține seama de caracterul gradat, amintit mai sus, al componenței vocabularului.

3. Socotim că singura metodă științifică de a dezvolta cu folos teoria fondului principal este de a ține seama de importanța inegală a cuvintelor din acest fond.

4. Pentru stabilirea gradului de importanță a cuvintelor propunem statistica frecvenței lor, deoarece :

a) considerăm frecvența drept factor esențial, determinant al stabilității, derivării bogate, polisemiei etc. ;

b) prin această metodă se elimină arbitrarul și aproximația ;

c) se poate obține în mod clar imaginea gradată a vocabularului, ierarhizarea lui, conformă realității lingvistice ;

d) se poate obține un tablou al evoluției istorice a fondului principal lexical, deschizîndu-se astfel perspective pentru studierea raporturilor dintre limbă și societate, cerință esențială a lingvisticii marxiste.

---

[1] Cf. și observațiile făcute în recenzia noastră, mai sus, p. 131.

Lat. *DISCULCIUS*

DE

MARIA ILIESCU

Pentru a explica formele romanice rom. *desculț*, v. ven. și v. pad. *descolzo*, istr. *deskoslo*, comel. *deskoȿo*, log. *iskultu*, eng. de jos *skuts*, münstert. *askuts*, friaul. *diskolts*, Meyer-Lübke în REW[3] Nr. 2662 reconstituie cuvîntul latin * *dĭscŭlcĕus*.

Sextil Pușcariu [1] și Candrea-Densusianu [2] derivă pe *desculț* de la * *disculcius*.

Or în Lex Salica, ms. D editat de Karl August Eckhardt [3] art. C par. 3 p. 240 cuvîntul, reconstruit de romaniști, se găsește atestat în următorul text : *Sic postea in camisa discinctus*, ***disculcius*** *palo in mano sepem psallire debit*.

Astfel, asteriscul care se găsește în fața cuvîntului în dicționarele etimologice se poate șterge, iar la etimonul dat de Meyer-Lübke *e* din silaba a 3-a trebuie înlocuit cu *i*.

---

[1] *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, Heidelberg, 1905, s.v.
[2] *Dicționarul etimologic al Limbii Romîne*, București 1907, s.v.
[3] *Lex Salica 100 Titel-Text*, Weimar, 1953.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN AL II-LEA TRIMESTRU AL ANULUI 1958

SESIUNI ŞTIINŢIFICE

● Între 20 şi 26 aprilie s-a desfăşurat cea de-a VI-a sesiune ştiinţifică a cadrelor didactice din Universitatea „C. I. Parhon" din Bucureşti[1]. În cadrul sesiunii s-au ţinut următoarele comunicări privitoare la problemele de limbă : Iorgu Iordan, *Neregularităţi de gen în toponimia romînească* ; Tudor Vianu, *Atitudinea stilistică* ; J. Byck, *Din istoria vocabularului romînesc* ; I. Coteanu, *Epocile de evoluţie a limbii romîne* ; B. Colbert, *Noi probleme în cercetarea sintaxei limbii germane* ; R. Cosmovici, *Diferenţierea semantică a cuvîntului — sursă de îmbogăţire a vocabularului* ; Ec. Fodor, *Dezvoltarea categoriei genului personal în limba polonă contemporană* ; L. Wald, *Aspecte ale progresului în categoriile gramaticale* ; D. Mladoveanu, *Observaţii asupra unor tendinţe sintactico-stilistice în literatura italiană contemporană* ; E. Iarovici, *Influenţe ale limbii engleze asupra limbii romînilor din S. U. A.* ; L. Onu, *Observaţii asupra limbii scrierilor lui Dosoftei* ; V. Guţu, *Unele valori ale articolului în limba romînă* ; Al. Ionaşcu, *Diftongarea condiţionată a lui e şi o accentuaţi* ; E. Slave, *Delimitarea argoului* ; Gh. Mihăilă, *Adjective de origine slavă în limba romînă* ; V. Vescu, *Aspecte comune în tratamentul consoanei h în limbile romînă şi limbile slave meridionale* ; I. Preda, *Despre rolul pronumelui it în construcţiile idiomatice verb + complement drept formal* ; E. Ilovici, *Cuvinte englezeşti intrate în limba romînă cu modificări semantice* ; P. Miclău, *Fondul principa lexical al limbii franceze* ; T. Pleter, *Unele observaţii tipologice asupra declinării substantivelor în limba cehă şi romînă* ; L. Blum, *Specializarea demonstrativelor în franceza medie*.

● La Sesiunea ştiinţifică a tinerilor cercetători din institutele din Bucureşti ale Academiei R. P. R., din 25—26 aprilie, s-au ţinut de către cercetătorii de la Institutul de lingvistică următoarele comunicări : M. Avram, *Mijloace morfologice de diferenţiere semantică* ; C. Otobîcu, *Legile interne de dezvoltare a limbii* ; M. Sala, *În legătură cu raportul dintre evoluţia apelativelor şi a toponimicelor* ; L. Vasiliu, *Sufixul — (i)ona în limba romînă* ; Gh. Mihăilă, *Cîteva etimologii slavo-romîne.*

● La Institutul pedagogic de limbă şi literatură rusă „Maxim Gorki", Bucureşti, s-a desfăşurat, între 10—11 mai, cea de-a IV-a Sesiune ştiinţifică a cadrelor didactice. Au fost prezentate, cu acest prilej, următoarele comunicări cu teme lingvistice : L. Niculescu, *Unele aspecte ale prepoziţiei în limba rusă* ; *Culegere de exerciţii gramaticale pentru anul I*, realizată de un co-

[1] Vezi mai pe larg *Limba romînă*, nr. 3/1958, p. 90—92

lectiv ; S. Weinberg, *Îndreptar practic de morfologie* ; M. Oiță și C. Drăghici, *În legătură cu metodica predării adverbului* ; *Culegere de texte și exerciții lexicale pentru anul I*, realizată de un colectiv ; T. Andrei, *Problema accentului în cuvintele comune din limbile rusă și romînă.*

● În zilele de 26 și 27 aprilie 1958 și-a desfășurat lucrările Conferința pe țară a cercurilor științifice studențești, centrul București. În cadrul secției de filologie s-au ținut următoarele comunicări privind probleme de limbă : Farkas Marta („Bolyay", Cluj), *Elemente lexicale nelatine în „Codicele Voronețean"* ; Zamfira Mihail („Al. I. Cuza", Iași), *Limba unui manuscris al „Alexandriei"* ; V. Rotundu („Al. I. Cuza", Iași), *F. de Saussure și problemele structuralismului contemporan* ; Georgeta Antonescu („Victor Babeș", Cluj), *Observații asupra limbii personajelor din „Dumbrava minunată"* de M. Sadoveanu ; V. Rusu („C. I. Parhon", București), *Termenii pentru denumirea bolilor pe baza ALR* ; Gh. Boga (Inst. ped., București), *Observații asupra graiului din Libotin (Baia Mare).*

ACTIVITATEA SOCIETĂȚILOR ȘI INSTITUTELOR

● Subsecția de limbă și literatură a Academiei R. P. R. a ținut, la începutul lunii aprilie, o consfătuire în legătură cu problemele elaborării *Atlasului lingvistic pe regiuni al limbii romîne*. La consfătuire au participat dialectologi din București, Cluj și Iași. În luna mai, Subsecția a ținut o ședință în care au fost analizate revistele de lingvistică ale Academiei R. P. R. : *Studii și cercetări lingvistice* și *Limba romînă.*

● În cadrul Cercului de lingvistică al Facultății de filologie București, au fost ținute mai multe comunicări : Al. Ionașcu, *Identitatea funcțională a fonemului* ; V. Ștefănescu-Drăgănești *Etimologia unor cuvinte din slava comună* ; S. Stati, *Aspecte din lingvistica cehoslovacă* ; Leone Blum, *Sufixele limbii franceze.*

● În luna mai, în cadrul Cercului de stilistică al Facultății de filologie, București, s-au ținut, la 15, comunicările *Despre cercetarea limbii și stilului scriitorului*, a lui B. Cazacu și la 30, *Despre stilul lui Camil Petrescu*, a lui Al. Niculescu.

● La Societatea de științe istorice și filologice, Filiala București, Ion Folescu a prezentat comunicarea *O problemă de bază a punctuației : virgula.*

●

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ – BUCUREȘTI

Fonetică și dialectologie

● Un colectiv de cercetători ai Institutului de lingvistică din București lucrează la întocmirea — pe baza cercetărilor anterioare — a Monografiei lingvistice „Valea Jiului". S-au redactat pînă acum capitolele : influența maghiară și germană, formarea cuvintelor, substantivul, verbul, o parte din glosar, textele.

● S-a stabilit planul de cercetări pe teren care urmează să se efectueze, în luna septembrie pe Valea Bistriței. S-au prevăzut noi înregistrări de texte, anchete cu chestionarul morfologic și anchetări de verificare și completare a datelor obținute în cercetările anterioare.

● Tratatul de ortografie, ortoepie și punctuație, redactat în cadrul Institutului de lingvistică, București, urmează să fie dat la tipar.

● Un nou volum *Fonetică și dialectologie* cu studii privitoare la sunetele limbii romîne urmează să fie dat la tipar spre sfîrșitul acestui an.

● Se pregătește un volum consacrat studiilor referitoare la problema diftongilor.

● În sectorul *Limba romînă (Gramatică și formarea cuvintelor)* s-au discutat următoarele lucrări : A. Buzi, *Sufixul* **-cios** *în limba romînă* ; D. Bîrsan, *False diminutive* ; R. Șenchi, *Repartizarea sufixelor nume de agent* ; H. Mirska, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba romînă* ; A. Canarache, *Prefixele* **ante-** *și* **anti** ; M. Pietreanu, *Sufixul* **-an** ; I. Rizescu, *Complementul de măsură și propoziția subordonată respectivă.*

● Membrii colectivului au prezentat volumul intitulat *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba romînă,* cu următorul cuprins :

I. Rizescu, *Prefixul* **pre-** *în limba romînă* ; Gheorghe Bulgăr, *Prefixul* **răs-** *în limba romînă* ; Rodica Ocheșeanu, *Prefixele superlative în limba romînă* ; Georgeta Ciompec, *Sufixul* **-aj** ; Elena Carabulea, **-ame** și **-ime** *în limba romînă* ; Ec. Ionașcu, *Sufixele* **-ar** *și* **-aș** *la numele de agent* ; Maria Iliescu, *Sufixul adjectival* **-bil** *în limba romînă* ; Fulvia Ciobanu, *Sufixul adjectival* **-icesc** ; Zizi Ștefănescu-Goangă, *Sufixul* **-ier** ; Jana Albin, *Sufixele* **-ism** *și* **-ist** ; Ana Canarache, *Sufixele* **-iță, -ază, -om** ; Elena Ciobanu, *Observații asupra formării numelor de familie feminine de la masculine* ; Halina Mirska, *Unele probleme ale compunerii cuvintelor în limba romînă* ; Constant Maneca, *Cuvintele compuse în terminologia științifică și tehnică actuală* ; Finuța Asan, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Psaltirea Hurmuzaki* ; Georgeta Marin, *Compunerea și schimbarea categoriei gramaticale în Psaltirea Hurmuzaki* ; Laura Vasiliu, *Derivarea cu sufixe și prefixe în Cartea cu învățătură a diaconului Coresi, din 1581.*

● *Limbă literară.* În cadrul secției s-au ținut următoarele comunicări și referate : M. Seche, *Probleme de stil în publicațiile din prima jumătate a secolului al XIX-lea* (pe baza materialului cules de subcolectivul de bibliografie) ; I. Ștefan, *Heliadismul* ; I. Dumitrescu, *Pronumele* **dînsul** *la Eminescu* ; L. Sfîrlea, *Mijloace originale de creare a parodiilor la Topîrceanu* ; L. Seche *Ghica și ciunismul* ; I. Crețu, *Ultima versiune a nuvelei Cezara de Eminescu.*

● În volumul al III-lea din *Contribuții la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea* urmează să se publice Bibliografia limbii romîne literare privind perioada 1780—1848.

● *Secția de lingvistică romanică* a continuat să lucreze la alcătuirea unei crestomații de texte romanice.

● Colectivul de *cultivare a limbii* a discutat următoarele comunicări și referate : Ion Gheție, *Preocupări de cultivare a limbii la I. Budai-Deleanu* ; Ortansa Popescu, *Observații asupra limbii folosite în revista „Iașul literar”* ; Flora Șuteu, *Prezentarea primelor 4 numere, pe 1958, ale revistei „Sprachpflege” din Leipzig** ; Georgeta Ciompec, *Abateri de la normele limbii literare în revista „Scrisul bănățean”.*

DIN PERIODICE

● Din sumarul revistei *Limba romînă,* 2/1958 semnalăm următoarele articole : acad. Al. Rosetti, *Cu privire la datarea primelor traduceri romînești de cărți religioase* ; acad. Al. Graur, *Cuvinte rău formate* ; Al. Philippide, *Despre limba traducerilor* ; Ion Gheție, *I. Budai-Deleanu teoretician al limbii literare* ; Sorin Stati, *Problema diatezelor* ; P. Creția, *Numele proprii grecești în romînește.*

Din nr. 3/1958 semnalăm : C. Otobîcu și M. Mitran, *Despre limbajul criticii literare* ; G. Beldescu, *Coordonarea simplă, complexă și contextuală* ; G. Beldescu, *Coordonarea simplă* Luiza și Mircea Seche, *Creațiile lexicale personale la I. Budai-Deleanu* ; Gh. Goian, *Contribuții la metodica predării ortografiei.*

● *Revue de linguistique,* II, 1957 : E. Petrovici, *Morfologhiceskaia ekivalentnost variantov glasnîh fonem b ruminskom iazîke* ; A. Rosetti, A. Avram, Galina Ghițu et V. Șuteu, *Recherches*

* Vezi L.R. nr. 2/1958.

expérimentales sur les diphtongues roumaines II. *OA* ; Em. Vasiliu, *La corrélation de mouillure en roumain* ; I. Șiadbei, *Aires lexicales de la Romania orientale* ; Al. Graur, *Einige Fragen der Literatursprache* ; Iorgu Iordan, *Tautologies toponymiques* ; B. Cazacu, *Sur le processus de différenciation dans le parler d'un village* (Meria, Hunedoara) ; Comptes rendus : M. Sala, *La langue roumaine dans l'ouvrage d'Ed. Bourciez* „Eléments de linguistique romane" ; *Atlasul lingvistic romîn ; Micul atlas lingvistic romîn* (M. Sala) ; G. Rohlfs, *Die lexikalische Differenzierung der romanischen Sprachen. Versuch einer romanischen Sprachgeographie* (Al. Niculescu) ; Documentation

● *Romanoslavica*, vol. III. Din sumar semnalăm : Emil Petrovici, *Numele de persoană „Laiotă" în toponimia romînească* ; Tr. Ionescu-Nișcov, *Scurtă monografie toponimică : satul Grăjdana* ; Ion C. Chițimia, *Genul personal în limbile polonă și romînă* ; Pandele Olteanu, *Imperfectul în slava de la noi și traducerea lui în limba romînă* ; Gheorghe Mihăilă, *Adjective de origine slavă în limba romînă* ; Marius Sala, *Un fenomen fonetic romînesc produs sub influența graiurilor sîrbo-croate*.

● *Studii și cercetări științifice* [Iași], *Filologie*, VIII, fasc. 2, 1957 : N. I. Popa, *Costache Negruzzi traducător*.

● *Studii și cercetări științifice* [Iași] III, s. III, fasc. 1—2 ; G. Istrate, *Originea și dezvoltarea limbii romîne literare*, p. 77—96 ; Al. Andriescu, *Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare*, p. 97—141 ; Ecat. Teodorescu, *Matei I. Caragiale, un artist al contrastelor*, p.143—151 ; M. Zdrenghea, *În legătură cu evoluția sistemului vocalic al limbii romîne*, p. 153—162 ; Șt. Giosu, *Indicații practice cu privire la analiza sintactică*, p. 163—187 ; Th. *Gramatica lui Panini. Sintaxa cazurilor*, p. 189—248.

● *Viața romînească* : Al. Graur, *Limbă, dialect și stat*, nr. 3, p. 98—102 ; Idem, „ *Limba" scriitorului*, nr. 4, p. 209—214.

● *Scrisul bănățean* : G. I. Tohăneanu, *Culoare și simbol*, nr. 3, p. 50—54 ; *Limbă literară și ramificațiile limbii naționale*, nr. 5, p. 57—61.

● *Romînia liberă* : Acad. Al. Graur, *Despre revista „Limba romînă"*, nr. 4269, 2 iulie 1958.

OASPEȚI DE PESTE HOTARE

● Între 20 mai și 20 iunie, Werner Draeger, profesor la Univ. „Humboldt" din Berlin, a făcut o vizită de studii în țara noastră. La 12 iunie a ținut, la Institutul de lingvistică din București, comunicarea : *Despre influența neogreacă în limba scrierilor lui Dinicu Golescu*.

● Spre sfîrșitul lunii mai, profesorul de lingvistică Georgiu Kourmoulis, decan al Facultății de filologie din Atena, în vizită prin țara noastră, a ținut comunicări la institutele de lingvistică din București și Cluj*, precum și la Societatea de studii clasice.

● V. G. Piotrovski, profesor la Universitatea din Chișinău, în trecere prin țara noastră, a făcut o vizită la Institutul de lingvistică din București.

ACTIVITATEA LINGVIȘTILOR ROMÎNI PESTE HOTARE

A. Călătorii de studii. S. Stati, cercetător la Institutul de lingvistică din București, a fost invitat de Editura pedagogică de stat din Praga, în lunile aprilie-mai, în legătură cu unele lucrări referitoare la limba romînă („Manual de limba romînă" — pentru cehi — de prof. A. Krecan și stabilirea principiilor pe baza cărora urmează să fie alcătuit dicționarul portativ ceh-romîn și romîn-ceh de A. Krecan, I. Secăreanu și J. Felix). În aceeași perioadă,

* Vezi și articolul din *Tribuna*, nr. 22, 31 mai a. c.

S. Stati a ţinut şi două comunicări : 1. *Cîteva observaţii asupra sistemului sintagmatic al limbii latine*, în cadrul cercului filologilor moderni ai Academiei Cehoslovace de Ştiinţe ; 2. *Declinarea de tip* πόλις, la Uniunea filologilor clasici din Cehoslovacia.

● Gr. Brîncuş, asistent la Facultatea de filologie din Bucureşti, a fost trimis în R. P. Albania, de Ministerul Învăţămîntului şi Culturii pe timp de un an pentru specializare.

B. Articole. Iorgu Iordan, *Genusunregelmässigkeiten in der rumänischen Toponomastik*, în *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur*, vol. LXXIX (Sonderband) Halle, 1957, p. 232—246.

● Iorgu Iordan, *Toponimice româneşti în* -ov(a), -av(a) în *Ezikovedski izsledvaniia v cest na akademik Stefan Mladenov*, Sofia, 1957, p. 341—349.

● Al. Rosetti, *Sur les consonnes palatalisées et les consonnes mouillées*, în *Ezikovedski izsledvaniia v cest na akademik Stefan Mladenov*, Sofia, 1957, p. 485—492.

● Alexandru Graur, *Lidhget ndermyet gjuhës rumune dhe gjuhës hgipe*, în *Buletin i Universitetit Shtetëror të Tiranës seria shkencat shozerore*, XI (1957) nr. 2, p. 215—217.

● Al. Graur, Структурализм и марксиская лингвистика în Вопросы Языкознания, nr. 1 (1958), p. 62—64. Alexandru Graur, *Ce este lingvistica marxistă*, în *Ezikovedski izsledvaniia v cest na akademik Stefan Mladenov*, Sofia, 1957, p. 567—572.

● Marius Sala, *Autour de l'Atlas linguistique roumain, nouvelle série*, în *Revue de linguistique romane*, 1958, iunie.

● În întîmpinarea celui de-al VI-lea Congres internaţional de onomastică care s-a ţinut la München, între 24 şi 28 august 1958, lingviştii romîni au pregătit un volum de contribuţii cu următorul sumar : Marie Mathilde Alexandrescu-Dersca, *L'origine du nom de la Dobroudja* ; I Conea-I. Donat, *Contributions a l'étude de la toponymie pétchénégue-comane de la Plaine Roumaine du Bas-Danube* ; N. A. Constantinescu, *Rapports entre toponymie et anthroponymie dans l'onomastique roumaine* ; Iorgu Iordan, *Sprachgeographisches aus dem Gebiet der rumänischen Toponomastik* ; G. Ivănescu, *Origine pré-indo-européenne des noms du Danube* ; I. Pătruţ, *Dénominations multiples de villes slaves en roumain* ; E. Petrovici, *Toponymes roumains d'origine slave présentant le groupe „voyelle + nasale" pour sl. com.* Ǫ*. Marius Sala, *Du rapport entre l'évolution des appellatifs et celle des toponymes* ; Aurelia Stan, *Contributions a l'étude des prénoms masculins dans la Vallée de Sebeş (Alba)*.

● Cu ocazia celui de-al IV-lea Congres al slaviştilor de la Moscova, din septembrie 1958, au fost pregătite două volume de studii sub titlul *Romanoslavica*. Din sumarul primului volum redactat în limbile rusă şi franceză semnalăm următoarele articole privitoare la probleme de limbă : E. Petrovici, *Toponymes roumains d'origine bulgare* ; Al. Rosetti, *Slavoromanica. Sur la constitution du système vocalique en roumain* ; I. Pătruţ, *Influences slaves et magyares sur les parlers roumains* ; G. Ivănescu, *Les plus anciennes influences de la romanité balkanique* ; G. Mihăilă *Noms de parenté d'origine slave en roumain* ; S. Niţă, *„Le doplnok" slovaque et son correspondant en roumain* ; V. Vescu, *De l'influence roumaine sur la syntaxe du parler serbe du Banat* ; V. Costăchel, *Communauté de terminologie entre „Russkaya pravda" et les actes de chancellerie roumains du moyen-âge* ; D. Bogdan, *L'inscription de Dobroudja de 943*. Din sumarul vol. II redactat în limba rusă semnalăm : Emil Petrovici, *Aspectul sinarmonismului în fonetica istorică a limbii romîne. Rezultat al interferenţei slavo-romîne* ; Ecat. Fodor, *Contribuţii la istoria poziţiei categoriei persoanelor în limba polonă* ; Damian P. Bogdan, *Particularităţile fonetice ale limbii documentelor slavo-romîne din secolul al XIV-lea* ; Pandele Olteanu, *Unele particularităţi ale limbii slavone din Transilvania* ; Gh. Mihăilă, *Problemele alcătuirii unui dicţionar etimologic al împrumuturilor slave în limba romînă*.

● S-a primit de la Moscova Programul celui de-al IV-lea Congres al slaviştilor (1—11 septembrie 1958). Congresul, care reuneşte pe slaviştii din toate ţările, şi-a desfăşurat activitatea

în şedinţe plenare, pe secţii şi subsecţii. Printre numeroasele referate şi comunicări prezentate din partea diferitelor delegaţii naţionale au fost incluse în programul congresului şi o serie de referate şi comunicări ale slaviştilor din R. P. R. 3.IX. D. Bogdan, *Particularităţile fonetice ale limbii documentelor slavo-romîne din secolul al XIV-lea*; E. Petrovici, *Sinarmonismul silabic în slava veche şi romînă*; Al. Rosetti, *Slavoromanica. În legătură cu formarea sistemului vocalelor limbii* romîne; 5. IX. T. Ionescu-Nişcov, *Particularităţi lexicale ale limbii documentelor slavo-romîne de la începutul secolului al XVII-lea în Ţara Romînească*; G. Mihăilă, *In legătură cu problema alcătuirii dicţionarului etimologic al împrumuturilor slave în limba romînă*; E. Petrovici, *Toponimia slavo-bulgară pe teritoriul R. P. R.*; 6. IX. I. Pătruţ, *Influenţa slavă şi maghiară asupra graiurilor romîneşti* şi alte referate şi comunicări consacrate unor probleme de limbă, literatură şi paleografie.

AU APĂRUT

● În Editura Academiei Republicii Populare Romîne, colecţia „Materiale şi cercetări lingvistice" :

— Fulvia Ciobanu, *Scrierea cuvintelor compuse*, Bucureşti, 1958, 77 p. + erată;

— E. Seidel, *Elemente sintactice slave în limba romînă*, Bucureşti, 1958, 189 p.

— Fl. Dimitrescu, *Locuţiunile verbale în limba romînă*, Bucureşti, 1958, 235 p. + erată.

● *Introducere în lingvistică* de un colectiv condus de Al. Graur, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1958.

● I. I. Bujor şi Fr. Chiriac, *Gramatica limbii latine*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1958, 396 p.

● *Fonetică şi dialectologie* I (1958), Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Redactor responsabil acad. Al. Rosetti, cu următorul sumar : Andrei Avram, *Consideraţii fonologice asupra rimelor romîneşti*; Dumitru Copceag, *Consoanele romîneşti urmate de* ea *în comparaţie cu consoanele muiate ruseşti*; Galina Ghiţu, *Cercetări experimentale asupra consoanei muiate* n *din limba romînă*; acad. E. Petrovici, *Un fonem sau două foneme?*; acad. Al. Rosetti, *Asupra teoriei silabei*; Tatiana Slama Cazacu, *Consideraţii asupra diftongilor pe baza inversării...*; Em. Vasiliu, *Notă asupra neutralizării opoziţiilor fonematice*; Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Influenţa dacoromînă asupra graiului unei familii aromîne din R. P. R.*; Vladimir Drimba, *Influenţe romîneşti în graiul maghiar din Valea Crişului Negru*; Radu Flora, *Graiurile romîneşti din Banatul Iugoslav*; Liviu Onu, *Influenţe interregionale în terminologia mineritului din Valea Jiului*; Marius Sala, *In legătură cu denumirea porumbului în limba romînă*; Teofil Teaha, *Cîteva particularităţi lexicale ale graiului de pe Valea Crişului Negru*; acad. E. Petrovici, *Sarcinile actuale ale dialectologilor din R. P. R.*; Valeriu Şuteu, *Arhiva fonogramică a limbii romîne*; Valeriu Şuteu, *Ancheta fonologică asupra limbii romîne literare*; Teofil Teaha, *Din activitatea secţiei de fonetică şi dialectologie*; Galina Ghiţu, *Indice de autori, materii şi cuvinte*.

● *Contribuţii la istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, volumul al II-lea, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1958, 283 p. cu următorul sumar : Aurel Nicolescu, *Observaţii asupra neologismelor din „Însemnare a călătoriei mele" a lui Dinicu Golescu*; G. Ivănescu, *Ortografia şi limba lui Iancu Văcărescu din „Poezii alese"* [Bucureşti] 1830; Gh. Bulgăr, *Despre limba şi stilul primelor periodice romîneşti*; Elena Şerban, *Observaţii asupra lexicului unor documente de la 1848*; I. Ştefan, *Din istoricul terminologiei literare în secolul al XIX-lea*; Şerban Cioculescu, *Limba literară a lui Ion Ghica*; Teodor Hristea, *Elemente regionale în limba operei lui I. L. Caragiale*; *Indice de materii, autori şi cuvinte* întocmit de Paul Lăzărescu.

● *Studia et acta orientalia* I (1957), Bucarest, 1958, Société des sciences historiques et philologiques de la R. P. R. Section d'études orientales, 404 pag. Din sumar semnalăm : S. Al-George, *Le sujet grammatical chez Pāṇini*, 39—49. Recenzii : A. Frenkian, A. Erman-Grapow, *Wörterbuch der ägyptischen Sprache* I—V, 361 ; id. Vladimir Georgiew, *Le déchiffrement des inscriptions crétoises en linéaire* A 364 ; id. G. Neuman, *Zur Sprache der Kretischen Linear-Schrift*, A 365 ; M. Guboglu, S. E. Malov, *Monuments écrits de la vieille langue turque. Textes et recherches*, 370—374.

N. B. Pentru redactarea cît mai completă a cronicilor viitoare rugăm facultățile, institutele și societățile din provincie să ne semnaleze activitatea desfășurată. Materialul va fi trimis la redacția revistei.

A. NICOLESCU

TUDOR VIANU, *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*

Editura de stat pentru literatură și artă, 1957

Cartea recenzată prezintă un mare interes prin încercarea de a elucida unele probleme complexe ale stilisticii generale și particulare. Ea cuprinde o serie de articole consacrate problemelor de creare și folosire artistică a metaforei, problemei corelației dintre stilistică și lingvistică, unor aspecte de folosire stilistică a formelor temporale ale limbii romîne ș.a.m.d. Caracterul în aparență disparat al problemelor ridicate de către autor nu împiedică să se vadă elementul comun, care unește articolele izolate într-un tot. Aceasta este tendința de a cerceta fenomenele stilistice din punctul de vedere al valorii lor generale pe care o au în limbă, pornind de la folosirea lor particulară.

Nu întîmplător autorul își începe cartea cu un mare articol consacrat metaforei. Metafora este unul dintre cele mai importante mijloace ale vorbirii figurate. Un studiu profund al materialului lingvistic este adesea imposibil fără înțelegerea rolului pe care îl joacă aici metafora. Autorul cercetează problema metaforei sub mai multe aspecte : din punctul de vedere al originii, al folosirii lingvistice și al celei etnologice. Sprijinindu-se pe cercetările italianului Giambatista Vico și ale altor învățați, T. Vianu urmărește rolul metaforei în creația poetică a lui Homer și încearcă să stabilească legătura dintre folosirea metaforei și starea gîndirii. Un loc deosebit se acordă studierii funcțiilor estetice ale metaforei.

Ca un aspect pozitiv trebuie remarcat faptul că T. Vianu a adunat un material destul de bogat privitor la părerile exprimate mai înainte în legătură cu metafora. Alăturarea diferitelor puncte de vedere ajută la pătrunderea mai adîncă în esența problemei. Totuși, uneori, din păcate, părerea proprie a autorului se îneacă în mulțimea de trimiteri la alte izvoare.

În studierea metaforei este necesar, firește, să se determine limitele care o separă de alte mijloace figurate. De aceea, particularitățile metaforei sînt cercetate de T. Vianu în raport cu comparația, metonimia, sinecdoca, antonomasia, alegoria ș.a.m.d. Prezintă interes observațiile autorului privitoare la personificare și alegorie. Totodată, însă, nu pare justificată includerea fabulei în categoria mijloacelor figurate. În acest caz nu avem de-a face cu un trop, ci cu o *specie literară*.

Avem impresia că cercetarea lui T. Vianu despre metaforă ar fi cîștigat mult, dacă autorul ar fi acordat o atenție mai mare cercetării însemnătății pe care o are metafora în diferite genuri literare, precum și în operele unor scriitori ce aparțin unor curente diferite. Analiza metaforei din acest punct de vedere ar fi prezentat un interes deosebit. Este știut, de pildă, că limba poetică este înclinată mai mult spre întrebuințarea metaforică a cuvintelor, decît proza (cf., de exemplu, operele în proză și cele în versuri ale lui A. S. Pușkin).

Pe de altă parte, în funcţie de concepţiile de creaţie ale autorilor, în cadrul prozei artistice există mari deosebiri în ce priveşte folosirea metaforei. Astfel, în romanele lui Zola („Germinal", „Fericirea unei doamne", „Omul-animal" şi altele) se observă înclinaţia autorului spre o bogată metaforizare, bazată pe personificare (personificarea minei, a magazinului, a locomotivei), ceea ce este mai puţin propriu lui Flaubert sau Maupassant.

Interesant este şi articolul *Stilistica literară şi lingvistica*. Este îndreptăţită critica lui T. Vianu la adresa acelor învăţaţi care exclud „stilistica literară" din cercul disciplinelor lingvistice. Autorul aduce argumente convingătoare în privinţa faptului că „stilistica literară" este o parte componentă a lingvisticii şi că trebuie să i se acorde aceeaşi atenţie ca şi altor capitole ale ştiinţei limbii. Într-adevăr, ne putem oare face o imagine completă a formării şi dezvoltării limbii literare fără să ţinem seama de uriaşa influenţă pe care o exercită asupra ei cei mai buni maeştri ai cuvîntului artistic prin operele lor? Se poate înţelege, de pildă, cum s-a format limba literară rusă, fără un studiu minuţios al limbii şi stilului lui A. S. Puşkin? Scriitorii au un foarte mare rol în selecţionarea din inepuizabilul tezaur al limbii populare a acelor elemente, care, trecînd prin filtrul creaţiei artistice, se varsă după aceea în limba literară. Fără îndoială, în cadrul marii dezvoltări ce caracterizează literatura contemporană, nu totdeauna se poate descoperi uşor influenţa unui anumit scriitor. Şi totuşi această influenţă este indiscutabilă. De exemplu, larga folosire în limba franceză literară contemporană a unor cuvinte ca acestea: *coron* „cătun", *fosse*, cu sensul de „mină", *haveur* „lucrător în abataj" şi altele, este legată de autoritatea artistică a lui Zola. Astfel de cuvinte, care au o anumită sarcină stilistică se întîlnesc pentru prima oară în paginile romanului „Germinal", şi capătă ulterior dreptul de cetăţenie în limba literară. În cartea recenzată se aduce spre exemplificare un material bine selecţionat, care ilustrează contribuţia lui Bolintineanu, Boliac, Bălcescu şi a altor scriitori în dezvoltarea limbii romîne literare. Nu se poate să nu fim de acord cu autorul că „Studiile de stilistică literară sînt menite. . . a da istoricilor limbii unele din elementele cele mai preţioase pentru aprecierea rolului jucat de literatura beletristică în dezvoltarea limbii literare" (p. 139).

În articolul *Stilistica literară şi lingvistica* sînt folosite pe larg materialele referitoare la stilistică din discuţia care a avut loc în anul 1954 în paginile revistei sovietice „Voprosî iazîkoznaniia". În linii mari, T. Vianu împărtăşeşte părerile — cu privire la stilistică şi la sarcinile ei — ale acad. V. V. Vinogradov formulate cu ocazia acestei discuţii.

Articolul *Observaţii asupra limbii şi stilului lui Al. I. Odobescu* prezintă interes, înainte de toate, prin analiza unui material stilistic concret. Articolul cercetează în linii mari particularităţile limbii şi stilului lui Odobescu, precum şi unele procedee ale exprimării artistice. Autorul arată bogăţia lexicală a limbii lui Odobescu, trece în revistă aşa-numiţii „termeni populari", arhaismele şi neologismele. Trebuie remarcat, totuşi, că în articol nu se face o analiză profundă a folosirii acestui vocabular. Este evident că, pentru o înţelegere adîncă a particularităţilor limbii scriitorului, este cu totul insuficientă luarea în consideraţie doar a anumitor grupe lexicale. Aceasta încă nu dă posibilitatea să se prezinte în mod complet cum şi cu ce scop ideologic şi artistic este folosit vocabularul respectiv.

Mult mai bine sînt înfăţişate particularităţile sintactice ale operelor lui Odobescu. Aici T. Vianu nu se limitează la constatarea folosirii unor anumite procedee, ci caută să le interpreteze şi să determine locul lor între alte mijloace stilistice. Reuşită este, după părerea noastră, analiza procedeelor numite de autor *simetria, inversarea, ramificarea*.

Reuşită ni se pare de asemenea indicarea unor procedee, cu ajutorul cărora Odobescu îşi construieşte operele (portrete, peisaje). Aici, totuşi, T. Vianu nu este consecvent. Analiza profundă a mijloacelor artistice se înlocuieşte cu simpla reproducere a unor pasaje ilustrative. Aşa stau lucrurile, de pildă, cu *enumeraţia*. Este cunoscut însă că enumeraţiile, în multe cazuri.

pot da un efect artistic considerabil. Sarcina cercetătorului constă tocmai în determinarea modalităţilor prin care se obţine acest efect. Să luăm un exemplu:

Je parlais de sa maison, des poulets, de pigeons, du coq, du chien, du chat, des canards, du cochon.

Soudain, elle dit:
— Breugnon!
J'eus le souffle coupé. Elle répéta:
— Breugnon!
Et nous nous regardions.
— Embrasse-moi, dit-elle. (R. Rolland, *Colas Breugnon*).

Aici enumeraţia, opusă prin caracterul ei lexico-semantic şi ritmic vorbirii directe (*embrasse-moi*), dă povestirii un ton glumeţ, uşor ironic.

Ultimele articole din volum au ca obiect unele probleme ale folosirii artistice a formelor temporale în limba romînă. Autorul se opreşte asupra problemei *imperfectului, mai mult ca perfectului*, precum şi a *prezentului etern*. Deşi observaţiile lui T. Vianu în acest caz nu au pretenţia de a fi definitive, unele din ele sînt foarte interesante.

E de remarcat îndeosebi analiza folosirii stilistice a *imperfectului* romînesc în comparaţie cu *imperfectul* din franceză, foarte larg răspîndit în operele scriitorilor naturalişti francezi. Interesantă este şi încercarea de a explica încetarea folosirii *mai mult ca perfectului* în limba literaturii artistice prin schimbările intervenite în tehnica scrierii operelor artistice.

Cartea lui T. Vianu *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, deşi are unele lipsuri pe care le-am semnalat mai sus, este o cercetare preţioasă într-un domeniu puţin studiat, dar important, al lingvisticii, cum este stilistica.

V. V. Makarov (Kalinin)

ВЛАДИМИР ГЕОРГИЕВ, *Тракийският език*
(*La langue thrace*), Sofia (Academia Bulgară de Ştiinţe), 1957, 102 p.

Ultimii ani ne-au adus contribuţii însemnate ale savanţilor bulgari în domeniul limbii trace. După „Caracteristica limbii trace" [1], apărută în 1952, acad. D. Decev, unul din cei mai buni cunoscători ai acestei limbi, a dat de curînd la iveală monumentala lucrare *Die thrakischen Sprachreste* (Viena, 1957), rezultat al unei munci intense de o jumătate de veac, care înlocuieşte complet astăzi cunoscuta lucrare a lui W. Tomaschek, *Die alten Thraker* (1893—1894) şi deschide noi posibilităţi în studierea acestei vechi limbi indo-europene din Peninsula Balcanică.

Prima lucrare reprezintă o analiză detaliată, pe baza materialului existent, a sunetelor limbii trace pe plan comparativ-istoric; a doua e un repertoriu alfabetic, cu tot aparatul informativ, al numelor proprii şi gloselor trace (p. 1—540), precum şi al numelor de plante dacice (p. 541—565); tot aici sînt redate cele 19 interpretări, inclusiv a autorului, ale celebrei inscripţii de pe inelul de la Ezerovo.

---

[1] D. Decev, *Характеристика на тракийския език* (D. Detschew, *Charakteristik der thrakischen Sprache*), Sofia, 1952 (text paralel în bulgară şi germană, cu un rezumat în limba rusă). Vezi recenziile lui V. I. Abaev în „Vestnik drevnei istorii", 1954, nr. 2, p. 86—90, B. I. Nadel, în „Voprosî iazîkoznaniia", 1955, nr. 2, p. 138—143, I. I. Russu, în „Studii şi cerc. de ist. veche", VII, 3—4, 1956, p. 447—451, V. Simeonov, în „Bălgarski ezik", 1957, nr. 3, p. 295—298.

În afară de cele două lucrări importante ale acad. D. Decev, care merită o cercetare aprofundată din partea lingviștilor și istoricilor romîni, anul trecut a apărut la Sofia cartea cunoscutului indo-europenist bulgar acad. Vladimir Gheorghiev, *Limba tracă*, o lucrare deosebit de prețioasă prin materialul informativ nou și prin interpretările pe care le prezintă.

Unele din ideile expuse în această carte au format obiectul unui curs special consacrat problemelor noi din lingvistica comparativ-istorică indo-europeană, pe care acad. Vl. Gheorghiev l-a ținut în toamna anului 1956 la Universitatea „Lomonosov" din Moscova.

De astă dată avem în față o lucrare de ansamblu, în care se dau, pe de o parte, interpretări ale inscripțiilor trace descoperite pînă acum și ale cuvintelor și expresiilor trace împrumutate în limba greacă, iar pe de altă parte, o încercare de reconsiderare a cunoștințelor actuale despre această limbă.

Subliniind importanța studierii resturilor de limbă tracă, în particular a inscripțiilor descoperite de curînd în insula Samothrace, Vl. Gheorghiev scrie în primele rînduri ale „Introducerii" : „Istoria tracilor, premergătorii slavilor în partea de răsărit a Peninsulei Balcanice, este pentru noi bulgarii o problemă importantă : în etnogeneza poporului nostru tracii reprezintă unul din elementele de bază, iar limba lor a exercitat o anumită influență asupra evoluției limbii noastre" (p. 3).

În primul capitol autorul studiază *Inscripțiile trace din Tracia, Dacia și Moesia* (p.5—26), reproducînd în paginile cărții nu numai textele respective, ci și fotografii și descrieri ale obiectelor pe care s-au găsit inscripțiile.

Inscripțiile descoperite în Tracia pînă acum sînt următoarele : 1) patru inscripții identice pe vase de argint aflate în localitatea Duvanli (Plovdiv) ; 2) inscripția pe primul inel de aur descoperit în aceeași localitate (inscripția pe cel de al doilea inel pare a fi greacă) ; 3) inscripția pe inelul de aur descoperit în 1912 la Ezerovo ; 4) inscripția pe un vas de argint aflat în localitatea Alexandrovo (Lovceansko ; probabil tracă sau, poate, grecească) ; 5) inscripția descoperită de curînd pe un vas de argint în localitatea Branicevo (Kolarovgrad) de către Ț̦v. Dremsizova. În afară de acestea, autorul reproduce cunoscuta inscripție din Dacia (Dealul Grădiștei), publicată de acad. C. Daicoviciu și dă interpretarea părții lizibile din inscripția descoperită în 1826 în Mysia asiatică.

Inscripția de pe cele patru vase de argint de la Duvanli, care se citește ΔΑΔΑΛΕΜΕ (*scriptio continua*) e interpretată de autor astfel : Δα, δαλε με, în care primul cuvînt Δα este numele trac al zeiței *Demeter* („pămînt" ; cf. at. Δη-μήτηρ, dor. Δᾶ-μᾶτηρ ; cf. și alb. *dhe* 'pămînt'), iar δαλε 'apără, păzește' ar fi imperativul de la verbul trac al cărui corespondent e în albaneză *dal* 'a ieși' (imperativ *del* sau *dil*) ; acesta în expresia *dal zot* (zot 'dumnezeu') înseamnă și 'a apăra" (alb. *dal* < i.e. **dhalnō*, cf. gr. ϑάλλω' a înflori, a fi fericit ; a face să înflorească' [1]. În sfîrșit, με = alb. *më* 'mă' (pron. pers. 1 sg. acuz.). Așadar, avînd în vedere locul unde s-au găsit vasele cu inscripțiile, precum și conținutul unuia din ele (cenușa și osemintele unui mort), inscripția se poate interpreta ca o formulă de ritual cu sensul „Demeter, păzește-mă (ocrotește-mă)".

Ne-am oprit mai mult asupra acestei inscripții pentru a ilustra, printre altele, metoda de analiză a autorului, care îmbină cu atenție datele cultural-istorice cu cele ale lingvisticii comparativ-istorice.

Din inscripția de pe primul inel de aur de la Duvanli (incompletă) atrage atenția cuvîntului MEZHNAI, scris sub chipul unui călăreț și aflat în strînsă legătură cu acesta. Cuvîntul Μεζηνα e evident identic cu numele zeității mesapice *Menzana*. Lipsa primului ν se explică, după părerea autorului, prin dispariția disimilatorie a acestuia în fața lui ζ, ca și în alb. *mëz*

[1] Vezi Pokorny, *Idg. et. Wb.*, p. 234.

'mînz' (cf. rom. *mînz*). După sensul general al inscripţiei, Μεζηναι e la vocativ şi reprezintă numele „zeului-călăreţ” al tracilor.

Demnă de semnalat este noua interpretare pe care o dă Vl. Gheorghiev cunoscutei inscripţii de pe inelul de aur de la Ezerovo, luînd în consideraţie datele privitoare la obiceiul tracilor de a înmormînta împreună cu soţul, într-un cadru solemn, soţia cea mai iubită. Iată lecţiunea pe care o dă autorul (textul e de asemenea în *scriptio continua*) : Ρολιστενε, ας Νερενεα Τιλτεα νησκõ αραζεα δõ μεαν τιλεζυπταμ, ιη εραζ ηλτα, care s-ar traduce : „Rolistene, eu Nerenea Tiltea mor liniştită pentru al meu răposat-fericit, (eu) care am îngrijit de copii”.

În ceea ce priveşte inscripţia din Dacia (Dealul Grădiştei), reţinem mai ales, în afară de argumentarea lingvistică a traducerii, completarea făcută la sfîrşitul cărţii (p. 84) : scriitorul albanez Kolë Jakova i-a semnalat autorului faptul că în regiunea albaneză Mirëdita se întîlnesc des nume de persoane ca *Lef Perdoda*, *Ndue Perbrunga*, *Geg Pergega* etc., care, după toate probabilităţile, păstrează ca arhaism în elementul *per-* cuvîntul dac *per* 'fiu, copil'.

Al doilea capitol al cărţii e consacrat *Inscripţiilor din Samothrace* (p. 27—42), care au fost descoperite după cel de-al doilea război mondial şi publicate de arheologul american K. Lehmann în 1955 [1]. Majoritatea celor 40 de inscripţii sînt fragmente scurte, ceea ce dă o bază foarte slabă pentru interpretare. Ele aparţin, după Lehmann, secolului al VI-lea sau al V-lea î.e.n., iar unele secolului al IV-lea, majoritatea fiind scrise pe (fragmente de) vase (38), pe cărămidă şi pe un bloc de piatră (cea mai întinsă).

După o scurtă prezentare istorică a vechilor locuitori (traci colonizaţi aici înaintea grecilor, veniţi la anul 800 î.e.n.) şi a cultului practicat de ei, în care traca s-a păstrat drept „limbă sfîntă”, cel puţin în multe formule rituale, pînă prin sec. al VI-lea — al IV-lea î.e.n., autorul trece la analiza lingvistică a inscripţiilor, dintre care unele sînt considerate ca fiind totuşi greceşti. Caracterul fragmentar al majorităţii inscripţiilor trace permite identificarea doar a unor cuvinte şi expresii trace ca Διν „Ζεύς”, Διν, τολε, „Iuppiter, tolle” şi alte cîteva.

Într-o scurtă anexă autorul cercetează unele glose şi nume proprii samotrace, extrase din textele scriitorilor antici.

Capitolul al treilea prezintă o analiză a *Cuvintelor şi expresiilor trace împrumutate în limba greacă* (p. 43—53), printre care δα 'pămînt' (vezi mai sus), ἰή 'ajută', εύοῖ σαβοῖ 'iuves, Sabazi' şi altele, precum şi expresia păstrată la Aristofan („Păsările”) βαβαὶ σατρεῦ 'taică-stăpîne'.

Capitolul al patrulea, intitulat *Limba tracă* (p. 54—83), cuprinde consideraţii asupra vocabularului limbii trace, asupra trăsăturilor ei esenţiale, precum şi asupra relaţiilor dintre tracă, daco-moesiană şi albaneză.

Materialul de limba tracă de care dispunem astăzi, arată autorul, este constituit din : 1) cele vreo treizeci de inscripţii din Tracia, Dacia, Moesia asiatică şi insula Samothrace ; 2) un număr redus de glose, printre care cîteva zeci de nume de plante ; 3) cîteva sute de nume geografice şi de persoane ; 4) unele cuvinte păstrate în vocabularul limbilor balcanice — greaca, romîna, şi bulgara ; 5) unele date furnizate de limba albaneză.

Pornind de la explicarea gloselor şi de la cele mai convingătoare interpretări de nume proprii, se poate restabili o anumită parte a vocabularului limbii trace. Căutînd să reducă la minimum elementul subiectiv în interpretarea materialului, autorul a ales în capitolul de faţă

[1] *Documents of the Samothracian Language*, „Hesperia” (Journal of the American School of Classical Studies at Athens), vol. XXIV, 1955, p. 93—100. Materialele sînt însoţite de articolul lingvistului italian G. Bonfante, *A note on the Samothracian Language* (*ibid.*, p. 101—109), în care se face încercarea de interpretare a inscripţiilor. După părerea lui Vl. Gheorghiev, această interpretare e neconvingătoare.

doar acele cuvinte care pot fi considerate mai mult sau mai puțin just explicate, trecînd într-o primă grupă cele extrase din glose (p. 55—56), iar în a doua cuvintele restabilite pe baza interpretării numelor proprii (p. 56—63). În legătură cu acestea din urmă autorul arată că există cîteva principii de bază cu ajutorul cărora se pot interpreta numele proprii : 1) adesea numele topice sînt date după trăsătura cea mai caracteristică a locurilor geografice denumite ; aceasta face ca populații succesive să dea același nume unui obiect, ceea ce trece drept o *traducere aparentă* (ex. Ἄξιος '(rîul) negru' — черна вода) ; 2) inscripții cvasi-bilingve (inscripții grecești pe teritoriul trac cu indicații care permit interpretarea numelor proprii) ; 3) adesea numele apelor ascund în ele un apelativ cu sensul de „apă", „rîu" etc. (ex. *Utus* = trac. **utu* — >i.-e. **ŭdō(r)* 'apă') ; 4) cele mai vechi nume de triburi provin de la apelative denumind animalul-totem al tribului respectiv (ex. Δᾶοι, *Davus*, Δάκοι 'lupi' >i.e. **dhāwo-s* 'lup', *dhāŭ-ko-s* 'lup') ; 5) în alte cazuri interpretarea se bazează pe existența unui cerc relativ restrîns de apelative care pot apărea ca nume topice sau de persoane. Dintre acestea reținem : -απα 'apă, rîu' (ex. *Burd-apa*, cf. v. ind. *ăp-* 'apă', v. prus. *ape* 'rîu') ; εσβ-, εζβ-, *esb-* 'cal' (ex. *Esbenus* ; din i.-e. **hek'wo-s*), καρπα- 'stîncă' (Καρπάτης), cf. alb. *karpë*, bg. dial. (trac.) карпа 'stîncă' ; *mar(i)-* 'mare ; loc cu apă, mlăștinos' (Μάρισος 'Mureș' etc.), cf. lat. *mare*, slav. *mor'e* ; μαρ(ο)- 'mare, grand' (nume de pers. Βηρι-μαρος, Καρσι-μαρος etc.) din i.-e. **ma-ro-s*, cf. gal. *-maros* 'mare, grand'. Așadar, cu aceasta se lămurește definitiv etimologia adj. rom. *mare*, care poate fi considerat cu siguranță autohton (tracic)[1].

Criticînd părerea acad. D. Decev, potrivit căreia limba tracă ar fi rezultatul unei încrucișări între limba etruscă (etruscoidă) și limba unor triburi iraniene (idee bazată pe mutația consoanelor constatată în unele cuvinte), autorul arată, folosind o serie de exemple, că trebuie să fi existat în partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice o populație vorbind o limbă indo-europeană, în care avusese loc această mutație a consoanelor și că această limbă era aproape identică cu limba pelasgică și foarte apropiată de armeană. Așadar, trebuie să conchidem, spune autorul, că în partea răsăriteană a Peninsulei Balcanice s-au suprapus două limbi indo-europene, dintre care cea mai veche se caracteriza prin mutația consoanelor explosive, în timp ce a doua păstra consoanele explosive surde și sonore neschimbate. În legătură cu aceasta, autorul emite părerea că cea de-a doua limbă e daco-moesiana, care se deosebește de tracă [în tracă : T>TA, M>T, MA×M ; r̥, l̥, n̥, m̥>*ur, ul, un, um* ; în daco-moesiană consoanele explozive sonore și surde rămîn neschimbate, lichidele și nazalele trec în *ri* (?), *a(n)*, *a(m)*]. După părerea sa, daco-moesiana e înrudită sau, mai precis, premerge albanezei. Amestecul triburilor trace cu cele daco-moesiene în mileniul al III-lea î.e.n. a avut drept rezultat apariția unei limbi amestecate *daco-moesiană-tracă*. În acest caz, grupele lingvistice vechi în Peninsula Balcanică ar fi iliro-macedoneana, greaca, frigiano-armeana, traco-pelasgica și daco-moesiana-albaneza (vezi tabloul trăsăturilor fonetice ale fiecăreia din aceste grupe, p. 81).

Din păcate însă, toate aceste probleme sînt expuse în ultimele pagini ale cărții extrem de sumar, iar încercarea de datare a mișcărilor populațiilor vechi indo-europene în Peninsula Balcanică, începînd din mileniul al IV-lea î.e.n., este prea generală. În particular, este neglijată aproape în întregime existența dacilor la nordul Dunării și, în legătură cu aceasta, problema aportului lor etnic și lingvistic la formarea poporului și limbii romîne.

---

[1] Vezi observația lui D. Decev, care dă primul această etimologie (*Характеристика*, p. 18 ; *Die thrak. Sprachreste*, p. 289), combătînd vechea părere (Pușcariu, *Etym. Wb. der rum. Spr.* 1027 : lat. *mas, maris* 'mascul') ; cf. recenzia lui I. I. Russu (*l. c.*, p. 449) și articolul acestuia *Dispariția limbii și a populațiilor traco-dace*, „St. și cerc. de ist. veche", VIII, 1—4, 1957, p. 253—263, în care *mare* 'grand' e trecut printre elementele autohtone (traco-dace) ale limbii romîne.

În tot cazul însă interpretarea materialului epigrafic nou descoperit, ca şi a inscripţiilor mai vechi, încercarea de sistematizare a lexicului limbii trace reprezintă o contribuţie de seamă în acest domeniu, încă greu de descifrat, al istoriei vechi a limbilor indo-europene din Peninsula Balcanică. Acceptarea unor tratamente fonetice diferite în tracă şi daco-moesiană ar explica deosebirile dintre diverse cuvinte, pe care altfel am fi înclinaţi să le atribuim uneia şi aceleiaşi limbi. Această problemă cere un studiu aprofundat de acum înainte, pentru a se putea da o reprezentare mai concretă a situaţiei etno-lingvistice din Peninsula Balcanică în mileniile IV—I înaintea erei noastre. Noile descoperiri şi idei din indo-europenistica actuală vor aduce fără îndoială rezultate noi, ce vor putea fi folosite cu succes şi în studiul „preistoriei" limbii romîne.

Noua lucrare a acad. Vl. Gheorghiev, a cărei scurtă prezentare am schiţat-o în rîndurile de faţă, este, alături de cărţile acad. D. Decev, o contribuţie meritorie la studiul limbii trace. Era bine însă dacă, pe lîngă indicele de cuvinte foarte util de la sfîrşitul cărţii, autorul ar fi dat şi un scurt rezumat în limbile franceză, rusă sau germană, pentru a putea fi urmărit şi de cititorii care nu cunosc limba bulgară. La acest lucru ne-am fi aşteptat cu atît mai mult, cu cît titlul cărţii e dat pe prima pagină şi în limba franceză.

G. Mihăilă

Pravidla českého pravopisus (Regulile ortografiei cehe),

Praha, 1957, 480 p.

Lucrarea de faţă nu reflectă o reformă ortografică propriu-zisă, deoarece, faţă de situaţia dinainte, schimbările consemnate în indicele de cuvinte sînt mai mult de amănunt decît de principiu. Dată fiind însă seriozitatea cu care au fost elaborate regulile, numărul mare şi competenţa autorilor, varietatea problemelor discutate detaliat în bogata introducere, ca şi atenţia acordată în special neologismelor şi scrierii cuvintelor străine, sîntem îndreptăţiţi să discutăm *Regulile ortografiei cehe* ca pe o carte nouă şi plină de învăţăminte. După cum se ştie, ortografia cehă este, ca şi cea romînească, fonetică şi — în mică măsură — etimologică ; de aceea cei ce se îngrijesc de scrierea corectă a limbii romîne găsesc în paginile îndreptarului ortografic ceh multe probleme comune. Soluţiile adoptate acolo ne pot da sugestii utile, mai ales acum, cînd Institutul de lingvistică din Bucureşti pregăteşte o nouă ediţie a Dicţionarului nostru ortografic.

Ultimul îndreptar ortografic al limbii cehe, apărut în 1941 (şi retipărit în 1946 şi 1948) nu mai corespunde necesităţilor, din pricina marelui număr de cuvinte şi expresii noi, intrate în limbă în ultimii 16 ani, ca rezultat al progresului tehnic şi al schimbărilor din viaţa socială a Cehoslovaciei.

Elaborarea noii ediţii a durat mult timp ; mai întîi s-a lucrat în cadrul comisiei ortografice a vechii Academii de Ştiinţe şi Arte, apoi la Institutul de limbă cehă al Academiei de Ştiinţe (Ústav pro jazyk český ČSAV). La redactare au contribuit unii dintre cei mai cunoscuţi lingvişti cehi şi cei mai mari specialişti în limbă cehă, ca acad. B. Havránek, acad. Trávnícek, J. Bělič, Al. Jedlička, Vl. Šmilauer, B. Trnka, J. Vachek şi alţii. Au colaborat de asemenea reprezentanţi ai Uniunii scriitorilor şi ai Uniunii ziariştilor. Lucrarea a fost publicată mai întîi sub formă de broşură şi discutată în secţiile Academiei, la diverse institute de cultură, în ziare şi reviste.

Noul dicţionar ortografic ceh cuprinde o introducere amplă (peste 100 de pagini) şi un index de cuvinte, al căror număr depăşeşte 30 000. Din introducere semnalăm următoarele capitole : scrierea cu *i* şi *y* (care nu se deosebesc în pronunţare), grupurile de consoane, prefixele *s*- şi *z*- (care adesea se confundă în pronunţare), cantitatea vocalelor, scrierea cuvintelor străine prescurtări uzuale, scrierea cu majuscule, semnele de punctuaţie şi transcrierea numelor străine

Comparînd această lucrare cu cele similare, mai vechi, autorii arată în prefață că au adoptat două principii noi :

1. Trebuie să se dea o atenție deosebită neologismelor, consemnîndu-se pe cît posibil formele care reflectă pronunțarea obișnuită.

2. Lucrarea nu este destinată elevilor din diferite forme de învățămînt, ci scriitorilor, redactorilor, ziariștilor, specialiștilor din diferite domenii ale științei și tehnicii. Acest lucru se reflectă atît în metoda de expunere a regulilor, cît și în alegerea cuvintelor. (Pentru nevoile învățămîntului e prevăzută apariția unui manual de ortografie).

Dintre problemele tratate în introducere, vom discuta mai pe larg trei, considerînd că ele interesează cel mai mult pe specialiștii noștri.

1. *Scrierea cuvintelor străine.* Autorii lucrării au plecat de la următorul principiu : cuvintele străine substantive comune se scriu *a*) în forma originară — dacă au o circulație redusă în cehă — sau *b*) cu ortografia cehă — dacă sînt răspîndite. Tot în prima categorie intră însă și termeni tehnici internaționali ca *brutto, watt, wolfram* etc. sau expresii ca *vice versa, cum grano salis, fair play* etc. Dacă aceste derogări par justificate, în schimb cea de-a treia excepție (par. 90, p. 45) poate da naștere la confuzii : se spune anume că unele neologisme cu mare circulație ca *bulletin, foyer, interview, résumé* etc. se scriu totuși în forma originară, deoarece grafia diferă mult de pronunțare și o grafie cehă ar părea foarte neobișnuită ; dacă însă *match* se scrie *mač*, nu văd de ce nu s-ar scrie cu ortografie cehă și cuvinte ca *handicap, interview* și altele.

Autorii constată — pe bună dreptate — că e greu de trasat totdeauna o limită între cuvintele încetățenite și cele neîncetățenite în limbă. Nu mai sîntem însă de acord cu autorii cînd admit ca unele cuvinte să se scrie în două feluri. De ex. *ensemble — ansámbl, arrangement — aranžmá, essay — essej, pathos — patos* etc. Cred de asemenea nerecomandabilă indicația de la par. 90, nota 2 (p. 45), după care în texte de popularizare a științei se tolerează în număr mai mare grafii cehizate, pe cînd în texte de specialitate aceleași cuvinte se pot scrie și cu grafia din limba de proveniență. Din răsfoirea Îndreptarului ceh se vede la tot pasul că n-a fost în intenția autorilor să elimine dubletele sau chiar tripletele ortografice. Astfel, se admit deopotrivă grafiile *ethos* și *etos, distingovaný* și *distingvovaný, analýza și analysa.* Lungimea vocalelor în cuvintele străine rămîne de asemenea o dificultate, deoarece se admit foarte adesea două forme : *archivní* și *archívní, pasivum* și *pasívum* etc. Sînt și cazuri, rare, e drept, cînd un cuvînt are două pronunțări, ambele admise, dar nici una nu e reflectată grafic, de pildă *lukrativní* se poate rosti fie *lukratyvní*, fie *lucratývní.*

Toate aceste fluctuații, pe care le întîlnim în număr foarte mare (pe fiecare pagină se găsesc cîteva !), se explică prin intenția autorilor de a nu da norme. E foarte discutabil însă dacă tocmai un dicționar ortografic — fie că se adresează, fie că nu se adresează elevilor — se poate lipsi de acest caracter normativ și dacă e bine să se despartă atît de net ortografia de ortoepie. (După cum s-a putut observa din exemplele date aici, multe dublete se datorează lipsei caracterului normativ ortoepic).

Sîntem avertizați (la p. 112) că *Regulile ortografiei cehe* nu dau norme ortoepice. Problema se pune și pentru cuvintele vechi, nu numai pentru neologisme. (Un singur exemplu : verbul *rozhryzati* are la indicativ prezent, pers. 1 formele : *rozhryžu, rozhryži* și *rozhryzám*).

2. *Scrierea cu majuscule* este o problemă căreia i se acordă o mare extindere. Reproduc cîteva norme care se deosebesc de cele romînești :

a) Denumirile alcătuite din mai multe substantive comune au totdeauna majusculă numai la inițiala primului cuvînt, de exemplu : Svaz sovětckých socialistických republik, Československé svaz mládeže (Uniunea tineretului cehoslovac), Lidová republika bulharska (R.P. Bulgaria), Československé státní dráhy (Căile ferate cehoslovace), Komunistická strana Československa (Partidul comunist din Cehoslovacia), První máj (1 Mai). Principiul e folosit și în orto-

grafia romînească, dar cu numeroase excepţii (vezi Dicţionarul ortografic, p. 57). Noua ediţie a dicţionarului nostru ortografic cred că ar putea urma cu folos aceeaşi linie.

b) Numele unor organizaţii sau instituţii apar scrise cu iniţiale minuscule, fără vreo justificare temeinică. În această situaţie se găsesc denumirile ministerelor (ministerstvo zahraničních věcí „Ministerul Afacerilor Externe") şi ale unor comitete centrale (ústřední výbor KSČ „Comitetul central al Partidului Comunist din Cehoslovacia"), deşi „Teatrul central al armatei cehoslovace" se scrie Ústřední divadlo Československé armády, iar cuvîntul ústredni „central" se scrie cu iniţială majusculă şi în alte denumiri de organizaţii sau instituţii. Cred că toate denumirile discutate în acest paragraf ar fi trebuit încadrate regulii amintite de mine la punctul „a" de mai sus. Nu văd ce ar împiedica o scriere asemănătoare şi în ortografia romînească (de exemplu, *Ministerul afacerilor interne* etc.).

c) Pentru numirile geografice care includ cuvinte ca „insulă", „peninsulă", „mare" etc. se recomandă, în mod foarte judicios, următoarele grafii: poloostrov Pyrenejský „peninsula Iberică", more Středozemní „marea Mediterană", průplav Suezský „canalul Suez". Şi în această privinţă cred că putem adopta întocmai norma ortografică cehă, mai ales că pînă în prezent există la noi o mare libertate în scrierea numirilor geografice.

3. *Transcrierea numelor proprii străine.* În privinţa numelor scrise în alfabetul chirilic, se recomandă un sistem de transcriere care să facă posibilă lectura corectă de către un ceh, de exemplu Хрущев — Chruščov, transcriere care mi se pare mai justă, ca principiu, decît aceea propusă de Dicţionarul nostru ortografic. În Îndreptarul ceh se dau tabele complete pentru transcrierea literelor folosite în limba rusă, ucraineană, bielorusă, bulgară, macedoneană şi sîrbo-croată.

În transcrierea numelor din limbile care folosesc alfabetul latin se admite, în opere de popularizare (mai puţin în cele ştiinţifice), înlăturarea unor litere sau semne diacritice neobişnuite în ortografia cehă şi înlocuirea lor prin semne cu aproximativ aceeaşi valoare din alfabetul ceh. Astfel, pentru limba polonă, se admit următoarele modificări grafice: *ň* pentru *ń*, *l* pentru *ł*, *ž* pentru *ż*. Grafia cuvintelor romîneşti trebuie respectată întocmai, afară de *ă*, *î*, *ş* şi *ţ*, care pot fi redaţi şi prin *a*, *i*, *š*, *ts*.

Problema se pune desigur şi pentru limba romînă şi e mai mult de ordin tipografic. Cred că nu trebuie condamnată această relativă libertate în transcrierea numelor proprii, pe care o prevede lucrarea recenzată. Ca să mă refer numai la limba cehă, cred că literele *č*, *š*, şi *ž* pot fi uşor înlocuite cu *c*(*i*) — d. ex. *Cedok* nu *Čedok* sau *klici* nu *klíč* (deşi *č* în cehă e dur) —, *ş*, şi *j*. Aş propune de asemenea să se redea *ď*, *ě*, *ň* şi *ť* prin *d*, *ie*, *n* şi *t*, iar lungimea vocalei *u* să nu se noteze cînd în cehă e notată prin „cerculeţ" (*ů*). O problemă foarte dificilă o pune consoana *ř* a cărei pronunţare diferă foarte mult de aceea a lui *r* romînesc, prin care este redat de obicei.

În noua ediţie a Dicţionarului ortografic romînesc ar trebui să se studieze cît mai amănunţit problema transcrierii cuvintelor din limbi care folosesc alfabetul latin şi să se dea tabele de transcriere pentru situaţiile cînd tipografiile nu dispun de toate caracterele. Ediţia actuală păcătuieşte prin aceea că dă o singură indicaţie (la p. 56), care se dovedeşte insuficientă şi inaplicabilă în toate situaţiile.

Instrument de lucru indispensabil pentru cei ce activează în sectorul cultural în Republica Cehoslovacă, *Regulile ortografiei cehe* sînt de folos, după cum am încercat să arăt, şi cercetătorilor romîni. Singura obiecţie mai importantă care i se poate aduce este lipsa caracterului normativ, ortografic şi ortoepic, mărturisită de autori, dar insuficient motivată. Aşteptăm de aceea cu nerăbdare apariţia manualului de ortografie anunţat, care va completa *Regulile* discutate mai sus.

Sorin Stati

EMILIO ALARCOS LLORACH, FONOLOGÍA ESPAÑOLA (2. a ed. corregida y aumentada)

Madrid, Editorial Gredos, [1954]. (Biblioteca Románica Hispánica dirigida por Damaso Alonso. III. Manuales.), 232 p.

Cartea lui Alarcos Llorach solicită atenţia specială a lingviştilor romîni din două motive : mai întîi, pentru că ea conţine descrierea fonologică a unei limbi romanice; în al doilea rînd, pentru preţioasele sugestii care pot fi găsite în această lucrare, în legătură cu unele din problemele actuale ale fonologiei limbii romîne. Dar — în ciuda titlului modest — cartea cuprinde şi o excelentă introducere în fonologia generală şi, prin urmare, prezintă un interes mult mai larg; faptul a fost scos în evidenţă în unele din recenziile care i-au fost consacrate. Dintre acestea, ne-au fost accesibile cele semnate de André Martinet ("Word", XI, 1955, 1, p. 112—117), Luis J. Prieto ("Studia linguistica", IX, 1955, 2, p. 102—105), Giuseppe Francescato ("Archivio glottologico italiano", XLII, 1957, 1, p. 79—82) şi H. L[ausberg?] ("Archiv für das Studium der neueren Sprachen", an. 108, vol. 193, 1957, 4, p. 362—363). O scurtă prezentare a cărţii, semnată de R. M. Frumkina, a apărut în "Voprosî iazîkoznaniia", VI, 1957, 3, p. 149—150. Direct, nu am putut cunoaşte lucrarea decît la mult timp după apariţia ei, ceea ce explică întîrzierea cu care apare prezenta dare de seamă; această întîrziere ne obligă să ne referim, în rîndurile de mai jos, la aprecierile şi observaţiile recenzenţilor care ne-au precedat.

Ediţia I a cărţii (pe care nu o cunoaştem decît indirect, din recenzia publicată de Manfred Sandmann în "Zeitschrift für romanische Philologie", LXX, 1954, 1—2, p. 130—132) a apărut în 1950. Ea purta în titlu menţiunea "según el método de la Escuela de Praga", care arăta, de la început, adeziunea autorului la una din principalele şcoli fonologice. Şi cea de-a doua ediţie se întemeiază, în primul rînd, pe *Principiile* lui Trubetzkoy, după cum remarcă Prieto (*loc. cit.*, p. 102) şi H. L. (*loc. cit.*, p. 362), dar autorul este la curent cu cele mai recente contribuţii în domeniul fonologiei.

Prima jumătate a lucrării lui Alarcos Llorach (*Fonología general*, p. 9—120) reprezintă o introducere în fonologie, cuprinzînd două subdiviziuni consacrate, respectiv, fonologiei sincronice şi fonologiei diacronice. În partea a doua a cărţii (*Fonología del español*, p. 121—226) se aplică la limba spaniolă principiile şi metodele de cercetare expuse în paginile precedente. Fonologiei diacronice a limbii spaniole îi este consacrat ultimul capitol al cărţii (al IX-lea din partea a doua), cuprinzînd 48 de pagini (în prima ediţie, acest capitol număra numai 9 pagini, după cum ne informează Prieto, *loc. cit.*, p. 102).

Trebuie subliniate în mod deosebit două din calităţile fundamentale ale lucrării lui Alarcos Llorach : claritatea şi conciziunea expunerii. Bine înţeles, concentrînd în cuprinsul unei singure cărţi nu prea voluminoase un manual de fonologie generală şi un manual de fonologie sincronică şi diacronică a limbii spaniole, autorul a fost constrîns să renunţe la aprofundarea unor probleme. Dar, în felul acesta, a evitat "ariditatea" caracteristică multor lucrări de fonologie, punînd la îndemîna începătorilor o carte accesibilă, care se citeşte nu numai cu interes, ci şi cu plăcere.

Încercările autorului de a pune de acord unele interpretări contradictorii sînt, de cele mai multe ori, încununate de succes. Martinet, care recunoaşte acest merit al lucrării (*loc. cit.*, p. 112—113), atrage însă atenţia şi asupra dificultăţilor de terminologie, peste care Alarcos Llorach nu a putut trece întotdeauna (cf. Prieto, *loc. cit.*, p. 105).

Caracterul de manual este predominant în prima jumătate a cărţii, unde sînt tratate probleme generale; în partea a doua, acest caracter este mult atenuat, datorită faptului că o descriere de ansamblu a fonologiei limbii spaniole punea în faţa autorului sarcina de a găsi soluţii pentru numeroase probleme nerezolvate sau chiar neabordate în studiile de amănunt

anterioare. Simpla parcurgere a bibliografiei ne duce la această concluzie. În tratarea unor probleme din partea a doua a cărţii, autorul s-a putut sprijini, ce e drept, pe lucrările lui Navarro Tomás, Menéndez Pidal, Amado Alonso şi ale altora, dar, de cele mai multe ori, el s-a găsit pe un teren încă necercetat cu metodele lingvisticii structurale. Desigur, la acest lucru se referă Prieto, cînd afirmă (*loc. cit.*, p. 105) că Emilio Alarcos Llorach are meritul de a fi inaugurat fonologia limbii spaniole (cf. Sandmann, *loc. cit.*, p. 130). În schimb, pentru partea de fonologie generală, autorul avea la dispoziţie o bogată bibliografie, pe care a şi folosit-o cu multă competenţă, fără ca acest lucru să-l împiedice de a-şi expune concepţiile personale.

Indicaţiile bibliografice care se dau la sfîrşitul fiecărui capitol din partea întîi a cărţii ocupă pagini întregi. În felul acesta, cititorul află ce lucrări trebuie să consulte pentru cunoaşterea mai amănunţită a unor probleme cărora nu le-a putut fi rezervată în economia cărţii decît o tratare sumară. Indicele de materii (p. 227—229) uşurează consultarea cărţii şi vine în ajutorul celor care vor să-şi însuşească destul de bogata terminologie fonologică.

După cum era şi firesc, obiecţii mai numeroase din partea recenzenţilor a provocat partea a doua a cărţii. Sandmann (*loc. cit.*, p. 131—132), Prieto (*loc. cit.*, p. 104) şi Francescato (*loc. cit.*, p. 81) nu sînt de acord cu clasificarea fonemelor /*č*/, /*s*/ şi /*y*/. După părerea lui Alarcos Llorach (p. 148), opoziţia /*č*/ : /*s*/ este de aceeaşi natură cu opoziţiile /*p*/ : /*f*/, /*t*/ : /θ/, /*k*/ : /*x*/ ("întrerupt : continuu"), iar /*y*/ se opune lui /*č*/ prin sonoritate (p. 149; vezi şi tablourile de la p. 144 şi 152). Nu vom propune aici altă soluţie (clasificarea acestor fenomene e dificilă, după cum observă şi Prieto), dar ţinem să remarcăm că autorul însuşi pare a recunoaşte caracterul discutabil al clasificării şi consideră necesar să se oprească mai îndelung asupra acestei probleme, căutînd să preîntîmpine eventualele contraargumente.

În ce priveşte opoziţia /θ/ : /*s*/, înclinăm să credem că, în acest caz, s-a acordat o importanţă prea mare aşa-numitului criteriu al paralelismului în sistem, evitîndu-se astfel "complicaţia" care ar fi rezultat din admiterea unui al optulea tip de opoziţie în spaniolă (pe lîngă cele şapte enumerate la p. 144), anume opoziţia "strident : mat". Credem că acesta e raportul dintre sp. /θ/ şi /*s*/ (ca în limba engleză) şi nu ni se par destul de solide argumentele care se aduc (p. 146—150) în favoarea admiterii unei opoziţii "difuz /θ/ : dens /*s*/".

Dintre observaţiile pe care le face Prieto, mai interesantă ni se pare aceea în legătură cu neutralizarea opoziţiei dintre /*i*/ şi /*y*/ (p. 133 şi 156 a cărţii lui Alarcos Llorach). E adevărat că stabilirea conţinutului fonologic al arhifonemului rezultat din această neutralizare provoacă dificultăţi (trebuie să observăm că /*i*/ şi /*y*/ au în comun nu numai calitatea de a fi foneme, cum susţine Prieto, *loc. cit.*, p. 102—103, ci şi caracterul pertinent "acut"; vezi, de exemplu, tabloul de la p. 152 a cărţii recenzate). Cu toate acestea, nu considerăm, în principiu, imposibilă neutralizarea opoziţiei dintre o vocală şi o consoană; spre deosebire de Prieto (care îşi expune mai pe larg părerile asupra acestei probleme într-un articol publicat în "Word", X, 1954, 1, p. 43—59), credem că opoziţia "vocală : consoană" nu se deosebeşte, în esenţă, de opoziţia "sonor : surd", de exemplu. Această afirmaţie este valabilă, după părerea noastră, mai ales pentru două categorii de foneme: 1) vocalele închise, cele mai apropiate de consoane, prin caracterele şi prin comportarea lor în lanţul vorbirii (în multe limbi, vocalele închise pot avea realizări consonantice); 2) consoanele care, din punct de vedere fonetic, sînt semivocale sau semiconsoane (cazul sp. /*y*/). Aceste două categorii de foneme, deşi aparţin la două subsisteme diferite, sînt "vecine" în cadrul sistemului fonematic general al limbii şi, de aceea, între ele sînt posibile relaţii pe care, de obicei, le întîlnim numai între fonemele aceluiaşi subsistem. Bazîndu-ne pe considerente de acest gen, am propus recunoaşterea în limba romînă a unei categorii a fonemelor semivocale, al căror conţinut fonologic l-am stabilit prin raportare atît la subsistemul vocalic, cît şi la subsistemul consonantic (vezi "Studii şi cercetări lingvistice" VII. 1956, 3—4, p. 199—201 şi *Mélanges linguis-*

tiques publiés à l'occasion du VIIIe Congrès International des Linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957, București, 1957, p. 71—79). Concluziile la care am ajuns nu concordă însă cu părerea lui Alarcos Llorach asupra relațiilor dintre opozițiile "vocală : consoană" și "silabic : nesilabic" La p. 71, autorul susține că în limbile în care numai vocalele sînt susceptibile de a funcționa ca suport silabic, consoanele pot fi definite ca foneme care nu îndeplinesc această funcțiune. Și în limba romînă, numai vocalele formează silabă, dar semivocalele /*ẹ*/ și /*ọ*/ sînt nesilabice fără să fie consoane. Prin urmare, identitatea "foneme nesilabice ≡ consoane" nu există în toate limbile care îndeplinesc condiția formulată de Alarcos Llorach.

În capitolul consacrat vocalismului spaniol, autorul își pune întrebarea dacă în opozițiile /*i*/ : /*u*/ și /*e*/ : /*o*/ este pertinentă localizarea sau labializarea (p. 127). Alarcos Llorach înclină să creadă că ne găsim în prezența unor opoziții echipolente, deși citează argumente care pledează pentru caracterul privativ ("palatal : nepalatal") al opozițiilor în discuție. Unul dintre aceste argumente este următorul : vorbitorii de limbă spaniolă interpretează vocalele franceze /*ü*/ și /*ö*/ ca /*i*/ și /*e*/. Faptul că autorul ezită să considere pertinentă numai localizarea („deși se poate presupune că ceea ce este realmente distinctiv este poziția limbii" ; p. 127) pare inexplicabil, dacă avem în vedere că, la p. 128, un fenomen de același gen (incapacitatea vorbitorilor spanioli de a distinge fonemele /*ę*/ și /*e*/ din fr. *chanterais* și *chanterai*) este socotit dovadă a inexistenței unei opoziții fonematice între [*ę*] și [*e*] în limba spaniolă. De altfel, la p. 127 apare o contradicție : autorul afirmă că nici una dintre cele două caracteristici ale fonemelor /*i*/,/*e*/ și /*u*/, /*o*/ (palatal și nelabializat, respectiv, velar și labializat) nu se modifică în contact cu alte sunete, iar cu cîteva rînduri mai jos, în cuprinsul aceluiași paragraf, arată că s-au semnalat variante labializate ale lui /*e*/ în diftongul /*ue*/.

Cele cîteva observații pe care le vom face în continuare se referă la partea de fonologie generală.

O problemă care a fost în parte discutată (în legătură cu neutralizarea opoziției /*i*/ : /*y*/ în spaniolă) este aceea a raporturilor dintre vocale și consoane. Concepția autorului, expusă clar la p. 41 („el sistema vocálico y el consonántico no son dos sistemas separados, sino intimamente ligados y organizados por razgos distintivos comunes"), s-ar fi putut deduce și din acceptarea de către Alarcos Llorach a sistemului binar de clasificare a fonemelor, propuse de R. Jakobson și colaboratorii lui, sistem care desființează oarecum barierele dintre diversele categorii de foneme (vocale, consoane propriu-zise, lichide), aplicîndu-le criterii unitare de definire și clasificare. Dată fiind această poziție teoretică, surprinde afirmația că, în franceză și în germană, în conținutul fonologic al lui /*r*/ intră numai trăsătura care îl diferențiază de /*l*/ (p. 32). Caracterul "întrerupt" este singurul pertinent în cazul lui /*r*/ numai dacă definind acest fonem nu depășim limitele subsistemului alcătuit din lichide. Dar dacă avem în vedere întregul inventar de foneme, conținutul fonemului /*r*/ se îmbogățește și în franceză și în germană (ca și în spaniolă ; cf. tabloul de la p. 152) cu cel puțin două trăsături ("vocalic" și "consonantic"), proprii și fonemului /*l*/, dar servind la diferențierea lichidelor față de consoanele propriuzise (nelichide) și, respectiv, față de vocale. Definirea lui /*r*/ numai în raport cu /*l*/ echivalează, după părerea noastră, cu limitarea conținutului fonologic al lui /*b*/, să zicem, la trăsătura "sonor". În fond, se poate considera că /*b*/ și /*p*/ formează un "subsistem" al oclusivelor orale bilabiale și, în cadrul acestui subsistem, numai sonoritatea este pertinentă. Un subsistem mai mare (al oclusivelor bilabiale), din care face parte și /*m*/, ne obligă la includerea în definiția lui /*b*/ a trăsăturii "oral" ; mai departe, înglobîndu-l și pe /*w*/, în definiția lui /*b*/ vom include caracterul "oclusiv" ("întrerupt"), etc. În mod analog, dacă, plecînd de la subsistemul format din /*r*/ și /*l*/ (în care numai opoziția "întrerupt : neîntrerupt (continuu)" are valoare fonologică), ajungem la definirea lui /*r*/ în cadrul inventarului general de foneme, constatăm că numărul caracterelor pertinente devine din ce în ce mai mare : față de /*l*/, fonemul /*r*/ este numai

„întrerupt” ; în raport cu /d/, de exemplu, este pertinent numai caracterul ”vocalic” etc. Dar conținutul fonologic al lui /r/ este suma tuturor acestor caractere. Prin urmare, în franceză și în germană, /r/ nu are un conținut fonologic limitat la trăsătura ”întrerupt” (deşi numărul caracterelor lui pertinente este, în aceste limbi, mai mic decît în spaniolă, unde în definiția fonemului corespunzător trebuie să se țină seama de existența a patru lichide).

La p. 47, se citează, pentru exemplificare, sistemul vocalic al limbii romîne, în care sînt incluşi şi diftongii /ẹa/ şi /ọa/. Din motive diferite, lingviştii romîni nu sînt de acord cu această clasificare ; ea a fost combătută de A. Graur şi A. Rosetti, în ”Bulletin linguistique”, VI, 1938 p. 5–6, nota. [Menționăm, în treacăt, că, în recenzia pe care o face cărții lui Alarcos Llorach, H. L. critică şi el această clasificare, făcînd însă greşeala de a considera că /ọa/ şi /ẹa/ sînt ”nur kombinatorische Varianten der Phoneme *o* und *e*” (*loc. cit.*, p. 363). Dacă pentru /ọa/ s-ar putea aduce unele argumente în sprijinul acestei păreri (cf. Tamás Lajos, în ”Studii şi cercetări lingvistice”, VII, 1956, 3–4, p. 187–188), nu vedem cum a putut să treacă recenzentul peste cazuri ca *putem-puteam*, *carte-cartea*, în care /e/ şi /ẹa/ apar în poziții identice, iar opoziția dintre vocală şi diftong are funcțiune distinctivă.]

Nu ni se pare destul de clară concepția autorului asupra transformărilor fonologice şi asupra obiectului fonologiei diacronice. Se arată, pe bună dreptate, că fonologia diacronică studiază schimbările funcționale şi structurale ale elementelor fonice (p. 95–96), ceea ce înseamnă că transformările fonetice care nu implică o modificare în planul funcțional nu intră în obiectul fonologiei diacronice (deşi cunoaşterea lor e necesară pentru cine vrea să studieze istoria sistemului). Dar în definiția transformărilor fonologice opoziției funcțional, structural — nefuncțional, nestructural i se substituie opoziția social (general) — individual (particular). După Alarcos Llorach, transformările fonologice se produc în clipa cînd un sistem particular devine general (p. 96). Autorul susține că „una innovación personal al generalizarse transforma ipso facto el sistema” (p. 98), afirmație cu care nu putem fi de acord. Mai întîi, credem că orice schimbare funcțională şi structurală a elementelor fonice — chiar dacă se petrece în cadrul unui „sistem particular” (care poate fi, în ultimă instanță, individual) — este fonologică. În al doilea rînd, trebuie să ținem seamă de faptul că, în domeniul fenomenelor fonice, generalizarea unei inovații nu afectează în mod obligatoriu sistemul (cf. A. Rosetti, în *Mélanges linguistiques publiés à l'occasion du VIII*[e] *Congrès Intern. des Linguistes à Oslo*, p. 92–94). În limba romînă literară, de exemplu, dacă s-ar ajunge, la un moment dat, ca toți vorbitorii să pronunțe [č] (”dur”), în loc de [ĉ] (cu timbru palatal), nu am putea să afirmăm că s-a produs o transformare a sistemului fonologic ; ar deveni alta doar realizarea (varianta) ”normală” a fonemului /č/, acesta din urmă rămînînd neschimbat (situația ar fi diferită dacă locul lui [ĉ] l-ar lua, să zicem, [ș]. Precizări importante în legătură cu cele discutate aici se găsesc la Eugenio Coseriu, *Sistema, norma y habla* (”Revista de la Facultad de Humanidades y Ciencias”, Montevideo, VI, 1952, 9, p. 113–177), lucrare pe care nu o găsim menționată în bibliografia manualului lui Alarcos Llorach (a apărut, probabil, după redactarea cărții).

Încheind această succintă dare de seamă, nu ne rămîne decît să ne asociem dorinței exprimate de Giuseppe Francescato (*loc. cit.*, p. 82) de a avea pentru fiecare limbă romanică lucrări de tipul *Fonologiei spaniole* (adăugăm : cu aceleaşi calități). Aşteptăm, de asemenea, cu un interes legitim, să putem citi altă lucrare a lui Emilio Alarcos Llorach, *Gramatica estructural*, apărută în aceeaşi serie de manuale din ”Biblioteca Románica Hispánica”.

Andrei Avram

LUCRĂRI ȘI PERIODICE SOSITE PÎNĂ LA 15 IUNIE 1958

A. CĂRȚI

Р. И. АВАНЕСОВ și С. Б. БЕРНШТЕЙН, *Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического атласа*, Moscova, 1958, 30 pag.

АКАДЕМИЯ НАУК СССР. Институт языкознания. Фундаментальная библиотека общественных наук. Библиографический указатель литературы по языкознанию, изданной в СССР с 1918 по 1957 год. Выпуск I. Книги и сборники на русском языке, изданные в СССР, 1918—1955 г., Moscova, 1958, 367 pag.

VITTORIO BERTOLDI, *La Glottologia comme storia della cultura. Principi. Metodi. Problemi con particolare riguardo alla latinità del Mediterraneo occidentale*, Napoli, 1946, 128 pag.

Idem, *La Glottologia comme storia della cultura con particolare riguardo al dominio linguistico dell'Europa centrale e nordica*, Napoli, 1947, 132 pag.

BIBLIOGRAFIA RETOROMONTSCHA 1552—1930. Bibliographie des gedruckten bundesromanischen Schrifttums von den Anfängen bis zum Jahre 1930, herausgegeben von der LIGIA ROMONTSCHA, Chur, 1938, 266 pag.

BIBLIOGRAFIA RETOROMONTSCHA II (1931—1952), Samedan, 1956, 166 pag.

Р. А. БУДАГОВ, *Этюды по синтаксису румынского языка*, Moscova, 1958, 235 pag.

А. И. ЕФИМОВ, *Стилистика художественной речи*, Moscova, 1957, 448 pag.

DONALD FOWLER BROWN, *The Catholic Naturalism of Pardo Bazán*, Chaper Hill, The University of North Carolina Press, 1957, 168 pag.

GIAN GIANET CLOETTA, *Fatschel*, Chasa Paterna, nr. 61, Samedan, 1950, 64 pag.

Idem, *Ils ultims Breschas u la Funtauna del Müt*, Chasa Paterna, nr. 43, 38 pag.

Idem, *"O düra, chera terra patria"*, Chasa Paterna, nr. 32, 48 pag.

Idem, *Ovazuns*, Chasa Paterna, nr. 4, 48 pag.

ROSALYN GARONER și MARION A. GREENE, *A Brief Description of Middle French Syntax*, Chapel Hill, 1958, 154 pag.

B. HÁLA, *Nature acoustique des voyelles*, Praga, 1956, 120 pag.

JOHN HAYES HAMMOND, *Francisco Santos'indebtedness to Gracián*, Austin, 1950, 104 pag.

BENGT HASSELROT, *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*, Uppsala, 1957,

LUIGI HEILMANN, *Camitico-semitico e indo europeo*, Bologna, 1949, 88 pag.

Idem, *La parlata di Mœna. Nei suoi rapporti con Fiemme e con Fassa*, Bologna, 1955, 298 pag.

HOMENAJE A FRITZ KTÜGER, vol. II, Mendoza, 1954, 696 pag: Rolf Olbrich, *"Antiguo" y "reviejo" en la comparación popular romance*, p. 1—18; Olaf Deutschmann, *Der Gebrauch von Bezeichnungen für "Haufen"*, p. 19—57; Wilhelm Giese, *Die Namen der Wochentage und Monate im Albanischen*, p. 59—69; E. Frh. v. Richthofen, *Il trattato di Dante alla luce della geografia linguistica moderna*, p. 71—84; W. Th.

E l w e r t, *Per una valutazione stilistica dell'elemento provenzale nel linguaggio della scuola poetica siciliana*, p. 85—112; F r i e d r i c h S c h ü r r, *Akzent und Synkope in der Galloromania*, p. 113—128; G. R o h l f s, *Un type archaïque de futur et de conditionnel en Haute-Bigorre (Gascogne)*, p. 129—134; R. V i o l a n t - S i m o r r a, *El nom, les habitudes, les funcions biològiques i les malalties de las ovelles, al Pallars Sobirà*, p. 135—152; V. G a r c í a d e D i e g o, *Los fallos de la etimología moderna*, p. 153—156; R. W i l m e s, *Contribución a la terminología de la fauna y la flora pirenaica: valle de Vió (Aragón)*, p. 157—192; A. M. B a d í a M a r g a r i t, *Sobre los extanjerismos léxicos en el aragonés de Juan Fernández de Heredia*, p. 193—197; M. G a r c í a B l a n c o, *San Morales y la Flecha. Contribución a la toponimia salmantina*, p. 199 — 207; D á m a s o A l o n s o, *Gallego-asturiano "angalar", "volar"*, p. 209—215; G e r h a r d M o l d e n h a u e r, *Aportaciones al estudio lingüístico de los helenismos españoles, especialmente de la terminología médica*. p. 217—246; J o s e p h M. P i e l, *Nombres visigodos de proprietaros en la toponimia gallega*, p. 247—268; M a x L. W a g n e r, *Calcos lingüísticos en la habla de las sefarditas de Levante*, p. 269—281; R u d o l f R ü b e c a m p, *Stazphonetische Erscheinungen aus dem Cantigas de Santa Maria von Alfons dem Weisen*, p. 283—303; R. S. B o g g s, *Phonetics of words borrowed from English by New Mexican Spanish*, p. 305—312; B e r t a E l e n a V i d a l d e B a t t i n i, *Un término geográfico: guadal*, p. 313—318; W i l h e l m P e s s l e r, *Witz und Humor als Ausdruck echter Humanität*, p. 534—545; F r i t z N e u b e r t, *A propos des débuts des relations culturelles entre la France et l'Allemagne*, p. 547—574; K u r t W a i s, *Traduction, adaptation et transposition poétique*, p. 575—589; R a f a e l L a p e s a, *Sobre el "Auto de los Reyes Magos", sus rimas anómalas y el posible origen de su autor*, p. 591—599; R a f a e l d e B a l b í n, *Notas sobre el teatro menor de Moreto*, p. 601—612; S o p h i e W e i l a n d, *Die Naturschilderung in dem Roman "A Selva" von Ferreira de Castro*, p. 613—622; A l f r e d D o r n h e i m, *Die Gaucholiteratur Argentiniens*, p. 623—650; A d e l i n a V i d a l d e K a u l și G u i l l e r m o K a u l, *Jorge Guillén*, p. 631—657; D e m e t r i o G a z d a r u, *Epistolario inédito de 1878 sobre una nueva edición de la Gramática de Friedrich Diez*, p. 659 — 683; A l b i n E d u a r d B e a u, *Ein unbekannter Brief von Antonio de Araújo (Conde de Barca) an Alexander von Humboldt im Besitz Gothes*, p. 685—690.

HOMENAJE A RIVA-AGÜERO, Lima (Peru), 1954, 160 pag.

В. В. ИВАНОВ și В. Н. ТОПОРОВ, К постановке вопроса о древнейших отношениях балтийских и славянских языков, Moscova, 1958, 42 pag.

PAUL JUON, *Ruaneida ni Botanica romonstcha*, Turitg, 1956, 32 pag.

ROBERT LADO, *Linguistics across cultures*, Ann Arbor, 1957, 142 pag.

ROBERT E. LONGACRE, *Proto-Mixtecan*, Indian University, Bloomington, Indiana, 1957, 196 pag.

GIACHEN CASPAR MUCTH, *la poesia*. Edizium festiva per il tschienavel anniversari dil poet 1844—1944. Procurada dal Cussegl della Romania, Cuera, 1945, 176 pag.

A. MURTONEN, *The Living Soul. A study of the Meaning of the word* **noefoeš** *in the Old Testament Hebrew Language*, Helsinki, 1958, 106 pag.

MUSA RUMANTSCH. Antologia poetica moderna cun Survistas da nossa fuormazium linguistica e litteraria (eir in versiun francesa). Notizchas biograficas e bibliograficas Pledaris a register da P e i d e r L a n s e l (1863—1943), Samedan, 1950, 302 pag.

AELIUS PASOLI, *Acta fratrum Arualium* edidit quae post annum MDCCCLXXIV reperta sunt commentario instruxit . . ., Bologna, 1950, 176 pag.

EL POEMA DE ALFONSO XI. Edición de Yo Ten Cate, Madrid, 1956, XLVI + 700 pag.

M. ROMERA - NAVARRO, *Estudios sobre Gracián*, Austin, 1950, 146 pag.

JEAN SÉGUY, *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales*, Barcelona, 1953, 446 pag.

GUNNAR TILANDER, *La Vénerie de Twiti*. Le plus ancien traité de chasse écrit en Angleterre. La Version anglaise du même traité et Craft of Venery, Uppsala, 1956, 100 pag.

GUNNAR TILANDER, *Guicennas de Arte Bersandi*. Le plus ancien traité de chasse de l'Occident, Uppsala, 1956, 32 pag.

GUNNAR TILANDER, *Nouveaux essais d'étymologie cynégétique*, Lund, 1957, 242 pag.

GIUSEPPE VECCHI, *Studi Salvianei*, Bologna, 1951, 96 pag.

B. PERIODICE *

ACME, ANALI DELLA FACOLTÀ DI FILOSOFIA E LETTERE DELL'UNIVERSITÀ STATALE DI MILANO, VIII (1955), fasc. 1, 2 ; IX (1956), fasc. 1.

ACTA UNIVERSITATIS CAROLINAE, 1954, 7 : *Philologica et historica* : B. Trnka, *Určování fonému*, p. 16—22. Pentru numerele următoare, v. *Universitas Carolina*.

ANALES DE FILOLOGÍA CLÁSICA, VI (1953—1954) : J. Marouzeau, *L'exploitation du nom propre à titre de procédé poétique*, p. 153—156.

ANNALI DELLA FACOLTÀ DI LETTERE E FILOSOFIA, Bari, I (1954) : G. Alessio, *Concordanze lessicali tra i dialetti rumeni e quelli calabresi*, p. 1—54 (v. recenzia în *SCL*, VII, 3—4, p. 311—314).

~ II (1955) : G. Alessio, *Il fondo latino dei dialetti romanzi del salento*, p. 1—44 ; D. Marin, *Considerazioni interno all'apofonia e ai suoi riflesi funzionali*, p. 267—292.

ANNALI DELLA FACOLTÀ DI LETTERE E FILOSOFIA, Napoli, V (1955), VI (1956).

ANALES DES INSTITUTO DE LINGÜISTICA, Mendoza, V (1952) : O. v. Essen, *Les investigaciones sobre fonética en la Alemania actual*, p. 7—15 ; S. Bucca, *Consideraciones sobre la glosemática*, p. 17—21 ; Fr. Schürr, *Dittongazione romanza e sustrato*, p. 23—39 ; J. Amades, *Imitació dels sons*, p. 41—81 ; E. Guiter, *Vocabulari de la cultura de la vinya al Rosselló*, p. 83—132 ; R. Benítez Claros, *Valera y el español*, p. 133—137 ; M. L. Wagner, *Anotaciones etimológicas sobre algunas palabras iberrománicas*, p. 139—154 ; W. Ebeling și F. Krüger, *La castaña en el noroeste de la Península Ibérica*, p. 155—288 ; W. Giese, *Port-garvaia*, p. 298—293 ; A. Dornheim, *Algunos aspectos arcaicos de la cultura popular cuyana*, p. 303—336. La "Recenzii" : *Os estudos de linguística romanica na Europa e na America desde 1939 a 1948* (F. Krüger), p. 337—340 ; Walter Porzig, *Das Wunder der Sprache* (Salvador Bucca), p. 342—355 ; A. Benvenuto Terracini, *Que es la Lingüística?* ; idem, *Perfiles de lingüístas. Contribución a la historia de la lingüística comparada* (F. Schürr), p. 346—349 ; Benvenuto Terracini, *Conflictos de lengua y de cultura* (Salvador Bucca), p. 349—351 ; G. Devoto, *I fondamenti della storia linguistica* (S. Bucca), p. 352—354 ; G. Devoto, *Studi di stilistica* (S. Bucca), p. 354—356 ; G. García-Lomas, *El lenguaje popular de las montañas de Santander* (F. Krüger), p. 388—389 ; E. Alarcos Llorach, *Perfecto simple y compuesto en español* (Eva Seifert), p. 395—398 ; M. Carado de Val, *Sintaxis del verbo español moderno. I* (Eva Seifert), p. 398—404 ; Dámaso Alonso, *Poésia Española* (Erich Frhr. v. Richthofen), p. 404—410 ; Pilar Vázquez Cuesta și Albertina M. de Luz, *Gramática Portuguesa* (Juan W. Wasmuth), p. 414—415 ; Bertil Malmberg, *Etudes sur la phonétique de l'espagnol parlé en Argentine* (Alonso Zamora Vicente), p. 430—436.

~ VI (1957) : F. Krüger, *A lo largo de las fronteras de la Romania*, p. 1—87 ; R. Wilmes, *La cultura popular de un valle altoaragonés* (*Valle de Vió*), p. 149—309 ; C. Enet, *1200 comparacionas populares argentinas*, p. 325—373 ; Ma. E. Zappacosta, *La vitivinicultura de Mendoza*, p. 375—425 ; Ma. E. Zappacosta, *Designaciones argentinas de la embriaguez*, p. 426—429 ; G. Moldenhäuer, *Notas sobre el origen y la propagación de la palabra "Linguistique"*, p. 430—444. La "Recenzii" : A. Tovar, *Estudio sobre las primitivas lenguas hispánicas* (J. Hubschmid), p. 445—449 ; P. Scheuermeier, *Bauernwerk in Italien, der italienischen und rätoromanischen Schweiz, II* (F. Krüger), p. 449—457 ; J. Ma. Iribarren, *Vocabulario navarro* (F. Krüger), p. 467—461 ; H. Kröll, *Designacões portuguesas para embriaguez* (F. Krüger), p. 461—467 ; R. Ardissone, *Aspectos de la glotogeographia argentina* (B. E. Vidal de Battini), p. 468—469 ; Luis da Cascudo Camara, *Diccionário do folclore brasileiro* (B. E. Vidal de Battini), p. 469—470.

ARCHIV FÜR DAS STUDIUM DER NEUREN SPRACHEN, 194 (1957), fasc. 2—3. La "Bibliografie" : *Bibliographie zur deutschen Philologie 1956*, p. 188—232 ; *Freundesgabe für Ernst Robert Curtius zum 14 April 1956* (H. L.), p. 242—243 ; B. E. Vidos, *Handboek tot de romanse taalkunde* (Heinz Kröll), p. 244—245 ; Adolphe V. Thomas, *Dictionnaire des difficultés de la langue française* (H. W. Klein), p. 246—248 ; Paul Scheuermeier, *Bauernwerk in Italien, der italienischen und rätoromanischen Schweiz* Band. II : *Eine*

* Sumarul revistelor este indicat parțial.

sprach— und sachkundliche Darstellung häuslichen Lebens und ländlicher Geräte (Gerhard Rohlfs), p. 255—256; Friedrick H. Jungemann, *La teoría del sustrato y los dialectos hispano-romances y gascones* (Harald Weinrich), p. 259—260.

~ fasc. 4 (1958): Günter Reichenkron, *Vorrömische Bestandteile des Rumänischen I*, p. 273—290. La "Bibliografie": Max Deutschbein, *Grammatik der englischen Sprache auf wissenschaftlicher Grundlage* (Ewald Standop), p. 330; Gerhard Dietrich, *Erweiterte Form — Präteritum und Perfektum im Englischen* (Broder Cartensen), p. 330—331; Heinrich Mutschmann, *Englische Phonetik* (K. Scheinder), p. 335; Kurt Wittig, *Phonetik des amerikanischen English* (Ewald Standop), p. 338; Helmut Lüdtke, *Die strukturelle Entwicklung des romanischen Vokalismus*, p. 342; Pierre Fouché, *Traité de prononciation française* (H.-W. Klein), p. 349—350; Moritz Regula, *Historische Grammatik des Französischen, vol. II* (H.-W. Klein), p. 353—354; Edelraut Spalinger, *Absterben von* **iacere** *im Galloromanischen* (H.-W. Klein), p. 359—360; Gerhard Rohlfs, *Vocabulario dei dialetti salentini* (H. L.), p. 365—366; Antonio Sanna, *La romanizzazione del centro montano in Sardegna* (H. L.), p. 366; Friedrich Schürr, *Nuovi contributi allo studio dei dialetti romagnoli* (H. L.), p. 366—367.

ARCHIV ORIENTÁLNÍ, 26 (1958), fasc. 1, 2.

ASSOCIATION DES CLASSIQUES DE L'UNIVERSITÉ DE LIÈGE. BULLETIN SEMESTRIEL, I (1953), nr. 2.

~ II (1954), nr. 2: Alexis Curvers, *Sur la réforme de l'ortographe et la pédagogie nouvelle*, p. 8—22.

~ III (1955), nr. 2.

~ IV (1956), nr. 1, 2. La "Recenzii": *Recueil Max Niedermann* (Jean Loicq), p. 108—111; Christine Mohrmann, *Latin vulgaire. Latin des chrétiens. Latin médiéval* (M. Hélin), p. 111—113.

~ V (1957), nr. 1 și 2.

~ VI (1958) nr. 1, 2. La "Cronică": *L'Emprunt linguistique d'après l'ouvrage de M. L. Deroy* (Jean Loicq), p. 35—40; nr. 2.

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE DER DEUTSCHEN SPRACHE UND LITERATUR (Halle), 79 (1957), fasc. I și II—III.

BEITRÄGE ZUR NAMENFORSCHUNG, VII (1955), fasc. 1: Helmut Rix, *Zwei Völkernamen aus dem alten Italien*, p. 14—26; Karl Loy, *Zusammengesetzte Stammortsnamen* p. 95—98. La "Recenzii": Jöran Sahlgren, *Toponymica* (Ernst Schwarz), p. 99—100; Johannes Hubschmid, *Sardische Studien* (Hans Krahe), p. 100—102; Johannes Hubschmid, *Pyrenäenwörter vorromanischen Ursprungs und das vorromanische Substrat der Alpen* (Hans Krahe), p. 100—102;

~ fasc. 2: Hans Krahe, *Einige Gruppen alter Gewässernamen*, p. 105—112. La "Recenzii": Joannes Hubschmid, *Bibliographia Onomastica Helvetica* (Aneliese Reichert), p. 206.

~ fasc. 3. La "Recenzii": *Recueil Max Niedermann* (Hans Krahe), p. 314—315; Franz Petri, *Zum Stand der Diskussion über die fränkische Landnahme und die Entstehung der germanisch-romanischen Sprachgrenze* (Helmut Stimm), p. 315—316.

~ VII (1956), fasc. 1. La "Recenzii": Helmut Weygandt, *Kartographische Ortsnamenkunde* (Ernst Schwarz), p. 95.

~ fasc. 2: Helmut Rix, *Die Personennamen auf den etruskische - lateinischen Bilinguen*, p. 147—172; Jürgen Untermann, *Beobachtungen an römischen Gentilname in Oberitalien*, p. 173—194. La "Recenzii": Jakov Malkiel, *Studies in the Reconstruction of Hispano-Latin Word Families* (Helmut Stimm), p. 211—212.

~ fasc. 3: Kanzi Kagami, *Fan-Shaped Frontier Zones in the Distribution of Place Namens in Japan*, p. 265—274; Giandomenico Serra, *Sedi e terri di Sardegna. Toponomastica spicciola*, p. 299—308.

~ VIII (1957), fasc. 1: R. Fritz Langenbeck, *Zur Problematik der elsässichen Toponymie und frühmittelalterlicher Siedlungsgeschichte*, p. 44—69.

~ fasc. 2: Siegmund A. Wolf, *Einiges zur historischen Auswertung der Ortsnamen-Forschung*, p. 183—189.

~ fasc. 3: Rudolf Fischer, *Zur Erklärung fraglicher Bestimmungswörter in Ortsnamen*, p. 296—301. La "Recenzii': Eberhard Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten. I. Teil: Die Siedlungsgeschichte Kärntens von der Urzeit bis zur Gegenwart im Spiegel der Namen* (Ernst Dickenmann), p. 310—311.

BIBLIOGRAFIA DEL INSTITUTO LINGÜÍSTICO DE VERANO, iunie 1955, 48 pag.

BOLETÍN DEL INSTITUTO RIVA-AGÜERO, I (1951—1952): Tristano Bolele, *Estilistica, Lingüística y Estética*, p. 399—402. La „Recenzii": Vicente García de Diego, *Lecciones de Lingüística Española* (Armando Zubizarreta Gagaldoni), p. 563—568.

~ II (1953—1955): Luis Jaime Cisneros, *Voz activa y voz pasiva en español*, p. 197—198; Luis Jaime Cisneros și Armando Zubizarreta, *Sobre enseñanza de formas verbales*, p. 199—201. La „Recenzii": Miguel Criado de Val, *Síntesis de morfología española* (Luis Jaime Cisneros), p. 222—228; Amado Alonso, *Estudios Lingüísticos. Temas Hispanoamericanos* (Enrique Carrión Ordoñez), p. 247—253.

BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA DE BUENAS LETRAS DE BARCELONA, XXVI (1954—1956).

BOLETÍN DE LA UNIVERSIDAD DE GRANADA, IV (1955): Manuel Alvar, *La Fonética y sus posibles aplicaciones en un curso universitario de "Lengua Española"*, p. 91—103; Wilhelm Giese, *Elementos de cultura popular en el Este de Granada*, p. 115—144. La „Recenzii": Antonio Llorente Maldonado de Guevara, *Los „Principios de Gramática General" de Hjelmslev y la Lingüística. Introducción a la Ciencia del Lenguaje* (Gregorio Salvador), p. 179—181.

BULLETIN DE LA FACULTÉ DES LETTRES DE STRASBOURG, 36 (1957—58), nr. 6, 7, 8—9.

BULLETIN HISPANIQUE, LIX (1957), nr. 1; nr. 2: Bernard Pottier, *Recherches sur le vocabulaire hispanique*, p. 209—218; nr. 3, 4.

BULLETIN SIGNALÉTIQUE, *Philosophie*, XI (1957), 36 pag.

BULLETIN DE L'UNIVERSITÉ DE TOULOUSE, 67 (1957—58), vol. I, II, III, IV, V, VI.

BULETIN I UNIVERSITETIT SHTETËROR TË TIRANËS, SERIA SHKENCAT SHOQERORE, XI (1957), nr. 2: Eqrem Çabej, *Kuantiteti i zanorevet të theksuara të shqipes*, p. 207—214; Ak. Alexandru Graur, *Lidhjet ndërmjet gjuhës rumune dhe gjuhës: hqipe*, p. 215—217.

BYZANTINOSLAVICA, XIX (1958), fasc. 1. La „Recenzii": G. Rohlfs, *Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität* (K. Janàček), p. 119—121.

CAHIERS PÉDAGOGIQUES DE L'INSTITUT D'ÉTUDES OCCITANES, 1957—1958, nr. 5.

CE FASTU?, 32 (1956), nr. 1—6: Leopold Schmidt, *La diffusione del cesto da semina lungo l'orlo meridionale alpino*, p. 10—27; Giuseppe Francescato, *Seggio statistico sul friulano a Udine*, p. 39—59.

CONVIVIO LETTERARIO, XXV (1956), IV—V—VI.

COSMOGLOTTA, 36 (1957), nr. 196, 197, 198, 199, 200, 210

~ 37 (1958), nr. 202, 203, 204.

QUADERNOS DE INFORMACION BIBLIOGRAFICA, Pontificia Universidad Catolica del Perú, Lima, 1957, nr. 1, 2.

DANIA POLYGLOTA. Répertoire bibliographique annuel des ouvrages, articles, résumés, etc. en langues étrangères parus au Danemark, II (1956).

ENGLISH LANGUAGE TEACHING, IX (1954—55), nr. 1: A. S. Hornby, *The Structure of English*, p. 18—24; nr. 2;

~ nr. 3: F. T. Wood, *„Have" and „Do Have": Their Use in Negative and Interrogative Sentences*, p. 77—90;

~ nr. 4: L. A. Hill, *The Lenght Mark in Phonetic Transcription*, p. 122—125; C. M. Churcward, *Personal Pronouns ending in-Self or -Selves*, p. 125—132.

X (1955—56), nr. 1: F. T. Wood, *Verb-Adverb Combinations: The position of the Adverb*, p. 18—27;

~ nr. 2: M. R. Snodin, *Language in Context*, p. 47—51; Peter A. D. Mac Cartty, *Phonetic Transcription: An Attempt at Clasification*. p. 61—66.

~ nr. 3: F. T. Wood, *Further Thoughts on the Pronouns in -Self*, p. 97—108.

~ nr. 4: Peter Strevens, *English Overseas: Choosing a Model of Pronunciation*, p. 123—132; J. G. Bruton, *The verb „have"*, p. 132—136.

XI (1956—57), nr. 1: F. T. Wood, *Gerund* **versus** *Infinitive*, p. 11—16; H. A. Cartledge, *Language and Idiom*, p. 16—19.

~ nr. 2; Fr. T. Noordermeer, *Two Types of Grammar Teaching*, p. 46—50.

~ nr. 3: W. R. Lee, *The Linguistic Context of Language Teaching*, p. 77—85.

~ nr. 4 : E.M. Anthony, *On the Predictability of Pronunciation Problems*, p. 120—123; R. Kingdond, *The Irregular Verb*, p. 123—133.

~ XII (1957—58), nr. 1, 2 ; nr. 3 : F. T. Wood, *The place of the Preposition with Interrogative Pronouns and Adjectives*, p. 86—94 ; M. West, *Bilingaulism*, p. 94—97.

FILOLOGIA, I (1949), nr. 1 : Alonso Zamora Vicente, *Rehilamiento porteño*, p. 5—22 ; D. Găzdaru, *Español* **no mas** *y rumano* **númaĭ** *en su desarollo paralelo*, p. 23—42 ; Frida Weber De Kurlat, *El dialecto sayagués y los críticos*, p. 43—50; Hans Janner, *Orígenes de algunos apellidos españoles*, p. 51—55; Antonio Tovar, *Un nuevo trabajo de Menéndez Pidal sobre el problema vascoiberico*, p. 55—58. La „Recenzii" : Tomás Navarro Tomás, *El español en Puerto Rico . Contribución a la geografia lingüistica hispanoamericana* (A. Zamora Vicente), p. 75—79; Américo Castre, *España en su historia. Cristianos, moros y judiós* (M. V. Prati de Fernández), p. 85—90.

~ nr. 2; Berta Elena Vidal de Battini, *Voces marinas en el habla rural de San Luis*, p. 105—150; Hans Janner, *Etimologías hispánicas*, p. 151—164.

~ II (1950), nr. 1 : Manuel Alvar, *Los nombres del* **arado** *en el Pirineo* (*Ensayo de geografía lingüística*), p. 1—28 : D. Gazdaru. **Hic, ibi, inde** *en las lenguas ibero-románicas*, p. 29—44 ; Jose F. Calderon, *El barrilete. Notas para el léxico de la artesanía argentina*, p. 65—71 ; Santos Agero, *Palentino* **bruzio, burcio** *„chorro", andaluz* **burcio** *„crestón*, p. 72—75 : ID., *Portugues* **brózio**, p. 75—77. La „Recenzii" : Tomás Navarro, *Estudios de fonologia española* (Narciso Bruzzi Costas), p. 91—93.

~ nr. 2. : La „Recenzii" : Manuel Criado de Val, *Síntaxis del verbo español moderno, I. Metodología, II. Los tiempos pasados*, p. 207—215. Gerhard Rohlfs, *Recuerdo de Karl Vossler*, p. 216—224.

~ nr. 3: Alonso Zamora Vicente, *Participios sin sufijo en el habla albaceteña*, p. 342—343. La „Recenzii" : Bertil Maler, *Synonymes romans de l'interrogatif* **qualis** (D. Gazdaru), p. 345—346.

~ III (1951), nr. 1—2 : Ramón Menéndez Pidal, *Murcia y Mortera. Dos topónimos hidrográficos*, p. 1—5; Alonso Zamora Vicente, *Geografía del seseo gallego*, p. 84—95; Hans Janner, *Interpretación románica de „catalán"*, p. 96—104 ; D. Gazdaru, *Cuatro cartos de Friedrich Diez a G. I. Ascoli*, p. 105—110; Raúl Moglia, *Dos nombros porteños* : **Palermo, Retiro**, p. 115—118. La „Recenzii" : *Actas de la primera reunión de Toponimia Pirenaica* (Bernard Pottier), p. 130—134; Erich Auerbach, *Introduction aux études de philologie romane* (Manuel Alvar), p. 134—139; Bertil Malmberg, *Étude sur la phonétique de l'espagnol parlé en Argentine* (Ana María Barrenechea), p. 139—144; Charles E. Kany, *American-Spanish Syntax* (Emma Susana Speratti Piñero), p. 145—147.

~ nr. 3: Max Leopold Wagner, *A propósito de algunas palabras gitano-españolas*, p. 161—180; Berta Elena Vidal de Battini, *Extensión de la* **rr** *múltiple en la Argentina*, p. 181—184; Yakov Malkiel, *Los derivados ibero-románicos de* **petrinus**, p. 201—206. La „Recenzii" : Alwin Kuhn, *Romanische Philologie*, vol. I (Manuel Alvar), p. 212—214; Sever Pop, *La Dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques* (Manuel Alvar), p. 214—217; Amado Alonso, *Estudias lingüísticos* (Nélida Espinosa), p. 217—221; Karl Vossler, *Die Dichtungsformen der Romanen* (Gerhard Moldenhauer), p. 228—232.

~ IV (1952—1953), nr. 1—2—3: Guillermo L. Guitarte, *Amado Alonso*, p. 3—7; Demetrio Gazdaru, *Cartas inéditos de Adolfo Mussafia. La ley sintáctica „Tobbler-Mussafia" y otros problemas filológicos*, p. 8—48; Delfín Leocadio Garasa, *Voces náuticas en Tierra Firme* (*I*), p. 169—209. La „Recenzii" : Marcos A. Morínigo, *Difusión del español en el noroeste argentino* (Lucilo Oriz), p. 254—258.

FILOLOGIA, LETTERATURA, LINGUISTICA, Panorami bibliografici italiani, II, Firenze, 1955, 104 pag.

Glotta, XXXV (1956), fasc. 1—2, 3—4.

~ XXXVI (1957), fasc. 1—2; XXXVI (1958), fasc. 3—4.

INDOGERMANISCHE FORSCHUNGEN 63, fasc. 1 (martie 1957), fasc. 2 (februarie 1958).

INTERNATIONAL JOURNAL OF AMERICAN LINGUISTICS, 23 (1957), nr. 3 : Kenneth L. Pike, *Grammemic Theory in Reference to Restricted Problems of Morpheme Classes*, p. 119—128. La „Recenzii" : Charles F. Hockett, *A Manual of Phonology* (Noam Chomsky), p. 223—234; Roman Jakobson și Morris Halle, *Fundamentals of Language* (Noam Chomsky), p. 234—242.

JOURNAL DES SAVANTS, 1957 ianuarie-martie, aprilie-iunie, iulie-septembrie.

LEBENDE SPRACHEN, I (1956), fasc. 4: Wolf Friederich, *Die unregelmäßigen Verben in Englischem*, p. 105: J. Portevin, *Quand le pronom (dit) personnel ne désigne (apparemment) plus personne*, p. 109—110; Angel Antón Andrés, *Dos nuevas preposiciones españolas* **[a base de, en plan de]**, p. 113.

~ II (1957), fasc. 1: Mathilda Kolarsky, *Französische Fachwörter des Wohnungswesens und des Städtebaues*, p. 13—14; Hans Schneider, *Europäisches Spanish und Amerikano-spanish als Problem für den Sprachmittler*, p. 17—18; Jems Gonzales Mendez, *Les colores en el lenguaje*, p. 18.

LEUVENSE BIJDRAGEN, XLVI (1956—57), nr. 1—2: J. De Vries, *De Gotische woordenschat vergeleken met die van het Noorden Wesregermaans*, p. 5—39; F. M. Swensen, *Zur Herkunft des engl.* **Gun**, p. 40—52.

~ nr. 3—4: F. Van Coetsem, *Heeft de Nasalering een fonologische Functie in het Fries?*, p. 140—143.

LINGUA NOSTRA, XIX (1958), fasc. 1: Giulio Puccioni, *Parole di Dante*: **Nostra maggior Musa**, p. 5—9; Franca Ageno, **Mostrare** *„mostrarsi"*, p. 9—12; Anna Maria Crinò, *Un parere del Magalotti*: **ruchetta e lachetta**, p. 12—13; Giulio Natali, *Ancóra del* **nonsoché**, p. 13—16; Alfonso Leone, *Proposizioni condizionali oggettive*, p. 19—24. La „Recenzii": F. Chiappelli, *Studi sul linguaggio del Tasso epico* (Ghino Ghinassi), p. 28—29; H. W. Klein, *Latein und Volgare in Italien* (G.F.), p. 32.

LA LINGUE DEL MONDO, XXIII (1958), 1, 2, 3, 4, 5, 6.

LINGUIST, 20 (1958), nr. 6.

LINGUISTS' REVIEW, serie nouă, nr. 141, vol. I, fasc. 1.

MARCHE ROMANE, IV (1954), nr. 1—2; nr. 3: F. Screurs, *Deux toponymes de la région liégeoise*: **Bressour-Engis**, p. 85—86.

~ nr. 4: Fernand Schreurs, *Un toponyme de la région liégeoise*: **Jalhay**, p. 165—167; J. Phillipe, *L'Etymologie du mot* **Perron** *d'après les textes et les monuments médiévaux*, p. 167—169.

~ V (1955), nr. 1—2: *Une Viande salée délicieuse* texte de Ion Luca Caragiale, traduit du roumain et présenté par M-me Simone Blavier-Paquot et Don Aurel Rauta, p. 60—64.

~ nr. 3; nr. 5: A. Monteverdi, *Romanité et Occident*, p. 90—96; W. v. Wartburg, *Les parlers de Wallonie dans l'ensemble des parlers romans*, p. 107—123.

~ VI (1956), nr. 1; nr. 2: Paul Aebischer, *Une étymologie de* **Namur** *donnée par la „Karlamagnus Saga"*, p. 67—72.

MÜNCHENER STUDIEN ZUR SPRACHWISSENSCHAFT, nr. 1, 2 (1952), 5 (1954), 7 (1955), 8, 9 (1956), 10, 11 (1957), 12 (1958).

NARRATIVA, II (1957), fasc. 4.

~ III (1958), fasc. 1.

NÉPRAJZ ÉS NYELVTUDOMÁNY, Seghedin, I (1957).

NEUPHILOLOGISCHE MITTEILUNGEN, LVII (1956), nr. 1—2. La „Recenzii": Marjatta Wis, *Ricerche sopra gli italianismi nella lingua tedesca dalla metà del secolo XIV alla fine del secolo XVI* (Emil Öhmann), p. 53—60; Anna Granville Hatcher, *Modern English Word-Formation and Neo-Latin* (Tauno Nurmela), p. 60—68.

~ nr. 3—4: Emil Öhmann, *Zum sprachlichen Einfluss Italiens auf Deutschland. XV: Nachlese*, p. 103—117. La „Recenzii": Alf Lombard, *Le verbe roumain* (V. Kiparsky), p. 168—176; Gertrud Pätsch, *Grundfragen der Sprachtheorie* (V. Kiparsky), p. 176—177.

~ nr. 5—6: Kurt Lewent, *On Some Old Provençal Words*, p. 193—219; Erik Erämetsä, *Über die Ländernamen auf* **-ie** *und* **-ien** *im Kontinentalgermanischen*, p. 224—227. La „Recenzii": G. L. Brook, *An Introduction to Old English* (Tauno F. Mustanoja), p. 269—270.

~ nr. 7—8: Leo Spitzer, *Mhd.* **ein** *in auffälliger vemendung (mit romanischen Parallelen)*, p. 285—315. La „Recenzii": Evanildo Bechara, *Estudos sôbre os meios de expressão do pensamento concessivo em português* (Veiko Väänänen), p. 324—326; D. Maçâs, *Os animais na linguagem portuguêsa* (W. Giese), p. 326—329.

~ LVIII (1957), nr. 1. La „Recenzii": Elio Ghirlanda, *La terminalogia viticola nei dialetti della svizzera italiana* (Emil Öhmann), p. 38—39; B. E. Vidos, *Handboek tot de romaanse taalkunde* (Wilhelm Giese), p. 43—47.

~ nr. 2: M a r j a t t a W i s, *Gottesacker und Campo Santo: Spuren mittelalterlicher glaubensvorstellung in deutschen und italienischen Wortschatz*, p. 71–107.

~ nr. 3. La „Recenzii": E b e r h a r d K r a n z m a y e r, *Historische Lautgeographie des gesamtbairischen Dialektraumes* (E m i l Ö h m a n n), p. 161–163; I v a r L j u n g e r u d, *Zur Nominalflexion in der deutschen Literatursprache nach 1900* (G u n v o r K r o g e r u s), p. 163–169.

~ nr. 4. La „Recenzii": P a u l I m b s, *Les propositions temporelles en ancien français: la détermination du moment* (M. P a r e n t), p. 219–222.

~ LIX (1958), nr. 1: E r i k E r ä m e t s ä, *Über den englischen Einfluss auf den deutschen Wortvorrat des 18. Jahrhundert*, p. 34–40. La „Recenzii": P e t e r F. G a n z, *Der Einfluss den Englischen auf den deutschen Wortschatz 1640–1815* (E r i k E r ä m e t s ä), p. 59–62.

NYELV ÉS IRODALOM, Seghedin, I (1955), II (1956).

OC, 1958, nr. 207.

OCCITANIA, serie nouă, nr. 10 – februarie 1958; nr. 11 – martie 1958; nr. 12 – aprilie 1958; nr. 13 – mai 1958.

PAIDEIA, XII (1957), nr. 5; nr. 6: G. B o n f a n t e, *Ancora di „Giorno"*, p. 343–344; V. P i s a n i, *A proposito di „decifratori"*, p. 345. Urmează bibliografia anului 1957, p. 346–414.

PRAŽSKÁ UNIVERSITA MOSKEVSKÉ UNIVERSITE, 1755–1955, Praha, 1955, 446 pag.

QUICKBORN: 45 (1955–56), nr. 1, 2, 3, 4.

~ 47 (1956–57), nr. 1, 2, 3, 4.

~ 48 (1957–58) nr. 1, 2.

REVUE DES LANGUES ROMANES, LXXII (1957–1958): E. T ă n a s e, *Les moyens d'expression de l'idée de pluriel dans le français parlé*, p. 297–329; J. B o u r c i e z, *Sur l'énigme du Corbaccio*, p. 330–337; J. B o u r c i e z, *Sur un point de parémiologie franco-italienne*, p. 339–340; H. G u i t e r, *A propos de castillan* **Andar**, p. 341–349; J. S v o b o d a, *Du passif pronominal français et italien*, p. 350–352. La „Recenzii": M a n u e l S a n c h i s G u a r n e r, *Factores Históricos de los Dialectos Catalanes* (H e n r i G u i t e r), p. 368–369; D i e g o C a t a l á n M e n é n d e z - P i d a l, *La escuela lingüística española y su concepción del lenguaje* (H e n r i G u i t e r), p. 371–373; J a k o v M a l k i e l, *Apretar" „Pr(i)eto", „Perto". Historia de un cruce hispanolatino* (H e n r i G u i t e r), 373–376; P. F o u c h é, *„Traité" de Pronociation française* (J. B o u r c i e z), p. 383–385; M a r t i n e t, *La description phonologique avec application au parler franco-provençal d'Hautele (Savoie)* (J. B o u r c i e z), p. 387–388; G. S t r a k a, *Respiration et phonation* J. B o u r c i e z), p. 391–392; P. I m b s, *Les propositions temporelles en ancien français. La détermination du moment* (J. B o u r c i e z), p. 398–401; A n d r é M a r t i n e t, *Economie des changements phonétiques. Traité de phonologie diachronique* (J. P e r r o t), p. 401–402; P a u l L e b e l, *Principes et Méthodes d'hydronymie française* (C h. R o s t a i n g), p. 406–411); A d o l p h e J a e g g i, *Le rôle de la préposition et de la locution prépositive dans les rapports abstraits en français moderne* (C. C a m p r o u x), p. 420–421; G u n n a r v o n P r o s c h w i t z, *Introduction à l'étude du vocabulaire de Beaumarchais* (C. C a m p r o u x), p. 422; G e r h a r d R o h l f s, *Studien zur Romanischen Namenkunde* (C. C a m p r o u x), p. 423–425.

SAGGI LINGUISTICI DELL'ISTITUTO DI GLOTTOLOGIA, Bologna, 1950, 164 pag.: L u i g i H e i l m a n n, *La parlata di Portàlbera e la terminologia vinicola nell'Oltrepó pavese*, p. 7–112.

SOT LA NAPE. Filologje leterature folclôr, Udin, IX (1957), nr. 1.

~ nr. 2: G i u s e p p e F r a n c e s c a t o, *Friulano e veneto*, p. 18–20.

~ nr. 3: G i u s e p p e M a r c h e t t i, *Graziadio I. Ascoli a cinquant'anni di distanza*, p. 1–2; G i u s e p p e F r a n c e s c a t o, *Il linguaggio tecnico degli orologiai di Pesariis*, p. 13–14.

~ nr. 4: G i u s e p p e F r a n c e s c a t o, *Graziadio I. Ascoli*, p. 1–3; – *Note di grafia*, p. 45–50.

~ X (1958), nr. 1.

SPRACHPFLEGE, VII (1958), fasc. 1, 2, 3, 4, 5.

SPRACHSPIEGEL, 13 (1957), nr. 6; 14 (1958), nr. 1, 2.

STUDI MEDIO-LATINI E VOLGARI a cura dell'Istituto di Filologia Romanza della Universitá di Pisa, vol. III: G. B. P e l l e g r i n i, **Spina** *nella toponomastica urbana di Pisa*, p. 61–70; A. P e r o s a, *Studi sul testo del* **Pactianae coniurationis comentarium** *del Poliziano*, p. 71–92; A. P r a t i, *Morigo*, p. 163–166.

STUDI PUBLICATI DALL'ISTITUTO DI FILOLOGIA CLASSICA, Bologna, I (1948), 132 pag.

UNIVERSIDAD DE LA REPUBLICA. FACULTAD DE HUMANIDADES Y CIENCIAS MONTEVIDEO, Revista, nr. 2 (1947).

~nr. 4 (1949): Luis Juan Piccardo, *Dos Momentos en la Historia de la Gramática Española*, p. 87–112.

~nr. 5 (1950).

~nr. 6. (1951): Lea S. De Scazzocchio, *El „futuro eventual" en español*, p. 167–177.

~nr. 8; nr. 9 (1952): Eugenio Coseriu, *Sistema, Norma y Habla*, p. 113–182.

~nr. 10 (1953): Wáshington Ibáñez, *El fonema /s/ en el españonl del Uruguay*, p. 87–94; Eugenio Coseriu și Wáshington Vásquez, *Para la unificación de las ciencias fónicas (Esquema provisional)*, p. 183–192.

~nr. 13 (1954).

~nr. 14 (1955): Eugenio Coseriu, *La Geografía Lingüística*, p. 29–70.

UNIVERSITAS CAROLINA. PHILOLOGICA, I (1955), nr. 1: V. Skalička, *O konkretnosti a abstraktnosti pri tvoření slov*, p. 75–84; K. Ohnesorg, *Růst slovní zásoby v děteské řeči*, p. 85–105; nr. 2.

~II (1956), nr. 1: V. Skalička, *O fonémech základních a zvláštních*, p. 41–54.

ВОПРОСЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ, VII (1958), fasc. 1: П. С. Кузнецов, *О дифференциальных признаках фонем* p. 55—61; А. Граур, *Структурализм и марксистская лингвистика*, p. 62—64; Н. И. Дукельский, *Метод пересадки звуков речи в фонетике*, p. 85—96; В. Г. Адмони, *Завершенность конструкции как явление синтаксической формы*, p. 111—116; В. И. Абаев, *Из истории слов*. I, p. 117—121; Л. Р. Зингер, *Несколько слов о значении сопоставительной фонетики*, p. 127—128; Л. С. Бархударов și Г. И. Колшанский, *К вопросу о возможностях машинного перевода*, p. 129—133. La „Recenzii": А. Т. Борщ, Н. Г. Корлэтяну și В. П. Соловьев, *Курс де лимбэ молдовеняскэ контемпоранэ*, vol. I (В. П. Титова), p. 151—156; Г. С. Гуляреескнй și В. С. Тривнин, *Языки мира* (Н. Д. Андреев), p. 161—162; J. Marouzeau, *Notre langue. Enquêtes et récréations philologiques* (Р. М. Фрумкина), p. 163—164. fasc. 2: В. В. Виноградов, *Лингвистические основы научной критики текста*, p. 3—24; Марсель Коэн, *Современная лингвистика и идеализм*, p. 57—65; *Зарубежные отклики на дискуссию в структурализме*, p. 66; А. Б. Долгопольский, *Из истории народнолатинского словообразования (Опыт установления относительной хронологии)*, p. 109—112; В. И. Аваев, *Из истории слов*, p. 113—115; М. В. Софронов, *Общие принципы машинного перевода с китайского языка*, p. 116—120; Л. Р. Зиндер, *О лингвистической вероятности*, p. 121—125. La „Recenzii": *О книге „Мышление и язык"* (А. А. Зиновьев și И. И. Ревзин), p. 141—145; Mélanges linguistiques, publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957 (А. А. Зализняк), p. 150—153.

VII(1958), fasc. 1:
p. 55–61; p. 62–64; p. 85 — 96; p. 111–116; p. 117–121; p. 127–128; p. 129–133. La „Recenzii": și vol. I p. 151–156; și p. 161–162; J. Marouzeau, *Notre langue. Enquêtes et récréations philologiques* p. 163–164.

~fasc. 2: p. 3–24; p. 57–65; p. 66; p. 109–112; p. 113–115; p. 116–120; p. 121–125. La „Recenzii": p. 141–145; Mélanges linguistiques, publiés à l'occasion du VIII-e Congrès international des linguistes à Oslo, du 5 au 9 août 1957 p. 150–153.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT DER MARTIN-LUTHER-UNIVERSITÄT HALLE-WITTENBERG, VI (1956–57), fasc. 1, 2, 3, 4, 5, 6.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT DER UNIVERSITÄT ROSTOCK, VI (1956–57), fasc. 2.

ZEITSCHRIFT FÜR ROMANISCHE PHILOLOGIE, 73 (1957), fasc. 5/6: H. Stimm, *Germanisches Wortgut im Galloromanischen*, p. 414–426; O. Klapp, *Die romanische Philologie 1940–1954. Bibliographischer Bericht*, p. 460–468. La „Recenzii": *Festgabe Ernst Gamillscheg zu seinem 65. Geburstag* (H. Schmeck), p. 493–502; Fernando Lazaro Carreter, *Diccionario de términos filológicos* (M. L. Wagner), p. 505–512; Karl Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein* (M. L. Wagner), p. 512–515.

GIANDOMENICO SERRA

(1885 — 1958)

Născut într-un sat de munte, nu departe de Torino, la Locana Canavese (Piemonte), G. D. Serra dovedește din fragedă tinerețe o capacitate de muncă și o inteligență excepționale. Învingînd greutăți materiale deosebite, după ce absolvă școala medie, G. D. Serra urmează Facultatea de litere din Torino, unde-și susține și doctoratul (în litere și filozofie) la ilustrul romanist M. Bartoli, cu o teză asupra graiului din Locana și satele învecinate (1912). În anul următor este trimis pentru perfecționare la cursurile prof. K. Jaberg, la Berna. În timpul primului război mondial, participă ca ofițer observator la bătăliile cele mai dificile din nordul Italiei. După demobilizare, ocupă, în urma unui concurs, catedra de italiană la institutul tehnic din Novara. Aici nu stă mult, deoarece, între timp, imediat după eliberarea Transilvaniei, în urma dezmembrării imperiului austro-ungar, la cererea lui Sextil Pușcariu — rectorul universității clujene, M. Bartoli, împreună cu K. Jaberg și J. Jud, recomandă, pentru catedra de limba și literatura italiană, nou înființată acolo, pe G. D. Serra. Acesta acceptă invitația și vine în țara noastră spre sfîrșitul anului 1920, fiind angajat la Universitatea din Cluj începînd de la 1.XII.1920.

O dată cu numirea lui G.D. Serra la Cluj, începe și activitatea sa în învățămîntul superior.

G. D. Serra a stat în țara noastră 20 de ani. Șederea în Romînia constituie o etapă deosebit de rodnică în activitatea didactică, științifică și socială a lui G. D. Serra.

Ca profesor de limba și literatura italiană la Universitatea din Cluj [1], G. D. Serra a insuflat generațiilor pe care le-a crescut nu numai admirația pentru cuceririle literaturii italiene, ci și dragostea de patrie, respectul pentru munca altuia, dragostea de adevăr, modestia, bunul simț și pasiunea cunoașterii. Cursurile sale de limbă italiană (cursuri practice, apoi de gramatică istorică, onomastică etc.) au demonstrat, cu o documentare totdeauna convingătoare, în ce măsură istoria limbii se explică prin istoria societății, iar cursurile și seminariile sale de istorie literară, de retroversiuni sau de comentarii de texte, depășind cu mult limitele literaturii italiene, au fost un prilej de aprofundare și de apreciere a valorilor culturii universale. Adesea lecțiile sale de literatură italiană se transformau în lecții de istoria artelor, de istoria filozofiei sau de literatură universală. Nu de puține ori catedra a fost transformată de G. D. Serra în tribună de luptă împotriva fascismului, împotriva militarismului, împotriva imoralității, împotriva corupției, împotriva falsului patriotism. În aceste împrejurări revolta sa nu cunoștea margini.

Cu elevii săi G. D. Serra s-a purtat ca un părinte : a știut întotdeauna să se apropie sufletește de ei, i-a ajutat cu sfaturi, cu cărți și chiar bănește — cînd era nevoie. Casa sa era

---

[1] Vezi ,,Anuarul Universității din Cluj" pe anii școlari 1919/20— 1939/40.

deschisă pentru ei în orice zi și la orice oră din zi. Ani de-a rîndul a trimis în Italia, vara, pe cheltuiala sa, cîte un student din anii superiori pentru perfecționare în limba italiană. Pentru integritatea sa morală, pentru pasiunea de pedagog și de om de știință, pentru felul cum a știut să se apropie de elevii săi, G. D. Serra a fost unul dintre cei mai iubiți profesori ai Facultății.

Încă de la început a fost primit printre membrii Muzeului limbii romîne, institut de cercetări atunci creat de S. Pușcariu pe lîngă Universitatea din Cluj. În perioada dintre cele două războaie mondiale, G. D. Serra a fost unul dintre pilonii de nădejde ai centrului filologic clujean. În atmosfera științifică ce s-a înjghebat acolo, tînărul G. D. Serra pune bazele unui lanț întreg de cercetări privitoare mai ales la toponimia și antroponimia Italiei nordice. La ședințele săptămînale de comunicări, prin discuțiile și schimbul de idei pe marginea comunicărilor, între Serra și toți ceilalți membri ai institutului s-a cimentat o legătură indistructibilă. Alături de aceștia, G. D. Serra face la Muzeul limbii romîne din Cluj nenumărate comunicări de lexicografie italiană și franceză, de toponimie și de antroponimie [1].

În timpul șederii sale în țara noastră, G. D. Serra s-a ocupat și cu unele probleme de limbă și literatură romînă, de folclor romînesc sau de istorie veche a romînilor. Dintre comunicările pe care le face, în această ordine de idei, la Muzeul limbii romîne din Cluj — o dovadă a interesului viu pe care l-a prezentat, pentru dînsul, viața poporului romîn — menționăm în special contribuțiile etimologice și analiza metrică și estetică a poeziei lui Eminescu „Și dacă ramuri bat în geam” [2].

Prin „Dacoromania” aduce la cunoștința romaniștilor o bună parte din rezultatele cercetărilor sale de lingvistică întreprinse în țara noastră. Cercetări de aceeași natură — toponimie, antroponimie, istoria vocabularului — îi apar și în alte publicații romînești : „Mélanges d'histoire générale” (Cluj, 1927) ; „Revista filologică” (Cernăuți), I (1927) și II (1928) ; „Studii italiene” (București), II (1935) ; „Volum omagial pentru frații Alexandru și Ion Lapedatu” (București, 1936). Din 1929 colaborează, adesea sistematic, la multe publicații străine, de prestigiu, cum sînt : „Zeitschrift für Ortsnamenforschung”, „Archivio glottologico italiano”, „Zeitschrift für romanische Philologie”, „Vox romanica”, iar începînd din 1932 participă la diferite congrese de lingvistică și de istorie veche, ținute peste hotare, unde prezintă comunicări mult apreciate.

Prin studiile pe care le-a publicat în timpul șederii sale în Romînia, G. D. Serra se face repede cunoscut peste hotare și, mai ales, în patria sa. Multe reviste îi solicită colaborarea. Încă la Cluj are ocazia să reîntîlnească pe unii dintre maeștrii și prietenii săi și are ocazia să cunoască și să stabilească relații cu mulți savanți cu renume. Treptat, treptat relațiile sale cu străinătatea se consolidează.

După 20 de ani de ședere în țara noastră, G. D. Serra, la îndemnul soției sale, participă la un concurs de lingvistică (glottologia) în Italia, unde reușește, fiind numit la catedra corespunzătoare a Universității din Cagliari (Sardinia).

Încă în vigoare și cu aceeași putere titanică de muncă, savantul italian pleacă din Romînia spre sfîrșitul anului 1939.

La Cagliari, G. D. Serra stă 14 ani, pînă în 1953, cînd, prin vot unanim, a fost chemat ca șef al catedrei de lingvistică (glottologia) la Universitatea din Napoli, în locul bunului său prieten, mort cu puțin înainte, Vittorio Bertoldi.

O dată cu întoarcerea în patrie, terenul investigațiilor toponimice și antroponimice ale lui G. D. Serra s-a extins de la Italia nordică la celelalte regiuni ale peninsulei, la Provența,

---

[1] Vezi rapoartele anuale ale ședințelor, în DR I—X.

[2] Vezi mai ales DR II (1922), p. 902; III (1924), p. 1092; IV (1927), p. 1558—1559; V (1929), p. 902; VI (1930), p. 658.

Sardinia şi alte regiuni romanice învecinate. Limba sardă îi oferă şi ea un material bogat pentru studii de lexicografie. Dintre problemele de lingvistică abordate acum de G. D. Serra menţionăm în special problema substratului, căreia îi consacră o serie de cercetări interesante : *Substrato, superstrato, adstrato* [1], *L'action du substrat libyque sur la structure des mots de la langue sarde* [2], *Antichi rapporti della Sardegna col mondo mediterraneo* [3], *Appunti su l'elemento punico e libico nell'onomastica sarda* [4], *Sostrati mediterranei* [5].

La Cagliari, ca şi la Napoli, G.D. Serra a continuat să muncească neobosit, cu aceeaşi abnegaţie, pentru ridicarea de cadre noi şi pentru dezvoltarea cercetărilor de lingvistică pe baze realiste.

La Napoli a condus Institutul de lingvistică (Istituto di glottologia) şi a iniţiat, în 1956, publicaţia periodică „Quaderni linguistici", sub egida Institutului său.

După 50 de ani de activitate nepregetată în serviciul ştiinţei [6], G. Dl. Serra s-a stins la Napoli, pe neaşteptate, în 23 febr. 1958, la masa sa de lucru. Tocmai terminase ultimul capitol al celui de-al doilea volum al studiului *Lineamenti di una storia linguistica dell'Italia medioevale*. Avea tot atunci sub tipar diferite articole, dintre care semnalăm pe cele pentru omagiile W. v. Wartburg şi G. Rohlfs, şi unul despre *burgos* în „Filologia romanza" a lui Salvatore Battaglia.

Nu e de mirare că, intrînd în arena ştiinţei într-o perioadă cînd romanistica, în general, şi cercetările de istorie a limbii italiene, în special, îşi aveau deja bazele lor ştiinţifice, G. D. Serra, cu puterea lui extraordinară de muncă, şi-a ales ca obiect de cercetare problemele cele mai spinoase ale toponimiei, ale antroponimiei şi ale vocabularului italian, rezolvîndu-le totdeauna magistral.

Format în spiritul şcolii neogramatice, G. D. Serra reţine din metodologia şi din concepţiile acestei şcoli numai aspectele pozitive, îmbrăţişînd cu căldură tot ceea ce au adus valoros unele orientări mai noi.

Studiile lui G. D. Serra sînt împrăştiate îndeosebi în diferite reviste, în „actele" numeroaselor congrese la care a participat, în volume omagiale şi în unele ziare italiene.

Pe lîngă „Dacoromania", revistele la care a colaborat G. D. Serra în mod deosebit sînt : „Lingua nostra" (Firenze, 1940—1956) şi „Rivista di studi liguri" (Bordighera, 1943—1952).

Dintre lucrările de amploare şi mai importante ale lui G. D. Serra relevăm : *Per la storia, del cognome italiano* [DR. III (1924), IV (1927), Revista filologică, I (1927)], *Ceneri e faville* [DR, V (1928), IX (1938), Archivio glott. ital. XXXIII, 1942], *Contributo toponomastico alla teoria della continuità nel medioevo delle comunità rurali romane e preromane dell'Italia superiore* (Cluj, 1931), *Da Altino alle Antille* (Studii italiene, II, 1935), *Per la storia dei nomi locali lombardi e dell' Italia superiore* (Z. rom. Phil., LVII, 1937), *Appunti toponomastici sul „Comitatus Auriantensis"* (Riv. di studi liguri, IX, 1943), *La tradizione latina e greco-latina nell' onomastica medioevale italiana* (Göteborg, 1950), *Etruschi e Latini in Sardegna* (în „Mélanges de philologie romane"

---

1 În „Réponses au Questionnaire" la al V-lea Congres internaţional al lingviştilor, Bruges, 1939, p. 61—65.

2 Comunicare făcută la al VI-lea Congres internaţional al lingviştilor, Paris, 19—24 iul. 1948. Vezi „Actes du VI-ème Congrès International des Linguistes", Paris, 1949, p. 307.

3 „Boletín de dialectología española" tercera época — tomo XXXIV (1957,) p. 811 — 821. Comunicare făcută la al VII-lea Congres internaţional de lingvistică romanică, Barcelona, 7—10 aprilie 1953.

4 „Vox romanica", XIII (1953), 1, p. 51—65.

5 „Revista de Filología Española", tomo XI. (1957), p. 171—208.

6 În 1907 profesorul Arrò de la liceul „Cavour" (Torino) publică, cu cheltuielile sale, încercarea tinerească a lui G. D. Serra, *La genesi della parola* (Torino, 1907), cu ale cărei baze idealiste însă, mai tîrziu, Serra însuşi nu va mai fi de acord.

offerts à M. Karl Michaelsson, Göteborg, 1952), *Lineamenti di una storia linguistica dell' Italia medioevale* (vol. I, Napoli, 1952 ; vol. II, sub tipar), *Sostratti mediterranei* (în „Revista de Filologia Española", XI, 1957).

G. D. Serra a fost membru activ, membru de onoare, respectiv membru corespondent a numeroase societăţi savante şi academii de ştiinţă din Italia, din ţara noastră şi din alte ţări.

Contribuţia pe care a adus-o el în studierea toponimiei şi antroponimiei italiene şi sarde este fundamentală ca metodă de cercetare şi concepţie.

Datorită autorităţii sale în acest domeniu, G. D. Serra a fost numit delegat pentru Italia în Comitetul internaţional de ştiinţe onomastice şi membru al Comitetului naţional [1] de studii asupra evului mediu tîrziu şi a fost cooptat în comitetul de redacţie al unor importante reviste de specialitate (de ex. : *Rivista di studi liguri*, Bordighera, condusă de Nino Lamboglia ; *Revue internationale d'onomastique*, Paris, condusă de Albert Dauzat).

Prin moartea lui G. D. Serra, romanistica pierde pe unul dintre reprezentanţii săi străluciţi, iar ţara noastră pe unul dintre cei mai devotaţi prieteni. Om de ştiinţă şi educator, „apostol în şcoală, mai mult prieten decît maestru al elevilor săi" — cum se exprimă pe bună dreptate într-o scrisoare soţia sa, care era de o bunătate şi de o modestie exemplară, — democratul convins care a fost G. D. Serra a îndrumat generaţii întregi în spiritul adevărului şi în spiritul patriotismului. Prietenii, cunoscuţii şi îndeosebi elevii săi îi vor păstra neştearsă amintirea.

LIVIU ONU

[1] Italian. *N.n.*

KARL JABERG

(1877 — 1958)

În ziua de 30 mai 1958 a încetat din viață, la vîrsta de optzeci și doi de ani, Karl Jaberg, fost profesor al Universității din Berna. Prin moartea lui, lingvistica romanică a pierdut pe unul dintre reprezentanții ei de seamă.

De la începuturile activității sale, Jaberg s-a dovedit a fi un adept al geografiei lingvistice, inițiată în acea vreme de Gilliéron. Astfel, în vreme ce *Atlasul lingvistic al Franței* era abia în curs de tipărire, iar Gilliéron își publicase numai *„Scier” dans la Gaule Romane du Sud et de l'Est* (în colaborare cu J. Mongin), Jaberg scrie cunoscuta lucrare : *Sprachgeographie, Beitrag zur Verständnis des Atlas linguistique de la France* (1908), în care dovedește că a înțeles marea inovație adusă de consultarea hărților unui atlas lingvistic, baza noii discipline, „geografia lingvistică”, urmată la scurt timp de alte lucrări de geografie lingvistică : *Sprachgeographische. Untersuchungen*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen”(1908), *prachgeographisches „Soif” und die sprachliche Expansion in Nordfrankreich*, în „Zeitschrift für französische Sprache und Literatur” (1911) și *Die neueren Forschung auf dem Gebiete der romanischen Sprachgeographie*, în „Die Geisteswissenschaften” (1913—1914). În cele mai multe dintre studiile sale, Jaberg pornește, ca și Gilliéron, de la hărțile din atlas și urmărește foarte amănunțit felul în care sînt exprimate diferitele noțiuni. Spre deosebire de Gilliéron, Jaberg ia în considerare și elementul istoric și comparativ, trăsătura cea mai importantă a școlii elvețiene de geografie lingvistică. Prin aceasta el pune bazele geografiei lingvistice comparate (v. Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iași, 1932, p. 301). De asemenea, el dă o importanță deosebită elementului psihologic și îmbină metoda psihologică cu geografia lingvistică (v. *Sprache als Äusserung und Sprache als Mitteilung, Grundfragen der Onomasiologie*, în „Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen” (1917), *Spiel und Scherz in der Sprache*, în *Festgabe für Samuel Singer* (1930) și *Elation und Komparation*, în *Festschrift E. Tièche* (1947).

Opera de căpetenie a lui Karl Jaberg, la care a lucrat pînă în ultimele zile ale vieții, este, fără îndoială, *Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz*, conceput și elaborat în colaborare cu J. Jud. Cele opt volume, publicate între 1928 și 1940, redau toată bogăția lexicală a dialectelor cercetate de cei trei anchetatori : Paul Scheuermeier, Gerhard Rohlfs și Max Leopold Wagner. Jaberg a adus inovații și în felul în care este conceput atlasul. Spre deosebire de *Atlasul lingvistic al Franței*, *Atlasul Italiei și al Elveției meridionale* (*AIS*) acordă mare importanță etnografiei, părții relative la „lucruri”, pentru a ușura înțelegerea „cuvintelor”. De asemenea,

AIS porneşte de la alte criterii, mult mai raţionale, în alegerea localităţilor; pentru obţinerea de rezultate cît mai exacte, materialul este grupat pe sfere semantice. Toate aceste inovaţii au fost preluate şi dezvoltate de atlasele romanice iniţiate după apariţia *AIS*.

Jaberg avea o foarte largă şi, în acelaşi timp, pătrunzătoare înţelegere lingvistică. S-a ocupat desigur într-o mai mare măsură de problemele geografiei lingvistice: *Der Sach-und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz und die Bezeichnungsgeschichte des Begriffes „anfangen"*, în „Revue de linguistique romane" (1925), *Aspects géographiques du langage* (1936) sau, mai aproape de zilele noastre, *Großräumige und kleinräumige Sprachatlanten*, în „Vox Romanica" (1953), unde face o analiză profundă a noilor atlase lingvistice regionale. Recenziile scrise de el în legătură cu diferitele atlase lingvistice sînt adevărate studii care aduc numeroase fapte şi interpretări originale. În recenzia cărţii *L'Abeille* a lui Gilliéron („Romania", 1920) discută pe larg problema etimologiei populare latente, iar în recenzia *Atlasului lingvistic al Cataloniei* al lui Griera („Romania", 1924) face observaţii subtile în legătură cu felul în care Griera a notat faptele de limbă, în timp ce Edmont a înregistrat „vorbirea" cu pronunţarea ei accidentală. Observaţii amănunţite se pot găsi şi în alte recenzii ale lui Jaberg (v. recenzia la *Atlasul lingvistic lionez*, în „Vox Romanica", 1943/44). Jaberg a arătat interes şi pentru diferite alte probleme. Dintre numeroasele lucrări care dovedesc acest lucru amintim cîteva: *Zur Sach- und Bezeichnungsgeschichte der Beinbekleidung in der Zentralromania*, în „Wörter und Sachen" (1926), *Sprache und Leben*, în „Revue de linguistique romane" (1926), *Sprachtradition und Sprachwandel* (1930), *The Birtmark in Folk Belief, Language, Literature, and Fashion*, în „Romance Philology" (1957).

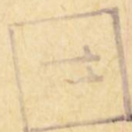
Această multilateralitate de preocupări nu s-a manifestat numai în privinţa disciplinelor lingvistice, ci şi în alegerea limbilor care au constituit materialul său de studiu. Astfel, Jaberg a publicat lucrări privind cea mai mare parte a limbilor romanice. De o situaţie specială se bucură italiana, sarda şi franceza [*AIS*; *Pejorative Bedeutungsentwicklung im Französischen, mit Berücksichtigung allgemeiner Fragen der Semasiologie*, în „Zeitschrift für romanische Philologie" (1901, 1903, 1905), *Escalier. Beitrag zur Geschichte der französischen Schriftsprache und ihrer Beziehungen zu den Mundarten*, în „Revue de linguistique romane" (1930), *Mittelfranzösische Wortstudien*, în *Festschrift Jakob Jud* (1943), *Zu den französischen Benennungen der Schaukel*, în „Vox Romanica" (1945—1946)]. Ca elveţian, a dat atenţie şi retoromanei (*Kultur und Sache in Romanisch Bünden* (1921), *Dreschmethoden und Dreschgeräte in Romanisch Bünden* (1922) şi, mai ales, *Considérations sur quelques caractères généraux du romanche*, în *Mélanges Bally*, 1939). Către sfîrşitul vieţii, a scris un articol despre fapte din portugheză (*Géographie linguistique et expressivisme phonétique*: *Les noms de la balançoire en portugais*, în „Revista Portuguesa de Filologia" (1947).

Limba romînă l-a interesat în mod constant pe Jaberg. Ne-a vizitat ţara şi încă din 1926 a publicat o recenzie a studiului lui Sextil Puşcariu *Despre legile fonologice*, în „Literaturblat für germanische und romanische Philologie", (1926). Interesul lui pentru romînă a crescut mai ales după apariţia *Atlasului lingvistic romîn*. În articolul *Der rumänische Sprachatlas und die Struktur des dacorumänischen Sprachgebiets*, în „Vox Romanica" (1940), scris la apariţia atlasului nostru, Jaberg dă o serie de sugestii foarte interesante în legătură cu multe probleme importante ale limbii romîne şi ale istoriei poporului romîn: formarea poporului romîn (p. 69), constituirea subdialectelor dacoromîneşti (p. 76, 80, 83), repartiţia dialectală a dacoromînei ş.a.

Prin moartea lui Karl Jaberg lingvistica romanică suferă o grea pierdere. Romînii îi vor păstra o pioasă amintire.

MARIUS SALA

ERATĂ

Pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:
304	17 de jos	*Wissentschaftliche*	*Wissenschaftliche*
306	4 ,, ,,	Balkantändern	Balkanländern
,,	3 ,, ,,	iversitet“	Universitet”
316	5 ,, ,,	самм по седе	сами по себе
319	7 ,, ,,	*îndeşi*	*îndesi*
331	11 de sus	*alega,*	*alega* 1
332	8 de jos	17.	326.
339	4 ,, ,,	*à*	*a*
340	2 de sus	*Airn*-I	*Arin* -
345	23 de jos	*Voinśęń*	*Voinśęń*
411	4 de sus	*deskoslo*	*deskolso*
,,	5 ,, ,,	*desko*$^{T}_{l}$*o*	*desko*$^{T}_{p}$*o*
427	17 ,, ,,	**pravopisus**	**pravopisu**
,,	15 de jos	corespunde	corespundea
429	7 de sus	armědy	armády
,,	,, ,, ,,	ústredni	ústřední
,,	14 ,, ,,	more	moře
,,	21 de jos	ẑ	ṡ
432	6 de sus	ǫ	ǫ
,,	20 de jos	propuse	propus
435	8 ,, ,,	*indo europeo*	*indeuropeo*
,,	5 ,, ,,	KTÜGER	KRÜGER
436	15 de sus	*Stazphonetische*	*Satzphonetische*
439	2 ,, ,,	B o l e l e	B o l e l l e
439	21 de jos	*QUADERNOS*	*CUADERNOS*
441	23 de sus	*LINGUISTS'*	*LINGUIST'S*
442	27 de jos	*le*	*ville*
443	rîndurile 41—47 (repetate) se suprimă.		

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREȘTI

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL IX

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

4

ANUL IX

1958

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1954

STUDII ȘI CERCETĂRI LINGVISTICE

APARE DE PATRU ORI PE AN

Redacția revistei, BUCUREȘTI, Raionul I. V. Stalin, Calea Victoriei 194,
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ, ACADEMIA R.P.R., Telefon 13.85.05.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ DIN BUCUREŞTI

STUDII ŞI CERCETĂRI LINGVISTICE

Tomul IX, nr. 4 1958

SUMAR

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE LINGUISTIQUE DE BUCAREST

ÉTUDES ET RECHERCHES LINGUISTIQUES

Tome IX, nº 4 — 1958

SOMMAIRE

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
БУХАРЕСТСКИЙ ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ЯЗЫКОЗНАНИЮ

Том IX, № 4 1958

СОДЕРЖАНИЕ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ŞCOALA NEOLINGVISTICĂ

DE

ACAD. AL. GRAUR

În ultimul sfert al secolului trecut, a înflorit în lingvistică şcoala neogramaticilor, al cărei centru iniţial a fost oraşul Leipzig. Foarte puţini lingvişti din acea vreme au rămas în afara acestui curent care, astfel, se poate lăuda cu aproape toate realizările importante dintre 1875 şi 1900. Data a doua este mult mai aproximativă decît prima, deoarece în prima jumătate a secolului al XX-lea nici o şcoală nu a izbutit să ocupe un loc similar cu cel pe care-l deţinuseră neogramaticii. Diferite şcoli : idealistă, neolingvistică, structuralistă şi-au început activitatea combătînd pe neogramatici. Şi însuşi faptul acesta este cea mai bună dovadă că, de fiecare dată, ideile neogramaticilor n-au putut fi înlocuite cu ceva mai bun, căci un curent nimicit nu mai e nevoie să fie combătut. Astfel, pînă astăzi mai există lingvişti strict ataşaţi principiilor neogramaticilor (de exemplu, la noi, I. Şiadbei).

Dimpotrivă, victoria neogramaticilor asupra predecesorilor lor a fost, la vremea ei, rapidă şi totală. După numai cîţiva ani de discuţii, era clar că Bopp, Schleicher, Max Müller mai au numai merite istorice. Polemica fusese acerbă şi neogramaticii n-au folosit expresii mai puţin brutale decît adversarii lor. Dar nu prin aceasta au triumfat, şi nici prin argumentele teoretice pe care le invocau. Ceea ce le-a adus victoria a fost publicarea unor adevăraţi munţi de volume folositoare, tratînd probleme concrete, prezentînd gramatica istorică a celor mai felurite limbi pe baza „legilor fonetice". Acestea fiind considerate legi ale naturii, trebuiau, în concepţia neogramaticilor, să fie „oarbe", adică fără excepţie şi fără posibilitatea de intervenţie a omului.

Nici vorbă că curentul de care vorbim îşi avea şi el lipsurile lui. Lingvistica marxistă îl numeşte „psihologism subiectiv", pentru că aderenţii lui nu au izbutit să înţeleagă legătura dintre istoria limbii şi istoria societăţii şi au crezut că la baza schimbărilor din limbă stă psihologia individuală. Se înţelege apoi că schimbările — fonetice sau gramaticale — nu

se petrec fără nici o posibilitate de influență din partea sensului cuvintelor, deci din partea oamenilor care gîndesc în limba respectivă. În general, felul neogramaticilor de a înțelege evoluția limbii era mecanic și schematic. Prin urmare, cînd s-au ridicat la discutarea problemelor de ansamblu ale lingvisticii, ei au dat adesea rezultate greșite, dar în ce privește faptele concrete din fiecare limbă, acestea au fost de obicei prezentate în mod just. În ultimele decenii, în schimb, cu excepția unor perfecționări aduse procedeelor de cercetare, perfecționări care, în fond, nu negau linia neogramaticilor, în lingvistică nu s-a descoperit mare lucru. Structuralismul datează de 30 de ani, dar încă nu se văd lucrările care să se poată asemăna ca importanță cu cele publicate de neogramatici între 1875 și 1900.

E limpede că neogramaticii nu sînt la adăpost de critici teoretice. Important este însă să vedem de pe ce poziție se face critica. Lingvistica marxistă recunoaște marele rol pe care l-au jucat la un moment dat neogramaticii (chiar dacă astăzi ei sînt depășiți) și subliniază lipsurile lor în ce privește legătura dintre limbă și societate și în general cauzele schimbărilor. Diverse școli apusene încearcă adesea să desființeze tocmai ceea ce au avut bun neogramaticii, pe care-i consideră „materialiști", și nici una din ele nu izbutește să pună în locul vechilor concepții altele mai bune.

Printre curentele mai puțin cunoscute la noi care adoptă această poziție este școala „idealistă", cu varianta ei „neolingvistică", despre care îmi propun să vorbesc aici. Chiar dacă masa lingviștilor noștri nu studiază lucrările neolingviștilor și nu le discută ideile, acestea își găsesc totuși unele căi pentru a pătrunde în știința noastră. Unii cercetători care se ocupă astăzi la noi de așa-zisa „limbă literară" (adică de fapt de limba cutărui sau cutărui scriitor) merg, conștient sau inconștient, pe urmele idealiștilor și neolingviștilor. Pentru a lămuri această situație, cred că este necesar să analizăm concepțiile celor din urmă [1].

Încă de la începutul secolului, în urma lui Hugo Schuchardt (1842—1927), care nu se împăcase niciodată cu neogramaticii, a pornit la luptă contra acestora Karl Vossler (1872—1947), creatorul școlii care se numește ea însăși „idealistă". Desigur, își dă acest nume „pentru că încearcă să explice" faptele, în timp ce neogramaticii se mulțumeau să le constate. Nu vom lua în considerație această justificare, dar putem accepta numele pe care l-a ales fondatorul școlii, căci aceasta este într-adevăr idealistă, pentru că pune la baza limbii (și a lumii în general) spiritul. Vossler se declară el însuși elev al lui Benedetto Croce, la care intuiția este totodată și exprimarea sufletului, iar limba și arta, lingvistica și estetica sînt tot una [2].

---

[1] De consultat: Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, Iași, 1932, p. 100—148; 316—323 (în versiunea engleză, revăzută și tradusă de John Orr, Londra, 1937, p. 86—143; 273—278). — A. V. Desnițkaia, *Вопросы изучения родства индоевропейских языков*, Moscova-Leningrad, 1955. — V. A. Zveghințev, *Эстетический идеализм в языкознании*, Moscova, 1956. — Id., *Хрестоматия по истории языкознания XIX—XX веков*, Moscova, 1956, p. 268 — 270.

[2] V. A. Zveghințev, *Эстетический идеализм* ..., p. 8—9.

Vossler, care era mai mult literat decît lingvist, e foarte bucuros de asemenea amestec, căci, dacă nu-i lipseşte talentul literar, e destul de slab în materie de lingvistică (lucru recunoscut, sub forme ocolite, de unii dintre urmaşii săi) : doctrina pe care o creează îi permite să suplinească datele ştiinţifice cu date ale fanteziei sale.

Cel mai mare răsunet l-a avut concepţia „idealistă" în Italia, lucru care nu ne poate surprinde, avînd în vedere că punctul ei de plecare îl formează ideile unui filozof italian. Giulio Bertoni (1878—1942), care era şi el cunoscut ca literat, şi Matteo Bartoli (1873—1946), pornind şi de la Croce şi de la Vossler, au creat în Italia şcoala „neolingvistică", ai cărei adepţi sînt mulţi dintre lingviştii italieni actuali. Manifestul şcolii l-a constituit cărticica intitulată *Breviario di neolinguistica* (Modena, 1928), împărţită în două părţi : Principii generale, de Bertoni, şi Criterii tehnice, de Bartoli. Reprezentantul cel mai combativ al neolingvisticii este actualmente Giuliano Bonfante, care a profesat aproape douăzeci de ani în America. Bartoli şi Bonfante nu se ocupă de literatură şi, spre deosebire de Vossler, sînt cunoscători ai faptelor de limbă. Bonfante mai are calitatea că prezintă concepţia direct, chiar cu brutalitate, astfel încît nu ne lasă nici un dubiu în privinţa lipsurilor ei. În articolul *Poziţia neolingvistică*, publicat în revista americană *Language* (vol. XXIII, 1947, p. 344—375), el prezintă într-o formă clară doctrina şi în acelaşi timp atacă violent pe neogramatici. Acest articol va fi deci adesea citat în lucrarea de faţă (numai cu pagina, fără a mai indica titlul).

Bonfante are cuvintele cele mai aspre pentru neogramatici, fără să ţină seama nici măcar că şcoala lor s-a format acum mai bine de 80 de ani. Astfel (p. 359) el le reproşează că „au ignorat geografia lingvistică", metodă de cercetare creată abia în secolul al XX-lea. Desigur, nu uită să le arunce în obraz şi că sînt „strict materialişti şi determinişti" (p. 346, n. 8 ; vezi şi Bertoni, *Breviario*, p. 31 : neogramaticii au ajuns „pe panta periculoasă a unui materialism îngust, care ar fi făcut din lingvistică una din cele mai mari mortificaţii ale omului"). Bonfante admite că între neolingvişti şi şcoala structuralistă de la Praga (din anii anteriori celui de-al doilea război mondial) nu există o opoziţie teoretică, ci numai diferenţe în ce priveşte accentul asupra cutărui sau cutărui punct de vedere sau a metodelor de investigare (p. 349). Aici Bonfante „uită" un „amănunt" despre care vom mai vorbi : şcoala de la Praga nu dă în nici un grad atenţie legăturii dintre istoria limbii şi istoria societăţii ; cu cîteva aliniate mai înainte (p. 348), Bonfante îi zdrobea pe neogramatici pentru că nu ţin seama de istoria societăţii, în timp ce neolingviştii — pretinde el — nu concep istoria limbii ruptă de istoria societăţii.

Şcoala neolingvistică este i d e a l i s t ă. Spunînd aceasta, nu fac nici o descoperire, căci partizanii şcolii au grijă să ne-o declare singuri. După Bertoni, *Breviario*, p. 44, problema originii limbii nu aparţine lingvisticii, ci teologiei, iar limba nu e un produs natural organic, ci o activitate divină şi umană. Mai clar apar lucrurile la Bonfante (p. 354) : „neogramaticii, care sînt pozitivişti, consideră că datoria omului de ştiinţă este exclusiv să adune material şi să pună la dispoziţie cărţi de consultare în care materialul să poată fi găsit uşor — gramatici, manuale, dicţionare, atlase

lingvistice [1] şi aşa mai departe. Neolingviştii, care sînt idealişti, declară că nici o acumulare de material, oricît de îngrijită şi de extinsă, nu va putea vreodată rezolva o problemă fără scînteia vie a ideii omeneşti care depăşeşte materia, ca să o scufunde în realitatea palpitîndă a vorbitorului, fără să retrăiască drama interioară a grecului, latinului, a englezului care cel dintîi a folosit cuvîntul, sau expresia, sau proverbul în chestiune" „Geografia lingvistică a ajuns la aceleaşi concluzii ca speculaţiile idealiste ale lui Croce. Limba în întregimea ei este o creaţie spirituală" (p. 351). Semantica este „partea limbii cu adevărat spirituală, adică cu adevărat lingvistică. Fonetica, o ştiinţă experimentală şi fiziologică, nu este lingvistică" (p. 357). Limba este „o creaţie estetică ; crearea şi răspîndirea inovaţiilor lingvistice sînt întru totul comparabile cu crearea şi răspîndirea modelor feminine, ale artei, ale literaturii : sînt bazate pe alegerea estetică. Schimbările semantice în vocabular sînt evident metafore poetice" (p. 347).

În această concepţie nu rămîne loc pentru funcţia de comunicare a limbii, nici ca factor de creare a elementelor lingvistice, nici ca factor de răspîndire a lor (deşi limba a apărut numai pentru că a fost necesară ca mijloc de comunicare), iar necesităţilor materiale ale vieţii nu li se rezervă nici un rol. Se pun pe acelaşi plan modele feminine, menite să satisfacă toane şi capricii, şi limba, fără care societatea omenească ar pieri ! Elementele materiale ale limbii nu sînt luate în seamă, sînt trimise, pentru a fi studiate, la alte ştiinţe. În acelaşi fel ni se spune (p. 351) că „oamenii vorbesc cu cuvinte, sau mai bine-zis cu fraze—nu cu foneme, morfeme sau sintagme, care sînt abstracţii ale noastre şi nu au existenţă independentă". Autorul uită că şi frazele fac parte din complexe mai largi şi prin urmare nici lor n-ar trebui să le recunoască existenţa independentă. Dar oare tot ce e grupat cu altceva e lipsit de existenţă? În felul acesta şi piesele unei maşini ar fi abstracţii ale minţii noastre.

O formă de idealism răspîndită şi în alte şcoli lingvistice actuale este a g n o s t i c i s m u l. Pentru Bonfante (ca şi pentru Bartoli, pe care îl citează) „nimic nu e sigur" (p. 371, n. 29). Evident, omul de ştiinţă e dator să se îndoiască, dar dacă nimic nu e sigur, pentru ce ne mai pierdem timpul cu studiile? Nu există legi lingvistice (la p. 371 se arată cu mîndrie că Bartoli vorbeşte de „norme", nu de legi) ; cu atît mai puţin Bonfante ne dă dreptul să vorbim de legi fără excepţie : Neolingviştii „afirmă că fiecare cuvînt, fiecare formă şi fiecare sunet — după cum şi fiecare om — este o excepţie, că excepţia este regula vieţii înseşi, că fiecare problemă este diferită de fiecare altă problemă, deci trebuie să fie studiată cu grijă şi respect, nu cu generalizări largi sau cu cămaşa de forţă a legilor fonetice" (p. 365). În acelaşi fel aflăm (p. 353) că totul e „regulat" în limbă, pentru că există, dar totul e neregulat, pentru că e unic. Nu există două cuvinte cu aceeaşi istorie, cum nu există doi oameni. „Fiecare cuvînt îşi are istoria lui" ne spune şi Bertoni (*Breviario*, p. 38), de altfel după Gilliéron şi, mai mult, pentru fiecare caz trebuie altă metodă (ib., p. 39).

---

[1] În contradicţie evidentă cu reproşul, citat mai sus, că neogramaticii au ignorat geografia lingvistică.

De remarcat că această argumentare, dacă este valabilă, trebuie aplicată la toate științele... pentru a le desființa. Nici o știință nu poate trăi fără generalizări, fără legi. Neolingviștii nu înțeleg deci, sau nu vor să înțeleagă, raportul între individual și general, sau, cum se zice, nu văd pădurea din cauza copacilor. Fiecare om își are istoria sa proprie, ceea ce totuși nu împiedică existența unei istorii a omenirii. Dar à propos : cum are fiecare cuvînt propria sa istorie, dacă nu e decît o abstracție a minții noastre, dacă omul vorbește cu fraze, nu cu cuvinte?

Conceptul de lege fonetică e combătut cu fermitate de neolingviști, care afirmă că „... e dăunător pentru cercetarea lingvistică" (p. 345). Ce e drept, Bertoni, *Breviario*, p. 8–9, ne spune că neolingviștii atribuie „legilor" neogramaticilor „importanța pe care o merită orice subsidiu practic", iar la p. 58 le declară „utile". Dar Bonfante nu se oprește aici, cînd a pornit atît de bine. Excepțiile sînt mai numeroase decît legile, ne declară el (p. 345, n. 5). Și totuși se pot ușor cita exemple de legi fără nici o excepție, de exemplu : *h* latin a dispărut în romînește absolut în toate cuvintele moștenite ; orice *ğ* urmat de *o* sau *u* a devenit, la un moment dat, *j* în Muntenia ; orice *ğ* a devenit *j* în Ardeal.

Schimbările fonetice, declară Bonfante (p. 346), nu sînt oarbe, ele sînt libere de orice lege fizică sau fiziologică. În același timp el ne declară (p. 345, n. 6) că nu dorește să introducă anarhia în lingvistică ; dar care se poate schimba, să zicem, în romînește, *g* în *f*? sau *a* în *p*? Și schimbările observate au loc oriunde? În romînește, de exemplu, *a* se schimbă în *î*, dar nu în *z*. După această atomizare a materialului de cercetat, nu avem decît să-i ocărîm pe neogramatici, pentru că au atomizat lingvistica.

Dar nu e totul că nu există legi, căci nu există nici limbi. Neogramaticii pretind că termenii ca franceza, italiana, engleza exprimă o realitate. De fapt, observația demonstrează că „nu există unitate, ci un număr uriaș de dialecte, isoglose, fluctuații și oscilații de tot felul, o vastă mare furtunoasă de forțe în conflict și de tendințe contradictorii... expresiile ca *italo-celtic*, *balto-slav*, *indo-iranian*, *vest-germanic*... sînt o piedică serioasă în calea cercetărilor" (p. 348). Ne putem întreba atunci : de ce neolingviștii vorbesc mereu de limba engleză, limba italiană etc.? Încă Vossler susținea idei asemănătoare : nu există decît o curgere continuă, atît în spațiu cît și în timp, toate se amestecă între ele (*Einführung ins Vulgärlatein*, refăcut de Helmut Schmeck, München, 1954, p. 7), iar Bertoni (*Breviario*, p. 42) admite că se poate recunoaște o comunitate de origine a mai multor limbi, dar nu se pot defini termenii și realitățile de înrudire între ele.

Nu există frontiere nici măcar între limbi neînrudite : există numai indivizi (p. 349), nu se recunosc decît vorbiri individuale ; engleza, italiana sînt abstracții, nu există un vorbitor englez tip sau un vorbitor italian tip, așa cum nu există un om tipic (p. 347). Și totuși asistăm în toate țările la unificarea continuă a limbilor care, deși nu există, totuși se conformează din ce în ce mai mult unei norme unice, unui „tip". De fapt, pentru a reproduce exact teoria expusă de Bonfante, trebuie să adaug că nu există nici măcar indivizi, există numai rostiri individuale, care, de fiecare dată, chiar la același individ, sînt altele (p. 349).

Programul de lucru trasat de Bonfante sună așa : trebuie să stabilim istoria fiecărui cuvînt, descoperind de unde a venit, cînd, de ce, în ce împrejurări, pe ce cale, de cine a fost folosit întîi, în ce clasă socială sau meserie. A fost un cuvînt poetic, ori tehnic, juridic, sau ce fel? Ce cuvînt a înlocuit (dacă a înlocuit), cu ce cuvînt a venit în conflict? Ce alte cuvinte i-au influențat înțelesul sau forma? În ce fraze, proverbe, versuri sau rime a fost folosit? (p. 352). În primul rînd ar trebui să-i atragem atenția autorului că toată această cercetare nu se poate face, deoarece nu numai că oamenii vorbesc cu fraze și nu cu cuvinte (care sînt abstracții ale minții noastre), dar de fapt, nici nu există cuvinte, ci numai utilizări individuale, și încă fiecare individ folosește fiecare cuvînt altfel de fiecare dată cînd îl folosește (vezi mai sus). În al doilea rînd : pentru ce să ne înhămăm la o muncă atît de uriașă, care ar pretinde forțele a zeci și sute de mii de oameni? Să zicem că vom executa în întregime programul trasat, și pentru toate cuvintele; și după aceea ce vom face? de vreme ce nu avem voie să generalizăm, nu ne mai rămîne decît să ne înecăm în noianul de fișe pe care îl vom fi acumulat.

Individualismul extrem al neolingviștilor se vădește și în alt chip, anume în felul cum concep ei apariția și răspîndirea schimbărilor în limbă. Pornind de la un subiectivism cras (omul creează limba cu voința lui și cu imaginația lui; limba nu e impusă omului ca un produs extern, gata făcut, ne spune Bonfante la p. 346), ajungem să explicăm totul prin cheful unui individ : „Orice schimbare lingvistică... este deci de origine individuală : în începuturile ei este creația liberă a unui om, care este imitată, asimilată (nu copiată!) de alt om, apoi de altul, pînă cînd se împrăștie pe o arie mai mult sau mai puțin vastă. Această creație va fi mai mult sau mai puțin puternică, va avea mai multe sau mai puține șanse de a supraviețui și de a se răspîndi, în raport cu puterea creatoare a individului, cu influența lui socială, cu reputația lui literară etc. Inovația unui rege are mai multe șanse decît inovația unui țăran; de fapt, *r*-ul uvular din germana modernă pare să fi pornit de la curțile franțuzite ale regilor și prințișorilor germani, în special a lui August cel voinic. Importanța unor personalități ca Mahomed, Dante și Luther în formarea arabei, italienei și germanei a fost decisivă; cel de al doilea este pe drept cuvînt salutat ca tată al limbii italiene" (p.347). Și Bartoli susține că inovațiile pornesc de la „aristocrație" (*Substrato, superstrato, adstrato,* extras din Rapoartele celui de-al V-lea Congres internațional al lingviștilor, Bruges, 1939, p. 63).

De fapt, orice cuvînt a fost folosit pentru prima oară de un individ, dar nu a prins și nu s-a păstrat decît dacă a fost acceptat de masa vorbitorilor, prin urmare aceștia nu sînt lipsiți de importanță și trebuie să ne întrebăm de ce au acceptat o inovație, indiferent de personalitatea celui care a creat-o. Dacă inovațiile nu sînt „copiate", ci „asimilate", adică dacă „limba este o perpetuă creare și re-creare a fiecărui individ" (p. 362), atunci nu este destul să „retrăiești drama interioară" a celui care cel dintîi a folosit cuvîntul, ci trebuie să retrăiești cîte o dramă de fiecare vorbitor care folosește fiecare cuvînt în parte, ceea ce mă tem că trebuie să cam zdruncine nervii neolingviștilor. Pe de altă parte, ca

să lăsăm pe regi şi pe prinţi la lipsa lor de ocupaţii, scriitorii de felul lui Dante sau Luther nu au inventat limba italiană sau germană, ci au folosit-o în scrierile lor (Dante părăsind latina, iar Luther, germana medievală a cancelariilor) : Luther ne spune deschis că a tras cu urechea la felul cum vorbea lumea în piaţă şi l-a luat ca model; prin urmare nici vorbă nu poate fi de o limbă inventată de el; cuvintele le creează cine are nevoie de ele, şi în primul rînd au nevoie de cuvinte noi specialiştii în fiecare domeniu al producţiei, iar scriitorii, în general, se mulţumesc să le preia gata formate de la specialişti. Se poate oare crede că un termen ca *şioi* „fîşie de pămînt rămasă nearată între două brazde paralele" a fost creat de un „rege" sau măcar de un mare artist? După Bonfante, fiecare fenomen e unic, totul e individual (p. 368), ceea ce nu-l împiedică pe autorul nostru de a explica ansamblul limbii prin puncte de plecare unice.

Această atitudine extrem individualistă duce pe neolingvişti la ideea că nu există elemente „esenţiale" ale limbii, nici măcar în morfologie; nimic nu e durabil, totul poate pătrunde liber dintr-o limbă într-alta. Şi Bonfante pune aici pe acelaşi plan morfologia, fonetica, proverbele şi cîntecele (p. 351). Pentru vocabular, situaţia e simplă : nici un cuvînt nu e autohton (Bertoni, *Breviario*, p. 33). Totul e împrumutat, repetă Bonfante, orice cuvînt, căci l-am învăţat de la cineva (măcar de la o generaţie la alta); orice cuvînt, fie că vine din Manhattan sau din China, e un împrumut; fiecare om e diferit de ceilalţi, astfel că limba este un morman de împrumuturi. Cuvintele latineşti pe care noi le socotim moştenite în franţuzeşte sînt tot împrumuturi (p. 352). În felul acesta se tăgăduieşte existenţa unui specific naţional, nu numai în limbă, ci în orice alt fenomen social.

După Bonfante, aceeaşi este situaţia şi în fonetică şi în morfologie, unde, pretinde el, exemplele de împrumuturi abundă. Şi, ca dovadă, citează, din istoria limbii engleze, două exemple de împrumut în fonetică şi două în morfologie. Trebuie să ţinem seama de faptul că engleza (ca şi romîna) prezintă o situaţie excepţională în ce priveşte elementele de împrumut; totuşi, în ce priveşte morfologia, e vorba de împrumuturi din scandinavă, deci dintr-o limbă care, în vremea cînd s-a produs împrumutul, adică acum vreo 1000 de ani, era foarte apropiată de engleză. Dar de ce nu ni se citează elemente morfologice de împrumut în franţuzeşte, în nemţeşte, în chinezeşte? Evident, pentru că nu există.

Dacă totul se poate împrumuta şi se împrumută efectiv, atunci nu există limbi „pure", zice Bartoli (*Substrato*. . ., p. 65). Se poate împrumuta orice în limbă, mergînd pînă la înlocuirea unei limbi cu alta, zice Bonfante (p. 356). De exemplu, limba galică a fost atît de profund saturată cu elemente latine, încît a devenit aproape (!) latină (p. 351). Astfel, toate limbile sînt mixte : romîna este probabil albaneză romanizată şi a riscat serios să devină o limbă slavă (p. 351). Franceza este latină plus germană, spaniola e latină plus arabă, italiana e latină plus greacă şi osco-umbriană, romîna e latină plus slavă, ceha e slavă plus germană, bulgara e slavă plus greacă, rusa e slavă plus fino-ugrică etc. (p. 352, n. 9). De remarcat că de data aceasta romîna nu mai e albaneză. Despre teoria aceasta, cel

mai puțin lucru care se poate spune este că ignorează deosebirea între esențial și secundar. Judecînd în felul arătat, am ajunge să susținem că balena este mamifer plus pește.

Pe aceeași linie merge și pasajul următor : „După Schleicher, și neogramatici, limbile trăiesc și mor ca animalele sau plantele. Ei amintesc adesea că „ultimul vorbitor" al cutărei limbi (cornica, sau polaba, sau vechea prusiană, sau dalmata) a murit în cutare zi, la cutare vîrstă și în cutare sat. Toate acestea sînt greșite, afirmă neolingviștii : natura non facit saltum, și în special lingua non facit saltum. Ce soi de jargon amestecat, corupt și impur vorbea ultimul vorbitor al prusienei sau al cornicei, al dalmatei? Ce vorbesc astăzi bretonii sau irlandezii?" (p. 357). S-ar părea deci că limbile mor cu mult înainte de moartea ultimului lor vorbitor. Într-un fel, lucrul e just : dacă nu mai există decît un singur vorbitor, înseamnă că limba nu mai poate servi ca mijloc de comunicare ; trebuie să existe cel puțin doi vorbitori ca să avem dreptul să vorbim de o limbă [1]. Evident, nu e nici un motiv să amestecăm aici limbi ca bretona sau irlandeza, care sînt încă, incontestabil, instrumente de comunicare. Dar Bonfante adoptă imediat mai jos o atitudine cel puțin surprinzătoare : „Pe de altă parte, chiar după moartea „ultimului vorbitor", fiecare dintre aceste limbi — așa-zise moarte, ca iepurii — continuă să trăiască în o sută de chipuri laterale, ascunse și subtile, în alte limbi care trăiesc acum : venețiana și dialectele slave din Dalmația, germana de pe Elba, engleza din Cornwall și Irlanda conțin multe elemente ale limbilor vorbite mai înainte în aceste regiuni, care astfel continuă oarecum să trăiască în aceste noi creații. Deci limbile de soiul acesta nu sînt moarte în realitate. Unele dintre elementele lor vitale continuă să trăiască în limbile de azi și pot chiar fi fermentul transformării, al vieții noi a altor limbi, care le continuă activitatea spirituală și le datorează unele dintre caracteristicile lor cele mai importante. După cum distincția între o limbă sau un dialect și altă limbă sau dialect este profund scolastică și fictivă, tot așa e și distincția între limbile vii și cele moarte". Deci limbile nu mor niciodată. Dar judecînd așa, am ajunge să pretindem că nici Aristotel n-a murit. Pe de altă parte, de ce elemente „vitale", de ce caracteristici „cele mai importante" poate fi vorba, cînd ni s-a spus mai înainte că în limbi nu există „elemente esențiale"? Și la drept vorbind, parcă ni s-a arătat că nu există nici limbi în general! Astfel, neolingviștii operează mereu cu concepte a căror inexistență au demonstrat-o cu cîteva rînduri mai înainte.

După cum am arătat, curentul idealist și varianta lui neolingvistică se consideră net superioare neogramaticilor, pentru că aceștia din urmă se mulțumesc să constate schimbările, fără să încerce să le explice. Neogramaticii „afirmă că oclusivele intervocalice devin sonore în Franța sau în Spania (*pratum*>*prado*) *pentru că sînt intervocalice* și pentru că poziția intervocalică *cauzează* sonorizarea. Neolingviștii răspund că aceasta este o vulgară tautologie și nu explică nimic : există regiuni, atît în Romania,

[1] Mi se pare picant amănuntul că cel care a cules resturile limbii dalmate, de la ultimul om care o mai cunoștea, a fost tocmai M. Bartoli.

cît și în alte părți, unde oclusivele intervocalice *nu* sînt sonorizate (de exemplu it. *prato*) și există chiar regiuni unde sonorele intervocalice devin surde (gr. ἄγω, lat. *ago* : v. nord. *aka*). De aceea neolingviștii afirmă că orice schimbare lingvistică—nu numai cele fonetice — este un proces spiritual, uman, nu un proces fiziologic. Fiziologia nu poate *explica* nimic în lingvistică, ea poate numai prezenta condițiile unui anumit fenomen, niciodată cauzele" (p. 346).

Totuși este un fapt adevărat că situația intervocalică este propice pentru sonorizare, căci vocalele fiind sonore, consoana intervocalică este asimilată din acest punct de vedere cu vocalele și aceasta constituie într-un anumit fel o explicație, adică ni se arată de ce a fost posibil procesul de sonorizare. E tot atît de adevărat însă că acest proces nu se produce în mod obligator (de exemplu el nu s-a produs în limba romînă). Nu consider corect să se facă uz de argumentul că în limbile germanice sonorele intervocalice s-au asurzit, căci este vorba acolo de o situație cu totul deosebită: nu numai în poziția intervocalică s-au asurzit sonorele, și procesul nu se mărginește la asurzirea sonorelor, ci și surdele au devenit spirante, iar aspiratele sonore și-au pierdut aspirația, astfel că, de fapt, limbile germanice nu au rămas fără sonore, deși sonorele primitive s-au asurzit. Toate schimbările pomenite sînt legate împreună, așa încît este evident că nu putem aștepta pentru ele aceeași explicație ca pentru faptele spaniole.

Obiecțiile pe care le-am ridicat nu permit totuși să contestăm justețea afirmației că nici un neogramatic nu a fost în stare să explice de ce sonorizarea surdelor intervocalice s-a produs în nordul Italiei și nu s-a produs în sudul Italiei, de ce s-a produs în limbile romanice și nu s-a produs în limbile slave, de ce s-a produs în evul mediu și nu s-a produs în antichitate sau în epoca modernă. În general trebuie să recunoaștem că asemenea explicații nu s-au dat și că ar fi foarte interesant dacă le-am putea da. S-a explicat numai mecanismul schimbărilor, și asta este destul de mult, dar nu e tot. Așteptăm acum ca neolingviștii să ne arate de ce se produc schimbările. Și ce ni se răspunde? Că ele se produc din cauze spirituale. Aici argumentația lui Bonfante mi se pare deosebit de slabă : sonorizarea nu are loc peste tot, *de aceea* (therefore) neolingviștii fac apel la spirit. Dar dacă neogramaticii n-au reușit să explice schimbările prin fiziologie, poate că alții vor reuși; și în orice caz, ar trebui să ni se dovedească faptul că tot ce nu se explică prin fiziologie trebuie explicat prin spirit.

Sînt însă dispus să accept pentru moment poziția autorului nostru și să admit că schimbările se produc din motive spirituale. Dar care sînt acele motive? Trebuie să ni se explice în mod concret cum, din cauze spirituale, s-a produs cutare proces fonetic în cutare regiune și numai acolo, la cutare dată și numai atunci. Cît timp nu ni se va arăta aceasta, explicația neolingviștilor nu va prețui nici cît un procent din cea a neogramaticilor, ea va fi o simplă vorbă aruncată în vînt.

Ceva mai mult, în această materie, ne spune Bartoli (*Breviario*, p. 91—106) : toate schimbările în limbă se explică prin împrumut (cam la fel în *Substrato*...). Dar ce poate avea de-a face împrumutul cu spiritul? Răspunsul este că elementele de limbă nu se împrumută decît pe baza prestigiului limbii din care se împrumută. Am aflat oare acum de ce surdele

intervocalice s-au sonorizat numai în anumite locuri și la o anumită dată? Desigur că nu mai mult decît am aflat-o de la neogramatici. Dar dacă neogramaticii ne-au lămurit măcar condițiile în care se petrec procesele fonetice — și datele acumulate de ei sînt incontestabile — explicațiile date de neolingviști nu stau în picioare. Schimbările fonetice sînt în marea majoritate a cazurilor inconștiente, trecerile de la un sunet la altul durează adesea sute de ani, fazele lor succesive fiind constituite de modificări imperceptibile pentru vorbitori : dacă s-ar fi putut spune unui moț că, prin felul cum pronunță pe *n* intervocalic, el pregătește transformarea acestui sunet în *r*, desigur că ar fi rămas uimit. Ce amestec poate avea aici prestigiul?

Există însă obiecții mai grave la explicarea tuturor schimbărilor prin împrumut. Conform acestei teorii, punctul de plecare al oricărei schimbări trebuie căutat într-o limbă străină. Dar acolo de unde vine? Presupunînd că nu se produce nici o schimbare decît prin împrumut, unde vom găsi impulsul ei inițial? Teoria idealistă ne împinge în primul rînd să tăgăduim orice inițiativă limbii proprii, să considerăm că nu sîntem în stare decît să așteptăm totul de-a gata, creat de alții; apoi ne obligă să presupunem că, lăsată la propriile ei forțe, limba ar rămîne veșnic neschimbată și numai influențele străine o tulbură și o obligă să se modifice. Dar ce rămîne din legătura între istoria limbii și evoluția societății, la care neolingviștii pretindeau că țin atît de mult?

Un cal de bătaie obișnuit al școlilor care combat pe neogramatici este r e c o n s t r u c ț i a. Neogramaticii, ca și înaintașii lor, dar cu o metodă mai riguroasă decît aceia, au pornit de la cuvintele atestate în limbile cunoscute și, folosindu-se de comparație și de corespondențele fonetice, au reconstituit cuvintele din limbile pînă atunci necunoscute, care stau la baza celor cunoscute. Aceasta a fost — și este încă — o uriașă muncă de descoperire a trecutului limbilor, cu rezultate excelente, deși pe ici, pe colo s-au făcut greșeli (care de altfel se corectează treptat). O manifestare a agnosticismului actual este și combaterea din principiu a reconstrucției. Pe linia aceasta merge și Bonfante, care (la p. 359) se declară din principiu împotriva formelor latine cu asterisc, adică reconstruite. Ne este oare interzis să credem că un cuvînt pe care limbile romanice l-au păstrat a scăpat neatestat în textele latinești cunoscute nouă? Se știe că nu avem la dispoziție decît o mică parte din tot ce s-a scris în latinește, iar unele cuvinte care au fost folosite în vorbire poate că n-au ajuns niciodată să fie scrise în opere literare sau în ordonanțe administrative. Dar dacă latina, de bine, de rău, o avem atestată, ce vor face germaniștii sau slaviștii, care, pentru limbile studiate de ei, nu dispun de o bază atestată, de felul latinei?

Mai departe (p. 374, n. 39), poziția lui Bonfante e ceva mai moderată : el salută tendința apărută în ultimii ani (unde?) de a reduce la minimum numărul fonemelor indo-europene reconstruite (dar „a reduce" înseamnă a mai și păstra !). Și Bonfante adaugă tot acolo : „progresul a constat în a explica tot mai mult „neregularitățile" fiecărei limbi independente în ea însăși, fără a pune totul în spinarea indo-europenei (reconstruite)". N-am uitat că „nici un cuvînt nu e autohton", că „ totul poate pătrunde liber

dintr-o limbă într-alta", că nici măcar nu există limbi, ci numai o puzderie de fapte izolate ; şi iată că dintr-o dată ni se spune că totul trebuie explicat prin evoluţia independentă a fiecărei limbi în parte. Să înţeleagă cine poate.

Poziţia mea în această privinţă, exprimată deja pe larg în altă parte (*Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1955, p. 162—169), este următoarea : unele elemente ale oricărei limbi au fost create din materialul acestei limbi înseşi, altele au fost împrumutate din alte limbi, dar faptele cele mai importante din orice limbă sînt moştenite, deci trebuie căutate în trecutul mai mult sau mai puţin îndepărtat al limbii, şi, urcînd firul istoriei, orice domeniu lingvistic am studia, ajungem fatal mai curînd sau mai tîrziu la un punct unde izvoarele scrise încetează. Atunci nu mai avem nici o altă posibilitate de cercetare în afară de reconstrucţie : reconstrucţia, cu toate lipsurile ei (care se pot îndrepta), cu toate greşelile comise de cutare sau cutare lingvist în folosirea ei. Şi nu avem dreptul să decidem apriori, pentru fiecare element în parte, că originea lui trebuie căutată în cutare loc şi nu în cutare altul : ea trebuie căutată acolo unde este, şi noi nu putem şti unde este, pînă nu o descoperim.

„Cum ar arăta limba latină, dacă ar fi „reconstruită" după aceleaşi principii, pornind de la limbile romanice?" întreabă Bonfante (p. 374). Într-adevăr, e preferabil să cunoaştem o limbă din textele redactate de cei care o vorbeau, decît să căpătăm informaţii despre ea numai prin reconstrucţii. Şi dacă nu am avea nici un text latinesc, ci numai limbile romanice, şi am încerca, pe baza lor, să reconstruim limba latină, fără îndoială că rezultatul reconstrucţiei noastre nu ar putea fi în totul identic cu latina care ni s-a păstrat în texte. Dar să-mi fie permis să întorc întrebarea : ce am şti noi despre slava primitivă, despre germana primitivă, despre indo-europeană, dacă n-am folosi reconstrucţia? Dovada că metoda nu e chiar atît de rea cum se pretinde o avem ori de cîte ori descoperim noi texte redactate în antichitate şi constatăm că informaţiile pe care ni le aduc ele se potrivesc destul de bine cu ceea ce obţinusem pe bază de reconstrucţie, chiar dacă sînt cazuri cînd datele noi ne ajută să îmbunătăţim unele detalii. De altfel, inconsecvent în acest caz ca şi în atîtea altele, Bonfante nu se sfieşte de a se folosi el însuşi de metoda hulită : astfel (p. 359) el reconstruieşte un *k* indo-european, pentru a-l pune la baza consoanei iniţiale din latinescul *centum* şi din iranianul *satem*.

Dacă vrem să-l credem pe Bonfante, neogramaticii n-au contribuit cu nimic sau, în cel mai bun caz, au contribuit foarte puţin la perfecţionarea metodologiei lingvistice (p. 374), în timp ce neolingvistica, „întemeiată pe o bază filozofică sănătoasă" (p. 375), obţine cele mai mari succese în această privinţă. Totuşi, să ascultăm în această privinţă şi pe înaintaşii lui ; Bertoni (*Breviario*, p. 7) : neogramaticii „ au la activul lor un total uriaş de lucrări conştiincioase şi meritorii" ; Bartoli (*Breviario*, p. 64) : neogramaticii au felurite merite (*varie benemerenze*).

Dar există un mijloc de a verifica de partea cui se află dreptatea : dacă lucrările neogramaticilor sînt lipsite de valoare şi dacă (aşa cum pretinde şi Bertoni, *Breviario*, p. 588) se pot face şi chiar s-au făcut etimologii bune fără a ţine seamă de legile fonetice, atunci îi propun lui Bonfante

să facă abstracție de neogramatici și să pornească în lucrările sale de la predecesorii lor. Cu aceasta, el se va pune singur în afara științei actuale. Nu s-ar putea arăta, decît poate cu titlu absolut excepțional, o etimologie justă stabilită de Bopp și contemporanii săi și stricată de neogramatici. De fapt însă, ceea ce ar dori Bonfante, nu este întoarcerea la Bopp, ci la metodele impresioniste medievale, care permiteau să afirmi tot ce-ți trecea prin cap. Rigoarea pe care neogramaticii au accentuat-o în cercetările lor a fost salutară pentru lingvistică, chiar dacă în multe privințe se poate face astăzi mai bine decît au făcut ei în vremea lor.

Lingvistica marxistă trebuie să preia cu grijă tot maldărul de fapte stabilite de neogramatici, să le verifice (dar în general ele se dovedesc corecte), apoi să procedeze, pe baza lor și pe baza altor fapte care continuă să se acumuleze, la sintezele necesare : să stabilească legătura dintre istoria acestor fapte și istoria societății (ceea ce presupune legarea limbii de realitatea materială) și, în același timp, să descopere legile interne după care se dezvoltă limbile. Pentru a face aceasta, trebuie să se opună la anularea, în spirit iconoclast, a ceea ce s-a făcut bun în trecut.

НЕОЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ШКОЛА

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Неолингвистическая школа считает своей большой заслугой то, что она оспаривает научные взгляды младограмматиков, критикуя, в большинстве случаев, как раз правильные стороны их учения. Возглавленная в своей крайней форме языковедом Г. Бонфанте, неолингвистическая школа является не только идеалистической и агностической, но и индивидуалистической, провозглашая себя противницей обобщений, законов, а следовательно, и самой науки. Воззрения Бонфанте (и в меньшей мере Бартоли и Бертони) туманны, полны противоречий и часто основаны на положениях, которые они сами незадолго до того оспаривали.

Задача лингвистов заключается в том, чтобы сохранить конкретные данные, полученные от младограмматиков, синтезируя их в свете диалектического материализма.

L'ÉCOLE NÉO-LINGUISTIQUE

RÉSUMÉ

L'école néo-linguistique se glorifie de combattre les néo-grammairiens, mais ce sont en général les côtés justes de leur doctrine qu'elle combat. Dans sa forme extrémiste, telle qu'elle est représentée par G. Bonfante, l'école néo-linguistique est non seulement idéaliste et agnostique, mais

encore individualiste ; elle se déclare opposée aux généralisations, aux lois et, par conséquent, à la science même. Les conceptions de Bonfante (et, dans une moindre mesure, celles de Bartoli et de Bertoni) sont confuses, abondent en contradictions et sont souvent fondées sur des thèses qui avaient été combattues, peu de temps auparavant, par les mêmes auteurs.

Le devoir des linguistes est donc de conserver les données concrètes fournies par les néogrammairiens et de les synthétiser à la lumière du matérialisme dialectique.

CIBERNETICA ȘI LINGVISTICA

DE

EDMOND NICOLAU

1. *Introducere.* „Creșterea impetuoasă a noii și originalei orientări a gîndirii științifice, desemnată de noțiunea de „cibernetică", atrage în mod legitim atenția celor care lucrează în cele mai diferite discipline științifice" [1]. Creată în anul 1948, prin apariția lucrării lui Norbert Wiener [2], cibernetica este astăzi un puternic curent științific „care constă din ansamblul teoriilor, ipotezelor și punctelor de vedere care privesc problemele generale ale conducerii și conexiunilor în mașinile automate și în organismele vii" [3]. Sau, în formularea concisă a lui Wiener : „Cibernetica, sau control și comunicație la animale și la mașină"— ceea ce constituie titlul complet al lucrării sale fundamentale în această materie [2].

Întrucît comunicația la oameni se face în special prin mijlocirea celui de-al doilea sistem de semnalizare, este normal ca legăturile între cibernetică și lingvistică să apară ca firești.

Scopul nostru este de a prezenta tocmai legăturile ce există între cibernetică și lingvistică. Aceste legături sînt multiple. Ele prezintă un deosebit interes atît pentru specialiștii în lingvistică și cibernetică, cît și pentru orice om de cultură.

Intenția noastră este de-a face, în primul rînd, o expunere sumară asupra ciberneticii în general. Vom trece apoi în revistă legăturile dintre cibernetică și lingvistică.

Așa cum este firesc, o importanță mai mare se va acorda teoriei informației, dîndu-se și unele aplicații privind limba romînă literară contemporană.

2. *Cibernetica.* Termenul „cibernetică" nu este nou. El apare pentru prima dată în clasificarea științelor făcută de André Marie Ampère (1838) [4]. Acesta înțelegea prin cibernetică acea parte a economiei politice care se ocupă cu arta guvernării. Termenul provine de la un cuvînt grecesc avînd sensul de „a pilota".

Termenii κυβερνήτης ,,pilot" şi κυβερνήτικος-ή-όν se întîlnesc în cîteva dialoguri platoniciene [1]. În dialogul ,,Clitophon" (408 b), termenul este utilizat cu sensul de ,,arta de a guverna oamenii". Așadar, ideea lui Ampère de a lega ,,guvernarea" de ,,pilotare " nu este nouă.

După o lungă perioadă de uitare, cibernetica a devenit o știință. Inițiatorul ciberneticii este matematicianul Norbert Wiener [14].

Nu se poate încheia acest paragraf fără a enunța definiția dată de Wiener : ,,Cibernetica este studiul analitic al izomorfismului între structura comunicațiilor în mecanisme, în organisme și în societăți" [5].

Pentru preocupările noastre, o deosebită importanță prezintă două părți ale ciberneticii, și anume : ,,teoria informației" și ,,mașinile electronice de calculat". În paginile următoare vom examina unele noțiuni de principiu precum și cîteva aplicații de cibernetică la lingvistică.

3. *Teoria informației.* Teoria informației se bazează pe noțiunea de alegere. Această noțiune a fost introdusă de Hartley într-un memoriu [6]. Acest memoriu, apărut în anul 1928, a trecut neobservat timp de 20 de ani, pînă cînd în anul 1948 Claude Shannon a publicat un alt memoriu prin care fundează teoria matematică a comunicațiilor [7].

Pentru a putea dezvolta o teorie cantitativă a informației, este necesar să se definească în mod satisfăcător în primul rînd cantitatea de informație. Acest lucru l-au făcut atît Hartley cît și Shannon.

Concret se pleacă de la informații definite ca fiind rezultatele unor experiențe care nu erau cunoscute dinainte. Se stabilește astfel un raport, deocamdată calitativ, între informație și producerea unor evenimente. Esențial este faptul că informația primită este o dată care constituie una dintre variantele posibile în care putea să se rezolve experiența respectivă.

Pentru a da un exemplu : în citirea unui text, evenimentul la care ne referim este apariția literei următoare celei pe care am citit-o. Situîndu-ne, de exemplu, în domeniul limbii romîne, dispunem de 26 de litere, la care adăugăm spațiile albe și semnele de punctuație : punctul, virgula, semnele citării, punctul și virgula, două puncte, semnul exclamării, semnul de întrebare, linia de dialog, linia de despărțire, parantezele (două), punctele de suspensie, liniuța de unire. În total, 40 de semne. Deci experiența ,,citirea unui text" produce, de fiecare dată, o variantă din 40 de variante posibile.

Trebuie precizat de la început că cibernetica dă noțiunii de informație o accepțiune foarte largă, cuprinzînd în ea atît toate datele care pot fi transmise de un sistem, cît și totalitatea datelor care pot fi elaborate de un sistem. Astfel pentru un virus, *pH*-ul mediului este o informație, ca și temperatura, lumina etc. Pentru om, informație este și numărul tramvaiului care sosește în stație, ca și scrisoarea unui prieten, temperatura camerei, gustul cafelei sau indicația unui instrument de măsură.

Avînd astfel clare datele privind ,,informația", să trecem la definirea noțiunii ,,cantitate de informație".

---

[1] [1] Alc. 119 d, 1 Gorg. 511 d în sensul de ,,a pilota o triremă" ; Pol. 209 e ,,arta pilotării".

4. *Cantitatea de informație.* Așa cum s-a arătat în paragrafele precedente, prin informație se înțelege obținerea unor date necunoscute relative la un eveniment care se poate produce în mai multe moduri. Pentru a preciza lucrurile, vom rămîne mereu la exemplul textelor scrise. Evenimentul este deci producerea literelor, — prin literă înțelegînd aici atît literele propriu-zise, cît și semnele de punctuație și blancul[1] dintre cuvinte. Este sigur că, dacă alfabetul nostru ar dispune de o singură literă, nu am obține nici o informație cînd ea s-ar ivi, deoarece am ști dinainte ce literă o să apară : singura literă a alfabetului.

Reținem acest fapt fundamental că pentru a avea informație, alfabetul nostru trebuie să aibă cel puțin două litere. Sau pentru a ne situa în cazul general, experiența pe care o facem trebuie să aibă ca rezultat cel puțin două evenimente posibile.

Să presupunem prin urmare cazul unui alfabet cu două litere, pe care să le notăm *a* și *b*, și să formăm șirurile care ar putea să apară în toate experiențele noastre.

Este indicat, pentru aceasta, să grupăm aceste mesaje după lungimea lor. Vom nota cu m numărul literelor din mesaj.

Pentru diverse valori ale lui m, adică pentru mesaje de diferite lungimi, se pot forma următoarele mesaje :

Numărul literelor m	mesaje								Numărul variantelor n
1	a				b				2
2	aa		ab		ba		bb		4
3	aaa	aab	aba	abb	baa	bab	bba	bbb	8
. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	. . .	

Se observă ușor că cu cît m crește, adică cu cît lungimea mesajului crește, numărul n al mesajelor diferite crește și el foarte repede. Se observă anume că atunci cînd se trece de la o lungime m, la lungimea imediat următoare, m + 1, în care mesajul are cu o literă mai mult, *numărul variantelor posibile se dublează*. Aceasta rezultă din însăși construcția dată de noi pentru realizarea mesajelor posibile.

Este interesant să se stabilească legătura ce exită între lungimea m a mesajului și numărul de variante posibile, număr pe care îl notăm cu n. Deoarece la creșterea cu o unitate a lui m, n se dublează, rezultă că

$$n = \underbrace{2.2.\ldots 2}_{\text{de } m \text{ ori}} = 2^m \qquad (1)$$

Un raționament analog se poate face pentru cazul în care alfabetul nostru are nu 2, ci s litere. Deoarece singura diferență este că se înlocuiește

[1] Spațiul alb dintre cuvinte.

2 prin s, făcînd această înlocuire în ultima formulă (1), se obține imediat

$$n = s^m. \quad (2)$$

Sîntem acum în măsură a stabili relația dintre numărul variantelor și cantitatea de informație.

Deoarece s-a arătat că definim informația ca fiind obținerea unor date necunoscute, este normal să spunem că informația obținută este cu atît mai mare, cu cît mesajul primit este mai nedeterminat, adică ales dintr-un număr mai mare de mesaje posibile.

Această idee fundamentală se datorează lui Hartley. El a făcut însă un pas înainte, dînd *o relație cantitativă care leagă cantitatea de informație* I *pe care ne-o dă un mesaj, de numărul* n *al variantelor posibile, deci de lungimea sa* m.

Hartley stabilește cantitatea de informație proporțională cu lungimea mesajului :

$$I = k'm \quad (3)$$

unde k' este o constantă care depinde de numărul de litere ale alfabetului respectiv.

Pentru a face o formulare în care să apară explicit numărul variantelor posibile n, (3) se poate scrie sub forma echivalentă dată mai jos, în care se ține seama de exprimarea lui m în funcție de n

$$I = k \log_f n \quad (4)$$

unde baza f este arbitrară.

Această relație fundamentală a lui Hartley dă — prin definiție — cantitatea de informație purtată de un mesaj luat din n mesaje posibile. În această relație, k este un factor de proporționalitate — de scară — ce depinde de baza f în care se ia logaritmul și de lungimea s a alfabetului în care este scris mesajul. De obicei baza logaritmilor se ia egală cu 2, deoarece așa cum s-a arătat, 2 este lungimea minimă a alfabetului prin care se poate transmite o informație.

5. *Unele observații asupra cantității de informație.* Cantitatea de informație astfel introdusă nu măsoară o noțiune subiectivă, ci una obiectivă. Așa cum se remarcă ușor, s-a stabilit o proporționalitate între lungimea unui mesaj și cantitatea de informație purtată de el. Dar experiența curentă arată că în viața de toate zilele, un mesaj de două litere — un „da" sau un „nu", are uneori o cantitate de informație uriașă pentru noi, în timp ce un articol de mii de cuvinte nu ne dă nimic din punctul de vedere al informației subiective.

Astfel, la sfîrșitul unei expuneri de două ore, un profesor poate spune : „După cum observ acum, toate demonstrațiile făcute în această oră sînt greșite, deoarece ipoteza de plecare este greșită". Dar lungimea mesajului său este foarte mare, deci cantitatea de informație dată de formulele anterioare ar fi și ea foarte mare. Dar în cazul de față, cantitatea de informație primită este nulă.

Acest exemplu arată că definiţia dată pentru cantitatea de informaţie corespunde unei informaţii *virtuale* care se poate realiza în anumite cazuri.

Dar revenind la exemplul nostru curent, acela al emiterii literelor, observăm că în realitate nu toate mesajele sînt posibile într-o limbă dată. Rămînînd la cazul limbii romîne, constatăm că, dacă se consideră mesajele de 3 litere, se exclud în mod automat o serie întreagă de mesaje ca fiind imposibile. Astfel, toate mesajele în care cele trei litere succesive sînt identice se exclud, cu excepţia lui *iii* care apare în *copiii*.

Deci nu este logic de a considera toate mesajele care se pot construi, ci numai pe acele compatibile cu situaţia reală.

Se observă, de asemenea că în fiecare limbă anumite grupări de litere sînt mai frecvente. În limba romînă vocalele sînt frecvente ; dimpotrivă în sîrbo-croată sînt mai frecvente grupările de consoane ; în engleză grupul *the*, şi în germană *sch*.

Aceasta arată că este necesar de a corecta definiţia dată anterior cantităţii de informaţie, astfel încît să se ţină seama de probabilitatea de apariţie a diverselor mesaje. Acest lucru a fost făcut de Shannon. Înainte de a expune ideile acestuia, este necesar de a explica noţiunea de probabilitate.

6. *Probabilitatea de apariţie a unei litere într-un text.* O experienţă simplă arată că putem recunoaşte limba în care este scrisă o lucrare, dintr-un fragment al ei. Aceasta pentru că în fiecare limbă există anumite structuri care se repetă mai des.

Să considerăm un text în limba romînă literară contemporană scrisă şi să numărăm literele dintr-un şir total de n litere. Să notăm prin N_a numărul de litere *a* întîlnite în acest text, prin $N_ă$ numărul de litere *ă*, şi aşa mai departe. Evident, cu cît lungimea N a textului considerat este mai mare, cu atît şi numărul care reprezintă de cîte ori întîlnim o anumită literă va fi mai mare.

Pentru a nu complica scrierea noastră, să modificăm puţin notaţia utilizată. Să numerotăm literele în ordinea în care ele apar în alfabet. Vom scrie atunci 1 pentru litera *a*, 2 pentru *ă* etc. Se va scrie în consecinţă N_1, N_2 etc. Cînd nu avem în vedere o literă anumită, se va scrie N_i, unde *i* este un număr corespunzînd uneia din litere.

Se constată că dacă se împarte numărul reprezentînd de cîte ori întîlnim o literă, prin lungimea totală a textului, adică dacă se împarte N_i la N, atunci se obţine un număr care rămîne practic constant pentru texte suficient de lungi.

Vom nota deci

$$p_i = \frac{N_i}{N}.$$

Mărimea p_i reprezintă probabilitatea de apariţie a literei *i* în textul considerat.

Deci probabilitatea de apariție a unei litere este exprimată prin raportul dintre numărul cazurilor în care am întîlnit acea literă într-un text dat și lungimea totală a textului.

Grație noțiunii de probabilitate, dispunem de o măsură a structurii statistice a textelor.

Evident, noțiunea de probabilitate poate fi extinsă și la alte evenimente. Astfel se poate calcula, cu aceeași formulă, probabilitatea de apariție a unei grupări de două litere (digrame), sau în general probabilitatea de apariție a n-gramelor. De asemenea se pot calcula probabilitățile de apariție ale cuvintelor. Aceste noțiuni vor fi utilizate în cele ce urmează.

7. *Proprietăți ale probabilităților.* Înainte de a continua, vom face o sumară trecere în revistă a proprietăților fundamentale ale probabilităților p_i, asociate unui anumit proces.

Se observă, în primul rînd, că deoarece numărul N_i — care măsoară de cîte ori litera *i* a apărut în textul respectiv — este mai mic decît numărul N, care măsoară lungimea totală a textului, raportul N_i/N va fi întotdeauna un număr mai mic decît 1.

Deci probabilitățile sînt niște numere mai mici decît 1. S-a stabilit astfel o limită superioară pentru ele. Dar se poate stabili și o limită inferioară. Se observă ușor că această limită este zero : N_i nu poate fi negativ, el poate fi cel mult zero, în cazul în care în textul respectiv nu apare de loc o anumită literă.

Deci probabilitățile sînt niște numere cuprinse între zero și 1.

Care este semnificația unei probabilități zero? Aceasta rezultă din definiția însăși. Spre a avea o probabilitate zero, înseamnă că N_i este zero, adică litera respectivă nu a apărut niciodată în textul respectiv. Înseamnă că litera i nu apare în alfabetul respectiv, deci probabilitatea zero corespunde unui eveniment imposibil. De exemplu, apariția literii polone ł sau a literii neerlandeze ∅ este imposibilă în textele noastre curente, deci probabilitățile lor de apariție sînt zero. Probabilitatea zero corespunde cazului imposibil.

Cazul contrar, care prezintă interes, este cel al probabilității egale cu 1. Din definiție rezultă că pentru a avea $p_i = 1$, este necesar ca $N_i = N$. Adică probabilitate 1 înseamnă că ori de cîte ori se cercetează o literă din text, se întîlnește mereu aceeași literă. Înseamnă că apariția literei respective este sigură : probabilitate 1 corespunde deci unui eveniment sigur.

Evident, probabilitățile 0 (zero) și 1 sînt niște cazuri limită. În realitate, se lucrează cu probabilități de valori diferite, care uneori sînt foarte aproape de zero. Mult mai rar apar probabilități mai mari de 0,2 în texte literare, dată fiind varietatea de litere utilizate.

O altă proprietate a probabilităților : suma tuturor probabilităților relative la modurile de realizare ale unui eveniment este întotdeauna 1.

Să considerăm cazul particular în care avem de-a face numai cu un alfabet cu două litere, literele 1 și 2. Într-un text de lungime N, va figura de N_1 ori litera 1 și de N_2 ori litera 2. Probabilitățile respective sînt:

$$p_1 = \frac{N_1}{N} \qquad p_2 = \frac{N_2}{N}$$

Ţinem minte că **N** este egal cu suma $N_1 + N_2$, lungimea totală a textului fiind egală cu suma lungimilor textelor parţiale în care figurează numai literele 1, respectiv 2.

Dacă adunăm acum pe p_1 cu p_2, obţinem

$$p_1 + p_2 = \frac{N_1 + N_2}{N} = \frac{N}{N} = 1$$

Pentru cazul unui text format din **n** litere, se arată în mod analog că

$$p_1 + p_2 + \ldots + p_n = 1$$

Această sumă se scrie prescurtat

$$\sum_{=1}^{n} p_i = 1$$

litera Σ fiind simbolul unei sume care se referă la indicele curent *i*, indice care ia valorile de la 1 la **n**.

Un caz de asemenea important este acela al unor evenimente echiprobabile. Un astfel de caz este un caz limită, în sensul că numai în anume experienţe foarte simple are loc o situaţie în care toate stările posibile sînt la fel de probabile. Un astfel de caz este experienţa aruncării banului sau zarului. În primul caz avem două stări, în al doilea şase stări, toate la fel de probabile.

În cazul evenimentelor echiprobabile, fiecare eveniment avînd aceeaşi probabilitate, rezultă că probabilităţile lor sînt egale. Dacă ne situăm în cazul textelor, alfabetul avînd **n** litere echiprobabile, probabilităţile p_i vor fi egale între ele. Notăm cu **p** această probabilitate comună.

Cum suma acestor probabilităţi este 1, rezultă că

$$\sum_{i=1}^{n} p_i = np = 1$$

Această formulă ne spune că deoarece toate probabilităţile sînt egale între ele, suma celor **n** probabilităţi este egală cu de **n** ori probabilitatea comună. Dar suma aceasta este egală cu 1.

Dacă de **n** ori **p** face 1, înseamnă că **p** este egal cu 1/**n**. De unde rezultă concluzia generală că în cazul a, **n** evenimente echiprobabile, probabilitatea fiecărui eveniment este egală cu 1/**n**.

În cazul experienţei aruncării banului, probabilitatea de apariţie a fiecărei feţe este deci 1/2. În cazul aruncării zarului, probabilitatea de apariţie a unei feţe este 1/6.

8. *Entropia unei surse.* Deoarece evenimentele nu au probabilităţi egale, este normal ca formula lui Hartley să fie valabilă numai în cazul foarte particular în care toate evenimentele posibile sînt la fel de probabile. Acesta ar fi cazul aruncării zarului, în care apariţia unei feţe este la fel de probabilă ca apariţia oricărei alte feţe — dacă zarul are feţele regulate.

Dar în foarte multe alte cazuri, evenimentele nu sînt echiprobabile, deci cantitatea de informaţie dată de un mesaj depinde de structura

statistică a sursei respective. În cazul unui text, sursa este scriitorul, iar evenimentul este apariția unei litere. Fiecare literă i are o anume probabilitate de apariție p_i. Problema care se pune este de a caracteriza nedeterminarea apariției unei litere emise de sursa respectivă, căci așa cum am arătat, informația obținută de noi corespunde unei nedeterminări a apariției literei respective.

O problemă analogă fusese întîlnită mai de mult în fizica teoretică, în legătură cu așa-numita entropie. Boltzmann, studiind termodinamica statistică, a introdus noțiunea de entropie ca nedeterminare a stării unui gaz. Noțiunea a fost introdusă prin așa-numita teoremă **H**, în care interveneau probabilitățile p_i ale diverselor stări.

Adoptînd întocmai definiția dată de Boltzmann pentru entropie, Shannon adoptă, ca măsură a nedeterminării unei surse, mărimea **H**, denumită tot entropie, și care se ia prin definiție

$$H = -(p_1 \log p_1 + p_2 \log p_2 + . + p_N \log p_N)$$

$$= -\sum_{i=1}^{N} p_i \log p_i$$

suma extinzîndu-se asupra tuturor stărilor sursei. Cînd ne referim la un text scris într-un anume alfabet, suma se extinde asupra tuturor literelor acelui alfabet.

Precizăm că există și anumite justificări axiomatice ale formulei date de Shannon pentru entropia unui proces staționar. Nu se va face aici o prezentare a lor, ele putînd fi urmărite în literatura de specialitate [8].

Pentru a ilustra formula dată de Shannon pentru entropie, să urmărim cazul special — dar instructiv — al unui proces cu numai două stări. În acest caz entropia poate fi reprezentată în funcție de probabilitatea p_1 a uneia din stări.

Așa cum s-a arătat, întotdeauna

$$p_1 + p_2 = 1$$

Aceasta provenind din însăși definiția dată probabilităților.

Se arată că entropia este nulă atunci cînd una din probabilitățile p_1 sau p_2 este zero sau 1. Probabilitate zero înseamnă eveniment imposibil. Dar dacă evenimentul 1 este imposibil, rezultă că evenimentul 2 este sigur, și invers. Dar în ambele cazuri unul din evenimente este sigur, deci știm dinainte că se va produce o anume literă. Prin urmare informația care se obține la producerea unei anume litere este zero, deoarece știm dinainte ce se va produce. În acest caz, entropia noastră este nulă.

Se arată că entropia are valoarea maximă în momentul în care toate evenimentele sînt echiprobabile. În acest caz, nedeterminarea este maximă : nu se știe de la început ce literă se va produce.

Spre a termina acest paragraf, menționăm că în cazul unor evenimente echiprobabile, formula lui Shannon coincide cu formula dată de Hartley pentru cantitatea de informație. Se verifică astfel faptul că gene-

ralizarea lui Shannon este corectă, în sensul că dacă se revine la cazul particular, se regăseşte formula stabilită în acel caz.

Cu aceasta s-a încheiat partea introductivă, în care s-au dat elementele fundamentale ale teoriei informaţiei. În partea a doua a acestui articol se va trece la aplicarea acestor noţiuni la probleme de lingvistică.

9. *Aproximaţia de ordin zero a entropiei unei limbi.* Pentru a putea aplica datele teoriei informaţiilor la o limbă dată, este necesar să cunoaştem în primul rînd structura gramaticală a acestei limbi, trebuie să cunoaştem alfabetul utilizat şi frecvenţele diverselor litere.

Din cunoaşterea alfabetului, mai exact a lungimii alfabetului, se poate face o primă aproximare a entropiei limbii respective. Este aşa-numita aproximaţie de ordinul zero. Se admite că toate literele sînt echiprobabile, deci se ia ca probabilitate de apariţie a unei litere

$$p_i = \frac{1}{n}$$

unde n este lungimea alfabetului respectiv. Avînd astfel pe p_i, se poate determina entropia alfabetului respectiv.

În cazul unor evenimente echiprobabile, entropia se poate calcula modificînd formula generală, spre a o adapta acestui caz particular. Deoarece toate probabilităţile p_i sînt egale între ele :

$$H = -\sum_{i=1}^{n} p_i \log p_i$$

$$= -\sum_{i=1}^{n} \frac{1}{n} \log \frac{1}{n} = \log n$$

Deci entropia unui alfabet este cu atît mai mare, cu cît alfabetul este mai lung. Deci în limbile cu alfabete mari, cantitatea de informaţie pe care o dă o anumită literă este mai mare.

Aci este necesar să fim atenţi asupra unei chestiuni şi anume trebuie să precizăm ce se înţelege prin lungimea unui alfabet. În limba romînă literară contemporană, avem la dispoziţie 26 de litere. Prin urmare se poate spune că lungimea alfabetului nostru este de 26 de litere, deci entropia de ordin zero a limbii romîne literare contemporane este

$$H_0 = \log_2 26 = 4{,}700\,4$$

Dacă includem, ca o nouă literă, spaţiul alb şi nu ţinem seama de semnele de punctuaţie, aşa cum se obişnuieşte astăzi în literatura mondială de specialitate, atunci putem spune că lungimea alfabetului nostru este de 27 de semne, deci entropia de ordin zero a limbii noastre este

$$H_0 = \log_2 27 = 4{,}754\,9$$

În mod analog se pot calcula entropiile diverselor limbi. Pentru limba ebraică, la care alfabetul are 22 de litere, — exceptînd semnele diacritice pentru notarea vocalelor — entropia va fi

$$H_0 = 4{,}459\,4$$

respectiv, dacă se ține seama de blanc,

$$H_0 = 4{,}523\ 6$$

Deci în aceste limbi cu alfabet scurt, cantitatea de informație pe literă este mai mică decît cantitatea de informație pe literă în cazul unui alfabet lung.

În cazul limbii ruse, alfabetul avînd 31 de litere (ь și ъ se consideră un singur semn [9]), entropia de ordin zero va fi

$$H_0 = \log_2 31 = 4{,}954\ 2$$

sau, dacă se ține seama de blanc,

$$H_0 = 5{,}000\ 0$$

Se observă însă că această entropie de ordin zero — calculată pe numărul literelor unui alfabet — poate conduce la rezultate diferite, dacă se ține seamă de semnele diacritice. În unele alfabete apar anume accente care se aplică unora din litere. Este corect să se considere ca litere diferite și literele cu un anume accent. În acest caz, lungimea alfabetului ebraic va fi cu mult mai mare de 22, lungimea alfabetului francez va fi de asemenea foarte mare etc. Lungimea alfabetului nostru nu va fi însă afectată.

O altă observație este însă mai semnificativă. Ea se referă la structura statistică a limbilor.

10. *Structura statistică a limbii romîne.* Este clar pentru orișicine că lungimea alfabetului unei limbi nu este suficientă pentru a caracteriza o limbă (romîna și engleza utilizează alfabete cu cîte 26 de litere).

Așa după cum a pus în evidență Shannon, în fiecare limbă anumite litere sînt mai frecvente decît altele. Este deci necesar de a se calcula entropia diverselor limbi ținînd seama de frecvențele diverselor litere. Se va putea calcula, în felul acesta, o nouă valoare a entropiei, așa-numita entropie de ordin 1.

Este cazul de a face aici unele observații și anume, în primul rînd, că la fel ca și în cazul aproximației de ordin zero, atunci cînd se calculează entropia de ordinul 1 se procedează la luarea în considerație a textelor scrise. Este evident că alfabetul, utilizat pentru notarea textelor, nu coincide în general cu sunetele limbii respective. Acest fapt este valabil nu numai pentru limbi ca engleza, dar și pentru limbi cu alfabete aproape fonetice, ca rusa sau romîna. De aceea atît aci, cît și în cele ce vor urma, ne vom referi numai la texte scrise. Mai mult chiar, ne vom referi la texte din limba literară contemporană. Această ultimă precizare o socotim necesară, deoarece structura limbii noastre literare este în evoluție, frecvențele diverselor litere variind în decursul istoriei limbii. Acest proces poate fi urmărit în ultimele decenii și în ultimii ani.

Închizînd această paranteză, să revenim la problema structurii statistice a unei limbi. Această structură constituie o problemă, deoarece nu există încă suficiente studii în această direcție. Numărul statisticilor existente este foarte mic. În literatură există unele date, însă ele se referă la anumite aspecte speciale. Credem că este necesar să se vadă dacă structura statistică a limbii literare este aceeași cu structura limbii vorbite, cu a limbajului tehnic etc. Este o problemă pe care o socotim deschisă.

Să trecem întîi în revistă datele existente privind limba romînă. Unele date statistice se datoresc lui M. Grumăzescu [10]. Acesta a utilizat un număr de texte variate, atît literare cît şi tehnice. Din fiecare autor s-au luat aproximativ 1800 litere, obţinîndu-se 3125 cuvinte literare şi 14164 sunete.

Tabelul 1

Frecvenţa literelor în limba romînă scrisă după M. Grumăzescu × 100

a — 9,39	g — 1,10	m — 1,97	t — 6,46
ă — 3,84	h — 0,37	n — 6,60	ţ — 1,03
b — 1,28	i — 9,51	o — 3,97	u — 6,27
c — 5,37	î — 2,28	p — 3,00	v — 1,25
d — 3,58	j — 0,23	r — 7,20	x — 0,03
e — 12,15	l — 4,72	s — 4,11	z — 0,79
f — 10,5		ş — 1,47	

Rezultatele studiului sînt prezentate în tabelul 1.

Rezultă de aci că după M. Grumăzescu, cele mai frecvente litere în limba literară contemporană sînt, în ordine : e, i, a, r, n, t, u, c, l, s. Aceste zece litere totalizează un procentaj de 71,67% din total. Dacă ne referim numai la primele trei litere — care sînt vocalele e, i, a, se obţine un total de 31,05%. Rezultă deci pentru limba romînă un pronunţat caracter vocalic.

Este interesant de comparat structura statistică a limbii — după M. Grumăzescu — cu alte rezultate.

Avînd convingerea că lucrările analizate nu reflectă în mod fidel limba vorbită — am efectuat alte despuieri de texte. Dorind a avea texte scrise într-o limbă mai aproape de cea vorbită astăzi în Bucureşti, am ales texte din ziarul „Informaţia Bucureştiului". O primă despuiere de circa

Tabelul 2

Probabilitatea literelor în limba romînă scrisă contemporană × 100

Litera	Probabilitatea fără blancuri	Probabilitatea cu blancuri	Litera	Probabilitatea fără blancuri	Probabilitatea cu blancuri
	26 litere	27 litere		26 litere	27 litere
a	10,5	8,3	m	3,9	3,08
ă	3,23	2,55	n	5,65	4,46
b	0,925	0,73	o	2,5	1,97
c	5,48	4,34	p	2,64	2,08
d	4,07	3,22	r	6,17	4,86
e	12,4	9,8	s	2,44	1,93
f	0,824	0,65	ş	1,68	1,33
g	0,61	0,43	t	6,48	5,1
h	0,68	0,53	ţ	0,65	0,51
i	13,0	10,3	u	7,37	5,8
î	1,61	1,27	v	1,23	0,98
j	0,137	0,11	x	0,10	0,08
l	4,62	3,74	z	0,78	0,61
			blanc		20,8

3000 de litere, ne-a condus la rezultatele prezentate în tabelul 2. Evident textele respective reprezintă doar stilul presei, care este însă destul de apropiat de limba vorbită.

Deşi în general rezultatele sînt aceleaşi ca şi la Grumăzescu, totuşi apar unele diferenţe. În primul rînd, este vorba de raportul dintre frecvenţele literelor *e* şi *i*. Pe cînd la Grumăzescu litera cea mai frecventă este *e* (12,15%), urmată de *i* (9,51%), la noi litera cea mai frecventă este *i* (13%), urmată de *e* (12,4%).

Credem că această chestiune este semnificativă. Se ştie că actualmente coexistă în limba vorbită un număr de cuvinte cu mai multe forme *coade-cozi*, *roate-roţi*, *coale-coli*. Aceste forme dovedesc că în limba romînă există un proces dinamic de privilegiere a unor forme, în care anumite vocale sînt preferate altora.

S-ar putea crede însă că structura pusă în evidenţă de noi corespunde Bucureştiului, pe cînd la Grumăzescu apar diverse influenţe. Este o problemă care merită să fie studiată.

În orice caz, structura pusă în evidenţă de noi este tot o structură vocalică. Primele trei litere sînt *i*, *e*, *a*, care totalizează 35,9% din total.

Pentru a verifica justeţea structurii statistice pusă în evidenţă de noi, Alexandra Roceric a extras 32104 litere din ziarul „Informaţia Bucureştiului" şi a obţinut rezultatele din tabelul 3.

Tabelul 3

Frecvenţa literelor într-un text de ziar × 100

a — 9,87	g — 1,12	m — 2,72	t — 6,2
ă — 2,80	h — 0,47	n — 6,35	ţ — 1,08
b — 1,05	i — 11,50	o — 4,42	u — 5,85
c — 5,14	î — 1,53	p — 3,00	v — 1,2
d — 2,85	j — 0,15	r — 8,52	x — 0,12
e — 12,50	l — 4,96	s — 3,56	z — 0,75
f — 0,91		ş — 1,33	

Aci litera *e* ocupă primul loc (12,50%), urmată de *i* (11,50%) şi de *a* (9,87%).

11. *Structura statistică a altor limbi.* Pentru a arăta că deşi cuprinde puţine date, totuşi structura statistică a literelor unei limbi scrise ne informează în mod suficient asupra acestei limbi, am considerat necesar să prezentăm paralel unele date privind alte limbi. În tabelul 4 se redă frecvenţa diverselor litere din alfabetul rus, iar în tabelul 5 frecvenţa diverselor litere din limba engleză.

Relativ la limba engleză scrisă, se remarcă imediat că frecvenţa literelor este cu totul alta ca în romînă. Astfel, primele trei litere ca frecvenţă sînt *e*, *t* şi *o*, avînd respectiv 10,5, 7,2 şi 6,54 %. În limba romînă literele *t* şi *o* sînt situate pe locuri diferite. Dacă admitem datele din tabelul 2, atunci *e* are o valoare apropiată de 9,8%, *t* are doar 5,1 % şi *o* abia 1,97 %.

În ceea ce priveşte limba rusă, după datele din tabelul 4 (Harkevici [9]), primele litere în clasament sînt *o* (11,0 %), *e* (8,7 %) şi *a* (7,5 %). Remarcăm că şi structura statistică a limbii ruse diferă considerabil de structura limbii romîne literare. Şi limba rusă este o limbă vocalică,

primele patru litere fiind *o*, *e*, *a* şi *i*, totalizînd 34,7 %. Şi aici apare o diferenţă faţă de limba romînă, care este mai vocalică, deoarece aşa cum s-a arătat anterior, primele litere clasate, *i*, *e*, *a*, totalizează 35,9 %, mai mult decît primele patru litere clasate din limba rusă.

Tabelul 4

Frecvenţa literelor în limba rusă, în ordinea frecvenţei × 100

О	11,0	М	3,1	Г	1,6
Е	8,7	Д	3,0	Ч	1,5
А	7,5	П	2,8	Й	1,2
И	7,5	У	2,5	Х	1,1
Т	6,5	Я	2,2	Ж	0,9
Н	6,5	Ы	1,9	Ю	0,7
С	5,5	З	1,8	Ш	0,7
Р	4,8	Ь,Ъ	1,7	Ц	0,5
В	4,6	Б	1,7	Щ	0,4
Л	4,2			Э	0,3
К	3,4			Ф	0,2

Tabelul 5

Probabilitatea literelor în limba engleză scrisă contemporană [12]

blanc	0,20	l	0,029
e	0,105	c	0,023
t	0,072	f, u	0,0225
o	0,0654	m	0,021
a	0,063	p	0,0175
n	0,059	y, w	0,012
i	0,055	g	0,011
r	0,054	b	0,0105
s	0,052	v	0,008
h	0,047	k	0,003
d	0,035	x	0,002
		j, q, z,	0,001

12. *Aproximaţia de ordinul 1 în calcularea entropiei limbii romîne contemporane.* Pe baza datelor statistice privind frecvenţa literelor în limba romînă literară contemporană, se poate trece la calcularea entropiei de ordinul 1 a limbii romîne contemporane. În acest scop se utilizează formula lui Shannon :

$$H_1 = \sum_{i=1}^{n} p_i \log p_i$$

Se obţine

$$H_1 = 4{,}10$$

În rezultat s-a ţinut seamă şi de blancuri. Faţă de valoarea $H_0 = 4{,}754\,9$ corespunzînd primei aproximaţii, rezultă o scădere a entropiei. Aceasta este firesc. Scăderea entropiei corespunde faptului că, deoarece există anumite legi statistice care acţionează în cadrul unei limbi, literele nu pot apare în mod întîmplător şi echiprobabil. Din faptul că apariţia literelor este condiţionată de aceste legi, rezultă că apariţia unei litere nu mai

dă o calitate de informaţie egală cu aceea pe care o dă în cazul în care toate literele ar fi echiprobabile. Reţinem deci concluzia generală că orice constrîngere asupra evenimentelor duce la micşorarea entropiei sursei respective. Valoarea calculată pentru H_1 ar corespunde unei limbi ideale, în care toate literele ar fi echiprobabile iar alfabetul ar avea numai 16 litere.

13. *Alte structuri statistice acţionînd în cadrul limbilor*. De fapt, în cadrul limbilor reale nu acţionează numai legile de frecvenţă ale literelor considerate individual. Un mesaj de tipul *aeic leiar nrmtul dăp* prezintă o frecvenţă a literelor destul de apropiată de a limbii romîne. Aici N — totalul literelor — este 21. Pentru diversele litere probabilităţile sînt : pentru *a*, *e*, *i*, *r* — 9,5 %; pentru restul literelor — 4,75 %; pentru blancuri — 19 %. Totuşi ceea ce e anormal aci este succesiunea literelor. De unde, necesitatea de a dispune de structura digramelor limbii romîne. Pentru alte limbi astfel de tabele există. Deoarece pentru limba romînă nu am găsit astfel de studii publicate, am întocmit tabele care dau probabilitatea ca o anume literă să fie urmată de alta. Rezultatele sînt trecute în tabelul 6.

Rezultă de aci că în limba romînă există anumite predilecţii marcate ale literelor de a se înşira unele după altele. Se remarcă, de exemplu, că

Tabelul

Probabilitatea de trecere de la o lite-

	a	ă	b	c	d	e	f	g	h	i	î	j	l
a			0,32	4,25	3,59	1,63	0,32	0,32		11,2		0,32	5,5
ă				3,19	3,19					8,8			2,1
b	3,5				7,4					3,7			14,8
c	13,1	8,12		1,25		10,0			4,38	4,38	7,5		1,2
d	15,9	5,03				42,7				11,7			
e	4,71			4,98	2,22	0,28	0,55	0,28		2,78			5,54
f	25	8,34				12,5				20,8	5,56		4,16
g	33,3	22,2							11,1				
h	55					15				30			
i	3,12			3,16	0,26	5,77		2,9	3,57	7,67		0,26	5,0
î										6,33			6,3
j					25					6,33			25
l	19,2	4,0				16				3,7			
m	14,9	4,39	3,51			19,3				24,6	2,64		
n	4,25	3,64		11,5	10,9	6,06		1,21		19,4			
o	9,57			13,7	10,9					8,21			5,48
p	10,4	2,59				31,1				1,29			6,48
r	5,84	7,96		1,59		24,5		2,13		22,9	2,13		0,53
s	5,63	11,2		14,0		22,1	1,40			11,2	2,81		
ş	22,4			10,2		10,2				26,5			
t	9,52	5,3				23,8				9,52	1,05		
ţ	21,08	10,5				21,0				42,1			
u	2,33	0,46		5,58	0,46					13,95			17,2
v	30,5	8,3				25				11,1	2,78		
x	25					50							
z	26,1	4,34				4,34				52,1	4,34		
blanc	7,89	0,26	3,29	10,80	11,85	2,5	3,55	0,65		1,57	6,7	0,13	4,03
	22	15	2	11	9	19	3	5	3	24	8	2	12

numai anume litere au frecvenţe mari la finala cuvintelor, iar altele dimpotrivă preferă poziţia iniţială.

Pe baza rezultatelor generale stabilite anterior se poate afirma că H_2, entropia de ordinul doi a limbii noastre va fi mai mică decît valoarea H_1. Efectuarea calculului respectiv nu ne conduce la valoarea reală a lui H, deoarece în afara digramelor, se pot pune în evidenţă legi privind trigramele etc. Se pune atunci problema de a găsi alte metode care să dea o valoare limită a entropiei, ţinîndu-se seama de diversele legi care acţionează în cadrul unei limbi.

14. *Metoda pentru calcularea entropiei limbilor scrise.* Deoarece în afara frecvenţei digramelor, există şi legi de apariţie a trigramelor etc., este necesar să dispunem de tabele de n-grame, cu n foarte mare, pe baza lor calculîndu-se în mod succesiv entropia limbii respective. Acest calcul este extrem de laborios. În plus, pentru nici o limbă nu există tabele care să dea structura unor grupări mai mari de trei litere. Aceasta este însă insuficient, deoarece calculul trebuie dus pînă la o lungime de grupări, în aşa fel încît, trecîndu-se la gruparea următoare, diferenţa să fie practic zero.

Deoarece această cale nu poate fi abordată, s-au propus alte metode.

6

ră la alta în limba romînă scrisă contemporană × 100

m	n	o	p	r	s	ş	t	ţ	u	v	x	z	blanc
4,9	6,87		3,26	15,0	2,62	2,29	8,5	0,32	4,25	0,32		1,0	22,6
2,12			1,06	5,31	3,19	6,38	2,12	3,19	1,06			6,38	52,2
		3,7		40,8					18,5				7,4
		9,38		3,75			0,6		33,8				1,88
		1,67		0,84					12,5				9,24
1,66	8,32		2,22	7,2	3,32	1,11	2,78	0,55	1,38	1,66	0,83	0,55	47,1
		4,16		12,5					12,5				
				22,2					5,56				
3,42	10,5	1,05		2,64	1,58	0,26	5,78	0,76	1,58	1,32		1,85	37,1
6,33	57,4			2,11	2,11	4,22	14,9						
		25							25				
0,74		11,8	0,74				2,2	2,9	12				28,9
	2,64	5,28	3,51						7,02	0,88			11,4
		8,46		0,6	1,82		8,46	3,03	10,3	1,21			9,08
	6,84		4,1	16,41	4,1	2,74	5,47	4,1	5,47	6,84		1,36	6,47
		1,29		12,9			7,8		9,1				3,89
3,19	2,56	3,19					4,26		11,17				7,96
		1,4	2,81				18,3		4,2				5,62
							22,4		2,04				
		11,6		10,05	6,87								22,2
													5,26
8,37	11,15			7,9	0,93	0,93	7,9			0,46		1,86	22,3
		13,9		8,3									
			25										
									4,34	4,34			
8,03	5,78	2,24	6,97	1,31	6,18	5,52	5,78		1,58	2,23		2,63	
7	8	14	8	16	9	7	14	7	19	8	1	6	17

Una din metodele propuse constă în a se calcula entropia unei limbi plecînd de la frecvența cuvintelor în limba respectivă. Această cunoaștere a frecvenței cuvintelor unei limbi este legată de unele idei mai vechi în legătură cu anumite principii de extremum (zipf). Se poate demonstra matematic (B. Mandelbrot) că frecvența de apariție a cuvintelor într-o limbă se produce potrivit anumitor legi. Plecînd de la aceste legi și cunoscîndu-se lungimea medie a unui cuvînt și frecvențele literelor, se poate calcula o anume valoare a entropiei, corespunzînd lungimii medii a cuvintelor în limba respectivă. Pentru cazul nostru, unde frecvența blancurilor este de cca 20%, rezultă o medie a lungimii cuvintelor de cca 4 litere.

Această metodă a fost aplicată în primul rînd limbii engleze scrise, unde astfel de investigații asupra cuvintelor se pot efectua foarte ușor, dat fiind caracteristicile limbii engleze. Noi am încercat să efectuăm studii asemănătoare pentru limba romînă.

În limba engleză cele mai frecvente cuvinte sînt *the*, *I*, *be*. În limba romînă, după unele rezultate preliminare, cele mai frecvente cuvinte sînt *de*, *și*, *a*. Urmează apoi *în*, *la*, *nu*, *o*. Problema merită desigur un studiu aparte.

Deoarece metoda aceasta a frecvenței cuvintelor presupune despuierea unui material bogat, vom trece la prezentarea unei alte metode de calculare a entropiei. Este vorba de o metodă experimentală, imaginată tot de Shannon. Anume, în acest experiment lucrează doi parteneri, fie ei *A* și *B*. *A* are în față un text, iar *B* dispune de tabele privind frecvența inițialelor și a digramelor. *B* încearcă ca pe baza acestor date să ghicească ce literă urmează în textul lui *A*, după litera la care s-a ajuns. Dacă *B* nu ghicește de la prima dată, atunci *A* îi dă această literă, și *B* încearcă să ghicească noua literă care urmează. Se procedează în modul acesta la lungimi de circa 100 litere. *A* notează cîte litere i-a dat lui *B* în acest experiment. Pe baza acestor date se poate calcula entropia limbii, obținîndu-se valoarea limită, corespunzătoare unei lungimi mari de text. Deci o valoare mai interesantă decît toate aproximările anterioare.

Evident, această metodă presupune că *B* este o persoană cultivată, cu un vocabular bogat, cunoscînd particularitățile limbii în care se lucrează, dar necunoscînd pasajul analizat. În această experiență de predicție, este preferabil să se lucreze cu un text literar, nespecific.

O serie de experimente efectuate de mine ca operator *B*, m-au condus la valori coborîte pentru entropia limbii romîne scrise. Valoarea entropiei diferă de la text la text. În cazul textelor de ziar, la articole de fond, reportaje sau informații, această entropie are valori cuprinse în jurul lui 1. Pentru texte literare, evident, entropia crește, deoarece anumite formule stereotip utilizate în presă, dispar aci. În genere, fiecare autor caută să aibă un stil propriu. Se citează cazul lui James Joyce, la care entropia este foarte mare, deoarece creează cuvinte noi.

În general însă, în cazurile analizate de noi, rareori entropia a avut valori mai mari de doi, de cele mai multe ori avînd valori în jurul lui unu. Aceasta indică faptul că în textele din presă, lucrurile stau ca și cum s-ar lucra cu un alfabet format din două litere echiprobabile. Adică, în medie,

cititorul poate ghici o literă din două. Iar în cazul unui text literar la care entropia are valoarea doi, poate ghici o literă din patru.

15. *Concluzii.* La capătul acestei expuneri asupra teoriei informației cu privire specială la aplicațiile lingvistice, este necesar să facem un bilanț.

În primul rînd trebuie reținut faptul că teoria aceasta pune la îndemînă o metodă cantitativă de a evalua cantitatea de informație pe care o dă în medie un mesaj dintr-o limbă dată. Această măsurare a cantității de informație se face prin formule matematice, introduse într-un mod corespunzător. Pentru a se putea determina entropia unei limbi este necesar să se cunoască structura statistică a limbii respective. Această cunoaștere poate fi mai mult sau mai puțin profundă.

O primă aproximație — aproximația de ordin zero — se face admițînd că toate literele alfabetului sînt la fel de frecvente. În această poteză se obține o valoare limită superioară a entropiei limbii, mai exact entropia alfabetului respectiv. În cazul limbii romîne, $H_0 = 4{,}75$ biți/literă.

O aproximație mai bună se face calculînd frecvențele literelor. În acest caz se face o aproximare mai bună a entropiei. Se obține în cazul limbii romîne $H_1 = 4{,}10$. Dar în realitate valoarea entropiei este și mai scăzută, deoarece există numeroase corelații statistice în interiorul unei limbi. Nedispunînd de tabele, autorul a calculat probabilitățile de apariție a literelor și de trecere de la o literă la alta.

Pentru determinarea valorii minime a entropiei, autorul a efectuat o serie de experiențe de predicție. Rezultatul a fost că în realitate, în textele curente de ziar, entropia are valori cuprinse între 1 și 2 biți pe literă.

Autorul nu consideră rezultatele obținute ca definitive. Crede însă că problemele trebuie rezolvate în colective largi.

КИБЕРНЕТИКА И ЯЗЫКОЗНАНИЕ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Цель настоящей статьи — показать, что кибернетика открыла языкознанию новые и весьма интересные пути. Задача кибернетики состоит в том, чтобы выявить количественные отношения, создающиеся в процессе сообщения и применить их к управлению механизмами и живыми существами. А так как главное средство человеческого общения, это язык, вполне понятно, что одной из основных целей кибернетики является именно изучение языка, с точки зрения количественных отношений. Это изучение осуществляется посредством теории информации и машинного перевода.

Первая часть статьи посвящена теории информации. Автор знакомит читателя с понятием о количестве информации (согласно определению Хартли) и с понятием о энтропии (согласно определению Шеннона).

В целях вычисления энтропии современного румынского языка, автор наблюдает частоту букв и диграмм (то есть сочетаний из двух букв, соответствующих одному звуку) в тексте нескольких румынских

многотиражных газет. Первый приблизительный подсчет дает энтропию $H^0 = 4{,}75$ между 2—1 единиц на букву.

Стремясь установить энтропию в более совершенном виде, автор прибегает к опытам прогноза, в результате которых получаются значения между 2—1 двоичных единиц на букву.

Статистические данные, полученные на основе румынских текстов, рассматриваются в сравнении с данными других языков.

LA CYBERNÉTIQUE ET LA LINGUISTIQUE

RÉSUMÉ

L'objet de ce travail est de démontrer que la cybernétique a frayé à la linguistique des voies nouvelles et très intéressantes. La mission supérieure de la cybernétique est précisément d'introduire les relations quantitatives dans l'étude des communications et du contrôle des machines aussi bien que des êtres vivants. Comme le langage constitue le principal moyen de communication entre les hommes, il en résulte naturellement qu'un des principaux buts de la cybernétique est justement l'introduction des relations quantitatives en linguistique. C'est par l'intermédiaire de la théorie de l'information et par la traduction automatique que la cybernétique exerce son influence sur la linguistique.

La première partie du travail est consacrée à la théorie de l'information. On introduit la notion de quantité d'information, d'après Hartley, et celle d'entropie, d'après Shannon.

En vue de calculer l'entropie de la langue roumaine contemporaine, la structure statistique de cette langue a été établie d'après des textes courants de la presse quotidienne. On a établi la fréquence des lettres et des digrammes, aboutissant ainsi, en première approximation, à une entropie $H_0 = 4{,}75$ bits/lettre.

Aux fins d'une meilleure évaluation, on a eu recours à des expériences de prédiction, qui ont donné des valeurs comprises entre 2 et 1 bits/lettre.

Pour finir, les résultats statistiques obtenus pour la langue roumaine contemp ra ne sont exposés et comparés avec les résultats obtenus pour d'autres langues.

BIBLIOGRAFIE

1. Anohin P. K., *Cibernetica și fiziologia*, în „Probleme de filozofie", 1957, nr. 4, p. 181—201.
2. Wiener Norbert, *Cybernetics*, Willey, New York, Hermann, Paris, 1948.
3. Sobolev S. I., Kitov A. I., Liapunov A. A., *Trăsăturile fundamentale ale ciberneticii*, în „Probleme de filozcfie", 1955, nr. 4, p. 181—202.
4. Ampère A. M., *Essai sur la philosophie des sciences*, Paris, 1838.

5. Kolmann E., *Ce este cibernetica*, în „Probleme de filozofie", 1955, nr. 4, p. 203—222.
6. Hartley R. V. L., *Transmission of information*, „Bell Syst. Tech. Journal", 7 (1928), p. 535—563.
7. Shannon C. E., *A mathematical theory of communication*, „Bell Syst. Techn. Journal", 27 (1948), p. 379—423, p. 623—656.
8. Constantinescu I., Condrea S., Nicolau Edm., *Teoria informaţiei*, Editura tehnică, Bucureşti, 1958.
9. Harkevici A. A., *Ocerki obşcei teorii sviazi*, Gostehizdat, Moscova, 1955.
10. Grumăzescu M., *Studiu asupra foneticii statistice a limbii romîne*, Comunicările Acad. R.P.R., V (1955), 10, p. 1429—1437.
11. Nicolau Edm., *Ce este teoria informaţiei*, în „Radioamatorul", 1957, nr. 10, p. 3—4, 6.
12. Id., *Informaţie şi entropie*, în „Radioamatorul", 1957, nr. 11, p. 3—5.
13. Brillonin L., *Science and Information Theory*, Academic Press, New York, 1956.
14. Sobolev S. L., Liapunov A. A., *Cibernetica şi ştiinţele naturii*, în „Probleme de filozofie", 1958, nr. 5, p. 143.

CU PRIVIRE LA CORELAȚIA DE SONORITATE ÎN GRAIUL BULGAR DIN COMUNA BRĂNEȘTI

DE

GH. BOLOCAN

Spre deosebire de limba bulgară literară care posedă 38 de foneme consonantice [1], graiul bulgar din comuna Brănești [2] are numai 34 de foneme consonantice, dispuse ca în limba literară, în două serii corelative : corelația de timbru (consoană dură — consoană palatală) și corelația de sonoritate (consoană sonoră — consoană surdă).

La cele două corelații consoanele participă în mod inegal. Unele participă la amîndouă corelațiile, altele numai la una sau la alta. Dacă ținem seamă și de condițiile în care se realizează opozițiile fiecăreia dintre cele două corelații, observăm că între ele există raporturi foarte complexe [3].

```
п — б  ф — в  с — з  т — д  ц — ѕ     к — г  ч — џ  ш — ж  м  н  л  р
|   |         |   |   |   |   |   |    |                     |  |  |  |
п’— б’        в’ с’— з’ т’— д’ ц’      к’                    м’ н’ л’ р’ й
```

Spre deosebire de limba bulgară literară, în sistemul fonologic al acestui grai lipsesc fonemele *х* — *х*’, г’, ф’. Din tabloul acesta rezultă că în graiul din comuna Brănești există 11 grupuri paralele în seria consoană sonoră — consoană surdă, față de 13 în limba literară. Prin urmare, la corelația de sonoritate, în graiul de care ne ocupăm, participă 22 de foneme consonantice. Celelalte 12 nu formează perechi. Astfel, în graiul din Brănești lui в’ îi lipsește corespondenta surdă *ф*’ din limba literară,

---

[1] Stoiko Stoikov, *Увод в българската фонетика*, Sofia, 1955, p. 98.

[2] Comuna Brănești este așezată la 19 km est de București. Populația bulgară formează o masă compactă (circa 2000 de suflete). Conform documentelor și tradiției orale, bulgarii s-au așezat în Brănești după războiul ruso-turc din anul 1806. În marea lor majoritate sînt veniți din satele Cusui și Vetren, raionul Silistra, formînd astfel o unitate lingvistică bine conturată. Acest grai are unele particularități arhaice pregnante, de aceea studierea lui prezintă interes pentru dialectologia și istoria limbii bulgare.

[3] R. I. Avanesov, *Фонетика русского языка*, Moscova, 1957, p. 192.

iar *ц'* şi *k'* nu au pereche sonoră (în limba literară *ц'* de asemenea nu are perechea sonoră, k' are însă pe Г').

Ca şi în limba literară, sonantele *м*, *м'*, *н*, *н'*, *л*, *л'*, *р*, *р'*, *й* nu au corespondente surde.

Fonemele care alcătuiesc corelaţia consoană sonoră — consoană surdă se deosebesc între ele prin prezenţa sau absenţa sonorităţii, adică prin faptul că emisiunea lor e însoţită sau nu de vibraţii laringale.

Opoziţia fonologică dintre consoanele sonore şi surde se realizează la iniţială şi în interiorul cuvîntului, în următoarele condiţii :

a) înaintea tuturor vocalelor : кубе́ркъ — губе́ркъ, кума́р' — гума́р', кура́ — гура́, куп'ъ́ — губ'ъ́, ка́къ — га́гъ, кол — гол, къ́лка — гъ́лка, ти́към — ди́гъм, пуйъ́ — буйъ́, би́йът — пи́йът, боп — поп, бъ́клъ, — пъ́лкъ, избиуъм — испиуъм, со́съ — зо́зъ, съ — зъ, ка́шъ — ка́жъ, жи́лу — ши́лу, та̃м — да̃м, тига́н — ди́гаң, с'а́ңка — з'аң, п'а́сък — б'а́сну, д'ал — т'а́ло, д'а́сңу — т'а́сну etc.

b) înaintea sonantelor р, л, м, ң, р′, р′, м′, ң′, й: зла́тка — сла́тка, дрън — трън, глас — клас, гла́дңица — кла́дңица, гръ́ст—крсът, бл'а́сък— пл'а́сък, бръ́сңа — пръ́сңа, бръс — пръс, бръ́чка — пръ́чка, дръ́пңа — тръ́пңа, гръд — крът, сңаа — зңам.

Înaintea sonantelor corelaţia consoană surdă — consoană sonoră este limitată. Astfel, opoziţiile п' — б', с' — з', т' — д' nu se pot realiza niciodată înainte de consoană, întrucît consoanele palatale nu pot să apară în această poziţie ;

c) înaintea consoanei *в* (şi în acest caz sînt posibile numai opoziţiile între consoane dure) : *твой* — *два*, *свадба́р* — *зван* etc.

În toate celelalte situaţii opoziţia consoană sonoră — consoană surdă se neutralizează.

Aici trebuie deosebite două situaţii : *a*) cînd neutralizarea opoziţiei are loc în favoarea consoanei surde, *b*) cînd neutralizarea opoziţiei are loc în favoarea consoanei sonore.

Cantitativ, primul proces e mai frecvent, deci neutralizarea opoziţiei consoană sonoră — consoană surdă reprezintă, în majoritatea cazurilor, un proces de afonizare a sonorelor. Pierderea sonorităţii şi sonorizarea surdelor se produce la iniţială, în interiorul cuvîntului şi la finală. În primele două poziţii fenomenul este dirijat de legea asimilării regresive : precedînd o consoană surdă, sonorele se transformă în surde, şi invers, în faţa unei consoane sonore, surdele devin sonore. Cauza acestui fenomen constă în interdependenţa sunetelor în timpul pronunţării.

Iată cîteva exemple :

a) Sonora devine surdă : го́лупче, гу́шкъ, гъ́лъпчи, иска́шл'а, иска́ръм, исце́ждъм, мра́фка, за́съфка. Uneori cauzele care au provocat fenomenul nu se pot recunoaşte la prima vedere. De exemplu : иси́пам < исси́пам < изси́пам.

b) Consoana surdă devine sonoră : свадба́р, где, збор, одгоре etc.

În graiul din comuna Brănești, ca și în limba bulgară literară, consoanele sonore finale își pierd sonoritatea : беле́к, боп, бул̯ца́ф, блъта́к, б′ак, глат, глу́паф, гц’аф, грат, гуде́ш, гъ́лъп, друк, дълък, дъш, зит, зъп, криф, кръф, лут, л’ап, мет, младе́ш, млат, мъш, цаза́т’, цапре́т’, цош, о́бет, плук, purки́ф, пот, при́сът, рет, рок, ръка́ф, ръш, сиф, сът.

Schimbarea aceasta se întîlnește și la cuvintele pătrunse din romînă : брат < brad, гарт < gard etc. Am observat cazuri de pierdere a sonorității consoanelor finale și cînd bulgarii din comuna Brănești vorbesc romînește.

În cuvintele : бърж (pronunțat cu o ușoară palatalizare a consoanei finale), гозд’, господ’, гърд’, жеръд’, вежд’, черв’ consoanele finale nu își pierd sonoritatea. Faptul acesta însă nu trebuie pus în legătură cu influența limbii romîne.

În cazul de față este vorba de o formă de plural — *гърди*, *вежди*, *жеръди* cu *i* final redus (ca și în cuvîntul *загувезн’* de la plural *загувезни*). În бърж, гозд′, черв’,[1] (în bulgara literară *бърже*, *гвоздей*, *червей*) este vorba de același fenomen (ca și în *гърн’* din *гърне*) ; *e* neaccentuat, în orice poziție, trece la — *i*, în poziția finală însă devine *i* foarte scurt, care dă impresia că ar aparține consoanei precedente. Faptele acestea nu lasă nici o urmă de îndoială în ceea ce privește existența la finală a unui *i* redus și nu a unei consoane palatale, deși efectul acustic poate să dea loc la o astfel de interpretare. Este posibil ca transformarea aceasta a lui *i* final să fie o influență fonetică romînească. E interesant însă de văzut de ce acest *i* redus, spre deosebire de *i* plenison, n-a mai fost simțit de vorbitori ca o marcă a pluralului. Pentru problema ce ne preocupă în studiul de față răspunsul este simplu : consoanele amintite mai sus nu sînt sau, mai precis, nu au fost simțite ca finale.

Asimilarea regresivă are loc și între consoana finală a unui cuvînt și consoana inițială a cuvîntului următor, cînd între cele două cuvinte nu există pauză : дъж‿вали́, гълъб‿гул’а́м, брад‿да̥ му ка̥же, пру-ти́в‿бо́га, боб‿за̥ се́идба̥, има̥ж‿бъчва̥, цапере́д’‿до́да.

În această poziție sonorizarea are loc mai ales sub influența consoanelor з, в, д, б, г. Se întîlnesc însă și cazuri în care sonorizarea nu are loc : купи́ф‿дре́пи, и́маш‿глас чу́дец etc. De obicei, ea nu are loc cînd cuvîntul următor începe cu o vocală sau cu o sonantă : ас‿о́диф ца паза́р, брат‿ми, лоф‿на ри́ба.

---

[1] Păstrarea consoanei finale sonore în acest caz nu poate fi socotită drept rezultat al rezistenței la afonizarea pe care de obicei *в* o manifestă în unele graiuri slave de sud. În graiul din comuna Brănești trecerea lui *в* la *ф* la sfîrșitul cuvîntului este totală. În multe graiuri slave meridionale afonizarea lui *в* este numai parțială (v. E. Petrovici *Graiul Carașovenilor*, p. 123—124, și Stoiko Stoikov, *Българска диалектология*, p. 66—87). Pierderea totală a sonorității lui *в* în poziție finală, în graiul de care ne ocupăm, poate fi pusă în legătură, pe lîngă alte cauze, și cu trecerea lui *x* la *ф*. Existența lui *ф* la finală, în majoritatea cazurilor, se datorește acestui fenomen și nu pierderii sonorității lui *в*.

Prepozițiile fiind, de obicei, neaccentuate și aparținînd cuvîntului următor, acomodarea surdelor la sonore și a sonorelor la surde este dirijată în mai mare măsură de calitatea consoanei inițiale a cuvîntului următor. Nici în cazul propozițiilor, însă, nu poate fi vorba de reguli stricte, după cum se poate vedea din exemplele de mai jos.

без: биз‿иңъ, dar бис‿бу́лкатъ, бис‿йедиң, бис‿ме́ңе.
въз: стой въз‿ме́не, dar въс‿нас.
из: из‿гуръть.

от: йедиң уд‿два, йеди́ң уд‿два́матъ, уд‿ве́черъ, уд‿ѕурни́ңку, ми́гъ уд‿учи́те, уд‿де иде́ш, ила́ уд‿дърво́, зърко́ уд‿боп, уд‿ръ́ш, уд‿въ́лната dar și ут‿апу́с, ут‿време, ут‿въ́трс, ут‿въ́ң, ут‿гъ́лъп', ут‿глъвъ́тъ, ут‿дити́ңството, ут‿дивидисе́ ут‿го́диң', ут‿думъ, ут‿жи́ту, ут‿цил'а́зу, ут‿лузи́нъ, ут‿луцину, ут‿ликъ, ут‿муми́чету, ут‿о́тък, ут‿о́сък.
с: з‿бра́шңу, dar с‿рого́ската, с‿два etc.

със: съз‿две, съз‿дъски́, вила́ съз‿дълга упа́шка, dar și със‿ме́ңе, със‿уши́тс, със‿вар, със‿ңас.

Înaintea unui cuvînt care începe cu o consoană surdă, consoana finală a prepoziției este întotdeauna surdă: ут‿сту́т', ут‿пл'а́уа, ут‿куче́ң' бес‿сң'ак.

În legătura cu corelația de sonoritate în graiul din comuna Brănești este interesant de cercetat proveniența unor consoane surde la finală. Problema aceasta depășește însă cadrul unei cercetări sincronice și cere un studiu aparte.

О СООТНОСИТЕЛЬНОСТИ СОГЛАСНЫХ ПО ГЛУХОСТИ—ЗВОНКОСТИ В БОЛГАРСКОМ ГОВОРЕ СЕЛА БРЭНЕШТИ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

В отличие от болгарского литературного языка, который имеет 38 согласных фонем, говор болгар села Брэнешти имеет только 34 согласных фонемы, которые, как и в литературном языке, распределяются на два соотносительных ряда: по признаку твердости— мягкости и глухости — звонкости.

Соотносительный ряд по глухости — звонкости в исследуемом говоре состоит из 11 пар согласных в отличие от литературного языка, где находятся 13 пар.

Фонологическое противопоставление между звонкими и глухими возможно в начале и в середине слова перед всеми гласными, сонантами, а также перед согласным *в*. В других положениях противопостав-

ление согласных по глухости — звонкости нейтрализуется. Здесь нужно разграничить два случая: а) когда вместо звонких выступают глухие и б) когда вместо глухих выступают звонкие. В начале и в середине слова эти процессы управляются законом регрессивной ассимиляции. Это же явление происходит также на стыке двух различных слов, когда они не отделяются заметной паузой, или в сочетании предлогов с именами существительными.

Из рассмотренного в статье материала выясняется, что глухие и звонкие согласные не претерпели никаких изменений под влиянием румынского языка.

SUR LA CORRÉLATION DE SONORITÉ DANS LE PARLER BULGARE DU VILLAGE DE BRĂNEŞTI

RÉSUMÉ

Contrairement à la langue bulgare littéraire qui possède 38 phonèmes consonantiques, le parler bulgare de Brăneşti n'en a que 34, qui sont disposés, tout comme pour la langue littéraire, en deux séries corrélatives : corrélation de timbre et corrélation de sonorité.

11 groupes parallèles, par rapport aux 13 de la langue littéraire, participent à la corrélation de sonorité, dans le parler en question.

L'opposition phonologique entre les consonnes sourdes et sonores se réalise à l'initiale et à l'intérieur du mot, avant toutes les voyelles, avant les sonantes et la consonne *v*. Dans toutes les autres situations, l'opposition consonne sonore — consonne sourde se neutralise. Il faut distinguer deux cas : *a*) lorsque la neutralisation de l'opposition a lieu en faveur de la consonne sonante, *b*) lorsque la neutralisation de l'opposition a lieu en faveur de la consonne sonore. A l'initiale et à l'intérieur du mot, les deux processus sont régis par la loi de l'assimilation regressive. Ce phénomène affecte encore la consonne finale d'un mot et la consonne initiale du mot suivant, quand il n'y a pas de pause entre eux, ou bien la consonne de la préposition et celle du mot suivant. En ce qui concerne la corrélation de sonorité, le parler bulgare de Brăneşti n'est pas influencé par le roumain.

ÎN LEGĂTURĂ CU DENUMIREA MĂRULUI LUI ADAM ÎN UNELE LIMBI ROMANICE

DE

MARIUS SALA

În diferitele studii care tratează despre terminologia corpului omenesc au fost subliniate mai ales confuziile care există între organele importante ale acestuia. Cercetarea felului în care este denumit mărul lui Adam, un organ de o importanță mai mică, permite să se facă observații mai interesante. De pildă, datorită întrebuințării restrînse a termenilor pentru „mărul lui Adam", putem vedea cum confuziile sînt însoțite adesea de accidente fonetice care de obicei nu apar în cazul unor părți ale trupului mai importante (*inimă*, *mînă* etc.). De asemenea, putem urmări felul și numărul creațiilor metaforice, mai numeroase în cazul unui organ pentru care oamenii de cele mai multe ori nu au un termen special.

Pentru a discuta faptele amintite mai sus am apelat la harta mărul lui Adam din trei atlase lingvistice romanice : *ALR I*, vol. I, h. 37 — mărul lui Adam, *AIS*, vol. I, h. 120 — fico d'Adamo și *ALLy*, vol. III, h. 1088 — la pomme d'Adam[1].

În cele ce urmează vom discuta două probleme :

a) înlocuirea unor termeni prin alții ;

b) apariția metaforelor pentru diferite părți ale corpului omenesc.

a) S-a subliniat adesea faptul că vorbitorii nu cunosc prea bine părțile și organele corpului omenesc (mai ales cînd este vorba de organele interne ale acestuia[2]) și că, de aceea, între termenii întrebuințați pentru

---

[1] Am apelat și la harta din *Atlasul lingvistic lionez* (*ALLy*) pentru a arăta cum materialul din atlasul regional poate fi interpretat mai bine dacă facem apel la situația din diferite atlase naționale. Regretăm lipsa unei hărți pentru „mărul lui Adam" în *ALF* care ar fi mai edificatoare în această privință.

[2] Cf. însă și confuziile dintre *geană* și *sprînceană* (*ALR I*, v. I, h. 20, 21), *geană* și *pleoapă* (*ALR I*, v. I, h. 20, 17).

numirea lor se produc confuzii[1]. Studierea modului în care se produc astfel de confuzii, aceleași pentru mai multe limbi, prezintă interes mai mare, fiindcă arată cum oamenii au un fel identic de a privi realitățile înconjurătoare, în general, și corpul omenesc, în special. Situația este mai interesantă în cazul răspunsurilor primite în anchetele dialectale cînd subiectele sînt solicitate cu mai multă insistență să numească anumite părți ale corpului omenesc[2] și cînd, din această cauză, fie că se apelează la termenii corespunzători de la animale, a căror anatomie este mai bine cunoscută[3], fie că se dau tot felul de alte răspunsuri (termeni literari[4], cuvinte construite ad-hoc, termeni pentru alte organe). Apariția unor concordanțe și în aceste cazuri, oarecum individuale, este o dovadă pentru existența unui mod asemănător de a privi realitățile înconjurătoare.

În cele ce urmează vom considera confuzia, întocmai ca J. Séguy[5], ca un proces de denumire, chiar dacă la baza acesteia stă o eroare de judecată din partea subiectului (nu ne interesează nici dacă această eroare este generală în graiul respectiv sau dacă este numai o caracteristică a subiectului). Vom constata doar că sîntem în prezența unei confuzii de un anumit tip, confuzie omonimică, care face ca, în multe cazuri, să avem același nume pentru două noțiuni diferite.

Iată care sînt faptele în legătură cu denumirile mărului lui Adam:

1) Confuzie cu b e r e g a t a.

— *ALR I* (v. I, h. 38 — b e r e g a t ă) are multe puncte[6] în care au fost notați aceiași termeni pentru „beregată" și „mărul lui Adam": *gîltej* (pt. 166), *gîrlej* (pt. 144), *gîrtej* (pt. 125), *gîtlej* (pt. 158), *glichian* (pt. 98). La acestea adăugăm răspunsurile *beregată* (punctele 156, 588, 885) și *verigată* (pt. 87) „mărul lui Adam" care, deși au fost înregistrate în localități unde pentru „beregată" există alți termeni, sînt o dovadă că la un moment dat, din cauza unei perceperi nediferențiate a realității, s-a ajuns ca mărul lui Adam să fie numit cu ajutorul termenilor pentru beregată. Ulterior această percepere nediferențiată a fost însă înlăturată[7];

---

[1] Vezi B. Cazacu, *Les dénominations roumaines du foie et des poumons d'après l'ALR*, în „Bulletin linguistique", IX (1941), p. 87.

[2] Vezi chiar precizarea lui P. Gardette (*ALLy*, v. III, h. 1088, legenda) în legătură cu faptul că în unele localități subiectele n-au știut să răspundă la întrebare.

[3] Cf. *ALR II*, h. 64 — s t o m a c, pt. 192: *bărdăhan* e la vite; la om nu știe cum se numește. În pt. 514 subiectul știe că *burduzánu* e la vite și crede că așa se zice și la om.

[4] V. *ALLy*, vol. III, h. 1109 — l e f o i e, unde termenul popular (*pan*) se folosește numai pentru animale. Cînd e vorba de ficatul omului (la boală) se întrebuințează cuvîntul din terminologia medicală (*foie*). Același lucru se întîmplă cu termenii pentru fiere (v. *ALLy*, v. III, h. 1110 — l e f i e l). Cf. *AIS*, v. I, h. 138 — i l p o l m o n e, pentru alte diferențieri de acest fel.

[5] Jean Séguy, *Les noms populaires des plantes dans les Pyrénées Centrales*, Barcelona, 1953, p. 283—284.

[6] Este interesant faptul că *gîtlej* „mărul lui Adam" apare și la un scriitor anchetat pentru *ALR*.

[7] Situația este identică cu cea discutată de J. Séguy, *op. cit.*, p. 283—284. Față de cele arătate de Séguy, de la care am împrumutat și schema grafică, am adăugat și cealaltă rezolvare a omonimiei intolerabile (prin metaforă), precum și amănuntul discutat mai jos, la nota următoare.

a) *glichian*[1]	*beregată*	? (*un termen oarecare*)
„gîtlej"	„beregată"	„mărul lui Adam"

Datorită tendinței spre analiză, s-a ajuns la o omonimie intolerabilă (b) rezolvată printr-o omonimie tolerabilă (c)

b) *glichian*	*beregată*	*beregată*	c) *glichian*	*beregată*
„gîtlej"	„beregată"	„mărul lui Adam"	„gîtlej" + „beregată"	„mărul lui Adam"

Alteori omonimia intolerabilă *beregată* „beregată" și „mărul lui Adam" a fost rezolvată prin împrumutarea, pentru „beregată", a unui termen metaforic *țeve* „țeavă" (punctele 156, 885).

— în *AIS* (v. I, h. 121 — la canna della golla) situația este aceeași, în sensul că de multe ori termenii folosiți pentru „beregată" au și sensul „mărul lui Adam"[2]. În unele regiuni ale Italiei (Campania, Marche, Piemont, Liguria și Emilia) există uneori chiar arii în care beregata și mărul lui Adam sînt numite cu același termen. Dintre numeroasele cuvinte care au ambele sensuri „beregată" și „mărul lui Adam" amintim: *kannanǫ́će* (pt. 738), *kànnanǫ̇ćə* (pt. 740), *gargamę́la* (pt. 181), *gargańę́l* (pt. 455), *gàrgarǫ́ttsu* (pt. 643), *γargaruǫ́tts* (pt. 648), *gargátǫ* (pt. 372). În aceeași situație este și sard. *grogoę́na* (pt. 947) care a fost înregistrat pentru Muravera cu sensul de „beregată"[3]. Cf. bourn. *gargelet* „mărul lui Adam" față de vtosc. *gargalone*, *gargalezzo*, bologn. *garganots*, roman. *gargamel* care au sensul „gît, gîtlej" (*REW*[3], 3685).

Analogia faptelor din *AIS* cu cele din *ALR* merge și mai departe, în sensul că și în *AIS* există cazuri în care pentru „mărul lui Adam" sînt folosiți termenii care au desemnat beregata, iar pentru aceasta din urmă sînt întrebuințați fie alți termeni privind organele corpului omenesc, fie termeni metaforici. Materialul pe care ni-l pune la dispoziție *AIS* ne permite să arătăm mai clar cum se prezintă faza c) a schemei discutate mai sus. Astfel în punctul 624 din *AIS* a fost notat pentru „mărul lui Adam" *argalǫ́ts*[u] (< *gargalotsu* „beregată", cf. *gàrgarǫ́ttsu* (pt. 643), *γargàruǫ́tts* (pt. 648), în timp ce pentru „beregată" s-a înregistrat *gǫ́la* „gîtlej". Tot așa, în punctul 374 a fost notat *skanarǫ́sǫ*[4] „mărul lui Adam" dar *gargátǫ* „beregată". Schematic, situația se prezintă deci astfel[5]:

c) *gola*	*gola*	*argalotsu* fost „beregată"
„gîtlej"	„beregată"	„mărul lui Adam"

[1] Este atestat doar cu forma metatezată *gîrchian* în Anon. Car., unde este glosat „guttur", v. *DA*, s. *gîtlej*. S-ar putea ca la dispariția lui *gîrchian* să fi contribuit și omonimia „beregată", „gîtlej", semnalată de noi mai sus, care, la rîndul ei, să se fi transformat din omonimie tolerabilă într-una intolerabilă.

În acest caz schema a) a putut să ajungă

a_1) *un termen oarecare*	*glichian*	*beregată*
„gîtlej"	„beregată"	„mărul lui Adam"

[2] Vezi *ALR I*, v. I, h. 38 — beregată unde în multe puncte a fost înregistrat termenul *gîtlej*.

[3] Rudolf Böhne, *Zum Wortschatz der Mundart des Sárrabus*, Berlin, 1950, p. 125.

[4] Veneț. *ṣkanarǫ́ṣǫ* < *cannālis* „Röhre", „Rinne" *REW*[3], 1568, cu proteza lui ṣ — caracteristică dialectului venețian; cf. *ǫ́ssu kannaŕu* (pt. 664), *wǫ́ssə ro kannarǫ́nə* (pt. 721), *pū́mə δi kannarīl*[i] (pt. 752).

[5] Lipsa unei hărți pentru „laringe" în *AIS* ne împiedică să vedem dacă nu cumva procesul e mai avansat în sensul că pentru „gîtlej" să fie folosit alt termen.

sau

c) *gargato* — *ṣkanarọ́sọ*

„gîtlej, beregată” — „mărul lui Adam”

În legătură cu diferiții termeni metaforici folosiți pentru „beregată” în locul vechilor cuvinte, care au început, să însemne „mărul lui Adam”, vezi situația din punctele 436 (*gàrganẹ̄l* „mărul lui Adam” — *kànalụ́ŝ* „beregată”), 420 (*gẋrgayọ́n* — *kanαrüṣ*), 643 (*gàrgarọ́ttsu* — *gànnarúććụ*).

— Și în *ALLy* (v. III, h. 1087 — g o s i e r) găsim cazuri în care termenul pentru „beregată” (*corniole*) apare pentru „mărul lui Adam”. Trebuie să arătăm că aceste confuzii se dezvoltă într-un anumit sens : aproape niciodată beregata nu este numită cu termeni care sînt folosiți pentru „mărul lui Adam”. Explicația poate fi căutată în importanța pe care o are în corpul omenesc fiecare dintre cele două organe : cel mai important (beregata) este mai cunoscut și deci are mai repede un nume pe care, eventual, îl poate împrumuta altui organ mai puțin important[1]. Se petrece un fenomen asemănător cu acela al înlocuirii unui cuvînt necunoscut sau puțin cunoscut, printr-un termen general.

Subliniem și faptul că uneori, prin intermediul cuvintelor folosite pentru „beregată”, care joacă rolul unui catalizator[2], se ajunge la numirea „mărului lui Adam” cu ajutorul termenilor care denumesc gîtul. Cuvintele pentru „beregată” fac parte și din sfera semantică „gît”, fiindcă beregata este parte componentă a gîtului (cf. *gît*, punctele 526, 588, 170, *grumaz*, pt. 251, *gîtiță*, arie în întreaga Moldovă, pentru „beregată” — *ALR I*, v. I, h. 38 — b e r e g a t ă), și din cea a noțiunii „mărul lui Adam”, deoarece „mărul lui Adam” este parte componentă a beregatei (v. mai sus). Așa se ajunge la sensul „mărul lui Adam” al unor cuvinte ca *gît* (punctele 100, 103), *gîrt* (punctele 298, 320), *gît la grumaz* (pt. 59).

Situația este identică în lioneză, unde *golayon* „gît” (*ALLy*, v. III, h. 1089 — l e c o u, punctele 43, 49) are și sensul „partie antérieure du cou” și pe acela de „gosier” (*ALLy*, v. III, h. 1087 — l e g o s i e r, punctele 2, 3, 4, 16, 27, 38, 41, 44, 50, 68, 72)[3]. De la această situație, datorită împrejurării arătate mai sus privind faptele din romînă, s-a ajuns la *golayon* „mărul lui Adam” (*ALLy*, v. III, h. 1088 — p o m m e d'A d a m, punctele 2, 3, 14, 47, 63, 66, 67).

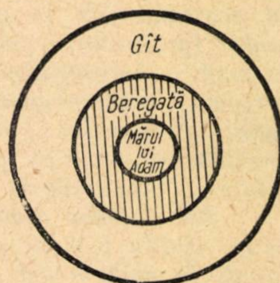
---

[1] Cf. cazul lui *vintre* (*ALR II*, h. 61) care mai este păstrat în cîteva puncte (886, 791, 769, 928, 762, 982, 362, 353, 344, 349, 325). În rest este înlocuit de obicei prin termeni care denumesc o parte a corpului mai importantă : *burtă* pt. 47, *pîntece* punctele 29, 705, 836, 876, *foale* punctele 192, 250, *burta mică* punctele 4, 336. Aceeași este situația și cînd e vorba de terminologia legată de părțile corpului la animale : pentru „greabăn” (v. *ALR II*, MN 2196), care este într-o anumită măsură asemănătoare cu mărul lui Adam (este tot o ridicătură), sînt folosiți termenii pentru „ceafă” sau „grumaz” : *ceafă* (8 puncte), *cerbice* „ceafa boului” (12 puncte), *grumaj* (5 puncte).

[2] Cf. situația sensului „capac (pe oală)” al lui *capac* care a avut tot un rol de catalizator la apariția lui *fedeu* „ochelari (la căpețea)”. M. Sala, *Autour de l'Atlas linguistique roumain, nouvelle série*, în „Revue de linguistique romane”, XX (1958), p. 41—42.

[3] Cf. și precizarea din legenda hărții 1087 — l e g o s i e r : „*le gòlàyõ* c'est l'extérieur du gosier ; *la kòrn̮óla*, l'intérieur” (pt. 38) ; „*gwózi* est un terme distingué, *krén̮ọ̀là* désigne la trachée artère et le pharynx, *gwòlàyõ* désigne l'entrée de l'œsophage” (pt. 45).

Schematic, putem reda astfel cele spuse mai sus:
2) Confuzie cu o m u ş o r u l.

— *ALR I* (v. I, h. 33 — o m u ş o r) a înregistrat răspunsuri ca *ouşor* (pt. 750), *muşór* (pt. 954), *părătuş* (punctele 631, 492), *apărătuş* (pt. 669), *gîşter* (pt. 522), *glicănuş* (pt. 90), *glican* (pt. 98) în care fiecare cuvînt are amîndouă sensurile „mărul lui Adam" şi „omuşor". Ca şi în cazul confuziei cu beregata, există un număr de puncte (748, 798, 986, 684, 610, 596) în care pentru „mărul lui Adam" este întrebuinţat termenul *omuşor* sau *ouşor* şi în care pentru „omuşor" sînt folosite alte cuvinte (*înghiţitoare*, punctele 186, 798, 760; *cingel*[1], pt. 725).

— *ALLy* a înregistrat termenul literar *luette* „omuşor" în cîteva puncte ale hărţii 1088 — p o m m e d ' A d a m: 5 (*lwèt*), 7 (*lóeyèt*), 38, 44 (*lwèta*), 53 (*lwẹta*).

— Surprinde lipsa unor urme de confuzii de acest fel în italiană. Singurul indiciu în această privinţă pare a fi răspunsul *gàrganẹlla* (*AIS*, v. I, h. 111 — u g o l a, pt. 520), care poate fi şi rezultatul unei perceperi nediferenţiate.

*

b) Cercetarea metaforelor folosite pentru denumirea părţilor corpului omenesc merită toată atenţia deoarece, de obicei, termenii care numesc părţile corpului omenesc (*picior*, *mînă* etc.) sînt întrebuinţaţi la rîndul lor metaforic pentru denumirea anumitor obiecte sau părţi de obiecte. Folosirea unor metafore în care termenii de comparaţie sînt diferitele părţi ale corpului — manifestare a tendinţei antropomorfice a omenirii [2] — reprezintă doar unul dintre criteriile după care omul denumeşte diferitele elemente ale realităţii. Demn de menţionat este şi criteriul opus şi anume denumirea părţilor corpului omenesc prin metafore luate din realitatea înconjurătoare. El ne îngăduie să vedem mai bine lucrurile cu care omul îşi compară părţile corpului şi deci să avem o imagine mai completă a felului cum este concepută realitatea înconjurătoare de către om.

Studierea metaforelor pentru „mărul lui Adam" prezintă un interes şi mai mare pentru că ne dă indicaţii asupra modului cum reacţionează vorbitorii atunci cînd sînt puşi să dea nume acestui organ mai puţin cunoscut. În cele ce urmează nu vom face distincţie între metaforele transparente, încă înţelese, şi cele uzate, care n-au păstrat decît reflexul noţiunii primare, printre altele şi pentru amănuntul, important, că este greu, dacă nu imposibil, să spunem cînd avem a face cu o metaforă transmisă sau cu o refacere de moment a acesteia[3]. Este important ca aceste metafore să fie acceptate de vorbitori[4].

Iată lista metaforelor:

ALR: *măr*, *mărul lui adam* (*~ lui moş adam*, *~ lui avram*, *~ în grumaz*); *merişor*; *poamă*, *poama grumazului*; *cucuruz*, *cucuruzul gruma-*

[1] Probabil o creaţie metaforică. S. Puşcariu, *DR*, IX, p. 434.
[2] Vezi Werner, *Die Ursprünge der Metapher*, Leipzig, 1919. p. 21 şi urm.
[3] Cf. C. Şăineanu, *Les sources indigènes de l'étymologie française*, I, Paris, 1925, p. 40.
[4] Vezi J. Séguy, *op. cit.*, p. 269, notă.

zului; *cioclodul lui avram*; *glodul din gușă*; *ciot, ciotul dracului* (*~ de la grumaz, ~ de la gîrt, ~ gîtului, ~ înghițitoarei*); *ciontul gîltanului*; *nodul* (*grumazului, ~ de la gîrt, ~ în gîrt, ~ gîtului, ~ gîrtejului, ~ de la gușă, ~ beregății, ~ lui adam, ~ la gîtiță*); *osul grîcleanului* (*~ de la beregată*); *gușterul gîtului*; *ĝindura gîtului*; *noatcă la gîtiță*; *gîrĉu gîlterului*; *ńolțu grumazului*; *gîrleanul gîtului*; *capul beregății*; *oul gîrliciului*, (*~ gîtului*); *cocoș la grumaz* (*~ ul gîtului*); *cioclodul lui adam*; *bloncul gîtului*; *înghițitoarea gîtului*.

AIS: *pomo d-adamo* (*~ de la gola, ~ ad la gola, ~ di kannaril, ~ ru kọḍḍu*); *milu d'adamo*; *pira d'adamo* (*~ del col*); *fiko d'adamo* (*~ de la gola, ~ del gargamello*); *rüžyó* (*~ d'adamo*); *noććə de lu kannarine* (*~ ~ γurdzumwella, ~ ~ ngannə*); *nodo de garganäl*(*~ del kolu, ~ de la gola, ~ de lu gargalottsu, ~ da la garganta*), *nodicu de la kannarottse*; *os de la gola*, (*~ ad la gola, ~ du colu, ~ de lu kannarilu, ~ pəttsutə, ~ te pruna, ~ ro kannarone, ~ ~ arama, ~ de solomone*); *puntă d-adamo*; *cuŋ d-adamo*; *grupo da la garžala* (*~ d-adamo, ~ del kanel, ~ del garguŋ, ~ ad la gula, ~ da gura, ~ du colu, ~ dal kuliats, ~ de la garzamela, ~ de graney, ~ de la lenga, ~ de la garganta, ~ du kannottsu*); *bukun d-adamo*.

ALLy: *nó do kwai, nïvi*; *tåyk*.

Se observă că cele mai numeroase metafore pornesc de la legenda biblică de mare circulație în întreaga Europă (cf. rus. Адемово яблоко, engl. *Adam's apple*), după care Adam ar fi mîncat din fructul oprit, iar nodul din gîtul omului ar reprezenta bucata de măr înghițită de Adam. Apărută în latina evului mediu, metafora *pomum Adami*[1] s-a transmis limbilor romanice apusene: it. dial. *pomu d-adamu*, fr. *pomme d'adam*, sp. *manzana d-adamo*. Dacă în *ALR* *mărul lui adam* apare izolat — punctele 118, 129, 194, 576, 746 — și este foarte probabil o influență literară[2] (cf. totuși *mărul lui moș adam* — pt. 28, *mărul lui avram* — pt. 49, *măru-ŋ-grumaz* — pt. 80), în *AIS* există două mari arii în care este răspîndită această metaforă:

1° o arie care cuprinde partea de nord—nord-vest a teritoriului anchetat pentru *AIS* (sudul Elveției și regiunea venețiană; ea atinge și unele puncte din Piemont și Lombardia). La rîndul ei această arie este formată din două arii mai mici: una în nord, delimitată la sud de linia care unește punctele 124, 126, 137, 231, 73, 206, 216, 219 și alta în vest, delimitată spre est de linia punctelor 322, 330, 331, 341, 362, 374 (în interiorul acestei arii se găsește și tipul friulan *grop del kuel*[3]).

2° a doua arie *pomu d-adamu* se întinde în sudul peninsulei (cîteva puncte din Abruzzi și aproape toată Calabria) și în Sicilia. Aria în discuție atinge spre nord punctul 608 (Bellante). Spre deosebire de prima arie, aceasta este mai puțin unitară: există cîteva puncte (707, 717, 718) în care este înregistrat numai termenul *pomu* „măr" sau diminutivul *puma-*

[1] Vezi B. Migliorini — A. Duro, *Prontuario etimologico della lingua italiana*, [1953], s.v.

[2] Cu o influență a limbii literare avem a face în mod sigur în cazul răspunsurilor din punctele 194, 576, unde subiectele, fiind bilingve, cunosc mai ales formele literare romînești.

[3] În aria venețiană s-ar putea să avem a face și cu friul. *pome* „Obst" *REW*³, 6645. Cf. rom. *poamă* „mărul lui Adam" — pt. 347.

ryellu — pt. 744 şi, pe de altă parte, puncte în care apare termenul *pumu d-adamu*. La lipsa de unitate a ariei sudice contribuie şi faptul că uneori termenul dialectal *pumu* este înlocuit prin termenul literar *melo* [1] (cf. *mi̯lu tu aδămu* — pt. 792), iar alteori variază determinativul: *pŭmu ṛu kọ́ḍḍu* [2] „mărul gîtului" — pt. 824, *púmə δi kannaɪ̯ili* [3] „mărul gîtlejului" — pt. 752. De ultimul exemplu se apropie sard. *ṣa mẹla e útturu* — pt. 949 „mărul gîtlejului", care pare a fi o influenţă italiană (cf. *pomu de adamu* la Spano [4]).

Cele două arii sînt separate printr-o arie în care pentru „mărul lui Adam" se foloseşte acelaşi termen ca pentru beregată (v. mai sus).

Se observă că metaforele amintite sînt compuse dintr-o metaforă simplă şi un determinativ care formează împreună cu aceasta o *metaforă sintagmatică*. Aşa cum a arătat J. Séguy, *op. cit.*, p. 270, în cazul metaforelor sintagmatice fiecare dintre termenii sintagmei se găseşte într-un raport asociativ cu o serie, formîndu-se, în acest fel, lanţuri asociative. *Pomo d-adamo* aparţine astfel la două serii: seria f r u c t, prin care se apropie de forme ca *pira d-adămo* — pt. 646, *fiko d-adamo* etc. — seria determinaţilor — şi seria n u m e (d e o b i c e i) b i b l i c e, datorită căreia în romînă apar forme ca *mărul lui avram* — pt. 49. *Mărul lui adam*, folosit în sens metaforic, într-un moment în care raportul exact dintre imagine şi obiect a fost mai puţin clar, a putut suferi transformări care au la bază tendinţa de a substitui originalul prin termeni componenţi ai uneia dintre cele două serii.

Pe lîngă această metaforă, în toate limbile de care ne ocupăm mai există altele care aparţin la două serii deosebite de cele arătate mai sus. Este vorba de tipul *nodul gîtului* (cf. port. *nodo del collo*, lion. *no de kwai*, sard. *notu dess arguéna*, port. *no de garganta*). Seria determinaţilor este formată de cuvinte care numesc o u m f l ă t u r ă sau un o b i e c t m a i a s c u ţ i t (*nod*, *cui*, *os*, *ou* etc.), în timp ce seria determinanţilor este constituită din termenii care numesc gîtul, gîtlejul, deci părţi ale corpului care cuprind şi mărul lui Adam. Datorită acestui fapt avem forme ca *ciotul de la grumaz*, *~ de la gîrt*, *~ înghiţitoarei*; *ciontul* [5] *gîltanului*; *nodul grumazului*, *~ de la gîrt*, *~ în gît*, *~ gîtului*, *~ gîrtejului*, *~ de la guşă*, *~ beregăţii*, *~ de la gîtiţă*; *osul grîcleanului*, *~ de la beregată*; *oul gîrliciului*, *~ gîtului* etc. Un număr mare de astfel de metafore ne întîmpină şi în *AIS*: *nọ́ććə də lu kannarinə*, *~ ~ γurdzumwẹ́llə*;

---

[1] Prezintă interes situaţia din punctele 762, 761, 718, 716, 707, 722, unde a fost înregistrat *pomu d-adamu*, dar *milu* pentru „măr" (*AIS*, v. VII, h. 1260). Se confirmă observaţia făcută cu privire la faptul că *mălai*, înainte de a fi eliminat de *cucuruz*, se păstrează în expresia *făină de mălai* (v. *Fonetică şi dialectologie*, vol. I, p. 183).

[2] Pronunţare d alectală pentru it. *collo*, v. G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, Halle — Milano, 1934, s. v.

[3] *kannaril* < *cannālis* „Röhre", „Rinne" *REW*[3], 1568.

[4] M. L. Wagner, *Studien über den sardischen Wortschatz*, Geneva, 1930, p. 96.

[5] În cazul lui *ciont* este posibil să nu se pornească de la compararea mărului lui Adam cu un os (*ciont* „os"), ci de la apropierea de sîmbure care, în aria lui *ciont* „os" este numit *os* (*v. ALR* II_2, h. 211). Ulterior, cînd metafora n-a fost clară, oamenii au spus printr-un proces de derivaţie sinonimică, *ciont* şi mărului lui Adam crezînd că s-a pornit de la comparaţia cu osul.

nodo de garganäl, ~ del colo, ~ de la gola, ~ de lu gargallotsu, ~ de la garganta; *os de la gůla, ~ du colu, ~ de lu kannarilu*; *grupo*[1] *de la garžala, ~ del kanel, ~ da gura, ~ de la garzamela* etc. Cf. și formele sarde : *nọδu de ss arguęna, nộδu de ṣṣa gůla, annộu e ṣṣu tsrůγu*; *óṣṣu e ṣṣa γůla, ọssu de la gọ̌ra.*

Aspecte și mai interesante prezintă cazurile de amestec între serii, datorită cărora se ajunge la forme hibride de felul lui *grupo d-adamo, cuŋ d-adamo, puntå d-adamo, osso d-adamo, ~ de salamone*; rom. *nodul lui adam*; fr. *nœud d'adam* sau combinări între seria f r u c t și g î t : *mărul în grumaz, poama grumazului, cucuruzul ~, glodul din gușă*; it. *pomo de la gula, ~ di kannaril, ~ ru kộḍḍu, pira del col, fiko de la gola, ~ del gargamella.* Cf. sard. *víku de la ůla.* În toate aceste cazuri se schimbă seria determinatului și nu cea a determinantului.

Se observă că determinatul sau determinantul poate diferi de la o regiune la alta în funcție de specificul acesteia ; în romînă nu apare „smochină" (cf. it. *fico d'adamo*), iar în italiană nu apare „cucuruz" (cf. rom. *cucuruzul grumazului*). Cu toate acestea există o serie de elemente comune pentru romînă și italiană. Iată enumerarea lor :

a) f r u c t : *măr(ul lui adam)* — it. *pomo (d'adamo)*; *mărul în grumaz* — it. *pomo in kọḍḍu*; *cioclodul lui adam* — piem. *rüžyộ̄*[2] *(d-adam)* „cioclodul lui Adam" (cf. *AIS*, v. VII, h. 1270 — i l t o r s o l o d e l l a m e l l a, pt. 271), *ružyún* (pt. 156) — lion. *tåyu*.

b) o b i e c t (a s c u ț i t) : *nodul grumazului, ~ gîrtejului* — it. *nodu del colu, ~ de la gola, ~ de la gargalottsu*; *osul beregății* — it. *osso del kannarilu.*

Există în plus metafore care apar numai în una dintre cele două limbi :

a) f r u c t : *mărul lui avram*; *cucuruzul*[3] *grumazului*;

it. *pomo de la gola, ~ de kannaril*; *pera (d-adamo, ~ del colu)*; *fiko (d'adamo, ~ de la gola, ~ de la gargamela)*; cf. sard. *fiku de la úla*[4]; *nuććə*[5] *(de kannaril, ~ de la γurdzummella)*; *pruna*[6].

---

[1] Dacă luăm în considerație acest tip de metaforă sintagmatică, putem lămuri și situația neclară a friul. *grupo del kol* care are sensul „gușă". Cf. *REW*³, 4787.

[2] V. Maggiore del Pozzo, *Glossario etimologico piemontese*, Torino, 1893, s. v., Vittorio Sant'Albino, *Dizionario piemontese italiano*, Torino, 1859 și Casimiro Lalli, *Dizionario piemontese italiano-francese*, Carmagnola, 1830, vol. II.

[3] S-ar putea ca răspunsul *kukuluku* (*AIS*, pt. 167) să fie la origine o metaforă identică. Cf. *REW*³, 2359 și *AIS*, v. III, h. 574 — l a p i n a d e l l'a b e t e.

[4] Pentru influența toscanei, v. G. Rohlfs, *An den Quellen der romanischen Sprachen*, Halle, 1952, p. 94 și urm.

[5] Am trecut aici și nap. *nuććə* pentru că pare mai degrabă reflexul lat. *nucleus* „sîmbure" (*REW*³, 5983) decît al lat. *nŭx, nŭce* „nucă" (*REW*³, 6009). Deși există arom. *nucă* „mărul lui Adam" și alte forme romanice ca sp. *nuez de la garganta*, cat. *nou del coll* „laringe" (*REW*³, 6009), considerăm că în acest caz la originea metaforei stă compararea mărului lui Adam cu un sîmbure de fruct. V. *nūćəprγę́ssaku* „mărul lui Adam", pt. 731 și *AIS*, v. VII, h. 1281 — i l n o c c i o l o și *AIS*, v. VII, h. 1298 — n o c e. Cf. sard. *picu* „sîmbure" și „mărul lui Adam" (Wagner, *op. cit.*, p. 96), ca și nap. *ósso te prūma* „mărul lui Adam". Pentru fonetismul formelor în discuție, v. G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie*, partea I, vol. II și Genuaro Finamore, *Vocabolario dell'uso abruzzese*, Città di Castello, 1893, s. v.

[6] Dacă avem această serie și situație din sudul Italiei, rămîne de văzut măsura în care sard. *sa bruna* provine din *óssu essa bruna*, așa cum susține M. L. Wagner (*op. cit.*, p. 96) și dacă nu cumva avem a face cu un fapt din cele arătate mai sus.

b) o b i e c t (a s c u ț i t): *oul*[1] *gîrliciului*; *nodul lui Adam*, *~ din gușă*; *cocoșul*[2] *grumazului*; *capul beregății*; *noatcă la gîtiță*; *ciotul dracului*;

it. *puntă*[3] *d-adamo*; *cuŋ d-adamo*; *kǫmbo*[4] *attǫ kkannavǫttsu*; *grupo de la garžala*, *~ del kanel*, , *~ de la gula*, *~ del colu*, *~ del lenga*, *~ del kannottsu*, *~ del graney*; *ǫs*[5] *dęl kǫl*.

Pe lîngă metaforele sintagmatice, care sînt cele mai numeroase, în hărțile „mărul lui Adam" apar și metafore simple. Acestea pot fi fie rezultatul unui proces de reînnoire a metaforelor (*pumaryęllᵘ AIS*, pt. 744 sau *merișor ALR*, pt. 454), fie rezultatul unui fenomen de trunchiere a metaforelor sintagmatice[6] (*pomo*, *pera*, *osso* etc. — în *AIS* sau *cucuruz*, *poamă*, *nod* etc. — în *ALR*). Ultimul proces este deosebit de interesant, deoarece lui i se opune o altă tendință puternică, anume încercarea de a evita „omonimia" dintre valoarea neutră și metaforică a unor termeni prin adăugarea unor determinative care să arate mai precis cu ce anume avem a face. V. ***ulcior la ochi*** *ALR I*, v, I, h. 38 — u l c i o r, punctele 242, 456, 540, ***cocoș în frunte*** „cucui" *ALR I*, v. I, h. 6 — c u c u i, pt. 229 sau ***cocoș în cap***, pt. 273 față de *ulcior* și *cocoș*, S. Pușcariu, *DR*, IX, p. 428. Cf. și discuția făcută de K. Jaberg (*Vox Romanica*, V, p. 71) în legătură cu ***tîmpla capului*** unde determinativul *capului* ar fi apărut pentru evitarea omonimiei cu *tîmplă* „partea dinainte a altarului". Dacă cercetăm îndeaproape felul cum se comportă fiecare dintre cele două limbi în astfel de cazuri, vom avea un criteriu în plus — pe lîngă cel fonetic[7] — pentru stabilirea gradului de rezistență la omonimie a diferitelor limbi, în general, și a romînei și italianei, în special. Apariția unui număr mai mare de metafore simple într-una din limbi va fi o dovadă pentru o rezistență mai mare la omonimie.

Dacă vom proceda în felul arătat mai sus și vom încerca să conturăm diferitele arii care apar în hărțile pentru „mărul lui Adam" nu vom mai spune că faptele sînt foarte numeroase și, de aceea, nu se pot stabili arii, ci, dimpotrivă, vom arăta că se pot stabili arii în care apar termeni metaforici în opoziție cu ariile în care pentru „mărul lui Adam" sînt folosiți termenii pentru „beregată" (v. harta nr. 1). Și mai interesant va

---

[1] Subliniem faptul că la valoarea „mărul lui Adam" s-a ajuns dintr-o percepere greșită a realității anume de la *omușor* > *oușor* > *ou* (v. *ALR I*, v. I, h. 33 — o m u ș o r). Ulterior s-a stabilit legătura etimologică între *ou* și „mărul lui Adam". Cf. totuși forma, izolată, din sardă *óvu de la gula* „mărul lui Adam" (Wagner, *op. cit.*, p. 96). De la *ou* „mărul lui Adam" s-a ajuns la *cocoș* „mărul lui Adam".

[2] *Cocoș* „mărul lui Adam" nu pare a fi din *cocoș* „cucui", așa cum susține S. Pușcariu, *DR*, IX, p. 446. Se observă că în punctele cu *cocoș* „mărul lui Adam", pentru „cucui" avem *cucui* — pt. 180 sau *cocor* — pt. 140. V. *ALR I*, v. I, h. 6 — c u c u i. V. și nota precedentă.

[3] Probabil din lat. *punctum* (*REW*³, 6847).

[4] G. Rohlfs, *Etimologisches Wörterbuch der unteritalienischen Gräzität*, Halle (Saale), 1930, nr. 1064 : gr. κόμβος. Vezi și G. Rohlfs, *An den Quellen* . . ., p. 102, 109.

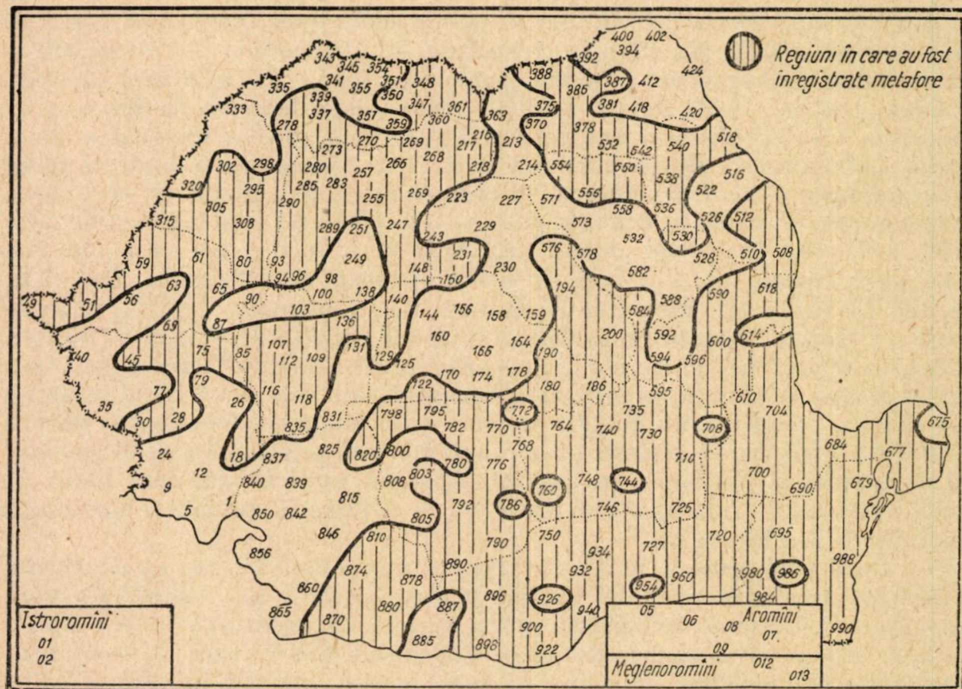
[5] *ǫs* în acest caz are sensul „sîmbure", v. *AIS*, v. VII, h. 1281 — i l n o c c i o l o.

[6] Vezi interesanta observație a lui J. Séguy, *op. cit.*, p. 270, după care metaforele sintagmatice înainte de a dispărea își pierd un membru al sintagmei, de obicei determinantul.

[7] Pentru acesta, v. K. Jaberg, *Aspects géographiques du langage*, Paris, 1936, p. 43 și urm.

fi să stabilim existența unor arii ale seriilor care formează metaforele sintagmatice. Vom fi astfel în prezența unei arii a seriei f r u c t, în nordul țării, și a unei arii a seriei o b i e c t (a s c u ț i t) în Muntenia [1]. Această perspectivă a faptelor ne va ajuta să organizăm în grupări mai mari o serie de fenomene care, de obicei, au un caracter individual.

Vom face cîteva observații în legătură cu felul în care sînt răspîndite metaforele din limba literară în cele trei atlase.

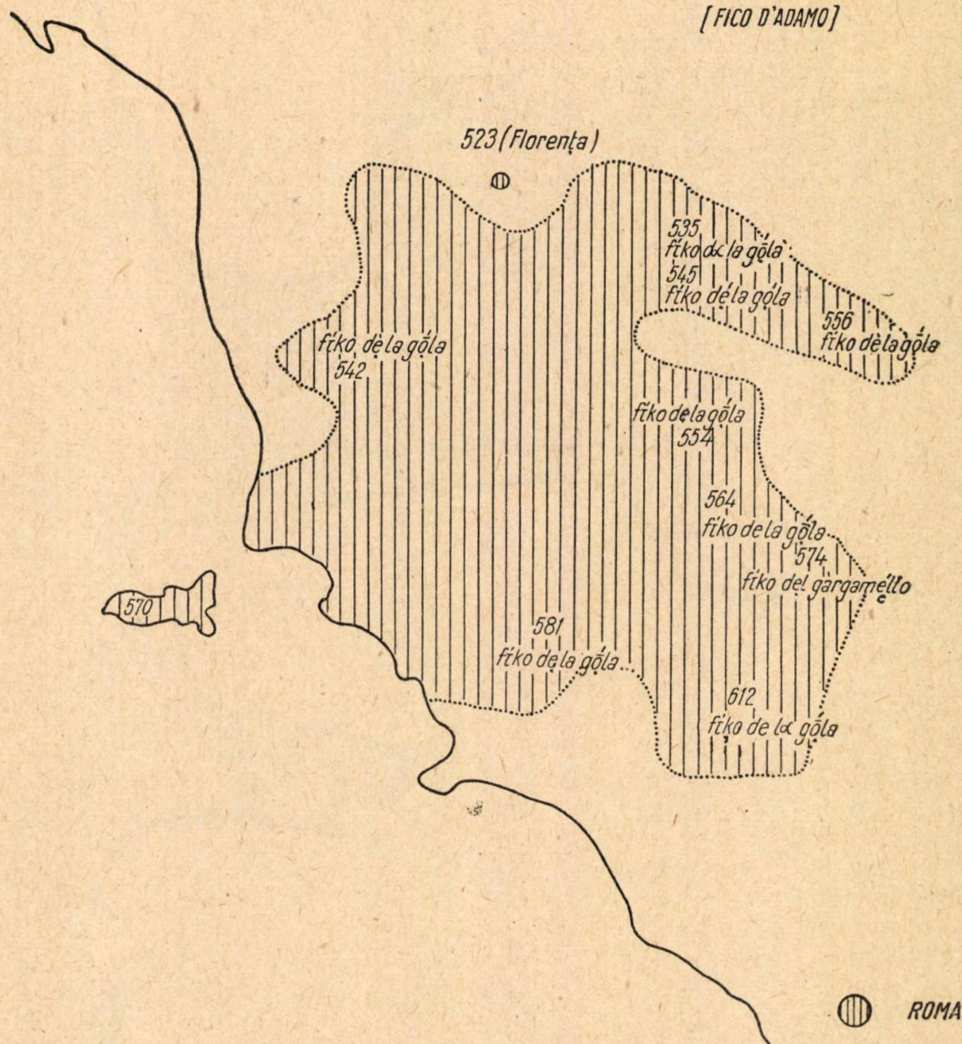
Harta nr. 1

Am arătat mai sus că în dacoromînă termenul literar *mărul lui adam* apare izolat numai în cîteva puncte. Este foarte posibil ca și metafora *mărul lui moș adam* — pt. 28 sau *mărul lui avram* — pt. 49 să aibă la bază termenul literar, *mărul lui adam*. Pentru a stabili acest lucru trebuie să apelăm la seria determinanților.

Spre deosebire de romînă, unde termenul literar nu formează o arie, în *AIS* avem o arie bine conturată. *Fico* (*d'adamo*) este o metaforă răspîndită în Toscana pe o mică dar foarte compactă arie (v. harta 2). La extremitatea acestei arii apar forme hibride în , care ca determinant apar determinanții din ariile învecinate : *fiko de la gōla* — pt. 554, *fiko dẹl gàrgamẹllo* — pt. 574. Din Toscana probabil termenul literar se va răs-

[1] Desigur că o astfel de arie nu va fi la fel de compactă ca o arie lexicală sau fonetică.

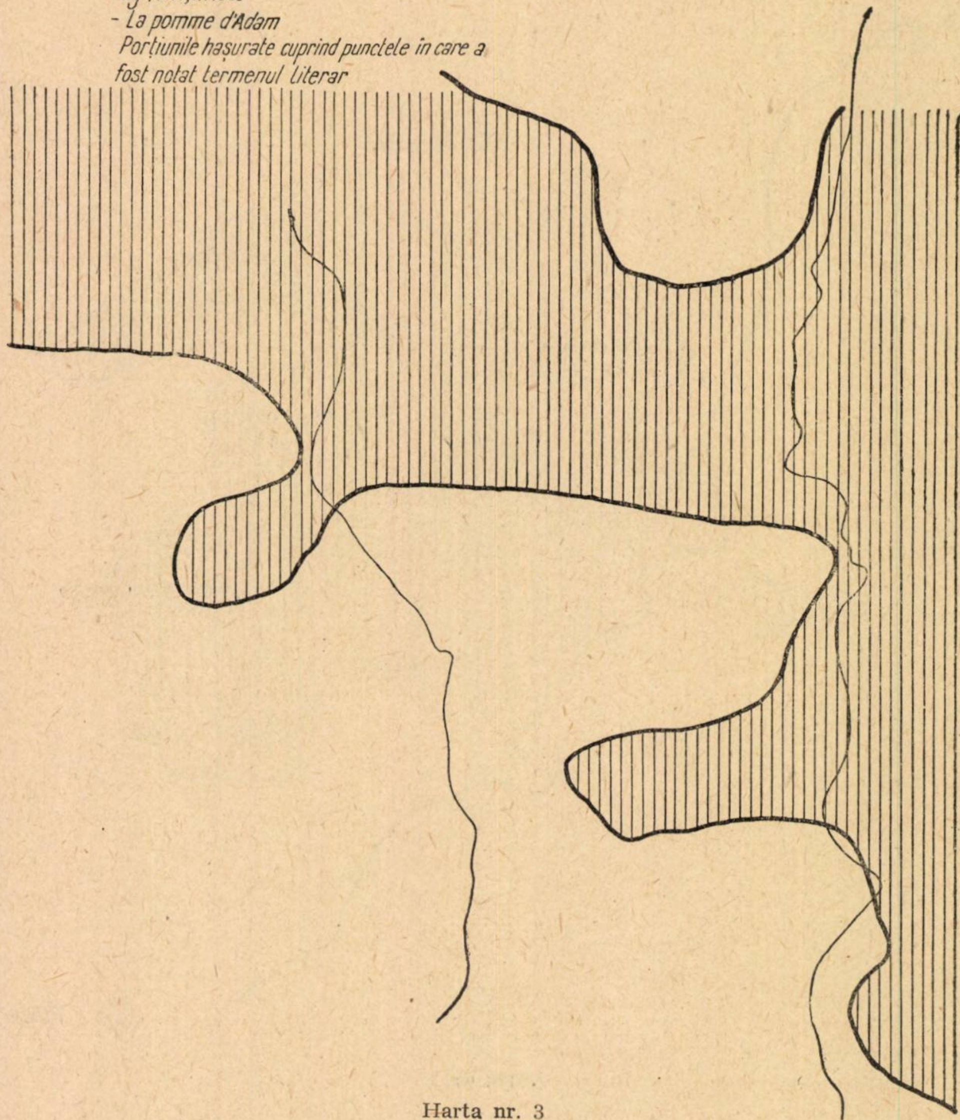
pîndi în vestul Italiei. Răspunsurile *fíko de la gọ̀la*, *~ dẹl gàrgamẹ́llo* prezintă interes și dintr-un punct de vedere mai general, ele arată în plus

Harta nr. 2

regimul special pe care îl au punctele de la extremitatea ariilor. Pierderii sensului originar al unui cuvînt, așa cum se înregistrează la extremitatea ariilor, îi corespunde înlocuirea determinantului din aria respectivă prin alți determinanți. Cu alte cuvinte, instabilității sensului îi corespunde

instabilitatea determinantului. Astfel vom explica mai uşor şi sard. *vĭku de la ủla*, pt. 916, în imediata apropiere de aria toscană *fiko* (*d-adamo*) care poate fi considerat ca o prelungire a ariei toscane.

Harta nr. 3

Mai interesant este cazul formei franceze literare, *pomme d'adam* înregistrată în partea de nord a teritoriului lionez (punctele 13, 14, 15, 35, 34, 4, 8, 9, 11, 19, 20, 21, 26, 27, 29, 30, 49, 51, 63, 64). Se observă

că termenul francez este în progres şi înaintează în regiunea lioneză pe căile arătate pentru alte cuvinte de P. Gardette [1]. La fel ca în cazul lui *neige*, care a înlocuit formele provensale (v. *ALLy*, h. 799), *pomme d'Adam* a pătruns adînc pe valea Ronului (v. harta 3).

Am văzut care este situaţia termenilor pentru „mărul lui Adam" în două atlase naţionale (*ALR* şi *AIS*) şi într-un atlas regional (*ALLy*). Cercetarea comparativă a hărţii *pomme d'Adam* din *ALLy* cu hărţile corespunzătoare din *ALR* şi *AIS* dă o perspectivă mai largă, necesară explicării faptelor din *ALLy*. Această posibilitate este oferită mai ales în cazul unor metafore de felul lui *no de kwai*, *tåyl*. Astfel lion. *tåyl* ar putea fi apropiat de rom. *cioclod*, *glod* şi de it. dial. *rüžyo* care, la rîndul lor, fac parte din seria fructelor.

Se observă că în limbile romanice există două tendinţe în denumirea mărului lui Adam, organ al corpului omenesc de importanţă minoră. Primul procedeu, rezultat al unei perceperi nediferenţiate a realităţii, constă în numirea mărului lui Adam cu ajutorul termenilor întrebuinţaţi de obicei pentru „beregată" sau „omuşor". Al doilea procedeu, care porneşte de la faptul că acest organ nu are nume, cuprinde numeroasele metafore folosite pentru mărul lui Adam. Cele două tendinţe se manifestă diferit în fiecare limbă : teritoriul lionez este, şi mai ales a fost, o regiune în care a fost general primul procedeu. În teritoriul italian şi la noi cele două tendinţe variază de la o regiune la alta în sensul că există arii în care sînt folosiţi termeni metaforici alături de arii în care este general primul procedeu. Precizăm în plus că de cele mai multe ori metaforele sînt sintagmatice ; ele pot fi, fie de natură populară, fie savante. În primul caz (*nodul gîtului*) metafora aparţine seriei obiect (ascuţit) — *nod* şi seriei parte a corpului—*gît*, în timp ce al doilea caz (*mărul lui Adam*), se porneşte de la legenda biblică ; această metaforă aparţine seriei fruct—*măr* şi seriei nume (biblic)—*Adam*. Şi în acest caz limbile romanice se comportă diferit : în timp ce în romînă metafora populară este mai bine reprezentată, în italiană apare mai des metafora savantă.

К ВОПРОСУ О НАИМЕНОВАНИИ АДАМОВА ЯБЛОКА В НЕКОТОРЫХ РОМАНСКИХ ЯЗЫКАХ

КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ

Рассматривая различные способы наименования одной из маловажных частей тела, а именно адамова яблока, автор отмечает в романских языках два основных направления. К первому, являющемуся результатом недостаточно уточненного восприятия действительности, относятся способы наименования этой части тела при помощи слов «гортань» или «язычок». Ко второму, являющемуся результатом того факта,

[1] P. Gardette. *Le Lyonnais et le Massif Central d'après les atlas linguistiques régionaux*, în „Revue de linguistique romane", XIX (1957), p. 222 şi urm.

что данная часть тела не имеет собственного названия, относятся способы наименования ее посредством многочисленных метафор. В отдельных романских языках эти два направления проявляются различно. Например, лионская область представляет (и особенно представляла) собой ареал языковых явлений первого типа. Итальянская же территория, а подобно ей и румынская, делятся на ареалы, в которых укоренилось либо первое, либо второе направление.

Автор указывает затем, на то, что в большинстве случаев метафоры представляют собой словосочетания народного или книжного происхождения. В первом случае (*nodul gîtului* «узел горла») метафоры имеют в основе семантические ряды понятий «предмет» (узел) — «часть тела» (горло), в то время как во втором случае, метафоры, являющиеся отголоском библейского предания об Адаме, основаны на семантических рядах понятий «фрукт» (яблоко) — «мужское (библейское) имя» (Адам). И здесь романские языки отличаются один от другого: в то время как в румынском языке преобладает метафора народного происхождения, в итальянском языке дается предпочтение книжным метафорам.

DE LA DÉNOMINATION DE LA POMME D'ADAM DANS QUELQUES LANGUES ROMANES

RÉSUMÉ

L'auteur remarque que, dans les langues romanes, on enregistre deux procédés pour dénommer la pomme d'Adam, organe du corps humain d'une importance mineure. Le premier, résultat d'une perception non différenciée de la réalité, consiste en la dénomination de la pomme d'Adam à l'aide des termes généralement employés pour «gorge» ou pour «luette». Le second procédé, vu que cet organe n'a pas de nom, est de le désigner par des métaphores. Les deux tendances varient dans chaque langue : le territoire lyonnais est (il l'a surtout été) une région où le premier procédé s'est généralisé. Sur le territoire italien et roumain, les deux tendances varient d'une région à l'autre, dans le sens qu'il y a des aires où l'on emploie des termes métaphoriques et des aires où le premier procédé est général.

L'auteur précise que, pour la plupart, les métaphores sont syntagmatiques, d'origine populaire ou savante. En roumain, la métaphore populaire *nodul gîtului* appartient à la série objet — *nod* (saillie) — et à la série partie du corps — *gît* (cou), — tandis que le syntagme savant — la pomme d'Adam —, qui rappelle la légende biblique, appartient à la série fruit — *măr* (pomme) — et à la série nom — *Adam*. Dans ce cas encore, les langues romanes agissent différemment : tandis qu'en roumain la métaphore populaire est mieux représentée, en italien, c'est la métaphore savante qui domine.

ETIMOLOGII POPULARE *

DE

TH. HRISTEA

Prezentăm, în cele ce urmează, un număr de 25 de etimologii populare, care, după cîte ştim, n-au mai fost discutate anterior [1].

Cu ajutorul indicaţiilor pe care le vom da la fiecare caz în parte, cititorul va distinge trei categorii de fapte :

a) Etimologii populare care au o mare circulaţie, dar pe care limba literară refuză, deocamdată, să le accepte.

b) Etimologii populare care, deşi se bucură de o răspîndire destul de mare (cel puţin printre vorbitorii aparţinînd anumitor straturi sociale), nu au totuşi nici o perspectivă de generalizare.

---

* Abrevierile pe care le vom folosi sînt următoarele : *ALRM, s. n.*=*Micul atlas lingvistic romîn, serie nouă*, vol. I, Editura Academiei R.P.R., 1956 ; *BL* = „Bulletin linguistique" publié par A. Rosetti, Paris-Bucureşti, Copenhague-Bucureşti, 1933 şi urm. ; *BPh* = „Buletinul Institutului de filologie romînă Alexandru Philippide", Iaşi, 1934 şi urm. ; *CADE* = I. A. Candrea-Gh. Adamescu, *Dicţionarul enciclopedic ilustrat*, Cartea romînească, Bucureşti, 1931 ; *DA* = *Dicţionarul limbii romîne*, Tom. I., partea 1 (A—B) şi partea a 2-a (C), Bucureşti, 1930, 1940 ; Tom. al II-lea, partea a 2-a (F—I), Bucureşti, 1934 şi fasciculele : I (J-Lacustru), Bucureşti, 1937 ; II (Ladă-Lepăda), Bucureşti, 1940 ; III (Lepăda-Lojniţă), Bucureşti, 1948 ; *DLRLC* = *Dicţionarul limbii romîne literare contemporane* în patru volume, Editura Academiei R.P.R., 1955—1957 ; *DR* : „Dacoromania" — Buletinul „Muzeului limbii romîne", condus de Sextil Puşcariu, Cluj, 1921—1939 ; *DRG* = Dr. H. Tiktin, *Dicţionar romîn-german* (Rumänisch-deutsches Wörterbuch), tom. I (A—C), Bucureşti, 1903 ; tom. al II-lea (D—O), Bucureşti, 1906 ; tom. al III-lea (P—Z), Bucureşti, 1912 ; *DU* = Lazăr Şăineanu, *Dicţionar universal al limbii romîne*, ediţia a VI-a, Editura „Scrisul romînesc", Craiova, 1929 ; *GR. N., I—II* = *Graiul nostru*. Texte din toate părţile locuite de romîni, publicate de I. A. Candrea, Ov. Densusianu, Th. D. Speranţia, Vol. I—II, Socec, Bucureşti, 1906—1907 ; *HDLR* = O.Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, vol. I, Paris, 1901 ; vol. al II-lea, Paris, 1938 ; *JAHRESBER.* = Dr. Gustav Weigand : „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig", Leipzig, 1894 şi urm. : *LR* = „Limba romînă", Editura Academiei R.P.R., 1952 şi urm. ; *LTR* = *Lexiconul tehnic romîn* în şapte volume, Editura tehnică, 1949—1956.

[1] Două dintre ele şi anume *ştiucă* şi *covertă* au mai fost semnalate, dar interpretarea care li s-a dat diferă de a noastră.

c) Etimologii populare care au fost înregistrate o singură dată şi care constituie, după toate probabilităţile, fenomene accidentale. Începem prezentarea faptelor în ordine alfabetică.

AEROGANT

Un ceferist, venind în conflict cu un contravenient arogant, îi reproşează acestuia că este *aerogant* (adică îşi dă aere). Atitudinea semeaţă a celui care se crede superior celor din jurul lui s-a putut „traduce", destul de potrivit, în vorbirea funcţionarului de la C.F.R., prin locuţiunea idiomatică „*a-şi da aere*". Deşi cu totul izolată, această etimologie populară este interesantă prin aceea că între cele două elemente (*arogant* şi „*a-şi da aere*") se poate stabili o asociaţie logică.

ARAMĂ î. l. d. ALAMĂ

ALRM, s.n., vol I, harta nr. 388 (577) arată că regional se spune *aramă* în loc de *alamă* (aliaj de cupru + zinc). Confundarea celor două cuvinte într-unul singur (*aramă*) se constată în p. 27 (Banat), p. 334 (Maramureş) şi p. 537 şi 605 (Moldova). De asemenea în cea mai mare parte a Ardealului se spune *aramă galbenă*, *arame galbenă* sau *arame mestecată cu ţin* (= *ţinc* < germ. *Zink*). Avem aici un exemplu tipic de ceea ce se cheamă „atracţie paronimică". Primul dintre cei doi termeni tehnici, şi anume *aramă* (< lat. **aramen* < *aeramen*), fiind mai vechi în limbă şi avînd o circulaţie mai mare, l-a atras pe *alamă*, mai puţin frecvent şi asemănător atît ca formă cît şi ca sens, înlocuindu-l pe o bună parte a teritoriului lingvistic daco-romîn.

ARCOLADĂ

Am auzit pentru prima dată această variantă (neînregistrată de dicţionarele noastre) de la un profesor de liceu. Pentru a ne convinge că mai sînt şi alţi vorbitori care pronunţă *arcoladă* în loc de *acoladă* (< frc. *accolade*) am anchetat un număr de 81 de studenţi aparţinînd la 5 grupe. Ancheta a decurs foarte simplu. Studenţii fiecărei grupe au fost rugaţi să scrie pe o bucată de hîrtie (fără a comunica între ei) „cum se numeşte acest semn grafic?" (şi am desenat pe tablă o *acoladă*). Din cei 81 de studenţi anchetaţi (Fac. de filologie şi ziaristică) 4 dintre ei au scris foarte clar : *arcoladă*. Întrebaţi de ce scriu şi rostesc astfel au răspuns că s-au gîndit întotdeauna la *arc* (< lat. *arcus*). Apropierea este, desigur, legitimă, de vreme ce acolada este constituită tocmai din două fragmente de arc.

CÎRPICI, CIPICI etc.

Termenul popular *chirpici* (< tc. *kirpič*), care denumeşte un fel de cărămidă nearsă, făcută din pămînt lutos amestecat cu paie, devine prin unele locuri : *cîrpici*, *cipici*, *ciupici*[1] şi chiar *clipici*, apropiat fiind de nişte

[1] Variantă a lui *cipici*.

cuvinte care-i seamănă puțin în ceea ce privește forma, dar cu care nu are nimic comun din punct de vedere etimologic și semantic. Avem în cazul acestui termen tehnic popular (apropiat de mai multe cuvinte foarte familiare vorbitorilor) un exemplu de ceea ce s-ar putea numi „poli-etimologie populară" sau „etimologie populară multiplă".

Variantele pe care le-am semnalat le-am înregistrat în comunele Padea și Drănic (reg. Craiova). Prima dintre ele (*cîrpici*) este înregistrată și de DA (tom. I, 2, p. 159). Am mai întîlnit-o, de asemenea și la C. S. Nicolaescu-Plopșor, *Vorbe oltenești*[1], p. 6. Autorul acestui glosar (ca de altfel și Dicționarul vechii Academii) nu explică în nici un fel forma *cîrpici*. Nu încape îndoială că ea este o etimologie populară provocată de cuvîntul *cîrpi* (< slv. *krъpiti*).

(PAT DE) COMPANIE

Sub această formă termenul e folosit de unii vorbitori simpli, în special din mediul orășenesc, unde „patul de campanie" își găsește o mai largă întrebuințare. Neologismul *campanie* (care intră în componența sintagmei „pat de campanie") a pătruns în limba romînă în secolul al XIX-lea din franceză (< *campagne*), poate direct din italiană (< *campagna*, propriu : „cîmpie, șes întins") și neîndoielnic din rusă (< *кампания*), ca atîția termeni din domeniul militar. Tot sub influența limbii ruse s-a întărit în romînă și sensul derivat al acestui cuvînt. E vorba de accepția pe care o are *campanie* (luat împreună cu diverse determinări) și anume : „acțiune organizată după un anumit plan în vederea realizării unor sarcini politice, sociale etc., într-o perioadă de timp oarecare" ; p. ext. timpul cît durează această acțiune (DLRLC, tom. I, p. 322). Astfel se vorbește din ce în ce mai mult, în ultima vreme, despre „*campanie de însămînțări*" (cf. rus. *посевная кампания*), „*campanie de strîngere a recoltei*" (cf. rus. *уборочная кампания*), „*campanie electorală*" (cf. și rus. *избирательная кампания*) ș.a.m.d.

Deși în ultimul timp se bucură de o răspîndire destul de mare (în special în presă și în limbajul economico-politic) *campanie* rămîne totuși un neologism mult mai puțin familiar vorbitorilor, în comparație cu paronimul său *companie* (< frc. *compagnie*, ital. *compagnia*, germ. *Kompagnie* etc.).

Acesta este cunoscut tuturor vorbitorilor fiindcă e mult mai uzitat și fiindcă e și mai vechi în limbă. Scris după ortografia franceză (compagnie) cuvîntul apare deja la Gh. Șincai : „În cele patru regimenturi de abia era 2 000 de feciori, precum însumi . . . am numărat *compagniile*"[2].

Serviciul militar obligatoriu a contribuit cel mai mult la răspîndirea acestui termen nou, care a scos din limbă pe vechiul *roată*. Marea lui răs-

---

[1] Extras din „Convorbiri literare", an. 1922.

[2] Gh. Șincai, *Hronica romînilor și a mai multor neamuri*, tom. III, p. 154 (în DA, tom. I, 2, p. 688).

pîndire o dovedește, printre altele, și faptul că de cîteva ori a putut fi înregistrat chiar în folclor. Iată exemple, citate de DA (tom. I, 2, p. 688):

„Neamțule-n *compania* ta
Nu-i voinic ca bădița"[1].

Sau : „De-ar fi pușca de scăiete
Și *compania* de fete ![2]

Avînd o vechime mai mare și fiind mult mai răspîndit, *companie* s-a putut substitui cu multă ușurință neologismului *campanie* mai recent în limbă și mai puțin cunoscut vorbitorilor. Substituirea a fost desigur facilitată și de faptul că cei doi termeni aparțineau, întîmplător, aceluiași domeniu de activitate (cel militar).

COVERTĂ

În domeniul terminologiei maritime a fost semnalat de către acad. Al. Graur[3] o confuzie produsă între două cuvinte asemănătoare ca formă și aparținînd aceleiași sfere de noțiuni. E vorba de *covertă* „punte superioară a unei nave" și *corvetă* „tip vechi de navă de război, cu vele și cu un tonaj mai mic decît fregata și armată cu piese de artilerie" (LTR, tom. I, p.832).

La București (ne informează acad. Al. Graur) s-a prezentat cîndva un film german care se chema „Căpitanul de corvetă". Dar imediat *corvetă* a fost transformat în *covertă*, chiar pe afișele importatorului. Aceasta s-a putut întîmpla cu atît mai ușor cu cît, puțin mai înainte, fusese prezentat tot în București un alt film intitulat „Marinarii pe covertă" (adică pe punte). Discutînd cele două cuvinte, acad. Al. Graur vorbește despre o „încrucișare a lui *corvetă* cu mai cunoscutul *covertă*. Credem că nimic nu ne împiedică să vorbim și în acest caz tot despre o etimologie populară. Încrucișarea despre care s-a amintit a avut, desigur, loc în mintea autorului acestei confuzii, dar ea n-a dus la o formă hibridă (cum se întîmplă de obicei), ci la o simplă substituire gen : *aramă* î.l.d. *alamă*, *razǎ* î.l.d. *razie*, (soră de) *calitate* î.l.d. *caritate* ș.a.m.d.

Confuzia *covertă-corvetă* îndeplinește două din condițiile fundamentale care trebuie să existe pentru a se putea produce fenomenul etimologiei populare :

a) cele două cuvinte să aibă o formă cît mai asemănătoare cu putință (*covertă* și *corvetă* sînt paronime);

b) unul dintre ele (care ar putea fi numit „element inductor"), trebuie să fie mai cunoscut decît celălalt, care este de cele mai multe ori un cuvînt rar sau nou pentru vorbitori.

Fără a fi foarte curent, *covertă* (< ital. *coverta*) este în orice caz mai cunoscut în limba romînă decît *corvetă* (< frc. *corvette*, it. *corvetta*). Intrat în limbă mai de mult, *covertă* s-a răspîndit mai ales în ultimele decenii, pătrunzînd chiar în vorbirea familiară unde începe să-și multi-

---

[1] Jarnik-Bîrseanu, *Doine și strigături din Ardeal*, București, 1885, p. 314.

[2] Ion Pop Reteganul, *Trandafiri și viorele*. Poezii populare culese și ordinate de..., ediția a II-a, amplificată. Gherla, Aurora, 1891, p. 55.

[3] Al Graur, BL, VII (1940), p. 212—213 și *Mélanges linguistiques*, II, p. 25—26.

plice sensurile. Astfel, o accepție metaforică[1] ar fi aceea pe care o are în limbajul jucătorilor de cărți, pentru care „*marinarii pe covertă*" înseamnă „banii jos" sau „banii pe masă[2].

DISPOZIȚIE

În limba unor țărani, cuvîntul *expoziție* (< frc. *exposition*) a fost înlocuit prin *dispoziție* (< frc. *disposition*) — mai cunoscut decît primul, printre altele, și datorită faptului că are mai multe sensuri (dintre acestea, cu cel de „hotărîre judecătorească", țăranii noștri au făcut de mult cunoștință).

Iată două citate din GR.N., unde apare confuzia semnalată :

„O yinit anu trecut o cocoană dăla București cu premaru și cu siglitaru di-o strîns țoale d-ale noastre, cică să le ducă la *dispoziție* să le vază boierii, adică după cum ni-i portul nostru p-acilea"[3] ; Am fostără cu băiatu ăl mare la *dispoziția* aia-n București. Era frumusățile dă pă lume[4].

Ceea ce i-a împiedicat pe vorbitori să-și însușească neologismul *expoziție* sub forma lui corectă a fost, fără îndoială, prefixul *ex*-, pe care ei nu l-au înțeles. De aceea au înlocuit cuvîntul, cu totul nou pentru ei, prin altul, cu tema identică, sau l-au deformat ca în exemplul următor : „Am fostără la *spuziția*[5] aia, la zece mai. Frumusețuri, ce să spui ![6]

FIERĂSTRĂU

În ceea ce privește etimologia, dicționarele noastre sînt, în general, de acord că acest cuvînt provine dintr-un tip unguresc neatestat, care după CADE (p. 487) și DA (tom. II, 1, p. 97) ar fi **fűrészö*, derivat dintr-un verb *fűrészni* = *fűrészelni* „ a fierăstrui". Alte ipoteze, cel puțin tot atît de vulnerabile ca și aceasta, vor fi discutate pe larg cu altă ocazie. Deocamdată un singur lucru ne interesează și ni se pare neîndoielnic în istoria

---

[1] A cărei apariție trebuie pusă în legătură cu numele filmului mai sus-amintit.

[2] A. Nicolescu ne informează că a auzit un coleg de liceu spunînd (fără intenții glumețe) „Marinarii pe *copertă*". Confuzia *copertă* — *covertă* a fost posibilă datorită marii asemănări fonetice a celor două cuvinte, precum și faptului că al II-lea neologism nu-i era cunoscut vorbitorului respectiv.

[3] GR. N., I, p. 187 (Ilfov).

[4] *Ibidem*, p. 162 (Vlașca).

[5] La forma *spuziție* s-a ajuns (după toate probabilitățile) în felul următor : mai întîi *expoziție* a devenit *espoziție*, prin dispariția lui *c* din grupul consonantic *cs* (notat *x*). Cf. *escursie* < *excursie, espediție* < *expediție* etc. A urmat, după aceea, obișnuita prefacere a lui *e* neacc. > *i* și a lui *o* neacc. > *u*. Astfel s-a ajuns de la *espoziție* la *ispuziție*, formă care se întîlnește tot în GR. N. I., p. 148 și întîmplător, într-o regiune învecinată cu Vlașca : „La București n-am fost la *ispuziție* ; am fost la a dăla Lixăndriia" (Teleorman). După aceea, prin afereza lui *i*, *ispuziție a devenit spuziție*. Cf. și *săltat, zăltat* (< *exaltat*).

[6] GR. N., I, p. 161 (Vlașca).

destul de complicată a acestui termen. E vorba de intervenția etimologiei populare care a apropiat cuvîntul în discuție de *fier* (DA, tom, II, 1, p. 97) : ferăstrăul este un instrument, constînd dintr-o pînză dințată de fier sau cel mai adesea de oțel (care este tot fier, dar mai rezistent). Astfel se explică variantele : *fierăsău*, *fieresteu*, *fierăstrău* etc. Dintre toate variantele cuvîntului (destul de numeroase), cea mai răspîndită este *fierăstrău*, pe care DLRLC (tom. II, p. 276) și Dicționarele : ortografic și ortoepic au respins-o.

Ceea ce vrem să arătăm în continuare este faptul că această etimologie populară e atît de solid instalată în limbă, încît nici măcar nu se întrevede perspectiva înlăturării ei. Și aceasta fiindcă o folosesc foarte mulți scriitori, dintre care unii cu un indiscutabil prestigiu : I. L. Caragiale[1], I. Al. Brătescu-Voinești[2], M. Sadoveanu[3], T. Arghezi[4], Gh. Călinescu[5], Eugen Jebeleanu[6], Eugen Barbu[7], Mihu Dragomir[8], Tiberiu Vornic[9] etc. Chiar și unii lingviști (cum ar fi, de pildă, acad. E. Petrovici[10] și B. Cazacu[11]) folosesc în lucrările lor varianta *fierăstrău*, pe care, probabil, o și consideră mai indicată. Mai mult : H. Tiktin, în *Rumänisch-deutsches Wörterbuch* (tom. II, p. 626), nici măcar nu înregistrează forma *ferăstrău*, pe care astăzi o socotim corectă. El pune în fruntea articolului respectiv forma *fierăstrău*, încercînd s-o derive din *fierăstrui*. Acad. Al. Graur ne informează că și d-sa rostește *fierăstrău*, dar de cîte ori are de pronunțat cuvîntul, simte o oarecare nesiguranță.

Diverși intelectuali mărturisesc că nu pot pur și simplu să renunțe la această pronunțare atît de înrădăcinată, datorită, desigur, legăturii semantice cu *fier*. Cît de puternică este această legătură semantică se vede foarte clar din următoarele versuri ale poetului Tudor Arghezi, care, asemenea multor vorbitori, n-a putut nici el să se sustragă tendinței generale și irezistibile de a-l apropia pe *ferăstrău* de *fier* :

„Mi-e inima și-n cocostîrc
Și în săgeata-i vînătă din cer,
În *fierăstrul* de *fier*
Al mărăcinilor de pe mormintele pustiei . . .”[12]

---

[1] *Opere*, vol. al II-lea, p. 331 (ediția P. Zarifopol - Ș. Cioculescu).
[2] *În lumea dreptății*, Iași, 1906, p. 235 (în CADE și DA).
[3] *Baltagul*, ESPLA, 1954, p. 44 (DLRC, tom. II, p. 276 citează din aceeași operă apărută în Editura „Cartea romînească”, 1930, p. 54).
[4] *Lume veche, lume nouă*, Editura tineretului, 1958, p. 322.
[5] *Istoria literaturii romîne*, București, 1941, p. 516.
[6] *Versuri alese*, ESPLA, 1954, p. 55.
[7] *Unsprezece*, Editura tineretului, 1956, p. 103. Vezi și *Groapa*, ESPLA, 1957, p. 115.
[8] *Prima șarjă*, Editura pentru literatură și artă a Uniunii scriitorilor din R.P.R., București, 1950, p. 21.
[9] *Alegerea Conașului Raul*, Editura tineretului, 1953, p. 62.
[10] Vezi *Fondul principal de cuvinte al limbii romîne*, în LR, nr. 1 (1953), p. 24.
[11] Vezi *Etimologia populară*, în „Cum vorbim”, nr. 11—12 (1950), p. 12.
[12] Tudor Arghezi, *Versuri*. Ediție definitivă îngrijită de autor. Fundația pentru literatură și artă, București, 1936, p. 222.

Aceasta fiind situaţia, socotim că, la o nouă ediţie, autorii *Micului dicţionar ortografic* şi ai celui *ortoepic*, precum şi cei ai Lexiconului tehnic romîn ar trebui să renunţe, primii la *ferăstrău* şi ceilalţi la *ferestrău* (LTR., tom. II, p. 509) — forme care sînt mult mai puţin uzitate şi care vor sfîrşi, fără îndoială, prin a cădea în desuetudine.

De altfel în cazul unui alt termen tehnic (*raliţă*), *Micul dicţionar ortografic*[1] şi *Dicţionarul ortoepic* (p. 112) au adoptat forma *rariţă*, care se explică tot prin etimologie populară (după *rar*)[2] — uşurată, eventual, de asimilarea consoanei *l* cu *r* accentuat din prima silabă. Nu vedem de ce nu l-am accepta în limba literară şi pe *fierăstrău*, care este cel puţin tot atît de răspîndit ca şi *rariţă* şi care, pe deasupra, este aproape general în limba scriitorilor.

FRECŢIE

Micul dicţionar ortografic (ediţia a II-a, 1955, p. 106) şi *Dicţionarul ortoepic* (ediţia I, 1956, p. 71) ne recomandă să scriem şi să pronunţăm, primul : *fricţiune*, al doilea : *fricţie* şi *fricţiune*. Varianta *frecţie* (la care s-a ajuns, după cum vom vedea, prin etimologie populară combinată cu analogia), deşi eronată, este totuşi mult mai răspîndită decît formele considerate corecte, dar folosite de un număr restrîns de indivizi (din cîte ne-am putut da seama mai ales de medici, de farmacişti şi de unii lingvişti). Cei mai mulţi dintre vorbitori preferă pe *frecţie*, care li se pare mai motivat întrucît îl simt ca fiind derivat de la *a freca*. Menţionăm, în acest sens, că, din aproximativ 200 de persoane anchetate (în special studenţi), numai 42 rostesc *fricţie*, restul *frecţie*.

Întrucît n-am urmărit prezenţa variantei *frecţie* şi în limba scrisă, socotim că nu trebuie să ne grăbim, cerînd să fie considerată literară. Judecînd însă după tendinţele actuale avem toate motivele să credem că din concurenţa dintre *frecţie*, *fricţie* şi *fricţiune* va ieşi biruitor, după cum este şi normal, elementul nou, adică *frecţie* cu sensul de „masaj”. Alături de el va continua să existe în limbă *fricţiune*, care se va întrebuinţa din ce în ce mai mult cu sensul figurat pe care-l are şi astăzi (mai ales la plural) şi anume acela de „neînţelegeri”, „divergenţe”, „inimiciţii”.

În trecut, în nici unul din dicţionarele noastre nu s-a găsit un loc şi pentru *frecţie* care, deşi neliterar, are totuşi dreptul de a figura într-o operă lexicografică în calitate de variantă (şi încă foarte răspîndită). În acest sens autorii *Dicţionarului limbii romîne literare contemporane* au procedat echitabil înregistrînd această „variantă nerecomandabilă”, dar s-au dovedit nedrepţi şi inconsecvenţi ostracizînd pe *fricţie*, ridicat de *Dicţionarul ortoepic* la rangul de literar.

---

[1] Vezi ediţia a II-a, Editura Academiei R.P.R., p. 139.

[2] Acad. Al. Graur, *Fondul principal al limbii romîne*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1957, p. 46.

În ceea ce privește etimologia lui *fricțiune* lucrurile sînt clare, cuvîntul ne-a venit din frc. *friction* care a devenit normal în limba romînă : *fricțiune*. Nu tot atît de clară este etimologia lui *fricție* (absent din toate dicționarele noastre vechi). Originea acestei forme nu este de fapt aceeași cu a lui *fricțiune* (cum se înțelege din *Dicționarul limbii romîne moderne*). Din frc. *friction* nu putea rezulta în romînește decît *fricțiune*, nu și *fricție*. Pe de altă parte, *fricție* nu poate fi explicat nici invocînd filiera rusă, așa cum s-a făcut pentru forme ca *administrație*, *constituție* etc., pe care, înainte de a le fi împrumutat direct din franceză (și eventual din latină), le-am împrumutat mai întîi din rusă unde se pronunță aproape identic : *администрация*, *конституция* etc.[1] *Fricție* (care nu există în rusă) s-a născut în interiorul limbii romîne din *fricțiune*, prin analogie cu o serie de neologisme care prezintă două forme : una cu sufixul *-ie* (explicabil, în cazul de față, prin influența rusă), alta cu sufixul *-iune* (de origine latino-romanică), cf. *misie* (< rus. *миссия*) — *misiune* (< frc. mission) ; *comisie* (< rus. *комиссия*) — *comisiune* (< frc. *commission*) etc.

O dată apărută, forma *fricție* s-a putut foarte ușor transforma în *frecție* sub influența verbului *freca* de care este atît de strîns legată. Nu este însă cîtuși de puțin exclus ca la transformarea lui *fricție* în *frecție* să mai fi contribuit (fie și într-o măsură foarte mică) încă un factor și anume analogia cu numeroasele neologisme din limba romînă care se termină în *-ecție*. Am numărat în *Dicționarul invers* 46 în afară de *frecție*. Dintre acestea unele cum ar fi : *colecție*, *confecție*, *corecție*, *direcție*, *imperfecție*, *infecție*, *injecție*, *inspecție*, *lecție*, *obiecție*, *perfecție*, *proiecție*, *protecție*, *reflecție*, *secție*, *selecție* etc. sînt mult uzitate și nu este de loc imposibil să fi exercitat o atracție asupra lui *fricție*, care era, oarecum, izolat. Și aceasta pentru că neologismele terminate în *-icție* sînt foarte puține și numai trei dintre ele se bucură de o circulație mai mare : *contradicție*, *interdicție* și *restricție*.

Dacă pe lîngă influența lui *freca* a mai intervenit și influența analogică a formelor terminate în *-ecție* (mai numeroase și mai uzitate), atunci există un motiv în plus să credem că în cazul unor vorbitori, de la *fricțiune* s-a putut trece direct la *frecție*, fără faza intermediară *fricție*. Pe de altă parte, în vorbirea altor indivizi, *fricțiune* se va fi transformat foarte de timpuriu în *frecțiune* (variantă care se aude adesea în gura unor frizeri)[2].

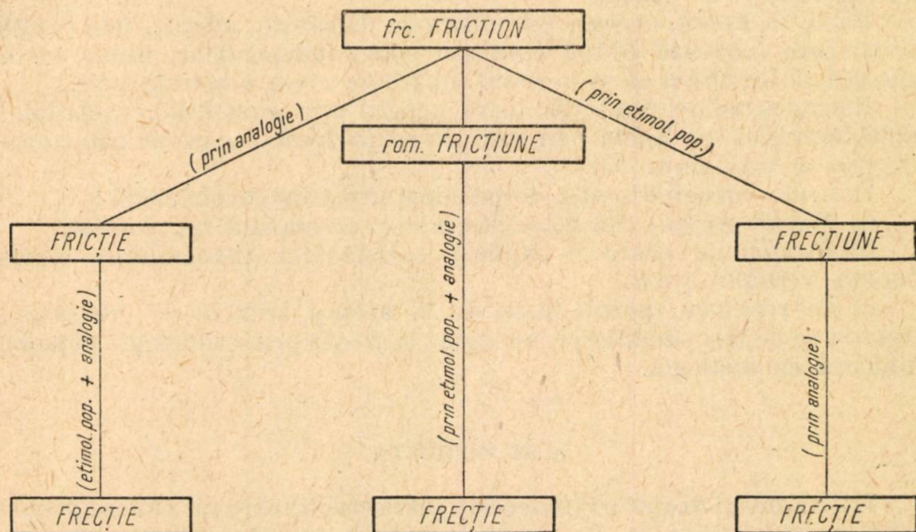
De la *frecțiune* a fost și mai ușor să se ajungă încă o dată la *frecție*, prin analogie cu dubletele de tipul *secție-secțiune* etc.

---

[1] Vezi pentru problema în discuție : C. von Sanzewitsch, *Die russischen Elemente romanischen und germanischen Ursprungs im Rumänischen*, în JAHRESBER. II (1895), p. 197 și urm. ; Gh. Adamescu, *Adaptarea la mediu a neologismelor*, București, 1938, p. 59 și urm. ; S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, București, 1940, p. 371—372 și mai ales Iorgu Iordan, *Influențe rusești asupra limbii romîne*, Ed. Academiei R.P.R., 1949, p. 7 și urm.

[2] În treacăt fie spus, frizerii au contribuit și contribuie în cea mai mare măsură și la răspîndirea formei *frecție*.

Din cele spuse mai sus rezultă că, după părerea noastră, pornindu-se de la *fricțiune* s-a putut ajunge la *frecție* pe trei căi diferite, indicate clar de următoarea schemă :

Supoziția privitoare la originea triplă a variantei *frecție*, izvorăște din convingerea că această etimologie populară (la fel ca multe altele) constituie o inovație lingvistică multiplă (a nu se confunda cu inovația colectivă, care nu există, de fapt, nici chiar atunci cînd un grup de indivizi cad de acord să introducă în limbă o schimbare oarecare). Și în acest caz ideea și deci inițiativa aparține, în ultima analiză, tot unui singur individ pe care ceilalți îl aprobă numai și îl susțin.

În general se afirmă[1] că schimbările în limbă „pornesc întotdeauna de la un individ", ceea ce într-un anumit fel este adevărat și valabil (după cum am văzut) chiar pentru aparentele excepții (ex. : cazul latiniștilor care de comun acord au introdus în limbă forme ca : *sunt*, *răzbel* etc.)[2].

Afirmînd că inovațiile în limbă „pornesc neapărat de la un individ"[3] prin aceasta se poate înțelege, pe de o parte, că ele nu sînt opera unei colectivități (ceea ce este adevărat), iar pe de altă parte că respectivele inovații n-ar putea porni și de la mai mulți indivizi care inovează independent (ceea ce este inexact). În realitate, oricît de mult diferă instinctul etimologic de la un vorbitor la altul, prin asociațiile pe care le stabilește între aceleași cuvinte, el duce în chip firesc la rezultate identice. Aceste rezultate finale ne fac însă impresia că sînt generalizări ale unor inovații

[1] Vezi ultima discuție la Al. Graur, *Caracterul obiectiv al faptelor de limbă*, în „Viața romînească", nr. 4, an X (1957), p. 132 și urm.

[2] După acad. Al Graur, aici inițiativa ar aparține nu unui individ, ci unui grup — acela al latiniștilor (vezi *op. cit.*, p. 132).

[3] Acad. Al. Graur, *op. cit.*, p. 134.

nu numai individuale, ci şi singulare sau unice la origine, ceea ce nu este întotdeauna adevărat, deoarece mai multe subiecte vorbitoare pot inova în acelaşi sens, dar în mod cu totul independent, concomitent sau la distanţă în timp şi în spaţiu.

Dacă, în limbă, aceeaşi schimbare se datoreşte, adesea, mai multor indivizi care inovează (după cum am spus) independent, nimic nu ne împiedică să admitem că şi în cazul lui *frecţie* avem o poliinovaţie. Recunoscînd acest adevăr (care pentru unii constituie, probabil, o simplă impresie) înţelegem mai uşor de ce *fricţiune* s-a putut transforma în *frecţie* pe mai multe căi.

În urma întregii discuţii, desprindem următoarele concluzii :

a) *Fricţie* provine din rom. *fricţiune* şi acesta din frc. *friction*.

b) *Frecţie* nu poate fi explicat satisfăcător invocîndu-se numai influenţa verbului *freca*.

c) În realitate, pornindu-se de la acelaşi trunchi = *fricţiune* şi mergîndu-se pe trei căi diferite, s-a ajuns la *frecţie* prin etimologie populară combinată cu analogia.

A SE ÎNFRUCTA

Există mulţi vorbitori (îndeosebi intelectuali) care nu cunosc vechiul cuvînt romînesc *frupt* (< lat. *fructus*). În limba noastră, acest cuvînt şi-a restrîns sensul[1] şi, din ,,rod'' (în general) cum însemna în latină, a ajuns să denumească numai ,,produsul în lapte al animalelor mulgătoare'', iar prin extensiune şi ,,mîncărurile făcute din lapte''. Deoarece produsele lactate formau odinioară hrana de căpetenie a strămoşilor noştri, iar religia interzicea consumarea lor în post, acest cuvînt a putut deveni sinonim cu ,,*dulce*'' sau mîncăruri de dulce, în opoziţie cu post (DA, tom. II, 1, p. 183).

De la *frupt* s-a format cu ajutorul prefixului *în-* verbul *a se înfrupta* (cf. : *în* + *chega*, *în* + *trupa* etc.) care mai înseamnă şi astăzi în limba populară ,,a mînca de frupt'', adică ,,a mînca de dulce în zi de post''. În afară de acest sens şi de altele, verbul *a se înfrupta* mai are încă unul pe care dicţionarele noastre, în frunte cu DLRLC (tom. II, p. 632), îl omit. E vorba de accepţia pe care i-o dăm cei mai mulţi dintre noi şi anume : ,,a mînca cu poftă mare, cu lăcomie''[2]. Acest sens este derivat, desigur, din cel primordial şi e perfect explicabil : cei care mîncau de dulce în zile de post erau consideraţi lacomi. Cu această semnificaţie am înregistrat şi varianta eronată *a se înfructa* la care s-a ajuns foarte uşor. Deşi sensul derivatului *înfrupta* a fost înţeles de vorbitori, tema acestuia (adică *frupt*) le-a rămas multora necunoscută. Rezultatul a fost că *a se înfrupta* a devenit *a se înfructa* sub presiunea neologismului *fruct* (< lat. *fructus*).

---

[1] Vezi şi L. Şăineanu, *Încercare asupra semasiologiei limbii romîne*, Bucureşti, 1887, p. 182.

[2] Cu sensul amintit, omis de toate dicţionarele noastre, am întîlnit cuvîntul şi în literatură : ,,V-aţi *înfruptat* din stupul meu de miere/ Şi zece degete pe rînd v-aţi lins'' (A. Toma, *Cîntul vieţii*, Ed. de stat, 1950, p. 270).

Fără a-l aproba întru totul pe Lazăr Şăineanu care consideră cele două cuvinte : *frupt* şi *înfrupta* ca fiind regionale — moldoveneşti (DU, p. 261 şi 325), trebuie totuşi să menţionăm că, în special primul, e foarte puţin cunoscut în unele părţi ale teritoriului lingvistic daco-romîn (de pildă în reg. Craiova, unde am şi înregistrat de cîteva ori etimologia populară *a se înfructa*)[1].

Spre deosebire de acesta, dubletul său *fruct* (mai ales cu înţelesul pe care-l are la plural, acela de „poame") este general în limbă şi e pe cale de a intra în fondul principal lexical, datorită faptului că are o familie destul de numeroasă : *fructuos*, *infructuos*, *fructifer*, *fructieră*, *fructifica* şi *fructar*.

Varianta *înfructa* constituie un caz foarte rar (şi din această cauză foarte interesant) cînd un neologism de mare circulaţie (*fruct*) supune etimologiei populare un cuvînt din fondul vechi al limbii, înlocuindu-l în vorbire sau modificîndu-i scheletul fonetic, cum se întîmplă în cazul de faţă (*înfrupta* > *înfructa*).

LICENŢIAT

Pentru o vorbitoare din Bucureşti, acest cuvînt nu înseamnă numai „persoană care a terminat o facultate oarecare şi şi-a trecut examenul de licenţă", ci şi absolvent sau absolventă a unui liceu (respectiv şcoală medie). Am sezisat această accepţie „sui generis" cînd am auzit pe vorbitoarea respectivă spunînd despre unica sa fiică (elevă în clasa X-a) : „dacă mi-o ajuta dumnezeu s-o văd la anul *licenţiată*, o mărit şi-mi iau de-o grijă".

E limpede că termenul *licenţiat* (<frc. *licencié*) a fost apropiat de neologismul *liceu*, cu care nu are nimic comun din punct de vedere etimologic. De data aceasta etimologia populară n-a mai atins forma cuvîntului, dar a adăugat la vechiul lui sens încă unul cu totul neobişnuit, lărgindu-i astfel sfera semantică : licenţiat a ajuns să însemne nu numai „cu licenţă", ci şi „cu liceu".

LUMINĂRICĂ

În una din scrisorile[2] adresate de Ion Ghica prietenului său Vasile Alecsandri este folosită de către autor (o singură dată) forma *luminărică* în loc de *lumînărică* [< *lumînare* (< lat. *luminaria*) + suf. dim. *-ică*].

Nici un dicţionar nu înregistrează această variantă, considerată de cei mai mulţi editori ai operei lui Ion Ghica o greşeală de tipar. Astfel, în „Scrisori către V. Alecsandri" publicate în 1905 de Editura librăriei L. Alcalay, citim la p. 264 *lumînărică* î. l. d. *luminărică*. De asemenea în

[1] Maria Cîrnu şi Dumitru Chirilă, studenţi în anul al IV-lea la Fac. de ziaristică, ne informează că varianta *a se înfructa* se aude, cîteodată, şi prin Bucureşti.

[2] „Tunsu şi Jianu", din 26 decembrie 1882.

ediția îngrijită de Petre V. Haneș (București, Ed.Minerva, 1914, vol. III, p. 182) și în „Scrisori către V. Alecsandri" publicate de C. I. Bondeescu și D. Mărăcineanu (Ed. Cultura romînească, București, 1940, p. 243).

Despre o greșeală de tipar nu credem că poate fi vorba din două motive :

1. Varianta *luminărică* (în care nu trebuie să vedem nimic imposibil) apare în ediția a II-a a „Scrisorilor către V. Alecsandri" — ultima din timpul vieții autorului (București, Ed. Socec, 1887, p. 289)[1].

2. Această variantă este neîndoielnic o etimologie populară născută sub influența lui *lumină* [< lat **lūmina* (< *lūmen -minis*)].

Pe cînd în latină, **lūmina* și *luminaria* erau strîns legate (fiindcă făceau parte din aceeași familie), în limba romînă (pentru cei mai mulți dintre vorbitori) s-a pierdut legătura etimologică dintre urmașii acestor două cuvinte. Din această cauză *lumînare* este simțit astăzi de vorbitori ca nemotivat. De aici reacția față de arbitrariul semnului lingvistic, concretizată în explicarea (cu ajutorul lui *lumină*) a diminutivului *lumînărică*, nemotivat și el (sau motivat numai ca derivat).

Apropierea foarte firească de *lumină* a fost, probabil, ușurată și de faptul că în fraza anterioară celei în care e folosită forma *luminărică* apare adjectivul *luminată* :

„Se apropie, dă cu degetul în hîrtia *luminată*, pune ochiul și ce vede? Stăncuța, gătită ca mireasă, lungită pe pat, cu o *luminărică* de ceară galbenă în mînă" [2].

S-ar putea, de asemenea, să fi avut un rol în producerea etimologiei populare și sensul regional de „lumînare" al lui *lumină*. În orice caz, dacă etimologia populară este evidentă, nu tot atît de evident este faptul dacă ea se datorează scriitorului sau îi aparține zețarului. În ceea ce ne privește, înclinăm spre prima ipoteză, susținută și de existența altor etimologii populare (*fierăstrău*, *pîrîu* etc.) în limba unor mari scriitori ca : I. L. Caragiale, M. Sadoveanu, T. Arghezi etc. și mai ales de existența, chiar în limba lui Ion Ghica, a unei alte etimologii populare — *lungoare* î.l.d. *lîngoare* (< lat. *languorem*) : „Ciuma, ca toate boalele mortale și lipicioase, ca vărsatul, ca tifosul, ca *lungoarea* neagră, foarte periculoasă întîia oară devine puțin violentă la acei care au mai fost loviți de ea" (op. cit., p. 132) [3].

Deși, în ceea ce privește răspîndirea, varianta individuală (?) *luminărică* nu poate fi comparată cu *fierăstrău*, *lungoare*, *pîrîu* etc. din punct de vedere semantic, ea este cel puțin tot atît de motivată ca și acestea (*lumînărica* produce *lumină*).

---

[1] Ea a fost menținută și în recenta ediție a operelor lui I. Ghica, îngrijită de Ion Roman (vezi mai jos).

[2] Ion Ghica, *Opere*, ESPLA, 1957, vol. I, p. 219.

[3] Tot la Ion Ghica se întîlnește și forma *tarantelă* „dans popular italian", în loc de *tarantulă* „specie de păianjen" : „Surprinderea lor s-a manifestat prin o esclamare sălbatică și bucuria lor prin o mic de sărituri deșanțate ca oamenii mușcați de *tarantelă*" (în DLRLC, tom. IV, p. 384—385).

Dacă această formă nu se datorează cumva zețarului, atunci ea constituie încă un exemplu de ceea ce s-ar putea numi printr-un paradox etimologie populară-cultă, adică etimologie de gen popular, întîlnită în limba oamenilor culți [1].

(GAZ) METAL

Atît în capitală cît și în provincie se aude adeseori pronunțarea *gaz metal* în loc de *gaz metan*.

Această inimaginabilă confuzie constituie un exemplu, rar întîlnit, de etimologie populară care a lucrat împotriva sensului. Spunem aceasta întrucît, deși cele două cuvinte denumesc noțiuni din același domeniu de activitate (cel al chimiei), ele se deosebesc radical în ceea ce privește conținutul.

Marea asemănare fonetică (adică paronimia celor doi termeni tehnici) precum și faptul că unul este mult mai cunoscut decît celălalt explică satisfăcător substituirea lui *metan* prin mai vechiul și mai răspînditul *metal*.

NÁILOC

În domeniul industriei chimice speciale se poate cita un exemplu și mai elocvent în ceea ce privește asociațiile bizare care se pot stabili, cîteodată, între două cuvinte cu semnificații complet deosebite. Este vorba despre termenul de origine engleză *nýlon*, pe care oamenii simpli îl transformă în *náiloc*, apropiindu-l de un cuvînt atît de îndepărtat ca sens cum este substantivul *loc*. Forma *náiloc* o folosesc în special unii țărani lipsiți de cultură. Ultima dată am auzit-o de la o vorbitoare din com. Momotești (reg. Pitești) care povestea despre o vecină că „*și-a cumpărat ciorapi de náiloc*". Această etimologie populară poate fi, uneori, înregistrată și în vorbirea oamenilor culți, dar atunci este folosită cu intenții comice [2].

---

[1] V. Bogrea, în *Cîteva considerații asupra toponimiei romînești* (DR., I, p. 215), citează un exemplu similar din limba eruditului scriitor Al. Odobescu, care, în „*Pseudokynegetikos*", „vorbește de muntele buzoian *Curcubeta* așa fel, încît e vădit că se gîndește la — *curcubeu* — pe cînd ... adevăratul etimon al numelui e prosaicul „*bostan*" : *curcubeta*; cf. piscul *Curcubeta din* munții Bihorului precum și sinonimele : *Tigva*, munte în jud. Buzău, iar la romînii din Banat și Serbia *Tîlva Frăsinetului* etc. ...".

Iată în întregime paragraful la care se referă V. Bogrea : „Pe o frumoasă zi de vară mă odihnisem cîteva ore la schitul Găvanul — o minunată înfundătură călugărească din munți, cîteva colibe și o bisericuță de bîrne, semănate printr-o pajiște smălțuită cu flori, pe care o încinge un semicerc de nalte stînci pestrițe, ce poartă numirea foarte nimerită de *Curcubeata*", Al. Odobescu, *Opere*, ESPLA, 1956, tom. II, p. 220.

[2] Chiar și printre țărani există unii care spun *nailoc* în glumă sau în mod ironic, dar mulți rostesc astfel cu toată seriozitatea. Și aceasta fiindcă n-au putut asimila, sub forma lui corectă, acest termen tehnic foarte recent.

PÎRÎU

Acest cuvînt apare în limba vorbită și scrisă sub patru forme distincte : *părău*, *pîrău*, *părîu* și *pîrîu*. În cele ce urmează vom arăta cum s-au născut aceste variante și care dintre ele trebuie acceptată în limba literară.

În ceea ce privește etimologia cuvîntului, cei mai mulți lingviști sînt de acord că el vine direct din alb. *përrua* (G. Meyer, Etym. Wörterb. der alb. Sprache, p. 335 ; O. Densusianu, HDLR, tom. I, p. 37 ; A. Philippide, Orig. Rom., tom., II, p. 77 ; *L. Șăineanu*, DU, p. 462 etc.) [1].

Dintre cele patru variante, cea mai apropiată de albaneză este *părău*.

Deși această formă apare la M. Eminescu [2] și la G. Coșbuc (care are chiar o poezie intitulată „*La părău*"), ea trebuie eliminată din discuție întrucît este învechită și regională.

Din *părău* s-a născut varianta *pîrău* [3], prin obișnuita închidere a primului *ă*, care fiind neaccentuat, a putut deveni ușor *î* (cf. : *părcălab* > *pîrcălab* etc.).

Dintre cele patru variante ale cuvîntului în discuție, *pîrău* este aceea pe care au adoptat-o fără motive întemeiate : *Micul dicționar ortografic*, *Dicționarul ortoepic*, *DLRLC* (tom. III, p. 442) și *Dicționarul limbii romîne moderne*. Forma *pîrău* este însă prin excelență moldovenească și în parte ardelenească (deci regională) și, pe deasupra, nu are nici o șansă de a se generaliza. Ea apare, ce-i drept, la Eminescu („Despărțire"), la M. Sadoveanu (O. I, p. 304, în DLRLC, tom. III, p. 442) și la alți scriitori moldoveni, dar acest lucru nu ne îndreptățește s-o considerăm literară. De altfel, după cum se știe, marii scriitori moldoveni au mai folosit în opera lor (adesea fără nici o intenție de ordin stilistic) și alte regionalisme, pe care limba literară nu le-a acceptat și, probabil, nici nu le va accepta.

Cauza pentru care uzul general nu va consacra niciodată forma *pîrău*, trebuie căutată în existența variantelor *părîu* și, îndeosebi, *pîrîu* pe care vorbitorii le preferă lui *pîrău* întrucît acestea sînt mai motivate din punct de vedere semantic. Ambele sînt generate de etimologia populară care a apropiat cuvîntul de care ne ocupăm de *rîu* < lat. *rivus* (*părăul* sau *pîrăul* este un rîu mai mic). Prin partea sa finală, *părîu* sau *pîrîu* seamănă cu *rîu* și din punct de vedere fonetic — ceea ce constituie un motiv în plus ca atracția celor două cuvinte să fie inevitabilă în cazul celor mai multe subiecte vorbitoare.

Forma *părîu* (pe care am auzit-o de mai multe ori și pe care DLRLC și alte dicționare nici măcar n-o înregistrează) am întîlnit-o

---

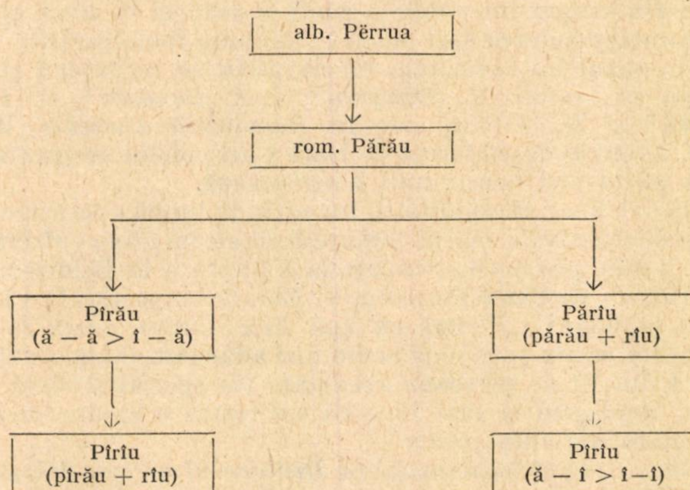
[1] CADE (p. 947) și Tiktin (DRG., tom. III, p. 1169) îl compară numai cu alb. *përrua*.

[2] Vezi *Nuvele*. Iași. Editura librăriei școalelor „Frații Șaraga", p. 7 (în DLRC, tom. III, p. 442).

[3] Care apare deja în limba veche. Vezi Gr. Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei* (ediție îngrijită de P. P. Panaitescu), ESPLA, 1956, p. 103.

pînă în prezent la trei scriitori : Al. I. Odobescu [1], B. Şt. Delavrancea [2] şi G. Coşbuc [3].

Trebuie precizat că în timp ce *părîu* nu s-a putut dezvolta decît din *părău* + *rîu* [4], forma *pîrîu* (cea mai răspîndită dintre cele patru variante) a putut lua naştere pe două căi şi anume : pe de o parte din *pîrău* + *rîu*, iar pe de alta din *părîu*, prin simpla asimilare a lui *ă* neacc. din prima silabă cu *î* din silaba următoare (*ă* — *î* > î — î). Grafic, dubla geneză a lui *pîrîu* ar putea fi reprezentată astfel :

În continuare vom arăta că „varianta" *pîrîu* prevalează asupra formei „literare" (*pîrău*) în ceea ce priveşte frecvenţa ei în limba scrisă şi vorbită. Pentru a dovedi aceasta ne referim mai întîi la următorii scriitori în limba cărora am înregistrat etimologia populară în discuţie : *D. Bolintineanu* [5], *C. Negruzzi* [6], *Al. Odobescu* [7], *I. Slavici* [8], *T. Arghezi* [9], *T. Vianu* [10], *A. E. Baconsky* [11] şi *Gala Galaction*. Citām din ultimul scriitor : „M-am

---

[1] *Opere* (ediţie îngrijită de T. Vianu), ESPLA, 1956, vol. II, p. 245.

[2] *Opere* (ediţie îngrijită de A. Martin), ESPLA, 1954, vol. I, p. 47.

[3] *Poezii*, ESPLA, 1953, vol. II, p. 15.

[4] Despre o transformare pur fonetică (ă — ă > ă — î) nu poate fi vorba deoarece *ă* din diftongul *ău* se afla în poziţie tare.

[5] *Opere* (ediţie îngrijită de Al. I. Ştefănescu), Editura de Stat pentru literatură ştiinţifică şi didactică, 1951, p. 237.

[6] *Păcatele tinereţelor* (ediţie îngrijită de V. Ghiacioiu), Scrisul romînesc, Craiova, 1937, p. 367).

[7] *Opere*, ediţia citată, vol. I, p. 194. La acest scriitor apare şi forma de plural, nerecomandabilă, *pîrîie*, care presupune un singular *pîrîu* (vezi vol. I, p. 99).

[8] *Amintiri*, Ed. „Cultura naţională", 1924, p. 174 ; Vezi şi *Opere*, vol. I (nuvele), ESPLA, 1952, p. 54.

[9] Vezi „Contemporanul", 1958, nr. 8 (594), p. 2, col. a 6-a.

[10] *Versuri*, ESPLA, 1958, p. 73.

[11] *Marea de răsărit*, în „Steaua", an. IX (1958), nr. 5, p. 35.

născut la „vatra schitului Dideşti",... la întîlnirea *pîrîului* Tecuciu cu *rîul Vedea*" [1].

Fragmentul reprodus este interesant prin aceea că ne arată cum cele două cuvinte : *rîu* şi *pîrîu* se întîlnesc, adesea, în acelaşi context (şi prin urmare în acelaşi lanţ al gîndirii). Lucrul este perfect explicabil, de vreme ce ambii termeni denumesc noţiuni din aceeaşi sferă (ape curgătoare). Cf. în acest sens şi : „Nu plîngeţi *rîuri* şi *pîraie*" [2]; „*rîurile* cele frumoase şi spumegoase, *pîraiele* cele repezi şi sălbatice" [3] etc.

Cu ajutorul acestei ultime precizări ne explicăm şi mai uşor de ce influenţa lui *rîu* asupra lui *părău* şi *pîrău* a avut şi va avea şi de acum înainte un caracter iminent (cel puţin în anumite împrejurări).

Ca şi în cazul lui *fierăstrău*, forma *pîrîu* ne întîmpină şi în limba unor lingvişti de seamă : *L. Şăineanu* [4], *I. A. Candrea* [5], *S. Puşcariu* [6], *Iorgu Iordan* [7] şi *H. Tiktin*, care în *Rumänisch deutsches Wörterbuch* (tom. III, p. 1169) ia drept formă de bază a articolului respectiv varianta *pîrîu*, iar pe *pîrău* nici măcar nu-l înregistrează.

Trebuie subliniat că soliditatea lui *pîrîu* în limbă este asigurată şi de derivatele lui diminutivale, mai răspîndite decît ale lui *pîrău* : *pîrîuţ* (în DRG, tom. III, p. 1169), *pîrîuaş* (care apare la Vlahuţă şi la Beldiceanu) şi mai ales *pîrîiaş* (folosit de Camil Petrescu, V. Em. Galan şi alţii [8]). Cf. şi cunoscutul cîntec popular : „*Pîrîiaş* cu apă lină / Cin'te gustă se-nsenină".

Dacă la tot ce am spus pînă acum mai adăugăm şi amănuntul foarte important că din 72 de persoane anchetate (în special studenţi), 65 pronunţă *pîrîu*, înţelegem şi mai bine că s-a comis o eroare preferîndu-se în limba literară varianta *pîrău*.

În concluzie : a) *pîrîu* (repudiat de *Dicţionarul ortoepic*, *Micul dicţionar ortografic*, *DLRLC* şi *Dicţionarul limbii romîne moderne*) trebuie considerat literar şi preferat lui *pîrău* care este şi va fi întrebuinţat din ce în ce mai puţin. Pluralul cel mai răspîndit şi deci cel corect este *pîraie* ;

b) etimologia cuvîntului *pîrîu* (< alb. *përrua*) trebuie completată cu rom. *rîu* (< lat. *rivus*) de care *părău* şi *pîrău* au fost apropiate prin etimologie populară.

SARICILAT

Am fost informaţi [9] că există unii vorbitori care pronunţă *saricilat* în loc de *salicilat* (<frc. *salicylate*), desigur sub influenţa lui *sare*, asemănător cu cel dintîi în ceea ce priveşte aspectul şi culoarea. Acesta şi este motivul pentru care nu trebuie să ne mulţumim, în explicarea acestui fapt lingvistic, cu o simplă disimilare consonantică (l—l > r—l).

---

1 *Oameni şi gînduri din veacul meu*, ESPLA, 1955, p. 9.
2 M. Beniuc, *Versuri alese*, ESPLA, 1955, vol. II, p. 321.
3 Al. Russo, *Scrieri. Comentate de Petre V. Haneş* (ediţia a II-a), Ed. „Scrisul romînesc", Craiova, p. 138.
4 Vezi DU, p. 462 şi *Introducere* la DU (p. XXVI).
5 *Viaţa cuvintelor*. Curs predat în anul şcolar 1932—1933, p. 32.
6 *Limba romînă*, vol. I (Privire generală), Bucureşti, 1940, p. 179.
7 *Limba romînă contemporană*, ediţia a II-a, 1956, p. 311.
8 Vezi citatele din DLRLC (tom. III, p. 442).
9 De către Florica Dimitrescu-Niculescu.

SEX (UNIC)

„O doamnă bine — ne informează Tudor Arghezi — plîngîndu-se de reglementarea circulației pietone, e revoltată că nu mai poate să facă un pas, că pretutindeni e *sex unic*"[1].

Dacă la început am pus sub semnul întrebării posibilitatea substituirii lui *sens unic* prin *sex unic*, în prezent nu ne mai îndoim cîtuși de puțin că poetul Tudor Arghezi a auzit realmente această ridiculă confuzie. O dovadă în acest sens găsim în existența lui „*sex opus*", asupra căruia ne-a atras atenția studenta Georgeta Radu[2]. Întîmplător tot o doamnă (a cărei pregătire intelectuală se reduce la patru clase de liceu) povestea că, mergînd undeva, s-a întîlnit cu o prietenă „care venea în *sex opus*". Această informație ne-a fost furnizată la o oră de seminar, ca o completare la numeroasele exemple de confuzii paronimice, asupra cărora le atrăgeam atenția studenților.

Menționăm că pe *sex unic* (întîlnit la Arghezi) nu-l semnalasem încă în momentul cînd informatoarea mai sus amintită ne-a dat posibilitatea să luăm cunoștință despre existența lui *sex opus*. Aceasta ne-a făcut să credem că și în al doilea caz e vorba tot de o formă autentică, nu de o creație personală de circumstanță[3].

SOMNIERĂ

Am înregistrat această etimologie populară acum cîțiva ani în vorbirea unor oameni simpli de la periferia orașului Craiova[4]. Este evident că neologismul *somieră* (< frc. *sommier*) și-a schimbat forma sub influența cuvîntului de largă circulație *somn*, de care a fost apropiat nu numai pentru că îi seamănă din punct de vedere fonetic, ci și pentru că pe *somieră* se doarme.

(CONCERT DE) STRADĂ

În vara anului 1957, am auzit o funcționară a sanatoriului din Sîngeorz-Băi spunînd *concert de stradă* în loc de *estradă*. Menționăm că în această stațiune și unii dintre țăranii care asistă la reprezentațiile artistice date în cadrul sanatoriului spun tot *concert de stradă*. Această confuzie este ușurată, probabil, și de faptul că cele mai multe spectacole au loc în aer liber, la teatrul de vară al stațiunii, care este situat de așa

---

[1] Tudor Arghezi, *Pagini din trecut*, ediția a II-a, ESPLA, 1956, p. 376.

[2] Anul al IV-lea, Facultatea de ziaristică.

[3] De altfel studenta G. R. ne-a asigurat după aceea că ignora existența lui „*sex unic*" (pe care l-a aflat de la noi) și aceasta fiindcă nu citise „*Pagini din trecut*" de Tudor Arghezi.

[4] Ne-a mai fost de asemenea comunicată și de I. Cîrje și M. Neagoe-București. Ultimul informator, provenit din mediul rural (com. Malul-mic, reg. Craiova) mărturisește chiar, că în copilărie a auzit spunîndu-se în familia sa exclusiv *somnieră* nu *somieră*, formă cu care a făcut cunoștință mai tîrziu, în perioada studiilor liceale.

natură, încît se poate privi pe scenă chiar din stradă sau de prin împrejurimi.

Deşi cei doi termeni : *stradă* (< ngr. στράδα ; it. *strada*) şi *estradă* (< frc. *estrade*) se reduc în limba latină la acelaşi etimon : *strata* „drum pavat" < *sternĕre* „a întinde, a aşterne", pentru limba romînă însă *stradă* şi *estradă* sînt două cuvinte deosebite, nu numai ca sens, ci şi ca etimologie. Unii vorbitori le confundă, după cum am văzut, substituind cuvîntul *stradă* paronimului său *estradă*, fie pentru că în mintea lor se stabilesc anumite asociaţii logice, fie pentru că cel dintîi (*stradă*) le este foarte cunoscut în comparaţie cu neologismul *estradă*, care, sub această înfăţişare, nu le spune nimic [1].

SULIETĂ

În regiunea Craiova (comunele Drănic şi Padea) am înregistrat de cîteva ori, în vorbirea unor ţărani, forma *sulietă* în loc de *siluetă* (frc. *silhouette*). Neologismul în discuţie cu sensul de „talie zveltă" (mai ales la femei) a fost pus în legătură cu *sulă* (sau mai degrabă cu *sul*), noţiunilor exprimate prin aceste cuvinte fiindu-le comună însuşirea de a fi subţiri [2].

ŞTIUCA

În timpul celui de al doilea război mondial, avioanele nemţeşti „Stuka", erau denumite, de o bună parte dintre vorbitorii romîni, *Ştiuca*.

Existau, desigur, şi persoane care pronunţau astfel în mod voit şi ironic, ridiculizîndu-i pe cei care ignorau originea germană a cuvîntului. Cei mai mulţi dintre vorbitori rosteau însă *ştiuca* în mod neintenţionat [3].

La început, această confuzie s-a produs, probabil, exclusiv din cauza parafoniei dintre termenul tehnic şi numele binecunoscutului peşte.

Numai ulterior, unii vorbitori îşi vor fi închipuit că aceste avioane au fost botezate astfel de către romîni, fiindcă semănau cu peştele răpitor — *ştiuca*, prin violenţa acţiunilor şi prin forma rotunjită şi alungită a corpului lor [4].

Înregistrînd cuvîntul sub forma lui eronată sau deformîndu-l ei înşişi, copiii îl foloseau şi ei ori de cîte ori se ivea prilejul. Mai mult : pe

---

[1] În explicarea acestei confuzii, nu trebuie neglijată nici pronunţarea din vorbirea repede : *concert de estradă* > *concert de stradă* (cei doi *e* se reduc la unul singur şi se rezolvă astfel hiatul în fonetică sintactică).

[2] Se pare că, cel puţin în regiunea Craiova, această etimologie populară este destul de răspîndită, de vreme ce despre existenţa ei ne-au mai putut informa : Florica Sincovici (studentă în an. al IV-lea — Filologie), ing. Al. Iliescu-Craiova, M. Neagoe şi alţii.

[3] G. M. Dragoş, *Note de argot romînesc* [B. Ph., nr. IX (1942), p. 99—100] trece în mod nejustificat această etimologie populară printre termenii argotici „cazoni". Inexactitatea comisă este dublă. Varianta *ştiucă* nu trebuie considerată argotică, mai întîi fiindcă vorbitorii n-au creat-o şi n-au folosit-o pentru a se face neînţeleşi de cei din jur. În al doilea rînd această formă n-a fost de loc folosită numai de militari, ci de un cerc mult mai larg de vorbitori.

[4] De altfel nu numai „Stukas-urile", ci toate avioanele au, după cum se ştie, fuzelajul pisciform pentru a întîmpina în aer o rezistenţă cît mai mică.

seama acestor avioane, unii dintre ei au compus chiar versuri, din care nu ne mai amintim decît unele fragmente :

„Vine *știuca* după masă
Și ne face praf în casă.
Vine *știuca* în picaj
Și ne face ceapă, praz" [1].

TAIFUM

Cînd a rulat pe ecranele cinematografelor din capitală filmul franco-japonez „*Taifun la Nagasaki*", unii vorbitori pronunțau fără intenții glumețe „*Taifum la Nagasaki*" [2].

Printre persoanele pe care le-am auzit rostind astfel sînt și două femei cu o cultură sumară.

Etimologia populară a fost provocată aici de cuvîntul *fum* care a înlocuit partea a doua a neologismului *taifun* (< engl. *typhoon*; germ. *Taifun*) [3].

Din felul în care cele două vorbitoare își mărturiseau reciproc unele impresii despre film, am înțeles că între *fum* și *taifun*, ele stabiliseră și o legătură semantică, existentă de fapt în realitate : vîrtejurile provocate de uragan ridică în aer obiecte mărunte și în special praf, care mai ales cînd se rotește în spirală, seamănă oarecum cu *fumul* [4].

TELEGRABNICĂ

Această formă apare în vorbirea personajului Moș Hau din *Nada florilor* de Mihail Sadoveanu :

„După ce s-a dus, nu ne-a trimes nici scrisori, nici *telegrabnice*... Ne-a uitat" [5].

Sfîrșitul cuvîntului *telegramă* (< frc. *télégramme*) a fost înlocuit în cazul de față prin adj. *grabnică*. Acesta are în comun cu substantivul fonemele : *g*, *r*, *a* și *ă* final (semnul distinctiv, prin excelență, al genului feminin).

Chiar dacă această etimologie populară este numai o creație cu anumite intenții a scriitorului, ea rămîne deosebit de interesantă prin aceea că, între cele două cuvinte (cel care a provocat și cel care a suferit etimologia populară) există nu numai o legătură formală, ci și una semantică.

---

[1] Înregistrate în Craiova, în toamna anului 1944.

[2] Deformat (de data aceasta datorită pseudoetimologiei populare sau etimologiei populare cu intenții comice), numele filmului în discuție suna extrem de bizar : „*Tai fin la Nea Tasache*" (com. de Dorina și Valeria Velciu-București).

[3] Cuvînt de origine chineză : *tafang*, *tafung*.

[4] În orice caz atît *taifunul* cît și *fumul* propriu-zis întunecă atmosfera și în aceasta trebuie căutată nota comună a noțiunilor exprimate prin cele două cuvinte.

[5] M. Sadoveanu, *Nada florilor*, Editura tineretului, 1956, p. 83.

TELEVĂZĂTOR

Am fost informați[1] că unii țărani din satul Paicu, comuna N. Bălcescu, raionul Lehliu, regiunea București, spun *televăzător* în loc de *televizor* (<frc. *téléviseur*, dar și rus. *телевúзор*)[2].

Țăranii care rostesc *televăzător* au făcut cunoștință cu aparatul în discuție la stațiunea de mașini și tractoare din com. N. Bălcescu, unde se află instalat un televizor.

Despre o traducere a părții a doua (= *vizor*) a acestui termen tehnic compus nu poate fi vorba, deoarece calcul lingvistic presupune bilingvism și țăranii care au deformat acest cuvînt nu cunosc decît limba romînă.

Ca și în tele**grabnică**, în tele**văzător** s-ar mai părea, la prima vedere, că avem a face cu ceea ce acad. Al. Graur a numit „deraiere lexicală”[3].

Într-adevăr, vorbitorii, ajungînd cu pronunțarea la fonemul *v* al cuvîntului *televizor*, au „deraiat”, înlocuind elementul al doilea al acestui termen tehnic compus, prin cuvîntul romînesc *văzător*, apropiat ca formă de *-vizor* și identic în ceea ce privește sensul. Astfel *tele*vizor a devenit *tele*văzător, înțeles pe bună dreptate, de către vorbitori ca un nume de instrument (cu ajutorul acestui aparat se pot vedea diverse imagini, transmise de la distanță).

Deși procedeul de formare al unor variante ca : *tele*văzător, *tele*grabnică, *man*egură[4] etc. este în esență identic cu acela al deraierilor lexicale autentice, formele notate mai sus trebuie totuși considerate ca fiind etimologii populare. Și aceasta pentru că vorbitorii n-au modificat forma cuvintelor respective cu intenția de a realiza efecte comice (aceasta este una dintre condițiile pe care le cere acad. Al. Graur pentru realizarea unei „deraieri lexicale”). Cf. : *lumî*naștere î.l.d. *lumînare*, *felici* ocuri pentru *felicitări* sau următoarele exemple întîlnite în opera lui I. L. Caragiale și nesemnalate, după cîte știm, pînă în prezent : *ețe*teracoța î.l.d. *ețetera = etcetera* (Op., III, p. 35), *Buda*peștaloțiu[5] î.l.d. *Budapesta* (Op., VII, p. 162), *Ve*rușinatul î.l.d. *Verusi*[6] (Op., VII, p. 531) și (*Jac*) *Negru*țiganul î.l.d. (*Jak*) *Negruzzi* (Op. VII, p. 123) etc.

---

[1] De Tudose Antoaneta, studentă în anul al IV-lea la Fac. de ziaristică.

[2] Unii vorbitori romîni (cunoscători ai limbii ruse) pronunță, chiar acest cuvînt : *televízor*, deci ca în rusește, unde accentuarea este paroxitonă.

[3] Vezi Al. Graur, *Deraieri lexicale*, în „Buletinul științific al Academiei R.P.R., Seria C, I, 2 (1949), p. 141 urm., și *Studii de lingvistică generală*, București, 1955, Ed. Academiei R.P.R., p. 30–31.

[4] În loc de *manevră* (< frc. *manœuvre*). Această variantă (care nu poate fi explicată decît invocîndu-se apropierea de cuvîntul *negură*) a fost semnalată de S.C. Mîndrescu, *Influența germană asupra limbei romîne*, Iași, 1904, p. 67 și 106. Vezi, de asemenea, D. Șandru și F. Brînzeu, *Printre ciobanii din Jina*, „Grai și suflet”, vol. VI, fasc. 1, 2, p. 240.

[5] *Peștaloțiu* (în loc de *Pestalozzi*), spunea Mariu Chicoș Rostogan.

[6] Directorul ziarului „Liberalul”, care îl calomniase pe Caragiale cu ocazia reprezentării comediei *O scrisoare pierdută*.

ZAHEREA

În una din interesantele lui „Scrisori către V. Alecsandri", intitulată *Din timpul zaverii*, Ion Ghica relatează felul în care un publicist contemporan a interpretat cuvîntul *zaherea* (< tc. *zahiré*) ca fiind un derivat de la *zahăr* (< gr. ζάχαρι). Iată în întregime pasajul respectiv :

„Mai zilele trecute văd numele meu tipărit într-o foaie ; am curiozitatea să o citesc ca să aflu şi eu ce-i greşisem, de mă batjocorea ; era vorba de o epistolă ce-ţi adresasem şi mărturisesc că eram emoţionat ; credeam cine ştie ce, că eram căzut în vreo eroare, că-ţi relatasem vreun neadevăr ; dar m-am liniştit cînd am văzut că, fiind vorba de ceea ce îţi spuneam despre bătălia de la Calafat din anul 1828, unde romînii au luat turcilor 400 de cară încărcate cu *zaherea*, redactorul mă trata de mincinos, nimic mai puţin, pentru că era, zicea el, cu neputinţă ca turcii să fi avut acolo atîta *zahar*.

În neştiinţa sa de limbă, măreţul şi războinicul redactor confunda *zaherea*, cuvînt turcesc, dar adoptat în limba noastră de cînd cu turcii, precum de la Petru şi de la Caterina, de cînd cu muscalii, s-a adoptat şi echivalentul său *proviant*, cuvinte care amîndouă însemnează *proviziune de hrană* [1]. Precum vezi, confunda *zahareaua*, adică făină, pesmeţi, pastramă, unt, sare, orz etc., cu *zahărul*, dulcea substanţă ce punem în cafea sau în ceai, cuvînt luat de la greci, care şi ei poate îl luase din alte limbi de unde şi arabii au luat pe *zakair* al lor" [2].

În cazul lui *zaherea*, interpretat în felul în care am văzut, avem un exemplu de etimologie populară care a atins un cuvînt vechi sau învechit pentru momentul în care Ghica a scris „*Din timpul zaverii*" (1880) [3].

---

[1] Subl. autorului.

[2] Ion Ghica, *Opere*, Ediţie îngrijită de Ion Roman. ESPLA, 1956, vol. I, p. 153—154.

[3] O dovadă că *zaherea* e pus de foarte mulţi vorbitori în legătură cu *zahăr* este existenţa în limbă a formelor : *zaharea, zaharà* şi *zahár* (ultimele două sînt folosite în Moldova : „dau *zahara* la ģite"). Sensul cuvîntului este, în aceste cazuri, de „tain pentru vite, preparat din tărîţe, sfeclă de zahăr, sare etc. ; p. ext. nutreţ, furaj (DLRLC). Influenţa lui *zahăr* asupra lui *zaherea* este incontestabilă şi ea a dus chiar la modificarea formei ultimului cuvînt. Între cei doi termeni (asemănători din punct de vedere fonetic) s-a putut stabili şi o legătură semantică, de vreme ce în *zaherea* cu sensul de „tain pentru vite" intră şi sfecla de zahăr.

NOTE ASUPRA VOCATIVULUI ROMÎNESC

DE

AL. NICULESCU

Un articol recent al lui Heinrich Schmid, *Der Vokativ in den europäischen Sprachen* („*Vox Romanica*", 1956, 15, nr. 2, p. 19 sq.), aduce din nou în actualitate problema formei cazuale de vocativ în limba romînă.

După cum se știe, această chestiune a preocupat îndelungă vreme pe unii dintre cei mai distinși cercetători ai istoriei limbii romîne. Prezența unei forme de vocativ în romînă nu-și găsește justificare suficientă nici în perspectiva romanică, nici din punctul de vedere al substratului. Romîna este singura limbă romanică care are forme de vocativ atît la declinarea masculină (*bărbate, omule*), cît și la declinarea feminină nearticulată (*bunico*), precum și la pluralul masculin și feminin articulat (*oamenilor, fetelor*), ceea ce dovedește că vocativul este o categorie morfologică vie.

Cu excepția sardei, unde mai apar resturi de vocativ la numele de botez masculine de felul lui *Barbate, Benedikte, Dominike, Paule* (M. L. Wagner, *Lingua sarda*, p. 326) și a unor cazuri izolate ca v. prov. *dom, don* (< *domine* Doamne"), cf. A. Beyer, *Die Flexion des Vokativs im Altfranzösischen und Provenzalischen* (ZRPh., VIII (1887), p. 44), sau a compuselor de felul lat. *Domine -deus* > vfr. *Dam(l)edieu*, it. *Domineddio*, rom. *Dumnezeu* — limbile romanice nu cunosc astăzi asemenea forme cazuale.

Albaneza posedă forme speciale de vocativ numai la declinarea articulată : nom. fem. sg. *ara* „oțelul", *faqja* „fața" / voc. fem. sg. *arë, faqe*; nom. fem. pl. *arat, faqet* / voc. fem. pl. *ara, faqe*; nom. masc. sg. *mali* „muntele" / voc. masc. sg. *malin* / nom. masc. pl. *malet* / voc. masc. pl. *male* (M. Lambertz, *Albanisches Lesebuch*, I, p. 22—24). G. Weigand (*Jhrb.*, XVII—XVIII, p. 189) a arătat că în graiul gheg din Borgo-Erizzo vocativul este împrumutat din sîrbo-croată : *tate, babo*. Nici aceste forme puțin dezvoltate nu pot explica extensiunea vocativului în romînă.

Iată motivele care au determinat pe cercetători să se adreseze superstratului slav. K. Sandfeld (*Lingu. balk.*, p. 146—147) a invocat, primul, în explicarea faptelor romînești influența bulgarei, care ar fi introdus nu numai vocativul feminin în *-o*, „calque sur le bulgare", dar și pe cel masculin în *-e*. Mai tîrziu, cu mai multă prudență, se raliază la această părere și acad. Al. Graur, *Puncte de vedere asupra elementelor slave din limba romînă* (*Studii și cercetări de istorie și lingvistică*, București, 1947 [1]).

[1] „Ar trebui, ca să ne ferim de exagerări, să spunem cel puțin că amîndouă posibilitățile rămîn deschise. Dacă ne gîndim că vocativul latin nu s-a păstrat în nici una din celelalte limbi romanice, atunci rezerva față de teoria latină trebuie să devină și mai accentuată. Un argument foarte important în favoarea limbilor slave îl aduce însă paralelismul cu vocativul substantivelor feminine cu desinența — *o* (p. 8)".

O asemenea ipoteză a adus, încă dintru început, obiecțiile lui S. Pușcariu, *Limba romînă*, I, p. 175, care, pornind de la constatarea că formele de vocativ feminin nu sînt strict obligatori (*soro, Ano*, dar și *soră, Ană*), cum sînt cele de masculin (*bărbate, stăpîne*), susține originea neîndoios latină a acesteia din urmă (cf. DR IV_2, p. 1355 și *Etudes de linguistique roumaine*, p. 31). Explicarea exclusiv prin latină, a formelor de vocativ romînești au încercat-o, fără succes, H. Tucker („*Language*", XX, p. 22 și urm.) și, în alți termeni, L. Spitzer (BL, XIII, p. 5 sq.) care ajunge la concluzia că „menținerea și dezvoltarea vocativului în romînă este una din trăsăturile primitive ale acestei limbi" (p. 38).

Adevărul pare a sta, însă, la mijloc ; el a fost formulat în termeni clari de acad. Al. Rosetti (BL XV, p. 104—105 ; cf. și *Influența limbilor slave meridionale asupra limbii romîne*, sec. VI—XII, p. 32) : forma de vocativ masculin în *-e* a fost conservată din latină, dar întrebuințarea ei a fost întărită de vocativul slav masculin în *-e*. În acest stadiu al discuției a fost părăsită, fiind socotită rezolvată, problema vocativului romînesc.

Articolul lui H. Schmid are meritul de a lua în considerație faptele în cadrul vast al mai multor limbi din Europa și în lumina tezelor geografiei lingvistice.

Autorul constată că formele cazuale de vocativ sînt azi cunoscute limbilor din două extremități ale bătrînului continent : în vest, gaelica irlandeză și scoțiană, în răsărit limbile neogreacă, albaneză, romînă, bulgară, sîrbo-croată, ucraineană, bielorusă, lituană și letonă, adică în cinci familii de limbi diferite (celtica-gaelică, romanică, slavă, germano-baltică și ilirică). Dintre acestea, irlandeza, romîna, unele dialecte sîrbo-croate și albaneza (în cazul declinării articulate) prezintă forme cazuale de vocativ și la plural [1].

Comparînd această stare de lucruri cu situația probabilă de acum un mileniu, cînd, atestate sau presupuse, toate limbile indo-europene trebuie să fi avut o formă de vocativ (cel puțin la singular), H. Schmid ajunge la concluzia că dispariția formelor de vocativ s-a efectuat întocmai ca înlăuntrul unui teritoriu lingvistic omogen, începînd cu centrul Europei latin și germanic. Latina a fost de bună seamă prima care a înlăturat vocativul și de la singura declinare care îl mai avea (substantivele masculine în *-us*, de declinarea a II-a) ; aceasta trebuie să se fi întîmplat în primele secole ale erei creștine (cf. Grandgent, *Introd.* (trad. it.) p. 87 : „nel latino volgare la forma vocativa probabilmente scomparve interamente, eccetto forse in alcune frasc fatte per es. *mi domine*"). În celtică, vocativul a dispărut o dată cu flexiunea cazuală, cam în aceeași vreme (cf. H. Schmid, *art. cit.*, p. 22), iar în germanică în cursul primului mileniu (cf. O. Behaghel, *Die deutsche Sprache*, Halle, 1955, p. 242 : „der Vokativ ist in den frühesten Zeiten des Deutschen [sec. al VI-VIII-lea n.n.] mit dem Nominativ zusammengefallen"). Față de această zonă centrală, inovatoare, în extremitățile de est și vest ale Europei există domenii conservatoare în care limbile neînrudite între ele prezintă în comun forme de vocativ conservate sau nou create. În aceste regiuni apare chiar o „exagerare a caracterelor morfologice" (Jaberg, *Aspects géographiques*, p. 95), așa cum apare la periferia oricărui domeniu lingvistic continuu : unele limbi extind formele de vocativ și în flexiunea pluralului.

---

[1] Cf. J. Wackernagel, *Vorlesungen über Syntax*, I, p. 306 unde se face o enumerare, parțială, a limbilor indo-europene, care mai păstrează forme de vocativ la unele categorii de substantive (gotica, neogreaca, limbile slave). În ceea ce privește limbile romanice, Wackernagel consideră însă că vocativul latin este „ganz verschwunden".

Teza lui H. Schmid este, fără îndoială, interesantă și atrăgătoare pentru a explica în acest cîmp european larg, și vocativul romînesc. În ceea ce privește însă limbile care au forme speciale de vocativ, trebuie atrasă atenția asupra eroarei autorului de a le socoti pe toate pe același plan. În albaneză vocativul este mai puțin dezvoltat decît în slavă și în romînă ; faptul că apare numai la declinarea articulată ar putea fi un indiciu asupra vîrstei lui recente. Pe de altă parte, trebuie eliminate din discuție interferențele lingvistice, și ele recente ; acesta pare a fi cazul lit. *vyre*, vocativul lui *vyra* „bărbat", în care recunoaștem desinența slavă de vocativ masculin -*e*. Poate că ar trebui îndepărtat și vocativul feminin romînesc în -*o*, a cărui origine slavă, de asemenea recentă, e neîndoioasă.

În ceea ce rămîne, se poate constata cu claritate că, indiferent de apartenența lor genealogică, limbile din extremele de est și de vest ale Europei și-au menținut forme speciale de vocativ.

În acest mediu lingvistic conservator a fost întărită existența vocativului romînesc. Explicarea lui nu se poate face așadar, izolat și unilateral, numai prin slavă. Trebuie luată în considerare prezența aceluiași fenomen pe de o parte în greacă, albaneză (parțial), baltică, pe de altă parte în celtică. Menținerea vocativului latin, asimilarea formei de vocativ slav și dezvoltarea unei forme cazuale proprii de vocativ în romînă sînt așadar rezultatul p o z i ț i e i geografice a acesteia la una din extremitățile lingvistice arhaizante ale Europei. Ea este legată, de bună seamă, și de tendința generală a limbilor din această regiune de a conserva flexiunea nominală.

Așezarea geografică a creat în răsăritul Europei, mai mult decît în apus, o ambianță favorabilă persistenței formelor cazuale în general și a vocativului îndeosebi. Într-adevăr, idiomele est-europene deplasate din acest mediu prielnic în zone fără vocativ își pierd această formă cazuală. Este cazul istroromînei, care, în contact cu slovena și italiana, și-a construit un vocativ identic cu nominativul : istr. *o Domnu* „Dumnezeule" (S. Pușcariu, *Istr.*, II, p. 150 ; cf. *Limba romînă*, I, p. 231) și al aromînei din Albania (în albaneză vocativul apare numai la declinarea articulată) : ar. *hil'u, tiniru* în *Codex Dimonie* (Capidan, *Ar.*, p. 386), ar. *o Domnu, o vrutu* într-un text fărșerot vechi (sec. XVIII) păstrat în Albania (com. M. Caragiu). Este, în sfîrșit, cazul citat de H. Schmid, *art. cit.*, p. 24, al limbii grecești din enclavele din Calabria, care și-a pierdut, datorită italianei, formele originare de vocativ.

Iată așadar că vocativul romînesc păstrat din latină, întărit prin slavă și dezvoltat prin mijloace proprii și la plural, cere o explicație de largă perspectivă : el este, în primul rînd, consecința lingvistică a poziției geografice a romînei la extremitatea estică a Europei ; mediul prielnic, constituit din limbi care și-au menținut această formă cazuală, nu a făcut decît să întărească această tendință latentă. Formele de vocativ în limba romînă confirmă, o dată mai mult, separarea romînei, prin mediul lingvistic înconjurător, de legăturile ei genealogice.

Sub aspect teoretic, discuția de față interesează prin confirmarea, o dată în plus, a valabilității legilor geografiei lingvistice gilliéroniene și bartoliene : prin acțiunea lor, care se exercită pe deasupra familiilor de limbi, ele se dovedesc a face parte dintre legile mai generale care guvernează viața limbii.

PROBLEMELE ATLASULUI COMUN AL LIMBILOR SLAVE LA AL IV-LEA CONGRES AL SLAVIŞTILOR (Moscova, 1—10 sept. 1958)

Printre numeroasele probleme de lingvistică dezbătute la recentul congres al slaviştilor [1] un loc de seamă l-au ocupat cele legate de întocmirea unui atlas lingvistic al tuturor limbilor slave, atlas cu sarcini, tematică şi metode proprii, deosebite într-o anumită măsură de cele folosite în atlasele lingvistice ale unor limbi aparte.

Trebuie spus că problema atlasului lingvistic general slav s-a pus încă la al II-lea Congres al slaviştilor (Varşovia, 1934), dar ea a rămas pînă acum în stare de deziderat şi de proiect. De astă dată, e vorba de planuri concrete, care vor fi realizate în viitorul apropiat, în urma discuţiilor teoretice şi a pregătirilor de teren necesare.

Referatele privitoare la această problemă au fost susţinute în subsecţia *Geografia lingvistică a limbilor slave şi dialectologia slavă* de către trei cunoscuţi reprezentanţi ai dialectologiei sovietice şi poloneze. Primul, aparţinînd lui R. I. Avanesov şi S. B. Bernstein (U.R.S.S.), se intitulează *Geografia lingvistică şi structura limbii*, iar al doilea, la care au participat cei doi lingvişti sovietici şi lingvistul polonez Z. Stieber, tratează *despre principiile atlasului comun al limbilor slave*[2]. La discuţii au luat parte un mare număr de dialectologi, mai ales din ţările slave, care au făcut numeroase observaţii şi completări. Dialectologii polonezi au expus în sala de şedinţe o serie de hărţi menite să ilustreze repartiţia pe întreg teritoriul slav a unor fapte de limbă, hărţi care au atras atenţia participanţilor la congres.

După şedinţele de comunicări, comisia pentru problemele colaborării ştiinţifice internaţionale a luat în discuţie, printre altele, sarcinile concrete ridicate de pregătirile pentru întocmirea unui astfel de atlas. Astfel, se prevede organizarea unui schimb de păreri, atît în paginile revistelor de specialitate, cît şi la consfătuiri internaţionale, care să ducă la alcătuirea chestionarului şi să pună, pentru început, bazele anchetelor de probă.

Materialul expus de referenţi a fost publicat înaintea congresului:

R. I. Avanesov şi S. B. Bernstein, *Лингвистическая география и структура языка. О принципах общеславянского лингвистического атласа* (IV Международный съезд славистов. Доклады), Moscova, 1958, 30 pag.

---

[1] Vezi cronica noastră publicată în „Limba romînă”, 1958, nr. 5, p. 73—76.

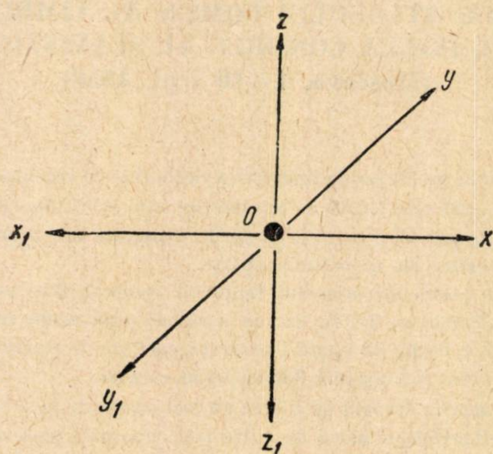
[2] Vezi *IV Международный съезд славистов, 1—10 сентября 1958 г. Программа заседаний*, Moscova, 1958, p. 27.

Z. Stieber, *O projekcie ogólnosłowiańskiego atlasu dialektologicznego* (cu rezumat în limba rusă: *О проекте общеславянского диалектогического атласа*, în „Славянская филология. Сборник статей", Ia (Академия Наук СССР. Советский комитет славистов. IV Международный съезд славистов). Moscova, 1958, p. 129—135.

În cele ce urmează vom expune pe scurt ideile principale ale acelor două lucrări.

În partea întîi a broşurii lor, R. I. Avanesov şi S. B. Bernstein dezbat unele probleme de principiu ale geografiei lingvistice, disciplină care se ocupă cu fapte de limbă actuală coexistente pe diverse teritorii. Această disciplină lingvistică îşi justifică însă existenţa prin importanţa excepţională a datelor sale pentru lingvistica diacronică, istorică (p. 4).

Dacă am reprezenta sistemul limbii nu numai ca o linie, ci ca un *punct*, s-ar putea stabili o serie de coordonate raportate la acest punct. Reproducem aici schema autorilor (p. 5):

În această schemă *o* reprezintă: a) momentul actual; b) norma limbii; $o-x$ şi $o-x_1$ indică diverse dialecte, iar $o-y$, şi $o-y_1$ diverse stiluri ale limbii; $o-z$ reprezintă axa timpului în trecut, iar $o-z_1$ axa timpului în viitor.

Geografia lingvistică, ca şi dialectologia descriptivă, în general, operează, în raport cu axa timpului, doar cu punctul *o* (în timp ce istoria limbii operează cu axa $o-z$); de regulă ea neglijează diferenţele stilistice: deci, specificul geografiei lingvistice constă în stabilirea variantelor teritoriale ($o-x$, $o-x_1$).

Obiectul principal al geografiei lingvistice îl formează — după părerea autorilor — elementele diferenţiale (sub aspect teritorial) ale sistemului limbii (p. 7). Aceste elemente diferenţiale pot fi grupate în trei tipuri, după elementele comune pe fondul cărora se detaşează deosebirile:

a) Elemente diferenţiale bazate pe comunitatea materială (morfeme, cuvinte, grupuri de cuvinte), care pot să se refere la sistemul fonetic, terminaţii, derivaţie, expresii idiomatice, semantică, vocabular (aspectul fonematic, accentologic sau gramatical al cuvîntului). Ele sînt o mărturie, în primul rînd, a legăturilor genetice dintre limbile înrudite.

b) Elemente diferenţiale bazate pe comunitatea funcţional-semantică, care se referă de obicei la vocabular propriu-zis (diverse denumiri ale aceloraşi noţiuni şi obiecte). Luate izolat, ele nu sînt încă o mărturie a originii comune a dialectelor şi limbilor respective, deşi se întîlnesc adesea în limbile înrudite.

c) Elemente diferenţiale structural-tipologice, care ocupă acelaşi loc în structura limbii. Ele se pot referi la aspectul fonetic şi morfologic al limbii, precum şi la modelele sintactice (cf. infinitivul şi înlocuirea lui prin construcţii perifrastice în limbile din Peninsula balcanică etc.), constituind dovezi ale relaţiilor şi interacţiunilor dintre popoare de diverse limbi şi întîlnindu-se mai ales în uniuni lingvistice, pe anumite teritorii compacte.

Corelaţiile dintre elementele comune şi cele diferenţiale din sistemul unei limbi (sub aspect teritorial) pot fi diferite în diverse limbi, în funcţie de specificul structurii dialectelor lor, ca şi de materialul folosit în comparaţie (graiurile unui dialect, dialectele unei limbi, limbile unui grup sau familii). Pe de o parte avem un sistem complex cu elemente diferenţiale (o limbă cu dialectele şi graiurile ei), iar pe de altă parte, diverse sisteme cu elemente comune (un grup de limbi înrudite). Tocmai acestea din urmă prezintă interes în alcătuirea atlasului unui grup de limbi înrudite (de ex. cele slave).

Corelaţia dintre elementele diferenţiale ale sistemului unic al unei limbi sau dintre elementele care ocupă în diverse limbi acelaşi loc formează, în terminologia autorilor, un *fenomen corelativ* (*соответственное явление*—p. 10), care poate fi întîlnit atît în cazul identităţii sincronice, cît şi în acela al identităţii diacronice. Elementele diferenţiale ale dialectelor şi limbilor înrudite sînt formate în majoritatea lor din variante diferite ale unui fenomen corelativ şi, de aceea, sînt *opuse*. Există însă elemente diferenţiale care nu formează fenomene corelative şi *nu sînt* deci *opuse*, fiind legate, de cele mai multe ori, de diverse condiţii naturale, de deosebiri în cultura materială şi spirituală etc. (mai ales în lexic, dar şi în gramatică sau sistemul fonetic). Aparte trebuie considerate deosebirile lexicale bazate pe comunitatea sau asemănarea funcţională a obiectelor denumite (opoziţia care există între obiecte e de ordin material, etnografic etc., nu lingvistic).

În partea a doua, autorii aplică principiile generale expuse (care după părerea lor, mai trebuie încă discutate) la problemele concrete ale atlasului lingvistic slav.

În atlasul comun al limbilor slave sînt înregistrate elementele corelative din diverse sisteme lingvistice, în timp ce în atlasul unei limbi slave sînt fixate, în primul rînd, elementele corelative ale sistemului respectiv (p. 14). De aici decurg deosebirile esenţiale dintre atlasul general slav şi atlasul unei limbi slave, care constau în sarcinile propuse, în chestionar şi, într-o oarecare măsură, în metodele de culegere a materialului şi în transcriere.

Deosebirea în sarcini constă în aceea că izoglosele unui atlas particular trebuie să dea material pentru istoria limbii respective, în timp ce izoglosele atlasului general slav trebuie să dea material pentru istoria corelaţiilor dintre limbile slave în epocile istorice mai vechi, pentru studierea proceselor slave comune (generale) şi, ceea ce este foarte important, pentru studierea deosebirilor dialectale în protoslavă. Aşadar, atlasul general slav poate furniza material pentru gramatica comparată a limbilor slave.

În ceea ce priveşte chestionarul, autorii subliniază că întrebările referitoare la elementele diferenţiale bazate pe comunitatea materială trebuie să cuprindă nu istoria unui fenomen fonetic în întregime, ci istoria lui într-un cuvînt anumit (sau într-un număr de cuvinte) numai în acele poziţii, în care fenomenul e prezent în cuvîntul respectiv. Pe lîngă întrebările asupra unor probleme de fonetică sau morfologie, e nevoie de un număr de întrebări asupra unor fapte din domeniul derivaţiei, frazeologiei, vocabularului (dintre împrumuturi se vor lua numai cele care au pătruns în epoca slavă comună). În partea referitoare la elementele diferenţiale bazate pe comunitatea funcţional-semantică, întrebările vor cuprinde astfel de grupuri de cuvinte care denumesc acelaşi obiect, aceeaşi noţiune, deşi e destul de greu să se asigure identitatea funcţional-semantică (nume de animale şi păsări domestice şi sălbatice, cereale, elemente de relief, părţi ale corpului omenesc etc.; verbe „tehnice" sau denumind acţiuni elementare, adjective denumind calităţi ca „mare", „mic", „lung", „scurt" etc.). În schimb, elementele

diferenţiale structural-tipologice nu pot avea mare importanţă pentru atlasul comun al limbilor slave.

Într-un paragraf special autorii subliniază importanţa pe care o prezintă pentru atlasul lingvistic general slav unele date ale dialectelor romîne şi maghiare, atît în ceea ce priveşte o serie de izoglose fonetice, cît şi în domeniul derivaţiei, frazeologiei şi mai ales al vocabularului. ,,Atlasul lingvistic romîn a scos la iveală o serie de izoglose interesante, care marchează deosebiri clare între dialectele romîneşti în ceea ce priveşte vocabularul de origine slavă (cf. *brazdă* şi *polog*, *vrană* şi *guriţă* şi multe altele)" (p. 23—24).

Chestionarul atlasului trebuie să conţină instrucţiuni speciale pentru anchetatorii punctelor romîneşti şi maghiare. Autorii sînt de părere că pentru atlasul lingvistic general slav nu e nevoie de material dialectologic din limbile greacă, albaneză, germană, italiană şi finlandeză, adică din limbile de contact aflate la periferia domeniului slav.

După unele consideraţiuni asupra transcrierii materialului, care trebuie să fie fonetică şi morfofonematică (pentru problemele morfologice, lexicale, semantice), pe baza alfabetului latin, completat cu unele litere din alte alfabete şi cu semne diacritice, R. I. Avanesov şi S. B. Bernstein arată că materialul trebuie să fie cules prin observaţii nemijlocite asupra vorbirii şi prin interogare directă (probleme lexicale). În fiecare punct întreg materialul trebuie cules de la cel puţin trei informatori bărbaţi, femei şi copii (cu indicaţii asupra variantelor).

Densitatea punctelor anchetate depinde, pe lîngă alţi factori, în primul rînd, de diferenţierea dialectală a limbilor respective. Astfel se propun pentru limba rusă — 100 puncte, ucraineană —60, bielorusă — 40, polonă — 80, sorabă (de sus şi de jos) — 20, cehă — 60, slovacă — 40, slovenă — 40, sîrbo-croată — 60, macedoneană — 30, bulgară — 50 şi, în afară de aceasta, cîte 30 puncte pe teritoriul Romîniei şi al Ungariei (în total 640 puncte), rămînînd ca specialiştii să-şi spună cuvîntul pentru fiecare limbă în parte (p. 28—29).

Un astfel de atlas va fi opera unui întreg colectiv de dialectologi şi specialişti în domeniul gramaticii comparativ-istorice slave din diverse ţări, ceea ce presupune crearea unui comitet de lucru, format din specialişti pentru toate limbile slave, care să întocmească chestionarul, să elaboreze principiile transcrierii, să stabilească punctele de anchetă şi să facă recomandări metodice pentru strîngerea materialului. Proiectul de chestionar urmează să fie aprobat abia după efectuarea unor anchete de probă.

Comitetul Atlasului va fi organul superior care va conduce lucrările şi va organiza, în diverse etape, discutarea materialului la consfătuiri internaţionale. El va îndeplini şi funcţiile de colectiv de redacţie al atlasului.

Amintind cîteva lucrări mai importante în domeniul geografiei lingvistice slave ca, de pildă, marele atlas al graiurilor ruse (în curs de publicare), ,,Micul atlas al graiurilor poloneze" (în curs de publicare) şi altele, Z. Stieber subliniază la începutul articolului său necesitatea evidentă a întocmirii unui atlas comun al limbilor slave. Atlasul trebuie să cuprindă întreg teritoriul locuit de slavi autohtoni (stabiliţi în locurile respective de cel puţin cîteva generaţii), atît în ţările slave, cît şi în ţări în care slavii reprezintă minorităţi naţionale (p. 130). Afară de aceasta, el trebuie să cuprindă puncte şi de pe teritoriul unor limbi neslave, în care există elemente de substrat slave sau cu care limbile slave au venit în contact de vecinătate. Astfel, autorul propune să se culeagă material din graiurile maghiare, romîneşti şi albaneze, precum şi din graiurile greceşti, italiene (Triest), germane, lituaniene etc.

Z. Stieber consideră de asemenea că densitatea punctelor anchetate depinde, în primul rînd de diferenţierea dialectală a limbilor respective. În legătură cu aceasta el propune ca bază de discuţii următoarea repartizare a punctelor anchetate: limba rusă — 120—150 puncte (problema graiurilor ruse din Siberia trebuie studiată aparte), ucraineană — 60—70, bielorusă — 30—40, cehă şi slovacă — 30, polonă şi caşubă — 50, bulgară — 20—25, limbile Iugosla-

viei — 40—50, sorabă (de sus şi de jos) — 3. De asemenea trebuie anchetate un număr de puncte romîneşti (5), maghiare (3), albaneze (2) etc. (p. 131). Aşadar, în linii mari, numărul total de puncte propus de Z. Stieber e ceva mai mic decît cel prevăzut de R. I. Avanesov şi S. B. Bernstein. În schimb, în ceea ce priveşte limbile neslave, el nu se mărgineşte la romînă şi maghiară (e clar că numărul de puncte propus aici e prea mic), ci prevede şi anchetarea unor puncte din albaneză şi alte limbi, care au avut contacte marginale cu limbile slave. Din formularea sa privitoare la necesitatea ca localităţile slave anchetate să aibă populaţie slavă stabilită acolo de cel puţin cîteva generaţii, se poate deduce că vor putea fi supuse anchetei şi unele puncte cu populaţie slavă (ucraineană, sîrbă etc.) de pe teritoriul Romîniei, care vor completa, fără îndoială, tabloul general al repartizării graiurilor slave, al izogloselor fonetice, morfologice lexicale etc.[1].

Chestionarul atlasului lingvistic general slav trebuie să cuprindă, după părerea autorului, nu mai puţin de 3 000 întrebări, cu ajutorul cărora să se obţină suficiente date pentru fonetică, morfologie (terminaţii), derivaţie şi lexic (e puţin probabil că se vor putea cartografia fapte de sintaxă). La întocmirea lui s-ar putea lua, printre altele, drept exemplu chestionarul întocmit de prof. W. Doroszewski pentru atlasul polon.

Ca şi autorii sovietici, Z. Stieber propune crearea unei comisii internaţionale care să stabilească reţeaua de puncte supuse anchetei, să întocmească chestionarul, să elaboreze metodele de transcriere, să stabilească numărul anchetatorilor etc. În această comisie trebuie să intre, pe lîngă dialectologi, şi un număr de etnografi din diverse ţări.

Din cele expuse mai sus reiese clar, printre altele, importanţa care se dă în această mare întreprindere ştiinţifică internaţională datelor limbii romîne şi într-o anumită măsură, ale graiurilor slave de pe teritoriul R. P. Romîne. Dialectologii şi slaviştii din ţara noastră, în frunte cu acad. E. Petrovici şi acad. Al. Rosetti, vor avea un cuvînt serios de spus atît în fazele pregătitoare ale atlasului, cît şi la strîngerea şi cartografierea materialului. În legătură cu aceasta trebuie generalizate unele rezultate deja obţinute prin *Atlasul lingvistic romîn*, atît în ceea ce priveşte repartiţia dialectală a elementelor lexicale slave în limba romînă (inclusiv aspectul lor fonetic), cît şi în ceea ce priveşte fonetica, morfologia şi vocabularul punctelor slave anchetate. Nu este exclus ca materialul dialectologic existent privitor la aromînă, meglenoromînă şi istroromînă să permită nu numai tragerea unor concluzii noi privitoare la elementele slave în aceste dialecte, ci şi dovedirea oportunităţii anchetării cîtorva puncte din aceste dialecte chiar pentru atlasul general slav (cel puţin cîte unul pentru meglenoromînă şi istroromînă şi două-trei pentru aromînă).

Prin aceasta dialectologii şi slaviştii romîni vor aduce partea lor de contribuţie la realizarea unei mari opere ştiinţifice internaţionale, lingviştilor din ţările slave vecine şi prietene şi vor contribui în acelaşi timp la elucidarea problemelor complexe legate de relaţiile lingvistice slavo-romîne şi de problema „formării" limbii şi poporului romîn.

G. MIHĂILĂ

---

[1] Datele culese pentru „Atlasul lingvistic romîn" din cîteva puncte cu populaţie slavă au fost, în parte, studiate de acad. E. Petrovici (*Graiul caraşovenilor. Studiu de dialectologie slavă meridională*, Bucureşti, 1935) şi de I. Pătruţ (*Fonetica graiului huţul din Valea Sucevei*, Bucureşti, 1957). Fără îndoială că studierea în continuare a acestor date (printre care şi cele din punctele bulgăreşti), precum şi noile cercetări pe teren întreprinse de unii slavişti romîni şi bulgari (prof. St. Stoikov) vor aduce noi date preţioase pentru dialectologia şi gramatica comparată a limbilor slave.

CRONICA INDO-EUROPEANĂ*

II. Limbile indo-europene ale Italiei antice

Înaintea unificării lingvistice a Italiei prin extinderea treptată a limbii latine (proces îndelungat şi nici azi desăvîrşit, dacă ţinem seama de graiurile greceşti păstrate în unele localităţi din sud), se vorbea în peninsulă un număr relativ mare de limbi şi de graiuri, cele mai multe indo-europene, unele mai apropiat înrudite între ele, de la care ni s-au păstrat urme epigrafice de importanţă variată şi, bineînţeles, mărturii onomastice, glose etc.

Ultimii ani au adus în acest domeniu un număr destul de mare de contribuţii: s-au descoperit noi texte epigrafice, care au fost editate alături de materialul vechi, s-au făcut cercetări de detaliu şi de ansamblu asupra limbilor în discuţie, s-au reluat, uneori pe alte baze, problemele relative la raporturile de înrudire dintre aceste limbi.

Înainte de a expune principalele rezultate ale acestor cercetări, se cuvine să facem o scurtă privire de ansamblu asupra situaţiei lingvistice a Italiei preromane[1].

Din punct de vedere al înrudirilor lingvistice, limbile indo-europene ale Italiei se împart tradiţional în două ramuri: l i m b i i t a l i c e (latino-falisca şi osco-umbriana), provenite dintr-o presupusă comunitate lingvistică mai veche, ale cărei sedii primitive sînt fixate în afara peninsulei, în nord, înainte de ocuparea locurilor în care seminţiile respective sînt cunoscute în epoca istorică, şi l i m b i p r e i t a l i c e[2] cuprinzînd toate celelalte idiomuri, atestate prin relativ puţine inscripţii şi ale căror raporturi de înrudire sînt greu de stabilit.

Dar deoarece însăşi această împărţire a fost recent pusă în discuţie, socotim că e de preferat ca expunerea noastră preliminară să aibă în vedere criteriul geografic. Trebuie de

---

* Vezi SCL, VIII, 1957, 1, p. 89 şi urm.

[1] Evoluţia studiilor în acest domeniu poate fi urmărită în expunerile lui A. Walde, *Die italischen Sprachen*, în *Geschichte der Indogermanischen Sprachwissenschaft*, II, 1, Strassburg, 1916, p. 127—230; J. B. Hofmann, *Altitalische Dialekte*, în *Stand und Aufgaben der Sprachwissenschaft. Festschrift für Wilhelm Streitberg*, Heidelberg, 1924, p. 361—391. Nu ne-au fost accesibile dările de seamă publicate de M. Lejeune în *Mémorial des études latines* (1943) şi *Actes du I-er Congrès International des Études classiques* (1951), de E. Vetter în volumul XXX al revistei Glotta, şi de J. B. Hofmann în volumul din 1940 al publicaţiei Bursians Jahresbericht.

[2] Termenul s-a impus prin fundamentala culegere de material şi descriere lingvistică, *The Prae-italic Dialects of Italy*, de R. S. Conway, J. Whatmough şi S. E. Johnson, Londra, 1933, pe care o vom cita în prescurtarea *PID*.

asemenea să menţionăm că nu se poate vorbi de o coincidenţă perfectă între datele oferite de scriitorii antici şi cele ale surselor epigrafice în ce priveşte repartiţia seminţiilor şi limbilor[1], după cum dificilă este şi stabilirea raportului cronologic dintre vorbitorii diferitelor limbi atestate în inscripţii.

În nord-vestul peninsulei, în jurul golfului Genovei, extinzîndu-se pînă către Alpi, tradiţia antică situează pe l i g u r i, populaţie veche, poate mai răspîndită la origine şi redusă apoi la un teritoriu restrîns de invazia galilor şi a etruscilor. Despre limba lor nu avem alte informaţii în afara numelor proprii şi a unui număr extrem de redus de glose, dar li se atribuie de către numeroşi cercetători inscripţiile denumite în mod convenţional l e p o n t i c e, găsite în regiunea lacurilor Como, Lugano, Maggiore şi Orta, şi în alte cîteva localităţi din Ticino, cea mai lungă fiind aceea de pe vasul de la Ornavasso (*PID*, 304). Identitatea limbii ligure a gloselor cu aceea a inscripţiilor lepontice e greu de dovedit, caracterul indo-european al acesteia din urmă n-a fost însă pus la îndoială[2]. De asemenea, persistă discuţii în ceea ce priveşte relaţiile de înrudire dintre liguri şi puternica ramură celtică a g a l i l o r, locuitori ai întregului nord-vest al Italiei (Galia cisalpină), pe care l-au ocupat prin secolul al V-lea î.e.n. De la galii din Italia nu ni se păstrează, în afara numelor proprii şi a gloselor, decît trei inscripţii.

În extremitatea nordică a peninsulei, acolo unde izvoarele antice îi situează pe r e ţ i (*Raeti*), s-au găsit cîteva zeci de inscripţii, pe un teritoriu situat în împrejurimile Veronei, spre nord pînă la sud de Innsbruck (localităţile mai importante : Magrè, Bolzano, Feltre). E posibil ca la acelaşi grup lingvistic să aparţină şi cele şapte inscripţii găsite în 1957 pe o stîncă la Steinberg, în Tirolul de nord austriac. Apartenenţa lingvistică a limbii retice este o problemă deschisă, deoarece datele pe care le posedăm nu permit deocamdată atribuirea unei origini indo-europene certe. În orice caz, se impune multă prudenţă în folosirea termenului de limbă retică, dată fiind lipsa posibilă de unitate lingvistică a teritoriului retic.

În partea de nord-est a Italiei, pe o regiune vastă, pornind de la Este şi Padova şi întinzîndu-se spre nord şi nord-vest în direcţia Vincenza, Belluno, Piave (valea Cadore) Làgole di Calalzo, pînă la Gurina în Carintia iar spre est pînă la Idria şi Trieste s-au găsit peste două sute de inscripţii v e n e t e, nu suficient de variate în conţinut, totuşi permiţînd stabilirea certă a caracterului indo-european al limbii şi a numeroase caracteristici fonetice, morfologice şi lexicale.

Inscripţii din Italia de Nord, neclasificate în grupurile amintite, au fost găsite în Val Camonica, la Castaneda (Val Moesa) şi la Sabbio (Brescia).

Spre sud, pe coasta vestică, în regiunea Toscanei de azi, sînt semnalaţi în epoca istorică e t r u s c i i, populaţie venită, pe cît se pare, din Orient, şi care au constituit în secolul al VI-lea cea mai mare putere militară a Italiei. Limba etruscilor nefiind indo-europeană[3], nu constituie obiectul preocupărilor noastre. Trebuie să semnalăm însă, şi lucrul acesta va scoate suficient în evidenţă importanţa culturală a etruscilor, că toate alfabetele populaţiilor italice, cu excepţia celui mesapic, provin din alfabetul etrusc.

---

[1] Cf. Ettore Pais - J. Bayet, *Histoire romaine. I. Des origines à l'achèvement de la conquête*, Paris, 1940, p. 33 şi urm.

[2] Vezi articolul din 1936 al lui H. Krahe, *Ligurisch und Indogermanisch*, în *Germanen und Indogermanen... Festschrift für H. Hirt*, p. 241—245.

[3] Ipoteze indo-europene ale etruscei apar din cînd în cînd în literatura de specialitate ; prin reexaminarea apartenenţei genealogice a limbilor Asiei Mici aceste ipoteze au devenit din nou actuale ; ele vor constitui obiectul unei cronici viitoare.

Pe coasta estică a peninsulei, la sud de teritoriul venet, în regiunea numită în antichitate P i c e n u m, s-au găsit cîteva inscripţii greu de interpretat şi de clasificat. Au fost denumite „italice de est" (Whatmough, *PID*, II, p. 207—257) sau „picenice" (A. v. Blumenthal, IF, XLVII, 1929, 1, p. 48 şi urm.) fiind grupate (în totalitate sau în parte) fie împreună cu retica, fie împreună cu dialectele italice minore, zise „sabelice", fie socotite independente. Inscripţiile din Picenum nu provin pe cît se pare din una şi aceeaşi limbă şi sînt clasificate în general în picenice de nord (cu localităţile Novilara, Fano, Pesaro) şi de sud (Belmonte, Bellante, Castignano, Grecchio, Castelvecchio Subequo).

La nord de Roma, între Etruria şi Picenum, în regiunea numită Umbria, se vorbea limba u m b r i a n ă, cunoscută de noi aproape exclusiv din întinsa inscripţie de pe tablele de bronz de la Gubbio (Iguuium).

La sud de Umbria în direcţia coastei vestice se întinde domeniul lingvistic l a t i n o-f a l i s c. Latina, la origine limba oraşului Roma, cu variante dialectale în imediata apropiere a Romei (Praeneste, azi Palestrina, Tibur, azi Tivoli, Ardea etc.) nu va constitui obiectul cronicii noastre. Falisca, vorbită în cetatea Falerii (azi Faleria) este cunoscută printr-un număr de peste 100 de inscripţii.

La sudul şi la estul domeniului latino-falisc se vorbea limba o s c ă, una din cele mai importante limbi ale Italiei, cunoscută mai ales din documente epigrafice, dar căreia izvoarele antice îi atribuie şi o dezvoltare literară (cel puţin orală). Osca nu se prezintă unitar : în nord sînt folosite dialecte denumite după populaţiile atestate de sursele antice pe teritoriul respectiv : s a b i n i i, v e s t i n i i şi m a r s i i la est de Latium (foarte puţine inscripţii la Scoppito, Navelli, Luco), v o l s c i i la sud (o inscripţie ceva mai lungă pe o tablă de bronz de la Velletri, avînd caractere care o apropie de umbriană) m a r r u c i n i i pe coasta Adriaticei (o tablă de bronz la Rapino), p e l i g n i i la sudul marrucinilor (mai multe inscripţii la Sulmona şi satele învecinate, Pratola-Peligna — în antichitate Corfinium —, Molina)[1]. Mai unitar din punct de vedere lingvistic se prezintă sudul teritoriului, cu toate că şi aici sînt semnalate populaţii multiple. Principala populaţie vorbitoare a limbii osce pare să fi fost aceea a s a m n i ţ i l o r, puternicii duşmani ai Romei. În teritoriul ocupat de aceştia s-au găsit însă foarte puţine urme epigrafice (la Aspromonte, Serino, Isernia, Castel di Sangro, şi o inscripţie mai mare la Agnone). Inscripţii importante se găsesc în C a m p a n i a, regiune de pe coasta vestică, la Nola, Avella (unul dintre cele mai lungi documente osce, un tratat între Nola şi Abella), la Pompei, Herculanum, Cuma, Teano, Capua, precum şi în Apulia,pe coasta Adriaticei, la Banzi (o lege gravată pe celebra *tabula Bantina*, cea mai întinsă dintre inscripţiile osce). Se găsesc de asemenea inscripţii pe teritoriul locuit de f r e n t a n i, la sud de marrucini, în nordul Apuliei (la Vasto-Histonium) de h i r p i n i, la sud de samniţi (la Mirabella Eclano)[2]. Spre sud, teritoriul osc se întinde în L u c a n i a (Diano, Vaglio), B r u t t i u m şi chiar în nord-estul S i c i l i e i, la Messina. Scrierea oscă nu este unitară, inscripţiile fiind gravate fie în caractere proprii, derivate din alfabetul etrusc[3], fie în caractere latine[4] (tabula Bantina), fie în caractere greceşti (cele din Lucania, Bruttium şi Messina). O contribuţie importantă la schiţarea hărţii lingvistice osce o constituie numeroasele monede emise de diferite cetăţi în epoca independenţei (secolul III) şi în timpul „războiului cu aliaţii" (90 pînă la 88 î.e.n.).

---

[1] Am omis din această listă numele populaţiilor pe ale căror teritorii nu s-au găsit inscripţii.

[2] Tabula din Agnone trecută de noi în teritoriul samnit, după Vetter, se află înregistrată în teritoriul hirpin la Pisani.

[3] Transcrise convenţional s p a ţ i a t.

[4] Transcrise *cursiv*.

În colţul estic al peninsulei, în Calabria (şi, spre nord, în unele localităţi din Apulia), s-au găsit peste două sute de inscripţii m e s a p i c e[1]; limba acestor inscripţii este indoeuropeană, reprezentînd o ramură a ilirilor din peninsula Balcanică.Localităţi mai importante în care s-au găsit inscripţii: Lucera, Canosa, Ruvo, Monopoli, Fasano (în Apulia), Tarent, Ceglie, Carovigno, Brindisi, Alezio, Vaste Ugento.

În Sicilia ne-au rămas trei inscripţii (vasul de la Centuripe-Centorbi, două ţigle la Adernò şi o stelă de piatră la Sciri Sottano) şi cîteva glose din limba vechilor s i c u l i, pe cît se pare de origine indo-europeană.

Trebuie să semnalăm, în sfîrşit, deşi acest lucru nu constituie obiectul cronicii de faţă, prezenţa g r e c i l o r în principalele cetăţi de coastă ale Italiei sudice (Grecia mare) şi în Sicilia.

Înşirarea de mai sus a avut drept scop să pună la dispoziţia cititorilor punctele de reper necesare urmăririi expunerii noastre, care îşi propune să ia mai întîi în discuţie aporturile recente privind problemele generale ale înrudirilor dintre limbile Italiei antice şi să treacă apoi la chestiunile de fonetică, morfologie etc., pentru a încheia cu relatarea anumitor detalii ale cercetărilor în legătură cu fiecare limbă în parte.

Înainte însă de aborda discuţiile propriu-zise, este necesar să semnalăm că în răstimpul care ne interesează[2] au apărut, aproape concomitent, trei manuale generale dedicate limbilor italice; acest fapt constituie o dovadă evidentă a interesului pe care îl stîrnesc problemele lingvisticii italice şi a necesităţii de a înlocui vechile tratate, care nu mai corespund stadiului actual al cercetărilor. Este vorba de V. Pisani, *Le lingue dell'Italia antica oltre il Latino*, Torino, 1953 (constituind al patrulea şi ultimul volum dintr-o serie intitulată *Manuale storico della lingua latina*), Emil Vetter, *Handbuch der italischen Dialekte. I. Band: Texte mit Erklärung, Glossen, Wörterverzeichniss*, Heidelberg, 1953[3] şi Gino Bottiglioni, *Manuale dei dialetti italici (osco, umbro e dialetti minori)*, Bologna, 1954.

Manualul lui V. Pisani se ocupă, cum spune şi titlul, de toate limbile Italiei antice (inclusiv etrusca). Expunerile generale (istorice, bibliografice, relative la apartenenţa şi structura lingvistică şi la scriere) ocupă un loc relativ restrîns, baza lucrării formînd-o textele (o bogată culegere de inscripţii, glose, monede), însoţite de largi comentarii lingvistice precum şi, acolo unde e posibil, de traduceri latine. Manualul, extrem de util pentru oricine studiază limbile indo-europene, oferă cititorului expunerea vederilor originale, adesea îndrăzneţe, la care a ajuns, după trei decenii de cercetări, multilateralul lingvist italian[4].

Manualul lui E. Vetter îşi restrînge domeniul la limbile denumite tradiţional italice: osca (cu dialectele minore şi volsca), umbriana, falisca (şi celelalte dialecte înrudite de aproape cu latina); într-o anexă se discută inscripţiile „sicule" şi cele din Picenum[5]. Primul volum al manualului editează şi comentează inscripţiile şi celelalte izvoare ale dialectelor italice. Comentariul este însoţit de traduceri şi de ample indicaţii bibliografice. Indicele de cuvinte care încheie volumul e un adevărat dicţionar italic şi un preţios repertoriu gramatical (la fiecare cuvînt flexionat se dau toate formele cu atestările respective)[6].

[1] După numele populaţiei, *Messapii* (gr. Μεσσάπιοι), socotit sinonim cu acela de *Iapyges*, *Calabri* şi *Salentini*. (Cf. H. Krahe, *Die Sprache der Illyrer, Erster Teil: Die Quellen*, Wiesbaden, 1955, p. 14).

[2] Aproximativ 1950–1958; v. cronica precedentă, SCL, VIII, 1957, 1, p. 90.

[3] Volumul al doilea n-a apărut încă, după informaţiile de care dispunem.

[4] Menţionăm cîteva recenzii: M. Lejeune, BSL, 1953, p. 55 şi urm.; W. Diver, Word, 1955, p. 146 şi urm.

[5] Veneta este omisă, deşi majoritatea cercetătorilor o includ acum printre limbile italice.

[6] Recenzii: A. Ernout, R. Phil., 1954, p. 297 şi urm.; M. Lejeune, REA, 1955, p. 140 şi urm.; W. Diver, Word, 1955, p. 146 şi urm.

Manualul lui G. Bottiglioni este consacrat acelorași limbi, planul fiind însă diferit [1]: mai mult de jumătate din lucrare (p. 1—191) este consacrată gramaticii istorice italice (faptele osce și umbriene sînt tratate laolaltă, la fiecare capitol de fonetică, morfologie sau sintaxă). Partea a doua (p. 195—338) este constituită dintr-o selecție de izvoare epigrafice, cu traducere și comentarii sumare. Cititorul găsește informațiile necesare pentru completarea explicațiilor atît în partea gramaticală de la început, cît și în „glosarul cu note etimologice" care încheie lucrarea (p. 340—455). Numeroase reproduceri fotografice și în facsimile a inscripțiilor constituie anexa ilustrată a manualului [2].

În aceeași ordine de idei, se cuvine să semnalăm reeditarea lucrării lui G. Devoto, *Gli antichi italici*, Firenze, 1951, lucrare de ansamblu, cuprinzînd expuneri de istorie, arheologie etc. Devoto cuprinde sub numele de italici numai pe osco-umbrieni, cu excluderea latinilor [3].

Raporturile genealogice dintre limbile Italiei antice

Starea precară în care ni s-au păstrat limbile Italiei, cu excepția latinei, permite cu greu stabilirea precisă a relațiilor de înrudire dintre ele. Lingvistica indo-europeană „clasică" admite, pe baza unor apropieri fonetice, morfologice și lexicale, existența unei unități lingvistice italice, cu două ramuri: osco-umbriana și latino-falisca [4]. Această teorie, sprijinită și azi de numeroși lingviști de autoritate [5], a fost contestată încă de multă vreme. A. Walde, de exemplu, în articolul citat din colecția *Geschichte der Indogermanischen Sprachwissenschaft* susține că latino-falisca este mai apropiată de irlandeză iar osco-umbriana de limbile celtice britanice [6]. Nu e locul să facem aici istoricul problemei; ne vom ocupa numai de contribuțiile recente.

Contestarea unității italice a putut porni și de pe pozițiile indo-europenisticii tradiționale: apropieri socotite insuficiente și divergențe ireductibile. A intervenit însă și un factor teoretic nou, o concepție mai suplă și mai complexă asupra înrudirilor lingvistice în general și asupra explicațiilor care se pot da asemănărilor dintre limbi. Este cunoscută importanța din ce în ce mai mare acordată contactului dintre limbi, „comunităților de cultură", opuse comunităților genealogice. Teoriile mai vechi ale lui H. Schuchardt, acelea ale lui N. I. Marr, care socotea printre principiile fundamentale ale schimbărilor lingvistice amestecul de limbi, și în sfîrșit fundamentalul articol teoretic al lui N. S. Trubetzkoy, *Gedanken über das Indogermanenproblem*, Acta Linguistica, I, 1939, p. 81 și urm., au avut o influență deosebită asupra tuturor expunerilor teoretice privind înrudirile lingvistice. Chiar dacă nu putem fi de acord cu pozițiile extreme, de negare totală a înrudirii genealogice în sensul descendenței dintr-o limbă comună inițială (situația limbilor romanice față de latină e un fapt istoric incontestabil), totuși nu va putea fi trecută cu vederea importanța aportului limbilor învecinate în structura unei limbi. Și dacă la acest factor teoretic adăugăm pe cel practic că limbile Italiei, în afara latinei, sînt în general cunos-

---

[1] Bottiglioni urmează oarecum planul manualului lui C. D. Buck, *A Grammar of Oscan and Umbrian* [2], Boston, 1928.

[2] Recenzii: W. Diver, Word, 1955, p. 299 și urm.; A. Ernout, R. Phil., 1956, p. 129 și urm.; D. M. Jones, Cl. Rev. 1956, p. 137 și urm.; J. W. Poultney, Am. J. Phil., 1956, p. 104 și urm.; J. Untermann, IF, LXIII, p. 186 și urm.

[3] Recenzii: A. Ernout, R. Phil., 1954, p. 123 și urm.; J. Heurgon, REL, 1952, p. 376 și urm.

[4] Vezi, de exemplu, expunerea lui A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine* [4], Paris, 1938, p. 48—72.

[5] Cf., de exemplu, J. Whatmough, *Italic*, Orbis, IV, 1955, p. 323 și urm.

[6] *Op. cit.*, p. 144. Problema unității italo-celtice nu va intra în raza discuțiilor noastre, ea putînd forma obiectul unei cronici ulterioare.

cute la epoci relativ tîrzii, apropiate de perioada romanizării, că între latină și celelalte limbi existau în orice caz contacte destul de vechi și că unitatea italică inițială trebuie situată într-o epocă depărtată[1] se înțelege de ce discuțiile pentru și împotriva teoriei unei limbi italice comune sînt departe de a putea fi epuizate iar problema definitiv tranșată într-un sens sau altul. O contribuție teoretică, în sensul vederilor lui Trubetzkoy, o constituie articolul semnificativ intitulat *Gemeinitalisch und Uritalisch* de J. Lohmann, Lexis, III, 1953, p.169 și urm., cu subtitlul *Ein Beitrag zur sprachwissenschaftlichen Methodenlehre*. Autorul opune cele două noțiuni din titlu[2], arătînd că între limbile italice există o identitate a „formei lingvistice interne" (*innere Form*) manifestată prin posibilitatea de a traduce interlinear în latinește orice text osco-umbrian, dar că în „forma externă" există numeroase divergențe, concretizate în diversitatea sistemului verbal. Identitatea formei interne este doveditoare pentru o comunitate culturală, o conviețuire îndelungată, dar divergențele morfologice nu permit, după J. Lohmann, postularea existenței unei limbi comune inițiale (*Ursprache*).

O expunere sistematică a problemei, bazată pe ansamblul datelor lingvistice, face M. S. Beeler în articolul *The Relation of Latin and Osco-umbrian*, Language, 28, 1952, p. 435—443. După ce schițează istoricul problemei, autorul ia în discuție punctele asupra cărora se pot aduce obiecții unității italice. Primul punct se referă la concepția generală asupra înrudirilor lingvistice și tendința din ce în ce mai răspîndită de a nega descendența de tipul „arborelui genealogic" (vezi mai sus p. 547); cel de al doilea are în vedere datele arheologice: în Italia preistorică se pot distinge două tipuri de civilizație, primul caracterizat prin inhumarea morților, cel de al doilea prin incinerare; lipsa de unitate culturală ar dovedi și lipsa de unitate etnică și, ca urmare, lingvistică. În al treilea rînd, autorul arată că metodele geografiei lingvistice moderne dovedesc că asemănările dintre două idiomuri se explică nu prin descendența comună, ci prin difuzarea unei inovații dintr-un anumit punct. (Acest punct al argumentării poate cu ușurință fi apropiat de primul, privind teoria generală a înrudirilor lingvistice). M. S. Beeler examinează apoi (p. 438 și urm.) diferențele concrete dintre cele două ramuri italice. În f o n e t i c ă o deosebire se manifestă în tratamentul labiovelarelor: în timp ce latina păstrează pe k^w (*qu*) și pe g^w (*gu*) (precedat de nazală; în celelalte cazuri $g^w > u$), osco-umbriana le transformă în labiale: lat. *qui*, umbr. *poi*, lat. *quid*, osc. p í d, lat. *uiui*, osc. b i v u s, lat. *uenerit*, umbr. b e n u r e n t. Devoto și ceilalți adversari ai unității socotesc că deosebirea este veche și apropie tratamentul osco-umbrian de cel grecesc, celtic, gotic, în timp ce partizanii unității, la care se raliază aici și Beeler, consideră tratamentul drept o inovație recentă, independentă de situația din limbile menționate mai sus. Tratamentul sonorei aspirate [3] concordă în linii mari în cele două grupuri, însă nu total. Astfel, la inițială, latinescului *fratrum* îi corespund osc. f r a t r ú m, umbr. f r a t r u m, dar lat. *tibi* corespunde osc. t í f [e i], umbr. *tefe* (la origine **-bh-*); sau: lat. *faciat*, osc. f a k i i a d, umbr. f a ç i a, dar lat. *mediae*, osc. m e f i a í sau lat. *rubros*, umbr. r u f r u (la origine **-dh-*). Sunetul *-s-* intervocalic trece la *-r-* în latinește, în cursul secolului al IV-lea, cel final se păstrează ca *-s*; în oscă *-s* devine *-z-*[4] iar *-s* rămîne *-s*, în timp ce în umbri-

---

[1] Cf. M. Lejeune, *Latin et chronologie italique*, REL, XXVIII, 1950, p. 98: „Dacă a existat o perioadă « italică comună », în sensul tradițional al termenului, ea trebuie să se situeze înaintea primului mileniu — spre deosebire, de exemplu, de « germanica comună » care se prelungește pînă în preajma erei noastre, sau de « slava comună », mai tardivă încă".

[2] Intraductibile în romînește: primul se referă la conviețuirea populațiilor zise italice, cel de al doilea la posibilitatea existenței unei limbi unice la baza dialectelor italice.

[3] Acestei probleme îi vom consacra o discuție aparte.

[4] În inscripțiile cu caractere latine, valoarea lui *z* ar putea fi (Buck, p. 22—23) aceea de spirantă sonoră. După alți autori (Pisani, *Le lingue ...*, p. 5) ar echivala cu *ts* sau *dz* (cf. Bottiglioni, *Manuale*, p. 17). În inscripțiile cu caractere autohtone nu se indică diferența dintre acest sunet și *s*.

ană -*s*- devine -*r*- iar -*s* atît -*r* cît și -*s*. Și aici se observă tendințe similare realizate diferit. Există trei explicații posibile : fie că e vorba de o tendință moștenită dintr-o epocă de unitate inițială, fie că procesele au avut loc independent, fie că s-au extins de la un centru (umbriana fiind cea mai avansată în realizarea procesului fonetic ar putea fi considerată drept centrul de iradiere).

În domeniul m o r f o l o g i e i, Beeler semnalează următoarele fapte : nominativul plural al temelor în -*o*- și -*a*- are în latinește desinență „pronominală" (*oi*>*i*, resp. *ai*>*ae*), în timp ce în osco-umbriană se păstrează vechea desinență indo-europeană -*os*, resp. -*as* : lat. *arae*, osc. a a s a s, lat. *iuuencae*, umbr. *iuengar*, lat. *Nolani*, osc. n ú v l a n ú s, lat. *Iguuini*, umbr. i k u v i n u s. Genitivul singular al temelor în -*o*- are în latinește (ca în limbile celtice și, poate, în venetă)[1] desinența -*i*, în timp ce osco-umbriana a extins desinența temelor în -*i*- : osc. s a k a r a k l e í s, umbr. k a t l e s, *popler* (<-*eis*). O caracteristică morfologică comună tuturor limbilor italice, putînd fi considerată o dovadă a unității primitive, e extinderea la toate temele a lui -*d* final din desinența ablativului singular al temelor în -*o*- : lat. arh. *sententiad*, osc. *toutad*., lat. arh. *Gnaiuod*, osc. s a k a r a k l ú d, lat. arh. *dictatored*, osc. *ligud* (temă consonantică, „lege"), lat. dialectal *loucarid*, osc. s l a a g i d [2]. În ceea ce privește sistemul verbal, există asemănări de ansamblu, moșteniri comune, dar deosebiri de detaliu și inovații divergente. Astfel, în ambele grupe, temele verbale se repartizează la cele patru conjugări cunoscute din gramaticile latine (se poate totuși observa că existența conjugării a IV-a este mai puțin asigurată de texte [3]: osc. *moltaum* (= lat. *multare*), osc. f a t í u m[4] („fari" = lat. *fateri*), osc. *deicum*, e d u m, (lat. *dicere*, *edere*), umbr. p u r t i t u („porrectum", cf. lat. *auditum*). Există similitudini și în sistemul timpurilor și în formarea lor : imperfectul indicativului comportă elementul -*bhu*- (osc. f u f a n s „erant", cf. lat. *laudabant*), subjonctivul e creat prin fuziunea vechiului subjonctiv cu optativul, pasivul se formează cu elementul -*r*-, există o conjugare deponentă etc. ; structura verbului este, datorită acestor caracteristici, similară în ambele grupe și deosebită de a celorlalte limbi indo-europene. În ceea ce privește însă detaliile formale, se pot observa moșteniri comune, dar mari divergențe în inovații. Astfel, osco-umbriana are infinitivul în -*om* (vezi exemplele de mai sus) față de lat. -*se* (>-*re*), viitorul sigmatic (osc. *deivast* „va jura", umbr. *fust* „va fi") față de viitorul latin cu -*b*- sau *ā*/*ē*, perfectul (osc) în -*t*(*t*)- (p r ú f a t t e d „probauit", d u u n a t e d „donauit") sau în -*f*- (osc. s a k r a f i r „sacratum sit", umbr. *pihafi* „piatum sit") sau (umbrian) în -*l*- (*entelust* „intederit") sau în -**nky*- (*purdinśiust* „porrexerit"), formații necunoscute limbii latine, după cum nici perfectele latine în -*ui*- sau -*s*- nu sînt cunoscute osco-umbrienei etc.

În ceea ce privește l e x i c u l, Beeler atrage atenția că între cele două grupuri de limbi există divergențe la cuvinte foarte importante : „fiu" și „fiică" (osc. p u k l u m, f u t i r, vechi cuvinte indo-europene, lat. *filius*, *filia*, inovații) „foc" (osc. p u r e, umbr. *pir*, față de lat. *ignis*), „apă" (umbr. u t u r, față de lat. *aqua*).

Argumentele în favoarea unității aduse din structura s i n t a c t i c ă sînt considerate de M. S. Beeler, pe drept cuvînt, neconcludente.

Din examinarea materialului pe care l-am expus mai sus, autorul trage următoarele concluzii : divergențele dintre cele două grupuri sînt foarte mari, iar inovațiile comune puține la

---

[1] Situația din faliscă și discuțiile privind originea acestei desinențe vor fi expuse mai jos.

[2] Exemple umbriene nu pot fi aduse, deoarece umbriana a pierdut pe -*d* final, împreună cu toate oclusivele finale, înaintea latinei.

[3] Ceea ce vine în sprijinul caracterului recent al conjugării a IV-a din latinește. Cf. A. Graur, BSL, XL, 1939, p. 127 și urm.

[4] Semnul í redă un *i* deschis, apropiat de *e*.

număr, pot fi găsite și în alte limbi indo-europene, ceea ce pledează în favoarea unei îndelungi dezvoltări separate. Asemănările pot fi explicate prin vecinătatea grupelor în epoca istorică, printr-o comunitate culturală, printr-o posibilă influență etruscă asupra ambelor grupuri. Beeler socotește probabil ca prelatina și preosco-umbriana să fi ocupat locuri învecinate în comunitatea indo-europeană de vest, după care ar fi avut loc o despărțire îndelungată, urmată apoi, pe solul Italiei, de o nouă apropiere, care, în momentul apariției primelor texte, dura deja de cîteva secole.

Deoarece în articolul al cărui conținut l-am expus în linii mari mai sus se pot găsi toate argumentele aduse împotriva unității italice, socotim necesar să ne oprim puțin asupra acestor argumente, pentru a vedea dacă într-adevăr ele impun cu necesitate abandonarea noțiunii de unitate italică. Nu vom reveni asupra primului argument, înnoirea concepțiilor generale asupra înrudirilor lingvistice ; am arătat mai sus că posibilitatea unei limbi comune inițiale nu poate fi total negată. Al doilea argument, lipsa de unitate în civilizația preistorică a Italiei, poate fi de asemenea supus discuției : din moment ce presupusa unitate n-a avut ca sediu Italia, este foarte ușor de imaginat că de la perioada unității pînă la cea istorică cele două ramuri au putut fi supuse unor influențe culturale diferite ; și este știut că elementele de cultură materială se împrumută destul de ușor, fără necesitatea unei schimbări de limbă ; de altfel, o populație își poate schimba și limba, păstrîndu-și alte tradiții ; altfel vorbind, în stadiul actual al cunoștințelor noastre asupra preistoriei, nu se pot suprapune datele arheologice cu cele lingvistice. Existența așadar a două tipuri de civilizație preistorică în Italia nu dovedește nimic în privința inexistenței, în afara Italiei, a unei unități inițiale între latino-faliscă și osco-umbriană.

În ceea ce privește al treilea argument, bazat pe noile concepții la care s-a ajuns cu ajutorul metodelor geografiei lingvistice în legătură cu formarea dialectelor, trebuie observat că pentru difuzarea unei inovații dintr-un anumit punct e necesar să presupunem o unitate lingvistică în interiorul căreia să se fi produs și extins inovația, aceasta neputînd afecta decît pe vorbitorii aceluiași idiom [1]. Desigur că mai importante sînt obiecțiile care provin din examinarea faptelor concrete înseși. M. S. Beeler nu acordă prea mare importanță divergențelor fonetice ; într-adevăr, tocmai în domeniul foneticii apropierile dintre limbile italice sînt cele mai clare. Morfologia numelui de asemenea nu oferă divergențe concludente, ele putînd fi explicate prin evoluții ulterioare perioadei comune, cîtă vreme apropierile pot proveni dintr-o unitate comună inițială. Argumentele cele mai solide împotriva unității italice provin însă din importantele divergențe de detaliu în flexiunea verbală, ireductibile la forme unice. Dar, pe lîngă faptul că și în flexiunea verbală există destul de multe concordanțe semnificative, se pot aduce și acestui argument obiecții : constituirea sistemului verbal latin și osco-umbrian din epoca istorică se bazează pe o alegere și pe o ordonare a unei multiplicități de forme mai mult sau mai puțin sinonime, pe care avem dreptul să o presupunem pentru o fază veche a limbii ; această alegere a început din vremea comunității inițiale, și în acest fel se pot explica concordanțele, și a continuat după despărțire, perioadă din care provin sistematizările divergente. Diferențele din vocabular nu sînt deosebit de concludente, chiar dacă ele provin din fondul principal lexical : faptul că în latinește pentru noțiunea de „fiu" și „fiică" se găsesc cuvinte noi nu exclude posibilitatea unei unități lingvistice mai vechi ; în ceea ce privește noțiunile de „foc" sau „apă" e posibilă existența în limba comună a unor sinonime, sensul obișnuit putînd coexista, de exemplu, cu unul religios [2] ; evoluția concepțiilor a putut duce la reducerea sinonimelor, în mod diferit în fiecare din cele două grupuri de limbi.

---

[1] Cu excepția împrumuturilor lexicale, care se pot extinde pe un teritoriu în care se vorbesc mai multe limbi.

[2] Cf. Ernout-Meillet[3] s.u. *aqua* (mai ales pagina 74), *ignis* (p. 549).

Credem aşadar că nu există fapte suficiente care să ne oblige la abandonarea ipotezei unităţii italice : ipotezele formulate în locul acesteia nu dau explicaţii clare şi satisfăcătoare concordanţelor, în timp ce divergenţele pot fi explicate şi dacă admitem unitatea italică iniţială. Desigur că discuţiile vor continua, dar nu sînt de aşteptat clarificări majore înaintea unei cunoaşteri mai precise a preistoriei Italiei şi Europei centrale şi înaintea elucidării raporturilor de înrudire complexe dintre limbile indo-europene de nord-vest [1].

Probleme de înrudire lingvistică se pun şi în privinţa limbilor mai puţin atestate ; soluţiile au în acest caz un caracter ipotetic mai pronunţat.

Discuţiile cele mai ample s-au purtat asupra apartenenţei limbii venete. După ce multă vreme, datorită aşezării sale geografice, onomasticii, interpretării greşite a unui pasaj din Herodot [2] şi chiar unor lecturi greşite (*i* considerat *h*), veneta a fost socotită o limbă iliră, ipoteza a fost aproape complet părăsită azi. Cercetările mai noi au ajuns aproape unanim la concluzia că veneta face parte din grupul limbilor italice. Ideea se găseşte în germene chiar la Conway (*PID*, I, p. 5)[3] ; argumentarea mai amplă a fost făcută aproape concomitent de M. S. Beeler într-o monografie consacrată acestei limbi[4] şi de M. Lejeune într-un curs ţinut în anul 1949—1950 la Şcoala de Înalte Studii din Paris[5]. Ideea s-a impus destul de repede şi relativ fără rezistenţe. Astfel, de exemplu, pentru a nu aminti decît cîteva nume, J. Vendryes şi E. Benveniste, în a doua ediţie a lucrării colective *Les langues du monde*[6], după ce la pagina 44 trec veneta în grupul ilir, rectifică, la pagina 1199, această părere spre a adopta ipoteza italică a venetei. Aceeaşi este părerea lui W. Porzig, *Die Gliederung des Indogermanischen Sprachgebiets*, Heidelberg, 1954 [7]. Manualele lui V. Pisani, G. Bottiglioni şi Em. Vetter, menţionate mai sus, p. 546, nu iau nici o atitudine netă[8]. O poziţie aparte o ocupă H. Krahe, specialist în limba ilira şi, mai demult, partizan al teoriei ilire a venetei. Acesta, în studiul *Das Venetische*, publicat în 1950, şi în lucrarea *Sprache und Vorzeit*, 1954, p. 119 şi urm., recunoaşte asemănările fonetice dintre venetă şi latină, dar le socoteşte insuficiente pentru dovedirea înrudirii şi ajunge la concluzia că veneta este o ramură independentă a familiei indo-europene, avînd apropieri cu limbile cu care s-a învecinat în decursul timpului : germanica, ilira, italica şi celtica. O poziţie similară cu a lui Krahe e adoptată şi de Fr. Altheim, *Geschichte der lateinischen Sprache*, Frankfurt, 1951, p. 6, 123 şi urm.

Urmează să examinăm acum argumentele aduse în favoarea includerii venetei printre limbile italice.

---

[1] Nu socotim necesar să trecem în revistă numeroasele păreri împotriva sau în favoarea unităţii italice, exprimate mai ales în recenzii sau în volume cu un obiect mai larg ; ele nu aduc în discuţie elemente noi, nesemnalate mai sus. Vezi şi cronica lui M. Leumann, Glotta, XXXVI, 1957, p. 124. Nu ne-a fost accesibil articolul lui D. M. Jones, *The Relation of Latin to Osco-umbrian*, în Transaction of th Philological Society, 1950, şi nici teza lui W. Diver, *The Relations of Latin and Osco-umbrian*, New York, 1953.

[2] I, 196 : Ἰλλυριῶν Ἐνετούς.

[3] „Venetic presents also some characteristics which resemble those of the Italic Dialects in the strict sense of the term, i.e. Oscan and Umbrian".

[4] M. S. Beeler, *The Venetic Language*, B rk ley-Los Angeles, 1949.

[5] Informaţia la M. Lejeune, REL, XXVIII, 1950, p. 97.

[6] *Les langues du mondes* par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen, nouvelle édition, Paris, CNRS, 1952.

[7] Lucrarea nu ne-a fost accesibilă. Informaţiile provin din studiul lui V. V. Ivanov *Новая литература о диалектном членении общеиндоевропейского языка*, Вопросы языкознания, 1956, nr. 2, p. 111, şi din recenzii (cf., de exemplu, G. R. Solta, Die Sprache, III, 1956, 3—4, p. 225 şi urm.). Nu am putut consulta nici articolele lui E. P. Hamp, *The Relationship of Venetic within Italic*, Am. J. Phil., LXXV, 1954, 2, p. 83 şi urm. şi nici M. S. Beeler, *Venetic and Italic* în *Hommage Niedermann*.

[8] Cf. Em. Vetter, *op.cit.*, p. 362.

În sistemul fonetic se pot observa inovații comune (numeroasele moșteniri comune, neconstituind o dovadă de înrudire, vor fi neglijate aici) : sonorele aspirate indo-europene **bh* și **dh* devin, la inițială, *f* : lat. *frater*, osc. f r a t r ú m, umbr. f r a t r u m, ven. *fraterei*[1]; lat. *facio*, osc. f a k i i a d, umbr. f a ç i a, ven. *faxto*. În poziție interioară **bh* devine în venetă, ca și în latină, *b*, în timp în osco-umbriană devine tot *f* : desinența de dativ-ablativ plural lat. *-bus* are în venetă corespondenta *-bos*, în oscă *-fs* (ven. *oposobos*, lat. *operibus*, ven. *louderobos* „liberis", osc. l u i s a r i f s „*Luralibus"). Diftongul *-eu-* nu se găsește atestat în inscripții și e probabil că a trecut la *-ou-* ca în latină și osco-umbriană : ven. *loukio*, lat. arh. *loucom*, osc. l ú v k i s (citit, desigur, *loukis*)[2].

În morfologie se pot observa de asemenea numeroase concordanțe, dar ele constau de cele mai multe ori din moșteniri comune ; de altfel, morfologia venetă este puțin cunoscută, dat fiind caracterul formular al majorității inscripțiilor. Existența unui genitiv în *-i* la temele în *-o-* ar constitui o concordanță interesantă din punctul de vedere în discuție ; dar cele două cazuri citate de Beeler, *The Venetic Language*, p. 45 (*voxii* și *reitii*), ar putea proveni dintr-o lectură greșită (cf. V. Pisani, *Le Lingue...*, p. 261) ; forma *enoni*, care este interpretată ca un genitiv al unui nume **Enonios* (*PID*, 157 a, inscripție tardivă, cu caractere latine), nu prezintă suficientă siguranță în interpretarea gramaticală. În flexiunea verbală se poate semnala existența elementului *-r-* pentru medio-pasiv : ven. *tolar*, cf. lat. *sequitur*, osc. s a k r a f í r, umbr. *ferar*.

Deși cunoașterea vocabularului venet este foarte redusă, totuși unele elemente prezintă concordanțe interesante cu limbile italice : astfel, de exemplu, de la rădăcina indo-europeană **lheə₁*, forma verbală are în toate limbile italice lărgirea în *-k-* : ven. *faxto*, lat. *facio*, osc. f a k i i a d, umbr. f a ç i a cu același sens, pe cît se pare. De la rădăcina **deə₃* se formează un substantiv cu lărgirea *-n-* : ven. *donom*, lat. *donum*, osc. d ú n ú m, umbr. d u n (alte limbi au forme cu *-r-* : gr. δῶρον, v. sl. *darŭ*). Se mai poate cita și *louderobos*, lat. *liberis*. Cuvintele acestea sînt prea importante pentru a putea fi împrumutate și de aceea sînt dovezi concludente pentru înrudirile lingvistice. La acestea se adaugă și cuvintele de origine evident indo-europeană moștenite atît de venetă cît și de celelalte limbi italice : pronumele personal *ego* (cu acuzativul *mego*), verbele *est*, *doto* „dedit" (verbul *donasto* „donauit" pare să fie denominativul lui *donom*), *oposobos* „operibus" etc.

Vom discuta acum cîteva divergențe dintre venetă și celelalte limbi italice, pe baza cărora înrudirea lor ar putea fi contestată. În fonetism se poate observa tratamentul diferit al nazalei finale : în timp ce latina și osco-umbriana păstrează pe *-m* (indo-european primitiv, după unii autori), diferit de *-n*, veneta (ca și multe alte limbi indo-europene) îl transformă în *-n*. La această obiecție, Beeler, *The Venetic Language*, p. 55, răspunde arătînd că transformarea unui *-m* primitiv în *-n* a putut avea loc după separarea venetei de celelalte limbi italice ; o evoluție asemănătoare a avut loc în limbile celtice și în unele limbi romanice. M. Lejeune consacră acestei probleme articolul *L'isoglose* -m/-n *dans l'occident indo-européen*, REL, XXIX, 1951, p. 106 și urm. Autorul arată că păstrarea lui *-m* nu este o caracteristică exclusivă a latinei și osco-umbrienei, ca putînd fi găsită și pe vasul din Centuripe în inscripțiile din Picenum, ale căror limbi ar putea fi considerate italice, dar *-m* există și în unele dialecte celtice (celtiberă) și în lepontică (*PID* 304, vasul din Ornavasso), în timp ce celtica insulară și galica din Franța și din nordul Italiei au *-n*. Veneta însăși nu prezintă peste tot același tratament. Inscripțiile găsite recent la Làgole prezintă *-m* final (*donom*) care se adaugă exem-

---

[1] Pentru comoditatea discuției, transcriem fonetic formele venete, după un sistem simplificat, pe care îl vom justifica mai jos. Semnul *x* se citește *ks*.

[2] Se pot cita și alte apropieri, dar acestea, fiind bazate pe etimologii pe care nu le-am socotit sigure, le-am lăsat la o parte.

plului unic găsit mai demult la Calalzo în apropiere de Làgole (*PID* 163, cu lectură greşită; corect după Lejeune: *doto donom Trumussiiatei*). Indiferent de explicaţia care se poate da situaţiei neclare din venetă, isoglosa *-m/-n*, conchide Lejeune, nu poate fi adusă în discuţie cînd e vorba de demonstrat apartenenţa lingvistică a venetei.

O a doua trăsătură divergentă este păstrarea grupului *-tl-*, transformat în celelalte limbi italice în *-kl-*. Se aduce în sprijinul acestei obiecţii un singur exemplu (*magetlon*, *PID* 169); de altfel, conservarea unei trăsături vechi nu poate constitui un argument suficient de solid.

În morfologie s-a semnalat (Krahe, *Sprache und Vorzeit*, p. 120) existenţa desinenţei de aorist în *-to* (*donasto, doto, faxto*), inexistentă în alte limbi italice. Totuşi (cf. Beeler, *The Venetic Language*, p. 56), dacă admitem că desinenţa medio-pasivă latină *-tur* se analizează în *-to+r* se poate găsi o paralelă desinenţei venete. Şi aici însă avem de-a face cu conservarea unei forme vechi [1].

Din cele expuse mai sus se poate considera drept cîştigat că veneta face parte din grupul limbilor italice. Încercările de a preciza locul ei în interiorul acestui grup trebuie însă privite cu prudenţă din cauza sărăciei informaţiilor noastre atît în ce priveşte veneta cît şi celelalte imbi italice în afară de latină. În general, tendinţa cercetătorilor e de a apropia veneta de grupul latino-falisc, mai ales de latină [2].

Pe de altă parte, apropierile dintre venetă, celtică şi germanică, nu par să depăşească limita apropierilor existente în general între limbile indo-europene de nord-vest. Discuţii mai ample au avut loc asupra înrudirii veneto-germanice, vorbindu-se chiar de o „perioadă germană" a venetei (cf. Fr. Altheim, *Geschichte der lateinischen Sprache*, p. 6), dar concordanţele aduse în sprijinul acestei înrudiri se reduc la paralelismul flexiunii pronumelor personale, unde acuzativul are o formă inovată, analogă cu nominativul (ven. *ego, mego*, got. *ik, mik*), paralelism foarte uşor explicabil prin inovaţie independentă, şi la existenţa unui cuvînt venet *sselboisselboi*, apropiat de forma veche germană *der selbselbo* şi tradus (de aceea!) „sibi ipsi". Este desigur prea puţin pentru stabilirea unei înrudiri [3].

Şi alte limbi ale Italiei antice pun probleme de clasificare. Sărăcia materialului nu permite însă ajungerea la concluzii definitive şi de aceea discuţiile sînt mai puţin numeroase. Dăm mai jos cîteva date mai importante:

În problema l i g u r ă n-au intervenit prea multe elemente noi: în timp ce limba vechilor liguri, cunoscută din textele istorice, dintr-un număr mic de glose şi mai ales din onomastică [4], este considerată de unii drept neindo-europeană (cf. Altheim, *Geschichte der lateinischen Sprache*, p. 166 şi urm.; V. Pisani, *Le Lingue...*, p. 278, distinge şi el în onomastică un strat preindo-european şi unul indo-european), iar de alţii drept indo-europeană, înrudită cu celtica [5], nefăcîndu-se distincţie netă între ligura numelor proprii şi aceea a inscripţiilor zise lepontice [6]; acestea din urmă sînt considerate de cercetători drept cert indo-europene (lucru

[1] Am lăsat nediscutate unele obiecţii ale lui Krahe bazate pe interpretări eronate ale grafiilor sau pe etimologii hazardate. Cf. M. Lejeune, BSL, XLIX, 1953, 2, p. 53.

[2] M. S. Beeler, *The Venetic Language*, p. 57; aceleaşi sînt şi concluziile lui E. P. Hamp în articolul citat din Am. J. Phil. LXXV, după cum rezultă din rezumatul din L'Année Philologique, XXV, 1954, p. 268. Iar M. Lejeune, REL, XXVIII 1950, p. 97 afirmă că „prin sistemul ei, veneta e mai apropiată de latină decît orice alt grai cunoscut".

[3] Problema este tratată de E. Polomé într-un articol (*Germanisch und Venetisch*) anunţat pentru al doilea volum al publicaţiei memoriale P. Kretschmer.

[4] Explicarea etimologică a numelor proprii este atît de riscată încît n-am considerat necesar să luăm în considerare teoriile bazate exclusiv pe această metodă, mai ales atunci cînd mărturiile epigrafice puteau da cercetărilor o bază mai solidă.

[5] Cf. Articolul ceva mai vechi a lui A. Grenier, *Ligures et Italo-Celtes*, în *Mélanges Ernout*, 1940, p. 159 şi urm.

[6] Cf. V. Pisani, *Le Lingue...*, p. 279.

căruia nu i se pot aduce obiecţii serioase, materialul lingvistic extrem de sărac oferind cuvinte terminate în *-os*, grupuri de tipul *uinom našom* etc.), mai mult chiar, celtice : încă în *PID*, Whatmough le înregistrează la capitolul „celto-ligură” , denumire de provenienţă antică, (gr. κελτολίγυες) adoptată şi de Lejeune, REL, XXIX, 1951, p. 92, care foloseşte materialul lepontic ca ilustrare a unor fapte de limbă celtice.

În ceea ce priveşte r e t i c a, datele epigrafice sînt cu totul insuficiente pentru stabilirea unei înrudiri (cuvintele nu sînt despărţite în inscripţii). Unii cercetători găsesc apropieri între retică şi etruscă [1], fără însă a considera retica drept un dialect etrusc. Alţii, cei mai mulţi, consideră retica drept limbă indo-europeană (apropiată eventual de celtică şi de iliră)[2]. Printre aceştia Em. Vetter, Glotta, XXXIV, 1954, p. 65 şi urm., caută să stabilească şi caracterele morfologice ale limbii şi găseşte, ca elemente indo-europene, nominative feminine în *-a* (dar masculine etrusce în *-e*), genitive în *-es*, *-is*, *-us*, dative în *-ai*, dative plurale în *-asi*, acuzative în *-an*, genitive (italo-celtice !) în *-i*. Dacă inscripţiile recent descoperite la Steinberg în Tirolul austriac sînt tot retice (termenul trebuie folosit cu cea mai mare prudenţă), caracterul indo-european ar putea fi întărit prin descoperirea, în aceste inscripţii, a unor nominative singulare în *-as*, a unor desinenţe verbale de persoana a III-a în *-et* [3]. Din păcate însă toate aceste construcţii se bazează pe despărţirea arbitrară a cuvintelor din inscripţii (fără ca prin aceasta inscripţiile să capete un sens general clar), astfel încît problema apartenenţei lingvistice a reticei rămîne deschisă,

Printre inscripţiile retice, figurează în *PID* (numerele 250—251) două inscripţii găsite în Val Camonica. Ulterior cercetările au dat la iveală noi monumente epigrafice, născîndu-se astfel problema limbii c a m u n i e n e. Deşi inscripţiile sînt foarte scurte şi deşi lectura însăşi este departe de a fi sigură [4], s-au formulat totuşi ipoteze asupra apartenenţei lingvistice a limbii camuniene. Astfel V. Pisani, *Le lingue*. . ., p. 311, citind *a* unul din semnele cele mai frecvente din inscripţii, socoteşte camuniana drept o limbă indo-europeană care prezintă fenomenul *o* > *a*, în timp ce Fr. Altheim, *Geschichte der lateinischen Sprache*, p. 106 şi urm., citind acelaşi semn *ú*, consideră camuniana o limbă italică, ba mai mult, o include în grupul latino-falisc [5].

Interpretarea inscripţiilor din P i c e n u m n-a făcut progrese însemnate, de aceea problema clasificării lor lingvistice rămîne deschisă, ipotezele oscilînd între osco-umbriană şi

---

[1] Cf. V. Pisani, *Le Lingue*. . ., p. 310 ; Fr. Altheim, *Geschichte der lateinischen Sprache*, p. 260 (cu indicaţii bibliografice).

[2] Nu ne-au fost accesibile articolele importante ale lui Em. Vetter şi P. Kretschmer din Glotta, XXX, al acestuia din urmă din Die Sprache, I, şi nici acela consacrat în special problemei care ne interesează aici : K. F. Wolff, *Das Indogermanentum der Räter*, Festschrift Ammann, 1956. (Cf. E. Schwentner, IF, LXIII, 2, p. 174).

[3] Em. Vetter, *Die Vorrömische Felsinschriften von Steinberg im Nordtirol*, Oesterreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Anzeiger, 97, 1957, p. 384—398.

[4] Unul din semne este citit *ú* de Altheim şi *a* de Vetter (urmat de Pisani, *Le lingue*. . ., p. 311 şi urm.). Dar şi semnele corect interpretate din punct de vedere epigrafic sînt d parte de a fi clare în ce priveşte valoarea fonetică. Ce valoare are de exemplu *z*, cu care se termină majoritatea inscripţiilor ? Notează o siflantă sau o dentală (ca în venetă) ? Se înţelege uşor ce importanţă are răspunsul la această întrebare pentru încercările de interpretare lingvistică.

[5] Pentru a se putea vedea cît de hazardate sînt ipotezele de mai sus, considerăm că nu e inutil să reproducem, după Pisani, textul celor zece inscripţii camuniene mai importante : 1. z e l χ a z, 2. a l a i a l a z, 3. χ e m a l a z, 4. e n o t i n a z, 5. a ṛ ụ ẹ ụ z, 6. i s n, 7. ṭ i e z, 8. ṛ u e i a z, 9. l e i.m a i u v i c a, 10. *iito san.quos* (literele punctate sînt nesigur citite). V. Pisani se arată totuşi prudent în formularea ipotezei.

preindo-europeană [1]; de altfel, nu se poate vorbi de o unitate lingvistică piceniană, fiind vorba de cel puțin două limbi diferite.

Discuțiile în privința limbii sicule continuă, fără a aduce însă elemente noi, care să răstoarne vechile poziții. În general, se scoteşte că, înaintea grecilor, Sicilia era locuită în vest de o populație mai veche, neindo-europeană, a sicanilor, iar în est de siculi, veniți ulterior. De la aceştia din urmă ni s-au păstrat cîteva monumente lingvistice, din care cel mai important e vasul din Centuripe. Inscripția de pe vas şi celelalte două, scrise fără separare a cuvintelor, au oferit totuşi unor lingvişti, posibilitatea să considere sicula drept o limbă italică: existența lui *m* final, pronumele *tebei*, „tibi" etc. Examinarea numeroaselor glose întăreşte această convingere prin asemănările cu cuvinte latine (κάμπος — *campus*, δώς — *dos*, λέπορις — *lepus*, μοῖτον — *mutuum* etc.). Aceste asemănări, precum şi tratamentul lui **bh* din presupusul pronume *tebei* (inscripția din Sciri Sottano), paralel cu lat. *tibi* față de umbr. t e f e, fac pe unii cercetători să socotească sicula printre limbile din grupul latino-falisc (Altheim, *Geschichte der lateinischen Sprache*, p. 24 şi urm.). V. Pisani, însă, luînd în discuție valoarea probantă a gloselor (*Le lingue*. . ., p. 287 şi urm.), ajunge la concluzia că nu există motive suficiente pentru a afirma o înrudire specială latino-siculă; caracterul indo-european al limbii îi pare însă evident. Em. Vetter publică două inscripții sicule într-un apendice al manualului său, fără însă să ia o poziție netă în problema apartenenței lor lingvistice (p. 359—360). Aceeaşi prudență o arată şi M. Lejeune în articolul despre isoglosa *-n/-m* citat mai sus (REL, XXXIX, 1951, p. 89). Este desigur atitudinea cea mai potrivită, cînd e vorba de operat cu limbi aproape total necunoscute, cu o structură a cuvîntului de asemenea necunoscută (despărțirile dintre cuvinte fiind la discreția celui care interpretează inscripția); cît despre glose, acestea sînt de multe ori de origini foarte diverse, atribuirile făcute de glosatori fiind lipsite de o critică ştiințifică şi neavînd deci valoare probantă.

(continuarea într-una din fasciculele următoare)

Septembrie 1958

I. FISCHER

[1] Cf. V. Pisani, *Le lingue*. . ., p. 217—221; Fr. Altheim, *Geschichte der lateinischen Sprache*, p. 180—192, 267—268; Em Vetter, *Handbuch der Italischen Dialekte*, p. 360—362. (Autorul, după ce fusese, Glotta, XXX, 1943, p. 82, partizanul caracterului italic al inscripțiilor picenienе de sud, îşi exprimă aici îndoieli asupra acestei ipoteze.) Cf. şi H. M. Hoenigswald, Language, 27, 1951, 3, p. 374.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN TRIMESTRUL AL III-LEA AL ANULUI 1958

ACTIVITATEA SOCIETĂŢILOR ŞI INSTITUTELOR

● Academia Republicii Populare Romîne l-a sărbătorit, într-o şedinţă festivă, pe academicianul Iorgu Iordan, cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani. Cu acest prilej i-a fost înmînat un volum omagial [1] de aproape 1000 de pagini, la care au colaborat un număr de 126 lingvişti, din ţară (61) şi din străinătate (65). În fruntea volumului se află „tabula gratulatoria" cu numele autorilor şi a celor care neputînd trimite articole au ţinut să participe la omagiu; precum şi „Bibliografia lucrărilor academicianului Iorgu Iordan". Din sumarul volumului, unde sînt tratate probleme de o mare varietate, semnalăm numai articolele de lingvistică generală, cele care se referă direct la limba romînă sau tratează probleme interesînd mai de-aproape limba romînă [2].

Lingvistică generală : L. Andreicin, *Към въпроса за ролята на предлозите в аналитичните езици*, 21—27; I. Coteanu, *Ce este -***ule** *de la vocativ?* 213—216; acad. Al. Graur, *Legile limbii*, 357—364; Jerzy Kuryłowicz, *Allophones et allomorphes*, 495—500; Bernard Pottier, *Plan phonémique et plan morphémique dans la structure du mot*, 701—704; Luis J. Prieto, *Rapport paradigmatique et rapport syntagmatique sur le plan du contenu*, 705—713; Tatiana Slama-Cazacu, *Despre „cuvintele concrete" şi „cuvintele abstracte"*, 805—809; B. Trnka, *On some problems of neutralization*, 861—866; Pavel Trost, *Zur Theorie des Eigennamens*, 867—869; Leon Zawadowski, *The so-called relative motivation in language*, 927—937.

Romanistică : Mieczyslaw Brahmer, *Firenze secentesca e le lingue dell' Europa orientale*, 99—101; R. A. Budagov, *Румынско-романские лексико-семантические расхождения*, 119—127; Giacomo Devoto, *Storia della lingua romena e storia linguistica della Romenia*, 235—204; M. Krepinský, *L'infinitif de* **colligere** *dans les langues romanes*, 485—493; Constant Maneca, *Consideraţii cu privire la numele zilelor săptămînii în limbile romanice*, 547—555; H. Mihăescu, *Scrisoarea lui Auxentius din Durostor, izvor pentru latinitatea balcanică*, 607—610; Al. Niculescu. *Observaţii asupra conjuncţiilor adversative fundamentale în limbile romanice* (conjuncţia adversativ-copulativă), 633—637; Gerhard Rohlfs, *La perdita dell' infinito nelle lingue balcaniche e nell' Italia meridionale*, 733 — 744; Florenţa Sădeanu, *Paralele lexicale între limba romînă*

---

[1] Vezi şi *Gazeta literară*, V, nr. 41 (239), 9 oct., p. 2 şi *Contemporanul*, nr. 40(626), 10 oct.

[2] Pentru a uşura prezentarea le-am ordonat în grupe mari păstrînd ordinea alfabetică.

și limbile ibero-romanice, 765—770; I. Șiadbei, *Asupra raporturilor lingvistice medievale între estul și vestul romanic*, 837—841.

Dialectologie: Matilda Caragiu-Marioțeanu, *Habere impersonal în aromînă și megleno-romînă*, 139—143; Mirko Deanović, *Tre testi istroromeni*, 229—234; Mózes Gálffy, *Principii în cercetarea sistemului fonetic al dialectelor*, 303—315; Al. Georgescu, *Perfectul simplu în dialectul dacoromîn*, 317—324; Wilhelm Giese, *Coadă. Bemerkungen zu einer Atlas-Karte*, 345—349; Rudolf Hollinger, *Die deutsche Umgangssprache von Alt-Temeswar*, 381—387; Gyula Márton, *Perechi de cuvinte în graiul ceangău din Moldova*, 557—569; Jenö Nagy, *Contribuții la studiul influenței limbii romîne asupra lexicului graiului maghiar din comuna Sărata* (raionul Bistrița), 617—625; acad. E. Petrovici, *Consoane rotunjite în graiurile aromîne din Albania*, 671—675; P. G. Piotrovski, *Некоторые теоретические вопросы молдавского лингвистического атласа*, 677—686; Václav Polák, *Quelques idées concernant les rapports lexicaux albano-roumains*, 693—699; E. Seidel, *Probleme und Methoden der Balkanlinguistik*, 775—788; B. Simeonov, *За някои румънски думи в българските народни говори*, 799—803; Stoiko Stoikov, *Румънски влияния в лексиката на българския банатски говор*, 821—830; Teofil Teaha, *Despre -a final în graiul crișan*, 855—860; M. Zdrenghea, *Un vocativ regional*, 939—940.

Fonetică: Andrei Avram, *Despre fonologia normei*, 45—52; Mioara Avram, *Note asupra accentului ca mijloc de diferențiere semantică în limba romînă*, 53—58; Al. Ionașcu, *Cu privire la problema „diftongării" lui e și o accentuați în poziția ă, e*, 425—432; V. A. Lisițki, *Проблемы вокализма в молдавском лингвистическом атласе*, 519—529; I. Pătruț, *Rostirea nouă, două*, 661—665; Friedrich Schürr, *Grundsatzfragen zur rumänischen Diphtongierung*, 771—774; Em. Vasiliu, *Observații asupra structurii silabei în limba romînă*, 877—879.

Gramatică: Finuța Asan, *Categoriile substantivului*, 41—44; Ion Gheție, *Prima gramatică romînească modernă*, 333—343; G. Gougenheim, *L'emploi des pronoms interrogatifs que et quoi devant l'infinitif*, 351—355.

Lexic: Gh. Bulgăr, *Despre lexicul vechi (de origine latină)* — Pe marginea unor glosare romînești uitate, 129—133; Dina Căplescu, *Din istoria terminologiei aritmetice romînești*, 155—157; Aurel Nicolescu, *Despre primele atestări ale termenului limbă națională*, 627—631; Maria Rădulescu, *Raporturi lingvistice bulgaro-romîne*, 715—720; N. A. Ursu, *Formarea terminologiei geografice în limba romînă*, 871—876; Zdenek Wittoch, *Despre cuvîntul nisetru din limba romînă*, 915—925.

Formarea cuvintelor: Elena Carabulea, *Observații asupra sufixului fracționar -ime*, 135—138; Fulvia Ciobanu, *Formații cărturărești în compunerea romînească*, 161—167; Florica Dimitrescu, *Note asupra relațiilor dintre diminutive și augmentative în limba romînă*, 241—254; Maria Iliescu, *Din istoria terminologiei fiscale romînești: -ărit, sufixul dărilor feudale*, 401—412; Rodica Ocheșeanu, *Prefixul supra- în limba romînă*, 639—644; Marius Sala, *În legătură cu originea sufixului romînesc -șug*, 763—764; Laura Vasiliu, *Observații asupra prefixului sub- în limba romînă*, 881—887.

Limbă literară: Gr. Brîncuș, *Despre limba unei gazete romînești editate peste hotare*, 113—118; B. Cazacu, *Despre cercetarea limbii și stilului scriitorilor*, 145—153; Rosetta del Conte, *Limiti e caratteri dell'influenza italiana nella „Țiganiada" di I. Budai-Deleanu*, 195—202; N. Corlăteanu, *Lexicul de origine slavă în povestea lui I. Creangă „Ivan Turbincă"*, 203—211; Werner Draeger, *Bemerkungen zu den Ländernamen in den Schriften Constantin (Dinicu) Golescus*, 255—264; I. Fischer, *Aspecte ale evoluției morfologiei romînești literare în variantele poeziilor lui Grigore Alexandrescu*, 281—290; G. Istrate, *Părerile lui Coșbuc despre limba literară*, 443—447; Al. Rosetti, *Despre raportul dintre „Codicele Voronețean" și „Apostolul" diaconului Coresi*, 743—751.

Slavistică : S. B. Bernstein, *Cu privire la legăturile lingvistice slavo-romîne*, 77—79; G. Mihăilă, *Cîteva verbe romînești de origine slavă* (a munci, a se trudi, a osteni, a obosi, a se odihni), 611—616.

Stilistică : Al. Andriescu, *Funcția stilistică a izolărilor livrești în limba vorbită*, 29—33; Luis Jaime Cisneros, *Observaciones sobre estilo verbal*, 169—172; acad. Tudor Vianu, *Construcții retorixe, parataxe și imagini succesive în poezie*, 889—893; V. V. Vinogradov, О стиле книги К. С. Станиславского „Моя жизнь в искусстве" 895 — 899.

Toponimie : Attila T. Szabó, *O colecție de nume topice din Transilvania, culese din documente vechi, și unele probleme de toponimie transilvăneană*, 831—836.

Etimologii : Lajos Tamás, *Zum ungarischen Wortgut des Rumänischen* I *borcan*, II *neam*, III *odos*, IV *ticăz(u)i*, V *ului*, 843—854.

INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ-BUCUREȘTI

● **Fonetică și dialectologie**. Colectivul de dialectologie a continuat, în perioada 11 sept. — 4 oct., anchetele pe teren în vederea redactării monografiei graiului din regiunea viitorului lac de acumulare al Hidrocentralei „V. I. Lenin"-Bicaz. Cercetătorii au continuat urmărirea problemelor de morfologie și lexic și au înregistrat noi texte pe bandă de magnetofon. Ca un aspect nou al cercetării, anchetatorii au folosit și un chestionar de 1000 de întrebări, urmărind cercetarea sistemului de derivare cu sufixe.

● Un colectiv de patru cercetători s-a deplasat în regiunea Pitești, raionul Băbeni-Bistrița, în perioada 17 octombrie — 1 noiembrie, pentru înregistrare de texte în vederea alcătuirii Arhivei fonogramice.

● **Lexicografie**. În cursul lunii decembrie a apărut *Dicționarul limbii romîne moderne*. În raport cu *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, pe care se bazează, s-a renunțat la citate și s-au contopit unele sensuri. Adresîndu-se unui public mai larg, s-a acordat o deosebită atenție definițiilor, în direcția accesibilității și, în plus, s-au dat numeroase ilustrații pentru cuvintele concrete, noi și învechite, și pentru instrumente. Dicționarul dă indicații etimologice și cuprinde cca. 1500 de cuvinte în plus față de DLRLC, ajungînd la un număr total de cuvinte înregistrate de peste 50 000. Ținînd seama de observațiile, sugestiile și criticile aduse Dicționarului limbii romîne literare contemporane, colectivul de redactare a căutat să dea o lucrare lexicografică superioară altor lucrări similare existente la noi.

Dicționarul limbii romîne moderne (DLRM) apare într-un singur volum de 961 de pagini.

DIN PERIODICE

● Din sumarul revistei „Limba romînă", 4/1958 semnalăm următoarele articole : Lucia Wald, *Despre activitatea lingvistică a lui I. A. Baudouin de Courtenay*; F. Fugaru, *Lectura corectă a manuscriselor lui I. Budai-Deleanu*; C. Otobîcu, *Unele observații cu privire la valoarea semantică a prefixului ne-*; Gh. Bulgăr, *Scriitorii tineri și limba operei lor* : *Titus Popovici, Setea* (*roman*) 1958; Traian Costa, *Numele proprii latinești în romînește*.

Din numărul 5/1958, tipărit ca omagiu academicianului Iorgu Iordan, semnalăm următoarele articole : acad. T. Vianu, *Iorgu Iordan și stilistica*; acad. Al. Graur, *Observații asupra unor greșeli de traducere*; J. Byck, *Din istoria vocabularului romînesc*; Sorin Stati, *Valorile participiului*; V. Rîbalka (Moscova), *Adverbele derivate cu sufixul -ește și exprimarea circumstanțialului de mod*; Șt. Iacob, *Coordonare, subordonare și logică*; Th. Hristea, *Omonimii realizate prin eti-*

mologie populară: carte și roată; Clara Georgeta Chiosa, *Despre metodica analizei limbii și a stilului operei literare în școală.*

● Din „Revista de filologie romanică și germanică", nr. 1/1958 semnalăm următoarele articole: I. Brăescu, *Abrevierea cuvintelor în limba franceză*; G. Ivănescu, *Nașterea sufixului galoromanic -age*; L. Levițchi, *Repetiția gramatical-stilistică în piesele lui Shakespeare*; Al. Niculescu, *Cercetări actuale asupra dialectelor romanice*; C. Poghirc, *Sesiunea științifică în problemele lingvisticii germanice de la Moscova*; Kurt Baldinger, *Die Arbeiten des Instituts für romanische Sprachwissenschaft* (H. Iliescu); K. Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein* (I. Șiadbei); Fr. Kraus, *Wörterbuch der nordsiebenbürg. Handwerkersprache* (B. Capesius); Th. Frings, *Sprache und Geschichte* (M. Isbășescu); C. Growley, *Persisting Latinism in El Poema de Mio Cid* (Fl. Sădeanu).

● În „Revue de lingvistique", nr. 1/1958, au apărut, reluate din alte publicații și traduse în diverse limbi, următoarele studii: E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba romînă*; Em. Vasiliu, *Notă asupra neutralizării opozițiilor fonematice*; T. Cazacu, *Aspecte ale stilului vorbirii copilului*; Sorin Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*; M. Avram, *Observații cu privire la problema coordonării*; I. Coteanu, *Contribuții la teoria articolului*; M. Caragiu, *Influența dacoromînă asupra vorbirii unei familii aromînești din R.P.R.*

În nr. 2/1958: Al. Graur, *Școala neolingvistică*; Al. Rosetti, *Considerații asupra „Uniunii lingvistice balcanice"*; Iorgu Iordan, *Cu privire la lexicul limbilor ibero-romanice*; Al. Niculescu, *Pronumele „dînsul"*; G. Klaster, *Relații economico-sociale dintre romîni și sași oglindite de vocabularul dialectului săsesc*; Em. Vasiliu, *Observații asupra structurii silabei*; A. Avram, *Despre fonologia normei*; Sorin Stati, *Probleme de morfologie istorică greacă*; V. Șuteu, *Arhiva fonogramică a limbii romîne.*

● „Contemporanul": Edmond Nicolau, *Un deceniu de cibernetică*, nr. 27 (613), 11 iulie; I. P., *Analele Universității „C. I. Parhon"* (Seria științe sociale, „Filologie", nr. 10/1957, în nr. 29 (615), 25 iulie; L. Cotlear (Moscova), *Congresul slaviștilor*, nr. 25 (621), 5 sept.; acad. Iorgu Iordan, *Reuniune lingvistică la München*, nr. 37 (623), 19 sept; acad. Al. Graur, *Omagiu binemeritat*, nr. 40 (626), 10 oct.

● „Gazeta literară": acad. Al. Rosetti, *Al IV-lea Congres internațional al slaviștilor*, nr. 39 (237), 25 sept. ,p. 1 și 6; idem, *Iorgu Iordan la 70 de ani*, nr. 41 (239), 9 oct., p. 2.

● „Luceafărul", I: Baruțu T. Arghezi, *Cu Tudor Arghezi despre versuri și poeți*, nr. 4, 1 sept., p. 1.

● „Scrisul bănățean": I. Florian, *Pentru o limbă model în critica literară*, nr. 8, p. 48—51.

● „Steaua", IX: Mircea Seche, *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*, nr. 5, p. 93—95; Tudor Vianu, *Atitudinea stilistică*, nr. 6 (100), p. 76—79.

● „Tribuna", II: I. Pătruț, *Congresul internațional al slaviștilor de la Moscova*, nr. 39 (86), 27 sept.,p.7; Mircea Zaciu, *Concepția estetică a lui Duiliu Zamfirescu*, nr. 43 (90), 25 oct., p. 6.

● „Veac nou", XIV: G. Mihăilă, *Congresul slaviștilor*, nr. 703, 5 sept., p. 4; idem, *Colaborarea internațională a filologilor*, nr. 706, 26 sept., p. 4.

● „Viața romînească", XI: Edmond Nicolau, *Cibernetica și unele dintre problemele ei*, nr. 6, p. 89—95; acad. Al. Graur, *Caracterul sistematic al limbii*, nr. 6, p. 96—101; Horia Bratu, *Ținuta științifică și limbajul criticii literare marxist-leniniste*, nr. 7, p. 131—138.

● „Buletinul de informare științifică", nr. 1 (ian.-mart.) 1958: Sorin Stati, *Sintagma și sistemul sintactic al limbii* (rezumat), p. 100—104; Tatiana Slama-Cazacu, *Aspecte ale stilului vorbirii copilului* (rezumat), p. 104—106; I. Șiadbei, *Lexicografia romînă și istoria cuvintelor* (rezumat), p. 106; *** *Dicționarul limbii romîne literare contemporane.* Nr. 2 (apr.-iun. 1958); acad. Iorgu Iordan, *Lingvistica romînească în ultimii zece ani*, p. 7—18; *** *Studii de gramatică*, p. 19.

● „Studii şi cercetări de istorie veche" : I. I. Russu, *Despre populaţia istriană în sec. II e. n. în legătură cu un „catalogus" fragmentar*, an. IX, nr. 1, p. 39–60.

● „Revista de psihologie" : A. R. Luria (U.R.S.S.), *Despre rolul reglator al limbajului în dezvoltarea normală şi anormală* (*Contribuţii la o fundamentare naturalist-ştiinţifică a defectologiei*), an. IV, nr. 3, p. 17–26.

ACTIVITATEA LINGVIŞTILOR ROMÎNI PESTE HOTARE

A. Congrese internaţionale

● Între 24 şi 28 august a. c. a avut loc la München al VI-lea **Congres internaţional de ştiinţe onomastice** [1], la care au participat aproape 500 de lingvişti aparţinînd la 31 de ţări. Comunicările au fost ţinute în cadrul a 10 secţii, dintre care deosebit de interesante au fost cele prezentate în secţia I şi a X-a. În secţia I au fost discutate „probleme de metodă şi de sistem" în onomastică. Comunicările din secţia a X-a s-au referit la chestiuni practice privind standardizarea internaţională a numirilor geografice.

Delegaţia R.P.R. a fost formată din acad. Iorgu Iordan şi acad. E. Petrovici, reprezentanţi ai Academiei R.P.R. Acad. Iorgu Iordan a făcut o comunicare despre *Raportul dintre ariile lexicale şi cele toponimice*, în cadrul secţiei a VIII-a („Onomastica indo-europeană şi pre-indo-europeană"), iar acad. E. Petrovici, *Nume slave de apă în R.P.R.*, în cadrul secţiei a II-a („Nume de apă"). Acad. Iorgu Iordan a fost ales în „Comitetul internaţional de ştiinţe onomastice" iar acad. E. Petrovici a fost cooptat în „Comisia pentru întocmirea atlasului mediteranean".

Delegaţia romînă a prezentat şi un volum de „Contribuţii onomastice" [2].

● Cel de-al IV-lea **Congres internaţional al slaviştilor** [3] s-a desfăşurat la Moscova între 1–10 septembrie. Dintre cei aproape 2000 de participanţi, peste 500 au fost oaspeţi şi delegaţii din 29 de ţări. Şedinţele de lucru s-au ţinut pe secţii şi subsecţii cuprinzînd circa 250 de comunicări şi referate. Din delegaţia romînă au făcut parte : acad. Al. Rosetti, acad. E. Petrovici, M. Novicov, D. P. Bogdan, I. C. Chiţimia, I. Pătruţ, Ec. Fodor, G. Mihăilă. Cu acest prilej Asociaţia slaviştilor din R.P.R. a publicat primele trei volume din *Romanoslavica* [4].

● Între 12–28 septembrie s-au desfăşurat la Veneţia lucrările celui de-al XII-lea **Congres internaţional de filozofie** [5]. Lucrările congresului s-au desfăşurat pe şedinţe plenare în cadrul cărora s-au dezbătut trei probleme principale : 1) *Omul şi natura* ; 2) *Libertate şi valori* ; 3) *Logică, limbaj şi comunicare*. Delegaţia oficială a R.P.R. a fost alcătuită din acad. M. Ralea, acad. C. I. Gulian, acad. A. Joja şi prof. C. Nicuţă.

B. Călătorii de studii

● Acad. Iorgu Iordan, după terminarea Congresului internaţional de ştiinţe onomastice de la München, a vizitat Universitatea Friedrich Schiller din Jena, cu prilejul sărbătoririi a 400 de ani de existenţă.

[1] Vezi articolul acad. Iorgu Iordan, *Reuniune lingvistică la München*, în *Contemporanul*, nr. 37 (623), 19 sept. 1958, p. 7.

[2] Vezi sumarul volumului în SCL, 1958, nr. 3, p. 417.

[3] Vezi şi numărul de faţă p. 537–541, *Limba romînă* VII, nr. 5, p. 73 — 76 ; *Gazeta literară* V., nr. 39 (237), 25 sept., p. 1 şi 6 ; *Tribuna II*, nr. 39 (86), 27 sept., p. 7 ; *Veac nou*, 31 I, 28 II, 5 IX, 26 IX 1958.

[4] Vezi sumarul volumelor în *SCL*, 1958, nr. 3, p. 416–417.

[5] Date mai amănunţite în *Contemporanul* nr. 39 (625), 3 oct., p. 7.

● Acad. E. Petrovici, după Congresul slaviştilor de la Moscova, a făcut o vizită la Helsinki.

● Acad. Al. Graur şi prof. D. M. Pippidi au participat la Congresul Comitetului Eirene de filologie clasică din ţările socialiste, ţinut la Budapesta.

● Florica Dimitrescu, candidată în ştiinţe filologice, a fost trimisă de Academia R.P.R. la Cracovia pentru specializare, pe timp de şase luni.

● Andrei Avram, cercetător principal la Institutul de lingvistică, a fost trimis de Academia R.P.R. pentru specializare în Fonetica experimentală, pe timp de o lună, în Finlanda (Helsinki). La invitaţia secţiei istorice-filologice a Universităţii din Helsinki a ţinut un ciclu de lecţii (10) de limba romînă.

OASPEŢI DE PESTE HOTARE

● La începutul lunii iulie am primit vizita acad. prof. A. R. Luria, din Moscova, care a ţinut şi o conferinţă despre „*Metode obiective de cercetare psihologică a relaţiilor semantice*".

● Prof. Paul Zumthor din Amsterdam ne-a vizitat ţara, timp de trei săptămîni, la invitaţia Institutului de relaţii cu străinătatea. Cu acest prilej a ţinut mai multe conferinţe : la subsecţia de limbă şi literatură a Academiei R.P.R. despre *O formulă gallo-romanică din secolul al VIII-lea*; la Institutul de lingvistică din Bucureşti : *Reflexele franceze ale cuvîntului lat.* ***reflectere***; la Facultatea de filologie din Bucureşti a conferenţiat despre *Începuturile liricii romanice.*

● Profesorul american Roman Jakobson de la Universitatea Harvard din Cambridge — S.U.A. — ne-a vizitat ţara, între 2 şi 6 octombrie la invitaţia Academiei R.P.R., ţinînd mai multe conferinţe : la Subsecţia de limbă şi literatură a Academiei R.P.R., despre *Lingvistica istorică şi lingvistica descriptivă*; la Institutul de lingvistică al Academiei R.P.R., despre *Analiza sunetelor vorbite*; la Casa oamenilor de ştiinţă, în faţa cercetătorilor de la Institutul de lingvistică şi ai secţiei de ştiinţe matematice şi fizice a Academiei R.P.R., despre *Lingvistica matematică.* Ultima conferinţă a ţinut-o la Facultatea de filologie din Bucureşti, cu tema *Analiza limbii.*

AU APĂRUT :

● *Omagiu lui Iorgu Iordan,* Ed. Acad. R.P.R. [1958], Format 8/61 × 86, 940 pag.

● *Dicţionar englez-romîn,* Editura ştiinţifică, 1958, 871 pag. + erata.

● Toma Vasilescu şi N. I. Barbu, *Gramatica limbii latine.*

● I. Rizescu, *Contribuţii la studiul calculului lingvistic,* Ed. Acad. R.P.R., 1958, 53 p. + erata.

● „Buletinul de informare ştiinţifică", editat de Institutul de studii romîno-sovietic, în limba rusă, cu articole sau informaţii privitoare la activitatea ştiinţifică din ţara noastră.

A. NICOLESCU

N. B. Pentru redactarea cît mai completă a cronicilor viitoare rugăm facultăţile, institutele şi societăţile din provincie să ne semnaleze activitatea desfăşurată. Materialul va fi trimis la redacţia revistei.

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ ÎN R. P. BULGARIA ÎN 1957–1958

Activitatea lingvistică în R. P. Bulgaria continuă să cunoască realizări însemnate. Forul conducător al acestei activități este Institutul de limbă bulgară de pe lîngă Academia bulgară de științe. Creat curînd după 9 septembrie 1944, cînd Academia bulgară de științe s-a reorganizat și și-a lărgit preocupările, Institutul de limbă bulgară a devenit în scurt timp centrul activității lingvistice din R.P.Bulgaria.

Avînd ca bază de lucru metoda materialist-dialectică, cu o organizare care permite folosirea largă a muncii colective, și mulțumită sprijinului material din partea statului, Institutul de limbă bulgară a putut păși spre îndeplinirea unor sarcini de neatins înainte : elaborarea unui dicționar explicativ al limbii bulgare, a unei gramatici normative, a dicționarului ortografic, a unui șir de dicționare bilingve, sau a unor lucrări cu o perspectivă mai îndepărtată ca : întocmirea unui dicționar etimologic, a unui dicționar al limbii vechi slave, a unui dicționar istoric al limbii bulgare, a Atlasului dialectal al graiurilor bulgare, a unei istorii dezvoltate a limbii bulgare, a unei istorii a limbii literare bulgare și altele.

Pentru perioada de care ne ocupăm, succesele Institutului de limbă bulgară sînt oglindite într-o serie de lucrări ieșite de sub tipar.

Un loc central în activitatea Institutului continuă să-l dețină Dicționarul limbii literare bulgare contemporane, conceput în trei volume. În această perioadă s-a tipărit în întregime volumul II, literele L–P (940 pagini), și o fasciculă (a XI-a) din volumul III[1] (R–Sveto). Sub tipar se află fascicula a XII-a.

Importanța acestei lucrări pentru lingvistica bulgară, sub aspectul științific și practic al preocupărilor ei, este deosebit de mare. E demn de menționat faptul că în cursul acestei munci Institutul a reușit să-și organizeze un coletiv bine închegat de colaboratori științifici, redactori și colaboratori tehnici.

Institutul a continuat să-și îmbogățească arhiva lexicală, care numără în momentul de față cca. 3000000 de fișe.

Activitatea colectivului de lexicografi al Institutului s-a remarcat și prin elaborarea de dicționare bilingve, dintre care au ieșit de sub tipar : Dicționarul bulgar-rus (48000 de cuvinte) și Dicționarul grec-bulgar, iar altele ca Dicționarul francez-bulgar, german-bulgar, englez-bulgar, romîn-bulgar și bulgar-romîn, bulgar-turc sînt în lucru.

---

[1] Dicționarul se publică, mai întîi, periodic în fascicule, pe măsura elaborării lor, apoi și în volum.

8. – c. 2358

Secţia de slavistică are în curs de redactare dicţionarele bulgar-rus, slovac-bulgar şi polon-bulgar, iar Secţia de istorie a limbii bulgare lucrează la întocmirea dicţionarului limbii vechi slave.

Sub tipar se află Dicţionarul limbii lui Hristo Botev.

Dicţionare bilingve au mai fost tipărite şi de alte edituri. Astfel au apărut : un mic dicţionar german-bulgar (Ed. Cultura poporului) şi un dicţionar tehnic rus-bulgar (26 000 de cuvinte, Ed. Ştiinţă şi artă).

Secţia de lingvistică generală şi balcanică are în lucru dicţionarul etimologic al limbii bulgare, a terminat redactarea unui dicţionar bulgar-grec şi are sub tipar un dicţionar bulgar-albanez.

Secţia de limbă bulgară contemporană continuă elaborarea dicţionarului ortografic.

Secţia de dialectologie strînge material în vederea elaborării unui dicţionar dialectal.

Institutul de limbă bulgară are două publicaţii periodice : Известия на Института за български език (Buletinul Institutului de limbă bulgară), care apare o dată pe an destinat în primul rînd unui public de specialitate, şi Български език (Limba bulgară), revistă cu caracter ştiinţifico-popular, care, începînd din 1957, apare de şase ori pe an (din 1950, anul înfiinţării, pînă la 1957 a apărut de patru ori pe an).

În 1957, s-a editat volumul V al Buletinului Institutului de limbă bulgară (488 de pagini), care cuprinde materiale interesante şi variate. La capitolul *Articole şi monografii* găsim studii din domeniul lingvisticii generale, ca : Al. Graur, *Legi de lungă şi de scurtă durată* ; St. Mladenov, *Cîteva nume slave de ape şi importanţa lor pentru preistorie şi pentru lingvistica generală*, în care, pe baza etimologiilor unor nume de ape ca Volga, Oder, Drava, Drăveniţa, Mroga, Sava, Raba şi Raja autorul întăreşte afirmaţia lui Rozvadowski că o parte a patriei primitive a slavilor a fost în Rusia, prin Rusia trebuind să se înţeleagă şi partea siberiană. Domeniul gramaticii limbii bulgare este ilustrat de studii ca : *O construcţie specială cu verbul „a avea"*, de acad. A. Teodorov-Balan şi *Apariţia unor noi forme verbale compuse cu verbul „a avea"*, de acad. Vl. Gheorghiev. Ambele studii discută una şi aceeaşi problemă, asupra căreia însă părerile autorilor sînt opuse. Acad. Teodorov-Balan vede în formaţia ind. prez. a verbului „a avea" + participiul pasiv o construcţie sintactică, în timp ce acad. Vl. Gheorghiev o consideră construcţie morfologică, o formă verbală nouă de trecut rezultativ. Din acelaşi domeniu, *Structura vorbirii* (frazei) *bulgare*, de C. Cărgiev este un interesant studiu privitor la locul grupurilor de cuvinte în propoziţia afirmativă bulgară.

La acelaşi capitol, revista acordă un loc larg problemei limbii scriitorilor, prin publicarea a patru studii : *Lexicul popular-vorbit în creaţia lui Pencio Slaveikov*, de Dora Ivanova-Mirceva ; *Neologismele la Pencio Slaveikov*, de A. Spasova ; *Modificări ale autorului în ediţiile operei „Sub jug" a lui Iv. Vazov*, de K. Niceva ; *Modificări ale autorului în ediţiile de poezii ale lui Dimcio Debelianov*, de M. Filipova-Bairova.

Capitolul *Comunicări şi materiale* începe cu o prezentare a activităţii lingviştilor sovietici în legătură cu studiul limbii bulgare (Вклад ученых Московского университета в изучение болгарского языка) a lingvistului sovietic S. B. Bernstein.

Toponimia, domeniu căruia lingviştii bulgari îi acordă mare atenţie şi în care s-au elaborat şi se elaborează multe lucrări, este reprezentată şi aci printr-o participare bogată : Iv. Gălăbov, *Văhelo = Anhialo, Alia = Anteia* (*Aporturi toponimice*), I. Petkanov, *Denumirea geografică Kom* şi *Note asupra denumirilor populare ale solului şi numele de locuri legate de ele*, de I. Duridanov (recenzie a lucrării acad. I. Stranski), *Denumiri populare bulgăreşti ale solului după culoarea şi umiditatea lui*, extras din Buletinul Institutului de cercetări pedologice de pe lîngă Academia bulgară de ştiinţe, vol. II, Sofia, 1954, p. 281–361.

Capitolul *Comunicări şi materiale* mai cuprinde : *O listă a numelor proprii din satul Crivenea, raionul Razgrad*, de I. Dobrev, o contribuţie a decedatului N. Kostov, *Consoane duble*

în limba bulgară literară şi articolul prof. Dr. I. Kurz (Praga), *Contribuţii la problema apariţiei articolului în limba bulgară*, un răspuns la recenzia lui I. Gălăbov asupra lucrării prof. I. Kurz privitoare la articol în vechea slavă.

Cea de-a doua revistă a Institutului, *Limba bulgară*, are ca scop tratarea problemelor teoretice şi practice ale limbii bulgare într-o formă accesibilă unor cercuri cît mai largi. Preocupările revistei sînt de atfel bine oglindite şi în rubricile ei: *Articole*, *Note şi materiale*, *Cultura lingvistică*, *Lingvistica în străinătate*, *Întrebări şi răspunsuri*, *Critică şi comunicări*, *Bibliografie*.

În cele şase numere apărute în cursul anului 1957 şi în primele două numere din 1958, tematica problemelor abordate a îmbrăţişat aproape toate ramurile lingvisticii. La rubricile *Articole* şi *Note şi materiale* au fost publicate lucrări din următoarele domenii:

gramatică: A. Ivanova, *Participiile ca adjective* (nr. 2/1957); S. Spasova, *Forme deosebite de plural la unele substantive din limba bulgară* (nr.2/1957); M. Gheorghieva, *Accentuarea substantivelor bisilabice de genul masculin în limba bulgară literară* (nr. 1/1957); A. Teodorov-Balan, *A patra declinare* (nr. 4/1957); Sv. Ivancev, *Observaţii asupra folosirii articolului în limba bulgară* (nr. 6/1957); L. Andreicin, *Din problemele şi practica articulării în limba bulgară* (nr. 1/1958); V. Stankov, *Rb, lb şi br, bl la verbele imperfective, formate cu suf. -va* (nr. 1/1958); Hr. Părvev, *Stabilizarea gerunziului în limba bulgară literară* (nr. 2/1958); K. Ivanova, *Despre suf. -ov(a) în limba literară bulgară* (nr. 2/1958) etc.

lexic: K. Mircev, *În legătură cu explicarea istorică a expresiei „din ac pînă- n aţă"* nr.4/1957); I. Popovski, *În legătură cu problema lexicului internaţional şi terminologia sportivă în limba bulgară* (nr. 4/1957); M. Moskov, *Lexicul nou în domeniile producţiei, social şi publicistic* (nr. 2/1957); V. Popova, *Contribuţii la problema caracterului lexicului şi frazeologiei publicisticii* (nr. 2/1958) etc.

dialectologie: St. Stoikov, *Graiul din Strangea* (nr. 3/1957); G. Popivanov, *Observaţii asupra situaţiei actuale din graiurile raionului Velingrad* (nr. 4/1957); D. Ivanov, *Termeni populari agricoli din satul Enina, raionul Kazanlîc* (nr. 2/1958) etc.

fonetică: Vl. Gheorghiev, *O particularitate în pronunţarea consoanei* **н** *în bulgară* (nr. 2/1957); Vl. Gheorghiev, *În legătură cu problema consoanelor nazale în limba bulgară contemporană* (nr. 4/1957); L. Andreicin, *Despre inmuiere în limba literară bulgară* (nr. 6/1957); Vl. Gheorghiev, *În legătură cu problema consoanelor în bulgară* (nr. 1/1958) etc.

ortografie şi ortoepie: Sv. Ivancev, *Transcrierea şi pronunţarea numelor proprii cehe în limba bulgară* (nr. 2/1957); C. Ciolakova, *Despre ortografia unor adverbe compuse, formate cu particula* **što** (nr. 2/1957); M. Văglenov, *Pronunţarea şi transcrierea numelor chinezeşti în limbă bulgară* (nr. 3/1957); T. Atanasova, *Transcrierea numelor englezeşti în limba bulgară* (nr. 6/1957);

istoria limbii, istoria limbii literare bulgare şi studiul limbii scriitorilor: D. Ivanova-Mirceva, *Limba povestirilor lui Drumev* (nr. 4/1957); K. Ivanova, *Observaţii asupra construcţiei frazei în poezia Bagrianei* (nr. 1/1958); I. Duridanov, *Evoluţia limbii bulgare de la sintetism la analitism* (nr. 1/1957); B. ST. Anghelov, *Lupta pentru o limbă şi o cultură proprie în secolele IX—X* (nr. 3/1957); Ţ. Mladenov, *Note asupra măiestriei cuvîntului la P. K. Iavorov* (nr. 2/1958);

limba veche slavă şi slavistica: A. S. Lvov (Moscova), *Din lexicul vechi slav* (nr. 1/1957); N. Kovacev, *Un fragment nou descoperit din inscripţia de la Batoşevo* (nr. 2/1957); N. M. Dilevski, *Un însemnat monument al literaturii vechi ruse* (nr. 3/1957); D. G. Hristoscov şi M. Sl. Mladenov, *Un manuscris bulgar din sec. XVII nou descoperit* (nr. 3/1957); K. Mircev, *Despre înzestrarea cu sens a unui grecism în monumentele de limbă medio-bulgare* (nr. 6/1957); K. Mircev, *Există verbul* **мъчати** *în Codex Suprasliensis?* (nr. 1/1958);

lingvistică generală: K. Kostov, *Despre originea țiganilor și limba lor* (nr. 4/1957); I. Lekov, *Contribuții la compararea unor cuvinte sinsemantice din limba lituaniană și din limbile slave* (nr. 4/1957); Vl. Gheorghiev, *Contribuții la problema comunității lingvistice balto-slave* (nr. 2/1958).

Rubricile *Cultivarea limbii și Întrebări și răspunsuri* au oferit cititorilor în fiecare număr un bogat și prețios material legat de aspectul practic al problemelor de limbă, iar rubricile *Critică și comunicări* și *Lingvistica în străinătate*, prilej de informare a cititorilor asupra activității lingvistice din țară și străinătate, au cunoscut și în această perioadă numeroase participări.

O realizare de seamă, în anul 1957, a Institutului de limbă bulgară a fost editarea volumului omagial *Studii de lingvistică în cinstea academicianului St. Mladenov*. Un număr mare de lingviști bulgari (26) și un număr și mai mare de lingviști străini (38) au participat prin lucrările lor la sărbătorirea a 75 de ani de viață și a peste 50 de ani de activitate științifică ai binecunoscutului lingvist bulgar.

Lucrările volumului au fost grupate în trei mari domenii: *Lingvistică bulgară, Lingvistică slavă, Lingvistică generală și indo-europeană*. Ne vom opri mai ales asupra domeniului de lingvistică bulgară, din care desprindem lucrări deosebit de importante ca: *Declinare și conjugare în gramatica bulgară*, de A. Teodorov-Balan; *În legătură cu problema celor mai timpurii exemple de dativ analitic în monumentele bulgărești*, de K. Mircev; *Cazul dativ în limba bulgară contemporană și construcții prepoziționale sinonimice*, de E. V. Cesko; *Contribuții la problema caracteristicii perfectului (trecutul nedeterminat) în limba bulgară*, de L. Andreicin; *Contribuții la istoria pronumelor relative în limba bulgară*, de I. Gălăbov, *Quelques observations sur les substantifs en -et en bulgare moderne*, de Roger Bernard; *Formarea limbii bulgare literare*, de I. S. Svențițki; *Contribuții la studiul copiei de redacție bulgară a „Comorii" lui Damaschin Studitul*, de S. B. Bernstein; *Note asupra traducerii evangheliei în vechea slavă, cu privire la influența sintaxei grecești*, de I. Duridanov.

În legătură cu studiile din celelalte două domenii, întîlnim participarea lingviștilor străini: Henri Boissin, André Mazon, T. Lehr-Spławinski, Fr. Slavski, L. Beaulieux, A. Vaillant, V. Borkovski, A. V. Isačenko, E. Pauliny, V. I. Abaev, P. Skok, J. Schütz, M. Vasmer, V. Machek, F. Kopečny, V. Blanár, A. Van Windekens, O. Haas, H. Krahe, V. Skalička, F. P. Filin, K. Horálek, M. Cohen și a lingviștilor romîni: Al. Graur, I. Iordan, E. Petrovici și Al. Rosetti.

Frumoasa tradiție a Institutului de limbă bulgară de a îngriji publicarea de volume omagiale se continuă prin editarea unui volum omagial închinat acad. D. Decev (în colaborare cu Institutul de arheologie), în momentul de față sub tipar, și a volumului omagial S. Romanski, pregătit pentru tipar.

Alături de aceste publicații festive, menționăm și editarea a două volume închinate celui de-al IV-lea Congres internațional al slaviștilor de la Moscova (în colaborare cu Institutul de literatură).

O altă lucrare colectivă de proporții mari a Institutului de limbă bulgară este *Atlasul dialectal al limbii bulgare*. La întocmirea acestui atlas participă 42 de colaboratori bulgari, în cadrul Institutului de limbă bulgară, și 7 colaboratori științifici din Uniunea Sovietică. Pe baza anchetei desfășurate timp de 40 de zile în vara anului 1957 [1] au fost întocmite 24 de hărți și s-a lucrat intens la pregătirea cercetării care a avut loc în vara acestui an, în cursul lunii august. Observațiile făcute pe baza celor 24 de hărți de probă și pe baza fișelor strînse în cadrul discuțiilor purtate la întoarcerea echipelor de pe teren, au contribuit la îmbunătățirea muncii de strîngere în continuare a materialului lingvistic pentru atlas.

---

[1] Pentru date mai amănunțite vezi articolul nostru *Atlasul dialectal bulgar*, SCL, 1957, nr. 2, p. 251–255.

În cadrul Institutului de limbă bulgară au continuat să apară și lucrări individuale. În cursul anului 1957, a fost tipărită fascicula a III-a a gramaticii acad. A. Teodorov-Balan (Нова българска граматика за всякого) consacrată verbului, iar în 1958, lucrările prof. I. Lekov, *Tendințe de formare a cuvintelor în limbile slave* și Vl. Gheorghiev, *Probleme ale etimologiei bulgare*.

În cadrul Secției de lingvistică, etnografie și literatură a Academiei bulgare de științe a apărut, în 1957, lucrarea acad. Vl. Gheorghiev, *Limba tracă*. Ea este a doua mare lucrare destinată studiului acestei limbi, alături de aceea a binecunoscutului specialist în limba tracă, D. Decev, *Die Thrakischen Sprachreste*, publicată în același an la Viena.

În Editura *Știință și artă* a apărut a doua ediție a lucrării *Gramatica limbii turce. Fonetică, morfologie și sintaxă*, de Gălăb D. Gălăbov.

Bogăția de materiale lingvistice și nevoia de a satisface cerințele tot mai mari ale unui public larg care se interesează de problemele de limbă, fac posibilă și necesară existența unei a treia reviste cu preocupări lingvistice : *Limbă și literatură* (Език и литература). Această revistă care se găsește în al 13-lea an de apariție este organul slaviștilor filologi de pe lîngă Uniunea lucrătorilor în științe din Bulgaria. Alături de probleme de limbă ea îmbrățișează și probleme de literatură și are un mai pronunțat caracter de popularizare decît *Limba bulgară*, adresîndu-se în primul rînd învățătorilor, profesorilor din cursul mediu, elevilor etc. Tematica părții de lingvistică este și aici variată. În paginile revistei au fost publicate articole de **gramatică** : *Un tip nestudiat de propoziții subordonate atributive*, de Mosko Moskov (nr. 1/1957) ; *Despre acordul în număr al substantivului cu două sau mai multe adjective*, de K. Popov (nr. 4/1957) etc. ; **dialectologie** : *Cuvinte din graiul satului Dolna Riksa, raionul Mihailovgrad*, de G. T. Gheorghiev (nr. 1/1957) ; *Termeni de rudenie din satul Lozarevo, raionul Polianovgrad*, de St. Stoikov (nr. 1/1957) ; *Cuvinte din lexicul orașului Sevlievo*, de V. Văglenov (nr. 2/1957) etc. ; **limba și stilul scriitorilor** : *Scurtă prezentare a limbii și stilului unei cărți de mare tiraj*, de M. Moskov (nr. 1/1957) ; *Caracterul popular al limbii poeziei lui Vapțarov*, de R. Mutafciev (nr. 4/1957) etc. ; **slavistică** (pe care se pune accentul) : *Limbile slave în unitatea și în dezvoltarea lor independentă*, de I. Lekov (nr. 1/1957) ; *Alfabetele vechi slave*, de K. Mircev (nr. 6/1957) etc.

Rubrica *Întrebări și răspunsuri* reflectă și aici preocuparea pentru aspectul practic al problemelor de limbă. La rubrica *Dări de seamă* cititorii găsesc informații asupra lucrărilor de limbă sau literatură, asupra conferințelor, congreselor legate de aceste domenii.

Publicarea unui cît mai bogat și variat material lingvistic, grija ca acest material să fie accesibil unui public larg, existența în reviste a unor rubrici speciale destinate cultivării limbii vădesc cu prisosință preocuparea lingviștilor bulgari de a răspunde necesităților culturale ale poporului, de a lega aspectul teoretic, științific cu practica.

Este demnă de menționat în acest sens și organizarea în cadrul Institutului a unui serviciu de informație lingvistică. Numai în cursul anului 1957, acest serviciu a acordat redacțiilor și persoanelor particulare peste 1000 de informații și a răspuns în scris la peste 50 de întrebări.

Larga participare la problemele de limbă este marcată și prin publicarea în reviste care nu sînt de specialitate sau chiar în presa cotidiană a unor articole cu preocupări lingvistice.

Îmbinarea aspectului teoretic cu practica în activitatea lingviștilor bulgari se manifestă și prin participarea lor la întocmirea de manuale școlare, ceea ce asigură materialelor didactice un înalt nivel științific. În perioada 1957—1958 s-au tipărit *manuale de gramatică* pentru clasele a VI-a și a VII-a, alcătuite de un colectiv format din L. Andreicin, K. Popov și St. Stoikov, și *Manuale de limba bulgară* pentru clasele a IX-a, a X-a și a XI-a (ed. a VI-a în 1957, și a VII-a în 1958), de L. Andreicin și K. Popov.

Se acordă de asemenea o deosebită grijă activității de sprijinire a muncii studenților prin editarea de cursuri. În această perioadă s-au tipărit : *Limba bulgară contemporană*, partea

a II-a (manual pentru anul I şi II al Institutelor pedagogice), de L. Andreicin, M. Ivanov şi K. Popov; *Manuale de lingua italiana ad uso degli studenti del primo e secondo curso di Filologia italiana*, de L. Topuzova şi M. Cavaletto (Ed. Ştiinţă şi artă); *Manuel de grammaire historique de la langue française*, de L. Vankov (Ed. Ştiinţă şi artă); *Livre de français à l'usage des étudiants de philologie française*, de A. Radev, I. Simeonov şi L. Gălăbova (Ed. Ştiinţă şi artă); *English for students in electrical mechanical engineering* (Ed. Ştiinţă şi artă); *Manual de limba bulgară pentru studenţii chinezi* (Ed. Ştiinţă şi artă); *Manual-crestomaţie de limba bulgară pentru studenţii străini*, redactat de un colectiv (Ed. Ştiinţă şi artă). Sub tipar se află *Gramatica istorică a limbii bulgare* (manual pentru studenţii facultăţii de filologie), de K. Mircev. Acestor manuale li se alătură şi cîteva lucrări de metodică.

Activitatea lingvistică în Bulgaria a fost marcată în această perioadă şi prin organizarea cîtorva sesiuni şi conferinţe ştiinţifice. Astfel în octombrie 1957, Academia a organizat, împreună cu Institutul de limbă bulgară şi cu Universitatea din Sofia o sesiune ştiinţifică cu prilejul celei de-a 40-a aniversări a Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie. Aceleaşi instituţii au organizat în mai 1957 şi în mai 1958 cîte o sesiune ştiinţifică consacrată zilei culturii şi scrisului slav. Asemenea sesiuni au loc în fiecare an, în preajma zilei de 24 mai, ziua culturii şi scrisului slav, legate de numele lui Chiril şi Metodie.

În primăvara anului 1958 (aprilie—iunie), Institutul de limbă bulgară a organizat o sesiune de lexicologie şi lexicografie, la care s-au prezentat şi discutat numeroase comunicări, dintre care amintim: *Sensul cuvîntului*, de L. Andreicin; *Sinonimele în limba bulgară*, de R. Mutafciev; *Straturi stilistice în limbă*, de K. Niceva; *Sensul figurat al cuvîntului*, de D. Ivanova-Mirceva, *Omonimele în limba bulgară*, de C. Ciolacova; *Metode de explicare a cuvintelor*, de S. Boiagiev; *Elaborarea de dicţionare bilingve*, de M. Filipova-Bairova.

Facultatea de filologie a Universităţii din Sofia a organizat în 1957 (25—29 mai) o conferinţă ştiinţifică în cadrul căreia s-au discutat o serie de lucrări lingvistice întocmite de profesori ai facultăţii: *Introducere în fonetica bulgară*, de St. Stoikov, Sofia, 1955; *Diateza în sistemul verbal bulgar*, de L. Andreicin (LB. nr. 2/1956); *Graiul satului Momcilovţi, raionul Smolean*, de St. Cabasanov (Bl. Inst. de LB, VI, 1956); *Unitate şi diversitate în limbile slave în fondul lor lexical principal*, de I. Lekov, Sofia, 1955; *Problema apariţiei limbilor indo-europene*, de Vl. Gheorghiev (Вопросы языкознания, nr. 1/1956) şi *Despre originea populaţiei antice din partea de nord a Peninsulei Balcanice*, de Vl. Gheorghiev (Bl. Inst. de arheologie, nr. 19/1955).

Este demn de menţionat, în ce priveşte felul de muncă al Institutului de limbă bulgară, organizarea de şedinţe lărgite ale consiliului ştiinţific, care se ţin în fiecare săptămînă (joia) cu participarea unor persoane şi dinafara lui şi la care sînt prezentate şi discutate lucrările noi, înainte de a fi publicate. Participanţii sînt anunţaţi în scris cu privire la ordinea de zi a fiecărei şedinţe, precum şi despre primirea de noi lucrări la Institut, pentru a le putea consulta înainte de a fi prezentate la şedinţe. Comunicările colaboratorilor mai tineri sînt totdeauna însoţite de două referate scrise, prezentate de persoane desemnate din timp.

Lingviştii bulgari au participat de asemenea la diverse congrese şi conferinţe internaţionale, mai ales în legătură cu organizarea celui de-al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor de la Moscova (Praga, 1957; Varşovia, 1958). Un număr mare de lingvişti bulgari a participat la Congresul slaviştilor de la Moscova.

Este foarte activ schimbul de experienţă dintre lingviştii bulgari şi cei din alte ţări, atît prin participarea la publicaţii [1] (cum ar fi volumul *Omagiu lui Iorgu Iordan*), cît şi prin vizite

[1] O importantă colaborare în străinătate a Institutului de limbă bulgară va fi în legătură cu publicaţia Institutului de slavistică din Moscova Статьи и материалы по болгарской диалектологии СССР. De aci înainte această culegere de studii, care va apărea ca o publi-

personale, care sînt un prilej de prezentare de comunicări interesante, dintre care amintim: B. Havránek, *Influența reciprocă a limbilor slave în dezvoltarea lexicului lor* și *Principii de studiu istorico-comparativ în sintaxa limbilor slave*; A. Zaremba, *Trecerea în revistă a lucrărilor colective de slavistică în Polonia, după cel de-al doilea război mondial*; R. Picchio, *Starea slavisticii în Italia*; S. B. Bernstein, *Metode de cercetare a istoriei și funcției cazurilor în limbile slave* (1957) și *Unele rezultate ale primei și celei de-a doua cercetări dialectale, pe baza hărților cartografiate de probă* (1958).

Nu putem încheia această trecere în revistă a activității pe tărîmul limbii în Bulgaria fără a aminti și aportul bulgarilor la problemele limbii esperanto. Esperantismul, care are aci o vechime de peste 50 de ani, și-a îmbogățit, în această perioadă, publicațiile cu un *Dicționar esperanto-bulgar*, de A. Grigorov, Sofia, 1957 (Ed. Știință și artă) și un *Curs de esperanto cu carte de lectură*, de I. Sarafov, Sofia, 1957. Între 20 și 22 iulie anul acesta, la Varna, a avut loc congresul esperantiștilor bulgari.

M. RĂDULESCU

---

cație și a Institutului de limbă bulgară, se va numi Статьи и материалы по болгарской диалектологии. Pentru primul număr care apare sub noua organizare, au trimis articole: I. Kocev, *Reflexe ale ierului mic în limba bulgară* și Țanco Mladenov, *Formele timpului trecut în graiul din raionul Breznic.*

DR. EUGEN SEIDEL, *Elemente sintactice slave în limba romînă*

(Materiale şi cercetări lingvistice, III). Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1958, 190 p.

Colecţia „Materiale şi cercetări lingvistice", publicată de Editura Academiei R.P. Romîne, s-a îmbogăţit în ultimul timp cu noi lucrări, dintre care două sînt consacrate problematicii slavo-romîne, în înţelesul larg al cuvîntului. După lucrarea lui I. Pătruţ, *Fonetica graiului huţul din Valea Sucevei* [1], cartea recent apărută a prof. dr. Eugen Seidel de la Universitatea „Humboldt" din Berlin (pînă nu de mult, profesor la Universitatea „Victor Babeş" din Cluj), tratează despre *elementele sintactice slave în limba romînă* [2], problemă puţin studiată pînă acum în lingvistica „slavo-romînă" [3].

Lucrarea cuprinde, pe lîngă *Introducere*, cinci capitole consacrate *influenţelor sintactice asupra numelui, verbului* şi *celorlalte părţi de vorbire, propoziţiei*, precum şi unor *cazuri de limită* şi *cazuri nelămurite*. După *Consideraţiile de încheiere*, autorul a inserat trei anexe cuprinzînd *Discuţii la unele paragrafe ale lucrării*, *Teoria calcului lingvistic* şi *Istoria limbii romîne, o oglindă a istoriei poporului romîn*, bibliografia lucrării, precum şi rezumatele în franceză şi germană.

„Una din problemele principale ale lingvisticii romîne actuale — declară dr. E. Seidel la începutul lucrării — este cercetarea elementelor slave din limba romînă" (p. 3). Studierea amănunţită şi aprofundată a influenţei slave asupra limbii romîne, sub toate aspectele ei (fonetică, vocabular, derivaţie, morfologie, sintaxă), nu se poate face decît prin eforturile susţinute ale unui întreg colectiv de cercetători care, preluînd rezultatele pozitive obţinute de înaintaşi, vor aplica noi metode de cercetare şi vor atrage în discuţie fapte de limbă necercetate înainte. Ultimii ani au făcut dovada unei intensificări a cercetărilor în acest domeniu, ca şi în alte compartimente ale lingvisticii romîneşti ; cartea profesorului E. Seidel, cunoscut dinainte cititorilor prin lucrările sale de morfologie şi sintaxă, este şi ea o dovadă în acest sens. Iată de ce nu putem împărtăşi afirmaţia domniei-sale din *Anexa I* că „în Romînia nu există o tradiţie a studiilor de slavistică" (p. 95), căci aceasta ar însemna să ignorăm ceea ce s-a făcut în acest domeniu în trecut de B. P. Haşdeu, A. de Cihac, I. Bogdan, O. Densusianu, I. Bărbulescu, iar în ultimele decenii de către acad. Al. Rosetti, acad. E. Petrovici şi de alţi cercetători din ţara noastră.

Credem, de asemenea, că autorul exagerează declarînd că „deocamdată lipsesc toate premisele şi condiţiile" pentru a efectua cercetarea evoluţiei istorice a fiecărui fenomen în parte, ţinînd seama de întreg ansamblul lingvistic romîn, slav şi balcanic (p. 5). A explica lipsurile noastre de pînă acum, în acest domeniu, printre altele, „prin atitudinea de ploconire faţă de apus, unde ştiinţa burgheză s-a ocupat mai mult de romanistică decît de slavistică" (p. 5 ; vezi şi p. 94—95), ni se pare exagerat, cel puţin în partea finală. Fără îndoială că au existat mari şi numeroase lipsuri în tradiţia noastră lingvistică, că mulţi lingvişti au fost atraşi pe panta naţionalismului, dar nu se poate nega că au existat şi cercetări obiective, în condiţiile dezvoltării

---

[1] Vezi recenzia noastră în SCL, 1958, nr. 2.

[2] Vezi şi recenzia lui Gh. Bolocan, în „Limba romînă", 1958, nr. 5, p. 77—82.

[3] Vezi capitolul de sintaxă din cartea acad. Al. Rosetti, *Influenţa limbilor slave meridionale asupra limbii romîne (sec. VI—XII)*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 31 urm., şi partea corespunzătoare din prima ediţie : *Istoria limbii romîne. III. Limbile slave meridionale*, Bucureşti, 1940 (cf. *Prefaţa*, p. 5).

științei limbii în deceniile trecute. Datoria cercetătorilor de astăzi este însă de a completa cu hotărîre golurile existente și de a păși fără întîrziere înainte, luînd ca punct de plecare cuceririle pozitive ale trecutului.

După aceste cîteva observații generale, să trecem la obiectul propriu-zis al lucrării.

Pornind de la constatarea justă că în sintaxa limbii romîne „vom găsi mai puține elemente slave decît în vocabular", ea păstrînd „trăsăturile fundamentale ale latinei vulgare, respectiv ale limbilor romanice" (p. 4), autorul stabilește criteriile după care un fenomen comun limbii romîne și limbilor slave (în particular, bulgarei) va fi considerat ca element slav în sintaxa limbii romînă sau invers:

1) Vor fi considerate elemente slave în limba romînă „acelea care corespund în mai mare măsură structurii slave, decît celei romanice" (p. 6). Dintr-o dată ne izbim însă de greutăți, căci expresia citată de autor drept exemplu (*nici unul*) apare, după cum spune dînsul, nu numai în limbile slave, ci și în limbile romanice (izolat, dar, totuși, apare). Privind deocamdată teoretic această afirmație, constatăm că autorul nu e înclinat să ia în considerație *evoluția proprie* a limbii romîne, deși se știe că resursele interne ale limbii, sistemului ei gramatical sau fonetic, trebuie considerate izvorul prim al oricărei schimbări structurale[1].

2) Invers, sînt considerate împrumuturi în limbile slave acele fenomene comune limbii romîne și unor limbi slave, care apar mai izolate în structura acestora din urmă, decît în cea a limbilor romanice. Din păcate însă, exemplul dat aici de autor (articolul postpus) nu-i sprijină complet ideea, după cum singur recunoaște.

3) În sfîrșit, fenomene comune tuturor limbilor balcanice (ex. dispariția infinitivului cu funcția de complement direct pe lîngă numeroase verbe) „trebuie considerate, în limba romînă ca elemente slave", deoarece, susține autorul, „ele nu au putut pătrunde în limba romînă decît prin intermediul limbilor slave" (p. 6—7). Exemplul citat implică însă o discuție mult mai largă de ordin sintactic: „înlocuirea" infinitivului prin conjunctiv poate să-și aibă rădăcinile într-o interacțiune mai veche, indo-europeană, între conjunctiv și infinitiv[2]; deși poate fi o trăsătură „balcanică", ea nu poate fi declarată implicit o influență slavă.

În ceea ce privește concepția asupra sintaxei, aceasta e considerată în accepția mai largă cuprinzînd și *relațiile între cuvinte*, ceea ce îi permite autorului să includă aici și calcurile sintactice, de tipul *fără(de)lege*[3].

În capitolul *Influențe sintactice asupra numelui* (p. 15—37), dr. E. Seidel studiază fenomenele legate de cazurile și numerele substantivului, întrebuințarea articolului, gradele de comparație ale adjectivelor și adverbelor, precum și cele privitoare la întrebuințarea diverselor pronume.

Să luăm pe rînd cîteva din aceste probleme. E adevărat că există o concordanță frapantă între sistemul de declinare în limba romînă și bulgară, dar ea e mai mult de ordin tipologic (cu excepția vocativului în *-o*); reducerea numărului cazurilor în limba bulgară e, mai degrabă, rezultatul acțiunii „distructive" a limbii vorbitorilor romanici și traci slavizați. În tot cazul, păstrarea genitiv-dativului în limba romînă se poate explica prin resursele ei interne de ordin morfologic. De altfel, limba bulgară nu mai are, cu excepția vocativului, decît o singură formă cazuală generală[4]: de aceea cititorul nu poate înțelege în ce constă „conformitatea dintre declinarea bulgară și cea romînă" (vezi exemplele la p. 16), ca să nu mai vorbim de afirmația că „vocativul poate fi exprimat în ambele limbi prin mai multe forme", pentru care ni se dă drept ilustrație „rom. *codrule, codre* — bulg.: *grade, vărho*" (p. 16)[5].

---

[1] Cf. R. A. Budagov, *Этюды по синтаксису румынского языка*, Moscova, 1958, p. 4. (Vezi recenzia noastră în „Limba romînă", 1958, nr. 4, p. 99). Cf., pe de altă parte, L. Deroy, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, p. 102: „Les langues empruntent aussi les unes aux autres des tours syntaxiques. Mais en syntaxe, l'emprunt est souvent difficile à prouver et l'on peut, dans la plupart des cas, avancer sans risque l'hypothèse d'un développent parallèle des façons de parler dans deux langues différentes".

[2] Cf. R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 104 și urm.

[3] Autorul scrie separat cuvîntul „*fărădelege*", calc morfologic (de structură a cuvîntului), de proveniență cărturărească, pentru a susține natura lui „sintactică", ceea ce credem că e, totuși, o extindere prea mare a noțiunii de „sintaxă" (p. 8).

[4] Cf. de exemplu, L. Andreicin, K. Popov, M. Ivanov, Съвременем български език [partea I], Sofia, 1956, p. 224—225.

[5] Mărturisim că n-am înțeles de ce se dă acest exemplu de „conformitate". De asemenea n-am înțeles de ce un fapt ca declinarea abreviaturilor în rusă și romînă e citat printre concordanțele dintre sistemele de declinare slav și romîn (p. 18).

Pentru a ilustra metoda de lucru a autorului, ne permitem să dăm un citat din acest capitol: „Expresia populară romînească *mai mare ca tine* corespunde exact comparativului bulgar construit cu *ot* plus acuzativul. Nu-mi pot explica această concordanţă, decît ca o influenţă bulgară asupra limbii romîne" (p. 20). Trebuie spus însă că aceste construcţii n-au nimic comun, exceptînd faptul că redau acelaşi conţinut.

În ceea ce priveşte întrebuinţarea pluralului *vîrfuri* (cf. rus. *верхушки*) în limba literară contemporană, am vrea să observăm că acesta e mai mult un fenomen lexical. În plus ar fi trebuit stabilit de la început, ca o condiţie principială, tratarea aparte a fenomenelor vechi sud-slave (rezultat al bilingvismului „popular") şi a fenomenelor cărturăreşti, livreşti, datorite slavonei sau rusei moderne (bilingvism „literar").

Nediferenţierea, amestecul problemelor apare şi mai pregnant în afirmaţia privitoare la articolul postpus, care e considerat o influenţă a limbii romîne asupra limbii bulgare [1] şi despre care se spune: „... menţionez totuşi această influenţă a limbii romîne asupra bulgarei, pentru motivul că articolul postpus în limbile romînă şi bulgară ne arată cît de strînsă a fost convieţuirea dintre aceste două popoare. Această convieţuire strînsă a avut ca urmare un schimb de influenţe atît de intens, încît în unele cazuri nici nu se poate preciza care dintre cele două limbi a dat şi care a primit" (p. 21).

La adjectiv, autorul caută cu orice preţ concordanţe sintactice (care, deci, să fie rezultat al unei influenţe) între rus. *хороший человек* şi rom. *bunul om* sau între diverse modalităţi concrete de a exprima gradele de comparaţie în rusă şi romînă.

În cazul pronumelui „o importantă concordanţă între limbile rusă şi romînă constă în faptul că între întrebuinţarea pronumelui demonstrativ şi a celui personal nu se poate stabili o delimitare sigură" (p. 26). Autorul neglijează complet, aici, ca şi în toată lucrarea, aspectul istoric al problemei, care i-ar fi permis să constate că în limbile slave ca şi în cele romanice pronumele personal pers. III s-a dezvoltat dintr-un pronume demonstrativ (rom. *el* < lat. *ille* 'acela', rus. *он* 'el' < v. rus. *онъ*' acela').

Autorul trece la influenţele sintactice în domeniul pronumelui chiar astfel de fapte de limbă actuală literară, ca întrebuinţarea mai frecventă astăzi a pron. pers. *noi* (nu numai emfatic), ca şi în limba rusă, sau rom. dial. *la mine este* (= *eu am*), calchiat după rus. *у меня есть*.

Capitolul consacrat *Verbului* (p. 39—60) tratează o serie de probleme privitoare la rolul sintactic al verbului *a fi* în conjugare, la timpurile şi modurile în limba romînă, infinitivul scurt şi lung şi întrebuinţarea genurilor [= diatezelor] verbale.

Pornind de la o observaţie a lui M. Křpinsky că în conjugarea romînească verbul *a fi* se foloseşte de multe ori într-o manieră slavă, autorul încearcă să dovedească că „felul în care se întrebuinţează verbul *a fi* reprezintă un element sintactic slav în formarea timpurilor şi modurilor romîneşti" (p. 38). Într-adevăr, multe din observaţiile făcute de autor sînt interesante şi sugestive, însă insuficient fundamentate. Astfel, pentru conjunctivul perfect *să fi jurat* era necesar să se facă comparaţia cu slava veche, din care ar fi reieşit că în slava veche condiţionalul se exprima fie printr-un vechi condiţional al verbului „a fi" — быти (бимь би etc.) + participiul în *-l-* (mai ales, în textele arhaice), fie prin aoristul aceluiaşi verb быти (быхъ, бы etc.) + part. în *-l-*. [2]. De altfel, ca şi în limbile slave din epoca veche, nici în limba romînă veche forma de auxiliar nu e „neflexibilă" (vezi p. 38): în secolul al XVI-lea întîlnim forme ca *să fiu lucrat, să fie dat*, alături de unele forme neflexibile: *eu să fi trecut* etc. [3]. Aşadar, discuţia trebuie începută de la epoci mai vechi de dezvoltare a limbilor slave şi romînă.

E. Seidel relevă pe bună dreptate viitorul anterior (*voi fi scris*) ca o paralelă exactă a formelor similare slave, ca şi unele forme de viitor simplu (*am să scriu, voi scrie*). Fără îndoială că astfel de procedee se întîlnesc şi în alte limbi indo-europene şi ne-indo-europene, dar evoluţia paralelă în limbile „balcanice" trebuie explicată pe un fond comun.

În ceea ce priveşte timpurile şi modurile în limba romînă, autorul ajunge la concluzia că „există o corespondenţă vădită între sistemul de moduri şi timpuri al limbii romîne şi acela al limbilor slave (mai ales al limbii bulgare)", fără însă a aprofunda problema (p. 47 urm.). Cele

---

[1] Asupra complexităţii acestei probleme vezi, în ultimul timp, referatul lui G. Svane, *Cu privire la originea articolului în grupul de răsărit al limbilor slave meridionale*, prezentat la al IV-lea Congres al slaviştilor (Moscova, sept. 1958) şi publicat în „Scando-slavica", IV, 1958.

[2] Cf. A. M. Selişcev, *Старославянский язык*, II, Moscova, 1952, p. 181—182; A. Vaillant, *Manuel du vieux slave*, I, Paris, 1948, § 172.

[3] Cf. *Gramatica limbii romîne*, I, Ed. Academiei R.P.R., Bucureşti, 1954, p. 121. Vezi şi cele spuse de E. Seidel în cartea sa la p. 139.

cîteva considerații pe marginea întrebuințării perfectului simplu *eu fui* (problemă de sintaxă?) în Oltenia, sub o influență bulgară, sau asupra mai mult ca perfectului *cîntasem* sînt, după părerea noastră, insuficiente (p. 50 și urm., 115 și urm.).

În ceea ce privește imperativul negativ (*nu + infinitivul scurt*), autorul caută cu orice preț o paralelă în bg. *недей* „nu face" + *inf. scurt*, deși recunoaște singur în *Anexa I* că fenomenul întrebuințării infinitivului pentru imperativ e un fapt general (p. 116—117). Ce-l face însă pe autor să procedeze astfel? „La baza lucrării de față stă principiul că conviețuirea romîno-slavă, care a exercitat efecte atît de multiple asupra foneticii, fonologiei, lexicului, a formării cuvintelor și a sintaxei, ne obligă să căutăm o explicație comună pentru fenomenele paralele din limba romînă și bulgară (fără a fi însă trăsături comune ale limbilor romanice sau slave)" (p. 117).

După părerea noastră, aici e un cerc vicios : ori de cîte ori autorul nu dispune de argumente faptice concrete și precise, el recurge la principiul general ; acesta însă trebuie să reiasă ca o concluzie, ca o generalizare în urma studierii multilaterale a faptelor, și nu ca ceva aprioric.

Autorul își însușește concluziile bine fundamentate ale acad. Al. Graur [1] privitoare la influența slavă asupra extinderii diatezei reflexive („genului" reflexiv), aducînd unele considerații și aprecieri personale.

Trecînd la *Celelalte părți de vorbire* (p. 61—74), E. Seidel se oprește asupra unor întrebuințări ale numeralului, adverbelor, precum și asupra sintaxei prepozițiilor și conjuncțiilor.

Din păcate, unul din fenomenele menționate la numeral (întrebuințarea substantivului *jumătate*, în expresii ca *o jumătate ceas* [de fapt *o jumătate de ceas*], la fel ca bulg. *половина час*), e pe jumătate inexact și n-are nici o legătură cu influența slavă în sintaxă.

În ceea ce privește evitarea adverbului (particulei afirmative) rom. *da*, autorul inversează lucrurile afirmînd : „cred că și la evitarea lui *da* romînesc este vorba de o influență slavă". Dimpotrivă, tocmai întrebuințarea lui *da* e un fapt *puternic* de influență slavă, cuvîntul respectiv fiind împrumutat din dialectele slave de sud. A. Meillet a arătat [2] că în limbile indo-europene particula afirmativă a apărut destul de tîrziu, ceea ce explică lipsa ei în latină, greacă etc. și, adeseori, în romînă [3].

Unele similitudini în întrebuințarea prepozițiilor în romînă și bulgară (ex. *de — от din — из*) sau în folosirea unor conjuncții merită într-adevăr atenție.

Dar autorul neglijează și aici datele istoriei limbii. Astfel, discutînd valoarea prepoziției *spre* în formarea numeralelor *unsprezece* etc., domnia-sa afirmă că *spre*, care „de fapt indică direcția" este întrebuințat „pentru a reda un raport sintactic nou". Dar în latinește *super* însemna tocmai „pe, peste, asupra" (= slav. *na*), valoare pe care *spre* o păstrează încă în textele vechi romînești [4]. Deci nu e vorba de un „raport sintactic nou", ci de păstrarea unei valori gramaticale vechi a lui *super* > *spre* [5].

Fără îndoială că în *topica* părților propoziției (p. 75—77) putem vedea anumite paralelisme slavo-romîne (mai ales bulgaro-romîne). Dar aici e mai degrabă vorba de fenomene generale, legate de structura gramaticală, luată în întregime, a limbilor romînă și bulgară, care se cer însă studiate de pe punctul de vedere al limbii respective [6].

La sfîrșitul lucrării sale, autorul ține să atragă atenția asupra unor *Cazuri de limită între domeniul sintaxei și alte domenii, precum și cazuri nelămurite* (p. 78—84). Printre cele dintîi E. Seidel trece așa-numita „figură etimologică" (ex. *de primit, primea*), care-și are paralele

[1] *Les verbes „réfléchis" en roumain*, BL, VI, 1936. Cf. acad. Al. Rosetti, *Influența...*, p. 34 urm. ; *Gramatica limbii romîne*, I, p. 244 și urm.

[2] *Les interférences entre vocabulaires*, „*Linguistique historique et linguistique générale*", t. II, 1936, p. 36—37.

[3] Pe lîngă diversele exemple citate de S. Pușcariu (*Limba romînă*, I, București, 1940, p. 280 ; vezi și harta 21) nu spre „a bagateliza" împrumutarea particulei *da* (cum susține E. Seidel), ci pentru a arăta adevăratul ei loc în sistemul limbii romîne, ne permitem să mai aducem unul deosebit de grăitor din Caragiale : „*Avocatul.* — Ești însurat de curînd... *Cucoana* [în locul fiului ei]. — *De.*" (*Art. 214*). Numai inexistența unei particule afirmative propriu-zise în romîna comună, explică pătrunderea lui *da* din dialectele slave de sud.

[4] Cf. în *Palia de la Orăștie* : „Așa potopi tot ce era *spre* [= *pe*] fața pămîntului..." (ap. CADE, 1190 ; vezi acolo explicația și alte exemple).

[5] De altfel, acad. Al. Rosetti chiar așa și afirmă : „lui *na* îi corespunde *exact* (s.n.) rom. *spre*" (*Influența...*, p. 33).

[6] Cf. capitolul „Ordinea cuvintelor în propoziție" din *lucr. cit.* a lui R. A. Budagov (p. 173—219).

în diverse limbi, nu numai slave, și genul gramatical. Fără a intra în discuție, autorul se raliază părerii conform căreia „menținerea (parțială) a celor trei genuri latine în limba romînă, față de celelalte limbi romanice, se datorește influenței slave" (p. 80). Deși în ultimul timp s-a scris destul de mult în această privință, considerăm că mult mai aproape de adevăr se află I. Pătruț și cei care susțin că „neutrul" („ambigenul") romîn se explică suficient fără influența slavă pornind doar de la faptele interne ale latinei populare și romînei [1].

„Cazurile nelămurite" sînt un exemplu de felul cum E. Seidel îngrămădește diverse fapte într-un capitol al „influenței slave în sintaxă", fără a le studia mai în aprofunzime. Asemănări forțate între *cine* **n-au luate** *bilete* (incorect !) și expresia corespunzătoare rusească („*кто*+pers. 3 pl." — incorectă ! — pentru o expresie ca *всех, кто остовался*) nu pot forma obiectul unui studiu serios asupra influențelor sintactice slave în limba romînă.

Pe lîngă cele 85 de pagini ale lucrării propriu-zise, cartea prof. E. Seidel mai cuprinde un număr aproape egal (83) de pagini consacrate celor trei anexe. În ceea ce privește *Anexa I* : *Discuții la unele paragrafe ale lucrării* (p. 91—123), care reprezintă un comentariu critic și prea adesea polemic al autorului la discuțiile purtate la Institutul de lingvistică din Cluj asupra lucrării sale, considerăm, împreună cu Gh. Bolocan, că ar fi fost mult mai bine ca pe baza lor să se fi completat lucrarea propriu-zisă.

Pornind de la necesitatea de a fundamenta considerarea sintagmelor *fără de lege, un-spre-zece* etc. ca rezultate ale unor influențe *sintactice* autorul face în *Anexa II* o *Teorie a calcului lingvistic* (p. 125—140) mai precis a celui *sintactic*, care este privit și din punctul de vedere al influenței sale asupra celorlalte laturi ale structurii gramaticale (morfologia, compunerea și derivarea). În opoziție cu calcul sintactic, autorul ia în considerație unele cazuri de calcuri semantice, pentru a sublinia specificul primului. Vorbind despre condițiile generale ale preluări unor „procedee lingvistice străine", autorul arată că aceasta se face în cazurile de contact a două popoare, cînd „un popor constată în limba celuilalt existența unor fenomene necunoscute în propria lui limbă", în urma cunoașterii uneia din limbi de către o parte a membrilor celeilalte comunități lingvistice (p. 132). Dar ce înseamnă „constată" și cine „constată" în cazul bilingvismului mai mult sau mai puțin extins, cînd din dialectele slave de sud au pătruns în limba romînă cuvinte ca *nevastă, drag* etc. (modalitatea întîia — *împrumutul* = preluarea de material dintr-o limbă străină) sau cînd, în aceleași condiții, s-au produs calcuri de tipul lui *un-spre-zece, fără-de-lege* [2] (modalitatea a doua — imitația = *calcul*), rezultat al transpunerii manierei slave în romînă chiar de către slavii romanizați?

Deși cele spuse de autor sînt, în linii mari juste, teoria lui ar fi avut de cîștigat, dacă ar fi ținut seama de ceea ce L. V. Șcerba a numit „limbă mixtă cu doi termeni", ca de un fenomen generalizat la colectivele bilingve [3].

Calcul lingvistic e definit de autor ca o „imitație", „preluarea unui clișeu dintr-o altă limbă și transpunerea lui în limba proprie cu mijloace lingvistice (forme și material) proprii" (p. 133). În particular, „calcul sintactic nu trebuie să atingă întotdeauna structura propoziției [4], ci se poate reduce la construcția unei sintagme, a unei părți de propoziție" (p. 134). În lumina acestei definiții trebuie înțelese interpretările date de autor fenomenelor considerate sintactice : e necesar însă să se sublinieze faptul că unele din ele se află în zona de trecere de la morfologie la sintaxă.

În sfîrșit, în *Anexa III* : *Istoria limbii romîne, o oglindă a istoriei poporului romîn* (p. 141—173) autorul își expune poziția sa într-una din problemele fundamentale ale istoriei limbii și poporului romîn — „problema originii și a formării poporului romîn" (p. 150) și a aportului slav la acest proces istoric. Atrăgînd în discuție fapte de ordin lingvistic, istoric, etnografic și geografic, autorul încearcă să explice prin diversele forme (trepte) ale transhumanței atît păstrarea,

---

[1] Vezi I. Pătruț, *Sur le genre „neutre" en roumain*, „Mélanges linguistiques...", București, 1957, p. 291—301 (cu menționarea diverselor păreri). Inițial, acad. Al. Graur susținuse aceeași idee, pe care însă ulterior a părăsit-o, încercînd explicarea întăririi neutrului romîn prin influența slavă (Cf. *Genul neutru în romînește*, „Limba romînă", 1954, nr. 1, p. 30—44).

[2] Calcul *fărădelege* e, cum am spus mai sus, cărturăresc. De aceea credem că autorul îi dă prea multă atenție în argumentarea sa și n-are dreptate cînd consideră insuficient de justificată „scindarea principală a calcurilor în calcuri de proveniență populară și cărturărești" (p. 133).

[3] *Sur la notion de mélange des langues*, «Яфетический сборник», IV, 1925, p. 12 și urm. (Cf. trad. rusă în *Избранные работы по языкознанию и фонетике*, vol. I, Leningrad, 1958, p. 48 și urm.).

[4] În text greșeală de tipar : prepoziției.

-mentului romanic în nordul şi sudul Dunării, cît şi simbioza în decurs de cîteva veacuri dintre slavii — agricultori şi romînii — păstori transhumanţi [1]. Această parte a lucrării cuprinde o serie de sugestii interesante; din păcate însă. autorul se menţine destul de mult în abstract şi în consideraţii polemice cu alţi cercetători. O nouă sinteză a faptelor, bazată pe cercetarea multilaterală a datelor lingvistice, istorice, arheologice, etnografice etc., e posibilă astăzi, însă cu condiţia să se ţină seama de toate elementele concrete descoperite sau reinterpretate între timp. Or, cînd pentru argumentarea lingvistică operăm cu aceleaşi exemple generale — *a ara* (lat.), care „exprimă noţiuni elementare de agricultură" şi *plug* (slav), care presupune „o tehnică mai avansată" (p. 143) — pentru a dovedi nu numai că „în perioada preromană ocupaţia de căpetenie a populaţiei din Dacia era păstoritul" (ibid.), dar şi că mai tîrziu dacii romanizaţi au continuat să fie, în general, populaţie transhumantă, în timp ce slavii erau agricultori, trebuie să recunoaştem că cercetările noastre n-au făcut mulţi paşi înainte.

Problema toponimiei slave însăşi în Romînia nu poate fi rezolvată cu atîta uşurinţă, cum pare a înclina să creadă autorul: „...slavii au fost elementul agricol stabil, care singur poate asigura tradiţia unei denumiri toponimice. Romînii transhumanţi, văzînd că propriile lor toponimice nu mai erau înţelese peste tot (?), au adoptat cu timpul denumirile slave" (p. 159—160). Autorul are, cel puţin în parte, dreptate, afirmînd că o denumire latino-romînă se putea pierde „atunci cînd un grup de păstori nu se mai întorcea pentru un timp mai îndelungat la locurile de unde pornise" (p. 160), căci se înţelege că o parte a populaţiei romanice sau romanizate (nu toată!) se ocupa exclusiv cu păstoritul.

Autorul are perfectă dreptate susţinînd că trebuie să facem o delimitare între noţiunile etnice şi cele lingvistice şi că prin termenul de „protoromîn" trebuie să înţelegem „un locuitor al Daciei, asimilat limbii latine — romanei — romînei, care şi-a pierdut limba sa dacă, hunică, slavă, avară, pecenegă, cumană etc." (p. 161). În lumina celor de mai sus autorul găseşte că I. Bogdan şi Ov. Densusianu se aflau mai aproape de adevăr, susţinînd că nu poate fi vorba de limba romînă decît numai după absorbirea elementelor slave de către populaţia originară romană.

În concluzie, se poate spune că lucrarea prof. E. Seidel reprezintă o contribuţie interesantă — ce e drept, inegală — la studierea influenţei slave în limba romînă. Dacă autorul ar fi controlat cu mai multă rigurozitate faptele citate, dacă ar fi făcut loc mai mult studiului istoric al faptelor de limbă şi ar fi atras în discuţie mai mult material concret din izvoare de mîna întîia, lucrarea ar fi cîştigat mult în profunzime. Dar, chiar şi aşa, ea cuprinde un anumit material sistematizat şi reprezintă o bază de discuţii pentru noi cercetări.

În încheiere, ne permitem să facem cîteva observaţii „tehnice": credem că într-o lucrare ştiinţifică de slavistică transliterarea cuvintelor slave (făcută fără un principiu unic, general acceptat în lingvistica europeană), chiar şi dintr-o limbă ca ceha, este inadmisibilă. Acest procedeu a dus la numeroase greşeli, pe care nici nu vrem să le cităm, căci se găsesc la tot pasul. Pentru un cititor cît de cît familiarizat cu limbile slave, forma exemplelelor citate face o impresie detestabilă (probabil că unele greşeli se datoresc şi corecturii). Autorul nu foloseşte totdeauna lucrări ştiinţifice de primă importanţă, mulţumindu-se pentru limbile slave cu gramatici elementare pentru străini etc.

Deşi este un partizan convins al studierii obiective a influenţei slave în limba romînă, E. Seidel rămîne el însuşi, pe alocuri, prizonier al unor formulări vechi, neştiinţifice: astfel el vorbeşte de o „alterare" a structurii morfologice latine a cazurilor prin introducerea vocativului în *-o* (p. 86), cînd, de fapt, acest fenomen e o inovaţie; tot aşa structura verbului ar fi fost „alterată" prin calcurile sintactice slave (ibid.).

Fără a lua în discuţie toate problemele dezbătute în cartea dr. E. Seidel, în recenzia de faţă ne-am oprit mai ales asupra unor fapte discutabile sau insuficient argumentate. Acestea estompează uneori acele părţi ale lucrării în care fenomenele capătă o tratare originală şi suficient de documentată. Din acest punct de vedere, cele două anexe de la sfîrşit par, fie şi prin maniera cursivă de expunere, mai bine realizate. Un lucru rămîne însă în afara oricărei îndoieli: autorul a reuşit să grupeze în lucrarea sa o serie de fenomene sintactice, a căror interpretare din unghiul de vedere al influenţei slave (şi, mai larg, al interacţiunilor „balcanice") e binevenită chiar dacă cercetările ulterioare vor infirma unele concluzii. *Elemente sintactice slave în limba romînă* a prof. dr. E. Seidel atrage atenţia lingviştilor noştri asupra unui domeniu puţin explorat şi, ca atare, trebuie salutată ca un fapt pozitiv în lingvistica romînească.

G. Mihăilă

---

[1] Vezi şi referirea autorului la unele comunicări verbale ale acad. E. Petrovici, p. 166

FULVIA CIOBANU, *Scrierea cuvintelor compuse*

(Materiale şi cercetări lingvistice, IV), Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1958, 77 p., 8°.

Importanţa lucrării Fulviei Ciobanu depăşeşte limitele pe care ni le-ar putea sugera modestia titlului. Dacă scopul pe care şi l-a propus este într-adevăr expunerea regulilor de scriere a cuvintelor compuse, metoda folosită pentru a ajunge la acest scop a determinat pe autoare să întreprindă un studiu şi o clasificare a tipurilor de compunere în limba romînă. Este suficient să comparăm studiul Fulviei Ciobanu, care constituie prima parte a lucrării (p. 7—40), cu capitolele consacrate aceleiaşi probleme în *Gramatica* Academiei R.P.R. (vol. I, p. 38—40) sau în *Micul dicţionar ortografic* (p. 45—48) pentru a ne da seama de amploarea aportului original al autoarei. Pornind de la cunoscutul *Tratat* al lui A. Darmesteter, dar supunîndu-l unei atente analize critice, autoarea ajunge la o clasificare a compuselor romîneşti diferită de cea tradiţională (după părţile de vorbire ale elementelor componente), dar cu un caracter ştiinţific evident superior, criteriul folosit fiind raportul sintactic dintre elemente. Este de fapt aplicarea la o limbă romanică a metodei de clasificare a compuselor din limbile indo-europene, în care sistemul de formare a cuvintelor compuse este foarte bogat dezvoltat. Acest criteriu este singurul care permite abordarea istorică a problemelor, făcînd mai clar gradul de sudare al componentelor. Desigur că scopul principal al lucrării, stabilirea şi justificarea regulilor de scriere a cuvintelor compuse, n-a fost niciodată pierdut din vedere; de aceea autoarea a ţinut seama, în discutarea faptelor, şi de principiul unităţii de sens, şi de acela al unităţii morfologice, ambele esenţiale în aprecierea gradului de sudare amintit mai sus.

În formularea regulilor propriu-zise de scriere, autoarea a avut în vedere prevederile generale ale *Micului dicţionar ortografic*, care a izbutit să creeze unitate în ortografia romînească în locul anarhiei care domnea înaintea reformei din 1953. Recomandările practice trebuiau deci să explice şi să clarifice regulile deja în aplicare, fără a face propuneri care să le contrazică; de aceea modificările sugerate de autoare privesc mai mult detalii şi urmăresc, în general, aplicarea mai consecventă a unor reguli (cf. p. 36, 37, 38, scrierea cuvintelor *odată, deloc, pentrucă, dintradins* etc.). Şi dacă unele inconsecvenţe se mai pot semnala, faptul se datoreşte atît dificultăţii de a găsi soluţii perfect unitare, cît şi necesităţii de a nu tulbura sistemul care se bucură de o vechime de aproape cinci ani.

Partea a doua a lucrării (p. 41—76) este consacrată listei de cuvinte, în care se indică scrierea fiecărui cuvînt compus în sensul cel mai larg al acestui termen (incluzînd şi compusele cu prefixe, unele locuţiuni etc.). Lista este mult mai bogată decît aceea a Dicţionarului ortografic; o îmbogăţire foarte utilă a listei o oferă includerea variantelor „neliterare" dar bogat atestate în texte (*vrun, vro* pe lîngă *vreun, vreo*, de exemplu). În felul acesta se va lămuri şi unifica scrierea multor cuvinte azi neuzuale, dar care pun probleme editurilor.

Cîteva observaţii de detaliu: P. 27: nu vedem raţiunea scrierii într-un cuvînt a compusului *cerebrospinal* în timp ce *balneo-climateric* se scrie despărţit; ambele sînt în acelaşi grad analizabile în limba romînă, iar primul element nu există decît ca adjectiv în uzajul curent (*cerebral, balnear*). P. 31: autoarea se declară de acord cu scrierea *nici un, nici o*, recomandată de Dicţionarul ortografic, bazîndu-se pe singurul argument că *nici* există independent în limbă; nu se ţine seama însă de unitatea semantică a compusului şi de echivocul rezultat din scrierea recomandată; într-o frază ca *nici unui elev nu i se pare grea această problemă*, pronumele *nici unui* poate avea două sensuri: „nici unui singur elev" sau „nici măcar unui elev"; echivocul ar putea fi evitat recomandîndu-se scrierea *niciun* pentru primul sens; de altfel, scrierea adverbului *niciodată* într-un singur cuvînt este în sprijinul propunerii noastre.

Cîteva inconsecvenţe în lista de cuvinte: *înspre* dar *de la*; *kilogrammetru, voltmetru*, dar *watt-metru, kilowatt-oră*; *miezul-nopţii* dar *primul ministru*. Ar fi fost de dorit să se indice şi scrierea locuţiunilor *dinlăuntru, înlăuntru* deosebite, formal, dar nu ca sens, de formele literare *dinăuntru, înăuntru*.

Dar inconsecvenţele semnalate sînt adesea inevitabile. Lucrarea Fulviei Ciobanu prezintă în orice caz un interes practic deosebit, servind de completare, şi chiar de corectare, Dicţionarului ortografic; în acelaşi timp, dă interesante sugestii şi pune la dispoziţie materialul necesar unui studiu teoretic aprofundat al compunerii cuvintelor în romîneşte [1].

I. Fischer

FLORICA DIMITRESCU, *Locuţiunile verbale în limba romînă*

(Materiale şi cercetări lingvistice, V), Bucureşti, Ed. Academiei R.P.R., 1958, 233 p. + erată.

Cea de-a cincea lucrare apărută în colecţia „Materiale şi cercetări lingvistice" din Editura Academiei Republicii Populare Romîne reprezintă o teză de candidat în ştiinţe filologice.

Lucrarea începe cu un „Cuvînt înainte" în care se expune organizarea lucrării în cinci capitole : *conceptul de locuţiune, componenţa locuţiunilor verbale, caracteristicile gramaticale ale locuţiunilor verbale, rolul locuţiunilor verbale în formarea cuvintelor* şi *originea locuţiunilor verbale.* Capitolele sînt precedate de : *o bibliografie* a studiilor şi articolelor utilizate, *o listă a izvoarelor* din care au fost scoase locuţiunile, *un indice al autorilor citaţi* şi *un indice al locuţiunilor verbale romîneşti* discutate în lucrare.

Introducerea justifică faptul că, înainte de a se ocupa de studierea locuţiunilor verbale, autoarea a fost nevoită să se oprească asupra unor probleme de terminologie pentru a încerca să lămurească diferenţa între locuţiuni, expresii şi locuţiuni verbale. Amănuntul este important deoarece explică de ce uneori apar şi locuţiuni legate de celelalte părţi de vorbire. Lipsa unei delimitări riguroase se resimte, însă, în unele părţi ale lucrării şi în special în partea introductivă, cititorului nefiindu-i clar, întotdeauna, în ce măsură categoriile şi caracteristicile stabilite se referă la locuţiunile verbale sau la locuţiuni — în general. În schimb introducerea reuşeşte să pună în evidenţă deosebirea între locuţiuni şi expresii, arătîndu-se că, deşi la amîndouă categoriile e vorba de ansambluri de cuvinte mai mult sau mai puţin sudate ca înţeles, ele totuşi se deosebesc : *expresiile sînt numai fapte de lexic, iar locuţiunile sînt — în plus — fapte de gramatică.*

De fapt cercetarea propriu-zisă a locuţiunilor verbale are loc în capitolele următoare unde autoarea le studiază cu minuţiozitate din punct de vedere morfologic şi sintactic, în raport cu contribuţia la îmbogăţirea vocabularului sau urmărindu-le originea. Examinînd elementele care compun locuţiunile verbale, autoarea stabileşte opt tipuri principale subliniind prezenţa obligatorie a verbului în orice locuţiune verbală.

Pe baza a numeroase exemple şi ţinînd seama de funcţia sintactică a cuvintelor din locuţiune se evidenţiază perfecta concordanţă între caracteristicile gramaticale ale locuţiunilor verbale şi ale verbelor, ceea ce demonstrează *unitatea gramaticală* — principala caracteristică a locuţiunilor verbale.

Prin examinarea principalelor tipuri de locuţiuni verbale stabilite în raport cu rolul acestora în formarea cuvintelor se arată că posibilitatea de derivare este în funcţie de natura lexicală a verbului component şi de „vîrsta" locuţiunilor.

După origine, locuţiunile sînt împărţite în indigene şi comune cu alte limbi (ultimele divizîndu-se, la rîndul lor, în : împrumutate sau apărute paralel în diverse limbi). Identificînd criteriile de recunoaştere ale fiecărei categorii, autoarea specifică apoi că locuţiunile verbale apărute prin monogeneză sînt mai productive.

Concluziile lucrării sintetizează, în cîteva idei generale de o deosebită importanţă pentru tema abordată, diversele probleme studiate în legătură cu locuţiunile verbale şi în special cu unele probleme generale privind natura şi poziţia locuţiunilor în limbă. Se analizează apoi cauzele şi condiţiile determinante ale apariţiei lor.

[1] O întrebare pe care o adresăm Editurii : de ce la o lucrare ştiinţifică, făcînd parte dintr-o colecţie mai mult sau mai puţin unitară în preocupări, s-a recurs la o copertă potrivită mai degrabă unei plachete de versuri?

Cititorul obişnuit, ca şi specialistul în problemele limbii romîne, remarcă uşor numărul neobişnuit de mare de locuţiuni. Pentru cei care s-au ocupat, într-un fel sau în altul, de studiul gramaticii romîneşti, bogăţia limbii romîne în locuţiuni verbale era un loc comun. Nimeni, însă, nu le strînsese la un loc şi nu le studiase mai de aproape, aşa cum a făcut Florica Dimitrescu în lucrarea de care ne ocupăm. Nu-i mai puţin adevărat că, deşi sînt foarte multe locuţiunile verbale amintite în lucrare (cca 1000), se poate constata cu uşurinţă lipsa multor locuţiuni verbale dintre cele mai obişnuite, fără însă — probabil — ca, prin aceasta, să se modifice rezultatele cercetării.

Stabilirea criteriilor de identificare a locuţiunilor constituie — fără îndoială — una dintre problemele cele mai importante ale lucrării. Din păcate discuţia plecînd de la definiţia generală a noţiunii de locuţiune se poartă în continuare, în întreg capitolul, la nivelul generalului fără să reiasă clar dacă trăsăturile caracteristice enumerate vizează locuţiunile — în general — sau locuţiunile verbale — în special.

Dîndu-şi seama „că o serie de caracteristici sînt comune tuturor locuţiunilor [*verbale*? ! n. n.], în opoziţie cu altele „specifice numai unora dintre ele", autoarea încearcă să descopere „ce este caracteristic unui grup de locuţiuni spre deosebire de celelalte". Pentru realizarea unei grupări cît mai precise se stabilesc mai multe criterii. Fixarea criteriilor de identificare a locuţiunilor pe baza unor numeroase caracteristici ridică problema liniilor de demarcaţie dintre criterii.

Cu cît criteriile sînt mai numeroase, cu atît graniţa dintre ele este mai labilă, mai nesigură.

Caracteristicile pe baza cărora locuţiunile sînt grupate în trei categorii, privite ca trei straturi concentrice ale aceleiaşi sfere sînt în număr de şase (dacă le-am numărat bine, deoarece ele nu sînt numerotate) : 1. *separarea în scris a elementelor componente*, 2. *ordinea invariabilă*, 3. *formarea unei unităţi disociabile*, 4. *imposibilitatea transmutării termenilor*, 5. *dispariţia treptată a sensului elementelor alcătuitoare*, 6. *crearea de cuvinte noi*. Fără să se ajungă pînă la suprapunere, există însă între diversele caracteristici semnalate oarecare apropiere care ar fi cerut poate o concentrare ; astfel caracteristica a patra putea fi luată şi discutată cu a doua (în amîndouă fiind vorba de ordinea elementelor), iar a cincea cu a treia (amîndouă tratînd unitatea semantică).

De fapt problema centrală a criteriilor de identificare a locuţiunilor verbale ar fi trebuit să fie demonstrarea unităţii locuţiunii din diverse puncte de vedere : semantic, sintactic, morfologic, lexical. Ordinea înşiruirii este direct proporţională cu gradul în care este realizată unitatea : unitatea semantică fiind cea mai sudată iar cea lexicală cea mai slabă.

De altfel lucrarea, în totalitatea ei, se conduce după aceste criterii care stau, într-un fel, la baza împărţirii în capitole. Rămîn însă nu îndeajuns de justificate titlurile : „Componenţa locuţiunilor verbale" pentru capitolul în care locuţiunile sînt studiate din punct de vedere morfologic şi mai ales „Caracteristicile gramaticale ale locuţiunilor verbale" unde punctul de vedere din care sînt cercetate este cel sintactic (ca şi cum caracteristicile morfologice, studiate în capitolul anterior, n-ar fi tot gramaticale).

În sfîrşit, tot ca o obiecţie generală, constatăm lipsa unui capitol care să se ocupe de stilistica locuţiunilor verbale, deşi autoarea îşi pune problema în repetate rînduri şi chiar dă indicaţii bibliografice.

Vom discuta, în continuare, unele aspecte oarecum de detaliu, în ordinea paginilor.

Pentru a demonstra (la p. 30) că, în construcţia *le-am pus vîrf*, cuvintele sînt independente şi se pot combina şi cu alte cuvinte, se dau şi exemplele : *vîrf înalt, vîrf ascuţit* şi abia apoi *pun o carte* (*în raft*), *punem hainele* (*pe noi*). Credem că primele exemple în care se dă alt determinativ cuvîntului *vîrf* sînt de prisos, deoarece ceea ce trebuie demonstrat — în primul rînd — este combinarea lui *pune* cu alte cuvinte (*creastă, cioc* etc.) sau a lui *vîrf* cu alt verb tranzitiv (*am retezat, am aşezat* etc.). De altfel şi autoarea subliniază, în exemplul citat, numai cuvintele *am pus vîrf*, adică numai pe cele ce formează o „combinaţie liberă".

În ceea ce priveşte afirmaţia că avem de-a face cu „o combinaţie liberă" şi deci cu cuvinte independente pot fi ridicate unele rezerve dată fiind echivalenţa cu verbul din acelaşi radical substantival : *a vîrfui*.

La pagina 31 semnalăm o inconsecvenţă de terminologie : termenului *combinaţie liberă* i se opune *combinaţie constantă* pentru ca în rîndul următor să se utilizeze *combinaţia fixă* (care, după părerea noastră, este mai potrivit ca antonim al termenului *combinaţie liberă*).

Plecînd de la constatarea că în compoziția locuțiunilor verbale pot fi intercalate diverse (c)ompliniri „fără ca *unitatea lexicală și gramaticală a locuțiunii să fie știrbită cu ceva*" (s. n.), (a)utoarea afirmă (la p. 37) că aceste locuțiuni formează o *unitate disociabilă*.

Considerăm că formula „*unitate disociabilă*" nu este potrivită și nu redă exact situația locuțiunii verbale. Socotim că, în pofida pătrunderii unor elemente străine, unitatea se păstrează și nu „se disociază" — așa cum, de altfel, scrie autoarea însăși : „Între elementele componente ale locuțiunilor verbale se pot introduce diverse părți de propoziție care nu dăunează sensului unic al întregului construcției" (p. 37). Mai degrabă s-ar fi putut spune *unitate penetrabilă* în sensul că dă voie unor elemente străine să pătrundă în corpul locuțiunii fără să strice unitatea.

Afară de asta, termenul *disociabil* poate fi apropiat de termenul înrudit *disociați*, folosit în literatura de specialitate cu sensul *despărțiți*, adică exact sensul spre care n-ar trebui să ne îndrepte formula *unitate disociabilă* [1].

La pagina 38 se spune : „O caracteristică valabilă pentru toate locuțiunile primei clase este imposibilitatea *transmutării* termenilor. Înlocuirea prin sinonime a termenilor . . . duce la *pierderea coeziunii* locuțiunii". Sublinierile noastre în textul autoarei se referă la observațiile ce le avem de făcut : mai întîi de ce *transmutare* și apoi de ce termenul nu este folosit în mod consecvent ? Pentru aceeași noțiune, (la p. 46) se folosește termenul *înlocuire* (mai potrivit, dar nu sinonim cu *transmutare*). În al doilea rînd, înlocuirea sinonimică nu duce la *pierderea* coeziunii locuțiunii, ci la o schimbare a gradului de coeziune iar uneori, cînd sinonimele sînt foarte apropiate, nu există nici o diferență în ceea ce privește coeziunea locuțiunii. De exemplu printre munteni se aude locuțiunea verbală „a trage pisica de coadă" (nediscutată în lucrare) perfect echivalentă cu locuțiunea generală „a trage mîța de coadă".

Greutățile de care se izbesc persoanele cunoscătoare ale limbii din care se traduce demonstrează că înțelesul propriu al termenilor componenți ai locuțiunii nu „*a dispărut*" cum se afirmă în lucrare (p. 39). De fapt nu poate fi vorba de dispariția sensului fiecărui termen în parte, ci de ștergerea sensurilor individuale în fața sensului general al întregii locuțiuni — mult mai puternic. Dificultățile pe care le pune locuțiunea verbală sînt simțite nu numai de traducători ci și de cei care fac analiza gramaticală a unui text cu locuțiuni. Elevii, obișnuiți să analizeze cuvînt cu cuvînt, adeseori nu-și dau seama că e vorba de o locuțiune verbală decît în momentul cînd, analizînd pe rînd cuvintele componente, constată nonsensul raporturilor presupuse de ei (cum ar fi bunăoară : „Ioana și-a aprins paie-n cap cu vecină-sa"). Tocmai faptul că n-a dispărut sensul fiecărui cuvînt luat în parte face ridicolă analiza sau traducerea respectivă. De altfel în pagina următoare se revine asupra ideii exprimate, tocmai în sensul precizării noastre : „sensul reiese în mod strict din întreaga îmbinare de cuvinte și deci semnificațiile individuale se șterg" (p. 40).

Analizînd la p. 41 locuțiunea „*inima îi dete brînci*", autoarea arată că „nu se mai sezisează absurditatea „inimii" care a dat *brînci* („mîini"), din cauză că sensul propriu al componentelor locuțiunii s-a *pierdut cu desăvîrșire*" (s. n.). Pentru a interpreta această locuțiune verbală trebuie să plecăm de la o mai veche locuțiune *a da brînci* „a împinge" care a lăsat să pătrundă în corpul ei un termen nou, dar încorporat, cu vremea, dînd naștere la o nouă și deosebit de expresivă locuțiune verbală. De aceea — credem — nu trebuie să se vorbească de „*inima . . . a dat brînci* („mîini")", ci de *inima* „*a împins*", ceea ce nu mai este chiar așa de absurd. Că e vorba de o scăpare se vede din faptul că locuțiunea „a da brînci" apare și la pagina următoare (42) și, mai mult chiar, în indice se află numai *a da brînci* și lipsește *a-i da inima brînci*. Bineînțeles că ar fi trebuit să figureze amîndouă deoarece sînt locuțiuni diferite.

În legătură cu locuțiunile din categoria a II-a se spune (la p. 44) : „De aceea despărțirea în scris a elementelor alcătuitoare este absolut obligatorie, fie că sînt locuțiuni substantivale . . . fie verbale", — ca și cum în prima categorie s-ar găsi locuțiuni verbale ale căror elemente alcătuitoare n-ar fi despărțite. Și argumentarea este reluată : „Fiind formate mai tîrziu decît locuțiunile din prima categorie, locuțiunile din categoria a doua nu au ajuns la stadiul superior al aglutinării elementelor" (p. 44). Justificarea ultimei afirmații o dă fie faptul că autoarea se va fi gîndit la sudarea semantică dintre elementele componente ale locuțiunilor de categoria I, fie, mai curînd, s-a referit la situația locuțiunilor, în general.

La pagina 62, în concluzie la diversele tipuri de locuțiuni, autoarea observă că „pe cînd la cele din categoria I și a II-a gradul compoziției este foarte pronunțat și elementele alcătuitoare își pierd individualitatea proprie, la cele din categoria a III-a unitatea elementelor componente este mai puțin evidentă".

---

[1] *Gramatica limbii romîne*, vol. I, Ed. Academiei R.P.R., p. 63.

Mai întîi am vrea să semnalăm că termenii prin care sînt comparate cele două grupe nu sînt aceiași. Vorbind de categoria I și a II-a folosește „gradul compoziției" iar la categoria a III-a „unitatea". În realitate *unitatea* este o caracteristică comună tuturor locuțiunilor verbale așa încît diferența între grupele stabilite n-o poate da decît măsurarea coeziunii dintre elementele care formeză unitatea. Coeziunea este mai puternică la locuțiunile din categoria I și a II-a, și mai slabă la locuțiunile din categoria a III-a.

Pentru ilustrarea locuțiunilor verbale formate cu substantive la singular se citează exemplul : „Păturică făcu tot pentru ca să-și dea aer de om cinstit". Considerăm că exemplul nu-i tocmai ilustrativ pentru categoria discutată deoarece este mai întrebuințată locuțiunea cu substantivul la plural. *Aer* fiind un substantiv „singulare tantum" pluralul este preferat tocmai pentru forma și sensul deosebite. Și în lucrare, la paginile 77 și 174 unde mai apare, locuțiunea este dată cu substantivul la plural.

Analizînd exemplele date în acest paragraf se observă că punerea substantivelor la plural are consecințe mari asupra valorii de locuțiune : uneori se ajunge la o simplă combinație liberă de cuvinte : verb + substantiv (*a da ajutoare*), sau — alteori — la o combinație forțată (*a da glasuri*).

Arătînd că substantivul capătă uneori „un determinativ *obligatoriu* (nu *obligator* n. n.) fără de care locuțiunea n-ar avea coeziune", autoarea afirmă: „Complinirile apar sub forma atributelor substantivale sau adverbiale". În realitate numai poziția complinirii lîngă substantivul din locuțiune nu înseamnă că are valoare de atribut. Astfel în locuțiunea dată ca exemplu, printre altele : „*Și-a pus capăt vieții*" *vieții* nu este atributul substantivului *capăt* ci complementului indirect al verbului *a pus*. Aceeași situație apare și în *Era să lase ortu popii*, de asemenea citată.

Semnalăm o eroare (la p. 81) în explicația dată în legătură cu un citat din Creangă. Capra nu adresează cuvintele sale lupului, cum se spune în lucrare, ci iedului cel mititel vorbind despre lup.

La pagina 85 se afirmă : „Uneori, locuțiunile în structura cărora apare o prepoziție primesc compliniri obligatorii fără de care nu și-ar putea menține calitatea de locuțiune". Socotim că trebuie să fie o omisiune deoarece formularea corectă ar fi trebuit să fie : „. . . apare un substantiv precedat de o prepoziție . . .".

Pentru ilustrarea afirmației sînt date două exemple. În al doilea nu apare o complinire obligatorie deoarece locuțiunea cunoscută este *a aduce la brazdă* și *nu a duce la brazdă bună*. Socotim că *bună* este o complinire accidentală. În orice caz, în componența locuțiunii verbale nu are ce căuta verbul semiauxiliar de mod *putea* (aici se poate să fi intervenit și una din multele, prea multele greșeli tipografice).

Comparîndu-se (la p. 86) locuțiunile *a pune gura la cale* și *a pune la cale* se afirmă că, formal, se deosebesc „foarte puțin". Oare pătrunderea unui alt cuvînt în componența locuțiunii înseamnă „foarte puțin" ? Se atrage însă atenția că pe plan semantic deosebirea e mare. De data asta socotim că nu se deosebesc chiar atît de mult, dar pentru asta trebuie să ne referim la geneza locuțiunilor. Dacă ținem seama că cea de-a doua locuțiune s-a născut prin includerea unui complement direct, ocazional, la început, aflăm evoluția sensului și legătura semantică : *a pune la cale* „a aranja" > *a pune gura la cale* „a aranja gura, a mînca".

La ultimul tip (VIII) stabilit, se arată că în afară de verb, pronume și substantiv, poate intra în componența locuțiunii și un adverb precedat de prepoziție. Ar trebui spus însă că cele două părți de vorbire (prepoziție + adverb) formează împreună o locuțiune adverbială : *m-a luat gura pe dinainte*.

Pentru a arăta diversitatea componenței locuțiunilor verbale semnalăm un exemplu care nu poate fi încadrat în nici unul din tipurile stabilite în lucrare : *a-și lua rămas bun de la călcîie* (verb + pronume + substantiv + adjectiv + prepoziție + substantiv).

Tot ca o problemă de terminologie „fondul esențial" este altceva decît fondul principal? (p. 89).

Din nou o contrazicere : la p. 89 se afirmă „sensul locuțiunii *nu depinde* de sensul verbului" iar la p. 90 „verbele din locuțiuni au . . . *într-o foarte mică măsură* și sens lexical". După părerea noastră adevărul este de partea celei de-a doua formulări.

Este convingătoare argumentarea autoarei că există locuțiuni verbale impersonale (p. 112) și că ele „formează predicatul regentei unei propoziții subiective introduse prin conjuncțiile : *că, cum că, să, ca*" (p. 114). Ținînd seama de aceste indicații, socotim că locuțiunile din următoarele exemple cer propoziții subiective și nu completive directe sau indirecte cum se indică în lucrare :

Niciodată nu mi-a dat de ochi *ca doi oameni cu naturi deosebite, pe căi deosebite să ajungă a intîlni* (p. 102).

Și-mi pare rău *că nu-i vărul Ion acasă* (p. 103).

Printre locuțiunile romînești, citate la pagina 142, care „oglindesc realități istorice din trecutul nostru" ar fi putut fi integrată, ca deosebit de semnificativă, *a fi* (*a ajunge*) *la sapă de lemn* (amintită la p. 85).

La pagina 159 se dă locuțiunea *a se bărbieri cu briciul lui Cuza*. Este interesant de remarcat că, în același mediu, se folosește și „locuțiunea redusă" (dacă se poate spune așa), *se bărbierește* cu sensul „exagerează".

Autoarea explică (la p. 173) predominanța locuțiunilor franceze printre cele străine „datorită contactului îndelungat, direct și indirect, dintre vorbitorii celor două limbi". Nu credem că se poate vorbi de un „contact direct îndelungat" între vorbitorii limbii romîne și cei ai limbii franceze, ci de un contact cu cultura franceză.

Observațiile noastre de amănunt n-au făcut decît să scoată în relief bogăția deosebită a materialului prezentat. Din cercetarea aprofundată a conținutului rezultă, ca trăsătură dominantă, faptul că lucrarea se impune, îndeosebi, prin minuțiozitatea cercetării și prin punerea unor variate și multiple probleme.

Sprijinindu-se pe o bibliografie deosebit de bogată, autoarea a știut să folosească, în mod critic, informațiile cele mai diverse în operația de aprofundată analiză a problematicii locuțiunilor verbale romînești, chiar dacă nu a reușit întotdeauna să transforme categoriile stabilite în criterii vii, pe care să le utilizeze în restul lucrării.

Lucrarea are meritul deosebit de a fi atras atenția nu atît asupra numărului mare de locuțiuni — fapt îndeobște cunoscut — cît asupra implicațiilor diferite și numeroase pe care le au locuțiunile verbale în cele mai variate sectoare ale studiului limbii romîne.

Studiul locuțiunilor verbale romînești va trebui să fie completat cu cercetarea acestora din punct de vedere stilistic punîndu-se în lumină bogăția neobișnuită de valori expresive. S-ar putea, de asemenea, întreprinde o cercetare axată pe criteriul istoric pentru a se stabili epocile de pătrundere a locuțiunilor verbale împrumutate sau calchiate. S-ar vedea atunci cu siguranță dacă folosirea abuzivă a locuțiunilor verbale la începutul secolului al XIX-lea este într-adevăr o realitate și dacă fenomenul a apărut ca o reacțiune împotriva pătrunderii neologismelor și a polisemiei cuvintelor vechi [1], sau era dezvoltarea unei situații mai vechi.

În sfîrșit, locuțiunile verbale ar putea fi cercetate din punct de vedere practic privind încadrarea lor în viitoarele lucrări lexicografice sau gramaticale, ori s-ar putea studia metodica locuțiunilor urmărind stabilirea procedeelor de identificare și analiză a locuțiunilor verbale, în școală, cu elevii.

Oricît de mult se va mai face în viitor în direcția studierii locuțiunilor verbale romînești, rămîne un fapt incontestabil că punctul de plecare îl va constitui — fără îndoială — lucrarea *Locuțiunile verbale în limba romînă* de Florica Dimitrescu.

A. Nicolescu

ЛЮВЕН НАНОВ, *Български синонимен речник*

София, «Наука и изкуство», 1958

În problema sinonimiei există o literatură vastă în fiecare limbă. În toate manualele și cursurile de lingvistică generală și în lucrările de stilistică se dă o mare atenție studiului sinonimelor. Este de asemenea recunoscut faptul că însușirea temeinică a bogăției sinonimice a unei limbi dă posibilitatea de exprimare mai clară și adecvată a gîndurilor. Un îndreptar practic în acest scop este dicționarul de sinonime. Cu toate acestea, astfel de dicționare sînt extrem de rare. În afara dicționarului, pe care îl recenzăm, pentru limbile slave nu cunoaștem o lucrare

[1] Cf. Gr. Brîncuș, *Limba poeziilor lui Barbu Paris Mumuleanu*, în *Contribuții la Istoria limbii romîne literare în secolul al XIX-lea*, vol. I, p. 12.

similară (dacă nu luăm în consideraţie „ Словарь русских синонимов, или сословов" [1840] şi „Краткий словарь синонимов русского языка" de В. Н. Клюева, Москва (1956). Nici limba romînă nu dispune de un instrument atît de util. Raritatea unor astfel de dicţionare se explică prin faptul că elaborarea lor e în funcţie şi de dezvoltarea lexicografică în limba respectivă. Dacă luăm în consideraţie faptul că limba bulgară nu are o tradiţie lexicografică puternică, meritul autorului dicţionarului de faţă este cu atît mai mare. Maria Dabeva a elaborat un dicţionar de sinonime pentru limba bulgară care cuprinde numai 1700 de cuvinte titlu, pe care le explică şi le ilustrează cu citate din autori.

Există mai multe modele de dicţionare de sinonime. În unele se dau explicaţii ale sensurilor cuvîntului tratat cît şi explicaţii ale cuvintelor din seria sinonimică a fiecărui cuvînt sau sens. În altele, cuvintele se dau în ordine alfabetică cu sinonimele grupate pe sensuri fără a se da nici un fel de explicaţii. Pe acest ultim principiu se bazează şi dicţionarul bulgar de faţă.

În *Prefaţă* autorul defineşte sinonimele ca „două sau mai multe cuvinte apropiate ca sens".

„Sinonimele date în cadrul unei grupe sinonimice pot aparţine celor mai diferite pături stilistice ale limbii, pot avea colorit emoţional diferit şi cîteodată pot aparţine chiar unor categorii gramaticale diferite" (p. 3).

Căile de îmbogăţire ale sinonimiei unei limbi literare sînt aceleaşi cu cele ale îmbogăţirii vocabularului limbii literare în general : derivare din limba proprie cu mijloace proprii, regionalisme şi cuvinte împrumutate din alte limbi. Dintre acestea din urmă în dicţionarul de faţă se dau mai ales cuvinte de origine turcă şi rusă.

Ediţia a III-a a dicţionarului de sinonime a lui Liuben Nanov reprezintă un remarcabil succes al lexicografiei bulgare. Faţă de ediţiile anterioare (ediţia întîi are 10 000 de cuvinte, a doua 13 000) ediţia de faţă este îmbogăţită simţitor în ceea ce priveşte numărul cuvintelor-titlu (cu circa 4000 mai multe), cît şi în ceea ce priveşte sensurile cuvintelor polisemantice (au fost adăugate circa 6000 de sensuri noi faţă de ediţia a II-a). De asemenea seriile sinonimice la majoritatea cuvintelor au fost mult lărgite şi precizate. În dicţionarul de faţă s-au stabilit mai mult de 100 000 de legături sinonimice.

Se dau de asemenea indicaţii stilistice mai numeroase de cît în ediţiile anterioare. Cuvintele sînt date în ordine alfabetică. Ca articole separate sînt tratate şi derivatele. S-a pornit de la principiul just că alegerea sinonimelor este mai dificilă pentru cuvinte abstracte, de aceea ele sînt date în majoritatea cazurilor. Tot în ordine alfabetică după primul cuvînt sînt tratate şi expresiile idiomatice şi proverbele. Aceasta înlesneşte mult folosirea dicţionarului.

În general autorul a făcut o foarte bună selecţionare şi grupare a sinonimelor. Iată un exemplu :

Тежък — масивен, солиден, плътен || (*перен.*) труден, мъчен, мъчителен, уморителен, обременителен, несносен, непосилен, непоносим, тягостен, напрегнат, натегнат, съдбоносен, опасен || суров, жесток || (*перен.*) бавен, ленив, муден, тегав (*диал.*) мъчноподвижен, тромав || важен, сериозен, авторитетен.

Sînt însă cazuri cînd sinonimia este dusă prea departe, mai ales la sensurile figurate. Faptul se explică prin aceea că dicţionarul de faţă a fost elaborat nu pe baza unor dicţionare explicative sau a altor lucrări lexicografice, ci prin căutarea sinonimelor direct din texte literare şi ştiinţifice. În context pot fi sinonime cuvinte foarte depărtate unele de altele ca sens. Nota comună a unor astfel de sinonime se datoreşte numai contextului. Iată un exemplu :

Логика (*перен.*) последователност, смисъл, разум, здрав рузум || мисъл, расъждение, силогизъм || закономерност, причиност, причина връзка, правилност, убедителност.

Pot fi toate aceste cuvinte incluse într-un dicţionar de sinonime? După părerea noastră autorul trebuia să se oprească numai la acelea al căror sens figurat a căpătat o oarecare independenţă.

De asemenea şi la sensurile proprii se găsesc cazuri cînd cuvintele socotite sinonime nu sînt de fapt sinonime. Iată cîteva exemple :

черква — храм, църква, обитель, молитвен дом, алтар, монастир, скит, параклис || светлище, светиня.

формализъм — формалистика, дребнавост, органиченост, придирчивост, педантизъм взискателност, строгост, бюрократизъм.

философ — мъдрец, мислител, стоик, учен || (*ирон.*) резоньор (*книж.*) фантазьор, мечтател.

акробат — фокусник.

акламации— поздравления, похвала, одобрение.
меч — ятаган (*нар.*) калъч (*остр.*) сабя, шашка (*остр.*) кинжал (*книж.*)

Cuvintele *ятаган* şi *кинжал* nu sînt sinonime cu *меч* şi *сабя* ele denumind obiecte diferite, tot aşa cum cuvîntul *ghete* nu poate fi sinonim cu *pantofi*.

Cuvintele care denumesc realităţi sociale din diferite perioade de dezvoltare a societăţii nu sînt sinonime. Astfel, *милиция* nu poate fi sinonim cu *полиция* iar *робство* nu are ca sinonime cuvintele *феудализъм, крепостничество*.

Nu pot fi considerate sinonime nici astfel de cuvinte ca : поет – стихотворец, стихоплетец în cazul în care cuvîntul are numai un puternic sens peiorativ nu poate fi considerat sinonim cu cuvintele care nu pot să aibă acest sens.

O altă problemă care se pune este următoarea : pot fi considerate sinonime cuvinte care aparţin unor categorii gramaticale diferite? Unii specialişti sînt înclinaţi să nege rolul categoriei gramaticale în seria de sinonime, luînd în consideraţie numai aspectul semantic al sinonimelor. Credem însă că seria de sinonime trebuie să fie alcătuită în mod obligatoriu din aceleaşi părţi de cuvînt (cu excepţia unor sensuri figurate ex. : *дете—рожба, чедо, син, отроче* (*остар.*) *младенец, наследник* || *младеж, хлапе, малък, малолетен* || (*перен.*) *неопитен, неук, неузрял* (*перен.*) *наивен, доверчив* || *невинен, непокварен, чист, неопетнен*). Faptul acesta ne dă posibilitatea să precizăm diapazonul seriei de sinonime, să apreciem gradul de abstractizare al unei limbi şi posibilitatea de participare a sinonimelor din aceeaşi categorie gramaticală în diferite unităţi frazeologice. În dicţionarul de faţă se ţine în general seamă de acest principiu. Cazuri ca *ограничен—няма престава, даром—подарък* trebuie însă evitate.

Unele obiecţii se pot face cu privire la observaţiile stilistice. Este adevărat că indicaţiile stilistice întîlnite în majoritatea dicţionarelor se sprijină în mare măsură pe simţul fiecărui lexicograf, fiind deci subiective. Aşa se explică faptul că, foarte adesea în două sau mai multe dicţionare ale aceleiaşi limbi, indicaţiile stilistice la unul şi acelaşi cuvînt nu corespund. Nu încape însă îndoială că mai ales într-un dicţionar de sinonime unde cuvintele sînt puse faţă în faţă fără explicaţii, indicaţiile cu privire la sfera de întrebuinţare a cuvîntului şi la coloritul lui stilistic sînt foarte necesare.

De aceea se poate reproşa autorului faptul că indicaţiile stilistice sînt insuficiente, ceea ce se recunoaşte, de altfel, în prefaţă.

Uneori indicaţiile sînt prea generale, imprecise, ceea ce dă naştere la confuzii privitor la rolul stilistic al cuvintelor. Astfel, la cuvîntul *спекула* sînt trecute pe acelaşi plan *гешефт, спекула, далавера*, ultimul de fapt element de jargon. Cuvîntul *особа* este caracterizat ca *livresc*, deşi mai importantă e calitatea lui de arhaism, cu nuanţă ironică. Tot o nuanţă ironică — dispreţuitoare are şi cuvîntul *голтак* în comparaţie cu şirul de sinonime din care face parte.

Indicaţia *livresc* (*книж.*) nu este folosită după o regulă mai mult sau mai puţin precisă. După cum arată autorul în *Prefaţă* cuvinte de origine rusă aparţin în majoritatea cazurilor la stilul livresc. În acest caz indicaţia stilistică *книж.* este dată aproape totdeauna. Cele mai multe împrumuturi din alte limbi sînt considerate însă cuvinte neutre şi nu poartă nici o indicaţie stilistică. Astfel, la cuvîntul *фразеология* sinonimul *словосъчетание* este livresc, *перифраза* însă este considerat din punct de vedere stilistic cuvînt neutru. *утопия* este livresc, *фикция* nu poartă însă nici o indicaţie. Cuvîntul *кукуруз* este sinonim cu *царевица*, însă primul e un regionalism, ceea ce nu se indică, iar cel de-al doilea aparţine limbii literare.

Expresiile idiomatice în această ediţie sînt mai numeroase de cît în ediţiile anterioare. Autorul a dat mai ales atenţie expresiilor care încep cu verbe sau prepoziţii, deşi adeseori la verbe cu mare întrebuinţare lipsesc expresii foarte uzuale (*имам думата, имам за цел, имам интерес, имам под ръка, имам широко сърце* etc.).

Expresiile care încep cu substantive sau cu adjective sînt aproape inexistente. Nu se găsesc în dicţionar unităţi frazeologice ca : *камък на сърцето, кръвта ми кипи, кръвта вода не става, звездата му залязла* etc. La adjective expresiile idiomatice lipsesc de cele mai multe ori din cauză că autorul se limitează numai la formele masculine ale adjectivului. În cazul frazeologiei o astfel de limitare nu este întemeiată. Dacă se dă expresia *кръвен враг*, dece nu s-ar da şi *кръвна обида, кръвно отмъщение*?

Sinonimia expresiilor idiomatice are o importanţă deosebită, de aceea ea trebuie să primească într-o ediţie viitoare o dezvoltare mai mare.

Autorul reuşeşte să facă, în general, o grupare bună a sinonimelor după apropierea faţă de sensul cuvîntului titlu. Desigur, se găsesc şi fapte discutabile. La cuvîntul *чудак*, spre exemplu, primul sinonim este *своенравен* cînd de fapt cel mai apropiat din întreaga serie este *странен* care ocupă în dicţionar abia locul al patrulea.

Dicţionarul de faţă, rezultatul unei munci de 30 de ani, este o valoroasă lucrare lexicografică, care poate fi luată ca model pentru elaborarea unui dicţionar de sinonime al limbii romîne.

Gh. Bolocan

ENRIQUE SAPORTA Y BEJA, *Refranero sefardí*

Compendio de refranes, dichos y locuciones tipicas de los sefardies de Salonica y otros sitios de Oriente, Madrid - Barcelona, 1957, 344 p.

Cartea lui Enrique Saporta y Beja tratează despre proverbele şi locuţiunile întîlnite la evreii spanioli din Salonic şi din alte regiuni ale Orientului.

Prezentarea materialului, grupat în ordinea alfabetică a primului cuvînt, este precedată de o introducere unde se arată, pe scurt, istoria evreilor spanioli din Orient: edictul de expulzare din 1492, instalarea în imperiul otoman şi formarea unei comunităţi sefardite în această parte a lumii. Saporta y Beja face şi unele consideraţii lingvistice atunci cînd arată modul în care a luat naştere „el ladino", limba spaniolă vorbită de evreii expulzaţi din Spania. Tot în introducere este schiţat şi procesul de dispariţie a limbii spaniole din Orient, ca urmare a dezvoltării învăţămîntului în limba maternă a ţărilor corespunzătoare (greacă, bulgară etc.). Transcrierea a fost făcută în alfabetul latin cu ajutorul unei grafii cît mai apropiate de cea spaniolă; diferitele valori deosebite de cele din spaniola modernă sînt indicate tot în introducere. Sîntem în prezenţa unei grafii simplificate şi în acelaşi timp hibride, nepotrivite, fiindcă autorul şi-a propus să dea o culegere care să poată fi consultată de un număr cît mai mare de cititori.

Volumul în discuţie cuprinde un număr impresionant de proverbe şi locuţiuni, aproape 2000 (nu am ţinut seamă de faptul că unele proverbe, puţin numeroase, se găsesc sub formă schimbată, în două locuri: *Etchar las llaves al pogio*, p. 130 — *Etcharon las llaves al pogio*, p. 183; *Lo etchas por la puerta, entra por la ventana*, p. 131 — *Por la puerta lo etchas, entra por la ventana*, p. 256. (Cf. şi tipul *Quien quiere a la col quiere y a su derredor*, p. 87 şi 261). Ar fi fost foarte nimerit dacă, la indicaţiile destul de amănunţite pe care autorul le dă la fiecare proverb, s-ar fi arătat mai precis sursa din care acest proverb a fost extras. Aceasta ar fi permis, printre altele, studierea răspîndirii diferitelor proverbe, în general, şi a unor variante ale aceluiaşi proverb, în special. Precizările de care am vorbit ar fi explicat înregistrarea unor dublete de felul celor arătate mai sus, ca forme care circulă în regiuni diferite, şi, în acelaşi timp, ar fi putut servi drept început pentru iniţierea unei cercetări mai ample asupra răspîndirii diferitelor proverbe în lumea sefardită; ne gîndim la faptul că au fost publicate culegeri de proverbe sefardite ca: A. Danon, *Proverbes judéo-espagnols de Turquie*, [în] *Zeitschrift für romanische Philologie*, XXXVII (1900), p. 72—96; R. Foulché-Delbosc, *Proverbes judéo-espagnols*, [în] *Revue hispanique*, II (1895), p. 313—352; R. Gil, *Romancero judeo-español*, Madrid, 1911 sau M. A. Luria, *Judeo-Spanish Proverbs of the Monastir Dialekt*, [în] *Revue hispanique* LXXXI (1933), p. 256—273. Astfel s-ar putea obţine unele indicaţii în legătură cu apariţia anumitor proverbe, mai ales cînd avem a face cu proverbe împrumutate de la popoarele cu care sefardiţii au avut legături.

Un indice destul de bogat explică cuvintele mai puţin cunoscute; de obicei este arătată şi originea cuvîntului cu ajutorul unor abrevieri trecute în paranteze.

Cine străbate întreaga listă a proverbelor şi a locuţiunilor date de Saporta y Beja este surprins de faptul că la unele cuvinte sînt înregistrate foarte multe proverbe. Astfel, un număr

mai mare decît media a fost înregistrat mai ales la cuvinte care se referă la familie: *fijo* „fiu" (+ *fija* „fiică") — 31 (acesta este de altfel numărul cel mai mare din întreg volumul), *madre* „mamă" — 9, *mama* — 3, *padre* „tată" — 6, *mujer* „soție" — 13, *maridu* „soț" — 4, *nuera* „noră" — 7, *suegro* „socru" — 5; la acestea pot fi adăugate și alte cuvinte care apar mai ales în legătură cu familia: *caza* „casă" — 11, *amor* „dragoste" — 8. De asemenea, este demn de remarcat numărul mare de proverbe care au ca punct de plecare părțile corpului omenesc: *boca* „gură" — 14, *cara* „față" — 9, *cavesa* „cap" — 11, *ojo* „ochi" — 13, *oreja* „ureche" — 3. Explicația unei astfel de situații poate fi căutată în faptul că avem a face cu termeni foarte răspîndiți în spaniolă.

Numeroasele fapte lingvistice pe care le pune la dispoziția cercetătorului culegerea de proverbe a lui S. y B. arată peregrinările sefardiților din Orient. Întîlnim astfel cuvinte portugheze ca: *acavidarse* „precavarse", *ainda* „todavia", *alfinete* „alfiler", *birra* „ira, berrinche", *buracar* „ajujerear. horadar", *cale* „es preciso", *preto* „negro" împrumutate de evreii spanioli în primii ani ai expulzării lor pe cînd se refugiaseră în Portugalia [1]. Tot din primii ani ai expulzării [2] datează probabil și unele [3] cuvinte de origine arabă, de felul lui *alhenia* „polvo para teñir las uñas de las mujeres", *aran* „arabe, turco", *chara* „mata, sitio sembrado de pequeños árboles", *safrán* „azafrán", *tramus* „altramuz". Ca urmare a șederii în imperiul otoman întîlnim și un număr foarte mare de cuvinte turcești. Iată cîteva: *agidear* „compadecer, condolerse", *aharvar* „pegar, llamar a la puerta", *ahir* „establo, caballeriza", *asker* „soldado", *aspán* „insolente", pentru a nu da decît cuvintele de la prima literă din indice. Conviețuirea cu grecii și cu bulgarii a lăsat și ea urme; cuvintele grecești sînt mai numeroase [4]: *argat* „obrero, peon" (cf. rom. *argat*), *asprico* „diminutivo de *aspro*, que era una moneda de Oriente", *frangiola* „barra de pan", *nicochera* „casera", *papú* „abuelo", *pico* „medida de longitud" etc.

Date prețioase pentru urmărirea drumului străbătut de sefardiți putem obține și din cercetarea onomasticii. Alături de numele de origine ebraică (*Hursi*, *Mezaltó*, *Menahem* etc.) și spaniolă (*Boná*, *Doná*, *Oro* etc.), care sînt cele mai numeroase, apar nume ca *Roma* (p. 58) sau *Gallego* (p. 151).

Semnalăm, în sfîrșit, cîteva dintre numeroasele proverbe date de Saporta y Beja care există și la romîni: *Del amanecer se ve el buen dia*, p. 32 — *Ziua bună de dimineață se vede* ZANNE, I, p. 25; *Bate el fierro que està callente*, p. 51 — *Bate fierul pînă e cald* ZANNE, I, p. 164; *El buey tiene la lengua grande, ma favlar no puede*, p. 65 — *Limba boului e mare dar nu poate grăi* și, mai ales, *Boul are limbă lungă dar nu poate vorbi* ZANNE, I, p. 326; *Cavesa abocada no le acoza filo de espada*, p. 76 — *Capul plecat sabia nu-l taie* ZANNE, II, p. 38; *Cuervo con cuervo no se quitan los ojos*, p. 97 — *Corb la corb nu-și scoate ochii* ZANNE, I, p. 435; *El ojo ve, el alma desea*, p. 225 — *Ochii văd, inima cere* Zanne, II, p. 337; *Una mano lava la otra y las dos lavan la cara*, p. 194 — *Mînă pe mînă spală și amîndouă spală obrazul* ZANNE, II, p. 235; *No espandas tus piezes más arriva de la coltcha*, p. 125 — *Nu întinde mai lung picerele decît e lungă cerga* ZANNE, II, p. 591; *Fuego sin fumo no hay*, p. 149 — *Fum fără foc nu iese* ZANNE, I, p. 175; *Le va como la mochca en la letche*, p. 298 — *Cade ca musca în lapte*; *Todos los dedos de la mano no son unos*, p. 104 — *Cinci degete sînt la o mînă și unul cu altul nu se potrivesc* și,

---

[1] V. M. L. Wagner, *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Viena, 1914, p. 147—151 și, mai ales, de același autor *As influências recíprocas entre o português e o judeo-espanhol*, [în] *Revista de Portugal*, nr. 86, p. 189—195.

[2] O parte dintre sefardiți s-au refugiat în lumea arabă din nordul Africii unde s-au și stabilit. V. A. Castro, *Entre los hebreos marroquies*, [în] *Revista Hispano Africana*, I (1922); J. Benoliel, *Dialecto judeo-hispano-marroqui o hakitia*, [în] *Boletín de la Real Academia Española*, XIII, XIV, XV (1926—1928); M. L. Wagner, *Zum Judenspanischen von Marokko*, [în] *Volkstum und Kultur der Romanen*, IV (1931), p. 221—245 și P. Bénichou, *Observaciones sobre el judeo-español de Marruecos*, [în] *Revista de Filología Hispanica*, VII (1945).

[3] Cf. M. Alvar, *Endechas judeo-españolas*, Granada, 1953, p. 169, unde se arată cum o parte dintre cuvintele arabe erau cunoscute în spaniolă înainte de expluzarea evreilor din Spania.

[4] Cf. M. L. Wagner, *Calcos lingüísticos en la habla de los sefarditos de Levante*, în *Homenaje a Fritz Krüger*, vol. II, Mendoza, 1954, p. 270.

mai ales, megl. *Toţi zăzĕti nu seu iednac* „toate degetele nu se aseamănă ZANNE, II, p. 104—105. Există şi proverbe romîneşti care se aseamănă mai puţin cu cele din lista lui Saporta y Beja : *Ni ande la tia vayas cada dia*, p. 290 — *De frate frate să-mi fii dar la noi mai rar să vii* ZANNE, II, p. 242 ; *La mujer camiza no es, que se troca*, p. 211 — *Nevasta nu e cîrpă să o descoşi şi să o lepezi* ZANNE, IV, p. 498 ; *El rio pasa, la arena queda*, p. 271 — *Apa curge pietrele rămîn* ZANNE, I, p. 101 ; *Cuando el gato se va den caza, bailan los ratones*, p. 155 — *Cînd n-ai mîţă în casă joc şoarecii pe masă* ZANNE, I, p. 548.

Lucrarea lui S. y. B. aduce un material bogat atît pentru studiul iudeo-spaniolei cît şi, mai ales, pentru urmărirea răspîndirii diferitelor proverbe la sefardiţii din Salonic. Datorită acestor fapte ea merită atenţie. Aspectul lingvistic al cărţii lasă însă mult de dorit.

M. Sala

CĂRŢI ŞI REVISTE SOSITE PÎNĂ LA 15 OCTOMBRIE 1958

A. CĂRŢI

O. C. АХМАНОВА, *Очерки по общей и русской лексикологии*, Moscova, 1957, 296 pag.

EMILIO ALARCOS LLORACH, *Fonología española*, Madrid, 1954, 234 pag.

MANUEL ALVAR, *A propósito del Atlas de Rumanía*, Salamanca, 1951, 54 pag.

CHARLES BALLY, ELISE RICHTER, AMADO ALONSO, RAIMUND LIDA, *El impresionismo en el lenguaje*, ediţia a III-a, Buenos Aires, 1956, 260 pag.

A. BADÍA MARGARIT, *Gramática histórica catalana*, Barcelona, 1951, 386 pag.

IDEM, *Fisiognómica comparada de las lenguas catalana y castellana*, Barcelona, 1955, 68 pag.

VITOLD BELEVITCH, *Langage des machines et langage humain*, Bruxelles, 1956, 122 pag.

EMMETT L. BENNETT JR., JOHN CHADWICH şi MICHAEL VENTRIS, *The Konossos Tablets*, 1956, 128 pag.

C. Б. БЕРНШТЕЙН, *Творительный падеж в славянских языках*, Под редакцией ..., Moscova, 1958, 380 pag.

В. БЕШЕВЛИЕВ, ВЛ. ГЕОРГИЕВ şi M. ФИЛИПОВА-БАЙРОВА, *Гръцко-български речник*, Sofia, 1957, 590 pag.

R. BROWNING, M. A., *The Linear 'B' Texts from Knossos*, 1955, 108 pag.

LUIS JAIME CISNEROS, *Formas de relieve en español moderno*, Lima, 1957, 112 pag.

Code de terminologie grammaticale. Essai de coordination (*édition revue*), 1957, 52 pag.

JEAN COLLART, *Varron grammarien latin*, Paris, 1954, 376 pag.

CARLA CREMONESI, *Enfances Renier. Canzone di gesta inedita del sec. XIII*, Milano — Varese, 1957, 706 pag.

C. K. ЧУКОЛОВ, *Болгарско-русский словарь*, Sofia, 1957, 992 pag.

Dicziunari Rumantsch Grischun, Cuoira, 1958, fasc. 30 (C — CANERA I).

A. B. ФЕДОРОВ, *Введение в теорию перевода*, ediţia a II-a, Moscova, 1958, 376 pag.

RADU FLORA, *Pentru o ortografie fonetică şi raţională*. I. Extras din „Lumina", Vîrşeţ, IX (1955), nr. 6, p. 279—296.

LUIS FLOREZ, *La pronunciacion del español en Bogotá*, Bogotá, 1951, 190 pag.

VICENTE GARCÍA DE DIEGO, *Gramática histórica española*, Madrid, 1951, 428 pag.

Е. М. ГАЛКИНА-ФЕДОРУК, *Безличные предложения в современном русском языке*, Moscova, 1958, 332 pag.

IDEM, *Современный русский язык. Синтаксис.* Под редакцией. . ., Moscova, 1957, 516 pag.

A. GRIERA, *Bibliografía lingüística catalana*, Barcelona, 1947, 86 pag.

А. Н. ГВОЗДЕВ, *Современный русский литературный язык*, II, Moscova, 1958, 302 pag.

E. W. HANDLEY JOHN REA, *The Telephus of Euripides*, Londra, 1957, 50 pag.

K.-J. HOLLYMAN, *Le développement du vocabulaire féodal en France pendant le haut moyen âge*, Geneva — Paris, 1957, 202 pag.

Homenaje a Millás — Vallicrosa, vol. I, Barcelona, 1954 : M. ANTONIO BADÍA MARGARIT, ***Alcalde**. Difusión de un arabismo en catalán*, p. 67—82 ; M. J. BENARDETE, *Cultural erosion among the hispano-levantine Jews*. p. 125 — 154 ; SIMON BERNSTEIN, *Two unknown hebrew-spanish "Lamentation"*, p. 155 — 164 ; JACINTO BOSCH VILÁ, *Escrituras oscenses en aljamia hebraicoárabe*, p. 183 — 214 ; IRENE GARBELL, *The prononunciation of hebrew in Medieval Spain*, p. 647—696 ; ANTONIO GRIERA, *Fortuna de **Maurus** en catalán*, p. 721—724 ; MORDECAI KOSOVER, *Ashkenazim and Sephardim in Palestine*, p. 753—788 ; MAX A. LURIA, *Judeo-spanish dialects and mexican popular speech*, p. 789—810.

IDEM, vol. II, Barcelona, 1956 : FELIPE MATEU Y LLOPIS, *Sobre la identificación toponímica de „Elota"*, p. 31—40 ; MICHEL MOLHO, *Le judaïsme grec en général et la communauté juive de Salonique en particulier entre les deux guerres mondiales*, p. 73—108 ; J. A. VAN PRAAG, *La destrucción de la Comunidad sefardi de Amsterdam*, p. 185—194.

JOSÉ MARÍA CASAS HOMS, *„Torcimany" de Luis de Averçó*. Tratado retórico gramatical y diccionario de rimas. Siglos XIV—XV. Nota preliminar por Jorge Rubió Balaguer, vol. I, Barcelona, 1956, 330 pag. ; vol. II, Barcelona, 1956, 452 pag.

История южных и западных славян, Moscova, 1957, 576 pag.

PAVLE IVIĆ, *Die serbokroatischen Dialekte. Ihre Struktur und Entwicklung*, vol. I (Allgemeines und die Štokavische Dialektgruppe), Mouton & Co. 'S — Gravenhage, 1958, 326 pag.

ROMAN JAKOBSON, *Notes on Gilyak*. Extras din "The Bulletin of the Institute of History and Philology Academia Sinica", vol. XXIX, p. 255—281.

Les langues du monde, nouvelle édition, Paris, 1952, 1296 pag.

MANUEL PALOMAR LAPESA, *La onomástica personal pre-latina de la antiqua Lusitania*, Salamanca, 1957, 170 pag.

PAUL LEBEL, *Principes et méthodes d'hydronymie française*, Dijon, 1956, 392 pag.

LEURENT LESAGE, *Marcel Proust and His Literary Friends*, Urbana, 1958, 114 pag.

HENRY și RENÉE KAHANE, *The System of the Verb in the western Languages*. Extras din „Festschrift für Ernst Gamillscheg", p. 261—275.

YAKOV KRUPATKIN, *On the development of germanic ai in anglo-frisian*. Extras din „Philologica", IX, nr. 4, 2 pag.

VÁCLAV MACHEK, *Etymologický slovník jazyka českého o slovenskéko*, Praga, 1957, 628 pag.

ANTONI MAĆHOWIAK, *Badanie procesu i wyników początkowej nauki czytania i pisania*, Poznań, 1957, 98 pag.

A. PORQUERAS MAYO, *El prologo como genero literario*, Madrid, 1957, 200 pag.

Miscelánea filologica dedicada a Mons. A. Griera, vol. I, Barcelona, 1955; PAUL AEBISCHER, *Le suffixe* **-arius** *en catalan prélittéraire*, p. 1—14: MANUEL ALVAR, *El fuego y el léxico con él relacionado en la Navarra nordoriental*, p. 15—36; A. BADÍA MARGARIT, *Ramificacions semàntiques del català* **bregar**, p. 37—54; TOMÁS BUESA, *Terminología del olivo y del aceite en el alto aragonés de Ayerbe*, p. 55—110; J. CARO BAROJA, *Sobre toponimia de las regiones ibero-pirenaicas*, p. 111—136; J. M. CASSAS HOMS, *Glossari llatí — català medieval*, p. 137—158; L. CASASNOVA, *Nomenclatura agrícola en la toponimía menorquina*, p. 159—174; J. M. CASTRO Y CALVO, *Un texto ribagorzano moderno*, p. 175—188; Mª ROSA CODINA, *Sobre algunos nombres que designan el buey*, p. 189—200; GERMÁN COLÓN DOMÉNECH, *La matización vocálica en las desinencias de primera y tercera personas del presente e imperfecto de indicativo (conjugación en* **are***) en las comarcas castellonense*, p. 201—212; ALBERT DAUZAT, *Les noms de l'étable de montagne dans le massif central*, p. 213—230; HANS FLASCHE, *Bemerkungen zum Gebrauch der Tempora in Vieiras Sprache*, p. 231—246; ISTVÁN FRANK, *Fragment de Passion catalan conservé à la Cathédrale de Barcelone*, p. 247—256; M. GARCÍA BLANCO, *Sobre un pasaje del „Libro del Buen Amor"*, p. 257—264; PIERRE GARDETTE, *La charette à deux roues d'après la carte 161 de l'Atlas linguistique et ethnographique du Lyonnais*, p. 265—280; SAMMUEL GILI GAYA, *A la hora*, p. 281—288; J. GINER, *La diftongació en la Romania occidental i les* **ee** *tòniques dins el domini català*, p. 289—304; PASCUAL GONZÁLEZ GUZMÁN, *Geografía folklórica: a propósito de la „Balada Triste" de García Lorca*, p. 305—316; MAX GOROSCH, *Beticambra, baticambra y cámara, cambra „retrete, letrina"*, p. 317—334; ENRIC GUIRAER, *Els noms de l'„arada" en rossellonès*, p. 335—346; HELMUT HATZFELD, *Two Spanish methods of style investigation*, p. 347—352; K. JABERG, *Zu den italienischen und rätoromanischen Namen des Muttermals*, p. 353—366; E. JUNYENT, *Lista de las parroquias del obispado de Vich, según la visita pastoral del obispo Galcerán Sacosta (1330-1339)*, p. 367—390.

АКАДЕМИК СТЕФАН МЛАДЕНОВ, *Библиография*, Sofia, 1956, 312 pag.

M. MOGHDAM, *Organic Alphabet. Solution of the Problem of illiteracy and a universal Alphabet*, Teheran, 1947, 20 pag.

FRANCISCO DE B. MOLL, *Gramática histórica catalana*, Madrid, 1952, 450 pag.

BRENDA E. MOON, *Mycenaean Civilization, publications since 1935. A Bibliography compiled by ~*, Londra, 1953, 78 pag.

KAZIMIERZ MOSZYŃSKI, *Pierwotny rasiąg języka prasłowiańskiejo*, Wroclaw, 1957, 332 pag.

FRANCO MUNARI, *Catalogue of the Mss of Ovid's Metamorphoses*, Londra, 1957, 43 pag.

ЛЮБЕН НАНОВ, *Български синонимен речник*, Sofia, 1958, 598 pag.

CONSTANCE NICHOLAS, *Introduction and Notes to Milton's* **History of Britain**, Urbana, 1957, 180 pag.

ELS OKSAAR, *Semantische Studien im Sinnbereich der Schnelligkeit.* **Plötzlich, schnell** *und ihre Synonymik im Deutsch der Gegenwart und des Früh-, Hoch- und Spätmittelalters*, Uppsala, 1958, 554 pag.

VITTORE PISANI, *Introduzione alla linguistica indeuropea*, Torino, 1949, 104 pag.

IDEM, *Grammatica latina storica e comparativa*, ediţia a II-a, Torino, 1953, 308 pag.

IDEM, *Le lingue dell' Italia antica oltre il latino*, Torino, 1953, 354 pag.

IDEM, *Crestomazia indeuropea*, Torino, 1947, 200 pag.

IDEM, *Glottologia indeuropea*, Torino, 1949, 310 pag.

IDEM, *Testi latini arcaici e volgari*, Torino, 1950, 196 pag.

IDEM, *Linguistica generale e indeuropea. Saggi e discorsi*, I, Torino, 226 pag.

IDEM, *Sur* **loquor** *et sur quelques -* **qu** *- latins de -* **p** *-*. Extras din „Latomus", XVI (1957), fasc. 4, p. 581—587.

GERHARD ROHLFS, *Estudios sobre geografía lingüística de Italia*, Universidad de Granada, 1952, 312 pag. + LVII.

M. ROMERA — NAVARRO, *Estudios sobre Gracián*, Austin, 1950, 146 pag.

KENNETH R. SCHOLBERG, *Pierre Bayle and Spain*, Chapel Hill, 1958, 40 pag.

А. И. СМИРНИЦКИЙ, *Синтаксис английского языка*, Moscova, 1957, 288 pag.

В. М. СОЛНЦЕВ, *Очерки по современному китайскому языку*, Moscova, 1957, 208 pag.

М. И. СТЕБЛИН-КАМЕНСКИЙ, *Грамматика норвежского языка*, Moscova — Leningrad, 1957, 244 pag.

HELMUT STIMM, *Studien zur Entwicklungsgeschichte des Frankoprovenzalischen*, Wiesbaden, 1953, 564 pag.

Акад. Л. В. ЩЕРБА, *Избранные работы по языкознанию и фонетике*, vol. I, Leningrad, 1958, 182 pag.

GUNNAR TILANDER, *O uso de rapar a cabeca aos loucos e a stimologia de port., esp., it.* ***tonto***, *rom.* ***tînt***, ***tont*** *(louco)*. Extras din „Revista de Portugal", seria A — lingua portuguesa, XXIII (1958), p. 223—232.

ZDENĚK TYL, *Bibliografie české linguistiky 1951—1955*, Praga, 1957, 540 pag.

WALTHER VON WARTBURG, *La fragmentación lingüística de la Romania*, Madrid, 1952, 194 pag. + 18 hărți.

WALTHER VON WARTBURG și PAUL ZUMTHOR, *Précis de syntaxe du français contemporain*, ediția a II-a, Berna, 1958, 310 pag.

И. И. ВИНОГРАДОВ, *Проблемы содержания и формы литературного произведения*, Moscova, 1958, 216 pag.

Вопросы лингвистики и методики преподавания иностранных языков, Moscova, 1958, 180 pag. : В. Г. Гак, *Фразеологические словосочетания типа* ***l'emporter, en vouloir*** *в современном французском языке*, p. 31—58 ; А. С. САДЕЦКАЯ, *Характерные особенности падежей румынского языка (в сравнении с русскими падежами)*, p. 130—158.

B. REVISTE

ACME, IX (1956), nr. 2.

Acta linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, VII (1958), fasc. 3—4.

IDEM, VIII (1958), fasc. 1 : ZS. TELEGDI, *Bemerkungen zu einigen Theorien bezüglich der Wortarten*, p. 1—44.

Anales de la Universidad de Chile, CXV (1957), nr. 105.

Annales de la Società Retorumantscha, LXX (1958) : TÖNA SCHMID, *La vita familiara i'l spejel dal proverbi rumantsch*, p. 38—56 ; WILHELM VITAL, *Üna veglia scrittüra rumantscha*, p. 61—120.

Annali del Museo Pitrè, V—VII (1954—1956).

Anzeiger, 94 (1957), nr. 1—25 : FRIEDRICH KAINZ, *Sprachtheoretisches zum Problem der Kommunikationssysteme im Tierreich*, p. 355—379.

Archiv für das Studium der neuren Sprachen, vol. 195 (1958), nr. 1 : W. THEODOR ELWERT, *Zur Synonymendoppelung als Interpretationshilfe*, p. 24—26. La „Recenzii" : Richard Heinrich Grün, *Das Menschenbild John Miltons in Paradise Lost* (T. RIESE), p. 59 ; Bernard Schindler, *George Bernard Shaw. Seine Kritik an den englischen Lebensformen in seinen sozialkritischen Dramen* (HANS SCHNYDER), p. 59 ; Daniel M. Crabb, *A comparative study of word order in Old Spanish and Old French prose works* (A. NOYER-WEIDNER), p. 62 ; Johannes Hubschmid, *Schläuche und Fässer. Wort und sachgeschichtliche Untersuchungen mit besonderer Berücksichtigung des romanischen Sprachgutes in und außerhalb der Romania sowie der türkisch-europäischen und türkisch-kaukasisch-persischen Lehnbeziehungen* (H.L.), p. 62—63 ; *Studia Romanica. Hommage à la Mémoire de Eugen Lerch* (H.L.), p. 64—68 ; *Syntactica und Stilistica.*

Festschrift für Ernst Gamillscheg (H.L.), p. 68–73; Carlo Cordié, *Avviamento allo studio della lingua e della letteratura francese* (A. NOYER-WEIDNER), p. 78–79; André Martinet, *La description phonologique avec application au parler franco-provençal d'Hauteville* (H. WEINRICH), p. 89–90; Bodo Müller, *Die Herkunft der Endung - i in der 1 Pers. Sing. Präs. Ind. des provenzalischen Vollverbs* (O. KLAPP), p. 92; Werner Beinhauer, *Spanische Umgangssprache* (H.L.), p. 98.

Archiv orientální, 1958, 26/3.

Biuletyn polonistyczny, 1958, 1, 2.

Boletín de la Academia Colombiana, VI (1956), nr. 20.

Boletín de la Universidad Compostelane, 1956, nr. 64.

Bulletin hispanique, LX (1958), nr. 1: ROBERT RICARD, *Nouvelles remarques sur la toponymie urbaine du Portugal et de l'Espagne*, p. 96–100; BERNARD POTTIER, *Pensée structurée et sémiologie*, p. 101–112.

Bulletin de l'Institut français en Espagne, 1958, nr. 102.

Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London, 1 (1954).

IDEM, 2 (1955).

IDEM, 3 (1956).

IDEM, 4 (1957).

IDEM, 5 (1958).

Bulletin of the School of Oriental and African Studies University of London, vol. XXI (1958), fasc. 2.

Byzantinoslavica, XIX (1958), nr. 1.

Byzantion, XXV–XXVI–XXVII (1956–56–57), fasc. 1, 2.

Cahiers pédagogiques de l'Institut d'Études Occitanes, 1957–58, nr. 6.

Časopis pro Moderní Filologii, XL (1958), nr. 2. La „Recenzii": Simeon Potter, *Modern Linguistics* (BOHUMIL TRNKA), p. 117–118.

Classica et mediaevalia, XVIII (1957), fasc. 1–2; FRANZ BLATT, *Classical Influence on European Syntax*, p. 133–178.

Convivium, XXVI (1958), serie nouă, nr. 1: La „Recenzii": A. Traina, *L'alfabeto e la pronunzia del latino* (S. PAOLUCCI), p. 99–100;

IDEM, nr. 2. La „Recenzii": *Apocalipsul Maicii Domnului*, a cura di M. Ruffini (M. BONI), p. 229.

IDEM, nr. 3.

Cosmoglotta, 37 (1958), nr. 205.

The Durham University Journal, serie nouă, XIX (1958), nr. 3.

English Language Teaching, XII (1958), nr. 4; F. M. HODGSON, *Language Learning Material*, p. 131–137; H. COULTHARD BURROW, *Reading Cards and Substitution Tables*, p. 138–150.

Études anglaises, XI (1958), nr. 1; nr. 2: E. M. W. TILLYARD, *Scott's Linguistic Vagaries*, p. 112–118.

Études germaniques, 13 (1958), nr. 2. La „Recenzii": Henrich Matthias Heinrichs, *Studien zum bestimmten Artikel in den germanischen Sprachen* (A. CULIOLI), p. 146; Wilhelm Schlaug, *Studien zu dem altsächsischen Personennamen des 11. und 12. Jahrhunderts* (J. CHARIER), p. 147; Hugo Moser, *Deutsche Sprachgeschichte* (JEAN CHARIER), p. 147–148; Bruno Boesch, *Die Aussprache des Hochdeutschen in der Schweiz. Eine Wegleitung* (ERNEST BEYER), p. 148–149; Heinrich Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* (ERNEST BEYER), p. 150–151; André Moret, *Anthologie du lyrisme baroque en Allemagne* (J. J. ANSTETT), p. 155;

Meta Klopstock geb. Moller, *Briefwechsel mit Klopstock, ihren Verwandten und Freunden* (J. MURAT), p. 156—158; Matthijs Jolles, *Goethes Kunstanschauung* (JEAN BOYER), p. 159—160; Cuno Ch. Lehrmann, *Heinrich Heine, Kämpfer und Dichter* (GENEVIÈVE BIANQUIS), p. 164.

IDEM, nr. 3. La „Recenzii": H. Krahe, *Germanische Sprachwissenschaft*, I (FRANK G. BANTA), p. 264—265; *Les romans du Graal dans la littérature des XIIe et XIIIe siècles* (J. A. BIZET), p. 269—270; Wolfgang Martens, *Bild und Motiv im Weltschmerz. Studien zur Dichtung Lenaus* (GENEVIÈVE BIANQUIS), p. 275—276.

Études de lettres, seria II, vol. I (1958), nr. 2: PAUL AEBISCHER, *Le type toponymique fr.* ***Montjardin, Montgardin****, it.* ***Mongiardino, Mongardino*** *et ses origines probables*, p. 33—52.

Glotta, XXXVII (1958), nr. 1—2; B. SNELL, *muta cum liquida*, p. 160.

Helmantica, IX (1958), nr. 29.

Indogermanische Forschungen, LXIII (1958), nr. 3. La „Recenzii": André Martinet, *Économie des changements phonétiques* (HELMUT LÜDTKE), p. 279—284; Alf Lombard, *Le verbe roumain—Étude morphologique* (PAUL MIRON), p. 291—294; Johannes Hubschmid, *Pyrenäenwörter vorromanischen Substrat der Alpen* (ANNE HEIERMEIER), p. 298—306; Paolo Ettore Santangelo, *Fondamenti di una scienza della origine del linguaggio e su storia remota*, I, II (BERNHARD ROSENKRANZ), p. 322—323.

Italica, XXXV (1958), nr. 1: V. LUCIANI, *Bibliography of Italian Studies in America*, p. 46—52. La „Recenzii": Joan Corominas, *Notas de lingüística italo-hispánica, con ocasión de dos libros nuevos* (ROBERT A. HALL, JR.), p. 69—71.

IDEM, nr. 2: V. LUCIANI, *Bibliography of Italian Studies in America*, p. 125—129. La „Recenzii": Bruno Migliorini, *Saggi Linguistici* (MARIO A. PEI), p. 133—134; Pierina Borrani Castiglione, *Italian Phonetics* (EDWARD WILLIAMSON), p. 134; Valentine Giamatti, *Minimum of Italian Grammar* (CARL A. SWANSON), p. 142.

Известия Академии Наук СССР, XVII (1958), nr. 1: Р. И. АВАНЕСОВ, *Достижения современного языкознания в области русской диалектологии*, p. 15—26.

IDEM, nr. 2: А. С. ЧИКОБАВА, *Иберийско-кавказское языкознание, его общелингвистические установки и основные достижения*, p. 113—129.

IDEM, nr. 3: И. М. ТРОНСКИЙ, *Задачи советского языкознания в области античных языков*, p. 237—246.

Известия на Института за български език, vol. I. (1952): ДРАГОМИР ХР. МАТЕЕВ, *Семантика на глаголите представки, нейното отношение към видовото значение на глаголите*, p. 66—92; Д. БЕШЕВЛИЕВ, *Една особеност в образуването на сложните местни названия от латински произход в Мизия и Тракия*, p.239—246.

IDEM, vol. III (1954): Д. ДЕЧЕВ, *Тракийски названия на наши реки*, p. 267—284; В. БЕШЕВЛИЕВ, *Античната топонимия у нас като исторически извор*, p. 341—355.

IDEM, vol. IV (1956): К. КОСТОВ, *Цигански елементи в българските тайни говори*, p. 411—427.

Ынсемнэрь штиинцифиче, XXXI (1957) — Filologie: А. БОРЩ, *Граматичиле молдовенешти дин примеле дечении але вякулуй XIX*, p. 3—8; Н. КОРЛЭТЯНУ, *Синонимеле ын повестя «Иван Турбинкэ» де Ион Крянгэ*. p. 9—28; А. КУПЧА, *Кытева обсервации ку привире ла синонимеле дин «Аминтириле» луй И. Крянгэ*, p. 29—36; С. БЕРЕЖАН, *Обсервации асупра аша нумитулуй инфинитив индепендент ын лимба молдовеняскэ*, p. 37—44; А. ДЫРУЛ, *Предложные словосочетания, выражающие пространственные отношения в современном молдавском языке*, p. 45—58; В. МАРИН, *Ку привире ла валоаря калитативэ а партичипиулуй ын лимба молдовеняскэ литерарэ контемпоранэ*, p. 59—66, С. БЕРЕЖАН, *К вопросу о словосочетаниях глагола с объектным инфинитивом*, p. 67—72; А. ДЫРУЛ, *Глагольные предложные словосочетания, выражающие пространственные отношения в современном молдавском языке*, p. 73—86; А. ЧОБАНУ, *Кытева консидераций деспре граделе де компарацие але аджективелор кали-*

пативе ши ынтребуинцаря лор ын конструкций компаративе, p. 87—96; И. Мокряк, *Пропозиция секундарэ субъективалэ ши ролул ей стилистик*, p. 97—104.

Journal of Classical Studies, Tokio, VI (1958).

The Journal of English and Germanic Philology. LVII (1958), nr. 1.

Journal des Savants, 1958, ianuarie — martie.

Language, vol. 34 (1958), nr. 1 : PAUL L. GARVIN, *A descriptive technique for the treatment of meaning*, p. 1—32. La „Recenzii" : Lawrence L. Thomas, *The linguistic theories of N. Ja. Marr* (HAUM BLANC), p. 89—91; Einar Haugen, *Bilingualism in the Americas* (HARRY HOIJER), p. 91—93; Robert Lado, *Linguistics across cultures* (HENRY LEE SMITH JR.), p. 93—98; Marcel Cohen, *Pour une sociologie du langage* (ERNST PULGRAM), p. 98—99; Vitold Belevitch, *Langage des machines et langage humain* (NOAM CHOMSKY), p. 99—105; Arne - Johan Henrichsen, *Les phrases hypothétiques en ancien occitan* (ALEXANDER H. SCHUTZ), p. 122—124.

IDEM, nr. 2 : JOHN J. GUMPERZ, *Phonological differences in three Hindi dialects*, p. 212—224; GEORGE L. TRAGER, *French morphology : Personal pronouns and the 'definite article'*, p. 225—231; DAVID DE CAMP, *The genesis of the Old English dialects : A new hypothesis*, p. 232—244; JAMES SLEDD, *Some questions of English phonology*, p. 252—258; HANS KURATH, *Some questions of English phonology : A reply*, p. 259—260; SOL SAPORTA şi DONALD OLSON, *Classification of intervocalic clusters*, p. 261—266; JOHN B. CARROLL, *The assessment of phoneme cluster frequencies*, p. 267—278. La „Recenzii" : M. L. Wagner, *Dizionario etimologico sardo*, fasc. 1 (E. PULGRAM), p. 289—293; Gunnar Bjerrome, *Le patois de Bagnes (Valais)* (HARLIE L. SMITH JR.), p. 293—296; Emil Petrovici, *Kann das Phonemsystem einer Sprache durch fremden Einfluss umgestaltet werden? Zum slavischen Einfluss auf das rumänische Lautsystem* (FREDERIC B. AGARD şi GORDON H. FAIRBANKS), p. 297—303; *Study of sounds* (SAMUEL E. MARTIN), p. 328—331.

Language and Speech, I (1958), fasc. 1 : KATHERINE S. HARRIS, *Cues for the discrimination of American English fricatives in spoken syllabes*, p. 1—7; G. HERDAN, *The relation between the functional burdening of phonemes and their frequency of occurrence*, p. 8—13; A. R. Luria, *Brain disorders and language analysis*, p. 14—34; D. B. FRY şi P. DENES, *The solution of some fundamental problems in mechanical speech recognition*, p. 35—58; FRIEDA GOLDMAN-EISLER, *Speech analysis and mental processes*, p. 59—78.

IDEM, fasc. 2 : D. J. BRUCE, *The effect of listeners' anticipations on the intelligibility of Leard speech*, p. 79—97; JEROME S. BRUNER şi DONALD O'DOWD, *A note on the informativeness of parts of words*, p. 98—101; NEVILLE MORAY şi ANNE TAYLOR, *The effect of redundancy in shadowing one of two dichotic messages*, p. 102—109; NEVILLE MORAY, *The effect of the relative intensities of dichotic messages in speech shadowing*, p. 110—113; G. F. ARNOLD, P. DENES, A. C. GIMSON, J. D. O'CONNOR şi J. L. M. TRIM, *The synthesis of English vowels* p. 114—125; D. B. FRY, *Experiments in the perception of stress*, p. 126—152.

Latinitas, VI (1958), nr. 1 : A. SCHOPENNHAUER, *De usu et praestantia linguae Latinae*, p. 44—47. La „Recenzii" : A. Traina, *L'alfabeto e la proninzia del latino* (C. EGGER), p. 70—72.

IDEM, nr. 2, 3.

Lebende Sprachen, III (1958), nr. 1 : P. S. A. COOPER, *Is your Past Perfect?*, p. 2—4; GÜNTHER HAENSCH, *Petit Glossaire de Mots Recents* (II), p. 10; idem, *Le foyer moderne*, p. 13, La „Recenzii" : Thedore H. Savory, *The Art of Translation* (fri), p. 26.

Лексикографический сборник, I (1957): Н. И. Фельдман, *Об анализе смысловой структуры слова в двуязычных словарях*, p. 9—35; Ф. П. Филин, *Заметки по лексикологии и лексикографии*, p. 36—57; Н. З. Котелова, *Указания на синтаксические связи слов в толковом словаре как средство разграничения смысловых различий*, p. 98—120; К. Е. Майтинская, *Отражение различий грамматического строя в двуязычных словарях*, p. 160—169.

Leuvense Bijdragen, XLVII (1958), nr. 3—4; F. G. DROSTE, *De plaats van de verba van lichamshouding en lichaamsbeweging in ons copulative stelsel*, p. 106—126.

Lingua nostra, XIX (1958), fasc. 2 : G. MEO ZILIO, *Un morfema italiano con funzione stilistica nello spagnolo rioplatense*, p. 58—63. La „Recenzii" : E. W. BULATKIN, *The Italian Word Sfumatura* (BIANCA DI TULLIO), p. 67—68.

Le lingue del mondo, XXIII (1958), nr. 7, 8, 9, 10.

Linguist, vol. 20 (1958), nr. 7, 8, 9, 10.

Linguists 'Review, serie nouă, vol. I (1958), nr. 2.3.

Listy filologické, VI (LXXXI) — 1958, nr. 1 : F. NOVOTNÝ, *Syntaktické prostvědky výoaznosti řeči*, p. 1—6.

Kentucky Foreign Language Quarterly, V (1958), nr. 2.

Kultur und Sprache, IX (1952) : ERNST LOCKER, *Développement et décomposition du type des langues indoeuropéennes*, p. 415—425.

Museum, LXIII (1958), nr. 1. La „Recenzii" : Karl Vossler, *Einführung ins Vulgärlatein* (J. ENGELS), p. 37—38 ; E. Knetschke, *Genick und Knöchel in deutscher Wortgeographie* (G. KLOEKE), p. 50—52 ; A.E.F. VAN HOLK, *The semantic Spectrum of the Russian infinitive* (C. L. EBELING), p. 61—63 ; R. Plate, *Französische Wortkunde auf sprach — und kultur — geschichtliche Grundlage* (P. ZUMTHOR), p. 76.

IDEM, nr. 2. La „Recenzii" : B. E. Vidos, *Handboek tot romaanse taal-Kunde* (P. ZUMTHOR), p. 136—137.

IDEM, nr. 3 : A. A. PRINS, *Historical phonology and phonetic theory*, p. 161—174. La „Recenzii" : R. Hallig și Walther von Wartburg, *Begriffsystem als Grundlage für die Lexicographie* (F. DE TOLLENAERE), p. 196—197.

Narativa, III (1958), nr. 2, 3.

Научные доклады высшей школы. Филологические науки. I (1958): Р. А. БУДАГОВ, *Многозначность слова*, р. 5—18; А. С. ЧИКОБАВА, *Бихевиоризм в понимании сущности языка*, р. 19—28; Г. В. СТЕФАНОВ, *Об одной особенности испано-американской речи*, р. 37—41; Н. Д. АРУТЮНОВА, *Некоторые вопросы образования и морфологии основ слова*, р. 125—137.

Neuphilologische Mitteilungen, LIX (1958), nr. 2.

Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap, vol. XVII (1954) : ALF SOMMERFELT, *Language, Society and Culture*, p. 5—81 ; OLAV NAES, *Omvurdering i språkteorien*, p. 82—128 ; CARL HJ. BORGSTRØM, *Språkanalyse som barnelek*, p. 484—485 ; ALF SOMMERFELT, *Sémantique et lexicographie*, p. 485—488. La „Recenzii" : Roman Jakobson, C. Gunnar M. Fant și Morris Halle, *Preliminaries to Speech Analysis* (CARL HJ. BORGSTRÖM), p. 549—558 ; Rudolf Hallig și Walther von Wartburg, *Begriffsystem als Grundlage für die Lexicographie* (ALF SOMMERFELT), p. 562—563 ; Bruno Mighiorini, *Che cos' è un vocabolario* (ALF SOMMERFELT), p. 564.

Oc, 1958, nr. 208.

Occitania, serie nouă, nr. 14, iunie 1958.

Philologica Pragensia, I (1958), nr. 2 : *Prague Structural Linguistics*, p. 33—40 ; JOSEF DUBSKÝ, *L'attribut pronominal dans l'appel et l'exclamation*, p. 57—60. La „Recenzii" : Pauline Cook Hall, *A Bibliography of Spanish Linguistics: Articles in Serial Publications* (JOSEF DUBSKÝ), p. 62 ; M. L. Wagner, *Ein mexicanisch-americanischer Argot : das Pachuco* (ZDENĚK HAMPEJS), p. 63—64 ; Kurt Baldinger, *Die sprachliche Gliedenung der Pyrenäenhalbinsel und ihre historische Begründung* (ZDENĚK HAMPEJS), p. 64.

Poradnik językowy, 1958, nr. 3 (158) : R. I. AWANIESOW, *O atlasie gwarowym języka rosyjskiego i jego podstawach teoretycznych*, p. 97—109 ; JAN BASARA, *Zvóinicowanie semantyczno-geograficzne niektórych terminów z budownictwa wiejskiego na terenie Polski*, p.110—125.

Proceedings of the London Classical Society, nr. 1 (octombrie 1947— mai 1952).

Quaderni, I (1955—56) : L. HEILMANN, *Silere ~ tacere. Nota lessicale*, p. 5—16 ; G. BOTTIGLIONI, *L'Apuania*, p. 17—25 ; R. TURCI, *Riflessi di* **ocris** *„monte" nella topo-*

nomastica abruzzese, p. 25. La „Recenzii" : *Homenaje a Fritz Krüger*, vol. I (LUIGI HEILMANN), p. 27—29 ; Gerhard Rohlfs, *Historische Grammatik der italienischen Sprache und ihrer Mundarten*, vol. III (G. B.), p. 43—44 ; Margueritte Sigg, *Die Diminutivsuffixe im Toskanischen* (G. B.), p. 44—45 ; Olaf Brattö, *Nuovi studi di antroponimia fiorentina. I nomi meno frequenti del Libro di Montaperti. An. MCCLX* (F. C.), p. 45—46 ; Primo Zambetti, *Die Mundart von Valmaggiore in der Valle Cavallina* (G. B.), p. 48 ; Sven Andersson, *Études sur la syntaxe et la sémantique du mot français* ***tout*** (G. B.), p. 48—49.

Quaderni ibero-americani, 10 (1951) ;

IDEM, 15 (1954). La „Recenzii" : Antonio Tovar, *Estudios sobre las primitivas lenguas hispánicas* (B. POTTIER), p. 441 — 442 ; Carlos Claveria, *Estudio sobre los gitanismos del español* (B.P.), p. 442 ; Angelo Monteverdi, *Manuale di avviamento agli studi romanzi* (B.P.), p. 443 ; Gerhard Rohlfs, *Aspectos de toponimía española* (B. POTTIER), p. 446—447.

IDEM, 16 (1954). La „Recenzii" : Josep Iglesies, *Els noms de lloc de les terres catalanes* (B. POTTIER), p. 548.

IDEM, 17 (1955).

IDEM, 18 (1956) : YAKOV MALKIEL, *Español* ***negrestino*** *y* ***blanquecino***, p. 89—92 ; ALFREDO SCHIAFFINI, *La Stilistica e H. Hatzfeld*, p. 93—94 ; G. B. PALACÍN, *El seseo en la lengua española*, p. 127—130. La „Recenzii" : Manuel de Paiva Boléo, *Unidade e variedade da lingua portuguesa*, p. 138.

IDEM, 19 — 20 (1956) : KARL HEISIG, *Zu span.* ***tertulia*** *= Abendgesellschaft*, p. 216—218, La „Recenzii" : Carlo Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine* (ZDENĚK HAMPEJS), p. 257 ; Osvaldo Chiareno, *Evoluzione della lingua spagnola in Argentina* (B. POTTIER), p. 262—263 ; Heinz Kroll, *Designações portuguesa pará embriaquez* (Z.H.), p. 263—264 ; Mateo Aleman, *Ortografia Castellana* (Z.H.), p. 264—265 ; Antonio M. a Badía Margarit, *Fisiognómica comparada de las lenguas catalana y castellana* (GIOVAN BATTISTA PELLEGRINI), p. 276—278 ; Jakov Malkiel, *Español* ***morir***, *portugués* ***morrer*** *con examen de* ***esmirriado***, ***morriña***, ***murria*** *-y* ***modorra*** și ***Apretar***, ***pr(i)eto***, ***perto*** : *historia de un cruce hispanolatino* (G.B.P.), p. 278—280.

IDEM, 21 (1957). La „Recenzii" : Eugenio Coseriu, *La geografía lingüística* (ZDENĚK HAMPEJS), p. 376—377.

Quaderni dell'Istituto di Glottologia diretta da Gino Bottiglioni, II (1957) : L. HEILMANN, *Linguistica e filosofia*, p. 3—20 ; F. COCO, *Le denominazioni del barbagianni (strix flammea L.) nei dialetti italiani*, p. 21—38 ; L. ROSIELLO, *Problemi i orientamenti linguistici negli scritti di Antonio Gramsci*, p. 39—48. La „Recenzii" : E. Coseriu, *La geografia lingüística* (G. BOTTIGLIONI), p. 59 ; P. Fronzaroli, *Il linguaggio del bambino* (G. BOTTIGLIONI), p. 59—60 ; R. Menéndez Pidal, *Nuevo valor de la palabra hablada y la unidad del idioma* (G. BOTTIGLIONI), p. 60 ; A. Pagliaro, *Nuovi saggi de critica semantica* (G. BOTTIGLIONI), p. 60—63 ; G. Restelli, *Ricerche d'etimologia albanese*, I și II ; *Ricerche di fonetica e morfologia albanese* (G. MARLEKAJ), p. 70—73 ; H. Schmeck, *Aufgaben und Methoden der modernen vulgärlateinischen Forschung* (F. COCO), p. 75—76 ; G. Siebzehner — Vivanti, *Dizionario della Divina Commedia* (G. BOTTIGLIONI), p. 76—77 ; G. Nencioni, *Fra grammatica e retorica. Un caso di polimorfia della lengua letteraria dal secolo XIII al XVI* (L. ROSIELLO), p. 77 — 79 ; C. Th. Gossen, *Studien zur syntaktischen und stilistischen Hervorhebung im modernen Italienisch* (L. ROSIELLO), p. 79 — 80 ; G. Toja, *La lingua della poesia bolognese del secole XIII. Saggio filologico-critico* (L. ROSIELLO), p. 80—82 ; P. Scheuermeier, *Bauernwerk in Italien der italienischen und rätoromanischen Schweiz* (G. BOTTIGLIONI), p. 82—83 ; A. Altamura, *Dizionario dialettale napoletano* (G. BOTTIGLIONI), p. 83—85 ; C. Battisti, *La penetrazione tedesca nell' Alto Adige* (G. BOTTIGLIONI), p. 86—87 ; idem *L'Italia e l'Alto Adige* (G. BOTTIGLIONI), p. 87—88 ; idem, *I nom locali pretedeschi dell' Alto Isarco* (G. BOTTIGLIONI), p. 88 ; M. L. Wagner, *Dizionario Etimologico Sardo (DES)*, fasc. I : *a — ammaudinare* (G. BOTTIGLIONI), p. 89—91 ; G. Muzzo, *Vocabolorio dialettale sassarese-italiano a italiano-sassarese* (G. BOTTIGLIONI), p. 92—94 ; H. Jacobsson, *Études d'anthroponymie lorraine. Les Bans de tréfond de Metz (1267—1298)* (F. COCO), p. 94 ; L. L. Cortés y Vázquez, *El dialecto galaico-portugués hablado en Lubián (Zamora)* (G. BOTTIGLIONI), p. 95—96. G. BOTTIGLIONI, *Recenti progetti e realizzazioni dei linguisti spagnoli*, p. 98—100.

Recherches internationaux à la lumière du marxisme, nr. 7 (*Linguistique*) : B. SEREBRENNIKOV, *Faits de langue et histoire des sociétés*, p. 7—34 ; V. I. ISTRINE, *Relations entre les types d'écriture et la langue*, p. 35—60 ; MARCEL COHEN, *Linguistique moderne et idéalisme*, p. 61—73 ; V. PANFILOV, *A propos des rapports entre la langue et la pensée*, p. 74—93 ; LO TCHANG-PEI și LIU CHOU-SHIANG, *Vers l'unification de la langue chinoise*, p. 94—126 ; WOU-YO-TCHANG, *La réforme de l'écriture chinoise*, p. 127—132 ; *Note sur les langues de l'Inde*, p. 140—161 ; A. GHOSH, *La politique linguistique de l'Inde*, p. 140—161 ; D. PANOV, A. LAPOUNOV, I. MOUKHINE, *La traduction automatique*, p. 162—193.

Revue Internationale d'Onomastique, X (1948), nr. 1 : JACQUES CHAURAND, *Toponymie de la commune de Marle*, p. 1—19 ; G. RAYNAUD DE LAGE, *Les lieux-dits de Cherveix-Cubas (Dordogne)*, p. 20—30.

IDEM, nr. 2 : ALBERT CARNOY, *Le chêne dans la toponymie et la linguistique*, p. 81—101 ; JACQUES CHAURAND, *Toponymie de la commune de Marle*, p. 139—147. La „Recenzii" : J. Kuryłowicz, *La position linguistique du nom propre* (R. SINDOU), p. 158—159.

IDEM, nr. 3 : CHARLES CAMPROUX, *Un mirage étymologique* : *Chaptal*, p. 161—168 ; JACQUES CHAURAND, *Toponymie de la commune de Marle*, p. 173—192 ; B. POTTIER, *Toponymie et anthroponymie hispano-portugaises*, p. 232—233.

Revue de linguistique romane, XXII (1958), nr. 85—86 : J. ORR, *Ancien français* ***C'est del meins***, p. 1—21 ; C. CAMPROUX, *Phonétique et Répartition lexicale*, p. 22—31 ; M. SALA, *Autour de l'Atlas Linguistique Roumain, nouvelle série*, p. 32—46 ; P. NAUTON, *Dialectologie et Toponymie, disciplines connexes (à propos d'un ouvrage et d'un article récents)*, p. 47—75 ; O. DUCHÁČEK, *L'évolution de l'A accentué libre en français*, p. 76—80 ; M. BORODINE, *Sur le développement du franco-provençal*, p. 81—91 ; J. FOX, *L'affaiblissement de R devant consonne dans la syllabe protonique en moyen français*, p. 92—97 ; A. PRATI, *Nomi composti con verbi*, p. 98—119.

Revue de l'Université d'Ottawa, vol. 28 (1958), nr. 1, 2 ; nr. 3 : GASTON CARRIÈRE, *Essai de toponymie oblate canadienne. En marge d'une anniversaire*, p. 364—394.

Rocznik slawistyczny, XVIII, fasc. II.[1]

Sborník Prací Filosofické Fakulty Brněnske University, řada jazyko vědná, VI (1957), A5 : J. FIRBAS, *Some Thoughts on the Function of Word-order in Old English and Modern English*, p. 72—100 ; J. DUBSKÝ, *Atténuation de la valeur aspectuelle de la périphrase du verbe* ***venir de*** *suivi de l'infinitif*, p. 101—104 ; O. DUCHÁČEK, *K otázce systemu ve významislovi se zvláštním zřetelem i romanistickému materiálu*, p. 105—117. La „Recenzii" : E. Dieth—H. Orton, *A Questionnaire for a Linguistic Atlas of England* (J. PAČESOVÁ), p. 136—137 ; E. A. Llorach, *Fonología española* (L. BARTOŠ), p. 137—138.

Siculorum Gymnasium, N.S., X (1957), nr. 1, 2.

Sprachpflege, VII (1958), nr. 6, 7, 8, 9.

Sprachspiegel, 14 (1958), nr. 3, 4.

Studia linguistica, XI (1957), nr. 1 : PIERRE NAERT, *Sur la méthode de la „reconstruction interne"*, p. 1—7 ; FINNGER HIORTH, *On the Foundations of Lexicography*, p. 8—27.

Studia neophilologica, XXX (1958), nr. 1 : ALAN S. C. ROSS, *A Note on „Philological Lautersatz"*, p. 11—16 ; GERHARD EIS, *Zu* ***Kudrur*** *Str.* 1109 : ***glocken spîse und spânischez messe***, p. 27—29 ; ERNST LÖFSTEDT, *Zur Diminutivbildung in der Mundart von Amrum und Föhr*, p. 78—96 ; ALF LOMBARD, *Réflexions relatives au compte rendu de M. V. Buescu (RPF, VII, 462—469)*, p. 107—110. La „Recenzii" : Louis-Fernand Flutre, *Recherches sur les éléments prégaulois dans la toponymie de la Lozère* (JOHANNES HUBSCHMID), p. 129—136 ; Diego Catalán Menéndez Pidal, *La escuela lingüística española y su concepción del lenguaje* (B. POTTIER), p. 136—137 ; Karl Wydler, *Zur Stellung des attrivutiven Adjektivs vom Latein zum Neufranzösischen* (K. TOGEBY), p. 137—141 ; Eugenio Coseriu, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (K. TOGEBY), p. 141—143.

Thesaurus, XI (1955—56) : C.M.F. EMILIANO ALVARADO, *Teoria del lenguaje de Otto Jespersen*, p. 93—123 ; AUGUSTO MALARET, *Lexicón de fauna y flora* (continuare), p. 124—187 ; RUFINO JOSÉ, MARTÍNEZ CUERVO și FERNANDO ANTONIO, *Diccio-*

nario de construcción y régimen de la lengua castellana : *emplazar*, p. 188—192. La „Recenzii" : Vittorio Bertoldi, *Grammatica storica della lingua francese* (ZDENĚK HAMPEJS), p. 219; André Martinet, *Economie des changements phonétiques* (WILHELM GIESE), p. 219—225; Johannes Hubschmid, *Pyrenäenworter vorromanischen Ursprungs* (WILHELM GIESE), p. 225—228; Jesús Neira Martínez, *El habla de Lena* (JOSÉ JOAQUÍN MONTES), p. 289—292; Leo Spitzer, *Lingüística e historia literaria* (JOSEFINA TORRES NORIEGA), p. 292—293.

Ученые записки ЛГУ, nr. 29 (Романская филология), Leningrad, 1957: Г. В. СТЕПАНОВ, *О взаимодействии фонетики и морфологии*, p. 3—9; М. А. БОРОДИНА, *К проблеме франко-провансальских говоров*, p. 16—31; В. В. БЛАГОВЕЩЕНСКИЙ, *К вопросу о грамматической природе неличных глагольных форм на-****ant*** *в современном французском языке*, p. 32—56; Б. Д. НЕХЕНДЗИ, *К вопросу о местоимениях как части речи в современном французском языке*, p. 57—68; Н. А. ШИГАРЕВСКАЯ, *Наблюдения над употреблением усеченной формы указательного местоимения* ***ça*** *в современном французском языке*, p. 69—77; А. Н. ПЕТРОВА, *О принципах перевода эмоциональноокрашенных элементов речи*, p. 78—94; Е. И. АМОСЕНКОВА, *Продуктивность некоторых суффиксов при образовании технических терминов в современном французском языке*, p. 95—108; И. Н. ГИМЕСКОВА-ШАХОВА, *Наблюдения над фразеологическими единствами французского языка*, p. 109—117; Б. Л. КОСТЕЛЯНЦ, *К вопросу о фразеологии французского языка*, p. 118—130; В. С. ВИНОГРАДОВ, *О некоторых видоизменениях исходной модели фразеологического сочетания в предложении*, p. 131—145; М. К. МОРЕЦ, *К вопросу о влиянии писателя на развитие литературного языка*, p. 146—157.

IDEM, nr. 36 (*Германское языкознание*), Leningrad, 1958: Б. М. ЛЕЙКИНА, *Инфинитив и герундий при глаголах начинательности*, p. 17—42.

IDEM, nr. 37 (*Исследования по грамматике русского языка*), Leningrad, 1958: Э. И. Коротаева, *Союзы выражающие отношения причины, цели и следствия*, p. 50—78; А. Н. СУРОВЦЕВ, *Сложное предложение с многочленным подчинением придаточного*, p. 114—130.

Ученые записки, vol. VII—VIII: *Вопросы молдавского литературного языка*, Chișinău, 1958: А. Т. БОРЩ, *Опыт периодизации истории молдавского литературного языка*, p. 3—20; И. К. БАРТИЧАН, *К вопросу о традиции и преемственности в молдавском литературном языке*, p. 21—32; В. А. СОЛОВЬЕВ, *К вопросу о книжных лексических заимствованиях в молдавском литературном языке*, p. 33—48; И. С. ВАСИЛЕНКО, *Борьба Алеку Руссо за народность молдавского литературного языка*, p. 49—52; Т. П. ИЛЬЯШЕНКО, *Стилистические функции кратких форм глагола* **а фи** p. 53—60; Н. М. ПЕЧЕК, *О некоторых семантических и грамматических взаимосвязях форм прошедших времен изъявительного наклонения*, p. 61—70; С. Г. БЕРЕЖАН, *О субъективном употреблении инфинитива при глаголах в современном молдавском литературном языке*, p. 71—82; Б. И. ВАКСМАН, *Синтаксические функции герундия с конструкцией с герундием в современном молдавском литературном языке*, p. 83—92; А. М. ДЫРУЛ, *К вопросу о роли и функциях предлога в современном молдавском литератерном языке*, p. 93—108; В. П. СОЛОВЬЕВ, *Об употреблении некоторых разрядов местоимений в современном молдавском литературном языке*, p. 109—118; И. МОКРЯК, *рапортуриле темпорале ын пропозиция компусэ*, p. 119—130; М. ПОДИКО, *Ку привире ла терминоложия дин дикционарул русо-молдовенеск дин анул 1954*, p. 131—138; А. С. ЛАЗАРЕВА, *Из наблюдений над языком летописи Иоана Некулче*, p. 139—150; А. П. СЕМАШКО, *Из наблюдений над фразеологией художественных произведений И. Крянгэ*, p. 151—160; С. В. СЕМЧИНСКИЙ, *К вопросу о семантической классификации восточнославянских элементов молдавской лексики*, p. 161—170; Р. Я. УДЛЕР, *К вопросу о роли диалектных данных в определении основы молдавского литературного языка*, p. 171—186; В. П. ТИТОВА, *Историческая характеристика чередований в системе глагольных форм молдавского языка*, p. 187—193.

Вопросы славянского языкознания, 3 (1958): Т. ЛЕР-СПЛАВИНСКИЙ, *Балтославянская языковая общность и проблема этногенеза славян*, p. 5—14; Е. КУРИЛОВИЧ, *О балто-славянском языковом единстве*, p. 15—49; О. Н. ТРУБАЧЕВ, *Из истории табуистических названий*, p. 120—126.

Вопросы языкознания VII (1958), nr. 3: В. В. ВИНОГРАДОВ, *Лингвистические основы научной критики текста* (окончание), p. 3—23; И. И. МЕЩАНИНОВ, *Синтаксические группы*, p. 24—37; С. Д. КАЦНЕЛЬСОН, *К фонологической интерпретации протоиндоевропейской звуковой системы*, p. 46—59; *Из переписки А. А. Шахматова с Ф. Ф. Фортунатовым*, p. 60—75; Г. КОНЕЧНА, *Ассимиляция и диссимиляция*, p. 90—95; Р. Р. ГЕЛЬГАРДТ, *Некоторые вопросы теории и практики изучения языка и стиля писателей* p. 110—119. La „Recenzii" : А. И. Ефимов, *Стилистика художественной речи* (А. В. ФЕДОРОВ) p. 126—130; J. B. Caroll, *The study of language. A survey of linguistics and related disciplines in America*, p. 130—131 ; K. Baldinger, *Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks* (Т. М. НИКОЛАЕВА), p. 132—133.

IDEM nr. 4: В. В. ИВАНОВ, *Проблема языков centum и satem*, p. 12—23; В. И. ГРИГОРЬЕВ, *Несколько замечаний о структурализме и семантике*, p. 24—36; Р. А. БУДАГОВ, *Система языка в связи с разграничением его истории и современного состояния*, p. 37—50; Е. А. СЕДЕЛЬНИКОВ; *Несколько слов о синтагматической теории*, p. 51—54; А. В. СУПЕРАНСКАЯ, *Международный алфавит и международная транскрипция*, p. 78—85; ЖАН ФУРКЕ, *Синхроническая точка зрения при изучении германских литературных языков и диалектов*, p. 99—102. La „Recenzii" : G. Gougenheim, R. Michéa, R. Rivenc, A. Sauvageot, *L'élaboration du français élémentaire. Étude sur l'établissement d'un vocabulaire et d'une grammaire de base* (З. Н. ЛЕВИТ), p. 142—144 ; Henri Frei, *Le livre des deux mille phrases* (И. А. МЕЛЬЧУК), p. 144—145.

Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, VII (1957—58), fasc. 1 : KARL AMMER, *Studien zur Laryngaltheorie*, p. 125—136.

IDEM, fasc. 2.

Wissenschaftliche Zeitschrift der Universität Rostock, VII (1957—1958), nr. 1.

Zeitschrift für Anglistik und Amerikanistik, VI (1958), nr. 2. La „Recenzii" : R. W. Zandvoort, *A Handbook of English Grammar* (MARTIN LEHNERT), p. 190—193 ; Otto Hiesch, *Der moderne Wortschatz des Englischen* (MARTIN LEHNERT), p. 193—194.

IDEM, VI (1958), nr. 3.

INDICELE TOMULUI IX
(1958)

întocmit de

AUREL NICOLESCU

INDICE DE MATERIE

Ă

B

C

D

F

G

T

INDICE DE AUTORI

C

D

E

F

N

R

T

INDICE DE CUVINTE

ALBANEZĂ

ARABĂ

BULGARĂ

GRAIUL BULGAR
DIN COMUNA BRĂNEŞTI

HUŢULĂ

INDO-EUROPEANĂ

IRANIANĂ

ISLANDEZĂ

ITALIANĂ

MAGHIARĂ

DACOROMÎNĂ

A

B

C

Z

ISTROROMÎNĂ

MEGLENOROMÎNĂ

RUSĂ

Pentru a vă asigura o colecție completă a revistei, reînnoiți abonamentul Dvs pentru anul 1959.

Abonamentele se fac la oficiile poștale prin factorii poștali și difuzorii din întreprinderi și instituții.

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 3
BUCUREȘTI

C. 2358

Lei 6.—